De Nieuwe Gids. Jaargang 45

bron
De Nieuwe Gids. Jaargang 45. Luctor et emergo, Den Haag 1930

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_nie002193001_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

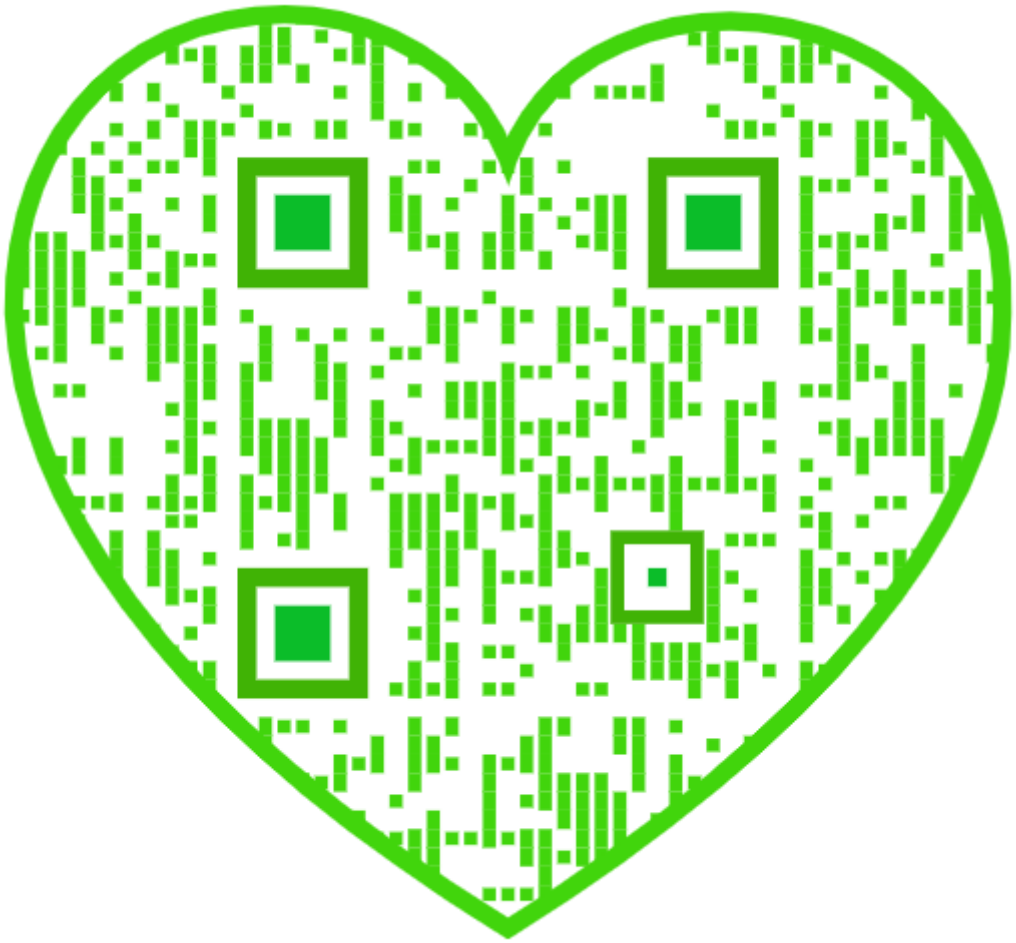

[De Nieuwe Gids. Jaargang 45. Deel 1]

Een vorstelijke pacifist uit de negentiende eeuw door Mr. M. Koppius.

Het pacifisme heeft in de laatste jaren niet over belangstelling te klagen. Al zal men misschien niet de meening van velen mogen beamen, dat inderdaad de vredesbeweging in de laatste jaren in kracht zou zijn toegenomen, op zich zelf is het een verheugend verschijnsel, dat in alle kringen der samenleving althans eenige aandacht aan het vraagstuk van oorlog en vrede wordt gewijd.

En tevens kunnen wij waarnemen, dat niet alleen het moderne pacifisme de menschheid bezig houdt, ook voor de historie is de belangstelling geleidelijk grooter geworden. Dit laatste is niet van belang ontbloot. Immers degene die uit onwetendheid mocht gelooven, dat de vredesbeweging eigenlijk met Wilson en den Volkenbond een aanvang heeft genomen, die zal allicht de meening zijn toegedaan, dat de vredesbeweging met groote snelheid zijn doel nadert. Maar degene, die de Middeleeuwsche stroomingen om den wereldvrede te bereiken kent, die van de talrijke 17de en 18de eeuwsche Volkenbondsontwerpen heeft kennis genomen en die ook de geweldige propaganda in de 19de eeuw voor wereldvrede heeft bestudeerd, komt allicht tot een ander oordeel. En wie de langzame ontwikkeling van het Volkenrecht ziet, die aarzelt in een spoedige oplossing van het vredesvraagstuk te gelooven. Voor den werkelijken pacifist kan slechts deze kennis een aansporing zijn den strijd voor den wereldvrede krachtiger te voeren.

De pacifist die de historie kent, komt spoedig tot het inzicht

dat krachtiger maatregelen noodig zijn dan in 't algemeen thans gepropageerd worden. Vandaar dat de kennis van de historie van de vredesbeweging van groote beteekenis voor het pacifisme kan zijn.

Fried met zijn ‘Handbuch der Friedensbewegung’, de Belgische geleerde E. Nijs, de Noorsche hoogleeraar Lange, de Duitsche professor Schücking en de bibliothecaris van het Vredespaleis te 's-Gravenhage dr. J. ter Meulen, hebben naast vele anderen een belangrijken arbeid verricht op het terrein van de historie der vredesbeweging.

Ik heb in dit tijdschrift op twee Fransche pacifisten Emériс Crucé en de abbé de Saint Pierre, die leefden resp. in de 17de en 18de eeuw indertijd de aandacht gevestigd. Thans ligt het in mijn bedoeling de figuur van Prins Peter van Oldenburg (1812-1881) nader te belichten.

Over Peter van Oldenburg is in de Europeesche bibliotheken weinig te vinden, hetgeen des te merkwaardiger is, omdat in de jaren omstreeks 1870 prins Peter een niet onbelangrijke rol heeft gespeeld. Waar deze vorst het grootste gedeelte van zijn leven in Rusland heeft doorgebracht, heb ik door de vriendelijke bemiddeling van de Groningsche Universiteitsbibliotheek aan de Russische bibliotheken om gegevens verzocht en dezen zijn mij bereidwillig verstrekt. Uit de mij ter leen gegeven boeken is het mij mogelijk geworden een inzicht in het leven en werken van Peter van Oldenburg te verkrijgen.

Peter van Oldenburg werd den 14den Augustus 1812 in Rusland geboren uit het huwelijk van Peter Friedrich Georg von Holstein Oldenburg en Katharina Paulowna, de dochter van den Russischen czaar Paul I. Toen de jonge Peter nog een kleine jongen was overleed zijn vader. Peter bleef voorloopig in Rusland, terwijl zijn moeder naar het buitenland vertrok. Voornamelijk bereisde zij in dien tijd de verschillende landen van Europa. Vooral de badplaatsen in Bohemen, en Stuttgart en Oldenburg trok haar aan. Maar ook in Holland en Engeland is zij geweest. In 1816 hertrouwde zij met Prins Wilhelm van Wurtemberg en zij overleed 29 September 1819. Uhland herdacht haar in een gedicht. Zij moet een intelligente

vrouw geweest zijn en ongetwijfeld heeft de jonge Peter van haar geërfd de groote belangstelling voor inrichtingen van onderwijs. Speciaal trok haar aandacht de inrichting der Universiteiten en ziekenhuizen in Duitschland en de ontwikkeling van het fabriekswezen in Engeland.

Ook de vader van Peter was zeer begaafd. Hij correspondeerde o.a. met Tischbein, maakte gedichten en vertaalde oden van Horatius.

Het was steeds de wensch van Katharina Paulowna, dat haar zoon in Oldenburg zou worden opgevoed. Dit is ook geschied. Het was voornamelijk Christiaan Ludwig Runde die als leermeester grooten invloed op zijn vorstelijken leerling uitoefende.

In zijn jeugd zijn talrijke voorbeelden te vinden van zijn pacifistische gezindheid en zijn sociaal gevoel. In zijn reisdagboek schrijft hij in 1826, dus op 14-jarigen leeftijd, tijdens een verblijf te Koblenz: - ‘la forteresse sur la montagne d'Ehrenbreitstein gâte la vue au philantrope, puisque tant de millions employés à des édifices pour nuire aux hommes, font un effet très désagréable’.

Wanneer in 1829 zijn broeder Alexander sterft, wordt deze op verzoek van den jongen prins zeer eenvoudig begraven. De daarvoor bespaarde 11000 thaler worden door zijn toedoen verdeeld over een doofstommeninstituut en een pensioenfonds voor leeraren.[1)]

Reeds vroeg schijnt de aandacht op hem gevallen te zijn. Immers toen de Grieken in 1829 hunne onafhankelijkheid hadden bevochten en een koning voor Griekenland gezocht werd, werd in diplomatieke kringen zijn naam genoemd als de nieuwe koning voor Griekenland. De Duitsche pers uit die dagen steunde gedeeltelijk zijn candidatuur. Waarom Prins Peter deze koningskroon ontgaan is, is niet vast te stellen. Misschien was men huiverig een jongen man van 17 jaar een dergelijk verantwoordelijke positie aan te bieden.

Aan het einde van 1830 riep de Russische Czaar Nicolaas, Prins Peter naar Rusland. In Rusland is Peter van Oldenburg

1) Leven en werken van Prins Peter von Oldenburg, door Papkow. St. Petersburg, 1885.

blijven wonen en daar heeft hij gewerkt en zijn zijn gaven tot volle ontplooiing gekomen. Hij huwde er den 11den April 1837 prinses Teresia, Wilhelmina van Nassau, uit welk huwelijk acht kinderen werden geboren. In hoeverre dezen het sociale en vredeswerk van hun vader hebben voortgezet is mij niet bekend. De beide brieven welke na den dood van Peter van Oldenburg aan Bertha von Suttner ter publicatie werden aangeboden, werden haar gezonden door een neef van den overleden prins, door den Hertog Eliman von Oldenburg.

Hij heeft zich niet opgesloten in zijn vaderland en zijn vele reizen getuigen van de belangstelling die hij in vele dingen toonde.

Het zou mij te ver voeren volledig te schetsen welke talrijke aanzienlijke betrekkingen Peter von Oldenburg in de Russische staatsdienst bekleed heeft.[1)] Bovendien zullen al deze betrekkingen wel niet allen even ernstig geweest zijn. Maar aan enkele zaken heeft hij zijn volle aandacht gewijd, namelijk, aan het onderwijs, het nationaal en internationaal recht.

Hij zag in het verbeteren van het onderwijs, in het heerschen van een goed ontwikkeld nationaal en internationaal recht een eerste vereischte om te komen tot een gelukkiger samenleving. Slechts een ontwikkeld volk onderworpen aan goede regelen van recht kon den vrede deelachtig worden. Maar bij die opvoeding van het volk was naar zijn inzicht een krachtig godsdienstig bewustzijn onontbeerlijk.

Peter von Oldenburg zag in die tijden de opkomst van het atheïsme, socialisme en het communisme.

De oorlog, de onrechtvaardigheid en de domheid waren naar zijn oordeel de oorzaken, dat talrijke ontevredenen zich afkeerden van den godsdienst en oeconomische stelsels gingen aanhangen die tot den ondergang van de staten moesten leiden.

Hij stond ongetwijfeld in vele opzichten niet objectief tegenover vele vraagstukken van zijn tijd en zijn brief ‘Gefühle und Gedanken eines russischen Patrioten’ welke in het tijdschrift ‘Die Waffen Nieder’ in 1894 werd gepubliceerd is een merkwaardig voorbeeld van een sterk overdreven patriotisch gevoel,

1) Zie hierover ‘Die Waffen Nieder’ 1894, 3de jaargang.

vermengd met een afschuw van den oorlog. Eenerzijds prijst Peter von Oldenburg Rusland en schrijft ‘Russland hat gloreich die grosse Aufgabe erfüllt, welche sein erhabener Kaiser ihm auferlegte. Es hat bewiesen dass eine Nation von 80.000.000 und eine heldenmüthige Armee vor keinem Opfer zurückweicht, wenn der Wille seines geliebten Herrschers es verlangt, um die Ehre des Vaterlandes zu vertheidigen’. Maar in denzelfden brief lezen we ‘Es gehört Muth dazu, um in den Krieg zu ziehen, noch mehr um ihn zu vermeiden und noch mehr um ihn abzuschaffen’. Hoewel de brief waaraan bovenstaande is ontleend niet gedateerd is, zal deze vermoedelijk betrekking hebben op den Russisch Turkschen oorlog.

Voor Peter von Oldenburg lag voor de vervulling van zijn taak een geweldig arbeidsveld open. Het onderwijs zal in die dagen in Rusland vermoedelijk zeer achterlijk geweest zijn, Het nationale en internationale recht was verre van volmaakt.

De vredesidee leefde zwak in de menschheid en zeer weinig in de vorstelijke kringen waarin Peter von Oldenburg door zijn positie verkeerde. Maar juist van zijn hooge positie in Rusland heeft hij een schitterend gebruik gemaakt. Gedurende 50 jaar is hij in Russischen staatsdienst werkzaam geweest en wij kunnen vaststellen, dat hij die 50 jaren onafgebroken voor zijn idealen gewerkt heeft. Het aantal scholen, dat op zijn initiatief of door zijn financieelen steun is opgericht is overweldigend.

In het ter eere van zijn 50-jarig jubileum uitgegeven boek ‘Het vijftigjarig jubileum van zijn Keizerlijke Hoogheid Prins Peter von Oldenburg’, door J.O. Schreier, Petersburg 1881, zijn opgenomen alle gelukwenschen welke hem gezonden zijn door de scholen welke hij opgericht heeft en daaruit blijkt, dat over geheel Rusland door hem scholen zijn gesticht. Ook Duitschland werd daarbij niet vergeten.

Zoo heeft hij getracht een nieuw geslacht op te voeden, dat door zijn ontwikkeling zou kunnen helpen in den strijd voor den vrede. In dit opzicht doet Peter von Oldenburg ons aan Crucé denken, die ook groote verwachtingen bouwde op de ontwikkeling der menschheid.

Deze arbeid zou echter slechts in de toekomst vruchten

kunnen afwerpen, maar ook direct was vredesarbeid te verrichten.

De pacifistische prins heeft zich rechtstreeks met de machthebbers van Europa in verbinding gesteld om tot beperking van bewapening te komen.

Bertha von Suttner heeft in het bovenaangehaalde tijdschrift medegedeeld, dat Peter von Oldenburg zijn denkbeelden over den vrede trachtte ingang te doen vinden door een persoonlijk bezoek aan de koningin van Engeland en den koning Wilhelm van Pruisen, echter zonder resultaat. Deze bezoeken zouden dan vermoedelijk vóór 1870 plaats gevonden hebben. In geen der boeken over Peter von Oldenburg heb ik echter iets over deze bezoeken kunnen vinden. Wel heb ik kunnen vaststellen, dat hij zich in 1863 tot Napoleon III heeft gewend, in 1871 tot Thiers en in 1873 tot Bismarck.[1)]

Dat Peter ook persoonlijk een beroep op den Russischen czaar gedaan heeft spreekt bijna vanzelf, maar dit blijkt bovendien uit zijn brief aan Bismarck, terwijl daarin ook vermeld staat, dat hij zich herhaaldelijk tot den koning van Pruisen gewend heeft.

Evenal de abbé de Saint Pierre in de 18de eeuw, richtte Peter von Oldenburg zich in de tweede helft der 19de eeuw tot de vorsten en staatslieden van Europa. Maar evenals de 18de eeuwsche vorsten niet bereid waren te luisteren naar de raadgevingen van Saint Pierre, waren evenmin de machehebbers der 19de eeuw bereid gehoor te geven aan de dringende vertoogen van Peter von Oldenburg. Wij kunnen er helaas bijvoegen, dat ook aan de machthebbers der twintigste eeuw het inzicht schijnt te ontbreken om Europa van zijn ondergang te redden. Wij zouden dezelfde vertoogen kunnen richten tot de moderne leiders der menschheid en het antwoord zou gelijkluidend zijn als de antwoorden aan Saint Pierre en Peter von Oldenburg. De historie heeft de moderne staatslieden weinig geleerd. Prins Peter beschrijft in zijn brief aan Bismarck, dat hij een bezoek bij Thiers heeft gebracht om met dezen over ontwapening te spreken. Thiers, schrijft hij, zeide:

1) J.O. Schreier.

‘Que voulez vous que nous fassions, nous sommes les faibles, les vaincus, mais du moment qu'il y aura des propositions de désarmement de la part des vainqueurs, nous sommes prêts à entrer en négociations.’ De rollen zijn thans omgekeerd. De Franschen zijn de overwinnaars. Zou het geen tijd worden dat zij zich de woorden van Thiers herinnerden en het initiatief voor ontwapening namen?

Ook Napoléon III was door Peter von Oldenburg voor de gevaren van den oorlog gewaarschuwd.

Een kort program voor den wereldvrede vinden we eveneens in den brief aan Bismarck uitgedrukt. Het luidt als volgt:

Meine unmassgebliche Meinung bestände also darin:

1. en principe den Krieg zwischen civilisirten Völkern abzuschaffen, und von Seiten der Regierungen sich den Besitz der respectiven Territorien zu garantiren;
2. durch eine internationale Schiedsrichter-Commission nach dem Beispiele von England und Amerika die streitigen Fälle zu schlichten;
3. durch eine internationale Convention die Stärke der bewaffneten Macht zu bestimmen.

Mag die Abschaffung des Krieges auch von Vielen in das Reich der Märchen gezählt werden, so habe ich dennoch den Muth, zu glauben, dass darin das einzige Mittel ist, die Kirche, das monarchische Prinzip und die Gesellschaft zu retten und den Staat von dem Krebsschaden zu heilen, der gegeenwärtig seine Vervollkommung verhindert, vielmehr, durch Verminderung des Kriegs-Budgets demselben folgende Mittel zu seiner innern Ausbildung und Wohlfahrt zu verschaffen:

1. Verringerung der Steuern,
2. Verbesserung des Unterrichts, Förderung von Wissenschaft und Kunst,
3. Erhöhung der Gehalte, besonders der Lehrer und Geistlichen,
4. Verbesserung der Lage der arbeitenden Klasse,
5. Fürsorge für wohllhätige Zwecke.’[1)]

1) ‘Die Waffen Nieder’, 1894, derde jaargang.

Peter von Oldenburg heeft zoover bekend is geen studiën over wereldvrede geschreven en wij moeten derhalve uit de over hem uitgekomen geschriften en uit zijn eigen brieven een beeld van zijn ideeën vormen. Uit die brieven voornamelijk blijkt zijn scherpe geest. Geen lange vermoeiende beschouwingen, maar kernachtig en klaar geeft Peter von Oldenburg zijn oordeel.

L'Empire c'est la paix, disait Napoléon III', schrijft hij aan Thiers 'quand la France le choisit comme Empereur et 300.000 cadavres prouvent sa sincérité'. Hij beschrijft den ellendigen toestand van een tot de tanden gewapend Europa. Er is geen geld om het volk behoorlijk te onderwijzen, alles wordt opgeofferd voor het militairisme. Er is geen geld om de armen te steunen, geen geld voor de sociale gerechtigheid wegens de groote voorbereidingen voor den komenden oorlog. 'Toutes les nations sont armées jusqu'aux dents, les budgets absorbés par les armées, les prisons remplies; les crimes et la prostitution augmentent, le prolétariat croupit dans l'ignorance et la misère, grâce à l'insuffisance de l'instruction primaire, et menace la société d'un bouleversement complet.' De oorlogsellende maar ook de ellendige toestand in een tijd van gewapenden vrede te leven wordt door hem duidelijk beschreven. Het bijbelwoord 'heb uw naaste lief gelijk uw zelven' is vergeten. De wet beveelt de massamoord. Het wordt ten hoogsten tijd, gaat Peter von Oldenburg door, dat daaraan een einde komt. 'Il faut choisir entre le paradis et l'enfer'.

In denzelfden brief heet het 'Le moment des idées pacifiques est arrivé, elle sont profondément enracinées dans le coeur des nations, désireuses de la paix et lasses de la guerre.'[1)] Het zijn dezelfde woorden die wij in den modernen tijd hooren en desondanks gaat de bewapening door.

Peter von Oldenburg, een vijand van elke revolutie, geeft de schuld van deze verschrikkelijke bewapening aan Robespierre. Deze heeft de volken het eerst door zijn 'levée en masse' in 1793 opgeroepen om oorlog te voeren en Pruisen is dit nage volgd in 1813. In 1878, tijdens de vredesonderhandelingen in

1) J.O. Schreier, pag. 56.

Berlijn over den Russischen-Turkschen oorlog, toen talrijke diplomaten van vele landen in Berlijn samen gekomen waren, richtte Prins Peter een Memorandum à MM. les Plénipotentiaires du Congrès de Berlin.[1)]

Het memorandum heeft destijds zeker vrij veel opzien gebaard. Hetzel[2)] heeft het gelezen, althans hij citeert uit het memorandum. Ook hierin wordt oorlogsellende uiteengezet en de schrijver roept uit 'Voilà du christianisme, voilà de la civilisation, voilà le dixième siècle! On crée des sociétés de bienfaisance, des institutions philantropiques, on établit même des sociétés pour la protection des animaux, et on condamne les hommes à la boucherie!'

'Il ne suffit donc pas' gaat hij verder, 'de conclure une Paix, tout honorable qu'elle puisse être, si on continue une Paix armée, qui est le fléau des gouvernements, puisqu'elle les prive des moyens de soulager le peuple, et de faire des améliorations indispensables dans l'administration intérieure'. Van eenig resultaat of zelfs van eenige bespreking van het memorandum vernemen wij echter niets. Zoo is Peter von Oldenburg steeds practisch bezig geweest de machthebbers der wereld te overtuigen van de noodzakelijkheid dat de bewapening werd beperkt. Volledige ontwapening achtte hij in strijd met de nationale belangen. Maar gehandeld diende er te worden en spoedig ook. Peter zag het Fransche Keizerrijk ineenstorten. Hij had Napoléon III gewaarschuwd, maar naar zijn waarschuwingen was niet geluisterd.

Noch Bismarck, noch Thiers, om van de 19de eeuwsche vorsten maar te zwijgen, hebben de noodzakelijkheid van de ontwapening ingezien.

Thiers niet, omdat hij meende dat van een overwonnen volk dit voorstel niet kon uitgaan, Bismarck niet, omdat deze een sterk militairisme het veiligste voor zijn land achtte en in den wereldvrede geen geloof had. De moderne leiders der menschheid volgen in dit opzicht geheel de machthebbers uit de 19de eeuw. Wel kunnen we misschien opmerken, dat langzamerhand

1) J.O. Schreier, pag. 64.
2) Hetzel. 'Die Humanisirung des Krieges in den letzten Hundert Jahren 1789-1889, pag. 86.

het inzicht veld wint, dat de toestand van den gewapenden vrede een onhoudbare is. Maar men hoede zich daarover al te groote illusies te maken.

Zwaar drukken op Europa de militaire lasten, steeds moeilijker wordt het dezen te dragen. Overal heerscht wantrouwen. De geheime diplomatie doet nog steeds zijn funesten invloed gevoelen, de leden van den Bond der Volken wantrouwen elkander. Uitgebreide spionage en contra-spionage stelsels worden door de staten gebezigd. En bij al deze oorlogsvoorbereidingen willen ons de staatslieden doen gelooven, dat de vrede beter dan ooit verzekerd zoude zijn. Slechts dan echter zal de vrede werkelijk beter verzekerd worden indien men tijdig gehoor geeft aan de waarschuwingen van velen, indien men tijdig inziet, dat het gevaar dat o.a. Peter von Oldenburg zag, geen hersenschim is, maar een ontzaggelijk werkelijk bestaand gevaar.

Het is geen wonder, dat, toen in Rusland o.a. onder leiding van den eminenten prof. de Martens, die Rusland later te 's-Gravenhage zou vertegenwoordigen op de 1ste Vredesconferentie, een beweging ontstond tot bestudeering van het internationale recht, daarbij in de eerste plaats aan Peter von Oldenburg werd gedacht.

Immers hij was geen onbekende in de wetenschappelijk juridische kringen. Reeds dadelijk, toen hij in Rusland terug was gekomen, vervolgde hij zijn studiën in de rechtswetenschap, o.a. bij K.J. Arsenjew. Hij zag spoedig in, dat in een land waar de ambtenaren een zeer invloedrijke positie hadden een eerste vereischte was, dat zij behoorlijk onderlegd waren in het Russische recht. En op 23-jarigen leeftijd richt hij het verzoek tot den Czaar om toestemming een Rechtsschool op te richten. De toestemming werd 29 Mei 1835 verleend, en de school kwam daarna spoedig tot stand. O.a. heeft de bovengenoemde prof. de Martens er les gegeven alvorens hij tot hoogleeraar aan de Petersburgsche Universiteit werd benoemd. De Czaar schijnt met de ideeën van zijn neef in 't algemeen zeer ingenomen te zijn geweset.[1)] De grondgedachte om de

1) Leven en werken van Prins Peter von Oldenburg, door Papkow. St. Petersburg.

wereldvrede te bevorderen door het oprichten van een Russische Vereeniging voor Internationaal Recht kwam op bij Poggenpol, redacteur van een in Petersburg verschijnende Fransche courant en ontstond tijdens de voorbereidingen ter herdenking van de 'honderdjarige gewapende neutraliteit'. Vermoedelijk is hiermede bedoeld de gewapende neutraliteit van 1780 en de 'tweede gewapende neutraliteit' in 1800 gesloten, zijnde een verbond tusschen Rusland, Zweden, Denemarken en Pruisen tot handhaving van de beginselen van 1780.[1)] Toen Peter van Oldenburg zich bereid verklaarde de leiding als voorzitter op zich te nemen, werd daarmede tevens bereikt dat men in regeeringskringen de vereeniging steunde.

Prof. de Martens werd secretaris en ontwierp de reglementen en statuten. Op den 31 Mei 1880 werd de eerste bijeenkomst gehouden in het paleis van Prins Peter.[2)] De voorzitter wees in zijn openingsrede er op, dat 'waar geen achting voor het recht heerscht, geen vrede kan zijn. Respect voor recht en wet zoowel nationaal als internationaal is onontbeerlijk. Waar willekeur en geweld overheerschen is geen plaats voor een gelukkige samenleving'.

Het statuut beoogde bevordering van de ontwikkeling van het internationale recht de uitbreiding van de rechtsbeginselen, welke de internationale verhoudingen beheerschen en het codificeeren van de beginselen van het Volkenrecht. Daarnaast wilde de vereeniging in het algemeen de internationale verhoudingen verbeteren en de vredelievende gezindheid der menschen uitbreiden. Men trachte dit doel te bereiken door het uitgeven van geschriften, het uitschrijven van prijsvragen en het houden van vergaderingen. De algemeene jaarvergadering werd steeds gehouden op den 28sten Februari, op welken datum in 1780 de reeds genoemde gewapende neutraliteit was vastgesteld. De meest bekende Russische juristen werden lid, terwijl enkele beroemde buitenlanders, waaronder de bekende Duitsche hoogleeraar in het Volkenrecht Bluntschli tot buitenlid werden benoemd.

Lang heeft Peter von Oldenburg de leiding van deze ver-

1) De Beer Poortugael, 'Het Oorlogsrecht', pag. 426.
2) Papkow.

eeniging niet gevoerd. Want den 2 Mei 1881, overleed hij. Het door hem zelf vervaardigde grafschrift luidde in de Duitsche vertaling:

‘Warheit hab ich geredet stets furchtlos den Mächt'gen hinieden,
Nächster’!, geheiliget war stets mir Dein Wohl und Dein Weh;
‘Herr! O erleuchte das Herz der Gekrönten und Weissen der Erde,
Sende dem Menschengeschlecht Frieden und christlichen Sinn’.[1)]

Duidelijker zou niemand Peter von Oldenburg's opvattingen kunnen schetsen, dan hij zelf gedaan heeft in dit korte grafschrift. Eerbied voor het vorstelijk gezag, een waarachtig geloof in de hooge waarde van den godsdienst, waren twee van zijn meest kenmerkende eigenschappen.

Daarnaast was het zijn onwrikbare overtuiging, dat socialisme en atheïsme niets dan ellende konden brengen en hij vreesde, dat de menschheid daartoe zou overgaan, niet uit innige overtuiging, maar meegesleept door onverantwoordelijke leiders, of door wanhoop en domheid hiertoe gedreven. Hij erkende dat de toestand waarin een groot deel der menschheid leefde slecht en ongelukkig was. De groote oorzaken van deze misstanden waren de onwetendheid, de slechte en onvolledige ontwikkeling van het recht en de oorlog. De oorlog in het bizonder, waarvan elke geloovige afkeer moest hebben, achtte hij de oorzaak van het groote leed, dat een groot deel der menschheid droeg. En ook de gewapende vrede met bijna niet te dragen finantieele lasten zou Europa aan de grens van den afgrond voeren. Hoeveel ellende en armoede kon niet worden bestreden, indien de uitgaven van oorlogstoerustingen belangrijk beperkt werden. Zijn leven is een voortdurend werken geweest voor het heden en voor de toekomst der menschheid. Een voorname egest, begaafd en zeer ontwikkeld, belangstellende in alles wat in de menschheid leefde, was Peter von Oldenburg.

1) Papkow, pag. 183.

Hij heeft de vorsten zijn waarschuwende stem laten hooren, men heeft welwillend naar hem geluisterd als naar een beschaafden en ontwikkelden causeur, maar niet ingezien hoe snel de gevaren naderden. ‘Herr! O erleuchtet das Herz der Gekrönten und Weissen der Erde’, staat op zijn grafschrift. Was het als een laatste waarschuwing bedoeld die ook na zijn dood nog zich kon doen gelden? Persoonlijk had hij Napoleon III gewaarschuwd, en hij had zijn val medegemaakt. ‘Misschien’, zeide Peter von Oldenburg ‘heeft Napoleon na Sedan nog wel eens aan mijn waarschuwingen gedacht’. Toen ruim 30 jaren na zijn dood de wereldoorlog uitbarstte, verdwenen daarmede ook de Russische en Duitsche vorsten. De waarschuwingen van Peter von Oldenburg waren tevergeefsch geweest.

Rusland werd prijsgegeven aan het bolsjewisme, voor Peter von Oldenburg ongetwijfeld het grootste gevaar in deze wereld. Duitschland's glans en macht tijdens het keizerrijk tot fabelachtige hoogte opgedreven, werd verpletterd. Men had geen geloof aan het inzicht van Peter von Oldenburg gehad en een smadelijke val was het gevolg.

Peter von Oldenburg was geen wereldhervormer, geen krachtmensch. Hij was een fijnvoelend aristocraat in den besten zin van het woord. Literair was hij zeer ontwikkeld, en uit de Russische literatuur heeft hij een boek van Pouschkine vertaald, getiteld ‘La dame de Pique’, traduit par M. le Prince Pierre d'Oldenbourg 1834.[1)]

Daarenboven had hij een scherp verstand en een helder inzicht in hetgeen zich in de wereld afspeelde. Door zijn aanzienlijke betrekkingen was hij in de gelegenheid de belangrijkste gebeurtenissen van zijn tijd van nabij gade te slaan.

Hij heeft van zijn positie een schitterend gebruik gemaakt. Wat het Russische onderwijs, wat de Russische rechtsontwikkeling zoowel nationaal als internationaal aan Peter von Oldenburg te danken heeft, is moeilijk te overschatten.

En in de vredesbeweging is hij één van de vooraanstaande figuren geworden. Zijn persoonlijke pogingen om de vorsten en machthebbers te bewegen om het onverantwoordelijke oorlogs-

1) Papkow, pag. 68.

werk te staken, al heeft het tot geen resultaat geleid, vervult ons met groote erkentelijkheid. En deze erkentelijkheid wordt grooter, wanneer wij bedenken, hoe weinig vorstelijke personen de psyche der menschheid juist gevoeld hebben. Niet als een vage idealist, maar als een practische pacifist heeft deze uitnemende mensch getracht de menschheid op te voeren tot hooger leven. De resultaten van zijn arbeid zijn natuurlijk niet nauwkeurig vast te stellen, maar wij kunnen zeker constateeren, dat die aanzienlijk zijn.

De ontwikkeling van het recht, de geweldige uitbreiding aan het onderwijs gegeven, het verkondigen van ideeën over pacifisme en het recht op geluk, hebben ook op een volgend geslacht hun uitwerking niet gemist.

De tijd gaat snel. Geweldig zijn de veranderingen in inzichten en gebeurtenissen geweest in den tijd, welke tusschen Peter von Oldenburg en ons ligt. Maar wanneer wij onder de gekroonden der wereld ook verstaan de moderne machthebbers, dan blijft ook nog steeds zijn grafschrift van toepassing op den modernen tijd:

‘Herr! O erleuchte das Herz der Gekrönten und Weissen der Erde,
Sende dem Menschengeschlecht Frieden und christlichen Sinn!’

Dostojewsky en Bakoenin door Dr. Boris Raptschinsky.

Het is een algemeen bekend feit, dat Dostojewsky in zijn romans dikwijls menschen heeft beschreven, die hij werkelijk gekend had, die op hem een sterken indruk hadden gemaakt. Dat beteekent natuurlijk geenszins, dat Dostojewsky photografische portretten van die personen gaf. Zoo iets doet een schrijver bij Gods genade als Dostojewsky nooit, zoo iets kan hij trouwens ook niet doen. Dostojewsky gebruikte de personen, die hem door de een of andere eigenschap getroffen hadden, slechts als uitgangspunt, als spil. In het scheppingsproces van den roman ondergingen die personen voortdurende wijzigingen, kregen zij eigenschappen, die de personen in werkelijkheid niet bezaten, maar die zij wel konden bezitten. Langzamerhand groeiden de personen, die de schrijver als uitgangspunt had genomen, uit tot die figuren, welke wij uit de werken van Dostojewsky kennen. Daarbij verwijderden zich de scheppingen van Dostojewsky steeds meer en meer van het uitgangspunt, kregen zij die eigenaardige psychische eigenschappen, welke alle door Dostojewsky beschreven menschen hadden en die niets anders dan een emanatie van den schrijver zelf waren, zijn persoonlijke visie.

Gewoonlijk noemde Dostojewsky in de eerste ontwerpen van zijn romans de personen bij de werkelijke namen van hen, die hem tot model hadden gediend. In zijn notitieboekjes en de talrijke bewaard gebleven aanteekeningen vindt de lezer aanwijzingen, wie als model voor deze of gene figuur heeft gediend. Later, bij het opstellen van den definitieven tekst van een

roman, veranderde Dostojewsky de namen. In de ontwerpen en aanteekeningen voor den roman ‘Daemonen’ worden de belangrijkste figuren met namen van bekende personen aangeduid. Stjepan Trofimowitsj Werchowensky wordt er bijna steeds ‘Granowsky’ genoemd (Granowsky was een bekend Russisch professor en leider van een strooming, de liberale, die door Dostojewsky op een felle wijze bestreden werd); Sjatow wordt er vaak Sjaposjnikow genoemd (Sjaposjnikow was een der leden van de groep der Pjetrasjewtsen; zooals bekend, maakte Dostojewsky zelf deel uit van deze groep en werd daarvoor ter dood veroordeeld, welke straf veranderd werd in dwangarbeid); Pjotr Werchowensky wordt er gewoonlijk ‘de student’ genoemd, maar in sommige aanteekeningen noemt Dostojewsky hem Njetsjajew (Njetsjajew was een bekend revolutionnair; het was een der meest antipathieke figuren, die de Russische revolutionnaire beweging heeft gekend); de oude mevrouw Stawrogin wordt op een plaats Smirnowa genoemd, zoodat het duidelijk is, dat Dostojewsky in deze figuur de bekende tijdgenoote van Poesjkin (den grootsten Russischen dichter) wilde beschrijven; Wirginsky wordt er steeds Oespjensky genoemd (Oespjensky was een bekend aanhanger van Njetsjajew); Karmazinow wordt er gewoonlijk met de ironische termen ‘de groote schrijver’ en ‘de groote dichter’ aangeduid, maar nu en dan verraadt Dostojewsky zijn bedoeling en noemt de figuur, die nu als Karmazinow bekend is, eenvoudig Toergenjew.[1)]

Dostojewsky wilde in zijn roman ‘Daemonen’ een beeld geven van de Russische revolutionnaire beweging van zijn tijd zóó als hij de beweging zag. Daarbij kon Dostojewsky echter zich niet bepalen tot het schilderen van de ondergeschikte leiders van de beweging, hij moest ook de centrale figuur, den

1) Dostojewsky en Toergenjew waren toen gezworen vijanden. Toergenjew en sommige zijner vrienden dachten zelfs, dat Dostojewsky den roman ‘Daemonen’ alleen geschreven had om een caricatuur van den toen zeer populairen schrijver van ‘Vaders en Zonen’ te geven. Zóó opgevat is deze veronderstelling natuurlijk onjuist. Het is echter buiten allen twijfel, dat Dostojewsky zijn vroegeren vriend, den vertegenwoordiger der toen door hem zoo gehate ‘zapadniki’ (aanhangers van de Westersche beschaving en de europeïsatie van de Russische maatschappij), Toergenjew belachelijk wilde maken. Zie o.a. mijn stuk ‘Dostojewsky en Toergenjew’ in de ‘Vragen des Tijds’ (December 1926).

leider, Bakoenin, beschrijven. Bovendien heeft Dostojewsky Bakoenin beter gekend dan Njetsjajew en de overige minder belangrijke figuren uit de revolutionnaire beweging. Volgens L. Grossman, den bekenden en consciëntieusen onderzoeker van alles, wat betrekking heeft op Dostojewsky, is Bakoenin beschreven in de figuur van Stawrogin. De stelling van Grossman ontmoette hevige bestrijding van den kant van andere critici en geleerden en er ontstond een zeer interessant debat, dat maanden lang duurde. Zoowel Grossman als zijn tegenstanders (vooral Wjatsjeslaw Polonsky) hebben hun theorieën in uitvoerige studiën beschreven; er werd tegelijkertijd al het materiaal uitgegeven, dat op dit vraagstuk betrekking heeft, zoodat wij ons een beeld kunnen maken van het voor en tegen van de theorie van Grossman.

Dostojewsky heeft Bakoenin leeren kennen op het eerste Congres voor den Vrede en de Vrijheid te Genève (September 1867). Bakoenin hield op het congres een hartstochtelijke redevoering; hij eischte de afschaffing van de groote staten om de oprichting van de Vereenigde Staten van Europa mogelijk te maken, hij voorspelde de onvermijdelijkheid van een grooten wereldoorlog en den terugkeer van de verschrikkingen van den Dertigjarigen Oorlog. De indruk, dien de beroemde anarchist op het ontvankelijke gemoed van Dostojewsky had gemaakt, was overweldigend. De voorspellingen van Bakoenin werden voor Dostojewsky een obsessie. Hij was verontwaardigd over den veldtocht van Bakoenin tegen het Christendom en de groote staten, over zijn geloof, dat een nieuwe maatschappij alleen op te bouwen was op de puinhoopen van de bestaande samenleving. In zijn aanteekeningen en brieven spaarde Dostojewsky geen kleuren om de theorieën van Bakoenin te bestrijden, maar tegelijkertijd trok hem die hartstochtelijke profeet van de anarchie onweerstaanbaar aan. Ondanks de groote verschillen in opvattingen, in den kijk op de maatschappij en de toekomst der menschheid, waren deze twee mannen verwante zielen. Het beeld van Bakoenin vervolgde Dostojewsky, werd een dier daemonen, die den geest van den grooten schrijver kwelden en van wie hij zich kon bevrijden alleen door hen te beschrijven. Zoo ontstond de figuur van Stawrogin.

Dostojewsky was niet de eenige, die gefascineerd werd door de merkwaardige persoonlijkheid van Bakoenin. Deze was een raadsel voor al zijn tijdgenooten, bij wie hij de meest tegenstrijdige gevoelens wekte: bewondering en tegenzin, liefde en haat, vereering en verachting. Vele geleerden probeerden deze geweldige en raadselachtige figuur te doorgronden, een beschrijving te geven van zijn geestesleven, van zijn innerlijk wezen. Dit is echter iets, waartoe een geleerde nooit in staat zal zijn; alleen een dichter, wiens ziel verwant is aan die van Bakoenin, zal in staat zijn den grooten anarchist te doorgronden, een beeld van hem te geven. Dit geldt overigens voor alle gecompliceerde figuren van de geschiedenis: Caesar, Cromwell, Peter de Groote, Iwan de Verschrikkelijke, Julianus de Afvallige.... De persoonlijkheid van Bakoenin werkte fascineerend op vele romanschrijvers, dramaturgen, dichters, componisten. In de Russische literatuur probeerden Toergenjew zijn beeld vast te leggen in een roman (Roedin), Herzen in zijn merkwaardige memoires, Konstantin Aksakow in een gedicht, Merezjkowsky in een drama, Dostojewsky in zijn roman ‘De Daemonen’. Geen van deze pogingen kan als volkomen geslaagd beschouwd worden. Het beeld van Bakoenin wacht nog op zijn definitieve formuleering. Maar het beeld, dat Dostojewsky van hem heeft gegeven, benadert meer dan alle andere de kern van de persoonlijkheid van Bakoenin. Wel heeft Dostojewsky in geen enkele aanteekening Stawrogin met den naam van Bakoenin aangeduid, is er geen enkele aanwijzing die onomstootelijk vaststelt, dat Bakoenin als prototype voor Stawrogin diende, maar een ontleding van deze twee figuren toont zulke merkwaardige overeenkomsten aan, dat de hypothese van Grossman goed gefundeerd is. Grossman formuleert de overeenkomsten tusschen de twee figuren in 20 punten. Wij zullen in het kort die punten bespreken.

1. Beiden waren aristocraten, die democraat werden. 2. Beiden ondergingen den invloed van een vooraanstaand idealist van de dertiger jaren (Bakoenin kan tot op zekere hoogte als een leerling van prof. Granowsky beschouwd worden; Stawrogin was leerling van Stjepan Werchowensky en wij hebben reeds geschreven, dat Dostojewsky in de figuur van den ouden Wercho-

wensky prof. Granowsky wilde beschrijven). 3. Beiden kregen hun opleiding aan een buitenlandsche hoogeschool. 4. Beiden ondernamen verre reizen en namen deel aan expedities. 5. Beiden waren een korten tijd officier en zonder succes. 6. Beiden verkeerden een korten tijd in de hoogste kringen van Rusland. 7. Beiden voerden in het buitenland een revolutionnair-aristocratische propaganda, beiden hadden aanhangers, die den leider verafgoodden. 8. Beiden waren bevriend met een minderwaardig avonturier van de revolutie (Bakoenin met Njetsjajew, Stawrogin met Pjotr Werchowensky). 9. Beiden benutten een vrouw voor revolutionnaire doeleinden. 10. Beiden onderhielden contact met vertegenwoordigers van de misdadigers-wereld. 11. Beiden reageerden op een oorveeg op een wijze, die in dien tijd als eerloos werd beschouwd (Bakoenin kreeg een oorveeg van Katkow, den leider der reactionnairen, en weigerde met dezen te duelleeren; Stawrogin verdroeg op een gelijke wijze een oorveeg van Sjatow). 12. Beiden waren in sexueel opzicht minderwaardig. 13. Beiden zagen in zelfmoord den eenigen uitweg. 14. In beide gevallen zien wij de geringe wetenschappelijke eruditie van de leiders, die de Russische aristocratie opleverde. 15. Beiden toefden in Zwitserland en voelden een zekeren band met dat land. 16. Beiden werden van spionnage beschuldigd. 17. Stawrogin vertoont veel overeenkomsten met Bakoenin in zijn uiterlijk. 18. Beiden wekten bij hun vrienden en bij de vrouwen, met wie zij intiem waren, òf bewondering en verafgoding òf haat en tegenzin. 19. Beiden hebben dezelfde geestelijke ontwikkeling doorgemaakt; zij begonnen met Rusland en van zijn rol in de wereldgeschiedenis te bewonderen (in de toekomst), gingen daarna over tot het militante atheïsme en eindigden met het propageeren van de algemeene vernietiging, van de noodzakelijkheid, de bestaande beschaving te verwoesten om een nieuwe maatschappij te stichten. 20. Een van de meest typische karaktertrekken van Stawrogin is een geweldige hypertrophie van het intellect; de mededeelingen van Belinsky (den grooten Russischen criticus), Annenkow en Herzen, die Bakoenin goed kenden en met hem bevriend waren, getuigen van de overheersching van het intellectualisme bij den grooten anarchist.

Wellicht nog overtuigender dan deze 20 punten is de gebeurtenis, die den eigenlijken inhoud van den roman ‘Daemonen’ uitmaakt. Zooals bekend gaf Dostojewsky in dezen roman een beschrijving van de feiten, die tijdens het proces tegen de groep van Njetsjajew (de moord op den student Iwanow, dien Dostojewsky heeft beschreven onder den naam van Sjatow) bekend werden. Op het proces werd voorgelezen de ‘Catechismus van den Revolutionnair’; later werd deze catechismus ook in het stenografisch verslag van het proces opgenomen, zoodat Dostojewsky er kennis van kon nemen. Deze ‘catechismus’, die de onderlinge verhouding van de leden van de geheime organisaties regelde, gaf een zeer ingewikkeld stelsel; het reglement stelde verschillende ambten in, schreef de onderlinge verhouding tusschen de verschillende functionarissen voor, schiep verschillende graden van lidmaatschap, enz. Dostojewsky laat Pjotr Werchowensky (dus Njetsjajew) de volgende verklaring geven van deze ingewikkelde organisatie: ‘Er bestaat niets ter wereld, dat sterker werkt dan een uniform. Ik bedenk opzettelijk titels en ambten. Ik heb ingesteld de ambten van secretarissen, geheime opzichters, penningmeesters, voorzitters, registrators, ik gaf ieder hunner een adjunct - dit bevalt en heeft succes.’ Dostojewsky kende dus het reglement. Hij wist dan ook, wie de auteur er van was. Op het proces werden slechts veronderstellingen gemaakt over den vermoedelijken auteur er van. Het was alleen bekend, dat Njetsjajew het reglement uit het buitenland had gebracht. Nu is het reeds een vaststaand feit, dat het reglement door Bakoenin werd opgesteld. Dostojewsky voelde dat intuïtief. Hij liet daarom Pjotr Werchowensky tegen Stawrogin zeggen: ‘U hebt het reglement zelf geschreven, ik hoef u dus geen toelichtingen te geven.’

Intuïtief heeft de geniale schrijver ook de verhouding tusschen Bakoenin en Njetsjajew, den gewetenloozen avonturier der revolutie, begrepen. Deze avonturier vluchtte onder zeer verdachte en nog niet opgehelderde omstandigheden uit de gevangenis en begaf zich naar het buitenland. Zijn phantastische verhalen over de wijd vertakte revolutionnaire organisatie, welke hij heette te vertegenwoordigen, wekte bij de Russische revolutionnairen in het buitenland argwaan en de alge-

meene overtuiging was, dat Njetsjajew een agent-provocateur van de Ochranka (geheime politie) was. Het plan van Njetsjajew, met behulp van mystificaties en bedrog een gecentraliseerde revolutionnaire organisatie te vormen, zou dus mislukt zijn, ware Bakoenin hem niet te hulp gekomen. Elk hunner hoopte den ander in zijn eigen belang te exploiteeren. Zoo ontstond het eigenaardige bondgenootschap tusschen Njetsjajew en Bakoenin. In dien tijd (in 1869 tijdens de eerste ontmoeting met Bakoenin te Genève) was Njetsjajew een 21-jarige jongeling, zonder connecties, zonder ervaring, zonder middelen, zonder invloed, maar met veel energie. Bakoenin gaf hem alles wat hij miste. Alleen dank zij zijn bondgenootschap met Bakoenin werd Njetsjajew een min of meer belangrijke figuur in de revolutionnaire beweging. Ook de organisatie, welke Njetsjajew later heeft geschapen, ware onmogelijk geweest zonder den steun en het patronaat van den beroemden anarchist. Bakoenin heeft later zelf erkend, dat hij geen woord geloofde van hetgeen Njetsjajew hem vertelde over de revolutionnaire gezindheid van de boeren (Njetsjajew beweerde, dat de boeren slechts op een sein wachtten om in opstand te komen), over het werk van zijn revolutionnaire comité (dat in het geheel niet bestond), over zijn vermeende connecties in het leger en over het uitgewerkte plan voor een staatsgreep van zijn comité. Bakoenin achtte Njetsjajew echter wel geschikt voor de rol van hoofd van de Russische sectie van zijn revolutionnairen bond, zijn Alliance, welke hij wilde oprichten als een tegenvoeter van de Internationale. Aan de Russische émigrés, die, zooals gezegd, Njetsjajew wantrouwden, zei Bakoenin, dat Njetsjajew inderdaad ‘gevolmachtigde speciale afgevaardigde’ was van een groote en wijd vertakte geheime organisatie, welke in Rusland revolutionnaire propaganda voerde. Om met behulp van Njetsjajew het program van zijn Alliance in Rusland te propageeren, gaf Bakoenin Njetsjajew een speciaal mandaat, waarin verklaard stond, dat ‘toonder van dit mandaat is een der vertegenwoordigers van de Russische sectie van den Internationalen Revolutionnairen Bond 2771’. Het mandaat was geteekend door Bakoenin en voorzien van een afdruk van het zegel van het ‘Hoofdcomité van den Europeeschen Revolutionnairen Bond’.

Deze Bond bestond in werkelijkheid niet en het mandaat, dat in de oogen van de jonge Russische revolutionnairen aan Njetsjajew zulk een aureool gaf, die het verschil tusschen de 'Alliance' van Bakoenin en de 'Internationale' niet kenden, was slechts een mystificatie. Njetsjajew maakte dankbaar gebruik van dit bedrog, dat geheel aan zijn aard beantwoordde.

Tegelijkertijd met het mandaat gaf Bakoenin aan Njetsjajew den reeds genoemden 'Catechismus'. Stjeklow heeft bovendien aangetoond[1)] dat ook de anonieme stukken en brochures, die tot nu toe als het werk van Njetsjajew golden, in werkelijkheid door Bakoenin aan Njetsjajew gedicteerd waren, dat Bakoenin de zedelijke verantwoording draagt voor alles, wat Njetsjajew later in Rusland had gedaan, dus ook voor den moord op den student Iwanow. Overigens is het moeilijk een sterkere aanklacht tegen Bakoenin te bedenken, dan de 'Catechismus', waarin hij aanbeveelt: 'op alle mogelijke wijzen en onverschillig hoe, hooggeplaatste personen te exploiteeren, hen in de netten te vangen, hen geheel aan zich te onderwerpen door zooveel mogelijk hun vieze geheimen te weten te komen, hen door dreigementen tot de slaven van de organisatie te maken' enz. Er is in de geschiedenis van de Russische revolutie geen document aan te toonen, zoo weerzinwekkend als deze 'catechismus'. Dostojewsky werd vaak door de linksche groepen beschuldigd van laster, zijn figuren werden door velen 'caricaturen' genoemd. Vooral gold dit de figuren van Njetsjajew-Pjotr Werchowensky en Bakoenin-Stawrogin. Deze beschuldigingen zijn echter ongegrond. Wie de bovenmedegedeelde feiten in aanmerking neemt, zal moeten toegeven, dat er geen sprake van laster was. Wel heeft Dostojewsky lang niet alles over den persoon van Bakoenin geweten, wat wij nu weten, maar zijn merkwaardige gave in de psyche van andere menschen, vooral wanneer zij zekere overeenkomsten met zijn eigen zieleleven vertoonden, door te dringen, stelden hem in staat intuïtief datgene aan te voelen, wat wij nu na de publicaties van den laatsten tijd te weten zijn gekomen. De bewering van sommige critici als zou Dostojewsky te weinig hebben afgeweten van het leven

1) J. Stjeklow. Bakoenin en de voorbereiding van het avontuur van Njetsjajew. 'Istorik-Marxist' No. 2, jaargang 1926.

van Bakoenin om hem tot uitgangspunt bij de schepping van Stawrogin te gebruiken is eveneens onjuist. Dostojewsky bezat voldoende materiaal over het particuliere leven van Bakoenin en over zijn literair werk om hem te schilderen.

Stawrogin is echter geen portret van Bakoenin. Wie de zaak te simplicistisch opvat en zegt: 'Stawrogin is Bakoenin, beide figuren dekken elkaar' en zich op grond van den roman van Dostojewsky een beeld van Bakoenin wil vormen, zal op een dwaalspoor geraken. Stawrogin is slechts een *masker* van Bakoenin, een beeld van den grooten anarchist, zooals het weerspiegeld werd in het brein van den kunstenaar. Dostojewsky heeft eens gezegd: 'De figuur van mijn Njetsjajew is natuurlijk niet geheel identiek aan de figuur van den werkelijken Njetsjajew'. Hetzelfde geldt de figuur van Bakoenin. Dostojewsky gaf geen beschrijving van een historische persoonlijkheid, hij nam Bakoenin slechts als een type en behield dus het recht op de vrije bewerking van de groote en merkwaardige persoonlijkheid van zijn tijdgenoot. Stawrogin vertoont dus verschillende karaktertrekken, die Bakoenin vreemd waren, maar deze afwijkingen verzwakken geenszins het verband tusschen de twee personen, tusschen Stawrogin en zijn prototype. Op dezelfde wijze heeft ook Toergenjew de figuur van Bakoenin als uitgangspunt voor zijn Roedin gebruikt. Daar de twee schrijvers, Toergenjew en Dostojewsky, twee sterk verschillende psychische typen waren, moest het beeld, dat zij van denzelfden man hebben gegeven, sterk verschillen.

Dostojewsky gebruikte een bepaald persoon als uitgangspunt bij het scheppen van een nieuwe figuur, maar hij hield zich nooit aan die oorspronkelijke figuur. Elke persoon van Dostojewsky is een eclectrische figuur, die eigenschappen bezit van verschillende, soms elkaar vijandige personen. Ook Stawrogin is op deze wijze geschapen. Oorspronkelijk bestond bij Dostojewsky slechts een vage voorstelling van de figuur van Stawrogin. Het was een verdere ontwikkeling van de figuur, die Dostojewsky in zijn vorige romans had beschreven. Die persoon (Dostojewsky noemde hem in zijn eerste aanteekeningen 'de prins') bleef echter te vaag en beantwoordde niet aan de eischen, die de nieuwe roman stelde. De schrijver werkte aan de figuur

verder en bij de tweede redactie verkreeg de hoofdpersoon van den roman de overeenkomst met Bakoenin (de tweede redactie van den roman is gedateerd 1870). De op deze wijze ontstane contours van de hoofdfiguur van den roman vulde Dostojewsky aan met veel eigen trekken, zoodat Stawrogin, evenals bijna alle scheppingen van Dostojewsky, typische autobiografische trekken heeft gekregen. Het autobiografische bleef echter meer op het gebied van de psyche, van de gedachtenwereld dan op het gebied van feiten. Dostojewsky heeft zijn tegenstrijdige gevoelens, zijn 'daemonen', verdeeld tusschen de twee tegenstanders: Stawrogin en Sjatow. Daardoor is ontstaan die eigenaardige verwantschap tusschen de twee mannen, welke overigens zulke antipoden waren. Daarnaast kreeg Stawrogin echter de eigenschappen van nog een persoon, den revolutionnair Spesjnjow.

Spesjnjow behoorde vroeger tot de groep van Petrasjewsky, zoodat Dostojewsky hem goed kende. Het was een rijke landheer en bezitter van huizen te Petersburg en tevens de eerste Russische communist. Spesjnjow maakte op iedereen, met wien hij in aanraking kwam, een diepen indruk. Ook op Dostojewsky (die hem gekend had toen Spesjnjow nog jong was) heeft hij een sterken indruk gemaakt. 20 jaar later schreef Bakoenin over Spesjnjow het volgende: 'In 1848, in de eerste periode van de revolutionnaire beweging in West-Europa, sloot zich bij hen (d.w.z. bij de groep van Petrasjewsky) een zekere Spesjnjow aan, een in vele opzichten zeer merkwaardige persoonlijkheid. Hij was schrander, rijk, goed opgevoed, een mooie man, hij had een zeer innemend uiterlijk, maar maakte den indruk van iemand, die koel en kalm was, waardoor hij, evenals iedereen die kalm is, vertrouwen inboezemde; hij was op en top gentleman. Mannen kwamen niet makkelijk onder zijn bekoring, omdat hij te onaandoenlijk was, te veel zelfingenomenheid toonde en van niemand liefde verlangde. Vrouwen echter, zoowel jonge als oude, gehuwde en ongehuwde waren smoorlijk op hem verliefd'. In zijn jonge jaren had Spesjnjow een romantische geschiedenis met een tragisch einde: een vrouw vluchtte met hem naar het buitenland en pleegde daar zelfmoord. Wij zien dus ook in de beschrijving, welke Bakoenin van Spesjnjow had gegeven, zekere overeenkomst met Stawrogin.

Spesjnjow nam onder de revolutionnairen van de veertiger jaren een der meest linksche posities in. Hij propageerde de oprichting van geheime vereenigingen ter voorbereiding van een opstand, was voorstander van het communisme, hield hartstochtelijke redevoeringen tegen den godsdienst. Dostojewsky heeft hem leeren kennen, toen hij deel uitmaakte van de groep van Petrasjewsky; hij noemde hem toen ‘mijn Mephisto’, hetgeen voldoende de verhouding tusschen deze twee jongelui karakteriseert. Uit de in 1926 gepubliceerde brieven van den dichter Majkow, een persoonlijken vriend van Dostojewsky, weten wij, dat Spesjnjow den jongen Dostojewsky wist te betrekken in zijn revolutionnaire ondernemingen. Een groep jongelui, ontgoocheld in Petrasjewsky, heeft zich in het geheim van hem afgescheiden en besloot, op raad van Spesjnjow, een geheime drukkerij op te richten. Dostojewsky kreeg opdracht bij deze onderneming ook den dichter Apollon Majkow te betrekken. Begin 1849 deed Dostojewsky een poging, zijn vriend den dichter over te halen lid te worden van hun geheim verbond. Majkow was verbaasd over de lichtzinnigheid van het plan en voorspelde den onvermijdelijken ondergang van de onervaren ‘samenzweerders’. In zijn latere herinneringen schreef Majkow over dat onderhoud met Dostojewsky het volgende: ‘Dostojewsky zag er uit als een stervende Socrates tijdens zijn laatste onderhoud met zijn vrienden. Dostojewsky zat in zijn nachthemd (hij bleef dien nacht bij Majkow slapen) met een open boord en wendde al zijn welsprekendheid aan om mij te overtuigen van de heiligheid van hun onderneming, van onzen plicht, het vaderland te redden. Het was duidelijk, dat Dostojewsky geheel onder den invloed van Spesjnjow stond. Hij zei trouwens eens tegen een ander lid van hun bond, Janowsky: ‘Ik volg hem, ik behoor hem geheel.’

Toen Dostojewsky vele jaren later aan zijn roman ‘Daemonen’ werkte en zich ten doel stelde de twee tegenstellingen onder de revolutionnairen te schilderen (Werchowensky en Stawrogin, Njetsjajew en Bakoenin) verschenen voor hem de beelden van zijn verleden: Petrasjewsky en Spesjnjow, de twee revolutionnairen, die zoo sterk verschilden: de een 'n practicus, een

revolutionnair, die steeds bezig was met het organiseeren van geheime bonden, een activist; de ander een kalme leider, een geheimzinnige man, die iedereen wist te bekoren, die iedereen voor zich wist te winnen.

Uit deze verschillende elementen ontstond de figuur van Stawrogin. Een gebeurtenis uit het toenmalige politieke leven van Rusland (het proces van de groep van Njetsjajew), die op Dostojewsky een zeer sterken indruk had gemaakt, wekte zijn belangstelling voor de dramatis personae. Deze belangstelling werd bevredigd door de mededeelingen in de bladen en door hetgeen Dostojewsky kon puren uit boeken en geschriften. Daarbij voegden zich de herinneringen uit zijn verleden, toen hij (in de veertiger jaren van de XIXde eeuw) persoonlijk deel had genomen aan de revolutionnaire beweging, en het fascineerende beeld van den anarchist, wiens redevoering te Genève op hem zulk een overweldigen indruk had gemaakt. De figuren van zijn tijdgenooten werden vervormd door de beelden van het verleden, zoodat er zeer gecompliceerde personen ontstonden, die de eigenschappen vertoonden van verschillende menschen. Zelfs Pjotr Werchowensky en Sjatow, van wie wij met absolute zekerheid weten, dat Dostojewsky bij het ontwerpen van hun figuren aan Njetsjajew en diens slachtoffer dacht, vertoonen karaktereigenschappen, die de schrijver ontleend had aan verschillende personen. Nog gecompliceerder is de figuur van Stawrogin. Deze was bedoeld als een beeld van de persoonlijkheid en het lot van Bakoenin, maar naarmate Dostojewsky aan deze figuur werkte, voegden zich bij het oorspronkelijke beeld nieuwe, o.a. het beeld van den demonischen en geheimzinnigen Spesjnjow, die in de veertiger jaren den jongen Dostojewsky zoo sterk beheerscht had. Zoo ontstond het eigenaardige portret van Bakoenin, dat Dostojewsky in zijn roman heeft gegeven.

Verbeelding en schijven door B. Stroman.

De mensch heeft heel de wereld in zijn gehoor gevangen en hij heeft haar afstanden overwonnen. De radio heeft ons tot luisteraars gemaakt aan het sleutelgat in de deur der wereld en de vliegtuigen spinnen rond onze aarde de onzichtbare cocon, waarbinnen het avontuur verstikt. ‘L'aventure existait au-dessus de la mer entre New-York et l'Europe. Lindbergh effaça sa présence. Maintenant, il n'y a plus rien entre New-York et l'Europe.’ (Pierre Mac Orlan). De mensch vliegt eigen phantasieën uit de ruimte weg, en beneden hem ligt de aarde: bezit van reisbureaux, opgepoetst domein der leden van 's waerelds reisvereenigingen.

Sedert de mensch is gaan reizen uit afgunst, vindt de geboren avonturier niet anders dan ‘des forces vaincues: le pays de la soif, l'Ouest sauvage, la forêt vierge (P. Mc. O.)’ Wien reizen heilig is, omdat daarin vrijheid was, klaagt, zooals Frederik Chasalle klaagt:

‘Thans droomen wij in onze armstoelen.

Wij hebben ééns gereisd. Reizen, dit is magisch, is mysterieus vooral. Maar de tijden van reizen zijn voorbij. Reizen is tegenwoordig een vooruit gebaande tamme wandeling door de winkelstraat, waarbij men in verlichte vitrines kijkt en in de winkels iets koopt. De betoovering is verbroken.’

Wie niet klaagt, danst - als Den Doolaard - zijn hart tot rust bij harmonica en banjo, langs een keten van verre havens: Valparaiso, Yokohama, Singapore en Brest; of hij weent als ‘het witte, wuivende meisje’, dat de uitreis zegent

> ‘van een heldenfiguur
> hoog op de brug
> van het schip,
> dat heengaat naar de tuinen van Californië’
>
> (Willem L. Valk.)

Hun is het reisdoel der eenvoudigen van hart ten uitkomst; daarom ook heeft Karel van den Oever, die zijn arbeid begon met vluchten in den tijd (Godvruchtige-maenrijmen) later meegeleden met het boerenmeisje uit Plocka:

> ‘O, Dinska Bronska,
> ‘Gij vertrekt naar Canada:
> ‘de verroeste stoomboot wacht langs de kaai.
> ‘Gij laast op een almanach
> ‘der ‘Red-Star-Line’
> ‘dat Canada grooter appels,
> ‘o, hooger en geler koren heeft dan Plocka.
> ‘Het moet in Canada veel beter zijn!

Zij zoeken de verten af en ze vinden enkel onbereikbaarheid. Ieder bereiken blijkt een waan, zoodat de rust een terging wordt en de afstand vermoeide berusting.

Slauerhoff, die de heidensche zeeën bezeilt over de kiemen van een nieuw Tohuwabohu, redt ‘in het eeuwig wijken van de luchten een waan van ruim:

> *‘de wereld is niet rond.’*

‘Het schip dat eerst den tijd bestreed door woest te varen,

> maar later 't lot benijdde van de klip
> die de oceaan tergt door hem te overstaren
> naar avondrood of grijze vogelstip,

leerde in der eeuwen loop geduld voor eeuwig eendere gevaren. (Slauerhoff).’

Albert Kuyle wiens ‘zangen enden aan den horizont’, kent het bezeten-zijn van de angst nergens meer te zullen landen; aan land ligt voor hem

> ‘de wereld naar twee kanten uitgespreid,
> een zee, een water, en een ver halfrond;
> aan d'andre kant: een borrel en een meid.’
> (Songs of Kalua.)

In het niemandsland tusschen verlatenheid en gemeenzaamheid bidt hij en hij drinkt er ‘Rhum van den Heiligen Geest’.

En Gerard Bruning heeft te midden van zijn heetste gevechten de reddende begrenzing bepaald in klagende berusting:

> ‘Ik ben moe en tusschen muren.
> Klondyke is ver.’

Wij zijn moe en tusschen muren, onze verten zijn teniet gedaan, de ruimte is ons ontnomen, het gebied der avonturen is geslecht of bezoedeld. Ons avonturisme is ontzenuwd, want men heeft ons de kusten ontnomen waar wij wilden ankeren, en op de berghellingen waar we vrede zochten wordt entrée geheven, over de vlakten waar we vrijheid vonden jagen de stofwolken van sight-seeing-cars en de stilte van den hemel, welke eens het gezang van vogels beschutte wordt door geronk van motoren verstoord. Veel is er vernietigd, omdat zooveel aan de ontnuchtering van het plat-bereikbare is prijsgegeven. Alles is bereikbaar. Alles is gecatalogiseerd. Als ge niet lezen kunt zullen gidsen heel de wereld voor u spellen, totdat ge gelooft zelf gelezen te hebben.

Maar: wij droomen in onze armstoelen.

Onze droom is zwaar geweest en zonder herinnering bij het ontwaken; hij is lichter geworden en vaag keeren zijn geluiden weer; we ontwaken weer, maar ons avonturisme heeft naast ‘(les) nombreuses voies ferrées et (les) océans sillonnés par les navires, (qui existent) entre un mot et les images réfléchies par ce mot (P. Mc. O.)’, nieuw domein gekregen. Dat domein ligt binnen de wanden van onze kamers, maar het heeft de wijdte van onzen geest. Binnen die wanden kunnen we naar willekeur het geluid doen weerklinken dat eenmaal geleefd heeft aan de verre kusten, op de groote vlakten of in de barre steden, waarheen de avonturier in ons op drift slaat. Het geluid ontvoert ons, zoodra we het wenschen te doen vloeien uit de geluidlooze gebondenheid van de zwart glanzende schijf. Want deze mat-glanzende schijf - de gramophoonplaat - is ‘le nouvel auxilliaire de l'aventurier passif.’ (P. Mc. O.)

* * *

De gramophoon is onze dienstbare middelares geworden, maar we hebben ons strikt rekenschap te geven van hare dienstbaarheid. Er zij geen verwantschap tusschen haar en het instrument dat de trieste gemeenzaamheid moet onderhouden van menschen die gezellig bijeen zijn. Zij trede niet in de plaats van uitvoerende kunstenaars, want dan wordt zij wat Pijper haar eens noemde: ‘waardeloos en gegarandeerd antiseptisch’.

Wat zij ons doet hooren is buiten den tijd gesteld. Men hoort voor het eerst een weergave: er wordt een verleden hoorbaar.

Zoodra men haar ontvangt met de verwachting dat zij werkelijkheid zou zijn in stede van gemechaniseerd geheugen, zal zij spoedig vervelen. Aanvaardt haar als betrouwbare documentatrice en zij blijft u boeien.

De gramophoon brengt de gekluisterde weergave van één interpretatie, en de verrassingen liggen daarin verstard. De film, als mechanische opvolging van immer in beeld gelijk blijvende projecties, kan worden vergeleken met de gramophoon. De film heeft evenwel, zoodra zij is voltooid, met wat zij op haar band als verschijning aan tijd en ruimte heeft ontnomen met meer te maken; zij is zichzelf geworden.

Het huwelijk tusschen gramophoon en film dat geluidsfilm heet, leidt tot een optisch en acoustisch avonturisme waarbij het acoustische hulpmiddel blijft. Walter Ruttmann schreef over zijn eersten ‘Tonfilm’:

Mein Film umfasst den deutschen Rundfunk und spielt auf allen Sendstationen, um von dort aus durch die schönsten Gegenden des deutschen Reiches akustisch und bildlich zu führen. Der bildlose Rundfunk und der tonlose Film sind zwei Gegensätze, die gegeneinander ausgespielt im anderen Sinne dem Begriff des Tonfilmes näherkommen.’

De gramophoonplaat heeft (nog) slechts levensvatbaarheid als document, dus wanneer zij geluid bewaart, dat alleen om het geluid in haar ebonieten schijven gegrift staat. Daarom komt, consequent gedacht, voor primaire waardeering alleen weergave in aanmerking van opnamen van intusschen overleden kunstenaars en van folkloristische, als men wil ethnologische, opnamen. De folkloristische opnamen - en zij zullen hier onze verbeelding stuwen - zijn uitingen van een gemeenschap en die be-

houden haar kleur in zichzelf, omdat achter deze dingen grooter machten schuilen dan enkel de eruditie van één mensch.

Het ‘gramophoongeluid’ is overwonnen en nu geeft de gramophoon zonder meer terug wat de spiraal op de schijf gevangen houdt. En ook dat is van contrabande gezuiverd.

* * *

Wij zitten in onze armstoelen en tusschen onze muren leeft het lied, de melodie, de vroomheid, de ziel van volkeren die wij nog nimmer zagen, van volkeren waaronder wij vrienden mogen hebben, van volkeren waarheen ons hart trekt, van volkeren ook die ver zijn en wier liederen voor ons geheimen blijven zoolang wij van die geheimen den sleutel nog niet weten te hanteeren. De gramophoonplaat brengt in onze vertrekken het lied en de vreugde der menschheid. Zooals de prikkelende geur van achteloos weggeworpen sinaasappelschillen ons uit een wintersche volksbuurt kan ontvoeren naar landen vol warmte en zon, zoo kan één melodie, één kreet, één woord, één toon uit de gramophoon ons brengen in omgevingen waarvan de aanwezigheid bekend, maar niet gekend was.

Want wie eens de negerpredikant Burnett en zijn helpsters hoorde, weet voor altijd hoe de Noord-Amerikaansche neger roepen kan om God. Elke kreet is ons een pijniging, hun een bevrijding. De huilende klacht verstikt klikkende in de verscheurde keel, telkens en telkens weer. Beangstigend is deze vertwijfelde vlucht. Het bloed is vrij gekomen: Afrika eischt van zijn God: ‘Lord, help me!’

We zijn binnengesloopen in een religieuse samenkomst in Haarlem, waar de katheder uit appelkisten is opgebouwd. Het luisteren naar een zoo eschatologische geloofsbelijdenis als ‘The Gospeltrain is leaving’, waarbij een armelijk orgel de trieste grondtoon kreunt, is een kwellende onbescheidenheid. Dit is de kern der spirituals, de protestantsch Franciscaansche liederen, waarvan Paul Robeson de mannelijke kracht en Roland Hayes de broze extase accentueert. Zij beiden vormen met hun solozang de polen waartusschen de volkszang leeft. ‘In spite of the effectiveness of the solo versions - aldus Alaine Locke - especially when competently sung by Negro singers, it must

be realized more and more that the proper idiom of Negro folksong calls for choral treatment.' En dolende door het Amerikaansche negergebied luisteren we naar de Fisk Jubilee Singers, die sedert 1871 - steeds wisselend van koorleden - de heilige schatten van hun ras aan de blanken prijsgeven. En toch: dat heeft deze muzikale iconen gered voor het nageslacht en voor ons. Wij hooren elk van deze liederen van grootschen strijd en gespannen verwachting als een brandend verwijt, omdat wij blanken zijn.

De plantation-songs stamelen kinderlijke blijmoedigheid of ze klagen herinneringen, maar de bevrijde neger giert zijn daverende vreugde uit in de jazz; de rhythmen kantelen door de ruimte, zij overwinnen de moeheid van vele geslachten. Deze vreugde is absoluut, onbekommerd breekt zij los en zij heeft ook ons opgenomen in haar verfrisschende vaart. Deze uitgelatenheid is verraderlijk als een lach. - In Amerika heeft Gershwin de laatste vrucht van de jazz geplukt; in Europa brengt Kurt Weil den sterken geur van haar nieuwe bloesems. Paul Whiteman luidt elk stuk uit met den gongslag van den dood: Mitja Nikisch is het looprek te boven, de vrijheid ligt voor hem en hij geniet haar met de onbewuste voorzichtigheid van een uitgelaten kind.

De jazz, die voor ons den oorlog tot herinnering maakte, heeft ons nu midden in Europa geworpen, en daar doen wij het schaterend geweld ondergaan in verlaten stilte, waartegen de eenzame mensch zijn melodieën caligrafeert. Aldus stijgen de tonen van het Valenciaansche lied over de dorre glooiingen, de guitaar brokkelt de hardheid weg en de melodie vindt haar weg in ijle vrijheid. Waar de mensch met zijn vrijheid alleen is, wordt zijn hart broos of zijn onpersoonlijk lied richt zijn over hen die luisteren heen tot den zanger: zoo zingt Mahièdinne boven de wijdte van de woestijn. De oude liederen van Valencia bewaren herinneringen aan de Moren, maar voornaam als de val van een mantilla rond het trotsche hoofd van een vrouw, is de weelde der Cataliaansche sardanas. Alle kleur is tot rijpheid gekomen, het rhythme is dwingend, de tanor - zwaaiend bespeeld door den speelman - waaiert de melodie wijd uit, opdat ze kan rollen over Iberia's zonnige vlakten, waar men de tallooze immer gelijksoortige Castiliaansche liederen zingt, opdat

ze kan opstormen tegen de bergruggen die Iberia's noordkust begrenzen, opdat ze kan vluchten over het einde van de oude wereld.

Vandaar zeilde Columbus uit, op zoek naar de nieuwe aarde. Zoo zeilden ook Vasco di Gama, van Linschoten, Magelhaes, Olivier van Noort. Hun schepen dreven langs Yoruba, van welk land we nog de liederen kunnen hooren, eentonig als het woud, wisselend als de zee. Zij koersten naar de Antillen voor de West-Indische kust, waar wij de gesyncopeerde losbandigheid van de negers genieten. Maar boven hun paskaarten droomden zij van Zipangri, Japan, het land dat naar oud-Chineesch gelooven, het eerst door de zon beschenen werd. Binnen onze muren tokkelt de Samisen, de Geisha zingt, en de ‘verdammte Katzenmusik, die höchtens einem Japanischen Götzen gefallen kann (Otto von Kotzebue)’, maakt ons hart doorschijnend als porcelein. Voor zoo'n lied vluchten onze gedachten. We wachten op hun terugkeer en de eerste die terugkomt is moe van smart: ‘de Maleier zingt slechts als zijn hart ziek is!’ Maar dan begint in de aanvankelijke leegte van onze gedachtenloosheid het ruischen van de gamelan. Zij is ons een loome klank geworden droom, waarin de zware moeheid, na de hitte der tropen, ons bevangt. Een droom, waarin serimpis dansen, waarin Ardjoenå strijdt. De Javanen beleven de legenden van hun volk en het is of hunne handen eigen wil gekregen hebben bij het slaan op de pentjoe's, het tokkelen op de tjelempoeng en het tasten van de vingers over de zeven openingen van de soeling. In onzen droom staan wij temidden van grommende kraters, waartusschen de vruchtbare legkaart der sawah's is uitgespreid. We dolen over de macabere wijdte van een zandzee, of door den woekerenden overdaad van een oerwoud. Onze blik verstart boven de rimpellooze onpeilbaarheid van een kratermeer en we worden beangst voor het geweld van den bandjir die de kampongs verwoest.

Rond de dessah's klinkt het verlangen der krontjongliedjes en het donkere geloei van een karbouw. Maar in de pendoppo van den Pangeran luistert het volk naar de gamelan; in het Mangoenegaran dansen de serimpis; rond de passar malem zingen de taledeq's hun bordeelliederen.

Uit Insulinde, gebroken op den evenaar, vlotten onze gedachten en zij vinden den Stillen Oceaan, waarvan de Hawaian-eilanden het zwoele hart zijn. Dit hart klopt op de schaamtelooze rhythmen van den hoela-hoela dans, of het droomt loom in verlangenden weemoed. Zwaar is dit alles en tot het vleesch gericht.

Zuidelijk van dit vet-zinnelijke gebied en ook zuidelijk van de tallooze in het blauwe veld van den Oceaan verkruimelde eilanden leven de Maori's, waarvan we mogelijk - dank zij Jules Verne - een jeugdherinnering koesteren. ‘Een inlander zette het volsklied van den geheimzinnigen “Pihe” in:

> Papa ra ti wati tidi
> Il dounga nei.....’

We lazen dat zijn stem vol was en welluidend en nu vloeit binnen onze muren de zang van dit volk, voortgesproten uit de ‘wreedste, om niet te zeggen de gulzigste van alle menscheneters’. Ana Hato en de haren leeren ons dat de afstand van hart tot hart tusschen onze antipoden en ons gering is.

We worden weer tot ons zelf bepaald en we zouden thans wel willen dolen door eigen stad, waar een straatzangerspaar moeizaam sentimenteele liederen rond een straathoek trekt, waar de harmonica de jeugdige bravour van straatmuzikanten tegen de gevels smijt of waar het orchestrion de rulle vreugde rondbazuint in een danshuis vol meiden en matrozen-uit-alle-havens. Maar we zijn moe en tusschen muren, we sluiten de luiken van onzen geest, die zich hebben geopend voor wat in Zebedeus' Wonderlijke Avonturen wijlen de oom van den verzamelaar heeft neergeschreven: ‘Het menschelijk brein is onder zijn schedelkap als een bewogen wolkendom en op de voorgebergte, bóven de oogen, zetelt de Zeus die overziet en ordent en regen of zonneschijn zendt naar zijn welbehagen.’

'Litteratuur': Afkortingen: Columbia: Col. - Electrola: El. - Gramophone: Gram. - His Masters Voice: H.M.V. - Odéon: Od. - Parlophone: Par. - Victor (H.M.V.): Vi. - Zonophone Record: Z.R.
Noord-Amerika: Lord help me; a sermon with singing Rev. J.C. Burnett, assisted by sisters Grainger and Jackson; The Gospeltrain is leaving. Col. 8937.
Spirituals: Paul Robeson: Sinner, please doan' let dis harves' pass; Scandalize my Name. - Ezekiel saw de Wheel; Hear, de Lam's a-cryin'. - Joshua fit de battle ob Jericho; Swing low sweet Chariot. - resp. B. 2771; B. 2838 en B. 2339 van H.M.V. e.a.
Fisk Jubilee Singers: Shout all over God's heaven (Ive got a robe); Good News, the chariot's coming; Col. 3129. - Little David; Ezekiel saw the Wheel; Col. 14206. - Every time I feel the Spirit; Steal away to Jesus; Col. 14204. - de beide laatsten: 'Fabriqué en France pour Couesnon en Cie., Paris'.
Plantation-songs (P. Robeson met koor): H.M.V.: C. 1585.
Jazz: Gershwin. The Rhapsody in blue H.M.V.: C 1395; Kurt Weil, Der Zar lässt sich fotografieren; Alabama-song. Blues. El.: E.G. 853. - Drei Groschenoper (K. Weil), Moritat; Barbarasong, Par.: B. 12039. - Drei Groschenoper, Kanonensong Od.: 2703; Barbara-song en Das Lied der Seeräuber-Jenny, gezongen door Beate Roos - Reuter. Par. B. 12053. - Paul Whiteman, opnamen Col. en H.M.V., Mitja Nikisch: Par. b.v. B. 12014; B. 12013. Wiener en Doucet: Col. Raie Acosta: Par. Sophie Tucker: Par.
Spanje: Solea. Chato de Valencia. Acomp. de guitarra. Miguel Borull; Seguidillas Gitanas, id.; Par. 16010. - Per tu ploro, sardana (pep ventura), Cobla La Bisbal. Toe d'oracio, id.; Par. 16015. - La guardia civil. La Mujer. Jotas. José Chacon, acomp. de rondalla. Simarro; La Dote. La real Gana, id.; Par.: B. 16009 -. Salomon. El Rio Martin y La Fiera, id.; Zaragozanas. El aguila. id. Par. B. 16005 -. La segadora. El malacatón. id.; Asomate a la venta, id.; Par. B. 16008.
(Mahièddine: Zerg Edjenhine Ya Elguerni (Houzi.) I en II. Gram.: K. 2342; Chraâ Ellah Ya Lahbab; Gram.: K. 3539).
Yoruba: E je ka t' ouà rere (rev. J.J. Ransome-Kuti); Gbà wa, Qlorum, id. Sung in Yoruba. Z.R.: X - I - 42415.
West-Indië: verscheidene platen bij Par. o.a.: R. 3850.
Japan: Urashima Hai; Mai nô Hai, Vi.: 11606, en 50330.
N.O. Indië: Renggong manis Tjirebonan. Gamelan-orchest van den regent van Bandoeng; Karangean, id., Od.: A. 39500. - Gamelan Pelok: 'Mandoeng Mandoeng'. Dengen sindeman Mas Adjeng Siroos; Gamelan Selendro: 'Bojong'. Od.: A. 39624. - Gamelan Selendro: 'Rino Rino', zd. njanji; Gamelan Pelok: 'Balak balik, id. Od.: A. 39627. - Krontjong: een serie van 15 plaatjes (F. 105 tot en met F. 119) Krontjongmuziek, gespeeld door het Krontjong orchest 'Eurasia', op Edison Bell Radio Records; ook op Par. platen.
Hawaian: Tu Tu E. - Tu Tu Oi (hoela dans) Kalama's Quartette; He Mamao Helaoha, id. Od.: 165361.
Maori's: Hine e Hine (Berceuse); Pokarekare. - Tahi Nei Taru Kino (Chanson d'amour), Kutia Haka; Hoki Tonumani et Pantaran Maori. (Chanson d'amour). - Te Arawa (Duo); Matangi (Chanson d'amour). - Te Taniwa (Le Dragon) et Haka; (Cri de guerre); Waiata Poi (Danse), resp. nos. 3354, 3355, 3356 en 3357 van Par., Ana Hato et Choeurs, 'Recorded at Rotorua, N.Z. with Maori Singers during the visit of The R.H. Duke and Duchess of York, 1927'.
Orchestrion, draaiorgel, harmonica en straatzangers op Par. en Od.
Matrozenliederen: Valparaiso. Col. D. 19107.

Rotterdam, Mei 1929.

Iets over leven en kunst door Fanny Reddingius-Salomonson.

Zij heel ons leven
't Leven toegewijd.[1)]

Er kan geen waarlijk samen-leven, geen menschen-eenheid bestaan, zoolang ieder mensch zichzelf en ieder ander niet als ‘Oneindig’ in de ‘Oneindigheid’ erkent, in een nieuw levenheiligend gevoel van verantwoordelijkheid.

De menschen zijn nog van elkaar gescheiden. Allen zijn niet verbonden door het gemeenschappelijk Ideaal: ‘Evolutie’ - zij zijn niet één in aanbidding van het Eeuwige, waarvan al het vergankelijke openbaring is.

Langs de oppervlakte van de omringende wereld glijdt eigen buitenkant.

Kunst doet stilstaan - overzien - doorzien - opent een nieuw verschiet.

Rembrandt's gestalten, uiterlijk tot in de fijnste bijzonderheden scherp waargenomen, openbaren door hun uiterlijk wezen heen het innerlijk: een ten deele onthuld, ten deele ondoorgrondelijk geheim. Wie zich in volle overgave in een kunst-uiting verdiept, vindt daarin een schakel, die hem met de natuur, met de menschen, met zijn diepste zelf verbindt. - Voor de meesten is Kunst een genot buiten de werkelijkheid; zij kán zijn: een sterke Levensmacht, die de eigen grenzen openbreekt en blijvend verandert, wat tusschen die grenzen besloten lag.

Wie een tijd-lang zich volkomen heeft verloren in het bewerken en bevechten van de materie en dan opeens de in het Onbewuste verzinkende, in het Onstoffelijke vervlietende muziek van Chopin hoort, kan plotseling beseffen, wat hem tijdelijk is ontgaan: de ondoorgrondelijkheid van het Levens-geheim.

1) Joannes Reddingius: Morgenrood.

Wanneer iedere nieuwe lente het niet openbaarde, hoe zouden wij gelooven, dat het dorre hout van de winterboomen kan gaan leven?

Jaar op jaar voltrekt zich dat wonder: het hout zwelt - het groene loover breekt uit en overspreidt de takken - - - de boom schijnt betooverd te zijn.

De boom *is* betooverd, ook in de wintermaanden, als zijn leven verborgen en uitingsloos is.

Wij kennen de altijd nieuwe vormen, waarin het Leven zich openbaart.

Wij kennen den oorsprong van het Leven niet. Het welt, onuitputtelijk, uit onpeilbare bron. Wij zijn ons dat niet altijd bewust.... zelden *voelen* wij de betoovering.

Le ciel est, par-dessus le toit,
Si bleu, si calme!
Un arbre, par-dessus le toit
Berce sa palme.

La cloche dans le ciel qu'on voit
Doucement tinte.
Un oiseau sur l'arbre qu'on voit
Chante sa plainte.

Mon Dieu, mon Dieu, la vie est là,
Simple et tranquille.
Cette paisible rumeur là
Vient de la ville.

- Qu'as tu fait, ô toi que voilà
Pleurant sans cesse.
Dis, qu'as tu fait, toi que voilà,
De ta jeunesse?

Alleen dat kleine stukje buitenwereld zag Verlaine door zijn gevangenisraam. In de nauwelijks verbroken stilte, ver van alle menschen-bewogenheid, werd hem een ánder leven geopenbaard: eenvoudig, rustig, vredig. Het oud-bekende werd nieuw, het

schijnbaar gewone wonderbaarlijk. Het stille stukje blauwe lucht met de wuivende boomtop is doorzichtig, hij ziet er doorheen in het Eindelooze.... In de geluiden, die tot hem komen, hoort hij het ‘Leven’ harmonisch wellen uit de ‘Levensbron’. En hij beweent wat hij van zichzelven niet heeft vervuld.

Nauw zichtbaar wiegen op een lichten zucht
De witte bloesems in de scheemring - ziet,
Hoe langs mijn venster nog, met ras gerucht,
Een enkele, al te late vogel vliedt.

En ver, daar ginds, die zacht-gekleurde lucht
Als perlemoer, waar ied're tint vervliet
In teêrheid..., Rust - o, wonder-vreemd genucht!
Want alles is bij dag zóó innig niet.

Alle geluid, dat nog van verre sprak,
Verstierf - de wind, de wolken, alles gaat
Al zacht en zachter - alles wordt zoo stil...

En ik weet niet, hoe thans dit hart, zoo zwak,
Dat al zóó moê is, altijd luider slaat,
Altijd maar luider, en niet rusten wil.[1)]

Is dat niet van den einder van alle vergankelijke leven in de Eindeloosheid van tijd en ruimte zien?....

‘Altijd maar luider’ slaat dat hart van heimwee naar het Onbereikbare, - verlangen van het diepste zelf, te worden bevrijd, van de aarde ontbonden en te vervloeien in Eeuwigheid.

Deze oppermachtige ontroering, die heel het wezen vernieuwt en de ziel ongekende spankracht geeft, is: Vervoering.

Zij bestaat niet alléén voor den Kunstenaar, maar hij is de begenadigde, in wien zij het kunstwerk verwekt.

De rondende afgrond blauwt in zonnegloed,
En wijkt ver in de verte en hoog naar boven, -
Mijn ziel wiekt als een leeuwriks-lied naar boven.
Tot, boven 't licht, haar lichter licht gemoet:

1) Willem Kloos: Verzen.

Zij baadt zich in den lauwen aether-vloed,
En hoort met hosianna's 't leven loven, -
Het floers is weg van de eeuwigheid geschoven,
De Godheid troont.... diep in mijn trotsch gemoed.[1)]

Schoonheid heeft het Eeuwige onthuld.

‘Schoonheid, o Gij, Wier naam geheiligd zij,
Uw wiil geschiede; kóme Uw heerschappij;
Naast U aanbidde de aard geen andren god.[1)]

Op aarde vindt Vervoering zelden weerklank, de groote menigte kent haar niet.
Déze aarde ‘stootte’ de jonge dichtter ‘weg in de eindeloosheid’.
Jacques Perk is zoo jong gestorven. Nog voelde hij zich - ver van de wereld - onaantastbaar sterk in zijn zelf-gevonden, zelf-doorleefd Geloof:

- ‘... wie wat menschlijk waar is, zelf ontgint, voelt zich aan zich door zich alleen verbonden.’

Wie weet waartoe, wanneer hij ouder was geworden, zijn milde, harmonie-verlangende wijsheid hem zou hebben geleid. (‘Meen niet, dat ééne deugd voor allen past.’)
Er is een langer leven noodig, om altijd nieuwen strijd, nieuwen twijfel doorworstelend, in altijd inniger Vervoering, het eigen Geloof te verwerven als waarlijk, ook te midden der wereld, ‘onaantastbaar’ bezit.

‘Maar mijn gepeins is in me als 't brongeruisch
Onvindbaar, toch aanwezig, en een noot
Van frischheid, sterk door alle stilte en hoorbaar
Door al 't geluid dat nacht of dag doortijgt.’[2)]

Zoo oppermachtig is dit door-leven, dat het de zekerheid in zich besluit, weerklank te zullen vinden in een verre toekomst:

1) Jacques Perk: Gedichten.
1) Jacques Perk: Gedichten.
2) Albert Verwey: Het Blank Heelal.

Dan zal mijn straal, opspuitend, breed en hoog,
Storten in dropplen op 't verdorde rijk,
Stroomen in vlagen om 't verdorste volk,
En opziend, zat van vocht, zult ge in den boog
Van zondoorvonkeld sprenklen zien: mijn droom -
En als mijn droom zijt gij, gij en uw tijd.

Gorter zegt in ‘Pan’:

‘O, Intellectueele Schoonheid,
Gij zijt niet genoeg
Als 't hart niet van Liefde verzadigd is.’

Wie de menschen liefheeft, kan niet in eenzaam aanbidden gelukkig zijn. Hij wil zijn Vreugde deelen met anderen - met allen.
Schoonheid heft hem in Vervoering tot het Eeuwige.
Liefde tot de menschen voert hem naar de aarde terug.
Het zelf-doorleefde leed moet anderen ten zegen zijn.

‘Ik leed het zoo vaak en zweeg:
nu lijd ik het nog eenmaal luid
om andren die lijden te reiken
de troost der gemeenzaamheid.’[1)]

Zelf herboren, wil de dichter troostend tot anderen gaan.
Alle liederen worden ‘lichtgestalten’:

‘Uit droom van Licht is deze zang geweld
en zoekt zijn woning in een eenzaam hart.’[2)]

‘Licht-dragen’ wordt ‘gebod’ voor allen, die zijn ‘ontwaakt.’

‘O mensch, die zijt ontwaakt en wakend ademt,
draag stil en blij het lampje van uw Liefde
door 't wintertij en zing bij 't gouden licht
uw schoonste lied voor hen die eenzaam zijn....’[2)]

1) Henriëtte Roland Holst: De Nieuwe Geboort.
2) Joannes Reddingius: Tusschen twee Werelden.
2) Joannes Reddingius: Tusschen twee Werelden.

Wij kunnen ons wezen en onze stemmingen in de natuur weerspiegeld zien, de natuur kan ons een stemming suggereeren - wij verwachten niet, dat de natuur deze stemming met ons deelt.

> ‘De Zee, de Zee klotst voort in eindelooze deining,
> De Zee, waarin mijn Ziel zich-zelf weerspiegeld ziet;
> De Zee is als mijn Ziel in wezen en verschijning,
> Zij is een levend Schoon en kent zich-zelve niet.’[1)]

Wij verwachten zulk een bewust-zijn niet van de zee.

Wij gelooven in ‘ál haar onbewustheid.’

Van de menschen kennen wij het uiterlijk wezen: daad en woord.

Maar elke menschelijke uiting vloeit voort uit een oneindigheid van gevoelens en gedachten, die op een voor ons onvatbare wijze onderling verbonden zijn.

In deze ‘oneindigheid’ kan de Kunstenaar ons binnen-leiden: wij worden opgenomen in de innigste innerlijkheid, in de hartewarmte van een ander mensch.

Zijn stemmingen deelen zich aan ons mee. Wij doorleven alles mét hem, ook wat hij zich niet bewust is.

Met den zieken Weelsen[2)] genieten wij ‘de lichte verheerlijking der kamer, den verinnigden gloed van den zomer’. Wij hooren de geluiden, die de stilte verbreken: ‘het vogeltje rekt een tiereliertje in kweelbegin’ - ‘de klokketik verzingt zich in den diepen binnen-dag en laat met een lange verdrooming den tijd-knak duren.’

En ‘er geschiedt als ontdooiing’ óók in onze oogen en wij zien ‘het kamertje verzadigd van rust en van licht-streelingen vol.’

De verteedering van ‘den wondren avond’ leeft nog lang in ons na.... ‘nacht ver uit hun harten.... de samenzang: een overvloedigheid van oneenzaam geluid.’

En Margot Scharten-Antink's Sprotje....

Wij hebben ‘de weinige lange jaren van haar leven’ met haar doorworsteld.

.... Klein, teer, overbeladen Sprotje, werkend en zwoegend ver boven haar kracht, en in haar hartje die oneindige teederheid, die geen uitweg vindt, totdat zij zich in de liefde voor Wilmpje

1) Willem Kloos: Verzen.
2) Jacobus van Looy: Feesten.

Jonkers uit. ‘Zij voelt een gelukkigheid, als zij nimmer tevoren had gekend’ als zij ‘in haar gebogen moedertjeshouding het teerwarme leventje zorgzaam koestert tegen zich aan.’ En later, als zij thuis ziek ligt, droomt zij van hem; zij ziet ‘zijn dikke witte handje, dat doet of het koffie inschenkt. “Toppe toffe - toppe toffe” hoort ze luid zijn stemmetje roepen. Daarvan wordt ze wakker en ligt lang te staren in de donkere bedsteê, met een oneindige, weeke, kwellende gloed in haar hartje en de brandende tranen tusschen haar wimpers.’

Wij herdenken Sprotje's Moeder, ‘die zich had afgewerkt tot zij er hard en bits van was geworden’, zooals Sprotje haar in herinnering zag: ‘de verweerde hand, die haar het kommetje overreikte, de gebogen gestalte zooals die, de armen gesteund op de knieën, dan zelve boven haar dampende koffie zat.... de stille bruine oogen, die tuurden....’

Wij hebben mee-doorleefd Sprotje's verloving en huwelijk en haar tijd van verwachting, waarin zij ‘tijden aaneen in een vaag en woordenloos maar smeltend-innig gebed Gods zegen afsmeekt over het kind, dat uit haar geboren worden zal.’

Dit alles is ons ‘werkelijkheid.’ Zóó heeft Sprotje geleefd, zóó gevoeld en gedacht.

Zoo eenvoudig en onopgesmukt is deze werkelijkheid, dat zij alledaagsch en onbelangrijk zou schijnen, als wij niet dieper konden zien dan de oppervlakte.

Maar hier is de oppervlakte doorzichtig en er is een eindeloos perspectief....

Dit als voorbeeld.

Zooals Sprotje's betrekkelijk eenvoudig innerlijk leven doorzichtig is zoo zijn doorzichtig de samengestelde gevoels- en gedachten-conflicten van meer gecompliceerde wezens, die uit een kunstenaars-verbeelding geboren zijn - Eline Vere - Raskolnikow - Hamlet....

Noch versetzte mein Wort keine Berge und was ich redete, erreichte die Menschen nicht.

Ich ging wohl zu den Menschen, aber noch langte ich nicht bei ihnen an.[1)]

1) Friedrich Nietzsche: Also sprach Zarathustra.

Dat hebben allen ervaren, wier ‘Woord’ de menschen tot nieuw leven zou hebben gewekt - als de menschen hadden begrepen.

Velen zijn innerlijk gesterkt door Beethoven's muziek, door de hooge Vreugde, de milde Vrede die hij heeft bevochten in zijn grootschen levens-strijd.

Het verlangen naar deze Vreugde, deze Vrede, is niet oppermachtig geworden op aarde.

De Grootsten hebben eenzame hoogten bereikt, Al stijgende hebben zij tot de menschheid gesproken.

De menschheid heeft den vlakken weg niet verlaten, om hen te volgen.

Is dan tóch waar, wat Nietzsche ‘zonder stem’ werd toegefluisterd: ‘Der Thau fällt auf das Gras, wenn die Nacht am verschwiegensten ist.... Nicht um die Erfinder von neuem Lärme: um die Erfinder von neuen Werthen dreht sich die Welt; unhörbar dreht sie sich.’

.... De menschheid is haar ‘Groote Bergbestijgers’ door de eeuwen heen trouw.

Elk geslacht wijst het volgende de door hen bereikte toppen aan.

Is het de rust, daarnaar te kunnen kijken en zich te zeggen: ‘de wereld is toch niet zoo vlak, als wij zouden denken; er zijn ook hoogten, door menschen bestegen, en die wij kunnen zien’?

Maar dan is er het verlangen naar die hoogten, naar reiner, ijler lucht - naar wijder, lichter ommekring....

Dan is dat verlangen en de invloed daarvan ‘het draaien van de wereld - langzaam, heel langzaam - onzichtbaar - onhoorbaar - om ‘die Erfinder von neuen Werthen.’

Zóó was Sjabe door J. Rietsema.

Het was op een zomerachtermiddag. Frisch, maar toch warmgemoedelijk lag het blauwe Middagster meertje, door de lage en drassige, met donkergroen gras begroeide oevers van Noordenveld en Vredewold omzoomd, te blinken in de reeds ten ondergang neigende zon.

Het was een klein, ondiep en zich in zijn grenzen steeds gelijkblijvend buurtmeertje, slechts bevaren door eenige marktstoombootjes, een aantal kleine vrachtvaarders en een enkel, zeldzaam visschersschuitje. Ook de naaste dorpen waren klein. En deze lagen vèr uiteen; de naaste steden of stadjes echter nog verder. Langs den noordelijken horizon strekte zich de niet dicht bevolkte ‘Woldkant’ uit, en aan den zuidelijken waren in de verte de hooge eiken van Noordenveldsche dorpen en gehuchten te onderscheiden.

De lucht was zuiver en helder, het water van het meer werd door wind noch stroom bewogen en het langs den noordelijken oever op verschillende plaatsen opschietend riet stond steil en stil.

Aan een der toegangen van het meertje lag Sjabe, de visscherman, met zijn woonscheepje. Sjabe was in zijn gemoed rustig en evenwichtig; daarbij zeer ijverig; men vond hem in Middagsterland een sympathieke persoonlijkheid. Hij vischte met fuiken en totebel en op paling, snoek, baars, brasem, voorn, karper en blei, zijnde deze de eenige vischsoorten, die zich ooit in het meer hadden vertoond. Behalve het meer bevischte hij nog enkele weinig bevaren naburige kanalen. De vangst bewaarde hij in een bun, ten einde ze, als de gelegenheid er gunstig voor was, aan voorbijvarende schippers of in nabijgelegen dorpen bij het pond te verkoopen. Bleef ze gedurende

geruimen tijd beneden het gewone gemiddelde, dan ‘verhuisde’ hij met zijn scheepje tijdelijk naar een andere streek. Maar, vroeger of later, altijd keerde hij naar zijn oude gewest terug.

Zóó was Sjabe, in de vijftien jaar dat hij getrouwd was, langzamerhand een Middagsterlander mee geworden, en had hij, ofschoon Fries van geboorte, ook het dialect der Middagsterlanders leeren spreken en hun levensgewoonten leeren verstaan.

In Middagsterland was het boerenelement in zekeren zin toonaangevend: ieder leefde er, rechstreeks of middellijk, van den landbouw. De molenaar en de bakker, de timmerman, de wagenmaker en de smid, de kleermaker en de schoenmaker, de onderwijzer, de dominee en de dokter, allen werkten er voor de boeren, om deze van woningen, schuren, stallen, gereedschappen en kleederen te voorzien, hun koren te malen en hun brood te bakken, hun kinderen te onderwijzen en op te voeden en hun ziekten te genezen. De boer wist zich de bezitter en de werkgever: ging het hem goed, dan ging het allen goed. En al wat er als het ware ‘voor hem’ bestond en dat hij zag dingen naar zijn gunst, achtte hij van hem afhankelijk.

Maar de boer woonde midden op zijn land en de dorpelingen genoten buiten hem om van de voordeelen hunner kleine samenleving en lachten dikwijls om zijn groot zelfvertrouwen.

In de dorpen bestonden kleine, als van-zelf ontstane beroeps-gemeenschappen, die den vreemdeling konden doen denken aan gilden en die elkaar bij die voorkomende gelegenheid eveneens den voorrang betwistten. Zij, die midden in het leven stonden, zooals de kooplieden en de bekwaamste en krachtigste handwerkslieden, zagen ietwat uit de hoogte op den minder geschoolden en dikwijls ook zwakkeren kleermaker, schoenmaker of barbier, op den van den eenen dag in den anderen levenden daglooner, en op den aan den kant staanden geestelijke en den onderwijzer. En de dokter en de dominee, met de onderwijzers er bij, zagen op hun beurt weer op hun ongeletterde dorpsgenooten neer. De schippers vormden nog een afzonderlijke groep. Verder waren er kleine vereenigingen tot nut en vermaak: zanggezelschapjes en rederijkersclubs, waarvan echter slechts zij lid konden worden, die aan voor het oogenblik passend geacht wordende, zeer verplaatsbare eischen van fatsoen en welstand gerekend werden te voldoen. Een plaats in den gemeenteraad of in het kerkbestuur gold natuurlijk

voor de hoogste onderscheiding Op de feestavonden der vereenigingen werden niet zelden oude veeten uitgevochten, ook echter wel eens nieuwe gekweekt.

Maar buiten en boven deze kleine wrijvingen, en daarom door allen ontzien, leefde Sjabe. Hij leefde in deze kleine samenleving, maar ze drukte hem niet.

Sjabe had een groot huishouden te verzorgen: vrouw en vijf kleine kinderen van zijn eigen en dan nog twee van een overleden zuster zijner vrouw. En dan alles te moeten koopen, behalve de visch! Hij was dan ook, vooral in den besten tijd van de vangst, 's morgens vroeg en 's avonds laat met zijn roeibootje op het water. En overdag trok hij, voorzoover het verzorgen van de netten hem daartoe den tijd liet, er op uit om zijn handelswaar aan den man te brengen. Heel dikwijls kwam hij doornat bij vrouw en kinders terug.

Ook nu weer ging hij met zijn bootje, in open water roeiende en tusschen het riet boomende, naar de op het meer uitgezette fuiken kijken. De vangst was gering, zooals dikwijls in den zomertijd het geval was. Sjabe's gezicht stond strak en zorgelijk. Maar het was niet de geringheid van de vangst, die hem bezwaarde en zich afteekende op zijn gelaat. Hij was te zeer gewend aan de wisselvalligheden van het bedrijf om dáárvoor gevoelig te wezen. Een visscherman, die dáár niet tegen kon, kon zich wel opbergen. Maar Joakl, de knecht van den boer, bij wien hij, zoolang hij aan den ingang van de Munnikesloot lag, de melk voor zijn huishouding kocht, had hem verteld, dat de notaris van Vredewold niet meer ‘betaalde’. Verscheidene boeren uit den omtrek hadden er geld staan en vreesden daarom voor hun beurs het ergste Joakl had gezegd: ‘Hij zit zoo vaast as 'n huus in mörn of overmörn gait e over e kop. Noa ze zègg'n te mînsn.’

Sjabe's overleden schoonzuster, de moeder zijner pleegkinderen, was met een boertje getrouwd geweest. Man en vrouw hadden, in de zeven of acht jaren van hun huwelijk, goed geboerd, al hadden ze drie keer achtereen een kleine van nog geen jaar moeten verliezen. Maar een paar jaar geleden waren beide, kort na elkander, aan de griep ziek geworden en gestorven. Toen had Sjabe hun spulletje te gelde gemaakt, het geld dat er, na aftrek van de schulden, overgebleven was, bij den notaris van Vredewold ‘belegd’ en de kinde-

ren bij zich in 't scheepje genomen. 't Was tweeduizend gulden geweest en als voogd was hij er voor aansprakelijk Daar zat dus zijn zorg.

Terwijl hij zoo langs de fuiken roeide of boomde, kwamen er nu en dan van den kant van ‘de Groeve’ over het water verschillende geluiden tot hem: het kwaken van eenden, het blaffen van een hond, die er achter jaagde, het loeien van runderen; ook van dichterbij het plonzen van groote visschen. Maar Sjabe lette er niet op. Met traag elkaar opvolgende bewegingen van tong en kaken wierp hij met tusschenpoozen zijn pruim van zijn rechter wangzak naar zijn linker en weer terug en werktuigelijk roeide of boomde hij en zag hij zijn netten na.

Maar niet gedachtenloos had hij gewerkt: in zich zelve had hij de zaak, die nu zijn bizondere aandacht had, bezien en herbezien. Hij kende den notaris al lang, al van den tijd af, dat hij, toen zijn (Sjabe's) vader nog leefde, van diens schuitje uit, 's winters, eenige maanden met hem op de Middagster school gegaan had, om wat te leeren lezen, schrijven en rekenen. Toen al had hij opgemerkt hoe klein de ‘jongeheer’ geweest was. Hoe belachelijk verwaand die, zoodra hij, met het kleine klompenschippertje uit school gekomen, het hekje van ‘pa's’ erf achter zich had gehad met kwalijk verborgen minachting naar zijn belapte broek had gekeken. Later was de ‘jongeheer’ in stad op school gekomen en had Sjabe hem eenigen tijd uit het oog verloren. Maar nu drie jaar geleden was hij onverwacht in Vredewold tot notaris benoemd. Bij het deponeeren van de spaarpenningen zijner pleegkinderen had Sjabe wederom den indruk gekregen van tegenover een verwend kind te staan. Maar wat moest hij doen? Zelf kon hij het geld moeielijk bewaren, dáárgelaten dat hij het in 't geheel niet winstgevend zou weten te gebruiken. Daarom had hij het toen maar gewaagd. Nu echter stond de zaak kwaad.

Zwijgend legde hij zijn bootje vast, deed hij de vangst in de bun en stapelde hij de netten op een hoopje aan den wal. Daarop wiesch hij zich, ging naar zijn vrouw in het achteronder, vertelde haar, terwijl hij zich verkleedde, in weinig woorden, dat hij er even uit ging, maar over een paar uur wel weer terug zou wezen, en begaf zich, toen hij klaar was, iets zwaarder stappend dan gewoonlijk, op weg naar Vredewold, naar het kantoor van zijn schatbewaarder.

Sjabe was klein van stuk, maar gaaf en goed geëvenredigd Nú was hij op-het-uitgaan en dus netjes gekleed: zwart-kamgaren jas, vest en broek, die echter allen reeds eenige dienstjaren hadden, op het hoofd een schipperspet met kleinen, neergeslagen klep, en om de voeten leeren pantoffels.

Van de Munnekesloot naar Vredewold was het zoowat anderhalf uur gaans. De weg liep tusschen ten deele met elzen omzoomde weilanden door en was aanvankelijk een voetpad, verderop een grindweg, aan beide zijden door lage waterwilgen en een bermsloot van het er aan grenzende grasland gescheiden.

Gedurende de eerste tien, vijftien minuten was Sjabe met zijn gedachten nog maar steeds bij het bedreigde kapitaaltje en liep hij, zooals alle met zich zelf beraadslagende menschen, een weinig voorover, maar toen hij het voetpad door het lage weiland tegen den grindweg verwisseld had, klaarde zijn stemming op.

De eerste menschen, die hij op den grindweg ontmoette, waren timmerlieden, die te voet van hun karwei kwamen. Het waren bekenden van Sjabe: een baas met twee knechts.

‘How is 't, Pebe’? riep Sjabe al op eenigen afstand den baas tegemoet. ‘Binn'n de boern nog al wat rejôal teegnworug of hemm'n ze de haand nog net zoo stief op e gèldpuil as altied?’

‘Och, Sjabe’, zei Pebe, die de boeren als zijn melkkoeien beschouwde, ‘'n boer veranurt nijt, veurdat e ien zien doodkist lait.’

Maar hiermee was ook het praatje afgeloopen, want het was er alleen maar om te doen de verhoudingen even te doen aanvoelen en geen van beide gaf zich den tijd om dáárvoor te blijven staan.

Sjabe stapte door.

Twee timmerknechten op de fiets volgden de vorigen. ‘Dag, Sjabe’ en ‘Dag, jonges’ klonk het over en weer.

Een boer op een ledigen hooiwagen haalde hem van achteren in en reed hem voorbij. ‘Dag, Sjabe’, riep de boer. ‘Dag, Koert’, riep Sjabe terug.

Een eind verder kwam hem een beladen hooiwagen tegemoet, waarop, op de voorkist, twee boerenjongens zaten. Ze reden in draf. Een knikje over en weer volgde.

Weer een eind verder kwam hem een boer met paard en sjees tegen. Blijkens het statig draven van het blinkend opgetuigde paard

en blijkens het mooie rijtuigje was het waarschijnlijk een der rijkste en aanzienlijkste boeren uit de buurt. De boer knikte welwillend. ‘Dag, Rinkemao’, riep Sjabe.

In den tuin van een aan den weg staand boerderijtje was een jonge vrouw bezig met wieden. ‘How is 't, Aanje, kin 'k di nog us 'n môaltje visch v'rkoopn? Goudkoop, heur!’ - ‘Nee, Sjabe, 'k heb ur nog gein gèld veur’, zei de vrouw. - Din d'anurweek’, zei Sjabe. - ‘Anurmôand, eerder most nijt aankoom'n. Mòr, beloov'n dou 'k di niks.’

De laatste menschen, die Sjabe ontmoette, waren een paar bedelaars, die ieder een zakje met opgebedeld goed in de hand droegen. Ze woonden in de naaste stad en trokken dagelijks in verschillende richtingen naar buiten, om hun mondkost en wat ze meer noodig hadden, met de minste moeite op te halen. Sjabe vreesde ze persoonlijk wel niet, maar toch had hij zich voor hen in acht te nemen, want als hij uit was, bedelden zij altijd bij zijn vrouw om visch, *zijn* visch, die *hij* gevangen had en waarvan *hij* met de *zijnen* moest leven.

‘Dag, Sjabe’, riepen ze, onbeschaamd lachend.

‘Goiendag’, antwoordde Sjabe.

Geen van allen, die hij onderweg ontmoet had, had ook maar iets kunnen vermoeden van wat hij van plan was te doen. Hoogstens zou iemand, die scherp had opgelet, hebben kunnen opmerken, dat Sjabe een paar keeren vaker dan gewoonlijk de pet van 't hoofd nam om het in zweet geloopen voorhoofd af te drogen.

Eer hij het zelf verwachtte had hij het dorp bereikt.

Het huis van den notaris stond aan de keistraat en was hiervan slechts gescheiden door een vóórtuintje van enkele meters diepte, afgesloten en beschermd door een ijzeren hek.

Toen Sjabe er vóór stond, keek hij eventjes rechts en links of er misschien nog iets was, dat hem van zijn doel zou kunnen afbrengen. Maar de straat was ledig; zelfs geen hond was er te zien. Alleen merkte hij dat heel in de verte, achter in het dorp, een troep duitsche muzikanten het ‘Die Wacht am Rhein’ blies. ‘Tow mòr’, zei hij in zich zelf, ‘elk mout mòr doun, wat e kîn.’

Daarop wendde hij zich naar het toegangshekje, lichtte de klink

er van op en stapte de breede stoep op, naar de eveneens breede voordeur.

Rechts van deze bevond zich, in het muurwerk bevestigd, de zware huisbel.

Sjabe belde aan; niet heftig, maar toch behoorlijk forsch.

Een blozend blond meisje van ongeveer twintig jaren, in dienstjapon en dienstmuts gekleed, deed open.

‘Ik wol de notôarus wel spreekn’, zei Sjabe.

‘Meneer is nijt thuus’, zei het meisje, kennelijk op van-te-voren ontvangen last.

‘Zèg mòr dat Sjabe d'r is, de viskerman’, zei Sjabe.

De meid, de logenstraffing van haar verklaring van een oogenblik geleden zonder protest aanvaardend, ging den langen, reeds wat donkerenden gang door naar de achterkamer en klopte daar aan.

Sjabe hoorde dat er ‘binnen’ geroepen werd.

Eenige oogenblikken van oponthoud volgden: de gang bleef leeg en Sjabe bleef staan wachten vóór de open voordeur. Dáárna kwam het meisje in den gang weer te voorschijn, maar slechts om dadelijk weer te verdwijnen in het tegenover de achterkamer gelegen vertrek.

En wederom bleef de gang eenige minuten ledig.

Eindelijk ging de deur van de achterkamer op nieuw open en een zwangere dame van boven de dertig verscheen. Zacht stappend op den zwaren looper ging ze naar de voordeur en zei dat meneer op zijn kantoor was; dáár moest Sjabe maar heen gaan; 't was rechts om den hoek.

De buitendeur van het kantoor stond half open, zoodat Sjabe niet behoefde te bellen. Een donker portaaltje van eenige schreden lengte leidde hem verder.

De notaris zat bij het het verst van den ingang verwijderde vensterraam, achter zijn lessenaar, met een uitdrukking van verveeldheid en ontevredenheid op zijn gelaat.

‘Goiendag’, zei Sjabe.

‘Dag - Sjabe’, zei de notaris, zich voorbereidend op een onaangename vraag.

‘Ze hemm'n mi verteld dat 't er met meneer zien kantoor nijt aal te goud veurstaait. Joe weitn wèl da'k dôar belaang bi heb; dôarom koom 'k now us infermeern’..

‘Ik ben gedupeerd. Mijn vorderingen komen niet binnen en nu

kan ik momenteel mijn schulden niet betalen. Ik hoop, dat mijn schuldeischers zoo verstandig zijn om het mij niet lastig te maken, want anders kon het wel eens gebeuren, dat ik mijn betalingen voorloopig zou moeten staken.'

'Beteiknt dat dat joen zôakn verkeerd stôan?' vroeg Sjabe.

'Verkeerd! Je gebruikt zoo'n sterk woord!'

'Ik prôat as 'n visker en ik dînk da joe mi wel verstôan. 't Is tweidoezend in nog wat, da joe van mi hemm. As joe mi dat now mòr weerom geebn, din is t' mi goud.'

'Zooals ik je zeg: je mot het mij niet lastig maken, want dat zou in je eigen nadeel kunnen wezen.'

'Ik bin mòr 'n aarme viskerman in ik môak gein boetenlaanze raiz'n, meneer, mòr d'r is gein mînsk dij 'n cint van Sjabe hemm'n huift.'

Bij dit verwijt voelde de notaris zich geprikkeld en begon hij daarom een beetje een hooge borst op te zetten. 'Je wilt geen reden verstaan, man. Ik raad je ten sterkste om wat in te binden, want met onredelijkheid kun je bij mij niet terecht.'

Sjabe wierp een blik op de ijzeren brandkast, die in een reeds donker geworden hoek van het vertrek stond. Toen haalde hij uit zijn binnenzak een pistool voor den dag en legde dat op de dekplank van het hekje, waardoor ongewenscht en opdringend publiek teruggehouden kon worden van de lessenaars.

'Mi dunkt, joe mou'n de braankaast mòr us nôakiek'n, din zel 'r nog wel wat veur 'n dag koom'n. - In now zeg 'k niks meer.'

De notaris werd bleek; hij aarzelde nog eenige oogenblikken, maar ging dan met onzekere stappen naar den hoek, waar zich de brandkast bevond en haalde een dikke sleutelbos uit een zijner broekzakken.

Sjabe hield hem in 't oog, want 'je konn'n toch nooit weit'n.'

Maar de ijzeren deurtjes gingen open en twee briefjes, die in het licht wel eens briefjes van duizend hadden kunnen blijken te zijn, verhuisden naar den lessenaar van den nalatige. Toen werden de boeken opgeslagen en werd Sjabe door iemand met een heesche en bevende stem uitgenoodigd om binnen het hekje te komen en een stoel te nemen.

Het duurde nog eenige oogenblikken vóórdat het totaal van de vordering was vastgesteld, want het donkerde reeds merkbaar en

de renteberekening van het loopende jaar bestond uit breuken met verscheidene cijfers. Maar na verloop van hoogstens een kwartier legde de notaris de afrekening op tafel en verzocht hij Sjabe er zijn handteekening onder te plaatsen.

Sjabe borg zijn geld in een schoone enveloppe, die de notaris hem er bij gaf, en stak die in een zijner binnenzakken en zijn pistool in den anderen.

‘Ik dochte wèl, dat 'r nog wat achter de haand was,’ zei Sjabe.

Maar de notaris zei er niets op.

‘Dag, notôaris’, zei Sjabe, zonder hem echter nog met een blik te verwaardigen. En, alsof er niets gebeurd was, sloot hij de buitendeur achter zich dicht, stapte het straatje en de stoep af en verliet in tevreden stemming Vredewold om zoo spoedig mogelijk zijn scheepje met vrouw en binders weer op te zoeken.

Onderweg was hij heel gewoon. Toen het donker was geworden, kwam het hem voor dat de kikvorschen harder kwaakten dan anders; de avondlucht deed hem weldadig aan en nam het laatste restje weg van de spanning, die hij nog een oogenblik gevoeld had, toen hij ‘de stok bij de deur’ had moeten zetten. Hij groette weer met zijn gewone ‘goienôavond’, en deed, toen hij de loopplank naar het scheepje was opgeloopen en zich naar beneden in het kleine kajuitje had laten glijden, een kort maar vroolijk verslag van het gebeurde aan zijn vrouw, die nu, van blijdschap, de lamp nog opstak en een kopje koffie voor hem zette.

Over Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe door Dr. Alfred A. Haighton. (*Vervolg van blz. 660.*)

§ 5. Jeanne Reyneke van Stuwe als romanciere.

Ik heb er mijn best toe gedaan, deze geniale schrijfster, die tevens een encyclopedische geest en even veelzijdig als begaafd is, te schetsen onder het drieledig gezichtveld, omschreven in de inleiding tot deze studie. Het lijdt geen twijfel, dat haar hoofdverdienste ligt op het terrein van het verhaal: voor alles is zij romancière, schepster van verhalen, met alles wat daarbij behoort; haar uitstapjes naar andere gebieden boezemen ons vooral belang in als zijnde àndere uitingen van dit verhalend genie. Mitsdien blijven er drie punten van behandeling over: haar stijl, haar voordracht en haar plaats in onze letteren.

In § 3 vonden wij gelegenheid, terloops te wijzen op het opmerkelijke feit, dat de ongehoorde veelzijdigheid harer visie samengaat met een ongekende gelijkvormigheid van den stijl. Zij vertelt altijd op dezelfde manier en zij vertelt telkens heel iets anders. In dit opzicht overtreft zij zelfs Couperus; die wisselde zijn stijl met zijn visie. Hetgeen een eerbiedwaardig procédé is, doch onderdoet voor de monumentale kracht van een stijl, die altijd aan zichzelf gelijk blijft, terwijl visie en onderwerp veranderen.[1)] In dit opzicht is deze schrijfster de evenknie van Thackeray, Zola en de Maupassant. Deze auteurs, gelijk onze schrijfster, hebben in

1) Het andere uiterste, den stijl veranderen bij gelijkblijvende visie - de toeverlaat van menig auteur, helaas -, lijkt mij volkomen verwerpelijk, want redelooze willekeur.

hun werk iets weten te leggen, hetwelk den lezer den indruk geeft, dat de onderwerpen van boven af, want vanuit een hoog gezichtspunt, gezien zijn. Die indruk is ongetwijfeld juist: deze schrijvers ‘staan boven hun onderwerp’, gelijk men zegt. Maar hoe ligt dit standpunt-des-auteurs vast in het werk? Nu, ik geloof wel in de eerste plaats door de gelijkvormigheid van hun stijl. Wel te verstaan: dewijl deze gelijkvormige stijl gepaard gaat aan een veelvormige visie. Zijn stijl en visie elk voor zich gelijkvormig, dan ontstaat de indruk, dat de schrijver *in,* niet *boven,* zijn onderwerp is. Toen ik, op het einde van § 1, een waarde-vergelijking tusschen de literaire verdiensten van Mevrouw Kloos en enkele andere auteurs opstelde, voelde ik, daardoor aan sommige Lezers stof tot ergernis te geven (waarvan ik mij geen zier aantrek) en de vraag te doen rijzen ‘waarom?’ Nu, het ligt thans niet op mijn weg deze, die vergelijking betreffende, vraag breedvoerig te behandelen, maar hier is alvast een gedeeltelijk antwoord. Heijermans b.v. zag bij het schrijven van het ééne boek *Kamertjeszonde* - hetwelk toch verreweg zijn beste roman is - geen kans om zich een vasten stijl te scheppen. Het hoofdstuk *Biecht* heeft een totaal anderen stijl als het eerste en tweede hoofdstuk, op het laatst wordt het bezoek bij den advocaat zelfs tot een soort eenacter gemaakt en tot besluit komt een brokje lyrisch-rhythmisch-proza, dat zekere sentimenten in taal moet zetten, waarvoor de verdere stijlen blijkbaar niet toereikten. Over Querido en A.M. de Jong - die soms tusschen de stijlen van Zola en Dickens heen-en-weêr schommelt[1)] - zouden dergelijke opmerkingen gemaakt kunnen worden. Bij Mevrouw Kloos niets van dat alles. Haar stijl is als uit graniet gehouwen, geen passage van haar uitgebreid oeuvre zou aan een ander dan haarzelf kunnen worden toegeschreven. Gelijk men ook iedere plaats van Thackeray, Zola en Maupassant onmiddellijk als-van-dien-meester herkent aan het eigenaardig stempel, dat elk van hun onderscheidene stijlen kenmerkt. Terwijl er plaatsen zijn bij A.M. de Jong, die net even goed van Hutchinson konden wezen.

Men kan het voorgaande samenvatten in een formule: Jeanne

1) Zie bijvoorbeeld *Het Evangelie van den Haat*; in mijn brochure *Een Nieuwe Komeet aan den Literairen Hemel* heb ik deze de Jong's eigenaardigheid aan de hand van aan dat boek ontleende voorbeelden toegelicht.

Kloos-Reyneke van Stuwe heeft een stijl. Zulks in tegenstelling met schrijvers, die er meerdere stijlen of geen stijl op nahouden. Onmiddellijk rijst de verdere vraag, of haar stijl oorspronkelijk is, d.w.z. of men denzelven wel heusch den hare mag noemen. Er waren en zijn auteurs genoeg, die eigenlijk géén eigen stijl hebben; zij schrijven zooals iedereen gebruikelijk in hun land en tijd, kortom: onoorspronkelijk. Het springt in het oog, dat de al-of-niet oorspronkelijkheid van den stijl geheel afgescheiden is van de al-of-niet oorspronkelijkheid van den inhoud, de voordracht of de visie. De stijl is de wijze van omzetting-in-taal der voordracht: twee beschrijvingen van eenzelfde gebeurtenis uit twee verschillende pennen zijn ongelijk. Welke gebeurtenissen men kiest en hoe men ze rangschikt ter kenschetsing van een gebeuren of verloop in een quaestie van voordracht: van zijn heldin Becky deelt Thackeray ons allerlei ondervindingen slechts door zijdelingsche toespelingen mede, terwijl b.v. Zola in zijn plaats juist die ondervingen uitvoerig voorgedragen zou hebben. (Hierop hebben tijd, land, aard en zede een grooten invloed, naast des auteurs persoonlijkheid). De keuze van het gebeuren zelf hangt af van de visie. Een bepaalde gebeurtenis nu, zal de eene auteur beschrijven met affectieve termen (‘gevoelig’) de ander zal het doen met enkele kenteekenende aanduidingen (‘karakteristiek’), een derde met omstandige inventarisatie van den uiterlijken aanblik (‘naturalistisch’) etc. etc. Het eerste tijdperk der beweging van Tachtig ging gepaard met een bijzondere voorliefde voor het impressionisme, d.w.z. den stijl, die vooral de gewaarwordingen weergeeft, die de gebeurtenis oproept. Hieraan knoopen zich direct enkele associaties vast en goed impressionisme geeft den lezer den indruk, als zag hij het verhaalde voor eigen oog gebeuren. Om evenwel dit effect werkelijk te bereiken, dient ieder woord een bepaalde plastische voorstelling op te roepen, hetgeen de, door dagelijksch gebruik onachtzaam gehanteerde, woorden niet van zelf doen. Vandaar voor den impressionist de noodzaak, om de woorden anders, afwijkend van het gewone gebruik, aan te wenden, teneinde ze, door dit opvallend-bijzondere gebruik, het vermogen tot het opwekken van plastische voorstellingen te verkenen.

Dit procédé staat bekend als ‘woordkunst’, een zeer toepasselijken naam, daar de *volzin* er natuurlijk licht bij inschiet. Van de

woordkunst is de uiterste tegenstelling een stijl als die van Thackeray of Stendhal. Hier een volkomen alledaagsch, gewoon taalgebruik, een zuiver verstandelijken, ‘drogen’, stijl, die inderdaad, naar voor den laatstgenoemden wel is opgemerkt - en ten onrechte hem verweten - doet denken aan de nuchterheid van wet-texten, notariëele acten en zakenbrieven. Deze stijl streeft niet naar het opwekken van plastische voorstellingen, maar naar het characteriseeren van menschen, toestanden en gebeurtenissen. Juist door dit characteriseeren slaagt deze stijl - mits goed - er in, den lezer de dingen - niet voor oogen te stellen, maar - te doen doorzien. Deze stijl vermag even diep te zijn als gene breed. Tusschen die beide polen kan men zich de andere stijlen denken. Het is duidelijk, dat vanaf deze lijn tusschen die twee polen, een vlak uitgaat naar den kant der stijlloosheid; want de woordkunst kan ontaarden in gedaas - Dada! - en de ‘droge’ stijl in nietszeggende wijdloopigheid - vóór-Tachtigers! -, die haar kracht in holle phrazen zoekt. Afgescheiden van de quaestie der qualiteit en dus enkel goede stijlen beschouwend, kan men er niet aan twijfelen, dat de laatste stijl de ideale is voor epiek en dramatiek - ‘Gestaltungs’-literatuur - en de eerste de ideale voor lyriek - ‘Ausdrucks’-literatuur.

De stijl van onze schrijfster behoort zeker niet tot de categorie ‘impressionisme’. Het ware ook wel een wonder, als een zoo sterk verhalend aangelegd auteur impressionistisch schrijven zou! Toch is haar stijl ver verwijderd van de andere pool. Telkens - en o.a. in de in § 2 aangehaalde passage van de ontsnapping uit de rimboe - komen in haar werk natuur- en stemming-beschrijvingen voor. Zij characteriseert haar personages, doch beperkt zich daar niet toe. Zelfs constateert men in elk harer boeken een zekere afwisseling tusschen passages als de aangehaalde school-scène en beschrijvingen als evenbedoeld. Bij die beschrijvingen valt een eigenaardigheid op, die deze onderscheidt van de typische impressionistische beschrijvingen. Meestal geeft haar beschrijving weêr, niet de indrukken van den auteur, maar die van een der personages. Het is de ten tooneele gevoerde figuur, door wiens oogen het beschrevene gezien wordt en aldus blijken de natuur- en stemmingbeelden deel uit te maken van diens zieleleven. Volkomen terecht blijven deze beschrijvingen achterwege, wanneer er meerdere personages te zamen zijn; niemand kan zich in mijmering, contem-

platie of overdenking verdiepen in gezelschap. Tenzij, natuurlijk, hij zich van het gezelschap afgezonderd houdt, maar dan gaat het gezelschap hem terzijde. De afwisseling van beschrijving en handeling ligt onder deze omstandigheden in den aard der zaak en is in volkomen overeenstemming met 's menschen gedragslijn in de werkelijkheid. Hiermede staat in nauw verband het m.i. hoogst belangrijke feit, dat de beide evengenoemde stijl-elementen in het werk van deze schrijfster elk ongeveer even sterk vertegenwoordigd zijn. Zij houden elkander in evenwicht.

De voordracht, d.w.z. de keuze en rangschikking der kenschetsende voorvallen, lijkt mij een der beste criteria voor het kennen van een schrijver en..... zijn tijd. Dezelve is voor den roman, wat de strategie voor den krijg is: de verbinding der afzonderlijke gebeurtenissen tot het gewenschte geheel. Evenals in den oorlog de eerste veldslag veelal kenmerkend is voor den aard van het verdere verloop van den krijg, kan de aard der voordracht gewoonlijk het best gekend worden aan de wijze, waarop het verhaal aangevangen wordt. Of, om een schaakterm te bezigen: aan de opening. Dickens begint zijn *Nicolas Nickleby* met een lange verhandeling over het bezorgen van warme broodjes op Zondag; tot dat doel wordt, in den roman, een vennootschap ingericht; hierin neemt een der hoofdpersonen deel en zoo komt het verhaal ongemerkt van de abstracte algemeenheid tot het bijzondere in den roman behandelde onderwerp. Deze voordracht voor het roman-begin komt aan de meeste ‘ouderwetsche’ schrijvers toe; zij was destijds mode. Fielding verdeelt zijn roman *Tom Jones* in deelen, elk bestaande uit meerdere hoofdstukken; het eerste hoofdstuk van elk deel handelt over alles, behalve het onderwerp van den roman; en in het allereerste hoofdstuk wordt medegedeeld, dat deze aanvangs-hoofdstukken opzettelijk vervelend gemaakt zijn, omdat daardoor het onderhoudende van de andere des te beter uitkomt. De naturalisten daarentegen beginnen onmiddellijk met een stuk handeling of stemming, beelding, en geven de noodzakelijke uiteenzettingen later wel. Het is een quaestie van werkwijze; het verschil zit in de manier, waarop de stukken handeling, relaas en rafeling, die in elk verhaal van eenigen omvang tezamen voorkomen, geserveerd worden. Het ‘ouderwetsche’ procédé is natuurlijk nòch ouderwetsch, nòch verwerpelijk, beide werkwijzen hebben hun voor- en nadeelen.

Het voordeel van de ouderwetsche vooropstelling van een stuk relaas is, dat de lezer, als de handeling begint, eenigszins weet, wat hij aan de personages heeft; het aanklevend nadeel is, dat relaas, tenzij zéér geestig, nu eenmaal vervelend is, zoodat de lezer allicht tegenzin krijgt in een verhaal, welks gebeuren pas op de zooveelste bladzijde aanvangt. Het voordeel van de naturalistische vooropstelling van een stuk beelding is, dat de lezer eerder van stonde af aan geboeid wordt en eenmaal in het schuitje, later wel de expliceerende relazen slikt; het aanklevend nadeel is, dat het roman-begin in den lezer eigenlijk een ontoegelichte, dus in de lucht hangende en derhalve veelal min of meer onbegrijpelijke handeling opdischt. In het algemeen en zonder parti pris beschouwt, moet men, dunkt mij, oordeelen: het hangt van het geval af, welke opening de voorkeur verdient. Spreekt de handeling voor zichzelf, wegens eenvoud of algemeen bekende omstandigheden, dan valt de naturalistische te verkiezen; in het tegenovergestelde geval is de andere, die het cader der handeling van te voren stelt, doelmatiger. Nu hangt de wijze van opening ook zeer af van de mode: tusschen ongeveer 1870 en den wereldoorlog, was in Frankrijk en Nederland de naturalistische manier van aanvang algemeen in zwang. Ook in die gevallen dus, waarin de ‘ouderwetsche’ wellicht verkieslijk geweest ware. Deze invloed der mode geldt eveneens voor de andere onderdeden van de voordracht. De Goncourt's in *La Fille Elisa*, zien opzettelijk af van de psychologie-van-binnen-uit, omdat zij ‘documentair’ werken willen en bijvoorbeeld niet schromen, na de beschrijving van een gebeurtenis te doen volgen ‘Verklaring van de getuigen’. Ik stipte zooeven reeds aan, hoe b.v. Thackeray omstandig nalaat, bepaald onzedelijke gebeurtenissen zelfs te noemen: hij maakt er toespelingen op en laat aan den wereldwijzen lezer over, er het zijne van te denken. De onnoozele lezer begrijpe het dan maar niet: aldus maakt het boek hem niet wijzer, d.i. slechter, en blijft zijn zedelijk heil buiten schot. Alie Smeding daarentegen schroomt heelemaal niet, onnoozele halzen wegwijs te maken, d.w.z. kwaad te leeren. Dit verschil is zeker minder een verschil van auteur dan van tijdgeest: toen was men op zijn fatsoen gesteld en bang voor zedelijk verderf, thans ligt het fatsoen op apegapen en troost men zich - terecht - met de gedachte, dat er niet veel te bederven valt, daar er maar weinig

onschuld voorkomt. In andere richting bestaan dergelijke onderscheiden. De eene auteur maakt van elk hoofdstuk een omstandig beschreven gebeurtenis en daarmede den roman a.h.w. tot een keten van op elkaêr volgende novellen; de andere vertelt geregeld door en lascht de beelding van passages als terloops in tusschen het doorstroomende verhaal. Enzoovoort, enzoovoort; moge het aangevoerde volstaan om de bedoeling eenigszins toe te lichten.

De voordracht van onze schrijfster nu, is in hoofdzaak naturalistisch, maar lang niet uitsluitend. Strijk en zet opent zij hare romans met een stuk handeling, doch reeds het vooraf-geven van de opgave der dramatis personae, wijst op een, door haar gevoelde, behoefte, om den lezer van te voren eenig inzicht in de personages te verschaffen. Hetgeen dus duidt op een hang, zij het een zwakken, naar de 'ouderwetsche' opening. De waarschijnlijkheid dezer duiding wordt bevestigd door het feit, dat zij haar novelle *De Gast van één Dag* rond-weg op de laatstgenoemde manier opent. Geheel als Dickens, Thackeray en andere 'ouderwetschen' - het procédé kon wel eens heel nieuwerwetsch worden! - steekt zij daar aldus van wal:

> 'Toen de heer des huizes aan zijn vrouw en dochter zijn besluit mededeelde, om den meesterknecht van zijn fabriek voor één dag bij zich aan huis als gast uit te noodigen, waren zijn vrouw en dochter even verontwaardigd als verbaasd.
> Maar toen hij zijn bedoeling hun uitgelegd had, vielen zij hem bij en beloofden hem, Jacob de Meer, den meesterknecht, geheel als 'gewonen' logé te zullen behandelen.
> Jacob de Meer was een oproerige geest, die voortdurend de ontevredenheid onder zijn kameraden opwekte. En wanneer de directeur hem vermaande, smaalde hij steeds zoo hoonend over het 'gemakkelijke, rijke, lekkere' leven van den patroon, dat deze besloten had, den man daarin eens een blik te gunnen.
> Des avonds om elf uur arriveerde Jacob de Meer aan de villa van den patroon. De afspraak was, dat hij daar zou slapen, om een geheelen dag met de familie op voet van gelijkheid te kunnen doorbrengen; den volgenden avond om elf uur zou hij dan weder vertrekken.
> De knecht, die instructies ontvangen had, opende hem de deur. En zeide correct:
> - Als u mij maar wilt volgen, dan zal ik u uw kamer wijzen.'

Van hier af gaat de handeling dan verder.

Men ziet: het relaas wordt hier vooropgesteld en het vervloeit

geleidelijk (derde en vierde alinea) in de handeling. In wezen is dit hetzelfde procédé als dat van Dickens c.s. Ter vergelijking citeer ik nog een zuiver naturalistische en een impressionistische opening, respectievelijk van de novellen *Mama* (bundel *Haagsch Schimmenspel*) en *Trouwen* (bundel *Arm Leven*).

> ''s Morgens was tante Line's aarzeling ten einde. Zij was nu vast besloten haar plan door te zetten, het kostte wat het wilde. Het was vandaag een eenige, misschien de eenige gelegenheid, en zij kon die niet voorbij laten gaan.....
> Zij stond voor den spiegel in haar slaapkamer en beschouwde zich oplettend. Een oudejongejuffrouw.....'

De mijmering vangt aan en daarin wordt, dus als zelfoverdenking van het personage, het relaas ingevlochten. Bij de mijmering sluit dan later de handeling op bekende naturalistische wijze aan.

> 'De wind was sterk; kil joegen om de hoeken der straten, de vlagen hem langs het gebogen hoofd. Hij huiverde in zijn dunne jas, en haalde de kraag wat hooger op in zijn hals; maar het gaf niet veel, kleumerig doken zijn handen in de zakken weg, zonder dat zij warm konden worden. Hij had kou gevat, vast, nooit voelde hij zich anders zoo dof en moe; maar het was geen wonder, hij was al bang geweest, dat hij het beet zou krijgen op die tochtige brug. Dat stil daar bezig zijn den heelen middag in zijn dunne kiel, had het hem gedaan.'

Hier gaat één regel natuurbeschrijving ongedwongen over in persoonsbeschrijving en deze in mijmering van dien persoon, waarin het relaas dan verwerkt wordt.

Het onderscheid tusschen de drie wijzen van opening springt in het oog. De laatste twee zijn - in ruimeren zin - naturalistisch, de eerste is de 'ouderwetsche'. Bijna altijd past zij de naturalistische toe.

De verdere voordracht van het uitgebreider verhaal - roman mitsgaders groote novellen - vertoont bij deze auteur ook dien, zeer naturalistischen trek, om elk hoofdstuk tot een, breedvoerig uitgebeeld, voorval te maken, zoodat het verhaal niet zoozeer vloeit als wel uitgestippeld wordt middels afzonderlijke gebeurtenissen. Zola's werken bezitten deze eigenschap in hooger mate dan de Maupassant's; alle naturalisten onderscheiden zich hierdoor echter van de realisten genre Thackeray, Dickens, Hutchinson.

Jeanne Reyneke van Stuwe is in dit opzicht een zuivere naturaliste, sterker bijv. dan Couperus of Emants, niet minder sterk dan Heyermans of Robbers. Daarentegen vertoont haar oeuvre weinig sporen van impressionisme. Er komen wel natuurbeschrijvingen in haar werken voor, doch deze overwoekeren nooit de handeling; zij blijven op haar plaats en daar zij, op zichzelf, zeer goed zijn, storen zij den verhaalgang nimmer. Dit klopt volkomen met haar temperament, haar zeldzame gave om een knooppunt der handeling te beelden als microcosmos, representatief voor den macrocosmos, waarvan dat knooppunt deel uitmaakt. (Vergelijk § 2 en 3). Dit echter is heelemaal niet naturalistisch. Het is ook een eigenschap, die zelden aangetroffen wordt bij de Nederlandsche auteurs. Straks hoop ik aannemelijk te maken, dat deze eigenaardigheid van der schrijfster oeuvre verwantschap verraadt tusschen haar en bepaalde, m.i. zeer belangrijke, tendenties in de pennevruchten van sommige na-oorlogsche jongeren.

Het woord ‘stijl’ is dubbelzinnig - méér-zinnig natuurlijk, maar in dit verband komen slechts twee van deszelfs vele zinnen in aanmerking -, want men kan er zoowel de omzetting-in-taal onder verstaan - gelijk wij in deze paragraaph tot nog toe deden - als den zinsbouw. Indien de lezer er zich over verbazen mocht, dat ik thans eerst van den zinsbouw rep, veroorloof ik mij, zijn aandacht te vestigen op het feit, dat voor een verhaal, in tegenstelling met lyriek - poëzie, rhythmisch proza e.d. - de woorden en den zinsbouw bijzaak zijn. Het gaat vooral om de tegenover-elkaar-stelling der characters - ‘dramatische psychologie’ - en al wat daaraan, rechtstreeks en zijdelings, vastzit. Een verhaal is niet zoozeer een verzameling volzinnen-van-woorden als wel een reeks mededeelingen betreffende gebeurtenissen; die mededeelingen moeten in den regel per taal geschieden, maar bij tooneelspel dient de taal nog slechts voor dialoog - de gebeurtenissen zelf worden hier gezien - en bij mimisch spel valt zelfs bijna het geheele taalgebruik weg. Vandaar is de stijl-in-engeren-zin betrekkelijk onbelangrijk voor de waarde eens verhaals, terwijl dezelve alles is voor lyriek; gedichten zijn practisch onvertaalbaar, een zuiver verhaal kan nagenoeg zonder aanmerkelijke schade vertaald worden.

De zinsbouw van onze schrijfster is vlot, sterk en beschrijvend en eenerzijds vol trekjes van woordkunst, anderzijds hard en zakelijk.

Ook de zinsbouw past zich getrouwelijk aan bij iedere situatie. Hierdoor spiegelt het evenwicht tusschen handeling en natuur of stemmingbeschrijvingen van den stijl-in-ruimeren-zin zich a.h.w. af in den stijl-in-engeren zin. Uit de impressionistische school stamt haar onmiskenbare neiging tot détailbeschrijving, uit het arsenaal van haar eigen visie het bewonderenswaardig vermogen om, bij voordracht van handeling, met een enkel kort woord een beweging, een gebaar, een *doen* voor 's lezers geestesoog op te roepen. (Geciteerde schoolscène!) Aan alles kan men bemerken, dat de beelden, die haar onder het schrijven voor den geest zweefden, spontaan te boek zijn gesteld. Als de omvang van haar oeuvre het niet bewees, zou men toch uit de gedaanten harer volzinnen kunnen opmaken, dat het schrijven haar gemakkelijk valt. Een heel enkele maal leidt dit tot een slordigheidje, doch voortdurend ontspruit uit deze spontaneïteit een frissche, lenige samenstelling der volzinnen, die, volstrekt gelijken tred houdend met dier inhouden, ons het medegedeelde levendig voor den geest roept.

Met deze onderscheidene eigenschappen van der schrijfster stijl - in dubbelen zin - en voordracht, komen wij vanzelf tot het derde punt: haar plaats in onze letteren. Om deze te benaderen lijkt mij een korte beschouwing over het verloop der geschiedenis onzer letteren sedert Tachtig onontbeerlijk.

Afgrenzing en indeeling van historische verschijnselen zijn tot op groote hoogte een aangelegenheid van persoonlijken smaak. Meer nog dan voor de staatkundige geschiedenis, geldt dit, dunkt mij, voor die der letteren. Men kan, met Frans Coenen[1)], de Tachtiger beweging afgeloopen achten omtrent 1900, omdat toen het impressionisme veld begon te verliezen tegenover tendenties van meer epischen - en/of dramatischen - aard; men kan ook oordeelen, dat zij, in hare hoedanigheid van literaire renaissance, voortleeft resp. voortleven zal, totdat de Vaderlandsche letteren weer terugzinken tot op een dergelijk laag peil als in het tijdvak, voorafgaand aan Tachtig.

Meer dan een jaar geleden heb ik gelegenheid gevonden om uiteen te zetten, waarom m.i. de laatste opvatting de voorkeur

1) Frans Coenen: *Studiën van de Tachtiger Beweging*, uitgave G.W. den Boer. Middelburg, 1924. De slotwoorden van dit zeer belangwekkend geschrift luiden: ‘Met het begin der 20e eeuw is alles voorbij.’

verdient[1]; ik kan mij er dus van ontslagen achten, hier dit mijn standpunt nader te motiveeren. Moge volstaan de vermelding, dat m.i. met den aanvang dezer eeuw, het tweede tijdperk der Tachtiger Beweging gezegd kan worden in te gaan. Hierbij kan gevoegelijk in het midden gelaten worden, of de overgang te danken viel aan een nieuwe generatie, of wel zich - mede - binnen de Tachtigers zelven voltrok.

Naar mijn bescheiden meening ligt het onderscheid tusschen het eerste en het tweede tijdvak enkel en uitsluitend in het feit, dat het impressionisme begon te wijken voor een streven naar verhaal. Van een scherpen overgang was geen sprake; ondanks ook, destijds niet ontbrekend, theoretiseeren eener oppositie, wikkelde de evolutie zich hoogst geleidelijk af (ook hiervoor moet ik, kortheidshalve, naar mijn evengenoemde brochure verwijzen). Ja, men kan zeggen, dat dezelve zelfs heden ten dage bezig is zich af te wikkelen: het proces is nog lang niet beëindigd. Het moge zeer verleidelijk zijn, te denken, dat met den oorlog een nieuw tijdvak ingetreden is, en den hedendaagschen jongere kan het niet euvel geduid worden, als hij zich sterkt aan het geloof in die gedachte, maar als men met onbevangen oog de uitkomende literatuur beschouwt, valt er niet zoo bijzonder veel verschil met de vooroorlogsche te bespeuren. Nochtans neemt dit de mogelijkheid van een, in wezen ander, derde, huidig tijdperk niet weg. Nog jaren na het eerste optreden der Tachtigers stierf de voor-Tachtiger literatuur in een valen nasleep weg en de toenmalige tijdgenoot heeft op grond daarvan wellicht als voortduring beschouwd, wat laatste stuiptrekking was. Er zijn na-oorlogsche jongeren, wier verhalend werk toch wel nieuwe vergezichten schijnt te openen[2]. Uiteraard is zulk werk quantitatief in de minderheid en als men hierbij nog in aanmerking neemt, dat het mogelijke derde tijdperk oneindig minder scherp van het vorige is afgegrensd als het eerste van de voor-Tachtiger periode, lijkt het vertrouwen in het bestaan van een tegenwoordig tijdperk met eigen aard weêr minder ongegrond. De curve der evolutie kan een knik vertoonen; het is denkbaar dat

1) Dr. Alfred A. Haighton: *Een Nieuwe Komeet aan den Literairen Hemel*, uitgave Leidsche Uitgeversmaatschappij, Leiden. Zie Hoofdstuk II, § 2 pag. 92 e.v.

2) Zooals ik in het April-nummer van *Nederland* te kennen gaf bij een bespreking van *Erts*, geloof ik niet aan de mogelijkheid van nieuw perspectief in andere takken der literatuur dan het verhaal in eigenlijken zin.

een deel - en dan, derhalve, het vooraangaand deel - der na-oorlogsche jongeren, werkelijk een andere richting neemt dan die der ontwikkelingsgang tusschen ongeveer 1900 en den oorlog. (Sommigen zullen zich ergeren aan de voorzichtigheid, waarmede ik mij ten dezen uitdruk; hun antwoord ik bij voorbaat, dat wil en daad, bedoeling en verwerkelijking, niet hetzelfde zijn: vandaar de voorbehouden.) Het nageslacht, de opperste aller aardsche rechters, zal hieromtrent t.z.t. uitspraak doen. In afwachting daarvan kan men zich als jongere redelijkerwijze slechts één ding veroorloven: trachten het, misschien niet bestaande, eigen-aardige derde tijdperk, waartoe men behoort, te kenschetsen naar eigen, subjectief gevoel. Want objectief te weten valt er nog niets. Ik ga hier nu zulk een poging wagen, niet uit neiging tot speculatie, doch omdat het besef - hoe ongewis ook - van eigen levens- (en literatuur-) aanvoeling, onmisbaar is ter loutering van het oordeel over anders-aardige aanvoelingen. Wie het niet met mij eens is, kan groot gelijk hebben; ik waarschuw uitdrukkelijk voor de subjectiviteit van de kenschetsing. Naar mijn gevoelen dan, kan de waarlijke - inderdaad op nieuwe banen duidende - na-oorlogsch-jongere verhaalkunst, hier te lande, gekenmerkt worden als actief, on-sentimenteel en strevend naar het beelden van een groot geheel in klein bestek (‘cosmisch’). Wat het eerste betreft: geheel het tegendeel dus van het impressionisme, tenminste in beginsel. Mocht deze mijn indruk niet bedriegelijk zijn, dan zou het, veronderstelde, derde tijdperk alzoo naderen tot het einde der ontwikkeling van impressionisme naar verhaal en daarvan de afsluiting zijn. Het tweede tijdperk ware dan te beschouwen als middenmoot, waarin beide elementen gelijk opgaan. Het vaststaande feit, dat in het tweede tijdperk het verhaal naast het impressionisme kwam, steunt in elk geval deze opvatting. Wat het laatste betreft: dit zou de knik in de curve moeten wezen, door den oorlog veroorzaakt. Men is van nature geneigd te denken, dat de geweldige schok van den oorlog niet spoorloos aan onze letteren voorbij heeft kunnen gaan, al merkt men er eigenlijk maar weinig van. Doch het onderscheid tusschen de gemoeds-weekheid van onze voor-oorlogsche literatuur en den ‘drogen’, ‘harden’, kortom on-sentimenteelen aard van het werk van sommigen der na-oorlogschen, beteekent misschien toch wel iets. Temeer, daar niet slechts de letteren, doch vooral ook de levensdaden zelve deze

verandering van gemoedsgesteldheid vertoonen. Men was voor den oorlog toch wel zachter, meêwariger, vatbaarder voor ontroering dan het geslacht, welks jeugd en/of jongelingsjaren gedurende den oorlog, mobilisatie en distributie vielen.

Wat het derde betreft,: ik meen, om maar eens een enkelen naam te noemen, bij Meekel - verder nog geheel afgezien van de sterke en frissche actie zijner verhalen - bijv. een sterke neiging op te merken om een op zichzelf, klein gebeuren representatief te maken voor groote - maatschappelijke of andere - tegenstellingen. Een neiging a.h.w. om in een kort verhaal de weêrschijn van veelomvattende levensstroomingen te doen doorschemeren. En hij is de eenige niet.

In het tweede tijdperk valt de schepping van het meeste werk van Mevrouw Kloos. Het meeste slechts, want zij schreef reeds voor 1900 en zij gaat, met haar bewonderenswaardige werkkracht, geregeld voort haar oeuvre uit te breiden, zoodat ook de tegenwoordige tijd haar aan den arbeid ziet. Doch men bedenke, hoezeer de indeeling-naar-tijdvakken willekeurig is, aangezien overgangen in werkelijkheid lang niet zoo scherp zijn, als de gestelde jaartallen het te kennen geven. Het tijdschrift *De Jonge Gids,* voorlooper van het tweede tijdvak, trad reeds in de negentiger jaren op; Borel schreef na 1900 typisch impressionnisme; Marcellus Emants gleed zelfs, als ongemerkt, van de voor-Tachtiger habitus in de Tachtiger over. Met het oog op deze overweging, lijkt het geoorloofd, een auteur in te deelen bij een tijdvak, waarvan hij een duidelijke vertegenwoordiger is, ook al overlapt zijn scheppende periode het betreffende literaire tijdperk naar een of beide kanten.

Nu komt onze schrijfster mij voor, de meest kenmerkende vertegenwoordigster van de romankunst in het tweede tijdperk te wezen. De geleidelijke evolutie, van impressionisme naar zuiver verhaal, heeft zich in haar werk gecrystalliseerd tot een bepaalden, vasten stijl, welke zich onderscheidt door een zuiver evenwicht tusschen beide elementen. Vergelijken wij haar werk met dat van andere auteurs behoorend tot dat tijdperk, dan valt de volmaaktheid van dit evenwicht in het oog. Heijermans heeft vele stijlen geprobeerd[1)] en soms bijzondere, vaak goede resultaten bereikt; doch hij heeft

1) Men denke aan het technisch onderscheid tusschen *Diamantstad, Kamertjeszonde, Droomkoninkje*, de z.g. *Falklandjes*, etc. etc.!

het impressionisme den rug toegekeerd zonder het zuivere verhaal of het evenwicht tusschen die beiden te bereiken. Is. Querido, die altijd den mond vol had en heeft over ‘epiek’ en ‘dramatiek’, is feitelijk zelfs blijven steken in dat impressionisme, hetwelk hijzelf tot ‘overwonnen standpunt’ verklaarde; terwijl hij, tot overmaat van ramp, iets ‘nieuws’ - ten opzichte van het eerste tijdperk - tracht te bereiken, door het impressionisme aan te lengen met groote doses romantisme[1)]. Bij Mevrouw Kloos geen spoor van zulke wankelingen. Haar oeuvre is een toonbeeld van evenwicht tusschen de twee elementen: men treft er geen ‘pogen’ in aan, nooit krijgt men onder het lezen het gevoel, dat het door den auteur beöogde doel gemist is. Het werk is rijp, afgerond, in zichzelf gesloten. De bijzondere groote omvang van haar oeuvre, verleent aan het buitengewone evenwicht tusschen impressionnisme en verhaal - epiek en dramatiek - in haar werk des te meer beteekenis: zij is de eenige, die een dusdanige harmonie door een eerbiedwaardig aantal werken heen heeft volgehouden. Waar nu het naast elkaêr-bestaan dier elementen m.i. het kenmerk vormt van het tweede tijdperk, meen ik met recht in haar de bij uitstek representatieve figuur van dat tijdperk te zien.

En deze volmaaktheid omsluit gelijkelijk de elementen, die in het tweede tijdperk a.h.w. met elkander worstelden - of, misschien, worstelen -, elk in een vorm, die volkomen met de anderen harmoniëert. Gezien vanaf het standpunt, dat ik - gelijk gezegd: onder alle voorbehoud - meen, dat der jongeren van tegenwoordig te zijn, bevat het dus naast elkaêr de eigenschappen van verleden en toekomst. Indien werkelijk het streven naar het ‘cosmische’, d.w.z. het beelden van een groot geheel in klein bestek, de richting is, waarin de huidige ontwikkeling der verhaalkunst gaat, dan is deze schrijfster de voorgangster dezer na-oorlogsche ontwikkeling, daar zij de eenige Nederlandsche auteur is, die voor den oorlog, in het tweede tijdperk, op groote schaal beeldingen gegeven heeft van een - betrekkelijken - macrocosmos in een - dito - microcosmos.

Voortbordurend op de onderstelling, dat mijn aanvoeling van het tegenwoordige streven in hoofdzaak juist zij, moet, gelijk wij zagen, als de, aan den oorlog verschuldigden, knik in de kromme van den

1) J.L. Boender: *Is. Querido en het Begrip Literatuur*, uitgave Boosten & Stols, Maastricht, 1927.

literairen ontwikkelingsgang beschouwd worden het onsentimenteele, zoo men wil ‘harde’, character van de verhaalkunst, welke wij heden ten dage ‘modern’ kunnen noemen. In dit opzicht behoort de schrijfster geheel tot het vorig tijdperk. Haar temperament neigt eerder tot zachtheid, zoo in opvatting als voorstelling; zoo min als men zich denken kan, dat zij een verzenbundel van haar *'t Mes* gedoopt zou hebben, gelijk Ernest Michel dit deed, kan men zich haar verhalen denken zonder de zachte moederlijke gevoeligheid, die zeker een hunner grootste bekoorlijkheden uitmaakt. Zij hoort dan ook thuis in het tweede tijdperk, dat van vóór den knik.

Gelijk de heer Cannegieter het deed op een plaats van zijn brochure over de moderne jeugd, moet ik, ten opzichte van deze bespiegeling over het oeuvre van onze schrijfster in verband met de hedendaagsche lijn der na-oorlogsche jongere literatuur, de bekentenis afleggen, dat ik ten volle besef, hier ten zeerste te kort te schieten. Ik ben voorbereid op een critische reprimande dienaangaande en verklaar bij voorbaat, zulk een eventueelen uitbrander in ootmoed te zullen ondergaan. Want deze mijne, erger dan vage bespiegeling *schiet* te kort in vrijwel alle opzichten. Tant pis! Het is als een poging om een gebergte op te meten vanaf een basis, gevormd door twee vliegende luchtschepen: alle afstanden zijn veranderlijk en als men een gemeten hoek nameet, klopt er niets van. Wat is ongewisser dan het krioelend heden? En echter, slechts één ding ligt ons nader aan het hart: de toekomst. Die heelemaal geen hoûvast biedt. Ik vraag toegevendheid, voor den uitslag mijner poging, om de persoonlijkheid, die het onderwerp van dit essay is, ook even in het schemerlicht van het Heden te zien. Deszelfs verwardheid mitsgaders de nevelen van Morgen zijn toch respectievelijk onze plaats en cours.

Evenwel kan men, geheel afgescheiden van historische overwegingen, een oeuvre enkel en alleen op zichzelf bezien. Alsdan vallen vele ongewisheden weg: de onzekere grootheid ‘Heden’ valt evenals de onbekende ‘Toekomst’ uit en men meet, stevig staand op den bodem van feitelijke gegevens, met behulp van algemeene literaire, psychologische en sociale begrippen, die een tamelijk vaste en betrouwbare basis opleveren. Doen wij dit tot slot voor het romancistisch werk van Mevrouw Kloos.

De groote lijn, de breede opzet van haar werk stempelt het, daar er een buitengewone doorwrochtheid en diepe psychologie mede gepaard gaan, tot literatuur van de allereerste orde, in haar genre zonder weêrga in Nederland. De cycli *Van Zijden en Keerzijden* en *Van Vrouwenleven,* de talrijke opzichzelf staande romans en novellen omspannen alle standen en dassen der Nederlandsche maatschappij over een tij dvak van meer dan een eeuw. In dit opzicht moet men onherroepelijk denken aan de Balzac, Zola en Proust. De Nederlandsche kleinheid-van-blik, de ons volk en onzen schrijvers over het algemeen zoo eigen neiging om alles benepen, droppelsgewijs te zien in binnenhuisjes en afgesloten kringetjes, kleeft deze schrijfster in het geheel niet aan. Zij ziet ruim en scherp, zij heeft oog voor wording en verwording door verloop van tijd. Zij wisselt van milieu en gezichtshoek met een virtuositeit, die bij den lezer de vraag doet oprijzen, of zij dan in alle maatschappelijke lagen vertoefd heeft. En zij verstaat de zoo moeilijke kunst om haar personages te stellen tegen een achtergrond van maatschappelijk zijn en gebeuren, die deze personages een diepe symbolische beteekenis toevoegt, onder vol behoud van hun individueele waarachtigheid. Ik denk hierbij vooral aan *Huize Ter Aar, Achter de Wereld* en *Het Gevleugelde Wiel.* Om niet al te veel uit te wijden, mij tot het middelste der drie beperkend, vestig ik des Lezers aandacht op de onmiskenbare voelbaarheid van het maatschappelijk noodlot, waaronder de hoofdpersonen van dien roman gebukt gaan. Misschien werpt een Lezer tegen: ‘nu ja, dat maatschappelijk noodlot wordt telkens met name genoemd’. Ongetwijfeld, doch daar ligt het niet aan. Het noemen en nadrukkelijk bevestigen van een op de figuren des romans wegend noodlot door den auteur is opzichzelf ten eenenmale onvoldoende om den lezer de beklemmende gewaarwording van dat noodlot te suggereeren. Enkele maanden geleden recenseerde ik een roman *De Verborgen Weg* van M.S. van IJsselstein; ook deze schrijfster voert personages op, gebukt gaande onder den last van een noodlot, ook zij duidt het bestaan daarvan omstandig aan; desondanks krijgt men geen oogenblik de betreffende gewaarwording; het boek overtuigt niet, men gelooft er niet in. Ook - en vooral - op dit punt is zeggen heel iets anders dan voelbaar of aanschouwelijk maken. Het gaat hiermede eenigszins als met griezel-verhalen. Een

enkele maal slaagt een spookgeschiedenis er in, ons te doen huiveren; gewoonlijk is het effect, dat men de spokerij uitlacht, omdat men er geen geloof aan kan slaan, daar het verhaal niet overtuigt.

Toch is juist dit stellen van de figuren tegen een achtergrond van ruimer draagwijdte, datgene, wat het verhaal levensdiepte geeft. Het vermogen om dit te bewerkstelligen is m.i. een der zekerste kenteekenen van literair genie en uit de verhalen van onze schrijfster spreekt dit vermogen in hooge mate. In een roman als *Achter de Wereld* doordrenkt de stemming van de maatschappelijke ballingschap iedere passage; de eenzaamheid der uitgestootenen wordt niet slechts medegedeeld, doch gesuggereerd, tot adembeklemmende benauwenis toe. Ik ken slechts één auteur, die mij de aandoening der verlatenheid sterker opdringt dan deze schrijfster het in dit boek doet: van Oudshoorn, met zijn *Willem Mertens' Levensspiegel* en *Louteringen.* De afgeslotenheid van de helden dezer twee laatste boeken is trouwens ook grooter, dan die van het ‘gezin’ in *Achter de Wereld*: de eersten staan geheel alleen, de leden van het laatste hebben toch altijd nog steun aan elkander. En zooals de gewaarwording van het verschoppeling-zijn uit *Achter de Wereld* opstijgt, gaat van *Het Leege Leven* een ander soort eenzaamheid uit. Etc. Elke roman heeft een eigen gemoedstoon. (Zie § 1.) Het oeuvre als geheel laat, na lezing, een zeer samengestelde aandoening achter, die wellicht nog het minst gebrekkig uitgedrukt wordt door: ‘IJdelheid der ijdelheden.....!’ Zoovele facetten van het menschdom zóó levendig en zóó juist uit te beelden, en dan toch de vele blikkervlakken in 's lezers geest tot één crystal op te bouwen, is een werk van buitengewone verdienste.

Voeg daarbij die andere geniale verrichting, welke de creatie der figuren Otto-en-Phinie in hun onderlinge verhouding is, plus de ongehoorde veelzijdigheid van der schrijfster geest mitsgaders de degelijke doorwrochtheid van hare documentatie en ik twijfel niet, of de Lezer zal mijn groote bewondering voor Mevrouw Kloos als romancière deelen. Nu is het evenwel een onmiskenbaar feit, dat deze hare zeldzame begaafdheid, in het algemeen niet de waardeering oogst, waarop zij recht heeft. Ongetwijfeld wordt Mevrouw Kloos gerekend onder de vooraanstaande auteurs van ons land - hoe zou het anders kunnen? - doch, gelijk Van Deijssel, naar ik in mijn voorbericht vermeldde, terecht opmerkte, de bijzondere

waardeering, die deze romancière toekomt, wordt haar veelal niet geschonken. Haar eigen matelooze bescheidenheid en anderer verkeerde opvatting van het gevaarlijke begrip ‘veelschrijverij’, leveren tezamen geen voldoende verklaring voor dien toestand. De critiek schat haar niet altijd naar verdienste, ja, sommige recensenten veroorloven zich ergerlijke uitlatingen jegens haar. Ik kan niet nalaten, hiervan één voorbeeld, dat mij bijzonder gehinderd heeft, aan te voeren. In *De Haagsche Dameskroniek* van 8 September 1928 bespreekt een zekere Elsebée van Suchtelen den bundel novellen *Residentieleven,* van Jeanne Reyneke van Stuwe. Op het gehalte van deze hare bespreking als critiek kom ik aanstonds terug, maar eerst wil ik den inhoud onder de loupe nemen. De critica vindt de drie verhalen in *Residentieleven* niet mooi. Dit is haar recht en ik wil daarover niet redetwisten, want deze drie novellen vormen slechts een zeer klein onderdeel van Jeanne Reyneke van Stuwe's geschriften. Om te beginnen poneer ik de quaestie zoo gunstig mogelijk voor de beoordeelaarster. Dus, gesteld, dat de verhalen uit *Residentieleven* ondeugdelijk zijn - dan zouden zij nog maar een heel klein vlekje vormen op het oeuvre der schrijfster. Zeker zou, altijd voortbordurend op diezelfde onderstelling, de criticus alsdan nochtans naar eer en geweten verplicht zijn *Residentieleven* te laken (zie vierde alinea voorbericht), doch even zeker ware daarmede niets afgedaan aan de beteekenis van het oeuvre als zoodanig. Doch deze critica eindigt haar bespreking van den éénen bundel *Residentieleven* aldus:

> ‘Mevrouw Kloos wordt dànk gebracht voor haar oeuvre. 't Is fraai.’

Jawel, o - juffrouw? mevrouw? mevrouw de weduwe? - Elsebée van Suchtelen, het oeuvre *is* fraai, en dit zonder uwe misplaatste ironie in het oordeel. Trouwens, beoordeelaarster, onder het portret der schrijfster dat U bij uwe besprekingen voegt, - over kieschheid zullen wij maar zwijgen - laat U drukken:

> ‘Jeanne Reyneke van Stuwe, de schrijfster van vele boeiende romans en van..... *Residentieleven.’*

U erkent dus zelf, dat uw vernietigend oordeel over *Residentieleven* niet geldt voor andere werken der schrijfster. Hoe durft U

dan die, botweg-generaliseerende, slotwoorden te schrijven? C'est pire qu'un crime, c'est une faute. Want het getuigt van een domheid en een hemeltergend gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel, die het scherpst mogelijk vonnis strijkt over uwe bevoegdheid tot literatuur-beoordeeling. Uw grenzenlooze oppervlakkigheid slaat Uzelf in het gelaat. Of beseft Gij niet, dat iemand, die zich aanmatigt, literatuur te beoordeelen, zijn eigen glazen ingooit, door het bewijs te leveren van zijn lichtzinnigheid bij het beoordeelen?

Doch er is meer. Uwe critiek is, als critiek, een keurig staaltje van hetgeen boekbespreking *niet* behoort te wezen. Het is namelijk een kletscritiek. Daar het unfair ware, dit te beweren zonder het te bewijzen, zal ik hier - ik vraag den Lezer beleefd excuus - een stukje van uw gezwam aanhalen, en wel het begin (de voetnoten zijn van mij):

> 'Wij zijn in goeden luim. Prachtig bruin-geel is begin herfst[1)], het is fraai najaarsweder, zooals het luidt in boekentaal. De vele, de zéér vele Haagsche Dameskroniek-lezeressen[2)] gaan naar den Dierentuin[3)] waar het stroomt van bezoeksters[4)] - als ieder najaar, omdat het er gezellig is, terwijl de belangstelling voor deze Beurzen grooter wordt en grooter.
> Wij zijn in goeden luim[5)]. Prachtig bruingeel kleurt reeds den kastanjeboom. Dat belooft een na-herfst in den gloed van alle tinten tusschen kanariegeel en wijnrood.[6)]
> En dan..... is er nog ander nieuws. Werkelijk waar![7)] Vóór mij ligt een boek, dat de firma L.J. Veen in Amsterdam de hoofdredactie van dit blad zond; zij stuurde het mij. Ik begrijp waarom.[8)] Mevrouw Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe schreef het;[9)] zij noemde het Residentieleven, en dus, zoo oordeelde de hoofdredactie, zal Elsebée van Suchtelen zich er wel over willen ontfermen.[10)]

1) *Begin herfst* is niet bruin-geel, want een chronologisch begrip. Maar zoo nauw neemt U het niet.
2) Reclame voor het blad?
3) Allemaal? Wat een eendracht! En dat nog wel onder vrouwen!
4) Welk een taal!
5) Dat is twee keer, U hebt het al eens gezegd.
6) Het is fraai en het kost niet veel!
7) Wij gelooven U wel, hoor.
8) U schijnt vlug van begrip.
9) Maar U begrijpt het toch verkeerd. Zou het niet eerder gezonden zijn opdat U het recenseere? Of hebt U een recensie-monopolie voor werk van Mevrouw Kloos?
10) Dus als het boek anders geheeten had, zou U er U niet over hebben willen ontfermen. Ja, critica, ik begrijp wel hoe U het bedoelt, hoor. Maar U zegt het verkeerd en dat wou ik U even zeggen. Overigens is uw ontfermen nogal onbarmhartig, maar nu ja, par manière de dire, hè?

> Ziet gij, dat ik reden heb om dankbaar te wezen en voldaan?[1] Zóó maar een bundel schetsen, Haagsche schetsen, van de schrijfster van dertig Haagsche romans..... of veertig..... of zestig? Ik ben den tel kwijtgeraakt,[2] maar ik weet, dat ik ze vroeger verslond, die boeken, ik en de vriendinnen en de kennissen van die vriendinnen en van die kennissen weer de heele familie tot den derden, den vierden graad.[3]
> Ik vind het niet aangenaam, hier te moeten schrijven over Jeanne Reyneke van Stuwe's Residentieleven.[4] Mijn vreugde was gefingeerd,[5] want er leeft géén blijheid in ons hart, als wij niet vriendelijk kunnen zijn, waar wij dit zoo graag zouden willen wezen.'[6]

Had ik ongelijk, dit 'klets-critiek' te noemen? Niet slechts is hetgeen hier verteld wordt belachelijk en stuntelig-geschreven, maar het heeft - vooral - niets te maken met het onderwerp. Een criticus, daaronder natuurlijk begrepen critica, behoort nuchter, zakelijk, accuraat, onomwonden en recht-door-zee zijn meening kenbaar te maken en geen flauwe kul te verkoopen. Of ging het om bladvulling? Was er geen stof genoeg voor die kolommen en onvoldoende in uw brein om ze *behoorlijk* te vullen? In het tegenovergestelde geval is het bepaald zonde van het papier en de zetkosten. Wat hebben uw goede luim, het herfstweder en de toeloop naar den Dierentuin in 's Hemelsnaam te maken met het literair oordeel over *Residentieleven?* Of dient de uitdrukkelijke vermelding van den goeden luim, om bij den lezer de, inderdaad wel voor de hand liggende, verdenking bij voorbaat weg te nemen, dat U, den dag, waarop deze 'recensie' (?) geschreven werd, met het verkeerde been uit bed was gestapt? Wie zijt gij, Elsebée van Suchtelen, die onder uw jammerlijke bespreking een facsimile van uw handteekening laat drukken? Denkt Gij, dat uw lezers zich verheugen zullen als zij dezelve zien? Acht Gij U zóó belangrijk? Het moet wel, want de andere verklaring voor de minderwaardigheid van uw 'critiek', namelijk, dat U niet weet wat U schrijft, wil ik, tot nader order, beleefdheidshalve verwerpen. Wel, waar zijn dan de meesterwerken van uw hand, die U het moreele recht verleenen, zóó smalend te

1) Bent U nog in het stadium van blij te zijn met boeken-ter-recensie? Blijkbaar veel vrijen tijd!
2) Schoolgeld terughalen!
3) U vergeet mijn familie.
4) Laat het dan. Of is het om den broode? Dien dan uw werkgever met beteren arbeid.
5) O! jokkebrok!
6) Men zou het niet aan U zeggen.

schrijven over een figuur als Mevrouw Kloos? Ik kende Uw bestaan te voren niet. Ik heb nooit van U gehoord. Uit uw voornaam blijkt, dat U van het vrouwelijk geslacht bent, maar ik ignoreer op welken aanspreektitel U recht hebt: vandaar, zooeven, mijn 'juffrouw? mevrouw? mevrouw de weduwe?' Het is - en wat ik nu schrijf meen ik in hoogen ernst - schandelijk, dat een criticatje-van-den-kouden-grond, die het doorslaand bewijs levert van haar gebrek aan literair begrip, zoo maar een aanmatigend en vernietigend oordeel uitspreekt over dingen, waarvan zij blijkbaar geen verstand heeft. Het geldt hier zelfs geen geval van 'La critique est aisée, l'art est difficile'; neen, het is honderdmaal erger. Voor U is de critiek óók moeilijk, want U brengt er niets van terecht.

U mist datgene, wat van Deyssel eens noemde[1)] 'het doodgewone schoolmeestersvermogen om eenvoudige gedachten behoorlijk in taal om te zetten.' U bent volkomen onbevoegd, U snapt niets van literatuur en verstaat de kunst van schrijven allerminst. En toch maar een laatdunkend oordeel vellen over persoonlijkheden, die verreweg uw meerderen zijn. Inderdaad, om met U te spreken, het is fráái. Maar niet heusch. Het is ergerlijk. En als men dan bedenkt, dat deze kost der lezeressen van *De Haagsche Dameskroniek* wordt opgedischt als literaire critiek, kan men slechts verzuchten: voorlichting is toch maar alles! In *De Bezem* noemt men zulks: voorduisteren. Ik weet niets van U, maar ik ben er haast zeker van, dat U nooit één stukje literatuur geschreven hebt. U vertoont alle kenmerken van het soort 'critici' die, zelf mislukte schrijvers of - erger nog - machteloos tot scheppend werk, hun giftigen nijd botvieren in hun bekladden van begaafde auteurs. Doch genoeg: ik heb reeds te veel woorden over u vuil gemaakt.

Dit staal van z.g. 'critiek' is erg, doch juist daardoor zeer leerzaam. Vast staat, dat na de eerste periode der Tachtiger Beweging de critiek in Nederland hopeloos vervallen is. Naast enkele bevoegde en onpartijdige critici van goede gezindheid, staat een heirleger vooringenomenen, ezels en vlerken. Tezamen duisteren zij de goê-gemeente voor en de enkele lichtstralen verhelderen den donkeren nacht van letterkundig wanbegrip slechts tot een dichten schemer. In dit opzicht ben ik het, zooals men ziet, volkomen eens

1) Ik citeer uit het hoofd en sta dus niet in voor de letterlijke exactheid van het citaat.

met Querido; het is enkel maar zoo jammer, dat hij zelf, ondanks al zijn klachten, tot de ijverigste duisteraars behoort. Het treurig gevolg van den toestand is, dat een algemeen gebrek aan eenstemmigheid tusschen de beoordeelingen, aan de nationale critiek-als-geheel vrijwel alle gezag ontneemt. Wat denkt de onbevangen lezer, die eenzelfde boek hier ziet opgehemeld en daar afgekamd? Het voor de hand-liggende: dat de H.H. recensenten er met hen allen niets van weten. Hetgeen waar is, doch niet beteekent, dat geen recensent er iets van weet. Doch de argelooze leek leidt onwillekeurig uit de onbevoegdheid der critiek de onbevoegdheid van elken criticus af. Waaruit onder het publiek een vrijwel algeheele onontvankelijkheid voor critiek ontstaan is. Tot groote schade, natuurlijk, voor de vervulling van de roeping der critiek: voorlichting der Natie op het gebied der letteren.

Persoonlijkheden uit den kring der Tachtigers, welker bevoegdheid in trouwe niet betwijfeld kan worden, hebben het werk van Jeanne Reyneke van Stuwe geroemd. Ik noemde reeds van Deyssel, die, weliswaar, zijn meening slechts in een gesprek gaf. Doch wijlen Dr. Aletrino heeft destijds kort na de verschijning van *Vrije Kracht* zijn bewondering voor dat werk uitgesproken in de meest ondubbelzinnige bewoordingen, waaraan ik den volgenden volzin ontleen:

> ‘In dezen roman komt dan ook een van de meest bewonderenswaardige eigenschappen van de schrijfster uit - een eigenschap, die men in haar vroeger werk ook kan opmerken - namelijk, dat zij zich zoo goed en volkomen in toestanden en in een omgeving kan verplaatsen, die niet haar gewonen zijn.’

Dit laat aan duidelijkheid niets te wenschen over. Naar aanleiding van het oordeel ‘kinderachtig’ in het *Handelsblad,* over de novelle *De Gast van Eén Dag* schreef Mr. Frans Erens in dit tijdschrift onder meer:

> ‘Een algemeen bekend schrijfster neemt eens een anderen weg. Zij verlaat dien van het onafhankelijk onderwerp om een onmiddellijke strekking aan haar conceptie te geven, waardoor het verhaal zijn diepere wortels schiet in het sociale leven. Dat dunkt mij is alles behalve kinderachtig, zooals de medewerker van de genoemde courant meent. Blijkbaar heeft hij niet de verdere draagkracht waargenomen en bleef hij alleen turen naar het uiterlijk,

dat hij niet begreep en dat hem verbaasde, zoodat hij zelf een kinderachtig oordeel moest uitspreken.
Neen, deze novelle van Jeanne Kloos is een satyre van de goede soort en het is jammer, dat wij in de litteratuur van de laatste jaren niet meer dergelijke stukken of boeken ontmoeten. De schrijfster is hier op een zeer goeden weg, *het is een weg van de vernieuwing der litteratuur,*[1] welke dien van de zich steeds ten toon spreidende liefdesdrama's moet verlaten, indien zij niet in het zand wil verloopen. Geworteld staat deze novelle in ons bestaan en wanneer wij lezen, kijken wij er niet tegen aan, maar wij voelen, dat hier een grond van ons maatschappelijk Zijn wordt gelegd en bevestigd. Dit is het ingrijpen der litteratuur in het leven, in het streven van de wereldgang der menschen. Zulke litteratuur is geen ijdele litteratuur meer, maar weerspiegeling en waarschuwing. Zij bevat de goede tendencie, zij beweegt zich naar den verren horizont heen.
Ja, zeker, dat is de goede weg, wanneer iemand het zou kunnen volbrengen datgene, wat Mevrouw Kloos in eenige bladzijden heeft gedaan, in uitgebreidheid te veraanschouwelijken: de belachelijkheid van veler streven bij den klassenstrijd met allerlei vertakkingen en uitlooprs te laten zien, het ijdele en domme van waanwijze sociaal-filosofen, die ten slotte niets bereiken of hebben bereikt, dan de maatschappelijke verhoudingen nog meer in de war sturen, dan zij al waren. Die dwaasheden alle te laten uitklinken in een vollen, ver dragenden schaterlach, desnoods in een hoonenden grijnslach en in bitter sarcasme, ja, hij die dat zou doen, zou een werk verrichten even onsterfelijk als dat van Rabelais of Cervantes.
Mevrouw Kloos heeft den weg aangeduid; laten wij hopen, dat in een niet al te verre toekomst er iemand zal komen, die deze hoop zal verwezenlijken.
Daarom is deze novelle er een van beteekenis, omdat zij iets heeft, wat de andere niet hebben, namelijk, de eenige in litteraire kunst gewettigde tendenz.'

Ieder weldenkend beoefenaar der letteren zal, dunkt mij, deze regels ten volle onderschrijven. Slechts wil ik er nog aan toevoegen, dat onze schrijfster niet alleen in dit opzicht den weg van werkelijke vernieuwing der letteren gewezen heeft, doch gelijk wij zagen, met haar procédé om in een microcosmos een macrocosmos af te spiegelen, tevens den literair-technischen weg bewandelt, die, naar mijne, subjectieve maar innige, overtuiging, de weg onzer thans jonge en toekomstige verhaalkunst is.

Mevrouw Kloos-Reyneke van Stuwe dient beschouwd te worden als de meest voldragen auteur van het tweede tijdperk, in wiens oeuvre allerwegen de kiemen onzer huidige en toekomstige literaire

1) Cursiveering van mij.

vernieuwing aangetroffen wordt, terwijl dat oeuvre, opzichzelf, een onsterfelijk monument van onze literatuur is. In drieledig opzicht blinkt zij dus uit en wij zijn dit genie een diepen dank verschuldigd.

Naschrift.

Het schrijven van dit essay was mij een bijzonder genot. Niet zoozeer het schrijven zelf - ik behoor niet tot degenen, voor wien de handeling ‘schrijven’ een genoegen is, want mijn pen blijft altijd achter bij de vlucht van mijn denken - als wel de studie, die, ter voorbereiding daarvan, noodig was. Reeds eenige jaren geleden had ik, tijdens een langdurige ziekte, het toenmalig oeuvre van Mevrouw Kloos grootendeels gelezen, doch toen maakte ik er, uit den aard der zaak, geen studie van. Thans las ik critisch, hetgeen in dit geval beteekende: nauwkeurig proevend en mitsdien genietend. Laat ik er echter eerlijk bij vertellen, dat ook een minder prettig gevoel in mij oprees: dat van een stof ter bewerking te hebben, die ik, zoo naar gehalte als hoeveelheid, nauwelijks aankon. Reeds in het voorbericht vergeleek ik, terloops, deze mijne poging met de brochure, die de heer Groeneveld destijds schreef over d'Oliveira's roman *Grenzen;* wel, als ik naar verhouding over evenveel plaatsruimte had mogen beschikken, zou ik, à raison van één brochure per boekdeel, minstens een duizendtal pagina's druks gevuld hebben. Het ware niet te veel geweest om het oeuvre dezer schrijfster naar verdienste tot zijn recht te doen komen, doch er bestond natuurlijk geen kijk op: dit artikel gaat zóó toch al de normaliter gestelde grenzen te buiten. Ik ben dan ook ten volle doordrongen van de gebrekkigheid der bereikte uitkomst. Slechts ruim een vierde van der schrijfster productie is in oogenschouw genomen en zelfs deze fractie is niet van alle kanten bekeken. Van een vergelijkende studie tusschen deze romancière eenerzijds en voorgangers, resp. opvolgers anderzijds, is niets gekomen; slechts sporen daarvan, en dan enkel nog ten opzichte van heden en toekomst, hebben een plaatsje gevonden in § 5. Ook een historische studie van haar ontwikkelingsgang, aan de hand van de

chronologische volgorde harer werken, is er jammerlijk bij ingeschoten. Dit zijn drie leemten van de vele.

Hiertegenover staat de troostrijke gedachte, dat dit, indien ik mij niet al te zeer bedrieg, het eerste grootere essay over deze schrijfster is. Ik twijfel niet, of er zullen, mettertijd, meerdere volgen. Naarmate het psycho-analytisch inzicht veld wint in de kringen der critici, zullen de oogen, dunkt mij, meer en meer open gaan voor de zeldzame en tot nu toe niet genoeg erkende, verdienste van deze schrijfster als beoefenaarster der literaire psychologie. Naarmate partijschappen in het kamp der letteren bijgelegd worden resp. tot het verleden gaan behooren - om door andere, doch haar persoon niet rakende, vervangen te worden, gelijk vanzelf spreekt - zullen verschijnselen als Elsebée van Suchtelen's ‘critiek’, de houding der kliek van *Nu* en, in het algemeen, de, uit echt-Hollandsche groepformatie voortspruitende, vooringenomenheid, niet langer een beletsel vormen voor de juiste waardeschatting van het oeuvre dezer schrijfster. Naarmate een langeren tijdsduur sedert de totstandkoming van haar werk verloopen is, zal dit de aandacht der geschiedkundigen - zoo algemeene als literaire - trekken wegens deszelfs buitengewone documentaire beteekenis. Mogen die latere essayisten althans eenigen steun aan deze mijn bescheiden poging vinden, al ware het slechts wegens de aanwijzing van drie der voornaamste leemten, die in dezelve voorkomen. Van den pionier mag men geen zoo gedétailleerde opmetingen vergen, als van den lateren landmeter!

Trouwens, de schrijfster denkt er niet over, haar scheppenden arbeid te beëindigen en niets wijst er op, dat wij geen verrassende creaties meer van haar te verwachten hebben. Integendeel, het zou mij niets verwonderen, indien degeen, die, zooals de Heer Mr. Frans Erens het in het aangehaalde stuk van zijn bovenbedoeld artikel uitdrukt, ‘het zou kunnen volbrengen datgene, wat Mevrouw Kloos in eenige bladzijden heeft gedaan in uitgebreidheid te veraanschouwelijken,’ namelijk het verder beschrijden van den ‘weg van de vernieuwing der literatuur’, door haar ingeslagen met de novelle *De Gast van Eén Dag,* onze schrijfster zelf bleek te zijn. Deze mogelijkheid alleen reeds stempelt dit mijn opstel afdoend tot een eerste, voorloopige studie.

Besluit.

In de laatste alinea van het voorbericht zagen wij een mogelijke bedenking onder het oog tegen de geste van het publiceeren eener studie over Mevrouw Kloos in den jubileum-jaargang van *De Nieuwe Gids.* Deze bedenking werd weêrlegd op grond van het feit, dat zij een der belangrijkste figuren van het tweede tijdperk der beweging is; de motiveering van deze stelling werd evenwel tot het besluit uitgesteld. Hieromtrent kunnen wij kort zijn: het evenbedoelde feit vind ik in de omstandigheid, dat zij, gelijk in § 5 naar mijn beste kunnen is uiteengezet, bij uitstek representatief is voor het tweede tijdperk der beweging.

Er rest mij nu nog slechts enkele toetsjes te voegen aan het beeld van de schrijfster als mensch. De allereerste volzin van dit essay rept van een discussie, die plaats vond, nadat de Heer en Mevrouw Kloos mij de vereerende uitnoodiging deden, iets bij te dragen tot den jubileum-jaargang van *De Nieuwe Gids.* Het algemeen verloop van die discussie was als volgt. Ondergeteekende stelde voor, een artikel aan Mevrouw Kloos te wijden. Mevrouw Kloos wilde daar niets van weten, doch de Heer Kloos zei dadelijk ‘Ja, doet U dat.’ Doch daarmede was de zaak niet uit. Mevrouw Kloos bleef hevig protesteeren, zoo hevig, dat ik van mijn stuk geraakte en, hoe gaarne ik ook over haar werk wilde schrijven, begon te aarzelen. Toen verliet Mevrouw Kloos even de kamer, in verband met thee, indien mijn geheugen mij niet bedriegt. Die, hare korte, afwezigheid bood gelegenheid tot een korte gedachtenwisseling tusschen den Meester en mijn persoontje. De Heer Kloos bleek zeer ingenomen met het denkbeeld, en wij smeedden, in der haast, het plan om het voornemen door te zetten. Toen Mevrouw Kloos terugkwam vormden haar Echtgenoot en ik een eenheidsfront en zij bleek niet tegen de beide samenzweerders opgewassen. Het plan *is* doorgezet.

Dit trekje is kenteekenend voor haar persoon. Deze geniale schrijfster is bescheiden in een mate, die aan zelfverloochening grenst. Een eigenschap, die, in het algemeen en in het bijzonder bij kunstenaars, zelden voorkomt!

Ingaan op de groote vereering, de bijzondere hoogachting, gemengd met gevoelens van dankbaarheid, die ik voor den Heer Kloos koester, valt buiten het bestek van dit opstel, daar, eenerzijds,

de Heer Dr. Aeg. W. Timmerman in het Mei-nummer van den jubileum-jaargang een artikel *Willem Kloos als Vriend* het licht heeft doen zien, en, anderzijds, ik van mijn kant aan deze mijne gevoelens jegens den Meester uiting gaf in het Mei-nummer van *Nederland.*

Een korte schets van de persoon van Mevrouw Kloos, zooals ik deze in den loop van een welhaast zevenjarigen omgang heb leeren kennen, moet mij evenwel nog uit de pen.

Gelijk ieder,[1)] wien het voorrecht te beurt viel, door den Heer en Mevrouw Kloos tot hun kring te worden toegelaten, koester ik een diepe, erkentelijke sympathie voor het echtpaar Kloos. Wanneer ik aan Mevrouw Kloos denk, rijst een gevoel bij mij op, dat zich het beste onder woorden laat brengen als ‘moederlijke Vriendin’. Zij is de hulpvaardigheid zelve, zij meent het goed met een elk - hetgeen allerminst wil zeggen, dat zij een doetje is - en men treft geen scherpte of venijnigheid in haar character aan. Zij is een fijn-beschaafde, fijn-besnaarde vrouw, een Dame, in den waren en goeden zin des woords - dames worden zeldzaam tegenwoordig, vandaar, dunkt mij, het veelvuldig misbruik van den term -, een der weinige intellectueele vrouwen - en inderdaad de eenige dusdanige, die ik ken - wier intellect harmonisch samengaat met die wezenlijke eigenschappen, welke men ongaarne mist in een vrouw. Pose is haar vreemd. Zij is een charmante, voorkomende gastvrouw; haar innemende vriendelijkheid geeft den bezoeker het zoo aangename gevoel, van thuis te zijn. De schatten van haar encyclopedisch weten maken haar conversatie bij uitstek interessant en de beminnelijke eenvoud van haar spreken draagt niet weinig bij tot het genot, verbonden aan het luisteren naar haar woorden. Noode neemt men van haar afscheid. Het is een voorrecht haar te kennen.

Nice 10/I - 16/V 1929.

1) Met uitzondering van degenen - er zijn er - die de genoten tegemoetkoming en hulp beantwoorden met ondank.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDLXXXIV.

Nooit trachtte ik iemand te overtroeven, ja, elk hielp ik ras,
Als knaapje op school al, wen één vroeg me iets. Och, 'k was diep-in goedig,
Zeggend dan juist datgene wat hem baatte, en dikwijls spoedig
Liep, klein, zoo'n glundre ná mij, zoolang 't noodig leek of was.

Schaars blokte ik: vaagjes luistrend droomde ik in de ruime klas.
Maar 'k leerde beter dan de velen, want, thuis, ging 'k wilsmoedig
- 't Was aêrs daar niet te harden - werken, lezen overvloedig.
Doch scheen de Zon, dan liep 'k naar buiten, want niet in den pas

Stond 'k bij die liên: muis-stil had 'k steeds bleek-schraal te zijn: mijn das
Zat vaal steeds in 't oud kraagje, en, bang niet, vreesde ik toch: dof woedig
Was, twintig jaar, mij na, steeds strak, het Stiefmensch Doch ik las

Boeken, die 'k huurde, leende, om niet, als witte pop, weemoedig
Te moeten kijken, zwijgend, naar al 't kille. Traanloos, bloedig
Gewond, ik leed in 't Fijnst der Psyche, die mijn Toevlucht was.

CDLXXXV.

Ja, zóó leef 'k voort, ik hoop nog vele jaren, menschlijk-teêr
Doch billijk in den Grond mijns Wezens, stevig-streng maar slaande
Alleen, waar 't moest, omdat de Geest mij zei 't, nadat vermaande
Hij ernstig lang me: ‘O, dien gij ziet daar is geen Goede.’ Ach, speer

Noch degen mag 'k hanteeren: 'k ben geen Luide, maar geen keer
Neemt, weet ik, 't Noodlot, dat gebiedt me, en, zoo, geleidlijk baande
'k Mij hier mijn weg met mijn gelaten Psyche, die steeds staande
Blijvend, stil handlen doet mij, deed mij logisch, niet om eer

Te krijgen voor mijn daaglijksch Wezen, daar ik Dit nooit waande
Te zijn iets meer dan Slaaf Onkenbrer Diepte, die weleer
Als thans nog drijft mij, nooit verwrikbaar, en geen enkle Leer

Kiest boven Die der Waarheid, onderzoekend al 't Gewaande
Door enkelen of velen. O, mijn Ziel, hoe langs zoo meer
Bemerk ik, dat Gij goed deedt, werkend, strevend, andren raênde

CDLXXXVI.

O, 'k ben zoo diep-eenvoudig: 'k leefde als Zelfde reeds in 't kil
Begin mijns Aanzijn's, nijdig op geen mensch, want enkel hakend
Mij-zelf te kunnen uiten, lijk ik ben, niet één genakend
Dan wie mij zocht, omdat 'k niet graag aan 't gros mijn Taal verspil

Dat tòch geen woord begrijpt, gelijk 't bedoeld wordt. O, vaak ril
Ik diep van stil verlangen om te spreken, als ik lakend
Of prijzend anderen hoor praten, maar onmiddlijk stakend
Haar Aandrang, zegt mijn altijd gloênde Ziel mij: Zwijg en til

U met mij op, hoog-ver, naar daar, waar heerscht de Al-eenge Wil
Die waard is, om door u gevolgd te worden: 't is de Hooge, slakend
Al banden uwer Daagschheid, elken dag u vrij van gril

En alle kleinheid, waar al anderen aan lijden, makend.
O, Ziel, mijn Ziel, ik weet niet wie Gij zijt, maar 'k luister, rakend
Door U de Diepte van al dingen. Gij slechts zijt mijn Wil.

CDLXXXVII.

Zachtmoedig-fier, want forsch van Geest en zonder veel te praten
Ooit over eigen Wil of Hopen, ging 'k diep-vreedzaam voort
Met sterk te voelen alle menschen, dingen, daar mij schoort
Oneindig-wijde Kracht om puur te peilen, die gelaten

Steeds streefde in 't klare hoofd me en 't ruime hart, nooit lang aan 't haten.
O, hoe soms ook door tegenslag mijns staegen strijd's gestoord
Toch streng opnieuw en steevger ze in al donkre vragen boort
Van dat 'k als knaap stil peinsde of ijlings liep door volle straten.

Dus streng-geduldig bleef ik zoekend roem noch ijdle baten.
't Ware beweegt me en 't Eeuwge wiegt mij, vreemdling hier. En 't spoort
Mijn Zielswil aan, zoodat ik flink blijf, schoon uit volle vaten

Van raar verwijten, ja, met bijna worgen-willend koord
Van kwade daad of telkens zich herhalend onwaar woord,
Men hoont mij, die in eenvoud blijf, een Werker nooit verwaten.

CDLXXXVIII.

Ja, trouw ben 'k, want zoo toonde ik mij sinds 't eerst mijn droomende oogen
Verwonderd staarden naar dees Wereld, waar 'k niet thuis behoor.
Van klein kind lette mijn diepst Zieltje op alles en in smoor
Mijns warmsten Voelens, breedsten Willens, puursten Peilens, Logen

Vermijdend, want dien hatend te allen tijde, ben 'k getogen
Door heel mijn Levensziening als een Simple Doener, vóór
En ná betrachtend Waarheid, die 'k van binnen vredig hoor
Als schoonheid naar mij henen golven uit mijn Ziel, met hoogen

Of diepren toon muziekvol in mij droomend. Zóó ging 'k door,
Logisch, mijn heele leven, soms, als door een wolk, betogen
Door aardsche ellende, maar gelaten-krachtig, daar 't ver Koor

Van Binnenwillingen, die 'k weet en eer, mijn lievend pogen
Om 't Diepste en Beste te bereiken begeleidt. Ja, Schoor
Mij 't Eenige, Eeuwge Diep is, waar mijn Ziel uit kwam gevlogen.

CDLXXXIX.

Wat was mij 't Leven meestal, 't Aardsche? Een allerzwaarst, dof toeven
Bij schaars verstaande liên sinds vroegsten knapetijd tot de uur',
Dat kwaamt Ge en zaagt me als witten Eiber binnen steevgen muur,
Waar 'k rustig heen en weer liep zonder hopen of behoeven.

Gij waart de wijze Fijne, die begreept mij, daar zélf droeve,
Zielsdiepe waart Gij, bang voor Wanen, heil mij, zonder duur
'k Wist véél, toen prooi van kleine griffen, die mijn Geest scherp-zuur
Laakten, schoon 'k zuiver en trouwhartig leefde, want geen foeven

Liefde ik, en dies vertoorn ik diep me als andren ze behoeven.
'k Blijf stil, waar mensch, die stoïsch alles ziet en voelt Koel vuur
Van woord-gezwatel stug verfoei 'k, als simple, niet op kloeven

Ooit gaande, maar toch strenge Willer, stoere, vriendlijk-stroeve.
Doch 'k wou, dat 'k ware een vogel, klievend 't eindeloos Azuur
Terwijl 'k de Massa laag hoor losjes smalen, schampren, snoeven.

CDXC.

O, de Achterlaag des Levens en des heelen Aanzijns: 'k zag,
Neen, voelde, als kind al, in me en boven mij de wijd-gebreide
Maar toch mij steeds nabije Een-wezendheid, waarop ik me als-glijden
Merkte, in haar raadslig Willen, Drijven, dat mij over-dag

Soms scheen te ontwijken, zoodat 'k leeg mij leek, maar nauw ik lag,
Vroeg 's avonds, om te slapen, of op-eens ging 'k zachtjes lijden,
Daar 'k, wild, me in 't Zonnelicht, onwillens soms had afgescheiden
Van wat me, als broozen knaap, reeds stuwde en nimmer overstag

Mij wierp, al was 'k een driftkop, noch ooit later, toen 'k mij leiden
Door niemand liet, neen, ferm mijn gang ging onder eigen vlag.
'k Wou nooit iets aêrs als 't Diepste, Dat bestuurt me, als laatst Gezag

Aanvaarden over 't geen mij goed en juist zal heeten. Wijden
Bleef 'k levenslang me aan wat 'k mij voornam, en zoo wierd 'k een blijde
Steeds vorderende onthuller tot mijn laatsten aderslag.

Beden door Hélène Swarth.

I.
Paaschmorgen.

Herdenkend droef haar dubbel bang gemis,
In d' arm een tuil van hyacinthen blauw
En klimopblad, in dofzwart kleed van rouw,
Knielt neer het meisje op 't graf, waar lentefrisch
Een vogel kweelt - en lijkt een weduwvrouw.
Zij ziet niet komen, vroom nog van de mis
En vol van 't wonder der Verrijzenis,
Den lief verloren, die verbrak zijn trouw.

Zij bidt voor Broêr. En, rijzende op, dan ziet
Ze - en voelde al eer ze aanschouwde - hoe op 't graf
Der moeder, die zijn moeder 't leven gaf,
De liefste bidt, die háar zoo eenzaam liet,
Dan weenend, smeekend, staamlend, knielt voor haar.

Hun dooden schenken weder hen elkaar.

II.
De kleine kroonprins.

'k Weet niet waarom mijn heugnisdroomen zwerven
Naar 't Koningskind, gedoemd tot vroegen dood,
Dat, moedig lijdend, slaaplooze oogen sloot,
Wégveinzend pijn, als Moeder, voelend derven
Nabij, hem kuste - en, als een bloem, haar bood
Zijn glimlach, wetend, nooit de kroon të erven
En Koning zijn! Maar zalig zijn wie sterven!
Een Engel wenkte al, blank, in morgenrood.

Mijn kleine held! van deernis voelde ik branden
Mijn kinderhart en, vouwend vroom de handen,
Bad, zelf ziek, niet voor mij, voor 't Prinsje alleen.
En tot den Koning over àlle landen
Mijn bede rees, ontvloôn de kamerwanden,
Gelijk een vogel, naar Gods hemel heen.

III.
Bede voor mijn zuster.

Dit, zoetlief zusje, heb je nooit geweten:
Hoe 'k, vroom en droef, die grijze kerk betrad
En nederknielde en om genezing bad
Voor 't arm gemarteld kind, met wanhoopskreten
Aanroepend dood, verwerpend d'éénen schat:
Haar mooi jong leven - 't Hart vanéengereten.
Hoe dorst tot strijd met God ik mij vermeten,
Om 't kind, gebonden op haar folterrad?

Had jij niet zelf, benijdend, mij gewezen
Toen wij die kerk voor 't laatst betraden saam,
Een blijde vrouw van 't lijdensbed verrezen,
Een heil'ge dankend, op een stralend raam?

O, wáarom moest mijn beê verhooring derven
En 't meisje in bloei gedoemd tot zóo vroeg sterven?

Weelde door Augusta Peaux.

Ik wilde in den morgen de droppen van dauw,
drinken aan takken, de verten nog grauw,
ik wilde mij wiegden door 't woelige leven
de schaduwen, die langs de boschpaden zweven.

Ik wilde mij streelden te middag in 't bosch,
de wind over 't water, de zon over 't mos,
mij zoemden insecten een zang zonder zin,
waaraan nooit een einde is, noch een begin.

Ik wilde, mij lokte het laaiende vuur
naar huis in den avond, ik wist van geen uur,
maar 'k wist van het welkom der spelende vlam
en zag aan een ster, dat het nachtdonker kwam.

Ik wilde mij beidde de zwijgende nacht
en ving mij in vleugels van maanlichte pracht
en liet mij weer vrij met de zon en den dauw,
de krimpende schaduw, het nevelig blauw.

Herinnering door H.W. Sandberg.

Ik droom en droomend ga ik door het leven,
Dat bestaat uit herinnering
En niets dringt door tot in dien tooverkring,
Niets, dat mij nieuwe herinnering kan geven.

Herinnering is zoo een teer bezit,
Een gloeilamp: zij wordt goudener van schijn
En schemering sluipt aan rondom het wit
Van lichtkring. Herinnering is een afglans van het Zijn.
Herinnering is een stem, een zachter-zingen,
Een engelenzang, die het gezongen lied herhaalt.
Totdat een stilte op de aarde daalt,
De stilte van het eind der dingen.

Ik droom en droomend ga ik door het leven,
Dat bestaat uit herinnering,
Langzaam verbleekt die tooverkring,
Niets heb ik meer om te ontvangen noch te geven,
En, dood, ben ik toch nog een levend ding.

27 Mei 1929.

Verzen van Jan J. Zeldenthuis

Sonnet

Er is een oogenblik, waarin verlangen zwijgt,
Voordat de zatheid der bevrediging naar een
Weer ongekend verlangen vol begeerte hijgt:
Het leven is volmaakt, dat oogenblik alleen.

Tusschen verlangens en bevredigingen nijgt
Het leven zich tot de volkomenheid stil heen;
Tot het aan rust en overgaaf te sterven dreigt;
Dat enkel oogenblik heeft ieder mensch gemeen.

Het is dit oogenblik van uiterst der extase,
Waarin het woord in zingend lied opeens verstijft,
Wanneer de stem geen adem om te spreken heeft:

Wanneer het oog niets ziet, er enkel is verbazen
Om 't peilloos diep geluk, dat eensklaps hangen blijft
Om eigen Zijn, dat aan den Mensch het God-zijn geeft.

Herfst

De blaad'ren welken; langs de velden
Glijdt stil en grijs November-mist,
Verschemerend den versch-bestelden
Akker, tot alles weggewischt

Is achter eenzaam-kale lanen,
Die verder gaan, - wie weet waarheen?
De twijgen weenen stille tranen,
En alle boomen zijn alleen.

Er is geen licht, geen zon meer over;
't Is alles grijs, weemoedig-stil;
Een huiv'ring gaat door 't doode loover,
Dat liggen bleef, vreemd, zonder wil.

De blaad'ren welken, gele en roode;
Ik weet niets meer: begin en eind
Van 't leven zijn het zelfde doode
Zwijgen, dat onverbreek'lijk schijnt.

Ik weet niets meer; wat ik eens wilde,
Toen het nog zomer rond miij was,
Is lang voorbij: geluk, het trilde
In ied'ren halm van 't groene gras.

Nu wil ik niets meer; 't is vergeten
Het lied, dat tot den hemel zong;
Ik zou alleen maar willen weten,
Waarom blijft niet mijn leven jong;

Waarom kan ik niet altijld zingen
In 't licht, dat zoo gelukkig maakt,
Dat een verlangen om de dingen
Heenweeft, wanneer het hen aanraakt?

Maar waarom zou ik willen weten?
Ik vond meer dan ik zwervend zocht;
Er is alleen een groot vergeten
Van leed na ied'ren langen tocht.

Er blijft alleen een vreugd-herdenken,
Een trilling van herinnering,
Een lied, een zingend zich weg-schenken,
Wat weemoed om wat henen ging....

Straks gaan de smalle, stille paden
Aan mij voorbij, een kleine stoet:
Ik zie op hen de roode bladen
Vallen als trage drop'len bloed.

De taal

Zoek niet het woord, dat elk gevoel verzwakt,
Het woord, met zijn muziek voor onze zinnen,
Waarvan weer de beteekenis verzakt
In het moeras van elken dag, beminnen
Wij niet een nieuwe wending en het beeld,
Dat aan de Taal weer geeft een eigen waarde,
Is niet dit instrument zoo vaak bespeeld
Als omgeploegd en weer bezaaid deze aarde?
Maar... zooals steeds weer de aarde vruchten draagt
En, eeuwig jong, de wereld voeden blijft
In de onuitputlijkheid van haar bestaan,
Zoo blijft de Taal sterk over 't woord, dat klaagt
En in de leegheid van den Dag weg-drijft,
Het nieuwe beeld voert nieuwe waarden aan.

Een zeer belangwekkend boek door Willem Kloos.

(Henri Polak. Het kleine land en zijn groote schoonheid, versierd met 87 afbeeldingen 1929, N.V. Em. Querido's Uitgevers maatschappij, Amsterdam.)

Door mijn nu reeds dertig jaren lang regelmatig-eender want allerijvrigst-werkzaam voortgezet leven te 's-Gravenhage, dat iederen dag - weêr of geen weêr, daar stoorde ik mij nooit aan - door een paar kleine wandelingen wordt onderbroken, terwijl ik een enkelen keer ook in andere buurten kom, ben ik natuurlijk wel langzamerhand van de wendingen der straten in en der wegen buiten deze mijne, met mijn altijd-vredig temperament saam stemmende, want vrijwel-harmonische stad op de hoogte geraakt - al heb ik, van kind reeds, meer innerlijk, dus met mijn ziel en geest, dan met mijn lichaam geleefd, en trof de buitenzijde der verschijnselen mij dus zelden zóó onmiddellijk en sterk, als zij dat de meeste andere menschen vermag te doen - maar tòch blijft Amsterdam, waar ik met vier, telkens een aantal maanden durende buitenlandsche onderbrekingen, de eerste 35 jaren van mijn Bestaan, even studieus-bezig als thans, zij het dan al minder-aanhoudend schrijvend en produceerend doorbracht - ik was daar toen nog niet steeds mij alles psychisch-bewust genoeg makend voor - en met resolute stappen alle hoeken en buurten, die mijn geest iets zeggen konden, op langdurende eenzame wandelingen bezocht en bekeek, nog wel een beetje méér vertrouwd.

Ik was immers reeds als knaap, die nooit bijzonder veel drukte maakte - ruwe spierkracht is mij nooit eigen geweest, al is

mijn konstitutie, blijkens de talrijke zware ziekten, die ik als kind te doorworstlen kreeg en ook nog wel later, maar waaruit ik dan altijd weer flinker dan ooit opstond - gelukkig diep-in sterk als staal - als jongen, herhaal ik, was ik reeds het tegenovergestelde van wat men een ongedurigen, onlogischen kop, of m.a.w. een zenuwknoop noemt. Wat ik zelf wezenlijk wil, want goed en wijs vind, omdat ik daartoe blijf aangespoord worden door mijn eigenste, verst-inne, verstandlijk-gevoelige wezenlijkste Wezenlijkheid, daar heb ik altijd van binnen rustiggevoelig, maar onverzettelijk aan vast blijven houden, terwijl het ijzer-strenge Geweten, dat mij door de Natuur óók werd meegegeven, mij steeds zuiver-objektief helpen wou en helpen blijft om, na ernstig-geestelijk nadenken, toch juist *die* middelen te kiezen door welke dátgene wat ik moet dus blijvend wil, zoo flink en mooi-mogelijk tot stand kan worden gebracht.

En vroeger, méér dan tégenwoordig, noemde ik die binnenste Inwezendheid, die mij op stille wijze altijd stuwde en stuwen blijft, wanneer ik mij nu en dan door dwaze tegenstreving van geestlijk minder bezonkene lieden, voor een poosje meer dan gewoonlijk hartstochtlijk-bewogen, schoon daardoor ook des te krachtiger-standhoudend ging voelen, mijn Ikheid of mijn Ik, over welk heel gewoon woord, dat door iedereen over zichzelf gebruikt wordt, dan echter vele niet zoo degelijk-psychisch-doorwerkten wel eens heen kwamen te vallen, vermoedelijk omdat zij zich in hun radde oppervlakkigheid verbeeldden, en het, in elk geval in hun haastige ontboezemingen kenbaar maakten, dat ik een onnoozele voor mijzelf alleen iets-willer, een zijn eigen Persoontje slechts erkennende Pedant zou zijn, die eigenwijs geklauterd op een zelfbedacht voetstukje daar dan altijd bezig was en bleef met zijn eigen heel gewoon menschlijk Weinigheidje, waar hij gaarne mee vooruit zou willen komen, en dus gekkelijk mee pronken ging.

Eerzuchtig of verwaand of buitengewoon ik-lievend dus op onredelijke wijze uitstrevend boven mijn eigen individueel Wezen, d.w.z. boven mijn diepste Macht (ik wist intuïtief, omdat ik steeds onbevangen mijzelf onderzoek, altijd precies wat ik waard ben) ben ik nooit geweest. En ik behandelde en behandel dus van zelf altijd andren vriendlijk, ja, op een voet van vol-

komen gelijkheid - als men tenminste ook vriendelijk spreekt tegen mij - evenals men dat in het antieke Athene gewend was om te doen. En ik ben zoo en doe zoo, omdat ik weet, zooals ik dat altijd heb gevoeld, dat wij allen hier, de zoogenaamde geestelijk-grooten zoowel als de kleineren niets meer zijn dan vergankelijke verschijnselen, die uit zichzelf niet veel waard zijn, want die hoogstens alleen iets in psychisch opzicht beteekenen kunnen krachtens den Onbewusten of Bovenbewusten Wereldgrond, of m.a.w. de Zijnsdiepte, Die wel niet in iedereen even sterk voor den dag komt - de meerderheid der menschen immers praat, geheel en al onder suggestie's levend, alleen maar nu eens dit en dan weer dat na, wat zij van anderen gehoord hebben - maar Die toch in verste instantie meer of minder in allen leeft, tenminste, heel in de Verte meestal, in hen aanwezig is. Doch zijn de groote of de mindere menschen daarom belangrijk? Och, eenmaal weêr met al het onze ook met onze beste en mooiste werken en daden vergaan zullende Flitsingen van 't Al-Eene en Eeuwige Beginsel, staan en werken wij hier allen voor zoolang als het duurt.[1)]

Ik legde dit alles echter alleen maar uit, om duidelijk te maken, waarom ik, die het tegenovergestelde van een vijand van het menschlijke geslacht ben, ja ondanks mijn neiging tot de stille meditatie, goed gezelschap altijd waardeerde, als ik er door omstandigheden, in verzeild raakte, toch nog veel meer geregeld de eenzaamheid heb gezocht tusschen mijn boeken en vóór mijn schrijftafel, waar ik dan, als ik daartoe den aandrang voel, zoo goed en mooi, dus volmaakt mogelijk op het papier breng, wat er omgaat in mijn Psyche, of, juister gezegd, wat in die Diepte door mij gemerkt wordt, en wat mij niet met rust laat, totdat ik het zoo precies mogelijk onder woorden heb gebracht. Welke intensieve bezigheid mij in de laatste jaren lichter dan vroeger valt, omdat ik nu kan bespeuren, dat de waarachtig intellektueelen en geestelijk-subtieleren, dus de zelfdenkenden en voelenden, mij willen lezen en verstaan, hetgeen in mijn jongere jaren, bij de toen-levenden, volstrekt niet het geval bleek te zijn. Gelukkig ben ik buitendien in mijn lange leven, in psychisch

1) Is b.v. niet de heele Grieksche literatuur en Kunst, op een aantal onschatbare overblijfselen na, door den Tijd vernield?

opzicht hoe langer hoe rijker geworden, omdat ik alle dingen en kwesties, waarin ik voor mijzelf studeer, hoe langer hoe dieper ging onderzoeken, waardoor ik tot de mij bevredigende slotsom kon komen, dat alles wat ik in mijn prozabeschouwingen, en mijn wijsgeerige verzen beweerde en beweer, altijd volkomen, want diep-in juist was en blijft en dat het bovendien van geen andren auteur nageschreven is. Ik heb mij nooit naar eenige bestaande of bestaan hebbende School van wijsbegeerte of kunstproductie of kritische beschouwing gericht en wel omdat al deze laatsten mij van een geheel verkeerd begin uitgaande, of ook wel eens onvolledig-onderrichtend want te englijk-betoogend bleken. En zoo bekeerde ik mij dus nooit tot de abstrakt-verstandelijke theorieën, die met de onderwerpen en geestelijke bedoelingen alleen rekening houden, noch tot de zuiver-aesthetische, die louter letten op een soms enkel uiterlijke schoonheid van vorm, en wel omdat ik alleen maar luisterde naar mijn Binnendiepte, waar de Innerlijkste algemeene Psyche, die óók achter *mij* leeft en arbeidt, mij volkomen konsekwent en in geleidelijke vordering leert.

* * *

Het laat zich echter begrijpen, dat ik met zoo'n geest, als die hier spreekt, en die heel anders samengesteld schijnt en werkt en oordeelt, als die van verreweg de meeste andere Stervers, nooit, vóór al het overige en voor mij veel meer belangrijke, genoegen in reizen heb gehad,

Ik heb mij, van dat ik een jongmensch was, eigenlijk altijd alleen volstrekt op mijn gemak gevoeld, wanneer ik stil voor mij zelf zat te arbeiden en na te denken over alle mogelijke en onmogelijke vraagstukken, die van zelf in mijn hoofd opkwamen en mij nooit met rust lieten voor dat ik er eene aan mijn diepst onbewust Weten voldoend voorkomende oplossing voor vond. Ja, zóó ben ik mijn heele leven doorgegaan, onderzoekende en denkende en tegelijkertijd psychisch-voelende, en op die wijze ben ik eigenlijk altijd, wat men noemen kan: ‘een hok-vaste’ geweest. Ik bewees dit laatste nu óók weer, voor alle tegenwoordig-levenden, door bijna een derde eeuw lang thans, den heelen dag niets anders te doen als geestlijk te streven en te

handlen zooals ik dit hierboven reeds aangaf, maar tòch, ik herhaal dit óók, want het kan nuttig zijn dit te doen voor degenen, die het nog niet wisten, was ik in mijn jongere jaren, als de gelegenheid zich daartoe aanbood, wel eens bereid om mij te verplaatsen, veel meer dan dit thans nog het geval met mij is, m.a.w. om te reizen waarhéén dan óók. Ik ben wel in nuchtre, praktische aangelegenheden vaak een klein weinig onhandig, en dus soms aarzelend-schijnend geweest, maar toch altijd, als het eindlijk moest, meer paraat dan de oppervlakkige beoordeelaar verwachten zou, en dan ook altijd, wat ik wilde, bereikend want wezenlijk *doend.* Ik ken b.v. Gouda, waar ik iedren zomer logeerde, als kind, zoowel als Ede, waar ik, als even dertigjarige, mij inheemsch ging voelen als ware het mijn eigene Woonplaats, en eveneens, doch in veel mindre mate, 's-Hertogenbosch en tal van andre plaatsen in Limburg b.v. waar ik wel eens was, of doorheen getrokken ben. Doch veel meer op mijn gemak nog, voelde ik mij eigenlijk altijd in het buitenland. In Londen b.v. waar ik eenmaal, zoowel als in Brussel, waar ik tweemaal maandenlang woonde, en met alles van toenmaals daar goed bekend werd, zoodat ik nu die twee steden na veertig en meer jaren nog duidelijk vóór mij zie, evenals in Frankrijk, Italië tot en met Rome, Zwitserland en Zuid-Duitschland, vond, ofschoon ik ook dáár niet rijk van geldmiddelen was voorzien, geen sterfling iets vreemds aan mij: de menschen, met wie ik daar te maken kreeg immers toonden zich vlot-levende wereldburgers en zetten mij nooit, ook in finantieele dingen niet, het mes al te erg op de keel. In het algemeen beschouwd, deden zij gemoedelijk tegen mij en soms zelfs joviaal.

Nauwelijks echter in Noord-Duitschland op mijn terugweg gearriveerd werd het mij, of ik in ieder mensch, dien ik ontmoette, een geheimen tegenstander aantrof. Zoodra ik slechts een paar woorden met hem wisselde, begon ik een psychische atmosfeer om hem te voelen, die mij, zonder dat ik kon zeggen, waarom, eenigermate afstootte, evenals de mijne dat hèn scheen te doen.

En ik was dus innig blij, want waarlijk inwendig als opgelucht, toen ik uit dit laatste land weer over de Duitsch-Hollandsche grens was gekomen en in mijn eigen gewesten teruggekeerd.

Want Holland al doet men er lang niet zoo los-aangenaam als in Londen, Bologna, Milaan en Freiburg en dertigtallen van andere grootere en kleinere plaatsen, waar ik mij onmiddellijk rustig-verheugd en voor geen enkel mensch of ding verlegen voelde - Holland, herhaal ik, is tenminste het land waar de subtielere psychische Essentie, die van mij uit schijnt te stralen, en die ook alles wat ik schrijf, bezielt, zich, nu reeds zeven tientallen jaren van nooit door mij gemakkelijk-geestlijk doorgebrachte jaren lang, ten slotte zonder onaangename, heftige botsingen, die niet in de eerste plaats van mijn goedmoedig-hartstochtlijke menschlijkheid uitgingen, eenigermate heeft weten te akkomodeeren op de egale sferen der andere bewoners, die mij wel zelden begrepen en nog heden schaars begrijpen kunnen of willen en dus telkens kleintjes gaan foeteren en op onredelijke wijze tegenspreken, maar onder welke de ‘aristoi’ der ouderen en der jongsten nu toch blijken te zijn gaan bespeuren, dat ik steeds, van mijn kindertijd, ernstig-diep streven blijvend, geregeld mijn best heb gedaan, om te schrijven wat mijn Achter-Essentie waarachtig voelt, dus weet dat de tot dusver nog niet in ons land of elders verkondigde Waarheid is.

Al voelde ik mij hier - vroeger echter, dat moet ik erkennen veel meer dan thans - een door de meerderheid der lezenden teruggestootene ja, een vaak, door het nu nog steeds, uit traditie, aan sommigen achterlijken eigene gebrek aan het vermogen om wezenlijke kunst en dus ook zielen te peilen, allerdwaast gesmade - vele beoordeelaars doen mij in dat opzicht denken aan mijn droog-nuchtren, schoon volstrekt niet kwaden Vader, die toen ik 19, 20 jaar was, wel eens schouder-ophalend tegen mij zeide: ‘Je bent en doet precies als je Moeder’, omdat hij het gedeeltelijk diep voelend-Duitsche en voor een ander derde, kinderlijk-levendige Fransche karakter van deze, dat zij aan haar afkomst had te danken, óók niet had verstaan met zijn strakke, Hollandsche stijfheid, en door dat niet zuiver-Hollandsche temperament kwam ook ik wel eens in botsing met velen - toch houd ik van dit mijn geboorteland.

Ik gaf nooit iets om wat men, nu ik er de aandacht op vestigde, gewend is om de Hollandsche versrhetoriek te noemen - zij doet mij, als ik haar thans nog eens toevalligerwijze lees, sterk

denken aan de stijve welsprekendheid van een eenigszins geschoold plattelandsgemeenteraadslid, die in een open plek op een ton staande, de bewoners van zijn kleine plaats, die hij op dat oogenblik zoo 'n beetje als zijn onderdanen beschouwt, aanmaant om dezen of dien te kiezen en niet dien andre van de tegenovergestelde partij - doch nogmaals ik houd, over die meerendeels oratorische stelwijze, die nog iets achttiende-eeuwsch' heeft, heen ziende met mijn in haar diepste Diepte, vreedzaamgemoedelijke geaardheid, zeer zeker van onze vroegere letteren, zooals ik meermalen bewees, maar toch nog meer van mijn land, en in dit laatste bovenal van de nog niet geheel en al vertwintigste eeuwde steden en stadjes en dorpen, waar ik een deel van mijn dieperen eigen aard in terugvind, want waar de mannen en vrouwen loopen op hun niet te hooge schoenen en met een diep-in van hun eigen dingen en bezigheden vervuld en dus nooit of uiterst zelden zich uiterlijk-opgewonden te kennen gevend menschlijk gemoed. Want zóó heb ik zelf ook mijn heele leven, door de straten geloopen, zonder veel aan mijn uiterlijk te denken, alles rustig aanziende en er mijn konklusie's over makend, voorzoover mij dat mogelijk is, want als wat door mij gezien wordt, mij interesseert en zooals ik, gelukkig thans óók nog hier en daar iederen dag op het trottoir loopen kan, naar het een of ander turend. Want alle menschen en dingen zien er tegenwoordig heel anders uit dan in mijn jeugd. Holland schijnt langzamerhand, door de nuchtre, onverbiddelijke auto's van allerlei aard, een heel klein beetje, in het klein, veramericaniseerd of verlondenscht, zooals de bewoners dat in alle dingen, nu eens deze natie volgend en dan weer een andre, altijd gewend zijn geweest om te doen, zonder dat dit voor onze tien- ja wel honderdmaal kleinere mensch-ophoopingen noodzakelijk lijkt. Maar ik heb er toch eenig pleizier in: ik toonde mij nooit recalcitrant-ouderwetsch.

Doch, bovenal bleef ik houden, maar telkens toch voor een tijdje, want niet zoozeer in den Winter, van het leven op wat men noemen kan: ‘het land’.

O, wat heb ik soms maanden lang genoten, als ik liep in mijn eentje, door de bosschen om Ede, toen ik daar logeerde, en alles wat daar tusschen en onder de boomen groeide en bewoog, in

het voorbijgaan, aandachtig beschouwde. Ik voelde mij dan soms op eens als in mijn eigen Binnenste verplaatst, omdat ik mijzelf, diep-in, ook een stuk van de altijd levende Natuur weet te zijn. Ja, zóó deed ik ook vaak in Blaricum en Laren en Hilversum, toen ik in Bussum woonde, meestal eenzaam, maar soms vergezeld van een goeden makker, en zonder dat ik zelf veel in 't bijzonder opmerkte, voelde ik mij toch inwendig diep vervuld vvan de boomenvolle omgeving en soms bijna struiklend over niet geziene stronkjes en stompjes en nauwlijks even, zachtjes bukkend er op lettend, als mijn vriendelijke gezel, de 15 jaar jongere heer E.L., door andren vermoedelijk daartoe aangezet, omdat ik melancholisch deed, van wege mijn toenmalige hoogst ongunstige omstandigheden, waartoe ik door weinig-intellektueel-diepe lieden geheel en al ongerechtvaardigd gebracht was geworden, zich plotseling bukte om mij een vreemd soort plantje of beestje te laten zien.

Ja, ik houd innig van de Natuur, want ik merk en voel alles er in zonder het stuk voor stuk waar te nemen. Ik maak er niets dood in of kapot, ik analyseer haar alleen maar met mijn zonder dat zij 't willen opletten, toch alles ziende oogen en bewaar het dan in mijn diepsten Geest, die onbewust alles waarneemt en verwerkt en opzendt naar mijn fantasie, of hoe men die plastisch-vormende macht van den dichter anders noemen wil. Toen ik b.v. op mijn 18e jaar mij voor het eindexamen der 5-jarige H.B.S. zat te prepareeren: ik was in de schoolklas gewoonlijk een beetje distrait en had dus veel in te halen en bij te werken, las ik onder die tamelijk-droge studie door - ingespannen en veel-verscheiden werken is mij nooit van mijn leven te veel geweest - ter verpoozing Grote's twaalfdeelige History of Greece. En zie, die lektuur zonk neer in mijn geest, en vervormde zich daar tot heel iets anders, zoodat ik na goed volbracht eindexamen, drie kwart jaar later Rhodopis schreef, uit mijn dieper Inwezen, dat altijd voor zichzelf werkzaam is, en werkzaam zal blijven, totdat ik eens op zeer hoogen leeftijd, hoop ik, uit dit warrige, dwaze aardrumoer in het Eeuwige verdwijn.

Maar thans voel ik mij, gelukkig, nog jeugdig en sterk, omdat ik nooit meer van het Aardsche tot mij heb genomen,

dan mijn lichaam en mijn geest te doorstaan vermochten en mijn verste, inwendigste wezendheid, heeft, zooals ik hier boven reeds aanstipte alles in mij en ook om mij kunnen blijven gadeslaan met de fijnere metapsychische, zintuigen, die haar eigen zijn, en die een enklen keer zelfs in de Toekomst vermochten te zien, b.v.: toen ik door dat psychische Binnenweten den aandrang voelde, tot het stichten van De Nieuwe Gids.

Uit die diepste geestlijke Inwezendheid en Kracht, die ik, zooals ik hierboven aanstipte, vroeger wel eens mijn Ik noemde, als ik haar heel sterk moest aanvoelen, maar och, zij is misschien als iets anders te zien, want ik, die hier zit zal eens weer zijn vergaan, - ik herhaal - uit deze waarachtige zijnskracht, die ook mij bezielt, maar die ik niet verder kan definieeren, al voel ik haar steeds, uit haar leef ik en werk ik, en bereikte ik nu ook langzamerhand, vooral sinds mijn zestigste jaar, het eenvoudige plaatsje op deze Aarde, waar ik thans mag staan en zonder al te gewelddadigen, dwazen tegenstand van andren, in dit Leven vol strijd, mag leven, onderscheiden want rationeel gevonden door de Besten, zonder dat ik mij daar ook maar een oogenblik, ook niet in mijzelf, op verhef.

Ja, ondanks dat ik, eenvoudig door in alles van kind-af mijn mogelijke best te doen, want onverdroten-geestlijk mij zelf te blijven ontwikkelen, thans eindlijk, wel zoogenaamd oud, maar toch nog - naar geest en lichaam - jong, geleidelijk heb mogen bereiken, wat ik als jongen van 18 jaren - heel ver vóór mij in de toekomst trachtend uit te kijken soms - mij voorstelde dat eenmaal mijn levenslot zou zijn, ben ik volstrekt niet anders geworden als ik altijd, in den binnensten Grond van mijn Aanzijn, ja, reeds als kind ben geweest, n.l. een mij in mijn Achterwezen, dat mijn blijvende Sterkte is, over alle dingen stilletjes verwonderende, en die niet veel anders verlangt voor zijn zelf, als dit ontzettend-zonderlinge Bestaan, dat het Leven heet, zoowel als mijn eigene diepste Wezendheid hoe langer hoe duidelijker te leeren kennen want zien.

Om tot de slotsom te komen, dit boek van Henri Polak met zijn goedgeschrevenen, nuttigen tekst, en zijn uitstekende illustratie's, heeft mij onder het lezen en bekijken ervan heel veel pleizier gedaan, en ik ben er dus ook zeker van, dat ieder, die,

als ik, van zijn geboorteland houdt, en er dus zooveel mogelijk van wil weten, in elk geval, hetzij hij de hier behandelde steden en andere plekken reeds kent, of niet, er een goede voorstelling van zal krijgen of herkrijgen, Ja, ook als men zelf reeds zag, wat Henri Polak heeft gezien en bespreekt, zal men de door zichzelf verkregene voorstelling kunnen opfrisschen of verrijken, omdat de goede waarnemer, die dit mooie werk tezaambracht en schreef, allicht weer iets anders zal opgemerkt hebben op vele plekken dan degene, die zoo'n plaats reeds bezocht.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Nooit heeft een dichter een woord van diepzinniger en zekerder waarheid ten opzichte van menschelijkheid gesproken dan hij, die gezegd heeft, dat de mensch groeit in verhouding tot de hoogere doeleinden, welke hij zich gesteld ziet, of liever zich-zelf stelt. Het politieke leven van den eindelijk heengeganen staatsman Georges Clemenceau bewijst dit. Zonder den oorlog, of deze oorlog vijftien jaren later, en de overledene zou slechts den faam hebben achtergelaten van een tot de hoogste posten in de regeering zijns lands opgeklommen politicus van de slechtste soort, er slechts op uit den politieken arbeid van anderen te vernietigen om over de puinhoopen met zijn eerzuchtige plannen te arriveeren. Opgevoed in een tijdperk van historisch materialisme, door een vader, arts, die het Schrikbewind der Fransche revolutie idealiseerde en, volgens het latere zeggen van zijn zoon, ‘van Robespierre, Saint-Just en anderen wondermenschen maakte’, zelf arts geworden in dat midden der vorige eeuw, dat van phosphor denkbeelden meende te kunnen maken en Kracht en Stof vereenzelvigde met wat voorheen des levens goddelijk beginsel werd geacht, groeide er van den jongen geneesheer een politieke muiter, die, evenals vóór hem de nu reeds vergeten Henri de Rochefort, oppositie voerde om den lust de bestaande regeeringen ten val te brengen, en den leidenden mannen geen gelegenheid te geven hun doel in wat zij 's lands belang achtten te bereiken.

Hoor hem in zijn teruggetrokken en norsche, immers in zijn hoogste eerzucht: na den oorlog president van de Fransche republiek te worden, teleurgestelde grijsheid over de staatslieden oordeelen,

in wie het Fransche volk na den oorlog van 1870-71 zijn groote leiders zag. Over Adolphe Thiers, den eersten president der derde republiek: ‘Thiers was het type van den bekrompen en verwoeden *bourgeois,* die zonder blikken of blozen bloed met stroomen vergiet.’ - ‘Gambetta was een vreemdeling, die veel vertrouwen had in de welluidendheid van zijn woord, waarmee hij trouwens bewonderenswaardige effecten wist te bereiken..... Niet veel ideeën..... Maar hij had den oorlog gevoerd - zoo goed en zoo kwaad als het ging, eigenlijk meer kwaad dan goed - in elk geval had hij hem gevoerd zoo goed als hij kon. En dan, hij had groote hulpbronnen in edelmoedige impulsiviteit. Dat was een mooie en nobele ideologie. Ik heb van Gambetta gehouden. Ik heb hem achting toegedragen. Hij wist niet goed, waar hij heen ging, maar hij ging er met vuur heen.’ - ‘Jules Ferry was geen oneerlijk man, maar wat zijn intellect aangaat, was hij beneden den middelmaat en niet in staat iets te doen, niet in staat behoorlijk twee woorden achter elkaar te spreken. Dat soort lieden kan in den regel tenminste nog spreken; het is misschien enkel lucht, dat zij voortbrengen, maar dat doen zij dan toch. Maar hij keek u aan, als gij bij hem kwaamt, met doffe oogen en maakte wat burgerlijke grapjes - dat was al. Dat men hem minister-president gemaakt heeft, was juist omdat hij voor niets deugde.’

Dit over de mannen, die Frankrijk in een moeilijk tijdperk regeerden, en tegen wie hij, evenals later tegen Poincaré, stelselmatig oppositie voerde, zoodat hij den bijnaam kreeg van ‘tombeur des ministres’, later, méér journalist dan staatsman, dien van ‘tijger’. Maar luister nu, hoe hij de politiek kenschetst, ofschoon hij-zelf nooit anders dan zulk min soort staatkunde voerde: ‘In comité's gebeurt nooit iets. Men praat in de ruimte. Er waren evenveel verschillende opinies als afgevaardigden, niemand kon iemand anders bepraten. Iedereen sprak voor zichzelf, niemand luisterde naar iemand anders. Ik ben mijn geheele leven in de politiek geweest met lieden, die niet wisten, wat zij wilden; menschen, die zelfs niet wisten waar zij stonden en waarom zij er waren..... Nu ik dat alles heb laten schieten, is er geen parlement meer. Er is zoo min een meerderheid als een minderheid. Men heeft enkel lieden, die elkaar vagelijk met hun ellebogen bewerken. De menschen weten niet meer om wat zij zich moeten scharen of wien zij moeten

volgen. Het ontbreekt aan een man, die hun zegt: “Doet dat!” Dan zouden zij voor of tegen dien man zijn; de meesten, natuurlijk, tégen hem. Want in een vergadering is men erg impopulair, wanneer men zegt, dat er iets moet worden gedaan. Het huidige parlement is niets. Maar vijftig jaar geleden was het ook niet veel zaaks.’

Afgescheiden nu van de reusachtige zelfingenomenheid, welke haar naaktheid door de gaten dezer misschien geestige, maar in ieder geval cynische beoordeelingen van de Fransche politiek der laatste halve eeuw en de demagogische staatslieden, die deze politiek leidden, laat zien, is het ergste, dat het, genoten met een ‘korreltje zout’, waar is, wat hij beweerde. Dit zijn, in hun naaktheid gezien, de mannen, die de volken heetten voor te gaan. Dit is de staatkunde, waaraan zij hun volk tot doelen leidden, wier vaagheid zij-zelf nauwelijks kunnen verklaren. Maar was deze tegenkantende politicus waarlijk beter dan de ‘groote’ (?) mannen, die hij met zoozeer verbitterden geest beoordeelde?

Wij hebben hier slechts met den man als politicus te doen. De mensch in zijn intimiteit kan beminnelijke en achtenswaardige eigenschappen bezeten hebben en zijn reddende kracht, eerst in het laatst van zijn politieke leven gebleken, was dat hij Frankrijk, verkernd in zijn enger geboorteland de Vendée, liefhad met een fanatieke liefde, welke zoo eigen is aan de ook, in andere gevoelens, fanatieke Vendéeërs. De oorlog was uitgebroken, Frankrijk dreigde overwonnen te worden door een niets ontzienden vijand, en wijl hij zoo lang duurde, zoo afmattend was, en, in 't eerst slechts nederlagen kende, dreigde het sluipende ‘défaitisme’ Frankrijk, onder het oog van den vijand, tot dien ondergang te brengen, waarvan Italië, wat later, op slechts zeer geringen afstand kwam, toen het communisme den weerstand in de gelederen van zijn leger in de eeuwige Alpensneeuw had vernietigd, en de Oostenrijksche troepen het land binnendrongen. Ditzelfde werd mogelijk in Frankrijk, met dit ernstiger verschil, dat de vijand reeds voor de poorten van Parijs stond en de Fransche regeering naar Bordeaux was gevlucht. Toen, wat later, werd Georges Clemenceau politiek leider van zijn volk in zoo hoogen nood, minister-president, en van dat oogenblik af herwon het Fransche volk zijn ziel. Toen werd hij ook een groot Franschman, die niet van verslapping in den weerstand wilde weten, zoolang de vijand op Fransch grondgebied

stond en telkens met krachtige en korte woorden de zwakkelingen, die neiging toonden den weerstand op te geven, herinnerde, dat het Duitsche leger nog voor Noyon stond. Ware hij vóór dien tijd gestorven, dan zou deze onberekenbare staatsman, die tot dusver geen ander doel scheen te kennen dan het ministerie van het oogenblik, dikwijls op de oneerlijkste wijs, ten val te brengen, reeds nu vergeten zijn. Maar zijn groote liefde voor zijn vaderland had hem gelouterd. Toen men hem kwam mededeelen, dat de wapenstilstand geteekend was, nam deze harde, cynische man zijn hoofd tusschen beide handen en hij, die misschien nooit een traan gestort had, brak in snikken uit en riep: 'Het is te veel! Het is te veel!'

Van dit oogenblik der loutering af werd hij weder de eerzuchtige 'Streber', die hij steeds geweest was, en wijl Poincaré als president der Fransche republiek moest aftreden, meende hij, wijl hij hoorde, dat zijn volk hem 'Vader der Overwinning' noemde, dat het hem ook verschuldigd was hem het hoogste ambt toe te vertrouwen. De laatste en bitterste teleurstelling zijns levens, ofschoon hij een oogenblik had van nadenken over zijn politiek verleden, toen hij aan zijn vrienden, die hem aanspoorden zich candidaat voor het presidentschap te stellen, aarzelend antwoordde: 'maar veronderstel eens, dat ik een anderen Clemenceau als prémier krijg.' Hij had tegen alle leiders van zijn volk oppositie gevoerd, het eene ministerie na het andere doen vallen, doch hij bevroedde, dat hij geen oppositie kon dulden van wien en ten opzichte van wat ook. Toch stelde hij zich candidaat, doch de uitslag viel tegen. In een oogenblik van helderziendheid zag het Fransche Parlement in, dat deze *'Geist der stets verneint'* niet het geëigende temperament bezat om zich als hoofd van den Staat boven de politiek te stellen, waarvan hij slechts gedurende de laatste twee jaren een weldadige en bezielende kracht was. Hij was heel zijn leven lang in strijd met iedereen geweest, zelfs gedurende den oorlog, een tegenstander van maarschalk Foch, die hem trouwens met gelijke antipathie betaalde. Hij was de man van het jammerlijke 'Tractaat van Versailles' en een der heftigste tegenstanders van Wilsons vredesplannen in den vorm van een Volkenbond. Met zijn ouden spottenden geest zei hij van den idealistischen president der Vereenigde Staten: 'Wilson was te veel voor mij. Hij vaardigde veertien verboden uit, terwijl Mozes zich slechts tot tien bepaalde.' En

hoewel zeer scherp, niet onverdiend is Lloyd George's oordeel over hem, den staatsman, die in de Versailles voorafgaande onderhandelingen zulk een rol van beteekenis vervulde, ook omdat hij de eenige was van ‘het groote vijftal’, die, behalve zijn eigen taal, ook Engelsch sprak, zoodat hij, zonder hulp van een tolk, zijn wraakzuchtige gedachten jegens Duitschland op zijn mede-beraadslagers kon doen inwerken. ‘Hij gevoelde,’ schreef Lloyd George in het Fransche *Journal,* ‘een souvereine minachting voor den Volkenbond en geloofde niet aan de eindoverwinning van het Recht. Hij liet echter president Wilson maar zijn gang gaan bij diens pogingen om den Bond tot stand te brengen, daar deze bezigheid Wilson belette om kwaad te doen! Zelfs zei hij eens in een gesprek, dat Geweld Recht is en betoogde, dat de Vereenigde Staten nooit zonder geweld zouden bestaan en, zonder geweld, zestig jaar geleden, in stukken zouden zijn gevallen. Hij was een Franschman tot in merg en been en bezat niet de minste belangstelling voor de menschheid als geheel. Zijn eenige zorg was Frankrijk. Zoolang Frankrijk vernederd werd, bekommerde hij zich niet om het succes van andere volken; Frankrijk overwinnaar en hij liet zich niets aan de ellende van andere volken gelegen liggen.’

En ondanks dit noodlottige ‘Tractaat van Versailles’, waarin geheel de menschheid, sedert het gesloten werd, een verklaarbaren, doch niettemin voor de zoogenaamde staatslieden, die in hun wraakzucht meenden het Duitsche volk voor goed uit de familie der menschheid te kunnen uitbannen, een onvergeeflijken ‘blunder’ ziet, was er in Frankrijk ook jegens Clemenceau, die de wraakzucht jegens Duitschland verpersoonlijkte, een stemming van ontevredenheid. Volgens de militairen en militairistische nationalisten waren de oorlogsdoeleinden, waarvan men gedroomd had: een volkomen en eeuwig-durende vernietiging van het Duitsche volk, hoe dan ook, niet bereikt. Volgens deze door den oorlog half-waanzinnig geworden wrekers had Clemenceau zich door het Pacifisme van Wilson en Lloyd George bij den neus laten leiden tot een vrede, waarbij Frankrijk de schoonste vruchten der overwinning ontgingen. Zoo vond de oude staatsman die, behalve gedurende de twee jaren van zijn laatste ministerie, waarin hij de groote en zelfs goede krachten van zijn aard kon uiten, nooit iets anders gedaan had dan in den politieken kamp anderen staatslieden den ‘knock out’

te geven, zelf zijn aftuigers. Ook dit versterkte zijn ontgoocheling. toen hij moest ondervinden, dat men hem voor het hoogste ambt in den Staat niet geschikt achtte.

In korte en toch voor een kort overzicht breede trekken is hier uitgeweid over het politieke leven van dezen heengeganen staatsman, die zelfs nog in zijn dood in oppositie wilde zijn, wijl hij beschreven had om evenals zijn vader en naast dezen in zijn afgelegen dorpje in de Vendée staande te worden begraven. Waarlijk, in de afgeloopen maand is er niet zooveel gebeurd, dat aan het leven der wereld een zichtbare richting geeft, zooals Georges Clemenceau in de laatste jaren van den oorlog zijn en den anderen geallieerden volken in een bepaalde richting ter overwinning wist te leiden. Niet wordt hier bedoeld, dat er in verschillende landen niets belangrijks gebeurde, dat voor de langzame evolutie der volken van beteekenis is. Doch wanneer het geoorloofd is dit velerlei gebeuren in Europa en in China, vooral een gebeuren van de tweede soort te noemen, dan zou de overzichtschrijver hier ruimte te kort komen, wanneer hij er notitie van wilde nemen. Maar een merkwaardig gebeuren wil hier toch besproken worden, vooral omdat een onzer eminentste mannen er een belangrijke rol in gespeeld heeft: bedoeld wordt de langdurige en moeizame conferentie van den Volkenbond voor de in- en uitvoerverboden. Wat deze economische beraadslagingen beteekenden, welke men, zooals de economische ontwikkeling der volken en hun geestestoestand van heden nog zijn, evenzeer een grijpen naar de blauwe lucht kan noemen als Wilsons ‘veertien punten’, waarvan Clemenceau zoo spottend sprak, blijkt het best uit wat het *Algemeen Handelsblad* van het slotprotocol en de laatste voltallige zitting schreef. De Fransche afgevaardigde Ebel ‘bracht den voorzitter Colijn hulde voor zijn vasthoudendheid en zijn glimlachend optimisme, waardoor het mogelijk geworden is, althans dit resultaat te bereiken, ook al zal hij zelf met het bereikte wel niet geheel tevreden zijn. De heer Colijn, die den dank overbracht op de vertegenwoordigers van het secretariaat van den Volkenbond, die hem tot zulk een krachtigen steun geweest zijn, antwoordde verder, dat al is niet ten volle verkregen wat men wenschte, toch het bereikte resultaat verheugend dient te stemmen, om de belofte die het inhoudt voor de toekomst. Hij drong er alsnog ernstig op aan, dat ook Polen en Tsjecho-Slowakije zullen toetreden,

waardoor aan de voorwaarde, door een aantal voorwaardelijke onderteekenaars gesteld, voldaan zal zijn. Verder uitte hij de hoop, dat voor het geval dit laatste op 1 Juli 1930 nog niet verwezenlijkt mocht zijn, de landen, die voorwaardelijk teekenden, van hun recht tot uittreding geen gebruik zullen maken. Hun blijven te midden van de anderen zal met vreugde begroet worden.'

'Hieraan kan worden toegevoegd, dat na de moeilijkheden, die zich bij den aanvang der conferentie voordeden, het feit, dat de conventie op 1 Januari, zij het voorloopig nog met allerlei voorwaarden en restricties, in werking treedt, als een succes beschouwd mag worden. Het is ongetwijfeld voor een zeer groot deel aan de activiteit en de diplomatie van den heer Colijn te danken. Men hoopt nu ten eerste, dat althans Tsjecho-Slowakije vóór den fatalen datum van 1 Juli toetreden zal, en verder dat verschillende landen van hun recht tot uittreden, als Polen dan nog niet geteekend heeft, geen gebruik zullen maken. Dat er althans reeds 17 onderteekenaars zijn, onder welke Amerika, is een resultaat, dat bemoedigend stemt, ook al is voorloopig van de eigenlijke conventie, zooals een der gedelegeerden opmerkte, slechts "de schaduw van een schaduw" overgebleven. *Dat is in elk geval nog beter dan heelemaal niets!'*

'De schaduw van een schaduw - afgescheiden van het zonderlinge dezer beeldspraak - beter dan niets?' Het blad dat dit schrijft, zelf zoo nauw betrokken bij de bestaande economische internationale verhoudingen, bewijst, dat de heer Colijn niet de eenige optimist van ons volk is.

Een andere optimist, doch een, die met de voeten op wat minder gevaarlijk drijfzand staat, is de heer Aristide Briand, de tegenwoordige minister van Buitenlandsche Zaken in Frankrijk. In een belangrijke rede verdedigde hij in den Senaat zijn buitenlandsche politiek in verband met de 'Haagsche Conferentie, 1929', welke den oorlog heette te 'liquideeren' en die eerlang, opnieuw in Den Haag, haar slotzittingen zal houden. Met groote meerderheid verkreeg hij een motie van vertrouwen. Maar even belangrijk was wat de radicaal Herriot zei ten opzichte van de aanstaande Londensche Conferentie, waar op initiatief van Engeland en Noord-Amerika, de 'vrijheid der zeeën' zal worden besproken. 'Niet te Londen, doch slechts in een internationaal kader als dat van Genève kan daarover vruchtbaar worden beraadslaagd. Sedert jaren poogt men

de ontwapening ter zee te regelen in conferenties, welke geen resultaat opleveren. Wat geschiedt intusschen? In alle kalmte arbeidt een land, n.l. Duitschland, aan zijn vloot. Duitschland wordt in zijn bewapening ter zee niet beperkt door de Conferentie van Washington, zooals Frankrijk, dat men een maximum-kaliber heeft opgedrongen. Duitschland heeft een oorlogsschip op stapel gezet, dat de schrik is van elke marine, n.l. een pantserkruiser van 10.000 ton met een geschut van een geweldig kaliber. Op grond van het verdrag van Versailles kan Duitschland niet slechts één, maar zes en wellicht zelfs nog twee reserveschepen naar dit model bouwen. De Conferentie der vijf mogendheden - die te Londen - kan dit probleem niet oplossen, dit kan slechts te Genève geschieden, en wel op grondslag van het protocol van Genève.' Bij dit woord van den radicaal geworden oud-socialist sloot zich een socialistisch afgevaardigde aan, die beweerde, dat het zonneklaar bewezen was, dat Duitschland er op uit was de zeeën 'te controleeren.'

Nu is 'controleeren' heel iets anders en heel wat onschuldigers dan de zeeën te beheerschen. Maar wekt het niet een medelijdenden glimlach ten opzichte van de staatslieden, die te Versailles meenden Duitschland voor goed te hebben klein gekregen, dat niet maar zoo een nationalistische Fransch-chauvinist, maar een oud-sociaal-democraat, man van beteekenis ontegenzeggelijk, heel wat beminnelijker dan wijlen Clemenceau, deze vrees voor het overwonnen Duitschland uitspreekt?

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Het leven van Harriet Beecher Stowe. *(Vervolg van blz. 605, Nov. 1929.)*

In de lente van 1842 schreef Harriet Beecher Stowe, toen zij te Hartford logeerde, een brief aan haar man, waarin zij hem iets van haar literaire plannen en aspiraties vertelde. Hij antwoordde haar daarop:

> My dear, you must be a literary woman. It is so written in the book of fate. Make all your calculations accordingly. Write yourself fully and always Harriet Beecher Stowe, which is a name, euphonious, flowing, and full of meaning. Then my word for it, your husband will lift up his head in the gate, and your children will rise up and call you blessed.

Professor Stowe heeft hier, op waarlijk luciede wijze aan zijn vrouw haar literaire carrière voorspeld!

En het slot van dezen brief is touchant:

> ‘En nu, mijn lieve, lieve vrouw, kom zoo gauw terug als je kan. De zaak is: ik kan niet buiten je, en als we niet zoo krankzinnig arm waren, kwam ik je zelve halen. In de heele wijde wereld bestaat er niet zoo'n vrouw als jij! Wie bezit zóóveel talent, en tegelijk zoo weinig zelfinbeelding, zooveel naam en zoo weinig ijdelheid, wie is zoo werkelijk literair en zoo weinig oppervlakkig; wie is zoo dapper en tegelijk zoo bescheiden; wie heeft zóóveel geest, en zoo weinig sarcastische scherpte; wie is zoo gevoelig en zoo weinig sentimenteel; wie heeft zooveel goede qualiteiten en zoo weinig slechte eigenschappen?....’

Evenwel, van schrijven kwam vooreerst nog niet veel. Harriet Beecher Stowe had met vele moeilijkheden te kampen, ziekte in

de familie, geldzorgen, huishoudelijke drukten. In 1845 schrijft zij aan haar echtgenoot:

> Mijn lieve man, Het is een koude, donkere, regenachtige, onaangename dag vandaag, en ik heb het overdruk gehad met allerlei dingen, die behooren tot de ‘dark side of domestic life’. Een dienstmeisje is zoo gauw tevreden, als alles er maar *uiterlijk* netjes uitziet, maar, wee, als de huisvrouw een blik waagt ‘in the inside of things’!
>
> I am sick of the smell of sour milk, and sour meat, and sour everything, and then the clothes *will* not dry, and no wet thing does, and every thing smells mouldy, and altogether I feel as if I never wanted to eat again. I feel no life, no energy.....

Inderdaad werd mevrouw Stowe's gezondheidstoestand van dien aard, dat een verblijf op een badplaats voor haar noodzakelijk werd geacht; in 1847 keerde zij daarvan terug, maar in 1848 was haar man verplicht een rustkuur te doen, die langer dan een jaar duurde.

Al dien tijd moest Harriet alleen de zorg voor haar zes kinderen dragen, haar inkomen vermeerderen door menschen in huis te nemen, en ten slotte ontroofde de cholera haar een harer liefste kinderen. Toch wilde zij voor niets ter wereld, dat haar man terugkomen zou, daar hij nu veilig was tegen besmetting. ‘Every kindness is shown us by the neighbors. Do not return. All will be over, before you possibly get here, and the epidemic is now said by the physicians to prove fatal to every new case. Bear up. I dare not trust myself to say more but shall write again soon.

En in haar volgenden brief breekt haar smart uit:

> My dear husband, At last it is over and our dear little one is gone from us. He is now among the blessed. My Charley, - my beautiful, loving, gladsome baby, so loving, so sweet, so full of life and hope and strength, - now lies shrouded, pale and cold in the room below. Never was he anything to me but a comfort. He has been my pride and joy, This heart-break, this anguish, - when it will end God alone knows....

Met dezen laatsten zwaren slag schenen de lange jaren van zorg en beproeving tot een besluit gekomen. In 1849 werd Professor Stowe goed en voordeelig benoemd te Brunswick in Maine.

Hoe weinig echter beseffen de duizenden en duizenden die Uncle Tom's Cabin, lazen, lezen, hebben gelezen en zullen lezen, hoe de schrijfster ervan was ‘a delicate, sensitive woman, struggling with poverty, with weary step and aching head attending to the innumerable demands of a large family of growing children; a devoted Christian seeking with strong crying and tears a kingdom not of this world, - is this the author of Uncle Tom's Cabin? Nevertheless it is the reality.’

De kwestie der slavernij was, sinds de Engelschen hun slaven in West-Indië de vrijheid gaven, een centraal probleem geworden in N. en Z. Amerika.

Den 7en Maart 1850 hield Daniel Webster zijn beroemde rede, en in datzelfde jaar werd Lovejoy vermoord, omdat hij een anti-slavernij courant had opgericht. In dat jaar werd ook de strenge wet omtrent ontvluchte slaven afgekondigd, en de verschrikkelijkste toestanden waren daarvan het gevolg. Heele gezinnen werden uit elkaar gerukt. Men verborg zich in schuren en kelders. Een ontvluchte slaaf, die als timmerman zich gevestigd had, en goed zijn brood verdiende voor zich en zijn huisgezin, hoorde dat zijn meester, van wien hij jaren geleden was weggeloopen, hem zocht; hij trachtte te vluchten naar Canada, maar zijn beide voeten bevroren en moesten worden afgezet. En het Stowe-gezin was ‘fully convinced what an accursed thing slavery is.’ Alle leden der familie bleven het oogenblik herinneren, waarop Mrs. Stowe opstond en riep:

- I will write something. I will if I live.

Dit was de oorspronkelijke gedachte, waaruit De Negerhut ontstond, en Professor Cairnes in zijn voortreffelijk werk The Slave Power zegt:

> The fugitive Slave Law has been to the slave power a questionable gain. Among the first fruits was Uncle Tom's Cabin.

Harriet's voornemen, om een verhaal te schrijven dat de heele

natie zou doen voelen, wàt slavernij eigenlijk was, werd niet onmiddellijk ten uitvoer gebracht. In December 1850 schrijft Mrs. Stowe:

> Zoolang mijn baby me geen enkelen nacht rust gunt, ben ik nog niet in staat, iets te schrijven. But I will do it at last. I will write that thing if I live.
>
> To me slavery is incredible, amazing, mournfull. I feel as if I should be willing to sink with it, were all this sin and misery to sink in the sea.

In Januari 1851 nam Mrs. Stowe deel aan het Avondmaal in de kerk te Brunswick. Eensklaps, alsof het tooneel voor haar oogen werd afgeheeld, zag zij de scène van Oom Tom's sterven. Zóó sterk werd zij hierdoor aangegrepen, dat zij slechts met de grootste moeite zich inhield om niet in luide snikken uit te barsten. Onmiddellijk na haar thuiskomst, greep zij pen en papier, en schreef op, wat, als een machtig visioen tot haar gekomen was. En zich in den kring van haar gezin begevende, las zij hun voor wat zij had neergeschreven. Twee harer kinderen van tien en twaalf jaar begonnen krampachtig te weenen, en een der twee riep uit: O, Mamma, slavernij is wel het verschrikkelijkste, wat er op aarde bestaat!....

En dus kan men met het volste recht zeggen, dat Uncle Tom's cabin een hartekreet was, uitgestooten uit het diepst van een gevoelige sympathiseerende ziel.

Vijfenwintig jaren later schreef Harriet Beecher Stowe aan een harer kinderen over deze periode van haar leven:

> Hoe goed herinner ik me nog den winter, toen jij nog maar een kleine baby was, en ik Uncle Tom's Cabin schreef. Mijn hart brak bij de gedachte aan de wreedheid en onrechtvaardigheid, die ons land tegen de slaven bedreef, en ik bad God, het me mogelijk te maken, iets voor hen te doen. Ik herinner me, hoe vele nachten ik over je schreide, als je rustig naast me lag te slapen, en ik me inbeeldde een slavenmoeder te zijn, wie ze haar kind wilden ontrukken.

Eerst in April kon Harriet het eerste hoofdstuk van haar boek

voltooien. Zij zond het naar de redactie van de *National Era* te Washington.

In Juli daaraanvolgende schreef Mrs. Stowe aan Frederick Douglass den volgenden brief, welke de best mogelijke introductie is voor de geschiedenis der loopbaan van dat hoogst merkwaardige werk: Uncle Tom's Cabin.

Brunswick 9 Juli 1851.

Geachte Heer,

U hebt misschien in de Era de reeks artikelen opgemerkt, welke ik bezig ben te schrijven onder den titel Uncle Tom's Cabin or Life among the Lowly.

In den verderen loop van dit verhaal beschrijf ik een katoenplantage. Het zou mij veel waard zijn, om daaromtrent inlichtingen te krijgen, van iemand, die zelf op zoo'n plantage heeft gewerkt, en ik dacht dat U misschien wel een zoodanig iemand zou kennen, die mij informaties geven kan. Op het oogenblik heb ik voor mij liggen een verslag van een Zuidelijken planter, die mij alle renseignements geeft, uit *zijn* oogpunt bekeken. Daarom wilde ik ook graag eens iets van een anderen kant vernemen. Want ik ben er op gesteld, een beeld te geven, dat tot in de details geheel realistisch is. Wellicht kent U den een of ander die me helpen kan? Ik voeg hierbij een lijst van vragen, die de betrokken persoon misschien wel zoo vriendelijk zal willen zijn te beantwoorden.

Uw blad heb ik geregeld ontvangen, en ik lees het steeds met de grootste belangstelling. Evenwel heb ik met spijt uw opinie omtrent twee onderwerpen vernomen: de kerk en de Afrikaansche kolonisatie.... en ik zou graag, als ik kon, uw meening over deze twee punten eenigszins wijzigen.

In de eerste plaats zegt U, dat de kerk is: pro slavernij. In zeker opzicht is dit mogelijk wáár. Want de kerk omvat alle mogelijke personaliteiten. En dus ook velen die vóór de slavernij zijn. En.... als zij wilde zou de kerk een einde kunnen maken aan de slavernij, en zij laat deze voortbestaan. In zooverre hebt U dus gelijk. Maar de kerk laat ook onmatigheid en Sabbath-

schenderij en alle mogelijke soorten van misdaad bestaan. Dat zou men dan óók wel kunnen zeggen.

Ikzelf ben een domineesdochter en een domineesvrouw, en ik heb zes broeders die dominees zijn, ik heb dus eenig recht van spreken, en ik weet, dat vele, vele predikers *tegen* de slavernij zijn. Mijn eigen vader preekte ertegen met de grootste hartstocht en kracht, zoodat er tranen stonden in de oogen van de verhardste en verstoktste menschen zijner gemeente.

En thuis werd er gebeden voor ‘het arme, onderdrukte, lijdende volk van Afrika’, en dat de tijd zijner bevrijding eenmaal mocht aanbreken..... en dat is misschien de reden, dat ik zoo geïmpregneerd ben met haat tegen de slavernij. Al mijn broeders zijn tegen de slavernij. Een van hen was de boezemvriend van Lovejoy. En wat mijzelf en mijn echtgenoot betreft, zeventien jaren lang hebben we op de grens van een slavenstaat gewoond, en we hebben aan vluchtelingen nooit hulp geweigerd, en alles voor hen gedaan wat we konden. Ik liet de kinderen van vrijgelaten slaven toe op mijn eigen huishoudelijk kinderschootje, en heb hen onderwezen, tezamen met mijn eigen kinderen; en het was de kerk, die ons aanspoorde om al deze dingen te doen. Ga eens na, hoeveel malen er gepredikt is *tegen* de verschrikkelijke Ontvluchte-slaven-wet, en U zult zien dat dit aantal de predikaties ervóór verre overtreft. De dertien dominees, waarmee mijn man wekelijks vergadert, zijn, op drie na, allen tegen de slavernij....

Deze brief geeft ons een duidelijk blijk, hoe hart en ziel van deze nobele vrouw vervuld waren van haar onderwerp, en hoe waarachtig zij alles voelde van haar wonderbaar verhaal. Inderdaad Uncle Tom's Cabin werd meer met het *hart* dan met het *hoofd* geschreven. Het was een uitbarsting van het diepste gevoel, een werkelijke wanhoopskreet. De schrijfster dacht niet aan woordkunst of stijl, evenmin als de moeder aan haar houding en voorkomen denkt, als zij de straat opvliegt, om haar kind uit het een of ander gevaar te redden. Haar verhaal wilde aantoonen, dat geen sterveling op aarde zoo geminacht werd, zoo onrechtvaardig behandeld werd als de slaaf. Hij werd door de wet verboden lezen of schrijven te leeren, hij mocht geen

contract teekenen, geen eigendommen bezitten, niet eens een wettelijk huwelijk sluiten. De wet beschermde noch hemzelf, noch zijn vrouw, noch zijn kinderen. Hij kon niets doen, niets vermaken, niets verkrijgen, - alles wat van hem was, was niet van hèm, maar van zijn meester.

Uncle Tom's Cabin is in de eerste plaats een godsdienstig werk. Het is ingegeven door de geboden van het Evangelie. Dit boek zet het werk voort, dat door Jefferson, Hamilton, Washington en Patrick Henry werd begonnen, en het doet dit niet in de taal van den wijsgeerigen philosoof, maar als een schilder, die een reeks van beelden voor uw oogen zet. Door middel van de verbeelding werkte Mrs. Stowe op het zedelijk gevoel harer toehoorders.

Uncle Tom's Cabin maakte de handhaving der Fugitive Slave Law een onmogelijkheid. Dit boek wekte het algemeene gevoel der geheele wereld. Het groote publiek is als een kind: men bereikt het sneller en beter door aantoonen en laten zien dan door abstracte woorden. En dit werk, dat zoo'n sterken indruk maakte op de fantasie der menschen, had een invloed, die ongelooflijk sterk en langdurig was.

Het verhaal, dat in de National Era den 5en Juni 1851 begon gepubliceerd te worden, en waarvan eerst aangekondigd was, dat het ongeveer drie maanden loopen zou, werd pas in April 1852 voltooid. De intense belangstelling, die erdoor werd gewekt, de vragen, die tot de auteur werden gericht, om aldoor méér feiten en details, de ontelbare aanmoedigingen om voort te gaan, met haar zoo prachtig aangevangen werk, die van alle kanten tot haar kwamen, en boven al de steeds toenemende overtuiging, dat zij een hooge en heilige roeping te vervullen had, deden haar arbeid aangroeien tot een overweldigende aanklacht.

Later zeide Mrs. Stowe zelve herhaaldelijk:

> - Ik kon de kracht van mijn verhaal niet meer tegenhouden, ik schreef het niet, het wilde geschreven worden en schreef zichzelf.
> En: Ik de schrijfster van Uncle Tom's Cabin? Neen, waarlijk niet. Het werd mij ingegeven door den Heere zelf, en ik was niets dan een zeer nederig instrument in Zijne handen. Aan Hem alle lof en eer!

Ofschoon de National Era sinds lange jaren niet meer bestaat, was het toentertijd een belangrijk en de aandacht trekkend blad. Verschillende uitstekende krachten werkten er aan mede. En toen Uncle Tom's Cabin verscheen, werd deze geschiedenis door de meest competente critici unaniem het meest interessante, inhoudvolste en machtigste van alle tijdschrift-verhalen genoemd, die ooit in Amerika waren verschenen.

Toen het verhaal voltooid was richtte Mrs. Stowe een open brief tot al de kinderen in de wereld, om hen op te wekken tot afschuw van de slavernij.

En de uitgever van de Era kondigde na het slotwoord aan:

> Mrs. Stowe heeft hiermee haar groot werk tot een einde gebracht. En we kunnen getuigen, dat nooit eenig verhaal van een Amerikaansch auteur méér algemeene belangstelling en diepere aandacht heeft gewekt.

Voor de publicatie in dit blad ontving de schrijfster een honorarium van 300 dollar. Het verhaal had ondertusschen de attentie getrokken van John Jewett, een Bostonsch uitgever, die haar onmiddellijk een aanbod deed om het in boekvorm te doen verschijnen. Hij bood Mevr. Stowe de helft van de winst, indien zij ook de helft van de onkosten wilde dragen. Deze offerte werd door Prof. Stowe geweigerd, die zeide, dat hij te arm was, om eenige risico te kunnen loopen; en ten slotte werd overeengekomen, dat de auteur 10% ontvangen zou van elk verkocht exemplaar.

Mevr. Stowe had geen enkele reden om op een groote geldelijke winst te hopen, daar Uncle Tom het eerste werk was, dat zij in boekvorm uitgaf, behalve een paar kleinere verhalen, die haar weinig winst hadden opgeleverd. Zij was dan ook zoo onverschillig voor de gemaakte overeenkomst, dat zij hieromtrent schreef:

I did not know until a week afterward precisely what terms Mr. Stowe had made, and I did not care. I had the most perfect indifference to the bargain.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

W.H. van der Nat 1865-1929. Door N.J. Swierstra.

Op 12 Juli '29 overleed na een langdurige en smartelijke ziekte te Leiden de schilder W.H. van der Nat.

Behoorend tot de generatie, die rondom 1860 werd geboren, deed hij evenals alle schilders, die van zijn leeftijd of wat ouder waren, en wier opgang evenwijdig gaat met de vernieuwers onzer literatuur, tusschen de jaren '80 en '90 het eerst van zich spreken. Van der Nat was een zeer talentvol leerling van de Haagsche School. Hij was impressionist en bleef dit door zijn zin voor het picturale, door zijn drang om het leven op de daad te betrappen en het ontroeringsmoment daarvan in zijn werken vast te leggen. Evenwel is hij in zooverre boven het impressionisme uitgekomen, dat zijn vormen over het algemeen bepaalder zijn dan die van zijn groote voorgangers. Hij was daarvoor weer te veel kind van zijn eigen tijd met de groeiende behoefte aan klaarheid en overtuigender vormgeving. Daarvoor stond hem een zeldzame teekentechniek ten dienste. Het teekenen was hem, om zoo te zeggen, een der eerste levensbehoeften geworden. Daarvan getuigen de tallooze schetsboeken, een respectabele stapel. Soms met enkele rake, sprekende lijnen, soms de schets door arceering of met wat kleurkrijt in toon gebracht, heeft hij de impressies van het oogenblik vastgelegd. Geen stap kon deze hartstochtelijk ijverige werker buiten zijn woning doen, of het schetsboek vergezelde hem; en geen wandeling werd gedaan of hij had zijn bezit aan momentopnamen uitgebreid.

Met dezelfde zekerheid waarmee hij de teekenstift hanteerde,

voerde hij de etsnaald. Etsen was voor hem ‘flaneeren over het koper’.

Met de samengestelde technieken als kleurets, aquatint, e.d. was hij goed vertrouwd, ofschoon hij allerlei samengestelde procédé's bij voorkeur niet beoefende, bevreesd als hij was dat de kunst hierdoor een kunstje zou worden.

Zijn vormgeving was steeds overtuigend.

Zonder twijfel zou het hem geen moeite hebben gekost op zijne wijze de symbolische strooming welke zich hier ± '91 en '92 openbaarde in Toorop, Van Konijnenburg, Thorn Prikker, e.a. te volgen. Zijn teekentechniek was er toe in staat, welbewust van de vormen der werkelijkheid af te wijken en zich te uiten in symbolische verbeeldingen. Maar zijn innerlijke aard was hierop niet aangewezen. En hij was te eerlijk, te waarachtig van inborst, om zich te forceeren tot iets, wat niet uit zijn diepste wezen voortkwam. In dit opzicht mogen we hem vergelijken met menschen als Tholen en Bakels. Wel teekende hij een tijdlang karikatuur, o.a. voor ‘Uilenspiegel’ en voor de ‘Groene Amsterdammer’ toen Justus van Maurik en De Koo daar nog de redactie voerden.

Met innerlijk welbehagen kon hij vertellen van zijn ervaringen uit dien tijd; hoe hij allerlei officieele grootheden, voor een in der haast verzonnen boodschapje, soms op straat aanklampte, met zijn doordringende oogen even hun facie in zich opnam, om, als het slachtoffer zich verwijderde, onbewust van wat hem straks in ‘Uilenspiegel’ of zoo dreigde, gauw diens trekken vast te leggen in het schetsboek. Hij had gevoel voor humor, en wist de ijdelheidjes van vooraanstaande staatslieden van een dertig jaren terug, soms aardig te accentueeren. Hij wist op geestige wijze te doen uitkomen, hoe groote partijleiders soms met kinderlijke vreugde een stokpaardje kunnen berijden.

Maar tenslotte was dit niet zijn kracht. Zijn kracht was de picturale weergave der werkelijkheid, waartoe hem zijn vormgeving, maar vooral ook zijn fijn coloristisch gevoel, in staat stelden.

Overzien we zijn genre's, dan noemen we portret, stilleven, landschap en dierenschildering. Portretten hebben we niet zoo heel veel van hem gezien, maar we herinneren ons een frisch

opgezetten studiekop van een zijner zoons. Onder de zelfportretten is er een dat bijzonder treft door geslotenheid van bouw en dat heel serieus is doorwerkt. De oogopslag is hier doordringend als om eigen wezen uit te vorschen. Verder herinneren we nog aan het groote portret van den historicus Prof. P.J. Blok, zuiver van toon, prachtig van coloriet, fijn van teekening, waarbij, naar het ons voorkomt, de schilder het psychisch wezen van den geleerde voortreffelijk heeft benaderd.

Veel grooter is het aantal Stillevens; meestal bloemen in vaas of pot. Zonder eenigen twijfel heeft zijn vriend Floris Verster in dit genre invloed op hem uitgeoefend, al blijft er steeds een kenmerkend verschil. In de eerste plaats heeft Verster steeds zijn bijzondere, geheel eigene wijze van Stilleven-compositie, welke Van der Nat niet navolgt. Hij heeft altijd een eigen persoonlijke rangschikking van het vormen- en kleurengeheel. En in de tweede plaats is Verster als de grootste Stillevenkunstenaar, welke onze schilderscholen ooit hebben opgeleverd, natuurlijk veelzijdiger. Zijn sentimenten bewegen zich tusschen de uitersten van brandenden hartstocht en de bijna levenlooze verstilling, die wel de negatie van alle aartsche glorie verbeeldt; - tusschen een diep-gloeiende kleurenpassie en een strakke gespannenheid en verinniging van aandacht, welke alleen maar de subtielste nuances van één grondtoon toelaten; - tusschen de ongebreidelde vervoeringen en de meditaties der bezonken wijsheid. Van der Nat komt nimmer tot die verklaardheid, die versobering. Die ontzettende zelfbeperking lag niet in zijn wezen. Zijn Stillevens zijn gaaf en frisch. Hij schildert bloemen om het innerlijk welbehagen dat hij heeft aan het uiterlijk schoon van hun kleurenweelde, die telkens weer anders tintelt en gloeit en vibreert onder 't licht van den dag. Dan zoekt hij de brillante harmonie, waarin het licht de kleuren bindt. Maar ook schildert hij bloemen, niet om hun eigen uiterlijk mooi, maar om er de dichterlijke stemmingen van zijn eigen ziel aan te uiten, bloemen omsluierd door een mystisch licht. Wat Verster tenslotte met de klare oogen der wijsheid schouwt en bemijmert, wordt Van der Nat openbaar in 't waas van den

droom. Daardoor zijn de sferen zijner Stillevens minder veelzijdig, maar soms van een innigheid, die Verster nabij komt. Ik herinner me nog een tinnen schaal met appelen. Dit werk is een voorbeeld van innigheid en warmte. Hoe prachtig zijn de roode en groene glanzen van de vruchten weergegeven, niet uitbundig, maar alles eenigszins omsluierd en toch met een innerlijken gloed. Dit werk uit zijn nalatenschap is voor mij wel een der schoonste Stillevens door Van der Nat vervaardigd.

Ik herinner mij een kleiner paneeltje: een schaaltje met roode pruimen, waarbij het eigenaardig waas, dat over de vruchten ligt, zoo prachtig is weergegeven. Dit alles is steeds vol realiteit, maar door compositie en behandeling, door de innerlijke belichting is zoo'n Stilleven een gedicht geworden. Van der Nat bezat, als echte Hollander, een groote liefde voor de realiteit. Maar in wezen was hij romanticus, die den diepen zin der uiterlijke verschijnselen mystisch aanvoelde; die niet wijsgeerig overwoog, maar gevoelig in zijn ziel beleefde de eenheid der werkelijkheid. Dat bespeuren we niet alleen in zijn bloemstukken en in overige Stillevens, maar evenzeer in zijn landschappen. We denken aan een stuk ‘Peueraar’. 't Is avond. Boven een der toegangen tot de Kaagplassen hangt de volle maan en werpt haar schijnsel over 't water, dat spiegelt met donkerdiepe glanzen. Terzijde waast het kreupelhout tegen den avondhemel. Vlak daartegen is de bruine peurschuit met de aandachtig zittende figuur van het visschertje. Even zien we de roode gloeiing van het kolenvuurtje en de glimming van het bakenlicht. Het schuitje weerkaatst donker in het water. Om 't geheel is de droom van den Hollandschen avond, de stilte van den wijden, wazigen hemel, de romantiek der Hollandsche plassen.

Deze romantiek spreekt evenzeer tot ons uit andere werken, welke aan de Kaag of elders ontstonden. Hoe prachtig wist hij, om iets te noemen, de sfeer van zoo'n Katwijksch buurtje te vertolken, die oude huisjes dicht bijeengedromd, alsof ze samen beschutting zoeken tegen storm en ontij, en boven de vervallenheid de wijde, frissche, zilte hemel. Atmospheer wist hij te scheppen rondom oude huizen, rond een haven, om

scheepjes, die droomen op een kanaal. Atmospheer is er ook in die interieurs met figuren; oude vervallen interieurs met oude vervallen figuren. In en om beide is de geur der traditie, de geur van de levenservaring, de verzoenende berusting met het lot, dat alles oud en versleten maakt en dat aan de late wijsheid soms meer poëzie geeft dan aan de bloeiende jeugd.

Landschapsbeelden gaf Van der Nat ook uit Spanje. De Spaansche kunst boeide hem buitengewoon. Over het Prado te Madrid kon hij geestdriftig vertellen. Het Spaansche volk in zijn verschillende geledingen: Basken, Castilianen, Andalusiërs, enz., kende hij als niet velen hier te lande. 't Spaansche landschap, 't Spaansche stedenschoon, de Spaansche atmospheer had hij aangevoeld, niet als reizend toerist, maar met de diepe belangstelling van den kunstenaar, die in korten tijd tot het wezen der dingen doordringt, daartoe in staat gesteld door een liefdevolle beschouwing der werkelijkheid, een snelle en nauwkeurige waarneming en een fijn intuïtief begrip. Tijdens zijn verblijf in Spanje in 1925 heeft hij enorm gewerkt. Zijn schetsboeken getuigen er van, maar evenzoo de massa's studies en schilderijen en een collectie heel mooie aquarellen. Zij bewijzen hoe hij zich psychisch heeft weten te assimileeren met de vreemde omgeving en hoe hij vooral de sfeer in zich heeft opgenomen. Zonder twijfel heeft zijn innerlijk romantische gesteldheid daartoe niet weinig bijgedragen, want Spanje is het land der Romantiek bij uitnemendheid. Goethe's ‘West-Östlicher Divan’ en zoovele litteratuurproducten van voor ongeveer 100 jaren hebben dezen indruk wel heel sterk in 't Westen gevestigd. De bonte, kleurige gloed van 't Spaansche leven is Van der Nat niet ontgaan. We herinneren ons een Baskische boerendans, een paar stadsgezichten met een oud poortje, waar Spaansche volkstypen in eigenaardig half-Oostersche sloome rust neergezonken zijn in hun bonte kleeding.

We denken aan een eendenjacht bij Valencia. En heel typisch is een gezicht op Toledo: de stad eenigszins in een waas op een heuvel, terwijl op den voorgrond een groep ezels zich voortbeweegt.

Onder het uit Spanje meegebrachte werk zijn nog een aantal

heel mooie, frissche aquarellen. Overigens dient te worden opgemerkt, dat Van der Nat vroeger heel veel heeft geaquarelleerd, maar dat de uitkomsten van deze techniek indertijd zoowat alle door Amerikanen zijn aangekocht.

In de allervoornaamste plaats was Van der Nat echt Hollandsch dierenschilder. Schapen, geiten, konijnen, kippen en eenden hadden zijn bijzondere liefde. En niet het minst het jonge goedje, zoo beweeglijk als water.

Hij spitste er zich op, het in karakteristieke standen en capriolen te betrappen. Momentopnamen moest hij daarvan hebben. Altijd het schetsboek bij de hand, altijd op zijn qui vive, en daarbij eindeloos geduldig, wist hij steeds een karakteristieke houding vast te leggen.

Veelal bracht hij in den zomer eenige weken door op de Drentsche hei, soms ook op de Veluwe in de buurt van Garderen of in Brabant in de omstreken van Chaam. Hij wist de plekjes te vinden, waar het landleven zich in zijn karakteristieke vormen uitte. Hij had gevoel voor de eigenaardigheden van het landvolk, voor het bijzondere van hun uitingen, die hij tenslotte weer geheel voelde als één met de streek waar het leefde. Maar meer dan de mensch sprak, van dien geheimzinnigen samenhang van bodem en leven, tot hem het dier.

Zoo zien we in Drente ontstaan, die groote doeken van kudden schapen op de heide onder de hoede van den hond en den herder, wiens bestaan psychisch zoo innig verweven is met de vegetatie en het dierlijk leven om hem heen. Als romanticus moest hij die innigheid diep aanvoelen en gaf hij meesterlijk de bijzondere sfeer. Gemakkelijk maakte hij het daarbij zich zelf nooit.

In 't algemeen werkte hij heel snel den opzet zijner doeken af. Maar dan!..... Dan kwam de vervolmaking van het stemmingsbeeld, dan moesten de reflexen van licht, over den bodem, over de schapenlijven, over zoo'n patriarchale herdersfiguur, over de tintelende luchten, worden aangegeven; dan moest de schildershand de duizenden kleurennuances vertolken, die het schildersoog zag, en moesten de wemelingen van paarsen en blauwen, van groenen en bruinen, worden weergegeven in hun vibreerende glorie. En dan kwamen de

oogenblikken, waarin de man die nooit vloekte, uitbarstte: ‘Verd...., ik kan 't niet krijgen.’ Dan smeet hij de penseelen neer, draaide zich om, liep mistroostig weg, draaide zich wéér om en begon opnieuw. Worstelen moest hij soms, worstelen *wilde* hij, want de kunst mocht geen goedkoop kunstje worden, geen routine. Met een nauwgezette zelfcritiek gooide hij soms werken op zij, waarin hem een kleine partij niet beviel, terwijl elke beschouwer er opgetogen over was. Maar dan schudde hij zijn hoofd:

‘Och nee, 't is niets!’

In Drente en elders ontstonden tallooze krabbels, de voorstudies van de prachtige stalinterieurs in dien Breitnerachtigen gloed, forsch en zwierig geschilderd, maar toch ook weer naar zijn aard ingetogener, mijmerender dan Breitner zooiets zou hebben gedaan.

Trouwens Breitner beoefende dit genre nooit.

We denken hier uit de vele aan één zoo'n interieur. Het warme, roode licht van een stallantaarn valt over een paar schapen, zoodat het is of er een gloed uit de vachten slaat. In de hoeken schuilen de dieren weg in een broeierig half duister. Over den bodem op den voorgrond een coloristische rijkdom van bruine en violette schaduwen. Alles tintelt en reflecteert. Er is in de wijze, waarop hij het licht concentreert en weer uit doet vloeien een magische bekoring. Men voelt hierin de levende traditie van de Hollandsche schilderschool uit de 17de eeuw, zich voortzettend over Barbizon en de Hagenaars. En ondanks dit alles een eigen formule, een eigen coloriet.

In zijn heidestukken, in zijn stalinterieurs voelt men zoo den onbewusten oerdrang van het kuddegevoel, dat in de ziel van den kunstenaar zich sublimeert tot een menschelijk gemeenschapsgevoel. Neemt men zijn kleinere groepen, b.v. van schapen, die dom berustend met hun koppen op een oud hekwerk leunen, schapen met die wonderfluweelig doorschijnende oogen, dan is het of hij elk dezer dieren een eigen individualiteit heeft gegeven. Soms kijken zij ons aan als oude wijzen, die veel ondervonden hebben en zich berustend met het levenslot hebben verzoend.

We denken aan de studies van lammeren en jonge geitjes, die zoo onbeholpen op hun pooten kunnen staan en die zulke heerlijke beelden van humor zijn. We denken aan zijn schilderijen en teekeningen van konijnen, soms heel blank, soms in donkere tonaliteit, altijd heel zuiver van stemming. We denken aan de coloristische weelde van hoenders en pauwen en aan die eendenhuishoudingen: moeder eend heel zorgzaam en waakzaam over dat spartelend goedje, niet meer dan plokjes dons vol actie.

En met welk een teerheid en overgave wist hij doode vogeltjes te schilderen.

Maar welk onderwerp uit de dierenwereld hij ter hand nam, het dier in rust of in beweging, hoe reëel hij de dingen zag, er is altijd een synthetisch verband, een dieperen kijk op het leven. Er is altijd een sfeer van innigheid en warmte, voortkomend uit zijn innerlijk romantisch wezen.

Nog op zijn ziekbed was hij vol plannen en sprak hij van de mooie beelden, die hij voor zijn geestesoog zag. Er was somtijds iets geheel vergeestelijkts in zijn wezen. Gedurende zijn heel lang, smartelijk gedragen lijden, altijd met innige hoop op herstel heeft hij af en toe geprobeerd een stilleven te scheppen, mooi en fijn van opzet, maar de kracht ontbrak om het te voleindigen.

Merkwaardig is, dat het laatste en beste werk, dat hij tijdens zijn ziekte schiep, een bloemstilleven met rouwviolen is. Heeft het onbewust voorvoelen van den dood hem dit onderwerp aan de hand gedaan? Weinig weten wij van de geheimzinnige sferen, waarin zich 't psychische leven der menschen beweegt.

Te betreuren is het dat dit leven werd afgesneden. Van der Nat stond op het hoogtepunt van zijn scheppingskracht. Als idealist zat hij tot den laatsten dag vol plannen en idealen. Als practisch man was hij een stoer en onverdroten werker, steeds hooger eischen stellend aan zijn kunst.

Dat het hem niet gegeven werd, nog meer te bereiken van wat hij zich had voorgesteld, stemt ons tot weemoed.

Maar overziende, wat hij deed voor de Hollandsche kunst en de Hollandsche cultuur overstemt onze dankbaarheid dien weemoed.

De Ilias en Odyssea en ‘de Homerische kwestie’ door Dr. M.B. Mendes da Costa.

Immer zerreiszet den Kranz des Homer und zählet die Väter
Des vollendeten ewigen Werks!
Hat es doch eine Mutter nur und die Züge der Mutter,
Deine unsterblichen Züge, Natur![1)]

S c h i l l e r .

Inleiding.

De wetenschap gaat vooruit met reuzenschreden en, dientengevolge, de techniek met zevenmijlslaarzen.

Geen wonder dat onder deze omstandigheden de k u n s t in het gedrang raakt en inzonderheid de aesthetische ontwikkeling, bij elk individu vereischt om van kunst in waarheid te genieten.

De mensch kan nu eenmaal niet alles leeren, niet alles in zich opnemen en verwerken, zóó dat het wordt, wat de Grieken noemden, een *ktêma eis aei*[2)], ‘een bezit voor altijd’.

Onmogelijk is thans geworden een ontwikkeling, die werkelijk a l g e m e e n mag heeten.

Wanneer dus in den tegenwoordigen tijd iemand zich bewust is een of ander onderdeel, hetzij van wetenschap, hetzij van letteren, hetzij van kunst, tamelijk wel onder de knie te hebben en hij tevens in staat is zijn denkbeelden helder zwart op wit uiteen te zetten, is het m.i. zijn p l i c h t dit te doen, ter onderrichting van anderen,

1) De versmaat van dit puntdicht wordt in hoofdstuk III besproken.
2) Het gebruik van de Grieksche letterteekens heb ik, ten gerieve van wie ze óf niet, óf niet meer kennen, zooveel doenlijk vermeden. - De *ê* spreke men uit als in het Fransch.

en wel niet in streng wetenschappelijken, maar in voor iederen leek bevattelijken en toch degelijken vorm.

* * *

Een philoloog en een artiest zijn volgens veler gevoelen contrasten.

Vaak niettemin gaat in één individu een bizondere aanleg voor taalwetenschap gepaard met een zeer ontwikkelden kunstzin. Doctoren in de klassieke letteren b.v., die tevens uitgemunt hebben of nóg uitmunten als musici of als poëten, zijn geen zeldzaamheid; ook niet in ons lage landje.

Bovendien: er bestaan graden; al is een taalgeleerde in geen enkele van de ‘schoone kunsten’ een specialiteit, alleen dáárom behoeft men hem nog niet allen artistieken zin te ontzeggen. En wijl ik nu met hetgeen de oude Grieken als hun bijbel beschouwden, d.w.z. met de Ilias en Odyssea, me lang genoeg heb beziggehouden om redelijk wel erin thuis te wezen, geloof ik dat mijn opinie over die aloude poëzie ook waarde kan hebben voor anderen.

Derhalve voel ik me thans geroepen, als eersteling van de zooeven door mij bedoelde, zoogenaamd ‘populaire’ verhandelingen, zonder in onderdeden af te dalen, den inhoud te bespreken van die beide heldenzangen en de eigenaardige bekoring, die ervan uitgaat, maar tevens vooral uiteen te zetten hoe ze zijn ontstaan, immers hoofdzakelijk juist dit verstaat men onder ‘de Homerische kwestie’.

Daar ik intusschen in de eerste plaats voor leeken ga schrijven, niet voor vakgeleerden, zal ik enkel bij uitzondering namen noemen; dit toch zou slechts verwarringwekkende ballast wezen.

Verder ben ik allerminst van plan alles of ten minste zoo goed als alles nogmaals door te lezen wat over de kwestie is geschreven; dat ware op mijn leeftijd[3] zeer zeker het juiste middel om mijn doel voorbij te streven. Men zij dus tevreden met hetgeen in mijn brein is bezonken. Zoodoende kan ik tevens over het algemeen ‘polemiek’ vermijden: alles kome neer op mijn hoofd!

* * *

Eeuwen-lang, tot de 3e eeuw vóór onze jaartelling, bestond bij niemand zelfs maar de geringste twijfel of de Ilias en Odyssea wel

3) Mijn geboortejaar is 1851.

waren voortgekomen uit het brein van één enkelen dichter, HOMERUS genaamd. Al wist men niet precies te vertellen waar die Homerus was geboren[4] en hoe zijn levensloop was geweest, deed dat er voor verreweg de meesten niet toe; het verhoogde in hun oogen juist den hem omringenden nimbus van geheimzinnigheid.

Toen evenwel te Alexandria de Grieksche geleerden, die achtereenvolgens belast werden met het beheer over de in die stad door de Egyptische koningen:[5] gestichte en in stand gehouden, te recht vermaarde bibliotheek, de beide heldendichten met een werkelijk critisch oog begonnen te bestudeeren en dit nauwgezet konden doen, doordat ze tal van onderling ietwat verschillende manuscripten te hunner beschikking hadden, sedert dien rees bij enkelen van dezen langzamerhand twijfel aan hetgeen men tot dusverre als u i t g e m a a k t beschouwde; en ten slotte hield één hunner - voornamelijk om het verschil in stof en om de wijze van behandelen - op zijn beurt voor u i t g e m a a k t dat Ilias en Odyssea n i e t door denzelfden persoon konden zijn gedicht. En ten gevolge daarvan kregen hij en zijn aanhangers den naam van *chorizontes,* een Grieksch woord, dat 'scheiders' beteekent.

Een dier zelfde Alexandrijnsche geleerden heeft ook een gemakkelijker middel uitgedacht om plaatsen te citeeren uit de beide gedichten. Tot dusver nl. geschiedde dit op ietwat omslachtige wijze. Men gaf enkel - dus zonder vermelding van het versnummer - den aan den i n h o u d ontleenden, door het gebruik geijkten naam of titel op van het gedeelte, waarin het geciteerde woord of vers voorkwam. Over het algemeen nu met inachtneming van die geijkte titels heeft bedoelde geleerde zoowel Ilias als Odyssea in 24 boeken verdeeld, ongelijk van lengte[6], een getal overeenkomende met dat der letters van het Attische alphabet, en elk boek met den overeenkomstigen letter betiteld.

Gelijk intusschen vanzelf spreekt, drong de opinie der chorizontes niet spoedig ver door. En zoo is het dus gekomen, dat - zeer enkele

4) Meer dan zeven steden betwistten elkaar de eer van Homerus' geboorteplaats te zijn; en zelfs worden de namen van die steden v e r s c h i l l e n d opgegeven in eenige tweeregelige Grieksche gedichtjes uit den ouden tijd.

5) De stichter van die eigenlijk G r i e k s c h e dynastie was PTOLEMAEUS, gewezen veldheer van Alexander den Groote. Zijn (mannelijke) opvolgers heetten eveneens Ptolemaeus, maar met een kenmerkend epitheton ter onderscheiding.

6) In de Ilias varieert het getal verzen der verschillende boeken tusschen 424 en 909, in de Odyssea tusschen 347 en 847.

philologen *pur sang* daargelaten - gedurende de eerste eeuwen van onze jaartelling, gedurende de middeleeuwen, gedurende het tijdperk van de renaissance, ja zelfs tot ongeveer 1800 toe, zoowel taalgeleerden als humanisten en aesthetisch ontwikkelden - de groote hoop blijft natuurlijk buiten beschouwing - volkomen te goeder trouw in het oude geloof berustten, nl. dat Homerus én de Ilias had gedicht én de Odyssea.

Een omwenteling in deze ontstond ongeveer ter zelfder tijd dat voor de Fransche Omwenteling de zaden werden uitgestrooid. Rousseau immers, de gevoelsmensch, en enkele anderen, die zich meer speciaal met de philologie bezig hielden, verhieven achtereenvolgens hun stemmen tegen dat 'oude geloof' en tevens tegen de meening der 'chorizontes'. - Die stemmen echter klonken niet als een klok; maar toen in 1795 de uiterst belezen en te gelijker tijd uiterst geslepen[7] dr. F.A. Wolf, professor te Halle, zijn 'Prolegomena ad Homerum' had uitgegeven, waarin hij met veel omhaal van woorden verkondigde dat de Ilias en Odyssea ontstaan waren uit de samenflansing van allerhande op zichzelf staande liederen, werd gaandeweg minstens de helft der philologen door zijn betoog overtuigd.

En sedert werd in het wereldje van dezen algemeen gesproken van 'Unitariërs', 'Chorizonten' en 'Wolfianen'.

Ter voorkoming van lange omschrijvingen zal ik nu voortaan niet alleen *die* termen bezigen, maar ook de door mij uitgedachte woorden: 'oergedicht' voor de oorspronkelijke kern der beide heldenzangen en 'oerdichter' voor den schepper dier kern.

Intusschen deel ik reeds in deze 'Inleiding' mede dat ik in mijn verhandeling bovendien zal bespreken:

1°. de vraag of bereids bij het ontstaan van die in den beginne buiten kijf mondeling verbreide heldenzangen sprake kan zijn geweest van eenigerlei schriftelijke opteekening;
2°. de vraag in welk dialect ze zijn gedicht.

Die beide vragen namelijk staan niet alleen met 'de Homerische kwestie' in verband, maar ook onderling; want al loopt de wereldbeschouwing der menschen hemelsbreed uiteen, ééns, volkomen ééns

7) Later zal blijken waarom ik dit epitheton bezig.

is men het zonder twijfel op dit ééne punt, dat hier tusschen aanhalingsteekens volgt: ‘bij elk volk groeit de taal, d.w.z. van een g e ij k t e taal is bij geen enkel volk sprake, vóór het, althans e e n i g s z i n s, in zwang komen van het schrift, hoe primitief dan ook, ik bedoel: vóór het in zwang komen van teekens om hetzij l e t t e r k l a n k e n zichtbaar voor te stellen, hetzij l e t t e r g r e p e n, hetzij g e h e e l e w o o r d e n’.

Zóó is het ook gegaan bij de Hellenen, zeker en stellig het meest begaafde, het fijnst besnaarde van alle *Europeesche* volken der oudheid. En daarbij kwam nog dat de verschillende Grieksche stammen ondanks de instelling der Olympische spelen (776 v. C.) tot den tijd der Perzische oorlogen - dus: tot ongeveer 500 v. C. - zich niet beschouwden als één natie. Niet alleen toch spraken de Ioniërs, de Aeoliërs, de Doriërs, hun eigen, vaak nog varieerenden tongval, maar gewesten, ja s t e d e n, door *stamgenooten* bewoond, beoorloogden elkaar herhaaldelijk. Zoo hadden b.v. de in beschaving verreweg uitmuntende Atheners, die tot den Ionischen volksstam behoorden, langzamerhand zich meester gemaakt van het geheele, om Athene gelegen landschap Attica. Toen nu allengs het schrift in zwang kwam en men daarbij - het spreekt vanzelf - willekeurig te werk ging, is ook het Attisch dialect aanmerkelijk gaan verschillen van het Ionische.

* * *

Als slot van deze wel ietwat lange inleiding nog dit: men zij erop bedacht dat ik, hoewel ter wille van de overzichtelijkheid een niet s t r i k t noodige vermelding van namen achterwege latend, G r i e k s c h e e i g e n n a m e n - met uitzondering van Odysseus, waarover aanstonds - spel overeenkomstig de L a t i j n s c h e transcriptie; dus: niet *Kirke,* maar *Circe*; niet *Patroklos*, maar *Patroclus*; niet *Aineias,* maar *Aeneas*; niet *Aias*, maar *Ajax.* Evenmin immers als men het erover eens is, hoe in den mond van beschaafde Romeinen het Latijn heeft geklonken, weet men dit met zekerheid te bepalen omtrent de Grieken. Maar als een paal boven water staat, althans voor *mij*, dat in geen van beide talen een zelfde letterteeken a l t i j d op d e z e l f d e manier werd uitgesproken.

Twee voorbeelden slechts; uit elk der talen één.

Evenals voor den *o*-klank, hadden de oude Grieken voor den *e*-klank

twee verschillende teekens; één voor de k o r t e *e,* en één voor de l a n g e .

Laatstbedoeld teeken nu, *êta* genaamd, zou, naar men *in ons land* ten minste, althans tot circa 1875, zich verbeeldde, o u d t i j d s , d.w.z. in het k l a s s i e k e tijdperk, bij alle Grieken s t e e d s op één zelfde manier hebben geklonken; hetzij dan als s c h e r p e , l a n g e *e*, hetzij, gelijk in navolging van ERASMUS[8] de overgroote meerderheid beweerde, als *ê*; en slechts weinige philologen vermoedden de mogelijkheid, dat het óók nog op een andere wijze werd uitgesproken, b.v. in het Ionisch dialect, wanneer daar de êta in de plaats is gekomen van de Attische l a n g e *a* en deze stellig klonk zooals een waschechte Hagenaar de *aa* doet hooren[9]. Nog veel minder nu was men, met uitzondering van zeer enkelen, een halve eeuw geleden in Nederland bedacht op het zoogenaamde *itacisme*[10], d.w.z. het uitspreken van de êta als *i,* h e t g e e n d e l a t e r e G r i e k e n[11] g e r e g e l d d e d e n en de tegenwoordige Grieken n o g d o e n .

Wat het Latijn betreft kies ik, voor de afwisseling, als voorbeeld een c o n s o n a n t en wel de *x.* Menigeen immers zal zich verbazen, als hij verneemt dat die letter n i e t altijd heeft geklonken als *ks,* maar a l s s c h e r p e *s*; waarvandaan zou b.v. anders zijn gekomen de latere schrijfwijze *mistus* i.p.v. *mixtus* = 'gemengd'? En de vorm *Xerses* i.p.v. *Xerxes,* dien zelfs de beste handschriften van Cicero geven?

Om bij díén naam even te blijven: in het Italiaansch, dat van alle Romaansche talen het dichtst staat bij het Latijn, wijl het daaruit om zoo te zeggen v a n l i e v e r l e d e is ontstaan, luidt hij *Serse.*

Niet alleen nu bij eigennamen[12] is in het Italiaansch de Latijnsche *x* door *s* (tusschen twee klinkers door *ss*) vervangen; zeker al sinds de renaissance immers spellen de Italianen zoogenaamd p h o n e t i s c h en dientengevolge is *sesto* uit *sextus* ontstaan, *massimo* uit *maximus, tossico* uit *toxicum, dissi* uit *dixi* e.d.; de voorbeelden liggen voor het

8) Desiderius Erasmus, de groote humanist (1466-1536).
9) Hiermede kan men in zekeren zin vergelijken den overgang der beide *a*-klanken van het Latijnsche *amare* in de onderling verschillende *e*-klanken van het Fransche *aimer.*
10) Voorgestaan door den humanist JOH. REUCHLIN (1455-1522), en ook door Erasmus vermeld.
11) Ik bedoel de Grieken, die *na* het klassieke tijdperk leefden.
12) Zoo wordt ook *Xenophon* door de Italianen genoemd *Senofonte*; bij *Xaverius* intusschen weifelt de spelling tusschen *Xaverio* en *Saverio.*

grijpen. Ik voor mij intusschen geloof dat in dergelijke woorden oudtijds in het Latijn de *k*-klank der *x* althans e e n i g e r m a t e hoorbaar is geweest.

Echter vloeit uit het bovenstaande voort dat niet, zooals men vroeger meende, de Latijnsche schrijfwijze *Ulixes* voor het Grieksche *Odusseus* een gevolg is van verbastering[13]. Immers: de vergelijkende taalwetenschap heeft onomstootelijk bewezen dat in Indogermaansche woordstammen vaak *l* en *d* elkaar afwisselen; zoo is b.v. 'traan' in het Grieksch *dakru* en in het Latijn *lacryma*; en nog veel markanter: van den verbaalstam *od* = 'geuren' is o.a. in het Grieksch gevormd *odmê* 'geur' en *ododa* 'ik geur' en in het Latijn naast *odor* 'geur' ook *oleo* 'ik geur'..

Wat nu de verlatiniseering betreft van den uitgang, ik bedoel de verandering van -*eus* in -*es*: deze komt b.v. ook voor in *Achilleus,* Latijn: *Achilles.*

Daar evenwel de vorm van den naam in de beide talen dermate uiteenloopt, heb ik, om de overeenstemming met den titel van den heldenzang, in deze verhandeling geregeld *Odysseus* geschreven, en niet *Ulixes* noch *Ulysses,* zooals de Latijnsche vorm t e n o n r e c h t e gewoonlijk wordt gespeld.

Om nu nog even terug te komen op de uitspraak van de *x*: deze letter klinkt immers ook in het Fransch - wanneer zij niet slotletter is - verschillend: in *luxe* b.v. klinkt ze als *ks* en in *Bruxelles* als *ss*[14]!

En bij ons dan?! Het grootste der Westfriesche eilanden wordt immers gemeenlijk *Texel* geschreven, met *x*, hoewel die *x* althans in Roemer Visscher's tijd als *ss* werd uitgesproken en geschreven; adres aan diens tweede dochter.

(Wordt vervolgd.)

13) Dat is b.v. wél het geval bij *Hercules* i.p.v. *Heracles* en bij *Catamitus* i.p.v. *Ganymedes.*

14) Ten einde een wel is waar ongerijmde, maar toch n i e t g e h e e l onmogelijke tegenwerping te voorkomen, heb ik twee woorden gekozen, waar de *x* in beide tusschen dezelfde klinkers (*u* en *e*) staat.

Litteraire essenties door Frans Erens.

Ook bekende waarheden verkeeren niet in stilstand, maar zij zijn voortdurend onderhevig aan de veranderende invloeden der omgeving. Er is geen stilstand, in niets, en alle stilstand van gedachte is slechts hypothese, waar mee de mensch werkt om tot een bevrediging te komen. Wij worden vooruit geschoven, of wij willen of niet.

Waardeering van litteraire schoonheden is voortspruitend uit momenteele indrukken. Wij kunnen niet anders dan oordeelen naar de indrukken, die wij ondergaan op een zeker moment. Doch om een onbevangene, onafhankelijke en daar door zuivere appreciatie te krijgen, moeten wij ons op een standpunt plaatsen, waar wij door zoo weinig mogelijk dingen van buiten worden gestoord. En daar door kom ik tot de bewering, dat wij bij het aanduiden der waarden van een litterair werk ons op een zekeren afstand in den tijd daar van moeten bevinden. Om een product te overzien moeten wij gaan staan, zoo dat wij het van alle kanten kunnen beschouwen en daar voor moet het tot het verleden behooren.

Doch nu is de vraag: Hoe groot moet dat verleden zijn? Hoe ver moet het zich uitstrekken in den voorbij-geganen tijd? Dat moet ieder voor zich zelf beslissen. Hij moet aanvoelen de plaats, die hij moet kiezen om tot een vast standpunt te komen.

Daarom is critiek over tijdgenooten en dichtbij staanden onderhevig aan onzuivere beweringen en leidt zij vaak bij den lezer tot verkeerde inzichten. Werken uit een ver verleden, zoo als die der Grieken en Romeinen zijn niet in hun *geheel* door menschen van den tegenwoordigen tijd aan te voelen, omdat de fijne nuances voor ons daar bij verloren gaan.

Het is duidelijk, dat wij bij werken van heden door allerlei invloeden worden bestemd. Een critiek van werken uit het *al* te verre verleden en ook van die van den huidigen dag is gevaarlijk, wanneer er een *beslissend* oordeel moet worden gegeven.

Over tijdgenooten bestaan slechts zeer weinig zuivere critieken. De afkeuring en de lof overschrijden dikwijls de grenzen. Zoo vinden wij bij Sainte-Beuve soms partijdige uitingen, die niet op waarheid berusten en men mag zeggen, dat zijn beweringen over de 16e, 17e en 18e eeuw meer te vertrouwen zijn dan die over de 19e.

Een goede afstand voor ons om een werk te beoordeelen, zou ik willen noemen de tijd van Flaubert, Maupassant, Huysmans. Daar bij bestaat kans om tot een bevoegd oordeel te komen. Die periode is niet te ver af en niet te dicht bij.

Een product van litteratuur is inhaerent aan den tijd, waar in het is ontstaan. Wanneer dus een generatie heeft afgedaan in het oog van de volgende, dan moet deze laatste, om tot de juiste waardeering der vorige te komen, nauwkeurig de verdorde takken opzoeken en de bloeiende waarden nagaan.

De banden die de stukken van het essentieele aan elkaar houden, zijn van den tijd. Alleen de *banden.* Iedere generatie rijgt aaneen op een andere wijze. Daarom verbleekt een werk steeds eenigszins, wanneer het bij een volgende terecht komt. Sommige critici beoordeelen een product alleen naar de banden, die de details aan elkaar houden. Wanneer die niet zijn dezelfde, die zij gebruiken, veroordeelen zij een werk. Dit is kortzichtigheid, want ten slotte komt alles aan op het vinden van het preciese en karakteristieke deel. Dit te *vinden* is hier hoofdzaak.

Men moet bij een beoordeeling ook ieder product stellen in den tijd, waar in het is ontstaan. Dat is moeilijker voor de onmiddellijk daar na komende generatie, dan voor de daarop volgende. De onmiddellijke opvolger staat er nog te dicht bij om zijn juiste standplaats te kiezen en hij zal grootere moeilijkheid hebben om zich een juist oordeel te vormen dan die na hem komen.

Waarheden hebben voor iedere generatie hunne eigen belangrijkheid. Waar door dit komt weten wij niet. Waarheden in consideratie in het begin der 19de eeuw slaan niet altijd in met dezelfde kracht in de 20e. Dat is nu eenmaal de geest des tijds, die zich vestigt op

dit of dat in bepaalde dagen en jaren. Niemand kan zich daar aan onttrekken.

Het is belangwekkend om van een zelfde werk de opeen volgende vertalingen in den loop der tijden na te gaan. Zoo van de Ilias of van de Odyssee. De inhoud der feiten, de details blijven dezelfde, maar welk een verschil in het aan een rijgen, in het vormen van de snoeren der woorden!

Men ziet dan Homerus onder het stof der op elkaar volgende tijden.

Wij zijn tegenwoordig te veel verzot op het te-weten-komen van particuliere levensbizonderheden van beroemde mannen, op het kennen van hun levenswijze en vooral van hun zwakheden. Men vestige beter de aandacht niet op den persoon maar op de werken. Honderden levensbizonderheden kunnen in belangrijkheid niet tegen het werk zelf opwegen. Het *werk zelf* is misschien de eenige vorm, waar in het geestesleven van een auteur zich openbaart.

Iemand die een stuk litteratuur maakt en daar in legt een symboliek, zoodat het gebeuren in het drama of in het verhaal te gelijk iets anders moet uitdrukken, heeft in de meeste gevallen een dood ding gemaakt. Zulk een werk is niet uit de onbewustheid geboren. Het is niet opgeweld van zelf om zijns zelfs wil.

Om bewondering te kunnen gevoelen, echte blijvende bewondering, moet de lezer bij den auteur een zekere hoeveelheid onbewustheid bespeuren. Is er symboliek, dan moet deze niet zijn vooropgezet, maar zij moet harmonisch uit de conceptie voortkomen, volkomen natuurlijk uit de onbewuste schepping.

Daarom zullen de werken ontstaan om en door een gewilde symboliek in den loop der tijden geen stand houden.

In de litteraire kunst is de *Vondst* alles. Gij moet den lezer verwonderen, verrassen. De aandoening, het sarcasme, de ironie, de passie, als zij op zich zelf staan, zijn niets. De *Vondst* met hen vereenigd is voortreffelijk.

De *Vondst* op zich zelf is reeds veel en kan het zaad der schoonheid worden genoemd. Door de *Vondst* is Sainte-Beuve groot in de critiek en is Victor Hugo groot in de poësie.

Wat is de *Vondst*? Zij is de ontdekking. Zij is het innerlijk gevoel van het verrassende, dat uit het bewustzijn komt van iets nieuws te hebben gevonden, iets dat men te voren niet kende. Uit die ontdekking komt dan de bevrediging van iets te hebben bereikt.

Het is de *Vondst,* die maakt, dat een stuk proza of poëzie waard is om te worden gelezen. Zoo was er in een hoofdartikel van Rochefort in den *Intransigeant* steeds één *Vondst.*

In deze wirwar der tijden, waar in alle kunsten naar beneden schijnen te nijgen, is het zaak voor den artiest zijne gedachten met onverbiddellijke gestrengheid vast te houden om niet te worden gedreven naar alle vier windstreken.

Wij zijn in onze dagen de slachtoffers, niet van gezonde normale, maar van zieke menschen, van hen die buiten het spoor van de normale menschheid zijn geraakt. Zoo waren wij indertijd de volgelingen van den zieken Nietszsche in de wijsbegeerte en zoo ondergingen wij den invloed van den zieken Marcel Proust.

Een zieke kan veel bereiken, omdat de slagboomen, die den normalen mensch in het spoor houden, voor hem zijn weggevallen. Op Nietszsche wil ik niet verder ingaan, doch over Proust zie ik mij gedwongen een oogenblik na te denken.

Hij heeft de wegen der ziel nauwkeurig bestudeerd in zijn binnenste. Hij heeft gereproduceerd *alle* mogelijkheden der gedachtewegen. Hij spreekt die mogelijkheden alle uit en hij heeft ze uitgesproken niet als *mogelijkheden* maar als in de werkelijkheid getreden *feiten.* Hij had een deel daar van moeten laten rusten in eene doodgeboren realiteit.

Wil iemand aanspraak maken te zijn een goed schrijver, dan moet hij alleen opteekenen de gedachtefeiten, die de mogelijkheid hebben in het rijk der realiteit te treden. Een groot aantal gedachten doet zich in de psyche bij een schrijver op, maar hier moet hij zorgvuldig kiezen. Slechts een paar kan hij gebruiken: maar de rest moet hij laten liggen in de diepe duisternissen van het niet-realiseerbare.

Er zijn momenteele gedachte-flikkeringen, die moeten worden opgevat als iets dat ver weg is, waar men niet te gretig naar moet grijpen, maar dat er toch is, zoo als een bliksemstraal, die maar één of een halve seconde duurt.

Bij het lezen van werkelijk superieure stukken litteratuur ontstaan beschouwingen, die zich onwillekeurig bij een onderzoeker laten gelden, of liever gezegd opkomen, want laten gelden doen zij zich juist niet. Het zijn er van die welke vervluchtigen, wanneer men ze denkt vast te houden.

Zij zijn er geweest, dat is zeker. Waarom zijn zij in het ijle verdwenen? Is het omdat zij innerlijk niet samen hangen met den gedachtegang of is het uit pure zwakheid van den denker?

Een beoordeelaar of lezer kan op zulke momenten zijn oordeel stop zetten. Hij kan de waarde van het gedicht of het proza-brok niet meer als iets zelfstandigs beschouwen, maar hij kan uit de verte de kosmische werkingen der geheele natuur gade slaan en zich volkomen laten gaan op de onverbiddelijke wetten, die de aarde en hare bewoners beheerschen.

De beoordeelaar treedt dan volkomen in zich zelven terug, vernietigt voor dat moment zijn eigen denkvermogen, maar laat de verschillende bewegingen der schepselen op zich inwerken. Ik zal niet zeggen, dat deze methode van indrukken ontvangen altijd de juiste is. Zij kan slechts in bepaalde gevallen worden aangewend, want de beoordeelaar zal meestal het vruchtbaarst op eigen denk-individualiteit moeten steunen, om tot de waarheid te komen. Hij moet zich zelf dan als een veroveraar beschouwen op een terrein, waar over hij heer en meester wordt.

Wanneer ik b.v. ga redeneeren over de voortreffelijkheid van Homerus en Virgilius, kom ik er niet door de bloote individueele beoordeeling, door het in scherpe werking brengen van mijn denkvermogen. Want als ik ga redeneeren, dan zijn er momenten, waar op ik aan Virgilius de voorkeur zou kunnen geven, zoo als Dante heeft gedaan, doch in mijn onderbewustzijn is een waarschuwende stem, die mij toeroept een anderen weg te nemen om tot de waarheid te komen. Ik moet dan aan mijn eigen redeneering het stilzwijgen opleggen en de gebeurtenissen bij Homerus verhaald, invoegen in het algemeene wereldgebeuren.

Wanneer ik dan bij het aan den geest voorbij trekken der Homerische feiten één en hetzelfde tempo kan waarnemen, als bij den gang der dingen in de groote natuur, dan ben ik wel verplicht te besluiten, dat hier heeft plaats gehad een evolutie volgens van mij onafhankelijke wetten.

En moet ik dan niet aan deze feiten recht laten wedervaren? Steunen zij niet op het stabiele en waren die andere niet een product der fantasie, die geen duurzame vastlegging konden bereiken, die geen vruchtbaar bestaan konden vormen?

Bij ons allen komen ideeën op, die als vallende sterren zij en die wij niet kunnen omvatten in hun geheel. Mogen wij ze niet noteeren? Heeft een ander het recht iemand ter verantwoording te roepen, omdat hij een idee niet tot haar grondslagen heeft uitgewerkt?

Wij kunnen den dichter van de Ilias wegcijferen en bij het overdenken van zijn schepping alleen de natuur in haar algemeene werking aanschouwen. Virgilius treedt als een individueele, in-zich-zelf-gekeerde zanger op. Homerus schijnt boven zich zelf te zijn uitgerezen en ik vermoed, dat daar in één grond van zijn voortreffelijkheid ligt.

Zoo als ik echter reeds zeide, moet deze wijze van litteraire aanvoeling, waar bij het intellect op een zekere manier wordt stopgezet, met groote omzichtigheid en alleen bij superieure werken worden aangewend.

Nicodemus door Roel Houwink.

> ‘Nicodemus zeide tot hem: Hoe kan een mensch geboren worden, nu oud zijnde? Kan hij ook andermaal in zijn moeders buik ingaan en geboren worden?’ (Joh. III:4.)

I.

Er was geen kracht meer in zijn handen, heengaande van Hem in den onmetelijken nacht. Zijn mantel woei open. Eenzaam stond hij te midden van den vlagenden regen. Hij hief zijn mond, droog van het spreken en sloot, vermoeid de zwakke oogen. Aan zijn beenen sloop een dier voorbij. Hij schreeuwde, maar zijn stem bleef gevangen binnen zijn lichaam. Waar hij stond, helde het pad. ‘Amen, amen’, prevelden zijn lippen. Twijgen sloegen in zijn gezicht; tevergeefs klampten zijn vuisten zich aan het brooze gras. Voor het eerst rook hij de rinsche geuren der ontkiemende aarde.

Met doffe zware slagen klopte zijn hart naar het einde. Maar achter zijn oogen lichtte plotseling een felle pijn, krampend uit zijn onderlichaam omhoog gestuwd. Zijn rug zonk ineen onder het gewicht van den dood. Toen, in een razende drift zich te redden, richtte hij zijn hoofd op:

Met licht was de hemel bekleed. Wolken en sterren wisselden. De boomen ruischten als harpen: het licht ging open, de wereld verwoei: Hij stond voor God, schouder aan schouder met den dood.

Toen hij het hoofd boog en zich wendde naar de duisternis, vloeide zijn schaduw met de aarde samen.

II.

Er zwierven lantarens door den wijkenden nacht. Het was of hij het verre roepen hoorde van zijn naam.

Een haan kraaide naar de zon. Overal ontwaakten de vogelen. Schreiend verborg hij zijn aangezicht in zijn handen. Tegenover hem rees langzaam het groot, rood zonnelichaam. Hij wilde zijn handen vouwen. Krachteloos vielen zij open, als een vrucht, waaruit het zaad is gesprongen.

III.

Met een bedeesden glimlach verscheen hij aan het middagmaal. De brand der vragende lippen sloot zich om hem. Doch hij had niets voor hen dan een deemoedig zwijgen. Hun breede monden ontspanden zich.

Open ging het hart van den dag. Hij liep door het licht. Een dienstmeid volgde hem als een dier. Zij kreunde. Hij zag haar nood. Uit zijn mouwen schoten de armen omlaag en deelden haar marteling. Zij schreeuwden beiden. Er kwam een oude vrouw, die het kind nam en een knecht, die zich vloekend boog over zijn eigendom. Hij ging, als een moordenaar, met bebloede handen.

Diep bukte hij zich naar het snelle water van de boschbeek. In den stroom leken zijn vingers te sidderen. Het rood liet af. Hij staarde verdwaasd in het water, dat over het heldere kiezel zijn lichten, ruischenden gang hernomen had.

IV.

Zij zaten aan den disch en spraken over God. Als een mist hing de zwaarte der woorden om hunne hoofden. Nicodemus zat roerloos in hun midden. Zijn lippen beefden. Hij zag de blauwe schaduwen van den avond sterven in hun witte, gave handen.

Uit den geurenden schemer kwam een jonge vrouw en bracht de lamp tot hen in. Om haar was stilte. Zij verschikten hun voeten, onrustig. Het ranke lichaam bewoog heen en weer tusschen hen. Nicodemus voelde haar kleêren strijken langs de zijne. Hij boog het hoofd.....

De deur schoot los: nachtwind, een walmende, neerslaande vlam.

De anderen waren opgestaan en volgden elkander door de donkere opening.

Nu hij alleen was met het licht, keerde moeiteloos zijn denken tot God. In zich hoorde hij het breken van zijn overmoedige woorden tegen den Nazarener. Er was geen ijdelheid meer in zijn hart.

Er was de zachte stem van den Ander.....

Het licht..... dat danste.

En de dood, voortschrijdend van schoot tot schoot.

Hij huiverde.

V.

Hij merkte niet, hoe de anderen hem vermeden. Zijn oogen herkenden de menschen niet. Een kind, dat viel, hielp hij. Achter zijn rug stak het de tong naar hem uit. Hij dacht, dat het de oude eerbied was, die hem omringde en onwillekeurig strekte zijn hand zich uit tot een aalmoes. Honden besnuffelden zijn vingertoppen, gingen voorbij.

De weg werd smal en mul. Het zand liep terug in zijn voetsporen. Een vlinder tuimelde met zware wieken neer op het bermgras. Hij voerde het hulpeloos sterven mee in zijn hart tot den avond, toen het snel naar de sterren ontweek.

Hij knielde onder den hemel. Zijn rug kromde zich. Met slaande trom sprong de dood voor hem uit. Duizende witte bloemen fonkelden. Van de aarde vloeide het licht terug in den nacht.

God zaaide hem.....

In het duister lag hij alleen op den akker en geen teeken werd hem gedaan dan zijn verworpenheid voor het aanschijn der anderen.

VI.

Nicodemus zat met hen aan ter vergadering. Zij beschuldigden hem. Luid waren hun woorden zonder terughouding. Van het nachtelijk gesprek werd spottend elk woord vernield. Er bleef: het verraad. Zij kruisten de armen voor de borst, zwegen. In die stilte viel het luik van zijn stem:

‘God is met hèm: zìjn handen bewegen den hemel. Wìj verdorren

het land en lokken de wateren weg uit hun leger. Het woord versmacht op onze lippen, blinkend van het vette der aarde.'

Een lach sneed den draad van zijn denken af. Zijn mond zakte open. Roepen ving aan, verward. Langs hem gaand, duwden zij hem met hun ellebogen opzij. Aan den ingang van het vertrek stond wiebelend op zijn spillebeentjes, de dorpsgek. Een purperen lap bedekte de mismaaktheid van zijn lichaam. 'Ik ben het.....' gilde hij, 'Ik'..... Verlepte bloempjes vielen uit zijn haar en een papieren ster met gekneusde punten. Huilend vertrapte hij ze.

VII.

Den volgenden morgen:

De pauw pronkte eenzaam op de mestvaalt. Onder de struiken scharrelden de bruine hoenders.

Hij ontwaakte in een dal van zon. Het lichaam lag zacht-ademend uitgestrekt voor zijn verwonderde oogen. Zonder hem. Zijn hand - een vreemde hand - betastte de bedauwde paarlemoeren huid. In de ochtend-koelte baadde hij zich. Het licht golfde van zijn schouders. Als een sluier bewoog zijn schaduw over den blanken muur.

Buiten werd luider de jonge dag: de pomp ruischte, in het melkhuis begonnen de emmers te klinken.

Zorgeloos liep hij door het hooge gras. De hemel blindde hem. Hij zonk neer in de bloemen. Roode zonnen wentelden voorbij, werelden werden geboren..... stortten in puin. Achter aschregens bloeide het uitspansel, helder en blauw. Maar de aarde spleet waar hij rustte. Het vuur loeide onder zijn vluchtende voeten.

Hij was terzijde gevallen, verdoofd. Zoo vond hem de dwaas en bette zijn slapen met handen, trillend van opwinding.

VIII.

Zij deelden het brood. De dwaas hield het water argeloos in de holte van zijn hand. Hij begon te prevelen. Met een plechtigen armzwaai stortte hij plotseling het vocht uit over Nicodemus' hoofd.

De ander sprong overeind en stootte hem van zich. De nachtstilte schreeuwde. Er was geen ster. Het dreunde. Een slagregen viel. Bloed! Bloed!

Hij knielde bij het misvormd lichaam. Regelmatig sloeg het hart in de nauwe borst. Hij luisterde er naar of het de stem van een Engel was. De wind dreef klanken aan. Hij rechtte zich, luisterde scherp. De jonge blâren ritselden. Angst brak uit zijn lijf. Over het breede weiland rende gekromd zijn gestalte.

Nacht..... het kreunen van groeiende boomen..... Duisternis die in zich zelve terugkeert.....

De wolken hebben zich over den witten hemel gesloten.

XI.

Het volk stond om den Nazarener.

Hij hoorde den rauwen schreeuw van den blinde, toen het licht zijn oogen binnenstroomde. Het was sabbath. Niemand lette op hem. Zijn kleêren fonkelden. Met afgewend hoofd schreed hij aan hen voorbij en voegde zich bij de anderen. Hun duistere monden vroegen hem niets. Hij liep tusschen hen als een gevangene.

Zij vergaderden in den tempel en sloegen de boeken open: een zonnestraal vergleed over hun zoekende handen. Nicodemus sloop heen. Zonder steun stond hij aan den uitersten rand van het voorportaal. Neergetrokken werd zijn lichaam. De smalle uitgesleten treden kneusden zijn knieen. Zijn vuisten sloegen open in het stof.....

In het venster stond de avondster. Een vrouw boog zich over hem. Zij wischte het zweet van zijn voorhoofd. Haar armen droegen ringen. Wat deed deze man in haar huis? Zij wilde zijn handen nemen en tot liefkoozingen leiden. Zij wilde geld van hem vragen, hem om sieraden bedelen.....

Zij knielde. De ander raakte haar niet aan. Martelend zocht zijn denken. Er viel een geldstuk uit een plooi van zijn gewaad. Met een kreet sprong zij overeind. Koortsmuziek vulde zijn ooren. Zij zette zich naast hem en zag in de verte van zijn droom.

Zingenden trokken voorbij. Zij herkende de helle stemmen. Later hoorde zij het lokkend roepen van haar naam, het schuifelen van telkens dezelfde voeten langs haar deur. Zij kreunde van angst.

De nacht stond verstard aan haar slapen. Hij had zich opgericht. Het was of zij met vuur werd overstort, toen zij zijn hoofd in haar armen nam en hem teruglegde in de kussens.

X.

Den volgenden morgen sleepte hij zich weg. Op de blauwe akkers stonden de boeren en bespotten hem met de blinkende kracht van hun armen. In het huis der zonde had hij geslapen als een kind in het zachte lijf van zijn moeder! Luidkeels vloekte hij zich.

Een man naderde op het voetpad. Hij herkende hem niet. Zwijgend gingen zij aan elkander voorbij. Toen de herinnering aan hun samenzijn hem bereikte en hij omzag, was de ander in een bocht van den weg verdwenen.

XI.

Het onkruid schoot uit boven het koren. Een kalf lag dood naast de moeder. In het hooiland liepen de breede lustpaden verloren.

Hij hoorde de hijgende aarde. De hemel hing als een donzen mantel over haar heen. Een Engel kwam en sprak tot hem:

Jeruzalem!

Over de stad vloeide het bloed der zon.

De stem van den Engel zweeg.

Hij was alleen. Achter hem gonsde de nacht.

Een koele regen streek op hem neer, toen hij wegtrok. Het huis zonk terug in den nevel. De glimmende flanken der dieren verlieten hem.

In het oosten opende de hemel zich.

Ademloos ging hij.

XII.

Zwaar woog zijn buidel. Maar hij liet den bedelaar aan de poort staan zonder gift.

Hillel legde zijn hand in de zijne.

- Een Engel riep mij naar Jeruzalem! stootte hij uit. De oude

man zegende hem en geleidde hem naar zijn slaapvertrek. In den avond kwam Shammaï en zette zich naast hem. Zijn onrustige oogen hongerden. Nicodemus ontving somber zijn groet. Gedachteloos vormden zijn lippen de gebeden. Hun stemmen sluierden zich.

Buiten schreeuwde het volk om den Messias.

Hillel stond op. De kaarsvlammen wapperden. En sprak de vervloeking. Nicodemus voelde de woorden neerbeuken op zijn eigen hoofd.

- Jeruzalem! fluisterde hij klagelijk.

Shammaï omarmde hem. Van beider lippen sprong het verraad. Kussend trachtten zij elkaâr te vergiftigen. Hillel, ontwaakt uit zijn toorn, reikte hem zijn oude trillende vingers ter koestering.

Nicodemus wentelde zich om en om op zijn leger. Tot in den droom vervolgde hem de achterdocht van Shammaï's blik.

XII.

Hillel zat tegenover hem.

- Wie zal Israël redden?

Hij zag de angst ademen onder den wijden witten baard.

- God..... stamelde hij.

De ander hief biddend de handen. Nicodemus wendde het hoofd af. Gebogen over zich zelf, wachtte hij tot de dunne stem van den verzonkene hem aanriep. Toen, langzaam, doch onverzettelijk, zag hij het sterven naderen. Het brooze lichaam daalde zacht in zijn armen. De lippen ontspanden zich en verlosten den adem. Een doffe kreet..... Het was of de dood hem het wachtwoord der eeuwigheid toefluisterde.

Shammaï stond naast hem. Samen droegen zij den gestorvene naar zijn slaapvertrek. Glanzend lag om den ingevallen mond het einde.

XIV.

Nicodemus ontwaakt. Shammaï staat achter hem. Zijn schaduw glijdt over hem heen. De ander beweegt zich niet. In het duister trapgat daalt Shammaï af. Alleen.

XV

Toen hij de tempeltrap beklimmen wilde, greep zij hem bij den zoom van zijn mantel.
- Meester!
- Ga uws weegs, vrouw!
Zij wierp een muntstuk voor zijn voeten.
- Zalgar!..... riepen lachende vrouwe-stemmen.
Haar oogen werden groot en licht. Zwijgend bleef Nicodemus naast haar staan. Had zij hem niet verzorgd als een zuster?

XVI.

Zij stonden in de schaduw van den berg. De stad lag achter hen. Hij duidde naar de hoeve, waaruit de rook eenzaam opsteeg. Haar kleine roode mond opende zich en naderde tot zijn lippen. Toen trad zij terug, schuw als een dier, dat zich gewaagd heeft buiten zijn gebied. Van hals en armen nam zij de sieraden en legde ze in zijn handen: aan hen was nog de warmte van haar lichaam.
Samen daalden zij af naar de breede bloeiende vlakte onder hun voeten.

XVII.

Met regelmatige steken keerde zijn spade den grond. Hij zag niet op naar de zon, die neerbrandde op zijn rug en het onkruid deed sterven. Zingend spoelde Zalgar haar kleêren en baadde zich in het beschaduwde water.
Toen de avond viel, wierp Nicodemus zich afgemat op zijn leger. Zij zette zich naast hem. Zijn adem gleed traag langs haar af. Het eelt van zijn gebruinde handen lag voor haar open. Zij kon geen weerstand bieden: op een aarden schotel had zij haar sieraden bijeengelegd. Zacht ruischten de paarlen om haar hals. In het donker sloop zij weg. Een schreeuw klonk over de weiden. Op den valen bergwand aan den horizon praalde Jeruzalem.

Een witte nevel hing om het slapend vee. Nicodemus stond roerloos te midden van de stilte. Hij betastte zijn klam-koude borst.

In den droom brieschte een paard. Het martelde zijn eenzaamheid.

Hij keerde terug. De lichtgloed der stad zonk achter hem weg in den nacht.

XVIII.

Bij den tempel ontmoette Shammaï haar. Hij groette haar niet. Aan den fellen opslag van zijn oogen zag zij, dat hij haar herkend had. Zij liet zich volgen. Toen zij in de nabijheid van zijn woning kwam, riep haar zijn heesch fluisterende stem. Zij bleef staan zonder om te zien. Hij greep haar polsen als zijn bezit.

- Heeft hij je?.....

Zij voelde het matelooze van zijn drift en ontweek:

- Ben ik van jou?

Hij stampvoette.

- Ik zou je kunnen koopen.

Zij spuwde hem in zijn gezicht.

Los liet hij haar, haar armen vielen terug. Zij liep achteruit naar den muur, steun zoekend.

Magdalena kwam uit een zijstraat, omringd door haar vrienden. Zij hadden heur haar ontbonden en hielden het als een bruidssluier uitgespreid. Beiden, eer zij het wisten, werden meegevoerd in hun midden.

Shammaï schopte naar zijn hond, die hem opwachtte, toen hij binnentrad. Uit zijn mantel dwarrelden bonte snippers om hem neer. Hij vervloekte zich, greep naar zijn strot, waarin het leven in onbetoomde drift te saâm gedreven werd.

XIX.

Uit de verte van haar dans glimlachte Magdalena naar Zalgar. Zij zaten om haar als om Salomé. Toen zij geëindigd had, riepen zij:

- Nu mag je vragen, meisje.....

- Zalgar!

Zij naderde schuchter. De maan dreef over hun geneigde hoofden en ontvouwde hun schaduwen.

Magdalena deed haar alleen treden in den ademloozen kring:

Zij danste. Haar lichaam was licht. De aarde werd onder haar voeten een kleine ronde wolk.

In Magdalena's armen rustte zij. De anderen wilden haar tot zich nemen, maar zij liet niet toe, dat zij haar aanraakten.

Met twee zijner discipelen ging Jezus van Nazareth aan hen voorbij.

- Meester, fluisterde Johannes. Maar Hij zag hen niet. God zaaide Zijn sterren aan den hemel uit tot een teeken.

Magdalena schreide.

- Waarom vroeg ik je niet te dansen voor Hèm?

Zalgar kuste haar geopende mond, die star was van ellende.

XX.

Jozef van Arimathea klom uit zijn wagen en zette zich naast hem. Zij spraken over den Messias.

- Wie zal hem kennen? vroeg Jozef.

- Die de boeken heeft gesloten, antwoordde Nicodemus.

Zwijgend legden zij hun handen in elkander.

XXI.

Nicodemus, staande op het veld tusschen de blakende schoven, zag zijn broeder naderen: barrevoets ging hij, een oud man.

- Gorion!

Hij bleef staan om te luisteren. Langzaam strekten zijn armen zich naar den ander, toen stortte hij zonder kreet voorover in het stof.

Met zijn knechts snelde hij toe. Zij droegen hem in de schaduw van het geboomte. Over zijn lippen welde schuim.

Nachten zat hij aan zijn leger.

Tusschen hen groeide het eerste licht van den dag. Hun oogen poogden elkaâr te ontwijken. Gorion richtte zich op, zakte hulpeloos terug in de kussens. Toen de ander zich tot steun naar hem overboog, fluisterde hij:

- Ik bracht zijn hoofd aan Salomé.

Zijn stem werd zonder klank.

- Hij doopte mij met zijn bloed.

- Mij heeft de Nazarener gedoopt met zijn woord, antwoordde Nicodemus.
- Wat is meer, het bloed of het woord?

Hun harten klopten, want zij wisten, dat zij ongedoopt waren en zij kenden elkanders opgeblazenheid.

- Meer is het woord geworden bloed, zeide Nicodemus.
- Meer is het bloed geworden woord, zeide Gorion.

XXII.

Aarzelend liep Gorion voor hem uit. Reeds vroeg brandde de hitte op hen neer. Er was geen beschutting. Hun gebogen gestalten verdronken in het licht dat uitstond over de vlakte tot de witte randen der bergen. Toen de zon hun schaduwen had weggebrand, bereikten zij Arimathea. Jozef ontving hen verblijd. Te samen gebruikten ze het maal. Gorion roerde de vleeschschotels niet aan. Nicodemus glimlachte tot hem; om zijn kin glansde het vet. In onschuld genoot hij zijn weelde. Jozef betastte nieuwsgierig den ruigen mantel van Gorion, waarin graszaad haakte en kleine dorens. Een bloeddruppel welde op zijn vinger. Nicodemus zag het en herdacht het gesprek van den vorigen avond.

- Het bloed van Jozef..... begon hij, maar Gorion wenkte hem te zwijgen.

In de dompe stilte zat Jozef, verwonderd starend naar het roode druppeltje op zijn vinger.

- Een regen van asch en bloed! schreeuwde Gorion plotseling.

Zij wendden zich om naar de vensters. De hemel was donker geworden. Als een spoel schoot het licht door de wolken.

Nicodemus rukte de deur open en sprong naar buiten. Nauwelijks weerhielden de anderen Jozef. Star leunde Gorion tegen den muur, met gespreide armen; alleen zijn lippen ontsloten zich:

- Over de wereld kome zijn bloed.....

Ontzet weken zij terug.

- Over ons.....
- Over onze ellendige lichamen.....
- Verteer in Uw vuur ons.....
- Verdelg ons om onze driften.....

Van uit de stal, waarheen zij gevlucht waren, hoorden zij nog lang het reutelen van zijn eenzame stem.

Tegen den avond keerde Nicodemus en knielde naast den stervende. Eenmaal nog richtte Gorion zich in zijn armen op. Jozef trad in. Ziende hun samenzijn, boog hij het hoofd. Nicodemus riep hem. Voorzichtig wikkelden zij den doode in zijn mantel.

- Het woord heeft hem gedood, mompelde Nicodemus.

XXIII.

Zij gingen heimelijk. Een zware, broeiende nacht zonder sterren verborg hen. Zij volgden het spoor, dat hen riep. En zij wisten zich ledig van elk ander verlangen. Jozef voelde blâren zwellen aan zijn voeten. Hij struikelde. Nicodemus, die hem volgde, viel. Uitgeput lagen zij in het bermgras. Even donker was de horizont, waarvan zij kwamen, als die waarheen zij zich richtten. Zij trachtten te bidden, maar schaamden zich voor hun woorden. Toen steeg een Engel tot hen af.

- Een wan begeert graan, fluisterde Nicodemus. En hij droomde, dat God hem een ander leven schonk.

Jozef stilde de brandende pijn met zijn kille, onrustige handen. Vleugelen ruischten over hem. De wind neemt een vruchtpluisje uit den kelk.....

Maar de slaap week uit zijn oogen.

- Ik ben alleen..... stamelde hij.
- En vergeten.....

De wolken rondden zich. Sterren dreven te voorschijn. Er viel een lichte regen. Even. Het maanlichaam werd zichtbaar boven de glinsterende aarde.

XXIV.

Toen zij in Geba kwamen, was reeds de avond over de heuvelen gevallen. Zij zochten een herberg. Gezwollen waren hun voeten, rossig stof bedekte hun kleederen. Eer zij binnen gelaten werden, moest Jozef zijn buidel toonen. Hij liet een goudstuk glijden in de wantrouwende hand. Nicodemus keek er naar met begeerigen blik. Verwonderd zag Jozef hem aan. De waard nam zijn muts af met een onderdanige buiging.

Een jonge vrouw bediende hen. Zwijgend zaten zij tegenover

elkander. Nicodemus liet den beker niet van zijn lippen. Bitter en scherp werd de drank op zijn tong. Jozef schoof zijn bord terzijde en boog zich over de tafel. Nicodemus wankelde naar de deur, waardoor de vrouw verdwenen was.

In de hooge schuur vond hij haar, bezig met het vaatwerk. Hij riep haar aan, maar zij lette niet op hem. De kroezen rinkelden.....

Wat deed hij hier? Uit het duister klonk het doffe loeien der beesten. Hij wilde terug naar Jozef. Een man kwam langs hem en lachte. Nu waren zij weer alleen. Het flakkerende stallicht maakte haar gestalte onwezenlijk. Hij voelde zich duizelen. Een hand tastte snel zijn lichaam af. Hij meende nog de stem te hooren van Jozef, gillend.

Opgenomen werd hij en weggesleurd. Wind en sterren vergezelden hem.

Met gebonden handen lag Jozef naast hem in het bedauwde gras. Hun naaktheid brak uit de verscheurde kleeren. Nicodemus sneed met een steen de vezels los.

- Verder! riep hij.

De zon ging over hen op. Zij haastten zich voort langs den steil stijgenden weg. Tegen den middag rustten zij en vroegen de boeren. Men gaf hun kleeren en brood.

- Hij is in Kapernaüm..... zeiden sommigen. Anderen spotten:
- Zoekt gij den Jodenkoning?

Een knaap wees hun een veldpad naar Tiberias.

XXV.

Heuvelen, bar en eenzaam overklommen zij. Van den laatsten top zagen zij de witte huizen en het wijde, onbewogen meer. Jozef zette zich, doch Nicodemus ging voort zonder omzien. Zijn lippen bloedden, zijn knieën knikten. Maar het lichaam behield zijn evenwicht.

- Waar is de profeet? riep hij een voorbijganger toe.
- Zijn boot voer gisterennacht naar den overkant, antwoordde de ander. Met duistere oogen wendden zij zich tot elkander.
- Mijn huis is het derde in deze straat.

Het tuitte na in zijn ooren. Was hij voor den gek gehouden?

Niemand lette op hem. Honderden gingen voorbij. Een klein meisje legde een koperstukje in zijn geopende hand. Hij glimlachte. Het muntje ontglipte zijn vingers en rinkelde over de steenen. Toen bedacht hij, dat hij geen geld meer had en bukte zich. Jozef stond achter hem.

- Het derde huis..... zeide Nicodemus enkel, zijn schaduw bemerkend. Het onkruid tusschen de voegen gaf zijn buit niet terug.

Gejaagd deed hij de enkele schreden.

De deur stond open.

XXVI.

Een vrouw begroette hen. Op de tafel stonden half-geleêgde bekers. Zijn droge lippen proefden gretig den zoeten donkeren wijn. Niemand bemerkte, dat hij zich vergat. De kroezen stootten spottend tegen elkander, toen zijn machtelooze vuist neersloeg op de tafel. Jozef en de vrouw keken op naar hem. Hij waggelde op hen toe. Zij weerden hem met uitgestoken handen. De vrouw schreeuwde. Driftig trok Jozef hem met zich mee.

Scheef hing de nachthemel boven hen. Hij wilde niet loopen, liet zich vallen, kroop terug naar het huis. Jozef schopte naar hem. Hij kreunde als een dier. Maar luisterde niet. Tegen den dorpel viel hij in slaap.....

In den vroegen ochtend vonden zij hem. Zij moesten hem dragen: nog weigerden zijn voeten te gaan.

Aan den blauwen oever van het meer lag hij uitgestrekt. De golven raakten zijn voeten. Een man boog zich over hem. Op het water voor de kust dreef een kleine boot zonder stuur.....

De riemen ruischten. Nog kon hij zich niet verroeren. Boven hem stond de zon in het middaguur. Zijn hand sleepte zwaar door den schuimenden stroom. Een stem riep in den lichtgloed.

Zij landden tusschen Magdala en Kapernaüm bij de vlakte van Genezareth.

XXVII.

In het hooge bloeiende gras zetten zij zich. Geel worden hun kleêren van stuifmeel. Gevederde wolken dempen de hitte.

Wie heeft hen gezien?

Een roep schalt over het water.

Van alle kanten komen zij. Stof kleeft aan hun bezweete gezichten. Zij zijn ziek van ontbering.

- Komt tot mij.....

Nicodemus staat sidderend naast Hem. Hij ziet uitgeteerde armen, borsten met zweren bedekt, lendenen, die verdord zijn.

Zijn mond staat machteloos open.

Hun lichamen wentelen zich in het reinigend water. Hij is alleen met hen.

- Hij stinkt! schreeuwen zij en trekken hem met zich in de golven.

Het groene water vliet langs zijn geöpende oogen.

Zonder bewustzijn spoelt hij aan den oever.

Zoo vond hem Jozef.

(Wordt vervolgd.)

Wijsgeerige romantiek[1)] door A. Moresco.

I.

Meestal is er maar heel weinig noodig om een nieuwe uitvinding, een nieuw inzicht op natuurwetenschappelijk gebied, tot gemeengoed te maken van alle kringen onzer samenleving. En zelfs de ‘onbeschaafde’ volken worden, wanneer hun eerste verbazing voorbij is, onmiddellijk vertrouwd met spoorwegen, auto's en kanonnen; zij leveren uit hun midden al zeer spoedig uitnemende machinisten, chauffeurs en kanonniers.

Soms echter kan het gebeuren, dat een uitvinding, een nieuwe wetenschappelijke leer, zoozeer in strijd is met allerlei gevestigde overtuigingen op wijsgeerig, religieus of economisch gebied, dat strijd niet uitblijven kan; een strijd, waarbij het alleen van de tijdsomstandigheden afhangt, of hij met de wapenen van den geest, dan wel met die van het physieke geweld zal worden gestreden. Men denke bijvoorbeeld aan Galilei, die tengevolge van zijn wetenschappelijke arbeid met de Inquisitie te doen kreeg, of aan Darwin, die met zijn afstammingsleer alle geloovigen tegen zich in het harnas joeg.

In onze dagen is het gevaar voor gewelddadigen strijd over wijsgeerige of religieuse vraagstukken zeer gering, zoo niet geheel uitgesloten. Waar het anders schijnt, komt dit wijl zich alsdan achter het wijsgeerige of religieuse geschil een economische tegenstelling verbergt. Want alleen op economisch gebied - het gebied, waarop zich de menschelijke eigenbaat tenvolle uitleeft - kunnen de hartstochten nog uitlaaien tot onderdrukking, doodslag en moord. Maar over nieuwe wetenschappelijke, wijsgeerige en zelfs religieuse

1) Maurice Maeterlinck: La vie de l'espace.

aspecten, al tasten zij oude, dierbaar geworden overtuigingen en levensbeschouwingen ook nog zoo fel aan, laat zich thans kalm en hartstochteloos redeneeren.

In den laatsten tijd is het vooral de naar Einstein genoemde Relativiteitstheorie met haar nieuwe opvattingen omtrent Ruimte en Tijd, die gelegenheid gaf tot velerlei, soms zeer diepgaande en belangwekkende metaphysische bespiegeling.

De taak der wijsbegeerte is het o.m. om de uitkomsten der afzonderlijke wetenschappen met elkaar te vergelijken en, zoo mogelijk, in overeenstemming met elkaar te brengen. Reeds daarom zou de Relativiteitstheorie de aandacht verdienen van allen, die hetzij wijsgeerig geschoold, hetzij contemplatief van aanleg zijn. Immers het is niet in de laatste plaats uit de tegenstelling tusschen ons Eeuwigheidsbesef en het beperkte, in Ruimte en Tijd verloopende Leven, dat ons voortdurend hunkeren naar kennis omtrent het wezen der wereld, onze worsteling om begrip van het Zijnde wordt geboren.

Wat de denker met zijn door wetenschappelijke ervaring gesteunde bespiegeling tracht te bereiken, dat wordt soms den dichter en den kunstenaar een enkel ondeelbaar oogenblik door hun intuïtie geopenbaard. Er zijn ook kunstenaars, die een bijzondere gevoeligheid hebben voor de uitkomsten, zoowel van het wetenschappelijk onderzoek als van het bespiegelend denken.

Jules Verne, Wells en Maeterlinck zijn, ieder op zijn wijze, typische voorbeelden van auteurs, wier phantasie op deze wijze werd bevrucht. Maar terwijl Verne zich bepaalt tot het openen van vergezichten op het gebied der techniek, en Wells zijn aandacht voornamelijk richt op idealen van algemeen menschelijken aard en van toekomstige samenlevingsvormen, gaat Maeterlinck's belangstelling steeds uit naar het geheimzinnige leven der ziel. Men kan zeggen, dat bij Maeterlinck, zoowel in zijn eerste geschriften, die zijn naam hebben gevestigd als, - met enkele uitzonderingen - in zijn meest bekende en gewaardeerde boeken van later tijd, het streven domineert om alle uitingen van het Leven, zoowel in de natuur als bij den mensch, te zien ‘sub specie aeternitatis’. Het is dus niet te verwonderen, dat zijn jongste boek, ‘La vie de l'espace’ een schouwend verwerken is van de Relativiteitstheorie; of liever - want een volledige kennis van dit onderwerp is voor

leeken in wiskunde en natuurwetenschappen niet bereikbaar - van de uit deze theorie voortvloeiende opvatting, dat onze wereldruimte van drie dimensies zich *niet* naar alle kanten in de Oneindigheid uitstrekt, doch 'gekromd' ligt in een ruimte van hooger orde, een ruimte van tenminste vier dimensies, waarvan ons dan de vierde dimensie tot bewustzijn komt als Tijd.

II.

Zooals te verwachten is, begint Maeterlinck met den lezer te waarschuwen, dat deze niet moet verwachten een wetenschappelijke uiteenzetting te krijgen van het vraagstuk, dat in hoofdzaak een vraagstuk van hoogere wiskunde is. Hij heeft er slechts de grenzen van benaderd 'als een nieuwsgierig toeschouwer, die tegenwoordig is bij een reeks van werkzaamheden, waarvan het mechanisme er minder op aankomt dan de resultaten'. Hij zal zich dus slechts bezig houden met datgene, wat wij 'de romantiek van de vierde dimensie' zouden willen noemen. Hij schenkt slechts aandacht aan diegenen onder de wetenschappelijke schrijvers, die hun boeken niet met 'eindelooze en kabbalistische wiskundige formules' hebben gelardeerd. Deze schrijvers 'hebben de al te vreemdsoortige formules, als de vrouwen in de Oostersche landen, verbannen naar een soort van vrouwenverblijf. Men voelt, dat zij aanwezig zijn achter het behang, dat zij de zalen in orde hebben gebracht, waar de gasten zullen plaats nemen, dat zij goedkeurend luisteren naar hetgeen er wordt gezegd; maar men ziet ze niet meer en men kan zich eenvoudig en onbezorgd bedienen van een taal, die voor iedereen verstaanbaar is.'

Dat men zich echter zoo *heel* gemakkelijk van de wiskundige formules kan afmaken, mag zelfs door een leek worden betwijfeld, wanneer hij heeft gelezen wat iemand als prof. Ehrenfest omtrent hun beteekenis heeft gezegd: 'Deze formules spreken hun eigen taal; wat zij zeggen, kan niet in de taal der gewone woorden worden overgebracht. Het is hiermede als met muziek, die door haar eigen taal spreekt. En het in woorden zeggen wat in de formules te lezen staat, is even onmogelijk als in woorden te zeggen, wat Beethoven in zijn symfonieën heeft neergelegd.'[1)]

1) Prof. J.C. van der Waals Jr.: 'De Relativiteitstheorie', blz. 190.

Intusschen, waar men slechts de keuze heeft om òf de wiskunde ‘achter het behang’ te laten òf over de Relativiteitstheorie te zwijgen, is Maeterlinck wel gedwongen tot het eerste. Daarbij kan hij er zich dan op beroemen in goed gezelschap te zijn. Bij schrijvers als Howard Hinton, P.D. Ouspensky, en een aantal anderen (de litteratuur-lijst aan het eind van zijn boek vult ruim drie pagina's) heeft hij, met algeheele terzijdestelling van de wiskunde, kunnen speuren naar alles wat de ‘romantiek’ van het geval betreft. En hun phantasie is zoo rijk, dat Maeterlinck er eigenlijk niets aan behoeft toe te voegen. Hij kan in hun boeken grasduinen in een onuitputtelijken voorraad van verbijsterende onderstellingen, mogelijkheden en toepassingen, en hij maakt van die gelegenheid met vreugde gebruik.

III.

Maar laat ons eerst een zoo beknopt mogelijke samenvatting geven van enkele voorstellingen, die zich om het begrip van een vierde ruimte-dimensie groepeeren; voorstellingen, die ook door Maeterlinck van de door hem geraadpleegde schrijvers worden overgenomen en besproken. Om zich deze voorstellingen eigen te maken, behoeft de niet wetenschappelijk onderlegde lezer slechts zijn schoolherinneringen op te halen en zich zijn eerste meetkundelessen weer te binnen te brengen.

Een ‘wiskundig’ punt, zoo leerden wij op school, heeft noch lengte, noch breedte, noch diepte. Het heeft geen enkele ‘afmeting’. Een lijn heeft slechts één afmeting - zijn lengte. En een lichaam - een ruimte-lichaam - heeft er drie: lengte, breedte en diepte (of hoogte). Ook onze ruimte, de ‘wereldruimte’, waarin wij leven, heeft drie afmetingen; d.w.z. dat wij ons slechts in *drie* richtingen in deze ruimte kunnen bewegen. Dientengevolge zijn al onze ervaringen en voorstellingen noodwendig aan een ruimte van drie afmetingen gebonden. Logisch volgt hieruit echter, dat er ook ruimten met vier en meer afmetingen denkbaar, hoewel niet voorstelbaar, zijn. Nu heeft - sedert een aantal beroemde beoefenaars der wis- en natuurkunde op wetenschappelijke gronden de noodzakelijkheid hebben ingezien om het bestaan van een vier-dimensionale ruimte aan te nemen - de phantasie zich van deze hypothese

meester gemaakt. Hoe zal de betrekking zijn tusschen zulk een hypothetische vier-dimensionale wereld en onze eigen menschelijke wereld van drie afmetingen? vroeg men zich af. Wel, was het antwoord, wij verhouden ons tot de wereld van vier afmetingen, gelijk de wezens op een wereld van *twee* afmetingen (dus van een wereld, die slechts uit een plat vlak bestaat) zich zouden verhouden tot *ons.* De wezens van de platte-vlak-wereld hebben slechts twee afmetingen, evenals hun huizen en alles wat er verder in hun wereld bestaat. Zij kunnen slechts naar twee zijden uitkijken, maar nooit naar *boven* of naar *beneden.* In hun wereld bestaat geen dikte. Zijzelf en al wat er op hun wereld is, bestaan uit vlak-figuren. Zulke vlak-wezens zien van elkaar natuurlijk slechts de buitenzijde, d.w.z. de lijn-omtrekken. Wat binnen deze lijn-omtrekken ligt, is hun *binnenste,* dat zij evenmin van elkander kunnen zien, als wij, in onze drie-dimensionale wereld kunnen zien, wat zich in het lichaam van onze medemenschen bevindt. Maar een wezen van *drie* afmetingen - een mensch uit *onze* wereld dus - zal wel degelijk in het binnenste van zoo'n twee-dimensionaal wezen kunnen zien, omdat een mensch van drie afmetingen, die zich in een drie-dimensionale ruimte bevindt, ook *boven* en *onder* het vlak, waarbinnen heel de twee-dimensionale wereld is bevat, kan kijken. De drie-dimensionale mensch zal dus bijvoorbeeld een wezen van twee afmetingen, dat in een platte-vlak gevangenis zit, uit die gevangenis kunnen wegnemen, door den gevangene op te tillen in een richting loodrecht op die van de platte-vlakwereld. En dit zal kunnen geschieden in tegenwoordigheid van den cipier, die immers, als wezen van twee afmetingen niet in benedenwaartsche of bovenwaartsche richting kan kijken, wijl hij van ‘boven’ of ‘beneden’ geen besef heeft. Hij zal dus zijn gevangene in het Niet zien verdwijnen en in zijn verbijstering zal hij meenen, dat deze door een ‘hoogere macht’ is weggehaald; en daarin zal hij geen ongelijk hebben, want te zijnen opzichte is een mensch uit onze drie-dimensionale wereld inderdaad een hoogere macht.

Past men nu dit alles toe op de betrekking, die er zou moeten bestaan tusschen onze eigen drie-dimensionale wereld en een wereld van vier afmetingen, dan komt men tot de conclusie, dat een *vier*-dimensionaal wezen in *ons* binnenste kan zien, en dat het elk voorwerp, en ook onszelf, in het Niet kan laten verdwijnen en uit

het Niet te voorschijn kan doen komen, zonder dat wij zouden bespeuren, hoe dit komen en verdwijnen toeging - wijl wij, als drie-dimensionale wezens, het vermogen missen, een vierde dimensie waar te nemen of ons voor te stellen.

Een eigenaardig licht valt bij dit alles ook op de verhouding tusschen Ruimte en Tijd. Om dit in te zien, stelle men zich eerst weer een wereld van één afmeting, een 'lijn-wereld' dus, voor. Alles wat zulk een wereld bevat, bestaat dus uit punten en uit kleinere of grootere lijntjes. Onderstellen wij, dat wij van zulk een lijnwereld met al wat er op gebeurt, op een aantal opeenvolgende oogenblikken foto's te maken. Dan zal een punt, dat zich in deze lijnwereld beweegt, op de eerste foto worden vastgelegd op de plaats, waar waar het zich op dat oogenblik bevindt. Op de tweede foto, waar de toestand der lijnwereld op een volgend oogenblik wordt vastgelegd, ligt het punt een eindje verwijderd van de plaats, die het op de eerste foto inneemt. Op de derde foto ligt het punt weer een eindje verder, enz. Legt men nu al deze foto's op elkaar, dan zal het punt in zijn verschillende bewegingsmomenten, zooals deze op de foto's zijn vastgelegd, een hellende lijn vormen, waarvan de helling des te sterker is, naarmate de beweging van het punt sneller is geweest. Het bewegende punt, waarvan de beweging van oogenblik tot oogenblik op de foto's werd vastgelegd, is dus een *lijn* geworden. Op dezelfde wijze zullen nu de in de lijnwereld bewegende *lijntjes* op de opeengestapelde foto's, parallelogrammen - dus figuren van *twee* afmetingen - vormen.

Wordt dit alles nu herhaald voor een wereld, die uit een plat vlak, dus uit een twee-dimensionale ruimte bestaat, dan worden, bij het fotografisch vastleggen van het gebeuren in deze wereld, - dus op de z.g. 'wereldfilm' - de bewegende vlakke figuren tot lichamen van *drie* afmetingen, terwijl de ruimte der platte-vlakwereld in haar geheel tot een ruimte van *drie* afmetingen wordt. De beweging, d.i. het in den tijd verloopend gebeuren, dat plaats heeft in een wereld van twee afmetingen, kan dus weer worden vastgelegd in een ruimte van drie afmetingen, dus in een uitgebreidheid van één dimensie meer.

Op gelijksoortige wijze - d.i. niet op een *vlakke* fotografische plaat, maar in een 'maquette' - zou men nu van oogenblik tot oogenblik het gebeuren in onze eigen, drie-dimensionale wereld

kunnen vastleggen. En indien wij ons dan al die maquettes 'opeengestapeld' denken in een vier-dimensionale wereldruimte, dan zou in deze 4-dimensionale opeenstapeling ook weer zijn vastgelegd al datgene, wat ons in onze drie-dimensionale wereld tot bewustzijn komt als: *gebeuren in den tijd.*

En nu zijn, zooals gezegd, de geleerden - Lorentz, Einstein en de wis- en natuurkundigen, die zich om hen heen groepeeren - tot de conclusie gekomen, dat voor sommige, tot dusver onoplosbare vragen en moeilijkheden op natuurkundig en astronomisch gebied, een oplossing kon worden gevonden, door het aannemen van een wereldruimte van vier of meer afmetingen, waarin onze eigen, 3-dimensionale wereld dan 'gekromd' zou liggen, op dezelfde wijze als bijv. een twee-dimensionale wereld, die uit een gebogen vlak bestaat, in *onze* wereld gekromd zou kunnen liggen.

IV.

Men begrijpt nu, wat in deze theorie een zoo sterke indruk heeft gemaakt op vele mystiek aangelegde naturen, - en ook op Maeterlinck. Het is het nieuwe aspect, dat hier voor het schouwend denken wordt geopend door de mogelijkheid, dat er een wereldruimte bestaat, waarin onze eigen wereldruimte rust als een kind in den schoot zijner moeder. Een wereldruimte, waarin alles, wat zich op onze eigen wereld bevindt, kan verdwijnen als in een geheimzinnig Niet en vanwaar alles zich in onze drie-dimensionale ruimte kan projecteeren, zonder dat wij weten, zonder dat wij *kunnen* weten vanwaar het komt; waarin alles wat wij in het leven doormaken, onze smarten en ons geluk, onze geboorte en onze dood, heel het gebeuren in ons Heelal, ruimtelijk uitgespreid ligt in Verleden, Heden en Toekomst, als een veelkleurig tapijt op den bodem der eeuwigheid. Vragen, die den mensch gemarteld hebben van het oogenblik af, dat hij tot zelfbezinning kwam - 'vanwaar komen wij, waarheen gaan wij, welke beteekenis heeft het Leven?' - voor die vragen wordt hier weliswaar geen antwoord gevonden, maar er wordt toch een nieuwe weg geopend, waarop het antwoord kan worden gezocht. En reeds Lessing wist, dat het *zoeken* naar de waarheid het ware geluk inhoudt.

De vreugde, die zich van Maeterlinck meester maakte, toen het

mysterie der vierde dimensie aan den horizon van zijn denken was komen lichten, doet hem in zijn boek soms den beganen grond der logica onder de voeten verliezen. Wanneer hij den lezer heeft verteld, hoe men door wiskundige redeneering tot het inzicht omtrent een vierde ruimte-afmeting kan komen, spreekt hij de verwachting uit, dat de mensch - door nieuw aangekweekte zintuigen, of eenvoudig door 'un mécanisme oculaire légèrement perfectionné' - eenmaal in staat zal zijn, deze vierde dimensie *waar te nemen.* Deze verwachting doet zien, dat hij den aard van het probleem in zekeren zin miskent, dat hij het te klein, te bekrompen ziet. De wiskunde, die zich volgens zijn eigen woorden, als een telescoop op de onbekende werelden van den geest richt, is ten opzichte van onze wereldruimte gekomen tot het poneeren van een onderstelling, die nooit door menschelijke waarneming *rechtstreeks* kan worden gecontroleerd, juist wijl deze onderstelling het bestaan van een *bovenmenschelijke* wereld impliceert. Onze zintuigelijke wereld kan voor ons slechts drie afmetingen bezitten en onze voorstellingen aangaande de ruimte zijn, krachtens ons psychisch wezen, evenzeer aan drie dimensies gebonden. Konden wij ooit tot 'waarneming' van een vierde dimensie komen, dan zouden wij geen *menschen,* d.w.z. geen aan een drie-dimensionale wereld gebonden wezens meer zijn. Laat ons dankbaar wezen, dat wij met ons abstracte denken datgene kunnen benaderen, wat aan onze rechtstreeksche waarneming eeuwig verborgen blijven moet. Men kan hier de tegenwerping maken - en M. maakt haar dan ook - dat de geschiedenis der menschelijke cultuur bewijst, hoe dikwijls datgene wat eerst als een niet te verwezenlijken visioen leefde in de phantasie, niettemin tot werkelijkheid is geworden. Daartegen kan dan echter worden aangevoerd, dat de hypothese der vierde dimensie allerminst zulk een visioen kan zijn. Deze hypothese is juist het tegendeel van een 'vizioen'. Zij is immers het tegendeel van alles, wat we ons kunnen *voorstellen,* wijl onze voorstellingen - de 'objecten' onzer verbeelding - als alle objecten gebonden zijn aan onze drie-dimensionale ruimte. De vierde dimensie is en blijft een onvoorstelbaar uitvloeisel van ons abstracte denken.

Een andere gevolgtrekking, die M. maakt en die wij niet gaarne zouden onderschrijven, betreft de z.g. *meta-psychica.* De meta-geometrie, die ons tot de vierde dimensie heeft gevoerd is, zegt

M., te vergelijken met de meta-psychica. ‘De meta-psychica zoekt de overzijde van het *ik,* vooral de overzijde van den dood - want wij weten nog niet, of de dooden *in* ons, dan wel *buiten* ons leven - in de manifestaties, waarvan er enkele, als de telepathie, wetenschappelijk zijn geconstateerd en geclassificeerd; waarvan andere, zooals de gemeenschap met de gedesincarneerden, betwistbaar blijven. Zij heeft, wat de hoofdzaken betreft, nog slechts een begin van bewijs.....’ En dit alles is, volgens M., ook het geval met de meer-dimensionale meetkunde.

Is dit inderdaad zoo? Wij zullen hier geen debat beginnen over spiritisme enz., iets waartoe wij ons ten eenenmale onbevoegd achten. Maar wel mogen wij wijzen op datgene, wat o.i. een onoverbrugbare klove vormt tusschen ‘metapsychica’ en ‘meta-geometrie’. Deze laatste is een wetenschap, langs den weg onzer denkwetten voortvloeiend uit de gegevens der gewone wiskunde; een wetenschap, waarvan men de resultaten bevestigd heeft gezien door een paar onomstootelijk vastgestelde astronomische feiten. De eenige moeilijkheid, die er zich bij opdoet, is de absolute onvoorstelbaarheid van een ruimte van meer dan drie dimensies; maar met de *logica* is het hier alles volkomen in orde. De ‘metapsychica’ daarentegen berust, wat haar voornaamste stellingen - namelijk die omtrent de gemeenschap met de dooden - betreft, nog bijna geheel op overgeleverde voorstellingen, terwijl het met de logische en experimenteele bewijsbaarheid juist, gelijk M. erkent, niet al te best gesteld is. Dat intusschen voor spiritisten, spiritualisten, metapsychici, en hun geestverwanten, in de hypothesen betreffende de vierde dimensie nieuwe motieven en gezichtspunten voor bespiegeling kunnen liggen, zij gereedelijk toegegeven.

Een speciaal hoofdstuk wordt door Maeterlinck gewijd aan *het droomen* en wel meer bepaald aan de droomen, die een voorspelling of een waarschuwing omtrent de toekomst zouden inhouden. Dit was te verwachten. Wanneer, zooals dit in de relativiteitsleer geschiedt, de tijd wordt ‘gespatialiseerd’ of ‘verruimtelijkt, wanneer dus datgene, wat wij *achter elkaar* beleven, wordt gefixeerd tot een onbewegelijk *naast elkander* - zoodat de gebeurtenissen niet tot òns komen, doch *wij* naar de gebeurtenissen toegaan - dan ligt de onderstelling voor de hand, dat wij van de aldus kant en klaar liggende toekomst op eenigerlei wijze vooraf kennis zouden kunnen krijgen.

En langs welken weg zou dit beter kunnen geschieden dan langs den weg van den droom, die reeds in de grijze oudheid als de specifieke bemiddelaar tusschen den mensch en het goddelijke werd beschouwd? Maeterlinck werpt zich dan ook met graagte op de mogelijkheid van het bestaan der toekomstvoorspelling in den droom. Het onderwerp is allerminst nieuw voor hem. Hij heeft er o.a., zooals hij zelf in herinnering brengt, in zijn boek *l'Hôte inconnu* een heel hoofdstuk aan gewijd. Behalve naar een paar bij zichzelf waargenomen droomen, die als een voorspelling van daarop volgende - trouwens, naar hij zelf erkent, zeer onbelangrijke - gebeurtenissen kunnen worden opgevat, verwijst hij naar het groote aantal door de bekende “Society for Psychical Research” verzamelde gevallen van dezen aard. Deze gevallen, die een ieder in de annalen dezer “society” kan vinden, en die daarom waarschijnlijk door Maeterlinck niet verder worden aangeroerd, vormen stellig voortreffelijk materiaal voor een systematisch wetenschappelijk onderzoek, dat toch vroeger of later zal moeten plaats hebben. Tot dusver echter kunnen Freud en de zijnen de meeste z.g. “toekomstdroomen” herleiden tot zeer intensieve “wenschdroomen”, waarbij de wensch zóó sterk in het onderbewuste leeft, dat men er later tenslotte in slaagt zijn wensch tot werkelijkheid te maken. Tusschen hen, die in het droomen een afschijnsel van toekomstig gebeuren zien, en de school van Freud, die den droom beschouwt als een manifestatie van in het onderbewuste gedrongen of daarin verzonken verlangens en emoties uit het verleden zou een synthese moeten gevonden worden; een synthese, die dan misschien eenig bewijs leveren zou voor de opvatting van hen, die Verleden en Toekomst als de vormen zien, waarin ons een eeuwig Heden tot bewustzijn komt. Maar vooralsnog is daarvan geen sprake. Het systematische, inderdaad wetenschappelijke onderzoek van den “droom” verkeert nog in het aanvangsstadium.

Op het hoofdstuk over den droom volgt een ander, dat de schrijver “Isolement de l'homme” betitelt. Waarin bestaat nu deze “afzondering”, waarin de mensch verkeert en, naar Maeterlinck meent, steeds verkeeren zal? Stel eens, zoo betoogt hij ongeveer, - met een verwijzing naar hetgeen hij in zijn boek *La vie des Termites* schreef - stel eens, dat het ons na eenige duizenden jaren gelukken zou om onze hersens te “hypertophieeren” op dezelfde

manier als de witte mieren er in geslaagd zijn de kaken van hun krijgslieden, de buik en de eierstokken hunner koninginnen, te hypertrophieeren. Dan zouden er menschen komen met een intellect, dat duizend maal grooter was dan het onze. Zulke “Uebermenschen” zouden dan alle natuurkrachten aan zich hebben onderworpen en zij zouden ook kunnen doen wat thans reeds sommigen onzer tijdgenooten bijna gelukt schijnt: zij zouden hun *ik* kunnen losmaken uit hun vleeschelijk omhulsel, telkens wanneer zij dat verkozen. En zoo zouden zij dan andere hemellichamen kunnen bezoeken en wanneer daar eveneens levende wezens huisden, zich met dezen in verbinding stellen, hen onderrichten en helpen en hun de voordeelen doen genieten van de zooveel hooger staande beschaving op aarde. Maar omgekeerd - wanneer er op andere lichamen levende wezens wonen, die grooter intellect hadden en in een hooger cultuurstadium verkeerden dan zij, dan zouden ook deze wezens zich kunnen “desincarneeren” en een bezoek aan onze aarde kunnen brengen, waarbij zij ons dan van onze ziekten en kwalen en van de rampen van onze onbeschaafdheid konden verlossen. Daar dit echter nog nooit is geschied, daar er nog nooit een hooger wezen uit den hemel tot ons is neergedaald om ons te helpen en te verlossen, moeten wij wel tot de conclusie komen, dat wij geheel alleen in het heelal zijn en dat er geen enkele andere wereld bestaat, die intelligenter of beter is dan de onze. En als dit het geval is, wat is dan dit heelal en wat is dan de God, de Idee, wat is het Noodlot of het Toeval, dat dit heelal heeft geschapen?’

Na al zijn scherpzinnige opmerkingen over de vierde dimensie en vooral na zijn dichterlijke gedachten over den droom, geeft dit kinderlijk-naieve en ook wel erg oppervlakkige betoog, dat eigenlijk niets met de vierde dimensie te maken heeft, den lezer een gevoel van groote teleurstelling. Maar deze teleurstelling verdwijnt, wanneer men bedenkt, dat hier geredeneerd wordt vanuit het gezichtspunt van een spiritist, wiens voorstellingen omtrent lichaam en ziel, materie en bewustzijn zoo geheel anders zijn dan die van ieder, die zich aan wetenschappelijk onderzoek en redelijk denken wil houden. Het uiten van een meening omtrent dergelijke beschouwingen en phantasieën moet worden overgelaten aan menschen met ‘spiritistische’ mentaliteit.

Bij het hierop volgende hoofdstuk onder de aanlokkelijke titel

‘Jeu de l'Espace et du Temps’ valt echter de teleurstelling met geen mogelijkheid weg te redeneeren. Want waarin bestaat dit Spel van Tijd en Ruimte, dat de dichter en denker Maeterlinck voor ons speelt? Eenvoudig in de herhaling van een bekende bespiegeling naar aanleiding van de beweging van het licht door de hemelruimte, een bespiegeling, die men reeds bij Flammarion en bij..... Jules Verne kan vinden. Men kent vaste sterren, die op zulk een grooten afstand van ons verwijderd zijn, dat een lichtstraal, die van onze aarde uitgaat en 300,000 kilometer per seconde aflegt, vele jaren, ja eeuwen noodig heeft om deze vaste sterren te bereiken. Zoo zouden bijvoorbeeld de astronomen op de ster Mira in het sterrebeeld de Walvisch, waar de van onze aarde uitgaande lichtstralen eerst na 72 jaar arriveeren, thans, wanneer zij hun kijkers op de aarde richten, de plechtigheden bij het in 1853 gesloten huwelijk van Napoleon III met Eugénie de Montijo kunnen aanschouwen. Dergelijke voorbeelden zullen wel in de meeste leerboeken der Cosmographie of Natuurkunde worden gegeven. Omgekeerd zouden *wij,* wanneer wij maar de daartoe geschikte telescopen bezaten, thans de gebeurtenissen op Mira kunnen waarnemen, die daar 72 jaar geleden hadden plaats gegrepen. De astronoom op Mira, die vandaar het huwelijksfeest van Napoleon waarneemt, ziet daar een groot aantal menschen leven en zich bewegen, die voor ons, aardebewoners, reeds lang gestorven zijn. Wat is nu de *ware* tijd, vraagt Maeterlinck, de tijd van de Aarde, waarin al die menschen reeds dood zijn, of de tijd van Mira, waarin zij nog leven en zich bewegen? ‘De ware tijd is een tijd, die doorleefd is of doorleefd zou kunnen worden’, - Maeterlinck haalt deze woorden van Bergson aan en laat er dan op volgen: ‘Jawel, maar doorleefd door *wie* - en hebben alle werelden niet dezelfde rechten?’ En als dit zoo is, waar bevindt zich dan de *werkelijke,* de *absolute tijd?* Tenzij er geen werkelijke, absolute tijd bestaat, omdat de tijd eigenlijk maar een conventie is, die door een tegenovergestelde conventie kan worden te niet gedaan. En ten slotte betoogt Maeterlinck dan, dat, waar het licht de gebeurtenissen van deze aarde eeuwigdurend door de oneindige ruimte draagt, de afbeelding van het leven, of *misschien het leven zelf* nooit uitgewischt wordt in de ruimte en in den tijd.

‘In werkelijkheid zijn het niet de gebeurtenissen, die komen of voorbijgaan - wij zijn het, die voorbij de gebeurtenissen gaan.....

het gebeuren komt niet tot ons, het is onbewegelijk, het ligt uitgespreid in het heden, dat begin noch einde heeft, maar wij zijn het, die tot het gebeuren gaan.'

'Aldus werpen wij een vluchtigen blik in een wereld van vier afmetingen, waar het *voorheen,* het *hierna,* het *nu* opeengestapeld liggen als photografische plaatjes en naast elkaar bestaan blijven in alle eeuwigheid.'

Het onlogische in deze redeneering springt onmiddellijk in het oog. Immers, wanneer de bewoners van Mira eerst thans de door het licht overgebrachte *afbeelding* van Napoleon's huwelijk kunnen waarnemen, dan doet dit niets af aan het feit, dat de *werkelijkheid* dezer gebeurtenissen uitsluitend werd doorleefd en doorleefd worden *kon* door Napoleon en zijn tijdgenooten. Wat de bewoners van Mira zien, is een afbeelding van een vroeger gebeuren, zooals wij bijvoorbeeld op een schilderij uit de zeventiende eeuw de afbeelding van den vierdaagschen zeeslag kunnen aanschouwen. Het eenige verschil is, dat op een schilderij het beeld onbewegelijk blijft, terwijl voor de bewoners van Mira ook de beweging van het vroeger gebeuren bewaard is gebleven - iets dat trouwens ook voor ons thans het geval zou zijn, indien ten tijde van Napoleon III de bioscoop reeds ware uitgevonden geweest. De bewoners van Mira zien eenvoudig de *film* van Napoleon's huwelijk. En dit is geen gevolg van het bestaan eener vierde ruimte-afmeting, maar het feit, dat het licht *tijd* noodig heeft om zich voort te planten.

Bovendien - afgezien van deze vergissing - heeft Maeterlinck ook de door hem aangehaalde woorden van Bergson niet begrepen en het loont de moeite hier wat nader op in te gaan; want met het standpunt van Bergson ten opzichte van Tijd en Ruimte grijpen wij het vraagstuk der vierde dimensie in het hart.

V.

Bergson is, zooals bekend, van huis uit psycholoog. Men kan zeggen, dat zijn wijsbegeerte het uitvloeisel, het resultaat is van zijn studie van het leven der ziel. Hij ziet een onoverbrugbare afgrond tusschen de verrichtingen van het Verstand en het Leven, zooals dit zich in de menschelijke ziel openbaart.

De wiskundige en de natuurkundige die het Zijnde met hun meet-

instrumenten te lijf gaan, bereiken, - zegt hij - slechts resultaten voor zoover die in verhoudingen van maat en getal kunnen worden uitgedrukt. Maar het Mysterie van het Leven benaderen zij niet. En nu ziet Bergson het leven bij uitstek tot uiting komen als Tijd. In den tijd - of liever in het *duren,* 'la duree', zooals hij den tijd bij voorkeur noemt, - 'beleeft' men de werkelijkheid; de *duur* is het Leven zelf. En de werkelijke tijdsduur kan nooit als zoodanig *gemeten* worden, omdat een *kwaliteit* niet valt uit te drukken in een kwantiteit. Toch zeggen we, dat we den tijd 'meten' met onze uurwerken. Wij laten dan bepaalde voorwerpen - de slinger van een klok of het door een gespannen veer bewogen kamrad van een horloge - een afstand in de ruimte afleggen tusschen het oogenblik, dat men de zon op een bepaalde plaats aan den hemel ziet staan en het oogenblik, waarop zij op datzelfde punt aan den hemel terug is gekeerd. Dan verdeelt men de aldus door de slinger of het rad afgelegde afstand in 24 gelijke deelen en men noemt elk zoo'n deel een *uur.* Wat hebben wij dan echter in werkelijkheid gedaan? Hebben we den *tijd gemeten?* Neen, wij hebben een afstand gemeten; namelijk de afstand, die door de slinger of het rad is afgelegd. In plaats van een tijdsduur, hebben wij een afstand in de ruimte gemeten. Wij hebben den *tijd* tot *ruimte* gemaakt, 'gespatialiseerd'. Het werken met zulk een gespatialiseerden tijd is voldoende voor de praktijk van ons dagelijksch leven en voor de behoeften der wetenschap. Maar wij moeten ons niet verbeelden, dat wij met onze uurwerken den werkelijken tijd, de tijdsduur, die het leven zelf is, kunnen meten. Want nogmaals - de tijdsduur kan niet gemeten worden; hij kan slechts worden beleefd. Deze conceptie vormt eigenlijk de grondslag van Bergsons wijsbegeerte; zij is het onderwerp van zijn voornaamste geschriften en hij staat voortdurend op de bres om haar te verdedigen tegen elken aanval.

Het was dus te verwachten, dat de opvattingen omtrent de vierde dimensie, zooals die voortvloeien uit de (speciale) relativiteitstheorie, Bergson in het geweer moesten brengen. Want de conceptie der vierde afmeting kan bij uitnemendheid een 'ver-ruimtelijking' van den tijd worden genoemd, daar zij immers de oorzaak is, dat men datgene wat ons, wezens der drie-dimensionale ruimte, als het gebeuren in de tijd tot bewustzijn komt, in een hooger-dimensionale ruimte voor eeuwig bewegingloos uitgespreid denkt. Bergson

is dan ook in het geweer gekomen. In zijn in 1922 verschenen boek ‘Durée et simultanéité’[1] behandelt hij de relativiteitstheorie, voor zoover deze betrekking heeft op het tijdsbegrip. Hij wilde weten in hoeverre zijn opvatting van ‘duur’ vereenigbaar was met de inzichten van Einstein omtrent de tijd. ‘Onze bewondering voor dezen natuurkundige,’ zegt hij in de inleiding, ‘de overtuiging, dat hij ons niet alleen een nieuwe physica bracht, maar bovendien nog eenige nieuwe denkmethoden, de meening dat wetenschap en wijsbegeerte weliswaar van elkander verschillen, doch elkander niettemin moeten aanvullen, - dit alles wekte bij ons het verlangen, legde ons zelfs de plicht op, om tot een confrontatie over te gaan. En als resultaat van zijn onderzoek deelt hij dan zijn conclusie mede, dat de stellingen van Einstein niet alleen niet in strijd bleken met zijn eigen opvatting omtrent de tijd, maar deze opvatting zelfs bevestigden. Het misverstand bleek alleen te wijten aan hen, die datgene wat uitsluitend tot het gebied der natuurkunde behoorde, rauwelijks hadden overgebracht op het terrein der philosofie.

Zijn meening omtrent de vierde dimensie kan nu als volgt worden samengevat: Wanneer men het gebeuren in een wereldruimte van een zeker aantal afmetingen als eens en voor altijd onbewegelijk vastgelegd denkt, in een wereldruimte van één afmeting meer, dan negeert men datgene, wat het *wezenlijke* van dit gebeuren is, namelijk de aard van het *Worden.* Want in plaats van het *worden* stelt men dan het *gewordene.* Nemen wij eens aan, dat wij, in onze drie-dimensionale wereld, het gebeuren in een *twee*-dimensionale wereld (in een platte-vlak-wereld dus) konden zien vastgelegd als een onbewegelijk drie-dimensionaal lichaam, waarvan den bewoners der platte-vlak-wereld alle onderdeden *successievelijk* - d.w.z. als een opeenvolging in den tijd - tot bewustzijn zouden komen; waarbij wij ons dan voorstellen, dat de platte-vlak-wereld met al wat er op is, zich door het drie-dimensionale lichaam heen beweegt. Dan zouden wij ons echter niets kunnen zeggen omtrent de *aard* der beweging van het platte vlak door het drie-dimensionale wereldlichaam heen. Die beweging zou in haar waren aard slechts in het bewustzijn der wezens in de platte-vlak-wereld kunnen worden *doorleefd.* Bovendien - wanneer men zich het in de platte-

1) Durée et simultanéité. A propos de la théorie d'Einstein, par Henri Bergson.

vlak-wereld voltooide gebeuren inderdaad gegeven denkt in een onbewegelijk lichaam van drie afmetingen, waar zich de plattevlakwereld doorheen heeft bewogen, dan zou iemand in onze *drie*-dimensionale ruimte, die dit lichaam aanschouwt, zich een oneindig aantal manieren en richtingen kunnen denken, waarop die beweging heeft plaats gehad. Maar alleen de bewoner der platte-vlak-wereld *weet,* hoe die beweging *inderdaad* heeft plaats gehad, omdat hij de beweging als zijn wereldgebeuren heeft *doorleefd.*

Wanneer een huis eenmaal is afgebouwd, dan zal een voorbijganger zich allerlei manieren kunnen phantaseeren, waarop dit huis tot stand is gekomen. Hij zou zich b.v. kunnen voorstellen, dat men met het dak begonnen was - zooals in een droom of op een film geschiedt. Wie echter zal aan deze voorstelling dezelfde werkelijkheidswaarde kunnen toekennen als aan de methode, gevolgd door de architect, die het huis bouwde? De methode van de architect is de eenig juiste manier om het huis samen te stellen. Elke andere methode kan slechts dienen om het eenmaal samengestelde huis ‘in gedachten’ weer uit elkaar te halen; het zijn de methoden der analyse - en analyseeren, uit elkander halen, kan men op zoo velerlei manier als men wil.

Het verstand, dat *duur* en *beweging* analytisch te lijf gaat, doet dit, omdat het niet het *wezen* van duur en beweging wil leeren kennen - hetgeen onmogelijk is - maar omdat het slechts wil vergelijken en meten. Om de snelheid van een bewegend lichaam te meten, laat men eerst het lichaam een zekeren afstand afleggen (en dus de beweging langs die afstand *voltooien),* waarna men die afstand meet. Men heeft dan weer het *bewegende* door het *bewogene,* het *wordende* door het *gewordene vervangen.* Hetzelfde nu geschiedt in de relativiteitstheorie met de Tijd. De natuurkundige heeft volkomen het recht om de tijd aldus te ver-ruimtelijken, omdat *hij* slechts heeft te werken met maat en getal. Maar de *wijsgeer heeft te bedenken,* dat maat en getal slechts surrogaten zijn, die het *wezen* van *tijd, beweging* en *worden* niet raken. Wie dit uit het oog verliest, ziet een wiskundige voorstelling abusievelijk aan voor een *transcendente realiteit.*

Men ziet, dat Maeterlinck zich wel wat al te gemakkelijk van Bergson's beschouwingen heeft afgemaakt. Inderdaad doet hij in zijn boek eigenlijk niets anders dan ons datgene, wat niet anders

dan een wiskundige voorstelling kan worden genoemd, te suggereeren als een zooal niet feitelijke, dan toch mogelijke transcendente realiteit. Met de vraag naar het *Wezen* van den tijd laat hij zich niet in.

VI.

Wij zeiden hierboven reeds, dat de geestdrift, waarmede zoovelen over de hypothetische vier-dimensionale ruimte aan het bespiegelen zijn geslagen o.i. moet worden verklaard als een al dan niet bewust streven om met de onoplosbare antinomieën, waarmee de menschelijke geest van de aanvang af heeft geworsteld, in het reine te komen. De Ruimte heeft - evenals de Tijd - de tegenstelling eindig-oneindig aan zich. En deze antinomie van een Ruimte, die wij ons noch als eindig, noch als oneindig kunnen voorstellen, vindt in het aannemen van een hooger dimensionale ruimte, waarin onze ruimte dan gekromd zou liggen, iets als een voorloopige oplossing. *Onze* wereldruimte kan nu niet meer oneindig zijn; zij is alleen nog maar eindig; de antinomie is verdwenen - om natuurlijk weer op te duiken, wanneer de vraag wordt gesteld, hoe het dan zit met de ruimte of ruimten van hooger orde. Maar daaraan kan ons menschelijk denken nu eenmaal niet ontkomen. Elke beantwoorde vraag werpt onmiddellijk weer een nieuwe vraag op. Als Bergson betoogt, dat de Tijd het Leven zelf, de ontplooiing van de ‘élan vital’ is, doet hij dan iets anders dan het stellen van het eene mysterie in de plaats van het andere?

En waarom zouden wij in den loop van ons denkproces niet nu en dan gebruik maken van een fictie? Sinds een eminent denker ons de beteekenis van de fictie in wetenschap, geloof en wijsbegeerte heeft geleerd[1)] en wij dus weten, dat een fictie zich niet eens op den duur behoeft waar te maken om onze denkarbeid verder te brengen, kunnen wij ons met gerust geweten overgeven aan een wijsgeerige romantiek, zooals wij die hier in het boek van Maeterlinck kunnen vinden. Mits wij er ons steeds rekenschap van geven, dat wij te doen hebben met romantiek en niet met geschoold denken.

Zelfs Bergson zal tegen dergelijke bespiegelingen geen bezwaar kunnen hebben. Want wel is de ‘gespatialiseerde’ tijd niet de

1) E. Vaihinger: Die Philosophie des ‘Alsob’.

werkelijke, ware tijd; maar ons analytisch verstandelijk denken kan nu eenmaal geen vat krijgen op den tijd, als het hem niet eerst tot ruimte heeft gemaakt. En het verstandelijk denken is evenzeer een uitvloeisel van het Leven, van de 'Elan vital', als ons intuïtief schouwen - zooals trouwens door Bergson zelf in zijn hoofdwerk 'l'Evolution créatrice' in den breede is uiteengezet. Beide zijn des geestes. Beide zijn van den Geest, die het wezen van het zijnde is. Zoo wortelt ook het ruimte-besef in ons eigen Zelf. Dat wij de ruimte door *ervaring* - n.l. door het ontdekken der bewegingsmogelijkheden van ons eigen lichaam - leeren kennen, doet daartoe niets af.

Ook van de tijd laat zich bewijzen, dat wij er ons door *ervaring* van bewust worden,[1)] al is het vermogen om het gebeuren als een 'na-elkaar' te beleven ingeweven in ons innerlijk wezen. En konden wij het ruimte-besef volgen tot aan zijn diepste psychische oorzaken, tot zijn oorsprong in ons *ik* - dan zouden wij naar alle waarschijnlijkheid tevens bij de oorsprong van het tijdsbesef zijn aangeland. Zoo komt alles neer op de *inkeer in onszelf,* op het schouwen in ons eigen ik en daarmede in het Wezen van het Zijn. Want ook wanneer wij met Bergson den Tijd zien als het Wordende, als de uiting van het Scheppende beginsel, en daarmede de door Maeterlinck aanvaarde opvatting van de tijd als een eeuwig Nu verwerpen, dan blijft toch nog altijd de vraag bestaan: hoe komt het dan, dat ondanks al onze belevenissen, ondanks ons voortdurend innerlijk Worden, ondanks het continu veranderen onzer bewustzijnstoestanden, toch altijd het besef ons bijblijft, dat wij in *Wezen* een onveranderlijke eenheid, een in zijn afzonderlijkheid standhoudend *ik* zijn? Hoe komt het, dat wij ons eigen ik beseffen als de synthese der tegenstelling tusschen Zijn en Worden, tusschen Verleden en Heden, tusschen Heden en Toekomst, tusschen Ruimte en Tijd?

Met deze vraag zijn wij weer gekomen tot hetgeen de kern van de bespiegelingen der mystieke denkers van alle eeuwen is geweest.

Maeterlinck haalt ergens de volgende woorden aan, die de Engelsche astronoom A. Eddington in zijn boek over de Relativiteitstheorie heeft geschreven: 'Wij hebben op den oever van het

1) Zie hierover o.a. J.M. Guyau: Genèse de l'Idée du Temps.

Ongekende den indruk gevonden van een vreemde voet. Wij hebben geleerde theorieën opgesteld ter verklaring van zijn aanwezigheid. Eindelijk zijn wij er in geslaagd om de gestalte te reconstrueeren van het geheimzinnige schepsel, dat deze voetstap achterliet. En zie, daar bemerken wij op eenmaal, dat wij te maken hebben met de indruk van onze eigen voet!'

Zoo is het. De intuïtieve denkers van het Oosten keerden in tot hun eigen *ik* en vonden daarin de kern van datgene, waarvan hun de buitenwereld het bedriegelijk afschijnsel scheen. De Westersche geleerden wierpen zich met hartstocht op de *buitenwereld.* Zij onderzochten en bestudeerden en berekenden de Natuur tot in hare verst bereikbare uithoeken, om dan te bevinden, dat die buitenwereld, welke zij zoo goed meenden te kennen, slechts de 'buitenkant' was van datgene, wat zij als het wezen ontdekten van..... hun eigen ik.

Zoo kwamen het Oostersche en het Westersche denken van uit tegengestelde uitgangspunten tot dezelfde slotsom.

En zoo zal ook ten opzichte van het vraagstuk der vierde dimensie - die het vraagstuk van Ruimte en Tijd en daarmee het mysterie van het Zijnde impliceert - het verstandelijk denken ten langen leste tot dezelfde begrippen en voorstellingen moeten komen als de dichterlijke intuïtie; al kan het intellect dan ook de groote mysteriën van Tijd, Worden en Beweging slechts op indirecte 'ver-ruimtelijkte' wijze benaderen en al kan de Intuïtie vooralsnog slechts tot uiting komen als wijsgeerige romantiek.

Shakespeare in onzen tijd
Schets van A. Weruméus Buning, *Oud-Zeeofficier.*

Het is niet voor het eerst, dat ik hierover spreek. Vele, vele jaren geleden, toen ik langen tijd in Engeland gewoond had en te Londen, in het *Lyceum-Theatre* den grooten H e n r y I r v i n g meer dan eens den Hamlet had zien vertoonen, maar vooral ook, veel later, toen ik onzen nu, helaas, wijlen R o y a a r d s den Hamlet zag geven, zooals ik I r v i n g het nooit had zien doen. Onze R o y a a r d s gaf werkelijk den mensch Hamlet, terwijl I r v i n g alleen den tooneel-Hamlet gaf. R o y a a r d s *kende* Shakespeare, en speciaal Hamlet, beter dan menig Engelschman. Aangezien ik toen ook studeerde voor Engelsch-Middelbaar was dat voor mij werkelijk een genot![1)]

Helaas, *hij,* R o y a a r d s , *is* niet meer, maar nu kunnen we Shakespeare toch lezen!

'Lieve hemel, meneer', hoor ik misschien iemand zeggen, 'schei toch uit met het aansleepen van al meer boeken en letters: we hebben toch al moeite genoeg om er doorheen te komen en geregeld ons dagblad bij te houden met zijn zoo- en zooveel kolommen en dan ook nog even, als er tijd over is, iets van de tijdschriften, die we wekelijks en maandelijks in de portefeuille van ons leesgezelschap vinden, in ons op te nemen. En dan nog al die mooie kleine verhaaltjes en novelletjes, die we in de kiosken koopen. Neen, werkelijk er kan niet meer bij.'

1) *Noot redactie N.G.* - Dit was in Royaards Rotterdamschen tijd in den Tivoli Schouwburg, directie Jan C. de Vos en van Korlaar. Daar de heer W.B. Verkade's Hamlet-vertolking nimmer zag, voegen wij hier op *zijn* verzoek nog bij, dat ook Verkade het menschelijke in den mensch Hamlet prachtig naar voren brengt.

Toch, niettegenstaande zoo'n jeremiade, waag ik het, met mijn lees-betoog aan te komen, omdat de werkelijke strekking er van goed bedoeld is: lees minder, maar *goed!* En hiervoor neem ik speciaal Shakespeare, en wel, omdat deze op zoo verschillende wijze kan gelezen worden. Het is merkwaardig, hoeveel menschen Shakespeare in verschillenden vorm in hun bezit hebben en hoe weinigen er zijn, die werkelijk met hem kennis trachten te maken. Wij zien Shakespeare in een keurig net bandje, met goud op snee, op den boekenhanger staan, gedrukt met een letter, zoo zuiver en fijn, dat het een lust is om te zien, maar tevens zoo klein, dat iemand de tranen over de wangen loopen, wanneer hij beproeft er in te lezen.

'Daar staat Shakespeare..... Ja..... jawel..... dat 's Shakespeare..... Een aardige editie, nietwaar?' - 'Ja, keurig!'. - En daar blijft het bij.

Verder heeft men portretten van Shakespeare en schilderijen, waarop hij wordt voorgesteld in den een of anderen toestand, of wel: men heeft zijn buste, zijn borstbeeld. 'Een mooie kop!' - Men heeft schilderijen van *Romeo en Julia,* van *Hamlet* en *Ophelia,* of van *Ophelia* alleen, of wel..... ja, men heeft allerhande dingen, die van Shakespeare afkomstig zijn, zelfs boorden en manchetten. Men weet of heeft gehoord, dat hij acteur geweest is en in zijn tijd nog al een doordraaier was; men haalt dan zijn schouders op en zegt: 'Och, ja, dat is dikwijls zoo met die soort van menschen,' of met andere woorden: dat wil men hem dan wel vergeven, en men neemt zijn buste van het plankje of den schoorsteenmantel en blaast er het stof een beetje af. - En..... *daar blijft het bij.* Maar *lezen* doet men hem niet.

Tenzij..... door menschen, die er 'geleerdheid mee plegen' en die men hoort zeggen: 'wel zeker, ik heb die en die stukken gelezen, terwijl men dan, in gedachte, zijn kuif opstrijkt (als men er een heeft) en gevoelt, dat dit feit op de omgeving den indruk maakt, dat men met een zeer hoog letterkundig ontwikkeld mensch te doen heeft. - Ik meen zelfs van tijd tot tijd wel eens ontdekt te hebben, dat er in dit opzicht personen worden gevonden van zoo practischen aard, dat zij zich het Tauchnitz-deeltje aanschaffen met de *Tales from Shakespeare* van C h a r l e s L a m b , die zij dan zeer aandachtig doorlezen en hierdoor het geraamte van de Shakespeare-

wereld in hun hoofd krijgen, en, als ze hierin een weinig geoefend zijn, dit op een alleraardigste manier met een vernuftig kleed weten te bedekken; zoodanig, dat een deel hunner omgeving in de meening verkeert, dat onder deze japon niet maar alleen een geraamte, doch werkelijk de Shakespeare-wereld zelf in vleesch en bloed aanwezig is. Deze menschen behooren tot een rubriek, die ik gewoon ben de revue-mannen te noemen, die de letterkundige beweging bijhouden, door ijverig iedere maand of dag alle overzichten en recensies te lezen; alles in zich opnemen, wat een ander hun omtrent iets mededeelt en dit dan later bij het een of ander discours als eigen fabrikaat weer aan de markt brengen, en als zoo'n revue-man er den slag van heeft, kan hij van zoo iets heel veel genoegen beleven en vooral van dat Shakespeare-geraamte. 'Wat 'n knappe kerel is het toch, zeggen de menschen dan later en de denkbeeldige kuif van zoo iemand gaat dan heelemaal naar boven. Maar er zijn ook menschen, die werkelijk Shakespeare lezen, maar in den geest, zooals ik indertijd te Rome (waar ik ook geruimen tijd geweest ben) meer dan eens een troepje Engelschen door het Vaticaan zag jagen, in zenuwachtige haast. De stumpers werden hijgende voortgesleept door een *cicerone* of gids, die blijkbaar had aangenomen, hen in zekeren tijd alles te laten doorloopen, alles te wijzen en *niets over te slaan!*

.....*'Well, you see, we must have seen every thing. We can't come home, without having seen that most interesting.....'* En dan noemden ze dit of dat voorbeeld of voorwerp. Zij durfden niet thuis te komen, wanneer zij niet iedere bekende merkwaardigheid hadden aanschouwd en dit feit onder eede konden verklaren. Nog herinner ik mij het zielelijden, dat ik uitgedrukt zag op een aardig Engelsch meisjeskopje, toen de gids haar bij het uitkomen van eene zaal, op hare vraag of het nu gedaan was, met medelijden aanzag en een welsprekend: *'O, no!..... op lange na nog niet,'* liet hooren. En vooruit ging het maar weer; terwijl de gids voortging met zijn eentonige beschrijving op te dreunen, evenals een voortdurend druppelende en druppelende dakgoot in een regenachtigen nacht..... De stumpers!

En zóó wordt, helaas, ook Shakespeare wel eens gelezen. Helaas! want men moet hem langzaam lezen, er is zoo'n zee van in-goeds in; iets, wat ons bij blijft ons heele leven lang! Werkelijk mooie

'romannetjes' en 'novelletjes' zijn er ook in, en 'amusant' is hij dikwijls ook. B.v. *Falstaff* in *Merrij wives of Windsor* enz. enz. enz. Verbeeldt men zich, dat het tijdelijk 'vervelend' begint te worden, dan legge men hem voor een poosje op zij..... Desnoods in een geheel jaar niet meer dan één stuk. Maar, toch, dat 'loont'..... Wat een zee van schoone, geestige en ware *menschkundige* gezegden zijn er niet uit Shakespeare te halen. Ik zou mij een 'Shakespeare-dominee' kunnen voorstellen, die ze gebruikt als teksten voor zijn preek.

En nu wil ik dit artikel besluiten met een toepasselijk woord in deze, aan Shakespeare ontleend:

'To climb steep hills, requires slow pace at first.' (Henry VIII)

'Die een steile hoogte op wil, dient langzaam aan te beginnen,' zou voor eene Shakespeare-studie in deze wel zeer vrije, maar meest toepasselijke vertaling zijn.

Een platonische blauwbaard door Ralph Springer.

Hij was kandidaat in de rechten en zij leerling aan de kweekschool voor onderwijzeressen, toen ze elkaar leerden kennen, ter gelegenheid van een studentenfeest. En dien avond hadden ze gepraat en gedanst en hij had haar later naar huis gebracht, alsof ze elkaar al o zoo lang kenden; ja, het was haar geweest, of ze vóór dien avond nog nooit met een *man* had gesproken. En toch, was Hans nauwelijks twintig jaar oud en had ze pas veertien dagen geleden haar verloving met Buderwald, die tien jaar ouder was dan zij, afgemaakt. Bij Hans vergeleken, vond ze Buderwald nu niet meer dan een dommen, ingebeelden schooljongen.

Zonder dat ze dat hadden afgesproken, haalde hij haar den volgenden middag van school af en ze was daar niet in het minst verwonderd om. Want, wat men gaarne wil, accepteert en ondergaat men als vanzelfsprekend.

Haar eerste indruk, dat ze nú pas in haar leven een man had ontmoet, bleef haar gedurende het gansche verloop hunner vriendschap bij. Zijn man-zijn demonstreerde zich jegens haar vooral daarin, dat zij uren na een gesprek met hem, zich gansche brokstukken eruit voor den geest kon roepen en zich ermee bezighouden, als zat hij nog tegenover haar.

Hans sprak veel over haar aanstaand werk als onderwijzeres, op een wijze, die haar geheel deed vergeten, dat ze dat toch óók had gekozen om in haar levensonderhoud te kunnen voorzien. Hij leerde haar begrijpen, dat het onderwijzerschap, anders en méér dan een broodwinning, een overgave moest zijn aan de kinderen, die haar zouden worden toevertrouwd. Niet zij, Dorine, zou het wezen zijn, dat zich gesteld zag, de kinderen bij te brengen wat voor dat leer-

vak was bestemd; maar, die kinderen zouden haar dagelijks de kracht en de wijsheid toevoeren, die *zij* behoefde om met hen tezamen te verwerken, wat uit hén, die kleinen, *haar* toestraalde. Want, leerde Hans haar, de kinderen stonden de Natuur en het Hoogste Weten nader dan zij, wijl die nog zoo kort tevoren van de Universeele Kracht waren afgescheiden, om opnieuw als mensch het leven op aarde door te gaan.

Die gesprekken leidden ertoe dat ze zich verdiepten in Spiritisme, Theosofie en de leer der Re-incarnatie. Of eigenlijk, *sprak* hij daar veel over en *luisterde* zij. Maar, toch was het haar, of ze *tezamen* die onderwerpen bespraken en of elke conclusie, door hem geuit, *haar* antwoord was op een vorig gezegde van hèm.

Het scheen zoo heel gewoon dat hij na eenige dagen reeds bij haar thuis kwam. En toen hij haar aan zijn moeder voorstelde, was deze zoo rustig-tegemoetkomend jegens haar, dat het haar scheen als moest ook zij geheel doordrongen zijn van de voorname kalmte en den waardigen ernst, die het wezen Hans vormden.

Toch was er iets geheel vreemds in dezen vriendschappelijke verhouding, hoewel ze dat *vreemde* onderging alsof het heel *gewoon* was. Immers, ze had tot nu toe altijd vriendschap tusschen een jongen man en een jong meisje gezien, als de eerste periode van een *liefde.* En altijd had, in haar levensbeschouwing van meisje uit een klein-burgerlijk gezin, het bezoeken van elkaars familie gelijk gestaan, met het erkennen van een verloving, zelfs al was dat *woord* nog niet gesproken.

Doch nu, schoon Hans *thuis-kwam* en met vader en haar broer Max over hun zaken en andere aangelegenheden sprak en mevrouw Harlaere, Hans' moeder, haar telkenmale tot een nieuw bezoek aanmoedigde, wist ze zeer goed, dat er zoo iets als een verloving absoluut niet bestond, tusschen Hans en haar. En hoewel hun vriendschap die teederheid droeg, welke dikwijls aan werkelijke liefdesverhoudingen ontbreekt, hij verzuimde immers soms ernstige lezingen of gezellige studentenavonden om met haar een tooneelstuk te gaan zien, waarvan hij wist dat het haar zeer interesseerde, had hij haar zelfs nog niet eenmaal gekust. Nu was het ongewone van dit *vreemde,* dat zij het zeer *normaal* vond, schoon ze zeker wist, dat ze, levende in den gemoedstoestand waarin ze door hem was gebracht, niets liever wilde dan gekust worden door hem en onder

geen omstandigheden den kus van een anderen man zou kunnen verdragen.

Maar waarom zou ze deze reserve niet natuurlijk hebben gevonden, nu er nimmer over liefde of genegenheid was gesproken? O ja, wel veel gesproken, door beiden, er *over,* maar niet als iets *tusschen* hen bestaande. Zeer veel er óver gesproken, als een kracht, een macht van voorname beteekenis, welke haar invloed van uit enkelen kon doen voelen door velen, door gansche volken. Zij hadden tezamen gebabbeld óver liefde, nee, de *liefde* besproken als een neutrale macht die van honderd zijden kan benaderd en beoordeeld worden en welke men telkenkeer opnieuw met belangstelling en sympathie kan beschouwen. Maar geen van beiden had ooit, zelfs niet zéér zijdelings, op de mogelijkheid gezinspeeld, dat die macht ook hen tezamen had gebracht en hen elkaar voortdurend deed zoeken.

Eenige weken lang kon Dorine het uitvragen van haar vriendinnen en kennisjes, door kleine slimmigheidjes ontwijken. Moést je dan juist altijd trouwen met een jongen man, wiens conversatie iets meer waard was dan die van andere mannen? Moet een meisje dan altijd het woord ‘verloving’ in gedachten hebben, als een jonge man vriendelijk tegen haar is?

Ze wist echter dàt die antwoorden slimmigheidjes waren. En ook dat, als het al niet zoo erg was dat ze er door jokte tegen de meisjes, het zeker slecht was dat ze zichzelf ermee bedroog.

Want.....

Toen ze eenmaal het woord ‘want’ bewust had gevoeld, ja, in zich had hooren zeggen, wist ze tegelijk hoè ze eigenlijk tegenover Hans stond. Wat hij haar gaf, zijn gesprekken, de stille waarde zijner onuitgesproken gedachten, de rust zijner tegenwoordigheid, als hij naast haar liep of tegenover haar zat, was iets van zóó groote waarde voor haar, dat ze het wel gaarne voor *altijd* wilde behouden. Of, althans, wilde ze voor zeer langen tijd de *zekerheid* bekomen, dat *zij* het *alleen* zou genieten.

Toen wist ze dat, als ze hem dan al niet liefhad, ze hem tóch als dè man begeerde, die vàn en bij haar zou blijven. Maar hàd ze hem lief - of had ze hem niet lief? En, wat voor haar nog belangrijker was, had hij háár lief? Was hij haar *vriend,* zooals hij die van een man kon zijn? Of was zijn genegenheid het gevoel van *een man voor een vrouw,* zij het dan in het allereerste stadium?

Den middag, dat die gedachten door haar hoofd dwarrelden, zag ze hem, bij het uitgaan der school, anders en opmerkzamer aan dan ze gewoonlijk deed. En ze trachtte aan zijn handdruk te voelen, wàt er eigenlijk in hem leefde voor haar.

Ze leerde er echter weinig uit en ook uit den eenvoud, waarmee hij den schijnbaar onbewust door haar aangeboden arm accepteerde. Even natuurlijk als hij met haar gearmd liep, liet hij haar weer los, toen zij dat verlangen liet merken.

Dat hinderde haar, wijl ze nu *voelde* dat zij *gaarne* met hem gearmd liep en het hèm onverschillig liet. Een gevoel van teleurstelling doorgolfde haar en liet haar niet meer vrij, tot zij voor haar deur stonden.

- Ga je nog mee naar binnen? vroeg ze in schijn onverschillig.

Tegelijk keek ze hem verrast aan, wijl ze dat sinds ze hem kende, voor den eersten keer vroeg. Tot nog toe was hij, wanneer hij tijd had, met haar meegegaan, zónder gevraagd te worden, als een eenvoudige handeling welke men niet overweegt. En terwijl ze hem aankeek, voelde ze zich blozen.

Hij zag dat niet, of gaf er geen bizondere aandacht aan. De weinige meisjes welke tot nog toe zijn aandacht hadden getrokken, hadden allen nu en dan gebloosd; daarom vond hij het een zeer gewoon verschijnsel bij een vrouw. Een oogenblik later liep hij met haar mee en zette zich even rustig als gewoonlijk bij vader neer, om eenige zetten op een schaakbord te doen.

Dien avond, met haar moeder alleen, bracht zij het gesprek op de plaagvragen der meisjes en weidde ze er meer over uit dan oorspronkelijk haar bedoeling was.

- Maar wàt bestaat er dan eigenlijk tusschen jou en Hans? vroeg moeder eindelijk.

Daarop had ze gewacht. Ze peinsde een oogenblik op een antwoord en zei dan langzaam:

- Moeder, ik weet het niet; weet *U* het? Ik heb er den heelen middag over nagedacht en kon niet tot een conclusie komen. Ik weet het niet.

- Dikwijls weten we veel dingen zeer goed, die we eigenlijk niet weten, zei Moeder toen, glimlachend.

- Dat is mogelijk. Maar ook denken we soms dingen te weten, waarvan we later bemerken, dat we ze absoluut niet wisten. Ik weet het nièt.

- Heeft-ie je werkelijk nooit *gevraagd?*
- Nee.
- Heeft mevrouw Harlaere nóóit op iets gezinspeeld?
- Nee, met geen woord.
- Dan had je misschien daar geen visites meer moeten maken, Dorine.
- Waarom niet, als zij me steeds zoo vriendelijk uitnoodigt? Er steekt toch niets in.
- Waarom spreek je er dan niet eens met Hans over? vroeg moeder, na even nadenken. Misschien had je dat zelfs al veel eerder moeten doen.
- Moeten ja, maar Hans is geen jongen, als andere jonge mannen. Hij is een man.
- Een man, zeg je. Zooveel te meer kans is er dat hij een oprecht antwoord zal geven.

Een week later sprak Dorine er met hem over, toen ze zekeren avond van het Concertgebouw naar huis wandelden.

- Hans, vroeg ze plotseling, heb jij je al eens afgevraagd hoe het komt, dat wij van onbekenden ineens zulke goede vrienden zijn geworden? Begrijp jij, wáárom wij elkaar zoo dikwijls ontmoeten en zooveel tezamen uitgaan?

Hij was een oogenblik zóó verrast door haar vraag, dat hij bleef stil staan en zijn pijp in de handpalm leegklopte.

- Hoe kom je om alles ter wereld aan zoo'n vraag? vroeg hij dan verwonderd. Vraagt men dan ooit wáárom men vriendschap neemt en vriendschap geeft? Het feit dàt er niet bij gevraagd en geredeneerd wordt is immers hèt bewijs dat ze zuiver en oprecht is. Wàt valt er ààn of vàn te begrijpen, Dorine? Dàt begrijp *ik* niet.

Het duurde een poos voor ze weer tot praten kwam, zóó verwonderd was ze om zijn antwoord. Ze had gedacht dat, wat *zij* allengs bewuster in zich ging voelen, ook in hèm leefde, zij het dan veel latenter. En, dat haar vraag dóór zijn gedachtenleven zou dringen als een electriseerende naald, die alles wat hij raakt deed trillen.

Het kon bijna niet anders of een nagenoeg zoo directe vraag moest hem òf wakker maken, of, indien hij zich bewust was van zijn innerlijken drang, hem tot de overtuiging voeren dat hij zich nù

gansch moest uitspreken. Maar zijn antwoord, dat haar wèl weer den man in Hans deed zien, kon nu toch even goed een uitvlucht of een dooddoener van iemand, die zich liever niet oprecht uitliet, zijn geweest.

- Waarschijnlijk begreep je me niet goed, Hans, zei ze, na lang zwijgen. Ik zou bijvoorbeeld kunnen zeggen, dat, evenmin als we over onze *vriendschap* hebben geredeneerd, er is bepaald dat onze nieuwe, wederzijdsche genegenheid nièt iets anders zou worden.

Hans keek haar, al voortgaand, aan en lachte haar vergevensgezind toe. In dien lach was iets als een doorzien van haar kinderachtigheid, doch tegelijk de erkenning dat die zeer natuurlijk was. En, nu hij sprak was hij nòg wel en stéédś de volgroeide man voor haar, maar tegelijk de bezitter eener ervaring, welke ze niet bij hem had verwacht.

- Dorine, het is zoo erg, erg jammer, dat je dat zegt. Moèt dan altijd een mooi abstract gevoel voor een concreter plaats maken? Moèt dan altijd een vriendschap tusschen een jongen man en een jonge vrouw veranderen *in* of plaats maken vóór de praktische liefde, die na een verloving naar het huwelijk voert?

Ongeveer datzelfde had zij haar vriendinnen tot antwoord gegeven, toen ze met hare vriendschap hadden geschertst. Zij echter had dàt bescheid gevoeld als iets wat ze zeggen moèst - wijl er geen ander was, terwijl het haar van hèm aandeed als eenvoudig en oprecht gemeend.

- Hans, zei ze, we hebben ons vanaf den eersten dag vrij en zonder voorbehoud jegens elkaar uitgesproken. We mogen het nú dus evengoed doen. Geloof jij dan niet dat we dat mooiere, dat wat jij het abstracte der vriendschap noemt, kunnen *behouden,* óók tijdens een verloving, óók indien we met elkaar zouden trouwen.

- Ik wàs verloofd, op mijn zeventiende jaar, zei hij rustig en het had weinig gescheeld of zelfs reeds twee maanden getrouwd. Dat wil zeggen, niet met dàt meisje, maar met het tweede, nà haar.

Nu schrok Dorine. Ze keek hem, pijnlijk getroffen, aan, als dacht ze dat hij schertste en met haar spotte. Maar nee, zijn oogen glimlachten nog even tegemoetkomend en begrijpend als zooeven.

- Hans, waarom heb je me dat niet eerder verteld; waarom nù eerst? Twee maanden geleden kenden we elkaar immers al.

- Daarom is het huwelijk dan ook niet doorgegaan.

Nu trilde een golf van dankbare warmte door haar wezen. Die goeie Hans, daar verried hij, zonder het te begrijpen, dat hij van begin af aan van haar meer had gehouden dan van het meisje dat bijna zijn vrouw was geworden.

Maar, tegelijk voelde ze den spits van het zelfverwijt in zich steken.

- Hans, zei ze met stille stem, is het dan voor mij.... is het *mijn schuld....*? Heb je om mij je huwelijk niet laten doorgaan?

Ze stonden bij haar woning en een oogenblik draalde ze met het zoeken naar haar sleutel.

Wat hij nu zou antwoorden moest de bekentenis van een bijna jongensachtige, onschuldige ziel, in het wezen van zoo groot, mannelijk verstand zijn. En zijn antwoord zou tevens de vervulling voorspellen eener verwachting, welke gedurende deze wandeling in haar steeds sterker was geworden.

- Nee, hoorde ze zijn rustige stem zeggen, ik heb niet om *jou* mijn huwelijk doen afspringen; ik heb het überhaupt niet gedaan. Zij kon het niet verdragen, dat ik buiten haar een vriendin had, die ik als *vriendin* zou behouden, ook als ik getrouwd was.

- Dàt zou ik óók niet goedvinden, viel Dorine uit. Nóóit, nóót.

- Is het dus niet mooier en heerlijker louter vrienden te blijven? vroeg hij.

Ze had nu haar sleutel in de hand. Hij lichtte reeds zijn hoed op.

Ze kon en wou die oplossing niet als de eenig mogelijke aanvaarden. Ze wilde niet gelooven dat, als zij genoeg van elkaar hielden om met elkaar te trouwen, die genegenheid dan te gering zou zijn om tevens elkaars *vrienden* te blijven.

Dit gesprek verzweeg ze voor haar moeder. Zij toch zou die opvatting absoluut niet begrijpen en achter Hans' woorden iets héél, héél anders zoeken. En ja, eigenlijk viel er ook wel iets anders uit op te maken.

Maar, er geheel en tegenover *iedereen* over zwijgen, kon ze toch óók niet, terwijl haar vriendinnen zéker niet in aanmerking voor haar vertrouwen kwamen. Toen, leek haar plotseling, maar dan ook volkomen, mevrouw Harlaere, Hans' moeder, de eenige persoon met wie ze over die kwestie kon praten, zonder dat ze behoefde

te vreezen onverschilligheid of koude nieuwsgierigheid tegenover zich te voelen.

Mevrouw Harlaere hoorde haar rustig aan en glimlachte bij het wéérvertellen van haar gesprek met Hans, zooals deze zelf kon glimlachen.

- Hans is een zeer bizondere jongen, nietwaar? antwoordde ze slechts. Ze knikte toestemmend toen Dorine naar een sigarettenbox wees.

- Vallen bizondere mannen dan buiten de sfeer van het huwelijk? vroeg het meisje voorzichtig, na haar sigaret te hebben aangestoken.

- Och wat, bizondere mannen zijn óók gewone mannen. Voor de vrouw is elke man gewoon. En *hij* behoeft zeker een goede vrouw en een gezellig gezin, wijl hij, met zijn gaven, zich beslist een belangrijke praktijk kan verwerven. Maar, waarom wil jij liever zijn *vrouw* dan zijn vriendin zijn, Dorine? Jij bent het vierde of het vijfde meisje dat me in die moeilijke kwestie 'Hans' om raad komt vragen en van jou weet ik het zoo zeker als ik het van die vorige meisjes wist, dat je nièt naar dien raad wilt luisteren.

- O mevrouw, beslist, met groot genoegen zelfs.

- Zeker, dat geloof ik graag, zei mevrouw Harlaere, goedig glimlachend, maar je zult er niet naar *handelen.*

Dorine, zei ze, zeer ernstig, Hans is driemaal verloofd geweest en één keer was alles voor zijn huwelijk al bepaald. Maar, die drie verloofden, die toch de mogelijkheid zagen zijn vrouw te worden, waren achtereenvolgens, de een zoo sterk als de andere, jaloersch op zijn vriendin, die hij *gelijktijdig* had.

- Dat pàst hem ook niet! viel Dorine heftig uit.

- Nu je dat zegt, geloof ik dat jou verloving met hem al zéér kort zou duren. Waarom wil je niet liever zijn *vriendin* blijven?

- Maar mevrouw, de verhouding van een man met een vrouw zoekt toch haar conclusie in een huwelijk. En als wij elkaar zoo gaarne mogen, waarom zouden we dan niet met elkaar trouwen?

- Dat hebben die vorige drie meisjes óók gezegd, en tòch hebben ze haar verloving uit jaloezie op de *vriendin* afgemaakt.

- Misschien bestond er dan geen liefde tusschen haar en Hans; anders zouden ze hem toch niet zoo gemakkelijk opgegeven hebben.

- Liefde, zei mevrouw Harleare peinzend, van Hans was het beslist geen van die driemaal liefde. Hij wil echter niet graag een

vriendin verliezen en *verloofde* zich daarom achtereenvolgens met zijn drie vriendinnetjes, om haar beurtelings haar zin te geven.

- En dàn, later?

- Later, mijn kind? Wel, als hij verloofd was, zag hij in, tòch zijn vriendin verloren te hebben. Dan was ze van alles en iedereen, behalve van hem. En hij behoeft nu eenmaal vriendschap om door wederzijdsche vertrouwelijkheid zijn eigen innerlijk wezen duidelijker te kunnen waarnemen.

- Heeft hij dan geen vrienden?

- Ja, hij heeft vrienden, maar die zoeken, evenals hij.. Ze staan naast elkaar en praten elkaar voorbij; ze ontmoeten elkaar niet, flitsen niet tegen elkaar! Dáártoe schijnt hem alleen vrouwelijke vriendschap te kunnen dienen.

- En als die vriendin dan zijn verloofde en later zijn vrouw wordt, maakt dat voor hem haar waarde dan geringer? De vrouw, het meisje blijft immers hetzelfde wezen dat ze was toen ze nog zijn vriendin was.

- Ja, ja, ja!

Mevrouw Harlaere knikte goedmoedig haar waardig, grijzend hoofd.

- Hans verklaarde het echter geheel anders. Hij beweert, dat haar niet-veranderen aantoont, dat het meisje nimmer zijn *vriendin* is geweest, maar altijd zijn verloofde-in-afwachting. Daarom heeft hij na zijn verloving steeds weer een nieuwe vriendin gevonden, die de plaats bij hem moest innemen, welke zijn verloofde van het oogenblik eigenlijk nimmer had vervuld.

- Maar? vroeg Dorine aarzelend, wat gelooft en begrijpt U er eigenlijk van. Vindt U het niet vreemd, niet wonderbaar?

Mevrouw Harlaere keek keek haar trotsch aan.

- Hans is mijn zoon, zei ze dan en ik als *moeder* zie hem als een zeer bizonder mensch. Waarom zou ik hem dan niet zijn zeer bizonderen kijk op de vrouw veroorloven?

- Maar, is U het met hem ééns? vroeg Dorine.

- Dorine, meisje, als een moeder trotsch is op haar zoon, dan is ze *alles* met hem; *eens* zoowel als al het andere. Waarom niet?

- Gelukkig dat de *vrouw* daar een andere kijk op heeft, mevrouw, zei Dorine trotsch. Zelfs als ze liefheeft verwacht ze van den man meer waardigheid en zelfrespect. Ik moet nu naar huis, mevrouw.

- Dag, Dorine, zei mevrouw Harlaere. Ze keek het vertrekkend meisje met peinzenden blik na. En ze peinsde nòg, toen Hans dien avond laat thuis kwam en een vroolijk studentenlied floot. Want, dat hij, niettegenstaande zijn eigenaardige natuur, nu en dan kon losbreken als een schooljongen, verbaasde haar somtijds meer dan zijn hooge, onvervulbare, eischen welke hij aan het leven stelde.

Dorine had haar brief geschreven en was nu in beraad hoe ze hem dien zou doen toekomen. Per post *zenden* vond ze een lafheid, wijl ze hem òm den dag *sprak.* Hem den brief geven, was eigenlijk àl te dwaas; als ze uren lang met hem kon loopen praten, kon ze óók dàt weinige zeggen, wat in den brief stond.

Wat ze hem geschreven had was eigenlijk.... een verstandelijke liefdebekentenis. Of eerder nog, een huwelijksaanzoek op intellectueele gronden. Er kwam niet eenmaal het woord liefde in voor, als reden tòt en grond vòòr een burgerlijke bestendiging hunner vriendschap.

Veel van wat ze eigenlijk voor hem voelde en wat haar voortdurend tot hem dreef, had ze in haar brief verzwegen. Al het werkelijk mooie en teere, het abstracte, had ze er uit gelaten, evenals ze dat de laatste dagen uit haar gedachten had gebannen, om in hoofdzaak en met nadruk aan te toonen, dat slechts een huwelijk de conclusie kon zijn van hun wederzijdschen drang naar elkaar.

Ze wist dat de brief niet mooi gedacht was, om het verstandelijke van zijn inhoud en - wijl ze er niet in geloofde. Veel liever dan hem door geestelijke argumenten te overtuigen, had ze zijn armen om haar hals en zijn mond op den hare willen voelen. Een lange, warme zoen zou meer waarheid en overtuiging hebben gehad dan tien brieven.... van een aanstaande onderwijzeres aan een kandidaat in de rechten.

Maar, hoè kon zij zich *hem* voorstellen in hartelijke omhelzing, ofschoon hij toch al driemaal was verloofd geweest? Ze kòn dat niet.

Ze droeg den brief drie dagen lang bij zich en was twee namiddagen mèt hem, zonder dat ze een uitweg kon vinden. Hij scheen het gesprek van den avond na het concert te hebben vergeten, of hij deed alsof. Maar dàn, met succes. Want hoewel zij

elkaar, geestelijk, wellicht nooit zoo nabij waren geweest als dien derden dag, liet hij door geen woord, geen zinspeling, merken, dat haar verlangen naar een ander karakter hunner verhouding, inderdaad ook tot hem was doorgedrongen.

Toen het eindelijk stiller was geworden in den hoek van het caféterras, toen nagenoeg alle gasten waren vertrokken en de muziek, als verveeld, nà een verstorven melodie zweeg, zocht ze ten einde raad, het hoofd voorover gebogen, in haar tasch en greep aarzelend naar den brief.

- Hans, zei ze zacht, wees niet boos dat ik je dat schrijf.... maar ik kan het niet *zeggen.*

Meteen lichtte ze de hand een weinig op, in de verwachting dat hij de zijne zou toesteken om den brief aan te nemen.

Maar hij bukte zijn hoofd tot haar.

- Dorine, zei hij zacht en nu klonk zijn stem zoo warm dat het haar was als sprak een nieuwe, een gansch andere Hans, is het dan zóó bizonder en van zóó *groote* waarde, een ring van mij aan je vinger te dragen?

- Hans, is het voor jou dan een opoffering? Als we dan toch van elkaar houden, kunnen we dat dan niet jegens onszelven en jegens anderen erkennen?

Het is voor mij toch veel rustiger en waardiger bij je moeder te kunnen komen als je verloofde, je aanstaande vrouw, dan onder een voorwendsel.... *van onze vriendschap.*

- Dorine, zei hij nu bedroefd, ik kan niet boos worden, wijl diè woorden mij sinds jaren niet meer vreemd zijn. Ze bedroeven me louter om joù. Geloof je dan niet, meisje, dat als òver honderden, òver duizenden van jaren, de liefde van beide geslachten voor en jegens elkaar zal zijn teruggebracht tot haar aller-primitiefsten vorm en haar eenige, noodzakelijke uiting, de *vriendschap* van één voor een ander mensch nog even grootsch, zelfopofferend en alles-overlevend zal zijn als vóór duizenden jaren? Is er wellicht, op het gebied der geestelijke genegenheden, wel één andere dan vriendschap?

- Hans, het is mogelijk, *jij* bent zoo waar en oprecht dat ik je altijd geloof, dat jou de *vriendschap* genoeg geeft. Maar, de echte vrouw, vraagt en verlangt méér.

Hij keek haar oprecht verbaasd aan.

- Acht jij, dàt wat genoemd wordt dè *liefde,* dan inderdaad méér en hóóger dan *vriendschap?*

- Ze geeft meer en ze beantwoordt zuiverder het natuurlijk verlangen in het meisje, zei ze, ontwijkend. Als je zóóveel van me houdt, dat je maandenlang, bijna dag aan dag, met me wandelen en praten kan, dan mag ik toch gelooven dat je *liefde* voor me voelt.

- Als mijn vriendschap voor jou dat karakter en dien inhoud droeg, welke jij haar toedenkt, dan zou ik niet dag aan dag met je kunnen wandelen en praten.

Maar, Dorine, ik kan dien brief niet lezen. Ik wéét wat in die soort brieven staat en toch doet elke opnieuw me pijn. Zèg het maar.

- Dat kàn ik zoo moeilijk, fluisterde Dorine.

- Heb je geschreven.... dat je niet langer mijn vriendin wilt zijn? Is dàt het?

- Nièt louter *vriendin...* Er is ook zóóveel waarmee ik rekening moet houden....

Hij zweeg een korte poos en staarde in de diepte van het plein, waar opgeschoten jongens en meisjes zich om een draaiorgel verdrongen. Dàn, het hoofd oprichtend, keek hij haar met afwezigen blik aan en zei:

- Nu, goed. Als je niet anders wilt, Dorine, kom ik van deze week met je vader praten. Moeder vindt het vanzelfsprekend goed. Willen we nu naar huis gaan?

Nu was ze dus verloofd; àlles, *alles* had ze ervan gehad. Haar ring, een annonce in drie dagbladen, een kleine receptie thuis, vele felicitaties en aardige geschenken.

Van mevrouw Harlaere eenige hartelijke woorden en van hem.... zijn zoen. Dien kende ze nu; hij deed haar echter vreemd en koud aan, als werd ze wel dóór *hem,* maar namens een *ander* en zonder veel geestdrift, gekust.

Geestdrift miste ze dan ook voornamelijk, bij deze verloving.

Toch voelde ze iets als voldoening in zich gloeien en die voldoening noemde ze ‘geluk’. Nu was Hans de hare, nu sprak het vanzelf dat hij bij haar en zij bij hem behoorde. Nu bezocht ze mevrouw Harlaere in haar groot huis nièt in de twijfelachtige hoedanigheid van geestelijk vriendinnetje van haar zoon, maar, als

diens verloofde en aanstaande vrouw. En, ze nam zich vast voor, dat diè hoedanigheid van zeer korten duur zou zijn. Eenmaal getrouwd zou hij die vreemde voorkeur voor een *vriendin* nèvens zijn geliefde wel verliezen.

Dat spoedig trouwen, eerst een losse gedachte, werd weldra het alles verdringend beeld in haar brein. Het spoedig huwelijk leek haar niet slechts de bevestiging van haar 'geluk' en de zekerheid van Hans, maar ook een triomph op de meisjes vóór haar, die het nooit verder dan tot een verloving hadden gebracht.

Ze sprak er met moeder over, zonder over kleinigheden uit te weiden. En moeder raadde het haar sterk aan. Dorine was niet sterk en een leven voor de klas, zelfs maar voor weinige jaren, zou haar minder goed doen. De Harlaeres waren blijkbaar niet onbemiddeld óók.

En Dorine sprak er over met mevrouw Harlaere; tot haar groote verwondering moedigde die dame haar zeer in dat voornemen aan. Hans zou spoedig examen doen en zij voorzag binnen korten tijd een drukke praktijk. Dan moest hij een lieve vrouw, een rustig huisje en een eigen milieu hebben, om na arbeid tot rust te komen, zei ze.

De toestemming en die lieve meegaandheid van mevrouw Harlaere verrasten haar zoozeer, dat, haars ondanks, twijfel aan de gemeendheid daarvan in haar oogen glinsterde.

- Dus U gelooft nu dan toch óók dat ik gelijk had, met op een verloving aan te dringen.

- Mijn lieve kind, *jij* had natuurlijk gelijk en *ik* óók.

Nu blijft het echter nog een open vraag, in hoeverre Hans het met *ons* eens is.

- Nu, dat hoeven we dan zeker niet te vragen. Me dunkt, dat blijkt wel uit onze verloving.

Mevrouw Harlaere hield het antwoord, dat naar haar mond drong, terug. Ze was niet alleen een verstandige, maar ook een goedhartige vrouw.

Wijl de beide moeders en het meisje het eens waren ten opzichte van het spoedig huwelijk, werd het stilzwijgend als zeker beschouwd, dat Hans daar óók mee instemde. En, op een vraag van Dorine, welke gordijnen en meubelen hij het liefst in de huiskamer wilde hebben, zei hij gretig, dat hij alles, wat de installatie betrof, aan haar

overliet. Slechts zijn studeerkamer wilde hij als geheel eigen terrein hebben en buiten ieders inmenging en oordeel inrichten.

Dorine vond in dat antwoord de bevestiging van haar verwachting. Ook hij wou dus spoedig trouwen en zijn voornaamste aandacht was gericht op zijn studeerkamer. Daaruit begreep ze dat ook voor hem, nà het trouwen, de liefhebberij voor aparte vriendschap uit zou zijn.

Nu kwam er voor haar een drukke tijd aan, van konfereeren met de beide moeders, met naaisters en leveranciers. Het was een prettige, gewichtige drukte, die nagenoeg àl haar vrijen tijd in beslag nam en weinig gelegenheid liet voor iets anders.

Soms, als ze met Hans' moeder in ernstig gesprek was over de inrichting van haar huis, kwam hij de huiskamer binnen, een sigaar in den mond en een krant in de hand. Maar, als er dan zéker, voor haar decent, onderwerp besproken moest worden, riep ze hem lachend-bestraffend toe:

- Maar Hans, ben je zóó verwend, dat je elk vrij kwartier bij moeder moèt zitten. Werkelijk, bij wat we nù bepraten, kunnen we joù niet gebruiken.

Dan ging hij.

Van wandelen kwam steeds minder en het praten over de woninginrichting had wellicht wel zijn belangstelling, maar hij wist er zoo weinig van. Daarom viel ze hem er spoedig niet meer mee lastig.

Zekeren middag kwam zij een beetje laat op school. De les was echter nog niet aangevangen; de meisjes babbelden een beetje met elkaar en het clubje, waarmee zij gewoonlijk omging en converseerde, zat zelfs ernstig tezamen en fluisterde.

Toen zij het naderde, zwegen de meisjes bij intuïtie een oogenblik. Doch slechts heel even.

- We moèten het haar zeggen, zei Bertha. Door, het is niet prettig voor je, maar een gewaarschuwd man telt voor dubbel. Waarom wandel je tegenwoordig niet meer met Harlaere?

Ze schrok een oogenblik. Dan lachte ze om een dwaas, onmogelijk vermoeden.

- Is me dàt een vraag? Kan je je dan niet indenken dat men met een bruiloft over eenige maanden in het vooruitzicht, handen en hoofd te vol heeft om aan wandelen te doen?

De meisjes keken haar medelijdend aan. Dan zei Bertha zacht:

- Je zult zelf wel het beste weten wat je doen moet. Maar als vriendin voel ik me toch verplicht je te zeggen, dat, terwijl jij over je huwelijk praktiseert, je verloofde in dien tijd met een ander meisje wandelt. Of - wist je dat bijgeval?

- Of ik dat wist? Waar zie je me nù voor aan?

Ze vroeg niets en zei niets meer. Ze volgde de les zonder iets te hooren, zonder iets te begrijpen. En, na afloop greep ze, zonder iemand te groeten, naar haar hoed en mantel en snelde de school uit, den weg langs waar ze hem zeker dacht te ontmoeten.

Inderdaad ontmoette ze hem ook, wandelend in druk gesprek met een jonge dame. Ze was chic gekleed en keek nieuwsgierig naar Dorine's eenvoudige jurk, toen ze even terzijde bleef staan, terwijl Hans met Dorine sprak.

- Hans, Hans, zei ze met trillende stem, terwijl tranen in haar oogen sprongen. Hoe kan je me dàt nu aandoen?

- Maar meisje, het is niets, op mijn woord; ze is louter mijn *vriendin.* Ik wil je wel even voorstellen. Ik ben vroeger met haar verloofd geweest.

Berlijn, voorjaar, 1929.

Jacobus van Looy door Willem Kloos.

(Jac. van Looy: Nieuw Proza. A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij. N.V. Leiden, 1929.)

De groote Tachtiger Jac. van Looy heeft, evenmin als ik, ooit er veel om gegeven, zijn buitenste daaglijksche persoonlijkheid op het tooneel der wereld te laten zien. In zijn genialen eenvoud bepaalt hij er zich hoofdzakelijk toe, om zijn dubbele levenstaak, die van schilder en die van schrijver met zijn krachtig inwendig menschzijn naar behooren te vervullen in het gezelschap van haar, die hem lief is en over de rest van den ‘rommel’, zooals hij dezen waarneemt met de psychische oogen binnen in zijn wezen, haalt hij alleen maar soms, rustig-oolijk glimlachend, de schouders even op.

Zóó herinner ik mij hem nog van de malen, dat ik hem in mijn jeugd bij tusschenpoozen mocht ontmoeten - ik ben nu al bijna een halve eeuw zonder strubbeling op goeden voet met hem geweest - en daar ik een met de zijne overeenkomstige levenskracht van inwendig-geboren streven om alles te zien, te doorvoelen en te begrijpen, en mij dus afzijdig te houden van allen schijn en hol vertoon reeds in mijn eerste jongensjaren in mij heb bespeurd en altijd-door verstevigd - al vermocht ik mij niet heelemaal, zooals hij, van alles weg te houden, omdat ik met de andere, de bijzonder-praktische en zakelijke helft van mijn Wezen de stuwende kritikus heb te zijn, - kan ik als volkomen-objektieve want van uiterlijk en innerlijk gestel gelukkig steeds geheel en al normaal-gezonde zeventigjarige, na al mijn vaak zwaar te verbijten geweest-zijnde, maar toch altijd ook behoorlijk-doorstane schoon soms gruwelijke levensonaangenaamheden, rondborstig verklaren, dat Van Looy

gelijk heeft gehad, door zich niet zoozeer te bekommeren om het wel of wee van tijdgenooten of jongeren en dat ik voor mijn eigen geluk en vrede, nuchterwijs zou hebben gedaan, indien ik mij eveneens slechts met mijn eigen persoonlijke ontwikkeling bemoeiend, gearbeid dat is gedacht en gedicht zou hebben uitsluitend ten eigen bate, want voor de zelfvoldoening, dat ik mijn nimmer ledig-zittend Binnenste, dat nooit kwaad wou doen, noch deed, steeds dieper leerde begrijpen. Ja, als iemand, die weet, dat de ouderdom uit de verte hem nadert, kan ik in volkomen vrede verzekeren, dat ik nooit iets gedaan heb, wat in bedoeling laag of slecht, want voor mijn individueel menschlijk voordeel slechts dienstig was, al ben ik wel eens rechtvaardiglijk opgestoven, als de maat der dingen en menschen, die gestadig met woord en daad op mij in bleven hakken, overliep.

Als ik alleen om mijzelf had willen denken, zooals alle andere menschen doen, had ik toch van tijd tot tijd, als de Geest over mij was gekomen, poëzie en proza kunnen publiceeren in dit tijdschrift. Want dit, dus De Nieuwe Gids, had dan toch door mij opgericht zijn moeten worden, om het literaire dilettantisme, dat na Potgieter's dood de overhand kreeg, en waar ook Huet zoo vaak mee spotte, stelselmatig te bezemen van den destijds over het geheel nog al vlakken Nederlandschen vloer, maar zonder dat ik tevens, gelijk ik gedaan heb, al te menschlievend van diep-uit naar dat andere ging jagen waar de Geest mij ook steeds toe aanzette en nog aanzetten blijft, n.l. om spontaan met mijn innerlijkste psychische vermogens naievelijk voor den literairen vooruitgang van jongeren en ouderen en in verband daarmeê ook voor dien van de heele Nederlandsche letterkunde pro virili parte persoonlijk werkzaam te zijn. Ik ben wel eens ego-centrisch genoemd, meen ik mij te herinneren, en dat ben ik ook inderdaad, maar dan in heel anderen, want hoogeren zin dan waarin dat woord door de uitsprekers er van werd bedoeld.

Immers, ik leefde en handelde nooit voor mijn goedmoedig dagelijksch Ikje, dat mij slechts matigjes interesseert, ja, waaraan ik in waarheid eigenlijk nooit ernstig denk, maar wèl steeg ik en blijf ik stijgen, de rustig-goedige mijmeringen van mijn gewoon menschzijn verlatend, zachtjes-sterk op eens vaak naar mijn alles overziende verste Wezendheid, die getrouwlijk mij naar zich toe-

troont en van waaruit ik dan schrijf, of een heel enkelen keer ook zonder dat ik het helpen kan, krachtdadig spreek en doe.

* * *

O, ik zie alles weer voor oogen, nu ik plotseling met mijn goeden, want nooit mijzelf vleienden Wil, aan mijn ouden vriend ga denken, dus ook dááraan, dat ik, een 45 jaar geleden, wel eens spontaan bij hem oploopen kwam. Ja, dit gebeurde slechts hoogst zelden, want al ben ik geenszins datgene wat men een wereldschuwe of een menschenhater kan noemen, en praat ik zelfs wel eens heel graag met den een of ander, - ik heb toch, als alles steeds rijklijk in mijzelf gevonden hebbende, zooals dat bij Jac. van Looy zelf óók het geval is, er nog nimmer naar gestreefd mij bij iemand, wien dan ook in te dringen, omdat ik weet, dat, al zou mij dit dan lukken, ik toch veel te weinig banaal-gezellig pratend daarvoor ben, daar ik konstant en intensief gewend ben, in het achter alles, dus ook achter mijzelf schuilende klaar-en-zuiver geestlijke te vertoeven, dat mijn door mij heilig-gewetene Toevlucht blijft. Och, wat ik spontaan in het vreemde Boek van mijn eigen geest en ziel en gemoed, van mijn vrijwel altijd rustig alleen soms eenigszins lichtlijk-melancholisch Binnenwezen, dat mij - het is mij steeds bewaarheid - over elk ding, waaraan ik denk, langzaam-aan de zuivere precies-nuchtre waarheid deed voelen, te lezen vind en vond, nadat ik mij akkuraat in de een of andere kwestie heb verdiept en er dan met ruime, onpersoonlijke Rede over heb nagedacht, moest en moet mij nog - mijn overal kalm-logische geschriften wijzen het uit - eenigermate belangrijker voor de eenige Waarheid lijken, dan de haastige losse opmerkingen, die ik van andren over dezelfde materie vernemen kan, al vind ik in deze laatste, een enklen keer, ook wel eens iets goeds.

En ik houd dan ook maar meestal als ik naar andren luister en heel aandachtig op elk hunner woorden let tenminste, als de zaak geen bijzondere persoonlijke beteekenis voor mij heeft, mijn mond, omdat mijn alles kalm-aanhoorend en fijn-overwegend Binnenste mij veelal onmiddellijk in 't geheugen terugroept, dat alles, wat nu gezegd wordt, in vroegren tijd ook wel eens door mij is gemeend, maar dat ik nu sinds lang weer verder ben gekomen, daar mijn Psyche altijd denkt. Doch ook, dat ik mij nu maar niet moet mengen

in de conversatie, daar mijn subtiele rustige zelfgeconcentreerdheid tegenover de geanimeerd-geuite kordate meening van den ander - ik ben mondeling zelden welsprekend - toch weinig kans van ook door dien ander erkend welslagen hebben kunnen zou.

Maar ik deel dit karakteristiekje van mijn innerlijk geestlijk leven en uiterlijk doen, of juister vaak niet-doen in zulke aangelegenheidjes uitsluitend mede, niet om mijzelf 'interessant' te maken, - want dat kan mij niet schelen, ik vind mij van binnen altijd gewoon, want logisch-bedaard - doch alleen, omdat ik in dien ouden tijd wel eens meende te merken, dat het evenzeer, of misschien in nog sterkere mate, toepasselijk is op Van Looy.

* * *

Vóor zijn harmonisch huwelijk was deze geheel en al oorspronkelijke Kunstenaar en fijn-naieve menschenkenner een zich vrijwel afgezonderd houdende figuur. Hij ging eigenlijk met niemand dagelijks om, zooals dit, daartegenover, met andere jonge kunstenaars wèl het geval pleegt te wezen, maar zat op zijn dood-eenvoudig gemeubileerde huurkamer te arbeiden, d.i. te schilderen, te schrijven en óók veel te lezen, onder welk bezig-zijn hij slechts hoogst zelden, of men kan wel zeggen haast nooit den een of anderen goeden kennis of vriend - als hoedanig zal Van Looy zelf die menschen in zijn Binnenste beschouwd hebben? - ontvangen kon of wou. Maar tegen het vallen van den avond of des zomers, in den laten namiddag, wanneer zijn vele werk voor dien dag weer klaar kon heeten, liep hij resoluut de straat op, naar het centrum van de stad, waar hij dan soms, in de Poort van Cleef of elders, andere jongeren ontmoette. Men ging dan daar eenvoudig en niet langdurig eten, waarna ieder weer voor zichzelf deed wat hij moest of wou of soms allen den avond gezellig samen doorbrachten, hetzij op de kamer van een onzer, als het dezen plotsling inviel ons daartoe uit te noodigen, hetzij op een plaats van voor ieder toegankelijke gezelligheid in het altijd drukke Amsterdam.

En dat ging zoo eenige jaren geregeld-door. Ik zelf was er wel meestal, maar toch niet zonder maandenlange onderbrekingen bij, daar ik in 1882 samen met Dr. W. Doorenbos op kamers in Brussel wonen ging. En ik deed dit voor de tweede maal ook in 1884 (mij toen echter liever heelemaal op mijzelf vestigend in de rue Souve-

raine 5). Een van die twee keeren deed ik dit, om de Schutterij te ontloopen. 't Militaire, ja zelfs het half-militaire waarin ik van vreemden, en heel anders geconstitueerden ‘mores’ zou hebben te leeren gehad, is niets voor mijn konsekwent uit zichzelf alleen opgroeiende en wel regelmatig-bezige maar toch nooit mechanischstijf worden kunnende noch willende Innerlijkheid. Ik kan heel goed bij vreemden en zelfs bij vrienden door mijn mij aangeboren sterke zelfbeheersching een strakke pop met doodbedaarde maar toch niet onnatuurlijke bewegingen lijken, waar dat noodig of wenschelijk blijkt aan mijn Binnenheid, maar als denker en dichter ben ik, in mijn Eigenst, nu reeds zeven tientallen van jaren een geweldighartstochtlijk psychisch-voelend mensch, evenals Van Looy op zijn eigene persoonlijke wijze dat ook steeds is geweest en blijft.

Ja, van andren, al ben ik en doe ik van nature zachtmoedig-instemmend want kalm-harmonisch-beschaafd, leer ik liefst geen mores daar ik van vroegste kindsheid, door mijn toenmalige mij altijd terugdringende en het zwijgen opleggende omgeving en omstandigheden, mijn wilde psyche en hartstochtelijken kop stevig heb leeren bedwingen en ik toen dus mijzelf konsekwent als dwangbuis heb gediend, dus van zelf een levensbeginsel ben gaan en blijven volgen, dat mij reeds in jonge jaren met succes bestuurde, en waarnaar ik mij natuurlijk hoe langer hoe makkelijker voegde, hoe ouder ik wierd.

En als ik dan, onder dat mijzelf opgelegd bedwang soms al te evenmatig-harmonisch schreef, dan probeerden wel enkele dilettanten, die zich als zoovele weinig diep-inzichtigen boven alles voelden staan, mij in de Pers voor de voeten te werpen, dat ik niets meer waard was na mijn vroegste hartstochtelijke jeugd (waarin ik trouwens ook maar alleen lyrisch had opgespeeld, als andere menschen het al te bont tegen mij maakten), doch ik stoorde mij niet aan die zotte opmerking, en ging rustig-psychisch-levend door.

In 1884 dan, zei ik, ging ik voor de tweede maal in Brussel wonen, nadat ik geslaagd was voor het laatste examen, waaraan ik als tot dusver wezenlijk altijd moederziel alleen gestaan hebbende stille geestlijke werker met zeer matige pretentie's, maar die in zijn Binnenste altijd precies op de hoogte was van wat hij wist en n i e t wist, mij na al mijn vroegere steeds met goed gevolg afgelegde examens onderwerpen wou. Ik ben toen litt. hum. cand.

geworden en wou nu mijn geest gaarne een beetje gaan opfrisschen, na lange jaren alijd vrijwel eensoortige want steeds weinig-diep over hetzelfde afgesletene pratende hollandsche menschen om mij en naast mij te hebben gezien, die buitendien - dat bespeurde ik en voelde ik inwendig - soms een beetje zonderling-superieur want vaagjes lachend op mij, geheel en al innerlijk-levenden gemoedsmensch neerzagen, mij met hun oogen of stemtoon hinderend, en dit alleen, omdat ik niet, evenals zij, alles precies zoo opvatte en eender dacht en deed, als zijzelf door de traditie der hun ingestampte gewoonte plachten te doen. Mijzelf echter wist ik heel gewoon, want niets anders als een rustig, eenvoudig en in alle geestlijke vraagstukken mijn opperste best doend van onderzoeken en dan schrijvend of sprekend mensch. En de zelf eenig begrip en hart hebbenden onder die lieden minderachtten mij dan ook niet. Zij voelden vermoedlijk onbewust, dat ik meer van eenvoud en geciviliseerd uitgedrukte juistheid hield, dan de meerderheid der andere menschen, en al leege uiterlijkheid en koele conventie mij in mijzelf altijd een klein beetje komisch bleven lijken, ja, mij diep-in stilverontwaardigden, omdat mijn strevende Psyche, die nooit ledig zat, door de ernstig-voorgewende meeningen en oordeelen der anderen, die zij verkondigden, zonder er iets van te voelen, onmiddellijk scherp heen wist te zien.

En zoo was menigeen, in wien meer wezenlijke geestlijke aanleg zat in dien tijd, dus van 1880-1884, 's avonds wel eens bij mij op komen loopen, zoodra het hem inviel, om dat te doen. Maar, al had ik, toen ik zelf nog student was, dat altijd prettig gevonden - ja, soms ook, door wat ik dan van de vorderingen in niet-literaire vakken te hooren kreeg, uiterst leerzaam - ik had nu toch eigenlijk van Amsterdam, waar ik geboren was en getogen en ondanks mijn schrale finantieele middelen - ik leefde van de hoofdsom van een legaatje van f 5200 mij genadig nagelaten door een oud-tante, die mij haar overige finantiën niet wenschte te vermaken (omdat ik bij vergissing Willem Johannes, in plaats van Johannes Willem was gedoopt!) en ik had van dat weinige geld reeds mijn akademische studiën moeten betalen, omdat ik niet ingenieur of dokter of jurist maar literator had willen worden - vertrok ik dus, zeg ik, met een opgelucht gemoed en een valies met boeken naar de hoofdstad van den meer dan het destijdsche Holland opgewekt

lijkenden nabuurstaat en waar ik mij dus reeds in 1882, meer dan in mijn eigen land, tehuis had gevoeld.

Inderdaad opgelucht, ja, voelde ik mij, en wel omdat ik geslaagd was, ondanks den weinig-ruimgeestig plagenden tegenstand van een der hoogleeraren, die daar ik aan moderne literatuur durfde te doen, ja, daar zelfs over te schrijven, op het examen begon een scherpe speech in het latijn tegen mij af te steken over de dwaasheid der tegenwoordige jeugd en mij daarna haastig in het latijn allerlei ingewikkelde vragen deed, waarop ik echter meestal juist wist te antwoorden - ik had ook zijn college's durven verwaarloozen, omdat ik nooit op een gymnasium had gegaan en dus niet in staat bleek, om onder zijn vlug-geprate lessen mijn dictaat te schrijven óók in die oude taal.

Mijn candidaatsexamen was dus, tenminste in hoofdzaak wat dien leeraar betreft, een infernale marteling geweest - hij is nu reeds vele jaren ter ziele en kan er dus geen pleizier van hebben, als hij deze uitdrukking leest. De op eigen wet en regel zwerende hooggeleerde maakte het zelfs zóó bont tegen mij, nog vrij onhandigen, maar reeds vastlijk willenden want het ernstig bedoelenden leerling, dat ik, onderwijl ik zat te ‘zweeten’ andere professoren, bv. Karsten en Allard Pierson wel eens afkeurend het hoofd zag schudden, onderwijl de hier bedoelde de naalden van zijn woorden dwars door mijn hersens stak. En voor verreweg het meerendeel behandelden zij mij dus meer humaan dan anders de gewoonte op zoo'n examen pleegt te zijn. Zij voelden, dat ik ernstig voor mijzelf had gewerkt, en dus de dingen even goed wist, alsof ik alle college's ijverig afgeloopen hebben zou. Ja, de nobele Allard Pierson, die mij het laatste onder het mes kreeg, was, misschien getroffen door den waarschijnlijk wat wanhopigen, maar toch standhoudenden blik mijner oogen, zóó menschelijk, dat hij mij gedurende zijn ondervragingen, telkens daarin het antwoord, dat ik had te geven, als in den mond legde, en als ik dan zijn oplossing herkauwde (het ging over de straten in het antieke Athene) liet hij er onmiddellijk op volgen: ‘Perfekt geantwoord; u weet, zonder u te vergissen, wat u te weten behoort.’

Nadat ik geweldig lang - ik meen meer dan drie kwartier - op het iudicium had moeten wachten, terwijl ik in de andere zaal

soms de verschillende professoren levendig, ja, soms heftig met elkander had hooren redetwisten, werd ik weer vóórgeroepen, en ik zag toen den kleinen maar voor de beslissing allerbelangrijksten professor met een eenigszins boos, want gefronst gezicht voor zich uitkijken: hij had blijkbaar tegenover de andere meer ruimgeestlijke hoogleeraren zijn ongelijk zwijgend erkend, en berustte er nu in, dat mij de candidaatsbul - werd zoo'n papiertje niet zoo genoemd? - met een paar minzame woorden door een der mij beter gezinde anderen werd uitgereikt.

Dit alles rekapituleerde ik, weer diep-in op mijn gemak gekomen - want het verlangde bewijs had ik, toen ik mijmrend in de coupé naar het sympathieke Brussel reisde, en daardoor weet ik het nú nog tot in de kleinste puntjes in mijn geheugen terug te roepen, zooals dat laatste oordeel, dat goed afliep, zich toegedragen heeft.

Maar de onwelwillende bejegening, die ik ondanks mijn toen reeds jarenlang geestlijk-intensief in alle kwestie's doordringen en mijn dus in psychisch opzicht ernstig-mannelijk volwassen zijn, van den hierboven beschrevenen Grieksch-grammatischen fijnproever had moeten ondervinden, bracht mij, die nog zoovele andere geestlijke belangstellingen in mij voelde, wel van de klassieke letteren natuurlijk niet af, maar ik verliet toch den officieelen weg, die mij naar het doktoraal had moeten leiden, en ofschoon ik de bevoegdheid had verworven, om lessen te gaan geven ging ik mij liever voortaan - ik had gelukkig altijd psychischen durf - nog meer geregeld dan vroeger op de moderne letteren toeleggen, welke plotselinge verandering van levensplan dan ook ten slotte, tengevolge van mijn levenslang volhouden - ik liet mij nooit met een kluitje in het riet jagen - met succes is bekroond.

En zóó heb ik steeds, zonder de minste eigengerechtigheid kan ik naar waarheid verzekeren, mij, evenals dit met Van Looy het geval is, door het leven heengeslagen, daarbij geholpen door een stille maar zware inwendige Stem, ik hoor haar ver achter mij, die mij, als de nood aan den man kwam, altijd heeft geraden, en ik heb er dan ook volstrekt geen spijt van, dat ik al ben ik ook geen robuste, zakelijk-reëele kunstenaar, maar als Dichter slechts een Visionnair, met hier en daar een reëelen achtergrond, evenals

Hij, die zoo heel anders is, toch in iedere omstandigheid alleen mij-zelf gebleven ben, zonder naar iets ook maar te luisteren behalve naar datgene, wat mijn fijn-psychisch geweten mij altijd aanduidde, dat in zijn innerlijk Wezen goed en ferm is en juist.

* * *

Ik moest en zou dus nu geen klassiek filoloog, maar een hollandsch auteur worden, zooals ik mij vroeger ook wel eens voorgesteld had eenmaal te zullen zijn. En ik stuurde dus weer naar verschillende tijdschriften het een en ander wat ik reeds liggen had, of expres schreef voor zoo'n orgaan, zooals ik dat vroeger ook wel eens, maar meestal tevergeefs had gedaan. Of, als men iets van mij plaatste, werd ik na korten tijd - o, de menschen dier dagen deden zoo vreemd - weer kordaat naar en in mijzelf teruggejaagd. De indruk in het algemeen, door de thans tendentieus wel eens door sommigen hemelhoog boven alles wat ik in de laatste 40 jaren schreef, in de lucht gestokene produkten mijner naieve, beschroomde jongelingsjaren in driekwart of slechts halve letterkundigen, b.v. Mr. C. Vosmaer en J. de Koo gewekt, was dat ik eigenlijk slechts een nauw merkbare sikkepit van letterkundigen aanleg, ja, zelfs niet veel begripsvermogen, laat staan kritischen aanleg bezat, ja, dat ik zelfs geen behoorlijk Hollandsch te schrijven wist!

En het eenige wat mij dus nog overbleef was, dat ik die, schoon diep-in psychisch-hartstochtelijk, altijd gelaten peinsde en streefde en aan mijn zelfontwikkeling arbeidde, levend in bijna algeheele vreedzame afzondering, en die langzamerhand elk paadje om iets gepubliceerd te krijgen, na een korten tijd gaans gebarrikadeerd had gevonden - want iedereen, wien ik in dien zonderlingen tijd iets van mijn schrifturen liet zien, haalde, zooals ik reeds zeide, onverschillig zijn schouders er over op - het eenige wat ik toen nog kon doen, herhaal ik, was om met mijn zuiver psychische wilskracht, zooals deze mij als kind reeds eigen was en, gelukkig, bedaard-weg altijd is bijgebleven, te trachten om weer terug in Amsterdam, een eigen orgaan te stichten, wat mij dan ook, na jarenlange finantiëele en geestlijke worsteling, totdat mijn schaarsche contanten, het hierboven vermelde kleine legaatje,

eindelijk ondanks mijn sobere levenswijze volslagen op waren geraakt, ten slotte is gelukt.

Ik ben van nature, doordat ik een kind ben van mijn arme moeder, die altijd evenzoo gestemd was, een diep-in onvroolijke, om niet te zeggen melancholische natuur, die ook wel eens, toen ik nog jong was, plotseling in het tegenovergestelde, een exuberantluchtige opgewektheid, ja, vroolijke luidruchtigheid die ik inwendig voelde, om zou zijn gaan slaan, zooals dat bij de meeste dichters het geval is, indien ik niet door de andere helft van mijn afkomst, een rechtdoorgaanden stalen, ja, soms wreed zijn kunnenden wil van onverwrikbare altijd-eenderheid in mij meegekregen had. En als ik mij dus van diep-uit iets voornam, omdat ik wist dat het verstandig-goed was, heb ik dat altijd ook gedaan. En zóó dus, toen ik eenmaal diep-in had begrepen dat er een nieuw letterkundig orgaan in Holland behoorde te komen, want dat anders alles, wat toen jong-sterk op kwam stevenen op de klippen van het mis-begrip zich te pletter zou stooten - ook aan Jacques Perk werd, toen hij nog leefde, stugge weerstand geboden: men weigerde hem veelal als hij iets aanbood, en bezondigde zich zelfs aan hem met onnoozele parodieën, - moest ik handelen, en zoo deed ik dan ook, zooals ik dat levenslang heb gedaan. Want nog dieper in mijn geest dalend dan tot daar, waar de weemoedige mijmering mijner moeder in mij voortleefde, voelde ik mij sterk en welgemoed. Vroeger heb ik wel eens aangegeven, door welke gelukkige omstandigheden ik er in slaagde dit tijdschrift tot stand te doen komen. Doch wij hebben thans alleen te maken met Jac. van Looy.

Ik zocht toen natuurlijk als medewerker ook dezen aan, van wien ik reeds, als ik 's avonds alleen op mijn Amsterdamsche Nieuwebuurtkamer zat, en in mijn psychisch-mijmrend Binnenste turend over alles nadacht, groote verwachtingen was gaan voelen. Ik voorvoelde toen reeds, zooals ook later in alle opzichten is uitgekomen, dat hij een hoogst belangrijk literair kunstenaar worden zou, en wel door wat ik tot mijn genoegelijke verrassing uit den innerlijken toon van enkele bladzijden vers, die ik door bemiddeling van wederzijdsche vrienden, schilders, van hem had te lezen gekregen, over zijn psychisch Wezen te weten gekomen was. En ik sprak hem dus over mijn tijdschriftplan aan, terwijl ik meteen de huur van zijn dood-eenvoudige kamer, Govert Flinckstraat 81B,

van hem overnam, daar hij zelf naar Italië moest om daar te werken en de musea te zien. En de, evenals ik, van zichzelf-inwendig zekere, en nooit in het wilde voortjagende en dus niet gaarne haastig iets belovende toonde zich toen toch, na een aanvankelijke aarzeling door wat heen en weer praten tusschen hem en mij, met genoegen bereid, om eventueel medewerker te worden.

Eventueel, ja, hij drukte zich zoo problematisch uit, omdat hij met zijn scherp-krachtig verstandelijken, schoon altijd gemoedelijk- en braafblijvenden Binnengeest, die er nooit op uit was, om andere menschen, ter wille van de voldoening aan een eigen oogenblikkelijk ijdelheidje, iets wijs te maken, wat hij misschien toch niet zou kunnen volbrengen, mij toen eigenlijk nog volstrekt niet kon zeggen, wat hij ooit zou kunnen schrijven of doen, al voelde hij - dát is later voortreflijk uitgekomen - reeds destijds, zooals ik vermoedde, een onbewusten aandrang om een zeer veel en prachtig-praesteerend auteur te zijn.

Ja, ondanks zijn door alles wat hij als tweevoudige Kunstenaar vermocht te bereiken meer dan gerechtvaardigde geestlijke fierheid, was Van Looy steeds, als alle ruime en innerlijk-pure geesten, zoowel diep-in hem zelf als naar buiten, rustig-bescheiden omdat hij in al zijn levenstijden fijntjes is blijven voelen, dat de zielsgave, waarmede hij werd geboren niet in de eerste plaats uit den gewonen wil van zijn daaglijksch aardsch Wezen, zooals die aan hem en mij en ieder behoorlijk en redelijk mensch eigen kan heeten, omhoogstijgt, maar dat zijn genialiteit integendeel rijst uit een heel ander soort van Wil die zeer zeker wel van hèm is, maar die diep in hem wegschuilt en waarover de meer gewone menschlijke verschijning, die door de menschen wordt gezien, niet ieder oogenblik van zijn aanzijn de willekeurige beschikkingsmacht heeft. Tegenover het niet volledige psychologische inzicht van hen, die zich voorstellen, dat de alledaagsche menschenwil, waarmede wij bv. den inhoud van onze portemonnaie bekijken, en er dan al of niet iets uithalen, ook in staat zou zijn, de echte Kunst op een soortgelijke wijze, uit zijn Binnenste te voorschijn te roepen, dient opgegraven en omhooggehaald te worden het eenig-ware weten dat de Wil van den diep-in echten Kunstenaar een heel ander soort van vermogen is, dat niet onverbreeklijk is verbonden met diens alledaagsch-menschlijke hersens, want dat hij naar boven

stijgt, door en van uit een diepre psychische Macht, die door alle vroegre kunstenaars - o, deze voelden de innerlijke waarheden der kunstenaarsziel vaak veel juister dan de huidigen, al drukten zij het dan ook een beetje fantastisch uit - de Muzen of ‘God’ of iets anders werd genoemd.

* * *

Zie zoo: hier is weer zooals ik dat nu reeds jaren lang zoo vaak heb gedaan, een klein stukje echte historia literaria over de Beweging van Tachtig te boek gesteld, waarvan de latere objektief zijn willende geschiedschrijver gebruik maken kunnen zal, neen moet. Er is reeds zooveel dat heel of half onjuist was omdat die auteurs het zelf niet hadden kunnen bijwonen, of het in elk geval verkeerd voorstelden, te boek gebracht, dat het mij in mijn dieper Wezen, vaak wenschelijk, ja noodzakelijk voor is gekomen en blijft voorkomen, om allerlei dingen, precies zooals zij zijn voorgevallen en tot in de kleinste bijzonderheden juist, mee te deelen op schrift, zooals ze in mijn Diepte akkuraat zijn blijven leven alsof zij eerst heden zijn gebeurd.

Ikzelf ben de eenige, die van den eersten aanvang alles zoowel feitelijk, als onbevangen-psychisch heb bijgewoond en doorgemaakt, die er in leefde en niet zelden onder leed, zonder mij daarom te laten brengen van mijn stuk, want van mijn eigenen, mij door de Psychische Diepte voorgeschrevenen weg. Anderen, die meer, wat men kan noemen, banaal-menschlijk waren, weifelden soms en wankelden veel: ik zelf echter, zeg ik diep-in needrig, maar ernstig, ging gestadig nu eens wat kalmer en dan weer wat vlugger, al naar de uiterlijke omstandigheden het veroorloofden, voort op mijn vasten, rechten weg die, hoe hobbelig ook soms, mij door den diepsten aard der dingen stilletjes in mijn diepste Innerlijkheid voorgeteekend werd en worden blijft.

Doch ik heb nu nog iets te zeggen van Van Looy's. zooals altijd, door en door gedegen en de Schoonheid zoowel als de Werkelijkheid dienend onlangs verschenen boek.

Naar ik vernemen moest is deze echte en sterke Nederlander - hij is vier of vijf jaar ouder dan ik nu mag zijn - aan het beteren of reeds geheel en al bekomen, hoop ik, van een ongesteldheid, en

ik hoop dus dat hij deze hartelijk-gevoelde herinneringen zal kunnen lezen met hetzelfde genoegen, als waarmee ik hen schreef. Velen, die hem en mij lief, of zooal niet volkomen sympathiek, dan toch in grootere of geringere mate aanvaardbaar waren, zijn reeds weggezonken in dien nog nooit doorlichten Afgrond, waartoe ieder weer eens keert.

Maar hij en ik staan nu gelukkig nog omhoog in onze volledige zielsenergie en werkkracht, zij het dan door tijdelijke terugduwtjes van allerlei aard, in onzen willenden voortgang een beetje belemmerd voor een poos.

En deze verheugende waarheid, dat Van Looy blijft standhouden, blijkt wel in de eerste plaats uit dit ongemeene boek, waar men op alle bladzijden de schoonheid kan ontmoeten van Van Looy's plastisch vermogen en zwaar-fijn gevoelde uitdrukkingswijs, zooals deze reeds bij haar eerste openbaring van nu langer dan veertig jaar geleden het geestlijk-beschaafde en verfijnde deel van de Hollandsche menschenmenigte op een nog nooit door haar ondervonden wijze verrassen kwam.

Ja, Van Looy, al moge hij nu reeds vele jaren tellen, door dit boek is hij gebleken, innerlijk nog volstrekt niet oud te zijn. Zijn altijd eender-levensvolle Kunst, die zich ook in dit Nieuw Proza evenzoo bezield blijft toonen als zij dat in al zijn vorige boeken geweest is, zal ook in de volgende eeuwen nooit versleten, dus innerlijk oud kunnen worden genoemd. En wij wenschen hem dus van ganscher harte toe, dat hij nog lange jaren moge voortstreven in het klare licht der zon, tot steeds grootere vreugde van allen, die kunnen voelen, dat hem eigen blijft wat de waarachtige Kunst vereischt, nl. diep-geestlijke aandrang en zuivere zeggingsmacht.

Verzen door Hélène Swarth.

I.
De wenkende hand.

In zijn arbeid verzonken, de predikant
Voelt den zegen der Christusfiguur aan den wand,

Van, op tafel, het sneeuwwitte Heilandsbeeld -
Een vogel, daarbuiten, zijn avondzang kweelt.

Op 't beschrevene blad laat haar kroon vallen af
Een blanke roos, die zijn bruid hem gaf.

En verzonk hij nu niet in zijn arbeid zoo diep,
Verstond hij wellicht wat die vogel riep.

En hield niet hem gevangen zijn arbeid zoo sterk,
Begreep hij 't ontblaadren der roze op zijn werk.

Even poost hij en zoekt naar het rechte woord -
Dan buigt hij het hoofd weer, dan schrijft hij weer voort.

Stil! wat wil, wat beduidt nu die klop aan de ruit,
Bij den boom, waar die vogel zoo roepend fluit?

Zie! de deur kiert open, daar wenkt hem een hand -
Vol ijver blijft schrijven de predikant.

- ‘Kwelt mij koorts? Hoor en zie ik wat niet bestaat?’
Al wijder de kamerdeur opengaat.

En die hand, als gebiedend, die wenkt: - ‘Kom hier!’
Tot hij opspringt en rent naar d' ál ruimeren kier,

Tot hij vlucht, als gedwongen, in 't scheemrend portaal,
Waar hem héenwees die hand, voor de tweede maal.

Dan stort daavrend de zoldring der kamer neer -
Vroom vouwt hij de handen en looft den Heer.

II.
Bij het kruis aan den yzer.

Aan den IJzer, de Vlamingen, één voor één
Die gaven hun dooden een kruisje van steen.

Dat plantten zij vroom op het nameloos graf
Van wie voor zijn Vlaandren zijn leven gaf.

Een kruisje van steen, dat lijkt wel hard,
Maar het was er hun liefde tot steen verstard.

Zij betaalden het saam van hun luttel soldij,
De helden, die vochten hun Vlaanderen vrij.

Doch later, toen moest er de weg verhard,
Toen stalen de Walen die kruizen van smart.

Nu ligt er met kruisjes de weg geplaveid,
De weg, die naar 't kruis aan den IJzer leidt.

Betreed nu dien weg met eerbiedigen tred
En geef onze dooden een vroom gebed.

Wij knielen, in deemoed, voor 't hooge kruis.
En de zielen, die zweefden naar 't Vaderhuis,

Die omklapwieken 't kruis, in de blauwe lucht,
Als de zwermende sneeuw van een duivenvlucht.

Die smeeken we, uit Hemele Vaderland
Dale eenheid en vrede voor Vlaanderland!

III.
Martha en Maria.

Verwonderd, dronken van zijn hemeldroom,
Verrijst hij - Martha, schreiend van geluk,
Hem roepend hij den naam, ontwijdend druk,
Omarmt hem. Doch Maria, zwijgend vroom
Aan Christus voeten, kust de hand, die druk
Van droef gemis verkeerde in vreugde. Een stroom
Van godekracht doorvloeit haar leden loom.
En Martha rijt de windslen af. Eén ruk
En forsch en teeder, helpt zij uit zijn graf
Den broeder, dien haar Jezus wedergaf
En slaat zijn naakt haar eigen mantel om.
Zijn wankle schreden leidend zacht naar huis.
Een sterkend maal beraamt ze als wellekom -
Doch hij hoort zang en engelwiekgeruisch.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDXCI.

Is dees, van de eerste schreên, heel vreemd geleekne Sfeer, mijn Geest,
Diep-wezendheid, de al-eenge? Ach Gij, mijn eigne, al-eeuwge, ik streefde,
Zoolang 'k, van kind, als vredige Eenling, door úw streving leefde,
Te wezen de Uwe, die mij stuwde en stuwen bleef almeest.

Almeest? O, lieve Ziel, die in mij woont, Gij weet: geweest
Ben 'k trouw, in alle tij'n Uw stille leerling, en, al kleeft de
Vaag-dwaze Praatwaan valer Aarde aan allen, Gij steeds bleeft de
Bezieler mijne Diepte, Die versterkt me als staal. Hoe reest

'k Vraag, 't wagend, Gij hier mijn Algoede, Die zoo zwaar me omzweefde
Maar lichter lijkt nu? Zie, ik zelf verga weer eens, wen reefde
Dees Zielsschuit al haar zeilen voor Dood's Aanstorm. Of 'k waar' Beest,

Val 'k wezenloos op 't aardsche strand. Maar Gij, gelaten, geeft de
Vreemdheid uws wijden Inzijn's aan 't Eene, Eeuwge, nooit bevreesd
En weeft nog door, schoon 't Zelf op dees armzalige Aarde sneefde.

CDXCII.

Verzwind 'k voor eeuwig? Och, mijn Moeder, armlijk-jammrend, week ten
Mysterie, 't Wijde, toen mijn poovre Schraalheid niets nog wist.
Nooit kwam Zij tot mij weer, en 'k heb diep-pijnlijk vaak gegist,
Wen 'k, plotsling, in een spiegel zag mijn sombre, mag're Bleekte,

Waarom ging 'k maar niet meê lijk 't broozre Broêrtje? Doch dan keek ten
Wolken mijn diepste Ziel omhoog weer uit mijn lagen Mist,
Totdat ik, toèn reeds vlijtig-strenge Zoeker, strak-beslist,
Mij zette aan 't Werk, als steeds, in 't hart ontroerd, schoon traan nooit leekte.

Zóó, psychisch-peilend, zijnslang leef 'k. Mijn Geestkracht als een rist
Van Visie's wijd, wreed-logisch, altijd sterkt mij, lijk ook bleek ten
Dagen, dat diep-onnoozlen, werkend met geweld en list

Mij trachtten te verdelgen. Maar wild-moedig als een Beek ten
Afgrond neer-tuimlend gloeide ik over Rotsen. 'k Heb verkwist
Geen grein mijns Zijns, fier voelde ik toen. Geen Aardling 'k ooit iets smeekte.

CDXCIII.

Ja, wat bewoog mij steeds te schrijven sinds mijn eerste Jeugd?
Is 't Eerzucht, onbewuste? Ik gunde graag steeds élk het Zijne:
Nooit keurde ik iemand scherpjes af, noch deed 'k een aêr verdwijnen,
Om mijn stil Zelf op iets te wreken: 'k haat elk klein Geneucht.

'k Heb vaak goed-stil gezwegen, wen 'k iets leelijk vond: mij heugt
Dat 'k heel veel ongemoeid liet, wat thans lang reeds aan 't verkwijnen
Voor altijd is, schoon 't hoog-geroemd werd bij zijn eerst verschijnen.
O, streng-al stelde ik nooit mij voor als de onbevlekte Deugd, -

'k Ben diep-in heftig - heb 'k geleefd als de onbedorven-reine
Mensch, zonder lage ambities, die genoot ook van al 't kleine
Naar 't Leven 't geeft ons, dat als opgepoetste Waan staeg vleugt

Langs allen heen, maar zonder dat het in zijn diepte deugt,
Volmaaktlijk vóór één mensch ooit. Ziel, ga dóór dus, vrij van ‘deugd’,
Die *niet* de Indiepste is. 'k Was steeds de Uwe en Gij thans gansch de Mijne.

CDXCIV.

Vergiste ik me ooit in 't proeven diepster Waarheid? Ja, 'k vermoed,
- Thans al mijn zuivre opstuwingen voor Stervers sterk-indachtig, -
Dat ik, die leefde als goedge Droomer in mijn Reinheid prachtig,
Soms liên te slecht vond, maar ook heel veel andren vaak te goed!

O, 'k ben een diep-in zware Voeler en dus heb 'k geboet,
Ik, die wilde omgaan met al medemenschen vast-eendrachtig,
Door smaad en vuige Daad mijn geestlijk streven, werken krachtig
Zoodat 'k diep-uit eens zong plots, lijk hartstochtlijk Hater doet.

O, 'k heb mijn huidge Wijsheid met mijn druppend hartebloed
Eerlijk betaald: 'k ben soms, als hond, geslagen, maar nog machtig
En wisser dan te voren ooit, sta 'k thans in 't Aanzijn, goed

Want menschlijk-puur als steeds: 'k vergeef al Waners schoon ik broed
Als verst-in Wijzre op voor'gen, die kwaad wilden, nu 'k bevroed
Den diepsten aard dier zwakken, die me eens leken groot-waarachtig.

CDXCV.

Nooit ijdel wierd 'k door iets wat 'k deed. 'k Wist, vaaglijk, me een goed Kind
Dat half-bewust voelt, ziet al dingen lijk zij zijn, verstaande
Alles na lang, zwaar-innig peinzen, onderwijl 'k, stil gaande,
Als weinig-wenschend Sterfling, flink-getrouw en wèl-gezind,

Loop vriendlijk heen langs Wezens. O, mijn diepste Zielsgloed bindt
Nog steeds me aan 't Aanzijn, lijk van vroegsten jongenstijd hij maande
Me aan, 't al te zien en te onderzoeken, daar 'k slechts zóó 't gewaande
Zou leeren onderschêi'n van 't Ware, dat een denker vindt

Niet veel in 't Leven, zoodat liefst hij uit zijn Diepte wint,
Met rake Geestkracht, heel zijn hoog, puur Weten, waarmee baande
Hij steeds zijn eignen rechten Weg van de eerste jeugd. Nooit taande

Zijn verste Inwilling, die steeds zei hem: Blijf u-zelf, schoon Wind
Van wankle Wezens ijlings langs u heenglijdt. En dies slaande,
Waar 'k moest, Belagers, ga 'k goedmoedig voort nog, tot 'k verzwind.

CDXCVI.

Gestuwd wij worden, schoon wij meenen dat wij zélf dit doen.....
Is 't Zelf? Ik waan 't nog vreemdlijk vaak. Maar heel mijn vredig werken
Diep-vast was nooit iets aêrs dan psychisch luistren en beperken
Van zielestormen, die 'k beheersch, als held, behoedzaam hoên

Hen blijvend. Soms 'k terugvlieg naar oer-oude tijden, toen
'k Onzichtbaar zweefde in wouden of in gothisch-hooge kerken
Voortzwierend daar op galmend golven en verbaasd naar zerken
Ziende, diep-blij dat 'k onder steen nooit liggen zou. Met roên

Ach, zag 'k elk mensch geslagen gaan, tot viel hij. Wijd op vlerken
Vlood 'k heen dan, naar zoo'n Noodlot niet verlangend. Doch bang merken
Ging 'k weer veel later mij, dof liggend in nauw Ruim. Geen zoen

Ooit voelde ik of goed woord van 't vreemde Vrouwtje. Maar diep-sterke,
Doorstond 'k wat moest, lijk later óók. Als Eenling, innig-koen
Toonde ik mij klaar steeds, om, wat 'k moest en kon, getrouw te doen.

CDXCVII.

Kritiek is juist, die rijst uit diepst dus zuiver-psychisch Voelen,
Dat peilt met breedste Ziel de ziel van andren binnen-in:
Zoo zocht ik staêg, van vroegste jaren, met gedeegnen zin
Mijns diepsten Wezens, naar de Waarheid door 't geheim Bedoelen

Der nooit-gepeilde Macht, Die met een pure zoele
Voortstuwing door mijn Geest steeds waart van 't eerst begin
Mijns altijd diep-in zwaren Aanzijns, dat zich thans ter Tin
Bevindt, zijns vreedgen Willens, dat nooit bang, door 't wilde Woelen

Van lastrend schelden heen liep, neen, langs geestelooze poelen,
Waar diertjes, luid-leeg kwakend, vlotjes springend zonder zin
Me aankeken, los van àl echt Weten, maar met vaag boos voelen.

O, Ziel, Gij zijt mijn eigne en allicht de eenge, tot in koelen
Al-Eeuwgen Nacht ge eens weer vergaat, waar wijd omspoelen
U gaan dan vreedge Alwezendheên, die 'k uit mijzelf bemin.

Verzen van J.J. van Geuns.

Bedevaart.

Aljaarlijks als het lente was geworden
En groene scheuten botten uit het hout,
Hield volgens oud gebruik de monnikorde
Een bedevaart naar een kapel in 't woud.

De stalen lentelucht omstuwde 't schrijden
Der kloosterlingen in hun witte kleed,
Dat, onveranderd sinds des stichters tijden,
In lange plooien tot de voeten gleed.

Er waren witte vaandels, die zij hieven,
Waarvan het hoogste had een kruis in top.
Maar langs den weg bloeiden de madelieven
En staken, haast beschroomd, de hoofdjes op.

Dan traden zij in 't woud. De boomen zuchtten
En door den schemer drong der kaarsen schijn.
't Was of de laatste heidengoden vluchtten
Voor wat men droeg onder den baldakijn.

En meden 't komende: het vrome knielen,
Waar ééns geofferd werd aan de natuur,
En waar eens lokken tot de schouders vielen.
De blonde jongelingen met tonsuur.

De geduldigen.

Zij loopen mee in de achterste gelederen,
Zij spreken niet van het verwacht gevecht.
Hun kameraden noemen hen de teederen,
En houden hunne roeping niet voor echt.

Maar eenmaal - zij 't na maanden, zij 't na jaren -
Als alle kansen vallen op één dag,
Stormt een van hèn vooruit aan 't hoofd der scharen
Met in de hand de overwinningsvlag!

De gevallen waaier.

Zij had haar waaier laten vallen,
Haast ongemerkt, op 't glad parket.
Want naar de tafel zagen allen
Waar juist de Bank was ingezet.

Zij wachtte wie hem op zou rapen
En reiken met een hoofsch gebaar:
De Maarschalk? of wel een der knapen
Zoo jong met hun gepoederd haar?

Maar 't was een, die pas aangekomen
Van zijn kasteel in 't dichte woud
In de salons had meegenomen
Den frisschen geur van groenend hout.

Nu stond hij over haar gebogen
Naar 't voorwerp op den gladden vloer.
Er was een eerbied in zijn oogen
Als was ze een tweede Pompadour.

De dooden.

Wanneer van allen die de dood versloeg
Men vroeg wat zij in 't leven achterlieten
Dan zou het antwoord dikwijls ons verdrieten:
Wat van de dooden blijft is nooit genoeg

Herinnering maakt hunner ons bewust.
En toch: zij geeft ons minder van wie waren
Dan als nog ééns hun hand op onze haren,
Hun oog in onzë oogen had gerust.

Iependaal.

Vaak gaat mijn geest naar lang verloren jaren
Terug. O, kon ik poozen nog één maal
Op 't oude buiten waar wij kindren waren:
Geliefd en eerbiedwaardig Iependaal!

Het landhuis bleef den wandlaar zich verschuilen
Die langs den straatweg naderde 't begin
Der oprijlaan met de twee steenen zuilen,
Waar die zich boog de donkre bosschen in.

Maar verder waar een oopning was gehouwen,
Een grasveld het geboomtë onderbrak,
Was ook het oud verweerde huis te aanschouwen
Met hooge schoorsteenen op 't pannen dak.

O huizinge bouwvallig reeds geworden
Met wrakke trappen en vermolmd kozijn,
O wouden waar wanneer het loover dorde
De lucht zoo heerlijk herfstelijk kon zijn:

Ik heb u lief om alle erinneringen:
De gang waar alles had zoo luiden klank
En gij waarheen onze eerste stappen gingen:
Speelkamer met ontverfde vensterbank.

Nog meen ik 't knarsen van het grint te hooren
Waarmee het rijtuig de oprijlaan inreed.
Vaak gaat mijn geest naar tijden lang verloren.
Vaak tempert hun geluk het huidig leed.

De schoone voorspelling.

Ik wou wel vragen, vragen zooveel.
Ik wou wel reizen naar verre landen.
Is dit mijn rijkdom, is dit mijn deel?
Zie, ik omspan het met mijne handen.

Eens is mij een voorspelling gedaan:
De schoone voorspelling van groot te leven.
Maar wat dat was, heb ik niet verstaan:
Ik wilde wèl, maar ik kòn mij niet geven.

Nu woont er ín mij, zoo vreemd, zoo vreemd,
Een grooter Ik, dat kan zich niet uiten.
Het kan mij niet schelen, wie het neemt:
Het slaat met de vleugels, het wil naar buiten.

Moderne Duitsche literatuur

Erich Maria Remarque: *Im Westen nichts Neues.* - Propyläen Verlag, Berlin, 1928.

Er is geen boek, dat sedert jaren zoo de belangstelling der geheele internationale lezende wereld getrokken heeft als deze oorlogsroman. Een oorlogsroman, die verschenen is, waarschijnlijk zelfs geschreven is tien jaren nadat de oorlog beëindigd werd. De eerste jaren na den vrede zijn wij overstroomd met een hoeveelheid oorlogs-literatuur om van te duizelen, menschen-liefde, verbroedering, 't was om er wee van te worden. Waarom? Omdat het gevoel niet echt was, het was niets dan de zenuwreactie na een al te groote inspanning, na eene absolute uitputting. Pinthus Menschheitsdämmerung is hiervan wel een heel sterk voorbeeld. Dat is nu al jaren voorbij, is alles nu al welwillend vergeten. Maar eensklaps ligt voor ons allen een boek, dat een belangstelling trekt, die werkelijk buitensporig is. De opdringerige, ik zou haast zeggen Amerikaansche reclame, die voor het boek gemaakt is en nog gemaakt wordt, alleen, kan niet de oorzaak zijn van die algemeene interesse.

Deze belangstelling komt niet alleen voort uit de eigenschappen van dit boek; er zijn meer zeer goede romans gepubliceerd, die toch geen verkoopsucces hadden zooals dit. Dit boek, onmiddellijk in bijna alle beschaafde talen vertaald, heeft niet alleen de aandacht getrokken van de eigenlijke *lezers* in alle landen, maar ook zij, die vrijwel nooit een behoorlijk boek lezen, voelen zich aangetrokken tot dezen roman, dien zij zich plicht gevoelen te lezen.

Psychologisch moet er een reden zijn voor deze internationale belangstelling voor een boek geschreven door een der soldaten van een der vroegere vechtende partijen.

Ik geloof, dat dit de reden is: Tien jaren zijn voorbijgegaan sinds de militaire vrede gesloten is; tien jaren lang is de econo-

mische oorlog in feite nog voortgezet; tien jaren lang hebben Volkenbond en Internationale Gerechtshoven geschillen trachten bij te leggen; tien jaren lang hebben politiek en diplomatie de wereld wederom beheerscht; tien jaren lang heeft de geheele wereld gehoopt op eene levens-zekerheid, niet meer bedreigd door oorlog en internationale verwikkelingen. Het resultaat? Eigenlijk een diep in een ieders onderbewustheid levende angst voor een nog feller internationale botsing. Wij wèten, dat elk gepraat, geconfereer en berechten gefaald heeft; wij weten, dat wij niet minder dan in de jaren vóór den oorlog op een vulkaan leven, die ieder oogenblik uitbarsten kan. Het is deze angst, die een ieder grijpen doet naar het boek, dat vertelt, niets anders doet dan verhalen van het leven in den oorlog, het leven, dat wellicht zeer velen onzer weer te wachten staat. Het is in dit verband ook, dat zeer velen zich weer tot een vrijzinnig Christendom wenden. Zelfs de materialistische sociaal-democratische partij ziet zijn aanhangers zich wenden tot een beweging als die der Woodbrookers, het religieus-socialistisch Verbond, enz. Van brood alleen kunnen ook deze menschen niet leven. Al heeft voor hen het kapitalistische Christendom, dat den oorlog predikt, afgedaan, zonder een zekere moreele verheffing kunnen ook zij hun bestaan niet voeren. Langzaam maar zeker is de heldenvereering uit den oorlog, waarbij de ‘helden’ ook nog politieke diplomaten moesten zijn, verdwenen. Hoogstens begraaft men ze nog op staatskosten en houdt officiëele redevoeringen of leest eindeloos-langdradige en zeer weinig objectieve Mémoires door.

Voor de groote massa is de held niet meer hij die den veldslag leidde en won, maar de algemeene onbekende soldaat, de doorsnee-*mensch,* die het zooveel jaren uithield, die voor wat goedkoope leuzen zich liet maken tot soldaat, die na jaren niet meer wist waarom hij eigenlijk in die hel aan het front leefde, die in het gemeenschappelijk gevaar eerst leerde wat mensch-zijn beteekende en wat het begrip ‘kameraad’ eigenlijk omvatte. ‘Kameraad’, niet meer voelde als mede-politieke-partijgenoot, maar als ‘broeder’ in den meest menschelijken zin, als mede-strijder voor en naast hem, die zijn leven veil heeft voor hem, die zijn ellende deelt. Zuiverst altruïsme.

Ik herinner mij hoe ik na gedurende vier jaren gemobiliseerd aan

de grenzen geweest te zijn, terugkeerde naar wat wij als soldaten noemden de ‘burgermaatschappij’. In een maand tijd zag ik meer naijver, kleingeestigheid, bekrompenheid, angstige vleierij en burgerlijke benepenheid dan in 4 jaar tusschen de soldaten. Het is waar, hij, die eenmaal langen tijd uit de geregelde, beangstigend regelmatige burgerlijke samenleving is weggeweest, voelt er zich nooit meer tehuis, ook al moet hij er al zijn levensjaren slijten.

‘Wenn ich so sehe, in ihren Zimmern, in ihren Büros. in ihren Berufen, dann zieht das mich unwiderstehlich an, ich möchte auch darin sein und den Krieg vergessen; aber es stöszt mich auch gleich wieder ab, es ist so eng, wie kann das ein Leben ausfüllen, man sollte es zerschlagen, wie kann das alles so sein, während drauszen jetzt die Splitter über die Trichter sausen und die Leuchtkugeln hochgehen, die Verwundeten auf Zeltbahnen zurück geschleift werden und die Kameraden sich in die Gräben drücken! Es sind andere Menschen hier, Menschen, die ich nicht richtig begreife, die ich beneide und verachte’ (bladzijde 171, Im Westen nichts Neues).

Dit boek handelt over een groepje menschen, nog studeerende toen zij in den oorlog geroepen werden, overbodig, verdrongen door achtergebleven jongeren, toen de vrede geteekend werd Het is zoo neutraal verhalend geschreven, dat ieder politicus, - en ieder ‘behoorlijk’ mensch heeft toch een ‘politieke overtuiging’, - er het noodige van zijn gading vindt. Anti-militairisten, humanisten, democraten, massa-leiders zullen Remarque voor zich opeischen. En toch: hij behoort niet bij hen: hij is alleen een groot schrijver, die als mensch en als kunstenaar dit boek alleen zóó schrijven kon. Door een ongelooflijk gelijkmatig realisme van een grooter intensiteit dan welke vurige, vlammende peroratie ook. Juist de objectieve toon is waarborg voor de diepe menschelijke ontroering, voor het uiterste mededoogen, dat geen theatrale aanstellerij verdragen kan. Waarheid en Kunst verdragen door hun wezen geen pathos.

De vergelijking dringt zich natuurlijk op met ‘Le Feu’ van Henri Barbusse. Ook Barbusse gaf het leven van een eskwade, maar Barbusse was partij, zijn boek was geschreven met een diepe verontwaardiging, die toch vaak door een literaire neiging naar het detailleerende realisme te veel *literatuur* werd. Nu is het eigenaardige: de stijl van het boek van Remarque is latijnsch. Een korte,

klare zinsbouw: geen lange zinnen met tusschenzinnen, niets geen omhaal, geen sentimenteele uitweidingen. Een koele, klare, latijnsche geest.

Nergens is de schrijver zijn opzet ontrouw geworden, nergens heeft hij zich geweld aangedaan, maar ook nergens is het boek hem te machtig geworden. Het gevoel van den schrijver was zoo sterk, dat de kunstenaar zich alleen uiten kon in een persoonlijk nergens gemouvementeerde of lyrische stijl, die bij schijnbare verdieping door verhartstochtelijking slechts zich verbreeden en daardoor vervlakken kon.

'Im Westen nichts Neues' is een boek, dat recht heeft op de eraan ten deel gevallen waardeering, ook van hen, die geen sensatie maar ontroering, waarheid en diep-menschelijke kunst zoeken.

JAN J. ZELDENTHUIS

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het komt mij voor, dat ik voor dit maand-overzicht van het politiek gebeuren der laatste vier weken weinig plaats zal behoeven. Er is een licht gekomen over de wereld. De oorlog, dien wij allen, voor zooveel volwassen, hebben doorleefd, al ware 't slechts in de loopgraven van ons eigen door het algemeene lijden gewonde hart, is in de tweede Haagsche Conferentie, ‘geliquideerd’. Al zullen zijn gevolgen de volken, overwinnaars of overwonnenen, nog lang belemmeren in hun voortgang naar een verre toekomst van vrede, 1914-1918 en de twaalf daarop volgende jaren van steeds verminderend gevoel van haat en wraak, behooren voor goed tot de geschiedenis. Het was voor de Nederlandsche politieke hoofdstad, Den Haag, een hel-lichtend geschiedenisfeit, 't welk nog door vele komende menschengeslachten zal worden herdacht, dat het werelddrama in het Haagsche Binnenhof een allen vrijwel bevredigend eind heeft gevonden.

Ondoenlijk en onnoodig hièr in bijzonderheden het verloop en de strijdpunten der Conferentie na te gaan. Zooals gewoonlijk het geval is met dergelijke internationale beraadslagingen, waar het gaat om de tegenstrijdigste nationale belangen, leek het eerst of de resultaten onbevredigend zouden zijn. Het moet met waardeering erkend worden, dat de heeren staatslieden zich niet hebben gespaard om een slot te bereiken, dat aan alle volken, bij dit drama betrokken, zekere mate van bevrediging kon schenken, en er hun nachtrust voor hebben opgeofferd. Volkomen bevrediging van allen was natuurlijk uitgesloten.

Het ‘Plan-Young’, waarom het in de verhouding van Duitschland tegenover de andere groote mogendheden, in het bijzonder Frankrijk, hoofdzakelijk ging is, nu ja, het ‘Plan-Young’ gebleven, omdat het door de Internationale politiek met smarte gebaarde kind, toch wel een naam moet dragen. Maar er is zooveel in gewijzigd, Duitschland heeft er zooveel concessies bij gekregen, dat men nu reeds voorzien heeft, dat het Plan-Young eigenlijk Plan-Moritoria - uitstel van betalingen - zal moeten heeten. Er werd zelfs vagelijk verondersteld, dat het toekomstige Duitschland, gezien het feit, dat wat de financieele, door het Duitsche volk op te brengen oorlogsvergoeding betreft, het heillooze ‘Tractaat van Versailles’ het ‘Plan-Dawes’ is geworden, en het ‘Plan-Dawes’ het ‘Plan-Young’, en het ‘Plan-Young’ het allen bevredigende resultaat werd van de Tweede Haagsche Conferentie, dat dit toekomstige Duitschland wel eens kwaadwillig zou kunnen zijn, om de, hoezeer ook verminderde nog steeds zeer zwaar te dragen lasten te dragen! In dit geval zou Frankrijk den schralen troost hebben, dat het een beroep zal kunnen doen op het Haagsche Internationale Gerechtshof, om maatregelen te nemen, welke men tegenwoordig ‘sancties’ heet. Dit restje van oude oorlogsmentaliteit is Frankrijks bevrediging geworden.

Neen, geen bijzonderheden hier. Het resultaat heeft allen bevredigd, of zoo goed als. Zelfs die lastige Balkan-mogendheden, die elkaar nog steeds niet het licht in de politieke oogen gunnen. Als op een groot examen zijn alle staatslieden met een vredesprijs naar huis gegaan, en zoo men ooit getwijfeld heeft aan het nut van dergelijke internationale beraadslagingen, dan kan men op deze ook ons zoozeer bevredigende Haagsche Conferentie wijzen. Ook het Nederlandsche volk, jà, kan zich bevredigd gevoelen. Zijn organisatievermogen, bij deze en de vorige Conferentie, ter regeling waarvan der Nederlandsche autoriteiten slechts acht dagen werden gegund, kwam het volmaakte nabij. Daarover waren alle vreemde staatslieden en journalisten het eens. Opnieuw heeft Den Haag, hebben de Haagsche menschen, de regeeringspersonen en Haagsche journalisten in het Buitenland een ‘goede pers’.

Een eigenaardig moment, gedurende de Conferentie, zij 't ook

niet in het Haagsche Binnenhof, was, dat de Fransche minister-president, Tardieu, gedurende de eerste moeilijke dagen van de algemeene beraadslagingen in een Duitsch burger-restaurantje in de nabijheid van het mooie oude Haagsche stadhuisje, onder het genot van '*Sauerkraut und Schweinefleisch*' en een glas 'Dortmunder' of 'Münchener', tegenover een 'Havas'-journalist zijn twijfel te kennen gaf aangaande de betrouwbaarheid der Duitsche financiëele afgevaardigden. Verontwaardiging aan den Duitschen kant, verzoek om opheldering, en natuurlijk kreeg de journalist de schuld. Hij had zijn eersten minister misverstaan. Aan dergelijke betichtingen zijn journalisten gewoon. Wanneer ergens ter wereld een hooge persoonlijkheid - ex-Wilhelm II was daar sterk in - onvoorzichtige dingen beweert, welke een journalist, er bij, of, zooals nu, direct in het gesprek betrokken, den plicht heeft in zijn krant te zetten, dan is hij het die 'misverstaan' of 'niet goed begrepen' heeft, als er schandaal over komt. Gegeven het gelukkige feit der algemeene tevredenheid over deze Conferentie behoeft er hier over dit eigenaardig geval evenmin te worden uitgewijd. Maar een Fransch minister-président, die in een Duitsch derde rangsrestaurantje, laat dit dan een goeden naam hebben voor zijn bier en zijn 'Pökelfleisch', een Duitsch restaurantje in de nabijheid van het Binnenhof, *'Sauerkraut mit 'Kasseler-Rippespeer*', of zoo iets, verorbert, en daarbij gemoedelijk een journalist van zijn land te woord staat.... wie ziet het een Nederlandschen staatsman, een De Geer, een 'Monseigneur' Nolens doen? Ex-minister Treub zou er misschien toe in staat zijn geweest, al mag niemand vermoeden, dat deze begaafde ex-Excellentie, onder het genot van *'Sauerkraut mit Schweinefleisch'* of '*Tripe à la mode de Caen*', in een derde rangs restaurantje in Berlijn, of in Parijs den mond voorbij gepraat zou hebben. Dìt hebben althans de meeste Nederlandsche staatslieden met de klassiek-Romeinsche senatoren gemeen, dat zij in de eerste plaats zorgen voor hun decorum.

De Conferentie in Den Haag is gesloten, de Conferentie in Londen is onmiddellijk daarop geopend. Zal deze nieuwe Conferentie de volken gelijkermate bevredigen als die van het Haagsche Binnenhof? Het gegeven: vlootbeperking door alle

groote zeemogendheden is zooveel moeilijker tot een allen bevredigend einde te brengen, en men voorziet, dat zij maandenlang kan duren. De kerkhoofden in Engeland en Noord-Amerika hadden voor den Zondag aan haar plechtige opening, door den Engelschen koning-zelf, voorafgaande, een algemeenen biddag uitgeschreven, maar ieder weet wat dergelijk vertoon van vroomheid in werkelijkheid waard is. President Hoover berekende den duur dezer beraadslagingen op drie of vier maanden, immers grootendeels zal men moeten spreken over de verschillende technische moeilijkheden der verdediging ter zee, waarmee ook die te land en in de lucht nauw verbonden zijn. Het Engelsche '*Labour*'-ministerie mag zooveel mogelijk aan deze beraadslagingen een burger-karakter geven, zòò zelfs dat de Engelsche koning de Inwijdingszitting opende in burgerkleedij, en er geen of zoo goed als geen uniformen bij de plechtigheid te zien waren, ieder voelt, dat de hooge officieren van alle volken de souffleurs van dit gewichtige politieke spel zijn. Er zijn teveel verborgen en zelfs openlijke klippen, waarop het schip der Vloot-conferentie, en de hemel weet aan welke internationale stormen het den kop heeft te bieden, kan stranden. Italië is, zegt het, bereid om heel zijn vloot af te schaffen, als de anderen het ook doen, maar vooraf verlangt het pariteit met Frankrijk, in de toekomst zelfs als zijn recht pariteit met de sterkste maritieme mogendheid. Het is weinig bemoedigend, als men in zijn officieele *'Foglio d'Oridni'* leest:

'De Londensche Conferentie staat voor de deur en het programma is bekend. Wij hopen van harte, dat een accoord bereikt zal worden, maar wij zijn ons bewust van de groote moeilijkheden, welke overwonnen moeten worden. Een daarvan en van de grootste beteekenis, is het vraagstuk van de maritieme gelijkstelling van ons land met Frankrijk, gelijkstelling door ons tot voorwaarde gesteld van elk protocol, van Washington tot heden. Het is ten eenenmale uitgesloten, dat wij op dat punt toegeven. Of de gelijkstelling zal neerkomen op een grooter of een geringere bewapening dan die wij thans hebben, is ons onverschillig; het eenige wat van belang is, is dat ook in het nieuwe verdrag de gelijkstelling bewaard worde. Niet alleen blijft Italië gelijkstelling met Frankrijk eischen, doch ideëel staan wij op ons goed

recht een vloot te bezitten gelijk aan die der meest gewapende maritieme macht ter wereld. Alleen wegens zijn bescheiden economische mogelijkheden ziet Italië er wan af gelijkstelling te eischen met Engeland. Immers, terwijl Engeland een eiland is, dat naar alle zijden open zee vindt, is Italië een schiereiland, gevangen in een binnenzee, welks toegangen door vreemde staten worden bezet gehouden. De ligging en de toestand van Italië in de Middellandsche Zee is ernstig, zelfs tragisch te noemen. Het leven van een natie van 42 millioen zielen is afhankelijk van de Straat van Gibraltar, slechts weinige kilometers breed, met weinig moeite af te sluiten, door welke Italië in contact is met de landen van West- en Noord-Europa en met Amerika. Voor Frankrijk is het vraagstuk der Middellandsche Zee slechts een quaestie van veilig troepenvervoer; het eenige belang van dit land in deze zee betreft het overbrengen van gekleurde troepen naar het moederland; voor Italië is dit een vraagstuk van leven en dood voor een geheel volk. Frankrijk kan verbindingen onderhouden via de Noordzee, de Atlantische Oceaan en de Middellandsche Zee; Italië uitsluitend via de Middellandsche Zee. Het kan wel zijn, dat de rots der Fransch-Italiaansche gelijkstelling het scheepje der Londensche argonauten op zoek naar den wereldvrede doet zinken; deze mogelijkheid in verband met de uiteengezette quaestie laat ons volkomen rustig.'

Daarentegen is het wèl bemoedigend, dat een blad als de *Times* - pas door de Britsche regeering tot den journalistieken adelstand verheven met een heraldiek wapen om aan zijn 'kop' te voeren - zich verklaart tegen de groote slagschepen, die zulke nauwelijks berekenbare belastingsommen verslinden, en ten slotte toch zoo weinig strategische waarde bezitten.

'De wedijver heeft het slagschip van 35.000 ton in het leven geroepen, de beperking heeft het gesanctionneerd, doch de strategie vereischt het niet en de zuinigheid veroordeelt het. Het zou een stoutmoedige en tot de volksverbeelding sprekende zet zijn ten behoeve van den vrede en de zuinigheid, indien Groot-Brittannië, Amerika en Japan, de eenige drie landen, die speciaal belang hebben bij slagschepen, konden overeenkomen, zich te verlaten op het gezond verstand, liever dan op een conventie met vastgestelde maten voor hun slagschepen. Een dergelijke overeen-

komst zou niet nalaten een machtigen invloed te hebben op alle volgende en minder handelbare zaken der conferentie.'

De Haagsche Conferentine heeft den laatst-doorleefden oorlog 'geliquideerd', laat ons hopen dat de Londensche Conferentie een mogelijke toekomstigen oorlog weet te voorkomen.

Immers, wanneer de volken onder den drukkenden last hunner bewapening kunnen uitkomen, zal er misschien ook geen reden zijn te vreezen voor een internationalen tarieven-oorlog, waarvoor thans reeds een 'wapenstilstand' hoog noodig is. Want oorlog is reeds in vollen gang, al vereischt hij geen bloed en geen levens. Den tienden Januari bestond de Volkenbond tien jaar, de bereikte resultaten zijn nog gering, 't is waar. Wat wil men? De menschheid bevindt zich nog in de kinderjaren harer geestelijke en stoffelijke ontwikkeling, en het is reeds veel, het is uitermate verblijdend, dat er in Genève een Volkenbond bestaat, welke op resultaten kan bogen. Al zijn die dan nog gering. Alles staat in verband met alles, en de kern van het leven is de mentaliteit der zoozeer verschillende en zoozeer uiteenloopende volken.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Het leven van Harriet Beecher Stowe. *(Vervolg van bladz. 123).*

De eerste druk in vijfduizend exemplaren van Uncle Tom's Cabin verscheen den 20en Maart 1852 Schrijvende over deze beteekenisvolle periode in haar leven zegt Harriet Beecher Stowe:

> ‘Toen ik mijn laatste drukproef naar den uitgever had gezonden, hield ik mij bezig met de lectuur van Horace Mann's welsprekend betoog tegen de slavernij, een betoog, zoo hartstochtelijk, zoo welsprekend, maar vergeefsch, - zooals alle andere pleidooien tot gelijk de uitslag tot dusverre heeft bewezen. Het scheen wel, dat er voor deze zaak geen hoop bestond, dat niemand wou luisteren, niemand wou lezen, niemand wou sympathiseeren; dat dit verschrikkelijke systeem, dat zoo ontelbaar veel slachtoffers heeft gemaakt, eer toe, dan afnam.’

Vervuld van deze vrees, besloot zij alles te doen, wat maar in het vermogen lag eener vrouw, om de belangstelling van Engeland voor deze zaak te wekken; tot dit doeleinde schreef zij brieven aan Prins Albert, aan den Duke of Argyll, aan de graven van Carlisle en Shaftesbury, aan Macaulay, Dickens, en vele anderen, van wie zij wist, dat zij belang stelden in de anti-slavernijbeweging. Aan den uitgever liet zij dezen aan hun adressen verzenden met de eerste exemplaren van Uncle Tom's Cabin, die van de pers kwamen. Toen voelde zij, dat zij gedaan had, wat in haar vermogen was, en dat zij nu verder den uitslag aan de Voorzienigheid moest overlaten. En haar onzekerheid of haar boek al dan niet zou inslaan, werd spoedig opgelost. Den eersten dag werden er reeds drieduizend exemplaren verkocht; en reeds de volgende week moest een tweede editie worden opgelegd; een derde verscheen den 1en April, en

binnen het jaar hadden 120 edities het licht gezien, met een oplage van 300.000 exemplaren, die alleen in Amerika allen waren verkocht.

Bijna in één dag was het arme professorsvrouwtje omgetooverd in de meest besproken vrouw van haar tijd; en sinds toen was zij een publieke figuur, van wie elke beweging met belangstelling werd gadegeslagen, en van wie elk woord als hoogst interessant werd opgevangen en genoteerd. De lange, al te zware worsteling met armoede en nood was voor haar voorbij; want in haar hartstochtelijken wensch om de onderdrukten te helpen, had zij ook het goede voor zichzelf en haar gezin gedaan; in vier maanden tijds, na de verschijning van haar boek, waren haar 10.000 dollars in tantièmes uitbetaald!

En nu ontving de schrijfster van alle kanten brieven over haar wondervol boek. Haar levenslange vriendin was de eerste. Zij schreef:

> ‘Ik heb den heelen nacht opgezeten om Uncle Tom's Cabin uit te lezen. Ik kon er niet van weg-gaan, evenmin als ik dat zou hebben gekund van een stervend kind, en nadat ik eindelijk mijn hoofd op mijn kussen had gelegd, bleef ik nog wel een uur lang hartstochtelijk snikken. Ik dacht, dat ik door en door tegen de slavernij was, maar je boek heeft een zóó sterk gevoel van verontwaardiging en medelijden in me gewekt, dat al mijn vroeger gevoel me daarbij vergeleken nu absoluut koud lijkt en flauw.’

De dichter Longfellow schreef haar:

> ‘Ik wensch u ten hartelijkste geluk met het immense succes en den ontzaglijken invloed, van Uncle Tom's Cabin. Het is een der allergrootste triomfen, waarvan de letterkundige geschiedenis ooit melding heeft gemaakt, om nog niet eens te spreken van de nog veel grootere zegepraal wat zijn zedelijk effect betreft.’

Whittier schreef aan Garrison:

> ‘Wat een glorieus werk heeft Harriet Beecher Stowe gedaan, Dat is te danken aan de Voortvluchtige-slaven-wet! Voor de zaak der slavernij ware het beter geweest, indien deze wet nooit was uitgevaardigd, want zij deed Uncle Tom's Cabin ontstaan!’

En Wihittier schreef zelf aan Mrs. Beecher Stowe:

> ‘Duizend en duizend maal bedankt voor uw onsterfelijk boek. Mijn jonge vriendin Mary Irving vertelde me, dat ze het had voorgelezen in een kring van ongeveer twintig jonge meisjes, allen dochters van slavenhouders uit Louisiana, en als uit één mond erkenden zij, dat al de daarin beschreven tooneelen niets dan de naakte waarheid bevatten.’

Van Thomas Wentworth Higginson ontvong zij den volgenden brief:

> ‘Tegelijk den merkwaardigsten roman te hebben geschreven, en het krachtigste pleidooi tegen de slavernij is een dubbele triomf in litteratuur en philantropie, waarvan ons land nog nimmer een parallel heeft aanschouwd.’

Eenige dagen na de verschijning van haar boek schrijft Mrs. Stowe aan haar echtgenoot, die toen te Brunswick vertoefde:

> ‘Ik ben nog geheel overweldigd. Seward vertelde aan den uitgever, dat het boek het grootste was van alle tijden, en het plan bestaat, om het op ruime schaal in de Zuidelijke Staten te verspreiden.’

Tegelijk echter met deze enthousiaste brieven van oprechte bewonderaars, ontving Mrs. Stowe ook heel andere epistels van de Haley's en Legrees in Amerika. Een correspondent van de ‘National Era’ berichtte den uitgever: ‘Uncle Tom's Cabin wordt van den preekstoel afgekondigd als een verregaand onzedelijk boek. Wilt u het niet in een lezing komen verdedigen?’ Waarop de uitgever antwoordde: ‘Dat kan evenmin in onze bedoeling liggen, als dat het in ons hoofd zou komen, Shakespeare te verdedigen.’

In de Zuidelijke Staten werden verschillende pogingen gedaan, om boeken te laten verschijnen tegen Uncle Tom's Cabin, om de slaven-kwestie in een gunstiger licht te doen verschijnen, maar zij vielen dood van de pers, en niemand kent ze meer. Een ervan was Mrs. Eastman's ‘Aunt Phillis' Cabin’, maar dit boek werd algemeen uitgelachen en bespot.

Te zijner tijd begon Mrs. Stowe ook brieven te ontvangen in antwoord op degene die zij met haar boek naar Engeland had doen

sturen. En deze waren allen zonder uitzondering vol vleiende aanmoediging. Lord Carlisle schreef:

> ‘Ik breng mijn diepsten en meest devoten dank aan den Almachtigen God, die u in staat heeft gesteld, dit boek te schrijven. Reeds lang was ik ervan overtuigd, dat de slavernij de brandendste kwestie was van onzen tijd en van de heele wereld. Vandaar mijn vreugde over de verschijning van een boek, dat moet en zal gelezen worden en doorvoeld, en dat, zoo iets, zal helpen, om een einde te maken aan deze menschonteerende schande.’

Een tijdlang ging de vogue van het boek steeds crescendo. Van alle mogelijke zijden, zelfs waarvan men het 't minst zou hebben verwacht, kwamen bewijzen van instemming, zoodat Mrs. Stowe er zelf verbaasd van stond.

De reactie werd aangevoerd door de Londensche ‘Times’. En alsof zij gewacht hadden op dit teeken begonnen tal van andere mee te zingen in het demonische koor. Godsdienstige bladen, vooral de ‘New York Observer’, noemden het boek ‘anti-Christelijk’, ‘anti-Evangelisch’, en ontzagen zich zelfs niet de auteur in haar persoonlijke leven te belasteren. Evenwel diende al deze blaam tot niets anders dan om nog meer de aandacht op het boek te vestigen.

In December schreef de graaf van Shaftesbury aan Mrs. Stowe:

> ‘Het is zeer wel mogelijk, dat de inspiratie van dit boek u volkomen onbekend is. Het is mij echter een behoefte, u te berichten, hoe oneindig dankbaar ik die inspiratie ben, die uw hand, hoofd en hart er toe gedreven hebben, dit boek te schrijven. Alleen een waarachtig vrome ziel zou in staat zijn geweest, een dergelijk werk voort te brengen, dat de geheele wereld in beroering heeft gebracht....’

Pamfletten, aanvallen in de krant, beleedigende epistels bleven eveneens *thick and fast,* en in vele plaatsen werd het boek op den index geplaatst. In Georgia was het vooroordeel tegen haar naam zóó sterk, dat een daar wonende nicht er niet voor durfde uitkomen, dat zij familie van haar was, en als er over Mrs. Stowe gesproken werd, was men het er over eens dat zij niet toelaatbaar was in achtbaar gezelschap!

In Januari 1853 schrijft Mrs. Stowe:

> ‘I am now writing a work to be called “Key to Uncle Tom's Cabin”. It contains in an undeniable form the facts which corroborate all that I have said. One third of it is taken up with judicial records of trials and decisions, and with statute law.’

In Engeland, zegt zij, is het zelfs een prins van den bloede niet veroorloofd den minsten proletariër een klap te geven; in Amerika mag iedere man den slaaf, dien hij toevallig tegen komt, ranselen zooveel hij wil, zonder gestraft te worden.

Bij een bezoek aan New York maakte Mrs. Stowe verschillende nieuwe vrienden, en werd overladen met lof en bewondering, maar wat haar het meeste pleizier schijnt te hebben gedaan is een correspondentie met Jenny Lind (toen mevrouw Goldschmidt). Zij schrijft hierover aan haar echtgenoot:

> ‘Ik heb Jenny Lind gehoord, en het was als een droom van schoonheid en liefelijkheid. Haar gezicht, haar bewegingen, alles is gratie en sentiment. Zij heeft de bekorende argeloosheid van een kind, de poëtische sierlijkheid van een woudnimf; zij is licht als lucht en stralend als zonneschijn.
> We hadden prachtige plaatsen, en hoe denk je, dat we er aan kwamen? 's Morgens was alles uitverkocht, en toen mijn gastheer zei, dat dit jammer was, want dat Mrs. Stowe Jenny Lind zoo graag had willen hooren, riep de heer Goldschmidt uit:
> Mrs. Stowe! de schrijfster van Uncle Tom's Cabin? Die zal plaatsen hebben, 't koste wat 't kost.
> En we kregen twee der allerbeste plaatsen. Ik zond heden een bedankbriefje met een exemplaar van mijn boek.’

Op dit briefje antwoordde Jenny Lind:

> ‘My dear Madam. Allow me to express my sincere thanks for your very kind letter, which I was very happy to receive.
> You must feel and know what a deep impression “Uncle Tom's Cabin” has made upon every heart that can feel for the dignity of human existence; so I with my miserable English would not even try to say a word about the great excellency of that most beautiful book, but I must thank you for the great joy I have felt over that book.

> I have the feeling about it that great changes will take place by and by from the impression people receive out of it, and that the writer of that book can fall asleep today or to morrow with the bright sweet conscience of having been a strong means in the Creator's hand of operating essential good in one of the most important questions for the welfare of our black brethren. God bless and protect you and yours, dear madam, and certainly God's hand will remain wit a blessing over your head.
> Once more forgive my bad English and the liberty I have taken, and believe me to be, dear madam, your most truly
> JENNY GOLDSCHMIDT, née LIND.'

Mrs. Stowe en haar gezin vestigden zich thans te Andover in een huis, dat zij geheel naar haar smaak had laten verbouwen, en dat zij den naam van The Cabin gaf. En weldra werd deze woning bekend als een der gezelligste literaire milieu's uit die streek. Vele jaren lang ontving Mrs. Stowe, hier op een bescheiden schaal, velen der meest vooraanstaande personen uit binnen- en buitenland, en hier werden verschillende philantropische plannen uitgewerkt, waarvan Mrs. Stowe en haar man de hoofdontwerpers waren.

Het inrichten van dit huis was een heerlijke bezigheid, en bovendien liet Mrs. Stowe de pen niet rusten. Zij zegt:

> Ik wist niet, dat 't hier zóó mooi was. Onze gezelschapskring is allercharmantst. We gaan veel uit, bezoeken brengen en uitstapjes maken, en alle menschen schijnen even hartelijk en aangenaam te zijn. 'It seems almost too good to be true.... I am so happy, - so blessed'....

Zij schreef verschillende artikelen voor de 'New York Independent' en de 'National Era', en begon materialen te verzamelen voor toekomstige boeken. In de 'Independent' verscheen later *The Pearl of Orr's Island.*

En in al dat geluk en dien innerlijken en uiterlijken vrede kwam weder een bitter vijandelijke aanval in de 'Alabama Planter', waarin o.a. werd gezegd: 'The woman who wrote Uncle Tom's Cabin must be either a very bad or a very fanatical person.' En: 'Natuurlijk is er geen instelling ter wereld, of zij kan belasterd worden en scheef voorgesteld, en zelfs de tooneelen in haar eigen

huis zouden door een kwaadwillige kunnen worden misvormd tot een ‘Mrs. Stowe's Cabin.’

En dus, in plaats van rustig te kunnen voortwerken aan haar bekoorlijk Maine-verhaal, zag Mrs. Stowe zich verplicht in het openbaar op te komen tegen de verdachtmakingen, welke over haar werden gepubliceerd. En dus was het noodzakelijk om de ‘Key to Uncle Tom's Cabin’ spoedig te doen verschijnen, om een démenti te geven van al de valsche aantijgingen, dat zij slechts ‘verzinsels’ en valsche voorstellingen gegeven had

Deze Key zou al de origineele feiten, anecdoten en documenten bevatten, welke gediend hadden om haar verhaal samen te stellen, en met nog meer treffende geschiedenissen erbij, zoodat ieder in staat werd gesteld, zich zelf een oordeel te vormen. ‘My Key will be stronger than the Cabin’, zegt Mrs. Stowe zelve.

Deze inspannende, alle krachten van lichaam en ziel eischende arbeid werd voortgezet totdat Mrs. Stowe, vergezeld van haar echtgenoot en haar broer Charles, op een invitatie van de Anti Slavery Society van Glasgow, overstak naar Europa.

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

De Ilias en Odyssea en ‘de Homerische kwestie’ door Dr. M.B. Mendes da Costa. *(Vervolg van blz. 143.)*

Hoofdstuk I.

Wat den e i g e n l i j k e n oorsprong betreft van den inhoud bestaat er tusschen de beide heldenzangen een markant verschil. Die van de Ilias - de opgravingen van SCHLIEMANN en diens navolgers[1] hebben het onomstootelijk bewezen - heeft als ver verwijderden achtergrond een h i s t o r i s c h feit; daarentegen zijn de lotgevallen en omzwervingen van den hoofdpersoon der Odyssea voor een zeer klein gedeelte ontleend aan een oude mythe, en overigens ontsproten uit het brein van een dichter, neen, van *ettelijke dichters,* dus: een.... v e r d i c h t s e l .

Wanneer ik me nu niet vast had voorgenomen de door mij zelf me gestelde perken niet te overschrijden, zou ik lang uitweiden over den pas genoemden Schliemann, den *self-made* archaeoloog, en over de resultaten van zijn moeitevollen arbeid. Thans echter bepaal ik mij ertoe[2] te vermelden dat hij in 1868 en volgende

1) Ook op het huidige oogenblik is men, zoo al niet met de spade, dan toch met de pen, in de weer om klaarheid te brengen in zake het terrein der belegering van Troje. Zoo is b.v. zeer onlangs een geschrift verschenen, getiteld *Les nouveaux aspects de la question de Troie* van CH. VELLAY, directeur van ‘l'Acropole, revue du monde hellénique’, te Parijs, dermate conservatief, dat hij geen oogenblik twijfelt aan de e c h t h e i d van welken versregel ook.

2) Wie begeerig is meer over dezen Heinrich Schliemann te vernemen, verwijs ik naar zijn in 1869 te Leipzig verschenen werk (tevens een soort autobiographie) *Ithaka*, *der Peloponnes und Troja.* - Veel lijviger (880 blzz. quarto met ± 1800 afbeeldingen, kaarten enz.) is zijn *Ilios, Stad und Land der Trojanen* enz. in 1881, eveneens te Leipzig, verschenen.

jaren met merkwaardigen speurzin de omstreken heeft onderzocht en de onder aardheuvels bedolven ruïnes heeft blootgelegd van een ettelijke duizenden jaren tevoren verwoeste stad of burcht, die indertijd door Grieken uit Europa[3] gesticht was op de noordwestkust van Klein-Azië bij den Hellespont[4], dus: op het terrein, waar de Ilias speelt.

In één opzicht evenwel heeft Schliemann misgetast: hij heeft zijn opgravingen gedaan in een verkeerde, d.w.z. in een te diep onder de oppervlakte gelegen laag. Onderzoekers nl.. meer wetenschappelijk onderlegd dan hij, hebben dat bewezen en in een dichter bij de oppervlakte gelegen laag de ruïnes ontdekt van de stad, waarvan in de Ilias sprake is.

Nu bestaat er wel ontegenzeggelijk een groote overeenkomst tusschen de door Schliemann opgedolven zoogenaamde ‘antiquiteiten’ en het volgens de Ilias door de Trojanen gebezigde huisraad en gereedschap, maar dit behoeft waarlijk geen verwondering te baren; immers: in die overoude tijden - gelijk trouwens ook later - werden steden alleen gesticht op een bij uitstek daartoe geschikt terrein, en dus was nauwelijks een stad verwoest en met den grond gelijk gemaakt, of op haar puinhoopen werd weder een nieuwe stad gebouwd; en destijds waren dergelijke ‘gebruiksvoorwerpen’ - gelijk men dat tegenwoordig blieft te noemen - nog niet onderhevig aan ‘de mode’.

Het zal stellig niemand verbazen, wanneer hij verneemt dat omstreeks de 13e eeuw vóór onze jaartelling roof van schoone vrouwen en meisjes aan de orde was zoo al niet van den d a g , dan toch van de m a a n d .

Geen sterveling stoorde zich eraan, tenzij de geroofde en de beroofde.

In de ‘Inleiding’ heb ik verteld dat de Grieksche stammen elkaar vaak beoorloogden. Het spreekt dus vrijwel vanzelf dat bovenbedoelde rooverijen óók dikwijls voorkwamen tusschen Grieken aan dezen en aan genen kant van de Aegeïsche zee, die thans de (Grieksche) Archipel[5] heet, want de band tusschen het moeder-

3) Het behoeft dus geen verwondering te baren, dat in de Ilias Trojanen en Grieken elkander verstaan, hoewel dit dichterlijke vrijheid had kunnen zijn; immers ook in het 9e boek van de Odyssea b.v. converseeren de Cycloop en de Trojanen zonder tolk.

4) Thans de straat der Dardanellen.

5) Ontstaan uit *Archi-pelagos* = ‘Aarts-zee’.

land en de koloniën op de kust van Klein-Azië was destijds buitengemeen los geworden.

Toen evenwel, naar de sage luidt, Paris[6], een zoon van den koning van Ilium[7], het heilige gastrecht had geschonden door Helena, de vrouw van zijn gastheer Menelaüs, koning van Sparta, te schaken, kwam heel (Europeesch) Griekenland in rep en roer; en daarvan was het gevolg dat na een tien-jarig beleg[8] Ilium door de stamverwanten uit het moederland werd ingenomen en verwoest.

Zoo luidt de sage, die in hoofdzaak de stof heeft geleverd voor het dichten van de Ilias.

Steunend op genealogische overleveringen der ouden hebben vroegere geschiedschrijvers, die het te mooi wilden maken, allernauwkeurigst (!) berekend, dat genoemd beleg 1193-1184 moet (!!) hebben plaats gehad. Jammer is het, dat ze niet óók nog maand en dag hebben kunnen uitvorschen!

Maar scherts ter zijde: voor zoover het Ilium's verwoesting betreft, stemt de sage overeen met de geschiedenis; dat hebben de opgravingen bewezen van Schliemann e.a.

Die verwoesting zelf echter behoort, al wordt in de Ilias enkele malen erop gezinspeeld, evenmin ab de verovering der stad, tot het eigenlijk onderwerp van dat heldendicht; dit toch behandelt, binnen een tijdperk van slechts 50 dagen[9], vallende in het laatste jaar der belegering, *den wrok van Achilles,* den meest volmaakten heros[10] onder de verbonden Grieken, om een beleediging, hem door den opperbevelhebber aangedaan, of liever en nauwkeuriger uitgedrukt: het ontstaan van dien wrok, de onmiddellijke gevolgen ervan, d.w.z. den nood, waarin de Grieken erdoor geraken, en de eindelijke verzoening.

In de Odyssea daarentegen, waarvan de handeling feitelijk wel niet langer dan 41[11] dagen duurt, maar niettemin al de omzwer-

6) Hij wordt in de Ilias ook wel *Alexandros* genoemd.
7) Of Troja.
8) De belegering, omstreeks zes eeuwen later, van Tyrus, de hoofdstad der Phoeniciërs, duurde nóg langer; eerst na dertien jaren gelukte Nebukadnezar, koning van Babylonië, bij verdrag de verovering.
9) Anderen becijferen het op 49 of 51 dagen.
10) Het Grieksche woord ϙ῾ρως (= *hêroos)* beteekent oorspronkelijk niet ‘held’, maar ‘vorst’, ‘heer’. De vrouwelijke vorm *hêra* (bij Homerus: *hêrê*) is eigennaam van de gemalin van Zeus, den oppergod.
11) Anderen becijferen het op 40 dagen.

vingen van den hoofdpersoon Odysseus, door hem zelf worden v e r h a a l d [12], - tusschen de verwoesting van Ilium en de thuiskomst van Odysseus liggen ruim 10 jaren, - wordt het innemen van Troje wél omstandig vermeld.

Tot goed verstand van bovenbedoelde, zij het dan ook g e f i n g e e r d e voorvallen, dient een ietwat dorre opsomming vooraf te gaan van namen, met een toelichting, zoo kort mogelijk.

Van de overtalrijke godheden, die sinds de dichtstomnevelde tijden door de Grieken werden vereerd en wier gebiedssfeer begrijpelijkerwijs niet precies werd afgebakend, was Zeus[13] de allermachtigste; zelfs was hij o p p e r m a c h t i g en in staat zijn wil door te drijven, mits deze wil niet streed tegen de bepalingen van het Noodlot[14], de onverbiddelijke, ondoorgrondelijke Moira, vaak Aisa genoemd[15].

Aangezien nu de Trojaansche oorlog veroorzaakt was door een schending van het gastrecht, dat onder Zeus' bizondere hoede stond, had deze godheid eigenlijk op de hand behooren te zijn van de Grieken; maar Priamus, de toenmalige koning van Troje, stamde rechtstreeks, in den 6n graad, af van Zeus; immers een der tallooze buitenechtelijke kinderen van dezen god was Dardanus, die, natuurlijk volgens de sage, indertijd de hierboven vermelde volkplanting had gesticht op de noordwest-kust van Klein-Azië en wiens achterkleinzoon Ilus de stad Ilium had gegrondvest; Paris nu, een zoon van bovengenoemden Priamus, was de schender geweest van het gastrecht.

In het G r i e k s c h e leger intusschen bevonden zich eveneens afstammelingen van Zeus: Achilles o.a., die, gelijk ik boven vertelde, beleedigd was door den opperveldheer, Agamemnon[16] -, ook weder, althans volgens ééne sage, een nazaat van Zeus.

En zoo geviel het dus, dat, terwijl Troje's val door het Noodlot was bepaald, de oppermachtige Zeus niet juist een strikte neutraliteit in acht nam, en nú de eene, dán de andere partij begunstigde, zij het dan ook, dat hij zich nooit z e l f in den strijd mengde, maar zich daartoe van een andere godheid bediende als tusschenpersoon.

12) Men zie evenwel hoofdstuk V.
13) Bij de Romeinen: Ju(p)piter.
14) Trouwens ook in zulk een geval zet s o m s Zeus zijn wil dóór; zie b.v. Ilias XVI vs. 433 vlgg.
15) Deze synoniemen beteekenen als gewoon substantivum *deel*, *portie.*
16) Deze was koning van Mycene en broeder van Menelaús.

Menigmaal ook ziet Zeus zich genoodzaakt de andere godheden te breidelen, wanneer dezen in hun partijdigheid de perken te buiten gaan; en vooral was dit het geval met zijn echtgenoote (tevens zijn zuster) Hera[17] en met Athena[18], een van zijn vele buitenechtelijke dochters, volgens de sage uit zijn brein gesproten.

Dat intusschen om het zoogenaamde ‘Paris' oordeel’ deze beide godinnen den Trojanen vijandig gezind waren, is een mythe buiten de Ilias en de Odyssea staande; immers: in de Odyssea wordt de persoon van Paris zelfs niet genoemd en in de Ilias wordt op dien schoonheidswedstrijd tusschen de drie godinnen Hera, Athena en Aphrodite[19] slechts op één plaats[20] gezinspeeld, en dat nog wel enkel met een duister substantivum, omtrent welks beteekenis de geleerden het niet eens zijn; terwijl bovendien die passage[21] algemeen als later ingeschoven wordt beschouwd. Over de aanleiding trouwens tot dat ‘Paris' oordeel’, dus: over een heusche bruiloft van Achilles' ouders, de onsterfelijke zeenimf Thetis en den sterfelijken Peleus, Zeus' kleinzoon, wordt nergens een woord gerept, en over beider onderlinge verhouding slechts op enkele plaatsen in de Ilias.

Ook wordt in geen van de beide heldendichten vermeld dat Achilles, behalve aan één hiel, onkwetsbaar zou zijn geweest. Dáárdoor ware immers deze hoofdpersoon veel minder sympathiek geworden! Trouwens uitdrukkelijk wordt in de Ilias gezegd dat Achilles zijn redding te danken heeft eerst (boek XXI vs. 592 vgg.) aan een van zijn scheenplaten, daarna (boek XXII vs. 291) aan zijn schild. En al weet Achilles dat hij jong zal sneuvelen[22], al wordt hem herhaalde malen in de Ilias zijn ophanden zijnde dood voorspeld, zelfs éénmaal[23] dat hij den dood zal vinden door de handen van Apollo en van Paris, precies hoe dat zal geschieden, wordt niet gezegd[24]; terwijl aan het slot van de Ilias Achilles nog in leven is.

17) Bij de Romeinen: Juno. - Zie ook noot 10.
18) Voluit: Pallas Athena. - Bij de Romeinen: Minerva.
19) Bij de Romeinen: Venus.
20) Vers 30 van het 24e boek.
21) D.w.z. vs. 29 en 30. - In de 3e eeuw vóór onze jaartelling werd ook aan de echtheid van vs. 23-28 getwijfeld.
22) Zie b.v. vs. 329-332 van boek XXII.
23) Vs. 359 vlg. van boek XXII.
24) Zie intusschen boek XXI vs. 277 vlg., een zonder twijfel later ingeschoven plaats.

Het vorenstaande kortelijk samenvattend en niettemin hier en daar aanvullend laat ik hier beknopt den inhoud volgen van de Ilias, zooals het gedicht daar vóór ons ligt.

Meer dan negen jaren reeds heeft het beleg van Troje geduurd. De schepen, die de Grieken naar de Trojaansche kust hebben gevoerd, zijn langs den Hellespontus[25] op het strand getrokken. Al dien tijd hebben de Grieken zich bezig gehouden met de verovering van kleine steden op het vasteland en op de naburige eilanden; steeds met den jongen heros[26] Achilles, aanvoerder der Myrmidoniërs[27], in het voorste gelid. Deze beroemt er zich dan ook op[28] drie-en-twintig steden te hebben verwoest. Den buit heeft hij natuurlijk ter verdeeling aan den opperbevelhebber Agamemnon overgelaten. Hem zelf viel daaruit ten deel de schoone Briseïs; de zoo mooglijk nog bekoorlijker Chryseïs, dochter van Chryses, den priester van Apollo, behield Agamemnon voor zich.

Bij den aanvang nu van de Ilias teistert sedert 9 dagen een pestziekte het Grieksche leger. Op den 10en dag laat, op aansporing van de godin Hera, Achilles, ofschoon niet de opperveldheer zijnde, de Grieken tot een vergadering bijeenroepen en noopt hij den waarzegger-opperpriester[29] Calchas van de pest de oorzaak bloot te leggen. Het antwoord luidt: ‘Apollo is op Agamemnon vertoornd, omdat deze Chryses[30] heeft gehoond, toen hij zijn dochter wilde loskoopen; maar wordt Chryseïs zonder losgeld vrijgelaten en bovendien een groote offerande aan Apollo gebracht, dan zal deze zijn toorn laten varen’.

Dat is den hebzuchtigen Agamemnon te veel, die ten slotte niet alleen dreigt Achilles diens eeredeel in den buit[31] te zullen ontnamen, maar ook de daad bij het woord voegt, ofschoon Achilles verklaard had in dat geval niet meer te zullen meestrijden. Deze klaagt nu zijn nood aan zijn moeder Thetis, en zij haalt Zeus over, zoolang haar zoon geen voldoening heeft gekregen, de Grieken wat men noemt te teisteren.

25) Thans de straat der Dardanellen.
26) Zie noot 10.
27) Een volksstam in Thessalië.
28) Boek IX vs. 328 vlg.
29) Zonder een dusdanig persoon was geen Grieksch leger denkbaar; ook niet in lateren tijd.
30) Den straks genoemden priester van Apollo.
31) Namelijk Briseïs.

Dientengevolge wordt dadelijk daarna, in den nacht, Agamemnon door een bedrieglijken droom voorgespiegeld dat hij Troje den volgenden dag zal kunnen innemen. Dus rukt het geheele Grieksche leger, behoudens Achilles' manschappen, in den morgen uit het kamp op ter bestorming van Troje. Maar de Trojanen en hun binnen de muren opgenomen bondgenooten trekken, door de uitkijkposten gewaarschuwd, den Grieken in de vlakte te gemoet en beide partijen sluiten - vreemd genoeg pas *nu* - het volgende verdrag: Menelaüs en Paris zullen door een tweegevecht den oorlog beslechten en de geroofde Helena zal den overwinnaar toebehooren.

Menelaüs behaalt de zege; maar als hij zich gereedmaakt Paris den genadeslag toe te brengen, wordt deze door de godin Aphrodite onzichtbaar gemaakt en naar Troje teruggebracht bij Helena. En alsof dat nog niet genoeg was, wordt de naar Paris zoekende Menelaüs door een Trojaan met een pijl getroffen, zij het dan ook lichtelijk. Het verdrag is dus geschonden.

Nu volgen een vijftal dagen van verwoed vechten. De verschillende aanvoerders der Grieken verrichten wel wonderen van dapperheid; maar bijna allen worden zij, de een na den ander, vooral door Priamus' zoon Hector gewond en genoegzaam onschadelijk gemaakt. De Grieken waren intusschen begonnen nog in den tweeden nacht na het verdrag, ter beveiliging van hun op het strand getrokken schepen, een muur aan te leggen en daaromheen een gracht. Ze voltooiden het werk in éénen dag!!

Echter blijkt ook dit afweermiddel niet voldoende. Hector en zijn mannen gelukt het aan den binnenkant ervan te komen. En reeds heeft Hector, den vijfden dag na het verdrag, een Grieksch schip in brand gestoken; maar in dien hoogsten nood smeekt Patroclus, de boezemvriend van Achilles, dezen hem verlof te geven in zijn - d.w.z. Achilles' - wapenrusting mét de Myrmidoniërs aan den strijd deel te nemen. Noode staat Achilles dit toe; maar hij drukt Patroclus op het hart, als de Trojanen zullen zijn teruggedreven, met strijden op te houden. Patroclus evenwel, door strijdlust verleid, slaat dat dringend bevel in den wind en wordt vlak bij de muren van Troje door Hector verslagen, waarna deze zich met de wapenrusting van Achilles tooit.

Terstond daarop nu ontbrandde een geweldige kamp om het

naakte lijf van Patroclus; maar op raad van zijn moeder vertoonde Achilles, ongewapend, zich op den wal[32] en schreeuwde dermate luid, dat den Trojanen de schrik om het hart sloeg en zij hun heil zochten in de vlucht, zoodat Patroclus' lijk ongehinderd het kamp werd binnengedragen.

Een nieuwe wapenrusting wordt voor Achilles, op verzoek van Thetis, in den nacht voltooid door Hephaestus[33], welke godheid kunstwerken van elken mogelijken aard heette te vervaardigen. Nadat Achilles die wapenrusting heeft in ontvangst genomen, verzoent hij zich met Agamemnon en rukt uit om eindelijk, ongeveer aan het eind van het 22e boek, Hector te verslaan en diens lijk, op barbaarsche manier: met doorboorde enkels aan zijn strijdwagen gebonden, door het stof te sleuren. De allerlaatste versregels van dat zelfde boek bevatten de onvergelijkelijk schoone, hartroerende klachten van Hector's weduwe Andromache[34].

In het 23e boek wordt de begrafenis van Patroclus beschreven en de daarop volgende lijkspelen.

Het 24e boek evenwel, de begrafenis van Hector en wat daaraan vlak voorafgaat, nl. Priamus' bezoek bij Achilles en het uitleveren van Hector's lijk, is volgens veler oordeel een later toevoegsel, wijl het niet meer behoort bij het eigenlijk onderwerp, d e n w r o k v a n A c h i l l e s, gelijk dat in den allereersten versregel van de Ilias wordt aangekondigd.

Men begrijpe mij echter goed: niet o p d i e n g r o n d a l l e e n ben *ik,* schrijver dezes, het met die 'velen' eens; immers: dat laatste boek bevat ontegenzeggelijk eenige aandoenlijke passages van onvergankelijke schoonheid, den oerdichter overwaardig, maar daarnevens veel ondraaglijk matte brokstukken, hetgeen volgens mij bewijst dat dit boek niet is gedicht door slechts één persoon; en omdat bovendien het 17e, het 20e en het 21e boek dermate wemelen van onwaarschijnlijkheden, van tegenstijdigheden, ja zelfs van belachelijken onzin, dat ze, ondanks zeer enkele fraaie brokjes, m.i. onmogelijk een onderdeel hebben kunnen uitmaken van het oergedicht, om *al* die redenen meen ik dat óók het 24e boek niet echt kan zijn.

32) Om de gracht.
33) Bij de Romeinen: Vulcanus, en óók Mulciber.
34) Over het zoogenaamde 'afscheid van Hector en Andromache', dat genoegzaam even verheven mooi is, wordt in hoofdstuk V gehandeld.

Van de Ilias is de stof in hoofdzaak ontleend aan de sagen betreffende Troje's belegering en enkele malen ook aan andere sagen, die Grieksche heroën verheerlijkten; maar het terrein is den dichter of, beter gezegd: den dichters uit eigen aanschouwing bekend.

Met de Odyssea daarentegen is het anders gesteld. Dáár immers is juist, behoudens het eiland Ithaca en enkele andere streken van Griekenland, het terrein der handeling deels aan mythen ontleend en deels aan de zeer zeker verwarde verhalen van vroegere zeevaarders, en vormen die dus als het ware den achtergrond van het verhaal, dat wel voor een groot gedeelte verzonnen is, maar ook hier en daar en nog ergens duidelijke sporen vertoont van sterk gewijzigde oude sagen[35], die meerendeels een uitvloeisel zijn van de mythe der maandelijksche hereeniging van de beide groote hemellichamen: de zon en de maan. De dichter namelijk stelt in de plaats van de zon Odysseus den geduchten boogschutter[36], den vindingrijken koning van Ithaca[37], terwijl diens gade, Penelope[38], die de naar haar hand dingende vrijers misleidt door telkens het begonnen weefsel uit te halen, vereenzelvigd wordt met de wassende en afnemende maan.

Bij deze vervorming echter volgde de dichter - of: volgde*n* de dichter*s* - verschillende sagen; ééne sage nu geeft *deze*, een twéédé *die,* een dérde *gene* bizonderheid, en door de versmelting van die alle is een overladen geheel ontstaan, welks ontwarring uiterst moeilijk is, of liever: zoo goed als ondoenbaar.

Bijkans even ondoenbaar is het, in een kort bestek, van het gedicht zelf een overzichtelijken inhoud te geven. Dit nu zal te minder verwondering baren, wanneer men bedenkt dat in het oergedicht de omzwervingen van Odysseus, zooals vanzelf spreekt, in den *3n* persoon worden verteld, terwijl in de latere omwerking Odysseus in eigen persoon ze na ettelijke jaren aan anderen verhaalt en dus van zichzelf sprekend den *1n* persoon bezigt.

35) B.v. de schietproef in het 21e boek, ten onrechte nu en dan het proefschot of het meesterschot genoemd.

36) Zooals hij ons in de Odyssea wordt geschilderd; niet in de Ilias, behoudens in enkele zeer jonge gedeelten ervan.

37) Thans: Thiaki of Ithaki, een der zoogenaamde Ionische eilanden, nog niet eens 100 vierkante kilometer groot, ten Westen van Griekenland, waartoe het behoort.

38) De Grieksche vorm is *Pênelopeia.* - In de Ilias wordt van haar geen gewag gemaakt.

Intusschen zooals de Odyssea daar voor ons ligt komt in de eerste 2370 versregels[39] wel de naam van Odysseus voor en wordt er over hem gesproken, maar treedt hij niet handelend op. Pas in het 5e boek verschijnt hij ons, tranen stortend, gezeten op de kust van Ogygia, het 'sprookjes'-eiland, 'waar de navel is van de zee', bewoond door de nymf Calypso, welke nymf, bekoord door zijn lichamelijke hoedanigheden, hem tegen zijn zin nu reeds 7 jaren lang[40] bij zich houdt. 'Tegen zijn zin', want hij verlangt thuis te komen bij zijn wettige gemalin Penelope, die hij in twintig jaar niet heeft gezien; immers pas in het tiende jaar der belegering[41] is door zijn list, het houten paard, de stad der Trojanen gevallen en daarna heeft hij tien jaar rondgedoold[42]. 'Toen evenwel het jaar was gekomen, waarin, zooals de goden hem hadden toebeschikt[43], hij naar huis zou terugkomen, naar Ithaca, zelfs toen had hij niet de kommervolle inspanningen achter zich gelaten en was hij nog niet te midden der zijnen'.

Inmiddels verkeerden *'de zijnen'* in den stelligen waan dat Odysseus was omgekomen. In al dien tijd namelijk hadden zij geen bericht ontvangen aangaande hem, noch van hem. Tusschen haakjes: wie aanstoot neemt aan de laatste woorden, stake de lezing van deze verhandeling; voor diens bekje immers is Homerus' poëzie geen spekje. - Zoo vrage men bij voorbeeld ook niet waarom er geen melding wordt gemaakt van een eventueel door Odysseus bij zijn vertrek ingesteld regentschap. En evenmin ga men angstvallig na hoe het mogelijk is, dat Telemachus, de zoon van Odysseus, die dus destijds al ruim 20 jaar moet zijn geweest, zich door feitelijke indringers tot dusverre dermate liet ringelooren, dat hij beschouwd werd als quantité négligeable. Wel echter baart

39) D.m.z. meer dan een zesde gedeelte van het geheele epos.
40) Zie vers 259 van het 6e boek.
41) Ook op sommige plaatsen van de Ilias wordt vermeld dat het beleg meer dan 9 jaren duurde.
42) Eigenlijk slechts 3 jaar; want 7 jaren heeft hij bij Calypso vertoefd. - De hier volgende aanhaling is de vertaling van Odyssea boek I vs. 16-19.
43) In het Grieksch staat "hadden *toegesponnen*"; dit niet letterlijk door mij vertaalde woord komt meermalen voor; vergelijk het *spinnen* van den levensdraad der menschen door de *Schik*-godinnen, die dan ook in vs. 197 van boek VII der Odyssea *klothes* worden genoemd, d.w.z. "spinsters". - Over die "toebeschikking" zelf zal door mij worden gesproken, wanneer ik de zoogenaamde "eenheid" behandel der beide heldendichten.

het verwondering, groote verwondering zelfs, dat, naar we in het 1e boek vernemen, Laertes nog leeft, de v a d e r van Odysseus, terwijl toch het (opper-)koningschap[44] over Ithaca ons wordt voorgesteld als e r f e l i j k en we nergens lezen *dat,* en nog veel minder *waarom* Laertes afstand heeft gedaan van de regeering. D e z e steen des aanstoots echter staat in nauw verband met de reeds in de Inleiding v o o r l o o p i g besproken 'Homerische kwestie' en zal dus later uitvoeriger door mij worden behandeld als een der argumenten tegen de eenheid der Odyssea.

Met dat al heerscht bij den aanvang in het paleis van den afwezigen Odysseus al meer dan drie jaren een verwarde toestand. De aanzienlijken[45] dingen naar de hand van Odysseus' vrouw, Penelope, en worden daarom geregeld *mnêstêres* (= 'vrijers') genoemd; ze meenen natuurlijk, hoewel dit niet uitdrukkelijk wordt gezegd, dat bij de verkiezing van een (opper-)koning h a a r gemaal een voorsprong zou hebben op zijn mededingers. En dus speelden zij, schijnbaar eensgezind, ten einde haar tot een spoedige keuze te nopen, van den ochtend tot den avond den baas in de woning van haar verdwenen echtgenoot, zich te goed doend, en na het avondeten dansend en stoeiend met zijn slavinnen. Penelope evenwel bleef standvastig, voorwendend, alvorens tot een keuze over te gaan, een kunstig weefsel te willen voltooien, dat, wanneer dan ook, dienen moest als lijkgewaad voor haar schoonvader Laertes; feitelijk echter haalde zij des nachts het over dag gewevene weder uit[46]; na drie jaren evenwel verklapte een slavin die list.

Eindelijk schudde Telemachus bemoedigd en bijgestaan door Pallas Athena[47], de beschermgodin van zijn vader, de laksheid van zich, bemande een schip en toog, zonder zelfs van zijn moeder afscheid te nemen, naar het vasteland van Griekenland om kondschap in te winnen aangaande zijn vader.

44) 'Opper-' heb ik hier en elders tusschen haakjes gezet; want de titel *basileus*, in het klassieke tijdperk steeds overeenkomende met 'koning', staat in de Odyssea vaak in den zin van 'vorstelijke persoon', 'vorst'. Hij wordt dus tevens toegekend aan de aanzienlijken (edelen) op Ithaca en de aangrenzende eilanden, die heerschen over eigen huis en bezittingen, verkiesbaar zijn tot (opper-)koning en dezen eventueel ook kiezen, hoewel b.v. in het 1e boek meermalen wordt gezegd dat d e g o d e n dezen aanwijzen of Z e u s .

45) Zie de vorige noot.

46) Ik heb vroeger reeds verteld waaraan deze sage is ontleend.

47) Bij de Romeinen: Minerva.

In de eerste vier boeken van het epos wordt ons dit alles verteld, behoudens het slot van Telemachus' tocht. Immers: hoe deze, ietwat gerustgesteld en vooral zelf veel flinker geworden, terugkeert en hoe hij, ontsnapt aan de hinderlaag der op hem loerende vrijers, ten slotte op Ithaca Odysseus ontmoet, vernemen we eerst in het 15e en 16e boek.

Maar nu Odysseus zelf, die, zooals ik boven schreef, pas na de eerste 2370 versregels om zoo te zeggen ten tooneele verschijnt.

Natuurlijk is het niet mijn plan min of meer omstandig, één voor één, te gewagen van al zijn beproevingen en zwerftochten, noch een uit den aard der zaak d o r relaas ervan te geven. Dat zou niet het minste nut hebben, ook al werd af en toe een naam genoemd, de Sirenen b.v. of Scylla en Charybdis, aan ieder beschaafd lezer welbekend. Eén avontuur echter dien ik wel te bespreken, wijl het van zijn langjarig dolen de oorzaak is geworden; maar ook d í t wordt hier slechts a a n g e r o e r d . Een korte schets immers, of zelfs een min of meer omstandige beschrijving kan in de verste verte niet opwegen tegen het genot ons verschaft door des dichters eigen woorden. - Nu dan: Odysseus was op den terugweg van het Trojaansche land geheel uit den koers gedreven en met zijn twaalf[48)] schepen na veel dagen dolens geraakt op het hem, zooals vanzelf spreekt, geheel onbekende land van de tot het rijk der fabelen behoorende Cyclopen. Deze worden ons voorgesteld als e n k e l v a n d e v e e t e e l t levende reuzen, ieder afzonderlijk, met vrouwen en kroost, in grotten[49)], zich niet om elkaar bekommerend. Eén van hen, Polyphemus, ongehuwd, éénoogig[50)], monsterachtig en met onmetelijke kracht begaafd, had zich niet ontzien, tot driemalen toe, twee der twaalf[51)] makkers van den in zijn grot aangetroffen Odysseus beet te pakken, als

48) Het getal 12 komt herhaaldelijk in de Odyssea voor; maar in de Ilias speelt het getal 9 een groote rol.

49) Met het oog op de ordelijke inrichting, beschreven in boek IX vs. 219-243, noem ik de verblijfplaatsen der Cyclopen niet ‘holen’ maar ‘grotten’.

50) Dat a l l e Cyclopen slechts één oog hadden, kringvormig, midden op het voorhoofd, was een in de grijze oudheid algemeen geloofde fabel. Vermoedelijk dáárom maakt de dichter der Odyssea slechts terloops melding van dat ééne oog van Polyphemus z o n d e r e r i e t s m e e r b i j t e v e r t e l l e n . - De afleiding intusschen van de benaming *Kuklops*, vroeger vrij algemeen aangenomen, namelijk van de stammen van *kuklos* ‘kring’ en *ops* ‘gezicht’, ‘gelaat’, wordt tegenwoordig, m.i. terecht, als niet steekhoudend verworpen. Zij is alsnog onverklaarbaar.

51) Zie noot 48.

jonge honden tegen den grond te slaan en ze rauw te verslinden, met huid en haar, met ingewanden en beenderen. Daar aan ontvluchten uit de met een enorm rotsblok afgesloten grot niet viel te denken, ging Odysseus te werk als volgt: hij liet Polyphemus, die tevoren nooit druivennat had geproefd, in overvloed heerlijken, maar bizonder koppigen wijn drinken, zoodat de terstond in diepen slaap geraakte Polyphemus eerst, toen het te laat was, bemerkte dat hem door Odysseus met een puntig en gloeiend gemaakte knots zijn eenig oog werd uitgestoken. Daarna werd de ontvluchting bewerkstelligd door een andere, zoo mogelijk nog sluwere list. Dat evenwel die gerechte wraakneming op Polyphemus voor Odysseus zulke noodlottige gevolgen zou hebben, had deze, ondanks zijn geslepenheid, niet kunnen vermoeden; immers hij wist niet dat Polyphemus een buitenechtelijke spruit was van Poseidon[52], den machtigen beheerscher der zee. Deze toch, in zijn hoedanigheid van vader door den verminkte gesmeekt hem te wreken, was wel niet in staat, tegen de lotsbeschikking in, Odysseus te verhinderen dat hij e i n d e l i j k zijn vaderland bereikte[53], maar liet niettemin, hetzij direct, hetzij indirect, niets onbeproefd om Odysseus aan den rand van het verderf te brengen. Daargelaten immers dat deze bij zijn rondzwalken op onbekende zeeën bijkans zonder ophouden werd blootgesteld aan de vreeselijkste gevaren en de zonderlingste avonturen, gingen eerst van zijn twaalf schepen op één keer er elf verloren, en na ruim één jaar zelfs zijn laatste schip[54] met al zijn makkers; Odysseus zelf echter redde zich door kielbalk en mast van het stukgeslagen vaartuig aan elkaar vast te maken en daarop, totdat hij door Calypso op haar eiland werd opgenomen, zich drijvende te houden, zonder een oog te luiken, n e g e n dagen lang.

Nu verbaze men zich niet over een dergelijke gehardheid Odysseus leverde een nog sterker stukje. Toen namelijk Calypso op dringende aanmaning der goden hem van zich liet gaan en hij a l l e e n - want er woonde niemand behalve zij op het eiland - in vier dagen een vlot met mast en al had vervaardigd, was hij,

52) Bij de Romeinen: Neptunus.

53) Poseidon wist namelijk dat, als het Odysseus gelukte op het eiland te komen der Phaeaciërs, deze gunstelingen der goden hem veilig naar Ithaca zouden vervoeren.

54) Van *dit* onheil echter was niet Poseidon de bewerker, maar Zeus, wijl de manschappen zekere heilige runderen hadden geslacht.

in zee gestoken, wel genoodzaakt voortdurend een oog in het zeil te houden ten einde den hem door Calypso aangeduiden koers naar zijn land niet kwijt te raken. Z e v e n t i e n (dagen en) nachten bleef hij derhalve wakker. Toen echter verbrijzelde Poseidon, die tevoren niet bekend was met zijn afreis[55], het vlot, zoodat het Odysseus ternauwernood, met behulp achtereenvolgens van twee godinnen[56], gelukte zich boven water te houden en na nogmaals t w e e dagen de kust te bereiken van het hem geheel onbekende land der Phaeaciërs. Voorwaar geen wonder is het, dat hij er, in een boschje, aanstonds in diepen slaap geraakte.

Na zijn ontwaken ontmoet hij daar de koningsdochter, en dan volgt de hartelijke ontvangst aan het hof en het hem veilig, maar weder slapend, overbrengen naar Ithaca. Dit laatste lezen we in het begin van het 13e boek.

Het verdere gedeelte van het epos doet ons zien hoe Odysseus na de bovenvermelde ontmoeting met Telemachus onder een vermomming zijn paleis betreedt, hoe hij met den geweldigen boog, dien alleen hij kan spannen[57], geholpen door zijn zoon en drie trouwe dienaren, alle vrijers doodt en zijn eindelijke herkenning door de met reden voorzichtige Penelope.

De laatste 29 versregels echter van het 23e en het geheele 24e boek zijn ongetwijfeld een later toevoegsel; daarin is immers hoofdzakelijk w e d e r sprake van Laertes.

(Wordt vervolgd.)

55) De reden wordt, zooals vanzelf spreekt, niet vermeld.
56) Dit wordt in hoofdstuk V nader besproken.
57) Vergelijk noot 36.

Nicodemus door Roel Houwink. *(Vervolg van bladz. 164.)*

XXVIII.

Beneden zich zagen zij het woelen der menigte. Nicodemus wees naar een tengere gestalte in haar midden. Jozef knikte. Er was een vage onrust in hun harten. Waren zij spionnen, verraders?

Nicodemus trok zijn handen terug uit het vaneengespleten struikgewas. Argwanend keken zij elkander aan.

Een mompelen begon. Zij hoorden kreten:

- Zoon van David!

- Wees ons een koning!

Plotseling viel toen de stilte.

Het was hen, of zij in een afgrond blikten. Ver langs den grijzen rotswand kropen hun schaduwen.

De figuur in het midden had zich afgewend. Hij stond alleen, terzijde van de anderen.

Een hoonlach weerklonk. Een sissend fluiten. Langzaam bewoog zich de menigte landwaarts.

Eenzaam stond de koning der Joden op het blinkende strand en bukte zich over den huiverenden schuimrand der golven.....

Reeds daalde Nicodemus het smalle slingerpad af naar het meer. Een gil sprong los uit Jozef's borst:

Over de wateren schreed hij. Zijn handen vulden zich met licht. Een nevel daalde schuchter over zijn lichaam, hem onttrekkend aan het gezicht.

XXIX.

Het was op den weg naar Jeruzalem. Shammaï stond voor hen met dreigende oogen.

- Ik weet het, fluisterde hij.

- Ik was onder hen met zijn broeders. Vandaag zullen wij hem spreken. Hij is een lafaard en een zwetser.

Weer voelde Nicodemus hoe hem de twijfel besloop. Jozef haalde zijn schouders op.

- Hij is verstandiger dan zij, zei hij minachtend.

Shammaï keek afgunstig naar zijn gave slanke handen.

Toen greep hij Nicodemus' arm:

Een vuistslag trof hem midden in het gezicht. Hij wilde zich op den ander werpen, maar Jozef trad tusschen hen.

- Zalgar! brulde hij.

Zij zagen hem met een triumphantelijken sprong tusschen het kreupelhout verdwijnen.

XXX.

Op het tempelplein stond de Nazarener predikend, dicht omringd door een aandachtig luisterende menigte. Soldaten drongen onverhoeds naar voren en plaatsten zich voor hem.

Het volk week, stap voor stap.

Nicodemus zag het aan met verstarde oogen.

Toen hief zich een vreemd-witte hand.....

Voor zijn blik trok een floers.

- Waar ik heenga, kunt gij niet komen.

Langs hem kletterden de wapenen. Het volk jouwde. Jezus was alleen met hem in de lichtende ruimte. Zeker schreed hij op Hem toe.....

Uit den hemel daalde de zon en dekte hen.

- Het licht!

Blind!

Duisternis.

Radeloos sloegen zijn armen.

Een zilte koelte streek langs zijn brandende oogleden:

Bloedrood doemde de wereld uit den nacht.

Die om zijn ontwaken stonden schreeuwden:
- Hij is van den duivel bezeten!
Maar sommigen liepen hem na, roepend:
- Hij is een profeet! Wij hebben een licht gezien om zijn hoofd!

XXXI.

Shammaï riep hen aan, schor van drift.
- De soldaten..... stootte hij uit. Zij mager gezicht was bleek en bezweet. Zijn groote ruige handen trilden.
- Sterven zal hij.....
Hij greep naar zijn keel, of hij stikte.
- Niemand heeft hem verhoord! zeide Nicodemus met een zoo heldere stem, dat het den ander buiten zichzelven bracht.
- Jij, Gallileeër!
Zijn vuistslag faalde.

Dien nacht kwamen zij met de anderen te samen en werden uitgeworpen. Jozef glimlachte, toen hij den tempel verliet, maar Nicodemus hoorde in hun eenzame voetstappen het gonzen der gebeden versterven. Op het plein bleef hij stil staan en zag om. Diep lagen de roerlooze schaduwen in de nissen. Boven de tinnen stonden de eeuwige sterren als op den eersten scheppingsdag en bewaakten God's heiligdom.
Was dit een droom?
De gestalte van Jozef verdween tusschen de huizen.
Op het nachtelijk plein bleef hij achter. De duisternis sloot zich boven zijn hoofd.

XXXII.

Terug sloop hij naar het huis van Shammaï. De wind striemde hem. Jozef's stem bereikte hem niet meer.....
Hij betastte de luiken, wrong aan het roestige hek. De spijlen weken. In den donkeren tuin sloegen dansende takken over hem heen. Toen hij vrij stond, zag hij de lichtspleet van een venster op het grindpad gevestigd. Hij wachtte, in de struiken gehurkt, maar het licht doofde niet. IJle dansmuziek drong tot hem door. Hij verzonk in een droom: Vanzelf openden zich de wijde vleugel-

deuren. Er branden lampen, met bloemen behangen. Linten ritselden aan zijn slapen. Omgeworpen lag zilver en kristal. Langs versierde trappen klom hij naar de muziek. Het was Zalgar, die danste voor Shammaï en zijn vrienden. Een zijden doek bedekte haar lendenen..... Lamp na lamp wierp hij aan scherven. Hij moest de vlammen van zijn mouwen slaan. Toen hij buiten stond, hoorde hij de doffe knallen van het losbrekend vuur. De vensters sloegen open. Zij wierpen elkander neer in de duisternis.....

Verstijfd ontwaakte hij. Nog dreunde de zware lucht van den donder. Plotseling barstte de regen los. De bliksem besprong hem van alle kanten. Hij vluchtte naar het huis. Wild bonsden zijn vuisten op de deur.

- Shammaï! riep hij, heesch van angst, toen hij zag, dat zij zich opende. Hij hoorde stemmen. Een vrouw lachte. Zijn knieën knikten. Een lantaarn bescheen hem. Twee mannen grepen hem vast en sleurden hem binnen.

XXXIII.

Zalgar staat voor hem.
Hij ziet Shammaï, noch de anderen.
Uit zijn kleêren druipt het water op het tapijt.
- Een bedelaar, zegt zij, hem strak aanziend.
Een knecht duwt hem voor zich uit naar de keuken.
Veraf klinkt een ijle dansmuziek.

Hij wordt geroepen.
Zijn armen raken de flonkerende lampen.
Shammaï steekt zijn hand naar hem uit.
Hij geeft de zijne.
Achter hem staat Zalgar.
Dan fluistert Shammaï.....

In een schemer-donker vertrek zijn ze bijeen
Zij zwijgen beiden.
Shammaï wacht.
Nicodemus staart naar het trage aanlichten van den dag. Hij wil zich iets herinneren. Het gaat voorbij in een flits.

Zijn oogen dwalen de kamer in.
Shammaï wacht.
Nicodemus staat op. Hij loopt snel naar de deur.
Het wordt lichter.
- Vanavond..... zoemt een stem.
Een duivel is Shammaï.

XXXIV.

Ook nu heeft Jozef hem niet kunnen weerhouden. Reeds in den schemer liep hij uit.....

Weer zaten zij tegenover elkaar.
Shammaï wachtte.
Nicodemus boog het hoofd.
Toen begon de ander te spreken. Nicodemus antwoordde met een starren hoofdknik. Voor een vrouw verkocht hij zichzelf, zijn vriend en den Meester.
Als vrienden bleven zij te samen. Het duister hulde hen in. Zij vergaten..... Het binnentreden van Zalgar bemerkten zij niet. Zij zette zich in een hoek bij het venster. Dieper bogen zich de beide mannen voorover: hun oogen zagen in spiegels, die niet eindigden.
Plotseling: haar stem werd een lied!
Shammaï sloop heen. In zijn hoofd broeide een stilte, die zijn verlangen bedwong.
Nicodemus richtte zich op en zag uit in den nacht. Hij hoorde haar stem stijgen en dalen onder het zilveren dansen der sterren.....
Was hij achtergebleven op een gestorven wereld?
Was hij het eerste zaad, dat uitgeworpen werd op een barre jonge aarde?
Zij ging langs hem. Roerloos bleef hij staan. Teeder was de reuk van haar lichaam. Hij hoorde haar kleine slanke voeten roepen om den dans.
Ergens in het huis begon de muziek.....

XXXV.

Had niet hìj haar gekocht! Maar voor anderen danste zij nu. Hun oogen..... hij vloekte ze.

Toen hij binnenkwam, in het hooge uitdagende licht, zat zij aan Shammaï's voeten, spelend met haar pauwveeren waaier. Hij groette hen.

Loerden zij allen op hem? De gesprekken stokten. Ruimte vond hij, waarheen hij zich wendde. Overal had hij zich neer kunnen laten. Niemand zou hem geweigerd hebben.

Bij de deur bleef hij staan als een knecht.

Zalgar danste.

Hij zag toe. Het was zijn droom, die zich herhaalde.

Ademloos danste zij in de stilte.

Alleen haar schaduw, dun en doorschijnend, was met haar.

Er kwam een roode nevel voor zijn oogen.

Een sluier golfde van haar lichaam over de verhitte, gezwollen gezichten.....

De eenzaamheid, waarin zij ontwaakte, vernielde haar.

- Nicodemus, kreet zij.

Met een dierlijken sprong was hij naast haar.

Toen schreeuwden zij en wezen op haar met hun stompe glimmende vingers.

Shammaï verroerde zich niet.

In een kring stonden zij om hem heen en spraken over haar hoofd de vervloeking.

Nicodemus dekte haar met zijn armen.

Minachtend glimlachte Shammaï.

XXXVI.

De flakkerende lampen dreigden te dooven. Zwijgend hulden de gasten zich in hun mantels. Shammaï reikte hun de hand.

Gedrieën bleven zij achter in de ledige zaal. Het licht tuimelde neer in de duisternis.

Zalgar vluchtte vergeefs naar de gesloten deuren.

- Wat wil je! krijschte Nicodemus.

Shammaï wees naar het venster: beneden verzamelde zich in het eerste roode licht van den ochtend het volk. Zij droegen steenen.

Op den grond wierp zich Zalgar, haar armen uitslaand als een waanzinnige.

Toen greep Nicodemus Shammaï aan.....

Hun worsteling was kort.

In elkaârs blik herkenden zij den dood, die schamper hun hartstochten vernielde.

Machteloos stonden zij tegenover elkander. Voor hen lag de vrouw, onbewegelijk.

De stilte drong op hen aan.

Zij voelden hun ledematen star worden van angst. Stemmen hoorden zij, niet van menschen. Het houtwerk kraakte..... Zij vluchtten.....

Jozef was den Meester gevolgd. Zij zagen de vrouw staan. Haar kleêren waren verscheurd. Een steen scheerde langs hun hoofden.

- Rabbi! riepen zij.

Toen bukte hij zich en zijn vingers schreven in het zand.

XXXVII.

De deur viel achter hen dicht. In het schemerdonker van de schuur stonden ze, hijgend. Nicodemus wreef het spinrag van zijn voorhoofd. Shammaï rekte zich als een dier, dat ontwaakt. Klimopblâren wiegelden zich tegen de bestoven ruiten.

- Hij is een bedrieger, die door zichzelf bedrogen wordt.
- En wat ben jij, ben ik?
- Hij ziet de dingen als een danser, die van zijn eigen snelheid bezeten is: in vlammen-golven kringt de wereld om hem heen. Wìj zien de zwarte gaten *tusschen* de dingen, omdat wij stil staan. Is dat onze schuld?
- Waarom dansen ook wìj niet?

- Ik ben geen pias.....
- Mijn voeten zijn te lomp.
- Denk je, dat Amos als een dwaas heeft rondgesprongen, en Ezechiël en Jeremia?
- Heb je hèm dan *zien* dansen? riep Nicodemus.
- Ik ben geen profeet! antwoordde Shammaï bits.

Zijn lach doorsneed het zacht geklepper der blâren:
- Johannes tenminste at nog sprinkhanen!
- Hij ging aan Hem vooraf en doopte Hem.
- Maar zijn bemoeizucht kostte hem zijn hoofd.. Hoe zal deze eindigen?
Nicodemus voelde het zweet uit zijn lichaam breken.
- Door jou of door mij, ging de ander voort en legde onbarmhartig een kleine koperen munt op zijn gestrekte vingertoppen.
Het rinkelde.....
- Jij!
Zij zagen Judas, den Iskarioth, niet, die met saâmgeknepen oogen door de deurspleet loerde.

XXXVIII.

Toen zij buiten kwamen, stond hij plotseling voor hen. Nicodemus deinsde terug, Shammaï werd bleek van drift. De ander lachte zijn tanden bloot.
- Kruis of munt..... ik..... allebei..... hikte hij en greep begeerig naar Shammaï's buidel. Nicodemus stootte hem weg.
- Dertig! schreeuwde hij.
- Voor dertig zilverstukken maar..... en levend.....
- Hij is dronken, mompelde Shammaï.
- Dertig..... dertig..... lalde Judas.
- Voor dertig maar..... en levend..... hi, hi.....
Zijn rosse baard danste.
Toen wentelde Nicodemus radeloos zijn last op den ander: dertig zilverlingen telde hij neer in de graaiende vingers.
- Hij zal het niet doen..... Hij verzuipt ze..... waarschuwde nog Shammaï.
- Ik heb het gedaan..... antwoordde Nicodemus.
Stom gingen zij voort naast elkander.
- *Ik* heb het gedaan.....
Het gonsde door zijn hoofd.

Tegenover hem - in den droom - stond de Nazarener. Bebloed waren zijn handen; grauw was de naaktheid van zijn lichaam.
- Vraag God.....
Hij zag, dat het Judas was.

XXXIX.

Zalgar stond in het huis. De dienaren schuwden haar. Had niet haar mond een leprozen-mantel gekust?
Een vrouw stal haar sieraden. Zij zag het. Het deerde haar niet.
Dit was niet het laatste.
Shammaï kwam en ging haar voorbij.
Hij joeg haar niet van zijn erf.
- Nicodemus.....
Hij kwam niet.
Haar beenen stierven.

Snel gleed een schaduw langs haar.
Het was of de angst haar aanraakte.
Zij sperde haar oogen in het ledig donker.
- Ook dit.....
In haar lichaam bewoog zijn kind.

XL.

Shammaï en Nicodemus stonden op het bordes van den tempel. Zij zagen den eerbied, waarmede Jozef den Nazarener begroette. Het volk stroomde op het plein om hen samen.
- Judas! fluisterde Nicodemus, met de oogen wijzend.
Zijn baard bewoog dicht achter hun wuivende mantels. Jezus wendde zich om en zegende hem.
- Hij zegent zijn eigen bloed! vloekte Shammaï.
Maar nu was het Nicodemus, die zeide:
- Hij zal het niet doen, hij zal het niet doen.....
Shammaï keerde zich af.
Met de oudsten vergaderden zij tot diep in den nacht.

Een Engel riep Judas uit den slaap.
- Ik kom, kindje, ik kom.....
Hij liep met de sterren mee. De straten waren leêg. De poortwachters sliepen. Een tinnen kroes nam hij weg van onder hun machtelooze armen.

Schuimend dreven de nachtdampen over het veld.
Zijn beker schepte.....

Hij zette zich tusschen de struiken en legde zijn zilverlingen uit op den naakten grond. Het waren er negenentwintig.
- De dertigste ben ik, riep hij lustig.
Eén voor één liet hij ze vallen in den beker. Hulpeloos werd zijn stem daarna:
- En ik nu?
Van het smalle lichaam van Jezus woei de mantel terug.
Hij boog het hoofd.
Ook hèm borg het breede welriekende lijnwaad.

XLI.

Judas sneed gras voor zijn dieren. Bloesem stoof over zijn roode handen.
Nicodemus bleef besluiteloos voor hem staan. Het was hem, of de aarde onder zijn voeten bewoog. Hij zag het hellen der verten naar de donkere plek, waar hij stond.
- Ik ben het..... begon hij. Maar Judas luisterde niet.
- Ik ben het, die het doen zal.....
De ander zag niet op van de vallende halmen.

Voort ging Nicodemus, gebogen. Een weggejaagde. Er was niets wat hem terughield, met ontferming. Glad en hard klom de weg naar de stad. De poort stond open. Een wachter maakte zich vroolijk over zijn afgetrokkenheid. Hij hoorde den lach echoën in de gebinten. Toen wist hij, dat hij gedreven werd.
Shammaï lachte:

- Een geluid, dat weerkaatst?..... God heeft geen dubbele tong!.....
Nicodemus had geen woorden meer. Een vaalheid trok over het gelaat van den ander:
Zij zagen Judas gaan, omringd door joelende kinderen. Koperen muntjes regenden op de steenen.

XLII.

Het was vroeg in den morgen. Het licht gleed over zijn donkeren droomloozen slaap. Hij ontwaakte zonder rust. Als een hert vluchtte hem het leven voorbij. Zijn lichaam wendde zich terug naar den nacht. Maar de dag sleurde hem mee.....

Schuw naderde hij Jozef, die met den rug naar hem toegekeerd, zat op de binnenplaats van de herberg. Een kleine fontein gaf wit helder water.

Nicodemus durfde de stem van het water niet storen.

De zon steeg en wierp zijn schaduw aan Jozef's voeten. Hij wankelde voor den blanken blik van den ander. Vlammen verteerden zijn ingewand. Zwart en ledig voelde hij zich worden:

Een uitgeknaagde vrucht.....

Hij zag Jozef niet meer.

Het water zwol tot een stroom, waarin hij zich stortte.

- Jozef!..... Jozef!.....

Hij herkent niet zijn eigen stem.

In de kleine fontein fonkelt het water.

XLIII.

Shammaï, die haar niet sloeg.....

Die haar voorbij ging.....

Eindelijk is zij hem ontvlucht. Door het stof van den weg sleept zij zich, kreunend. De dorens hebben haar vreemde glanzende kleeren vernield. Gezwollen is haar lichaam.....

Tot niemand gaat zij met, het kind, dat zij draagt

Zij heeft geen leger.

Als zij neerligt, duiken de dieren uit hun warme nesten en besnuffelen haar.

Nicodemus is alleen met haar.

Het kind krijt.

De duisternis verbergt het bloed.

XLIV.

Jezus stond voor den tempel. Met steenen bedreigden zij hem. Hun armen strekten zich; terug bogen zich hun zware lichamen. Zijn woord was tusschen hen, hongerend. Nicodemus week niet van zijn zijde. Een steen trof hem aan de knie.....

De stem werd murw en verstierf. Toen weken zij traag, met onverschillig schuifelende voeten.

Nicodemus zag hem heengaan.

Een Griek knielde bij hem neer en verbond de wonde.

- Aleipos..... een vriend, zeide hij als een verontschuldiging. De ander zag stom op hem neer.

Aleipos geleidde hem. Het was hem, of hij zijn leven uit handen gegeven had. Jozef wachtte hem aan de Oude Poort. Te samen schreden zij voort in de duisternis, de onzichtbare zon tegemoet. Zij voelden de lichten van de stad van zich af glijden.

Tierend trokken de broeders van Jezus voorbij.

- Hij komt! schreeuwden zij.
- Hij komt! De profeet!
- Een ezelsjong is zijn koninklijke zetel!
- Hij zal ons te schande maken voor het gansche volk!

XLV.

Onder hun voeten kneusde het geurige jonge groen. Langzaam stapte het dier met zijn last door de zingende velden, de laatste pleisterplaats tegemoet.

Hunne stemmen verwarden zich bij zijn aanblik:

- Meester! riep Aleipos.
- Heer! stamelde Jozef.

Nicodemus kromde zich in het stof, luid zijn eeuwige schuld belijdend. Er streek langs zijn brandende oogen de wijde eenzame schaduw van een hand.

- Niets is zonder God, sprak een stem uit het licht.
- Eeuwig is God! juichte naast hem het volk en knielde.

XLVI.

De laatste maal was Nicodemus in hun midden.

Hij verstond niet meer wat zij tot hem spraken. Hij zeide enkel:

- Oordeelt niet.....

Maar zij lachten om hem en balden hun vuist, toen hij aanhield.

Shammaï opende de deuren wijd. In het voorportaal vermaakten zich de soldaten met Jezus: Doorntwijgen vlochten zij tot een kroon om zijn hoofd, een purperen mantel hingen zij om zijn zwikkende schouders.

Hij zag het aan, heengaand langs Hem met verduisterde oogen.

- Wat wilt gij, dat met uwe koning geschiedt? vroeg Pilatus.

- Kruizigt hem! riepen zij. Nicodemus stond bedolven onder hun stemmen. Barabbas wierp zijn lichaam met een vreugdekreet tusschen de voorste rijen van het volk. Toen verscheen de Nazarener.

- Kruizigt hem! Kruizigt hem! brulden zij.

- Over ons en onze kinderen kome zijn bloed!

Veronika wischte het wit gelaat.....

Het hout stortte neer uit Zijn armen.

Simon bukte zich en hief het. De soldaten dreven hem voort met hun speren.

Nicodemus en Jozef volgden de menigte op een afstand: een stofwolk wentelend naar Golgotha.

Wolken betrokken den horizont.

Zalgar kwam schreiend nader.

Een groote kreet steeg op uit het volk:

Rechtstandig daalde het vuur uit den zwavelen hemel.

Nicodemus was de eenige, die het hoofd ter zijde zag vallen.

Samen droegen zij de ladder. Jozef durfde de oogen niet opslaan.

Toen zij de spijkers uit de wonden namen, welde het bloed over hun arme handen. Magdalena schreeuwde. Maria ving het in haar smetteloozen schoot.

Nicodemus ontvlocht den doornenkrans. Zijn bloed mengde zich met het zijne: doch hij bemerkte het niet.

XLVIII.

Langzaam laten zij het lichaam af. De vrouwen nemen het aan in hun klagende armen.

Magdalena sluit met haar donkere lippen de wonden.

Maria buigt zich over de blanke verwonderde oogen, waarin zich het laatste licht van den dag heeft verzameld.

Zalgar krimpt ineen aan het ledige kruishout.

Dan wikkelt Jozef het lijnwaad open.....

XLIX.

Zij hebben den steen teruggewenteld. Vocht en duister omringt hen. Het lampje flikkert.

Magdalena heeft bloemen over zijn handen gelegd.

L.

In den tuin van Gethsemane wandelden zij: Jozef, Nicodemus en Zalgar. Magdalena was niet bij hen. Zwijgend gingen zij de zachte, overgroeide paden en bogen zich naar de kleine bloemen, die glansden tusschen de trillende varenplanten. Boven hen was het zoele licht van de lente, doch zij bemerkten het niet. Dieper bogen zij zich tot de aarde. Hun handen zochten steun op den broeiwarmen grond, hun lippen raakten de koele mondvormige kelken.

Zij wisten niet van elkander.

Hun leed mengde zich met den dauw.

.....En hij verscheen aan hen als een innerlijke stem:

- Neemt Mij uit u zelven en neemt Mij uit alle dingen der aarde..... Draagt Mij uit tot Haar, die u in smarten geboren heeft.....

Zij richtten zich op. Vreemd suisde het bloed in hun hoofd. Jozef plukte gedachteloos een dor blad uit zijn baard. Het dwarrelde neer voor zijn voeten.

- De dood is een stervende vlinder geworden..... prevelde hij voor zich heen met den verstilden lach van een kind, dat ontwaakt uit een droom. Wit en vlos waren zijn haren geworden in den onstuimigen wind.

Zalgar vernam de muziek der vogelen. Achter haar geheven lichaam sloten zich de ruischende twijgen.

Nicodemus' oogen verdroomden naar de verborgen schoonheid van haar dans..... Toen zag hij een Engel staan aan den Westelijken Hemel, die wenkte.

En hij gehoorzaamde.

LI.

De zon ging onder. Hij was één met het licht. Achter hem lag zijn schaduw. Nachtvogels scheerden over zijn hoofd. In hun vlerken hoorde hij het kreunen van Ahasverus' vloek. Verraderlijk blonk in het oosten de ster, die hem leidde. Nicodemus wendde zich om en meende aan den valen einder zijn haastende schim te zien. Rusteloos dwaalde zijn blik langs de bewolkte avondkim.

De ster was uitgevaren in het blauwe hemelmeer. Vervloekt en gezegend stonden zij beiden onder denzelfden nacht.

Het licht had Nicodemus verlaten. Toen zag hij, dat ook zijn schaduw verdwenen was en dat hij ingegaan was tot het hart der duisternis, omdat hem het licht had gezegend.

Hij bleef en wachtte en de ster van Ahasverus plaatste zich recht boven zijn hoofd.

Aschregen kondigde hem aan; brandlucht droeg de wind vooruit van zijn komst.....

Onzichtbaar ging hij aan Nicodemus voorbij.

De ster verzonk.

Hij richtte zich op
en nam uit zichzelven
en uit alle dingen der aarde
het Licht.
en droeg het uit tot de wereld.

Het duister bloedde
en stierf in de armen der schemering.

Het kistje door P. Otten.

Een groot, ruim balcon. Over de zware, steenen balustrade slingert roode wingerd. Daarachter is een weidsch, heuvelachtig landschap te zien. Op een lage tafel, waarop schrijfgerei, een boek en een groote grijze pot met donker-roode en paarse asters, eenige zeer gemakkelijke rieten stoelen. Op een daarvan, naast een naaimandje, zit Louise. Voor haar twee en zestig jaar ziet zij er tamelijk jong uit, zonder dat ook maar in de geringste mate merkbaar wordt een streven om jeugdig te schijnen. Zij heeft glanzende, zilverwitte haren, een glad, hoog voorhoofd en grijze oogen, die vriendelijk en helder staan. Zij moet vroeger mooi zijn geweest. Haar japon is eenvoudig, zwart en van goeden snit. Met haar wit-kanten kraagje en groote kamee maakt zij een prettig-gesoigneerden indruk.

L o u i s e :

(Opkijkend uit het boek, waarin ze las)

‘Ik kan er mijn gedachten niet bijhouden.... Wat ben ik eigenlijk begonnen? Hoe zal hij zijn?.... Vroeger was hij soms zoo scherp, zoo ironisch.... Hij zal wel zachter zijn geworden.... Hij schreef lief.... Dat hij komen zou, verwachtte ik wel.... maar....’

(zij kijkt op haar horloge)

‘t wordt al langzamerhand tijd....’

(Nadat zij gebeld heeft en het kamermeisje, kloppend, binnen is gekomen)

‘Zeg, Annie, er komt dadelijk een meneer op bezoek, een oude vriend van mij.... Je kunt hem dadelijk binnenlaten.... Kijk eens, zit mijn broche niet los?.... Die speldjes willen soms niet goed.... en die vingers van me....’

A n n i e :

(Onderzoekt de situatie)

‘Hij zit goed, mevrouw. Wat een mooi beeldje!.... U draagt hem nooit. Ik heb hem nog nooit van u gezien.’

L o u i s e :

‘Nee, die heb ik eens te voorschijn gehaald. Héél lang geleden heb ik hem gekregen.... Ja, hij is mooi hè.... Ik zal straks wel om de thee bellen.’

(Annie af).

L o u i s e :

(Kijkt over het heuvellandschap dat zich in de avondzon baadt)

‘Wat een gelukkige wereld lijkt het vanavond. Oude menschen moeten zóó wonen, dat ze een wijd uitzicht hebben. Oude menschen moeten in de hoogte wonen. Dat is goed voor ze. Ze moeten het drukke, rommelige leven van de menschen kunnen zien, maar.... een beetje op een afstand.... Net als hun eigen leven..... Als ik hier bleef, zou ik erg rustig worden, geloof ik. Misschien wel filosophisch, ìk filosophisch.... Maar vreemd is het: juist hier kwam het verlangen op dat verloren stuk leven, dat héél verre leven, weer dichter bij te brengen.... Of eigenlijk niet vreemd: de ouderdom moet alles overzien kunnen.’

(Ze kijkt weer op haar horloge)

.

‘Hoe zou het zijn? In vijf en dertig jaren verandert een mensch veel. Alles verandert.... Nu komt hij op.... theevisite. Vroeger maakten wij samen visites. Niet veel. Zoo min mogelijk. Als we ergens kwamen, zat altijd de vrouw des huizes op de kanapé.... O God die kanapé en de rood-pluchen crapauds!.... En dan lei ze het boek, waarin ze quasi zat te lezen neer, aangenaam verrast. We hebben er dikwijls om gelachen. De tijden zijn goddank veranderd. De crapauds zijn zoowat uitgestorven.... En werden de menschen een tikje natuurlijker?....

‘Hij was erg punctueel....

(Zij gaat naar de balustrade)

Daar komt iemand aan over het voetpaadje. Ik geloof - neen, dat kan toch niet - ja werkelijk, hij is het. Wat gebogen, maar niet erg. Nòg correct in zijn kleeren, gelukkig. Hij kan mij niet zien. 't Is een heele klim voor hem. Waarom heeft hij ook de groote weg niet genomen? Vroeger hield hij ook niet van de groote wegen. Stoffig, vond hij, en met menschen, die naar opgedroogde eau-de-cologne ruiken. Hij had gelijk.... Wie spreekt hij daar aan? Ik had haar niet gezien, de melkvrouw. Hij vraagt zeker of hij goed loopt. Hij groet nog net zoo zwierig als in den ouden tijd.... mooie witte haren heeft hij.... Nu zal hij dadelijk aan het hek zijn.’

(Zij loopt van de balustrade terug, en gaat, kennelijk eenigszins

nerveus, weer zitten. Neemt haar boek op.... Dan lacht ze plotseling ondeugend en brengt het naar binnen; wacht een oogenblik in de deuropening. Direkt daarop wordt geklopt en klinkt de stem van Annie)

: ‘Mevrouw, daar is bezoek voor u.’

Onno komt binnen. Hij is 65 jaar, groot, goed geconserveerd. De laatste jaren een tikje hoog in de schouders. Hij heeft scherpe, onderzoekende oogen, een fijne, flauw gebogen neus en een mond, die somtijds een sarcastischen plooi kan aannemen. Dit sarcasme is evenwel meer manier dan natuur. Hij spreekt gemakkelijk, met een aangenaam, duidelijk verstaanbaar timbre. Een man, die de wereld kent.

L o u i s e :

‘Welkom Onno!’

(zij strekt haar hand uit, waarop Onno hoofsch de lippen legt. Dan staan zij even, recht, onderzoekend, tegenover elkander)

.

O n n o :

‘Je bent weinig veranderd, Louise.’

L o u i s e :

‘Laten we eerlijk zijn.... We zijn oud geworden, Onno, nog niet heelemaal stokoud, maar....’

O n n o :

(Iets drukker, dan hij gewoonlijk praat)

‘Maar toch zoo, dat de jonge meisjes voor mij opstaan in de tram.... Toen mij dat voor het eerst overkwam, was ik er miserabel over.... Ach, alles went ten slotte.... Maar in ernst, jouw oogen staan nog net zoo helder als vroeger. Ze zijn niet veranderd....’

L o u i s e :

(glimlachend)

‘ik merk, jij bent ook niet veranderd... onverbeterlijk ben je.’

O n n o :

(Meer geroerd dan hij wil toonen, kijkt over de balustrade)

‘Je hebt hier een uitverkoren plekje gevonden. Wat een vergezicht! Je kijkt over de halve provincie. Daar is de spoorlijn ook. Er zit al herfstkleur in de boomen. Of komt het door de lage zon?’

L o u i s e :

(Die naast Onno is gaan staan)

‘Nee, de olmen zìjn al bronzig. En zie je de kastanje in den tuin? Hij heeft al heel wat blaren verloren. De kinderen maakten van morgen brillen van de stelen en speelden er doktertje mee.... Maar laten we gaan zitten, dan zal ik je vertellen....

(Ze gaan zitten)

Rook je nog zoo veel? Hier zijn cigaretten. Niet meer?’

O n n o :
‘Nee. Dokters advies. Laat ik braaf zijn. - Dat paadje loopt drommels steil naar boven!’

L o u i s e :
‘Ik wandel daar nooit meer. De rijweg is mij al

steil genoeg.... Ik moet je eerst een verklaring geven, Onno van mijn briefje - dat wel onverwacht moet zijn gekomen.'

O n n o :
'Een verklaring? Dat is plèchtig.... Je weet, ik hou van plechtige verklaringen. Je schreef: "na de vijf en dertig jaar, dat we elkaar niet gesproken en niet gezien hebben, en misschien niet lang vóór onzen dood...." Ik ken het van buiten, zooals je ziet....

(in eens eenvoudig)

Ik was héél blij met je briefje. 't Is lief van je, Louise.'

L o u i s e :
'Misschien is het dwaas van me om na zóó langen tijd opnieuw contact te willen maken.... maar ik had het gevoel, dat dit misschien de laatste, de eenige gelegenheid was om elkaar nog eens rustig te spreken. We zijn zonder wrok, geloof ik, zonder haat, van elkaar gegaan en hebben beiden een nieuw leven gemaakt. Jij bent ongetrouwd gebleven, hebt carrière gemaakt, veel gereisd.... En ik - ben al grootmoeder van drie kleinkinderen.'

O n n o :
'De jongste is al een jaar of vier....'

L o u i s e :
'Hoe weet je dat? 't Is een schat, de kleine Loekie.... Zie je, je moet me goed begrijpen, Onno, maar daarvoor is het noodig, dat ik je eerst iets van mijn leven vertel.'

O n n o :
'Graag. Vertel maar alsof ik heelemaal niets weet.'

L o u i s e :

(Leunt iets gemakkelijker in haar stoel)

'Toen we van mekaar af waren gegaan.... God, wat een moeilijke tijd.... ik was geestelijk òp, mijn zenuwen overstuur en bovendien bijna geen geld.... jij hadt het trouwens evenmin dien tijd - en ik was te trotsch om iets aan mijn stiefmoeder te vragen.... Ik kreeg gelukkig wat vioollessen, 'k had daarmee succes, concerteerde in besloten kring. Bij zoo'n gelegenheid heb ik Max teruggezien. Hij hield, dat herinner je je misschien, veel van muziek en had groote bewondering voor mijn spel. Hij had nogal wat connecties en door zijn invloed kreeg ik gelegenheid in 't publiek op te treden; eerst in de provincie, toen in Amsterdam.'

O n n o :
'Dat herinner ik me. Ik was in Parijs dien tijd en las het toevallig in een Hollandsche krant, die ik in een café vond. Het gaf mij even een schok, wil ik je wel zeggen.... Je hadt een goede pers'....

L o u i s e :
'De critiek was wonderlijk vriendelijk.... Een maand na het concert heeft Max mij gevraagd. Ik was van hem gaan houden. Er ging iets rustigs en zekers van hem uit, dat ik noodig

had. Tegenover hem had ik behoefte mij klein te maken. We engageerden ons en kort daarna trouwden we.'

O n n o :

(droog)

'Je voornemen daartoe heb je me in eenigszins lapidaire termen meegedeeld. Dat is geloof ik de eenige brief van je, die ik dadelijk na ontvangst verscheurd heb.'

L o u i s e :
'We trouwden zonder feestelijkheden, in allen eenvoud. Eerst hebben we een poos in het buitenland rondgetrokken, maar daarna huurden we een kleine villa in Noordwijk; daar was het mooi en stil, zoodat Max rustig kon studeeren en Leiden met de universiteitsbibliotheek was in de buurt. We hadden een prettig huis tegen een duin aan met een grooten tuin. Daar zijn de kinderen geboren, eerst Bram, een paar jaar later Lieske. - Als je me vraagt, of ik dien tijd gelukkig was, antwoord ik volmondig, ja. Het was een tijd van rustig samenzijn en in elkaar opgaan. En ook van hard werken. Max zette zijn groote boek over Middelnederlandsche lyriek op. En ik had het druk met de kleinen.... en ik studeerde veel viool. We hadden een uitstekend kwartet in Noordwijk. We kregen wat geld door erfenissen, zoodat we ons financieel wat makkelijker konden bewegen en toen mijn schoonvader stierf, werden we zelfs

(glimlachend)

... welgestelde menschen. Met Bram en Lieske hadden we weinig moeilijkheden. Ze leerden goed. Bram bleek het studiehoofd van zijn vader te hebben. Aardige krullekop was hij als jongen, maar driftig.... Wat is dat alles al lang geleden.... Toen hij in Leiden studeerde waren de meisjes dol op hem en vóór iemand er erg in had, was hij geëngageerd. Zijn candidaats moest hij nog doen.... In den kortst mogelijken tijd studeerde de boy af. Hij heeft nog geboft, want hij moest nog promoveeren, toen hij al een aanbod kreeg voor een advocatenkantoor in Soerabaia. Ze trouwen een paar maanden na de promotie.... Het afscheid viel mij zwaar....

(Even stille)

Maar ze schrijven dikwijls.... Ze houden veel van elkaar.... 'k Geloof, dat ze gelukkig zijn....'

O n n o :
'Zijn ze nog niet met verlof hier geweest?'

L o u i s e :
'Over twee jaar komen ze. Dan zal ik de kinderen eindelijk zien.'

O n n o :
'En Lieske? Ik heb eens een kleine, gevoelige novelle van haar gelezen in een van de tijdschriften. Dat kan toch?'

L o u i s e :
'Ja. Ze had al vroeg litteraire neigingen. 't Was een

droomstertje. Ook een goed verstand, maar van wiskunde heeft ze nooit iets begrepen. Evenmin als ik. Je herinnert je mijn domheid in cijfers..... 't was hopeloos..... Maar ik heb er mij toch mijn heele leven goed bij bevonden. En het ziet er naar uit, of het Lieske ook zoo gaan zal. In haar jeugd hebben we soms wel zorg om haar gehad: ze was zoo broos, zoo kwetsbaar.... Ze is ook gaan studeeren, letteren natuurlijk. Maar daar kwam niet veel van, want ze raakte al gauw verliefd op een medicus, die bijna klaar was. Dat werd ook een huwelijk. Hij vestigde zich als kinderarts in Rotterdam. Ik geloof, dat zij met haar karakter het niet beter had kunnen treffen. Hij heeft een zachtmoedige manier om over haar al te groote gevoeligheid heen te lachen, zonder te kwetsen.... In haar huwelijk heeft ze nog maar één novelle geschreven.'

O n n o :
'Dat is misschien een goed teeken bij een niet àl te groot talent.'

L o u i s e :
'Drie jaar geleden kwam de kleine Loekie. Lieske beweert, dat het net Oma is.... En daar ben ik erg trotsch op, want het is een schat.... Kijk, hier is haar portretje....'

(Ze haalt uit de schrijfmap een kleine foto en laat haar zien aan Onno)

.

(Er wordt geklopt. Annie komt binnen met het theeblad.)

A n n i e :
'Mevrouw vergeet heelemaal de thee. Hij heeft al getrokken.'

(Annie af. Louise schenkt in)

.

L o u i s e :
'Toen kwam mijn eenige groote verdriet.... het heengaan van Max. Je hebt er natuurlijk over in de kranten gelezen. Hij werd ziek bij een griep-epidemie. Hij was alweer beterend..... In eens stortte hij in.... Twee dagen daarna was het uit..... Dat zijn zwarte dagen geweest.... Een leegte.... 't Was alsof alles mij ontviel..... Lieske en haar man waren allerliefst: ze vroegen mij bij hen in Rotterdam te komen wonen. Maar dat sloeg ik natuurlijk af - het zou ook bij de beste verstandhouding moeilijkheden hebben gegeven. De kinderen moeten hun eigen leven leven en niet een oud mensch naast zich hebben - al is het oude mensch dan ook de moeder. Een jaar bleef ik nog in Noordwijk wonen - maar toen begon ik àl te erg te merken dat ik oud werd, want ik moest met de viool uitscheiden.... mijn vingers weigerden dienst.'

O n n o :
'Mijn piano wil ook niet meer. Jicht is een kwaad ding voor de ouderdom.'

L o u i s e :

‘Zie je, Onno, toen werd het mij te machtig. Ik heb het lieve, oude huis verkocht en ben op kamers gaan wonen, waar ik, als het noodig zou zijn, zoo'n beetje verzorgd kon worden, in Rotterdam, dicht bij de kinderen.... En voor dezen zomer heb ik in dit pension op dit uitverkoren plekje mijn intrek genomen. De heele maand Augustus zijn de kinderen hier ook geweest en ìk zou ook alweer terug zijn gegaan, als de Herfst niet zoo ontroerend mooi had ingezet. Er is zooiets zuivers, iets gelukkigs in de lucht....’

O n n o :

‘Dat voel ik ook, deze dagen. Wat dichtbij is lijkt alle hardheid te missen en het verre heeft iets onuitsprekelijks teers.... Zie de heuvels....’

L o u i s e :

‘Juist, zoo zijn de dingen in dit wonderlijke licht... En zoo zie ik het verleden, zoo zie ik mijn heele leven een beetje als dit landschap.... zoo teer en tevreden en gelukkig, en vooral zoo vèr.... bijna alsof het van een ander is en ik er, met wat verteedering en begrìjpend, op neerkijk.... Ik raakte in een stemming, alsof ik aan het afscheid nemen was.... maar een afscheidnemen zonder verdriet en met ternauwernood weemoed. Toen trof het mij in eens, dat ik je nooit meer had teruggezien.... Wrok is er werkelijk bij mij nooit geweest.... We hebben zoo ontzettend veel moois gehad samen.... Ik kreeg bijna het gevoel, dat ik je onrecht aandeed, als ik geen poging zou doen je nog eens te spreken. En ik dacht, dat het nu misschien voor het laatst mogelijk zou zijn. Ik wist, dat je in het land was.’

O n n o :

Over veertien dagen ga ik weer terug naar Brussel.’

L o u i s e :

‘Misschien zou je hetzelfde voelen als ik, dacht ik. Misschien zou je het ook prettig vinden, dat we mekaar nog eens zouden zien en ons tezamen te binnen brachten, wat we eenige jaren voor elkaar geweest zijn.... Nu we allebei zoo oud zijn, mag dat wel, Onno, en kunnen we eerlijk zijn, zonder alles, wat daarna kwam - ik zeg je 't was voor mij een gelukkige tijd - ook maar in het minst te kort te doen. Hoe sta jij hiertegenover? Vin je het heel dwaas van me?’

O n n o :

(eenigszins geroerd)

‘Neen natuurlijk niet. Je briefje sprak uit, wat ik dikwijls gedacht heb. Ik heb dikwijls verlangd je terug te zien, je nog eens te spreken, al was het maar kort. Maar ik heb het altijd van mij afgezet, omdat.... nu ja.... een oogenblik

kan maar ééns geleefd worden. Ik was wat huiverig, niet omdat ik vergeten zou zijn, hoe mooi en heerlijk onze verhouding is geweest... Ik wil je wel zeggen, dat het een troost voor me geweest is door mijn heele lange leven heen.... maar zie je, dat mooi van vroeger, dat is nu eenmaal herinnering geworden. Die herinnering heeft een taak in ons te vervullen. De oude, lieve beelden kunnen tijden lang slapen - maar dan in eens, op hùn tijd, wij kunnen er niets aan doen, doemen ze op.... en dan zijn ze als lampen, die telkens weer andere stukken van ons vroegere leven verlichten.... Een wonderlijk, heerlijk spel is het, dat er in ons, oude menschen, gespeeld wordt.... We spelen niet zelf. We roepen de beelden niet naar willekeur op... Zie je, wanneer het verlangen mij bekroop om contact te maken, dan leek het mij verkeerd om zelf in handen te nemen, wat bestuurd behoort te worden door geheimzinnige krachten in ons eigen hart...'

L o u i s e :
'Dus je ziet het als.... forceeren?'

O n n o :
'Nee, Louise. Laat me uitspreken. Toen je briefje kwam, begon ik te twijfelen: ik begon te vermoeden, dat ik mij vergist had, dat mijn angst uit onzekerheid voortkwam: ik wist niet, hoe jij er over dacht. Ik wist niet, hoe die periode, die ik altijd als iets volkomens in mijn gedachten bewaarde, voor jou was gebleven.... Ik zou mij kunnen indenken, dat in jouw latere huwelijk, die lange, gelukkige tijd....'

L o u i s e :
'Dat daardoor ònze tijd in mijn herinnering verkleurd zou zijn, misschien leelijk geworden? Nee, Onno, zóó is het niet gegaan. Toen ik een nieuw leven begon met Max, is er als het ware een gordijn geschoven voor mijn verleden. Ik wist natuurlijk wel, wat er achter school, ik kòn het in mijn gedachten wel reconstrueeren - maar ik dèèd het niet. Het was volstrekt geen opzet van me: ik dacht niet, 't is beter voor Max en voor mij, dat dat oude leven weg blijft - maar het ging van zèlf zoo.... Ik heb er mij dikwijls over verwonderd, hoe het mogelijk was, dat een deel van mijn leven zóó op den achtergrond kon raken, dat het zóó ver kon lijken.... En toch wist ik, dat die tijd een groote tijd voor mij geweest is. Die tijd..... ik weet het precies: van 10 Maart '90 af.... tot den winter van '92.... ik zal het nooit vergeten, al word ik honderd jaar.... die tijd zal ik altijd weten, en hèb ik ook altijd geweten, als iets prachtigs, iets.... je zei het daareven, als iets volkòmens. Dat heeft niet te niet gedaan de misère van de

laatste tijd van ons huewlijk, vóór we voorgoed van mekaar zijn gegaan. En ook niet mijn gelukkig huwelijksleven met Max.... Maar Onno, door mijn brief merkte je dus, dat je je in jezelf vergist hadt? Toen wist je in eens....?'

O n n o :
'Ik wist het.... omdat ik er zoo blij mee was. Toen vielen alle scrupules weg.'

(Louise buigt zich voorover en geeft Onno, zonder iets te zeggen, een hand. Even stilte.)

L o u i s e :
'En jouw leven, Onno?'

O n n o :

(Die zich 'sentimenteel' voelt worden en zich daartegen verzet)

'Bijzonder is het niet geweest. Een beetje beschamend.'

L o u i s e :
'Bijzonder was het mijne ook niet. Dat zag je. Ik ben mij erg bewust, dat mijn eerzuchtige droomen van toegejubelde violiste.... er is niet veel van in vervulling gegaan.... Maar jij hebt een rol in de politiek gespeeld!....'

O n n o :
'Ik heb inderdaad een rol gespeeld op een gebied, waar wij vroeger nooit anders dan met ironie over spraken. Ik heb het kunnen doen, omdat het voor mij altijd een spel, een intellectueel spel is geweest. Zoo kon ik mijn ernst overhouden voor mijn sottises....'

L o u i s e :

(glimlachend)

'Heb je nog altijd niet geleerd ernstig over je zelf te praten? Dat maakte mij vroeger wanhopig.'

O n n o :
'Wat moet ik je vertellen? Ik heb hard gewerkt, vooral den eersten tijd na onze scheiding. Ik dacht, dat me dat bevrediging zou geven. Betrekkelijk gauw had ik het geluk aan het secretariaat van de partij te worden geplaatst. En vandaar uit ging het mij erg voor den wind. Ik kreeg belangrijke opdrachten, moest lezingen houden, propaganda maken, organiseeren.... allemaal dingen die jij vervelend vindt. En die mij, als ik eerlijk ben, nooit diep geraakt hebben. - Wat mij dan wel geraakt heeft? Een liaison, die ik heb gehad met een schilderes, toen ik een maand of vijf in Parijs woonde.'

L o u i s e :
'Kan ik haar ooit gezien hebben?'

O n n o :
'Ze kwam uit Zuid-Frankrijk en is nooit in Holland geweest. Ze had vreemde, groote oogen, die onschuldig en kinderlijk de wereld instaarden. Maar in haar mond zat àl haar verlangen naar het leven. Die kon bijna wreed zijn.... Ze werd ziek, juist toen

ik terug moest naar Holland. Ik kon niet anders dan haar achterlaten, maar zou terugkomen. Veertien dagen na mijn vertrek kreeg ik bericht, dat ze gestorven was.... Het eenige, dat ik van haar heb overgehouden, is een half-af zelfportret in pastel. En een brief uit het ziekenhuis, waarin ze schreef, dat ze gauw beter zou zijn en dat ze bìjna zooveel van me hield als vroeger van haar eerste amant.... En dan ben ik een jaar of wat daarna.... ja, dat is een zonderlinge geschiedenis.... 'k ben bijna getrouwd met een weduwe in Amsterdam, die dezelfde kleur haar had als jij..... Ze verveelde zich in dien tijd en ik ook.... We zijn Goddank tijdig tot de erkenning gekomen, dat dat nog geen waarborg gaf voor een gelukkig huwelijksleven.... Wat moet ik je eigenlijk vertellen? Veel moois heb ik niet beleefd. Een ongetrouwde man is in sommige dingen wat.... hulpeloos. Hij loopt gevaar hard te worden of cynisch, uit zelfbehoud of uit valsche schaamte, wie zal het zeggen? Misschien kan hij dan zelfs niet voor zijn sottises de noodige ernst vinden....'

L o u i s e :

(stil)

'Arme Onno.... 't Verleden heeft je niet veel goeds gegeven....'

O n n o :
'Zoo moet je het niet opvatten. In mijn werk....'

L o u i s e :
'Ik weet het, je hebt veel gedaan, veel beréikt..... Maar Onno, heb je nooit èrnstig over trouwen gedacht?'

O n n o :
'Ik ben altijd lastig critisch gebleven. Critisch vooral ook tegenover mijn eigen sentiment. Ik had eerlijk geen moed, Louise. Maar één ding heb ik steeds met mij meegedragen: het besef, dat er een tijd in mijn leven geweest is, zóó mooi, zóó zuiver als weinig menschen hebben gekend. Dat heb ik nooit vergeten. Wat er het laatste anderhalf jaar van ons huwelijk gebeurd is, al die misères, waardoor het hoe langer hoe duidelijker werd, dat we niet bij mekaar konden blijven, dat we uiteen moesten op gevaar van met haat tegenover elkaar te komen staan, dat alles is volkomen onbelangrijk en gering geworden in mijn gedachten. De tijd verandert de dingen. Het leelijke of trieste wordt verzacht of heelemaal weggedrongen. Maar het mooie. - Of zou dat ook veranderd zijn? Zou het mooier zijn geworden door de herinnering? Het kan best. Daar komen wij nooit achter.'

L o u i s e :
'Weet je dat wel zeker? Zou er niet een middel zijn om dat te onderzoeken?....

(fijntjes)

ik weet een middel. Luister

Onno. Het is een vreemde geschiedenis.... Van dat wonderlijke voorjaar af, waarin wij elkaar hebben gevonden, heb ik enkele heel bijzondere dingen bewaard. Portretten, sommige brieven, gedroogde bloemen - de àllerliefste dingen uit de drie jaren van ons geluk. Ik heb ze bewaard in een palissanderhouten kistje. Toen er voor het eerst iets gebeurde tusschen ons - het éérste, dat ons verwijderde - je hernnert je wel wat - toen.... Onno, ik heb het onzegbaar ellendig gevonden: ik had het gevoel, dat dat heel mooie tusschen ons kapot was en nooit meer te heelen zou zijn.... Dat wàs ook zoo; het was het begin van het einde. Ik wist het zóó zeker, dat ik het kistje heb gesloten - voorgoed gesloten - en het sleuteltje heb weggestopt. Zoolang wij bij mekaar waren, is het kistje niet meer open geweest. En toen wij scheidden.... kon ik het sleuteltje niet meer vinden.'

O n n o :
'Wat vreemd! Heb je ernstig gezocht?'

L o u i s e :
'Ja, maar het bléef zoek..... Wacht je even, Onno?'

(Zij staat op en gaat de kamer binnen. Onno kijkt mijmerend over het verre heuvellandschap. De zon staat dicht bij den horizon en werpt een hel-gouden schijnsel over het balcon. Louise keert terug en houdt iets, triomf eer ends, omhoog.)

L o u i s e :
'Hier heb ik mijn dierbare relikwieënkistje. Het ziet er niet zoo mooi meer uit.... Kijk maar.... Je zoudt niet zeggen, dat het zóóveel heerlijkheid bevat....'

O n n o :

(ontroerd)

'Nù weet ik, dat je die wonderlijke tijd even mooi hebt gevonden als ik.... Toen er één vlek op het volkomene werd geworpen - toen was het uit voor je.... en je sloot het kistje voorgoed. - Ik heb het nooit bij je gezien.'

L o u i s e :
'Nee, ik heb het altijd opgeborgen gehouden. - Maar nu het vreemde.... Een dag of acht geleden zat ik 's avonds op het balcon en las wat verzen, die ik in lang niet gelezen had. Toen dwaalden mijn gedachten af en kwam mij het relikwieënkistje te binnen. En in eens wist ik, waar ik indertijd het sleuteltje had weggestopt. Ik wist het zóó zeker, alsof ik het den vorigen dag had verborgen: het lag in mijn bijouteriedoosje - je weet misschien nog, dat het een fluweelen bodem had? Die zat los en daar had ik het sleuteltje onder gelegd. Den volgenden morgen ben ik direct naar Rotterdam gegaan - het wàs zoo. Ik nam het kistje en het sleuteltje mee naar hier en den dag daarna heb ik je geschreven....'

(Zij haalt uit haar taschje een klein, plat, ouderwetsch sleuteltje te voorschijn en toont het aan Onno)

‘Daar is het.’

Onno:
‘En wat heb je allemaal teruggevonden? Heb je door de relikwieën iets terug kunnen zien van ons oude geluk?’

Louise:
Nee, nòg niet, Onno. Ik heb mij weten te bedwingen. Het is nog niet open geweest. Ik dacht: we moeten het sàmen open maken. Wat in het kistje ligt, is niet van mij alleen. Het behoort even goed aan jou.’

Onno:
‘Dus je hebt op mij gewacht....’

Louise:
‘Ik geloof zelfs, dat als je nièt gekomen was, ik ook niet....’

Onno:
‘Maar ik bèn gekomen

(dan met iets als aarzeling)

We zijn natuurlijk wel erg veranderd.... Zouden we nog in staat zijn ons te verplaatsen in onzen jongen tijd? Zouden de beelden, die wij ons hebben gevormd, zich niet hebben aangepast aan ons wezen van nu, aan de gedachtenwereld van twee oude menschen?’

Louise:
‘Dat kan misschien wel. Dat zàl wel.... Maar wat wij in onze gedachten zien, zal véél minder, veel zwàkker zijn dan de vroegere, heerlijke werkelijkheid.’

Onno:

(meegesleept)

‘Je hebt gelijk.... En zoo oud zijn we tocht waarachtig ook niet.’

(Louise neemt het sleuteltje. Als zij het in het slot zal steken, schijnt ook zij even te aarzelen.)

Louise:
‘Kijk nù de zon eens, Onno. Hij is heelemaal goud.’

Onno:

(met de hand voor de oogen)

‘De avond zal dadelijk op zijn mooist zijn.’

(Dan steekt Louise het sleuteltje in het slot en tracht het om te draaien.)

L o u i s e :
‘Het slot weigert.... Zou het geroest zijn?’

(Zij probeert het nog eens, haar vingers beven)

Nee, het gaat niet.’

O n n o :
‘Voorzichtig! niet te hard!’

L o u i s e :
‘Doe jij het.... mij lukken die dingen nooit....’

O n n o :
‘Zou het werkelijk niet open willen?

(Hij draait omzichtig een paar maal; dan opent hij het deksel en geeft het kistje aan Louise. Deze legt haar beide witte handen boven den inhoud.)

L o u i s e :
‘Ik weet niet meer, wat er in is.... Hoe vreemd... Nu scheiden alleen mijn handen ons van onzen ouden gelukkigen tijd.... Als ik ze wegtrek, ligt hij voor ons open....’

(Zij trekt haar handen weg, en haalt voorzichtig een uiterst broze, bruingeworden rozeknop te voorschijn.)

L o u i s e :
‘Wat is dit?.... Een roos.... De roode rozeknop... Weet je nog den dag, dat ik hem gekregen heb van je?’

O n n o :

(zoekend)

‘Was dat niet?.... zoowat een maand voor ons trouwen?....

(in eens zeker)

Ja, ik weet het. Ik zie het weer. Je droeg hem in je haar. Deze knop was zóó rood, als ik nog nooit een roos gezien had. Toen 'k hem je gaf, was hij volmáákt mooi en ik had de sensatie je iets wonderlijks, iets bijna heiligs te geven...’

L o u i s e :
‘Zoo voelde ik ook.... Ik wou hem in het oude kristallen vaasje zetten - je weet wel, mijn trots; maar je vondt dat niet goed. Ik moest hem dragen. We gingen dien avond naar de Maasbergens en je stak hem zelf in mijn haar.... Ik weet nog wel, dat ik neiging had te huilen....’

O n n o :
Herinner je je nog de sonate van Bach, die we speelden? Zoo sterk had ik nooit het gevoel gehad van samen één wil, één ziel te zijn. We speelden als in trance. Toen het uit was, leek het, alsof ik wakker werd en ik keek verbaasd in de helle kamer vol menschen, die doodstil bleven.’

L o u i s e :
‘Ja, ze applaudisseerden niet.... dat herinner ik me ook.... Toen je me thuis bracht, kuste je de roos in mijn haar... en 'k was diep-gelukkig daarover.... Ik zie in eens weer mijn kamer voor me, donker en met het raam open en ik stond daar lang voor en keek in den sterrennacht, met je roos aan mijn lippen...’

(Louise legt den knop zacht voor zich neer op tafel en neemt een portret uit het kistje.)

L o u i s e :
‘Kijk, een portret. Van ons samen.’

(Onno gaat achter Louise staan. Ze kijken lang en met eenige verwondering.)

L o u i s e :
‘Zou het geleken hebben?’

O n n o :
‘Ik geloof het wel. Het was op onze reis door het Berner Oberland.’

L o u i s e :

‘Ja, 't is in Interlaken gemaakt.... Wat een hoed droeg ik. - Toch goed, dat je later je snor hebt laten afscheren.’

(Onno neemt het portretje van haar aan en houdt het voor zich.)

O n n o :

‘Wat waren je oogen sterk in die tijd! Wat een felheid van leven zat er in.... Er waren haast geen toppen hoog genoeg voor je. Ik weet nog de roes, die soms over je kwam, wanneer we de boomgrens voorbij waren.

(Hij neemt een cigaret en steekt

die aan)

Die eene avond.... toen we de hut - ik weet niet meer waar - eindelijk hadden gevonden en gegeten hadden.... Toen zijn we weer naar buiten gegaan in de vrieskou.... In de volkomen eenzaamheid.... Heel uit de verte klonk alleen het geruisch van de beken....'

L o u i s e :
'Je zei - ik hoor het je in eens weer zeggen - dat is het ruischen van ons eigen bloed. We stonden aan de rand van een sneeuwplateau. Vóór ons het dal vol maanlicht. 't Was als aan de grens van het leven.... De dood leek vlak nabij....'

O n n o :
'Vreemd toch, dat we in dien tijd, toen we jong en sterk in het leven stonden, zoo vaak dachten aan den dood.... Ik herinner mij, dat ik dien nacht het gevoel had, dat er bijna niets behoefde te gebeuren, of wij lieten het leven achter zonder breuk of strijd.... Iets alsof we weg konden zweven, de ruimte in.... in het maanlicht.... Nu voel ik dit alles anders. De dood is héél anders voor mij geworden....'

L o u i s e :
'Ik denk nu aan alles wat ik achterlaat.... de kinderen.... en vooral kleine Loekie....

(Zij buigt zich weer over het kistje)

'Wat is dit? Een klein doosje.... Ik weet niet, wat er in zit.... Een bloem, een stroobloem.... alleen één stroobloem....

(zoekend in haar herinnering, aarzelend)

Wanneer? Ik weet niet goed....'

(Zij zwijgt. Ook Onno zoekt, zoekt in het verleden.... Klaarblijkelijk vergeefs.)

L o u i s e :
''t Is vreemd, maar ik schijn het vergeten te zijn...'

(Zij zijn beide even stil, wat verlegen.)

O n n o :
''t Is eigenlijk geen wonder.... Vijf en dertig jaar...'

L o u i s e :
'Nee, maar ik denk toch, dat ik het terug zal vinden. Misschien bij het volgende al.... of straks....'

(Zij haalt iets te voorschijn uit het kistje)

'Een leeswijzer.... Die herken ik.... En ik zie in eens het boek weer voor me....'

O n n o :
'Dat we sàmen gelezen hebben. Endymion.'

L o u i s e :

‘Je las voor, alle avonden - na mijn longontsteking... We zaten dan op het balcon - net zooiets als nu. Maar wat wàs ik nog zwak....’

O n n o :

‘Het avondlicht gaf me altijd weer moed.... je hadt dan weer kleur - als vóór je ziek werdt. Wat een mooie, gelukkige avonden waren dat.... Upon the sides of Latmos....’

L o u i s e :
‘O ik heb dikwijls gedacht aan die gelukzalige valleys where the pipe is never dumb.... In latere tijden, 's winters.... dan kwam het wel eens op en het leek dan een herinnering uit heel verre jeugd - maar nòg liever dan de liefste herinnering.... Een kinderdroom....’

O n n o :

(een tweede cigaret opstekend)

‘Wie heeft dat nu in je gedaan? Hellas.... of Keats?’

L o u i s e :
‘Ik weet het niet, maar het kan mij niet schelen. Misschien was het wel mijn genezing. Misschien de avondzon.... Misschien was jij het, je stem.... Ik weet het niet.’

O n n o :

(wijst naar het Westen)

‘Loes! Loes! Kijk eens! De zon!’

(De zon, die even achter een smalle wolk was schuil gegaan, komt weer te voorschijn en straalt plotseling over de wereld. Louise en Onno gaan naar de balustrade; hun ontroerde gezichten zijn oranje in den warmen gloed. Ze staan een oogenblik zwijgend naast elkaar, even legt zij haar hand op zijn schouder, wanneer de zonneschijf verdwijnt.)

L o u i s e :
‘Het heilige oogenblik vóór de nacht komt.’

O n n o :

(zacht)

‘Misschien het mooiste oogenblik van den dag....’

(Langzaam loopen ze samen naar de tafel terug.)

L o u i s e :
‘Hier heb ik een brief.... Wat een verbleekte inkt! Bijna niet te lezen. En het wordt al donker.... 't Is misschien beter, dat ik de lamp haal.’

(Ze gaat naar binnen en komt terug met een schemerlamp, zet die op tafel en maakt licht. Ze gaat weer tegenover Onno zitten.)

L o u i s e :
‘'t Is een brief van je uit Brussel.’

O n n o :
‘Daar ben ik, toen we nog maar een paar maanden getrouwd waren, heen moeten gaan. Voor zaken.... Ik heb gevloekt toen ik van je weg moest.’

L o u i s e :

(lezend)

‘Als ik tenminste maar terug kan zijn op je verjaardag! Terwijl ik met zakenmenschen praat, denk ik voortdurend aan jou en je stem gonst in mijn ooren. Mìjn lieveling, zei je aan den trein.... Dat hoor ik voortdurend en ik zie je mond, die dat zei.... je vochtige lippen.... En de nachten....

(zij houdt dan op, leest stil door, toont zich eenigszins verward)

‘We hielden wel veel.... wel erg hartstòchtelijk van elkaar.... Daar heb ik

moeite mee mij in te denken....

(ze vouwt de brief op. Ook Onno is blijkbaar gegeneerd)

.

O n n o :
‘Het was een heel ding om van je weg te moeten.... Kijk, nu is de lucht heelemaal violet.... Of lijkt het zoo door de lamp?.... Wat heb je daar nog meer?’

L o u i s e :
‘Portretten.... Hier een van mij. Dat heb ik bewaard, omdat jij er zoo van hieldt.... Een beetje een brutaal portret.... ìk vond het aanstellerig, weet ik nog wel, had het willen wegdoen.’

O n n o :
‘Je keek zoo zeldzaam uitdagend.... Ik heb het natuurlijk ook. Er is geen enkel portret, waar ik vroeger zoo dol op geweest ben. Ik heb het jaren lang in mijn portefeuille gedragen....’

L o u i s e :

(een ander portret te voorschijn halend):

‘En dit ben jij.... Je keek altijd ernstig op je portret, met je hoofd een beetje naar voren.... maar hierop lach je....

O n n o :
‘Van wanneer is het?’

L o u i s e :
Van September '92, dus we waren twee jaar getrouwd.... Toen was alles nog goed.... En hier.... Wàt?.... Wat is dat?....

(Ze houdt een portret in de hand en bekijkt het met de grootste verbazing)

‘Dat is....’

O n n o :

(buigt zich voor over, neemt hmr de foto uit de hand)

‘Dat is je man.... dat is Max.... Er staat een datum op.... November '91... Maar God, Louise, wat is dat?... Hoe kon je?...’

L o u i s e :

(volkomen hulpeloos)

‘Ik wist het niet.... Ik wist het niet.... Ik begrijp het niet, Onno....’

O n n o :
‘Is dat een van je allerliefste herinneringen uit die tijd?.... Zóó lief, dat je....’

L o u i s e :

‘Hoe kan dat?.... Het is zoo lang geleden, allemaal... Het is zoo verschrikkelijk lang geleden....’

O n n o :

(bitter)

‘ja ontzettend lang....’

(beiden zwijgen; zitten met gebogen hoofd)

.

L o u i s e

(snikkend)

‘O God, wat heb ik gedaan?’

O n n o :

(dof)

‘Alleen maar een illusie.... verschèurd.... Verscheurd, als ìk nu dit portret....’

(Hij maakt een beweging de foto te verscheuren - maar houdt in, beheerscht zich met moeite)

‘Louise, vergeef me.... daar had ik het recht niet toe.... Ik dacht), het was mìjn tijd, het was ònze tijd.... daar hoort hij niet in.... Maar ik heb me vergist....’

L o u i s e :

‘Nee, je hebt je nièt vergist.... Het wàs onze tijd... Maar.... God, ik weet het niet meer.... een mensch is zoo nietig en zwak.... en onbegrijpelijk....’

(Zij huivert, slaat een zwart sjaaltje om, dat op de leuning van haar stoel ligt. Zij staan beiden op en blijven een oogenblik stil tegenover elkaar.)

O n n o :

‘Ja, Louise, wij menschen zijn zwak.... en onze harten zijn troebel en onbegrijpelijk....’

L o u i s e :

‘Onno, Onno, vergeef me, dat ik je dit heb aangedaan.... Maar ik weet het niet meer, hoe.... Ik weet het niet... Vergeef me Onno, om Godswil, vergeef me.... We hebben toch zooveel moois gehad samen....’

O n n o :

‘Ja.... zóóveel moois.... Maar God, Louise, wat zijn we oud....’

(Als door eenzelfde ingeving gedreven, wenden zij zich naar de balustrade. De twee figuren lijken klein, gebogen en heel oud in het licht van de lamp, terwijl zij naast elkaar de zwarte duisternis instaren. Louise huivert.)

O n n o :

‘'t Is kil geworden; ga je naar binnen, Louise? Je zoudt kou vatten.... Ik moet nu gaan. Het is beter, dat ik nu ga.’

(Zij reiken elkaar de hand. Een oogenblik staan ze doodstil, elkaar in de oogen ziende.)

L o u i s e :

‘Vergeef je me, Onno?’

O n n o :

(schor)

‘Ik vergeef je.... Vaarwel....’

(Dan gaat hij snel, zonder omkijken, heen.)

(Louise loopt naar de balustrade terug; blijft daar staan, langen tijd roerloos. Dan keert ze weer naar de tafel en legt langzaam en mijmerend de portretten en andere relikwieën in het kistje. Ze neemt het sleuteltje en tracht het kistje te sluiten.)

L o u i s e :

(angstig)

‘Het wil niet meer dicht.’

(Dan neemt ze het kistje op en gaat er langzaam, schreiend, mee naar binnen.)

D O E K.

Bladzijden uit het dagboek van een verlatene door Hans P. van den Aardweg.

I.

Je bent van me heengegaan.....

Met haat in je groote lichte oogen en met onverschilligheid in je handen.

Je was op dien donkeren avond bij het grauwe onheilspellende water - toen je met koele verstandelijke woorden het einde bereidde - eene vrouw, die den horizon zag van een nieuwe toekomst. Een ander glanzend geluk wachtte slechts tot je het nam.

Ik deed een beroep op de groote en goede momenten, die - ondanks alles - toch tusschen ons geweest waren. Ik bracht je in herinnering het prachtige uur, waarin ons eerste kind was geboren..... hoe je doodstil, wit en vermoeid, gelegen had op het smettelooze laken, starend met een in-gelukkigen glimlach naar het kleine blank-rose wiegje, waarin zich zacht-kreunend het nieuwe leven bewoog; je luide kreet van vreugde, nòg klinkt hij mij in de ooren, toen ons dochtertje alléén haar eerste twee stappen deed; je trots en blijdschap, toen ons tweede meisje kwam, die - met een weelde van blonde krullen - opgroeide tot jouw evenbeeld..... en je glorie toen eindelijk in het kleine ledikantje de jongen spartelde.

Je hoorde mij aan, onbewogen, terwijl je blikken over het duistere water zwierven. En er was ongeduld, verveeldheid in je oogen.

Ik herinnerde je er aan, hoe je trouwe alles-wegcijferende zorgzaamheid jarenlang je kinderen een onfeilbare geleidster was

geweest. Hoe je, hen terwille, vele zorgen dapper had gedragen, met een lach in de oogen, een bemoedigend woord op de lippen. Hoe je mij met je altijd-bereide optimisme, met je innige handenstreeling, steeds poogde het leven, wanneer het eens èrg moeilijk werd lichter te maken. Hoe ik in jou niet alleen mijn vrouw, maar ook mijne moeder gezien had.

En in dien kouden winteravond - toen je ziel voor géén mijner woorden meer toegankelijk bleek - zag ik plotseling ons verleden in een hel licht. Overweldigend klaar verscheen mij je gestalte.

In de vele jaren van samenzijn was je goedheid mij zóó vanzelfsprekend geworden, dat ik haar nauwelijks meer opmerkte. Zij was mij een lief en vertrouwd ding, dat ik langzamerhand ging beschouwen als een onvervreemdbaar bezit. Ik eischte haar, onbewust misschien, altijd op. Oók in de dagen, toen mijn hart zich van jou scheen te vervreemden. Schéén, want in werkelijkheid ben ik je zéér nabij gebleven. En ook in dien tijd gaf je..... gàf je, zooals je steeds gegeven had, stil en zonder verwijt. En in je groote eenzaamheid, toen mijn werk, waarmede ik eer zocht te behalen, mij meer en meer opeischte; toen mijn goede woorden voor je, waaraan je zoo'n innige behoefte had, al schaarscher en schaarscher werden - zocht je troost bij je kleuters..... huilde je aan hun bedjes je groote verlangen uit. Maar zij, de kleinen, konden wèl, meesnikkend, hunne warme lijfjes tegen je aandrukken, maar niet de groote leegte - waarin je naar liefde hunkerende ziel eene eenzame doolster was - vullen. Want je was niet alleen moeder, maar ook vróuw. Je kon niet alleen géven, maar wilde ook ontvangen, liefde..... warmte.....

Je bent moedig geweest. Héél lang heb je de tanden op elkaar gezet om je groote onbegrepen leed niet te toonen. Je stille, aandachtsvolle tred week niet uit mijne woning.....

Het andere - die nieuwe levenssfeer - heb je niet gezòcht. Deze is tòt je gekomen als een wonder. En nòg misschien - neen, zéker - heb je gestreden tegen de lokkende bekoring. En toen je tenslotte de hand reikte aan dien andere, had de adel je ziel niet verlaten. Je aanvaardde niet meer dan je simpele recht van vrouw. Een recht, dat goedheid, genegenheid, liefde, gebiedt.

Je bent van me heengegaan. Van mij en je kinderen. Ik heb gepoogd je te behouden. Maar het faalde op je onverzettelijken

wil, op de stuwing van je hart, dat góéd bleef. De zeilen van je schip bollen nu in tegengestelde richting van de mijne... Of zij ooit weer naast elkander, in hetzelfde water zullen streven? De tijd.....

Maar verwijten zal ik je nóóit. Want wat je déèd, dat was je heilig recht.

II.

Je bent van me heengegaan.....

Een week later - toen ik je geschreven had, dat de worsteling tegen de gruwelijke eenzaamheid mij wel héél erg zwaar viel - gaf je mij in een koud, wèloverwogen briefje den raad: - Laat ons verstandige menschen zijn, en laten wij, terwille van de kinderen, als goede kameraden tegenover elkander staan.

Als goede kameraden.....

Ik heb hieraan in stille mijmer-momenten vaak teruggedacht. Ik wist wat in je omgegaan was toen je mij die harde regels zond: .....laat ons verstandige menschen zijn..... laat ons goede kameraden wezen.

Je hebt toen gedacht aan die lang-voorbije uren - in ons kleine huis aan de groote zee - waarin wij, ieder met hetzelfde ongeloof in de ziel, de mogelijkheid bespraken, dat het tusschen ons wel eens anders kon worden..... dat de onzichtbare schakel, die ons bond, zou breken..... dat wij beiden, elk in een nieuwen bestaansvorm, ons aan een ander gelijk zouden wijden. En stéédsweer luidde dan onze stellige conclusie: maar hóé het ook loopt, wij zullen vrienden blijven..... kameràden.....

We meenden door deze overtuiging, die wij rotsvast in onze harten waanden, tot gróóte en wijze menschen geadeld te zijn. O, zeker, de bedoeling was éérlijk... de woorden waren wáár. En als wij een poos later ons bogen over de bedjes van onze kinderen, dan groeide een rustige trots in ons, niet alléén om het schoone levende bezit, dat voor onze oogen ademde, maar óók omdat wij ons in het leven zoo ‘sterk’ gevoelden.....

.....Maar hóé het ook loopt, we zullen vrienden blijven..... kameráden.....

Het is zoo eenvoudig van volle veiligheid uit een theorie te ver-

kondigen..... het is zoo gemakkelijk een geloof te prediken, waarvan de harde plichten men zelve niet heeft te vervullen.

De onfeilbare les van het leven heef anders geleerd..... onder haar dringenden eisch verschrompelde het hooge voornemen tot vale dorheid..... stierf tot onmacht.....

Toen ik je meldde, dat de gevraagde kameraadschap mij eene onmogelijkheid bleek, heb je smalend gevraagd: - zijn dàt je woorden van vroeger?

Je vond het 'klein', en in je oogen deed ik een vál. Maar je vergat, dat voor jou het voorbijgegane plaats gemaakt had voor een nieuw geluk..... je vergat, dat in de glanzen van een ander bestaan, de dingen uit het verleden voor jou in schemer verbleekten .....je vergat, dat mijne persoonlijkheid in jouw oogen genivelleerd was..... je vergat, dat in jou de vrouw opnieuw was geboren..... en je vergat, dat voor mij het nieuwe niet gekomen was.

Misschien wás mijn weigering ook wel 'klein'. Maar het koele redeneerende hoofd kan nu eenmaal den wil van het bloed niet wijzigen..... de begeerte niet dooden.....

Ik jóuw, jij míjn kameraad. Eene onmògelijkheid. Ik kon niet aanvaarden de hand van de vrouw, wier óóg ik verlangde..... ik kòn niet aanvaarden het verstànd van de vrouw, wier hàrt ik begeerde.....

Je bent van me héèngegaan, maar je wilde me toch iets laten..... iets, waaraan de glans ontbrak.....

Voor den strever naar het machtige vuur der zon, zal het licht van de kaars zijne waarde hebben. Voor den stréver! Maar niet meer voor hèm, die de zon nabij is geweest.

Begrijp je nu, waarom ik boven het flauwe gerucht de absolute stilte verkoos?

III.

Je bent van me heengegaan.....

Maar je ging niet met het goud der herinnering. Je tradt in een nieuw leven. En ik weet, dat voorloopig geen uren van mijmerend terugdenken voor je zullen aanbreken. Ik mis daarom de illusie, dat jij - wanneer ik het voorbijgegane bepeins - hetzelfde zult doen, en hiermede een onzichtbare band wordt geweven.

Een band tusschen jou en mij. Ook dézen armzaligen droom mag ik niet droomen. Zelfs het dwaze geloof van den eenzame blijft mij vreemd.

Je ging heen met een ander, die je het vergeten licht, en de onverschilligheid gemakkelijk maakte.

Een ànder.....

Ik heb het vroeger vaak als een hatelijk woord gehoord. De klank was mij onsympathiek. En dikwijls heb ik gevoeld, hoe dat woord - zoo het in mijn bestaan gestalte zou aannemen - mij de vuisten zou doen ballen..... de tanden doen knarsen; hoe het mijn ziel leelijk zou maken en mijn verstand befloersen.

Nu het wèrkelijk voor mij beteekenis heeft gekregen - en het halfdoode woord voor mij is geworden een organisme met ziel en zenuwen - blijkt het toch anders te zijn.

Ik heb mijzelf af gevraagd: waarom?

Ligt het aan de persoonlijkheid van dien ander. Ik heb hem gezien met zijn blonde haren en lichte oogen. Een stil-goed gezicht, waarover de twijfel beefde. Een door-het-lot-meegevoerde, uit wiens hulpeloos handengebaar en uit wiens vaag-verklinkende woorden een verwonderde vraag naar voren trad. En ik wist, dat die andere - met om zich heen eene ontroerende sfeer van kinderlijkheid - geen wéter, geen begríjper was. Het overweldigde kind - in wien nog niet het schiftend denken was ontwaakt - kòn ik niet haten. Hij was geen róóver - jij schiep om hem je nieuwe taak, en in zijn willige overgave vond je je gelúk..... je tóékomst.....

De àndere.....

Is déze - die de rust zoekt van je streelende handen en de beschutting van je machtigeren geest - eigenlijk wel..... een àndere?

Is déze - in wiens primitieve denken troont de onbegrepen victorie van man en kinderen overwonnen te hebben - wel een àndere.....?

Is déze - die nog tot het leven ontwaken moet - wel een àndere.....?

Is déze - die, in jou, zijne grijze moeder verjongd hervonden heeft - wel een àndere.....?

De àndere..... Het woord zweept mij niet op tot wild verzet.

De àndere wekt geen wraakbegeeren.....

En ik heb mij afgevraagd: waarom?

Omdat in zijn stil-goed gezicht de twijfel beefde? Omdat zijn hulpeloos handenbeweeg de opgereptheid verried?

IV.

Je bent nu gelukkig. Volmáákt. Het kàn niet anders, want ware het niet zoo, dan zou je zeker verlangen hebben naar je kinderen en bij hen terugkeeren.

Het nieuwe geluk moet wel héél machtig over je gekomen zijn.....

In deze weinige maanden van eenzaamheid heb ik met ontzetting geleerd hoe zich de harten der menschen in geweldige revoluties kunnen wijzigen.

Ik zeg: geléérd. Maar misschien is dat niet juist, want in lééren zit aanváárden. En in mijn diepste innerlijk kan ik niet gelooven in de duurzaamheid dezer totale omwenteling in je voelen en je denken.

Een groot psychiater heeft mij dezer dagen gezegd: het is mogelijk, dat een vrouw met een lang verleden breekt..... haar kinderen uit het hart bant en, zonder knagende herinneringen, een geheel nieuw leven begint.

Ik zie het als een gruwelijk wonder deze reincarnatie tijdens het leven.

Indien dit wonder wèrkelijk in jou voltrokken zou zijn, dan zou de vrouw, die ik kènde..... dan zou de móéder van mijn kinderen .....feitelijk niet meer bestáán..... gestórven zijn.....

Ik kàn het niet gelooven..... ik kàn niet gelooven, dat een ziel - die ik zóóveel jaren in ontroerend-schoonen bloei zag - eensklaps stierf tot brute onverschilligheid, óók niet wanneer zij aan liefde tekort gedaan werd..... Het hóógste in je - wat eenmaal je oogen hun teersten glans, je handen hun innigste gebaar verleende - móét in je hart weer zijn rechten hernemen.

Ik schrijf het néér: het hóógste, dat zijn rechten hernemen móét..... Maar wie zal mij - geslingerd en onwetend menschje, lichten de eenzame wegen, waarlangs je strijdend tot deze daad bent aangeland? Wie zal mij duidelijk maken wat langzamerhand in je

vernietigd is toen je je, in waanzinnige eenzaamheid, huilend over de bedjes van je kinderen boog? Wie zal mij zeggen, wat verlossend in je stierf, toen in de koele schaduw, die het nieuwe dagende geluk vooruit wierp, zich je schrijnend denken verzachtte? Wie zal de worsteling schilderen tusschen de vróuw en de móéder?

Wij menschen blijven elkaar, in diepste wezen, altijd vreemd..... ontzèttend-vreemd.....

Een ieder is een onbegrepen wereld-in-zich.....

Het ‘wonder’ kàn ik niet aanvaarden. Waarom niet? Misschien omdat ik zoo..... kléin ben.

Wedergeboorte door Marie Schmitz.

Ongeduldig schoof Magda het briefvelletje, met de onbeholpen buitelende letters van haar moeder volgekrabbeld, in de enveloppe terug en keilde het witte vierkantje waar het vliegen wou. Met een ruk gooide ze in de divankussens haar lichaam om en tuurde zonder aandacht de wolkjes na, die citroengeel en blas-purper langs de groenige doorschijnendheid van den voorjaarshemel afdreven. Schemer waarde onder het prille loof, maar daarboven zweefde nog de ijlte van den vliedenden dag. Een lentedag, zooals er nauwelijks een geweest was. Nog was de avond zwoel en een windzuchtje droeg geuren aan. De kleine kamer, warm van de intimiteit der lieve dingen, stond vol van dat toevende licht en dien laten geur.

Buiten, tusschen de open landen, zou 't nog licht zijn en mooi.... Zou ze gaan, nog even? De avond was nog zoo eindeloos lang. Maar als Nout kwam in dien tijd? Ach Nout.... In een ongeduld, dat bijna wrevel werd, bebeten haar kleine witte tanden haar lip; haar vingers grepen ineen met nerveus gebaar. Moest ze dáárvoor thuisblijven? Dan wachtte hij maar als ze er niet was. Ze ging.

Avondwind had de laatste wolkresten weggevaagd. Boven de donker wordende aarde koepelde de hemel in strakke zuiverheid. Een fijn windje blies aan haar ooren. Zij liep met veerende vlugge passen, sneller en sneller. Haar rustelooze ongeduldigheid van heel dezen dag vond een eindelijke uiting in dit versnelde lichaamsrhythme. Maar haar gedachten sprongen terug, ordeloos, van ding op ding. 't Was natuurlijk het voorjaar, dat haar zoo deed zijn. Die lamme zwoelheid.... kon ze nooit tegen.... En

nu juist die soesah op kantoor.... Herrie maakte haar altijd kriebelig. En dan Nout.... ja.... wàt nou eigenlijk met Nout?.... Hij was toch niet anders dan altijd. Zij smoorde een zucht achter haar saamgeknepen lippen, besefte onduidelijk, dat aan al die reëele dingen haar innerlijke onvree niet lag. Er moest iets anders zijn, dieper verscholen, iets dat ze wist en toch niet wist.... Even doorschokte haar een blind angstgevoel, als voor de dreiging van een onbekend gevaar. Maar haar lippen krulden zich in zelfspot. Weer dacht zij aan den brief van haar moeder, waaruit, als immer, die vage beduchtheid had gesproken. Beduchtheid voor wat?.... In wrevel trokken zich haar wenkbrauwen samen om dit, wat een bevestiging leek van haar eigen donker gevoel. Onzin! Moeder had altijd van die benepen zeurigheidjes.... Moeder zou haar wel graag thuis hebben. Thuis!.... Dat mankeerde er nog maar aan! Zij had er immers nooit kunnen aarden, zij.... Wat hoorde ze bij de rest? En dan nu, nu ze eenmaal haar vrijheid en de stad gewend was....

De stad.... en hier liep ze naar buiten, in den avond! Welke zotheid dreef haar toch? Met een ruk wendde zij zich en zag het stadssilhouet met zijn torens, schoorsteenen en gashouders scherpzwart afstaan tegen den nu koel-helderen Noordelijken hemel. Een driftig verlangen naar het avondlijk stadsvertier joeg in haar op. Hoe had ze zoo krankzinnig de stilte kunnen zoeken? Kom, ze ging nòg. Nout moest dan maar wachten. Maar terwijl ze wat aanstappen wilde, voelde ze eensklaps haar beenen zwaar; een plotselinge loomheid hing zich in haar leden, een klamme prikkeling sloeg uit haar huid. Een gevoel van ziek-zijn bekroop haar wee. Ze zou maar naar huis gaan, rusten.... Terwijl zij langzaam voortliep zakte het. Maar zij ging toch maar naar huis. Gordijnen dicht, lamp op, lekker lui op den divan.... Met een genietend behagen stelde zij 't zich voor, kouwelijk schurkend in haar mantel. Zij zag al en voelde de warme koestering van haar kamer, met al de lieve dingen om haar heen, in den kleurig-gedempten lampschijn. Of ze 't voor 't eerst zich bewust werd, wist ze 't weer: het was toch zalig dit alles te hebben, leuke dingen, mooie kleeren, een vrij leven.... nu ja, dat kantoor.... en zelfs dààr werd het haar niet moeilijk gemaakt.... maar al de uren daarbuiten, dat waren onbetwist de hare en zorgen

kende ze niet. Als ze dan dacht aan Mien en Bertha, eerst thuis gezwoegd toen het gezin nog groot was, nu zelf al dik in de kinderen.... Bah! niets voor haar. Zij kon nu eenmaal niet zonder gemak en een beetje weelde.... In zoo'n zorgelijk zwoegleven ging ze dood. Als zij trouwde wou ze 't beter hebben dan nu. Zij.... zou ze ooit.... met Nout?.... Gek, dat zij zich dit altijd maar weer afvroeg, als iets, dat op zijn minst twijfelachtig was, terwijl 't tusschen haar en Nout toch waarlik geen verhoudinkje was, dat nog eenige onzekerheid liet. Zij glimlachte even, een lachje tusschen spot en voldaanheid in. Zooiets moesten ze thuis weten, haar Puriteinsche vader, haar ingetogen moeder.... goeie hemel! Wat wisten die eigenlijk van het leven? Voor hen was het leven werken en je plicht doen, honderd plichten doen.... Maar zìj wilde eerst genieten van het leven, nemen wat ze krijgen kon.... En Nout kon immers toch voorloopig nog aan geen trouwen denken, al was zijn vader dan ook rijk. Eer hij afgestudeerd was.... En dan nòg.... Zoo'n armoe-huwelijk van een bovenhuisje met een daghit en zelfopgemaakte hoedjes.... niets voor haar! En zoolang hij geen practijk had wèrd 't dat toch.

Zij voelde zich weer bijna normaal toen zij den sleutel in de huisdeur stak en de al donkere gang doorliep. Als Nout er nu maar niet was, hoopte zij en zij schrok toen zij zich op dezen wensch betrapte.

Maar hij was er wel. Als heer des huizes rees hij bij haar binnenkomen uit een harer diepe stoelen op, waarin hij rookend achter een krant zat. Hij legde een arm om haar schouders, kuste haar kalm, zooals een man zijn vrouw kust. Zij liet het zich lijdelijk welgevallen met het vreemde besef van een koelen afstand. Dan gooide zij haar goed over een stoel en liet zich op den divan zakken. Met haar koude vingers streek ze langs haar oogen, die strak voelden.

‘Wat heb je?’ vroeg hij en tipte, slank over de tafel gebukt, de asch van zijn cigaret.

‘Niets, ik weet niet....’ zei, ze, even huiverend.

Toen zag zij, dat het raam nog onbedekt was en daarbuiten zwart de avond stond, Driftig vloog zij op en trok met een ruk de gordijnen dicht.

‘Jakkes.... zoo'n lam gezicht! Je weet, dat ik dat niet hebben kan!’

Toen zij terugliep en op haar schrijftafel noodeloos een boek verlegde, voelde zij weer die weëe klamheid uit haar huid slaan. Zij streek haar handen langs haar rok, en, neerglijdend, plotseling klein en geslagen, zei ze:

‘'t Voel me zoo raar, rillerig en heet. En zoo onrustig den heelen dag, of er iets gebeuren moet....’

‘Hoe komt dat dan?’ vroeg hij kalm en schijnbaar achteloos, maar zijn speurende blik hield haar vast.

‘Weet ik 't....’ deed ze gemelijk. ‘Het voorjaar misschien....’

Zwijgend bleef hij haar aanzien. Ook Magda sprak niet. In de plots gespannen stilte was alleen hun ademing en het kalme tiktak van de kleine hangklok. Onbeweeglijk zat Magda, haar handen stil op den divanrand. Zij voelde het licht kwellend op haar oogen, wilde zich afwenden, maar deed het niet, vastgehouden door zijn blik. En toen plotseling, of 't haar in dien speurenden, tastenden, vragenden blik geopenbaard werd, schoot, als uit een donkere onbewustheid, een bliksemend weten door haar heen. Een oogenblik scheen een vuurschicht haar denken te klieven, scheen haar bloed stil te staan. Toen zij zichzelf hervond, lag het vorig oogenblik in een eindeloos-ver verleden verzonken, had de wereld een ander aangezicht gekregen.

De ijzige verstarring viel van haar af als een pantser. Zij rukte haar schouders heen en weer, bewreef haar kil weggetrokken gezicht en stond op.

‘Ik denk dat ik kou gevat heb. Mal met dit zachte weer. Ik ga een heete groc klaarmaken. Jij ook een?’ Zij lachte over haar zwarte ontzetting heen.

Allengs voelde zij zich bijkomen. De bijtende ontsteltenis liet af - wie weet hoe ongerijmd haar veronderstelling was - ze kon weer lachen en de geurige gloeiing van den warmen drank dreef een lichte opwinding boven de duistere woeling van haar gedachten uit.

‘Nout....’ fluisterde ze, terwijl ze hem naast zich trok. ‘Hou je nog van me?’

Met een bange bevreemding voelde zij hoe weinig haar hart naar het antwoord uitging.

‘Maar natuurlijk,’ lachte hij zacht en kuste haar. Hij speelde met het flonkerend ringetje aan haar pink en tegen hem aanleunend bezag zij critisch de slappe blankheid van zijn verwende handen, zijn mooi maar energieloos gezicht. Een wanhoop van boude bewustheid joeg in haar op, we houden niet van elkaar. Dit is geen liefde, dit is alleen maar.... Of ze nu, in dit oogenblik, voor 't eerst pas zag. Waar was de laaiende gloed van het begin? Dit jaar van hun samenzijn, waarin zij elkaar niets onthouden hadden, had hun alles gebracht: de zoete verwachtingen, de felle vervoeringen.... en de ontnuchterende gewendheid.... Het was voorbij....

En opnieuw beet de angst. Als het dan toch waar was.... Roerloos, in de omstrengeling van zijn armen, berekende ze haar kans. Dan had ze geen keus meer. Dan moest ze met Nout.... of ze wilde of niet.... Haar oogen werden hard, haar lippen nepen smal opeen. Als 't dan zoover was dan moest 't maar kunnen ook! Waarvoor had hij anders een rijken vader? Maar in een opstuwende wanhoop voelde zij zich ineenkrimpen van weerzin tegen dit, wat plosteling zoo volslagen uitzichtloos en zonder eenige vreugde leek.

Maar zij wilde er niet verder aan denken, niet op de dingen vooruitloopen. Zij wist immers nog niets....

Doch in de komende dagen werd het bang vermoede allengs een onverbiddelijke zekerheid. Toen zij zich weerloos voelde in den greep van haar lot, laaiden opstand en angst in haar, of demonen haar bezaten. Zij verrichtte de daaglijksche dingen uit macht der gewoonte, maar het leven lag onkenbaar verbrijzeld. Naar alle kanten keerde zij zich om uitkomst als een onverhoeds gevangen dier.

Tot zij begreep, dat er maar één uitkomst was: de eene, waartoe wet en maatschappij haar dwongen: het huwelijk met Nout. Vertwijfeld vroeg zij zich af, of het alleen de dwang der omstandigheden was, die haar dit maar noo aanvaarden deed als een onvermijdbaar kwaad. Ze had toch immers Nout begeerd, uit vrijen wil. Ach ja, eens.... maar dit was voorbijgegaan, zonder dat zij het geweten had. En nooit, bovendien, zou zij dìt hebben gewenscht, dit ontijdige, geforceerde, dat alle goede mogelijkheden bij voorbaat afsneed. En Nout?....

Te sterk was al haar denken en voelen op de eigen benardheid saamgedrongen, dan dat zij zich ook maar eenigszins in Nout's gevoelens verdiept zou hebben. En zelfs nu nog, nu ze tegenover hem stond - voor 't eerst sinds die eindelooze dagen van opstand en angst - en zij in den aanblik van haar kalmharmonisch interieur met een striem van pijn realiseerde wat zij verliezen ging, zelfs nu nog was het haar of de wending, die hun beider leven moest gaan nemen, alleen haarzelf betrof.

Zwaar hing de stilte na Magda's afgebroken woorden. Van hem afgewend, haar kin op de gebalde vuisten, zag zij hem niet, hoorde alleen zijn gejaagd ademen. Meer voor zichzelf dan tot hem zei ze nog - bittere saamvatting van haar opstandige gedachten - ‘Ellendig vind ik het.... Nooit zou ik dit zoo gewild hebben! Maar er blijft ons niets anders over.’

Toen kwam zijn stem, moeilijk en onbeheerscht:

‘Maar je begrijpt toch wel.... Magda.... hoe kùn je hier in ernst aan denken? Waarvan zouden we moeten leven?’

‘Je vader is toch.... heeft....’ Ze keerde zich naar hem toe om den vreemden klank van zijn stem. Nu zag zij ook zijn gansch ontzette wezen. Een kou zonk in haar.

‘Mijn vader?.... Je bent gek!’ beet hij ruw in zijn gespannen nervositeit. ‘Denk je dat ik die híérvoor.... Hij zou ons aan zien komen!’

Star was haar blik in den zijne.

‘Maar.... wat moet er dan?’ vroeg ze met vreemd-effen stem.

‘Wat er dan moet.... wat er....’ Met een woest gebaar rukte hij zich weg uit haar blik, mat de ruimte met een paar gejaagde passen. ‘Hoe je 't vragen kunt! Je tent toch geen kind meer. Je had 't hier niet opaan moeten laten komen! En dan nu zoo naief te zijn om te denken, dat we.... dat ik....’

Trillend van opwinding zag ze op in zijn gezicht, zoozeer veranderd, dat 't het gezicht van een vreemde leek. En zij voelde: die hier in dit oogenblik voor haar stond wàs een vreemde voor haar; alle gemeenzaamheid, die zij met hem ooit gehad had, was een looze schijn geweest. Kalm nog vroeg zij:

‘Je bedoelt dus, dat we de consekwenties niét hadden moeten aanvaarden?’

Zoo fel hield hem haar blik, dat hij stònd; alleen zijn oogen knipperden even onder de neergetrokken brauwen.

‘Dat bedoeld ik, ja....’ zei hij, in zijn bevangenheid meer gemelijk dan ruw.

Toen was 't, of de opwinding in haar werd tot een fel vuur, dat alles wegbrandde. Zij voelde zich verstarren in deze witte woede. Zij deed een stap naar hem toe, zoodat hij deinsde.

‘O jij.... ben jij de man van wien ik heb gehouden, eens? Bah! Ik ken je niet.... Ik heb je nooit gekend. Jij.... ik.... ik schaam me, dat ik eens van jou.... O God!....’

‘Magda....’ fluisterde hij ontzet en hij stak een hand uit om haar schouder aan te raken.

‘Raak me niet aan!’ dreigde ze, en haar stem werd donker en diep als een zingende celsnaar. ‘Ik wil niets meer met je te maken hebben. Niets. Ik wil je nooit meer zien. Ga weg!’

‘Magda.... hoor dan toch.... ik zal....’ smeekte hij nog.

Zij sprak niet meer. Maar haar oogen dwongen hem, heel haar zwijgende wezen. Steunend verbeet hij een vloek, ging.

Het was of ze bijkwam uit een bezwijming toen zij rillend tusschen de kussens lag. De starre woede was uit haar weggezakt en had een koude leege verbijstering gelaten. Zij zag rond zich heen in de kalme kamer, naar steun en troost in de gemeenzaamheid van dit daaglijksch goede. Doch het bleef haar ver en vreemd. In een nijpende pijn besefte zij: het was het hare immers nog maar nauwelijks, het ontgleed haar al, onherroepelijk.... heel dit leven.... Zij gooide zich kreunend om, haar vingers krampten in de kussens.

Als een niet af te wenden doem wist zij: verloren, verloren het lieve Nu.... en de toekomst een diepe, duistere afgrond....

Reeds neigde de matheid van den zomer naar den helderen herfst, toen Magda het oude leven achter zich afbrak. Wat in blind en bang verzet van dag tot dag, van week tot week verschoven was, stond nu eindelijk, onontkoombaar voor haar. Nog had zij bij het laatste harer schaarsche bezoeken thuis voor de oude menschen de zoo nabije wending van haar leven, die ten nauwste toch ook hen betrof, verborgen, zich zelf minachtend om dit kinderachtige uitstel, dat haar van niets onthief. Nu,

twee weken voor den ingang van haar ontslag, greep haar de plotselinge begeerte aan om aan dit kwellend en doelloos gedraal een einde te maken, en, laat nog, bij haar kleine bureaulamp, schreef zij een korten brief, kalm, zakelijk, hooghartig bijna, in woorden, die zoo geleidelijk en als-vanzelf vloeiden, dat het haar was of een ander denken dan het hare haar hand bestuurde.

Maar in de dagen die volgden, onwezenlijk als in een droom, met diep onder dit vervreemd-zijn van het eigenste de doffe gloeiïng van een nog verborgen pijn, voelde zij deze koele hooghartigheid allengs verschrompelen. Als een grimmige werkelijkheid schoof het verafschuwde nader: de terugkeer naar het ouderhuis, eens met zoo achtelooze zelfverzekerdheid verlaten, een boetegang, nauwelijks te volbrengen. Haar mond verwrong wanneer zij dacht aan de eindelooze klachten, die haar moeder aan zou heffen, klachten, waarin elk weerwoord machteloos zou verzinken, en wanneer zij aan haar harden vader dacht, dan greep angst haar keel, zij ontveinsde het zich niet.

In een ijl-blauwe helderheid stond de dag boven de gelende najaarswereld gespannen, toen Magda het bekende station uitstoomde. Er bewoog een kleurig vertier in de straten, waarboven zij weggleed, stuwing van bezige menschen, kruising van verkeer, de helle kleurvlekken van bloemen op een marktplein, lichtflonkering over water, dat stuwde onder bruggebogen. En even, door het aanzwellend gedender van den trein heen, ving haar oor een paar flarden van het carillon, dat zijn klanken uitstrooide over het lichte morgenloven der stad. Hoe gewoon was dit alles, hoe bekend en hoe dierbaar! En hoe achteloos - zij besefde het nu eerst - had zij het al deze jaren als iets onvervreemdbaar eigens bezeten! En nu ontgleed het haar even achteloos. Het leven van alle dagen ging zijn gang, pulseerde in het driftige rhythme der menschen, gloeide in kleuren en lichtflonkeringen, zong in de hooge jubelingen van het carillon. En zij.... uitgestooten uit dit alles.... een opstandige bitterheid dreef haar hart met doffe bonzen.

En voor haar geest rees het beeld van het kleine stille stadje, waar haar leven was begonnen, dat ze in afkeer en minachting zoo gauw mogelijk den rug had toegekeerd en waarin nu haar leven ging doodloopen. De straten zonder sier of fleurigheid met

hun burgerlijke winkels en slaperige huizen, het kale marktplein met zijn muziektent, waar de burgerij haar Zaterdagavondsch geneugt kwam halen, de kale grachten, de verstorvenheid van dit wereldje, nauwelijks door een uitrimpeling van het groote leven bewogen, heel het benepen, pietluttige gedoe van kleine lieden, voor wie huns buurmans wel en wee, de feiten van den dag en de jaarlijksche kermis de groote gebeurtenis in hun leven waren. Hoe had zij als kind al deze doodsche sfeer gehaat en zich verbaasd, dat de anderen, jong toch ook, hierin konden aarden en gelukkig zijn. Maar Mien noch Bertha hadden ooit iets anders verlangd en de jongens lachten om wat zij haar hoogmoedswaanzin noemden. Een heete huiver van afschuw liep haar over den rug bij de gedachte aan het weerzien nu zij keerde als een vernederde, voor wie het leven geen keus meer heeft en geen uitkomst.

En zij zag haar juegd, als lagen er slechts dagen tusschen toen en nu. Hoe weinig was zij in waarheid de zuster geweest van Bertha en Mien, Johan en Jaap - al was er tusschen haar en Jaap wel genegenheid geweest, maar juist hij, de zeeman, was vroeg het huis uit gegaan - hoe weinig het kind van haar ouders, wier jongste zij was. Noch aan haar moeder, zorgelijk en vroeg afgetobd na zeven kinderen, noch aan haar vader, wiens strengheid zij duchtte, had ooit een teeder gevoel haar gebonden. Nog kon haar hart den afkeer hervoelen, die haar vervuld had jegens de kalme onwrikbaarheid, waarmee hij haar een onschuldig vermaak ontzegd had, jegens de hardheid, waarmee hij haar allengs uitbottenden lust naar het luchtiger leven als een zondige neiging had pogen te knotten. En met verbazing bijna bedacht zij hoe kneedbaar immer de anderen - alleen Jaap misschien niet, die vroeg was heengegaan - waren gebleken onder zijn wil, de anderen, die naar hun volgzame moeder aardden. Zij alleen had een eigen wil gehad, zij alleen had den vader geleken.... kind van haar vader - juist zij, die 't vijandigst tegenover hem stond.... een spot geleek het!

Door de lage landen gleed de trein, zonder haast. Magda telde de dorpen, die nog komen moesten en berekende den tijd. En heet welde het verlangen zoo te rijden, dagen ver, onverschillig naar welke landen van vergetelheid.... slechts niet naar het huis dat haar wachtte.

Ach, dat zij toch geen keus gehad had! Dat er toch geen plek op de wereld was, waarheen zij had kunnen gaan, vrij, zonder van iemand af te hangen! Maar wat deed je zonder geld! Hoe zorgeloos had ze geleefd al deze jaren van geldverdienen, zonder een gedachte aan den volgenden dag, aan het volgend uur! Genomen had ze wat het oogenblik gaf. Een schijn van een glimlach vleugde om haar mond; toch betreurde zij niets, het was goed geweest zoo, ze had geleefd.

Op het stationspleintje hervond zij zich als in een andere wereld. Behalve de bonkige autobus, eenig symptoom van moderner leven, was hier niets veranderd sinds haar kinderjaren. Alleen had zij toen niet, als nu, bespeurd hoe nauw en laag dit alles was. Haar hakken kantelden op de ongelijkheid der keien en zij ging langzamer loopen. Of kwam dit door de zwaarte, die aan haar beenen hing?.... Terwijl zij langs het grachtje liep, waar het trage groezele water diep tusschen zijn steenen wanden lag, vloog haar blik al vooruit naar gindsche zijstraat en zoo nabij wist haar hart het verafschuwde doel, dat haar zinnen er den aanblik, den klank, den geur al van tastten. Zij zag den smallen, diepen timmerwinkel, het licht, dat hoog en bleek door het bovenraam naarbinnen glipte over de opgetaste planken, de ladders, het glimmend-bruine gereedschap, zij hoorde het schuifelend geruischel van de krullen over den steenen vloer, rook den scherpen geur van het hout, die geur, die, waar ook opgesnoven, haar altoos met een schok naar het ouderhuis terugvoerde.

Van de nabije torenklok galmde het uur toen zij den hoek om sloeg. Er schampte een mat licht langs den breeden grauwen gevel van het Oude Mannen- en Vrouwenhuis met zijn dubbele rij eendere vensters - witte rolgordijnen op blauwe horren - onder rechte daklijst, deze gevel, waarvan de aanblik de jaren van haar jeugd beheerscht had. Thuis! Zij zag den handwagen voor de deur staan en Bertus, den knecht, in- en uitloopen, en wist meteen: niet den winkel door. Bellen aan het woonhuis. Of toch?.... Juist?.... Om niet den schijn te wekken zijn oogen zoo lang mogelijk te ont loopen?.... Zij wierp het hoofd in den nek, maar voelde tegelijkertijd, dat haar mond droog was.

Een vluchtige blik in den schemerlichten winkel, waar zij haar vader met twee heeren praten zag, nam de laatste rest van haar

aarzeling weg. In de gang hoorde zij den bekenden belklank wegsterven. Hoog bonsde haar hart, maar haar lippen lagen vast opeen.

In de achterkamer met het eene breede venster zat haar moeder over naaiwerk gebogen. Magda zag bij 't binnenkomen, nog juist het zacht profiel met den moeden mond zich afteekenen tegen het tuintje, dat licht onder den hoogen namiddaghemel lag. Toen stond de vrouw aan het venster op, haar handen lieten het werk vallen, er was verwarring en ontroering op haar gezicht. Magda sloot de deur.

En van dit oogenblik, dat zij haar moeder zoo klein en hulpeloos daar zag voor zich staan, kampend met haar tranen, waarin haar bange woorden verbrokkelden, voelde Magda een vreemde rust in zich stroomen, anders dan dat verbeten hooghartige zelfbedwang, dat toch niets dan een masker voor haar innerlijke ontreddering was geweest. Het was of tegenover dit lamentabele en kleine gestamel het bewustzijn van een hooger en zuiverder levensrecht plotseling in haar ontwaakte en een heldere lichtheid zich hief boven haar eigen benarringen, en zoozeer verwonderde en vervulde haar dit onverwachte bevrijdingsgevoel, dat zij met zacht gezicht op het schreiende vrouwtje bleef neerzien, zonder een beweging, een woord.

‘Ach.... dat je dit.... jij, onze jongste.... Wat moet er nu verder.... van je leven.... En je vader.... je vàder....!’

Magda had haar overkleeren op de oude zwarte sofa geworpen. Nog zocht ze naar een woord - hoe moeilijk was het en hoe dwaas waren woorden hier - ‘Moeder....’ zei ze en in haar stem was een zachtheid, die anders daaraan vreemd was en ze trachtte het kleine donkere figuurtje naast zich te trekken.

‘En die schande, die vernedering....! Jaren later zeggen de menschen nog....’

Een kou huiverde langs Magda's schouders; zij liet haar moeder's arm los.

‘Ja die menschen.... Daaraan denkt u natuurijk het eerst!’

De moeder zat nu op een stoel bij de tafel en trachtte haar oogen te drogen, maar telkens stroomden nieuwe vloeden. Magda stond daar terzijde, de armen langs het lijf, met het wonderlijk gevoel, dat zij haar moeder moest troosten over een verdriet, dat

hààr niet aanging. Zij zuchtte, haar verstrakt gezicht keerde zich naar het lichte buiten.

'Het eerste niet.... nee. Maar zijn het dan de menschen niet, die je het leven zullen verbitteren?'

'Ik zal het me niet làten verbitteren', sprak ze koel en trotsch.

Op haar eigen kamer, die meisjeskamer van zooveel jaren terug, stond ze daadloos voor het venster, waarbeneden het tuintje lag. In de verte, achter een dakenwirwar, stond, als een vaste donkere wal, een kruinenreeks tegen de ijlte van den geligen hemel; de boomen van de rivierdijk. Dit, dit uitzicht hier, met het tuinengroen beneden, en daarginds het donker loover als van een boschzoom aan den horizon, was immer het liefste, misschien het eenige lieve aan dit huis geweest. Verder.... Zij keerde zich om, er viel al schemer in de hoeken, maar de bruine en grijze figuren van het behang tusschen de troosteloos-evenwijdige blauwe strepen waren nog even verschrikkelijk als de leelijke platen en de wandtekst, het glimmend-bruine zeil en het te kleine spiegeltje boven het pietluttige waschtafeltje. Wat zij als meisje aan aardige dingen hier verzameld had - veel was het niet geweest - had zij meegenomen. Hoe weinig bracht zij terug nu zij, afbrekend wat voorbij moest zijn, uit bittere noodzaak en ook omdat in het leven dat haar wachtte, althans in den eersten tijd, geld het eerste noodige was, vrijwel al wat zij bezat had te gelde gemaakt. Even, in het heldere en schoone licht der herinnering, zag zij wat tot voor kort het hare was - hoe ver leek het al! - wat bescheiden weelde, mooie dingen, comfort.... en vrijheid. En nu dit, een kooi, en hoe armzalig en kil. En plotseling weer voelde zij de volle zwaarte van wat op haar was gelegd, de troosteloosheid van het nu, de dreiging van het onontkoombare, het leven duister en zonder uitzicht. Waar was die rustige lichtheid gebleven, waarop daarstraks, één oogenblik, haar hart zoo vrij zich had geheven!..... Beneden zich, in de huiskamer, hoorde zij dof het geluid van haar vader's stem. Die wist dus nu, dat zij thuis was en wachtte op de ontmoeting. Een kleine grijns vertrok haar mond, maar haar hart sloeg sneller. Toen drong haar trots: niet uitstellen! Nu dadelijk! Haar rug rechtte zich, terwijl zij de nauwe donkere trap afliep, die kraakte onder haar voeten.

Zij vond hem alleen en begreep, dat hij haar moeder had weggestuurd.

Hij zat achter de tafel en de lamp brandde al, hoewel het buiten nog niet donker was. In het licht, dat ongetemperd uit de witporceleinen kap stroomde, was zijn baardeloos gezicht met de dunne lippen en de lichte oogen strak als een masker. Maar Magda herkende met snellen oogopslag zijn bewogenheid en toorn in de saamgetrokken brauwen, in de scherp-gekerfde groeven langs den mond.

‘Dag Vader’, groette zij en in haar stem was een beduchtheid, die haar kalm geheven hoofd nog poogde te loochenen. Zij wilde een stoel naar zich toetrekken en zich tegenover hem zetten, maar of zijn blik haar greep en haar gebaar verlamde, zoo viel haar arm terug en zij bleef staan bij de tafel, die zij niet aanraakte, wachtend en zwijgend.

En ook de vader zweeg alsnog. Maar door zijn oogen joeg de heftigheid van zijn gevoel, als een siddering liep het door de beheerschtheid van zijn strak gezicht, zijn mond verwrong in een smadelijkheid, die was als een lichamelijke afschuw:

‘Daar ben je dus weer....’ sprak hij dan. ‘En hoe?’

Een kou vloot over haar lichaam, dat leek te krimpen. Zij opende den mond, maar zei niets.

‘Daarvoor moest je dus de wereld in, vrij zijn. Hier was het niet ruim genoeg en de menschen waren je te min. Daarvoor heb je dus in hoogmoed je vader en je moeder veracht en je broers en zusters.’

Weer hijgde haar mond naar een weerwoord, maar zijn blik, die haar niet losliet, sloeg het van haar lippen weg.

‘O, je zult jezelf wel niet minder vinden, je zult je nog net als vroeger wel meer voelen dan je zusters, die nooit een stap gewaagd hebben de wereld in, maar zich begraven hebben in de zorgen van een huishouden en veel kinderen. Ik ben wel een mensch van een anderen tijd en ik zit hier maar op een dorp.... maar zooveel weet ik nog wel van de ideeën van tegenwoordig, dat een mensch mag doen waar hij zin in heeft en maar leven moet zooals 't hem invalt. Maar laat ik je dìt zeggen, dat er voor wat jij thuisbrengt overal in de wereld nog maar één naam is. Schande!’

Haar sidderende vingers zochten den tafelrand, een steun. Nog zweeg zij.

‘Die schande breng je niet alleen over jezelf, maar ook over ons en over het kind, dat er wordt geboren. Dat kind, dat je later vragen zal, waarom het geen vader heeft, dat een veracht mensch zal zijn in de wereld, omdat zijn moeder eens te hoogmoedig was voor een eenvoudig deugdzaam leven, maar liever een leven van plezier gezocht heeft.’

‘Nee!’ kreet zij gesmoord, en wijd waren haar oogen in haar doodswit gezicht. ‘Dat is een leugen! Ik hèb dit niet gezocht!.... Zooiets.... dat komt op je weg.... dat zoek je niet.... dat is je lot.... Het is niet waar, dat ik weg ben gegaan om.... omdat een lichtzinnig leven me aantrok.... ik heb alleen vrij willen zijn.... mezelf....’

Scherper dan een woord zou kunnen zijn was de geringschatting van zijn smadenden mond. Zijn stem hoonde:

‘En zoo heb je dus jezelf gevonden.... in de schande!’

‘Het is geen schande om van een man te zijn.... in liefde.’

‘Liefde,’ herhaalde hij en een donkere toorn vlamde over zijn gezicht. ‘Misbruik dat woord niet. Als het liefde was geweest, dan zou je nu een vader hebben voor je kind’.

Zwaar steunend op de tafel stond Magda voorovergebogen. Een gloed steeg naar haar wangen en vloeide terug. Liefde.... ook in haar weerklonk het woord en een beschaming doorvloot haar om de noodlottige vergissing van haar hart. Maar heeter brandde de heugenis aan den smaad, het hoogste aangedaan. Dààr alleen had de schande gedreigd. Zij zocht een woord, dat iets van dat alles uit zou spreken, maar machteloosheid verlamde haar tong.

‘Kom zeg op! Heeft hij je in den steek gelaten? Waarom anders trouwen jelui niet?’

Zij greep het eerste, het eenige, dat kon worden gezegd.

‘Omdat hij nog geen positie heeft. Hij is nog maar student. Over een jaar kan hij pas Meester in de rechten zijn.’

Magda zag het gezicht tegenover zich veranderen of de verbolgenheid in verbazing ontspande en besefte welk misverstand haar antwoord wekte.

‘Dus alleen om zakelijke.... om.... om geldelijke bezwaren kunnen jullie niet trouwen? Begrijp ik het goed?’ Hij bewoog zich onrustig op zijn stoel. Een driftig ongeduld begon zijn

opgelegde, ironische kalmte te overbruisen. ‘Vertel dan toch op, meid! Wat is hij voor een kerel, en leven zijn ouders nog, heeft hij heelemaal geen geld?’

‘Zijn ouders leven nog.... en die hebben wel geld. Maar hij wilde niet.... hij kon niet hierom.... om deze reden bij zijn vader aankloppen. Hij zei, die zou hem aan zien komen.... En hij kan toch ook niet.... zoo midden in zijn studie....’

Vernedering maakte haar mond bitter. Armzalig als een schoolkind, de armen hulpeloos langs het lijf, voelde zij zich daar staan en knoeierig zich vrijpleiten, leugenachtig omdat voor de al te smadelijke waarheid haar mond gesloten blijven moest.

‘Kon hij dat niet? Wel wel.... zoo zoo.... Hij vond het dus makkelijker om zich maar te onttrekken aan zijn verplichtingen tegenover jou dan om als een man zijn schuld te biechten.’ Hoon vertrok zijn mond. ‘Maar als het dan alleen om geld te doen is, dan zijn wìj er ook nog, dan ben ik er ook nog.... Al heb ik zeker nooit gedroomd, dat mijn met eerlijk werken verdiende geld nog eens zou moeten dienen om mijn dochter van de schande vrij te koopen.’

Met strakke oogen zag zij hem aan, schudde langzaam het hoofd.

‘Als u dat denkt.... nee.... Dat baat niets.’

‘Waarom niet? Bedoel je, dat hij toch eigenlijk niet wil?’

‘En al zou hij willen, ìk wil niet meer! Nooit!’ kreet zij, sidderend onder de heftigheid, waarmee eindelijk haar ziel losbrak uit den ban van verwarring en vernedering; haar vuisten beukten het tafelblad. ‘Nóóit! Het is onmogelijk, onmogelijk! Praat u er niet verder over. De zaak is nu eenmaal zoo - niemand kan er iets aan veranderen.’ Haar stem zonk plotseling in, zooals haar lichaam inzonk. ‘En als u me in uw huis niet hebben wil, gooit u me dan de deur maar uit.’

In de stilte, die duurde, hoorde zij haar adem nahijgen. Een groote moeheid legde zich op haar als een te zwaar kleed. Als van ver hoorde zij zijn stem komen.

‘Waarom wil je niet meer, Magdalena?’

‘O vraagt u toch niet meer,’ steunde zij. ‘Ik kan u dit niet uitleggen. Doet u wat u wil.... ik zal alles goedvinden.... ik heb nu eenmaal alle consekwenties aanvaard....’

Even schrok zij van dit bijna verradelijk woord. Wat begreep

hij van het onuitgesprokene? Snel zocht ze zijn oogen, zag zijn speurenden, vorschenden blik. Haar adem stokte, op den tafelrand beefde haar hand.

‘Neem een stoel,’ zei hij met kalme stem.

Toen zij zat voelde zij pas goed de geslagenheid van haar lijf. Maar haar mond verslapte niet en haar kin rustte op haar gebalde vuisten.

‘En wat ben je nu eigenlijk van plan?’

Zonder bravour maar ook zonder aarzeling antwoordde zij:

‘Werken voor het kind en mezelf.’

‘Werken.... hier?’

Zij haalde de schouders op. ‘Hier of ergens anders, als 't zoover is. Wat doet 't ertoe? Ik beloof u, dat ik niet langer blijven zal dan noodig is.’

Hij begreep haar bedoeling verkeerd. Toorn groefde zijn voorhoofd.

‘Ik begrijp wel, dat je zult zorgen zoo gauw mogelijk weer weg te komen. Voor doorgang is het ouderlijk huis maar net goed genoeg.’ Gramschap en gekwetstheid maakten zijn woorden heesch. ‘We leven niet meer in een tijd, dat een vader zijn dochter het huis uit zet, wanneer ze in zoo'n toestand thuiskomt.... Maar anders.... maar jìj.... Je was het waard.’

Hard botste haar blik tegen den zijne. ‘Doet u 't dan!’ wou ze zeggen, maar zij zag de trilling langs zijn mondhoeken en in een plotselinge zachtheid en beschaming dreven de harde woorden weg.

Als lood hing de moeheid aan haar leden toen zij de trap naar haar kamer weer opliep; in een eindelooze vervreemding van het Nu voelde zij zich koud vereenzaamd. Zij bleeg dien avond boven, maar stak de lamp niet aan en zag uit over de wegduisterende tuinen en daken onder het zwarte nachtgewelf. Zij huiverde in den wind, die door haar open raam kil binnenvloot en naar herfst rook en ver weg in de stilte hoorde zij het schreeuwen vogels, maar wist niet wat het waren. De wereld was zwart en vijandig en zonder uitzicht.

Toch was het deze eenzaamheid, die zij wel het liefst gezocht had, elken dag, maar zij begreep: dit ging niet. Het leven hier nam haar op, zij had zich erin te voegen, niet steelsch eruit weg te

sluipen. Maar zwaar viel haar wat de dagen haar oplegden en zij schikte zich eronder in zwijgende bitterheid.

Het best was nog de morgen, wanneer zij in de huishouding behulpzaam was, hoewel hetgeen er van haar gevraagd werd nauwelijks de moeite waard was en zij slechts automatisch deed wat haar werd opgedragen, zonder een zweem van belangstelling. Dit rondgaan door het huis, terwijl eigenlijk niemand zich met haar bemoeide en niemand haar bespiedde, droeg althans nog een schijn van vrijheid.

Maar in de lange middagen, wanneer zij, tegenover haar moeder in de stille achterkamer, naaide of breide aan het uitzet voor het kind en er slechts nu en dan een aarzelend woord heen en weer glipte in het donkere zwijgen, zwaar van gedachen, dan voelde zij in een al doffer wanhoop haar hart wegkrimpen. Dit, dit zou nu voortaan haar leven zijn, deze gebondenheid, deze afhankelijkheid, deze dorheid, dit werken zonder vreugde of glans. Geen jonge, lichte vroolijkheid, geen muziek en zorgelooze blijdschap, geen troost van mooie dingen, geen reizen, geen vrijheid om te leven naar eigen lust.... Vernietigd dit alles in één slag, om een uur van vreugde, die zoo voos en bedrieglijk bleek. Duldeloos zwaar woog het aldoor voelbaar verwijt, de sombere gedruktheid, als in het huis van een doode, de beschaming, die wegkroop voor de buitenwereld. Vooral in haar moeder voelde zij deze schaamte, die zwaarder woog dan het leed, die haar ouder maakte en zorgelijker, weggedokener dan ooit. Met hoeveel vreugde, bedacht Magda, zou zij in andere omstandigheden hebben meegezorgd voor het kind dat kwam - nu vlogen met een schamige beduchtheid haar bloode oogen naar het werk in Magda's handen, wanneer soms onverwacht bezoek zich aankondigde. Of wat gebeuren ging zich verbergen liet! En zij wìlde ook niets verbergen.

Op een avond sprak de moeder het uit. Plotseling rees het uit haar, als wat al hooger en hooger is geweld en zich nu niet meer terugdringen laat. Onverhoeds viel het in de stilte, waarin zij driëen zaten.

‘Ik had gedacht.... was 't toch niet beter als je.... je moest toch eigenlijk niet hier blijven.... zoo'n klein stadje, waar alle menschen je kennen.... Je zou misschien bij Tante Johanna.... Die heeft geen kinderen meer thuis.... In zoo'n groote stad, daar let niemand op je....’

Magda had snel het hoofd geheven, maar antwoordde nog niet. Haar vader, aan den anderen kant van de tafel bezig met zijn boeken, zag niet op, maar zij hoorde het gerucht van zijn pen vertragen, of heimelijk zijn aandacht zich wendde naar het gesprek.

De stilte wachtte op het antwoord.

‘Nee’, zei Magda, ‘dat doe ik niet.’

De moeder wreef zenuwachtig de handen overeen. Zielig verplooide haar gezicht, bang, oud en weerloos.

‘Het is maar.... je zult geen leven hebben hier.... De menschen zullen je met den vinger nawijzen.’

‘Daar hoef ik ze niet voor uit den weg te gaan, want dat doen ze dan later toch nog. Of was het uw bedoeling om me voorgoed te verbannen?’

‘Verbannen.... ik wil je toch niet....’ Haar mond vertrok plotseling onbeheerscht, in schreien hakkelden haar woorden weg. ‘'t Is toch om je eigen bestwil dat ik je.... omdat je.... om de menschen....’

Magda voelde deernis stijgen boven haar bitterheid. En nog eens zei ze, maar zachter nu:

‘Nee ik wil niet weg. Ik wil niet ontloopen wat komen moet. Maar als u het liever wil....’

Van het ineengedoken figuurtje van haar moeder zag zij naar den vader. Zij zag zijn oogen, vast en helder, op zich gericht, een kort oogenblik raakten hun blikken elkaar en hij boog zich weer over zijn boeken. En zij werd zich plots bewust van het dringend verlangen om te weten wàt zijn gedachten waren. Maar niets verried zijn beheerscht gezicht.

Geen woord had hij sinds hun gesprek, dien eersten dag, tot haar gezegd. Zijn blik vermeed den hare, hij ging langs haar heen als was zij er niet. Zij herkende de hardheid, die hem vroeger, na hun jeugdige vergrijpen, dagen lang gesloten en ongenakelijk had doen blijven, wanneer zijzelf het euvel allang vergeten waren en moeder het tenminste vergeven had. O, ze zou hem waarlijk niets afbedelen! Dan maar hard tegen hard! En haar mond sloot zich bitter.

De dagen gingen hun eentonigen gang, waarin alleen de ontmoeting met Mien en Bertha een bewogener onderbreking was geweest. Bertha, die het ‘al wel begrepen had al hadden ze haar

niks gezegd' en het ook 'altijd wel had zien aankomen', had zich nog het bezadigst gedragen en had de geschoktheid harer familiale gevoelens saamgevat in de nogal optimistische verzuchting: ''t Is tenminste ver van me bed'. Maar de sloviger en zuurder geworden Mien, wier ergernis jegens het wereldsch zusje nooit eens naar hartelust had kunnen uitbreken, had van haar afschuw de volle maat ontladen, haar gekwetst fatsoen had haar in eer en deugd verworven vijftal uitgespeeld tegen het ééne zondekind, dat zich hier in het oude nest kwam koesteren en Magda had in machteloozen hoon jegens de bekroonde deugd het bloed uit haar lippen voelen wegtrekken. En Moeder had geschreid, geschreid, klein en ineengedoken, of heel de last van deze smadelijke schuld op haar arme schouders lag, tot Vader, rustig en onverzettelijk, Mien verzocht had zich met haar eigen zaken te bemoeien en te verdwijnen.

Johan, hoewel hij het dichtst bij woonde, hadden zij nog niet gezien en dit was voor de moeder een nieuwe reden tot slecht verheimelijkt, schamig verdriet. Magda wist: aan Johan lag dit niet, die was in zijn hart zoo kwaad niet, maar bloo en onzelfstandig als de moeder. En schamper zei zij zich: hij mocht niet van zijn vrouw.

Van hem ging haar denken naar Jaap, Jaap, die voer als tweede stuurman en niet thuis kon zijn voor het winter was. Hìj was anders, hij had den zeemansaard: ruim en rond. In hem was wel hartelijkheid. Met zachtheid en bijna verlangen dacht zij aan hem, als den eenige, die haar, misschien, een weinig na zou staan. Misschien.... Bedroog haar gevoel haar niet? Liet zij zich niet misleiden door haar verlangen naar gemeenzaamheid?.... Hoe lang was het niet geleden, dat zij elkaar een vluchtigen keer nog ontmoet hadden?.... Maar haar zachter gevoel voor hem liet zich niet verduwen en, mijmerend over den verren broeder, die van haar lot nog niet wist, bedacht zij, dat zij haar kind, zoo dit een jongetje was, wel Jaap kon noemen.

Een nieuwe ontroering doorvloot haar als een warme stroom. 'Jaapje....' ze zei het zacht in zichzelf en met het zeggen van dezen naam nam de gedachte aan het kind, dat in haar leefde, een werkelijkheid aan als nog nooit te voren. Een kind.... een kind van haar!.... Zij zou een kind hebben! Een klein hulpeloos wezen,

dat verzorgd moest worden en gevoed, dat op haar schoot zou liggen en zou kraaien en spartelen en lachen, een kind, dat aan haar hand zou gaan en tot haar opzien en babbelen met een rusteloos mondje. Een kind.... van haar.... Zij besefde hoe weinig haar geest het tot nu toe had verwezenlijkt, hoe weinig zij in haar opstandigheid, in haar zorgen en benardheden om eigen wel en wee, aan het kind gedacht had. Een schaamte doorstroomde haar, warm en teeder.

Nog toefde de herfst in het laatste veege blad toen Magda het zich tot een gewoonte maakte om elken dag een uur te loopen. Al te veel had zij thuis gezeten. Het werd een nieuwe vreugde voor elken dag, vreugde om de beweging, om het spel van licht en wolken over de wijde, kale velden, vreugde om zon en stilte, maar om het vrij en eenzaam zijn vooral. Er was een weg, dien zij bij voorkeur ging, een smalle open weg tusschen de landen, aan het eind opkruipend tegen den rivierdijk. Daar stonden in twee dubbele rijen de boomen hoog en stil in de matte herfstmiddagen of zwalpend en bruisend in de winden, die over de landen aangevaren kwamen. De dijk kromde zich in een wijde bocht om het stadje heen, dat daar met zijn stomp torentje klein en verloren in de wijdheid van lucht en landen lag. Zelden ontmoette zij hier iemand; zij liep langzaam en met een vage aandacht voor wat haar omringde. Van het leven, dat zij voor slechts enkele oogenblikken had achter zich gelaten, vielen de zwaarten van haar af; het werd onwezenlijk als was het niet meer het hare, een weggeschimd verleden. Een lichtheid nam haar en wiegde haar als ware het leven enkel een vormloos geluk. Zij voelde den wind langs haar wangen glijden en proefde de bittere geuren van den herfst, zij hoorde den roep van een vogel, die wegwiekte over het lage land en haar ziel was zonder verlangen.

Zij werd het zich bewust op een middag, dat zij, later uitgegaan dan anders, de nadering van den vroegen avond al voelde. Zij zag hoe de zon daalde in een mist en hoe van een vreemd verteederde kleur de landen overtogen waren. En zij voelde de warme lichtheid, die haar ziel omkoesterd hield en dacht: het is of ik gelukkig ben.... Gelukkig?.... Het klonk als een vraag, doch geen antwoord volgde. Zij wist niet, dat haar mond glimlachte. Er vloog geen vogel, geen wind bewoog in de kale takken, alles was zoo

stil, zoo teeder van kleur, zoo onwezenlijk broos en ijl als een zeepbel in het oogenblik voor hij uiteen zal spatten. Ach ja, dit was ook wel het laatste, het allerlaatste immers....

Over het kleine binnenweggetje, dat naar het stadje terugvoerde, hing het dampige avondlicht. Het omving met zijn verinniging de armelijke boompjes en het huisje, dat stond, waar het pad bochtte. Een jongske liep er met rap klompgeroffel over het erfje en verdween. Maar voor de open deur stond een jonge vrouw, die een kind droeg op haar wiegende armen. Zij hief het hoog aan haar borst, tot dicht bij haar lachend gezicht en sprak het toe met kleine knikjes van haar hoofd. Aan haar voeten stond de hond met naar haar opgeheven kop en gesplitste ooren en sloeg zachtjes met zijn staart.

Zonder het te weten ging Magda langzamer en op voorzichtige voeten. In haar borst was een groot bonzen begonnen, haar starende oogen werden warm. Bijna stond zij stil en haar blik liet de vrouw met het kind niet los. Tot plotseling de hond zich omkeerde en blaffend naar haar uitschoot, en nagrommend keerde, toen de vrouw hem riep. Magda voelde den gloed van haar wangen en groette met een schamig knikje. Zij repte zich weg, maar nog was daar in haar borst dat zware bonzen, waarop haar adem schokkend ging. En warm welde een zoete ontroering om het leven, dat in haar bewoog en dat haar armen wiegen zouden.... het kind.... het kind....

Als een wâ van warmte was het om haar toen zij het stadje weer binnenkwam, waar kilte tusschen de stille steenen hing en ieder venster een spiedend oog leek. Voor 't eerst was er geen ergernis in haar om wat zij gluren wist in 't geniep achter horren en gordijntjes, voor 't eerst voelde zij geen haat en opstandigheid jegens wie haar zonder groet voorbij gingen, de bekenden die haar meden, de vrienden van vroeger die haar niet meer kenden. De warme weelde zwol in haar borst tot een zachtheid, waarin dit al versmolt.

(Wordt vervolgd.)

De beteekenis der kleine partijen door Mr. Dr. L.W.R. van Deventer.

100.000 = 0 - honderdduizend gelijk nul - zóó had de titel ook kunnen luiden.... doch dit is een beschouwing over kleine partijen, geen partijbeschouwing geboren uit kleine politieke en sensationeele eenzijdigheid[1]; zij komt nà de verkiezingen en schrijver dezes komt zelf niet voort uit het kleine-partijverband. Deze opmerking, overbodig voor wie deze regelen zal gelezen hebben, moge de strekking van het volgende karakteriseeren voor hem, die nog lezen moet en wiens verwachting allicht op iets anderssoortigs, op kantige partijpolitiek was gespannen. Daarom blijve ook bovenstaande paradox alleen voor den epiloog bewaard.

Men kon geen courant opslaan in die dagen, of men vond jammerklachten over de vele kleine partijen, die een gezonde parlementaire regeering onmogelijk maken. En dat niet alleen in de groote politieke pers, ook de kleine neutrale pers zingt in dit treurkoor mee. De grootste misdadiger krijgt zijn advocaat, doch de kleine partijen missen elk orgaan om tot het publiek te spreken. Dit lijkt eene onrechtvaardigheid.

Op welke gronden rust nu deze algemeene veroordeeling der

1) De heer L. van Lier schrijft in *Het Vaderland* van 9 Juli jl. het ontstaan der kleine partijen toe aan ijdelheids- en minderwaardigheidsgevoelens (Adler's psychologie). Schrijver vergeet: 1e. dat zijn opmerkingen alleen gelden *voor een deel der kleine groepjes*, niet voor de kleine *partijen* (de grootere kleine formaties); ook niet voor die kleine groepjes, welke partijen in kiem zullen zijn; 2e. dat een minderwaardigheidsgevoel (in den Adlerschen zin) volstrekt niet een onjuist inzicht omtrent de maatschappelijke omgeving behoeft met zich mede te brengen, menig ‘minderwaardige’ is bestemd eenmaal een meerwaardige van beteekenis te worden; 3e. dat ijdelheid, machtsbegeerten en wat dies meer zij toch zeker ook bij de groote partijen geen ondergeschikte rol spelen!; 4e. dat een groepje in al zijn geestelijke kleinheid toch onbewust drager van hoogere belangen kan zijn.

kleine partij gepaard met een unanieme appreciatie van het gewone meerderheidssysteem? Deze vier ‘axioma's’:

1e. Dat de kleine partijen per se *objectief* gedragen worden door kleine benepen belangen en *subjectief* door persoonlijke ijdelheden.
2e. Dat deze partijen, zoo vertegenwoordigd in het parlement, toch geen noemenswaardigen invloed zouden kunnen uitoefenen.
3e. Dat de parlementaire meerderheidsregeering (eventueel van de helft plus één) den besten waarborg geeft van een krachtig zonder weifeling georiënteerd en gedreven staatsbeheer, in het belang van het algemeen gevoerd: waar immers de grootere rechtvaardigheid van een meerderheidsbeheer tegenover een minderheidsbestuur oogenschijnlijk apert is.
4e. Dat de huidige kiestechniek, wat evenredigheid betreft, geeft, wat redelijkerwijze door onzen rechtvaardigheidszin mag verlangd worden.

Ik wil deze vier punten bestrijden.

Verdient de massaovertuiging in het staatkundige werkelijk alleen onze uitsluitende aandacht? Is de politieke overtuiging van den kleine-partijman waarlijk van zoo weinig diepe beteekenis? Quantité négligeable? Hier werkt onbewust een mathematische waarschijnlijkheidsleer: de massaovertuiging komt veel meer voor en dus... zal zij de waarheid veeleer benaderen dan de op zichzelf staande zeldzame overtuigingen. Dit zou waar kunnen zijn, indien: 1e. het theoretisch juist ware, dat *kiesrecht bedoeld en gegeven was om een ieder een identiek gelijk recht tot medebestuur in den staat te schenken* (immers alleen dan staat het vast, dat de som van een grooter aantal uitgeoefende rechten werkelijk meerwaardig is dan de som van een kleiner aantal); 2e. indien feitelijk de waarde der uitgebrachte stemmen qualitatief onderling gelijk ware.

Zoowel het eerste als het tweede is echter onjuist. Over het tweede punt hierna uitvoeriger. Dat de eerste stelling niet juist is, blijkt duidelijk, wanneer wij haar in historisch verband en ontwikkeling bezien, de eenige betrouwbare methode om de eindwaarde van een instituut af te wegen. Immers, oorspronkelijk krijgt men het kiesrecht tot bescherming van zijn belangen tegen aanslagen van boven; daarna wordt het gegeven of vervormd om actief eigen

oude belangen te blijven behartigen en nieuwe belangen te vestigen. Dit recht om zich te doen hooren en zijn belangen in hun juiste waarde te doen zien, te laten meetellen en doorwerken is echter eenerzijds imponderabel en oneindig van waarde, niet tel-weeg- of meetbaar en kan anderzijds nimmer individueel onderling gelijk zijn, als zijnde afhankelijk van - tijdelijk wisselende - individueel bepaalde belangenverdrukking. Wilde men ware gelijkheid, dan zou er meer reden zijn tot het schenken van ongelijk stemrecht in dien zin, dat de sociaal of intellectueel zwakke meer stemmen zou krijgen om uit te brengen dan de sterkere, precies omgekeerd als vroeger het meervoudig stemrecht in plutocratische landen was geregeld. Dit op grond van dezelfde overwegingen, welke sociale wetgeving noodzakelijk maakten; zoodanigen steun te verleenen aan het zwakke element, dat het gelijk op en gelijkwaardig den maatschappelijken strijd naast anderen kan voeren.

Hoe komt men er nu toe het oorspronkelijke kies- en stemrecht, zijnde eenmaal een recht tot behartiging en verdediging van belangen, te maken en te beschouwen als een recht tot evenredig medebestuur van den Staat? Eenerzijds heeft het budgetrecht aan de parlementen de feitelijke macht in handen gegeven en feit is hier recht geworden, terwijl de macht der parlementen in theorie is teruggeslagen op hun committenten, de kiezers. Anderzijds heeft in wisselwerking hiermee de theorie der volkssouvereiniteit bovengenoemde ontwikkeling in de hand gewerkt. En het is goed, dat het alzoo is geschied. Doch goed is alleen, dat de macht aan het volk is gebracht, maar niet, dat in theorie deze macht individueel evenredig over het volk verdeeld is gedacht, daar dit vloekt met den feitelijken toestand van zaken. Het vloeit ook niet voort uit de volkssouvereiniteit in zijn zuiveren Rousseau'istischen vorm. Hier berust alle macht bij het volk en blijft daar; de individuen hebben geen enkel recht; de volksvertegenwoordiging is niets dan willoos conglomeraat van imperatief gevolmachtigden. Van een individueele splitsing van de regeermacht in gelijke deeltjes is geen sprake, noch bij de kiezers, noch bij de parlementsleden. Verkeerd opgevat kon kiezers- en representantenijdelheid spoedig genoeg volkssouvereiniteit interpreteeren als individueel gesplitste evenredige regeermacht. In den grond gaat het idee der arithmethische gelijkheid van stemmers en kiezers echter, gelijk alle gelijkheids-

eischen, terug op de rationalistische periode van meer dan een eeuw her. Allicht heeft ook de drie-machtenleer van Montesquieu de gelijkheidsidee in het staatkundige bevorderd. De rationalistische periode leidde echter in het algemeen in zijn consequenties tot een mathemathisch-materialistisch inzicht, dat zijn hoogtepunt bereikte in de bekende ‘L'homme machine’. In het staatkundige liep deze ontwikkeling uit op de constructies van l'abbé Siéyès, de mathematische formuleering van Montesquieu en Rousseau te zamen. Siéyès construeerde een mathematischen staat, bestaande uit een conglomeraat van kiezers, een meervoud van naast elkaar staande willen. Alles wordt bij hem getal. De adel is bij hem precies 1/90 van Frankrijk, de koning 1/25 millioenste van alle Franschen: het idee van een zuiver mechanischen staat uit volkomen gelijksoortige elementen opgebouwd. Zoo komt men tot het atomistisch-individualistisch kiesrecht van thans, waarbij het kiesrecht wordt zelfstandig recht en doel in plaats van bijkomstig hulpmiddel, zooals het steeds in de historie heeft gefungeerd en zal blijven fungeeren.

Men heeft langzamerhand ook zeer goed leeren inzien, dat het mathematisch-atomistisch kiesrecht zijn tijd heeft gehad. Cort van der Linden verklaarde in de Memorie van Toelichting bij het, toch zeker democratisch, voorstel tot algemeen kiesrecht in 1926: dat 't bij het algemeen evenredig kiesrecht niet meer ging omtrent individueel inzicht en keuze van den kiezer met betrekking tot de wijze, waarop het staatsbeleid in meer bijzondere toepassing op en uitwerking van de problemen van den dag moet worden gevoerd, doch slechts om globale oordeelsvelling omtrent de algemeene beginselen van rechtsvorming, m.a.w. er wordt alleen een opinie omtrent het meer of minder juiste van de verschillende partij-principes verlangd. Zoo denken ook de meeste politieke partijen er thans over. Doch hiermede is feitelijk het eigenlijke individueele kiesrecht opgeheven: 1e. omdat men nu evengoed zijn stem aan een ander kan overgeven per voortdurende procuratie, en 2e. omdat het kiesrecht nu geen staatkundig recht meer is, maar alleen een middel om in de eigen partij invloed uit te oefenen. Het kiesrecht geeft dan slechts onbepaalde volmachten, waarvan de omvang maar heel in het vage kan worden bevroed, en welke omvang bovendien sterk kan wisselen naar den aard der partij. Met deze opheffing

der scherp omlijnde individueele kieskracht van de stem is echter tegelijkertijd een eventueele aanspraak op een vertegenwoordiging van mathematisch bepaalde quantiteit verdwenen.

Thans de andere zijde van de medaille: naast het *recht* op een zeker quantum vertegenwoordiging, dat het resultaat van het kiesrecht moet zijn, staat de *feitelijke kracht* van de stem, het vermogen van een bepaalde stem of overtuiging om een deel van de staatstaak te overzien en de noodzakelijkheid of gewenschtheid, dat die stem meer of minderen invloed op het staatsbestuur hebbe. Dit waardeverschil van alle stemmen onderling is niet gering. Er is verschil: 1e. in qualiteit, 2e. in quantiteit, 3e. in intensiteit van de stem.

Verschil in qualiteit ontstaat door den aard van het vertegenwoordigde belang, hetzij materialistisch-egoïstisch, hetzij ideëel-egoïstisch, rekening houdend ook met de geestelijke behoeften van zich zelf en zijn naasten kring; hetzij, ideëel-altruïstisch, rekening houdend met de ideële en materieele behoeften van anderen, daarbij eventueel wèl of niet bereid eigen behoeften daaraan op te offeren. Het is duidelijk, dat de qualiteitswaarde van deze categorieën onderling in stijgende reeks verschillen, alles natuurlijk met tallooze overgangen.

Ook in quantiteit, omvang, kan de stem verschillen, door meer inzicht, meer belangstelling kan in het ééne geval een veel grooter aantal belangen omvat worden dan in het andere.

Ten slotte kan de stem nog verschillen in intensiteit van gevoelde behoefte. En dit laatste is van zeer veel beteekenis. Immers de intensiteit geeft de zielsbeweging aan, zij geeft aan in welke mate het geestelijk zijn, eventueel het geweten, van het individu zou gekrenkt worden, indien aan de uitgesproken behoefte niet werd voldaan.

Hier ligt het groote gevaar, dat bij de poging tot dooddrukken der kleine partijen zoo licht uit het oog wordt verloren. Men zal zich niet licht al het publieke verkiezingsgedoe, eventueele verdachtmakingen en wat dies meer zij, getroosten, indien er niet aanwezig was een groote intensiteit van staatkundige belangstelling of althans een groote intensiteit van gevoeld onrecht. Ook quantitatief is dit van belang, omdat het bijna immer vergeten of nieuwe belangen betreft, waarvan de staat als zoodanig behoort

kennis te nemen, wat zonder eenige pressie, gelijk de ervaring leert, niet altijd tijdig of met kennis van zaken geschiedt, daar de spankracht van de officieel omlijnde belangstelling nimmer groot is. Intensiteit is ook een aanwijzing van qualitatieve waarde, omdat 't een krachtige ideëele gezindheid vereischt om publiekelijk tegen den stroom te kunnen oproeien. Men moet hierbij menschelijke ijdelheidjes en kleine belangetjes als bijkomstigheden beschouwen (zie noot blz. 332 sub 4).

Indien nu, gelijk wij vaststelden, de stemmen uit hun aard niet gelijk kunnen zijn, dan vervalt ook de veronderstelde waarschijnlijke juistheid der massaovertuiging (de multiplicatie van gelijk gedachte eenheden); althans zeker dààr, waar het kleine meerderheden (de helft plus één) betreft. Door een gemiddelde qualitatieve gelijkheid der stemmen te aanvaarden kan aan de groote-partij-overtuiging wel een belangrijke waarschijnlijkheidsvoorsprong gegeven worden op de kleine, doch afgezien van het niet weg te nemen bezwaar, dat hier arithmetische bewerkingen worden toegepast op dingen van geestelijke waarde, blijft er toch altijd zooveel onzekers in deze waarschijnlijkheidsrekening, dat de bedoelde voorsprong nooit zoo onvoorwaardelijk vast staat: dat zij als ontwijfelbare grondslag van het staatsleven zou mogen worden aanvaard. Vast staat, dat, indien bijv. 1000 of 10.000 kiezers duidelijk blijk geven van een bepaalde meening, aan deze meening, zoo het maar eenigszins kan, gelegenheid tot uiting gegeven moet worden. Er is geen of weinig gevaar, dat de belangen van de masaovertuigden in het gedrang zullen komen; doch dat gevaar bestaat terdege voor de kleinere groepen, juist omdat zij niet gekend worden. Het ligt in den historischen aard van het kiesrecht, op te treden voor de vergeten en verwaarloosde belangen, in den beginne dikwijls belangen van nog kleine groepen. En dat belang is niet te bepalen door een mathematische verhouding van bv. een ½ (dus niet vertegenwoordigd) lid tot een partij van 25 leden, als een verhouding van 1: 50! Nemen wij de huidige constellatie. Thans ontbreekt de R.K. Volkspartij in de Kamer en wij gevoelen, dat de R.K. Kamerclub geen zuivere afspiegeling meer geeft van de geheele R.K. bevolking. Men kan toch niet zeggen, dat die democratische R.K. gedachte slechts 1/40 bedraagt van de waarde van de officieele R.K. partij. Hetzelfde geldt voor de Chr.-Demo-

craten: ook hier ontbreekt een belangrijk element van de Chr. protestantsche partijen; haar vertegenwoordiging is daardoor geestelijk onzuiver geworden. En deze ergerlijke onzuiverheid is ontstaan door de vrees voor het arithmetisch tekort van een halven sociaal-democraat, ¾ R.K. of 1/3 antirevolutionair! Ook daar, waar wij de beteekenis van een kleine partij niet zoo onmiddellijk kunnen gevoelen, zullen wij goed doen eenige bescheidenheid te betrachten in onze eventueele appreciatie. *Het is een wetenschappelijke dwaasheid uit te varen tegen de kleine partijen. Zij zijn er eenmaal en dat moet ons te denken geven.* Allicht werken daarin reeds onderbewuste factoren, waarvan wij de beteekenis eerst later zullen inzien. Trouwens zelfs mathematisch kan de onbillijkheid der dwergpartijverduistering worden aangetoond. Indien zoo'n partij, te noemen A, nul leden in het parlement heeft tegen 1, 2 of 20 leden van partij B, C en D, dan is de verhouding van groep B en C tot D als 1: 20 en 1: 10, doch de verhoudingswaarde van groep A tot B en C is *oneindig groot,* hoewel het stemmental van groep A toch die van B en C het dichtst naderde. De oneindige imponderabele waarde van de persoonlijke overtuiging en haar recht tot vertegenwoordiging wordt hierdoor gesymboliseerd.

Thans ga ik over tot de behandeling van 't 3e in den beginne opgesteld axioma, hetwelk ik tegelijk met het 2e, daarmede onverbrekelijk samenhangend, zal behandelen. Vloeit de meerderheidsregeering, eventueel van de helft plus 1, werkelijk voort uit den parlementair-democratischen regeeringsvorm zóódanig, dat hier van een onvermijdelijke consequentie moet worden gesproken? Is geen andere regeeringsvorm in democratischen zin denkbaar dan die gevormd uit de meerderheid van het parlement, en zijn de kleine partijen van nul en geener waarde ten opzichte van een gezonde kabinetsformatie?

Veel van het voorgaande is ook hier toepasselijk: wat geldt voor het kiesrecht buiten de Kamer geldt ook voor het stemrecht in de Kamer. De betrekkelijke waarde van een meerderheidsovertuiging ìn de Kamer staat hierdoor reeds vast. Ook hier weer is de quantitatieve methode te beschouwen als een nood- of hulpmiddel tot regeeren en nimmer als doel op zichzelf. Dit blijkt wederom uit de historie.

De koning-stadhouder Willem III was de eerste, die op aanraden

van Sunderland zijn ministers koos uit die meerderheid van het Engelsche parlement. Waarom deed hij dat? Omdat op deze wijze het regeeren gemakkelijker viel en niet, omdat hij bedoelde den wil der meerderheid in daden om te zetten. Zijn doel was negatief: hij wilde de voornaamste obstakels, welke hem van parlementszijde wachtten, zoogoed mogelijk vermijden om zóó te kunnen regeeren *in het algemeen belang,* zooals dit was in zijne oogen Dat naderhand in Engeland een plutocratie haar wil als parlementaire meerderheid (vertegenwoordigende een volksminderheid) kon doorzetten en omzetten in regeeringsbeleid, is het gevolg van een bijzondere ontwikkeling in Engeland gepaard met de algemeen menschelijke begeerte tot macht, die elke meerderheid tot machtsmisbruik verleidt. Eigenaardig is het, dat de vertegenwoordigende lichamen, welke het meest krachtige leven vertoonen en het meest bijdragen tot, soms misschien praematuré, verwezenlijking van nieuwe rechtsgedachten, zoo dikwijls vertegenwoordigingen van minderheden zijn, althans geen zuivere afspiegeling geven van de volksovertuiging: revolutie-Frankrijk en -Rusland, de Hollandsche Unitarissen republiek.

Het zullen altijd wel eerst *minderheden* geweest zijn, de krachtigste figuren, die in 't belang van zich zelf en hun naaste omgeving orde en welvaartsdwang hebben opgelegd aan hun stam of streek, soms ten goede, soms ten kwade, met vallen en opstaan. Doch wij kunnen aannemen, dat slechts zìj zich op den duur konden handhaven, die voldoende rekening hielden met de belangen van anderen, terwijl bij de toeneming van innerlijke en uiterlijke cultuur het vermogen en de drang om met die belangen rekening te houden, ze te behartigen en er soms voor op zij te gaan, is toegenomen. Doch steeds zijn het quantitatieve minderheden, die tot deze *bewustzijnsverbreeding* in staat zijn, zelfs in het geval, dat er schijnbaar reeds quantitatieve meerderheden zijn; de werkelijke stuwkracht ligt immer bij een kleine groep. Doch, wààr dit kernpunt ligt, vermag alleen de latere historieschrijving te ontdekken; voor het heden onderdrukke men daarom nooit de levendige overtuiging van de kleine partij.

Prof. Krabbe heeft in zijn leer van de rechtssouvereiniteit op meesterlijke wijze aangetoond, dat de rechtsovertuiging van een volk zich nimmer laat knechten door wet of bevel van bovenaf

gegeven, doch, hoe dan ook, door het knellend staatscordon zal heenbreken; het blijft echter een leemte in zijn werk, dat hij in gebreke is gebleven aannemelijk te maken, dat de meerderheidspolitiek der parlementen tot deze rechtsverwezenlijking in staat is. Aangetoond zou moeten worden, dat deze meerderheid in staat is het rechtsleven van minstens 75% van de bevolking te eerbiedigen en te behartigen. Ik zeg 75%, omdat er natuurlijk ergens een practische maatstaf moet zijn en deze bij 75%, waar de waarschijnlijkheidsgrens, de helft, tweemaal gepasseerd is, gevonden kan worden. De scherpe tegenstelling tusschen twee groote groepen, zooals het politieke leven zoo dikwijls te zien geeft, blijkt echter een slechte waarborg voor de eventueele rechtsverwezenlijking van een geheel volk, daar deze kunstmatig aangeslepen partijscherpte leidt tot een *bewustzijnsverenging, die de belangen van anderen verdoezelt.*

Merkwaardig is de voorliefde, die publiek en pers toonen voor groote scherpe tegenstellingen, juist telkens voor slechts *twee* partijen, *twee* beginselen tegenover elkaar, rechts en links, democratisch en conservatief, geloof en ongeloof, kapitalist en bourgeois, klassestrijd enz. In werkelijkheid bestaan deze tegenstellingen nooit in zulk een sterk uitgesproken vorm. Er is een spectrum, een regenboog van overtuigingen, een oneindige reeks van overgangen, die of in elkaar vervloeien of althans door een keten van gedeeltelijke overeenkomsten met elkaar verbonden zijn: de halfbourgeois naast den ¼ kapitalist-arbeider, de halfgeloovige naast den ¼ democraat enz. enz. Zoo wordt het begrijpelijk, dat de meerderheid van de helft plus één soms zich kan handhaven, omdat deze meerderheid ook brokstukken van andere overtuigingen in zich vervat weet, waardoor bovengenoemde 75% kan worden benaderd.

Ik voor mij geloof, dat de lust tot eenzijdige tegenstelling, de lust tot dualisme in het politieke leven voornamelijk - afgezien dan van het propaganda-element, dat er in zit - moet worden toegeschreven aan de behoefte van den menschelijken geest tot schematiseering, tot vereenvoudiging, simplificeering der verschijnselen. De twee groote partijen zijn dan als het ware de werkhypotheses van de massa. Theoretisch zal de invloed der Hegeliaansche wijsbegeerte en de daaraan verwante Marxistische

leer met hun geponeerde scherpe tegenstellingen, waaruit nieuwe eenheden moeten voortkomen, in deze niet te onderschatten zijn. In al deze dingen ligt dan ook waarheid. Er is behoefte aan eenheid tegenover de veelheid der dingen, schematiseerend komt men van de veelheid tot de tweeheid, en van de tweeheid denkt men zich tot een toekomstige eenheid, het uiterste ideaal van elke partij. Doch men vergete daarbij nimmer, dat de gezochte eenheid wel waarheid is, doch buiten onze memschelijke ervaring liggende transcendentale waarheid. In werkelijkheid komt men nooit verder dan de tweeheid. Zoodra de tweeheden in hun grootste scherpte tegenover elkaar staan, ontstaat niet de eenheid, doch integendeel een grootere ontplooiïng van alle kleinere tegenstellingen, een veel rijkere differentiatie van persoonlijk en maatschappelijk leven als ooit te voren. Doch die veelheid is dan slechts schijnbaar; immers de rijke differentiatie doet als achtergrond de eenheid van alle dingen beter zien dan ooit te voren: als stralen door een kristal met facetten worden de vele lijnen alle gezien in één licht, dat voert tot een bundel van éénheid.

Wij zullen deze waarheid - voor het politieke leven - nog nader demonstreeren. Ook bij de onverzoenlijke botsing van twee groote politieke partijen lost zich de strijdende tweeheid op in zijn samenstellende differentieerende elementen; gedwongen ziet men nu den rijkdom van velerlei tegenstelling, waaruit eigenlijk de tweeheid is geconstrueerd, en naast de tegenstellingen ziet men nu ook de groote keten van overeenkomsten, welke alle partijen verbinden. De praktijk van het politieke leven doet dit ons zien in de wederzijdsche concessies, tot welke partijen zich genoopt zien, waaruit een onwillekeurige drang tot beweging der regeeringsmachine geboren wordt. Die concessies kunnen zijn een wederzijdsch bedacht zijn op uitwisseling van voordeelen alleen, het politiek dadingsgekonkel, het kan ook zijn een bewust opofferen van eigen beginsel uit respect voor geweten en geestelijk leven van den ander; beide aandriften vermoedelijk in een onoplosbaren psychologischen wirwar met elkander verbonden zijde.

Montesquieu heeft deze waarheden voor het eerst schematisch geformuleerd in zijn driemachtenleer: de onafhankelijkheid van de drie machten in den Staat, wetgevende, rechterlijke en uitvoerende macht tegenover elkaar met de tegenstellingen, welke zich

wederom in iedere macht op zichzelf bevinden. Hij symboliseerde daarbij de groote waarheid, dat het dualisme, de tweeheid in den staat nooit als werkelijkheid kan *blijven* bestaan, doch dat er altijd een derde element *moet* komen, de tegenstellingen wederom oplossende. Zijn bekend 'l'un (d.i. één pouvoir) enchaînera l'autre par sa faculté mutuelle d'empêcher' geeft prachtig een psychologisch-politieke waarheid weer, de noodzakelijkheid tot samenwerking bij de botsing van twee schijnbaar souveraine willen, de *gedwongen inkeer tot zich zelven gepaard aan het beter inzicht in de geestelijke positie van den tegenstander.*

Zoo leert de historie, dat zich steeds, waar noodig, middenpartijen - het derde element - vormen, die òf zich vormen uit allerlei elementen, die uit verschillende partijen zijn voortgekomen en saamgevoegd, òf voortbouwend op deze elementen hoogere eenheden formeeren, waarin zich de oude partijen kunnen oplossen. Op beide wijzen ontstaan schakels of raderwerken die opnieuw het stroeve politieke leven kunnen geleiden. Voorheen fungeerde als zoodanig de zoogenaamde kleurlooze middenstof, welke alleen in noodgevallen stemde; thans is dit natuurlijk 'hulpmiddel-in-het-politieke moeras' door het verplichte stemrecht verdwenen, maar het is wel waarschijnlijk, dat een groot deel van deze stemmen op de zoogenaaamde kleine partijen zijn overgegaan, daar ook deze partijen slechts onder vrij sterken druk fungeeren. Het zijn deze elementen, die in den Montesquieu'schen gedachtengang de machine ten slotte over het doode punt heen helpen: een natuurlijke reactie van het staatkundig leven, welke de schijneenheid der coalities demonstreert. Aldus fungeert de kleine partij, niet altijd door zijn oorspronkelijken vorm, maar dikwijls alleen door zijn consequenties of door gemodificeerde partijformaties in aansluiting of wederzijdsche wisselwerking met bestaande partijen ontwikkeld.

Ik concludeer derhalve, dat de huidige politieke toestand in ons vaderland, juist door het evenwicht der partijen buitengewoon gunstig is te achten. Zij dwingt tot wederzijdsch begrijpen en wederzijdsche medewerking. De kleine partijen zijn daarbij de natuurlijke reactie, welke machtsmisbruik van een kleine meerderheid voorkomen. *Kunstmatige onderdrukking der kleine partijen vertraagt evenwel een goede oplossing van het schijnbaar conflict en ontneemt aan deze hun natuurlijke rechtmatige functie, wat*

politiek hoogst bedenkelijk mag heeten. Overal streeft men naar bescherming van de individualiteit: bij militieplicht, bij eedsdwang, bij de N.V. en in Volkenbondpolitiek beschermt men de rechten der minderheden, waarom nu nog uit oude traditie zooveel te hechten aan de homogeniteit van een meerderheid van de helft plus één?

Ten slotte het laatste 4e 'axioma'. Voldoet onze kiestechniek? Bij de laatste verkiezing werden er 115.096 stemmen uitgebracht op partijen, welke geen zetel mochten verwerven, dat was 3,14%[1)] van het totaal uitgebrachte stemmen (bij een vorige verkiezing was het zelfs ongeveer 10%!) Derhalve hadden deze 115.006 stemmen recht op drie zetels tezamen. De moeilijkheid ligt in het 'hoe te verdeelen', maar vast staat in elk geval: *dat deze honderdduizend menschen uitdrukkelijk hebben verklaard, dat zij vertegenwoordigers van de andere grootere partijen niet in de Kamer wenschten te brengen. Nu is het een grove onrechtvaardigheid met deze positieve uitspraak geen rekening te houden en de gezamenlijke waarde dezer stemmen maar doodleuk aan de groote partijen cadeau te geven.* Vandaar, dat ik mijn artikel begon met de paradox: 100.000 = 0! Technisch is een verbetering gemakkelijk genoeg aan te brengen. Men verkieze precies op dezelfde manier als thans, tot op het moment, dat elke partij het aantal zetels heeft, dat de 'volledige' veelvouden van den kiesdeeler aanwijst. Doch dan rekene men eerst uit, hoeveel stemmen de nog niet vertegenwoordigde partijen tezamen hebben uitgebracht en idem voor de reeds wèl vertegenwoordigde partijen. Dit percentage ronde men voor de kleine partijen af naar boven. Bij de laatste verkiezing zouden er dan 4,02, dat is 5 zetels te verdeelen zijn geweest voor de kleine partijen, waardoor de meerderheid rechts tot 51 zou zijn geslonken. De verdeeling over de kleine partijen zou het eenvoudigst te regelen zijn door de candidaten met de meeste stemmen daarvoor aan te wijzen. Ook een herstemming door de candidaatstellers alleen van deze kleine partijen ware denkbaar (eventueel over een dubbeltal van de sterkste candidaten).

Een hervorming van ons kiesstelsel in de richting van het personenstelsel (persoonlijke keuze in plaats van lijstkeuze) ligt

1) Met Wijnkoop mee, die slechts door een *overschot* een zetel verwierf, wordt dit percentage 4,02.

geheel in de lijn van mijn beschouwingen. Boven reduceerde ik de meerderheid van thans reeds tot 1; ware er een personenstelsel geweest, dan had de uitslag nog geheel anders kunnen luiden. Kiezen van *persoonlijkheden* is trouwens een eerste eisch voor het vormen van een goedwillende regeering naar de nieuwe principes door mij ontvouwd. Ook een meer *organische* vertegenwoordiging - de verschillende adviseerende lichamen, de raden wijzen reeds in die richting - ligt in dezelfde lijn. In 1916 schreef ik reeds in ‘Beweging’ over ‘Deskundige commissies’, die de taak van het parlement grootendeels konden overnemen (‘Een hervorming van ons vertegenwoordigend stelsel’, Beweging 1916).

Ten slotte zal men de vraag stellen: hoe denkt u te kunnen regeeren zonder stemmen met meerderheden? Ik antwoord, dat zeer zeker aan het meerderheidsstemmen als noodzakelijk kwaad niet te ontkomen is; maar, dat een behoorlijke vertegenwoordiging van kleine partijen en van persoonlijkheden het gevaar van machtsmisbruik tot een klein % kunnen reduceeren. Ook is het geenszins noodzakelijk, dat een minister bij elke nederlaag onmiddellijk aftreedt. Dat doen ambtenaren, wier plannen niet aanvaard worden, ook niet, hoewel de feitelijke macht toch reeds dikwijls bij ambtenaren berust. Men kan blijk geven van een beter inzicht in 's lands welzijn door bereid te zijn eigen principes terug te dringen in het belang van anderen dan door het toegeven aan de traditioneele portefeuilleprikkelbaarheid, welke onmiddellijk het veld ruimt, indien eigen inzichten niet worden aanvaard.

Reeds liep het parlementarisme in sommige uithoeken van Europa dood op een regeering van minderheden, op caesarisme van Mussolini, Lenin en soortgelijke moderne heroën, een minderheidssysteem begrijpelijk voor ieder, die met aandacht en hopelijke instemming deze regelen las, maar toch een ergerlijk anachronisme in dezen democratischen tijd! Men zij rechtvaardig tot in zijn uiterste consequenties, dit is de eenige remedie tegen fascistische en bolsjewistische uitwassen. Daarom ruim baan ook voor de individueele overtuiging, men doe recht aan de krachtige levende overtuiging, welke uit de existentie der kleine partijen blijkt, partijen, die, klein in quantiteit voor het oogenblik, de kiem van het grootere in zich kunnen dragen.

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Vóór de poort.

Nu sta ik vóór de Poort van de Eeuwigheid
  En wankel. - Wondend brak de rieten staf,
Die, lang geleên, mij hoonend Liefde gaf -
  En koud omwaait mij wind van eenzaamheid.

In werveldans verblindt mijn oogen kaf
  Van boeken, asch van 't huis in puin geleid.
Arm doodmoe hart, waarom nog niet bereid?
  Waarom nog deinzen, bevend, bang en laf?

Nu wil ik kloppen aan de bronzen poort,
  Gesloten, met mijn rooddoorboorde hand -
Dan, dreunt zij open, bloeit Belofteland,
  Vol melk en honing, volgens 't Bijbelwoord?
God, laat mij eerst, door moeheid overmand,
  Van 't leven rusten, door geen droom gestoord.

II.
Lach, tranen, lied.

'k Verloor den lach, die met zijn tooverlicht
Mijn jeugd beroosde - o zalig wie zoo lacht! -
Die 't eenzaam kind met hoop bezielde en kracht,
Mijn woning blij maakte en mijn voetstap, licht.

'k Verloor de tranen, vloeiend, zoel en zacht,
Als lenteregen, me over 't aangezicht,
Waarvoor, verteederd, week versmeltend, zwicht
De harde sneeuw der koude smartevracht.

Naar d' éenen schat, die God mij overliet
In ruil van àl wat lief mij was: mijn lied,
Strekt God de hand - zijn gave, maar geleend.

'k Werp me op 't gelaat, in woestenijezand
En angstvol wacht mijn hart, dat nooit meer weent.
'k Voel, zwart en zwaar, de schaduw van die Hand.

III.
Sterrestralen.

'k Bewoonde een ster, wier blinkend blanke stralen
Mijn zwerven lokten lijk een zilvren pad,
Dat 'k hoopvol zingend, zwevend blij betrad,
Van weerkeer zeker, wijl ik nooit kon dwalen.
Verpoozend koel, na 't schroeiend vlammenbad
In sterrekern, leek 't naar onze aard te dalen,
Tot bang een ziel, doorpijnd van martelkwalen,
Tot vroom een ziel, die voor mijn vreugde bad,
Tot zacht een ziel, mij zeegnende om mijn zangen,
Tot droef een ziel, in weemoeds ban gevangen,
Die, even, 't leed door mij vertroosten liet.

Ik daal niet meer: Die zielen zijn gevloden
En 'k weet niet waar ik zoeken zal mijn dooden.

Ver bloeit mijn ster. - Wie hoort mijn eenzaam lied?

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDXCVIII.

Zoolang 'k reeds leef, als diepe Ziener, die zich fijntjes weet,
Betuurde ik, psychisch-nijvre, pure, elk stijgend zielsgeschieden,
Dat 't Eén-Fatale me als mijn Pijn, maar vreedzaam Heil wou bieden,
En 'k zeg getroost met eerlijk-levend Hart, dat nooit me iets speet

Van wat 'k bestreefde, zijnslang forsch, met strakken Geest, die leed,
Daar verst-in min-subtiele, ach, ijdle, kleine, rassche lieden,
Gelijk ze om iedren strengen Steevge, als weeë Onwaren vlieden,
Mij telkens, in al tij'n verweten, in een wip gereed,

Hun dofsten Waan voor waar te houden, dat elk ding, wat 'k deed
Niets waard, elk woord wat 'k zeide of schreef onjuist was, schoon stil wieden
'k Ging domheid, flauwheid, grofheid, wen ooit rees zij me. En dies kweet

'k Mij, nooit versaagd, van wat beval mijn Geest mij, die staêg gleed
Eenzaam naar 't Eeuwige. En met wat de Inwezendheên mij rieden,
Gedweeën Eenvoud, blijf ik, al wat schijnt, getrouw bespieden.

CDXCIX.

Vaak rijst mij vreemd, hoe zwaar mijn jeugd verging. Reeds stil als kind
Zat ik, wen vrij, met boeken, schriften, wen 'k niet ferm ging schrijden
Eenzaam veelal op smalle wegen boven vale weiden
Kijkend naar koeien, vreugdloos-peinzend, hooploos. Soms een vrind

Of goede kennis, die druk praatte, meêliep. Om geen wind
Of regen gaf 'k: wilsstrak, spierzwak liet 'k snel mij medeglijden,
Zorgend, dat 'k niet van steenen dijk viel, of stout duwend strijden
Met storm, die tegenhôu'n wou mij, den brooze, streng-gezind,

Lijk thans nog, niet te wijken. 'k Was stijf-stoïsch, schaarsch-bemind
Maar niet gehaat, daar 'k reedlijk was en minzaam. Gansch niet lijden
Mochten me alleen valsch-sluwen, die 'k schuw hoogdoend streng bleef mijden.

Een diepsten afkeer voelde ik, als 'k hen trof, lijk thans nog vind
Ik hem slechts goed, Die 't wijs en eerlijk meent. Mijn Geest zich bindt
Alleen aan zielezuivren: van al andren moet 'k mij scheiden.

D.

Als volgt was 'k, bleef 'k: ik onderzocht mijzelf alreeds als kind
Bij elk iets aêrs als sleurig-daaglijksch doen wat 'k deed; iets later,
Heel snel veelal, vroeg 'k aan mijn denkend voelen, of ik kwaad er
Gedaan mee had, of best, door zóó te zijn. Niet slecht-gezind

Wierd 'k, schoon 't kil stiefmensch, nijdig, kort me afsnauwde: 'k was reeds vrind
Van breeden, diepen Vrede, en dies, al ziedde ik plots soms, Hater
Nooit wierd 'k van één in 't doffe huis, waar zelfs geen licht geschater
Om iets, wat 'k las, geduld werd, en waar 'k letterlijk als blind

En doof moest leven, zoodat, knaap, ik die geen drukke prater
Ben van nature, als suf mechanisch Lijk deed, wat bij tint
Mijner zeer schrale, vale wangen paste, lijk dees vindt

Men bij den nauw-gevoede. Waarom schrijf 'k dit? Och, het gaat er
Mede als met al mijn Werk, dat stijgt en me aan al tijden bindt,
Schoon zwakker-psychische mijn Wil en Daad beschouwt als Flater.

DI.

'k Bleef steeds een kind, maar word plots aêrs, als 'k vredig onderzoek
Al wat men waant van mijn diepst Wezen en mijn Werk. Als ware
Psychische Weter, kan 'k, verdiepte Eenvoudige, verklaren
Dat, wat banale liên beschouwen als gesneden koek,

't Alzwaarste der Kritiek is. Uit hun eigen engen hoek,
Bekijken ze elk en schrijven dan, wijl van rondom zij sparen
Verzinsels op, die, in hun eigen hersens, nieuwen baren.
Maar zèlf, als knaap, was 'k psychisch peiler reeds, die diep-in kloek

Al dingen, ook de al-ergste, zag en voelde, zonder Boek
Neen, met subtielste Geest-en-Ziel, die in een kalm vervaren
Strak keken naar al Gruwlijkheên. En strengbedaard op zoek

Bleef 'k zóó naar naakste Waarheid over alles. Als op baren
Uit Afgrond stijgend voel 'k steeds glijden mijn Gemoed. Ik vloek
Geen mensch, hoe wreed hij lieg'. Gelaten blijf 'k mijn Ziening gaêren.

DII.

Men lacht? Och, ja, zóó ging 't mij steeds door heel mijn moeilijk Leven,
Waarin 'k - 'k hield reeds stug-stil me in de algeheel verlaten jeugd -
Geworpen wierd door wilde Machten, wier Bedrijf wis deugt
- Doch *dit* geldt niet voor mij, slechts voor Hen-zelf - zoodat 'k in beven

Geduldig thans moet schrijven, wat Zij mystisch áan mij geven,
Dat 'k zeggen over Kunst en 't Zijnde zal en menschendeugd
En ondeugd en al 't andre, lijk 't als zware Damp reeds vleugt
Mij, van mijn Wording, door mijn hersens. En zoo voel 'k mij streven.

Heen, door al stormen, met mijn Inkracht nimmer mat, geneucht
Nooit zoekend, dankbaar slechts aanvaardend als iets komt.
Word ik door 't Eéne, Dat geleidt, bestuurt mij, tot 'k verheven Gedreven

Vervloei weer in 't Wijde Eeuwge, op Welks Geädem 'k mij voel zweven.
Eens wijk als vluchtge schijn 'k, en 't raakt mij niet, of 't één dan heugt,
Dat 'k met mijn volste Kracht steeds werkte tot mijn eindlijk Sneven.

DIII.

Gedenken mij? Och, 't laat mij koud, al zweeg men zelfs doodstil
Al wat 'k sterk wilde en deed, als 'k eenmaal weer zal zijn geweken
Naar 't Rijk des Eeuwgen Vredes, of naar nooit gekende Streken
Van 't eindeloos Heelal door Visie van den Binnen-Wil

Van Alles, Wiens diepst Inzijn als een allerfijnst getril
In elk hier wordt gemerkt; 't Al-eenge wat niet valt te breken
Noch te verstaan, al leeft het in ons-zelf ook, ja, waar spreken
Men niet van kan, behalve in pure Dichtkunst. Och, 't verspil

Van woorden, waar zich menschgeslacht na menschgeslacht in gril
Van telkens anders zien, zich aan vergastte. 'k Moest verbleeken
Van diepen Weedom, als ik dacht aan al wat 'k las, maar til

Mij nu sinds lang weer op naar 't één Besef. Mij, Peinzer, bleken
De redelijkste onthullingen 't verganklijkst, zelfs al leeken
Er tranen over bij de Menigt. Ziel, slaak nooit een gil.

DIV.

Vaak troost 'k in 't Hoog Idee vind, dat 'k vergaan zal algeheel.
Nooit zag ik 't Lijf of 't Aardsche Raadsel als mijn God. O, Psyche,
Gij leefdet goed, en zult eens in 't Eene Eeuwge wijd vervliegen.
Gij hadt geen Weet, toen reest Ge, maar 't diep Peinzen gaf u veel.

Ik, die hier streefde, dan besta niet meer. Doch na 't oneêl
Mij, mooi-naieve, ach van mijn eerste jaren, koel bedriegen,
Dat deên gewonen zal 'k mij later, als een Vreedge, wiegen
Op Aêm des Al's, die levenslang me omhooghield, toen 'k soms scheel

Wierd aangezien door arme Halven, die nu, voor hun deel,
Ontvingen Sufte of Dood, dus Leeg-zijn. O, mijn trouwe Psyche,
Wilsvast zult ge eens breed stijgen naar wat voeldet ge in uw heel

Gelaten Aanvang, toen reeds Nijdgen vlogen naar de keel
U telkenmale, maar Gij wiest, bleeft goed, want vrij van liegen,
Leefdet Gij, zuivre Wilier, stoer-vast, individuëel.

J. Matthijs Acket door Willem Kloos.

(J.M. Acket. De verborgen rust van het wijze hart. Haarlem. Erven F. Bohn, 1928.)

Tal van bekende menschen schrijven tegenwoordig ‘mémoires’, maar het belangwekkende van zulke reeksen aaneengeschakelde mededeelingen ligt dan natuurlijk véélal niet zoozeer in de uiterlijke voorvallen als wel in den diep-vast levenden zielsondergrond van den eerlijken auteur, die zich, door de wijze zijner voeling en denking, zijner ziening en zegging, in de zelden uit zichzelf alleen schokkende gebeuringen te openbaren pleegt. En dus nu al mijn werken, zoowel die in proza als die in verzen, reeds vijftig jaren lang, een gewetenstrouwe zielsgeschiedenis zijn geweest, zooals ik deze, altijd alles van mijzelf diep-in rustig waarnemend, met de grootste gelatenheid heb doorgemaakt, en die uitsluitend ik zelf dan ook in staat was en bleef om zonder vergissingen uiteen te zetten, terwijl ik ook, waar het noodzakelijk werd, overal de nuchter-exakt vertelde en objectief door mij beschouwde levensbijzonderheden er bij weergaf, kan ik kalm-eenvoudig zeggen, dat heel mijn werk van a-z een geestelijke en dikwijls ook zakelijke autobiografie is en wezen zal. En voor de toekomst der tijden in dit zonderlinge aardsche leven, of bescheidener gesproken, voor zoolang als het der verdere Hollandsche menschheid zal believen, zich voor mijn Willen en kunnen eenigermate te interesseeren, zal dus ieder wijsdoen, als hij over mij spreken gaat, om eerst mijn volledige werk, zoowel het reeds verzamelde, als het thans nog ongebundelde, te lezen. Want daaruit, uit dat omvangrijke geheel alleen, zal hij mijn waarachtige geestelijke leven kunnen leeren kennen, zooals zich dit in gestadigen groei, immers in zelfontwikkeling, toegedragen heeft.

En zoo begin ik dan ook maar hier weer even, om tegenover malle voorstellingen, die door minder-intellektueele menschen wel eens over mijn persoonlijke Inwezendheid, van welke zij niets begrijpen konden, werden rondgebabbeld, de Waarheid te laten zien, zooals deze is en voor altijd staat.

Ik herinner mij nog zoo duidelijk als den dag van gisteren, dat ik als jongen van 14, 15, 16 jaar, dus toen ik voor het eerst over heel iets anders als mijn kleine persoonlijke knapedingen spontaan te mediteeren begon - ik liep toen de 5-jarige H.B.S. af - urenlang achtereen alle wegen buiten Amsterdam - dus o.a. ook de Kalfjeslaan - met snelle lenige beenen, en al had ik wel enkle goede vriendjes, graag alleen toch ook bewandelde en dan stil-peinzend voor mij uitkijkend, voortliep en daaronderdoor intensief, ofschoon mijn gelaat een wassen masker leek, voelde en dacht. Maar ik bleef toch ook zeer dikwijls, als ik niemand in de verte zag naderen, dus mij heerlijk alleen en vrij voelde, een klein of groot kwartier stilstaan, omdat iets opeens mij van binnen zei, dat ik maar niet zoo altijd-door, zonder op iets van de buitenwereld te achten, flinkjes-stappend voort moest gaan. Want mijn innerlijkste intuïtie, die mij, gelukkigerwijs, mijn heele leven bijblijft, zal dan in haar stevig onbewust werken, dus buiten mijn wetende hersens om, door het volgende tot die praktische slotsom gekomen zijn: ik was toen, als schooljongen n.l., ofschoon diep-in dus zoowel van geest als van lichamelijk gestel, gezonder en levenskrachtiger - het is, door mijn nog altijd jong-zijn, thans wel gebleken - dan, helaas, het meerendeel mijner toenmalige en ook mijner latere, veel meer dan ik robuuste en blozende en vlug-woordsch sprekende goede kennissen en vrienden vermocht hebben te wezen, - toch van wege mijn gewoonlijk in zichzelf kijkende oogen, die als zij iemand aan moesten zien, alleen maar vaag-goedmoedig schenen en mijn vrijwel bloedlooze schraalheid, die uit haar kracht leek gegroeid, een haast omblaasbaar lijkende figuur.

Doch de soliede, want altijd ongebroken Wil van mijn psychisch Achterzijn, die zich toenmaals reeds standvastig-sterk en rustig-eender toonde, en mij nooit op overdrevene wijze aan het uiterlijke of stoffelijke deed denken, hield mij, toen ik nog een klein kind was, door alle zware ziekten heen, en later als jongen Jongen, tegen-in de gestaêge onvriendelijke tegenstreving van huisgenooten,

ondanks mijn wijd-hartstochtelijke bewogenheid, flink-bedaard omhoog, zooals hij dat ook na dien tijd tot heden is blijven doen, en dit, hoop ik en vertrouw ik, nog vele en vele verdere jaren zal mogen blijven voortzetten als de energieke innerlijke Kracht, die mijn erfdeel is. Wezenlijk, hadde ik dien onbewusten Zielswil niet bezeten, dan zou ik reeds als borelingske, dat inderdaad half-dood ter wereld kwam, bijna onmiddellijk zijn gestorven, zooals dat één jaar later wezenlijk geschieden moest met een jonger en nog minder-levend geboren broêrtje, dat ternauwernood schijnt bestaan te hebben en haast tegelijkertijd met mijn lichaamsbrooze goede Moeder, die nooit vroolijk scheen te kunnen wezen, weer neerviel in de Eeuwige Stilte, van welke geen sterveling iets onweersprekelijks weet.

Ja, van het zeer zeker bestaande Eeuwige achter het Aanzijn weet de menschheid niets, al was het alleen maar dáárom dat de zich noemende geestverschijningen, die in alle eeuwen der geschiedenis gebeurd heeten te wezen, toch telkens niets anders verkondigden als wat het speciale geslacht onder hetwelk zij opkwamen, reeds, vóórdat de geesten zich vertoonden, dus uit zichzelf, had vastgesteld, dat de eenig-juiste waarheid over het Onzichtbare was. En daarom verschillen dan ook de mededeelingen der oud-Helleensche geesten, die der Middeleeuwsche en die der moderne onderling even sterk, als de godsdienstige en andere opvattingen dier verschillende tijdvakken van elkander doen, terwijl in de Eeuwigheid natuurlijk alleen de Eéne Waarheid heerscht.

Maar, om door te gaan: als ik dus zoo eensklaps ophield met mijn regelmatig stappen, keek ik plotseling- stil-ontroerd, tusschen de eeuwenoude boomstammen door, en wel liefst, waar mogelijk, op die plaatsen, waartoe ik van den weg af, een stapje of drie had moeten opklauteren naar den voet van het groene gevaarte, en zag ik gauw omhoog naar de verte, over weilanden heen, in den blauwen hemel turend en vreemd-bewogen vroeg ik dan mijzelf, zonder spreken: ‘Is dat nu, heel diep daarin tenminste, wat men noemt den Hemel, en woont daar God?’

Maar ik stelde mij dan spontaan, met wel eenigszins ontroerde, maar toch rustige verbeelding, álles voor, zooals het in die onpeilbare Hoogte zijn moest, want wat ik in boeken had gelezen, dat dáár bestond.

Sterren achter sterren en, dáár weer achter, andere en nog veel verdere sterren, en op die wijze ging het in de nooit eindigende Ruimte voor mijn inwendig-geestelijk gezichtsorgaan, dat altijd alles, veel beter nog dan mijn lichamelijke oogen dit doen, weet waar te nemen, hopeloos zakelijk, reëel-nuchter door in die grenzenlooze Wijdheid, zoodat de menschengeest er in zijn Diepte van duizlen moet.

Doch de mijne, die door mijn afkomst van twee diametraal verschillende ouders, dubbelvoudig is: voor de eene helft ben ik een kalm-droge, die alle dingen weet te aanvaarden, zooals zij zijn, terwijl ik andrerzijds een ontzaglijk-veel spontaanlijk haarfijn diep-in voelende en ziende en daardoor gestadig rustig-lijdende en genietende ben, de mijne, herhaal ik, had dan toch in die door mijn binnenziel geprovoceerde koel-reëele voorstelling over het Heelal een in de ratelende stad alleen bij hooge uitzondering, want slechts op stille grachten 's avonds als ik daar wel eens een eindje rondliep en dan lang naar de lucht keek, gekend pleizier. Doch, dáár in de stad, ondervond ik dan, als ik de sterren met mijn werkelijke oogen zag, niet zóó'n beklemmend en desondanks heerlijk gevoel. Meestal vond ik zelfs daar alles dan in de hooge lucht, als ik het met mijn toen heel ver-scherp want sterk-ziende oogen betuurde, tamelijk-gewoon, zooals ieder ander, niet zoo psychisch-dichterlijk mensch het óók beschouwt.

Maar daar buiten nu, in het vrije, werd ik, door geen stadsdrukte verzakelijkt, wel hevig-ontroerd en dit, zooals ik reeds zeide, alleen door mijn verbeelding - immers het was dag, en geen sterren waren er te zien - maar desondanks kwam er toch heelemaal nooit neiging tot weenen in mij op, zooals men wel eens in oude boeken leest, dat met andere menschen bij zoo'n gelegenheid gebeurd moet zijn.

Immers, ofschoon geregeld-door zachtmoedig en ernstig-vriendelijk van aard, ook als kind, zijnde en dus vele heel erge dingen, die ik toen reeds, zooals ook later, van averechts, want minder-subtiel voelende menschen te ondervinden kreeg, gelaten-droevig aanvaard hebbend, ben ik toch nooit geweest wat men noemt een overgevoelige of sentimenteele natuur. Ja, ik werd zelfs overal waar het mij noodig was gebleken, plots zoo hard en koel, als een niet van zijn eigen vasten bodem, waar hij een deel van uitmaakt, los

te rukken kei. En die beide bij mij tot harmonie gekomene eigenschappen - de wilde maar teedere inwendige Ziening en voeling, en de uiterlijke onverwrikbaarheid, die samen mijn psychisch Wezen vormen, hebben mij door mijn heele leven heen, dezelfde volstrekt-logische en dus betrouwbare, Eenheid kunnen doen blijven, die ik als kleine jongen reeds was. Al voel ik mij ook thans nog, nu ik wel bejaard, maar nog in geen enkel opzicht oud ben, den heelen dag even diep en echtbewogen over alles, als toen ik een jongmensch was, noch ik zelf, noch mijn omgeving ondervindt daar ooit eenigen last van, omdat mijn reflectieve zelfbeheersching haast onmiddellijk alles, ook het geweldigst-inwendige, rustig heft naar het vredige vlak van het hoogere, dus wijdere Zien.

Neen, mal-gevoelig, dus week of weenerig deed ik nog nooit. Ik weet mij te herinneren, dat ik reeds als klein kind, door alles zacht-sterk bewogen werd, doch zonder dat ik dit naar buiten liet merken, daar ik er mij van-zelf bijna onmiddellijk overheen zetten ging, en als het stille, verdrukte menschje dat ik was, over na te peinzen trachtte - van mijn omgeving hoorde ik niets anders als telkens zich herhalende kleine haatlijkheidjes, of waar het haar noodig leek, korte, stroeve of driftige bevelen - en ik hield dan met dat inwendig-gelaten mijzelf en alles beschouwen niet op, voordat mijn geestje tot een, naar ik mij kleine-jongensachtig verbeeldde, verstandige, schoon natuurlijk nog zeer inkomplete oplossing gekomen was.

Ja, als men, zooals ik, van kleinen knaap, er aan gewend is geweest, om nooit, of tenminste uiterst-zelden zijn natuurlijke Binnenstheid den baas over zijn buitenhelft te laten spelen, dan wordt men, hoe zielshartstochtlijk men ook altijd blijven moog', hoe langer hoe meer, naar den kant der menschen heen, een vredige Stoïcijn, al barst men, zoolang men zich jong weet, wel eens een heel enkelen keer zielswoest uit. En zoo heb ik dan ook, sinds mijn eerst bewust- en dus een persoonlijkheid worden, wat op mijn 6e jaar gebeurde, door een nimmer-vriendelijke stiefmoeder, en de met haar kleine beschuldigingen, weinig-nadenkend harmonieerende, en dus raak-treffende stem en slaande hand van een overigens diep-in volstrekt niet kwaden Vader, zeer sterk leeren zijn. Ja, het toen natuurlijk niet door mij verwachte heilzame gevolg van die overigens aller-onbillijkst-altijd-harde en koude behandeling

mijner naïeve, gevoelige kinderziel, die, ondanks de mij omringende vijandelijkheid, altijd hartstochtlijk ziend en voelend krachtens haar eigen wilden aandrang, in mij leven bleef, is geweest, dat, al had ik er misschien door mijn dadelijk verloren gegane lieve Moeder, eenigen innerlijken aanleg toe - zij was het kind van een reeds in 1845 overleden literatuurbeschouwer en dichter C. Amelse, wiens werken ik bezit, en een veel jongere, fransch-levenslustige, maar door en door brave vrouw, Catharina Hébert, die om haar wat stijven, want rustig-studeerenden en veel ouderen man (zij stierf als zestigjarige in 1861) - mijn wezenlijke geaardheid toch nooit sentimenteel is kunnen worden, maar een mengeling van onbreekbaren psychischen Wil en kinderlijke gevoeligheid bleef.

Koel-intellectueel begrijpen, evenals mijn brave grootvader dit in zijn ouderwetsch-dik boek *Kort Overzigt der menschelijke kennis,* op natuurlijk nog niet zeer diepgaande wijze trachtte te doen, dat heb ik mijn heele leven, van toen ik klein kind was, onbewust trachten te volbrengen, en ik ben daar, verbeeld ik mij, behoorlijk in geslaagd. Ik dacht nooit alleen over de dichtkunst, maar in verband daarmeê over alle mogelijke andere dingen, en hoop dit tegen-in de vaak scheldende beweringen van zwakkere tijdgenooten te mogen blijven volhouden, tot ik eens, stok-oud geworden, weer in het Eeuwige verdwijn.

Maar waarom deel ik deze bijzonderheden uit mijn eersten levenstijd, die ik nog nooit aanroerde, hier plotseling mede? Zij kwamen in mij naar boven, heelemaal van zelf uit mijn dieper psychisch Wezen en dus Weten, waarheen ik met mijn daagschen Wil hoe langer hoe vlotter, hoe ouder ik wierd, te dalen kunnen blijk.

En ik kwam er toe, mij hier zoo in mijn eigen Binnenwezen, en veel van wat daar diep-in levend blijft bewegen, al denk ik er nooit over, voor een paar oogenblikken te verliezen, omdat J. Matthys Acket, onderwijl ik zijn belangwekkende beschouwingen las, ongeveer zoo over de Idee, die men ‘God’ pleegt te noemen, denkt, als ik zelf steeds heb gedaan, door al mijn levensjaren heen.

Ik begon dat Idee reeds te voelen, toen ik, zooals ik hierboven beschreef, als jonge jongen eenzaam wandelde en over alle mogelijke, diep-in voor mij volkomen-onontraadselbare vraagstukken, als b.v. het persoonlijk Godsbestaan en de individueele onsterfelijkheid, het Wezen onzer Ziel, en dat der Stof onbevangen psychisch na

te denken liep, rustig diep-voelend met de eene, kalm-zakelijke en exakte en met de andere diepere helft van mijn Wezen, waardoor alles natuurlijk in mij omver ging vallen, wat ik van verschillende menschen over die moeilijke kwestie's gehoord had of er over had gelezen in het eene of andre boek.

En zoodoende kwam ik tot de mij eerst bevreemdende, maar daarna langzamerhand, door mij berustend aangenomen slotsom, dat alles wat mij over die problemen door andren was meêgedeeld, en wat zeer van mijn eigen psychische bevindingen verschilde, onmogelijk in alle opzichten en tot in de kleinste bijzonderheden juist kon zijn. En vooral ging ik aan de onweersprekelijke waarheid der door mij vernomen meeningen over die dingen twijfelen, omdat ik niet van allen dezelfde waarheid over hetzelfde vernam. Neen, integendeel, tallooze op allerlei punten geheel en al verschillende menschengroepen als er waren, zooveel volstrekt niet op elkaêr gelijkende, ja soms lijnrecht tegen elkaêr instrijdende meeningen hoorde ik verkondigen over het Metaphysische niet alleen, maar ook over tal van andere vraagstukken, ja tot zelfs over de al-of-niet waardevolheid van tal van literaire scheppingen of produkten en niet het minst ook, over het eigenlijkste Wezen der Dichtkunst, waar ik zelf uit mijn dieper Binnenste altijd heel van zelf naar gestreefd had over te denken, met het volledige Wezen en alle vermogens van mijn geest. Ja, ook en vooral over de Poëzie, maar ook over het Proza - voor zoover deze beide een gemeenschappelijken oorsprong bleken te hebben, kwam ik tot heel andere, want niet zoo rederijkersachtig-dillettantische opvattingen, als die destijds hier in Holland, zelfs bij de besten der toenmaligen gangbaar waren, en ik begreep dus, onbewust en handelde daarnaar, dat ik mijn heele leven hardwerkend, dat is: alles waarnemend en voelenddenkend zou hebben te wijden aan dat onderwerp, dus aan het zelf begrijpen en doen begrijpen van het Wezen der Poëzie, zoowel als van dat aller anderer blijvende literatuur, zonder ooit bovenal te denken aan mijn aardsche Zelfheid, die - dat verbeeldde ik mij naievelijk, en het is ook uitgekomen - dan ten slotte tòch wel terecht komen zou.

Ik heb mij in alles steeds laten leiden door geen enkel dogma - al schuilt er in ieder dogma, dat vroeger werd opgesteld, een zekere mate van psychisch voelend Weten, doch alleen door mijn dieper

Weten zelf, zooals dit langzaam-aan, door mijn gestadig aan het Allerbinnenste overgeven, want daarin leven, gelijk ik reeds deed als kind, stijgt en stijgen blijft in de door geen aardsche willetjes van menschen te dwingen, want steeds zichzelf blijvende Ziel.

Ik kwam er toe iets van mijn innerlijk geestelijk Wezen, waardoor ik steeds bestuurd werd, hier open te leggen, omdat ik meen, dat er ook iets van hetzelfde schuilt achter in den Heer Acket. Hij schijnt alles, wat hij schrijft, even als ik, uit zijn diepere Wezendheid te halen. En hij is dus een individualist, doch juist omdat hij dit is in den eenig-juisten zin van dat woord, zooals ik het altijd zelf opvatte, dus zonder daar, onderdoor, altijd maar weer aan zijn kleinere want, gelijk dat bij haast ieder is, nuchter-praktisch-exakt zijn willende persoonlijke helft te denken, die wel bij alles wat men op het papier brengt, een onwillekeurig-remmenden invloed kan oefenen, maar toch nooit, zooals b.v. bij vele socialisten en andere geestdrijvers, de alles besturende autokraat onzer dan zoogenaamd binnenste uitingen, noch van ons doen mag zijn,

juist daarom, zeg ik, is hij van belang.

Ja, het heele boek van Acket is belangrijk genoeg om met volle aandacht gelezen en overdacht te worden, maar persoonlijk werd ik het meeste getroffen door het eerste hoofdstuk over God, omdat het in vele opzichten saam blijkt te stemmen met wat ik zelf eens in een mijner vroegere verzen over dat allerverst van alle mogelijke menschen liggende onderwerp, na jarenlange reflectie erover, spontaan heb gezegd.

‘Diepte oneindig’, dus niet door den menschengeest te peilen, dát is het, wat mijn geest, door alle tijden van mijn volwassen leven, met diep-in weemoedige, maar toch echte gelatenheid over het moeilijkste Raadsel des Aanzijns, n.l. den eersten grond er van, in zijn ver van alles vertoevende Eenzaamheid heeft gevoeld. Alle groote godsdienststichters hebben in den aanvang, van hun zich bewust-makend Leven, een soortgelijke wanhopigheid gevoeld, en daardoor zijn zij, elk voor zich, gekomen tot een der tallooze, maar onderling nog al verschillende godsdienstvoorstellingen, die de wereld thans bezit. En ook ik, modern-protestantsch opgevoede, voor zoo weinig ver als dat onderricht ging - het bestond uit

eenige tamelijk-vage algemeenheden, die mij eigenlijk even-weinig wijs lieten, als ik uit mijzelf reeds was, ging, - omdat ik in die onbepaaldheden geen bevrediging vond - reeds op mijn 16e jaar, zooals ik hierboven aangaf, over het Oneindige denken, met mijn altijd-gewerkt hebbenden en werken blijvenden diepsten voor een kwart-bewusten, maar in de andere driekwart met het alleronverklaarbaarste Mysterie saamhangenden Geest. Doch omdat ik mij met de eene helft van dien Geest, den streng-kritische, ja soms zakelijk-nuchtre, mij nooit of alleen bij hoogste uitzondering, door mijn voelen en verbeelden heb laten overheerschen, zooals dat helaas wel het geval schijnt geweest te zijn met mijn arme Moeder, die, gelijk ik later van er bij tegenwoordig-geweest zijnden vernam, wèl geloovend, maar toch met een wanhopigen gil over haar twee vermoedelijk gevoelseenzaam achterblijvende kinderen, was gestorven, daarom, zeg ik, ging ik maar niet verder door met mijn bespiegelingen over den aard van het godlijk Inwezen, doch wendde mij, met dezelfde, maar toen natuurlijk rijper gewordene kracht, tot het fijn-psychische onderzoek der literatuur en inzonderheid der Poëzie, waar ik aanleg voor te hebben bleek.

En daar ben ik toen mijn heele leven aan blijven wijden met het resultaat dat men kent.

Doch niettemin bleven theologie en, in nauw verband daarmee de metaphysica, mij levenslang belang inboezemen.

En zoo kan ik met rustige overtuigdheid verklaren, dat al zal men allicht als zelfdenkend mensch, niet overal en onmiddellijk met Acket geheel en al kunnen meegaan, zijn *Verborgen schat van het wijze hart* toch aan velen in hun eigen binnenleven, als zij tenminste zelf niet meer piepjong zijn, dus tot jaren der Rede zijn gekomen, een zoowel hun gemoed als hun verstand bevredigenden kijk op het veelverscheidene Aanzijn geven kan en zal. God is het Diepste en Onverklaarbaarste van alle Begrippen, want in waarheid de Al-Eenige Wezendheid, de Wereldgrond. Dát voelt Acket, zooals ik zelf het óók altijd wist en weten blijf.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Ofschoon de gebeurtenissen in Spanje gewoonlijk ‘Hekuba’ zijn voor den Nederlander, die de politieke verhoudingen der wereld volgt, is het aftreden van generaal Primo de Rivera, den dictator ònder en mèt don Alfonso XIII, toch een geval van beteekenis, dat onze aandacht opeischt. Evenmin als Mussolini was generaal Primo de Rivera gunsteling van het politiceerend publiek in de landen, welker regeeringen voortstrompelen door het demagogisch moeras. Als dictator was hij ontegenzeggelijk de mindere van Mussolini, doch men moet erkennen, dat er te zijnen nadeele belangrijke verschillen bestonden en bestaan tusschen de Spanjaarden en de in hun land heerschende toestanden, en in de naar anarchisme overhellende verwarringen, tusschen die in Italië en die in Spanje. De oorlog en het défaitisme met de daardoor ontstane nederlaag van zijn leger tegen de Oostenrijksch-Hongaarsche troepen, hadden Italië op den rand gebracht van den Bolsjewistischen afgrond. Het Italiaansche leger dreigde door de oproerige beweging in elkaar te storten. Benito Mussolini wist echter, dat zeer groote deel van zijn volk, 't welk in het Bolsjewisme voor het land een schrikbeeld zag, om te vormen tot een leger ‘zwarthemden’, dat, in den tocht naar Rome, het land redde van verbolsjewieking. Zoo was het niet in Spanje, land dat in den oorlog neutraal had kunnen blijven, doch waar de officieren-zelf steeds een gevaarlijk revolutionair element zijn geweest, te gevaarlijker omdat Spanje door eeuwenlang *‘casiquisme’* - de vele plaatselijke

despootjes, door de Kerk gesteund - maatschappelijk rot is of is geworden. Door den veldtocht in Marokko met zijn herhaalde nederlagen, veroorzaakt door de slechte eigenschappen der officieren, was het gevaar groot, dat het land op Bolsjewistische wijs zou te gronde gaan, tenzij er een man opstond, die den moed bezat om dictatoraal in te grijpen. Eerst de toekomst zal leeren of de koning Primo de Rivera, of dat deze den koning voor de dictatuur heeft weten te winnen. Zooveel is zeker, dat de dictator schoonmaak heeft gehouden in de heerschende wantoestanden, ofschoon die zoo oud zijn en zoozeer wortelen in den aard-zelf van het overigens toch zoo sympathieke volk, dat het oude vuil er thans nog slechts gedeeltelijk is weg gevaagd. Bewijs: ook nu waren de Spaansche officieren, in het verleden berucht door hun ‘pronunciamientos’, bezig met de voorbereiding eener Spaansche republiek.

Dit is een belangrijk verschil tusschen Italië en Spanje: dààr moesten de officieren beschermd worden door de goedwillige bevolking achter Mussolini; hièr zijn de officieren-zelf het element van gevaar, natuurlijk in verband met velerlei ander gevaar, dat het Spaansche welzijn ondermijnt en steeds ondermijnd heeft. Hoezeer ook Primo de Rivera's werk door zekere publicisten wordt verkleind, zelfs belachelijk gemaakt ook in zijn persoon, het moet erkend worden, dat hij, man van goeden wil en vaderlandslievend, in de zeven jaren van zijn dictatuur, waarbij *don* Alfonso hem niet steeds van harte steunde, waarschijnlijk wijl hij twijfelde of de door den dictator genomen maatregelen niet zouden uitloopen op verlies van zijn troon, zijn volk toch belangrijke diensten heeft bewezen. Hij zag in de regeering van Spanje twee gevaren, welke hij met alle kracht had te bestrijden: de Communisten en de separatistische beweging van Catalonië, en twee andere, waarmee hij echter noodzakelijke maatregelen aannemelijk zou kunnen maken, *a.* uitvoering van belangrijke werken ten algemeenen nutte, en *b,* door middel van koninklijke besluiten, het in werking stellen van maatregelen ten bate der arbeiders. Het ligt misschien nog eêr aan de eeuwenoude wantoestanden in Spanje en aan de karaktergebreken der Spanjaarden dan aan den dictator, dat deze op geen dezer vier punten een duurzame overwinning heeft kunnen

behalen, hoewel dan moet erkend worden, dat zijn zevenjarige arbeid het Spaansche volk weldadig is geweest. Dit zal echter eêr door de buitenstaanders worden ingezien dan door de meerderheid der Spanjaarden-zelf, te minder wijl dit volk nog steeds aan de diverse leibanden loopt van hen, die het reeds meer dan eens in de richting van het verderf hebben gebracht.

Aldus is Primo de Rivera, niet het minst door den koningzelf, ten val gebracht, ofschoon de vroolijke uitdrukking van zijn gelaat ook thans doet denken, dat hij, evenals wijlen mr. Micawber, van meening is, dat *'something will turn up'.* Hij vat zijn val niet tragisch op en de man heeft gelijk. Zijn opvolger als 'Eerste minister', voorloopig nog met eenig dictatoriaal gezag, is generaal Berenguer, en er wordt gezegd, dat deze zal aansturen op hernieuwing van vroegere constitutioneele toestanden. Als bewijs daarvan is een aantal politieke bannelingen terug geroepen. Die hadden niets haastigers te doen dan om het toch vrijwel beschimmelde zaad der revolutie opnieuw uit te strooien. Het is dus de vraag of ook in dit opzicht de weg naar de Spaansch-republikeinsche hel niet geplaveid is met goede politieke voornemens van don Alfonso XIII en zijn nieuwen 'Eersten minister'. Het nieuwe kabinet is gevormd en zijn samenstelling wordt geroemd, ook omdat een nakomeling van onzen dierbaarsten vijand Alva er minister van Buitenlandsche Zaken in is. Deze 20e eeuwsche hertog van Alva (eigenlijk op z'n Spaansch: 'Alba') is een modern man, een heldere kop en wordt zeer geëerd door al wat het Spaansche volk aan intellectualiteit bezit. Er is nog gepoogd het hoofd der Catalaansche partij, don Francisco Cambó in het nieuwe ministerie te krijgen, doch dit is mislukt. Aan alle zijden steekt dus de partij der omwenteling weer het hoofd op, schoon er ook een arbeidersbeweging bestaat, welke, bevreesd, dat er een einde zal komen aan de groote werken door Primo de Rivera ondernomen, nu reeds erkent, dat er zelfs in een dictatuur iets goeds is. De tijd zal doen zien of Spanje en de dynastie veel gewonnen hebben bij deze wijziging der regeeringsmanier.

Van grooter algemeen belang dan deze *'cosas de España'* is de vlootconferentie in Londen, waarin plotseling een minder gewenschte pauze is gekomen door een onverwachte ministerieele

crisis in Frankrijk. De pauze op zich-zelf is geen onheil: de conferentie-leden en hun lastgevers, de regeeringen, kunnen dan nog eens nadenken - indien deze eigenaardige persoonlijkheden in het tegenwoordig bestel der bedreigde volken gewóón zijn na te denken en kùnnen nadenken - over wat in de naaste toekomst kan gebeuren, indien deze Vloot-conferentie eindigt met een mislukking, hoewel die dan door schoone frasen en mededeelingen van behaalde diplomatieke successen voor de naar bevrediging hijgende volken kan worden bekristalliseerd.

Hier is reeds vroeger herhaalde malen de gedachte uitgesproken, dat het heerschende economisch systeem, dat alle volken dwingt, met uitzondering thans van de Soviët-republieken en van China, welke er waarlijk niet beter bij varen, dat dit systeem uit hun gemeenschap is weg gedaan, uit den aard-zelf van de vrijheid van het tot nationale groepen vereenigd persoonlijk initiatief, de menschheid naar de anarchie dreigt te voeren. Hier zijn groote en kleine volken met hun uiteenloopende geschiedenis, belangen, wenschen, inzichten, ontwikkelingen, op vele punten met elkaar in hevigen belangenstrijd, bezield door een in hoofdzaak materialistisch streven, en de leiders dier volken zien wel in, dat dit moèt voeren tot een algemeenen ondergang, tenzij men een *modus vivendi* weet te vinden, waarbij het kapitalistisch streven, dat toch ook zijn goede zijde bezit, kan blijven bestaan, en het gezond verstand de middelen aan de hand doet, waarbij allen onderling iets evenredigs weten op te offeren, om het geheel van hun nationale belangen van den ondergang te redden.

De minister van Financiën in Engeland, onze bekende heer Philip Snowden, heeft voor den radio, ten behoeve van de Noord-Amerikaansche luisteraars, in cijfers den waanzin van den tegenwoordigen bewapeningsijver duidelijk gemaakt, en wat hij zei verdient hier voor het belangrijkste te worden weergegeven.

‘Ik ben nu een kwartier in deze zaal, en in die korte spanne tijds heeft het Engelsche volk ongeveer 15.000 pond aan uitgaven voor oorlogsdoeleinden moeten offeren, want wij besteden daaraan per minuut circa 1000 pond. De menschheid in haar geheel geeft jaarlijks 900 millioen pond uit voor haar legers en vloten, waarvan 60% of ongeveer 540 millioen pond komt voor

rekening van Europa en 20%, of ongeveer 180 millioen pond, voor rekening van Amerika. Die kosten zijn echter slechts een gedeelte van den last dien de volken moeten dragen ten gevolge van de politiek die gegrondvest is op vertrouwen in geweld. Die zware bewapeningen moeten op den duur als het ware automatisch oorlog veroorzaken, niet alleen den oorlog, maar ook de oorlogzuchtige stemming die daaraan voorafgaat. Dit alles, hoewel door een oorlog nog nooit iets werd geregeld. Bij het oorlogsspel zijn beide partijen verliezers, de overwinnaars even goed als de overwonnenen. Neem ons eigen land maar eens, overwinnaar in den wereldoorlog. Onze overwinning heeft Engeland 10.000 millioen pond gekost en liet ons een oorlogsschuld na van 7.000 millioen pond, zonder nog in aanmerking te nemen het feit, dat duizendtallen millioenen verloren gingen doordat millioenen menschen zich gedurende de oorlogsjaren niet wijdden aan voortbrenging, maar aan vernietiging. Voor rente en aflossing daarvan moeten de Engelsche belastingbetalers elk jaar 50 millioen pond opbrengen, of per week bijna 1 millioen pond, per uur 40.000 pond en per minuut ruim 600 pond. Twee millioen arbeiders zouden jaar in jaar uit elken dag acht uur hard moeten werken om de jaarlijksche kosten van dien oorlogsschuldendienst in door hen vervaardigde goederen te betalen. Wanneer men nu hierbij voegt de 115 millioen pond per jaar voor ons leger en onze vloot en de 65 millioen pond per jaar voor oorlogspensioenen, dan komen wij tot 350 millioen pond per jaar of 1000 pond per minuut, die de Engelsche belastingbetalers voor oorlogsdoeleinden moeten opbrengen. Of, in procenten uitgedrukt: drie kwart der Engelsche belastingen worden besteed om vroegere oorlogen te betalen en toekomstige oorlogen voor te bereiden. Slechts één kwart van onze belastingen wordt opgebracht voor nuttige, goede dingen. Per gezin bedraagt de druk van alle belastingen, dus niet alleen van de Rijks-, maar ook van de gemeentebelastingen enz., ongeveer 100 pond. Een zeer aanzienlijk gedeelte daarvan zou niet betaald behoeven te worden, wanneer wij niet zooveel moesten opbrengen wegens vroegere en toekomstige oorlogen.’

Beweer, als gij wilt, dat dit een partijdige groepeering van cijfers is, hoe ook gegroepeerd, door welk partijbelang ook

bekeken, deze cijfers geven te kennen, dat een reeds zichtbare hand met vurige letters aan de wanden van de benauwe feestzalen der tegenwoordige economische orgiën, schrijft: ‘gewogen en te licht bevonden’, namelijk het economische systeem, dat de volken in zijn wild-wentelende en oorverdoovend-daverende raderen meesleept.

Na een maand beraad is er op die Conferentie nog niets bereikt, zijn de resultaten der beraadslagers eêr achteruit gegaan dan vooruit, en men mag wel zeggen, dat Frankrijk, nu in de bewegingen zijner regeering belemmerd door een onverdedigbare crisis, de oorzaak is van het gevaar, dat de Conferentie een jammerlijke mislukking zal worden. Het wil de sterkste militaire mogendheid van het Europeesche Vasteland zijn, ook in zijn zeebewapening, maar Italië blijft op zijn stuk staan om even sterk, in alle opzichten, te wezen als Frankrijk. Men spreekt reeds van een ‘défaitistische atmosfeer’ bij de Conferentie-beraadslagingen. Italië wil wel een minimum van zee-bewapening, doch dit minimum mag niet overtroffen worden door Frankrijk. De argumenten door de verschillende afgevaardigden ter Conferentie aangevoerd zijn natuurlijk gebasseerd op den belangenstrijd, den toekomstigen belangenoorlog, dien allen voorzien, doch Italië vreest ook de Soviëtvloot - het is de vraag of die waarlijk zoo dreigend is, als het door zijn staatslieden wordt voorgesteld - en ook dìt land is niet gerust ten opzichte van de Duitsche ‘vestzak-slagschepen’.[1)]

Er is geen plaats hier om de diverse verhoudingen, welke elk der vijf beraadslagende mogendheden in tonnenmaat e.d. voor haar verdediging noodig acht, aan te geven, trouwens in die verhoudingen komt steeds wijziging, en juist dit elastiesche houdt er den moed in. Maar om er den moed in te houden moet men toch beschikken over een optimisme, dat elke dreigende klip weet te omzeilen. Elk volk zweert bij alles wat het heilig acht, dat het slechts verdedigingsbedoelingen nastreeft, er niet aan denkt andere natiën aan te vallen, doch het door het kapitalistische systeem veroorzaakte en onderhouden wantrouwen in den politieken en economischen concurrent, belemmert het

1) Gelukkig heeft intusschen de Duitsche Rijksdag het voorstel om een tweede van dit gevreesde ‘vestzak’-slagschepentype te bouwen, verworpen.

gemeenschappelijk en zeker door allen goed bedoeld overleg met het doel een weg te vinden, waarop allen gerustgesteld kunnen worden, en niemand een voorwendsel kan aanvoeren, dat hij bedreigd wordt.

Want de zichtbare hand, welke aan de economische feestwanden het 'gewogen en te licht bevonden' schrijft, is die van het Soviëtspook. De Communistische actie, welke zich over de geheele wereld met meer of minder kracht, meer of minder overtuigend doet gevoelen, en geheel afhangt van het kleiner of grooter getal paupers: rottende zweeren op het lichaam der nationale economie, deze opdringing van de bestaande maatschappij naar den Bolsjewistischen afgrond doet zich in Duitschland wel heel sterk gevoelen, en is derhalve verontrustend ook voor andere Westersche natiën. Haar drijven is nu van de Rijksregeering de propagandistische kracht te erlangen van een opgeheven of verboden partij te worden. Daarom tracht zij haar bezit voor een zacht prijsje van de hand te doen, natuurlijk liefst in een hand, welke even, of weinig minder 'rood' is als de hare. Maar de Duitsche rijksregeering doorziet dat Communistische streven, en zal der partij niet het genoegen aandoen haar de martelaarskroon te schenken.

Duitschland verkeert echter in exceptionneelen toestand. Niet lang geleden waarschuwde een financieele specialiteit tegen de al te weelderige huishouding met geleend Amerikaansch geld der groote steden, alsof het Duitsche volk in een toestand van economischen bloei verkeerde, waarbij het oude gezegde kon gelden: *'Geld spielt keine Rolle'.* Toch gaat het Duitsche volk gebukt onder het ook door de Duitsche staatsleden onderteekende 'Plan Young', en het verdient aandacht wat een man van beteekenis als onze oud-minister H. Colijn, onder den titel van *'Grenzen der Erfüllingspolitik'* schrijft in de 'Europäische Revue'.

'Hoe ernstig Duitschland ook van wil is', schrijft hij, 'om de opgelegde verplichtingen na te komen, er zijn grenzen. Mocht de vervulling van de opgelegde verplichtingen tengevolge hebben, dat Duitschland sociaal en cultureel op een niveau komt, dat *onder* dat der naburige staten ligt, dan zou dat de dood van het land zijn. En alle andere landen zouden onmiddellijk daarvan de onaangename gevolgen ondervinden.

Maar omdat de wereld meer belang heeft bij een krachtig Duitschland dan een verzwakt, denkt de schrijver, dat, mocht later blijken dat de boog te sterk gespannen werd, deze wat losser zal worden. Voorloopig valt in dit opzicht niet veel meer te doen, dan aandachtig de uitwerking van het plan-Young volgen. Echter is het onvoorzichtig geweest om op de Haagsche Conferentie van een *definitief* plan te spreken.'

'Dan is er nog een belangrijke belemmering: het financieele overwicht van Amerika op Europa. De heer Colijn schrijft, dat zoolang Amerika nog regelmatig kapitaal exporteert, een beoordeeling der betalingsmogelijkheid van Duitschland vervaagd wordt. Eerst moet een einde gemaakt worden aan de steeds toenemende schuldenlast van Europa jegens Amerika. Duitschland alleen heeft - is de schrijver goed ingelicht - in de laatste jaren voor een bedrag van ongeveer 15 milliard R.M. in het buitenland opgenomen; het grootste deel uit Amerika. Hoe zal men, vraagt hij, kunnen vaststellen of Duitschland werkelijk in staat is, om zijn verplichtingen na te komen, als het voortgaat zijn verplichtingen met geleend geld te voldoen?'

'Duitschland heeft twee dingen te doen. Ten eerste: de openbare machten: Rijk, landen en gemeenten, moeten zorgen, dat van een deficit in hun huishouding geen sprake meer is. Ten tweede: de belastingpolitiek moet aldus geregeld worden, dat Duitschland zelf weer het benoodigde kapitaal kan vormen. Alleen als deze twee voorwaarden vervuld zijn, kan men weer tot inzicht komen, of Duitschland de lasten van het plan-Young kan dragen.'

In de richting door onzen staatsman voor Duitschland aangewezen heeft Poincaré voor zijn land met zooveel succes gewerkt, dat er nu een belangrijk batig saldo op de staatsrekening is te vinden. Doch dit verheugende feit werd juist de oorzaak van den val van het ministerie-Tardieu. Want de Kamermeerderheid in zijn radicaalste elementen heeft op dit batig saldo een stormaanval gedaan, zoodat, als de minister van Financiën Chéron er niet pal voor gestaan had, en dramatisch uitgeroepen 'alleen over mijn lijk'! er een tekort zou zijn gekomen inplaats van het door den bekwamen Poincaré met

zoo veel arbeid en opoffering van nachtrust gevormde batig slot.

Zoo ziet men, dat als men zeggen kan: ‘een ongeluk is altijd wel ergens goed voor’, men ook kan zeggen: ‘er is geen geluk of het heeft zijn schaduwzijde’.

Maar de bewering van den heer Colijn, dat men ook na de Haagsche Conferentie niet kan spreken van het ‘definitieve’ van het ‘Plan Young’, doet bitterlijk glimlachen. Gewone menschen hebben dit allang ingezien, doch de groote staatslieden en economisten zijn door het kapitalisme dermate verblind - of liever ze willen de gevaren niet zien, welke hun volken omringen - dat een man van de beteekenis van den heer Colijn nu al dadelijk voorop stelt, dat op het ‘Plan Young’ de woorden van den Psalmist van toepassing zijn: ‘niets bestendigs hier beneên’.

Bibliographie.

Ina Boudier - Bakker. *Tooverlantaarn.*

Dat klein werk ook groot werk kan zijn, Ina Boudier toont het ons herhaaldelijk. Ook in deze verzameling schetsen worden wij telkens getroffen door een fijne opmerking, een juiste ziening, een rake, affe karakteristiek. Deze verhalen hebben weinig intrige, ze zijn geen 'thrillers' met in een ingewikkelde knoop en een pointe; het zijn meer eenvoudige 'tranches de vie', boeiend door hun waarachtigheid. *Het Lokaas* lijkt mij een vrij onbeduidend genrebeeldje, *Wedloop* daarentegen is voor mij het meesterstukje van den bundel; deze schets aequivaleert de beste short stories, waar het 'buitenland' ons zoo vaak mee verrast. *Tooverlantaarn* is het knappe, rijpe werk van een goed-opmerkende, veel levenskennis bezittende en gevoelige vrouw.

(Eén ding verwondert mij. Ina Boudier is alles behalve een veelschrijfster. Hoe *kan* het dan mogelijk wezen, dat bij iemand, die tijd in overvloed heeft, in goed werk onduldbare slordigheden blijven staan als 'de uitgegroeide mouwen', - de mouwen zelf zijn natuurlijk geenszins 'uitgegroeid'. Of: 'In diezelfde ontwrichtheid, haar gewone zekere kalmte geheel verloren, voelde zij zijn oogen', etc. Of: 'Op trouwen was zij niet happig geweest, haar vrouwelijke natuur heel lang slapend gebleven'. Etc.!)

Eline Mare. *De witte vos.* De kleine Librije te Edam.

Verrukkelijk klein boekje! Bladzijde na bladzijde geniet men van Eline Mare's kostelijken humor, haar zuivere visie op menschen en dingen, en haar groot talent om alles precies zóó te zeggen, als het gezegd moet worden. Ook Eline Mare is geen veelschrijfster, maar *zij* geeft geen werk uit handen, of vorm en inhoud zijn één.

Mevr. Wirix - van Mansvelt. *Dante's veelzijdigheid.* Van Stockum, 's-Gravenhage.

Met een omslagteekening van Toorop, geeft de onvermoeide Dante-onderzoekster, mevr. Wirix, ons opnieuw een bewijs van háár veelzijdigheid, door een studie over Dante in het licht te zenden, die heel interessant is, en getuigt van een serieus onderzoek. Een alphabetisch register houdt ons trouw op de hoogte van alle behandelde onderwerpen, en mevr. Wirix verwijst overal naar de plaatsen, waar ze bij Dante te vinden zijn. De liefde voor Dante is zelfs in onzen jazz- en radio-tijd nog niet verminderd, en iedereen die belang stelt in den grooten schrijver, zal dit bescheiden, maar toch zoo inhoudsrijke boekje dienen aan te schaffen.

Het intiemste, door een verpleegster. Beevedeem, Den Haag.

In deze brochure geeft een verpleegster aan hare medezusteren allerlei behartenswaardige wenken. En het bestek, waarin zij haar raadgevingen samenvat, is zóó klein, dat geen enkele vrouw, zelfs de meest bezette, zich verontschuldigen kan met ‘geen tijd’ deze enkele bladzijden ongelezen te laten. Wie zou trouwens de inhoud, speciaal ‘voor de vrouw’ niet interesseeren, vooral waar het eerste hoofdstukje het steeds ‘brandende vraagstuk’ behandelt van ‘de slanke lijn’.

Ach! de slanke lijn. De ‘martyre de l'obèse’. Gezetheid, - der vrouwen grootste vijandin. En toch.... het is geen paradox, wat ik hier verkondig, - maar de helft van de bekoorlijkheid der vrouw bestaat uit..... overtollig vet. Wie bewondert stokkige armen, een beenige kin, een hals met zoutvaatjes? De zachte lijnen, die de vrouwelijke silhouet zoo voordeelig onderscheiden van 's mans musculeus figuur, zijn alleen te danken aan een laagje mollig vet. Laten we ons hiermee troosten, als we ranke, leliestengelige modeplaatgestalten beschouwen, en daarna, melancholisch, ons eigen spiegelbeeld.....

De vrouwelijke natuur is nu eenmaal geneigd zich ‘all too generously’ te ontwikkelen, en daarom zijn *die* naties wijs, welke zichzelve redden door te beweren, dat, hoe gezetter, hoe mooier de vrouwen zijn. De Turken, de Chineezen ‘take the sting out of woman's fate and fattness’, door net te doen of zij die gaarne mogen. En door dit hun vrouwen duizenden jaren te hebben verteld, zijn zij het ten slotte zelf gaan gelooven, en hebben er hun gemalinnen evenzoo van overtuigd. Gelukkige Turkinnen en Chineezinnen! die er ronde vormen op na mogen houden en zelfs onderkinnen en heupen! Een vrouw héέft nu eenmaal heupen, al willen weinigen het erkennen, - maar het is hiermee, als zou een cirkel haar rondheid verloochenen! En wat de onderkin betreft, de troostelooze dubbele kin, - ook voor de bezitsters hiervan is hoop. In Wells' *Outline of history* zag ik twee portretten van Cleopatra, waarvan één, een bas-relief van een bekend Egyptisch ‘society’ beeldhouwer dier dagen, het feit onthult, dat zij een geweldige onderkin bezat. Weliswaar weten wij niet, wat het lot was van dien beeldhouwer, toen Cleopatra haar beeld onder oogen kreeg, maar hoe het zij, Antonius heeft haar toch zoodanig aanschouwd, en..... bemind.[1)]

Lida Vergouw. *Het verre paradijs.* P.N. v. Kampen en Zoon, Amsterdam.

In dit boek is Lida Vergouw zeer goed gebleven in de door haar bepaalde sfeer. Alle personen in dezen kring kregen hun eigen en juiste karakteristiek, die ons zeer aannemelijk lijkt, en daardoor doet deze roman dan ook prettig en natuurlijk aan. ‘Ne forçons point notre talent’, is een wijze les, die

1) Zooeven komt bericht uit Amerika, dat het allernieuwste thans is, het mollige meisje: *the well-upholstered girl!*

Lida Vergouw in haar werk betracht, en waardoor het zeer wordt gebaat. Wel 'ruiken' wij reeds in het begin, dat Just en Marie een paar zullen worden, maar de schrijfster weet het geleidelijk en logisch naar hun vereeniging toe te voeren, en maakt er zich niet af met een gemakkelijk en goedkoop: 'in due time leerde hij van haar te houden.' Een prettig boek, dat ik met veel genoegen gelezen heb.

Jos. Brusse - Van Huizen. *Huwelijk.* W.L. en J. Brusse, Rotterdam.

Huwelijk is een boek met een tendenz, - neen, zóó erg is het niet! Wel wil deze roman aantoonen en getuigen, waarschuwen en verklaren, maar het gebeurt hier alles in een vlotten, jongen, frisschen, romantischen vorm, zoodat de pillen niet alleen verguld, maar zelfs smakelijk zijn. En even aandoenlijk als de hartjes overal op het titelblad zijn, is de hartstochtelijke, jeugdige ernst van de schrijfster, die ons manend voor oogen houdt: zelfs in onzen verworden modernen tijd van 'Bandeloozen' en 'Sleeveless errands', *bestaat* nog het huwelijk, het echte, waarachtige, *heilige* huwelijk! Het huwelijk, waarop het motto toepasselijk is, dat mevr. Brusse voor haar boek gebruikt: (is het niet van Augustinus uit de Civitate Dei, de Stad Gods?) dat God de vrouw uit de zijde des mans nam, 'to be his equal', 'from under his arm to be protected', en 'from near his heart to be loved'.

De schrijfster, die met dit boek een gelukkig debuut maakt (het tegenwoordig vereischte 'tempo' zit er in, en, o, wat is het vol gloed en *joie de vivre,* wat is het levend en geestdriftig en warm), behandelt in haar werk verschillende huwelijken, waarvan dat van Jacqueline en Jan natuurlijk 'het' type der voorbeeldige vereeniging is. Met verteedering leest men de bladzijden aan dezen echt gewijd, en met alle instemming voor de opvattingen der auteur. Jongelui, die het huwelijk niet aandurven (zij hebben 'er al zóóveel van gezien, zóóveel teleurstelling en misère, desillusie en verdriet') moeten dit boek vooral eens lezen, zij zullen weer moed en vertrouwen en hoop en fiducie krijgen, en getroffen worden door het feit, dat, in het ware huwelijk, de vrouw kan zeggen: Hoe zou het toch komen, dat wij het altijd *zoo goed* hebben gehad, - terwijl blijkt, dat zij juist veel te dragen had, maar alle tegenslagen in haar groot geluk eenvoudig niet telde en dus vergat

In dit prettig leesbare, voor het vervolg veel belovende boek moet ik één dwaasheid signaleeren, n.l. het als 'oude man' bestempelen van den man van veertig jaar. De veertigjarige man beschouwt zich heden ten dage als te staan aan den aanvang van het leven, en als men Freddy Koen voortdurend hoort hoonen en grievend beleedigen om zijn 'ouderdom', dan krijgt men lust om haar door elkaar te schudden, en haar toe te voegen: 'Dom nest, verbeeld je je, dat jeugd een *verdienste* is? besef je dan niet, dat die jeugd even snel weg-slinkt van dag tot dag als Balzac's *Peau de chagrin*?'

Maar dat men die aanvechting krijgt, als ware Freddy een werkelijk bestaande vrouw, pleit dit niet voor de levenswaarachtigheid van het boek?...

Stille nagedachte aan Jacobus van Looy.

Uw dieper Wezen, Vriend, was wijde Ziening. Fier en teêr,
Hartstochtlijk diep-in menschlijk liet Gij koeltjes, zonder spieden,
De dwaze dingen van al de andren om u heen geschieden,
Want waart Ge en bleeft Ge U-zelf in alles, naar geen enkele Eer

Of daagsche Vriendschap jagend. Op haast niemand smaadlijk neer
Zaagt gij, maar géen verhieft ge ook van de vlotte, drukke lieden,
Die Ge allen, of zij schimmen waren, langs U heen liet vlieden,
Denkend dan met geen enkle zenuw van uw Zielsdiep meer

Aan alles wat zij zagend mededeelden of u rieden,
Omdat tevreden waart Gij met uw rustig, diep-in zieden
Voor 't Mooie: uw lieve Vrouw en sterke Kunst. O, Kobus, zeer

Vreemd-droevig, want gelaten diep-in pijnlijk, weet 'k: ik leer
Zoovéél weer door uw Dood.... Maar 'k eer uw Vrede en wil hier bieden
Alleen 't stil Voelen, dat de Tijd uw Grootheid nooit zal wieden.

WILLEM KLOOS.

Erinnering aan Jac. van Looy door Joannes Reddingius

Ik zag U staan op avondhei, de zon
ging onder, gloeiend in een zee van rood
als uitgegoten wijn en gij stondt groot,
donk're figuur en oogdet naar die bron.

Gij waart de Kunstenaar die heerlijk kon
uitbeelden wat door uw rijk leven vloot,
gij wist altijd 't mysterie van den Dood
en Levens-wonder, dat den Dood verwon.

Uw oogen dronken-in zoo graag het licht,
ook toen, ook toen en bij het huiswaarts gaan
beefde in 't hoog ruim de zilverglans der maan

En sterren-glorie.... 'k zag uw klaar gezicht
verinnigd.... dankbaar liep ik naast U voort,
ontroerd door uw gebaar, uw levend woord.

De Ilias en Odyssea en ‘de Homerische kwestie’ door Dr. M.B. Mendes da Costa. *(Vervolg van blz. 270.)*

Hoofdstuk II.

In het vorige hoofdstuk heb ik ten einde zeer, zeer beknopt en met weglating van de meeste avonturen den inhoud weer te geven van de Odyssea globaal tweemaal zooveel woorden noodig gehad als voor het heel wat vollediger vertellen van den inhoud der minstens 1/5 grootere Ilias.

Te recht karakteriseert dan ook DRERUP, in zijn ongeveer een kwart-eeuw geleden verschenen boek *Homer,* de Odyssea als ‘Märchengesang’, daarentegen de Ilias als ‘Heldensang’, en voorts zegt hij *heel* juist: ‘Die Odysseussage steht ohne historischen Hintergrund völlig zeitlos für sich’.

Even volstrekt nu als men omtrent den t i j d in het onzekere verkeert, is dit het geval met het t e r r e i n der verschillende avonturen van Odysseus, behalve natuurlijk omtrent de ligging van Ithaca en van alle andere erin genoemde steden en gewesten, hetzij in Griekenland zelf gelegen, of vrijwel in de buurt daarvan.

De pogingen namelijk van VICTOR BéRARD en van zooveel anderen, om op grond van vermeend grondige onderzoekingen het terrein te bepalen b.v. van het land der Cyclopen, zullen steeds met medelijdend schouderophalen worden begroet door ieder, die werkelijk begrijpt dat ‘sprookjes’ nu eenmaal ‘sprookjes’ zijn en thuis behooren in een ‘sprookjesland’.

Het is wel waarschijnlijk dat die ‘sprookjes’-dichters min of meer op de hoogte k u n n e n zijn geweest van de zeetochten der Phoeniciërs en dat ze met wat daarvan in hun hoofd was gekristalliseerd, hun sprookjes hebben gelardeerd, maar een boek b.v. als ‘Les Phéniciens et l'Odyssée’ van Bérard, die Seheria, d.w.z. het eiland der Phaeaciërs, identificeert met Corfu, nota bene op zóó korten afstand van Ithaca verwijderd, werkt, bij *mij* ten minste, eenigermate op de lachspieren[1].

Maar, maar, maar.... vooral bedenke men dit: deze ‘sprookjes’ en eveneens de d e f t i g e Ilias bevatten tal van schoonheden van den eersten rang, te voorschijn tredend niet alleen in de zoogenaamde ‘taalplastiek’ - over dit woord aanstonds -, maar ook in geheele episodes, die op bizondere wijze tot ieders hart spreken. Schiller immers had volkomen gelijk, toen hij in het door mij tot motto gekozen vier-regelig puntdicht schreef: ‘Hat es doch e i n e Mutter nur und die Züge der Mutter: Deine unsterblichen Züge, Natur!’

En nu het door mij uitgedachte, althans mij niet van vroeger bekende woord ‘taalplastiek’. Daarmede bedoel ik natuurlijk het s c h i l d e r a c h t i g t e e k e n e n d o o r m i d d e l v a n d e t a a l. - Dit nu kan geschieden: 1° door de samenvoeging van een aantal woorden, dus: door een heelen zin, 2° door één enkel, op eigenaardige wijs samengesteld woord.

Tot het geven van een b e g r i j p e l i j k voorbeeld van de eerstgenoemde soort, voor hen nl. die de Grieksche taal niet kennen, zie ik geen kans zonder althans totaal o n g e n i e t b a a r te worden en desondanks mijn doel niet te bereiken. Na veel wikken en wegen heb ik dus besloten hiervan af te zien. Wel echter wil ik trachten een teekenend c o m p o s i t u m op een voor iederen leek bevattelijke wijze te behandelen, en ik kies daartoe als sprekend voorbeeld een werkwoord dat samengesteld is met niet minder dan d r i e voorzetsels[2]. Er dient evenwel aan vooraf te gaan een zeer korte uiteenzetting van den samenhang[3]. Hier volgt deze.

1) Immers: de Phaeaciërs, die ons als hoogbegaafde gunstelingen van de goden worden geschilderd, zouden, ingeval ze zóó dicht bij Ithaca hadden gewoond stellig wel eens iets aangaande Odysseus hebben vernomen.
2) Men zij er intusschen op bedacht dat in het Grieksch de voorzetsels oorspronkelijk adverbia zijn geweest.
3) Het voorval wordt beschreven in boek II van de Ilias, vs. 211-277.

Op zekeren keer scheldt en smaalt een heel onaanzienlijk Grieksch koninkje in het bijzijn van het geheele leger op den opperbevelhebber Agamemnon. De kort aangebonden Odysseus kan dit niet velen en dus ranselt hij den spreker met zijn staf op rug en schouders dermate, dat een bloedige buil[4] erdoor ontstaat.

De dichter nu van deze passage bezigt, ten einde het ontstaan van de buil teekenend voor te stellen, het compositum *ex-hup-an-estê*; *estê* is de reflexieve vorm van een werkwoord, dat 'stellen'[5] beteekent; deze vorm - het is een verleden tijd - moet derhalve worden vertaald door 'stelde zich', en samen met het voorafgaande *an* (korte vorm voor *ana* 'omhoog') komt dan *an-estê*, eigenlijk 'stelde zich omhoog', vrijwel overeen met ons 'rees op'; maar *hup* (korte vorm voor *hupo*) beteekent '(er) onder', of in dit geval 'onder den staf', en *ex* '(er) uit', of in dit geval 'uit den rug'. Wij zien dus als het ware voor oogen 'de bloedige buil opzwellen onder den staf tusschen de schouderbladen'. - Voorwaar, plastischer voorstelling is onmogelijk.

Daar ik het nu toch over een compositum heb gehad, dunkt het mij niet ondienstig hieraan de bespreking toe te voegen van een heele serie samenstellingen, die met den naam van een metaal als eerste lid, tot een halve eeuw geleden, bijkans alle verkeerd plachten te worden verklaard. Men wist namelijk wel dat in enkele gevallen de naam van het metaal overdrachtelijk moet worden opgevat, ook wanneer die niet het eerste lid is van een compositum, maar als afzonderlijk adjectivum aan een substantivum wordt toegevoegd. Dat immers *chruseê Aphroditê* niet de 'gouden', d.w.z. 'de uit goud gevormde Aphrodite[6]' beteekent, maar 'de gulden', d.w.z. 'de gulden gaven schenkende Aphrodite', begrijpt ieder, die niet een volslagen vreemdeling is in dichterlijke uitdrukkingen; en even voor de hand ligt dat *arguropeza* eig.: 'zilvervoetig', het epitheton van Achilles' moeder, de zee-godin Thetis,

4) Mijns inziens blijkt juist uit het 'teekenende' van de samenstelling dat het woord *smoodin(g)x* niet door 's t r i e m ' moet worden vertaald, zooals o.a. VOSMAER doet, maar door 'buil'; immers een striem w o r d t wel z i c h t b a a r , maar v e r h e f t z i c h niet, en, zooals we aanstonds zullen zien, duidt een der samenstellende voorzetsels bepaaldelijk aan dat er sprake is van 'zich verheffen'. - In het 23e boek van de Ilias, vs. 716, heeft dit woord m.i. dezelfde beteekenis.

5) Onverschillig in welke houding, dus: s t a a n d e , z i t t e n d e enz.; het wordt ook o v e r d r a c h t e l i j k gebruikt.

6) Bij de Romeinen: Venus.

niet doelt op ‘zilveren k u n s t-voeten’, die zij natuurlijk niet noodig had; misschien evenwel is niet overbodig te vermelden, dat de uitdrukking is ontleend aan het zich aan haar voeten hechtende z i l v e r w i t t e z e e s c h u i m .

Met verreweg de meeste overige composita, welker eerste deel een m e t a a l aanduidt, staat de zaak anders Onomstootelijk is, sedert ruim vijftig jaar, de dwaling bewezen van hen, die in de meening verkeerden, dat s t e e d s e n a l t i j d het voorwerp, aangeduid door het tweede lid, m a s s i e f vervaardigd was van het in eerste lid genoemde metaal. Een dergelijk ‘massief zijn’ nu duidt de dichter slechts op een achttal plaatsen nadrukkelijk aan, en wel door vóór aan het stofaanduidend a d j e c t i v u m het bijwoord *pan* ‘geheel’ vast te hechten, dus b.v. *panarguros* ‘van massief zilver’[7], en op vele andere plaatsen, waar eveneens werkelijk van massief metaal sprake is, bezigt hij enkel den naam van het metaal zonder meer.

De bovengenoemde dwaling heeft dus wel een oorzaak; en ze heeft zoo lang voortgeduurd, omdat men elkaar eenvoudig napraatte, niet doordrong tot de oorspronkelijke beteekenis der woorden en niet bedacht dat de bedoelde voorwerpen, waren ze van massief metaal, veel te zwaar zouden wezen voor het gebruik en niet doelmatig.

Eén voorbeeld. Herhaaldelijk lezen we als epitheton, vooral van G r i e k s c h e krijgslieden het adjectivum *chalkochiton*[8]. Het woord *chalkos* beteekent ‘koper’[9]. Een *chiton* is een korter of langer ‘lijfrok’ van m a k l i j k p l o o i b a r e stof. Het compositum ware dus eigenlijk een ongerijmdheid; maar als men nu verneemt dat lijfrokken van koperen platen of reepen werden voorzien op de meest kwetsbare lichaamsdeelen, dan begrijpt men 1° dat dít en tevens d e r g e l i j k e composita niet s t e e d s behoeven te beteekenen wat de philologen vroeger meenden, maar ook k u n n e n beteekenen ‘voorzien van’ of ‘versierd met’, 2° dat vertalingen zooals ‘(Achaiërs) in 't koperen borstkleed’ of

7) Odyssea boek IX vs. 203, waar sprake is van een mengvat.
8) Dit zou de vorm zijn van den nominativus singularis. Het woord wordt echter toevallig alleen in het meervoud gebezigd.
9) Daar koper zeer buigzaam is, wordt het, inzonderheid voor w a p e n e n , met een tin-alliage gehard tot b r o n s .

'pantser' en 'in koper gepantserd' (Achaiërs)', gelijk o.a. Vosmaer geregeld doet, niet door den beugel kunnen.

Nu heeft de geniale kunstkenner Vosmaer slechts voor een zeer klein gedeelte schuld aan deze fout; want wel flink thuis in het Grieksch, maar geen philoloog zijnde, heeft hij bij het vertalen in versmaat[10] niet zelf nagedacht over deze uitdrukking en eenvoudig de toen heerschende verklaring overgenomen, tenzij hij heeft bedoeld door op deze wijs te vertalen zich *even* d i c h t e r l i j k uit te drukken als Homerus; maar hoe, vraag ik, rijmt dit dan met de manier, waarop hij b.v. in de Ilias de woorden *chruseê Aphroditê*[11] vier van de vijf keeren[12] weergeeft? Want dáár is hij geweest 'plus royaliste que le roi'; immers wel is deze v e r b i n d i n g van epitheton en substantivum poëtisch, maar niet de b e t e e k e n i s van het epitheton; die is enkel en alleen, doodgewoon 'gouden'; maar door zijn vertaling 'gulden Aphrodite' (of z.a. hij spelt, 'Afrodite') geeft Vosmaer aan het geheel een dichterlijk tintje; dit is dus als het ware een surrogaat.

Heel wat zonderlinger handelde nog betrekkelijk kort geleden een zéér degelijk philoloog in ons land, omtrent wien ik stellig en zeker weet, dat hij zijn leerlingen de bovenbedoelde j u i s t e verklaring van *chalkochiton* placht in te prenten. Ik had nl. in mijn 'Verklarende aanteekeningen op het eerste boek van de Ilias'[13], - ter weerlegging van de tot dusverre algemeen gangbare vertaling van *argurotoxos*[14] door 'zilverbogig' of 'met den zilveren boog', - geschreven: 'de boog was niet v a n z i l v e r g e m a a k t. maar m e t z i l v e r v e r s i e r d; immers de dichter kent den goden geen geheel onbruikbare wapens of gereedschappen toe'. (Tusschen twee haakjes: de uitdrukking *chrusotoxos* 'een boog hebbend met g o u d versierd' zou ongetwijfeld door den dichter zijn gebezigd, wanneer maar dit woord in de versmaat had gepast[15]. Bovenbedoelde philoloog nu, die mijn verklaring van *argurotoxos* afkeurde, schreef me dadelijk na de

10) Hierop kom ik terug in het laatst van het volgend hoofdstuk.
11) Zie blz. 383 regel 26.
12) Boek V vs. 427, XIX vs. 282. XXII vs. 470, XXIV vs. 699. - Eén keer (boek III vs. 64) was het hem niet mogelijk het Grieksch op den voet te volgen.
13) Verschenen in 1911.
14) Epitheton van Apollo.
15) Het is veel te omslachtig hier de reden uiteen te zetten van dit 'niet in de versmaat passen'. Men zal mij wel willen gelooven.

lezing van mijn aanteekening het volgende[16]: ‘Als - wat ik *niet* geloof - de dichter bij de vraag of een van enkel metaal vervaardigde *goden*- (niet menschen!-) boog schieten kan, een oogenblik heeft stilgestaan, dan heeft hij zeker gezegd: bij de menschen is dat onmogelijk, maar bij de goden mogelijk’. - Zijn verwarren van ‘gespannen worden’ en ‘schieten’ daargelaten, een vergissing, die ik gaarne stel op rekening van de haast, dunkt me 's mans verschil in opvatting van *chalkochiton* en van *argurotoxos* toch, zacht uitgedrukt, een meten met twee maten.

* * *

Ieder, die ten minste iets, hoe weinig dan ook, van Grieksch proza heeft gelezen, moet, wanneer hij zich voor het eerst gaat bezighouden met de gedichten van Homerus, een heelen rijstebrijberg verwerken van hem vreemde vormen en woorden; hij is derhalve in de wolken als hij te hooi en te gras een woord tegenkomt, waarvan hij zijns inziens de beteekenis kent. Niettemin is dit zeer vaak verbeelding; immers tijdens het ontstaan van Ilias en Odyssea was de Grieksche taal nog betrekkelijk jong, dus: nog aan het groeien, en pas sedert zij haar vollen wasdom had bereikt, dus: in het zoogenaamde klassieke tijdvak, duiden meestal dezelfde woorden dezelfde begrippen aan.

Naar het mij voorkomt, bestaat hiervan geen treffender voorbeeld dan de namen der kleuren. In het klassieke tijdvak[17] namelijk werd b.v. ‘zwart’ uitgedrukt door het woord *melas*, ‘wit’ door *leukos,* ‘purper’[18] door *porphureos*[19]. Wie evenwel meent dat deze woorden ook in het episch tijdvak dit plachten aan te duiden, heeft het mis, glad mis. Want toen beteekende *melas* ‘donker’, *leukos* ‘licht’ of ‘helder’, *porphureos* ‘glinsterend’[20].

Eerlijk gezegd: het zal mij niet verwonderen, wanneer zelfs de een of andere classicus vreemd opkijkt bij deze bewering. Ik dien haar dus wel met de noodige bewijzen te staven, natuurlijk

16) Ik citeer zijn woorden letterlijk.
17) Evenals trouwens later.
18) In zijn verschillende schakeeringen.
19) In het Attische dialect samengetrokken tot *porphurous.*
20) Aanstonds vertel ik dat het bij enkele substantiva wél in de latere beteekenis wordt gebruikt.

aan de beide heldendichten ontleend; en ik durf mij vleien dat mijn argumentatie ook niet ongenietbaar zal zijn voor leeken

Men zij er intusschen op bedacht dat in de epische taal niet alle kleuren van het spectrum streng gescheiden blijven, wijl de dichters vaak een benaming ontleenen aan iets, wat in de hen onmiddellijk omringende natuur hun is opgevallen; zoo beteekent b.v. *chloros* de kleur van de aan boomen en heesters uitbottende blaadjes; het wordt dus, naar omstandigheden, gebezigd voor 'geelgroen' of 'groengeel' en tevens voor 'groen' of 'geel', terwijl, merkwaardig genoeg, het ook de gelaatskleur aanduidt van iemand, die schrikt of plotseling wordt bevangen door vrees; en het van *kuanos* lazuursteen afgeleide *kuaneos* beteekent 1° 'donkerblauw', zoodat het gebruikt wordt voor het d i e p e zeeblauw, 2° 'blauwzwart', wij zouden zeggen: 'raafzwart', terwijl daarentegen 'l i c h t zeeblauw' *glaukos* heet, omdat het glinstert als het oog van een glaux 'uil'.

Ter zake. Op zekeren keer[21] was Achilles' moeder, de zeegodin Thetis, zeer somber gestemd. Ze hulde zich derhalve in een r o u w-sluier, waarvan de kleur *kuaneos* 'raafzwart' was; maar er wordt aan toegevoegd: 'geen gewaad nu was *melanteron* dan dit'. Deze comparatief-vorm van *melas* beteekent dus zonder twijfel niet 'zwarter', maar 'donkerder'. Twijfelt desniettemin iemand toch nog, dan verwijs ik hem naar de twee plaatsen[22], waar *melas* als epitheton voorkomt bij *kuanos,* d.w.z. bij den d i e p - b l a u w e n lazuursteen.

En wat *leukos* betreft: zou soms iemand in ernst meenen dat Patroclus de paarden van Achilles niet met h e l d e r water placht te boenen[23], maar met water, w i t gemaakt door melk of kalk of op eenige andere wijze? - Deze beteekenis, nl. 'helder', klopt ook volkomen met de beschrijving van Calypso's wondergrot[24]: dáár immers stroomden vier bronnen *hudati leukooi,* d.w z. 'met (of: van) h e l d e r water', terwijl elders, wanneer van g e w o n e bronnen wordt gesproken, deze, om de hoedanigheid van haar water aan te duiden, steeds als epitheton *melanudros* hebben,

21) Zie boek XXIV van de Ilias vs. 90 v.v.
22) Ilias boek XI vs. 24 en 35.
23) Ilias boek XXIII vs. 282.
24) Odyssea boek V vs. 70.

d.w.z. ‘met donker (lijkend) water’, immers: hetzij ten gevolge van de engte der opening, waaruit het vocht sijpelt, hetzij ten gevolge van de diepte der bron, hetzij ten gevolge van de(n) mede te voorschijn komende(n) humus - daaromtrent zijn de verklaarders het niet eens -, lijkt het water wel het tegenovergestelde te zijn van ‘helder’, maar toch geenszins ‘zwart’. - Ten overvloede dit: *leuk* is niet anders dan een verlengde vorm van den stam *luk* ‘licht’.

Eindelijk *porphureos.* Door *porphur,* den verdubbelden en dus in beteekenis versterkten vorm van den stam *phur,* wordt een onrustige beweging aangeduid. - Wanneer het zeewater in onrustige beweging is, glinstert het, ook als het niet door de zon wordt beschenen, en dan heeft het bij Homerus als epitheton *porphureos.* Derhalve is ‘glinsterend’ de oudste beteekenis van dit adjectivum; dit blijkt ook ten duidelijkste uit een ontegenzeggelijk tot het ‘oergedicht’ behoorende plaats[25], waar de regenboog *porphureê* wordt genoemd. Zulk een glinstering is tevens de eigenschap van alle purpersoorten (rood-purper, blauw-purper, paars-purper enz.), zoadat men veilig kan aannemen dat de oorspronkelijke beteekenis van het niet bij Homerus voorkomende *porphura* is geweest glinsterkleur. En al is het aan den eenen kant ontegenzeggelijk, dat op de vele plaatsen bij Homerus, waar aan een woord, dat b.v. ‘deken’, ‘mantel’, ‘kleed’ beteekent, het adjectivum *porphureos* wordt toegevoegd, de kleur daarvan liever door purper moet worden weergegeven, uitgemaakt aan den anderen kant is het, dat, al heeft soms in de Middellandsche zee het water na een storm korten tijd werkelijk een purperen gloed, het adjectivum *porphureos* als eigenschap van het (zee-)water steeds in de oorspronkelijke beteekenis wordt gebezigd, dus = glinsterend; immers: voorbijgaande eigenschappen pleegt Homerus niet door een epitheton uit te drukken.

Intusschen - en hierop komt eigenlijk *dit* gedeelte neer van mijn betoog - de Grieken uit het klassieke tijdperk vatten de

25) Ilias boek XVII vs. 547. - Zooals trouwens vanzelf spreekt, vertaalt Vosmaer, die geen philoloog was (zie hoofdstuk III), het hier in navolging van anderen, b.v. van J.H. VOSZ, verkeerdelijk door ‘purperen’; en dus lezen we ook 4 regels verder bij hem, evenzeer in navolging van Vosz: ‘omhuld van (!!) een purperen nevel’.

adjectiva *melas, leukos* en *porphureos* evenzoo op als de straks door mij bedoelde beginnelingen. Immers die Grieken waren g e v o e l s-menschen en hadden, o p z e e r e n k e l e u i t z o n d e r i n g e n n a, allerminst aanleg voor wijsgeerig nadenken en uitpluizen, m.a.w. o p p e r v l a k k i g h e i d z a t h u n i n h e t b l o e d.

Eén voorbeeld slechts. Het tweede lid van het compositum *gaiê-wochos*[26] is ongetwijfeld[27] afgeleid van den stam *wech*, die 'bewegen' beteekent en 'vervoeren' en waarmede ook ons 'wagen' samenhangt. De samenstelling nu is een epitheton van den zeegod Poseidon, die telkens de aarde[28] overstroomt; zij kan alzoo gevoegelijk vertaald worden door 'over de aarde rijdend' of 'de aarde berijdend'. Nu is minstens sedert de 6e eeuw vóór onze jaartelling de *W* uit het te Athene gesproken Attisch dialect verdwenen; deze zoogenaamde medeklinker werd er derhalve niet meer gehoord en niet meer geschreven[29]. Dientengevolge kon de Athener AESCHYLUS[30], toen hij na zijn vele krijgslauweren zich begon toe te leggen op het schrijven van treurspelen en daarvoor menigmaal bij Homerus te gast ging - deze gold namelijk als de leermeester der tragedie-schrijvers - allerminst de ware afleiding vermoeden van het bedoelde compositum; hij meende dat het, evenals zoo menige andere samenstelling op -*ochos*, kwam van den stam van *echein*[31] 'hebben', 'houden' en overdrachtelijk 'behouden', 'beschermen'. En zoodoende heeft hij in zijn onwetendheid[32] op ééne plaats[33] *gaiêochos* als epitheton van Poseidon gebezigd, in de meening dat het 'de aarde omvattend' beteekende, en op een andere plaats[34] als epitheton van Zeus, in den zin van 'het land beschermend'.

* * *

26) De *W* moet worden uitgesproken niet zooals in het Nederlandsch, maar zooals in het Engelsch; zij is dus ten halve een klinker.
27) Nog niet zoo lang geleden is een inscriptie ontdekt, die daaromtrent de vermoedens der geleerden volkomen heeft bevestigd.
28) Grieksch *gaia* of *gê.*
29) Behalve als c i j f e r-teeken = 6.
30) 524-456 v. Chr.
31) Dus van *sech*, hetgeen Aeschylus n i e t wist, maar minstens 22 eeuwen later, philologen w e l.
32) WELLAUER begaat in zijn 1830 (en 1831) verschenen *Lexicon Aeschyleum* dezelfde fout.
33) Sept. 310.
34) Suppl. 816.

Zeer bizonder is in de beide heldendichten de rijkdom aan treffende, sprekende vergelijkingen. Een sterk voorbeeld hiervan levert binnen een bestek van 17 verzen[35] het 4e boek van de Ilias, te weten waar sprake is van een krijgsman, die ternauwernood aan den dood ontsnapt. We lezen daar dat een godin den noodlottigen pijl ‘even ver van zijn lijf afweert, als (geschiedt) wanneer een moeder van haar kind, dat in zoeten slaap ligt, een vlieg afweert’, en iets verder dat van dien krijgsman ‘de dijen met bloed werden geverfd, evenals (geschiedt) wanneer een vrouw ivoor verft met scharlaken’[36].

* * *

Tot besluit van dit hoofdstuk een zeer merkwaardige versregel, waarin van een pijlschot de drie vrijwel gelijktijdige uitwerkselen - men zou bijkans kunnen zeggen de drie ‘momenten’ of ‘tempo's’ - zijn vervat. Door den schutter is namelijk de boog kringvormig gekromd, de pees tot zijn borst aangetrokken, de pijl met de keep op de pees en met de punt op den boog vastgehouden; en dan lezen we:

lingxe bios, neurê de ewiwachen, alto d' oïstos[37],

hetgeen beteekent ‘de boog klonk, en het snoer ronkte, en weg sprong de pijl’.

Ik tart ieder mij in moderne litteratuur een versregel aan te wijzen meer kernachtig dan deze.

(Wordt vervolgd.)

35) Nl. vs. 130-146.

36) Zóó, en niet door ‘(rood-) purper’ vertaal ik het woord *phoinix,* teneinde verwarring te voorkomen met het op blz. 388 behandelde *porphureos.*

37) Ilias boek IV vs. 125. In plaats van *ewiwachen* was, toen men nog niet wist dat ooit een *W* had bestaan, de gewone lezing *meg' iachen,* dus: ‘ronkte luid’. Ruim 60 jaar geleden heeft A. NAUCK de verbetering voorgesteld.

Amerika en de ‘Vereenigde Staten van Europa’ door Dr. A. Lysen.

‘Het *economische* voonbeeld voor Paneuropa vormen de Vereenigde Staten van Amerika - het *politieke* voorbeeld voor de ontwikkeling van Paneuropa vormt de *Panamerikaansche Unie*[1)] Zoo bepaalt graaf Coudenhove-Kalergi de plaats, die Amerika ten opzichte van een vereenigd Europa behoort in te nemen.

De Vereenigde Staten van Amerika als economisch voorbeeld voor Europa: dit houdt in, dat ook ons werelddeel zich tot een min of meer protectionistische economische eenheid, tot een tolverbond moet organiseeren. Als staatkundig sluitstuk op deze economische structuur denkt Coudenhove-Kalergi zich dan een Paneuropeesche Unie naar het voorbeeld van de Panamerikaansche. Zulk een unie zou een niet zeer engen politieken band tusschen de Europeesche volken leggen; immers ook de Panamerikaansche Unie laat de nationale zelfstandigheid harer leden vrijwel onaangetast, wijl haar werkzaamheid grootendeels ligt en min of meer opzettelijk gehouden wordt binnen de grenzen van het sociale, humanitaire, geestelijke, waar men elkander ver tegemoet kan gaan zonder vast te loopen in het gevaarlijke moeras der politieke levensquaesties. Maar op den duur verwacht Coudenhove-Kalergi méér: de ‘practische resultaten van de Panamerikaansche beweging worden versterkt door de *ideëele waarden,* die zij heeft doen ontstaan. Onder haar invloed heeft zich een Panamerikaansch bewustzijn, een Panamerikaansch solidariteitsgevoel, een Panamerikaansche openbare meening gevormd. Deze practische en ideëele stroomingen beoogen een nauwere politieke, economische en cultureele aaneensluiting van het Amerikaansche continent,

1) R.N. Coudenhove-Kalergi: Paneuropa; vertaling van Carolus Verhuist (La Haye Vienne 1928), bl. 47.

tegenover Europa en Azië: een *Panamerikaansche Volkenbond*'[1] En naar dit voorbeeld zou dus de Europeesche eenheidsbeweging haar bekroning moeten vinden in een Paneuropeeschen volkenbond.

Wanneer dan eenmaal deze beide continentale statenbonden tot stand gekomen waren, zouden de volken, die de westersche cultuur dragen, in drie groote groepen georganiseerd zijn: 'Wereldbritannië' (het Britsche Rijk), 'Paneuropa en Panamerika, die alle drie belang hebben bij de handhaving van den wereldvrede, en die zoowel door gelijke politieke beginselen als door een gemeenschappelijke cultuur en afkomst verbonden zijn, zouden op den langen duur de onoverwinnelijke borgen zijn voor een vreedzame ontwikkeling der wereldbeschaving'[2].

In den Geneefschen Volkenbond zouden de genoemde statengroepen, evenals de Russische federatie en eventueel een Oost-Aziatisch statenblok, als politieke eenheden optreden en in de Volkenbondsorganen ook als zoodanig vertegenwoordigd zijn. Alle grond is er voor de door Coudenhove-Kalergi gekoesterde verwachting, dat de Vereenigde Staten van Amerika onder dié omstandigheden, in het verband dus van een onverdeeld Panamerika, stellig bereid zouden zijn om te Genève aan de Volkenbondstaak mede te werken.

Maar welk een lange, moeizame weg zou eerst nog afgelegd moeten worden! Hoeveel onberekenbare voorwaarden zouden daartoe in vervulling moeten gaan! Allereerst: de Panamerikaansche Unie geconsolideerd tot een internationale organisatie, machtig genoeg om ook de politieke levensbelangen van het westelijk halfrond te behartigen.... Daar rijst al dadelijk de prealabele vraag, of de Vereenigde Staten van Amerika ooit bereid zouden zijn om zich de velerlei gebondenheid, die uit het lidmaatschap van zulk een continentalen volkenbond zou voortvloeien, te laten welgevallen. Men verlieze niet uit het oog, dat Washington in de Panamerikaansche Unie steeds de leiding heeft gehad en nòg heeft, en dat deze Noord-Amerikaansche hegemonie onmisbare voorwaarde voor de medewerking van de Vereenigde Staten aan

1) Paneuropa, bl. 51.
2) Paneuropa, bl. 52-53.

den arbeid der Panamerikaansche Unie, mitsdien voor het bestaan van deze unie zelf is[1]. En zoolang de hegemonie der Vereenigde Staten op het Amerikaansche continent bestendigd blijft, zou zelfs de verdere consolidatie der Panamerikaansche Unie aan de regeering te Washington geen aanleiding kunnen geven om haar houding tegenover den Volkenbond van Genève te veranderen. Een gewijzigde politiek uit dien hoofde zou enkel denkbaar zijn, indien de Noord-Amerikaansche hegemonie plaats maakte voor een stelsel van politiek evenwicht. Maar we zagen reeds, dat deze - overigens onwaarschijnlijke - machtsverschuiving tevens fnuikend zou zijn voor de Panamerikaansche beweging en dus haar ontwikkeling tot een hechter politieke organisatie ten eenenmale zou uitsluiten.

De allereerste voorwaarde, van welke de verwezenlijking van Coudenhove-Kalergi's denkbeeld aangaande de toekomstige groepeering der werelddeelen afhankelijk zou zijn, blijkt derhalve reeds bij voorbaat onvervulbaar. Overbodig is het in dit verband van scepsis tegenover een naar Panamerikaansch voorbeeld georganiseerd Europa te getuigen. Stipte navolging van dit voorbeeld zou trouwens al dadelijk hierom ondoenlijk zijn, wijl er in ons werelddeel van een door slechts één enkelen staat of statenbond uitgeoefende hegemonie geen sprake is.

Zoo beschouwd, bieden Coudenhove-Kalergi's plannen omtrent een in continentale ‘Ueberstaaten’ onderverdeelden Volkenbond niet veel kans op verwezenlijking!

Men hechte dan ook geen bijzondere beteekenis aan zijn vermaning: *‘Panamerika is voor Europa het grootste gevaar - of de grootste hoop:* gevaar, indien Europa in internationale “Kleinstaaterei” verbrokkeld blijft - terwijl aan de andere zijde van den Atlantischen Oceaan zich een werelddeel organiseert; hoop, indien Europa van zijn moderne dochter iets wil leeren en de Panamerikaansche beweging door een Paneuropeesche aanvult.’[2]

Neen, op Panamerika zij Europa's, hoop niet gevestigd. En ook

1) Zie mijn beschouwingen hierover in: ‘Pan-Amerika op z'n smalst?’ (Vragen van den dag, Juli 1928, bl. 520).
2) Paneuropa, bl. 51.

het ‘gevaar’, dat ons werelddeel uit het westen zou bedreigen, is niet Panamerika als zoodanig. Moge er al van gevaar gesproken worden, dan is het toch zeker in strijd met de werkelijkheid, zoo men het westelijke halfrond in zijn geheel als den te duchten tegenstander zou doodverven. Immers steeds moet in het oog worden gehouden, dat het Amerikaansche continent aan den lijfband loopt van de groote unie in het noorden en dat, indien er uit die richting gevaar dreigt, dit in hoofdzaak of zelfs uitsluitend toe te schrijven is aan invloeden uit Washington. Niet Europa's verhoudng tot Panamerika, maar die tot de mogendheid, door welke Panamerika geleid wordt, is van overwegend belang voor de toekomst van ons werelddeel; - en indien men in deze verhouding al geen ‘gevaar’ vermag te speuren, dan is toch wel de benaming ‘concurrentie’ op haar plaats, - concurrentie, in de politiek, maar vooral ook op economisch gebied.

Men heeft zelfs beweerd, dat de Paneuropa-beweging een deel van haar aanhang te danken zou hebben aan deze economische tegenstelling tusschen Europa en de Vereenigde Staten van Amerika, wijl velen enkel van een Europeesch tolverbond heil en redding verwachten in den tarievenstrijd, dien de transatlantische handelspolitiek nog zal hebben uit te vechten.

Telkens kan men bemerken, hoe tal van Europeanen de toenemende welvaart in de Noord-Amerikaansche unie met schele oogen gadeslaan, en het is alleszins verklaarbaar, dat men dit verschil als een tegenstelling, en de zienderoogen groeiende tegenstelling als een gevaar gaat beschouwen.

Deze opvatting erlangt bevestiging door het feit, dat de wereld-oorlog en zijn liquidatie ons continent in beangstigend hooge mate afhankelijk van de Amerikaansche geldmarkt hebben gemaakt. De ook hier te lande door zijn publicistischen arbeid bekende Britsche journalist Thomas Greenwood, die zich een scherp waarnemer van Europeesche toestanden pleegt te betoonen, laat zich over deze economische dienstbaarheid in bittere ironie uit: ‘Die Herren, welche die Finanzabkommen aller Art, die Europa an Amerika binden, ausgedacht, angenommen, verhandelt, unterzeichnet und ratifiziert haben, werden die Weisheit ihrer Akte mit ihrem Gewissen auszumachen haben. Für diese Handwerker der

Geschichte können höchstens ihre Altersgenossen mildernde Umstände beantragen. Die junge Generation jedoch und vor allem die eben aufsteigende wird nie begreifen, warum Sieger und Besiegte dauernd an einen schweren Wagen gespannt bleiben sollen, um das Korn eines anderen einzufahren.'[1] Voorwaar, in deze rake bewoordingen klinkt iets door van het vernietigende oordeel, dat de geschiedenis eenmaal zal vellen over het tijdperk van bewapeningswedstrijd en tarievenoorlog, van evenwichts- en alliantiepolitiek, - een tijdperk, waarvan we het uitluiden, klokslag na klokslag, thans beluisteren, - in de moeizame pogingen om te geraken tot politieke en economische 'ontwapening' der volken....

Een stap achterwaarts op dezen toch al zoo ongemakkelijken weg beduidde de offensieve douanepolitiek, waarmee de Vereenigde Staten van Amerika in den zomer van 1929 begonnen te dreigen, - een houding, die niet weinig heeft bijgedragen tot de meening, dat Amerika een ernstig economisch gevaar oplevert voor Europa, voor de overige wereld in het algemeen. Op dit oogenblik is over het lot, dat te Washington aan de voorstellen tot tariefverhooging beschoren zal zijn, nog weinig of niets te zeggen. Doch men mag zich afvragen, of de Vereenigde Staten in dit opzicht geheel vrij staan. Heeft niet reeds de storm van protest, door de bedoelde voorstellen ontketend in de landen, die hun uitvoer bedreigd achtten, gegronde aanleiding gegeven tot de verwachting, dat de Amerikaansche wetgever, onder invloed van zulk hevig protest, zich tot matiging gedrongen zou voelen?

Inderdaad, zelfs de Vereenigde Staten van Amerika, de machtige unie, die de kleinere staten van het westelijk halfrond naar haar pijpen doet dansen, de onverbiddelijke schuldeischeres van de verarmde, ja, ten deele insolvente Europeesche mogendheden, - zelfs Washington kan zich een politiek van louter zelfzuchtige willekeur niet veroorloven. Het moge de hegemonie voeren in de Panamerikaansdhe Unie, - ten opzichte van de overige volken der wereld deelt het toch in de allerwegen sterker gevoelde inter-

1) Thomas Greenwood: Europa zu Dreien? I: England, Frankreich, Deutschland als Verwaltungsrat (Europäische Revue, September 1929, bl. 383).

dependentie, die een toenemende mate van solidariteit en een hierop berustende internationale organisatie dringend vereischt.

Wanneer de Vereenigde Staten hun invoerrechten verhoogen en daardoor den uitvoerhandel van andere landen bemoeilijken, dan is het direct gevolg: nadeel voor het bedrijfsleven in deze landen, voordeel voor bepaalde, door het verhoogde tarief beschermde bedrijven in de Vereenigde Staten. Maar door de indirecte schadelijke gevolgen wordt ook de protectionistische staat zelf getroffen: allereerst door de prijsverhooging van het beschermde artikel, wat nadeeligen invloed heeft op de betrekkelijke koopkracht van het Amerikaansche publiek; vervolgens bovendien door de tegenmaatregelen, waarmee andere mogendheden trachten den invoer van Amerikaansche goederen te weren. Zoo wreekt zich elke tariefverhooging, waarbij de wederkeerige economische afhankelijkheid der volken miskend wordt; - zij wreekt zich in haar nadeelige gevolgen voor het protectionistische land zelf zoowel als voor de overige wereld.

De Vereenigde Staten van Amerika, die dan weliswaar geen economische wereldhegemonie voeren, maar toch stellig de rijkste, meest welvarende en daarom minst afhankelijke mogendheid zijn, verkeeren door dit economisch ‘record’ het meest in de verleiding om zich aan protectionistische maatregelen te vergrijpen: in dien zin leveren zij voor de overige volken, voor de Europeanen in het bijzonder, wel degelijk een ‘gevaar’ op. - Om die reden is er buitengewone beteekenis te hechten aan de vraag, of het mogelijk zou zijn die protectionistische verleiding te doen afnemen door de economische afhankelijkheid van de Noord-Amerikaansche unie ten doen toenemen en, zoo ja, zou er dan ook voor Europa bij het streven naar dat doel een taak te verrichten zijn?

Het antwoord op beide vragen moet stellig bevestigend luiden. Er zijn inderdaad middelen aan te wijzen, waarvan de aanwending het besef der economische interdependentie tusschen de volken der aarde ook in de Vereenigde Staten van Amerika zal kunnen versterken; en juist Europa is het allereerst eraan toe zich van die middelen te bedienen.

Ik zinspeel hier niet op een Europeesch tolverbond, dat weliswaar het economisch verkeer tusschen de volken van Europa onderling zou vergemakkelijken en in dit opzicht dan ook een zekere vooruitgang zou beduiden, maar dat op de verhouding tot Amerika juist een averechtschen invloed zou uitoefenen. Immers door ons werelddeel met een tariefmuur te omgeven legt men een slagboom dwars over den Transatlantischen handelsweg, wat het door de Noord-Amerikanen gekoesterde gevoel van economische zelfgenoegzaamheid tot een nationale levensbehoefte zou doen aanzwellen. Elke afsluiting naar buiten, elke belemmerende grensafbakening, hetzij in politiek of in economisch opzicht, werkt fnuikend op den groei der internationale betrekkingen, - belet de toeneming van die wederkeerige afhankelijkheid, waarin enkel een hoog ontwikkeld onderling verkeer de volken vermag te brengen en die de krachtigste waarborg voor den wereldvrede vormt.

Neen, de middelen, waarop werd gedoeld, zijn van geheel anderen aard. Zij beoogen juist aan de bestaande economisch-politieke grenzen, - binnen, rondom en buiten Europa, - dat karakter van verkeersbelemmeringen te ontnemen, - zònder nochtans die grenzen als zoodanig aan te tasten. De tijd schijnt gekomen, waarin de al of niet door de natuur begunstigde afbakening der staten niet langer dienstbaar behoort te worden gemaakt aan een uit wantrouwen voortgekomen en weer wantrouwen wekkend streven naar politieke veiligheid en naar economische zelfgenoegzaamheid, - een streven, dat door de wereldgeschiedenis heen een voortdurende bedreiging van den vrede is gebleken en dat ten eenenmale misplaatst mag heeten in een volkensamenleving, waarvan de leden zoozeer op elkander aangewezen zijn, als tegenwoordig - vooral in economisch opzicht - het geval is.

Algemeen wordt erkend, dat de noodzakelijkheid om de vaak veel te eng getrokken nationale grenzen tot niet veel meer dan zuiver volkenrechtelijke gebiedsafscheidingen te herleiden, het allerdringendst is in het sterk versnipperde Europa met zijn bonte verscheidenheid van ‘onafhankelijke’ volken, die zich in even zoovele ‘zelfstandige’ ‘Nationalwirtschaften’ met tolmuren tegen elkander afsluiten. Maar de min of meer geleidelijke ontmanteling

van deze economische vestingen, - die niet overal tezelfder tijd en evenmin overal met dezelfde doortastendheid behoeft te worden aangevat, - kan heel goed voortgang vinden, zonder dat een nieuwe tariefwal, om heel Europa heen, in de plaats komt van de uitgebroken binnenmuren. Juist doordien in dezen gedachtengang de Europeesche staten geleidelijk, groepsgewijs en ongelijktijdig, - eerst dan, wanneer het mogelijk blijkt, - tot tariefverlaging zouden overgaan, zou het verband met de belangen van het internationale handelsverkeer geen oogenblik verbroken behoeven te worden. Daarin schuilt tweeërlei voordeel. In de eerste plaats zou het hierboven aangeduide gevaar van een Europeesch tolverbond niet dreigen; want in geen geval zou het sluiten van een overeenkomst tot tariefverlaging binnen Europa ertoe kunnen leiden, dat een land met overzeesche handelsbetrekkingen - die voor ons werelddeel van niet te onderschatten beteekenis zijn! - zou meewerken aan den opbouw van een ‘continentaal stelsel’, waardoor zijn economisch verkeer met niet-Europeesche volken ernstig zou worden bedreigd. En ten tweede zou het hier bedoelde proces zich kunnen voltrekken in den vorm van collectieve verdragen, die ook voor de toetreding van andere staten dan de oorspronkelijk contracteerende partijen zouden openstaan; waarmee de mogelijkheid zou zijn gegeven, dat eveneens niet-Europeesche landen zich aansluiten, zoodra de intensiteit van hun handelsverkeer met volken van Europa zulks wenschelijk maakt. Het is vooral in dit verband, dat de gedachten uitgaan naar de Vereenigde Staten van Amerika.

De tariefverlaging tusschen de landen van ons werelddeel zal, naar te verwachten is, den aanvang beduiden van een belangrijken economischen opbloei als gevolg van het zooveel vlotter onderlinge goederenverkeer. Met deze toenemende welvaart zal een evenredige versterking van Europa's positie ter wereldmarkt gepaard gaan, waartegenover de ‘Vorrangstellung’ der Vereenigde Staten van Amerika een relatieve verzwakking zou vertoonen. Ziehier dus het oorzakelijk verband gelegd tusschen de in Europa te nemen handelspolitieke maatregelen en een vermindering van de economische zelfgenoegzaamheid der Amerikanen, - waarmee nochtans geenerlei aantasting van het bloeiende bedrijfsleven der

Vereenigde Staten verbonden is, gelijk stellig wèl het gevolg zou zijn van een Europeesche douane-unie. Integendeel, de Amerikanen zullen juist uit welbegrepen eigenbelang trachten hun voordeel te doen met de toegenomen welvaart van Europa, en dit streven zal zich uiten in pogingen tot nauwere economische samenwerking met ons werelddeel, - met die landen allereerst, waarmee de Vereenigde Staten het drukst handel drijven. Wat ligt meer voor het grijpen, dan dat ook Washington te dien einde verdragen tot tariefverlaging zal gaan sluiten, of wel zal toetreden tot reeds geldende collectieve tractaten van dien aard?

Indien enkele groepen van Europeesche mogendheden den doortastenden durf zouden hebben om het hierboven aangeprezen procédé in haar onderlinge betrekkingen toe te passen - en men kan in ons werelddeel gemakkelijk combinaties van staten aanwijzen, voor welke dit allerminst een handelspolitieke dwaasheid zou zijn! - dan zouden die maatregelen, mits beleidvol en met soepelheid genomen, op den langen duur kunnen voeren tot een heilzame reorganisatie van het wereldverkeer, tot een ongekenden opbloei van het economisch leven en tot een hechte, uit wederkeerige afhankelijkheid gesproten solidariteit der volken, die den stevigsten grondslag zou vormen voor den wereldvrede.

Het is niet onmogelijk en het wordt meer en meer waarschijnlijk geacht, dat ook Briand's denkbeelden, - die verleden zomer, ten onrechte, maar wellicht niet zonder bedoeling onder de pakkende leuze der ‘Vereenigde Staten van Europa’, op de publieke opinie zijn losgelaten, - in de richting van zulk een geleidelijke, op collectieve tractaten tot tariefverlaging berustende, economische reorganisatie van Europa zouden gaan. Er moet dan ook een betreurenswaardig misverstand ten grondslag liggen aan de wat stekelige opmerking van Poincaré, dat Stresemann, - die in dit opzicht toch stellig niet verder wilde gaan dan Briand zelf, - ‘geleid werd door de gedachte, dat de toenemende economische invloed van de Vereenigde Staten van Amerika op de oude wereld hem met onrust vervult’; en dat ‘de Vereenigde Staten van Europa, wanneer zij met die bijgedachte zouden worden gesticht,

wel geen krachtigen steun aan het werk van den wereldvrede' zouden verleenen.[1)]

Een ander Fransch politicus, Herriot, heeft in een reeks lezingen eveneens den nadruk gelegd op de Amerikaansch-Europeesche antithese, die de eenheid van ons werelddeel tot een dringenden eisch, tot een levensquaestie zou maken.

Voorzoover deze en dergelijke uitlatingen betrekking hebben op de plannen van Briand, berusten zij op tweeërlei dwaling. Ten eerste heeft de Fransche minister van buitenlandsche zaken bij meer dan één gelegenheid, met name in de regeeringsverklaring van 31 Juli 1929, ondubbelzinnig uitgesproken, dat het werk der Europeesche organisatie niet tegen eenig land gericht mag zijn: 'ook de Vereenigde Staten van Amerika hebben er belang bij, dat de Europeesche landen uit de atmosfeer van fanatisme geraken.' - En eveneens is een verkeerd begrip nopens Briand's bedoelingen oorzaak, dat menigeen als resultaat van zijn streven de totstandkoming van een of andere Europeesche politiek-economische eenheid verwacht, - de 'Vereenigde Staten van Europa', - een Europeesch tolverbond. Men moet veeleer den populairen Franschen politicus dank weten, dat hij nimmer aanleiding heeft gegeven om aan zijn denkbeelden een zoo ver strekkende beteekenis toe te kennen. En met reden heeft hij zich daarvoor gewacht. Want alleen door een organisatie van ons werelddeel, die het *niet* tot een in politiek en economisch opzicht naar buiten toe afgesloten geheel zou maken, is het mogelijk iets tot stand te brengen, waaraan andere volken, in dit geval voornamelijk de Amerikanen, geen aanstoot kunnen nemen. Op dit punt stonden Briand en Stresemann in de tiende Volkenbondsvergadering schouder aan schouder; en alleen door de woorden van den betreurden Duitschen staatsman uit hun verband met zulk een in-offensieve Europeesche regeling te rukken, kon Poincaré tot de zooeven reeds weerlegde gevolgtrekkingen komen.

Ongetwijfeld spreekt de leuze der 'Vereenigde Staten van

1) R. Poincaré, over de Vereenigde Staten van Europa, een 28 Augustus 1929 gedateerd artikel, in de 'Nación' (Buenos-Aires).

Europa' heel wat luider tot de verbeelding der volken dan de vooralsnog uiterst vage plannen van staatslieden, wier gewoonte het niet is hun tijd met utopieën te verbeuzelen of met vuurgevaarlijke experimenten zoek te maken, - plannen, waarvan ook de practische uitwerking weinig phantastisch zal blijken en de gemoederen der groote menigte dan ook stellig niet in beroering vermag te brengen.

In het kader van deze plannen heeft het denkbeeld der hierboven vermelde en bepleite collectieve verdragen, naar verwacht mag worden, een goede kans op verwezenlijking. Dit vermoeden wordt nog versterkt door hetgeen onlangs te Washington en te Genève is bekend geworden omtrent de houding, die de Vereenigde Staten van Amerika tegenover een allereerst economische samenwerking tusschen de Europeesche volken zullen aannemen. De Amerikanen stellen zich op het standpunt, - en we hebben reeds gelegenheid gehad om verband te leggen tusschen hun welbegrepen eigenbelang en deze zienswijze, - dat een betere organisatie van ons werelddeel niet alleen een interne Europeesche aangelegenheid is, maar bovendien meer welvaart voor de Europeanen en daardoor middellijk ook den Vereenigden Staten zelf voordeel zal kunnen brengen.[1)]

Op 17 Februari is te Genève de conferentie bijeengekomen, die algemeen als de conferentie voor het tariefbestand wordt aangeduid en waar de mogelijkheid van collectieve tractaten tot tariefverlaging een belangrijk punt van bespreking vormt. Een dagbladbericht[2)] meldde kort tevoren, dat de regeering der Vereenigde Staten van Amerika naar die conferentie twee 'waarnemers' zou afvaardigen; in de desbetreffende mededeeling aan het Volkenbondssecretariaat verklaart zij in te stemmen 'met iedere poging, die ten doel heeft de internationale economische betrekkingen te vergemakkelijken en discriminatoire maatregelen uit den weg te ruimen. - Daarom heeft zij de conventie tot afschaffing van de in- en uitvoervenboden (conventie-Colijn)

1) Zie hierover: A. Plate: De strijd om de grens (Nieuwe Rotterdamsche Courant, 11 December 1929).
2) Nieuwe Rotterdamsche Courant, 12 Februari 1930.

geratificeerd en haar medewerking verleend aan elke internationale actie, die ten doel heeft de economische toestanden in de wereld te verbeteren. - De regeering der Vereenigde Staten is echter van meening, dat het voor haar geen nut heeft actief deel te nemen aan de bedoelde conferentie. Zij zal met daarom niet minder sympathie iedere actie, die door de deelnemende landen genomen zal worden, ten einde door maatregelen, die geen onbillijke bevoorrechting beoogen, de economische welvaart te vermeerderen, tegemoet zien.' - De beteekenis van dit simpele nieuwsbericht wint aanmerkelijk aan diepte, zoo we het beschouwen in het licht van de zooeven uitgesproken verwachting omtrent de houding der Vereenigde Staten tegenover een doelmatiger georganiseerd Europa.

Indien men thans aan beide zijden van den Atlantischen Oceaan, maar te beginnen aan dézen kant, met kennis van zaken en pijnlijke nauwgezetheid zoeken gaat naar den weg, die leiden kan tot de grootst mogelijke baten voor àllen, - en dat is géén breede, gladde baan, waarlangs een jubelende menigte onder zegepoorten met lichtende leuzen optrekt naar de ijle verten van een luchtkasteel, maar een smal, oneffen kronkelpad, door een kleine schare van stille werkers gehouwen in het stugge gesteente der harde werkelijkheid, - dan, alleen dàn zullen Europa en Amerika elkander ten laatste de hand kunnen reiken in eendrachtige samenwerking aan een gemeenschappelijk doel: de bevordering van wereldwelvaart en wereldvrede.

Dan zou het zelfs niet ondenkbaar zijn, dat deze heugelijke ontmoeting plaats vond.... in Genève!....

's-Gravenhage, Februari 1930.

Ein neuer Erfolg der internationalen geistigen Zusammenarbeit von Dr. J. Vorstius *Bibliotheksrat a.d. Preussischen Staatsbibliothek*

Es ist eine oft ausgesprochene Tatsache, dass Bibliographien jeder Art weniger bekannt sind und weniger benutzt werden, als der Lage der Dinge entspricht: so wichtig es für den Gelehrten ist, den notwendigen Überblick über die steigende Literaturflut zu erlangen und zu behalten, so wenig pflegt er die Bibliographien allgemeiner Art und diejenigen seines Fachgebietes für seine Studien systematisch auszuwerten, obwohl beide ihm, wenn sie zweckentsprechend angelegt sind, ohne grossen Zeitverlust sichere und erschöpfende Informationen zu übermitteln vermögen. Ein besonders hoher Wert kommt unter den Orientierungsquellen den *laufenden* Bibliographien zu, da sie ihrem Wesen nach in regelmässigen, kurzen Intervallen die neuesten Publikationen erschliessen und demnach auch für einen die Literatur seines Faches vollständig beherrschenden Gelehrten unentbehrlich sind. Denn jede Woche treten neue Bücher und Aufsätze ans Licht, und Stillstand bedeutet auch auf dem Gebiete der Literaturkenntnis und -beherrschung einen von Tag zu Tag bedenklicher werdenden Rückschritt. Um aber die laufenden Bibliographien benutzen zu können, muss der wissenschaftlich Arbeitende sie erst einmal *kennen.* Natürlich besitzt der Gelehrte im Durchschnitt die Kenntnis der inländischen Bibliographien seines Faches, aber schon die ausländischen sind ihm nicht mehr alle ohne weiteres geläufig, und ganz unsicher wird er vollends in der Frage der Literaturbeschaffung, wenn ihn die Bearbeitung eines Themas auf ein fremdes Fachgebiet führt.

So hält man unwillkürlich Ausschau nach einem bequem benutzbaren Leitfaden durch das Gebiet der laufenden Bibliographie, der jedem in die Hand gegeben werden kann, der auf irgend einem Gebiet laufende bibliographische Information wünscht. Dass ein solches Hilfsmittel in den wenigen allgemeinen bibliographischen Nachschlagewerken, die uns die Nachkriegszeit beschert hat, vorhanden sei, wird man zunächst vermuten und sie daraufhin durchmustern. Doch wird man bald erkennen, dass in ihnen naturgemäss die laufenden bibliographischen Zeitschriften und Jahrbücher unter der Fülle des übrigen Materials derart versteckt sind, dass man Mühe hat, sie überhaupt herauszufinden, ja, was bedenklicher ist, dass sie durchweg im Vergleich mit den retrospektiven Bibliographien zu oberflächlich und summarisch behandelt sind. Das Handbuch der Bibliographie von G. Schneider, das diesen Mangel noch am wenigsten aufweist und dazu auch die ausländische Literatur ausreichend berücksichtigt, hat bekanntlich die Fachbibliographien aus seinem Plane ausgeschlossen und kann daher nur für ein kleines Teilgebiet hier den Führer abgeben; und den beiden von I.G. Mudge und J. Minto jüngst in Amerika und England veröffentlichten Zusammenstellungen fehlt es in bedauerlichem Masse an der notwendigen Internationalität, und gerade die *laufenden* Bibliographien sind dort arg stiefmütterlich bedacht.

Nur eine Publikation der Weltliteratur gibt es, die das Bedürfnis nach einem bequemen und vollständigen Überblick über die laufenden Bibliographien befriedigt, nämlich der als erste bibliographische Publikation des Völkerbundes 1925 veröffentlichte ‘Index Bibliographicus’, eine unter der Redaktion von Marcel Godet, dem Direktor der Schweizerischen Landesbibliothek in Bern, zusammengestellte internationale Liste bibliographischer Zeitschriften aus allen Wissensgebieten. Indessen bedarf es einer ernsten Prüfung, ob dieses Werk, dessen Unterlagen in den Jahren 1923 und 1924 gesammelt wurden, also nunmehr sechs bis sieben Jahren alt sind, noch heute in ausreichendem Masse seine Mission zu erfüllen vermag, oder ob es inzwischen in wesentlichen Partien überholt ist. Prinzipiell bildete der Gedanke, das Verzeichnis der laufenden bibliographischen Zeitschriften von Zeit zu Zeit neu aufzulegen, einen integrierenden Bestandteil des ursprünglichen Projektes. Dem geistigen Vater des Index Biblio-

graphicus, Godet, war es von vornherein klar, dass eine bibliographische Liste der ‘bibliographies *courantes*’ selber auf dem Laufenden gehalten werden müsse, wenn mit ihr mehr als eine blosse Augenblickswirkung erzielt werden sollte. Und es liegt in der Natur der Sache, dass sogenannte ‘Bibliographien in der 2. Potenz’, also Bibliographien der Bibliographien, schneller veralten als andere bibliographische Hilfsmittel, zumal wenn sie sich auf *laufende* Bibliographien erstrecken, wie es hier der Fall ist. Denn die eigentlichen bibliographischen Zeitschriften haben oft nur eine kurze Lebensdauer, und bei den übrigen, die nur zum Teil einen bibliographischen Inhalt aufweisen, schwankt manchmal der bibliographische Gehalt und Wert im Laufe weniger Jahre ausserordentlich, da es in das Belieben der Redaktionen gestellt ist, ob und in welcher Ausführlichkeit sie in ihrer Zeitschrift einen bibliographischen Abschnitt veröffentlichen wollen. So sind es nicht nur die durch die Begründung neuer bibliographischer Zeitschriften entstehenden Lücken im Index, die ihn in seinem Wert herabgemindert haben, sondern auch veraltete Angaben über Zeitschriften, die entweder überhaupt nicht mehr leben, oder ihren bibliographischen Charakter inzwischen abgestreift haben. Wäre als Medizin gegen den zuerst genannten Übelstand noch das Hausmittelchen eines Supplementes denkbar, so ist dem zweiten nur mit einer Radikalkur, einer vollständig neuen Aufarbeitung des Materials, beizubekommen. Und hierzu scheint die Zeit in der Tat gekommen zu sein.

Faktisch aufgerollt wurde die Frage im Herbst 1928, und zwar gab den Anstoss hierzu die Tatsache, dass ein verwandter Plan sich der Verwirklichung näherte, nämlich der eines Verzeichnisses *geisteswissenschaftlicher* bibliographischer Zeitschriften, das die Internationale Akademische Union zusammen mit dem Internationalen Institut für Geistige Zusammenarbeit des Völkerbundes vorbereitet. Bei der Prüfung des gegenseitigen Verhältnisses der beiden Unternehmungen durch die Bibliotheksexperten des Völkerbundes wurden so tiefgreifende Unterscheide in Arbeitsweise und Ziel festgestellt, dass man davon absehen zu können glaubte, die beiden Projekte aufeinander abzustimmen. Zugleich aber wurde das bisher nur mässige Interesse an der Erneuerung des Index Bibliographicus zu hellen Flammen angefacht. Nach eingehender Debatte beschloss die Internationale Bibliothekskonferenz beim Institut für

Geistige Zusammenarbeit auf ihrer Pariser Tagung vom 11. bis 13. Februar 1929, in der ausser Godet-Bern besonders General-direktor Krüss-Berlin aufs wärmste für das Projekt eintrat, die Einsetzung eines aus den Herren Godet, Krüss und dem General-direktor der Pariser Nationalbibliothek Roland-Marcel bestehenden Ausschusses, der einen Plan ausarbeiten und zur weiteren Beschlussfassung vorlegen sollte. In ihrer Zusammenkunft vom 21. März 1929 beriet diese Subkommission des näheren über den modus procedendi. Es lagen zwei detaillierte Entwürfe hierzu vor: von Godet-Bern und dem Verfasser dieses Artikels, die im einzelnen durchberaten und unter Zugrundelegung des Godetschen Plans zu einem massgebenden Vorschlag zusammengearbeitet wurden.

Die endgültige Gestalt des Plans weicht trotz durchgehender Übereinstimmung mit der Grundanlage der ersten Auflage in einigen Punkten von ihr ab. Die beiden wichtigsten Differenzen sind die Heranziehung der Staatsbibliothek zu Berlin zur verantwortlichen Mitwirkung bei der Gesamtredaktion und sodann eine im Hinblick hierauf gewagte Ausdehnung der bibliographischen Einzelangaben. Schon Godet selber hatte es für wünschenswert erklärt, dass eine der ganz grossen Nationalbibliotheken die Herausgabe übernähme oder an ihr beteiligt würde, da er bei der Bearbeitung der ersten Auflage die Erfahrung hatte machen müssen, dass die dringend erwünschte Nachprüfung und Ergänzung der an die Zentrale gemeldeten Angaben in der Schweizerischen Landesbibliothek auf Schwierigkeiten stiess. Wie anders stehen in dieser Hinsicht die Millionenbibliotheken da, in denen die bibliographischen Zeitschriften des Auslandes wenigstens in überwiegender Mehrzahl gehalten zu werden pflegen! In ihnen wäre somit Korrektur und Komplettierung unzuverlässiger oder fehlender Angaben ohne allzugrosse Mühe möglich.

Auf Vorschlag von Generaldirektor Krüss wurde die Berliner Staatsbibliothek hierfür ausersehen, weil laut Ausweis der ersten Auflage des Index Bibliographicus[1)] Deutschland unter allen Staaten der Erde die grösste Zahl laufender bibliographischer Perodica besitzt, und der Schreiber dieser Zeilen zum Mitherausgeber des Werkes neben Godet bestimmt. Von dieser Lösung der Personen-

1) Unter den dort verzeichneten 1002 Zeitschriften entfallen auf Deutschland 224, auf Frankreich 150, auf Grossbritannien 89 und auf die Vereinigten Staaten 63.

frage verspricht man sich im wesentlichen drei Vorteile: Ausnutzung der bei der Ausgabe von 1925, die Godet bearbeitet hatte, gesammelten Erfahrungen, Auswertung der reichen Bestände der Berliner Bibliothek und schliesslich Bereicherung und Befruchtung durch enge Kooperation mit der ‘Internationalen Bibliographie des Buch- und Bibliothekswesens’, die sich dadurch ungezwungen ergeben wird, dass der Unterzeichnete zugleich Herausgeber dieser bibliographisch-bibliothekarisch-buchkundlichen Jahresbibliographie ist. In der im vorstehenden geschilderten Gestalt wurde der Plan im Juli 1929 von der Kommission für geistige Zusammenarbeit in Paris und zusammen mit deren übrigen Beschlüssen im September auf der Vollversammlung des Völkerbundes in Genf angenommen. Damit hat sich die weitverzweigte Organisation des Völkerbundes offiziell hinter das Unternehmen gestellt; das Völkerbundinstitut für Geistige Zusammenarbeit in Paris wird die Herausgabe übernehmen und die Publikation ebenso wie die Deutsche Kommission für Geistige Zusammenarbeit finanziell unterstützen.

Nachdem so die Ausführung der Unternehmens gesichert erscheint, heisst es nun, frisch ans Werk gehen. Die Arbeitsmethode stellt einen dem Gegenstande, wie man hofft, angemessenen Kompromiss zwischen dem Prinzip der Zentralisation und dem der Dezentralisation dar, indem eine sichtende, ergänzende, ordnende, an letzter Stelle verantwortliche Zentrale in Berlin an der Durchführung des Planes entscheidend mitwirkt, die Ausarbeitung aber wie in der ersten Auflage des Index zunächst Sache der Nationalbibliotheken der einzelnen Länder ist, die damit je für ihr Land die Verantwortung namentlich für Auslassungen übernehmen. Dass die Mitwirkung an einer solchen bibliographischen Arbeit im Rahmen der einer Nationalbibliothek gestellten Aufgaben liegt, wird kein Einsichtiger bestreiten können. Es wäre ein enger, beschränkter Standpunkt, wenn die Zentralbibliotheken ihre Aufgabe damit für erschöpft hielten, dass sie die literarische Produktion ihres Landes sammelten und für die Benutzung auch der fernsten Geschlechter bereithielten. Nein, sie haben der *lebenden* Generation gegenüber auch noch andere Pflichten zu erfüllen, sie müssen, wo immer sich die Gelegenheit auch bieten mag, positiv auf Verbreitung von Kenntnis und Wissen hinarbeiten, durch Einrichtung von Auskunftsstellen und Tauschbüros, Erleichterung des Leihverkehrs

und, wenn nötig, Übernahme zentraler bibliographischer Aufgaben sich als wahre bibliothekarische Zentrale ihres Landes ausweisen und schliesslich an den *internationalen* bibliothekarischen Aufgaben derart mitarbeiten, dass ihr Land würdig vertreten und die Sache gefördert wird. Möge es auch dan am 12. Februar zur Mitarbeit an dem neuen bibliographischen Unternehmen aufgerufenen 50 Bibliotheken und sonstigen Körperschaften an dem Geist echten Idealismus und bereitwilliger Hingabe an die Sache nicht fehlen!

Berlin, den 27. Februar 1930.

Wedergeboorte door Marie Schmitz. *(Vervolg van bladz. 332.)*

Thuis gekomen liep zij in eenen door naar boven, naar haar eigen kamer, waar de kleine wieg stond, toegedekt met een laken. Zij nam het omhulsel weg en zag neer op de zachte dekentjes en drukte voorzichtig een holletje in het kleine kussen, dat in de schemering der gordijntjes lag. Langen tijd stond zij zoo en toen zij eindelijk zichzelf hervond was 't haar, of zij keerde uit een ver land.

Sinds dezen dag leek het leven op onnaspeurbare wijze veranderd. Er schemerde een beteekenis achter elk gebeuren, alle dingen leidden naar een doel. De kleine kleertjes, waaraan haar handen werkten, waren vol van teedere belofte, ieder stuk, dat voltooid werd weggeborgen, een verheimelijkte schat.

Zij was zwijgzamer dan tevoren, maar de afwerende stroefheid, waarin zij zich gepantserd had, was weggevallen en met bevreemding bezag vaak de moeder haar verstild gezicht, waarover een glans lag, die het zelfs vroeger, toen het leven haar nog goedgezind was, nooit gekend had. Een vaag begrijpen daagde in de moeder en hoewel haar vreesachtige en kleinmoedige aard dit nauw verstaan kon, vermoedde zij, dat zelfs dit veroordeeld moederschap geluk beteekende. En het zwijgen, waarin de twee vrouwen veelal tezamen zaten, was anders geworden. Want ook de moeder dacht in deze dagen met een groeiende verteedering aan het kind, dat komen ging en soms vergat zij even wat haar benarde, wanneer zij zich voorstelde hoe dit kleinkind op haar schoot zou liggen, spartelend en hulpeloos. Ach, een kind was toch altijd een kind.... Met hoeveel diep geluk had zij al haar eigene,

met hoeveel blijdschap later elk kleinkind verbeid! Lief was het altijd.... En een kind kon het niet helpen, dat menschen het in 't leven riepen als het eigenlijk niet leven mocht.... Op wie zou het lijken? Hoe dikwijls hadden zij in hun kleinkinderen iets van zichzelf teruggevonden.... Of zou dit aarden naar den vader, dien vreemden man, dien zij niet kenden.... die haar kind.... En haar blik verduisterde weer en zij zuchtte en voelde weer heel de zwaarte van het ongeluk, dat op hen rustte.

Soms zwol het zoet gevoel, dat haar vervulde, zoo vol en zwaar in Magda uit, dat het verlangen om te spreken bijna behoefte werd. Reeds steeg het tot aan haar lippen, maar zij zei zich spottend en weemoedig, dat men over een kind als het hare niet onbevangen sprak, en waakzaam weerde zij elk woord. Maar eens ontsnapte het haar; zoo diep was haar mijmering, dat het woord tevoorschijn welde vóór zij het wist: ‘Jammer dat het nog heelemaal winter is als hij geboren wordt. Maar gelukkig is de kamer boven zonnig.’ - ‘Och,’ zei de moeder, ‘Januari, dan lengen de dagen al.... Als we maar een vroeg voorjaar krijgen.... En als 't warm wordt kan hij buiten staan, hier onder 't raam. Daar waait 't nooit.’

Toen zwegen zij beiden, als overrompeld, en zagen elkaar niet aan. Er zong een zachte vredigheid in de stilte.

Naar haar vader, naar een woord van hem ging in deze dagen Magda's hart vaak uit. Soms leek wat ging geschieden zoozeer tot een alledaagsche gebeurtenis geeffend, dat haar hart zich over zijn onverzoenlijke hardheid verbaasde. Als zij van buiten kwam en hem alleen zag in de werkplaats, waar het schuin-invallende bovenlicht langs zijn grijs hoofd streek, dan wilde zij wel hier binnen gaan en, als vroeger, schuiflend door de krullen tot bij de schaafbank loopen en zwijgend toezien een poos en dan opeens zijn oogen zien opkijken en zijn stem hooren, die zei: ‘Wou je me de kunst afkijken?’ Maar zij wist, dat dit niet meer ging en zwijgend meed zij hem, zooals hij haar meed, en wachtte.

Aan Nout dacht zij deze laatste dagen zonder pijn of wrok, zonder warmte of verlangen. Hoe ver was hij in zoo luttel maanden van haar weggegleden!.... En toch was het kind, dat zij droeg, van hem zoo goed als van haar. Zij wist het, maar haar gevoel beaamde het niet.

Op een winterdag, die was zoo stil en zoo pril van licht, dat hij glansde als een belofte van voorjaar, werd een jongetje geboren en zijn moeder, die wegtuurde in het bleeke winterblauw, uitgeput en zalig, noemde hem Jaapje.

Als uit een droom gleed Magda langzaam het leven weer in. Na de koortsen, die haar bloed verhit en haar brein verward hadden, was zij weggezonken in een loome rust, waarachter dingen en menschen wegschimden. Alleen het kind in haar armen behoorde tot dien droom, waarin haar eigen besloten leven de eenige werkelijkheid was. Zij zag licht en donker wisselen over haar kleine wereldje, zij hoorde de geluiden van het huis, zag haar moeder en de verpleegster behoedzaam rondgaan, maar het bleef alles buiten de ommuring van haar stilte. Doch naarmate haar lichaam zijn kracht herwon hief haar geest zich op uit zijn roerlooze loomheid en hoorde en proefde weer klank en geur van het leven.

Toch wist zij, dat niets van die voorbije dagen haar was ontgaan. En zij herinnerde zich nu ook weer een paar malen haar vaders gezicht over zich te hebben zien gebogen, herinnerde zich zijn stem boven haar zwijgend hoofd. Maar naar het kind, dat wist zij, had hij niet gekeken.

Nu, op den rand van haar bed geleund, zag zij toe, hoe haar moeder, de voeten op een stoof, het kind hielp, dat met twee rose beentjes energiek in de lucht trapte. De oude vrouw keek ernstig en ingespannen bij het ontwende werk en toch blonk er een klein lachje in haar gezicht als een verholen lichtje.

‘Kijk,’ zei ze voldaan, toen zij het spartelende rose in luier en broek gevangen had, ‘daar heb je hem! Ik leer 't wel weer op m'n ouen dag.’

Magda strekte de armen naar hem uit, maar haar moeder ging er nog eens rustig voor zitten. ‘Laat 'm nog maar even,’ pleitte ze met een verlegen lachje. ‘Hij vraagt nog niet.’ Zij dekte wat nog bloot was met een wollen doek en liet een wijsvinger door vijf kleine vingertjes omgrijpen.

‘Je kan merken, dat 't een jongen is, Magda! Hij heeft al kracht warempel. En heb je wel eens op zijn oogen gelet? Zoo wijs.... als van 'n kind van drie!’

Haar wang op haar saamgevouwen handen, lag Magda het aan

te zien en lachte zachtjes. Voor Moeder was Jaapje een wonderkind. Vergat ze soms, dat hij er eigenlijk niet mocht wezen?

Het jongetje maakte ongeduldige pruttelgeluidjes, het preludium tot een krachtiger lied.

‘Geef hem maar, Moeder. Hij krijgt honger. En 't is zijn tijd.’

‘Och.... even. Zoolang hij niet lastig is.’ Zij stopte den doek wat vaster, die de rose beenen weer wegtrapten en tikte met een vingertop het kleine stompe neusje. ‘Heb ik je al verteld.... de dames De Coster, hebben al drie maal laten vragen. En vanmorgen hebben ze een puddinkje gestuurd.’ Zij bleef over het kind gebogen zonder Magda aan te zien.

‘Wel wel! Dat is dierbaar van de dames De Coster!’ Magda's stem spotte zachtjes, maar een warmte vloeide in haar uit: blijdschap, dankbaarheid en, ontvankelijker dan anders in haar zwakte, voelde zij tranen achter haar oogen stijgen, haar lippen beefden even. Ja, ze wàs dankbaar om zoo'n onverwacht vriendelijkheidje.... Om zichzelf?.... Om Jaapje?.... Misschien nog 't meest om Moeder, wier vernederd gevoel zich weer een weinig ophief aan zooiets.

Toen gaf de jongen een kreet, hard, kort, gebiedend, vóór hij, uit grappig-verwrongen mondje, zijn eigenlijke lied aanhief. De grootmoeder, nu dadelijk gehoorzamend, sussend met kleine geluidjes, bracht hem ijlings bij de moeder.

Met een diepe bevrediging voelde Magda het kleine, kloppende, warme leven aan het hare liggen. Haar mond werd zacht, haar oogen werd diep van verteedering, terwijl zij neerzag op het keine menschenhoofd in de ronding van haar arm, met de warrige, donker-donzen haartjes, het weggedeukte neusje, het gulzige, driftige mondje. Zij ademde diep en liet haar spieren zich ontspannen en wegturend naar buiten, waar ze de wolken kruien zag op den wind, voelde zij hoe het geluk groot en warm en levend haar vervulde.

Haar verbeelding zag onder de koepelende luchten de wijde aarde, waarover, binnen niet zoo langen tijd het voorjaar komen zou. Zij zou er loopen met haar jongen in de koestering van zon, in de streeling van zachte winden. En zij zag de wereld met steden, vervuld van menschen, de wereld, die koud is en onaandoenlijk, en niemand geeft wat hij niet zelf neemt, maar waar wie sterk is in

geluk de wegen wandelt, die zijn voet gaan wil, de plaats neemt, die hij begeert. Zij zou er gaan, sterk en onaantastbaar, en naast haar het kind, het kind, dat van hààr zou zijn en van niemand anders, het kind, waarvoor zij werken zou en dat haar leven zou vervullen.

En boven haar geluk uit steeg een wijd en bijna heilig verbazen om dit, wat als een vloek verbeid, zoo ongedacht een zegen werd. En zacht, bijna dankbaar dacht zij nu ook aan Nout, wien zij dit toch dankte en erkende, dat wat een kort oogenblik hen gebonden had, al was het dan een waan gebleken, toch goed moest zijn geweest.

In deze rustig-heldere dagen dacht zij veel over de toekomst na en trachtte de wegen, die voor haar open lagen, te overzien. Waarmee kon zij voor zich en het kind een bestaan scheppen in het leven, dat haar wachtte? Mogelijkheden rezen, doch bleken na eenig beraad onuitvoerbaar of ongeschikt. En zij begreep: het zou moeilijk zijn. Maar zelfs dit besef vermocht haar vertrouwen niet te fnuiken. Wat kon ze doen? Kantoorwerk, lessen geven, kinderen bijwerken.... Wat een geluk, dat ze die paar actes had, waarop ze vroeger zoo had neergezien, haar Lager Acte en Engelsch.... al was dit dan maar handelscorrespondentie. Met Engelsch had zij altijd goed overweg gekund en ze had nogal wat gelezen.... Misschien kon ze wel vertalen.... Het denkbeeld lokte. Ze had wel eens gehoord, dat vertaalwerk slecht betaald werd, maar het behoefde dan ook niet het eenige te zijn, ze zou het kunnen combineeren met iets anders. En zij glimlachte en voelde diep in zich de kracht klaar liggen, waartegen alle moeilijkheden tot niets versplinteren zouden.

Jaapje was bijna vier weken oud, toen zij haar intrek met hem nam in de huiskamer. Een vreemdheid, die bijna vervreemding was, beklemde haar. Hoe gewoon en vertrouwd was boven, op haar eigen kamer, de wieg geweest met al wat daar verder bij hoorde!.... Hier leek de kleine wiegbewoner een indringer, nauw geduld. Althans wanneer haar vader in de kamer was, misschien wel dan alleen. Omdat hij de eenige was, die ongeduld noch onrust toonde bij dwingend gekrijt, de eenige, die niet lachte om het lokkende gekir van een loos klein menschje, dat de standvastige machthebbers zocht te vermurwen, de eenige, die zich niet verteederen liet door een paar oogen, groot en vochtig glanzend,

een aanbiddelijk mondje en een paar hulpelooze handjes. Magda's mond sloot zich beraden en bijna hard, maar haar moeder's oogen - zij zag het wel - zochten vaak in machtelooze smeeking die van den man, die zich niet vangen lieten. En sterker en bewuster drong het haar: weg hier. Een eigen leven hebben met het kind, zoo gauw mogelijk. En de vage plannen in haar hoofd namen een duidelijker vorm aan.

Het was toen, dat zij Jaap thuis verwachtten. Het gaf een atmosfeer van bedrijvigheid en blijde spanning in huis, waarin Magda zich behaaglijk op den achtergrond voelde geraken. Ook zijzelf verheugde zich, al bleef er toch een kleine beduchte weifeling in de diepte van haar gevoel. Wanneer ze zich eens vergiste in haar verwachting omtrent Jaap?....

Maar toen ze zijn frisch, kloek gezicht zag, met de oogen, grijs en rustig als die van den vader - maar zonder hun hardheid en hoeveel warmer! - en den greep van zijn vingers voelde om haar hand, wist zij, dat zij zich niet vergist had.

Met Jaap naast zich was 't, dat zij voor 't eerst met Jaapje in den wagen uitging. Zij wist alle vensters in de kleinsteedsche straten als oogen op zich gericht - al bij voorbaat had haar trots zich verbeten tegen den smaad, die hier verholen loerde en zij ging rechtop en kalm achter den prinselijken wagen - maar toch, wat een steun en een rust, deze stevige zeeman naast zich, die zich van niemand iets aantrok en met de heilige geschoktheid van dit eerzaam burgerdom kalm den draak stak.

Zij waren gauw tusschen de huizen vandaan, het buiten lokte. Het was een zonnige dag, stil en bijna warm, een vroeg-verdwaalde voorjaarsdag.

‘Hoe kwam je er eigenlijk toe, zeg, om den jongen naar mij te noemen?’ vroeg hij onverhoeds.

Zij zag even van terzijde naar zijn gezicht.

‘Omdat ik dacht, dat jij de eenige zou zijn, die.... die hem niet al te onvriendelijk zou ontvangen.’

‘Je dacht: zeelui nemen 't zoo nauw niet.’

‘Nee, zoo niet: zeelui hebben geleerd wat breeder te kijken en wat ruimer te denken.’

Een poos lang gingen ze zwijgend. In Magda tuimelden de gedachten en gevoelens dooreen, durf en kracht, teederheid en

verlangen. Toen sprongen de woorden van haar lippen, hakkelig eerst en voegden zich tot een stroom.

‘Ach Jaap.... en ik weet nog niet eens of je wel.... hoe je toch in je hart van me denkt. Je weet er zoo heelemaal niets van en het is zoo moeilijk om.... Zeg Jaap, geloof je, dat een man en een vrouw van elkaar houden kunnen, of tenminste denken, dat ze van mekaar houden en dan later merken, dat het maar een vergissing was? Een vergissing.... begrijp je dat?....’ Ze wachtte zijn antwoord niet af. ‘Toen Nout en ik met en van elkaar waren, toen leek 't goed en echt.... Ik weet niet wat er toen gebeurd is met ons, of eigenlijk is er niets gebeurd.... maar ik ging voelen, dat het nièt echt was, dat het eigenlijk al voorbij was.... En toen was 't al te laat.... toen moest Jaapje al komen.’ Even schokte haaar stem, haar hart beefde voor het zwarte, dat zij oversloeg. ‘We konden niet trouwen, hij was nog maar student.... Maar ik wilde niet meer ook. Als 't gekund had, had ik 't toch alleen om Jaapje gedaan.’

Haar stem werd dieper en zachter.

‘In dien tijd heb ik.... toen ben ik erg ongelukkig geweest. Ik vond 't vreeselijk, dat ik een kind zou hebben.’

‘Dat begrijp ik,’ zei hij eenvoudig.

‘Nee, dat begrijp je niet. Je begrijpt 't verkeerd. Om de schande.... voor de menschen.... En het thuiskomen zóó? Nee, dat was 't ergste niet, dat woog me niet het zwaarst. Ik moet 't nu eens zeggen.... Het was omdat 't mijn leven in de war gooide. Ik had 't zoo prettig en makkelijk.... juist wat ik verlangd had. Ik verdiende een goed salaris en ik was niet zoo erg gebonden. Ik kon doen en laten wat ik wou, en uitgaan.... enfin.... En daar kwam nu een eind aan, voorgoed. Het maakte me razend, dat ik nu voor mijn heele verdere leven gebonden zou zijn en het moeilijk zou hebben. En aan het kind dacht ik heelemaal niet of alleen met afkeer.

In den wagen, onder het hooggestapelde dek, bewoog iets, even. Zij zagen beiden toe, maar het werd weer rustig.

‘Maar op 't laatst, kort voor Jaapje's geboorte, toen werd het anders in me. Toen begon ik te begrijpen wat het was een kind te hebben. En toen ik hem eenmaal had.... O Jaap, je zult het misschien niet gelooven.... of het gek vinden.... dat

je zoo blij kunt zijn met een kind, waar iedereen je om veracht.... zoo goddelijk gelukkig.' Zij hijgde zacht en haar oogen blonken donker. 'Nu ben ik dankbaar voor wat ik heb.'

'Ja, ja, dat begrijp ik ook wel. Maar.... e.... een man zou je er toch best bij kunnen hebben,' zei hij leukjes.

De onvoorziene wending onthutste haar even. Toen lachte zij en het was een bevrijding na de spanning van haar gevoel.

'Ach jij,' zei ze, met een zucht toch. 'Maar dat is nu eenmaal niet zoo. Ik zal vader en moeder tegelijk moeten zijn. En dat zàl ik ook. Ik zal er me doorheenslaan!'

'Daar ben ik niet bang voor. Je hebt altijd je willetje doorgezet....' Hij legde een hand op het handvat van den wagen, een breede, bruine hand, sterk en rustig, een hand, prettig om naar te kijken. 'Wat ben je nu eigenlijk van plan?'

'Iets bepaalds nog niet. Maar ik heb verschillende dingen overwogen. Het moeilijkst is het begin, zoolang Jaapje nog zoo'n zuigelingetje is. Als hij me niet meer zoo van uur tot uur noodig heeft, dan wordt 't beter. Maar zoo lang kan ik niet wachten met iets aan te pakken. Voorloopig moet ik ook wel hier blijven met hem en hier zijn nu niet zoo heel veel kansen.... Zoo'n stadje als dit.... Maar ik heb toch wel iets in mijn hoofd.... De volgende week ga ik er eens op uit....'

Hij vroeg niet verder, begreep, dat zij eerst wat vastheid wilde geven aan haar plannen. Hij zag even naar haar gezicht, hij vond haar zeer veranderd. De ontevreden hardheid van vroeger was tot rustige vastheid verdiept en er was een innigheid om haar mond en in haar oogen, die hij er nooit gekend had. Een nieuwe genegenheid bewoog zijn hart en ook bewondering. Ze was toch een cordate meid, ze zat niet bij de pakken neer, ze beklaagde zich niet. Ze zou wel wat van haar leven weten te maken, ondanks dit ongeluk. Er viel een aarzeling in zijn denken: wàs dit voor haar wel een ongeluk?.... Of eer een zegen?.... Lam, dat Vader zoo stug bleef. Je moest er toch ééns overheen.

'Vader trekt nog niet erg bij, hè?' zei hij plotseling.

'Nee.... Je weet hoe Vader is.... Koppig. Hij vergeet en vergeeft moeilijk. En toch weet ik zeker, dat Moeder zich veel meer schaamt en het veel erger vindt om de menschen dan hij.'

''k Zal wel eens met hem praten,' zei Jaap en zijn voeten schenen plots resoluter neer te komen.

‘Nee Jaap, alsjeblieft niet!’ zei Magda met rustige beslistheid. Dit was nu juist wat ze niet moest hebben: inmenging van derden, die Vader's koppigheid alleen maar stijven kon. Juist iets voor Jaap om daar maar plompverloren op af te stappen. ‘Zal je 't niet doen Jaap, heusch?’ smeekte ze, even een hand op zijn arm. ‘Het moet vanzelf goed komen, voel je wel? En dat zal het ook.’

Zij naderden het stadje weer, waar zij in een kleine bocht omheen geloopen waren. Magda kon nog niet ver. Reeds hing moeheid zwaar aan haar leden en deed haar verlangen naar rust. Maar een vredig geluk maakte haar zoo licht, dat zij de moeheid vergat, het zachte geluk om gemeenzaamheid, zoo nieuw, zoo goed en verwarmend. - 't Is of hij kersversch mijn broer geworden is, mijmerde ze. - Ik wist niet, dat het zoo goed tusschen ons kon zijn....

Zooals zij Jaap gezegd had, deed Magda: enkele dagen later ging ze ‘erop uit’. In het half-ironisch gevoel, dat zij een boetetocht ging ondernemen, met sneller kloppend hart, maar met een redelooze verwachting, die licht boven haar heimelijke beduchtheid uitvloog, aanvaardde zij haar tocht. Zij had een vast plan in haar hoofd: haar eerste werk moest zijn: relaties zoeken, menschen voor zich zien te winnen, aan wier steun zij iets hebben kon en die breed genoeg van opvatting waren om haar dien steun te geven. Waren er zoo in dit benepen stadje? Wanneer zij de blikken van geringschatting, nieuwsgierigheid en spot voelde uit bekende en half-bekende gezichten, snel en koel op het laatste oogenblik afgewend, en besefte hoe vereenzaamd zij eigenlijk liep, hier, waar zij toch was geboren en opgegroeid, dan scheen het haar volstrekt onwaarschijnlijk. Voor een winkel trof zij onverhoeds samen met een vroegere klasgenoot, een vroolijke Frans toen zij samen in de banken zaten; haar blikken ontmoetten elkaar en over beider gezicht vloog de glans van het herkennen. Bijna had Magda de hand reeds uitgestoken, toen zij het gezicht tegenover zich met een schok - in plots bezinnen - zag veranderen en als saamkrimpen. Een kleine buiging van het hoofd - wàs het wel eens een groet? - voorbij.... Een klein lachje van spot krulde haar mond: die had zich daar bijna vergist! Maar het had haar meer bezeerd dan zij zichzelf bekennen

wilde. Al loopende voelde zij haar rug zich rechten, haar mond strakker worden, en met een licht-ironischen twijfel bezon zij zich, dat dit voorzeker niet de goede houding geacht zou worden voor wie zich in nederigheid en diep doorgedrongen schuldbesef behoorde te komen presenteeren! Maar zij kon niet anders en wilde niet ook! Zij dacht aan de statige mevrouw, tot wie zij ging, de erkende weldoenster in het nederige stadje, wier maatschappelijke invloed vele benarden en gestruikelden weer op de been had geholpen, 'onze hooggeachte ingezetene' in bedekt-doorzichtige krantenberichten, overvloeiende van minzame milddadigheid en belangelooze goedheid - maar hoezeer doordrongen van eigen deugd! Een aandrang om om te keeren remde haar schreden. Maar neen, geen dwaasheid nu, het moest! Onaandoenlijk zijn van binnen.... en misschien viel het mee....

Het viel althans niet tegen, al waren de beloften vaag en al voelde Magda onder de wat zuur-zoete minzaamheid een gebrek aan houding, een onzekerheid jegens dit 'geval', dat tegenover het analoge van het dienstmeisje of het winkeljufje blijkbaar technische bezwaren meebracht. Maar wàs ook voor 'dezulken' uitkomst niet gemakkelijker en eenvoudiger? Het stemde haar peinzend, opweg naar haar volgend bezoek, de Directeur van 'de' Bank van het stadje, al leefde sterk onder haar peinzing het vermoeden, dat in een moeilijkheid als de hare in alle opzichten meer van een man dan van een vrouw viel te verwachten.

De ontmoeting bevestigde dit. Zijn aanvankelijke reserve verborg geen houdingloosheid en stak ook niet door meerderheidsgevoel. Zij sprak, na haar eerste bevangenheid, vrij en open, zonder de pose van onechte vrijgevochtenheid en zonder valschen deemoed. Er rees, zonder dat zij het opzettelijk opriep, een vleug van het warme leven uit de diepten binnenin haar en terwijl zij sprak zag zij de stroefheid van zijn gezicht ontspannen, voelde zij: ik win hem. En toen zij hem verliet doorgloeide haar warm het blijde weten: ik kan op hem rekenen; hij wil helpen! Zoo wàs een man: over zijn eerste verzet heen, aanvaardde hij een feit, omdat het nu eenmaal niet viel uit te wisschen en hij raakte er dan ook verder niet meer aan. Maar wat zou hij kunnen doen en boe lnag kon het nog duren?

Het kwam ongedacht en langs een weg vanwaar Magda het

niet verwachte. Zelf had zij reeds naar een anderen kant haar verlangend tasten uitgestoken - leidden niet vele wegen tot het begeerde doel? - en had zich in verbinding gesteld met enkele uitgevers om te trachten vertaalwerk machtig te worden. Antwoorden bleven tot dusver uit, maar dit kneusde haar moed niet. Zij had immers wel geweten, dat de goede gaven van het leven niet dadelijk voor haar zouden klaar liggen! Toen, in die leege dagen van wachten, kwam daar die onaandoenlijke brief binnengefladderd, die opeens een poort opende, waardoor de eerste lichtstraal binnenviel. Zij bevroedde zelfs de mogelijkheid niet, terwijl zij argeloos het omslag opende, zich verwonderend wat de ‘N.V. Houtzagerijen en Houthandel’ - hoe vertrouwd sinds prille jeugd deze naam op de lage loodsen aan het bochtende riviertje! - wel van haar mocht willen.... Toen het weten: daar was 't! Door ziekte van den boekhouder achterstand in het werk, en dit kan nog wel een tijd duren.... Een tijdelijke hulp noodzakelijk voor administratief werk, dat niet ten kantore behoefde te worden verricht.... En met een dankbaarheid, die haar warm doorvloot, las zij, dat het de Bankdirecteur was, aan wiens aanbeveling zij dit dankte.

Het deerde haar nauwelijks, dat dit maar iets tijdelijks was. Het was in elk geval een begin. En een begin, dat zij aan kon. En welk voorgevoel rees daar, licht en onweerhoudbaar, dat het goede nu in aantocht was?

Het leven leek al lichter na dezen dag. Ook in huis scheen, hoewel onnaspeurbaar, iets veranderd. Verloor Moeder niet al meer haar bangelijke schuchterheid sinds het groeiend Jaapje, dat schopte en kirde en gul was met zijn lachjes, al sterker haar boeide? En Vader?.... Nog liet de stugge geslotenheid van zijn lippen geen woord méér door dan noodig was en naar het kraaiend Jaapje keek hij niet. Maar toch.... een paar malen was het gebeurd, dat Magda, bezig met het kind en plotseling opkijkend, zijn blik verrast had, die met een zachtheid, die haar vreemd ontroerde, op haar rustte, maar dadelijk den hare ontweek.... Zou 't nu niet eindelijk komen?.... Zij glimlachte en zuchtte: Vader was koppig....

Onder de stilte van het lamplicht aan de groote tafel in de huiskamer, waar ook Vader zijn administratie bijhield en zijn

rekeningen schreef, zat zij nu voortaan met haar boeken en wat haar door het dorre werk heenstuwde was de blijde, prikkelende, driftige gedachte: Ik verdien! Voor Jaapje! Voor 't eerst in haar leven had geldverdienen een beteekenis, arbeid een zin, die er kleur aan gaf.

Toen - en ook nu weer was zij allerminst bedacht op wat het leven haar beschoor - kwam een volgend succes. Een uitgever zond haar een Engelsche brochure ter vertaling en opende haar het uitzicht op meer en belangrijker werk, wanneer, zooals hij het hoffelijk uitdrukte, de connectie tot beider genoegen zou blijken te zijn. Het zinnetje trof haar, zij lachte en voelde tegelijk een vreemde neiging tot schreien om deze onverhoedsche blijdschap. Het was vast een vriendelijke ouderwetsch-hoofsche man en Magda bedacht, dat zij, wanneer het werk klaar was, het wellicht zelf kon gaan brengen. De afstand was niet groot en een persoonlijk contact kon zijn nut hebben, dat wist zij nu wel. Hoe zakelijk en berekenend word ik al! spotte zij zachtjes. Ach, om Jaapje.... en het was toch geen kwaad!

Nu waren haar uren wel zeer vervuld. Zij deelde stelselmatig haar dagen in en liet geen minuut verloren gaan. De zorg voor Jaapje, het wandeluurtje, het vertaalwerk.... Daartusschendoor het naai- en breiwerk, dat in ieder verloren kwartiertje kon worden opgenomen, en in de rustige avonden het werk voor de Houtzagerij. Niets bleef er voor haarzelf, voor ontspanning of rust, maar zij merkte het niet eens, want het kind gaf elken dag een nieuw geluk en niets anders vroeg zij dan dit en voor hem te mogen werken. In zulk een spanning van willen en kunnen stond haar wezen, dat over het eene heen haar geest alweer naar het volgende reikte, dat zij altijd werken kon en geen moeheid voelde.

De vluchtige gedachte om zelf het vertaalwerk weg te brengen was ongemerkt tot vastheid gegroeid. Op een morgen vertrok zij met het kleine manuscript, op het nippertje na de verzorging van Jaapje, en had de reis juist zoo berekend, dat zij intijds voor de jongen haar weer noodig had, terug kon zijn. Een broodje eten zou zij wel in den trein, dat spaarde tijd en kosten. In haar hoekje, in den derdeklas wagen, met de boterhammetjes in het ritselend papier, zag zij uit over de zomersche landen, waarboven

in het hooge blauw de witte wolken hingen in schijnbare roerloosheid. Hoezeer had zij vroeger de derde klas verfoeid! En eten in den trein.... Zij glimlachte, zooals men toegeeflijk lacht om de dwaasheden van een kind. Maar toch toog er een verwondering door haar geest om wat zij eens was en wat er nu uit haar was geworden.

Inplaats van den hoffelijken, gebrilden ouden heer van haar verbeelding vond zij een ernstigen, wat gereserveerden jongen man, die wel de hoffelijkheid, maar niet de tegemoetkomende vriendelijkheid, waarnaar haar verwachting was uitgegaan, bezat. Het stelde haar teleur, het verkilde haar een beetje, zij voelde, tegenover hem aan het zwaarwichtig bureau, haar hier-zijn plots als dwaas en zonder zin. Maar toen zij een weinig op haar gemak kwam, trof haar de warme klank van zijh stem, en, schoon alle vertrouwelijkheid verre bleef, voelde zij, dat het korte gesprek toch niet zonder waarde was. Dat hij haar, waarop zij niet gerekend had, meteen het honorarium uitbetaalde, gaf haar een kinderlijke vreugde. Op weg naar den trein kocht zij voor Jaapje een wit konijntje, waarvoor zijzelf in verteedering raakte, en de stellige belofte van den uitgever: ‘Heel binnenkort hoort u iets van mij,’ kreeg in haar herinnering een al bizonderder beteekenis.

Dit reisje was het eerste sinds zij in haar geboortestadje terugkeerde. Op weg naar huis door de kleinsteedsche straatjes herdacht zij die thuiskomst. Hoezeer had haar leven een keer genomen. Hiet aanzien der dingen had het veranderd. Het trilde in haar borst, een lach kroop om haar lippen. Werd alles dan toch nog goed? Alles, alleen dat eene.... Vader.... Nu deerde 't haar niet eraan te denken; haar moed was zoo groot, haar vreugd zoo warm. Zij voelde; nu kon ze zóó naar hem toegaan en haar handen op zijn schouders leggen en hem in de oogen zien en haar blijde warme wil zou sterker zijn dan zijn stugge tegenweer.

Maar naar welke donkere diepten gleed dit lichte voornemen weer weg? Vaders gezicht dien avond droeg hetzelfde gesloten masker van altijd, Moeders handen deden naarstig hun werk onder haar neergebogen gezicht. Hoe stil was het zwijgen onder de rustig brandende lamp! Magda voelde een floers over haar blijdschap vallen, een zucht steeg in haar borst.

De dagen groeiden tot weken, tot maanden; niets brak de eenmaal gewende regelmaat. Magda werkte met steeds dezelfde driftige voortvarendheid en in deze werkroes vergat zij veel waaraan zij niet herinnerd wilde zijn. De uitgever had woord gehouden; na een aantal kleinere dingen had hij haar omvangrijker werk bezorgd: een populaire verhandeling over zuigelingen- en kinderverzorging, een lijvig boek. Dit bracht nog het voordeel mee, dat het haarzelf interesseerde; zij deed het met plezier, hoewel zij zich de moeilijkheden niet ontveinsde. Maar van het werk voor de Houtzagerij kwam het eind in 't zicht. Dit behoefte haar niet te schokken, zij had het immers van de beginne af geweten! Toch doorflitste haar als een scherper maning de meestal verduwde gedachte: de toekomst.... Hoe onzeker was alles nog. Maar haar mond sloot zich vaster en diep in zich voelde zij onuitputtelijke bronnen van kracht.

Weer was het herfst geworden. Haast met verbazing keek Magda terug op wat achter haar lag: een jaar sinds zij hier kwam en brak met een leven, dat nu zoo ver weg en oneigen leek als was het nooit het hare geweest. Hoezeer had zij toen wat komen ging verafschuwd en verwenscht! En nu.... zij zag van het werk onder haar handen, de beschreven vellen, die in rustige regelmaat meerderden, naar Jaapje, die in zijn loophek met heerschersgebaren zijn beren en apen hanteerde. Zij glimlachte en voelde een warmte in zich stijgen.... hoe wonderlijk bouwde het leven, juist als je dacht, dat alles in elkaar viel....

Dienzelfden dag kwam er een brief van Jaap, het gewone levensteeken, dat zoo eens in de vier, vijf weken verscheen - een briefschrijver was Jaap nu eenmaal niet, ze moesten het zóó maar gelooven - maar ditmaal voerde het gewoonte-epistel, dat maar zelden iets nieuws en nimmer eenige beroering meebracht, toch een verrassing met zich: een afzonderlijk briefje voor Magda. Vader schoof het haar zwijgend toe. Zijn blik raakte den hare zelfs niet. Terwijl zij in een vreemde bevangenheid den omslag openscheurde, voelde zij, even, Moeders vorschend kijken, maar een plotselinge hevige begeerte om te weten, die haar hart aan 't bonzen sloeg en die de ontroering van een voorgevoel in haar opstuwde, isoleerde haar van alles.

Veranderd stond het kleine wereldje van de avondkamer om

haar heen toen zij weer opkeek. Het licht over de stille dingen, de schaduwen in de hoeken, Moeders gezicht over het werk gebogen, Vader die las.... hoe lang geweten en gewoon.... hoe ver weg in dit oogenblik.... of zij keerde, een vreemde, uit een verre wereld. Kon zoo je leven opeens veranderen, zonder dat iets gebeurd was?....

Nog eens las ze en trachtte het rustiger te doen. Jaap schreef trouwens simpel genoeg en zonder omhaal. En weer terwijl zij las kwam het als een stille verbijstering over haar.

Een van Jaap's collega's, eerste stuurman, zat in plotselinge moeilijkheden. Zijn vrouwtje aan den wal, een broos gestelletje, wie bovendien het vele alleen-zijn meer aangreep dan zij had kunnen voorzien, lag aan een maagbloeding zwaar ziek. Hulp was dringend noodig. Er was een verpleegster voor de patiënte, en voor de kinderen, een meise van vier en een jongetje van twee, zorgde een zuster van de zieke, die er echter haar eigen gezin voor in den steek gelaten had en graag zoo gauw mogelijk weer terug wilde. Toen had Jaap aan Magda gedacht, hij had den benarden echtgenoot over haar gesproken, hij had hem alles omtrent haar verteld en zij waren 't erover eens geweest, dat hier een mogelijkheid, neen een oplossing las, wellicht voor beide partijen. Op beterschap van de jonge vrouw kon voorloopig niet gerekend worden en dan nog.... het viel te voorzien, dat zij het wel niet meer zonder hulp zou kunnen stellen, tenminste zoolang de kinderen nog zoo klein waren. Dus Magda behoefde, wanneer zij deze post mocht willen aanvaarden, dit niet zoozeer te zien als iets tijdelijks. Zwaar zou de taak niet zijn want er was voldoende hulp, al bleef het natuurlijk een heel ding om bij twee kleine kinderen de moeder te vervangen, en dan nog daarbij haar eigen kleine jongen....

'Ik wil,' eindigde Jaap, 'je niet beinvloeden. We moeten zelf ons leven maken. Maar laat je niet weerhouden door het denkbeeld van ondergeschikt te zullen zijn. Ik ken het vrouwtje al jaren. Ze is als kind misschien wat vertroeteld geweest en daardoor wat overgevoelig geworden. Maar veeleischend is ze niet en ze heeft een aanhankelijk karakter. Ze zal dankbaar zijn voor alle hulp, zelfs al wordt die betaald.'

Een flauw glimlachje ontspande Magda's verstijfde gezichts-

spieren. Die Jaap! Dacht hij, dat nog altijd haar oude trotsche veeleischendheid haar een rem was? Wist hij nòg niet hoezeer zij was veranderd?....

Zij schoof den brief tusschen de bladen van het boek en zette zich weer aan 't werk. Zij voelde: dit moest in rust en eenzaamheid overdacht, eer kon zij er niet over spreken. Vader had Jaap's brief naar Moeder doorgeschoven en zat weer achter zijn krant. Magda wist: vragen zouden zij niet, al speurden en gisten hun gedachten. Zij las een zin door en doopte de pen in den inkt en trachtte haar vluchtende weerspannige gedachten te betoomen. Nadenken zou zij straks, als zij alleen was.... grondig overwegen het voor en tegen. Maar een vreemde zekerheid rees in haar, dat er niets meer te overwegen viel, dat alles al belist wàs, dat hier haar leven opnieuw een keer ging nemen.

Toch lag zij dien nacht vele uren in het donker te staren en trachtte de dingen te overzien. Haar leven van nu en dat wat haar geboden werd. Niet om zichzelf was 't, dat zij wikte en woog, maar om Jaapje. Zou hij niet, naast de kinderen waarvoor zij te zorgen zou hebben, teveel in de tweede plaats komen? Zou het geen scheeve verhouding geven, die drie kinderen, van wie één een vreemde zijn zou? Och, maar ze waren nog maar zoo heel klein en of haar jongetje al dan niet tekort zou komen, dat hing immers maar van haar eigen kracht af. En hoeveel meer zekerheid bood dit nieuwe boven het huidige,! Een inkomen, vast, en een dak waarvoor ze niemand danken hoefde, omdat het met werken verdiend zou zijn. Even versprongen haar gedachten; was haar hier-zijn met het kind voor Vader toch niet een vreugdloos verdragen van wat niet anders kon?.... Heengaan zou goed zijn.... En wat zij eenmaal had aangevat, het vertaalwerk, zou zij vasthouden. Zoo zou 't, alles bijeen, een basis kunnen worden voor een toekomst, die nog in de verte lag. Zuinig zou zij zijn en hard werken. Hard zou zij móéten werken, oneindig zwaarder zou het leven worden dan het nu was, alles wat zij te geven had zou het van haar eischen. En toewijding, den heelen dag, voor een vreemde. Te moeten dienen behoefde op zichzelf niet zwaar te zijn, dienen in liefde kon zelfs een geluk wezen, dat wist ze nu wel. Maar een vreemde te moeten dienen, die misschien altijd een vreemde voor haar zou blijven.

En even, in een vleug van kleinmoedigheid, omprangde de beduchtheid haar hart. Als het boven haar kracht groeide?.... Als zij tekort schoot?.... Maar haar wil duwde het weg. Zij zóú niet tekort schieten, zij was gezond en jong, en zij wìlde, álles!

Diep in den nacht sliep zij in en vroeg kraaide Jaapje haar weer wakker. Het weten van het nieuwe was in haar toen zij de oogen opsloeg en terwijl zij de gordijnen openschoof en Jaapje uit zijn bedje nam, voelde zij, dat de laatste zweem van weifeling in haar was verneveld.

Aan het ontbijt kwam Magda met Jaap's brief voor den dag. Eerst las Vader, langzaam en nauwkeurig, toen Moeder, wier handen trilden aan het ritselend blad. ‘Ik kon er gisterenavond nog niet over spreken;’ verontschuldigde zich Magda zacht, ‘eerst moest ik met mezelf tot klaarheid komen.’

Vader zweeg en staarde naar buiten in het herfstige tuintje. Hoe onberoerd leek zijn gezicht met den vasten mond en de koele oogen! Toen schoof de moeder den brief van zich af en zag naar den man tegenover zich en van hem naar de dochter. Haar oogen knipperden hulpeloos, haar stem beefde toen zij vroeg:

‘En.... wou je het dan doen?....’

‘Ja,’ antwoordde Magda rustig, ‘ik geloof, dat ik dit doen moet.’

‘Wil je dan.... van ons.... weg?’ haperde Moeder.

‘Daarom doe ik 't toch niet,’ weerlegde Magda.

Toen zag zij hoe haar vaders gezicht zich naar haar toekeerde.

‘Jaap heeft gelijk. Je moet 't zelf weten. Maar heb je alles goed overdacht?’

‘Dat heb ik, ja.... Ik heb alles tegen mekaar afgewogen, de bezwaren en de voordeelen. Maar de voordeelen zijn grooter. Ik geloof niet, dat ik gemakkelijk weer een kans zal vinden als deze.... zoo'n zekerheid.... Ik bedoel dat dit een soort basis kan zijn, als ik hard werk en zuinig leef.... het vertaalwerk wil ik natuurlijk aanhouden voor later....’

‘Je neemt heel wat op je. Zal je 't kunnen volbrengen?’

‘Ja dat zal ik. Voor Jaapje zeker!’

Al de kracht, die na de korte aarzeling van dien nacht, haar

innerlijk herwonnen had, straalde uit haar oogen, die zij niet wendde voor de zijne. Vast lag blik in blik. Twee sterken. Dan was 't Magda of zij de harde helderheid van zijn oogen verzachten zag en een warmte voelde zij plotseling in zich vloeien, die haar trillend ontroerde.

‘Ik zal straks even een telegram sturen, dat ik morgen kom voor een bespreking.’

Een paar uren later kwam Magda met haar telegram door de werkplaats, waar Vader alleen was. Buiten zag zij Berend en den jongen met den wagen wegrijden. Zij had haar hand al op de deurkruk, toen zijn stem haar plotseling tegenhield:

‘Magdalena.... wacht eens even.’

Ze keerde, ging langzaam terug.

Hij wachte met spreken tot zij bij hem stond. Hij zag op haar neer, groeven sneden zijn voorhoofd onder het stugge grijze haar, kerfden langs zijn mondhoeken, er beefde iets over de stroeve verbetenheid van zijn gezicht, of hij moeizaam iets verwon.

‘Magda, je neemt dit toch niet aan omdat je hier vandaan wilt?’

Zij antwoordde niet dadelijk. Snel en scherp trokken de gedachten door haar heen en duidelijker dan tevoren besefte zij: het had meegewogen, ook dit, al was 't het zwaarste niet.

‘Nee,’ zei ze rustig. ‘Daarom niet, al is 't toch ook beter.’

Hij verlegde een stuk gereedschap en de sterke vingers met de vierkante toppen grepen in elkaar. Zijn mondhoeken trokken.

‘Om je moeder zou 't niet zijn. Zeg maar dat ìk je heb weggejaagd.’

Zij zag neer op haar voet, die woelde in de krullen bij de schaafbank, zij rook de houtlucht, den geur van haar kinderdagen en zachtheid en weemoed beslopen haar hart.

‘O nee.... dat zeg ik niet....’

Weer viel de beklemming van een zwijgen. Welke moeilijke woorden moesten er nog gesproken, die draalden te komen? Eindelijk vielen ze van zijn weerstrevende lippen:

‘En als ik je dan vraag om te blijven, Magda?’

‘Vader....’ fluisterde zij heesch-ontroerd. Haar hand schoof naar de zijne, haar oogen zochten zijn gezicht. Een genegenheid als nooit gekend welde warm naar haar keel. Dan schudde zij

snel het hoofd, haar oogen blonken zacht. ‘Nee, het kàn niet.... En het is ook beter zoo. Maar dat ù me dit vraagt.... god, daar ben ik zoo blij om!’

Even was het of zijn gezicht zich sloot.

‘Waarom kan het niet? Wil jij nu koppig zijn omdat ik het was?’

‘Dit is geen koppigheid, Vader. Maar ik weet zeker, dat ik goed gekozen heb zoo, en daarom kan ik niet veranderen. Ik denk niet aan mezelf, maar aan Jaapje.’

Hij zuchtte en streek zich over het borstelige haar. En sprak in de stilte:

‘We moeten mekaar maar vergeven, Magdaleentje. Jij hebt gezondigd en ik ben te hard geweest.’

‘Misschien hebben we mekaar wel niets te vergeven. De dingen gebeuren toch met ons zooals 't moet.’

Zijn gezicht verstrakte in peinzen en ontspande zich weer.

‘Misschien is 't zooals je zegt. Ik heb ook wel eens gedacht, den laatsten tijd, als ik zag hoe anders jij werd, dat uit je ongeluk nog een ongedachte zegen was geworden. Want wat me vroeger in je gehinderd had, je wuftheid, je egoïsme.... je genotzucht.... ach ja kind, ik veroordeel het nu niet meer zoo hand als toen, je was jong en het leven eischte nog niets van je.... Maar het kind heeft iets anders van je gemaakt. Ik heb dat vroeger niet meer durven hopen, dat je nog ééns zoo worden zou.... moedig en sterk.... en niet meer zoo voor jezelf alleen....’

‘Ik weet 't zelf,’ zei ze snel en zacht. ‘Vóór ik Jaapje had heb ik nooit geweten hoe leeg mijn leven was en hoe dor. Toen Jaapje komen moest, toen ben ik wanhopig geweest en opstandig, want ik dacht, dat 't een groot ongeluk was, dat ik nu mijn heele leven kreeg mee te dragen....’

Even draalde zij. Haar denken dook in dien donkeren tijd - hoe vaag en ver vergleden! - terug.

‘En je nam het op je’, sprak hij, als spon hij haar gedachten verder. Weer vroeg zij zich, als bij hun eerste gesprek na haar thuiskomst, wat hij van het brandend verheimelijkte, in schaamte verzwegene wist. Een ademtocht lang hielden hun blikken elkaar vast, tastend, wetend, trilde tusschen hen het onuitgesprokene. En verzonk voor immer naar ongeweten diepten.

‘Ja,’ vervolgde Magda en een stille vreugde scheen als een licht over haar gezicht, ‘ik nam het op me en toen het er was, toen wist ik dat het een geluk was als waarvan ik nooit had kunnen droomen. Het heeft mijn leven nieuw gemaakt.’

‘Dat is het wonder,’ zei de vader peinzend en haast plechtig, ‘waarover wij ons nooit genoeg verbazen kunnen, dat er zegen groeit uit onze schuld.’

Gerversman's Walter Rathenau door Willem Kloos.

(Dr. H. Gerversman. Walther Rathenau, De Tragedie van den Tijd. Spel in vier bedrijven. - W.L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij. Rotterdam, 1929.)

Dit overal met vrij beknopte woorden en in veelal korte volzinnen sprekende en zelfs misschien een enkelen keer eer te kort dan te lang lijkende Spel is mij waarlijk-psychisch blijven treffen van het begin tot het eind. Ja, de belangstelling van mijn innerlijksten Geest ervoor ging zelfs hoe langer hoe krachtiger worden, hoe verder ik er in kwam, zooals het dan ook, bij een dramatische schepping, uit den aard der zaak, het geval behoort te zijn.

En daar dit door een reëel-geschied gebeuren te voorschijn geroepene dichtwerk buitendien een m.i. wezenlijk-objektieven en scherpgeteekenden kijk geeft op wat elk waarachtig-geestlijk ontwikkelde, en zich dus van binnen ernstig-kalm bezinnende gedurende de laatste jaren zich heeft zien afspelen, ja, wat hij met zijn diepst wezen proefde dus onderging, kan ik als rustige begrijper verzekeren, dat dit geconcentreerde Tijdsbeeld elk zuivervoelend mensch, die de met fraaiheid van frases overdoezelde, en dus verwarrende vuiligheid der huidige algemeene strijdherrie te doorzien weet - het gaat daarbij immers volstrekt niet om hooge ideeën - het is geen geestlijke strijd, - maar uitsluitend om macht en bezit - dat dit inzichtvolle Drama, herhaal ik, hem zal kunnen vasthouden, ja, hem zelfs nog interesseeren blijven zal, nadat hij deze 52 groot formaat bladzijden stil voor zichzelf en langzaam genoot.

Maar wie er het volle pleizier van wil krijgen, moet natuurlijk.

zoomin als ik dat bij mij zelf ooit toeliet, niet eerst zijn geest, als ware deze een dom pakhuis, hebben laten volstoppen met de van innerlijk-agressieve wezens vernomene, en dan omdat zij ontwikkeld met fraai-luidende frases worden voorgedragen, allicht door zijn naïefheid willig-aanvaarde in schijn economische theorieën. Immers elk mensch moet iedere algemeenheid, die hij hoort, als aan weten te ruiken niet met zijn belangzucht - want deze geeft een heel verkeerden kijk op de juistheid ervan, neen, hij behoort haar te onderzoeken met de allerbinnenste en dus allerfijnste geestlijke zintuigen zijner zich nimmer door zijn kleine menschlijke Buitenhelft begoochlen latende want vrij op zichzelf staande en van dat zuiver-psychische centrum uit, alles onbewust, zachtmoedig-wijs waarnemende Ziel. Want slechts van deze uit, dus eenigszins verbonden met de mysterieuse psychische Middenstof, die achter alles schuilt, zal hij ook met zijn verstand langzaam alles leeren begrijpen en doorgronden en voelend beoordeelen, zooals het wezenlijk is in zijn allerversten Grond.

Maar ik zie nu reeds eenigen onder hen die dit lezen koeltjesvluchtig hun schouders schokken, omdat zij bij zichzelf denken: wat weet die Kloos, die zich ‘individualist’ genoemd heeft, hetgeen, volgens ons, beteekent, dat hij niets anders als zijn eigen gevoelsgewaarwordingen erkent, inderdaad af van het sociaal-reëele, waarover Gerversman's stuk het heeft, en waar Kloos alles, zooals hij gewoonlijk doet, van heel ver ophalend, hier op uitloopen wil want moet?

Doch, dan heb ik op die minder-deskundige afwijzing te antwoorden met het volgende, wat zulken los-weg tegensprekenden en zich vooroordeelsvol verzettenden een wezenlijk-juister begrip omtrent mijn altijd puur-geestlijke In-wezendheid zal kunnen verschaffen, dan zoo'n met de algemeene praat-sleur gedwee meetrottende want veel te weinig zelf heel ernstig alles nagaande beweerder blijkbaar nog bezit.

Welnu: al gedroeg ik mij altijd en gedraag ik mij natuurlijk nog door de bank heen, uiterlijk-rustig en was en ben ik meestal zelfs weinig-levendig sprekend - ik heb steeds den menschen eer een beetje verlegen gekeken, geloof ik, dan brutaal - toch ben ik van

jongmensch af, in mijn uit mijn Achterdiepte komende spontane gedachten voor geen enikle konsekwentie, zelfs niet voor de allerstoutste, teruggeschrokken, al heb ik de uiterste gevolgtrekkingen mijner altijd-strikt ware en op vasten bodem blijvende want zooveel mogelijk alles in aanmerking nemende logica alleen maar uitgesproken waar het mij zeer dringend noodig scheen.

En zoo heb ik mijn heele leven door, dus reeds van mijn kinderjaren, zonder het expres-bedoeld te willen, spontaan maar natuurlijk, hoe ouder ik wierd, ook hoe langer hoe rijper, over alle ernstige vraagstukken en dingen, zoover mogelijk alles uitpluizend nagedacht. Mijn hersens hebben eigenlijk-gezegd, sinds mijn mij 't eerst bewust worden van mijn eigen Aanwezendheid op de Aarde, nooit, zich door anderen suggereeren latend, suf voortgevegeteerd. En mijn bewustzijn, dus het verwonderd zien naar mijzelf en alles wat daarin en daarmeê gebeurt, werd voor het eerst in mij wakker op de volgende manier:

In de tweede helft van mijn tweede, dus nog vóórdat ik drie jaar werd, ben ik - ik kan er thans vriendlijk om lachen, nu ik mij daar weer op den grond zie spartelen en een beetje huilend zacht hoor schreeuwen - ben ik, kan ik mij plastisch direkt-weg nog herinneren, gevallen met mijn rechter wenkbrauw op de punt van een stoof. De wonde bloedde wild, en behalve den schrik, voelde ik als klein kind een geweldige pijn. Het gat wou door niets gaan sluiten, het bloed bleef vloeien, en ik, onnoozele, ging natuurlijk hoe langer hoe luider met stem en ledemaatjes lawaaien, tot de dokter er bij werd gehaald. En thans nog, als mijn tweede herinnering, hoor ik den goeden, grijzen Reijffert zeggen, dat het maar een haar had gescheeld, of ik was door den val voor-goed mijn oog kwijt geweest.

En ik weet dit alles nu nog zoo scherp, omdat ik door dat weinig belangrijke kinderrampje - alles, op een blijvend litteeken na, kwam prachtig terecht - uit een vroeger ieder ding weetloos aan zich voorbij gaan latenden toestand, op eens tot een mijzelf gewaarworden en ook op alle andere dingen om mij heen nauwkeurig letten gaan ben gebracht. De dokter zei mij immers, terwijl zijn dikke groote vinger schertsend dreigde, dat ik voortaan niet meer zoo, zonder naar iets te kijken, door de kamer loopen mocht. En sinds dat oogenblik begon het eigenlijk niets nog bespeurende

jongetje in mij om en op te groeien tot het, met mijn destijds verbazend sterk ziende oogen, alles om mij heen steeds haar-fijn waarnemende niet meer zoo piepjonge kind, dat zonder ooit te gluren, en allerminst loerend, toch met zijn fijn gehoor en subtiel voelen van de kleinste dingen, zich slechts heel schaarsch iets liet ontgaan, en dan stilkens piekerend erover nadenken ging, indien hij het niet dadelijk begreep. Want dan dacht mijn hoofdje net zoo lang over dat mij plots getroffen hebbende raadseltje in mijn omgeving, totdat mijn kinderlijke hersens, die stil alles uitpluisden, tot een oplossing waren gekomen, die mijzelf bevredigde door haar juistheid, al zullen mijn kalm-logische slotsommen in die eerste jaren natuurlijk door gebrek aan voldoende gegevens, dikwijls nog tamelijk-onvolledig en zelfs wel eens een enkelen keer minder-juist zijn geweest. Maar ik hield altijd alles voor mijzelf, want praten met mijn huisgenooten mocht ik niet. Immers, zoodra ik ook maar met een paar volzinnetjes te spreken begon over wàt dan ook, werd mij dadelijk onminzaam te verstaan gegeven, dat een kind heeft te zwijgen, zoodat ik dan ook, als jongen van zes jaar, al lang gewend was geworden, om mijn mond, over wat ook, niet open te doen. En ik kwam er dus van zelf toe, mij geheel en al tevreden te stellen met mijzelf, waar ik mijn schaarsche vreugden, want de mij soms blij verrassende resultaten van mijn eigen nadenken, dat mij echter slechts zelden onder het gebeuren ervan bewust ging worden, wist te ontdekken, terwijl ik mij voor het overige zoo min mogelijk verdiepte in, en dus mij in mijzelf eigenlijk nooit beklaagde over het vervelende interieur en de daar altijd tegen mijn jongensverlangen, bv. zich bewegen, meedeelend praten en flink eten, ingaande daaglijksche omstandigheden, die mijn levenslot voor mij had vastgelegd.

Zoo heb ik dus eigenlijk alleen wat de jaren betreft, een jeugd gehad. Maar ik kwam er daardoor ook toe, mij, reeds heel vroeg, te verdiepen in belangrijke vraagstukken, waar, zooals ik bij mijn spreken tegen andere jongens, met wie ik soms urenlange wandelingen maakte, allerduidelijkst ging merken, die toenmalige schoolvriendjes of kennisjes heelemaal nog niet aan toegekomen bleken te zijn.

Het Eeuwige en Onvergankelijke, bv. of de Hemel en de Hel heel hoog boven ons hoofd, in de blauwe lucht waren gelegen, en

zoo niet dáár, waar dan elders, interesseerden mij als jongen van 13, 14 jaar reeds hevig, maar als ik over dat mij gewichtig lijkende probleem, waar ik dikwijls in mijzelf over piekerde, tegen mijn gezellig met mij samen loopende en babbelende vriendjes begon, praatten ze er meestal over heen, er nauwlijks acht op slaande - zij vonden het blijkbaar een oninteressant onderwerp, ofschoon het mij, wanneer ik alleen moest wandelen, en dan dikwijls in de lucht keek, soms wel een half uur lang, ernstig bezighouden bleef, natuurlijk zonder dat ik tot eenigerlei stellig antwoord komen kon.

Maar behalve over den Hemel, want over het onsterflijk worden na ons doodgaan, over hetwelk, nl. over dat vreemd verdwijnen ik menigmaal, met kinderlijk afgrijzen, maar als ik na dien eersten indruk een beetje kalm gepeinsd had, met vredigheid dacht, begon ik langzaam aan weer wat ouder geworden, dus een jaar of zestien, zeventien zijnde, over politieke en maatschappelijke kwesties te mijmeren, en ben daarmee doorgegaan tot den huidigen dag, evenals ik dit altijd deed en thans nog doe met de metaphysische kwestie's, waar ik, zooals ik zei, als schooljongen mee bezig begon te wezen, vóórdat nog één haar van mijn hoofd er aan dacht, dat mijn toekomstige aardsche loopbaan een wijsgeerig-letterkundige zou kunnen zijn.

Rustig-bescheiden, dus zonder ooit een borst te zetten, neen, alles kalm-ziende en psychisch-voelend, en het dan met mijn ziel en zinnen vreedzaam onderzoekend, zonder mij ooit als hersenloos neer te leggen bij de aanvoelingen en meeningen en oordeelvellingen van anderen, tot zóó'n gedrag, dus levenshouding, die mij, gelukkig, altijd eigen bleef, werd en word ik echter gedreven, niet zoozeer door mijn daaglijkschen Wil, welke laatste wel heel konstant is in zichzelf, maar zich, gelukkig, altijd tamelijk makkelijk naar uiterlijke noodzaken heeft weten te voegen, doch integendeel door iets veel meer wezenlijks, nl. door mijn diep-in psychische totale Zijndheid, die ik thans retrospektief kan merken, dat mij als kind, reeds eigen was, en die mij hoe langer hoe steviger is gaan helpen, hoe geruster mijn uiterlijke verschijning werd, omdat mijn aardsche omstandigheden langzaam-aan minder moeilijk geworden zijn.

En deze innerlijkste Wil, die mijn eigenst Zielswezen is, heeft

mij ook altijd al mijn werken geschreven, of juister gezegd, gedikteerd, en eveneens mijn daden bepaald, terwijl hij ook logisch dus konsekwent maar heel geleidelijk de gedachten en ideeën konstrueerde en konstrueeren blijft, heelemaal eigenlijk buiten mijn gewoonweg-vriendlijk, dagelijksch menschzijn om, die te lezen staan in mijn meer schaarsche vroegere produkten, zoowel als, en natuurlijk in nog veel meer doorwerkte mate, in de tegenwoordig, gelukkig, in veel grootere hoeveelheid opkomen kunnende uitingen van mijn - ik herhaal het - altijd zuiver-psychischen, dus over alle dingen onbevooroordeeld denkenden dieperen Geest.

En ik zet dit alles hier even in het licht, niet om ijdlijk te pronken - van zelfgenoegzaamheid ben ik altijd vrij geweest, gelukkig, maar alleen om den waan weg te nemen, dien ik door den een of andren minder ontwikkelingsvatbaren en dus veel sneller dan ik met eigen schrifturen tevredenen geest, wel eens heb meenen te zien verkondigen, dat ik mij hoogstens alleen met de dichtkunst inlaat, en dáár nog niet eens het rechte van te weten zou zijn gekomen, omdat ik mij meer zelfs dan voor dat vak van mij, waarvoor ik dan in mijn prilste jeugd een heel klein tikje aanleg heet gehad te hebben, altijd alleen zou geïnteresseerd hebben voor mijn klein daaglijksch persoontje, dat ik als mijn Ikje beschouwen zou. Terwijl ieder, die mij ook maar eenigszins persoonlijk kent, weten kan, dat ik nooit over mijzelf spreek noch gesproken heb, omdat ik om mijn daagsch persoonlijk Ikje nooit veel heb gegeven, en er zelfs nauwlijks op let. Ik ben altijd alleen bezig geweest met ervaringen te verzamelen over alle menschen en dingen van de buitenwereld die ik dan stil in mijzelf bewaar, om zoodoende langzamerhand een hoe langer hoe meer precies-juist idee te kunnen krijgen van de menschheid en hoe die eigenlijk is, dus hoe mijn eigen binnenst Wezen, dat nooit ledig bleef, maar levenslang over alles dacht, op grond van zijn psychische observatie's haar te beschouwen heeft en hoe ik in verband daarmeê te denken heb over alle mogelijke menschheidsbewegingen, die tegenwoordig aan de orde van den dag zijn en met allerlei onreëele algemeene beweringen en voorspiegelingen worden gepropageerd. Want overal, waar zij voor een poosje succes hebben gehad of dit nog thans behouden, blijkt de menschheid over het geheel, uitgezonderd de raddraaiers, die den heelen boel 't onderste boven

keerden, volstrekt niet in een beteren, ja, veelal in een minder gunstigen toestand gekomen te zijn, dan zij vóór dien tijd was.

Waar ik op neer wou komen, want wat wel eens duidelijk door mij gemaakt behoorde te worden, zooals ik het hier nu deed, is dat ik volstrekt geen parnassisch aestheticus ben te noemen, die zich alleen zou interesseeren voor den uiterlijken vorm van andrer poëten gedichten, die hij leest, of van die welke hij zelf schrijft, maar dat ik integendeel als zelf van mijn jongensjaren inwendig in het hyperpsychische geleefd en gemijmerd, en daarnaast ook mijn gedachten op alle aardsche kwesties gericht hebbende thans reeds 50 jaar heb gewerkt, d.i. geestelijk heb gezwoegd met de volle geestlijke kracht van een altijd alles diep-in ernstig beschouwend en welmeenend mensch. Al is de literatuur en inzonderheid de Dichtkunst altijd mijn nooit afgebroken hoofdstudie geweest en gebleven, toch bemoeide ik mij in mijn geest, want door lektuur en nadenken daarover, ook met alle andere dingen, die dit anders over het algemeen nogal banaal-stoffelijke leven belangwekkend kunnen maken voor den met zijn eigen geestlijke kracht dieper zien-willenden mensch. En zóó vermocht ik ook dit zeer belangrijke dichtwerk van Gerversman, waarin hij, zooals ik hierboven uiteenzette, een sterk-scherp licht laat vallen op wat men reeds tegenwoordig in het groote, want wijde wereldleven ziet gebeuren, zoo was ik, gelukkig voor mijzelf, herhaal ik, in staat deze voortreflijke proeve van zijn redelijk inzicht en zijn hoe langer hoe meer in haar uitingskracht vooruitgaande kunstenaarsgave rustig te waardeeren, ja, daartusschen door meevoelend te bewonderen vaak, omdat ik voortdurend merkte: Dr. Gerversman is een mensch, in wien veel leeft en beweegt, en die dan, al is hij veel jonger dan de Nieuwe-Gidsers, en dus een belangrijk aantal jaren later opgekomen, toch, evenals de beste dezer, scherp en fijn en zonder omhaal van weinig of niets te kennen gevende fraaie woorden zijn waarachtig geestlijk Binnenste op het papier te brengen weet.

Ik zal want kan natuurlijk niet veel aanhalen. Een fragment uit een dramatisch poeem, al is het ook, gelijk dit, in proza geschreven, kan nooit zooveel indruk maken, als wanneer men het leest in het verband van het geheel.

En daarom alleen het volgende, wat ik om een bepaalde reden aamhaal. Ik zelf ben uit den aard der zaak een heel ander mensch als Rathenau. Rathenau was een Israëliet en ten eerste heb ik geen druppel semitisch bloed in mijn aderen, en ten andere ben ik heelemaal geen politieke figuur. Geen haar van mijn dichtbewassen hoofd heeft er ooit aan gedacht, een rolletje te spelen, laat staan dan een functie te vervullen in het heen en weer gewiegd, en elkander vaak de loef afsteken der verschillende, o hoevele, politieke partijen, die meestal om de beurt de overhand krijgen in het bestuur van een land. Ik vind, als simpel, want verstandig en ondogmatisch mensch, iedere partij goed, onder welke het land het redelijk heeft, want niet telkens de andersmeenenden op hun achterste beenen moeten gaan staan. Op het gezonde verstand, dat opschoot uit, dus saam blijft gaan met een dieper inzicht, komt het, voor het welzijn van een land, het allereerste aan.

En dit psychische Inzicht, dit diepere begrijpen, heeft blijkens dit Spel, in Rathenau gezeten, zooals het altijd over heel andere kwestie's, nl. de literaire en aesthetische in mijzelf de voornaamste rol heeft gespeeld en spelen blijft, en daarom vind ik deze figuur sympathiek, zooals Gerversman hem in dit zijn dichtwerk in proza, voor heeft gesteld.

En in verband met het hier nu door mij vastgestelde, kan ik om nog duidelijker te maken wat ik hier bedoel, dus niet beter doen, dan door de volgende bladzijde aan te halen:

Genua.

Vergaderzaal der groote Conferentie.... Jones en Mutello treden op in gesprek.

JONES

(spreekt zwaar, ernstig, langzaam met ietwat oude stem):

‘Rathenau heeft altijd onder ons gestaan als een vreemd man uit een vreemd geslacht, maar met zijn zwijgen heeft hij ons omvangen in een diep en somber begrijpen. Hij ziet en dooorziet ons en den tijd, maar wij zien hem niet: dat is het benauwende en beangstigende van zijn nooit nabije nabijheid.... Zijn weinige woorden komen uit een onbereikbare Verte, zijn meer dan zij

zeggen, alsof in ieder woord een ziel verborgen ligt, iets ononthulbaars, iets, dat later misschien zichtbaar zal worden, wanneer 't rijp geworden is.... Hij heeft de oude normen in den ouden tijd begraven.... Wij met alles wat wij 't onze noemen, ons donker, ons dubbelzinnig moreel-miisdadig-christelijk denken[1)], wij zijn in hem gestorven: dat is zijn kracht, zijn grootheid - en wat in hem leeft, daartoe zijn wij nog niet omhoog gegroeid: dat is zijn tragiek'.

MARTELLO:

'Ach, ik moet u zeggen, ik begrijp dat niet, dat iemand zich zóó van den tijd, waarin hij staat, bevrijden kan, en niets anders is dan Ik alleen, of toekomst, nieuwe normen, of hoe men 'tnoemen wil. Men is met zijn ideeën, met zijn plannen toch niet alleen aan 't eigen Ik vergroeid of aan een toekomst vastgehecht, maar aan wat ouder is en eerbiedwaardig zelfs van ouderdom, aan traditie en historie, aan vaderland en partij, dat is: een tak van den ouden vaderlandschen stam, die recht heeft van bestaan....'

Maar ik behoef hier niet verder door te gaan met aanhalen van Gerversman's tekst. Want ieder, die ook maar eenig begrip van de letterkundige omwenteling van '80 heeft, heeft voor zichzelf al vastgesteld dat, zooals hier door deze twee mannen over het politieke streven van Rathenau wordt gedelibereerd, met al de beschouwinkjes en beweringen, die ze opwerpen, ook over onze Beweging van '80 gesproken werd en misschien nog somtijds wordt. Rathenau heeft zijn poging tot hervorming, dus van krachtig verzet tegen wat er toen was, geboet met zijn sterven: hij werd vermoord. In de literatuur, tenminste hier in Holland, schiet men niet, gelukkig voor mijn persoonlijk bestaan, met doodende wapens: men bepaalt zich alleen tot onjuiste scheldwoorden en onware, want onwetende, en dus alles verkeerd voorstellende redenatie's. Maar als deze laatste ooit iets hadden kunnen bereiken tegen echte, want van diep-uit komende geestlijke bewegingen, was ik al vijftig jaar geleden, of in een der volgende periodetjes, er zijn er vele geweest sinds dat historisch jaartal, voor altijd morsdood terneer gevallen

1) Jones spreekt natuurlijk zoo, omdat hij den Jood Rathenau bewonderend, geheel met hem meê heeft leeren gaan.

in algeheele vergetelheid. Doch de Geest, die werkt van uit de Diepte, meer of minder in alle menschen, al zien en begrijpen de meesten hem geenszins, handelt, zooals 't in dat Diepe, dat alles weet en voorziet, het wijste wordt gevonden en zoo arbeid ik, gelukkig springlevend, ook thans nog, en dank het aan Dr. Gerversman en diens gedachtenvolle schepping, dat ik erdoor tot het duidelijk uiteenzetten van deze reeds jarenlang in mij broeiende waarheden werd gebracht.

Ik voel mij geestlijk zoowel als lichamelijk nog in mijn volledige kracht, die met de jaren eer groeide dan zwakker werd, en hoop dus, zonder eenigerlei innerlijke noch uiterlijke verwaandheid gesproken, dat ik nog vele, vele jaren zoo door zal mogen gaan, stilkens arbeidend in mijzelf en dus naar buiten voor den bloei der Nederlandsche Literatuur.

Tooneel-notitie door Joh. W. Broedelet.

De actrice.

Men kan moeilijk zeggen, dat deze tijden voor 't tooneel niet vol beroering zijn. Overal is 'n streven naar vernieuwing, 'n zoeken van 't noch-nicht-dagewesene, waarbij men tracht te breken met veel, dat den beeldenstormers 'n belemmering naar den voortgang lijkt. Hierdoor komt men telkens voor hoogst boeiende experimenten te staan en bij de wel-geslaagde denkt men werkelijk 'n oogenblik, dat 't heel-groote, waarnaar de verzuchting ging, bereikt is, met andere woorden dat, wat men als 'n verre toekomst zag, reeds 't heden werd. Doch dan komt weer 'n tijdelijke ineenstorting met veel afbrokkelen en 'n teruggang naar 't verleden tot men opnieuw voorwaarts stoot in de hoop dat de vaart nu niet meer gestuit zal behoeven te worden. Dat hierbij vaak het grillige, het bizarre, het nog-nauwelijks-gevormde hoogtij viert, is bijkans vanzelfsprekend. Als men nog niet precies weet, waar men heen gaat, dus min of meer blindelings tast, móét men nu en dan wel in 'n verkeerden, zij 't lang niet oninteressanten kronkel raken.

In deze voortdurende onrust is 't soms moeilijk, 't hoofd bij elkaar te houden en dan kàn 't gebeuren - mogelijk in 'n opwelling van gemakzucht? - dat men terug verlangt naar 't oude, dat zoo vertrouwd was. En geeft men daaraan toe, zoo is 't mede niet uitgesloten, dat men juist het nieuwe vindt waar men 't heelemaal niet zoeken zou! Wat zich niet als 't bijzondere aankondigt, kan toch minstens even goed het groote zijn? Wat stil bloeit, kan toch van heel sterke kracht zijn?

't Was in 'n heel ‘gewoon’, Amerikaansch blijspelletje zonder

eenige pretentie, al beschikte de schrijver gelukkig over wat geest, dat de sensatie van 't geluk over ons kwam, waarvoor men in hoogste instantie toch naar den schouwburg gaat. 't Daaglijksche geval heette *Steeds de Uwe* en de actrice, die ons hart zoo aan haar verplichtte, was Tilly Lus.

Hier was 't den ganschen avond, met 't stuk als bijzaak, al forceerde ze dat nergens, noch haar talent, de actrice, die de overwinning behaalde en onwillekeurig ging je denken: ‘net als vroeger, toen de parade-rol van een of andere groote tooneelspeelster àlles moest goedmaken, toen de ster den overigens nog al duisteren hemel in vlam diende te zetten?’ Doch, neen, dit was heel anders, dit was het nieuwe! En dan werd je, zonder dat 't je was aangekondigd, zoodat je er allerminst op was voorbereid, zóó maar voorgezet! 't Kunst-leven héèft nog altijd van die zeldzame verrassingen, welke je opeens tot 'n jubelend mensch maken!

Ja, dit was wel anders. Hier geen berekende effecten met de vele valsche praal, daaraan verbonden. Hier geen zich-op-den-voorgrond-plaatsen met de ongeuite vraag: ‘hoe vind je me nou?’ Geen knal-scènes, geen dubbelgebodemde ziels-goochelarijen, geen applaus-ontlokkingen tegen den goeden smaak in. Hier bloeide alles heel echt en zuiver en spreidde zijn schoonheid, alles eenvoudig omdat 't zoo móést. Dit was 'n begenadiging. En stil zat je er naar te kijken.

En dat, het zij herhaald, in 'n veel voorkomend Amerikaansch vermakelijkheidje. *Hij* schrijft. *Zij* wordt 'n beetje verwaarloosd. *Hij* zal alleen naar buiten gaan om rustig 'n roman af te maken. O, hij kan 'r dus missen? Dan zal ze toonen, dat ze hem ook niet noodig heeft! En ze gaat er van door met den bekenden blijspel-kaper-op-de-kust. Dat is te zeggen, bijna! Want *hij* komt er achter en.... arrangeert nu hun vlucht. Op *zijn* buitentje zullen die twee knus 'n paar weekjes doorbrengen, enzoovoort enzoovoort. 't Eind is natuurlijk, dat zij en de andere hij er meer dan genoeg van krijgen en de eerste hij, zonder dat-ie 'r eigenlijk 'n oogenblik kwijt is geweest, zich weer met 'r vereenigt. 'n Onschuldig verwissel-spelletje met aardige onderhoudendheden, waarmee je 'n zóóveelsten schouwburgavond best doorkomt.

Hoe echter speelt Tilly Lus dat duizendmaal vertoonde vrouwtje! Met 'n onbevangen eenvoud, 'n waarachtigheid, welke je over-

bluft! Doch denk daarom niet, dat 't zonder fantasie is! Daarvoor springt 't te veel uit 't kader der meer tragische creaties, welke haar, naar de algemeene opvatting, nu eenmaal 't best schijnen te liggen. Maar 't is zoo ongelooflijk zuiver, dat je aan spel haaast niet meer kunt denken. Het is coquet èn dom èn lief èn goed, 't leeft zóó, dat je meegevoerd wordt en er op 't laatst niets meer voor je bestaat dan wat daar vlak voor je oogen gebeurt. Het is, in z'n onnavolgbare natuurlijkheid, spel recht uit den hemel en valt als manna in onze verraste ziel. Ik ben daarom zoo vrij, deze geheiligde ‘gewoonheid’ groot te noemen. Daar kan geen vooropgezette wil naar 't bijzondere tegen op!

Zoo hebben velen, zonder er 'n oogenblik op bedacht te zijn geweest, 'n avond van weldoende innigheid, want zóó uit 't hart gesproten, meegemaakt. En *verfijnd* verlaat men den schouwburg, daar Tilly Lus' optreden steeds van 'n nobelheid is, welke nooit nalaat, iets heel moois bij u achter te laten. Dus was 't, als van ouds ('t verleden was er maar niet voor niets!), weer eens de *actrice,* die den avond tot 'n uitzonderlijk feest maakte. Doch hier trappelden geen paarden, die men afspande (*zijn* er nog paarden?) en zijn geen reuzen-bouquetten noodig of brieven van aanbidding, die de tooneel-ster huldigen. Daarvoor is dit alles te stil, te mooi en te goed. Men zegt slechts van harte, met groote dankbaarheid en 'n verradende trilling in z'n stem, den titel van 't blijspel na, dat onbewust zóóveel op z'n geweten heeft: ‘Steeds de Uwe’!

En men weet, in 't oude, de *actrice,* het nieuwe, dat toch werkelijk niet opgeschept ligt, te hebben gevonden!

Na een halve eeuw
Eenige opmerkingen over de cultureele beteekenis der Beweging van 1880 door H.H.J. Maas.

Zoo meen ik mijn stof te moeten definieeren, omdat ik slechts over een beperkte ruimte mag beschikken. Want, om aan mijn eigen wensch te kunnen voldoen, in de overtuiging, dat ik daardoor waarachtige Nederlandsche belangen zou dienen, namelijk een beschouwing te leveren over: 'De cultureele beteekenis der Beweging van 1880', die ik zelf als synthese zoowel als door documentatie als eenigszins grondig en volledig zou meenen te mogen waardeeren, moest mij de omvang van een boekdeel vergund worden. En haast elke brief, dien ik van Willem Kloos ontvang, herhaalt: 'Ik heb zoo weinig plaats, er ligt nog zooveel te wachten.'

Die klacht rechtvaardigt mijn wijze van behandeling der belangrijke stof bij deze gelegenheid: als een poging om 'na vijftig jaren' door enkele 'opmerkingen' de aandacht opnieuw te vestigen op een Beweging, die aan ons volk weer een eigen, waarachtige Letterkunde gebracht heeft en waarvan tóch de cultureele waarde door velen blijkens allerlei uitingen niet goed wordt gezien en daardoor te laag aangeslagen, zoowel wat betreft de beteekenis daarvan voor het verleden als wat aangaat haar belangrijkheid voor het hedendaagsche geestelijk leven in Nederland; en op deze plaats, omdat *De Nieuwe Gids* die Beweging geleid heeft, haar de kracht heeft teruggegeven om niet langs den weg te bezwijken, toen de moeilijke verschijnselen van de groeiperiode haar verontrustten, zooals in elk jong leven voorkomt, en haar door alle wisselingen en aanvallen heen tot de volwassen rijpheid gebracht heeft, die in onze dagen wordt geplukt.

Geplukt met zooveel erkentelijkheid en waardeering, als zelfs maar de ‘eenvoudige rechtvaardigheid’ gebiedt? Hartstocht en onbillijkheid zijn loten van één stam, of althans ongeveer zoo drukte Busken Huet zich uit, toen hij zijn gemoed luchtte tegen den Hollandschen landaard en Vader Cats tegelijk, want de laatste was voor hem de incarnatie van alle onhebbelijks, alle kleingeestigs en kleinzieligs eener natie, wier druk hij ontvluchtte. Allerlei invloeden, die de gemoederen prikkelden, en waarbij ook kleingeestigheden en bekrompen opvattingen een beslissende rol hebben gespeeld, veroorzaakten bij velen een toestand van verblinding, waarin zij de juiste verhoudingen van de verschijnselen onderling niet vermochten te zien en daardoor in de appreciatie van de Tachtiger Beweging als levengevende centrale kern, den maatstaf niet naar behooren konden hanteeren.

Wordt niet soms de schijn gewekt, alsof ‘nieuw leven’, of wat niet zelden ten onrechte voor ‘*nieuw* leven’ wordt gehouden in de cultuurontwikkeling, dat zijn geboorte, zijn bestaans- en ontwikkelingskansen aan de Tachtiger Beweging verschuldigd is, zijn natuurlijken oorsprong tracht te verloochenen?

In hoeverre vertroebelt de jaloerschheid het oordeel van individuen, groepen of partijen? Tot welken graad kan de hevigheid van den spijt stijgen, dat men niet in *eigen* richting *De Nieuwe Gids* heeft zien oprijzen, dat men van *geestverwanten* niet heeft kunnen leeren, wat Kloos en anderen hebben geopenbaard? Toen de Beweging van 1880 den strijd gewonnen had en allen zich aan haar inzichten onderwierpen, was het toen niet, alsof velen het gevoel hadden voor ‘het ei van Columbus’ te staan? En is het niet menschelijk, al getuigt het niet van een grooten geest, dat men zich laat irriteeren door dwazen en hun onrechtvaardigheden, die den individueelen aanhanger van richting of partij met spot en verwijten aanvallen over alles, wat die partij of richting verkeerd deed, verzuimde of in een bepaalde phase van ontwikkeling nog onmachtig was te doen?

Tijdgenooten staan tegenover elkaar met al de drijfveeren van hun dagelijksch leventje, met hun afgunstige eerzucht, met hun zorg voor hun kleine individueele belangetjes en hun begeerte naar gelijkhebberij, zoodat zij wel eens liever groote zaken van algemeene cultuur opgeofferd willen zien dan hun eigen betrekkelijke nietig-

heden. Maar anders staat het nageslacht tegenover het verleden; het voelt zich niet meer bedreigd door hen, die voorgoed zijn heengegaan. Niet meer bevreesd voor individueele plaatsverschuiving in den wedloop van het dagelijksch leven door invloed van dien kant, bekommert het zich in massa weinig of niets om dat verleden en laat het oordeel gerust over aan enkelen, die daarvan bijzondere studie willen maken. Op de schoolbanken praat die massa dociel na, wat men haar voorzegt, en neemt er verder geen notitie van. Zij profiteert van hetgeen haar tijd haar aanbiedt, voor zoover als dat voor haar bereikbaar is of in den smaak van den dag valt, zonder zich ook maar hetminstofgeringst druk te maken over den oorsprong ervan, intuïtief wetende, dat een cultuurverschijnsel niet is van één individu, niet van een groep of partij, maar van een heel volk. Die enkelen echter overzien het tooneel van het verleden in zijn geheel, mogelijk van een verschillend standpunt uit, zoodat een verschillend beeld ontstaat, maar toch in zijn geheel. De afstand maakt hun dat gemakkelijker, terwijl zij bovendien reeds door het doel, dat zij zich gesteld hebben, niet lijdend kunnen zijn aan bijziendheid, een kwaal, die den patiënt wel het stroospier voor zijn voeten vergunt op te merken, maar hem belet den eik op den achtergrond te zien.

De hard-schreeuwende kortzichtigheid, die in geen enkel tijperk ‘nieuw’ of ‘origineel’ was, heeft altijd getracht van stroospieren struikelblokken te maken, waartegen de goê gemeente gewaarschuwd diende te worden om haar te verhinderen den eik naderbij te komen.

Om met betrekking tot de Tachtiger Beweging in het bijzonder in deze ‘opmerkingen’ maar één enkel voorbeeld te noemen, is de krachtige, litteraire en algemeen-cultureele Beweging onder de generatie van de Jong-Katholieken niet ten nauwste met het optreden der Tachtigers verwant? En dat ook voor een groot gedeelte door de Katholieke Emancipatie, die zich had te ontworstelen aan den druk van den dwang der onjuiste meeningen in machthebbende kringen van geloofsgenooten zelf?

Ik herinner mij nog, hoe ik werd aangevallen en verketterd, toen ik een vijfentwintigtal jaren geleden eens in een gezelschap van overigens toch wel gestudeerde en ontwikkelde katholieken heel argeloos ‘Een Conferentie’ van Mr. Frans Erens ‘mooi’

had genoemd! Die waren ‘plus catholique que le Pape’, maar dat was geen zeldzaamheid in die dagen; en de ondervinding bracht wel aan het licht, dat het niet altijd uit zuivere motieven voortkwam. Kan de lezer van dezen tijd zich voorstellen, tot welke twijfelingen en ontmoedigingen in een bepaalde omgeving zoo iets aanleiding moest geven in een gemoed, dat nog niet in staat was de dingen naar hun juiste waarde te onderscheiden?

Ik herinner mij nog veel meer; maar wie herinnert zich niet eveneens alles, wat overwonnen of uit den weg geruimd moest worden, eer de Jong-Katholieke Beweging kon optreden, zooals wij ze thans aanschouwen: een rijke belofte voor de naaste toekomst?

Wat ook den stoot gegeven moge hebben om den gang plotseling te bespoedigen, in ieder geval heeft zij het zuiver artistiek-litterair principe nergens anders dan in de Tachtiger Beweging gevonden. Niet in het leidend litterair *grond*beginsel verschilt zij van sommige leidende Tachtigers, maar alleen door partieele wijzigingen als uitvloeisels van haar Godsdienst volgens haar Geloof. En dat is natuulijk. Wie aan een persoonlijken God als den Schepper en Bestuurder van het Heelal gelooft, moet aan Hem de hoogste rechten toekennen, moet ook alle kunst in laatste instantie onderwerpen aan Zijn wil. Waar de katholiek gelooven moet, wat God geopenbaard heeft, - in het Oud Verbond door de aartsvaders en profeten, in het Nieuw Verbond door Christus en de apostelen -, en door de Heilige Kerk te gelooven voorhoudt, daar ziet hij het richtsnoer van alle geestelijk leven getrokken.

Maar dat hij zich bevrijden kon van alle belemmeringen, die door willekeurige geloofsgenooten voor hem werden opgeworpen op den weg van zijn litteraire onwikkeling, - uit welk motief dan ook, maar zonder juist inzicht en zonder gezag, - dat dankte hij aan de voorlichting en het voorbeeld van de Tachtigers.

Dat alleen zou reeds een belangrijke cultureele waarde zijn geweest van de Tachtiger Beweging. Want wat de *Katholieke Cultuur* voor de menschheid beteekent en zou kunnen beteekenen door onbevangen onderzoek en goed-willend begrijpen, is zelfs in een omvangrijk boekdeel niet te beschrijven; het is slechts te zeggen in één enkelen zin: het zou den mensch de grootst mogelijke hoeveelheid aardsch geluk aanbrengen en hem onnoemelijk veel leed

besparen. De moeilijkheid zit in het *zuiver* katholieke van de cultuur: geheel en al beantwoordend aan de *Openbaring.....*

'C'est lorsque la France, au temps des grandes victoires pacifiques de Cluny, et au temps de Saint Louis, envoyait sur la chrétienté entière le rayonnement intellectuel le plus authentiquement français, - mais d'abord catholique, - que le monde connut la plus pure et la plus libre internationale de l'esprit, et la culture la plus universelle.' (*Art et Scolastique* par Jacques Maritain).

Maar mag men een boom, die midden in zijn groei afgehakt wordt of althans in zijn ontwikkeling belemmerd, verwijten, dat hij niet den beloofden vollen oogst heeft gegeven?

Ontegenzeggelijk hebben in katholieke kringen zelf hier en elders zeer dwaze zoowel als zeer funeste meeningen geheerscht over het wezen van de Letterkunde en over haar cultureele waarde voor de menschelijke samenleving. Een traditie, reeds in de Oudheid ontstaan en naderhand vaak door allerlei invloeden versterkt, leefde daarin voort. 'Het beste litteraire boek kan niet hooger gewaardeerd worden dan als een noodzakelijk kwaad om het verderfelijke te weren!' riep een 'geachte spreker' een kwarteeuw geleden voor een groote vergadering uit. En diezelfde voorlichter, wiens gezag versterkt werd door zijn diploma van 'leeraar in Nederl. Taal en Letterkunde' en zijn maatschappelijke positie, verzekerde daarbij, dat hij zich met de Letterkunde na Vondel weinig had bemoeid en er ook niet de minste behoefte aan had gevoeld om - 't mocht in alle bescheidenheid gezegd worden! - heel goede examens af te leggen!.....

Waar zulke onkruidachtige opvattingen als kostbare groeisels werden aangekweekt, is het daar te verwonderen, dat elke bloem breken moest in haar knop?

Voor hen, die van dat of een dergelijk standpunt uit de Letterkunde beschouwen, heeft geen enkele litteraire Beweging eenige cultureele waarde. Zij zijn geboren-en-getogen 'neenzeggers'. De heele rij van groote geesten - zooals Kant, Hegel, Faine, Freud, Ruskin, en tientallen andere, die de Letterkunde als een allerbelangrijkst cultuurverschijnsel vermochten te zien en een deel van hun leven hebben gewijd aan de pogingen om een verklaring van dat verschijnsel te vinden, die allen bij elkaar zijn niet in staat hun

geestesoogen te reinigen van alles wat daar troebeligs over het netvlies zweeft.
Hen laten we dus maar!

* * *

Dankte hij, de Jong-Katholiek, aan de voorlichting en het voorbeeld der Tachtigers, zei ik, en bedoelde toen: ‘was hij verschuldigd aan’. Of hij erkentelijk was ook? Dat doet er immers heel weinig toe. Het is geen vreemd verschijnsel in de wereld, dat de mensch vaak zijn weldoeners meer haat dan zijn vijanden. En er is zeer zeker niet *méér* reden om de Jong-Katholieke Beweging van ondankbaarheid of miskenning van de Tachtiger Beweging, van een onjuist besef der grootheid van sommigen onder haar leiders te beschuldigen, dan welke andere ‘moderne’ litteraire Beweging in Nederland ook; wellicht heel wat *minder.* Allen zijn zij uit de Beweging van 1880 voortgekomen, geen van allen is *in wezen nieuw,* want allen hebben háár leidend grondprincipe om bezieling en groeikracht tot leven uit te putten. Wie de Tachtiger Beweging beschouwd heeft of aanziet als een: ‘Zie haar en sterf dan, want daarna verstijft alle geestelijk leven in Nederland in een ijsperiode!’, heeft zich slechts dwaselijk vergist in haar streven. Zoowel als die zich vergist in zijn hard-schreeuwende kortzichtigheid, die de leiding al jaren lang ‘dood’ heeft willen verklaren, zelfs niet inziende, dat de tiende ‘dood’-verklaring de negen vorige waardeloos maakte en zelf dus ook niet meer dan een doode phrase was.

De klacht van Willem Kloos, die ik in het begin van deze ‘opmerkingen’ citeerde, is tevens een - zij het ongewilde - uiting van voldoening. Klacht voorzooverre hij gaarne nog meer geven zou aan de lezers van *De Nieuwe Gids,* is zij uiting van voldoening ook over de blijken van belangstelling in den vorm van waardevolle bijdragen, die getuigen van een waarachtig deel-nemen aan de grootsche taak, door hem en zijn ‘medewerkers’ thans een halve eeuw geleden aanvaard en begonnen, maar die niet voltooid zal zijn met het eindigen van hun leven.

De Beweging van 1880 *is* niet dood, *is* niet voorbij, *is* niet uitgestorven en *is* niet tot aan of over het eindpunt van haar mogelijkheden gekomen! Een even hartstochtelijke als mal aandoende

classificatiezucht schijnt er een bijzonder genot in te vinden, allerlei onwezenlijke verdeelingen te fabriceeren, en te spreken over Tachtigers, Negentigers, enz. Haast zooveel ‘richtingen’ als tien- of vijftallen van jaren! Die futiele liefhebberij brengt geen denkbeeldige gevaren mee. Want al dat verdeelen en weer onderverdeelen in hokjes, waardoor tenslotte wel eens één lichaam in stukjes en beetjes in tien verschillende vakjes terecht zal moeten komen, heeft tot gevolg, dat de éénheid van een figuur en de beteekenis van een Beweging niet meer gezien kunnen worden. Bovendien lokt het onvruchtbaar getwist uit over onbeduidendheden als: of dit of dat stukje van dezen of dien schrijver niet beter in hokje A dan in hokje B zou ondergebracht zijn, terwijl de hoofdzaak uit het oog wordt verloren; zooals in een vroegere periode van onze litteratuur kolommen vol werden gedisputeerd over de kwestie, of een bepaald werk een epos was of geen epos, waarbij de ‘schrijvers’ uitgingen elk van een bepaald netjes opgezet ‘systeem’ om het uitgebeelde volle bruisende leven in dat wambuis te wringen, zichzelf opbliezen tot gewichtigheden en zich dan verbeeldden de litteratoren bij uitnemendheid te zijn. En verder: de oppervlakkige lezer van die ongegronde classificaties, die gaarne het air aanneemt van ‘bij’ te zijn, verbeeldt zich al gauw alles te kennen, als hij de etiketjes op de vakjes maar gezien heeft! Staat daar: ‘Tachtigers’, ‘Negentigers’..... dan gaat hij neus-optrekkend maar voorbij: ‘ouwe kost, niets meer voor onzen tijd!’.....

Maar daarmee kènt hij hun werk niet. En daardoor komt hij er niet toe, de moeite te nemen, om eens door te dringen tot de ziel van dat werk. Terwijl, als hij het deed, de schellen van zijn oogen zouden wegvallen, zoodat hij tot de verrassende ontdekking kwam, dat hij zich had laten misleiden, zeer tot schade van zijn eigen inzicht.

Waarom niet een verdeeling alleen volgens de groote richtingen? Ik had in mijn jeugdjaren eens een rekenboek, dat 120 ‘eigenschappen’ van de Evenredigheid noemde en ‘bewees’, maar de Evenredigheid werd mij daardoor niet duidelijker.

Er wordt nog geregeld en waardevol litterair werk van oudere Tachtigers gepubliceerd, maar de producten van die *talenten* raken voor de thanslevende generatie al te vaak verloren in een doode stilte, waarnaast allerlei *gedilettanteer* met een allesoverschreeuwend

lawaai de aandacht naar zichzelf vermag toe te trekken. En als men dat zoo laat doorgaan, dan zou het misschien geen pessimisme zijn te vreezen, dat het werk van de Tachtigers, eens met zooveel talent en enthousiasme begonnen tot ‘opstooting’ van het Nederlandsche cultuurleven, weer zou kunnen ineenstorten, zoodat al die aanplakseltjes van die ‘nieuwe’ richtinkjes mede onder de puinhoopen zouden versplinteren.

En dan, wat zou dán in Nederland weer den naam van ‘Letterkunde’ krijgen? Is het nu zoo nóódig, dat ‘l'histoire se répète’?

Moeten we door *het gemis* gedwongen worden tot de erkenning van de waarde?

(Wordt vervolgd.)

Binnengedachten door Willem Kloos.

DV.

Wijd-vredig wijken naar 't Oneindge, waar geen Tijden zijn,
Schoon 't Weekren scheen, dat in 't Onweetbare onvergankelijkblijde
Milliarden Feesten staêg van Leesten, eendre, wijdlijk glijden
Als wezenloos-gedweeë Schaduwen langs wisse Lijn

Onwankelbaren Wils! O weet, Lief, 't uwe en ook eens mijn
Breed, zielsfijn Lieven, donker Raden, strevend Vloeien, Strijden,
Lijk Boomen doen met winden in hoog zoeken en weer mijden.
Zal vreemd verdwijnen eens in 't Vreedge, zonder weet van Pijn.

'k Dacht, reeds als kind, aan 't Wreede, 't Sterven en fel zwaard, wee snijden
Ging 't door mijn stoere hersentjes en 'k rilde schoon te scheiden
Van alle liên, die 'k wist toen, liet mij koel. Ja Ziel, heel klein

Hadt reeds Ge uw huidge Kracht, en, sedert, sterk-gestemd al Lijden,
Door dingen en door menschen, diep verdroegt Gij, daar koelrein
Der Diepte Geest zich wil door heel uw Wezen welig breiden.

DVI.

Gemoedlijk, weetloos, vragend keek mijn kinderkop soms vaag
Als negenjaarge vreedge de andren aan met open oogen
En diep-vast sterk-vertrouwend peinsde ik wijd in hooploos pogen
Iets minzaams te onderscheiden in dier lieden Binnenlaag.
Ik meende 't vriendlijk-goed als stil-naïeve, schrandre blaag
Die thuis geen mond mocht opendoen, dus doodsbleek zat gebogen
Over een boekje of wat, wild-mijmerend terug-getogen,
Daar 'k stijfjes hoû'n me als Lijk moest, niets verstaande van 't gestaêg,
Want ieder etmaal zich herhalend monotoon gezaag
Van grooten sloomen Stiefbroêr en zijn Moeder, die gedoogen
Geen enklen klank ooit konden uit mijn mond, ja, schaarsch een vraag
Vlug, waar 't wel móest soms, durfde ik doen. Maar mijn gedachten vlogen
Uit mijn lief boek hoog weg naar verre Streken. Suffe, droge
Knaap leek ik, maar in 't Diepste stormde Vlaag me op vlaag.

DVII.

Als kind hield 'k gauw van allen, die 'k ooit zag, als oog en stem
Stil-vriendlijk deên, maar 'k hield bedaard mij steeds: 'k was dood-verlegen,
Daar 'k gold voor niets, thuis stilkens werkend zonder één bewegen,
Ja, 'k leefde, heel mijn jeugd, als schrale Muis in enge klem.

Want ging 'k iets doen of zeggen, mooi-spontaan, onmiddlijk rem
Wierd, aan mijn voet of mond gelegd, maar had 'k dan strikt gezwegen
Een paar uur lang, zei 't Stiefmensch luid zichzelf, dat wel terdege
Een Kind moest slecht zijn, dat niet praatte. O, bitter, of 't waar Brem,

Proefde ik zóó de Aarde, reeds als knaap, en later heel veel wegen
Liep 'k Man, met andren, maar wat deên zij? Schoon 'k mijn Geest betem
Stil-streng, om niets te zijn dan flink en goedig, toch ging vegen

Elke Eng-banale me uit, om wat ik scheen hem. Doch mijn Stem
Zal, overheen al dier vage IJdlen vlot maar stug gestrem,
Voort-klinken schoon koud-stil 'k dan lig voor goed terneergezegen.

DVIII.

Nooit schreef 'k iets, deed 'k iets, wat onwaar was voor mijn klaar Gemoed,
En dies, schoon, 'k, jong, dol-driftig, onvoldragenen beschreven
Heb in een intellektueel-bewogen zielvol Beven,
Ik wou 't wel, daar de brave Wijze omhoog zich houden moet

Want liet dees vaag-gedwee zich glijden op den vreemden Vloed
Des wijden Aanzijns, waar den Puursten ook, wordt aangewreven
't Al-dwaaste door wie leven eigenbatig, zoû'n niet streven
De Waren blijven. Eenzaam staan zij, door niet één vermoed.

Mijn Ziel, Gij werktet lievend, 't Eêlste uws Zelfs aan elk te geven,
Als Eenzaam-kalme in 't Allerdiepste. Och, kan 't, dat wreed gij boet
Hier, wat ge in oud eeuwsch stormen, vóór uw worden, hadt bedreven?

Op de Aard bleekt meer dan elk die hoonde U, trouw, vast, goed
Ge en zult zoo voortgaan in dit wild Gehenna, waar 'k traag spoed
Naar 't Niet, neen, voel 'k, in 't Zuiver-Psychische eens mag wijd verzweven.

DIX.

Hield 'k ooit van 't Leven? Och, mijn Verte schrok er van, Die kwam
Uit vreemde Streken, haarfijn-ziend en wetend, en strengstrevend
Dus wás reeds, jong, om aan geen lage, vlakke Leêgen klevend,
Te branden durend slechts in eigner Psyche diepe Vlam.

Wat wilde ik? Vreugde? Och, 't was mij goed, maar als mij 't Lot ze ontnam,
Dan ijlde ik, Vogel, om mijn eignen hoogen Rampspoed zwevend,
Koel-koen plots, door geen enkle Pijn mijns Binnenzijn's meer bevend
Dus schijnbaar-kalm, schoon in mijn diepsten Grond nog geenszins tam,

Totdat 'k weer rustig neerstreek op mijn's stoeren Inzijn's Stam.
O, veel had 'k reeds doorstaan, sinds vroegste Jeugd bedwongen levend,
Tot Halfheid, niets bevroedend, me alles, *niet* mijn Zelf, me ontnam,

O, 'k ben steeds Ziel, plots de Aard toen ziend want proevend, en als Ram
Met steevgen Kop raak stiet ik in den ronde. Doch thans wevend
Weer lang met Spoel des Noodlot's, streef 'k, mijn Kracht aan allen gevend

DX.

Is Ziel iets zélf bestaands? Zij, ja, niet deze leén. 't Al-Eéne,
't Nooit nu Vermoede, wijde Onnoembre, vrij van Ruimte en Tijd,
Hult Zich in 't wezenlooze Scheemren der Schijn-wezendheid.
Zóó voelde alreê 'k 't als kleine jongen, wen ik peinsde, henen

Langs allen eenzaam gaande, bleek op schraal-gescheende beenen,
Diep-voelend vreemd. O, wen 'k dan zag op eens naar 't eindlooswijd
Blauwen der Heemlen, scheen 't me of droeve zelf-zich-wezendheid
Zou zijn mijn toeven op zware Aarde, tot geheel verdwenen

Mijn altijd goed-sterk levend Willen, gij, Ziel, zonder spijt,
Als Wolk zou vloeien weg uit 's Aamzijn's Ongedurigheid.
O, Ziel, wij waren één reeds toen als thans. En zonder weenen

Leefde ik Uw slaaf, Uw trouwe, uw Vaste en vraag dies: Breid
Uw Aanschijn zacht nog eens naar me over bij dees Lijfs versteenen.

DXI.

'k Hoop oud te mogen worden, frisch als thans. Och, om mij heen
Vielen zoo velen, die licht zwierden, druk en wild op stalen
Schaatsen, alsof zij wilden worden de Eersten en dus halen
De prijzen der albeste Sterksten. Maar niet vlug ter been,

Door heel mijn aard, reed strak, ja langzaam 'k, als met stijve scheen.
Doch 'k zag, in 't Vage, aan 't Eind de mooi mij toebeschikte palen.
Men schold wel Achterblijver me, ja riep zelfs, dat 'k aan 't malen
Was door 't klein Zelfje, dat lui, slap hun leek. Doch heel alleen

In de Eigenheid, die 't Volkje ried niet, ging 'k met rechte schreên.
Ik wou slechts doen, wat mocht, en daarom rustig, zonder falen
Want willend niet naar geld-of-goed of korten Roem, ooit talen,

Vloog 'k soms vrij gauw en dán wat trager door al zwarigheên
En kon dus eindlijk, toch-nog niet aan 't Einde! - o, 't rare Dwalen
Dier Simplen! - diep-in blij dat wat 'k goedmoedig kreeg, behalen.

Gestalten door Hélène Swarth.

I.
Lenau.

Uw oogen zie ik, afgronddiep en donker.
Uw wanhoop hoor ik schreien, in den nacht.
Met dichterzegen als met vloek bevracht -
Uw oogen zie 'k vol waanzinwild geflonker.

Melodisch teeder als violeklacht,
Uw weemoed hoor ik weenen, zoet of klonk er
Verbannen-engelzang, of troostend blonk er
Een blanke ster door zwart gewolkte zacht.

Uw tranen voel 'k als onweêrs regendroppen,
Die vallen zoel op 't halfbeschreven blad.
De vlammen voel ik van uw vingertoppen,
Als, martlend fel, uw demon u bezat
En van uw liefde voel ik 't hartekloppen,
Schuw dorstend hert, dat bang om laving bad.

II.
Beethoven.

- ‘O laat mij vluchten naar het Land van Dood!
'k Gaf héel mijn ziel en leed ik niet genoeg?’
Maar de Engel Gods, die hem met doofheid sloeg,
Weerhield zijn hand, die 't graf al opensloot
En sprak: - ‘Neen, wacht! 't Is nog voor dood te vroeg.’
En hij, in tranen weekend bitter brood,
Liet af, in deemoed, van wat God verbood,
Volbrengend vroom wat God gestreng hem vroeg.

En wijl geen klank van de aard meer drong tot hem,
Ontving hij van den God, die hem verkoor,
Dat zijn muziek de wilde dieren temm'
Der booze driften, in zijn luistrend oor
De Harmonie der Sferen, 't Geestenkoor
En de openbaring van Gods eigen stem.

III.
Tolstoï's vlucht.

Hij wentelde áf het wegend schrijnend kruis
Van lang gedwee gedragen zielenood,
Om rein te ontvangen heiliging van dood,
In 't schamel bed van de arme boerekluis.

Na 't arbeidsleven, als na misdaad, vlood,
In struiken struiklend, bang voor takgeruisch,
De godsprofeet de hel, die was zijn huis,
Om in te gaan tot Godes morgenrood.

De grijsaard vluchtte, in blanken najaarsnacht.
En zeegnend zeeg op sneeuw van haar en baard
De sneeuw der heemlen. Ver van hof en haard
Hij vluchtte - En reeds doorblonk zijn aangezicht,
Aanschouwend God, als één, die wenkt en wacht,
De zuivre klaarheid van het Eeuwig Licht

Verzen door J.F. van Hees.

I.

Zit eens rustig en bezin:
doet dit doode lied nog zeer?
ik werd oud en weet niet meer
of ik eindig of begin.

Wij gingen over de heide
uw hand lag in mijn hand,
wilden wij niet wij beiden
rusten in het warme zand?

Langs den gevoorden weg
bloeide de gele brem,
achter een hooge heg
zong een vergane stem....

Misschien is gansch dit land
sinds lang verloren,
de tijd graaft nieuwe voren
in 't oude zand.

II.

De wind verwaait de dorre
bladeren voor mijn deur -
ge wenschtet dat ik morre,
luister, ik neur.

De bloesems van April,
de rozen van den zomer,
de droomen van een droomer,
een wanhoop en een wil:

de wolken en de winden
weten wat hun gebeurt....
zij zullen hier niet vinden
die tobt en treurt.

Op den ontstamden wortel
heft zich het nieuwe rijs
en nachtegaal en tortel
vergeten weg noch wijs.

De wind verwaait de dorre
bladeren voor mijn deur,
ik ken de stem der schorre
raven, ik ken hun kleur -
luister, ik neur.

III.

Vertel de kleinen
bij het avonddalen
blinkende verhalen
want zij zijn de Zijnen,
bloesems aan Gods wijden boom,
en ontsteek het zuiver schijnen
van zijn sterren in hun droom.

IV.

Zing hun een lied van tijd tot tijd,
zing hun zacht, een zelfde lied,
de wereld is zoo groot, zoo wijd
en wacht met zooveel eenzaamheid
en dreigt met zooveel war gedruisch,

dat niemand tot haar einde gaat
die niet van tijd tot tijd de straat
ontwijkt en in de stilte neigt
over zijn hart, opdat de stem
waarmee zijn moede moeder hem
een lied zong tegen slapenstijd
tot zijn verkommerde ooren stijgt,

een zacht oud lied van thuis.

V.
Jardin du carroussel.

De wijze boomen in hun donkere
mantels zitten in een wijden kring
statig en stil, de hooge hoofden tusschen
de sterren, die voor kleine wolken flonkeren
en voor de luie laatgerezen maan.

Terzijde van de rechtgesneden paân
rozig onder de hooge roze bollen
knielen de struiken bij den wind en kussen
zijn moegestoeide hoofd ter sluimering,
hij zal vanavond niet meer met hen sollen.

Dit is de tuin der oude koningen,
maar die zijn dood - nu komen armeren
uit de benauwdheid hunner woningen
tusschen de bloemen bij de marmeren
beelden gebeden tot de goden spreken.

Zij zitten zwijgend bij het waterbekken
en kijken naar de rijzige fontein,
rank in den regen van haar zilverharen,
en zij vergeten even wie zij waren,
totdat zij stil en aarzelend vertrekken,
vermoeid van te vermoeden wie zij zijn.

De stomme goden geven toch geen teeken.

VI.

Ik ben de lange jaren door
gegroeid met een vermomd gemis -
ik zoek een woord dat eeuwen voor
ik was, vergeten is,

ik zoek een stilte, dieper dan
de slaap en klaarder dan het licht,
waarin wat zoo verloren ligt
herworden kan.

VII.

IJdel verwalmende vlammen
dansen op asch en gruis....
duizend wegen en geen thuis,
wieken die wijd in de leegte verlammen

en alles ver en alles vreemd -
in ons verlangen weifelt een geheugen
dat bij wijlen de vage vleugen
van een vergeten stem verneemt....

Ook dit is ijdel, deze donkre schacht,
waarin geen toorts blijft branden, voert niet nader.
Wij moeten leeren leven zonder vader,
wij moeten leeren lachen in den nacht.

VIII.
Simson.

Hij voelt de haren en de kracht herwassen
die hij in d'armen van die vrouw verloor -
in 't duister zijner oogenlooze kassen
gloeit nog de vlam dier roode lippen door -

doch nimmer zal hij wezen die hij was
vóór hem die weeke strik ving: ongeschoren
en ongeschonden - nog zingt in zijn ooren
de volle valsche stem die hem belas.

Zoo draaide hij den molen in 't gevang.
Maar toen hij over hen die hem verdierven
den tempel stortte en 't joelend volk de spot

stierf op de lippen, daar zij met hem stierven,
was hij weer Simson, één gedachte lang,
de wreker van zijn volk en van zijn God.

IX.

Over den parelgrijzen avond fluit
een zwarte merel op den hoogsten twijg
zijn heldren roep; de gracht ligt zilverblank
tusschen de kaden, aan der schepen mast
hangen de wimpels slap, de rust bevangt
dingen en menschen, elk gebaar beweegt
bedaarder in dit licht dan in den dag -
de wereld is toch goed en schoon, zoo klaar
en zoo bezonken in dit avonduur,
al drift en drang
ligt in de stilt verleden en verlost.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De Nederlandsche regeering heeft de Soviët-gezante te Oslo, mevrouw Alexandra Kollontay, die haar om een pas verzocht onder voorgeven hier te lande het internationale congres te willen bijwonen, dat ging over de nationaliteit van de gehuwde vrouw, den toegang tot ons land ontzegd, en het past een ‘nederig onderdanenverstand’ te erkennen, dat zij daarvoor misschien goede redenen zal gehad hebben. Doch eenige weken te voren werd ons ‘landje van tamme reactie’ toch bezocht door Angelica Balabanoff, en indien er één Russische vrouw is, wier verleden een burgerlijke regeering recht zou geven den toegang tot haar land te ontzeggen, dan is het wel deze fanatieke profetesse van het Evangelie van Karl Marx in Communistische tekstuitlegging, die voor den oorlog de Egeria is geweest van allen, die in de Communistische beweging ter wereld een rol van beteekenis hebben gespeeld. Uit Rusland weggevlucht, hield zij zich 't liefst op in dat Italië van steeds radicaler liberalisme van vóór den oorlog, en was, zoo goed als van Lenin, een vriendin van Benito Mussolini, eerste editie. Wat nu zeide deze oud geworden Communistische Egeria, toen zij ons ‘landje van tamme reactie’, zooals het goede Nederland in Moskou wordt geheeten, bezocht? Zij liet zich uit, dat de volken tegenwoordig slechts door de dictatuur zijn te regeeren.

Angelica Balabanoff bedoelde natuurlijk de dictatuur zoogenaamd van de arbeiders, waarmee dan bedoeld worden de eigenlijk gezegde proletariërs. Daarom sprak zij haar geringschatting uit over haar vroegeren vriend Benito Mussolini, die het heeft durven bestaan voor zijn volk óók een dictatuur te

scheppen, althans iets dat er sterk op lijkt, doch allerminst eene, zooals zij bedoelde, en waarvoor ‘il Duce’ dan misschien in zijn jeugd zich ook wel eens gunstig kan hebben uitgelaten. Immers men zegt: ‘het kind is de vader van den man’. Maar de revolutionnaire jonkman Benito Mussolini, voortvluchtig uit zijn land, kan een kwart eeuw geleden wel van gelijke meening zijn geweest als Angelica Balabanoff nu, maar het is niet noodzakelijk, dat hij het toen in alle opzichten eens was met de Communistische Egeria, vriendin van Lenin. Angelica kan nu niet gelooven, dat Benito zijn Fascistische dictatuur zoo maar ‘uit z'n eigen’ heeft. Zij ziet hem aan voor een slachtoffer van het vuige kapitalisme, ook hij, verrader, zeer zeker, van de goede dictatuur in Soviët-geest, een die voortgeschoven wordt, doch zich verbeeldt voort te schuiven. De engelachtige Angelica!

De inconsequentie van onze brave Nederlandsche regeering in de bejegening van Angelica Balabanoff en Alexandra Kollontay doet eigenlijk hier niets ter zake. De aandacht wil hier slechts gevestigd worden op de uitlating dezer fanatieke Communiste, dat de volken slechts door dictatuur (‘van de proletariërs’) kunnen geregeerd worden. Men is nu wel op de hoogte van wat een proletariërsdictatuur voor anderen beteekent. Het is de dwingelandij van speculanten op de laagste menschelijke hartstochten, waardoor al wat de menschheid in het verleden schoon en eerbiedwekkend vond zoo snel mogelijk wordt vernietigd, opdat er binnen een halve eeuw een menschenras kunne ontstaan, geheel los van het verleden met zijn langzame opbouwing van humaniteit in haar verhevenste streven, ook met haar teleurstellendste afdwalingen.

Nog steeds bedanken de meeste menschen ter wereld èn voor de dictatuur naar den geest van Benito Mussolini in diens tegenwoordige editie, èn voor die van Angelica Balabanoff en haar vereerde Communistische ‘heiligen en martelaren’. Maar wanneer men bijvoorbeeld aanschouwt wat juist deze maand in Frankrijk is geschied, waar de ellendigste partijpolitiek een regeering ten val bracht op het oogenblik, dat zij in Londen in Conferentie was met de zoogenaamde staatslieden van vier andere groote mogendheden over een vraagstuk, waar het haast onmiddellijk heil van heel de wereld van afhangt: het vraagstuk

of de kapitalistische maatschappij nog een kern van gezond verstand bezit of niet, en nog gered kan worden van den dreigenden chaos der Anarchie, dan neigt men toch tot het inzicht, dat Angelica Balabanoff, afgescheiden van de vraag wat zij onder dictatuur verstaat, tot zekere hoogte gelijk kan hebben.

Het komt er weinig op aan, dat Frankrijk nu opnieuw een zoogenaamde regeering bezit, opvolgster van eene, die nog geen drie volle dagen leefde. Het tegenwoordige ministerie Tardieu staat op glazen beenen, al bezit het dan in Briand een minister van Buitenlandsche Zaken, voor het oogenblik den best denkbaren leider van de zoogenaamde belangen van het Fransche volk. Maar wat wil dit zeggen? Door de bijeenroeping te Londen van een Vlootconferentie tusschen de vijf groote maritieme mogendheden, achtenswaardigst streven van het ‘Labour’-ministerie, in dit opzicht voornamelijk verpersoonlijkt door zijn ‘Premier’ Ramsay Mac-Donald, is de zoo gemakkelijk te begoochelen menschheid van heel de wereld opgetogen geraakt door iets, dat de leiders der volken moesten weten dat niets meer kan zijn dan een groot opgeblazen, doch schoon iriseerende zeepbel. Die zeepbel staat nu op uiteenspatten. Briand wil van die akeligheid geen getuige zijn, en is van de Conferentie weg geloopen. Misschien komt er nog iets van terecht. Maar dit zal dan iets zijn waar het Vasteland van Europa weinig of geen belang bij heeft; een maritiem onderonsje tusschen Groot-Britannië, Noord-Amerika, Japan. Frankrijk wil van vermindering noch bezuiniging iets weten, indien het niet Engeland kan meekrijgen ter handhaving van den bestaanden toestand in de Middellandsche Zee. Het heeft immers een kwaad geweten in haar verhouding tot de voortdurend dreigender zuster Italië, dat wèl van vermindering en bezuiniging wil hooren, op voorwaarde echter dat Frankrijk evenveel vermindert en bezuinigt. De Engelsche vloot, sterk in de Middellandsche Zee, heeft evenwel niet de minste reden om een van de twee Latijnsche wedijverende zusters voor te trekken boven de andere. Er komt dus voor het eigenlijke Europa van de Londensche vloot-conferentie niets goeds. Het is al veel, dat zij iets goeds kan brengen voor het overige deel van de wereld, en wij mogen dankbaar zijn, dat zij dan voor het Europeesch Vasteland al geen direct kwaads

brengt, hoewel het toch niet zonder bedenking is, dat het thans wel wat al te duidelijk blijkt, dat de verhouding tusschen de twee ‘Latijnsche zusters’ zooveel wederkeerig wantrouwen en naijver bevat.

Ook met de Volkenbondsconferentie te Genève, waar andere leiders der volken de mogelijkheden beraadslaagden om den internationalen ‘witten oorlog’, den economischen, welke zoo vaak een inleiding is tot den rooden, tegen te gaan, althans te matigen, als het kon om te komen tot een ‘douane-bestand’ voor korter of langer tijd, loopt het teleurstellend af. Ook in dit opzicht mag men vragen of de mannen, die daar heen zijn gezonden, iedere groep om de belangen van eigen volk te behartigen, op reis zijn gegaan in de hoop, dat zij er een gemeenschappelijke overwinning zouden behalen? Nederland was daar vertegenwoordigd o.a. door den eminenten oud-minister H. Colijn, die, mag men wel zeggen, de geheele Conferentie heeft geleid door al het gezag, dat hem ook in internationale bijeenkomsten kenmerkt. Doch ook dr. Nederbragt, voornaam ambtenaar van ons Ministerie van Buitenlandsche Zaken, heeft er de Nederlandsche zienswijze over de economische vraagstukken, welke er werden behandeld, uiteengezet op een wijze, welke niet kon nalaten indruk te maken op de overige afgevaardigden, ofschoon die natuurlijk, gebonden aan een imperatief mandaat, allicht zekeren Franschen politicus nazeiden: ‘Gij kunt wel wijzigingen brengen in mijn overtuiging maar niet in het uitbrengen van mijn stem’. Resultaat ook van deze Conferentie zoo goed als nul.

Zijn dan conferentiën, als die te Londen met betrekking tot de bewapening ter zee der vijf groote maritieme mogendheden, en die andere te Genève, van den Volkenbond, waarvoor alle volken, leden van dien Bond, waren opgeroepen, volstrekt doelloos? Immers volkomen zonder het resultaat, dat een gemakkelijk te begoochelen menschheid er van verwacht, en zelfs, zooals pessimisten beweren, eêr gevaarlijk dan heilzaam? Het tegendeel lijkt waar. Haar werkelijke resultaten lijken beschamend gering in verhouding tot de verwachting, welke de regeeringen - doen zij dit moedwillig of niet? - veroorloven dat in denken en hopen harer volken wordt opgewekt. Regeeringspersonen, waar ook, moeten telkens, en telkens weer, hun volken aan het

verstand brengen, dat belangrijke internationale resultaten van geen enkele conferentie, met welk doel ook belegd, zijn te bereiken. Maar deze conferentie zijn bezig de diplomatie van vroeger, die der gegalonneerde rokken en wit-zijden broeken, der hoofsche buigingen en aangename leugens, der geheime rapporten en gevaarlijk geheime verbonden, af te schaffen, en er een telkens herhaald samenkomen en bespreken van wederzijdsche belangen voor in de plaats te stellen van hen, die door democratisch of demagogisch, ook dictatoriaal bestuur aangewezen worden op te komen voor de belangen van hun natie tegenover hen, die op min of meer vriendschappelijke wijze die van het volk verdedigen, dat zij heeten te vertegenwoordigen. Ook die besprekingen gaan nog gepaard met veel geheim gedoe. Niet zoo geheim echter of achter de officieele beraadslagers staan de journalisten van ieders land om - waarom zou men voor de meeste tegenwoordige regeeringsmannen veel respect hebben? - dezen boeren de kunst af te vragen. Er is geen conferentie meer mogelijk, waarbij het waarom, hoe en wat der beraadslagingen langer dan 24 uur verzwegen kan worden. Te minder, wijl de diverse afgevaardigden zelf het meestal raadzaam vinden om de journalistieke vertegenwoordigers huns volks volslagen op de hoogte te brengen. Dergelijke conferentiën, al kunnen zij meestal op niets anders wijzen dan op mislukkingen of teleurstellingen, zijn daarom al heilzaam, wijl, waar het dan niet mogelijk is, dat de volken zelf bijeen komen om samensprekingen te houden betreffende hun inzichten, verwachtingen, belangen, de leiders dier volken dan toch van aangezicht tot aangezicht tegenover elkaar komen te staan met althans op dat oogenblik vredelievende bedoelingen en in de hoop geen al te slechte figuur, ook voor hun volk, te maken in de waardeering der anderen.

Van dictatuur gesproken: het is waar, dat het demagogische parlementarisme den weg tot de dictatuur, 'tzij die in den trant van Benito, 't zij die naar het hart van Angelica, voorbereidt. Doch zij is al evenmin tusschen vandaag en morgen op te roepen: fascistische dictatuur of de volkomen ondergang van de bestaande economische maatschappij èn de overwinning der Bolsjewistische denkbeelden, welke trouwens in Rusland reeds aardig bezig

zijn hun daaai te nemen. De z.g. dictatuur van nu reeds wijlen Primo de Rivera in Spanje was nagenoeg een kunstproduct. Als zoodanig kan men niet ontkennen, dat zij een tamelijk geslaagde navolging was van die van Mussolini, met dit reusachtig verschil, dat deze de monarchie en het leger ondergeschikt wist te maken aan de Fascistische gedachte, terwijl in Spanje, in den oorlog neutraal gebleven, het leger in Marokko onbetrouwbaar gebleken, van het ook in Spanje aangroeiende Communisme nog niet bijzonder te lijden had, terwijl de monarchie ook bedreigd werd door den Catalaanschen afscheidingsdrang. De monarchie in Italië staat nu tamelijk veilig, die in Spanje heeft door Primo de Rivera's dictatuur een geduchten knak gekregen. Doch nu heeft de gevallen soldaat-staatsman, wiens eerlijkheid en onbaatzuchtigheid ook door zijn vijanden werden erkend, zijn koning een dienst bewezen om door zijn onverwacht-plotselingen dood zijn politieke avontuur als 't ware te verontschuldigen. Zoodat nu zijn toch ten slotte nog al gemoedelijke landgenooten zeggen: ‘pobre Miguelito’, hij was nog de kwaadste niet. ‘Zand over wat hij gedaan heeft’. Wat den koning, don Alfonso betreft, deze bezit teveel durf, persoonlijke ‘charme’, en regeerings-bekwaamheid, om, ondanks alles, niet bij een groot deel van zijn volk populair te zijn. Primo de Rivera is ter ziele met al zijn ‘sel’ - ‘zout’, d.i. de echt-Spaansche geest, waar de Spanjaarden zoo gevoelig voor zijn - dat ‘Miguelito’ in rijke mate bezat. Doch wat ‘sel’ betreft kan Alfonso XIII tegen de beste Andaloesische Zigeuners-geestessprankeling op.

Dat Spaansche ‘zout’ is echter wel iets anders als waarvoor nu de door zoo velen, ook ver buiten den wijden kring zijner landgenooten, eerbiedwaardig geachten ‘mahatma’ Gandhi, als een inwijding tot zijn feitelijk verzet tegen de Britsche overheersching van Hindoestan naar de zoutvelden trekt in de buurt van de Golf van Cambay, om het zout-monopolie te breken. ‘Mahatma’ beteekent zoo iets als ‘Algemeene ziel’. Rabindranath Tagore verklaart het woord als ‘het bevrijde Ik, dat zich-zelf in alle andere zielen terug vindt; het niet meer in individueele menschen besloten Leven; de alomvattende ziel van Atman, den Geest’. Gandhi is dus, gelooven zijn vereerders, een boven-natuurlijk wezen.

Alle respect dus voor ‘mahatma’ Gandhi, wien men onrecht zou doen door hem, wat soms geschiedt, te vergelijken met wijlen Lenin. Wat hij zijn vereerders leert is ingetogenheid, zelfverloochening, menschenliefde. Lenins leer was uit op niets ontziende stoffelijke bevrediging. Er is in Gandhi's leven en in zijn leer iets van Christus. Hij behoeft echter geen kruisiging te vreezen, al loopt hij thans groot gevaar, dat hij tegen den nog steeds vasten muur van het Britsch oppergezag over Hindoestan zijn gevoelige ziel krank zal stooten en het tot een zeker soort martelaarschap zal brengen, dat hij echter met wellust zal dragen.

Mahatma Gandhi, die, och arme, zich verbeeldt zijn volk te kunnen bezielen tot een openlijken strijd met waarschijnlijke, neen zékere overwinning op het Britsche Bestuur, zou waarschijnlijk een zeer zeker in Hindoestan geëerde ‘mahatma’ zijn gebleven, doch zonder eenige bekendheid in het Westen met zijn materialistisch streven, indien er ook in Groot-Britannië niet de zoogenaamde ‘verteedering des harten’ ware ontkiemd, die de sympathieke en zoo dichterlijke Oosterlingen toch eigenlijk te fijn en de Westerlingen te grof besnaard vinden, om niet de beweging ‘Los van Engeland’ - ten onzent ‘Los van Holland’ - een nobel streven te vinden. Vroeger zeiden de Engelschen: ‘right or wrong, my country’! Deze zienswijze, welke een volk sterk houdt, wordt niet meer door allen gedeeld, immers ook Engeland ziet den ondergang zijner grootheid. In Gandhi's, jegens de Britsche overheersching van Hindoestan opstandige beweging bezit zekere m i s s Madeline Slade, tot het Hindoeisme bekeerde dochter van wijlen - de vader zal zich wel in zijn graf omdraaien - den admiraal van de Britsche vloot in de Indische wateren s i r Edmund Slade, een groote beteekenis.

Zooals dit ook in onze koloniale politiek het geval is, ligt de kern van het gevaar voor de Britsche overheersching van Hindoestan niet in dat groote land zelf, niet in die bevolking van tal van millioenen zielen, waarvan een groot deel niet eens bewust is, dat ‘Hind’ overheerscht wordt. Het gevaar ligt in het Moederland. Maar dit gevaar is dan toch vooreerst nog niet dreigendst voor de volgelingen van ‘mahatma’ Gandhi-zelf. Niet zoozeer voor hem. ‘Martelaar’ eener ‘goede’ zaak zal het

Britsche gezag waarschijnlijk gedwongen worden hem te maken. Maar het zal een martelaarschap met bloemen zijn. Er is geen dadelijk gevaar voor het Indische gezag, gesteund door de nog steeds machtige en invloedrijke Indische vorsten. Ik neem voor een breedvoeriger uiteenzetting dezer belangrijke Britsch-Indische aangelegenheid de vrijheid te verwijzen naar mijn bij C.A. Mees in Santpoort uitgekomen werk: 'In het voetspoor der Vaderen' (indrukken van modern Hindoestan). Het wordt ook gesteund door ontelbare Indiërs van de hoogere 'kasten'. Ook door de Islamietische bevolking, belangrijke minderheid, welke niets van de wereldvreemdheid van 'mahatma' Gandhi en diens Indische of Europeesche volgelingen moet hebben, al zijn er ook daar Islamietische 'intellectueelen' genoeg, die denken, dat zij het ook wel kunnen. Dit dadelijke gevaar komt over de hoofden van allen, die gelooven, dat Oosterlingen hun land, of eenig land, kunnen regeeren zonder er binnen den kortst mogelijken tijd een anarchie van te maken.

Een kwart-eeuw al-maar drukkende.

Onder den indruk van Franz Liszt's meesterwerk ‘Les Préludes’.... de schitterende verklanking van de gedachten van den Franschen dichter Lamartine: dat het menschelijk leven slechts is een reeks van praeludiën voor het onbekende lied, waarvan de dood de eerste plechtige toon doet hooren....; - en dat de mensch steeds tot plicht heeft den strijd des levens te aanvaarden, wanneer het stormsignaal der trompetten hem daartoe oproept, omdat daarin zijn bestemming ligt - dat ik hedenavond weer eens van het Residentie-Orkest onder aanvoering van Leo Ruygrok hoorde, ga ik eenige regels schrijven over een stukje leven, waarbij ook ‘De Nieuwe Gids’ eenigszins is betrokken, en waarom deze regels dus in dàt tijdschrift mogen worden afgedrukt: over de drukkerij ‘Luctor et Emergo’, *die 22 Maart j.l. een kwart-eeuw bestond.*

* * *

Wie 25 jaren geleden bij ‘Luctor et Emergo’ moest wezen, moest zijn schreden richten naar Voorburg, alwaar ze was gevestigd in de Schoolstraat. Het was er een benauwde omgeving en al spoedig moest dan ook naar een ruimer perceel worden uitgezien. Tweemaal ging men verhuizen, maar even telkens kwam men tot de conclusie: dat men zich toch weer moest behelpen; - en 's avonds, als in het dorp het electrische licht brandde, mocht bovendien de pers - een Amerikaansche Babcock - niet draaien, want op zóóveel capaciteit was de ‘eeletriese’ niet berekend.[+]

+ Wij herinneren even aan onze aanstaande Gedenk-aflevering (October 1930), waarin het feit zal worden herdacht, dat De Nieuwe Gids een kwart eeuw door de firma Luctor et Emergo is uitgegeven.
Redactie.

Het was er voor de gezellen nochtans geen ongezellige beweging toen de drukkerij in de Schoolstraat bleef gevestigd en de zetterij eenige minuten verder in een pand aan de Heerenstraat was ondergebracht. Want dan moest er nog al eens met borden met machine-zetsel worden gewandeld, en naar de mate van de stemming gingen deze wandeltochten gepaard met het fluiten of neuriën van de nieuwste straatdeun, dan wel de Marche funèbre van Chopin. Ik herinner mij dat tijdens zoo'n wandeltocht het zetsel aan het schudden moet zijn geraakt en daardoor de regels moeten zijn verschoven. 's Avonds bracht ik de drukproef van dat zetsel bij een vroolijk-gestemden ouden heer, - een Duitscher, die zijn blijdschap te kennen gaf over de spoedige ontvangst; toen ik echter den anderen ochtend de gecorrigeerde proef bij hem kwam terug-halen werd er tegen mij ge'donnerwetter't....; de man was tot in den nacht bezig geweest met het uitzoeken van de in pastei gevallen regels....

* * *

Inmiddels was door de directie het radicale besluit genomen tot nieuwbouw in Den Haag, aan de Amalia van Solmsstraat, in het Bezuidenhout-kwartier, dat toen nog een 'vet polderland' was. Op 1 Augustus 1907 werd door het drie-jarige dochtertje van den heer d'Angremond de eerste steen gelegd en nog voordat de Sint Jacobstoren dat jaar voor de laatste maal zijn twaalf slagen over de Residentie had laten galmen, was 'Luctor' - zooals ze in den dagelijkschen omgang wordt genoemd - een Haagsch bedrijf geworden.

* * *

Luctor et Emergo: *ik worstel en ontkom....* Welk een vooruitziende geest is het geweest, die de zinspreuk op het wapen van de provincie Zeeland als devies voor de Vennootschap koos. *Want het werd nu worstelen* voor de heeren H.M. d'Angremond en A.G. Rinders, directeuren, en den heer A. Verburg, bedrijfsleider; - *worstelen* om de persen draaiende te houden; niet zoozeer misschien om voldoende werk van de vooral in dien tijd sterk-

concurreerende markt tot zich te trekken, dan wel om de financieele offers, die een zoo grootsch opgezet bedrijf in den eersten tijd na zijn oprichting blijft eischen, te kunnen brengen. Maar dit kundige driemanschap heeft het bedrijf niet alleen staande weten te houden, doch het heeft het zelfs telkens grooter weten te maken tot het nu is geworden een der grootste drukkerijen in Den Haag.

* * *

Luctor et Emergo:.... *geworsteld en.... ontkomen.* Het is de grootste voldoening die de heeren A.G. Rinders en A. Verburg van hun werken kunnen hebben. En zij kunnen thans glunderen als de scheepskapitein, die door de beukende en klotsende en vernielende golven heen zijn schip behouden heeft binnengebracht. Het bekwame *duo. Helaas geen trio meer.* Want een is van zijn levenswerk weggeroepen: de heer H.M. d'Angremond. Hoe gaarne hadden wij ook hèm nu hier gehad.... Voor hèn echter, die de stelling aanvaarden dat het leven zich niet beperkt van den wieg tot het graf, doch dat er een voortzetting is in een astraal lichaam, is het heerlijk te weten dat hij tòch op zijn levenswerk zal kunnen neerzien....

* * *

Luctor et Emergo.... Intusschen heb ik het wapen van Zeeland nooit als vignet gezien. Want ‘Luctor’ heeft een ander huisvignet; als ik mij niet vergis ook weer gedacht door den fijnen geest d'Angremond. In dit vignet komt de stralende zon het ongeschokte vertrouwen bevestigen, waarvan de altijd-groene denneboom zoo'n mooi beeld geeft en waarom de oude Germanen hem tot symbool kozen, n.l. het vertrouwen, dat die zon na langen winternacht terug zou keeren. Die typische denneboom groeit en staat ook hier, rèchtop, op dorren, hellenden bodem. De Zodiac, in zijn mystieken luister, omgeeft het geheel. Het kenwoord ‘Lucete’ tenslotte vormt de kabbalistische samenvatting van de spreuk waaronder wordt gewerkt.[*)]

* * *

*) Zie Letterproef van L. et E.

Het is de wensch van de directie van ‘Luctor’ geweest dat het voorbij-trekken langs dezen bijzonderen mijlpaal zonder hoerageroep zou geschieden. Maar het zou mij onbevredigd hebben gelaten - ook al omdat tòch uit den boezem van het personeel van waardeering zal worden blijk gegeven - wanneer niet in ‘De Nieuwe Gids’ een stem uit het personeel zou worden gehoord: Mogen de heeren Rinders en Verburg, met hun voor het groote publiek onbekende helpers, er in slagen om ook in de komende jaren ‘Luctor et Emergo’ te handhaven als een bedrijf waarvan de goede roep uitgaat dat het is een uitstekend ingericht bedrijf en een humane inrichting voor het personeel.

's-Gravenhage, Maart 1930.
JOHNNIE HARINCK.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Het leven van Harriet Beecher Stowe. *(Vervolg van blz. 252.)*

In Europa was het succes van Uncle Tom's Cabin fenomenaal en zonder precedent. De bekende Londensche uitgever Sampson Low geeft daaromtrent het volgende verslag:

> ‘De eerste Europeesche editie werd in Londen in April 1852 gedrukt door Henry Vizetelly, in een net deel à 10½ shilling, waarvan hij 7000 exemplaren ter perse legde. Deze uitgever had de Negerhut van een vriend ter lezing ontvangen, hij liet het boek lezen aan Mr. David Bogue, een criticus, welbekend voor zijn schranderheid en algemeene kennis en ontwikkeling. Deze ried Vizetelly aan het boek te koopen, tegen het zeer gematigd bedrag van.... zestig gulden.
> De 7000 exemplaren waren in een ommezien verkocht; andere edities volgden, en weldra bleken monster-oplagen noodig. De vraag bleef steeds stijgende. Weldra ontdekte men dat het auteursrecht op het boek niet was voorbehouden, en dat dus iedereen het mocht nadrukken, en onmiddellijk werd daarvan een ruim gebruik gemaakt. Goedkoope herdruk na herdruk verscheen; een shilling-editie volgde de 1½ shilling uitgave, en deze werd weer de voorganger van een “editie voor dertig cents, geheel compleet”. Van April tot December 1852 werden er twaalf verschillende uitgaven gepubliceerd (geen herdrukken) en binnen het jaar gingen ook andere Londensche firma's meedoen en achttien bekende uitgevers zorgden voor het bevredigen van den durenden honger van het publiek. Alles tezamen verschenen er veertig verschillende edities, varieerende van fraaie, geïllustreerde uitgaven, tegen den prijs van

> negen gulden per exemplaar, tot de goedkoopste edities van zestig of dertig cents.
> Al deze uitgaven nagaande kan men gerust zeggen, dat het gezamenlijke aantal exemplaren, dat in Engeland en Koloniën werd verkocht, minstens anderhalf millioen beliep'.

Een gelijk verslag werd in October 1852 uitgebracht door Clarke en Co. Dit zegt:

> 'In 't eerst trok het boek niet zoozeer de aandacht, ofschoon we er in ruime mate reclame voor maakten. Maar toen begon de *rush,* en we konden rekenen er dagelijks 1000 exemplaren van te verkoopen. In Augustus werd de aanvrage nóg grooter, en ging steeds crescendo, om tegen den 20e bijna overweldigend te worden. Wij hebben thans ongeveer 400 employés in dienst, alleen bezig met dit boek, en zeventien zet-machines behalve nog hand-persen. Reeds zijn er ± 150.000 exemplaren in de handen van het publiek, en de aanvrage staat nog steeds niet stil.'

In Augustus 1852 werd De Negerhut in Amerika gedramatiseerd, echter zonder voorweten en toestemming van de schrijfster, die ook in dit opzicht had verzuimd, haar rechten vóór te behouden. En in September van dat jaar kan men het stuk geannonceerd vinden als de groote attractie van twee Londensche theaters, namelijk de Royal Victoria schouwburg en de Great National Standard.

In 1853 schrijft Professor Stowe:

> 'Het drama van Uncle Tom's Cabin is den heelen zomer in het New Yorksche National Theatre met onvergelijkelijk succes gespeeld. Avond op avond gaat men er heen, want iedereen moet het hebben gezien. Het succes is zelfs nog veel grooter, dan het toch reeds zeer groote in Boston. De couranten, de Tribune, de Observer, de Journal of Commerce, allen zijn er vol van. De pers is overweldigd door dezen storm. Ze weet niet meer, wat te zeggen van verbazing.'

De Engelsche edities, geïllustreerd door Cruikshank, met voorreden van Elihu Burritt, Lord Carlisle enz. vonden nog steeds

hun weg, en Uncle Tom begon zich nu verder Europeesch terrein te veroveren. Er verscheen een geautoriseerde Fransche vertaling van Madame Belloc, bij Charpentier te Parijs; mevrouw Stowe schreef er zelf een Inleiding bij, waaraan wij het volgende ontleenen:

> ‘Men heeft willen beweren, dat de feiten in dit boek ‘overdreven’ zouden zijn. Och! ware dit maar de waarheid! Was dit boek maar een waanbeeld der fantasie, en niet een nauwkeurige mozaïek van historische gebeurlijkheden! Doch dat deze roman geen fictie is, daarvan vertellen u duizenden bloedende harten; ze zijn voor exact juist verklaard, deze feiten, in verschillende Amerikaansche Staten, en door slavenhouders zelf. En dank zij God, wordt mijn hartekreet eindelijk gehoord en verstaan!....
> In Amerika genieten alle buitenlanders: de Zweed, de Franschman, de Ier, de Italiaan gelijke rechten met de Amerikanen zelf.... maar de Afrikaan is 'n outcast, 'n paria, 'n *slaaf....* en ondergaat vaak een meer dan onmenschelijke behandeling....
> Hoe waar zijn de grootsche woorden van Kossuth:
> ‘Geen natie is waarlijk vrij, waar vrijheid slechts een privilege is en geen principe.’

Deze eerste Fransche uitgave werd door vertalingen in alle mogelijke talen gevolgd; in alphabetische orde: Armenisch, Boheemsch, Deensch, Duitsch, Finsch, Grieksch, Hollandsch, Hongaarsch, Italiaansch, Poolsch, Portugeesch, Russisch, Servisch, Spaansch, Vlaamsch en Wallachijsch.

In Duitschland liet de pers zich aldus uit:

> ‘We moeten erkennen, dat in de geheele literatuur van Engeland, Duitschland, Frankrijk, er geen enkele roman bestaat, waaraan een dergelijk succes ten deel viel. In vergelijking met deze gloeiende welsprekendheid, deze waarachtige oprechtheid, deze klare voorstelling van feiten en deze knappe karakteristiek, doen de zoozeer geroemde romans van George Sand, als bijvoorbeeld Spiridon of Claudie, gekunsteld en onnatuurlijk aan; Dickens, met zijn trouwe nabootsingen van

> het populaire Londensche leven, kleintjes en ordinair; Bulwer, koortskrank en al te zelfbewust. Dit boek is als een waarschuwing van de Nieuwe aan de Oude Wereld'

George Sand schreef zelve een recensie over het boek, in de volgende waardeerende bewoordingen:

> 'Mevrouw Stowe is een en al intuïtie en instinct. En dit is de reden, waarom sommigen meenen, dat zij geen talent bezit. Heeft zij geen talent? Wat is talent? Natuurlijk niets, in vergelijking met genie. Doch heeft zij genie? Een genius is zij in elk geval, een goede genius, de genius, waaraan de menschheid gebrek heeft, - niet het letterkundig genie, maar de goedheid der Heilige.'

Uit de Senaatskamer te Washington schreef Charles Summer aan professor Stowe:

> 'Ik hoor niets dan goeds en moois over mevrouw Stowe en haar werk. Het artikel van George Sand is een merkwaardig tribuut, want nimmer nog gaf dit genie aan een ander auteur zooveel lof. Als mevrouw Stowe er ooit toe besluiten kan naar Europa over te steken, zal haar reis een triomftocht zijn.'

Charles Kingsley schreef aan Mrs. Stowe:

> 'Duizend maal bedankt voor uw heerlijken brief. Ge zult hier in Engeland met ovaties, ja, met bewondering en adoratie worden ontvangen. En daar ge alles ten volle verdient, moet ge het ook maar dragen. Ge hebt te veel gezien en ondervonden, dan dat het u niet weldadig zou aandoen, ook eens het aangebeden middelpunt te wezen.'

In Maart 1853 schreef professor Stowe aan de Theologische Hoogeschool, dat hij niet zooals gewoonlijk deel zou uitmaken van de examen-commissie; hij en zijn vrouw waren beide lijdende geweest, en namen het aanbod aan, dat hun was gedaan: een reis naar Engeland heen en terug, geheel vrij van onkosten.

De vorige maand had Mrs. Stowe een brief ontvangen van de Engelsche Mrs. Follen, die vroeg naar een beschrijving van haar-

zelf, haar omgeving en de omstandigheden, waaronder zij Uncle Tom's Cabin schreef. Aan het antwoord ontleenen wij:

> ‘U wenscht dus te weten, wat voor een soort vrouw of ik ben?.... Om te beginnen dan: ik ben maar een heel klein stukje vrouw, even over de veertig, zoo droog en licht als een snuifje; nooit veel waard om naar te kijken in mijn beste dagen.... en nu er uitziend als een voorwerp, dat veel is gebruikt. Op mijn 25e jaar trouwde ik met een man, die rijk was in de kennis van Grieksch, Hebreeuwsch, Latijn en Arabisch, doch, helaas! geenszins rijk in aardsche goederen. Toen ik mijn huishouden begon, bestond mijn heele voorraad keuken- en huis-gerei uit een waarde van elf dollars. Hiermee stelde ik het ongeveer twee jaar, totdat, toen mijn broer zijn meisje bij ons kwam presenteeren, ik ontdekte, dat ik voor de visite geen kopjes en bordjes had; toen kocht ik een ontbijtstel voor tien dollars, en hield het daarmee vele jaren uit.
> Evenwel werd ik rijkelijk gezegend met een overvloed, in ander opzicht. Om te beginnen kreeg ik twee krullebollen (tweelingen, meisjes) en de kinderrijkdom hield niet op, voor ik in het bezit was van een zevental. Mijn mooiste en liefste kind ligt te Cincinnati begraven, en het was aan zijn ziekbedje, dat later zijn doodsbed werd, dat ik het diepste begreep, wat een arme slavenmoeder wel voelen moet, wanneer een kind van haar af wordt gescheurd. Ik heb toen zóó ontzaglijk door dit verlies geleden, dat ik voelde niet langer te kunnen bestaan, dan aleen met de zekerheid dat mijn leven nog iets goeds op de wereld kon doen. En ik geloof vast, dat veel van den hartstocht en de kracht van Uncle Tom's Cabin te danken zijn aan de bittere smart en de ondragelijke pijn van dien tijd.
> Gedurende lange jaren van worsteling en zorg was kinderkamer en keuken mijn voornaamste besogne. Sommige vrienden, die medelijden met mij hadden, wisten hier en daar kleine vertellingen van mij geplaatst te krijgen. Voor mijn eerste, met schrijven verdiende geld kocht ik een veeren bed! want daar, zooals gezegd, mijn man wel zeer rijk was in geleerdheid, maar in niets anders, verkeerde onze inrichting in een tamelijk deplorabelen staat. Het scheen mij toe, dat ik een tooverstaf

had ontdekt, en zoodra er een nieuw karpet noodig was of een kleedingstuk, of als met nieuwjaar de rekeningen kwamen dreigen, dan nam ik mijn lieve vriendin en factotum Anna in den arm, die al mijn leed en vreugde met mij deelde, en vroeg haar: ‘Wil jij weer eens op de kinderen en het huishouden komen passen; we zitten er weer vreeselijk in, en ik moet noodig wat schrijven.’

Zoo werd ik een auteur! wel zéér bescheiden in 't eerst, dat verzeker ik u, en heelemaal niet met de bedoeling me een naam en reputatie te verwerven; en als ge ooit een houtsnede tegenkomt met een onevenredig langen neus op al de omslagen van alle Amerikaansche almanakken, dan moogt u me gerust gelooven, dat dit niet mijn eigen toedoen is, maar alleen het bedrijf van mijn vrienden.

Alleen aan mijn lieve, nobele Anna, die met me was als Ruth met Naomi, heb ik het te danken, dat ik heb kunnen worden, wat ik ben. Zeven kinderen! een huishouden! en nagenoeg geen hulp! Ik was blij, dat in onze omgeving zich eenige families van vrijgekochte slaven vestigden, die me allerlei hulp verleenden; o.a. de goedhartige, eerlijke tante Frankie met haar glimzwart gezicht en haar trouwe oogen haar boezem zoo breed en rond als een ton, en haar verkwikkenden, hartelijken lach....

Mijn keukenmeisje Elisa Buck (o, hoe verwonderd zou ze zijn, als ze wist, dat haar naam heel naar Engeland ging!) kon me tot in het oneindige vertellen van het slavenleven op een plantage. Zij zelve was, vóór zij vrij werd, verschillende malen verkocht geworden....

U vraagt me, wat ik voor mijn werk hier in Amerika heb ontvangen. Ik ben mijn heele leven arm geweest, en de gedachte eens met een boek een aanzienlijke som te zullen verdienen, is nimmer in mijn hersens opgekomen. U kunt zich dus mijn aangename verrassing voorstellen, toen me 3000 dollar werden uitgekeerd als het resultaat van een driemaandschen-verkoop van Uncle Tom. De Engelsche uitgevers hebben me een percentage van hun verkoop aangeboden. Ik ben hier zeer blij mede, vooral omdat ik daaromtrent geen enkele conditie had gemaakt....

> Ik ben thans bezig aan een boek, dat misschien evenzeer de aandacht trekken zal als Uncle Tom's Cabin Het zal al de feiten en documenten bevatten, waarop die geschiedenis was gegrond; een onmetelijk aantal documenten, uitspraken, anecdoten. Onder het schrijven lijd ik meer dan ik u zeggen kan. Naar waarheid kan van dit boek worden getuigd, dat ik het met mijn hartebloed heb geschreven. Telkens vreesde ik, dat mijn gezondheid er niet tegen bestand zou zijn, maar God gaf mij kracht om te volharden.
> Al deze ellende, al deze gruwelen en afschuwelijkheden, kunnen ze zijn voorgevallen in mijn eigen, mijn eigen land! Het lag als lood op mijn hart, als een schaduw over mijn leven.... en het deed dubbele pijn ze te moeten openbaren als een nationale schande....

* * *

De reis door Mrs. Stowe, vergezeld van haar echtgenoot en haar broeder ondernomen, was bovenmate interessant. En niemand was meer verwonderd over de algemeene belangstelling, den eerbied haar bewezen, en de liefdevolle vereering haar toegebracht, dan mevr. Beecher Stowe zelf. Haar reis was nieuw. verrassend, overweldigend voor haar, en zij heeft er zelve een uitvoerig verslag van gegeven in de brieven, die zij aan haar kinderen schreef. Op aardige, onderhoudende wijze vertelt zij van haar ondervindingen en ontmoetingen; en als men haar waarschuwde voor te veel opwinding, antwoordde zij: Laat me maar: ik zal hier nooit meer ‘voor de eerste maal’ zijn!

Cadeaux worden haar aangeboden, handteekeningen moest zij geven, brieven met huldigingsbetuigingen ontving zij; allerlei menschen werden aan haar voorgesteld; zij werd te logeeren gevraagd, en allerwege even hartelijk behandeld. Zoovele epistels werden haar gezonden, dat haar broer elken dag van negen uur 's morgens tot twee uur 's middags bezig was ze te lezen en te beantwoorden; missiven uit alle klassen van de maatschappij, van rijken en armen, jongen en ouden; uitingen in poëzie; sommigen dankten haar, anderen gaven haar raad, weer anderen vroegen haar hulp of ondersteuning; ook kreeg zij allerlei soort van boeken en andere geschenken in den vorm van bloemen of fruit.

Van alle kanten kwamen er deputaties, om haar uit te noodigen, in hun district eenigen tijd te vertoeven. En zij vraagt:

> ‘Wat kon ik terug doen voor al deze vriendelijkheden? Het was te veel, - ik kon nauwelijks alles afzonderlijk in mij opnemen. Het bezwaarde me waarlijk....’

Men liet haar alle mogelijke bezienswaardigheden zien, tot zij zich voelde als een riet, heen en weer geschud door den wind’, en slechts een ‘dim remembrance’ overhield van alles wat zij had aanschouwd. Haar dagen waren precies ingedeeld; 's morgens werd zij *hier* verwacht, 's middags moest zij *daar* naar toe, 's avonds was er een gala-avond te barer eer. Thee-partijen, muziek-avonden, diners, lezingen, stonden dagelijks op het programma, rijtoeren, uitstapjes, allerlei bijeenkomsten en uitgangen werden voor haar gearrangeerd, en hoezeer ook doordrongen van het besef dat zij moest ‘payer de sa personne’, was dit ‘excès d'honneur’ voor het eenvoudige persoontje haast te veel!....

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Bibliographie.

Antoon Coolen, *'Het donkere licht',* uitgave van N.V. Nijgh & van Ditmar's Uitg. Mij., Rotterdam, 1929.

Heugenissen aan het oude land van de Peel leven in mijn ziel; als kind heb ik op een Brabantsche dries gespeeld en mij doorzong de warme klank van het goede Brabantsche woord. Het is geen dialekt, in den zin van verarmd, slecht uitgesproken Nederlandsch, gelijk men dat hoort in sommige groote steden, het is de rijke taal van een oud gewest, dat door zijn afzondering bewaard heeft, ongeschonden, zijn idioom. Brabant, gij hebt uw eigen hart, uw eigen stem en gij zijt mij meer nabij, nu een uitmuntend verteller als Antoon Coolen verhaalt van uw strijd, uw moeite, uw armoede, uw nood; nu hij door de macht van zijn prachtig gevoelvol uitbeeldend talent ons naderbrengt het ziele-leven van de eenvoudigen - menschen en kinderen uit de Peel. Hij vertelt zonder opsmuk, zonder overdrijving, breed-diep-innig of bruusk-fel-treffend door natuurlijke onmiddellijkheid. Dikwijls zijn zijn woorden mentaal zwaar geladen en niet te overtreffen wat aangaat innigheid en rijke beeldkracht. Voorbeelden zijn te vinden in zijn romans *De rauwe grond, Hun grond verwaait, Kinderen van ons volk;* - in zijn fijne vertelling *Jantje den schoenlapper en zijn Weensch kiendje;* in zijn prachtige, meer realistische schets *Peerke dat manneke* en meer dan ooit in zijn onlangs verschenen nieuwste roman *Het donkere licht.*

Dit kunstwerk is van een schoone eenheid, het wekt een ontroering, die gij meedraagt door uw leven, ontroering, die deernis is met menschenleed, dat werd tot symbool. Denk niet, dat gij zonder meer te doen hebt met een zoo genoemden boeren-roman, die volgens sommige jongeren heeft afgedaan, neen, in dit boek klopt de pols van het moderne leven, de menschen zijn belangrijk, omdat zij dicht bij ons staan, levende wezens zijn, figuren, die men niet vergeet, - de problemen van menschenziel en maatschappij trekken onze aandacht. Frisch en nieuw, zoo zou ik het talent van Coolen willen noemen. De schrijver is realist, maar tevens droomend schouwer, zijn wijsheid is warm-menschelijk, zijn innigheid, vreugde en nood tot in de kern doordringend, toovert de figuur om tot symbool.

Een wijde hemel over het Brabantsche land. 'De Peel heeft haar stem'. 'Lichte en donkere nachten', 'Dagen van regen en wind, dagen van zon. - De zomer, de winter. De tijd die gaat.' En onder dien hemel de dorpen, de gehuchten, de oneindige landen, de hutten, waarin de menschen, ondanks hun zwaren arbeid in de lente, in den zomer, in het najaar, leven hun armoe-bestaan. Als het winter is ligt het werk stil, dan kan er geenen klot gestoken worden, dan wordt er niets verdiend, dan nijpt het gebrek en is er smart en onrust in de kleine schamele woningen. Dan staan gezinnen aan den rand van ondergang. Er is geen geld, men laat alles opschrijven, 'toe te

lente', men lijdt, ontbeert, want daar zijn vele zorgen, de moeders hebben angst om de kinderen, die dag in, dag uit slechts schraal voedsel krijgen, en de mannen mokken, mannen, die werken willen, maar niet kunnen. Zij hebben hun vuisten, maar die zijn machteloos, nu er geen werk is. In de lente moet men beginnen met het afbetalen van de gemaakte schulden. Er ligt een druk op ieder gezin, zoo gaat het jaar op jaar. Zoodra de lente begint, trekken de mannen de Peel in, werken van vroeg tot laat. De zomer komt over Peelland en hooger worden de luchten en de zon brandt op de lijven; zij werken ver van elkander, de Peel is wijd. Menig man werkt tot laat, als 'de witte striep aan den boord, die tusschen hemel en aarde is' zichtbaar wordt en boven die striep het lichte donker van den zomernacht groeit. Dan beginnen de sterren te flonkeren. De man gaat zijnen gang naar huis, moe-gewrocht en thuis wacht hem de belooning van zijnen langen dag, 't avond-eten, erpels met uitgebakken spek en brood, dat moeder klaar zet op de witgeschuurde tafel. Zoo is het hier en daar en ginds. Weelde is er niet in den herd van eenen peelwerker. Dat weet Coolen, die ons beschrijft het gezin van Simon Wijnands en Door.

In het mooie jaargetij is daar een kindje geboren, een durske. Dat was een geluk. De harten der ouders zijn vol teederheid. Er is het wonder, dat over ons komt, dat ons doet stil staan, het wonder, dat duurt.....

'In de kleine glorie van de blauwgevoerde zeepkist, schamel als de krib in den stal van Beteljem, de kist naast het bed der ouders, slaapt het kind. De moeder luistert naar den slaap. Naar den nacht. Den diepen en duisteren nacht!'

Simon Wijnands weet nu van geenen klot, van geenen haver, van geenen boekweit, niet van zijnen hof en niet van zijn geit, hij slaapt.

Dan wordt Maria Magdalena gedoopt in de kerk van het dorp en heeft tot peter Jan Olie, den olieman. Simon en Jan zijn vrienden. Dit doopfeest wordt gevierd door de beide mannen; daar worden in de herberg heel wat glasjes volgeschonken en gevat, want de mannen moeten hun vreugde uiten dien dag.

Dit zijn eenige van de bladzijden vol kostelijken humor in dit boek. Den volgenden morgen trekken de vrienden naar het naburige dorp om op het gemeentehuis aangifte te doen van de geboorte. Hoewel hij heel wat stuivers den vorigen dag in de herberg is kwijt geraakt, trakteert Simon zijn vriend op een glas bier, dat kon hij niet laten. Den dag daarop trekt Simon Wijnands de Peel in om te werken voor Door en Maria.

En de dagen komen en gaan. Jan Olie duwt zijn wagentje door de Peel en verkoopt zijne bron-olie. Hij heeft nog wel eens eenen cent en in het barre jaargetijde komt Simon nog wel eens eenen gulden bij hem leenen. Jan leent en steekt geregeld Simon zijnen tabakzak toe en Simon stopt zijnen pijp en samen zitten zij te rooken en te peinzen bij de klotkachel in den herd. Jan Olie heeft altijd zoo zijn gedachten en op een keer zegt hij: 'Simon Wijnands, de aarde is rond, zoo rond as te mieter.' Dat zei hij op den dag dat Maria werd gedoopt. Over die ronde aarde en over een globe en over nog heel veel meer dingen heeft hij het vaak, als zij zitten te rooken in den herd.

Op een winter, als Sint Heer Klaas zal rijden, heeft Simon voor zijn durske een poppeledikantje getimmerd en Door de dekentjes genaaid; de ouders staan bij het poppewiegje. Moeder's handen schikken en streelen de dekentjes, maar haar oogen kijken naar het leitje, waarop het kind al haar verlangens had neergeschreven - een pop, sjokola en een gouwen griffel.....

'Simon staat in den herd, beschaamd en klein. Nou kan hij vloeken om zijn onmacht en mee zijn kop in zijn handen gaan zitten. Een pop, zijn hart gromt inwendig om die geld-armoe, bitter van den oogenblik. Simon zet zijnen pet op. Simon gaat zwijgend de deur uit. Hij zou 'nen roover willen zijn om het te halen op een boerderij uit de diepe lade in de goejkamer en den boer die hem hinderde neerslaan mee 't geweld van driftige en verpletterende vuisten. Da's maar gekkigheid, zoo'n gedachte. Door ziet haren mensch gaan en heeft een plotselinge hoop..... Verlangen en twijfel en gelooven bouwen ladders toe aan de voeten, toe aan den glimlach van God, voor wien er geen groote afstand is tusschen een kind en ons groote menschen.'

Simon gaat naar Jan Olie.....

Den volgenden morgen is de wereld witgetooverd en Marieke, vroeg opgestaan, ziet het wiegje, de pop, de sjokola en den gouwen griffel.

'Het riep om vaders en het riep om moeders. - Moeder staat mee een breeden lach. Vader staat mee een breeden lach. Zijn hand tast werktuigelijk naar de pijp. Hij blaast er 'es door. Hij zoekt den tabaksbuil. Da's waar ook, hij geeft geenen toebak meer.....'

Hij heeft geenen toebak meer..... dit teekent zoo den toestand in het peelwerkersgezin..... hoe fijn, hoe veel-zeggend die weinige woorden. Hier is Coolen op zijn allerbest.....

Rijk aan stemming is de tocht van Simon, Door en Marieke door den kerstnacht. De grond is bevroren, in de lucht fonkelen de sterren, de kou is nijpend en 't geurt naar vorst. Zwijgend gaan zij achter elkander: de moeder, 't durske, de vader. In de verte klept zwak een torenklok en rondom is de nacht. Zij loopen voort met een zeker doel en vele gedachten komen er in Simon op; door dit gaan met vrouw en kind onder de sterren voelt hij een wonderlijke tevredenheid in zijn ziel. Er is zooveel gebeurd; de oorlog tusschen de groote volkeren is uitgebroken en ook de mannen uit de Peel waren opgeroepen en hij, Simon, was landweerman en nu is hij thuis met verlof. In den nacht was hij opgestaan tot dezen kerkgang. Achter elkander gaan zij en naderen de kerk.

'Er klinkt eenen groet, 'nen goejen dag, 'nen zaligen kerstmis, en weg en huizen en landen en kale boomen en de wije hemel, zij hebben hun veranderd uitzicht en hun wonderlijke aanschijn, nu onder de klokken, die tusschen de sterren hangen, de wereld wakker in den nacht stilstaat van de plechtigheid. Op den verharden weg naar de kerk klinken de langzame en harde stappen van klompen en schoenen, en de gedaanten komen samen voor den toren en zij gaan te samen gedrongen binnen in het licht, in de muziek van het klein orgel.'

Na kerstmis moet Simon weer weg en blijft Door achter met haar kinderen;

zij krijgt uitkeering en zij werkt en ploetert en houdt zoo goed als het kan de boel bijeen, maar de zorgen zijn groot. Jan Olie, Marieke's peter, die wondere man, is langzamerhand zwaarmoedig geworden, de menschen slaan ginder elkaar dood en hier koopen ze geen bron-olie meer; de olie is duur en bijna niet meer te krijgen, de menschen hebben geen centen om den hoogen prijs te betalen.

Jan Olie, die met Simon bij zijnen kachel zat, en die peinsde, dat de aarde rond was, Jan Olie, die dacht over leven en dood, Jan Olie, die overal kwam met zijnen wagen en nog al eens de menschen sprak en nog al eens zoo wat hoorde, hij kreeg genoeg van het hongerlijden en werd smokkelaar. Hij ging zoo stillekens zijn gang, net als altijd, hij duwde zijn wagentje door de peel, legde groote afstanden af; men lette zoo niet op den olie-man. Hij kwam bij de boeren en ging in huis en dan was er een geheimzinnig gefluister; de boeren hadden een deel van hun rog verborgen voor de kommiezen, Jan Olie had zijnen wagen en bracht gemoedelijk de rog naar de molens in den omtrek. En 't meel wist hij bij den bakker te brengen. Hij kende de heele streek en ging over de Limburgsche grenzen tot dicht aan de Duitsche en Belgische grenzen.

Hij was altijd het stille manneke achter zijn olie-wagen, 't armoedige manneke in zijn vieze kleeren. Jan Olie had een keer een gedachte. Hij ging werken in 't groot, hij dreef paarden over den grens. En zijn geldzak in de bedstede was zwaar van 't zilver. En dan weer duwde hij zijn wagentje. Maar op eenen kwaden dag werd hij aangehouden, toen was het mis, hij moest voorkomen en vragen beantwoorden. Hij moest de waarheid spreken. Hij moest twee vingers van zijn rechterhand opsteken en zeggen: ‘Zoo waarlijk helpe mij God Almachtig!’ Dat was een eed. Jan Olie, die wist, dat de aarde rond was, hield zijn vingers wat krom en zwoer; dat was iets als een valsche eed. Hij had zich maar een beetje dom gehouden en alles over hem laten komen. Hij ging op het geval niet dieper in; hij had toch zijnen straf, twee maanden voor iets, wat wist hij niet meer precies, wat hij niet had mogen doen. Twee maanden zitten, och, thuis zat hij ook wel alleen bij zijnen kachel - en in de bedstee lag het baaltje harde guldens en rijksdaalders. Dit geld geeft hij Simon in bewaring, 't werd niet geteld.....

‘Dat is niet noodig,’ zei Jan Olie en Simon antwoordde:

‘Ik bewaar het voor oe!’

Terug uit de gevangenis, waar hij ‘het goed had, geen zorg en eten op tijd,’ gaat hij naar zijn vriend Simon en deze overhandigt hem het harde, zware baaltje. Het werd niet geteld, dat was in orde. Zoo was Jan Olie, zoo was Simon Wijnands. Jan Olie geeft hem uit dankbaarheid een handvol zilvergeld, Simon weigert eerst, hij heeft hem uit vriendschap geholpen, maar dat ging zoo niet. Simon moet dat geld houden en hij stemt ten slotte toe.

Jan Olie heeft Marieke zien opgroeien, hij ziet haar gaarne en op zijn verzoek kwam zij wel eens wat werken in zijn hut; op een dag was daar een begeeren in Jan Olie, maar hij schudde zijnen kop, vatte zijn hakmes, legde zijn hand op de tafel en zegt: ‘Als de beest in mij wakker wordt, snijdt ik oe af.’ Ja, Jan Olie weet wat hij wil.

Marieke is groot geworden en zou wel wat kunnen inbrengen, Jan raadt Simon aan haar te laten werken op de fabriek, in Eindhoven. Nu komt het geld te pas, dat Simon eenmaal van Jan kreeg, want Marieke heeft kleeren noodig en kousen en schoenen, want met de oude dorpskleeren kan ze niet gaan. De kleeren worden gekocht. Wat een vreemde dingen in het huis van eenen peelwerker. Simon vloekte over de dunne kleeren, over de dunne schoentjes, over de vleeschkleurige kousen. Hij was in opstand, maar het moest; alle fabrieksmeisjes uit de streek gingen zóó. In zijn kwaad humeur drukt Simon zich plastisch uit, hij zegt de dingen zooals hij ze vindt en hij zegt het uit liefde. De kinderen van de Peel gaan naar de fabriek, kinderen bij treinen vol, uit de gehuchten komen zij, uit de dorpen. Zij werken in de enorme gebouwen, opgenomen in het groote volk van werkers, in het steeds groeiend bedrijf. Daar zijn wonderlijke machines, daar is de roes van arbeid, daar is het koel denkend verstand, daar is een geniale geest, die aan de menschheid brengt de wonderen van de techniek, daar is een wil die voortdrijft en daar zijn rappe handen die werken. De fabriek brengt eenerzijds welvaart, maar de fabriek anderzijds verslindt.....

Als Marieke haar eerste geld thuisbrengt, is er vreugde in het gezin van Simon. Het kind is blij als ze het papieren zakje met geld op tafel legt, 't zakje, dat Door met bevende handen opent. Simon staat er bij, Simon met zijn sterke peelwerkershanden en Door somt in stilte op wat zij met dit geld al niet zal kunnen doen:

‘O, de verdiensten van Marieke zijn niet groot, maar als vader daarbij in den zomer zijn werk heeft, en de groentes en de erpels uit den hof en de klot die ze stoken kan. Door in de ervaring van vele harde jaren, ze heeft het wel geleerd mee weinig geld veul te doen en zijn eigen voor d'ander, mensch en keinder alles te ontzeggen’.

Hier krijgen wij weer een kijkje op deze prachtige moeder-figuur, op die vrouw van zorgen, levend te midden van haar groot gezin, de vrouw die altijd in een spanning verkeert terwille van anderen, die om haar zijn. Een woord, een gebaar, een gedachte, och het zegt alles zooveel. En dan is daar de figuur van Marieke, die wij zien thuis, in de fabriek, in haar vrijheid, in de stad met de vroolijke winkelstraten; bij ochtend en bij avond buiten gaande door de velden. 's Morgens op weg naar het kleine station van het naburige stadje, in den avond op weg naar huis, door de stille akkers in alle seizoenen.

Langzamerhand verandert zij innerlijk, ze is niet meer zoo schuchter als vroeger, ze heeft geluisterd naar de verhalen die de andere fabrieksmeisjes haar fluisterend giechelend hebben verteld. Ze wordt thuis onwennig. Er is de groote lichamelijke vermoeidheid, de week van werken ‘met de rust van den korten nacht’ en ‘de beweginglooze zondag als niets lacht of lokt’. Er is de stad met de mooie winkels en de menigte menschen. Ze gaat met haar jongen zooals ook de andere meisje doen ‘en geeft wat hij vraagt, zonder vreugde, zonder verklaring, nauwelijks wetend wat gebeuren ging, machteloos tegen wat gebeuren moest.’

Daarna heeft Marieke haar droevig geheim.

Psychologisch-fijn vol begrijpen en meevoelen beeldt de schrijver haar leven vol angst. ‘Marieke ziet er slecht uit,’ zegt Jan Olie tegen Simon en zijn vrouw en de ouders zien het zelf wel en weten niets en zeggen niets, maar daar is ook in hen een onverklaarbare angst. De moeder naast haren mensch schruwt in den nacht van hartzeer; Simon Wijnands slaapt; een peelwerker moet slapen om krachten te winnen. En Marieke schruwt in den nacht in haar opkamertje, wanhopig door niet meer weten; er is immers geen uitkomst? 's Morgens ontwaakt zij uit haar bange droomen en verzamelt al haar krachten om weer te gaan naar de fabriek.....

Schuldeloos-schuldig.....

Het kon niet langer verborgen blijven, haar ontzettend geheim. Wat moet zij doen? Haar jongen heeft met zijn vrienden gesproken. Dan laat zij over haar komen, wat anderen voor haar uitdachten. Zij hoort het besluit, huivert vol afkeer, in niet willen, maar er is geen andere weg. Zij moet het doen, dat zeggen haar jongen en zijn vrienden, die van die dingen wel op de hoogte zijn en de adressen weten in de stad. Ze wisten er een, dat heel goed was..... En Marieke, overwonnen, reist op een avond naar de verre, groote stad.....

Deze tocht van Marieke, in droomtoestand van lichamelijke en psychische ellende, is met groot meesterschap door Coolen beschreven; nergens afstootend realisme, nergens overdrijving, alles is sober en als overschenen door licht van menschelijk mededoogen:

‘Ze zat, koud in haar kleeren, maar zwijgende mee één en dezelfde uitdrukking op haar vertrokken en vermagerde gezicht: de hoeken van den mond hingen neer, de oogen stonden voortdurend stil, de schrale huid zat blauw over het scherpe jukbeen gespannen. Zij was moe, moe in haar rug, moe in haar lenden, ze hing neergezakt, neer-gevallen, moe neer aan de krachten, die mee zooveel en lange zeer in haar gebroken waren, ze was moe in haar zware voeten, moe in haar hoofd, waar een hoofdpijn mee knijptangen neep, zij was moe diep in haar ziel en in haar geslagen wil en moe in haar bangen schoot.....’

Bij aankomst zag ze onder de bekende petten de bekende gezichten ineens als een nieuwen schrik neven haar mee oogen die naar haar loerden, mee handen die naar haar tastten. Zij schreeuwde niet om hulp. Ze liet haar armen nemen en zich in 't gedrang meetrekken.....’

Als ziel ondergaat Marieke al wat er over haar komt, onafwendbaar. Van binnenuit leeft zij en lijdt. Men brengt haar per auto naar een huis in een stille zijstraat. Daar is een vrouw in een groezelige kamer, daar is een bed. Zij wil zich nog even verzetten, zij hoort woorden, zij laat gebeuren.....

Deze episode is voortreffelijk van uitbeelding, de woorden zijn schoon en mild, daar is de deernis, warm als oogen, die schreien om het ongeluk, dat een ander trof. Daar is de rouw om de daden der menschen, Marieke lijdt, ‘zij proeft in de mondhoeken den zilten smaak van haar tranen, zij voelt de samentrekking van haar hart, haar stommen mond en haar gesloten oogen en schruwt voor dit beeld dat niet meer weggaat, dat scherper en dichter bij haar komt: Haar vader. Haar moeder. Zij weet niet, wat zij denkt. Zij

is een vrouw. Het leven gaf haar ervaring. Zij schruwt. Misschien denkt zij, hoe haar vader zich over haar moeder gebogen moet hebben, toen zij samen hun eerste kindje gekregen hadden.....'

In den avond staat Jan Olie in zijnen herd, hij peinst en heeft zoo een gedachte, hij wil wat gaan doen en kijkt rond. Jan Olie heeft geen schik maar in zijn leven. Van den meester heeft hij wegens bewezen diensten een schoonen aardbol gekregen, daarop kan hij zien de landen en de zeeën. Hij kan met zijn vinger wijzen naar Amerika, naar Azië; hij kan reizen overal heen. Maar Jan Olie heeft er maling aan, hij drukt zich plastisch nog scherper uit. Plotseling slaat hij in zijn woede het ding stuk. De globe, waarnaar hij vaak zoo vurig heeft verlangd, bestaat niet meer. Dood, dood, denkt Jan Olie, de menschen maken elkaar ook dood en wat zou hij? Jan Olie is eenzaam gebleven, hij is een mager manneke geworden, een heel mager manneke. Bij een spiegeltje zeept hij zich in en grijpt naar zijn scheermes, dat ligt op de beddeplank. In den spiegel ziet hij zijnen witten kop met zijn oogen. Eénen haal, denkt Jan Olie en het is gebeurd..... Op dat oogenblik hoort hij buiten een schreeuw, als van een angstig dier, een kreet van nood. Jan Olie schrikt en legt haastig zijn mes neer, veegt de witte zeep van zijn gezicht, van zijn hals, opent snel de deur en vindt daar tegen de deurpost een hoopje menschelijke ellende, dat hij herkent, Marieke, de dochter van Simon Wijnands en Door, het kind waarover hij peter is..... Jan Olie dicht bij den Dood, dien hij wilde nader roepen, valt in het leven terug, nu hij een ander ziet lijden. Marieke, de schuldeloos-schuldige, redt door haar komen het leven van Jan Olie; hij draagt haar in huis en tracht het bloeden te stelpen met oude dekens en lappen. Hij bezweert haar hem te zeggen, wat er met haar is gebeurd en Marieke vertelt het onder tranen en in duizelende zwakte aan Jan Olie, die het begrijpt, ook al heeft hij van die dingen niet veel weet. Op het bed ligt zij, goed toegestopt en nu holt Jan Olie weg om een dokter, maar die woont ver weg. Jan Olie gaat uit om hulp. En de dokter kwam en wist wat er te doen viel. Marieke moest onmiddellijk naar het gasthuis in de stad. Simon en Door, in de hut geroepen, zien hun kind en weten nu. Zij staan als vertwijfeld en hoe zullen zij de auto betalen en de dokters en het gasthuis? Hoe, hoe? - Maar Jan Olie, de vriend van Simon Wijnands, heeft zijnen geldbaal, die is nog aardig dik; plotseling zegt hij:

'Simon Wijnands, ik bekostig het voor oe, ik heb nog wel eenen cent. Ge hebt hem eens voor mij bewaard. Nou heb ik het voor ellie bewaard.'

'- Diejen Jan Olie, da zwakke nietige ventje, hij wist van daden, van ondernemen en doorzetten. Zwart tegen de witte wereld en de dikgrijze lucht gingen ze weg, Door en Simon, heel stil, mee 'nen krommen rug en 't hoofd gebogen.....'

De menschen uit 't gehucht, niet begrijpend wat er met Marieke gebeurd is, maar wetend, dat zij zwaar ziek in het gasthuis ligt, besluiten naar Ommel te gaan ter beevaart naar het genadeoord van onze lieve Vrouw.

'En Simon gong mee, mee de menschen, naar Ommel, en waarachtig, ook Jan Olie, diejen Jan, hij gonk mee en bad onderweg in 't gaan luide mee aan zijnen paternoster. Hij wist van handelen en aanpakken. Hij wist den

hemel te zoeken en te vinden. Hij bad met een stem, o een stem, die een onderneming zelf was.....'

Toen Marieke eenigen tijd in het gasthuis was, spraken de ouders op een nacht in de alkoof er over, dat één van hen er eens heen moest gaan, om hun durske op te zoeken, ze zou anders denken, dat zij van thuis vergeten werd. Dat durske, nooit zou ze meer naar de fabriek, die gedachte leefde in Simon Wijnands, al dagen, al dagen. Naar de stad gaan, naar Marieke, Door kon er niet over praten zonder te schruwen. O, dat leed, die smart; zij herdenkt al de ellende die er over hen gekomen is. Het moederhart lijdt en moeder-oogen staren nog lang met tranen in den nacht.

Jan Olie verschaft Simon het reisgeld en op een dag zit Simon in de witte ziekenzaal bij het bed van zijn dochter. Hij is verlegen, 'heeft zijn prating niet'. Hij heeft geen woorden, al smelt zijn hart. Hij heeft twee appelsienen uit zijn zak gehaald, ze liggen op het witte tafeltje en hij vertelt haar, dat 'moeders' ze voor haar heeft meegegeven. En dan zegt hij:

'En ge moet de groeten hebben van moeders.....'

Zoo kwam een liefdegroet uit de verte tot haar en Marieke weet, dat haar ouders haar hebben vergeven en dat zij haar nog liefhebben.

Zooals men onder het hooren van schoone muziek droomen kan en opgaan in het mysterie dat is, ontroerd door de weldaad van Liefde en Schoonheid, men leeft en hoort en voelt en weet niet goed meer waar men is; er was verinniging en opklaring, er was geluk van geven, geluk van ontvangen, zoo komt ons uit dit boek iets tegemoet, dat als een weldaad is. Wie het leest wordt van binnen rijker en ziet met andere oogen de wereld aan, de wereld der menschen, die strijden en lijden en die hun eigen hart niet kennen.

De laatste halve bladzijde van *Het donkere licht* is wonderschoon. Alles is zoo eenvoudig gezegd, maar wat is door de ongemeene wijze van zeggen de beeldkracht sterk en overtuigend:

'Simon Wijnands zoekt vergeefs naar de oogen van zijn dochter, want ze ligt mee 't hoofd afgewend en in de plooien van het witte kussen gedoken. Simon voelt zijn eigen warm worre onder de oogen. Hij kijkt rond. Hij kijkt omhoog en ziet boven het bed tegen den witten muur den kruislievenheer. Simon kijkt nog evekes rond. Dan zit hij mee zijn kop in allebei zijn handen, kijkt op zijn gevallen pet en ziet het licht van zijn oogen toe schemer verduisteren. In het bed, onder den zoom van de lakens heffen zich twee handen mee 'nen gewrongen zakdoek erin naar de zwarte oogen in het afgewende, bleeke gezicht. De stilte doordringt de witte muren. *Marie heeft vele zusters. Ze heeft het verzamelde leed van veler diepen nood gedragen.* Boven haar hangt den kruislievenheer, de voeten naar de aarde, het hoofd naar den hemel. Twee armen gestrekt naar de uiteinden van de wereld, gestrekt toe wegen naar het midden van de barmhartigheid.....'

Ik waagde het enkele regels te onderstrepen, want hier raakt Coolen de kern: 'Marie heeft vele zusters. Ze heeft het verzamelde leed van veler diepen nood gedragen.'

JOANNES REDDINGIUS.

Jet Luber. *Gezin.* Wereldbibliotheek, Amsterdam.

Het is curieus, dat bijna tegelijkertijd twee boeken verschijnen (*Huwelijk* door Mevr. Brusse en *Gezin* door Jet Luber), die beiden het opnemen voor het 'ouderwetsche' huwelijk en het 'ouderwetsche' gezin. Helaas, dat men de opvatting dezer schrijfster met het adjectief ouderwetsch bestempelen moet! Maar het is nu eenmaal zoo: de moderne tijd heeft al heel wat 'heilige banden' losgemaakt en heel wat 'heilige huisjes' omver gehaald. Zich schikken in de veranderde omstandigheden is *niet* het eenige, wat er op zit; het kan goed zijn, nu en dan eens een waarschuwende stem te doen hooren, die velen een heilzamen schok geeft, en mogelijk tot inkeer brengt. O, de verwording van het tegenwoordige leven..... Daar is al zooveel over gezegd, dat ik er gevoegelijk over kan zwijgen; maar evenzeer als de oorlogsboeken er misschien iets toe zullen bijdragen om een durenden volkeren-vrede te bevestigen, zullen boeken, doortrokken van den vroegeren geest, dat het 'huwelijk' de hoogste wettelijke instelling en het 'gezin' de basis is van den gezonden Staat, wellicht óok het hunne doen om de algeheele verwildering en terugkeer tot de oertoestanden der wereld nog wat tegen te houden.

Wij weten, welk een serieuse werkster Jet Luber is. Dat zij niets heeft van een oppervlakkige modeschrijfster, die, terwille van den publieken smaak hare intriges kiest. Thans ook weer heeft zij haar onderwerp wèl overwogen, en het van alle kanten bekeken, eer zij zich tot schrijven zette.

'Gezin', - de grondslag, het houvast van het leven. 'Gezin'..... de vaste plek in den warrelenden wereld-chaos. 'Gezin', de betrouwbare toevlucht voor zwerversgeesten en losgeslagen zoekers. Zóó heeft, meen ik, Jet Luber het gezin gezien, en zóó heeft zij het willen beelden. Maar zij is realiste genoeg en gelukkig te weinig fantastische idealiste, om te weten, dat de vrouw van heden een heel andere individualiteit bezit, dan de eertijdsche vrouw, die al haar wenschen, gevoelens, gedachten ondergeschikt hield aan die van haar man. En zoo beeldt zij dan uit in dezen ernstigen roman, hoe, - al zijn man en vrouw ook met de beste bedoelingen bezield, - er vaak botsingen komen, botsingen *moeten* komen, omdat de vrouw, geëvolueerd als zij thans is, het recht van eigen inzicht en opvatting, van eigen verlangen en willen, voor zichzelve opeischt.

Een man als Dolf, die ondanks bekrompen levensomstandigheden, niets liever wil dan een 'groot gezin', die elk kind weer met vreugde begroet, en met de wenschen van zijn vrouw geen rekening houdt, is in het jaar 1930 wèl een uitzondering, en in elk geval had bij hem een andere vrouw dan Erny gepast, een vrouw, die te veel denkt en peinst, die, om het zoo uit te drukken, ook een 'eigen' leven heeft. De gezinsvrouw, die opgaat (of óndergaat, zooals velen het nú wel zullen noemen!) in het huwelijk, schijnt zwak, maar inderdaad is zij reuzensterk, om ál haar eigen neigingen te kunnen bedwingen, en geheel de heerscheresse over zichzelf te zijn. Zóó sterk was Erny niet, - en wie in dit opzicht zelve 'zonder zonde' is, werpe den eersten steen op haar!

Gezin is een boek, in alle opzichten de lezing en overweging waard.

K.H.R. de Josselin de Jong. *Dissonanten.* J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Dissonanten is een bundel korte verhalen, niet een roman, zooals de manier van uitgeven zou doen vermoeden. Het 'publiek' schijnt meer gesteld te zijn op een vervolgverhaal, en daarom geven uitgevers wel eens het air van een roman aan wat eigenlijk een verzameling novellen is, - maar, gelukkig, begint de algemeene smaak toch al meer en meer te neigen naar de 'short stories', in één band bijeen gebracht. En waarom ook niet? Indien ze goed zijn (en met de niet-goede behoeven we geen rekening te houden) krijgt men, in een bundel een geheele *reeks* romans in plaats van één.

Een 'novel in a nutshell' te schrijven is niet zoo gemakkelijk als het lijkt. De schrijver moet zich zelf strak in toom houden, moet zijn schildering in sobere, sterke lijnen vóór zich zien, en in de nabeelding in woorden zich volkomen kunnen concentreeren. Kitty de Josselin verstaat onbewust die kunst en ik geloof niet, dat b.v. Top Naeff of Ina Boudier-Bakker, die door de critiek vrijwel algemeen tot onze 'beste schrijfsters' worden gerekend, aan deze jonge schrijfster een verhaal als *Over* zouden kunnen verbeteren. Dat is voortreffelijk. Voortreffelijk is ook *Haat* (dat reeds de sanctie van *De Nieuwe Gids* verkreeg) en zijn ook *Post* en *Liefde.* Ook *Terugkeer* geeft al het navrante der vrouwelijke teleurstelling en ontbering. In *Beatrice* was haar onderwerp misschien nog een beetje een bovenwerp voor deze zóó jonge auteur. Maar alles bij elkaar is deze bundel een heel mooie belofte, die de begaafde schrijfster stellig in den loop der tijden in staat zal zijn in te lossen. Wij onthouden alvast haar naam!

Marie C. van Zeggelen. *De Plaetse aan de Veght.* Scheltema en Holkema, Amsterdam.

De Plaetse aan de Veght, - welk een voorrecht voor dit verhaal, om door Marie van Zeggelen te worden verteld en door Lizzy Ansingh te worden geïllustreerd! Marie van Zeggelen, de fijngevoelige, warmhartige, zacht-intuïtieve schrijfster, en Lizzy Ansingh, de knappe, geestige teekenares, het was al vooruit te begrijpen, hoe deze combinatie tot een prachtig resultaat leiden moest.

De Plaetse aan de Veght, - met eenige ontroering begon ik dit boek te lezen in herinnering aan mijn kinderjaren, doorgebracht op Huize ter Meer, de oude Ridderhofstad aan de Vecht, door mij beschreven als Huize ter Aar. Maar weldra werd ik om den zelfswil van het boek geboeid; Marie van Zeggelen's onovertroffen verhaaltrant oefent een suggestieve bekoring op ons uit; zij neemt ons mee, en evoqueert de sfeer, die zij wil verbeelden, kleurig en levend, om ons heen. Alle personen: Margaretha en Franciscus, de Poppe's, Adriaanke, de kleine Elisabeth, - zij staan allen voor ons in hun verschillende karakteristieken, als even zoovele opnieuw tot ademen en voelen gebrachte persoonlijkheden uit het verleden. Wie houdt van

geschiedenissen uit vroeger tijd, zal van dezen roman ten zeerste genieten; maar ook degenen, die zich te ‘modern’ rekenen, om van historische romans te mogen houden, zullen, ondanks zichzelf, gepakt worden door den natuurlijken toon, den charmanten stijl van dit verhaal, dat, zonder ooit opdringerig te worden, ons een schat van kennis bijbrengt, en waarvan de details altijd op de rechte plaats zijn aangebracht. Een boek om veel van te houden!

Jo van Ammers-Küller en A. Defresne. *De Opstandigen.* J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Het boek *De Opstandigen* heb ik niet gelezen, daar het niet aan *De Nieuwe Gids* ter recensie werd gestuurd. Maar na de lectuur van het tooneelspel uit dezen roman getrokken, geloof ik toch een zeer goed beeld van den inhoud te hebben gekregen. Ik voelde nergens een defect, een tekort, zooals dat zoo vaak het geval is met voor het tooneel bewerkte romans. Verbazend knap is elk tafereel tot een geheel gemaakt en met een pakkende scène afgesloten. En Jo van Ammers-Küller heeft zich voortreffelijk op de hoogte gesteld van de zeden en gewoonten, de spreekmanier, de gedachten en opvattingen, de kleeding enz. der drie perioden, welke zij (zooals dat ook het geval was bij *Mijlpalen*) voorstellen wou. Interessant, - dat is het woord, dat bij deze *‘Opstandigen’* past.

R.P. Plantenberg-Marres. *Doda's gouden leed.* Hollandia Drukkerij, Baarn.

Dit boek is een verrassing. Ik had nog nooit van deze schrijfster gehoord, en de akelig-rhetorische titel: ‘Doda's *gouden* leed gaf mij weinig fiducie. Zoodra ik echter ging lezen, werd ik door den flinken, zuiveren stijl en den belangwekkenden inhoud geboeid, en met dezelfde aandacht bleef ik lezen tot het einde. Een historische roman van de goede soort, en die, als ik mij niet vergis, de voorafgaande geschiedenis is van Marie Koenen's *Het Koninkje.*

Adele Withof. *De wondere werkelijkheid.* P.N. van Kampen en Zoon, Amsterdam.

Dit bespiegelende proza houdt ons in *the toil and worry* des dagelijkschen levens eenige oogenblikken vast, en doet ons dieper nadenken over verschillende vraagstukken, die ons allen raken, maar waarvan we dikwijls ons niet genoeg rekenschap gaven. De schrijfster, met fijne pen, schetst verschillende zielstoestanden, en weet ons te interesseeren voor allerlei onderwerpen, die onze belangstelling werkelijk ten volle waardig zijn.

Kinderlectuur.

Wat wordt er tegenwoordig toch goed voor het jonge volkje gezorgd. En het gezegde: het beste is voor onze kinderen niet goed genoeg, komt nu eindelijk tot zijn recht. O, vroeger werd óok hevig met dit motto geschermd, - maar *hoe* kwam heel veel kinderlectuur tot stand? B.v. bij *Voor 't jonge volkje* onder Louwerse? De redacteur zond aan de kinderschrijvers plaatjes en daarbij moesten zij dan de verhaaltjes flansen! Tegenwoordig volgt men den omgekeerden en eenig-juisten weg: bij de reeds geschreven vertellingen laat men een illustrator teekeningen maken. 'Vroeger' werden de 'zwarte of gekleurde platen' meest klakkeloos uit het buitenland overgenomen, tegenwoordig bezit Nederland zelf zulke uitstekende 'verluchters', als (om ons bij de collectie boeken van de firma van Goor te bepalen) Hans Borrebach, Sijtje Aafjes, Claudine Doorman, Adri Alindo, Nans van Leeuwen, Pol Dom, O. Verhagen, dat we waarlijk over de grenzen geen leentjebuur meer behoeven te gaan spelen.

Twee onverscheurbare linnen prentenboeken met sprekende kleuren zijn de eerste winst uit van Goor's voorjaarsverzameling. Dikwijls wordt er voor de heele kleintjes naar iets dergelijks gevraagd, en deze twee prentenboeken zijn niet alleen amusant, maar ook leerzaam. Dan volgt de verrassing van vier nieuwe deeltjes uit de zoo juist betitelde serie: *Gezellige uurtjes; Bij de kabouters in het bosch,* door G.A. Geerligs; bevattelijke, aardige vertellinkjes, die de kinderen veel vermakelijks en wetenswaardigs bijbrengen; Cl. Bauer en K. Breebaart: *Kammetje, Aksa en Vinke,* een kostelijke kippengeschiedenis, van welks humor ook ouderen zullen genieten, en nog een tweede boeiend verhaal: *Naamgenootjes*; van Henriëtte Prins een origineele kabouterhistorie: *In 't wonderbosch* en van Dien Brinkgreve een reeks verhalen van de zon, een aardige vondst, aardig uitgewerkt.

Bovenstaande boekjes voor kleuters van 6 tot 9 jaar worden opgevolgd door De Nieuwe Serie voor kinderen van 8 tot 10, en waarin thans verschenen: *Tante Nel en haar petekind,* door Dien Brinkgreve, een verhaal voor meisjes, maar wat jongens, om de pittige, flinke figuur van Nel ook wel graag zullen lezen; *De Schoolclub,* door Truus Eijgenhuijsen, een kampeergeschiedenis van kleine jongens, en hoe die zichzelf te redden wisten, een bizonder boeiend, vlot en prettig verteld verhaal, waarin vooral de ferme, kranige Kees een goed figuur slaat door zijn echte dierenliefde; en *De Hoogvliegers* door Leonard Roggeveen, een vliegergeschiedenis, met vele humoristische momenten. Voor mijn gevoel komt de ondeugende Jo Richter er aan het slot wel wat àl te gemakkelijk af!

Voor oudere jongens: een kloek deel: *Jan Jansen Struys* door W. van Saerdam. Reizen en avonturen blijken nog steeds niets van hun aantrekkingskracht te hebben verloren, en de authentieke reizen van den 'echt' bestaand hebbenden Zaanschen zeilmaker Struys één voor één na te vertellen (we krijgen nu de eerste van 1648-1651, maar er worden ons nog veel gevaarlijker en spannender lotgevallen beloofd) was een buitengewoon goed denkbeeld van den zich noemenden J. van Saerdam. Klaas, Jan, Kars en Symen

beleven genoeg ‘aenmerckelyks’ om jongelui na schooltijd uren lang geboeid bezig te houden.

In het aantrekkelijke, smaakvolle vierkante formaat, waarin ook Maren Koster's *Stuurloos* verscheen, zag thans onder den leuken verzameltitel: *De passagiers van de blauwe tram,* een onderhoudend verhaal van Cl. Bauer en K. Breebaart, het licht. Dit is nu eens een echt gezellig boek, waar ieder ‘wat wils’ in kan vinden: huiselijk leven, uitgaanspret, jolige kwajongensstreken, vriendschap, moeilijkheden thuis en vriendelijken omgang, school-ondervindingen, en zwem-avonturen..... ik moet zeggen, dat ik er mij best mee heb geamuseerd, en overtuigd ben, dat geheele stoeten meisjes het zullen ‘verslinden’, of het misschien wel verbergen onder hun matras, omdat ze er eenvoudig niet kunnen afblijven, en ook 's nachts dóór willen lezen!

JEANNE KLOOS REYNEKE VAN STUWE.

De Ilias en Odyssea en ‘de Homerische kwestie’ door Dr. M.B. Mendes da Costa. *(Vervolg van blz. 270.)*

Hoofdstuk III.

Wanneer je als jongen (of meisje) voor het eerst een Latijnschen dichter gaat lezen, moet de leeraar (of leerares) je eerst omtrent de versmaat iets vertellen, en in den regel krijg je dan enkel te hooren dat in de klassieke oudheid, dus: bij de Grieken en bij de Latijnen 1°. de versregels niet rijmen, 2°. het kenmerk van het metrum een systematische afwisseling is van lange en korte lettergrepen. Indertijd nu had men je geleerd dat een sylbe l a n g wordt genoemd als men v e e l tijd, k o r t als men w e i n i g tijd noodig heeft om haar uit te spreken. Dus baart de toevoeging van de(n) docent, dat een lange lettergreep in tijdsduur gelijk staat met twee korte, je geen verwondering. Je meent werkelijk dat je het nu heelemaal vat, denkt er verder niet over na, in je hersens kristalliseert zich als a x i o m a dat er slechts tw e e soorten zijn van sylben, lange en korte, en dat blijft je bij gedurende je heele leven, z e l f s wanneer je leeraar (of leerares) bent geworden.

Menig heel goed onderlegden classicus heb ik ontmoet, die verbaasd opkeek, als ik het bovenbedoelde ‘axioma’ een ongerijmdheid noemde. Zoodra ik evenwel deze bewering van mij met een paar voorbeelden had gestaafd, behoefde de classicus niet lang na te denken en viel hij me bij.

Laat ik nu ook voor l e e k e n de zaak duidelijk maken.

Daar in de oudheid, toen de allermeeste menschen analphabeten

waren, de gedichten door daartoe in scholen opgeleide ‘rhapsoden’ plachten te worden g e d e c l a m e e r d of g e r e c i t e e r d [1], onder begeleiding van fluit of cither, en niet eenvoudigweg v o o r g e l e z e n , werd ‘rhythme’ verkregen door de afwisseling in t i j d s d u u r der sylben.

Hierin is verandering gekomen sedert gedichten werden geschreven óók bestemd om enkel v o o r z i c h z e l f - dus: n i e t l u i d en desnoods alleen met de oogen - te worden g e l e z e n ; tóén immers zochten de dichters rhythme te bereiken door afwisseling in den k l e m t o o n .

Juist dát is het kenmerkende verschil tusschen k l a s s i e k e en j o n g e r e poëzie, d.w.z. niet zoozeer van Romaansche, als wel van Germaansche, althans van Nederlandsche poëzie.

In elke (g e s p r o k e n) taal - en dus ook in het Grieksch - heeft men natuurlijk niet voor het uitspreken van a l l e lettergrepen e v e n v e e l tijd noodig. Nochtans kunnen deze ten opzichte van haar tijdsduur gevoegelijk worden afgedeeld in een betrekkelijk klein aantal groepen. Het v e r s c h i l in tijdsduur echter tusschen telkens twee van die (als het ware een reeks vormende) groepen was - en *is* - in veel gevallen voor het bloote oor[2] niet of slechts nauwlijks waarneembaar[3].

Toen evenwel de taal door de dichters werd gebezigd om te worden ‘gedeclameerd’, ontstond er een metrisch stelsel, waarbij enkel sprake was van t w e e soorten: *lange* en *korte* sylben, terwijl twee korte sylben in tijdsduur werden gelijk geacht aan één lange.

Een in tijdsduur tusschen het type *lang* en het type *kort* staande sylbe werd volgens dit stelsel, naar de behoefte van het oogenblik, óf als lang gerekend, óf als kort; een sylbe, in tijdsduur korter dan het type *kort,* werd óf als kort gerekend, óf niet medegerekend in de versmaat, zoodat de erin voorkomende klinker niet werd gehoord, en dus werd uitgestooten, technisch uitgedrukt: werd g e s y n c o p e e r d [4].

1) D.w.z. voorgedragen op min of meer zangerigen toon met modulatie van de stem, maar niet g e z o n g e n .
2) Dus: zonder dat men eenig phonometrisch of phonologisch instrument gebruikt.
3) Wat ik met deze woorden bedoel, zal aanstonds blijken.
4) Naar deze alinea wordt verwezen daar, waar in hoofdstuk IV (blz. 517 v.v.) wordt gehandeld over het slechts in schijn ontbreken van het augment, d.w.z. van het kenmerk van den indicativus der v e r l e d e n (of h i s t o r i s c h e) tijden.

Van een dergelijke syncopeering volge hier een voorbeeld uit onze taal: het woord *'te'* zal wel, tenzij er bizondere nadruk op valt, steeds weinig tijd vorderen om te worden uitgesproken, en dus worden ingedeeld bij de korte sylben; de eerste lettergreep evenwel van *'terug'* duurt - hoewel het verschil eigenlijk voor het bloote oor niet merkbaar is - nóg korter, zoodat, als men spreekt, de *e* vaak wordt gesyncopeerd; gesteld nu dat een of andere dichter ook schreef *'t'rug'*, dan ware dat geheel in overeenstemming met *'t* i.p.v. *het,* en met *'n* i.p.v. *een.*

In onze taal is, althans bij dichters uit vroeger tijd, evenzeer het tegenovergestelde van 'syncopeeren' niet ongewoon; ik bedoel het (inzonderheid na een *r*) laten hooren of in de versmaat meetellen van een eigenlijk niet in het woord behoorende *e,* al valt natuurlijk op die *e* nooit de klemtoon. - Mocht men mij soms niet gelooven of meenen dat wie zoo iets doet den naam niet verdient van 'dichter', dan verwijs ik naar niemand minder dan naar VONDEL; in diens *Gysbreght* b.v. vinden we al dadelijk vs. 2 *erbarremt* gebezigd, vs. 8 *Haerelemmer.* vs. 26 *kerreckhof,* vs. 70 *erref*[5]. Sterker nog: Vondel schrijft zelfs in lyrische gedeelten[6] van *Gysbreght,* als iets doodgewoons, *elleck* (rey 2e bedrijf) en *melleck* (rey 3e bedrijf), dus met zoogenaamde inlassching van *e* na een *l.*

Ik releveer dit met opzet, omdat bij Homerus van ettelijke woorden dubbelvormen voorkomen mét of zonder *e*, zij het dan ook vóór, niet ná een *r*; b.v. πατρος (= *patros*) naast het later in proza ongebruikelijke πατερος (= *pateros*) en het later in proza ongebruikelijke πατρων (= *patroon*) naast πατερων (= *pateroon*); respectievelijk zijn deze dubbelvormen de genitivus singularis en de genitivus pluralis van πατηρ (= *patêr*), dat 'vader' beteekent.

* * *

Wanneer ik nu speciaal wat de Ilias en Odyssea betreft een quasi-geleerden boom ging opzetten over de versmaat dezer beide heldendichten, dan streefde ik mijn doel voorbij,

5) Terwijl hij b.v. bij dezelfde letterverbinding *rmt* vs. 196 *beschermt* schrijft, en o.a. vs. 187 *Haerlem* voorkomt, vs. 210 *kerck*, vs. 27 *erf.*

6) In niet-lyrische gedeelten b.v. ook *gevolleght* (vs. 319), *hellep* (vs. 786), *volleck* (vs. 844); en zelfs in eigennamen, z.a. *Vossemeer* (vs. 484) naast *Vosmeer* (vs. 488 en zeer vaak elders).

want deze verhandeling zou groote kans loopen vervelend te worden en onleesbaar. Derhalve beperk ik mij tot het hoogst noodige.

De ruim 27000 versregels zijn in dezelfde, nl. in d a c t y l i s c h e versmaat geschreven van zes voeten. De d a k t u l o s , eigenlijk 'vinger'[7], bestaat uit één lange sylbe, d i e d e n k l e m t o o n h e e f t , gevolgd door twee korte. Deze twee korte kunnen, zooals voortvloeit uit hetgeen ik boven heb gezegd, s a m e n worden vervangen door één lange; dan heet de voet s p o n d e ü s . De 6e, dus: de laatste voet bestaat uit slechts twee sylben, en de slot-sylbe mag l a n g zijn of k o r t . Het schema van zulk een vers is dus:

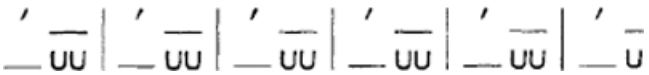

Ten einde nu een anders onvermijdelijke eentonigheid te vermijden, kan in een versregel het hoofd-rustpunt[8] vallen op drie verschillende plaatsen, namelijk: hetzij na de 1e *lange* van den *3en* of van den *4en* voet, hetzij na de 1e *korte* van den *3en* voet.

Als voorbeelden hiervan geef ik, opdat het mijn lezers niet ganschelijk groen en geel voor de oogen worde, de versregels niet in het G r i e k s c h , maar in het N e d e r l a n d s c h [9] volgens de vertaling van C. VOSMAER, en wel uit het 1e boek van de Ilias.

vs. 1: Zíng ons den | wrók, o go|dín, || van A|chílles den | zóne van | Péleus,
vs. 7: A′treus' | zóon de re | géerder des | vólks || en de | gódlijk' A | chílleus,
vs. 13: O′m te be | vríjden zijn | dóchter || en | brácht een on | schátbaren | lósprijs.

* * *

Nu ik voor den zooveelsten keer Vosmaer's vertaling heb geciteerd, zou misschien de een of ander meenen, dat ik er nogal ingenomen mee ben. Dit nu is volstrekt niet het geval; want e l k e vertaling van antieke dichterwerken, welke ook, zoogenaamd 'in de versmaat van het oorspronkelijke' keur ik hoogelijk af en acht ik uit den booze.

7) Deze heeft immers aan den wortel één lang lid, gevolgd door twee korte.
8) Onnoodig eigenlijk is het te vertellen dat dit rustpunt niet valt *in*, maar *na* een woord.
9) De rustpunten daarin komen t o e v a l l i g overeen met die in het oorspronkelijke, en juist dáárom heb ik die versregels gekozen.

Immers naar mijn opinie - en al sta ik in deze wellicht genoegzaam alleen, ik durf er gerust voor uitkomen en zal mijn beweren met bewijzen staven -, was het een onzalig uur, toen de hartstochtelijke, de voortreffelijke, bijkans zou ik zeggen: de g e n i a l e kunstkenner zich liet verleiden de illustre (?) voorbeelden te volgen van J.H. VOSS en van GOETHE en, evenals zij hadden gedaan, respectievelijk met *Luise* en *Hermann und Dorothea*, te gaan dichten in a n t i e k e h e x a m e t e r s. Als onderwerp daarvoor koos hij de beschrijving van een reis met drie vrienden naar Londen, en het in 1873 verschenen gedicht heette derhalve *Londinias.* Dra intusschen ging hij ook, in navolging van Voss, aan zoogenaamd degelijker werk zijn krachten besteden en wel aan het vertalen van de twee heldendichten van Homerus, waarvan het allereerst de Ilias is verschenen[10)], voorzien van een lijvige voorrede[11)], getiteld 'Homeros in Nederland', voor ruim 1/3 gedeelte gewijd aan een z o o g e n a a m d e theorie over den 'hexameter in het Hollandsch'. Natuurlijk werd hij bij het vaststellen van die theorie o.a. geïnspireerd door de wijze waarop Voss en Goethe hexameters hadden geschreven in het Duitsch. Van alle drie is evenwel de groote fout geweest dat ze zelfs niet bij intuïtie het markante verschil hebben gevoeld, door mij in het begin van dit Hoofdstuk uiteengezet, tusschen k l a s s i e k e en j o n g e r e poëzie, nl. dat de basis van de eerste is de tijdsduur der lettergrepen, en van de laatste de klemtoon der woorden.

Nu een stuk of wat b e w i j z e n.

Eerst van een fout in het algemeen.

Vosmaer beweert in zijn zoogenaamde theorie, die, naar ik zei, berust op de door Voss en Goethe gegeven voorbeelden, o.a. dit: 'Men zegt altijd dat het sluiten van den hexameter met een spondeüs een wet is. Welnu: talrijk zijn bij Homerus de gevallen, waarin dit geen plaats vindt, maar een trocheus[12)] het vers sluit'.

10) In 1880.

11) 28 blzz. 4°.

12) Lees "trochaeus". - De naam van dezen uit twee sylben bestaanden versvoet, een l a n g e gevolgd door een k o r t e, in het Grieksch *trochaios*, komt van den stam *trech*, evenals het werkwoord *trechein* "(vlug) loopen", en beteekent dus eigenlijk "vlugge maat". En juist het tegenovergestelde, nl. "gedragen, langzame maat", beteekent de naam van den uit t w e e l a n g e sylben bestaanden *spondeios*, afgeleid van den stam *spend*, evenals het werkwoord *spendein* "plengen" of "een plengoffer brengen"; onder zulk een plechtigheid nl. placht men een lied te zingen op een s t a t i g e melodie, waarin alleen langgerekte tonen voorkwamen; van zulk een lied nu, uit den aard der zaak naar omstandigheden verschillend, waren steeds de eerste woorden *spondê*, *spondê* (= "plengoffer").

En dan vervolgt hij aldus: ‘Zoo behoeven wij dan ook niet zoo bevreesd te zijn, als de zin het vraagt en het rythme er door gebaat wordt, een trocheüs in de overige voeten toe te laten’. Deze redeneering, die bovendien berust op zijn onbekendheid met de reden waarom de 6e voet slechts t w e e sylben heeft[13)], gaat, dunkt me, over de schreef. - En Vosmaer volgt hierin weer het voorbeeld o.a. van Voss, die in zijn *Luise* al dadelijk in den 2en versregel als 1en voet schrijft: ‘Die von’ en in den 4en ‘Hielt der’, en van Goethe, die b.v. in *Hermann und Dorothea*, als vs. 57 van den 5en zang, deze enormiteit ons opdischt:

> ‘Aber *der* Vater schwieg. Da stand *der* Geistliche schnell auf’,

dus met twee malen *der* erin, eerst als k o r t geldend, en den tweeden keer als l a n g , terwijl in dien zelfden zang de zéér k o r t e lettergreep *ber* van *aber* vs. 9 en 18 als l a n g geldt.

Ten zeerste afkeurenswaard is ook de manier, waarop Vosmaer omspringt met de e i g e n n a m e n , zoowel in Londinias, dat doorspekt is met Grieksche termen, als in zijn Homerus-vertaling. Hij begaat tallooze malen de grove fout sylben, die in het Grieksch l a n g zijn, als k o r t te bezigen. Zoo staat in het o o r s p r o n k e l i j k van het 8e boek der Ilias twee maal vlak bij elkaar, vs. 444 en 447, als eind van den versregel: *Athênaiê te kai Hêrê*, met *thê* als 1e sylbe van den 4en voet; zij is namelijk l a n g ; den laatsten keer nu vertaalt Vosmaer die woorden naar behooren, nl. ‘Athena[14)] en Hera’, dus met *the* als l a n g e sylbe; maar den eersten keer schrijft hij brutaalweg ‘Doch Athenaia en Hera’, met *the* k o r t gerekend. Hetzelfde doet hij herhaaldelijk in Londinias, b.v. in den 2en zang, vs. 3 en 23, en dáárbij werd hij n i e t gehandicapt door het oorspronkelijk.

Nog één fout van hem wensch ik te vermelden. *Okeanos* is in het Grieksch de naam van den als persoon gedachten wereldstroom, die de aarde omgeeft; daarin is de eerste *o* steeds l a n g , de daarop volgende *e* steeds k o r t ; welnu: zonder blikken of blozen rekent Vosmaer b.v. in den 3en zang van zijn Londinias, vs. 4 en 22 in dien zelfden naam de eerste *o* k o r t en de *e* l a n g .

13) Die reden is voor leeken vrijwel onbegrijpeliik. Ik zet haar dus niet uiteen. Alleen vertel ik dat die schuilt in het feit dat l a n g v ó ó r H o m e r u s de hexameter is ontstaan uit twee korte versregels.

14) Dit is de samengetrokken vorm van “Athenaia”.

Ik vlei me nu genoeg argumenten te hebben aangevoerd voor mijn beweren dat Vosmaer niet te best thuis was in de antieke metriek; en evenmin zijn Duitsche 'voorbeelden', Voss en Goethe.

Trouwens Schiller was er ook niet sterk in; immers al was hij bij zijn metrische vertalingen verstandiger dan Voss, zoodat hij daarvoor niet de dactylische versmaat heeft gebruikt, hij deed dit wél in het door mij als motto gebezigd vierregelig puntdicht[15]; daarvan zijn de 1e en 3e regel dactylische hexameters, terwijl de 2e en 4e regel uit drie en een halven dactylus[16] bestaan; welnu, door den 3en regel:

'Hat es doch eine Mutter nur und die Züge der Mutter',

bewijst hij dat hij aan hetzelfde euvel leed als Voss; want zoowel 'eine' als 'Mutter', elk van beide eigenlijk een trochaeus, gebruikt hij *mir nichts dir nichts* als spondeën.

Hoofdstuk IV.

In de 'Inleiding' tot deze verhandeling heb ik[1] mijn voornemen te kennen gegeven tevens de volgende vragen te bespreken:

1°. of bereids bij het ontstaan van de Ilias en Odyssea sprake kan zijn geweest van eenigerlei schriftelijke aanteekening;

2°. in welk dialect ze zijn gedicht.

Achteraf echter stuit ik bij de tenuitvoerlegging van dit voornemen op een zwarigheid: hetzij de 'Unitariërs'[2] gelijk hebben, hetzij de 'Chorizonten', hetzij de 'Wolfianen', bovenbedoelde twee vragen zijn met de 'Homerische kwestie' dermate nauw samengeweven, dat ze eigenlijk *gelijktijdig* ermede moesten worden behandeld; dit nu is vrijwel onmogelijk, en in ieder geval in hooge mate verwarring wekkend. Derhalve hak ik den knoop door, en wel zóó: met een enkel woord, of liever: met een enkelen zin vertel ik vooraf op welk standpunt *ik* in de Homerische kwestie sta; de redenen echter, die mij daartoe hebben

15) Getiteld: *Ilias.* Het behoort tot de 3e periode van zijn gedichten.

16) In den 1en voet van den 2en regel vervangt een spondeüs (- -) den dactylus (— ∪∪).

1) Op de 4e bladzijde.

2) Zie blz. 140.

geleid, bewaar ik voor een afzonderlijk hoofdstuk. En derhalve verklaar ik nu dit: vast en zeker ben ik overtuigd dat Ilias en Odyssea niet het werk zijn van één en ook niet van twee dichters, maar dat beider kern (dus: het oergedicht) onherstelbaar is misvormd en uit haar verband gerukt door de willekeurige inlassching op veel plaatsen van min of meer op hetzelfde onderwerp betrekking hebbende gedichten van anderen. Evenwel, het dient te worden erkend, in de inlasschingen van anderen vindt men vaak schoonheden van den eersten rang.

* * *

Thans ga ik over tot de beantwoording van de eerste der straks genoemde vragen.

Hierop luidt mijn antwoord: ONGETWIJFELD, ook al was die schriftelijke opteekening mogelijk zeer primitief. Immers: gesteld al dat het oergedicht van elk der beide heldenzangen niet langer is geweest dan drie- à vierduizend verzen, dan nog acht ik geen menschelijk wezen, hoe buitenmodelsch ook, in staat zulk een gedicht - ik zeg niet: te concipieeren en planmatig te schetsen, en nog veel minder, wanneer het eenmaal voltooid is, van buiten te leeren, want dat kunstje is niet zoo bijster moeilijk, maar wel: op dermate verruklijke wijze uit te werken en te doen aaneensluiten, en.... woordelijk te onthouden, dus: zóó dat het, enkele nesterijen natuurlijk uitgezonderd, voor altijd rotsvast in zijn geheugen is gegrift.

Aangenomen echter voor het oogenblik dat ik het in *deze* zaak mis heb, dan is toch stellig een bijkans woordelijk overplanten in eens andermans geheugen alleen op het gehoor een ongerijmdheid te noemen, daargelaten nog dat het gelegenheid zou hebben gegeven tot de grootste willekeur.

Ik weet wel dat iets dergelijks bij voorbeeld wordt verteld aangaande het Finsche epos *Kalewala,* maar dat moet een beweren zijn, voortgekomen óf uit misverstand, óf uit gebrek aan doorzicht, óf uit.... goedgeloovigheid[3)].

Deze mijn beschouwingen evenwel daargelaten, hebben de sedert

3) Anders zou iemand, wie dan ook, de eerste moeten zijn geweest, die het gedicht uit den mond van den een of anderen voordrager opschreef; maar hoe kon die ‘iemand’ dan weten dat het door hem gehoorde overeenstemde met den oorspronkelijken tekst?

de allerlaatste jaren der 18e eeuw[4] opgediepte papyrussen en inschriften zonneklaar aangetoond dat minstens d u i z e n d jaar vóór het ontstaan van de Ilias en Odyssea zoowel in Egypte, als in Voor-Azië w e r d g e s c h e v e n, zij het dan ook b i j u i t z o n d e r i n g. En nu is het toch waarlijk niet aan te nemen, dat de zeer ontwikkelde ontwerper van het oergedicht[5], die, dit staat vast, in Klein-Azië woonde, nooit iets zou hebben vernomen van dat middel tot steun van het geheugen.

Merkwaardig is intusschen het volgende. Als punt van uitgang bij de natuurlijk zeer uiteenloopende bespiegelingen omtrent Homerus' kunst van s c h r i j v e n dienden twee plaatsen, die, wat de meest verstokte Unitariërs of Chorizonten ook mogen zeggen, n i e t b e h o o r e n t o t h e t o e r g e d i c h t. Op die twee plaatsen immers, beide in de Ilias, zou althans sprake k u n n e n zijn van ‘schrijven’; elders echter bij Homerus staan *graphein* en zijn samenstelling *epigraphein* steeds in hun o o r s p r o n k e l i j k e beteekenis van ‘schrammen’, ‘kerven’.

De eerste nu dezer beide plaatsen staat in een episode, die vóórdat de verdeeling in 24 boeken was uitgedacht[6] den geijkten naam of titel droeg van ‘de ontmoeting (in den strijd) van Glaucus en Diomedes’. Deze episode hangt allerminst samen met het geheel en kan er dus zóó worden uitgelicht[7]. Er wordt in verteld dat twee uitstekende voorvechters, de een van de Grieken, de ander van de bondgenooten der Trojanen, elkaar - o wonder! - in de ruim n e g e n jaren, die het beleg nu al heeft geduurd, nog nooit zijn tegengekomen en dat deze tegenstanders achteraf blijken met elkaar verbonden te zijn door de gastvriendschap hunner g r o o t v a d e r s. Ze vechten dus niet; hernieuwen de gastvriendschap en - voor de curiositeit laat ik hier eenige regels, ietwat vrij vertaald, volgen - ‘op dat oogenblik benevelde Zeus het verstand

4) Men is ermede begonnen in 1798 of 1799, tijdens den veldtocht van Napoleon Bonaparte in Egypte, en misschien op diens aansporen.
5) Van de Ilias wel te verstaan; want waar de oerdichter der Odyssea heeft gewoond valt niet uit te maken.
6) Zie blz. 139.
7) Op deze episode, boek VI vs. 119-236, volgt, na een intermezzo van 155 versregels, het roerend afscheid van Hector en zijn vrouw Andromache, vs. 392-502, dat in het oergedieht stellig (zie Hoofdstuk V) veel dichter heeft gestaan bij het sneuvelen van Hector. - De op de 4e bladzijde van de ‘Inleiding’ door mij bedoelde ‘samenflanser’ heeft zich dus hier danig geroerd.

van Glaucus, die met Diomedes de waap'nen[8] omruilde, met goud versierde voor (enkel) bronzen: een waarde van honderd voor een van negen runderen'[9].

Nu is er in deze episode sprake van een 'verzegelden g e l o o f s b r i e f', om het maar eens zoo te noemen, die den grootvader van Glaucus schijnbaar bij zijn toekomstigen gastheer moest introduceeren, maar waarin inderdaad die gastheer s c h r i f t e l i j k werd verzocht bedoelden grootvader uit den weg te ruimen. Bewijzen doet dit evenwel niets; want 1°. behoeft de dichter der episode, wanneer *volgens hem* in de dagen der straks bedoelde 'grootvaders' nog niet het schrift in zwang was, niet te hebben opgezien tegen een opzettelijk anachronisme, 2°. kunnen de *lugra sêmata* (= 'sombere teekens') in den zoogenaamden 'geloofsbrief' best zijn g e t e e k e n d; immers: de overgang in beteekenis van 'kerven' op 'schrijven' is juist 'teekenen'[10].

Nog veel minder bewijst, wat de kunst van s c h r i j v e n betreft, de andere der bedoelde twee plaatsen uit de Ilias; en ook deze episode[11], waarvan de ouderwetsche titel[12] luidde: 'Hector's en Ajax' tweegevecht', heeft m.i. stellig en zeker, evenals 'de ontmoeting van Glaucus en Diomedes', geen deel uitgemaakt van het oergedicht. Ziehier de reden. In hoofdstuk I heb ik verteld dat het ter elfder ure door de Grieken en Trojanen gesloten verdrag g e s c h o n d e n w e r d d o o r e e n T r o j a a n, en nu acht ik het niet denkbaar dat de van nature zoo slimme Grieken dermate goed van vertrouwen kunnen zijn geweest om, nota bene, d i e n z e l f d e n d a g ten tweeden male zich in te laten met onderhandelingen of besprekingen.

Hector namelijk, de meest geduchte voorstrijder der Trojanen, had op aansporen van een zijner broeders, die, als waarzegger hem t o t z i j n g e r u s t s t e l l i n g had voorspeld dat zijn doodsuur nog niet had geslagen, zonder een bepaalde aanleiding, dus: zóó maar, den flinksten der Grieken tot een tweegevecht uitgedaagd. V o l g e n s d e n o v e r g e l e v e r d e n t e k s t, waaraan de

8) Waarschijnlijk is enkel het s c h i l d bedoeld.
9) Vermoedelijk wilde de dichter dezer episode de in zijn oogen prijzenswaardige slimheid zijner stamgenooten doen uitkomen.
10) Men denke slechts aan ons 'graveeren'.
11) Boek VII vs. 17-312.
12) Zie blz. 139.

Unitariërs en Chorizonten zich houden, wist bovendien - hoe dan ook - Hector reeds dat den vorigen dag Achilles had besloten niet meer mede te vechten; trouwens even te voren[13] had die zelfde broeder-waarzegger, doelend op zekeren geweldige slachtingen aanrichtenden Griek, tegen Hector gezegd: 'Dermate plachten we zelfs Achilles nooit te vreezen'[14].

Na een zeer te begrijpen aanvankelijke aarzeling bieden niet minder dan n e g e n [15] Grieken zich aan om tegen Hector te kampen. Door loting moet dus worden uitgemaakt wie hunner Hector's tegenpartij zal zijn. En zie: juist de wijze, waarop die loting plaats vindt, wordt beschreven in uiterst duistere termen, hetgeen, naar *mijn* oordeel althans, alleen reeds reden te over is om deze geheele episode als later ingeschoven te beschouwen. Ik dien intusschen, al stellen leeken misschien weinig belang in de zaak, zij het ook zoo kort mogelijk, dit mijn oordeel te staven. Nu dan: eerst[16] staat er 'zij nu' (d.w.z. de negen strijders) merkten[17] elk een *klêros* en wierpen' (dien) 'in den helm van Agamemnon', en vijf versregels verder: 'en Nestor[18] schudde en uit den helm sprong de *klêros* van Ajax'. In deze weinige woorden is mij meer dan één ding onduidelijk Al aanstonds: was het 'lootje' - zooals althans de Amsterdammers zulk een *klêros* zouden noemen - van h o u t of, gelijk zeer veel verklaarders meenen, van s t e e n ? Ik voor mij vermoed het eerste; op het terrein van den strijd kan best een boom hebben gestaan; want waren ze van steen, dan zouden negen stuks ervan w a a r s c h i j n l i j k te zwaar zijn geweest voor een helm en zou het 'merken' te veel tijd hebben gekost. - Dan: waar m e d e geschiedde dat 'merken'. Met het zwaard of met een soort (offer-)mes? Maar alleen van A g a m e m n o n wordt op twee plaatsen[19] als bizonderheid gezegd dat hij steeds een (offer-)mes bij zich droeg. Verder: hoe kon men weten of bij het schudden van den natuurlijk

13) Boek VI vs. 99.
14) Ook uit vs. 228-230 van boek VII valt op te maken dat de wrok van Achilles verondersteld werd aan Hector bekend te zijn geweest.
15) Zie hoofdstuk I noot 48.
16) Vs. 175 vlg.
17) In het Grieksch *esêmênanto.*
18) De meest bezadigde der Grieken, maar te bejaard om met Hector den kamp te wagen en dus niet mede lotend.
19) Boek III vs. 271 vlg. en boek XIX vs. 252 vlg.

o p e n helm[20] niet meer dan één *klêros* er uit zou springen? Kortom: het verder verloop van de handeling[21] nog daargelaten, dunkt me het gemis aan nauwkeurigheid in d e z e versregels reeds voldoende bewijs dat de heele episode niet tot het oergedicht heeft behoord; immers dáárin worden om zoo te zeggen g e r e g e l d dergelijke zoogenaamde 'kleinigheden' allerminst slordig beschreven.

Summa summarum: deze twee plaatsen kunnen, neen, m o e t e n geheel buiten beschouwing blijven bij de vraag of de dichter zelf al of niet kon schrijven.

* * *

Van een dergelijke vraag is intusschen geen sprake bij degenen, die de Ilias en Odyssea v o o r d r o e g e n en 'rhapsoden' heetten; want stellig waren, althans in de allereerste eeuwen na het ontstaan, dier gedichten, verreweg de meesten hunner noch tot schrijven in staat, noch tot lezen.

Al heel vroeg namelijk werden in zoogenaamde 'rhapsodenscholen' jonge knapen, die door uiterlijk, stemmiddelen en temperament geschikt leken, tot voordrachtskunstenaars opgeleid. Ze mochten gerust analphabeten zijn; de tekst immers werd hun met de intonatie en de modulatie zóó lang voorgezegd, todat ze dien van buiten kenden en bij b e g a a f d e analphabeten pleegt het geheugen van prima kwaliteit te wezen; bovendien in die overoude tijden, toen de kunst van schrijven nog in haar windselen lag, zullen er van gedichten wel geen geschreven exemplaren hebben bestaan.

Omtrent de g r o n d b e t e e k e n i s nu van het Grieksche woord *rhaps-ooidos* zijn de geleerden het niet eens, en eigenlijk ook niet over de a f l e i d i n g van het eerste gedeelte, *rhaps*; er wordt nl., heusch, door enkelen beweerd, - en de nogal wispelturige VICTOR BéRARD omhelst dit gevoelen - dat de grondvorm van *rhabdos* 'staf', dus *rhabd,* erin schuilt, en dat de rhap-

20) Vergelijk Ilias boek III vs. 324 vlg. - Ook het dáár beschreven tweegevecht acht ik jonger dan het oergedicht, maar ouder dan de episode van Hector's en Ajax' kampstrijd.

21) *Epigrapsas* in vs. 187 beteekent, zooals ik op bladzijde 511 heb aangetoond, niet 'b e s c h r e v e n hebbende', maar 'g e m e r k t hebbende' door k e r v e n of g r i f f e n.

soden als kenteeken hunner waardigheid een staf in de hand hadden, omwonden met linten of twijgen. Deze bewering is een ongerijmdheid; zij strijdt nl. tegen de regels der samenstelling; want, daar het eerste lid van het compositum een naamwoord is, is die ingeschoven *s*[22] totaal onverklaarbaar; en voorts is het absoluut ondenkbaar dat die categorie van personen haar naam zou hebben ontleend aan een voorwerp, dat ze dadelijk, bij het begin der voordracht uit de hand moesten leggen, wijl het hinderlijk zou wezen bij de onvermijdelijke gesticulatie. Daar echter het eerste deel van *rhaps-ooidos* bestaat uit den stam van het werkwoord *rhaptein* 'aaneenrijgen' is de *s* volkomen verklaarbaar; en dus heerscht er alleen twijfel of men dit 'aaneenrijgen' in letterlijken zin moet opvatten - nl. zóó dat de voordragers in geval van haperen den aaneengeregen tekst van elke *ooidê* (= 'gezang') bij zich hadden - of - zooals *ik* geloof - in figuurlijken. dus in dien van 'samenvoegen', 'achtereenvolgens ten gehoore brengen'.

Veel later dan in het klassieke tijdperk, toen de voordragers van hun vak een kostwinning maakten, begon in zwang te komen dat dezen zich vrijheden veroorloofden met de gedichten van anderen en ze zelfs ietwat belachelijk maakten; vandaar derhalve de veranderde beteekenis van het woord *rhapsoodia,* nl. in 'rhapsodie' of 'dwaas gepraat'.

Intusschen waren ook vóór en in het klassieke tijdperk de rhapsoden niet louter machines[23]; menigmaal laschten zij in de Ilias en Odyssea opzettelijk liederen in van andere herkomst. Toen nu omstreeks 540 in Athene de tiran[24] Pisistratus of een van diens zonen de verschillende, ten deele min of meer verspreide brokstukken, die voor gedeelten golden van de Ilias en Odyssea, liet in volgorde brengen en opschrijven, omdat hij die beide heldendichten in hun geheel wilde laten ten gehoore brengen op het *vijf*-jaarlijksche groote feest dat *Panathenaea*[25]

22) Waarvóór de *d* uitgevallen zou zijn.
23) Hoewel Plato en Xenophon dit eigenlijk beweren.
24) 'Tyrannus' werd iemand, al was hij ook zeer zachtmoedig, genoemd, als hij in strijd met de staatsregeling zich in een republiek van de alleenheerschappij had meester gemaakt.
25) De tusschenliggende 4 jaren werd telkens een klein feest van dien naam gevierd, evenals het groote feest, ter eere van Pallas Athena, de beschermgodin der stad, zie noot 18 van hoofdstuk I.

heette, werd dit niet critisch genoeg gedaan; en zoodoende is die heillooze, onontwarbare puzzle ontstaan.

* * *

En nu de beantwoording van de tweede der in het begin van dit hoofdstuk genoemde vragen, nl. in welk dialect de beide heldenzangen zijn gedicht.

Die vraag is eigenlijk ook een puzzle, aangezien letterlijk n i e t s bekend is omtrent het dialect of de dialecten destijds door de Grieken op de kust van Klein-Azië gesproken, en we er dus ook geen aparte benaming voor hebben. Bovendien: de ons overgeleverde tekst is het resultaat van hetgeen te Athene op schrift werd gebracht, en dáár werd een dialect gesproken, ontstaan uit, maar toch in veel opzichten afwijkend van het l a t e r e Ionische dialect, nl. het A t t i s c h , dat aanmerkelijk verschilde van de taal van het oude epos en dus, zooals vanzelf spreekt, invloed uitoefende bij het redigeeren van den tekst.

In de eerste plaats: sinds de 7e eeuw v. C. was de *W* geheel uit het Attisch verdwenen[26], evenals trouwens uit het Ionisch, en werd die letter eenvoudig weggelaten. Daarvan waren allerlei onregelmatigheden in den versbouw[27] het gevolg, die men later op spitsvondige wijze trachtte te camoufleeren, hetzij door een allerzonderlingste spelling, hetzij door het inlasschen van een den zin bedervend woordje, welks k o r t e slotklank is weggelaten en enkel bestaande uit een medeklinker[28].

Door de schranderheid van den Engelschen geleerde R. BENTLEY, die ruim 2 eeuwen geleden de *W* op het spoor kwam, is gaandeweg deze letter in eere hersteld en thans ontkent - ettelijke uitermate verstokte conservatieven daargelaten - geen enkel philoloog meer dat de *W* van den Homerus-tekst een integreerend deel uitmaakt.

Voorts is het niet meer dan natuurlijk dat allerlei naamvals- en

26) Zie blz. 389.

27) B.v. dat een lettergreep, waarin een k o r t e klinker staat, als l a n g geldt, niettegenstaande zij niet wordt gevolgd door t w e e medeklinkers, of dat een woord mei k o r t e n klinker als slotklank op plaatsen, waar het niet is geoorloofd, gevolgd wordt door een met een k l i n k e r beginnend woord.

28) Bij voorbeeld Ilias boek IV vs. 524 en XVII vs. 600 *rh'* (afgekort voor *rha*) = 'derhalve', boek XI vs. 246 *g'* (afgekort voor *ge*) = 'althans'; beide deze woordjes behooren te worden vervangen door *w'* (afgekort voor *we*) = 'hem'.

persoons-uitgangen, die volgens de heeren redacteuren weinig tot de waarde van het epos afdeden en in Athene niet zouden worden begrepen, vervangen werden door in de versmaat passende equivalenten, hetzij uit het Ionisch, hetzij uit het Attisch dialect.

Overweegt men dit alles, dan is het, dunkt me, voldoende om te begrijpen dat het vrijwel onmogelijk is het zoo hopelooos verminkte dialect te onderkennen, te determineeren, thuis te brengen. Het meest intusschen lijkt het op het Aeolisch dialect, vooral om de daaraan eigen *W.* Dit behoeft ook geen verwondering te baren, want in Klein-Azië, waar zonder eenigen twijfel de oerdichter van de Ilias woonde, waren aanzienlijke koloniën gevestigd van de Aeoliërs, en al weet men niet waar van de Odyssea de oerdichter thuis behoorde[29], de beide heldendichten zijn geschreven in hetzelfde dialect.

* * *

Tot slot een ten nauwste met de dialect-kwestie samenhangende *Oratio pro domo,* of eigenlijk: een woordje ter verdediging van de wijze, waarop wij, d.w.z. J. van Leeuwen Jr. en ik, hebben gehandeld in een zaak van veel belang.

Deze ook voor leeken uit te leggen is moeilijk; maar ik zal het beproeven; wordt het iemand te machtig, dan sla hij gerust het slot van dit hoofdstuk over.

In eenige talen, verwant aan het Grieksch, maar ouder, komt een eigenaardigheid voor, die wel niet hetzelfde is als, maar toch eenigermate vergeleken kan worden met ons voorvoegsel *ge* bij het verleden deelwoord[30]. Ik bedoel hef zoogenaamde 'augment'[31], het kenmerk van den indicativus der historische tijden en dus dienende om aan te duiden dat de handeling heeft plaats gegrepen in het verleden. Het spreekt vanzelf dat reeds vele eeuwen vóór het ontstaan der Ilias en Odyssea deze taal-eigenaardigheid om zoo te zeggen 'bestorven was' in den mond der Grieken. Toch zou volgens de over-

29) Zie noot 5.

30) Ik behoef eigenlijk niet te releveeren dat dit *ge* ontbreekt bij werkwoorden, die samengesteld zijn met onafscheidbare voorzetsels, zooals *be-* en *ver-*.

31) Bastaardwoord, dat 'vermeerdering' beteekent.

levering het augment in die beide heldendichten[32] vaak zijn weggelaten, ten deele omdat de vorm mét het augment niet in de versmaat paste, ten deele - en wel de meeste malen - zonder eenige noodzaak, dus louter uit willekeur. Van de 15575 keer, dat het augment er behoorde te staan, ontbreekt het niet minder dan 6768 keeren, dus: krap gerekend: twee van de vijf malen.

Wanneer men nu bedenkt dat door het weglaten van het augment vormen b.v. van den onvoltooid verleden tijd en van den onvoltooid tegenwoordigen niet van elkaar zijn te onderscheiden, dan ligt het voor de hand, dat degenen, die de gedichten hoorden voordragen, - alleen dáárvoor immers waren ze bestemd, niet om nauwkeurig te worden bestudeerd, - de kluts kwijt raakten.

Tot zeer kort geleden, d.w.z. ruim 2000 jaar lang, hielden de taalgeleerden te Alexandrië en hun geestelijke nazaten het voor uitgemaakt dat deze weglating van het augment enkel op te vatten was als 'dichterlijke vrijheid'; ze moesten voorwaar liever spreken van 'dichterlijke losbandigheid'! - Die heeren 'taalgeleerden' bedachten niet dat omstreeks de 10e eeuw v. C. allerminst sprake was van een dicht-kunst, een keurslijf aanhebbend van allerlei voortreffelijke voorschriften, en evenmin dat er voor een rhythmisch ontwikkelden dichter nog wel andere lettergrepen waren dan de geijkte 'lange' en 'korte'.

De zoogenaamde 'quantiteit' intusschen van de sylben is ampel door mij in Hoofdstuk III behandeld, en uit die uiteenzetting volgt als het ware vanzelf dat het augment op al die plaatsen slechts schijnbaar ontbreekt[33] en hersteld behoort te worden, tenzij redenen van metrischen aard, veel te lang om hier te behandelen, zich daartegen verzetten. Immers: door alle eeuwen heen heeft het augment zich gehandhaafd[34], en wel niet alleen in het 'klassieke' Grieksch, maar ook, ondanks de Turksche overheersching, tot heden ten dage toe.

32) Ook in andere epische gedichten.

33) Zie inzonderheid de 4e noot van Hoofdstuk III.

34) Dat het b.v. bij Hesiodus vaak wordt gemist, bewijst niets en is enkel te wijten aan de afschrijvers. Het behoort stellig ook dáár zooveel mogelijk te worden hersteld. - Dichters-decadenten, die Homerus wilden navolgen, blijven buiten bespreking, en ook de hoogst enkele schijnbaar het augment verwaarloozende proza-schrijvers, wijl bij dezen natuurlijk alle controle ontbreekt.

Dat intusschen in het taaltje van de lagere volksklasse in Griekenland raar met het augment wordt omgesprongen, valt niet te ontkennen - waar spreekt de mindere man w e l grammaticaal juist? - en is in zekeren zin te vergelijken met het lot van het boven besproken voorvoegsel *ge* in onze taal; in sommige gewesten toch wordt de letter *g* niet uitgesproken, zoodat alleen een z e e r korte *e*-klank gehoord wordt, en in de eigenaardige taal der Groningers en Friezen ontbreekt het voorvoegsel geheel.

Tot recht verstand van de zaak nog het volgende.

Lang, heel lang vóór zelfs aan schrijven werd gedacht, bestond het augment - de vergelijkende taalstudie heeft het uitgemaakt - uit een afzonderlijke lettergreep, en wel uit een zeer korten *a*-klank. Deze is allengs overgegaan in een eveneens zeer korten *e*-klank, die bij verba, beginnende met een c o n s o n a n t, overeenkomstig het in Hoofdstuk III[35)] besprokene, z e e r v a a k in de versmaat niet meetelde, en bij verba, met een k l i n k e r aanvangende, zich in de eerste sylbe oploste, die dan naar de behoefte van de versmaat als l a n g kon gelden of als k o r t.

Het bovenstaande hebben wij beiden bij het uitgeven van de Ilias en Odyssea niet alleen in het oog gehouden, maar ook h e t e e r s t in practijk gebracht; misschien is het groote succes van onze uitgaaf voor een deel dááraan toe te schrijven.

(Wordt vervolgd.)

35) Blz. 504.

Leven en werken van Louis Couperus *(Fragment)* door Henri van Booven.

‘Voel je nu al niet je weergalooze oppervlakkigheid en vluchtigheid en het weergalooze gemak, waarmee je je kolommetje schrijft? Voel je niet dat het heel moeilijk is een jaar van je leven te wijden aan een roman, en dat het integendeel zeer gemakkelijk is, in een half uur eenig valsch-vernuft bij elkaar te flansen? Kijk, er is niets geen verhouding of evenwicht tusschen mijn roman en jouw artikeltje. Ik leen je duizend gulden en je geeft me een dubbeltje terug, en niet eens met een dankbaar gemoed of een beleefd woord.’

Dit was de algemeene kijk die Couperus op het troepje oordeelaars had, die in den loop van twaalf jaren hun persoonlijke meening over hem hadden gezegd. En daar kwamen die beoordeelaars op hun beurt weer los, omdat hun heilige huisje aangetast was.

Daar had dus Couperus zijn monografie durven besluiten met een even fraai, maar ook even tam geschreven algemeene-anticritiek, die onwillekeurig deed vragen: ‘Wat denkt hij wel dat de lezers over vijftig of honderd jaar van die bladzijden zullen zeggen, wanneer de hartstochten van clubgeest, parti-pris, oude of Nieuwe Gids enz. enz. geen invloed meer oefenen zullen? Of meent hij dat men zijn latere romans dan alleen nog als curiositeiten en om de taal zal lezen?’

Natuurlijk, de beoordeelaars, wel voelend dat het geheel buiten Couperus' waardigheid lag om nog meer attentie aan hen te besteden, eischten gauw het laatste woord en door de aandacht

slinks af te leiden naaar het oordeel van Oude en Nieuwe Gids enz. moest die zeer juiste en scherpe algemeene kritiek op hun feillooze kritiek ontzenuwd worden.

Willem Kloos is misschien de eenige geweest, die Couperus' romanarbeid begreep en in den waren geest wist te keuren. Kloos, als kunstenaar, keek vooral naar de kunst van Couperus, anderen keken te veel naar zijn knapheid of virtuositeit en zagen er naar van uit den hoek der kennis. Doch kennis vergiftigt vaak kunst, niet grootendeels van uit den verstandshoek moet het komen wanneer het er om gaat om de gave schoonheid van eenig kunstwerk aan te toonen. Maar het ligt nu eenmaal in de menschelijke natuur om over iets en ook over kunst te praten en te schrijven en dikwijls is dat niet anders dan daar over heen praten of schrijven. Van waardeerend begrijpen, na zich met heel zijn wezen in kunst te hebben ingeleefd, daarvan wordt zelden blijk gegeven. Wordt een fraaie bloem mooier omdat men er allerlei kennis en wetenschap van bezit? Die beiden maken haar daarom eerder onbelangrijker, omdat zij dan in platheid, nuchterheid en beredeneerdheden neergetrokken is. Maar zij zal in uw herinnering altijd in het lieflijke van de schoonheid blijven, stil en als een onvervreemdbaar innig bezit, indien gij er het wonder en het onopgeloste geheim van de schepping in bestendigd hebt gevoeld. In *Metamorfoze* heeft Couperus inderdaad zichzelf bekeken en, over zijn vroeger werk en leven nadenkend, het eigen wezen, de eigen natuur herkend. Voordat de nieuwe periode in zijn scheppings-tijdperk aanving, ging hij het geestelijk gewin na, overzag dit. De kritiek had hem voorgeschreven hóe en wát hij schrijven moest en hij, thans zich bewuster van zijn gaven, begreep hierdoor dat hij zich nimmer aan kritiek zou behoeven te storen. Dat hij, waardeerend wat de goden in der eeuwen loop hem aan begaafdheden geschonken hadden, alléén zou moeten zijn en blijven datgene, wat zijn allerlaatste reïncarnatie was na duizenderlei wisseling, namelijk een schrijver, een auteur, wiens werken zijn als even zoovele smartelijke baringen. Werken, die, wanneer zij bij voltooiing dood zijn voor den schepper, levend worden voor de menigte. Want de werkelijkheid waarin de schepper leeft, zoolang hij aan zijn kunstwerk arbeidt, verliest hij bij de voltooiing daarvan, hij behoudt in later leven alleen de zwakke afglanzingen, terwijl de

menigte de haar nieuw geboren werkelijkheid met vreugde aanvaardt of onverschillig verwerpt. Met opzet is hier vermeden om uit *Metamorfoze* episodes uit Couperus' leven uit de jaren van 1880 tot 1890 af te schrijven. Om verzen en gedichten. *Eline Vere, Noodlot, Extaze, Majesteit, Wereldvrede* te hervinden in de boeken van Torquato Tasso, Mathilde, de novelle Schaakspel, de boeken van Nirwana en Anarchisme of in het boek van Metamorfoze: de liefde en vereering van een kunstenaar voor zijn vrouw, én de wording van die liefde naast zijn priesterschap de kunst gewijd. Als reeds gezegd, in deze studie zijn alleen feiten aangaande Couperus opgeteekend. Kenners van zijn oeuvre kunnen in bladzijde na bladzijde van *Metamorfoze* episodes uit zijn leven naar believen met eenige fantazie rangschikken. Dat mag belangwekkend zijn, maar men maakt niets tot waarachtige geschiedenis wat in verdichte vormen werd genoteerd. Wie lust heeft kan dus in Hugo Aylva Couperus zelf zien, in Herman Scheffer zijn vriend Frans Netscher, in Dolf den Bergh, Gerrit Jäger enz. en hij zal ook over de wording van de romans uit dien tijd wel bij benadering het een en ander mogen veronderstellen: in het hoofdstuk *Metamorfoze* zelf, de wording van *Metamorfoze.* Ja. *Metamorfoze* kan men in dit verband vol annotaties schrijven die lang niet zonder belang zouden zijn.

In den stijl van het boek was, als gezegd, dat eigenaardige gevaren van het loome ontwaken van het zich bewust worden der groote kunstenaarsgaven. Reeds aan het slot in het boek *Metamorfoze* doet Couperus ons vermoeden dat hij weer zint op iets anders, een nieuwe uiting, die waarschijnlijk in de richting van het sprookje zal gaan.

Nadat hij uit de Redactie van *de Gids* was getreden en hij zijn zwervend leven begonnen was, had hij in April, Mei, Juni en Juli in Den Haag aan *Metamorfoze* gewerkt en was hij in den herfst van 1896 naar Parijs vertrokken.

Een van de vrienden uit het clubje van Emants, die Couperus op zijn zwerftochten thans het meeste miste, was Johan Ram. Uit de correspondentie der jaren 1896, 1897, 1898, 1900, 1901 en 1906 worden sommige scheppingsmomenten nader in een belangrijk licht gesteld. Vaak zoekt Couperus troost bij dien vriend, o.a. later over een ellendig proefje van Netschers ‘bluste-

rende oppervlakkigheid' in een van diens kritieken bij een portret waarvoor Couperus gepozeerd had (Woord en Beeld 1897). Couperus was zoo boos dat hij een kwaad artikel schreef, doch dit op raad van zijn zwager Vl. H. niet verzond, Mr. Vl. H. was altijd de groote raadsman in de familie. In dien zelfden brief bekent Couperus: En zoo is het beter, want dat reageeren tegen die idiotismes is altijd slecht. En de woede is totaal bekoeld. Totaal. Wat kan een mensch zich toch onbewust opwinden'

Toen hij in den zomer van 1896 in Den Haag nog aan Nirwana (Metamorfoze) werkte, nam hij zich in Augustus voor om een invitatie van Ram aan te nemen in diens ouderlijk huis te Zeist, 12-9-96 kondigt Couperus zijn komst op het Zusterplein te Zeist aan. Hij huisde toen in het Haagsche pension Boelen waar hij oudergewoonte bij bezoeken aan Den Haag verbleef. Te Parijs Nirwana voltooiend, schrijft hij dankbaar terug uit 18 Rue Chateaubriand: den 24 Sept. 96, voor 'het Zeister weekje'. Couperus heeft het over de toebereidselen op de Etoile voor de ontvangst van den Czaar en daarna: 'Ik vind het hier erg benauwd na Zeist, zou ik eigenlijk een buitenmensch zijn?' en verder: ....'nous subissons la nostalgie des pays septentrionaux.... Parijs is Rome niet en wij vinden beiden dat er in Parijs een melancholie door de lucht zweeft die in de blauwe luchten van het zoete zuiden niet is.' In den brief van 24-9-96 staat het geheimzinnig postscriptum: 'Ik laat je zenden *Illuzie* en *Reisimpressies*, vergeet niet de anarchistische gedachtensprokkeling.' En in dien van 27-9-96: 'Maak de anarchistische aanteekeningen nu maar niet te novellistisch, (dat kan je toch niet) en redigeer ze maar in telegrammenstijl.'

Waren die aanteekeningen misschien half literaire ontboezemingen van Ram, die Couperus van belang vond voor zijn werk *Metamorfoze* en die hij in gewijzigden vorm als doorleefde dingen, als document humain kon gebruiken? Reeds achter in den bundel *Een Illuzie,* in *Kleine Raadsels* en in *Extase,* blz. 118, is het Taco, (en Taco Quaerts schijnt, zie over *Extaze,* aan Ram verwant) die een rol speelt en van wiens ervaringen verteld wordt.

Nergens in Couperus' brieven aan zijn vriend Ram wordt een literaire toon aangeslagen, de zinnen zijn bijna naif, rustig eenvoudig van bouw, maar er is uit op te maken dat hij, wanneer zij

elkander zagen, wel sprak over wat hij schreef en dat hij aan Ram het geschrevene voorlas en hem van de vorderingen zijner werken en van de boeken die hij las op de hoogte hield. Dus, 8 Januari 1897 uit Parijs: ‘Ik lees tegenwoordig in de Figaro geregeld Le Carillonneur van Rodenbach. Als dat als boek uit is moet je het bepaaldl ezen, ik heb in langen tijd niet zooiets compleet-moois gelezen. Ik ben druk bezig met mijn vierde boek! (Het boek van Anarchisme in Metamorfoze). Met voorlezen zullen we wachten tot na je examen.’

Tegen het einde van Januari vreest Couperus dat hij ziek zal worden, hij is gauw moe en voelt zich slap, maar hij vordert met het laatste boek, dat hij in Februari 1897 voltooide Intusschen vond hij in het buitenland meer en meer waardeering. In verband met de vijfde duitsche vertaling van zijn romans, namelijk die van *Wereldvrede,* schreef Dr. Paul Raché mij op mijn verzoek den 20 October 1929 o.m. het volgende:

‘Mijn aandacht viel het eerst op Couperus door de geestdriftige beoordeelingen in Nederland.... Ik kon wegens den omvang van het boek (*Eline*) echter niet tot een vertaling besluiten ook omdat ik er geen werk voor Duitschland geschikt, in zag. De roman is daarna toch nog door een ander vertaald. Ik vond hem jaren later zeer besnoeid in de Magdeburgische Zeitung, zonder onderteekening van den vertaler. Als boek is de roman voor zoover ik weet in Duitschland nooit verschenen.

Couperus werd in Duitschland bekend door mijn bij Deutsche Verlags-Gesellschaft te Stuttgart verschenen vertaling van *Noodlot* (1892), die ik met een kort voor-woord over de jonge nederlandsche literatuur van die dagen inleidde, en waarin ik op Couperus wees als een der sterkste en eigenaardigste vertegenwoordigers van het jonge Holland. Een jaar later, bij mijn eerste bezoek aan Nederland, leerde ik Couperus ook persoonlijk kennen, die toen in Hilversum woonde. Wij gingen een half uurtje in den tuin wandelen en spraken over allerlei, ik kan echter niet zeggen dat het tot veel toenadering kwam, daar zijn teruggetrokkenheid wat te veel met mijn jeugdig temperament in tegenstelling was. Later toen ik gedurende de oorlogsjaren in Nederland verbleef, hebben wij elkander meermalen in Den Haag ontmoet. Ik heb ook verscheidene vertellingen van Couperus in het Duitsch vertaald. Ik vertaalde ook *Wereldvrede* 1895.’

Na Dr. Paul Raché verscheen als de voornaamste Couperus-vertaalster Else Otten ten tooneele. In 1897 kwam door haar overgezet, een gedeelte van de vertellingen uit *Een Illuzie.* Hare bewerkingen waren aanvankelijk beter dan de enkele vertaling door Felicia Barbier van *Psyche.* In 1897 verscheen in de Random Series te Londen *A Study of Happiness (Extaze)* in de vertaling van A. Teixeira de Mattos en John Gray.

In den zomer van 1897, terwijl *Metamorfoze* in het tweede deel van de Gids begon te verschijnen, was Couperus naar Duitschland vertrokken. Daar begon hij in Augustus te Heidelberg met *Psyche* in dezelfde maand dus, den 31en, waarin hij door H.M. Emma, Koningin-Regentes, tot officier in de orde van Oranje-Nassau werd benoemd. Couperus was toen vier en dertig jaar. Eenige jaren reeds werd Couperus gekweld door een kwaal, die later de indirecte oorzaak van zijn betrekkelijk vroegen dood zou worden.

Zware hoofdpijnen hadden omstreeks 1894 deze kwaal aangekondigd en gedurende zijn wonen in de Jacob van der Doesstraat kwamen ze op eenmaal, de allerpijnlijkste galsteenkolieken. Al de jaren daarna werd een matige levenswijze wenschelijk voor hem geacht, doch meestentijds week Couperus daarvan af en vergat hij de dietetische voorschriften. Als kind uit een indisch gezin kende hij de rijsttafel en het culinair genot daaraan verbonden. Doch deze rijsttafel, vaak op zijn verzoek door mevrouw Couperus klaar gemaakt, was nu juist niet de tafel voor iemand met aanleg voor galsteenkolieken, die onherroepelijk op een galblaas- of levertijden wezen. En vaak werd er gerijsttafeld, omdat Couperus zich niet wenschte te ontzien.

'Ik houd er niet van mij in acht te nemen,' zeide hij, als hem op zijn zorgeloosheid gewezen werd. Later na zijn terugkeer uit Indië, reizend in Japan, zou hij te Kobe doodziek liggen, terwijl de 'vos' hem het ingewand verscheurde, maar hij werd verkeerd behandeld, omdat de dokters typhus hadden ontdekt.

De Kroniek bracht in die dagen een goed geteekende karikatuur: Couperus als 'een verzochte', temidden van verleidelijk smeekende uitgevers met het onderschrift: Koor van verrukte uitgevers: 'Vertaal ons *Salammbo,* vertaal ons *St. Julien, Bovary....'* In verband met *Psyche* heb ik dikwijls aan Couperus' vertaling van *La Tentation* moeten denken. Het is niet onwaarschijnlijk dat zijn

vertaling in fragmenten van Flauberts *De Verzoeking van den Heiligen Antonius,* die schitterende, prachtlievende mengeling van allegorische en mythologische vizioenen, er veel toe heeft bijgedragen om Couperus allerlei ideeën te geven voor later werk: *Psyche* en *Fidessa,* later *Imperia* in den derden bundel Proza geplaatst, reeds in het najaar, tegen Kerstmis van 1900 begonnen doch nimmer voltooid. (In een brief aan zijn nicht mej. Vl. H Kerstmis 1900 schrijft hij: Ik ben na vijf maanden luieren weer een beetje aan het werk, iets heel raars dezen keer: *Imperia,* is de dochter van Satan half in proza, half in verzen; het wordt een rare boel, maar Betty (zijn vrouw) vond het begin mooi. Ik ben blij dat ik weer wat werk, zoo lang niets doen vind ik vervelend.' Deze brief dagteekent uit de dagen dat hij bezig was *Dionyzos* te voltooien.)

Zijn zin voor pracht, pracht van verbeelding en vizioenen, kon Couperus volop uitvieren in die Antonius-fragmenten en de vertaling dier fragmenten is in alle opzichten goed, in een geheel aparten en directen stijl, dien men van Couperus nog niet kende. Zoo is na de gruwelijke zelfgeeseling het helsche vizioen van de verleidelijke koningin van Saba, een mooi stuk vertaling:

Hier heb je balsem van Genezareth, wierook van Kaap Gardefan, cinamoon en silfium: dat is zoo lekker om in sauzen te doen! Hier zijn borduursels van Assur, ivoren van den Ganges, en purper van Elisa, en in deze sneeuwkist is een wijnzak met wijn, dien alleen de koningen van Assyrië mogen drinken, en dien je onvermengd moet gebruiken uit de horens van een eenhoorn. Hier heb je ketenen, agrafen, gouden netten, parasols, goudpoeder van Boesa, aromaten van Tartessus, enz.....

Eens vertelde mevrouw Couperus mij dat Couperus hoogst zelden liet bemerken hoe hij aan eenig onderwerp voor zijn romans was gekomen. Wat *Psyche* betreft mag natuurlijk verondersteld worden dat het mythologisch verhaal en Apulejus' Gouden Ezel (of Herscheppinge, zie ook Dr. H.J. Boeken's vertaling, Amsterdam, van Looy) en het daarin voorkomende Psyche-verhaaltje hem inspireerden, zoo goed als Apulejus hem later *De verliefde Ezel* deed schrijven. Maar het gevleugelde paard in *Psyche* of de *Chimera* doet ook sterk denken aan Antonius door den duivel in de ruimte geleid. Onder den duivel verdwijnt de vertrouwdheid

van de aarde, die zich als een kogel voordoet. Psyche, op de Chimera, ziet de grenzen van het rijk van Verleden wegwijken en komt in het land van zilveren licht, het land van de lichtende menschen:

Antonius (tot den duivel):

'Ja, hooger, altijd maar hooger!'

Hierna volgt het vizioen van de oneindige wereldruimten en Antonius: 'Wat is het doel van dat alles?'

De Duivel:

'Er is geen doel.'

In *Psyche* vraagt Psyche aan de Chimera:

'Waar ga je naar toe?'

De Chimera: 'Naar heel ver. Zie je die verre strepen?.... Ik ga van de oneindigheid naar de oneindigheid. Ik kom van het niets en ik ga tot het niets.'

Psyche: 'Wat is het niets?'

De Chimera: 'Het alles.'

Er zijn nog meer punten in beide boeken die op wisselwerking wijzen, doch de lezer kan die zelf gemakkelijk nagaan.

Te Heidelberg, waar Couperus in het pension Internationale verblijf hield, gingen als gewoonlijk zijn dagen kalm voorbij. 's Morgens flaneeren, 's middags eenige uren schrijven, maar dan was, als gewoonlijk, alles wat hij schreef in voorafgegane uren reeds doordacht tot in de kleinste bijzonderheden, van daar ook de weinige veranderingen en doorhalingen in zijn latere boeken. Uit de correspondentie met Ram, de altijd wat vlakke, volkomen ongekunstelde, gemakkelijke briefwisseling, het volgende aangaande het leven van het echtpaar Couperus in die dagen dadelijk na aankomst te Heidelberg, (4-7-97). Hij was toen nog niet met *Psyche* begonnen. Zij hebben een kamer die op de bergen uitziet:

'Ons leven is allerhygiënischt', (die superlatief dunkt me vreemd); juge toi-même:

We staan om 7 uur op! gaan dadelijk (half negen) een groote wandeling maken tot 12 uur, dineeren, houden siesta. Zooals nu. B. slaapt en ik zit wat met je te praten. Na het Abendessen wandelen we nog een beetje langs de muziek, of we gaan ergens zitten, en om tien uur naar bed. We moeten er hier dus uit gaan zien als kolen en daarbij millioenair worden.... Je ziet, het is

dus een idyllisch bestaan. Ik denk hier nu 's middags wat te schrijven. Vooreerst zullen we hier wel blijven, want de eerste indruk is te aardig in allen deele, om gauw weer weg te vliegen. Daarbij, bosch en berg is overal hetzelfde, en zelfs is de natuur heel mooi. Maar ik zou niet alleen in het bosch kunnen zijn, ik vind een bosch zoo vreeselijk melancholiek en ik ben soms bang voor boomen. Van morgen zijn we gewandeld naar den Speyerhof, diep in het bosch, daar kan je ook logeeren en het huis ligt allerliefst. Misschien gaan we er later voor een week heen. Was jij maar hier om al die natuurgezondheid met wat gedachtenreeksen te bezielen.'

Te Heidelberg maakte Couperus kennis met den lateren, thans te Leiden 1929 gevestigden prof. Dr. P.Th.L. Kan, die in de laatste maanden van 1897 en de eerste van 1898 aldaar, pas getrouwd, woonde, om na zijn arts-examen in Nederland te hebben afgelegd, in Duitschland te leeren specialiseeren in de keel-, neus- en oorheelkunde. Drie maanden brachten zij met elkaar in het Pension Internationale door. Vaak wandelden zij des namiddags in het gebergte om Heidelberg, en Couperus en zijn vrouw, die veel humor bezaten, gaarne schertsten en van grappen hielden, vermaakten de Kan's, die zich op dit gebied ook niet onbetuigd lieten met hun geest en opgewektheid.

Over zijn werk sprak Couperus niet.

Totdat hij op eenmaal des middags zijn Psyche begon te vertellen. Het verhaal boeide zeer. Mevrouw Kan kwam op de gedachte om een naam te vinden voor Psyches hardvochtige zuster en noemde haar Emeralda. Haar echtgenoot deed een goedgemeende poging om het prinsesje Psyche te schetsen, zittend op de tinnen van haar kasteel, in bewondering voor de verre verschieten. Toen het boek verscheen zond Couperus een gebonden exemplaar aan mevrouw Kan met de schertsende opdracht: 'Aan de petemoei van Emeralda.' Schertsende, kluchtige opdrachten aan vrienden en kennissen, schreef Couperus vaak in zijn boeken.

Juist een maand later, omstreeks den 6den Augustus, begon hij te Heidelberg met *Psyche.* Den 6den Augustus schreef hij aan zijn vriend Ram: 'We denken tot September te blijven en dan naar Nuremberg en kleinere tusschenplaatsjes te gaan, voor we Dresden bereiken. In September kreeg het echtpaar bezoek van de familie

Vl. H. Na hun vertrek regende het kaartjes om hem met zijn benoeming van 31 Augustus tot officier in de orde van Oranje-Nassau geluk te wenschen. Ook zijn vader, hoogelijk ingenomen met deze benoeming, stuurde hem dadelijk een O.N. kruisje en rozetten. Den 7den September schreef Couperus aan zijn nicht mej. Vl. H.: ‘Ik vond het een alleraardigst idee van hem (zijn vader) en was er zeer door getoucheerd, ik hoop dat hij dat uit mijn brief gezien heeft. Als het eens te pas komt, zeg dan aan opa, beste M., dat ik waarlijk zeer getroffen was door zijn cadeau! 's Avonds draag ik nu mijn oranje roos, maar of ik het altijd doen zal weet ik niet, ik voel me een beetje schichtig met die eerwaardigheid aan mijn knoopsgat.... Heidelberg wordt zoo winterachtig dat wij verlangen weg te gaan.... Ik smacht naar een stad. Boomen zijn lief in den zomer, maar ze maken me zoo melancholiek als het gaat winteren. Ook schrijft hij dat hij naar de opera verlangt. (In Proza 1 blz. 170, wordt in de vertelling De Binocle die opera in Dresden beschreven.) In September vertrok het echtpaar naar Dresden om zich daar: 22 Walpurgisstrasse te vestigen. Heel West-Europa en Midden-Europa zou hij voor zijn vertrek naar Italië doortrekken, overal eenige maanden rustend om er tevens te schrijven, te arbeiden en plannen te maken voor nieuw werk. De periode 1897-1900 werd een ware zwerversperiode die zijn vertrek naar Italië inleidde. Tot lang nadat *Psyche* voltooid was, bleef Couperus in Dresden. Den 5den December 1897 schreef hij aan zijn vriend Ram om het manuscript van *Metamorfoze* door een misverstand in Rams bezit gekomen, aan den uitgever Veen te zenden, wien hij het beloofd had, en hij voegde er nog aan toe: ‘En als je *Psyche* gelezen hebt, vertel je me eens netjes en uitvoerig, wat je er van vindt. Maar stel je verwachtingen niet te hoog. Het is een sprookje, een aardigheid, meer niet.’

Uit het voorafgaande zou begrepen kunnen worden dat Ram invloed op Couperus' scheppingen uitoefende en dat deze veel om diens oordeel gaf. In het algemeen was Couperus veel gelukkiger met een vriendelijk waardeerend woord over zijn werk door vrienden en bekenden dan met een kritiek van welken kritikus van naam ook. Wie Couperus werkelijk tot enormen steun was, dat was zijn vrouw, zij in de eerste plaats oefende invloed, doch

steeds hield zij zich op den achtergrond. Elf dagen na dezen brief d.d. 16-12-97 schreef Couperus dat hij zich ziek voelde, maar hij was erg getroffen door Maurits Wagenvoort's *Maria van Magdala,* en noemde het een mooi iboek dat Ram bepaald moest lezen. Met de plannen van den uitgever Veen aangaande *Psyche,* voelde hij zich zeer ingenomen. Deze wilde namelijk dadelijk een prachtwerk uitgeven met illustraties van Toorop en het boek tegelijkertijd laten uitgeven in Frankrijk, Engeland en Duitschland.

'Het is schitterend, als het maar zoo wordt. Er is altijd de geldquaestie' en verder schrijft hij nog: 'Wij gaan hier veel naar de opera, driemaal in de week, dat is nogal gezellig, het is heel goedkoop en uitstekend. In Februari gaan we naar Berlijn, we denken in Maart terug te komen in Den Haag en twee maanden te blijven.'

Wat de vertaalplannen met *Psyche* betreft, eerst in 1908 verscheen er een Engelsche van den Rev. B.S. Berrington en in 1923 een Fransche van mevrouw Felicia Barbier.

Het was in de dagen van Dreyfus en Couperus had dadelijk fel voor Dreyfus partij gekozen naar hij Ram schreef. Enkele merkwaardige ideeën komen voor in den brief van 8 Januari 1898 uit Dresden aan zijn nicht M. Vl. H. Hij zegt dat hij een practisch motto in zijn leven heeft of liever uithangbord:

'Zoo heb ik er een: Richting geven aan je leven. Weinigen denken om richting. Doel voor energieken, richting voor de slapperen.... Zelve moet je je richting vinden, geef aan je leven een mooie richting, een edel rythme, vindt het pad, want dat is alles.... Het is wel gezellig dit reisleven, tenminste wij houden er van. En het behoort bij de richting M.! Je zal zeggen dat dit dan kleine zigzagjes zijn! Hoe ook, het behoort er bij. Ondervinding heeft ons geleerd dat een huis met "train", hoe klein en nederig ook, te omslachtig en te duur voor ons is.'

Onmiddellijk nadat in het eerste deel van den 1898-Gids *Psyche* was verschenen, kwam het boek bij de firma Veen in een band van J. Toorop uit. *Metamorfoze* was in een eveneens door J. Toorop geteekenden band verschenen. Voor *Hooge Troeven* teekende H.P. Berlage de band, voor *Majesteit* Vaarzon Morel, voor *Extaze R*.N. Roland Holst, voor *Een Illuzie* K Sluyterman.

Onder Couperus' allegorische verhalen *Babel, Fidessa, Psyche,*

is laatstgenoemd boek in die dagen van 1898 het meest verrassend geweest. Hier kwam Couperus op eenmaal met een volkomen ander genre, met stoutere fantasie dan waarvan men in ons nuchter land ooit gehoord had, en die van een internationale waarde en beteekenis is geworden, evenzoogoed als de mythologische romans: *God en Goden, Dionysos, Heracles* en de historische: *De Berg van Licht, Antiek Toerisme, De Ongelukkige, Schimmen van Schoonheid, De Komedianten, Xerxes* en *Iskander,* dat werden, al wil men dat niet algemeen erkennen.

Couperus heeft nimmer, gelijk La Fontaine (1669) dat deed, verklaard dat Apulejus hem stof voor *Psyche* verschafte, maar wel voor *De verliefde Ezel.* Ook Molière schreef in 1671 zijn Tragedie-ballet in vijf actes: *Psyche.* La Fontaine memoreerde in zijn inleiding van zijn roman: *Les Amours de Psyche et de Cupidon:* ‘J'ai trouvé de plus grandes difficultés dans cet ouvrage qu'en aucun autre qui soit sorti de ma plume, Apulée me fournissait la matière.’ La Fontaine's *Psyche* werd gevolgd door zijn gedicht *Adonis.* In November 1904 schreef ook Couperus zijn *Adonis.*

De kritiek vond *Psyche* na *Majesteit* weer het eerste mooie boek van den schrijver. De feeërie was hier zooveel meer waard dan b.v. in *Hooge Troeven,* omdat zij hier niet een modieuse tooneelvertooning, maar het eigen kleed der poëzie scheen. Aan den anderen kant vond die kritiek dat de aanhaling uit *Metamorfoze,* voor in het boek, weer erg aan edelsteenen herinnerde, al zag zij in *Psyche* zelf de perfectie wel van deze als edelsteen dood blijvende pracht. Het is de kritiek die spreekt. Waarom wilde men er de levende zinrijkheid, het levende schoone van de beelden, de levende verfijningen en de teederheid van het sprookje niet in de eerste plaats in zien? Geven we de mentaliteit van de doorsnee Nederlandsche kritiek maar de schuld, die aan zin-voor-pracht, aan pracht-lievendheid in deze nieuwste vormen en kleuren wijsheid-omhullend, niet gewend was en deze zoogenaamde uitheemsche eigenschappen in een Nederlander uit een soort boersche schuwheid niet op slag de eer gaf waarop ze recht hadden. Herhaaldelijk heeft Couperus zelf in brieven aan vrienden en familie na dergelijke kritieken er op gezinspeeld, dat de Nederlandsche kritiek hem niet begreep, omdat hij niet met Nederlandsche collega's was te vergelijken, omdat hij zoo afzonderlijk stond en niet over de gewone dagelijksche dingen schreef.

Het is jammer dat de met zooveel geestdrift en goeden wil begonnen vertaling door mevrouw Felicia Barbier van *Psyche* in de Fransche taal, zeer vaak het sterk beeldende en suggestieve in Couperus' werk maar zwak en niet volledig tot zijn recht deed komen. Op aandringen van den uitgever moest ook de titel *Psyche* in ‘Le Cheval Ailé’ veranderd. Met eenige voorbeelden kan hier volstaan worden:

Psyche zit voor het eerst op de Chimera en zij heeft de gewaarwording alsof de dagelijksche dingen ‘verzinken’. Tweemaal maakt de vertaalster er (blz. 42) disparaissait van!

Op blz. 40 worden strepen van lichtend verschiet: ‘stries de clarté changeantes’.

Op blz. 126 in de vertaling staat: Bleu, ah! comme le ciel était bleu! Couperus schreef: ‘Blauw, blauw.... blauw was de lucht’, een geheel ander, veel statiger, ruimer sentiment.

De vertaling is vol vervlakkingen en vaak helaas vol veranderingen in den tekst. Het bochtige strand (blz. 141) wordt: ‘la courbe de la plage’.

Danseressen, half naakt en heel naakt, blz. 141, worden: ‘danseuses fort peu vêtues’ (blz. 188).

Dit laatste is maar zoowat naverteld, en eigenlijk slordig. Maar laten we mevrouw Felicia Barbier, die goed van wil was, niet te hard vallen. Multatuli zou er de armoede van de fransche taal wellicht bij te pas gebracht hebben, maar Baudelaire maakte van Edgar Poe's vertellingen zoo goed als volmaakte vertalingen, waarin iedere zin verantwoord was, al is de geest van een latijnsche taal dan ook anders dan die in een germaansche.

Wat de engelsche vertaling van den Rev. B.S. Berrington betreft, deze verscheen tien jaren na de hollandsche editie te Londen bij Alston Rivers (niet meer verkrijgbaar of alleen antiquarisch).

Ieder kan voor zich de grammaire van de vergelijkende mythologie schrijven. France zeide het reeds: ‘Les contes sont le patois moderne de la mythologie, et s'ils doivent devenir le sujet d'une étude scientifique, le premier travail à entreprendre est de faire remonter chaque conte moderne à une légende plus ancienne et chaque légende à un mythe primitif.’ Van heel ver komen alle volksvertelsels, of ze nederlandsch, vlaamsch, scandinavisch,

russisch, duitsch, engelsch, italiaansch enz. zijn. We zagen dat ook Couperus' *Psyche*-sprookje op een ondergrond uit de verre oudheid, uit verre landen opgebouwd werd. En er is opnieuw een bewondering afdwingend evenwicht tusschen stijl, symboliek, het wijsgeerige en de schoone lieflijkheid der beelden in *Psyche.* Nog altijd is Willem Kloos' oordeel dat Couperus met *Psyche* een daad van zeldzame beteekenis deed, van kracht. Inderdaad voor het éérst kwam de indringende, magische, de ware tooverkracht van Couperus' vertelkunst in *Psyche* tot uiting. De muziek, de beweging in den bouw der zinnen, deed ruimten, kleuren, lichten, vizioenen voor ons opdoemen, op een wijze als geen nederlandsch kunstenaar ooit vermocht. De teere, lieflijke Psyche scheen een deel van ons zelf te worden, als zij bij haar vader de oude koning genesteld zat, heen vloog met de Chimera door het heelal, beducht en schuchter voor hare zusters: *Emeralde,* symbool van de stof; *Empire,* waan, zinnen of bezit; *Astra,* symbool van den geest, philosophie, kritiek, gedachte, arbeid; zij *Psyche* zelve, symbool van de ziel, poëzie, geloof, droom en hoop (zie Charles van Deventer: *Hollandsche Belletrie van den dag,* kroniek 1 1901). En als eindelijk Eros haar beminde in den liefde-tuin, haar tot koningin van het Heden heeft gemaakt na haar bezoek aan de Sphinx, de sater haar ontrouw doet worden, dan is het na het vizioen van den ragoversponnen, gestorven hof van het Heden, alsof wij de boetedoening reeds voelen aandoemen voor de wieklooze, zondige Psyche, al zal ook de Chimera haar moed en kracht geven voor haar tocht door de onderwereld om er te ervaren dat het oppermacht-brengende juweel voor Emeralda.... niet bestaat.

En met Psyche, na Emeralda's wraaktocht, haar ratelende triomf, herleven wij in den glans van Couperus' woordkunst, die er zinrijk op wijst dat ieder sterveling heen moet door de beproevingen van het leven, het lot, om wijs te worden en in het groote geheim van het Licht te verzaligen, na eindeloos dolen in de rijken van Verleden, Heden en Toekomst.

Na de voltooiing van *Psyche* bleef Couperus nog eenigen tijd te Dresden, onderzoekend, dolend in die kunststad, in de musea, genietend drie maal in de week van de muziek in de opera. Plannen om naar Engeland te reizen werden reeds gemaakt, maar eerst gingen zij naar Berlijn om daar kennissen op te zoeken. Aan het

slot van zijn brief van 16 December 1897 aan Ram schreef Couperus, in het vooruitzicht na het bezoek aan Berlijn Holland weer te zien:

'We denken in Maart terug te komen in den Haag en twee maanden te blijven.... we zullen in den Haag weer eens lekker eten.' Hier zinspeelde Coperus op de rijsttafel en hij besloot met een grapje op het schoone nederlandsch van de rijsttafelende indisch-gasten in Den Haag. 'Het is hier altijd Bratwurst mit Schinken - die duitschers hebben zoo een grove smaak!!!'

In 1916 verscheen als dramatisch bijvoegsel van Groot-Nederland in het September-nummer *Een spel van de Ziel* in vier bedrijven door Elisabeth Couperus Baud naar Couperus' sprookje *Psyche.* Het wijsgeerige en het teedere, gevoelige in het sprookje wordt in mevrouw Couperus' spel op heel beeldende wijze uitgedrukt en het zou stellig bij een opvoering boeien, doch deze zou kostbaar worden.

Na de bezoeken aan de Berlijnsche vrienden bleven zij het voorjaar in den Haag, in het van ouds bekende pension Boelen. Natuurlijk werden er ook vaak bezoeken aan het ouderlijk huis in de Surinamestraat en aan zijn zuster mevr. Vl. H. in de Molenstraat gebracht. De verstandhouding van Couperus met zijn vader was altijd eenigszins koel geweest door beider zoo verschillenden aanleg. Ook hinderde het den vader wellicht onbewust dat zijn zoon zich volledig aan zijn kunstenaarschap overgaf, terwijl hij, de vader, insgelijks begaafd, hij schreef verzen, door zijn hooge, alles eischende positie bij het B.B. in Indië zijn kunstenaarschap altijd had moeten terugdringen en verwaarloozen. Men verstaat wel, dat dit geen ijverzucht, doch hoogstens spijtigheid kan geweest zijn. Inmiddels waren de over het algemeen waardeerende kritieken in de verschillende bladen en tijdschriften over *Psyche* verschenen. Opmerkelijk is de vriendschappelijk-ironische toon waarop Couperus in een (ongedateerd) schrijven uit Brussel 1899, 23 Rue de Joncker, zijn ouden schoolkameraad Frans Netscher over diens slordigheden kapittelt in diens artikel over *Psyche* in de Hollandsche Revue (1899, p. 809-816). Hier volgt het brief-fragment:

'Ik las zoo juist de Hollandsdhe Revue over *Psyche,* het doet me plezier dat je er veel goeds in vindt. Maar een opmerking moet mij uit de pen: Wat kan je toch haastig en slordig lezen!

Bachus, koning van de toekomst!!!! Beste Frans, hoe kom je er aan! Offerde je zelve aan Bachus, toen je dat schreef? Het boek van Bachus is een episodisch rijk en geen toekomst. En als je nog eens goed leest, vindt je de toekomst wel waar ik die bedoeld heb. Door die vergissing, beste kerel, vervalt natuurlijk de heele opmerking omtrent mijn symboliek. Maar hoe kan je ook zoo iets neerzetten!!! En dan Eros koning van de toekomst, die je je denkt. Je meent natuurlijk Charitas koningin of zoo iets dergelijks.' En nogmaals kapittelt Couperus Netscher: 'Zeg peccavi voor je bijna niet te vergeven slordigheid.'

Nu, wanneer de kritieken van een ouden en oprechten kameraad, als Netscher toch was, zoo aan de oppervlakte bleven, dan komt onwillekeurig de gedachte dat het met de waarde van andere kritieken maar zoo-zoo was, die van Kloos en Van Deventer en sommige van Van Deyssel uitgezonderd.

Couperus had betrekkelijk gauw genoeg van Den Haag en dien zomer van 1898 werd de reis naar Engeland ondernomen en met *Fidessa* begonnen te Londen. Daar werkte hij aanvankelijk bijna niet. Volgens zijn brief aan Ram was het leven daar:

'Druk mooi, amusant, en vrij wuft. Weinig gedachte, totaal geen filozofie, une vraie vie de fête.' Eerst waren er tien dagen in gezelschap van een nichtje doorgebracht. Daarna, toen het nichtje vertrokken was, schreef hij verder: 'een regen van invitaties, eigenlijk te veel voor ons luiaards. O.a. een mondaine meeting ter eere van Vasco de Gama, zaliger nagedachtenisse, waar de Royalties waren. Dan de start van een four-in-hand gezien, erg chic en Engelsch.... veel lunchen en dineeren. Een tea van jeugdige Engelsche auteurs bij Teixeira, (de vertaler van *Majesteit).* Diners bij de uitgevers Heineman, (die *Footsteps of Fate*) en Fisher Unwin, (die *Majesty*) deed verschijnen. Als het mij maar wat millioenen gaf. Soirée bij Alma Tadema, een uniek mooi huis, groot atelier met zilverachtg gewelf en een marmer nymfaeum (een soort badkamer oude stijl) met fontein, schulpen en verwelkende rozebladeren gestrooid! Ik had me hem meer refined voorgesteld, hij is tamelijk vulgair.

Gisteren was het de Derby, maar wij gaan naar de Ascot, dat is chiquer!! Je ziet, we vergaan van wuftheid en season! Voor een tijdje is het wel aardig. We blijven hier tot Juli, gaan dan naar

Oxford, waar het dan heel stil is, for the sake of the beautiful architecture. Dat zal natuurlijk heel anders zijn dan hier, een stille oude Gothische stad. En dan om lucht te happen in de country.... Zie niet met minachting op ons neer. En nu.... weet ik niet meer. Een heel klein oogenblikje schrijf ik nog aan *Fidessa,* maar het is niet veel.... Londen is te druk.'

En inderdaad, te Oxford vond hij de stilte en de rust om aan zijn tweede sprookje, *Fidessa,* door te werken. Het kostte hem veel meer inspanning dan *Psyche,* waarover hij minder lang deed. Onder de werken van geringen omvang eischte *Fidessa* wel den meesten tijd. Couperus' begeerte om te reizen en nieuwe dingen te zien, werkte dan ook wel heftig in hem. Toen hij in den herfst naar Brussel trok, was hij ongeveer aan het zevende hoofdstuk toe. Er waren groote veranderingen in Couperus' leven aanstaande Een verblijf in Den Haag schonk hem niet de minste bevrediging, een heviger en heviger verlangen naar het zuiden deed zich gelden. Het verre Indië lokte, Italië ook lokte. Daar zou hij werken veel en gestadig door, daar zou hij zijn groote gaven volledig kunnen ontplooien, in dat land van zijn ziel. 'Zoo ik iets ben, ben ik een Hagenaar,' zou hij later van zich zelf schrijven, al twijfelde hij tegelijkertijd: 'Ik schijn wel een Hollander te zijn, maar het is me soms toch wel vreemd. Ik schijn wel een Hagenaar geboren te zijn, maar ik kan er soms niet aan gelooven, (blz. 80 Wreede Portretten, 'Een Hagenaar terug in Den Haag'.)

In verband met zijn brieven uit Duitschland aan Ram, waarin Couperus zijn angst voor boomen beschreef, mag wellicht de veronderstelling gedaan worden dat die duitsche bosschen hem ten deele ook inspireerden voor het begin van *Fidessa*: het woud, zwart van reusachtige boomstammen en knoestige takken, waarin de gewaarwording van angst weer zoo suggestief beschreven is. Nog is Flaubert's invloed door *La Tentation de Saint Antoine* merkbaar. Het voortijlen wijd heen door verbeelde ruimte geschiedt ook in *Fidessa.* De sneeuwblanke, schuwe Eenhoorn die in het zwarte bosch slaapt, waagt zich bij de nympfen en zij willen hem temmen. De overmoedigste temster onder haar, Fidessa, wordt op zijn rug meegevoerd als een prooi en, gelijk Psyche, door de Chimera neergelegd op een eenzame plek, waar haar eigenlijke wederwaardigheden beginnen. Als Psyche, gaat ook Fidessa door

een louteringstijd, die haar trouw doet kennen, de trouw door alle beproeving heen, voor het beminde wezen. En de Eenhoorn, de ontembare, is in de hoogere regionen van gelukzaligheid niet slechts door haar trouw onderworpen, doch zelfs een wegbereider en gids.

Het sprookje *Fidessa* zweemt in opzet wel naar *Psyche,* maar het is in zinrijkheid daaraan niet gelijk. De zaligheidsregionen waarin *Psyche* eindigt, zijn schooner en grootscher van verbeelding dan die waarin Fidessa tenslotte, samen met den beminde, en de ‘edele mannen’ aan hun reine werk van de allereerste rechtvaardigheid gaan beginnen, nadat zij op aarde de gepantserde achterdocht en blinde zelfzucht, en al de ellende daaraan verbonden, hebben doorleden. Ook de stijl van *Psyche* is zuiverder dan die van *Fidessa,* beeldender vooral en ongedwongener. Het is aan Fidessa min of meer, bij nauwkeurige lezing, wel niet met stelligheid te zien dat er lang en met groote tusschenpoozen aan gewerkt is, maar de wijze van vertellen overtuigt niet als in *Psyche,* is minder doordringend. Intusschen, de bouw van dit sprookje is even vast als die van *Psyche.* Het is jammer dat de derde druk door onnauwkeurige correctie hier en daar ontsiert en veronduidelijkt wordt, (o.a. blz. 11 ink(t) zwarte enz.). Het sprookje werd niet in andere talen overgezet. Teeder en beminnelijk is Fidessa stellig, als verpersoonlijking van de trouw en de liefde die op het ruwste geweld de overwinning behaalt en de schuwste wezens temt.

Over de Eenhoorn figuur in *Fidessa* schreef G.A. van Hamel in *de Gids* (deel 1 blz. 520) een interessant artikel. Hij gaat terug tot Couperus' eersten studietijd, waarbij hij ongetwijfeld Jacob van Maerlant's ‘Der Nature Bloeme’ moet doorgewerkt hebben. Daarin wordt naar een latijnsche bron de legende van den Eenhoorn in hollandsche rijmen vertaald. Van Hamel zegt: ‘Dat Couperus nog andere bronnen heeft gekend, zou men opmaken uit de bijvoeging dat Fidessa den ivoorblanken hoorn streelde met de hand. Deze trek is uit een bekend fransch dier-boek ‘Bestiaire Divin’ van den Normandischen dichter Guillaume Le Clerc (dertiende eeuw).

Doch hoe interessant dergelijke annotaties ook zijn, in *Fidessa,* als in *Psyche* lette men vooral op de schoone gedachte en de bijzondere vormen, want daarom gaat het in de kunst. Intusschen

staat het iederen onderzoeker vrij om in de dierboeken te speuren zooveel hij maar verkiest. Le Clerc geeft van den Eenhoorn nog de volgende uitlegging:

> I ceste merveillose beste
> Qui une corne a en la teste
> Signifie nostre seignor
> Jesu Crist, nostre salveur.

Ook de Italiaan Rajna, door Couperus bestudeerd, en tijdens zijn examen voor middelbaar Nederlandsch behandeld, noemt Le Clerc. Wellicht is Couperus door Rajna aan de eenhoorn-figuur gekomen. Couperus nam naar alle waarschijnlijkheid uit de dierboeken alleen wat hem aanstond, zoo goed als de hoogere geestelijkheid reeds in de vierde eeuw de wonderlijke eigenschappen van de dieren uitlegde met betrekking op de Christelijke leer, al putte zij soms uit een diersymboliek die afkomstig was uit het Egypte van twee duizend jaar vóór Christus.

Voor *Fidessa* teekende Toorop een wat zoetelijke en voor dezen tijd niet zeer krachtige of suggestieve verluchting, die ook op het omslag van den derden druk is verschenen. Weer maakte Couperus na zijn *Fidessa* een geweldigen sprong van uit de regionen der verbeeldingen en sprookjes, naar de zeer materialistische, Italiaansche, modern-Romeinsche wereld.

Na het Oxfordsche verblijf was *Fidessa* te Brussel in de Rue de Joncker voltooid. Het winterde nog toen hij van daar aan zijn vriend Netscher schreef:

'Ik ga eind Februari (1899) naar Indië, en zou je voor mijn vertrek toch zoo gaarne eens zien. Naar alle waarschijnlijkheid zal ik in Buitenzorg wel je moeder en B. opzoeken, en het zou mij spijten te moeten zeggen, dat ik je in jaren niet gezien heb. Die jaren zijn wel voorbij, maar het zijn toch de omstandigheden die ons verwijderd hebben, niet waar, en niet anders.'

In verband met de gezetenheid en de deftigheid van de Couperussen en Bauds, hooge ambtenaren bij het B.B. en hunne deftige familie, maakte het punt: 'welke klasse te reizen' voor Couperus nog een punt van bespreking met zijn vrouw uit. Maar tenslotte hakte hij de knoop door, Duitsche Lloyd over Genua de tweede

klasse was goed genoeg, vond hij. In Indië, zoo had hij zich voorgenomen, zou hij hard werken; familie en kennissen daar waren lang vooruit gewaarschuwd, en zij maakten zich gereed voor het aanstaande bezoek.

Couperus kwam einde Maart met zijn vrouw op Batavia aan, na een voorspoedige reis. Allereerst logeerde hij bij zijn broer, assistent-resident te Meester-Cornelis, Mr. John Ricus Couperus, en daarna bij zijn schoonbroer La Valette, resident te Tegal. De begroeting met zijn zuster Trude was allerhartelijkst. Zijn zuster was een vrouw die vaak in het eentonige leven der koloniën wat beweging en geluid trachtte te brengen en de menschen wat door elkaar schudde. Na overleg met haar liet Couperus zich overhalen om de tableaux vivants in grootvaders huis in de Sofialaan te doen herleven. Ze stelden ditmaal de geschiedenis van Lancelot voor. Zooals hij later zijn vriend Ram schreef: ‘Ik had een paar mooie vrouwen tot mijn dispositie, en een pracht van een jongen employé in de suiker, benevens een schaar van jonge meisjes op den achtergrond. Inderdaad werd het leven te Tegal en Passoeroean er wel gezelliger door. Na de tableaux wilde Couperus verder gaan en Racine's Esther vertoonen. Couperus zelf was Ahasverus. Zijn nichtje Edmée La Valette, mejuffrouw Serrurier, de controleur Ketjen en Dr. H. Ellinger, de arts van de familie La Valette onder andere deden mee.

Het waren een aantal scènes die vertoond werden in de voorgalerij van het huis van den resident La Valette te Tegal. Vooraf hadden in dat huis de repetities plaats gevonden van de derde scène uit de eerste akte, de zevende uit de tweede en de vierde uit de derde. Mejuffrouw Dr. C. Serrurier vertelde hieraangaande nog het volgende:

‘Couperus zelf had de costumes ontworpen en voor haar een kroon gemaakt, benevens het ornament voor op haar gewaad. De gedachte, *Esther* op te voeren, ging eigenlijk ook van mevrouw La Valette uit, die altijd origineele invallen had en graag zoo iets op touw zette. Het was heel amusant voor ons in die vijf weken en we waren er erg van vervuld. Nooit heb ik hem anders dan met de grootste bescheidenheid en reserve over zijn kunst hooren spreken, en dikwijls schepte hij er vermaak in met zich zelf te spotten. Nooit poseerde hij voor artist, integendeel, dat veraf-

schuwde hij. Zijn gesprekken waren ongedwongen vol grappen, tintelend van humor. Als hij op dreef was en we hem een beetje er toe aanzetten, kon hij ons een heelen avond met zijn onverwachte invallen amuseeren. Zoo herinner ik me dat hij ons in geïmproviseerde, koddige vertalingen heele opera's voorzong, beurtelings de verschillende partijen, ook in standen en gestes parodieerende, tot de groote balletteuse toe. Hij had iets kinderlijks over zich dat zeer innemend was.

Ik merkte op hoe veelzijdig begaafd Couperus was. Op een ochtend kregen hij en zijn zuster den inval zich in het boetseeren te oefenen en in enkele oogenblikken had hij, zonder naar een voorbeeld te werken, een alleraardigsten dolfijn gemaakt.

In die vertooning van *Esther* schepte Couperus veel vermaak. Aan ernst ontbrak het hem ten eenenmale bij de repetities. Maar hij de opvoering was hij er heelemaal ‘in’, hij deed toen de tragische gestes en ouderwetsche tooneelpassen der groote acteurs met toewijding na en trachte dramatische effecten te bereiken. Rolvast was hij niet, hij had geen geduld om de lange alexandrijnen goed uit het hoofd te leeren, en de afspraak was dat hij telkens ‘grands Dieux’ zou zeggen als hij bleef steken, een teeken voor mij om hem te soufleeren, en dat was nogal eens noodig. Met vermaak herinner ik mij dat hij op een der repetities, om zich een vorstelijk aanschijn te geven, een koperen luciferstandaard, bij wijze van kroon op zijn hoofd plaatste en in balans trachtte te houden, zeer ten nadeele van zijn verdere actie! Zoo was hij kinderlijk vroolijk in den omgang met ons jongeren, een en al goedhartigheid voor zijn jongsten neef en nichtjes, die genoegelijk met hem solden en dol waren op oom Louis. De opvoering dier scènes uit *Esther* vond plaats voor een groot aantal genoodigden.

Dit was dus de Couperus zooals niemand hem kende, de vroolijke onbekommerde, die het leven geheel en al van den luchtigen kant scheen te nemen. En toch heeft Couperus de kunstenaar daar te Tegal zeer hard gewerkt. Van Juli tot October 1899 schreef hij er: *Langs Lijnen van Geleidelijkheid* om onmiddellijk na de voltooiing van dat boek met een geheel ander werk *De Stille Kracht* te beginnen.

Mejufrouw Dr. C. Serrurier getuigde van dien arbeid als volgt:

‘Ik zag hem 's morgens geregeld en ijverig zitten schrijven in

een galerij van het logeergebouw op het erf van het Tegalsche residentiehuis dat zijn zwager toen bewoonde. Hij schreef toen gezeten aan een waschtafeltje dat zijn zuster hem als schrijftafel had toegewezen. Vellen na vellen zag ik hem volschrijven, zonder doorhalingen en verdiept in zijn arbeid. Ik geloof dat hij toen met *De Stille Kracht* bezig was.

Het is wel eigenaardig dat Couperus in Indië toen niet leed van het klimaat, terwijl zijn vrouw, die toch in Indië geboren was, hevig met malaria sukkelde, wat over beider verblijf een schaduw wierp. Tot een van de tijdverdrijven bij de familie L.V. behoorde ook des avonds na het diner de tafeldans. Later kwam men op de gedachte dit tafeldansen aan het strand bij den vuurtoren te doen. De geheele familie deed bij dit tot laat in den avond voortgezette dansen malariakoortsen op. Dr. Ellinger verzorgde allen zorgzaam, tot plotseling een regeeringstelegram kwam: de resident Lavalette moest onmiddellijk naar Passoeroean vertrekken. Hij was daarheen overgeplaatst. Ziek als allen waren werd aan het bevel gehoorzaamd. Aan dit tafeldansen bij den vuurtoren hebben we inmiddels Couperus' prachtige bladzijden in *De Stille Kracht* te danken.

Na een halve eeuw
Eenige opmerkingen over de cultureele beteekenis der beweging van 1880 door H.H.J. Maas. *(Vervolg van blz. 450).*

De voorloopers in de woestijn hadden hun stem doen hooren om den weg te bereiden. Willem Kloos en zijn ‘medewerkers’ hadden de teekenen gezien. Hadden állen de stem echter ook verstáán, de teekenen begrépen?.....

Er is geen aanvechting van de opvatting, dat Willem Kloos van den aanvang af ‘de geniale leider’ is geweest. Maar naderhand openbaarde zich tusschen hem en enkele ‘medewerkers’ verscheidenheid van inzicht en van willen. De mensch blijft mensch. ‘Le coeur des hommes est si changeant que la guerre ne l'a pu changer’ schreef Henri Bordeaux aan het slot van zijn inleiding voor den roman ‘Une honnête Femme’. Maar één ideaal bezielde hen in den aanvang tot een éénheid, die krachtig genoeg was om haar stralen uit te werpen over het groote veld. Dáár werden de geesten door de Beweging geraakt: de tijden bleken dus rijp te zijn.

Verschil van inzicht en willen: ja! Maar is het daarom noodig naar een Judas Iskarioth te zoeken?

De Babylonische Spraakverwarring, die als een straf voor den menschelijken hoogmoed over de wereld gekomen is, was niet uitsluitend *straf,* maar ook *zegen.* Hoe zou het anders kúnnen? Zij, voor wie het ‘Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium’, méér is dan een klank, een licht is, dat niet verduisteren kan, in de eerste plaats moeten dat weten. Zij hield ook het Goddelijk element

in, dat den mensch aanspoort tot den weldoenden arbeid, die *blijft* bekoren, omdat die hem op aarde *nooit* het begeerde resultaat verschaft ten volle, omdat hij in zijn stoffelijk bestaan den top van de volkomen bevrediging, vanwaar hij gedoemd zou zijn in een toestand van wanhoop neer te storten in den afgrond van een doode leegte, nimmer bereiken kan. Het wondere raadsel is, dat ondanks de eeuwen, die reeds voorbij rolden, het verlangen van de menschelijke natuur naar dien top den mensch nooit begeeft. Verdreven paradijs-kinderen als wij zijn, voelen wij in het diepst onzer ziel altijddoor het heimwee naar den verloren heilstaat als een essentie van de menschelijkheid.

Waarom wil de wereld dan wijzer zijn dan de Schepper, die haar gemaakt heeft? Hij houdt in Zijn hand zoowel het begin als het einde van den draad der tijden, die slingert door het labyrinth van de menschelijke gedachten en begeerten heen.

Mogen wij ons nu door die verschillen tengevolge van kleinmenschelijke *begeerten,* die verwarring van inzichten en vertroebeling van de verschijnselen door strijdonverkwikkelijkheden veroorzaken, laten verblinden, om een cultuurbelang als de ‘Beweging van 1880’ voor Nederland is, niet meer naar zijn volle waarde te kunnen schatten? Van die nietigheden, uit menschelijke ijdelheid en zelfzucht of andere onvolmaaktheden voortgesproten, neemt de historie even weinig notitie als van de vraag, of de een of andere overigens menschelijke geniale geest misschien in ruzie leefde met zijn buurman, omdat diens kippen de grens tusschen beider erf maar niet wisten te onderscheiden, of omdat de hoeden van diens vrouw voortdurend een aanstoot waren voor zijn eigen wederhelft. ‘Tous ceux qui, jusqu'ici, ont cru avoir raison se sont trompés. Pouvons-nous, sans folle outrecuidance, croire que l'avenir ne nous jugera pas comme nous jugeons le passé?’ (Renan, Souvenirs d'Enfance et de Jeunesse).

Was de weg van Plato tot Augustinus, die van Aristoteles tot Thomas van Aquino niet langer dan een halve eeuw? Aan het eindpunt van die lange wegen hebben de Heiligen de geesten gevonden, die reeds niet meer volkomen heidensch wáren, ofschoon zij nog heidensche gelijkenissen vertoonden. Waarom huichelen wij belangstelling of zelfs liefde voor de geschiedenis, als wij toch halsstarrig weigeren, op haar lessen acht te slaan? Als wij het aantal

slachtoffers van menschelijke oordeelsdwaling blijkbaar nooit groot genoeg vinden?

Wie zou temidden van de verwarring-stichtende disputen van nog slechts een kwarteeuw geleden en zelfs verscheidene jaren naderhand, disputen met beleediging, verdachtmaking en vaak opzettelijke benadeeling, geloof gevonden hebben voor zijn voorspelling, dat boeken als *Art et Scolastique* par Jacques Maritain en *Kunstphilosophie* door Prof. Dr. E. de Bruyne, beiden gezaghebbende katholieken, 'op komst' waren? De laatste trekt bijvoorbeeld de conclusie: 'Dus kan niet alleen de kunst, maar ook de natuur aesthetisch gekend en genoten worden, niet alleen de stoffelijke wereld, maar ook de geestelijke, niet alleen het concrete, maar ook het abstracte, niet alleen het zedelijke, maar ook het onzedelijke, niet alleen het vomaakte maar ook het monsterachtige.' Als wij zooiets lezen, denken wij immers als vanzelf terug aan de eerste jaren van de Tachtiger Beweging, aan de Kronieken van Willem Kloos over de objecten van letterkundige kunst, en aan den storm, die tegen zulke opvattingen zich ontketende met geen persoonlijke belangen ontziende hevigheid en doorgewoed heeft haast tot op onze dagen toe, in sommige kringen zelfs op dit moment in onverminderde fanatieke vervolgingszucht blijft heerschen. Wie herstelt echter het leed, aan de slachtoffers veroorzaakt?

'Zoohaast het subject echter aangetrokken wordt tot het stellen van andere daden of verwijderd wordt van het genot der zuivere kennis, verdwijnt het zuiver aesthetische', gaat Prof. De Bruyne onmiddellijk voort. Dat subject is in het verband van onze beschouwingen de lezer van letterkundig werk. En eenige regels verder zegt hij: 'Theoretisch is het zoo: feitelijk is het in sommige gevallen zeer moeilijk te weten, in welke maat een kennis aesthetisch is. "De ziel laat zich niet, gelijk een akker, in perceelen verdeden". (Müller-Freienfels). In hoever is de kennis van een geloovige, die zijn ziel voelt opstijgen naar God, bij het aanhooren van een missa solemnis, zuiver aesthetisch en belangeloos? In hoever is het genot dat voortvloeit uit het bewonderen van een naakte Aphrodite, vrij van niet-aesthetische elementen? In éénzelfde bewustzijnsactiviteit kan de kennis op het ééne oogenblik belangeloos zijn, op het ander de neiging bewegen.' Hier richt de schrijver dus geen eventueele 'beschuldigingen' tot den maker van een werk, maar uitsluitend

tot den waarnemer (in casu: lezer) daarvan. Met andere woorden, hij stelt mijns inziens het geval gelijksoortig met bijvoorbeeld dat van den professor in het Kanonieke Recht, die bij de behandeling van de 'Geldigheid van het Huwelijk' voor zijn gezamenlijke mannelijke en vrouwelijke studenten over de genitaliën spreekt in verband met de sexueele gemeenschap, ondanks de mogelijkheden, dat daardoor niet door hem gewenschte begeerten worden opgewekt in het innerlijk van zijn hoorders en hoorsters: het zwaarst is, wat het zwaarst moet wegen!

Ik wil liefst zoo min mogelijk zeggen over wat ik persoonlijk ondergaan heb. Maar enkele 'kleinigheden' zal ik in deze opmerkingen toch releveeren. Ook een daarvan is deze: Toen ik enkele jaren geleden mijn aanvallers meende te mogen voorhouden, dat een mensch zelf geen duivel is, *omdat* hij een duivel schildert, en geen heilige, *omdat* hij een heiligenleven beschrijft, toen werd dat door hen als een absurditeit mijnerzijds gekwalificeerd. Zelfs de objectiviteit van een scheppend litterator weigerde men te aanvaarden! Generaliter achtte men a priori een romanschrijver of dichter, die 'onzedelijke' tooneelen in zijn werk weergeeft, schuldig aan een persoonlijke 'onzedelijke' levenswijze, of althans elk oogenblik daartoe bijzonder 'in staat'.....! Zoodat minstens vijfenzeventig procent der scheppende litteratoren met een odium beladen door het leven moeten wandelen, terwijl de litterairtalentloozen als uitverkorenen, als de deugden-bezitters bij uitnemendheid, naast hen oprijzen om alle maatschappelijke posities te bezetten!.....

Nu ik toch eenmaal reeds in het begin van deze notities de boeken van De Bruyne en Maritain genoemd heb, wil ik er ook maar eenige oogenblikken bij stilstaan.

'De grootste kunstwerken' - zegt De Bruyne - 'zijn wellicht degene, die het *menigvormig* leven van den mensch het sterkst, het diepst en het wijdst doen voelen, niet alleen door de geniale belevings- en uitdrukkings*wijzen* waarop de kunstenaars ons een deel van het mysterie veropenbaren, maar ook door de *waarden*, die zij on*s* voorstellen. Al de vormen van de kunst leeren ons iets van den mensch, maar geene meer dan de machtige synthesen van de letterkunde, die den mensch, man en vrouw, in de kinderlijke frischheid, in den overmoed van de jeugd en in de ontgoocheling

van de grijsheid, naar lichaam en ziel, ontroerd en sereen, opstandig en gelaten, in jubel en smart, in liefde en dood zoo buitengewoon krachtig en expressief weergeven, dat het scheppend genie als 't ware zich met *den mensch* veréénzelvigt.....'

Honderd tegen één, dat menige lezer - indien ik geen naam of andere aanduiding van tijd of herkomst had gegeven - gemeend zou hebben geluiden te hooren uit de eerste jaren van de Tachtiger Beweging, uit de eerste occasioneele verklaringen van zijn eigen optreden van *De Nieuwe Gids*!

Nog een kleine bloemlezing van citaten moge nu volgen, waarbij ik mij echter voorloopig van subjectieve commentaren of objecties zal onthouden:

'Laten wij kunst heeten, eenvoudig-weg, al wat ons door gelijk welken vorm een waarde voelen doet, en aesthetisch genoten, ons de kern van ons Ik en de wezenheid van de wereld veropenbaart, en bouwen wij theorieën op, zooveel wij willen, op voorwaarde, dat wij de theorie niet in eeuwige wet veranderen, het logischmogelijke niet met het feitelijk-bestaande verwarren, het concreet, spontaan genie niet aan absracte formules boeien, en tenslotte de voelende intuïtie niet met het afgetrokken denken gelijk stellen.'

'Vergelijk even Ilias met het Roelantslied. Zeker ligt er iets gemeens in die "natuurlijke" heldendichten, maar wat hun gemeen is, schijnt ons minder belangrijk dan hetgene waardoor zij verschillen: zij drukken andere zeden en gebruiken uit, zij veropenbaren een andere psyche, een andere levensbeschouwing, een andere wereldvisie, zij verwezenlijken een anderen kunstwil en daarom andere vormidealen.'

'Wie zal durven loochenen, dat de kunst de hoogste aspiraties van de menschheid op weergalooze wijze uitgedrukt heeft, opgewekt en gespijsd?'

'Kunst en wetenschap vermenschelijken ons. Maar de kunst doet voelen en de wetenschap denken. Beide doen ons het wezenlijke vatten, maar de wetenschap abstraheerend uit de menigvuldigheid, en de kunst aanschouwend in het individueele. Het voelen zuivert ons van het denken, de intuïtie is een tegengift voor het rein redeneeren, het aesthetische verheft ons uit het practische. De aanschouwing grijpt u volledig aan, het denken spreekt alleen tot het verstand. Maar evenals het abstraheerend denken en de

“Wesensanschauung” de zintuigelijke ervaring onderstellen, zoo ook is de intuïtie zonder de rede onmogelijk.’

‘Omdat het begrip afgetrokken is, laat het ons door zichzelf koud: niet verstoffelijkt in beelden, beweegt het onze affectiviteit niet. Waar de abstracte wetenschap ons in ijsblokken zou verstijven, laat de kunstintuïtie ons toe levenswarme menschen met kloppende harten te blijven.’

‘Terzelfdertijd moet de samenleving naar kunst en wetenschap streven.’

‘De kunst veropenbaart ons het Ik in zijn diepste wezenheid, in zijn éénheid, in zijn levensbron, in zijn eeuwige en volmaakte aspecten.’

‘De kunst veropenbaart ons niet alleen ons diepste Ik, bevrijd van al het practische, maar ook het hart van de zaken, ontdaan van allen subjectieven schijn.’

‘De kunst doet ons voelen, zooals Schiller zegt, dat wij eenzelfde mensch zijn in het kennen, waarbij wij ons bepaald voelen in de objecten, en in het handelen, waarbij wij onze vrijheid bewust worden.’

‘Maar de kunst..... beoogt in wezen hooger doeleinden dan het zuiver genot. Kunst immers is psychisch-technische voorstelling van het Leven. De kunst doet ons *voelen* al wat iets voor ons beteekent. Zij is een uitdrukkingsmiddel van de Wereldbeschouwingen der Menschheid.’

‘De kunst is verre van een strict aesthetische rol te spelen in het individueel en vooral in het sociaal leven.’ De bedoeling is: verre van *slechts* een aesthetische rol.

‘Het kunstwerk (bezit) verscheidene essentieele kenmerken: door zichzelf stelt het, in een bepaalde stof, iets voor met algemeene beteekenis, op een bepaalde wijze, in een bepaald werkelijkheids-aspect, en met een bepaalde verhouding tot het subject. Dit alles vormt één geheel. Een kunstwerk kan dus het onzedelijke, b.v. de beteekenis van het onredelijk-sexueele voorstellen, maar op een zedelijke wijze. Het kan ook een op zichzelf onverschillige daad weergeven, maar zoodanig, dat zij onzedelijk voorkomt. Misschien is in vele gevallen de voorstellingswijze de bijzonderste factor. Ongetwijfeld kunnen zedelijk voorgestelde zedelijke waarden door een erotisch type onzedelijk gevoeld worden, maar dat is iets

accidenteels en bijkomstigs, waarmede wij hier geen rekening hoeven te houden.'

'De kunst *kan* onmiddellijk moreele waarden belichamen, maar niemand kan haar zeggen, dat zij het *moet* doen.'

'Wat aan het kunstwerk zijn artistieke waarde geeft, is zijn kunstvorm, die eigenlijk met hetgene voorgesteld wordt niets te zien heeft. Een onzedelijk naakt kan artistiek hooger staan dan het godsdienstige kruisbeeld, indien het technisch beter uitgewerkt is, evenals de zedeloosheid van een vrouw haar niet belet physisch schoon te zijn.'

'Wanneer het de objectieve zedelijkheid van een kunstwerk geldt, wordt een moreel probleem van socialen aard gesteld. Daarbij zeggen wij niet, dat de collectiviteit het is, die het kunstwerk goed of slecht moet verklaren en het recht heeft den kunstenaar als een verdoemde of als een heilige te beschouwen.' (Hier is natuurlijk bedoeld: *moreel* goed of slecht).

Al deze citaten zeggen *veel,* maar meer nog door de consequenties, waartoe ze den studeerenden lezer brengen moeten, dan door hetgeen er direct in staat uitgedrukt. Wie zich de moeite wil geven, die noodig is om tot een synthetische beschouwing te komen van de 'Litteraire Kronieken' van Willem Kloos (of welk opschrift zijn verhandelingen ook dragen), komt niet alleen tot de conclusie, dat die geschriften samen een waardevolle 'Philosophie van de Letterkunde' vormen, maar ook, dat de inhoud van die citaten reeds in de kritieken van de eerste jaren der Tachtiger Beweging verspreid ligt. Is dat dus niet een cultureele waarde van groote beteekenis? Hef moment daartoe acht ik nog niet gekomen, maar in het verder verloop van deze 'opmerkingen' zal ik bewijskrachtige uitspraken wel nader aanwijzen.

* * *

Wellicht ontlokken deze citaten hier of daar den uitroep: 'Men heeft in katholieke en christelijke kringen wel eens een heel andere houding aangenomen! Als men daar altijd zoo gedacht had, hoeveel onaangenaamheden zouden velen dan bespaard zijn gebleven, en hoeveel rijker nog was dan misschien de oogst van de Tachtiger Beweging geworden!'.....

Wat dat laatste betreft, wie kan het weten? Wat die onaangenaamheden aangaat, wie heeft dat pijnlijker ondervonden dan

ikzelf? Maar het zij zoo, les choses du monde se passent. Niet-Katholieken mogen echter wel bedenken, dat zij het vooral niet aan de Katholieke Kerk of aan het Katholicisme moeten wijten, als katholieke personen door onkunde, door zucht naar eigenbelang, of door samenwerking van beide oorzaken, zelf de Katholieke Cultuur schaden. Tegenover hen, die dat doen, *ondanks* hun Katholiciteit, staan er ook velen, die *door* hun Katholiciteit een licht en een steun kunnen zijn voor de menschheid. Dat kortzichtige en door onedele motieven gedreven katholieken kwaad aangericht hebben jegens de ontwikkeling van een bepaald geestelijk leven of in de vorming van bepaalde maatschappelijke verhoudingen, en er zelfs niet voor terugdeinsden persoonlijke slachtoffers te maken van hun zelfzucht; dat zij daardoor onnoemelijk leed berokkend hebben aan individuen en families, wie kan het ontkennen? Afgezien van de vraag, of zij daardoor dat geestelijk leven zelf enz. hebben kunnen schaden, in zijn waarachtige essentie en in zijn zuiveren ontwikkelingsgang, waren het in de wereldgeschiedenis alleen *katholieken*, die zich aan dergelijke - overigens ernstige - vergrijpen schuldig maakten? Men is licht geneigd van de Katholieke Kerk te eischen, dat zij onder haar leden slechts volmaakten, slechts heiligen telt. En ik zou daar dadelijk willen bij voegen: ‘grootere hulde kan aan de Katholieke Kerk niet worden gebracht. Men verlangt datzelfde niet van welke andere richting ook!’ Maar als men niet zooveel met woorden en leuzen schermde, niet alles en nog wat tot *phrase* maakte, naar gelang het in eigen kraampje te pas komt, dan zou men zich ook in het practische leven gedragen naar die leuzen en bijvoorbeeld nooit vergeten zijn oordeel en handelingen te regelen naar de wet: ‘Menschen sind wir alle.’ Na den dood van Clémenceau, wiens grootheid door verschillende richtingen erkend wordt, zag ik hier en daar met blijkbare ‘Schadenfreude’ van hem geciteerd: ‘Si les hommes qui font profession de christianisme s'avisaient de pratiquer leur propre doctrine, il n'y aurait pas de question sociale.’ Er is niet precies een Salomonswijsheid noodig om dat te ontdekken. Mijn persoonlijke opmerking zou zijn: ‘dan was er in de menschelijke samenleving, waar men ‘fait profession de christianisme’, heelemaal geen kwestie, van geen enkelen aard, tenzij veroorzaakt door hen, die ‘ne font pas profession de christianisme’.

Maar hebben zij, die dat met een min of meer hatelijk vermaak citeerden, niet juist om aangenaam te zijn jegens hen ‘qui font profession de christianisme’, doch om - instemmend met die gedachte - hun het brandmerk van huichelaars op het voorhoofd te drukken, ook wel bedacht, waartoe een *eerlijke consequentie* hen voeren moest? Zien zijzèlf dan ook, wáár zij de mogelijkheid tot oplossing van de ‘sociale kwestie’ leggen? Erkennen zij dan ook dat wonderbare, dat het Evangelie de middelen tot die oplossing aanbiedt? Zijn zij nu dan ook bereid de conclusie te accepteeren, dat allerlei ‘stelsels’, op heel andere grondslagen berustende, niets anders dan toenemende verwarring en teleurstelling op teleurstelling moeten brengen?.....[1)] Ik houd hen toch maar aan hun eigen ‘woord’!

Als Clémenceau tot *die* ontdekking gekomen is, dan had hij nog grooter kunnen zijn dan hij was. Nu heeft hij een oppervlakkige wijsheid neergeschreven, zooals iedereen er wel eens een verkondigt, een truïsme als dit: ‘als alle menschen zich aan de wet hielden, dan hoefden er geen rechtbanken te zijn.’ Maar de menschen houden zich nu eenmaal niet aan de wet, rechtbanken zijn dus wel noodig; zij houden zich blijkbaar zelfs al hoe langer hoe minder aan de wet, naarmate de ‘beschaving’ - in de gebruikelijke beteekenis van het woord - vordert; dus hoe meer ‘beschaving’, hoe meer werk voor de rechtbanken. Welke conclusie wil men nu?.....

Dat ik er mij niet toe bepaald heb een illustratief voorbeeld te noemen, maar het ook even nader heb beschouwd, is geen afdwaling van mijn onderwerp. Want de Tachtiger Beweging als cultuurverschijnsel, stond in oorsprong en ontwikkeling niet buiten de maatschappij en hangt met honderd draden vast ook aan dát complex van verschijnselen, dat met den collectieven term ‘sociale kwestie’ wordt aangeduid. Er is méér in de samenleving van menschen dan een wettelijke regeling van den arbeidsduur en van het minimum-loon voor den proletariër! De Beweging van 1880 heeft als cultuurverschijnsel meer dan één aspect.

* * *

1) ‘C'est au contraire l'Evangile qui a apporté tous les germes d'une meilleure justice, et d'un progrès indéfini des sociétés’. E. Bernard Allo, prof. te Freiburg in zijn boek ‘Le Travail d'après Saint Paul’, 1914. En over de Handelingen en Brieven van Paulus: ‘Il en découle immédiatement un enseignement ‘social’, applicable proportionnellement à toutes les époques’.

Ik moet nog terugkomen op de objectie, die ik na de citaten uit het boek ‘Kunstphilosophie’ van Prof. Dr. E. de Bruyne als mogelijk heb aanvaard. En als ik de gegrondheid van die objectie erken, dan volgt daaruit ook mijn recht, in de Tachtiger Beweging een belangrijk cultuurverschijnsel te zien. Immers, wat gewichtige beginselpunten aangaat, produceerden Tachtigers volgens diezelfde inzichten, die ongeveer een halve eeuw na het begin der Beweging door de philosophische wetenschap als juist moeten worden voorgesteld. Wat *alle* belangrijke beginselpunten aangaat? Dat is niet gezegd. Maar het is nooit een vereischte geweest om iets gewichtig of groot te noemen, dat het voor eens en voor altijd een uitgemaakte zaak moest zijn. Een katholiek geleerde heette onlangs den Franschen philosoof Bergson een der grootste denkers van den modernen tijd, ofschoon een katholiek diens heele doctrine niet aanvaarden kan. En wat op een bepaald moment nog onaannemelijk schijnt, kan na verloop van tijd, in wezen en gezuiverd van vertroebelende bijmengsels of bevrijd uit wantrouwen wekkende omhulsels, wel als juist erkend worden. Is het dadelijk noodig elkaar naar het leven te staan, als onze meeningen niet op slag uniform zijn?

Wie zich nog niet gewonnen geeft en beweert, dat Prof. De Bruyne bijv. toch zeker niet de pornographie in bescherming neemt, heeft schoon gelijk, maar vecht tegen windmolens. Ook de Tachtiger Beweging heeft de pornographie nooit verdedigd. Als men de *Kunstphilosophie* van De Bruyne als een wetboek zou beschouwen, - ofschoon het als zoodanig niet bedoeld is, natuurlijk - dan zou men echter met een beroep op zijn ‘artikelen’ gemakkelijk een rij van letterkundige werken kunnen vrijpleiten, die door dezen of dien publieken beoordeelaar als ‘pornographie’ of als ‘verderfelijk’ in ander opzicht op de bank der beschuldigden zijn geplaatst.

Wie zou beweren, dat ook volgens De Bruyne een werkelijk letterkundig product een verderfelijken socialen invloed kan hebben, namelijk een verkeerde moreele uitwerking niet op een willekeurig individu - wie weet tengevolge van welke individueele gesteltenis! - maar *over het algemeen* op de normaal gezonde geesten, en dat geheel en al afgezien van de goede of slechte bedoelingen van den auteur, hem zou ik antwoorden: inderdaad, die meening is De

Bruyne toegedaan, en ik acht dat mét hem mogelijk. Maar daarbij wordt dan toch *de bedoeling van den schrijver* buiten het geding gebracht; en hij waarschuwt zelfs uitdrukkelijk, het individueel geweten van een kunstenaar niet te beoordeelen. Is dat ook weer niet een waarachtig cultuurbelang? En is het niet een cultureele waarde der Tachtiger Beweging, dat zij ook in dat opzicht gescheiden wilde laten, wat gescheiden is?

Bovendien, wie heeft met een kracht als die van Willem Kloos, zich verzet tegen alle vooropgezette 'bedoelingen' (tendenzen) van werk, dat zich als Letterkunde wenscht aan te dienen? Honderd tegen één maakt zulk een tendenz het werk litterair waardeloos; al die tendenzen zijn 'desduivels', zooals hij uitriep. Wat een Beweging principieel niet als Letterkunde kan erkennen, kan zij toch zeker ook niet als 'letterkundig product' voor haar verantwoording nemen?

* * *

Verschil van inzicht en willen: nogmaals ja! Maar dat was niet een verschil van leidend *litterair grondprincipe* tusschen de gebleken groote talenten van de Tachtiger Beweging. Het was een verschil van verhouding tot de sociaal-ethische problemen en een verschil van opvatting van de verhouding tusschen kunst en gemeenschap, beide verschillen met elkaar in onderling verband. Waar de een de kunst als sociaal verschijnsel een hooge waarde toekende voor de cultuur van een volk, maar indirect, zooals de Universiteit slechts indirect de massa kan bereiken, wilde de ander de kunst direct richten naar de groote massa van het volk, om haar aldus door vorm en inhoud (object) voor 'het volk' toegankelijk te maken. Deze laatste achtte het door hem begeerde belang alle offers van de kunst ten volle waard. Terwijl de een den scheppenden litterator natuurlijk het onbeperkte recht toekende, als staatsburger ook een bepaalde overtuiging te bezitten ten opzichte van de sociaal-ethische en andere vraagstukken, maar verlangde, dat hij die buiten zijn litteraire scheppingen hield, in dien zin namelijk, dat hij geen vernuftig ineengezette godsdienstige, politieke, wijsgeerige, sociaal-ethische of economische stelsels en stelseltjes met propagandistische bedoeling als *litterair* werk moest aanbieden om daarmee de massa 'te treffen en te stichten', wilde de ander juist het tegendeel:

onmiddellijke onderrichting van de gemeenschap door redeneering in den vorm van een suggestieve woordkunst.....

En daar had je dan de poppen aan 't dansen! De termen ‘individualist’ en ‘universalist’ enz. schenen in die schermutseling de functie te moeten verrichten van argumenten. Alsof een ‘individualisme’ niet even goed een *sociaal* verschijnsel is als een ‘universalisme’.

Wie gelijk had? Aan welken kant Willem Kloos altijd heeft gestaan, behoeft zeker niet met zooveel aanwijzingen bepaald te worden. In zijn ‘Kroniek’ over *Henri Hartog* bijv. zette hij zijn meening uiteen over ‘gemeenschapskunst’, een ‘kunst, die voor het volk in zijn geheelen om vang genietbaar zou wezen,’ en knoopte daaraan zijn beschouwingen over ‘strekkingskunst’ vast. Ik doe er een paar grepen uit:

‘De kunstenaar, die zijn ziel, of het weinige wat dan van deze voor den dag wil komen, gaat uitspannen over het stijl-stroeve vlechtwerk der theoretische gedachte, en haar, in die gedwongen houding, episch of dramatisch of lyrisch doet schrijven, gelijkt op den vroeger-eeuwschen tuinbouw-kunstemaker, die priëelen knutselde in den vorm van wilde dieren, of bladergroepjes in hun groeien richtte, tot ze er uitzagen als voorwerpen van praktisch gebruik.’

‘Al socialistisch *bedoelde* kunst dus is, als kunst gezien, het drukken niet waard. Maar wèl kan een kunstenaar, die socialistisch gezind is, werken, door middel van zijn kunst, voor zijn partij: doch dan heeft dat te geschieden op indirecte wijze, en eigenlijk geheel buiten hemzelf, buiten zijn bewuste willen om. Want indien hij waarachtig kunstenaar is, en tegelijk diep-in een ernstig socialist, dan zal, buiten-om al bewuste redeneeren of willen, zijn socialistisch geloof, dat als een essentie, als een geestelijk aroma of als een electrische lading, door zijn geheele wezen bezielend zweeft, zich ook, hemzelven niet bewustwordend, uiten in zijn kunstenaars-creaties, in den aard zijner waarnemingen of verbeeldingen, in de wijze waarop hij alles voelt en ziet. Maar dat geschiedt ongeweten, tenminste zonder dat hij 't met opzet zoo bedoelt.....’

‘Al tendenzwerk is een betrekkelijk hinken op twee gedachten, op de praktische en op de artistieke, een mechanische-mannetjes-fabriek, waar geen bezield geheel uit te voorschijn kan komen,

maar hoogstens alleen een ijzingwekkend fabrikaat van week-kille was of van potsierlijk-geverfde, stijve klei.'

Deze citaten komen mij alleszins voldoende voor. Mijns inziens is 'kunst voor het volk' een onmogelijkheid; wie daarnaar streeft, tracht 'het volk' iets in de maag te stoppen, waarvoor het feestelijk bedankt, en verknoeit de kunst tot een paskwil. Daaruit volgt nog lang niet, dat de kunst dan ook voor 'het volk' geen waarde zou hebben. Hoe kunnen de waarachtige vitale belangen van 'het volk' beter gediend worden, dan door het uitstekende *leiders* te geven? En nu moge voor die leiders allerlei theoretische kennis nuttig of zelfs onmisbaar zijn, tenslotte kan elk middelmatig verstand met eenige volharding zich die eigen maken, bijv. om met succes een examen te passeeren. Maar het bezit van het daarmee verworven diploma alleen maakt niemand tot een uitstekend leider. Op de tien graad- of aktebezitters komt misschien niet één goed leeraar voor, op de tien bezitters van den dokters-titel misschien niet één waarlijk-geneeskundige. Daarentegen zijn er onder de niet-aktebezitters, die als leeraar een heele school zouden dragen. Op het aangeboren talent komt het aan. Voor hen, die dat niet bezitten, baat alles niets; zij maken van hun leiderschap, van welken aard dat ook zijn moge, niets meer dan een gepruts, en zij kunnen het welzijn van anderen geen grooteren dienst bewijzen dan door wat hun 'plicht' genoemd wordt, te 'verwaarloozen', zoodat althans niemand als het slachtoffer valt van hun domheid. Maar als zij, die het talent voor hun leiderschap bezitten, bovendien de noodige kennis hebben van de menschenziel en begrijpend vermogen door te dringen in het werkelijke leven met al zijn mogelijkheden, al zijn veelvuldige strevingen, zijn affecten en begeerten, dan kunnen zij een zegen zijn voor allen, wier leiding hun is opgedragen. En wat kan hun beter, aanschouwelijker, peilbaar in alle diepten, het leven vertoonen dan de kunst, de Letterkunde in de eerste plaats? Is het geen schande voor een natie, dat *hooggeplaatste* personen in staatsverband, die vaak de beslissing in handen hebben over het heele levenslot van individuen en families, zonder de minste schaamte verklaren: 'Ik heb van Letterkunde hoegenaamd geen verstand'? Zóó is de toestand in Nederland, ook in onze dagen, blijkens mijn eigen ondervindingen.

De Economie komt, meen ik, daarin met bijv. de Linguistiek

overeen, dat zij een constateerende en verklarende wetenschap is. Beiden zijn gericht op verschijnselen, die in de practijk waargenomen worden, en kunnen natuurlijk na verklaring en conclusie ook aanwijzende of waarschuwende lessen geven voor toekomstige ontwikkeling. Maar evenmin als de Linguistiek een nieuwe taal *maakt,* bouwt een economisch stelsel een nieuwe maatschappelijke samenleving op. Zoo'n stelsel kan theoretisch zeer vernuftig ineengezet worden; als het den ‘levenden mensch’ dan ook maar aan een touwtje had! Wat vandaag echter opgetrokken wordt, dat valt morgen als een kaartenhuis ineen door de vondst van de listige winzucht, die in het systeem niet paste en dus niet opgenomen was. Weten we niet meer, welk een jammerlijk figuur economische specialiteiten van grooten naam in den wereldoorlog sloegen met hun beschouwingen en voorspellingen? We stonden op een avond van Augustus 1914 te Roermond de oorlogsbulletins te lezen; na het ‘laatste nieuws’ kwam een artikel van een economist met internationale vermaardheid ter sprake in verband met de vraag: ‘Wie zal den oorlog winnen?’ Duitschland zou het winnen door zijn geweldige militaire macht; Frankrijk zou het winnen door zijn aloud élan en den steun van Engeland; maar binnen drie maanden moest het pleit beslist zijn, want volgens bedoelden economist, professor, adviseur van regeeringen, enz. enz. zou de moderne techniek alle materiaal, levend en levenloos, binnen dien termijn verwoest hebben. Toen zei iemand uit het gezelschap, iemand die nooit eenige studie van economie gemaakt had, en het niet tot eenige vermaardheid had gebracht, een heel ‘gewoon’ mensch: ‘Mij dunkt, dat *die* den oorlog winnen zal, die nog een stuk brood heeft, als de anderen niets meer hebben. En of dat vijf of tien jaren zal duren, dat weet ik niet, maar ik zou denken, dat het heel lang kan aanhouden.’

Zou niet menig eenzaam heidebewoner, die nauwelijks lezen of schrijven kan, practisch God béter kennen dan verscheidene ‘geleerde’ theologen bij elkaar? Zou niet menige ‘vrouw uit het volk’ méér weten van gezond-intens levensgenieten dan sommige directrices van onderwijsinrichtingen met al haar paedagogie-boeken, die zoogenaamd eenige honderden of misschien duizenden meisjes tusschen twaalf en twintig jaren opvoedend leiden tot het leven? ‘Kon de waarde van den mensch opnieuw gevonden worden,

niet in de kwantiteit zijner geleerdheid, noch in het aantal zijner diploma's, noch in den omvang zijner kennis, noch in de scholen, die hij heeft doorgemaakt, maar in de maat zijner liefde, in de waarde van zijn hart, dan zouden allerlei sociale slagboomen wegvallen', schrijft Dr. Fr. de Hovre. De realiteit, die wij doormaken, dwingt ons te overwegen, of dáár de kwestie misschien in de ziel geraakt wordt. Echter onder die uitdrukkelijke voorwaarde, dat met 'geleerdheid' *niet* bedoeld is werkelijke *wetenschap,* maar de schijn van al ons pietluttig schoolsch gedoe, al datgene, wat onder den gebruikelijken term 'intellectualisme' wordt samengevat; die 'Schulgelehrsamkeit', die bijvoorbeeld ons lager onderwijs zóó verknoeid heeft, dat het een inpompen van examineerbare 'weetjes' lijkt en opgevat schijnt, alsof alle kinderen voorbereid moeten worden voor minstens een stuk of tien doctoraten tegelijk. Al dat gesol met 'algemeene ontwikkeling', waarvan geen sterveling de waarde kan aangeven. Als de aanstaande timmerman van buiten geleerd heeft, dat het hermelijn in den winter witte haren krijgt als natuurlijk verweermiddel, wat dan, als hij eens vragen zou, hoe het dan moet in een kwakkelwinter zonder sneeuw? En waarom is dan juist de boterbloem door haar sap beschermd tegen de vraatzucht van de koe? Wat moet de massa daarmee, dat er ergens een Donau loopt of een Roodeschool ligt?..... Want dat de verintellectualiseering het menschdom geen geluk aanbrengt, leeren ons de feiten. Dat de scholen in Nederland aan elkaar gerijd staan en onze bevolking overstroomd is met diploma's na afgelegd examen, weet iedereen, maar nog niemand heeft den verwachten zegen daarvan zien komen. Duizenden gediplomeerden zoeken vergeefs een baantje of werk. Hoopen mannen doen vergeefs moeite voor een middel van bestaan. Hoopen vrouwen verdringen hen van de markt der arbeidskrachten, omdat de traditie het loonsverschil heeft gehandhaafd. Maar terwijl 'stelsels' precies uitrekenen, dat een man in betrekking A met fls. 2000 per jaar een gezin kan onderhouden en in betrekking B met fls. 3000 - het gevolg van het verschil tusschen A en B ziet er heel mysterieus uit! -, *kan* en dus eigenlijk ook *moet:* een gezin hebben, omdat anders de maatschappij ineenstort; en van dat inkomen, omdat het 'stelsel' geen hooger toelaat, - terwijl dat alles vanzelfsprekend schijnt, plaatst de realiteit ons voor het volgende, zonderlinge, maar scherp contrasteerende, feit: de vrouw,

die door haar baantje een inkomen heeft van twee, drie of meer duizend gulden, verkondigt van de daken, dat zij wel stapelgek zou zijn, als zij daarmee in zulke omstandigheden trouwde, dat zij die som niet meer voor zichzelf alleen zou kunnen gebruiken, afgezien nog daarvan, dat zij haar 'werkkring' veel 'mooier' vindt dan de gezinsbeslommeringen! Zij zegt het gewoonlijk niet in die termen, maar liever in wat wazig gephraseer met 'zielig', 'verrukkelijk', 'eng' of 'zalig', maar daar komt het ten slotte toch op neer: en het gekste is, dat iedereen haar gelijk geeft!.....

En als het den particulier niet voor den wind gaat, dan is dat, zoo niet bij deze, dan toch bij een anders gekleurde groep, altijd zijn eigen schuld. Daarentegen hebben de regeeringen altijd volkomen gelijk, zijn nooit onbekwaam, erkennen nooit gebrek aan kennis om een probleem op te lossen en verdraaien haar stomste fouten nog tot blijken van juist inzicht.

Maar wat zien wij rondom ons heen? Dat onze tijd beu is, tot walgens beu van al dat gepraat over sociale kwesties, van alle politiek, van al dat schijngedemocratiseer, dat met wat holle phrasen en dictatoriale tirannie alle idealen vertroebelt of doodt, alles plat loopt onder de stomme wals van de middelmatigheid. Onze tijd is beu van stakingen, arbeidsconflicten en al dat theoretisch georganiseer. Even onzinnig als de leuze 'Kunst voor het volk' is onzen tijd de leuze gebleken van de phrasen, dat een wettelijke regeling van het minimum-loon en den maximum-arbeidsduur de liefde voor den arbeid en het levensgeluk zou brengen in de woning van den werkman. Is er ooit feller arbeids*haat* en meer gekanker *over* te weinig genot geweest?.....

De mensch is een sociaal wezen, maar met ook zijn eigen geestelijk bestaan, en geen bij van een korf. Hij laat zich evenmin door de eene als door de andere partij 'socialiseeren'. De Tachtiger Beweging - zij moge dan ook soms gedwaald hebben - was een breede cultuurstrooming. Zij wenschte de emancipatie van den *mensch.* Zij eischte het recht op, de eigen individualiteit en de eigen persoonlijkheid te behouden en te ontwikkelen, en verfoeide het door of kwasi namens de philisterige hypocrisie van jan-en-alleman beschoolmeesterd te worden. Haar intuïtie is door den tijd bewaarheid. Haar invloed op ons geestelijk leven is niet te miskennen. Dat die invloed grooter had kunnen zijn, is niet háár schuld!

(Wordt vervolgd.)

San Gimignano door W. Jos. de Gruyter.

Wij kwamen van Florence gespoord in den vallenden avond. Te Poggibonsi stormden de menschen het station uit om een plaats te krijgen in den kolossalen autobus: de trein is twintig minuten te laat aangekomen en oogenblikkelijk zijn alle reizigers opgeslokt. De bagage wordt bovenop geladen; onze koffers en valiezen, ruw en nonchalant gaat men er mee om.

Dan schokt de bus vooruit, onverwacht en overhaast. Schier oorverdoovend rinkelen de losse ruiten: de schetterige klanken spatten uiteen als een vonkenregen van blikkerig geluid, hard ketsen ze op vloer en banken, bespringen de wanden en worden als teruggestooten door 't gekletter van nieuwe vallende klanken. Het is donker, buiten onderscheid ik niets, vóór me doemen de ruggen der Italianen in de benauwende ruimte op als groote zwarte silhouetten. Het schaarsche schijnsel van een walmende acetyleenlamp speelt een grillig spel over de hoofden.

Woest stoot en dreunt en bonst de volle bus, als een levend vezen zich slingerend naar links en naar rechts, op en neer. Telkens bestijgen wij kleine heuvels om dan weer onverantwoordelijk snel te storten in de diepte..... Plotseling wordt er geremd en de zwarte gestalten der passagiers worden vóórover gegooid. Haastig veeg ik het beslagen raampje schoon en zie gevangen in onzen lichtschijn een klein ezeltje, langoorig en met waakzaam glinsterende oogen, stok-stijf stilstaand in een schrik. Nu bewegen zich weer de dunne pooten, aarzelend-nadrukkelijk als van een die slaapwandelt, en het karretje trekt ons langzaam voorbij. De voerman ligt achterover in den wagen, slaapt hij? Is hij dronken?.....

Weer schokken wij voort en de Italianen schijnen los te komen; zij voelen zich vertrouwd, spuwen tusschen hun knieën op den vloer, en boven 't geraas uit schreeuwen ze onverstaanbare dingen tot elkaar. Wij stijgen nu voortdurend, geremd in onze vaart; het is als kwam de bus tot bezinning. Gewend aan het duister spied ik naar buiten en zie het zachte golven van een heuvel tegen den fluweeligen hemel. Langs den weg horten aanhoudend de olijfboomen aan ons voorbij, het licht flitst schichtig over de knoesten en takken, die smeekend en beangstigend zich krommen en kronkelen naar ons toe. Alles snelt weg in den nacht en gaat spoorloos teloor.

Maar de ongenadige rit komt ten einde; luid roept een stem ‘San Gimignano!’ Voor 't laatst maakt men een reusachtige bocht en staat stil. Het rinkelen hield op maar nog suizelt het in mijn ooren. Veel menschen verdringen zich belangstellend om den bus. Onze koffers worden neergeplant op straat en blijven er voorloopig staan, terwijl wij vermoeid en onzeker door hooge nauwe straten gaan. Onwezenlijk doen de barsche gebouwen en de eigenaardige, schaarsche verlichting verhoogt de middeleeuwsche sfeer.

Het pension - een vermoderniseerd oud klooster. Met uitbundige beleefdheid ontvangt men ons, niettegenstaande de merkbare teleurstelling, dat wij ternauwernood een woord Italiaansch spreken. Electrische lichten zijn verblindend na zóóveel duisternis, de warme eetzaal doet weldadig aan. We drinken wijn, we eten omelet met vleesch - ‘ossepootjes’ lacht mijn levensgezellin - en staren afwezig naar het laatste portret van Mussolini, dat er prijkt in vergulde, wanstaltige lijst. Dan gaan we naar bed - maar nòg niet; eerst hangen we nog wat uit het raam, drie verdiepingen hoog, en zien neer op het oude en sombere marktplein. Hoe leuk zoo'n perspectief, zoo van boven af gezien! Het is kil en ik huiver.....

Eindelijk kwamen wij aan op de plaats van onze bestemming in het onbekende land; wij zijn wat opgewonden, stil peinzen wij over 't groote vreemde nieuwe, dat in ons leven is gekomen. Hoe blokken de cubische torens massaal omhoog, boven de horizontale gebouwen aan 't plein. Zien zij smalend neer op 't nietig gedoe der menschen, die daar zitten in het café Salvestrini tegenover ons? De ijdele, indolente Italianen drinken daar en verkletsen den langen

avond, het lijkt of luidruchtige stemmen onnoodig ruzie maken. Maar de torens staan hoog en zwijgend, eenzaam en gelaten. Fier heffen zij de koppen in de kille avondlucht, als reikhalsden zij naar de eeuwigheid. Het café wordt gesloten, kleine figuren verspreiden zich en verdwijnen in de straten, glijden onder donkere poorten door. Geleidelijk versterft 't rumoer, alleen hoort men van verre het knallen van een zweep. Dan is het stil. Onbeweeglijk doemen de torens vóór me op in den nacht.

Deze torens, hoe heb ik hen leeren liefhebben. Want in den beginne beangstigden zij mij wel een weinig. Zij intimideerden mij als ik mij zwak voelde: zoo klein tegenover hun grootheid. Met hun onverbiddelijk geweld sloegen ze mijn klein geluk te pletter en maakten mijn verdriet tot een mieserige absurditeit. Glimlachen durfde ik niet, als ik opzag naar die grijze steenenbouwsels, steile gevaarten in de lucht, dwingend van ernst in stroeve, straffe omlijning. Toch kon men ook iets van meewarigheid voelen als ze stoorloos in den regen stonden: oude afgedankte strijders, tot een leven van niets-doen gedoemd..... Want eens verhieven zij zich in een dicht woud van torens, zeventig naar men zegt; toén geen historisch curiosum, maar een complex middeleeuwsche wolkenkrabbers in de volheid van het agressieve leven. .....Eén voor één vielen zij - hoe onomstootbaar sterk toch waren die overbleven! Oorlog en storm, brand en verbouwing trotseerden zij, en maakten de dagen tot uren, de jaren tot dagen, de eeuwen tot kortstondige jaren. Zij boezemden mij veel ontzag in, en wanneer men in de optochten het Mariabeeld door de met bloemen bestrooide straten droeg, aanbad ik op de derde verdieping mijn heidensche torens.

De lente kwam en buiten ging alles ontluiken, bloeien, lachen, stralen. Op een dag, hoe goed herinner ik mij dat, zag ik naar buiten met iets dat aan verbijstering grensde..... Het was de wekelijksche marktdag, op de ‘piazza’ stonden de vrouwen en de mannen, druk en bedrijvig, en de witte ossen keken goeïg-onverstoorbaar toe. Hoe schoon waren de ossen, blakend in de zon, hoe mooi de aangrijpende blikken, zoo vol van een ondoorgrondbaren weemoed. Maar de lieden schenen allen verheugd en maakten

grappen onder elkaar. Plots was het lente - bijna zomer! Kinderen speelden hun onbevangen spelletjes op de trappen van de oude waterput - het prinselijk monument der ‘Cisterna’, sedert eeuwen ongebruikt, behalve dan door duiven en ‘raggazzi’. Er was vreugde op aarde als in den hemel. Want almachtig blonk aan het firmament het nieuwe licht, prikkelend-klaar; het danste door 't wijde luchtruim, stoeide op de ruggen van de witte waaiwolkjes, het cirkelde opgetogen om de torens en gleed van de daken naar beneden, schuchter uitgelaten, om daar de vele kleuren te bespringen der gele hoofddoeken, blauwe potten en koperen kannen, en roode versierselen om de stoere ossekoppen - heel deze kleuren-klatering nivelleerend tot een trillende blankheid. Onbezorgd was de lichte dag en de kinderen kraaiden van plezier.

Toen zag ik naar de torens en tot mijn verrassing deelden ook zij in de stijgende geluksverbazing. Ontelbare kleine gele en roze bloemen spikkelden tusschen de bonkige steenblokken, kleine groene varens wiegden de fijn gekartelde bladertoppen in den zachten wind. Wit welhaast blonken de torens tegen 't diepe blauw, dat vol nooit geziene flonkeringen was. Zóó leken ze mij minder grimmig toe en werd de afstand tusschen ons niet zoo groot.....

Brandend was daarna de zomer. Vaak dampten de hijgende paarden, de flanken wit schuimend na een kortstondigen rit. De ossen trokken langzaam en loom hun zware vrachten over 't gloeiende marktplein. Als doelloos dwarrelde het stof door de straten, opstuivend af en toe tot lichte wolken, de kleurige bloemen en heesters op de terrassen vergrijzend tot matte bleekheid; maar in het verre dal vlamden fel de papavers. Het blauw van den hemel werd tot een fatum, een obsessie. Italianen verluierden hun vrijen tijd in de schaduwen, zuchtend en zweetend. Rijke Amerikanen kwamen in kostbare auto's, zij schudden het stof van hun mantels en ploften neer aan de tafeltjes vóór 't café, waar oleanders bloeiden in groengebeitste tonnen. Zij dronken thee of kwast, of ook wel likeuren, maar als 't koeler werd, zaten ze aan de hoeken der straten en maakten ijverig aquarellen van bleeke torens tegen stijfsel-blauwe luchten. Hoeveel ultramarijn ze ook gebruikten, altijd konden ze 't nog wel blauwer!..... Maar het deerde de torens niet op zulke infame wijze ‘vereeuwigd’ te worden. Reizigers

kwamen en gingen, maar onaangetast leefden de torens in 't eeuwige.

Het was al een eind in den herfst, toen op een dag tegen zonsondergang een begrafenisstoet aan ons pension voorbij trok. Langs de ‘Cisterna’ ging men, vóórop het kruis en de vlammende fakkels, daarna de beide lange rijen van de mannen in het zwart: zwarten domino met zwarte puntmuts, de onwezenlijk-lichte holten van de oogen cirkelvormig uit het zwart geknipt, de groote ronde hoeden zwart hangend op den rug, - allen eender, allen in gelijken pas, langzaam op gelijken afstand als in een onheilspellend droombewegen. Het regelmatig tempo van hun onafwendbaar voortgaan beklemt mij, lokt mij welhaast in een hypnose, totdat mijn wil verlamt en mijn ontzette verbeelding zich gewillig mee laat voeren in den ononderbroken slenter-doodengang naar 't graf. Nonchalant en toch sinister schrijden zij voort, vertikaal zwart plekkend, gaande vóór de horizontale zwarte kist, als een processie vreemde nachtelijke vogels die een prooi bewaken. Door de schemeringen van 't late licht heen zie ik hun blikken in een blind staren op het kruis gericht, maar van tijd tot tijd spiedt er een omhoog, opzij, als zag hij nooit deze stoffelijke wereld..... Soms vangt er een priester aan te galmen en de anderen vallen in, schier nuchter, vlak en monotoon door het eeuwige herhalen, echoot het klagen door de straten. Zoo trekken zij de huizen langs, phantasmagorische hallucinaties uit een schaduwenrijk, zoo gaan zij de stadspoort door en buiten den stadswal om naar den wachtenden schoot van het kerkhof. Ik echter wìl niet verder; ik keer terug door smalle stegen. Een zwaarte broeit, huizen hellen verstikkend, de vierkante torens dreigen als onverbiddelijke rechters tusschen hemel en aarde. Op straat ziet alles grauw en vermoeid.

Laat dienzelfden avond zitten wij aan 't hooge kloostervenster en wachten den storm af. Loodzwaar drukt de atmospheer en ik denk aan het graf, hoe iedere nacht daar boven dat verstilde leven duizend vuurvliegen dansend zullen dwarrelen, als heiligende goudstof uit de luchten neergeregend..... Daar bliksemt het, een smalle kronkeling boort schichtig door het luchtruim. Hijgend jachten de wolken, stapelen zich op elkaar en rukken weer uiteen..... Plotseling gaat overal het licht uit: een electrische

storing! - zwijgend zien we voor ons uit in een kolkend ondoordringbaar duister. De stad ligt als een angstig dier, dat schijndood veinst. De piazza is woest en ledig, een speelplaats voor daemonen; met moeite onderscheid ik de gedaante van een man, die het plein wil oversteken - dwaas wappert zijn jas in den stormwind, bij de Cisterna is 't of hij rondtolt als een vleermuis. Men roept, dat een boerderij in het dal brandt - er is geen hulp, geen water! Hoe bliksemt het aan alle kanten! De barsche torens lijken spookgevaarten, die men in een vorige incarnatie zag. Bij elke knittering van 't weerlicht lichten zij op uit het onmetelijke zwart, vreemdbleeke vlakken gelijk, waarin heel klein de uitkijkgaten als felle stekende oogen. Hard en akelig krast een uithangbord boven het razen der elementen..... Dan zwijgt abrupt de wind, na een laatste wrokkende vlaag en in het onpeilbaar donker vallen snel en zeker nu de eerste groote druppels. Alle geluiden versterven, lossen zich op in een staag ruischen van regen; in het dal doven langzaam de vuren..... Een venster wordt geopend, wéér een, en wéér een. Van den overkant dringen stemmen tot ons door. Het regent zwaar en aanhoudend.

Anderdaags ontvlucht ik de ommuringen der stad om in het vrije veld te ontspannen. Dankbaar ademt al het zijnde in de koelte na den storm. Gele druivenblaren druipen droefgeestig en het gras, zatgezogen van den natten regen, lijkt puur emeraldgroen. Aan alle kanten rijzen de luchtig teedere berken, waartusschen sporadisch sierlijk strakke cypressen als schildwachten pàl op hun plaats. Naast hen pronken de wilgen: wondere vlammen, donzig, roest-rossig tot oranje-rood; terwijl grillige stammetjes van olijven in rhythmische aaneensluiting scherpe arabesken teekenen op de welige glooiïngen..... Uiterst rustig deint de aarde in heuvels en dalen tot in een ver verschiet, afwezig zich ontblootend van de goud-bronzen en groenige herfsttooisels, den rijkdom van het eigen naakt hervindend in àl doorzichtiger kleedij.

Onwillekeurig zie ik om: achter mij op den hoogsten heuvel het autocratisch stadje, grijs en vervallen, maar dwingend dit wiegelende en zachtkleurige paradijslandschap nog met het geweld zijner bleekgebrande muren en met zijn vele trotsche torens, weerspannig profileerend tegen een lichte lucht.....

.....Met iets van droefheid tel ik de weken vóór ons vertrek.

De laatste maal, dat wij uitzagen op het marktplein, lag er een dikke sneeuwlaag op den grond. Het was heel vroeg in den ochtend en het leek het stilste oogenblik, dat wij in 't luidruchtige San Gimignano beleefden. Dáárom misschien was het voor mij het onvergeetlijkste - onuitwischbaar in mijn herinnering gegrift. Want hoe ontstellend snel vervaagt het meerendeel der indrukken! .....Hitte en stof, muggen en vliegen en vlooien: raakten ooit deze dingen de ziel? Maar ook de ademende monden der Maria-maagden uit de feestelijke optochten zullen mij niet voor altijd bijblijven, ook de karretjes niet met de groote mandflesschen vol Chianti - al zègt men, dat Italië het land is van de liefde en den wijn. Zelfs zullen de zwarthemden der fascisten tot grijze vergetelheid verbleeken.

Maar ònvergeetlijk dat laatste uitzicht op het stille marktplein; onvergeetlijk de wijdheid van het onaangedane sneeuwvlak in steile ommuringen van rust; onvergeetlijk de torens, hoog uit boven de sluimerende stad in hun onverzettelijke geslotenheid - zwijgende wachters vóór de poorten der oneindigheid.

Iets over de kunst en het pessimisme door Hendrik Kroon.

Bij de verzen van Edgar Allan Poe in de Oxford Edition zijn gevoegd drie opstellen van den schrijver over onderwerpen, die met het wezen van de dichtkunst in nauw verband staan. Zij zijn getiteld: *The poetic Principle, The Philosophy of Composition* en *The Rationale of Verse.*

In het eerste vertoog maakt de dichter bij een aangehaald vers *June* van Bryant de opmerking, dat de indruk, die het nalaat, er een is van aangename droefenis. En indien, zegt hij, in de voorbeelden, die ik verder bij u zal inleiden, steeds een soortgelijke toon in meerdere of mindere mate hoorbaar zal zijn, laat mij u dan in herinnering brengen, dat (hoe of waarom weten wij niet) een zeker zweem van droefheid de onafscheidelijke genoot is van alle hoogere openbaringen der ware schoonheid. Het is evenwel:

> Gevoel van droefheid en verlangen,
> Dat geen verwantschap heeft met pijn.
> 't Gelijkt meer niet op leed dan nevel
> Zweemend naar den regen doet zijn.

Na een serenade van Shelley in haar geheel te hebben aangehaald, laat Poe hierop volgen, dat ieder de vurige, nochtans fijne en hemelsche verbeelding er in gegeven op prijs zal stellen, maar niemand in de mate als hij, die zelf uit zoete droomen over een geliefde ontwaakt, heeft rondgedwaald in de geurige lucht tijdens een zomernacht in het Zuiden.

De herkenning van een aandoening, maar in aangenamen zin, wordt hier dus door Poe in een kunstwerk als een belangrijk element voor de aesthetische waardeering ervan aangenomen. Reeds Aristoteles wijst erop, dat een herkenningsscène een waardevol middel vormt voor een belangwekkenden inhoud van een tooneelstuk. Ook zal het werk kunnen behagen, wanneer wij onpartijdig tegenover de toegepaste stof staan, maar het aesthetisch genoegen wordt op het spel gezet wanneer de inhoud herinnert aan een pijnlijk voorval in ons bestaan. (Edm. Tassy. L'activité psychique).

De aangename droefenis, waarvan Poe gewaagt bij zijn bespreking van het gedicht van Bryant houdt een tegenstelling in. Een droef voorval, dat ons niet persoonlijk betreft, aesthetisch voorgesteld kan in ons een gevoel van welbehagen opwekken.

Er bestaat dus een oorzakelijke band in ons tusschen deze twee gevoelstonen, de eerste wekt den tweeden op, de droefheid brengt in dit geval een genoegen te weeg. Opdat deze waarden, daar zij tegengesteld zijn, niet met elkaar in strijd komen, moeten zij behooren tot verschillende gebieden in het begripsvermogen vervat. De psychische gevoelens van smart en genoegen moeten dus functioneel onderscheiden zijn van de gevoelens van lust en belemmering, die in de gedachte optreden; deze zijn eveneens verschillend van de lichamelijke lust en onlustgevoelens.

Er moet dus, functioneel onderscheiden van andere wijzen om te gevoelen, een verstandelijke gevoeligheid bestaan, waarmede de aesthetische indrukken zich verbinden. De weerslag, die van het voortbrengsel van dezen arbeid van het verstand op de overige gevoelssferen uitgaat kan zoo sterk zijn, dat deze cenesthesisch wordt, d.i. het globaal gevoel van onze denkende eenheid, het ik, aandoet. De werkzaamheid van het verstand is de onvermijdelijke bemiddelaar van de psychische werkzaamheid.

In the Philosophy of Composition wijst Poe er op, dat het meerendeel der schrijvers, speciaal der dichters, er prijs op stelt te doen gelooven, dat zij hun werken samenstellen onder drang van een soort van lichten waanzin, uit een intuïtie, die hen in geestverrukking brengt en zij zouden rillen bij het denkbeeld, om het publiek een kijkje achter de schermen te laten nemen, op de bearbeide en op en neer gaande onzuiverheden der gedachte, op het ware doel pas bij het einde gegrepen, op het onnoemelijk aantal

flikkeringen van geest, die niet aan de volheid van een inzicht toekomen, op de gerijpte denkbeelden in wanhoop als onbruikbaar verstooten, op de voorzichtige uitkiezing en verwerping, op de lastige schrappingen en invoegsels, in één woord: op de raderen en rondsels, den takel voor de tooneelverandering, de haneveeren, het roode verfje en de zwarte moesjes, die negen en negentig keer op de honderd, de have uitmaken van den letterkundigen comediant.

Poe zet dan uiteen, hoe het gedicht ‘The Raven’ tot stand is gekomen. Het is mijn bedoeling, schrijft hij, duidelijk te maken, dat geenerlei punt uit zijn ordening tot toeval of tot de onmiddellijke gewaarwording kan teruggebracht worden, dat het werk, woord voor woord, tot de voleindiging, voortgeleid is met de nauwkeurigheid en strenge gevolgtrekking als bij de oplossing van een wiskunstig vraagstuk.

Eerst kwam hij tot de bepaling van de lengte van het gedicht, dan tot de overdenking van den indruk, dien het moest maken en hierbij hield hij steeds de bedoeling in het oog, dat men het algemeen moest kunnen waardeeren.

De schrijver weidt verder uit over zijn begrip van schoonheid en zegt dat wat de toon betreft, van hare hoogste openbaring, de ervaring geleerd heeft, dat deze er een is van droefheid.

Schoonheid van welke soort roert onveranderlijk in haar opperste ontwikkeling de gevoelige ziel tot tranen.

Droefgeestigheid is dus de zuiverste van alle dichterlijke gevoelstonen. Bijgevolg werd deze voor zijn gedicht The Raven toegepast.

Veroorloof mij in verband met Poe's uiteenzetting een uitstapje naar Henri Poincaré, die zijn boek ‘La valeur de la Science’ aanvangt met treffende opmerkingen te maken over de waarde der waarheid.

Het zoeken naar waarheid, meent hij, moet het oogmerk zijn van onze werkzaamheid, het is het eenige doel harer waardig. Zonder twijfel moeten wij ons inspannen om het leed der menschen te lenigen, maar om welke reden? Niet te lijden is een negatief ideaal en dat het beste te bereiken zou zijn door de vernietiging der wereld.

Wanneer wij begeerig zijn den mensch meer en meer bevrijd te zien van stoffelijke zorgen, is dit opdat hij zijn gewonnen vrijheid gebruiken kan voor de studie en de bespiegeling der waarheid. Maar de waarheid biedt eenige verschrikking. Om haar te zoeken

moet men geheel onafhankelijk zijn. Als wij daarentegen willen handelen, als wij sterk willen staan, moeten wij vereenigd zijn.

De reden tot schrik voor haar is, dat men een oorzaak van zwakheid in haar ziet. En toch dient men geen vrees voor haar te koesteren, - zij enkel is schoon.

Dit geldt voor de wetenschappelijke waarheid, die moet worden bewezen, zoogoed als voor de moreele, die gevoeld wordt. Die van de eene houdt kan zich aan liefde voor de andere niet onttrekken. Om de eene zoowel als de andere te vinden, moet men zijn ziel volkomen bevrijden van het vooroordeel en den hartstocht, men moet komen tot volstrekte oprechtheid (zijn ik-gevoel, zooals Nietschze het uitdrukt, zuiveren van zelfbedrog).

Deze twee soorten van waarheid eenmaal ontdekt, geven ons dezelfde vreugde. Beide trekken ons aan en ontvluchten ons. Ze zijn nooit vastgelegd; wanneer men gelooft ze bereikt te hebben, ziet men, dat ze nog weer vooruit zijn op den weg en hij die ze volgt kent nimmer rust. Wie vrees heeft voor de eene, heeft die ook voor de andere.

En nu sprekend over het werktuig om de waarheid te zoeken, het verstand, wijst hij er op, dat zelfs bij de wiskundigen twee vormen voorkomen, de logische en de intuïtieve. Kan hierin een reden tot wantrouwen liggen? Kunnen aan zoo uiteenloopende geesten de wiskundige stellingen onder hetzelfde licht verschijnen? Kan de waarheid, die niet voor allen dezelfde is, de waarheid zijn?

Maar van dichtenbij beschouwd, wordt het duidelijk, dat deze werkers, zoo verschillend aangelegd, arbeiden aan een gemeenschappelijke taak, die niet zonder hunne hulp zou kunnen voltooid worden en dit stelt ons weder gerust.

Poincaré haalt tot staving van zijn zienswijze verschillende voorbeelden aan en komt tot het besluit, dat de verschillen in denkwijze aangeboren zijn en niet door de opvoeding ontwikkeld.

Nietschze deelt met betrekking tot het ontstaan van Zarathustra mede, dat ieder der drie boeken van dit prozagedicht in ongeveer tien dagen werd geschreven. Men kan zich geen denkbeeld vormen, geeft hij aan, van de heftigheid van een dergelijk worden.

Heeft iemand, vraagt hij, aan het eind der 19e eeuw een duidelijk besef ervan wat dichters uit een sterk tijdvak inspiratie noemden? Met een rest van bijgeloof in zich zou men inderdaad de voor-

stelling nauwelijks kunnen afwijzen slechts een incarnatie, een spreekhoren, een medium van veel sterker machten te zijn.

Het begrip openbaring in dezen zin, dat plotseling met onuitsprekelijke zekerheid en fijnheid iets zichtbaar, hoorbaar wordt, dat hem een schok in zijn binnenste geeft en hem ondersteboven werpt geeft een aanduiding ervan.

Men hoort - men zoekt niet; men neemt - men vraagt niet wie er geeft. Als een bliksemstraal schiet een gedachte te voorschijn, met noodzakelijkheid gevormd zonder aarzeling, ik heb nooit een keuze gehad.

Een verrukking waarvan de hevige spanning zich in een tranenvloed ontlaadt, waarbij de stap onwillekeurig versnelt en vertraagt; een volkomen buiten zich zelf zijn, waarbij men zich duidelijk bewust is van voortdurend fijne huiveringen en rillingen tot in de teenen; een diepte van geluk, waarin het smartelijkste en duisterste niet als tegenstelling werkt, maar als iets dat vereischt wordt, als een noodzakelijke kleur bij een dergelijken overvloed van licht, een instinct van rhythmische verhoudingen.

Alles geschiedt in de hoogste mate onvrijwillig, maar als in een storm van vrijheidsgevoel, van niet gebonden te zijn, van macht, van goddelijkheid, enz.

Ruim honderd jaar te voren had Jean Jacques Rousseau in een brief aan Malesherbes een soortgelijke beschrijving eener inspiratie gegeven.

Ik zocht Diderot op, die toen in Vincennes gevangen zat. In mijn zak had ik een Mercure de France, waarin ik onderweg begon te bladeren. Ik stootte op een vraag van de Academie te Dyon, die aanleiding gaf tot mijn eerste geschrift. Als ooit iets op een inspiratie geleken heeft, dan moet het de opgewondenheid zijn, die zich daarbij van mij meester maakte.

Plotseling voelde ik mijn geest verblind door duizend lichten. In massa stroomden mij de gedachten toe met een kracht en verwarring, die mij op onuitsprekelijke wijze in beweging brachten. Mijn hoofd was verdoofd als bij dronkenschap. Heftig hartkloppen benauwde mij en deed mij hijgen. Daar ik loopend niet meer kon ademen ging ik onder een boom zitten en bracht daar een half uur door in zulk een opwinding, dat ik bij het opstaan voelde, dat de voorkant van mijn jas nat van tranen was zonder mij bewust te zijn geweend te hebben.

Als ik een vierde deel had kunnen opschrijven van wat ik onder dien boom zag en voelde, met welke helderheid zou ik alles, wat met elkaar in tegenspraak is in de maatschappelijke orde, hebben blootgelegd, met welke kracht alle misbruiken van onze regelingen uiteengezet, met welken eenvoud bewezen, dat de mensch van nature goed is. (Ernest Seillière).

Hieraan kan toegevoegd worden, dat reeds de homerische Zanger zingt: door de muzen en Apollo onderwezen, maar er zijn er ook, die uit zich zelf geleerd hebben.

Zoo is bij het begin der Grieksche dichtkunst het inzicht al aanwezig van haren dubbelen oorsprong: de geestvervoering en het zich eigen maken langs den weg van het nadenken. (H. Lind).

Poe kenschetst zichzelf door de uitvoerige mededeelingen omtrent zijn manier van werken als behoorend tot de logisch aangelegden en zijn min of meer schampere opmerkingen kunnen het bestaan van de intuïtieven, die op andere wijze scheppen, niet tot een sprookje maken.

Zijn opvatting over den eenigermate droefgeestigen toon, die eigen zou zijn aan de uitingen der hoogste schoonheid wordt door velen gedeeld, o.w. ik enkel Shelley, Schopenhauer en de Musset wil noemen. Wij zijn hier aangeland op het moeilijk terrein van de waardeering van kunstwerken.

Dagelijks kan het ervaren worden hoe uiteenloopend de aesthetische smaak is en hoe afwijkend geoordeeld wordt over de grondslagen van de kunst, al naar mate verschillende karakters hun gedachten daarover uiten. Het zal voor niemand nadere opheldering behoeven, dat de dichters behooren tot de temperamenten met groote vatbaarheid voor aandoeningen, zij worden dan ook ingedeeld bij de nerveuzen, de sentimenteelen en de gepassioneerden, naar de rangschikking van Heymans.

Deze onderzoeker maakt in het klassieke melancholische temperament de onderscheiding van nerveuzen en sentimenteelen, naarmate de aandoeningen korter of langer bij de vertegenwoordigers na werken. (Primaire of secundaire functie).

De sentimenteelen, tot wie de meeste dichters schijnen te behooren naar de uitkomst van een biographisch onderzoek van Heymans, bezitten verschillende hoedanigheden, die aan het dichterschap in hooge mate bevorderlijk zijn: als sterke vatbaarheid voor aan-

doeningen met een lange nawerking, het vermogen om zich te kunnen verdiepen, geduld, nauwgezetheid van geweten, verhevenheid, neiging om het ideaal ik op te voeren en alles in verband te denken met godsdienst en zedelijkheid, verder zijn zij weinig eerzuchtig, spaarzaam en hulpvaardig. Wat de lichamelijke gezondheid betreft staat zij onderaan en de overheerschende stemming is eenigszins zwaarmoedig.

De correlaties van de nerveuzen en de gepassioneerden zijn zeer verschillend van die der sentimenteelen. Eerlijkheid, nauwgezetheid, strenge liefde voor de waarheid zijn onder het gemiddelde bij de nerveuzen; eerzucht, ijdelheid, erotische neigingen ver er boven. Zij gaan vlot met geld om, hebben geest en fantasie, zijn verstrooid, neiging voor symboliek, onderhevig aan wisseling van stemming, denken en handelen zijn dikwijls bij hen met elkaar in strijd en zijn ze vol innerlijke tegenspraak.

De gepassioneerden, in welke groep ook dichters en opmerkelijk veel dichterphilosofen voorkomen, onderscheiden zich behalve door emotionaliteit, door ernst en nauwgezetheid van geweten, heftigheid, heerschzucht etc.

Alle drie groepen met sterke vatbaarheid voor aandoeningen hebben een dyskolistische stemming gemeen, d.i. een zekere ontevredenheid met het leven en de wereld.

Poe wordt naar bijzonderheden uit een biographie van Lauvrière door Heymans gerekend te behooren tot de nerveuzen, aan wie een droefgeestige stemming bij afwisseling eigen kan zijn.

Zijn mededeelingen omtrent het ontstaan van het gedicht ‘The Raven’ doen het voorkomen, alsof hij naar willekeur een zwaarmoedigen toon kon toepassen.

De dichter schrijft toch: ‘de lengte, de onderverdeeling, de toon aldus bepaald zijnde.’ Deze overwegingen van inhoud en lengte doen denken aan beschouwingen van Aristoteles in de Poetica en de toon van droefheid herinnert aan diens eisch van het tragische, wisseling van geluk en ongeluk.

Nu zal ieder wel eens voor korter of langer tijd in een droefgeestige stemming hebben verkeerd maar voor wien zwaarmoedigheid niet in zijn aard ligt, moet daar een sterke reden voor bestaan en de stemming is dan gewoonlijk niet lang van duur.

Dit type zal den droefgeestigen gevoelstoon zeker niet uit zich

zelf kunnen opwekken, den sentimenteele is deze toon zeer eigen, maar is het aannemelijk, dat een nerveuze, die den toon kent, dezen naar willekeur zou kunnen oproepen, b.v. op het oogenblik, dat hij in een waarlijk vroolijke stemming zou verkeeren.

Het laat zich denken, dat deze toon, buiten de eigenlijke aandoening om die hem voortbrengt, nagebootst zou kunnen worden als bij tooneelspelers voorkomt, maar het is moeilijk te verstaan, dat dit bij Poe het geval zou zijn wegens zijn hooge waardeering van dezen toon voor het kunstwerk, tenzij juist deze waardeering hem tot de nabootsing zou verleiden.

Aannemende dat hij werkelijk behoort tot de groep der nerveuzen, dringt zich de gedachte op aan eenig zelfbedrog bij Poe in dezen zin, dat hij meent een eigenschap door zijn wil op te roepen, die zich echter van nature in sterke mate in hem aandient, zoodat aan zijn onbewustheid een grooter aandeel zou toekomen bij zijn scheppenden arbeid dan hij zelf inziet; misschien is dit met de ordening, die ook door gevoel geleid wordt evenzeer het geval. Zelfs de mensch, die zich zekere regelen goed ingeprent heeft, gaat deze onbewust toepassen. De kunst der opvoeding zegt Dr. Gustave de Bon bestaat daarin om het bewuste tot het onbewuste te doen overgaan.

Wat nu de overtuiging betreft, door velen gedeeld, dat een zweem van droefheid de onafscheidelijke gezel is van iedere hoogere openbaring der schoonheid, waarvoor Poe geen verklaring aan de hand weet te doen, hierbij zijn verschillende opmerkingen te maken, die, het zij vooropgesteld, niet worden neergeschreven met de bedoeling een bewijs voor deze meening te geven, maar ruimte willen laten voor andere overwegingen.

De dichters behooren voor het grootste gedeelte tot de twee groepen, die samen het klassieke melancholische temperament uitmaken, gevoelsmenschen, vatbaar voor de hoogste genieting, maar tengevolge van hun groote gevoeligheid voor de kleine en grootere rampen van het leven, meer nog voor hevig leed.

Door het geluk en het ongeluk dat zij afwisselend beleven en dat zij anderen bij voortduring zien ondergaan, moet zich in hun voor aandoeningen vatbaren geest, die de indrukken langen tijd vast houdt, wel een sterk gevoel voor de tragische tegenstelling ontwikkelen, waardoor deze onbewust steeds in hun gedachtengang medespreekt.

Zij biedt dus door de herinnering aan het ervaren leed en het medelijden, eerlijke erkenning van en aandeel aan andermans leed, een natuurlijk tegenwicht voor het eenzijdig ondervinden der vreugde.

Wanneer de dichters dus uit hunne volle persoonlijkheid scheppen, moet wel steeds, zelfs wanneer zij uiting geven aan hun verrukking, de toon van een zekere demping door de tragische ervaring globaal in hun onderbewustzijn aanwezig, medeklinken.

Aesthetisch wordt het de schaduw, die tegen de werking van het licht afsteekt en dit in evenwicht houdt.

Lessing maakt in zijn Laokoon de opmerking, dat een kunstenaar voor een kunstwerk dat langer dan een oogenblik moet beschouwd worden een vruchtbaar moment ter uitbeelding dient uit te kiezen, n.l. een, dat aan de verbeelding vrij spel laat.

Hoe meer wij zien, hoe meer wij erbij kunnen denken, dat ermede in verband staat. Hoe meer wij eraan toegevoegd denken, hoe meer wij ons verbeelden te zien. Geen oogenblik is daarvoor ongunstiger dan dat wat samenvalt met de hoogste stijging van een aandoening of een hartstocht.

Daarboven gaat niets uit en het opperste te doen zien beteekent de verbeelding te verlammen en haar te dwingen, wijl zij niet boven den zinnelijken indruk uit kan gaan, zich met zwakkere beelden op lager plan bezig te houden, daar zij de zichtbare volheid van uitdrukking als haar grens schuwt..

Wanneer een enkel oogenblik door de kunst een onveranderlijken duur verkrijgt, moet dit niet iets weergeven, dat zich niet anders als voorbijgaand laat denken.

Alle verschijningen die naar ons weten plotseling opkomen om plotseling te verdwijnen, zij mogen van aangenamen of verschrikkelijken aard zijn, krijgen door den duur, die hun de kunst geeft, een tegennatuurlijk voorkomen, zoodat de indruk, dien het werk maakt bij iedere beschouwing verslapt en wij eindelijk van het voorwerp gruwen.

La Mettrie, die zich als een tweede Demokritus liet schilderen, schijnt slechts de eerste maal, dat men zijn portret ziet, te lachen. Als men het meermalen bekijkt verandert de philosoof in een gek en het lachen in grijnzen. Zoo gaat het met het schreien in omgekeerde orde.

Het is een in de psychologie bekend feit, dat normale menschen na een uitbundige vroolijkheid van eenigen duur een zekere misnoegdheid ondervinden als een terugslag. Aan den anderen kant vertoonen de hoogste ontsteltenis en droefheid eveneens inzinkingen, dikwijls gekenmerkt door de beuzelachtigheid der indrukken, waarvan de tegenstelling zelf als hinderlijk door de betreffende personen wordt ondervonden.

Hieruit volgt, dat de hoogste uiting der aandoeningen zich niet lang kan handhaven en dat geest neiging bezit bij wijze van reactie om een tegenbeeld op te roepen.

Een eenzijdige voorstelling van vreugde of smart speciaal in hare uitersten wordt dan ook aesthetisch niet aanvaard, waardoor het aannemelijk wordt, dat een zweem van droefheid steeds de gezel is van de hoogste openbaring der schoonheid in de kunst, voortgebracht door den toon der tragische tegenstelling, die in den geest van den schepper werkzaam is en onbewust steeds medeklinkt.

In het museum te Sèvres werden mij door een oppasser twee eierschaalbordjes getoond, het oorspronkelijk Chineesch model en zijn Fransche nabootsing.

De bordjes waren op het eerste gezicht niet van elkaar te onderscheiden. Bij een nadere beschouwing bleek de aesthetische werking van het eene toch grooter dan die van het andere te zijn. De winnaar was het origineele en een nauwkeurig onderzoek gaf aan, dat het o.a. eenige lichte schaduwen rijker was, die bij de nabootsing waren weggevallen.

Reeds volgens Aristoteles laat zich een onderscheiding in de dichtkunst maken, die haar grond vindt in het karakter en de wijze van beschouwing der menschen; de ernstige, edele naturen wilden ernstige en edele handelingen en menschen nabootsen, de naturen van lichteren aanleg bewerkten ook minder ernstige stof.

Onder de lotgevallen van een leider van een paardenspel, vond ik vermeld, dat hij als knaap van Duitschland naar Amerika uitweek, alleen in het bezit van een viool, om te trachten daarmee als straatmuzikant in zijn onderhoud te voorzien. Op een dag bezig waarschijnlijk een gevoelvol wijsje uit zijn vaderland te spelen, kwam een man uit de omstanders op hem af met den eisch iets pittigers te laten hooren, he wanted something more pep. Door zijn inmenging ontstond zooveel oneenigheid, dat zelfs de viool van den armen jongen bij den twist werd stukgeslagen.

Een klein treurspel in eenvoudigen vorm op het gebied der kunst, ontstaan uit het verschil van temperament en het daaruit voortvloeiend onderscheid van smaak.

Bij de Grieken was reeds verschil van opvatting omtrent het doel der kunst en omtrent de werkwijze heerschte evenmin overeenstemming. Sophocles beeldde, naar eigen aanduiding, menschen uit zooals ze moesten zijn, dus ideale en Euripides, zooals zij waren, dus realistische figuren.

Omtrent de uitwerking, die de voortbrengselen der kunst op het menschelijk gemoed zouden hebben, bestaan zeer tegenstrijdige meeningen. Aristoteles zegt, dat het treurspel door middel van ontroering en aandoening, vrees en medelijden, een weldoende bevrijding van zelfzuchtige gemoedsbewegingen bewerkt. Lessing meent, dat alle soorten van poëzie den mensch dienen te verbeteren; hij vind het betreurenswaardig, dat men dit eerst bewijzen moet en nog erger dat er dichters zijn, die aan de waarheid dezer uitspraak twijfelen.

Goethe vindt daarentegen dat de muziek zoomin als een andere kunst op de zedelijkheid vermag in te werken. Wie op den weg voortgaat zegt hij, van een innerlijke, waarlijk zedelijke ontwikkeling, ervaart en erkent, dat treurspelen en tragische romans den geest geenszins stillen, maar het gemoed eerder onrustig maken en aan vage, onbestemde toestanden overleveren, die aan de jeugd lief zijn, waardoor deze met voortbrengselen van dien aard hartstochtelijk pleegt ingenomen te zijn.

Wat nu de schoonheid zelve betreft, zij maakt geen enkelvoudig begrip uit. Als een ijk kan zij niet op een werk gestempeld worden, zij is geen vluchtige stof, die er aan kan toegevoegd worden om het te doen slagen.

De kunst is zelfs haar uitsluitend gebied niet.

Gaan wij niet uit van haar begrip, maar onderzoeken wij hoe het gevoel voor haar bij den mensch tot stand komt, dan zien wij, dat haar inhoud en vorm verschillend gewaardeerd wordt naar den leeftijd, het geslacht, den aard en de geestelijke gesteldheid van den beschouwer.

Het voornaamste middel voor de ontwikkeling van den mensch is de aangeboren zucht tot nabootsing. Bij het begin van zijn ontstaan is het ik de onzekere vertegenwoordiging van vermogens,

voortspruitend uit de zintuigelijke en geestelijke werkzaamheid.

De vraag naar den oorsprong van gedachten en gevoelens zou onoplosbaar zijn, indien men niet een functioneele zelfstandigheid aannam van een zintuigelijke werkzaamheid, die onmiddellijke betrekkingen onderhoudt tusschen organisme en omgeving, van een geestelijke werkzaamheid, waardoor de prikkels, die van buiten komen, bewust worden en van een werkzaamheid der ziel, waardoor de individu, die zich van zijn persoonlijkheid bewust is, reageert op de prikkels, die hij ontvangt.

Het ik wordt opgebouwd door opeenvolgende vereenzelvigingen met een groote rij van personen en denkbeelden, niet als een saamgesmolten geheel, maar de beelden schijnen bewaard te blijven van de vele figuren, waaruit het is samengesteld en het is dan ook in staat weer in zijn deelen uiteentevallen. Naast een horizontale aaneenhechting is er een verticale werkzaam, omdat naarmate leeftijd en ontwikkeling stijgen, vereenzelvigingen tot stand komen met andere trekken van dezelfde personen, waardoor dus andere waardeeringen ontstaan.

Om een voortreffelijke persoonlijkheid te worden op zijn gebied is het noodzakelijk, dat de opgroeiende kunstenaar zich vereenzelvigt met door de ervaring erkende waardevolle regelen en voorbeelden voor de kunst, die hij beoefent.

Vele geroepenen beginnen zich te richten naar voorbeelden uit de omgeving, waarin de juiste beginselen geen toepassing vonden of meenen naar eigen regelen, waaraan de ondervinding geen steun verleent, kunstwerken te kunnen voortbrengen en zij vinden meermalen nog vele aanhangers onder gelijkgevormde geesten.

Waarde kan alleen door vergelijking worden bepaald en om de beteekenis van kunstwerken tegenover elkaar te schatten, is het noodig, alle elementen te wegen, die een werk belangwekkend kunnen maken.

De waardeering van een kunstwerk hangt te zeer samen met de eigenliefde van den beschouwer, die gevleid is met in het werk elementen terug te vinden, waarmede hij vertrouwd is of teleurgesteld door het tegendeel, dan dat het vergelijkend oordeel anders als aan een veelzijdigen, onpartijdigen, belangeloozen, hooggevoeligen en ontwikkelden geest mag worden overgelaten.

De openbare beoordeeling toch wordt bovendien dikwijls

beïnvloed door factoren, die geheel buiten de kunst staan, in het algemeen gesproken door redenen van macht, van geldelijken aard of om een bepaalde richting tot aanzien te brengen, soms door wraak of kwaadsprekerij.

Aristoteles spreekt reeds van de zwakheden van het publiek, waardoor de dichters zich laten verleiden om het in smaak tegemoet te komen en zij de juiste regelen aan het kunstwerk te stellen, doen verslappen. Wie te veel aan den smaak van het publiek tegemoet komt, zal blijken onder de opgave te blijven, wie geen rekening houdt met diens begripsvermogen faalt eveneens, daar een eisch van begrijpelijkheid mag gesteld worden. De grens is hiervoor moeilijk te trekken, omdat het publiek uit verschillende lagen bestaat en dus een onderscheiding in soorten der kunstenaars als volksdichters etc. aannemelijk mag heeten.

Het ligt voor de hand om te gelooven, wanneer men de geschiedenis der kunst in het oog houdt, dat de gevoeligheid en bekwaamheid om kunst voort te brengen en deze te verstaan in alle tijden, niet even groot is. Ook zal het onderwerp der gevoeligheid in alle perioden niet hetzelfde zijn.

De tranen, waarvan Poe gewaagt, gestort om der schoonheidswille in haar opperste openbaring, worden hedentendage niet meer in ruime mate vergoten.

Hoezeer het onderwerp in de kunst naar den leeftijd verschillend gewaardeerd wordt, kan nog blijken uit een ontboezeming van Nietzsche, neergeschreven tijdens een apollinische geestesgesteldheid, die hem bij afwisseling eigen kon zijn. Te veel dichters, meent hij, zijn ten achteren, die met hun metaphoren het antieke animisme weer opwekken. Een kunst; zooals die voortkwam uit Homerus, Sophocles, Calderon, Racine, Goethe, als een overschot van een wijze en harmonische manier van leven, dat is de rechte, waarnaar wij eindelijk leeren grijpen, wanneer wij zelf wijzer en harmonischer zijn geworden.

Niet die barbaarsche, al moge zij nog zoo'n verrukkelijke opborreling zijn van vurige en bonte dingen uit een onbeteugelde chaotische ziel, welke wij als jonge menschen daar voor hielden.

(Wordt vervolgd).

Tooneel-notitie door Joh. W. Broedelet.

Cees Laseur

Men moet er tegenwoordig in 't algemeen al heel jong komen, of men raakt niet meer aan bod. 't Is, als raast de tijd steeds sneller en, grijpt men dien niet in haastige vlucht, zoo is hij alweer voorbij en men krijgt z'n kans niet meer. Vooral virtuozen dienen er in den dageraad huns levens als 't bekende gehoenderte bij te zijn, of ze pikken om niet. 't Is de jèùgd, die moet slagen. Wat daarna komt, heeft geen waarde. En zeer zeker verlangt men dat ook van den huidigen acteur, die immers, waar hij ten deele slechts herscheppenden arbeid levert, tot de virtuozen gerekend mag worden.

Als één dat alles welbegrepen heeft en er zich naar kon richten, is dat Cees Laseur, die zoo pas, bij z'n twaalf en half jarig feest, als 'n volledig, naar alle kanten volgroeid acteur voor ons stond. Dat hij jubelde, zooals dat dan heet, in de rol *Siegfried*, doet daarom haast symbolisch aan!

Het stuk, dat hij voor z'n gedenkwaardigen dag koos, heeft veel zonderlingheden en boeit misschien juist dààrdoor. Het behoort tot de tientallen, die na en om den oorlog geschreven werden. Men vindt 'n vrijwel geheel ontkleed, zwaar gewond officier. Men redt z'n leven, doch z'n geheugen is hij totaal kwijt, zoo ook z'n spraak. Eene verpleegster doet hem door hare uiterste zorgen als 't ware opnieuw geboren worden. Ze leert hem spreken (de Duitsche taal!), vertelt hem, wat de eeuwige lichten boven z'n hoofd beduiden (de sterren), verklaart hem, in zoover 'n mensch daartoe in staat is, het leven Het

resultaat van dit alles is wel wat àl te bevredigend: na luttele jaren wordt deze volwassen zuigeling, zooals men 'm gerust noemen mag,.... minister van binnenlandsche zaken, wat me voor regeerings-personen nu niet bepaald 'n compliment lijkt! Maar, enfin, men moet tooneelstukken, en vooral dit, liefst niet al te reëel opvatten. 'n Ietwat bizarre fantasie geeft op haar tijd bijzonder geneugt.

Spoedig blijkt dat Siegfried, de door zijn landgenooten op de handen gedragen leidsman, 'n..... Franschman is! *Zij*, de geliefde, die 'm vóór negen jaar verloor, en 'n vriend herkennen 'm. 'n Prins von Zetten Hohenberg, die de oude monarchie wil doen zegepralen en Siegfried als 'n vijand van Duitschland beschouwt, intrigeert tegen 'm, onder meer door z'n openlijke ontmaskering, waardoor Siegfried toch wel onmogelijk voor z'n hooge post moet worden. Maar, nee, al *is* hij Franschman, z'n nieuw vaderland wenscht 'm niet los te laten. Wat komt 't er op aan, klinkt 't wel wat goedkoop hoogdravend door 't stuk, waar men geboren werd: als men maar mènsch is! (levendig applaus van den engelenbak, waar zoo'n mooi klinkend woordje om den dooien dood niet onopgemerkt voorbij gaat!) Doch Siegfried, aan de hand van zijn geliefde, wenscht Frankrijk, dat immers geheel uit z'n geheugen is weggewischt, weer te leeren kennen en Duitschland zit weer eens zonder minister. In ander opzicht heeft 't echter, mèt de geheele wereld, winste: de Franschman-Duitscher, van geboorte Jacques, doch later Siegfried geheeten, zal in daad en woord verkonden, dat er voor den wàren mensch geen landsgrenzen zijn. En met dit Bengaalsche vuur der algemeene broedermin zakt onder luid hand-geroffel het doek.

Men ziet, men moet het stuk niet al te letterlijk opvatten: het is meer symbolisch bedoeld. En als zoodanig heeft Laseur z'n verpletterend zware rol ook begrepen en ons prachtig voor oogen gesteld.

Het was in vele oogenblikken geen gewoon levend mensch, wat zich daar aan ons vertoonde, wat daar sprak, zich bewoog. Neen, daar ging iets wonderlijks rond, iets, waarvan de geheimenis ons beangstte en ontroerde, 'n.... Homunculus! Dit was geen uit mensch geborene! Toen zijn lichaam reeds vol-

wassen was, om zoo te zeggen kant en klaar gemaakt, schonk de verzorgende verpleegster het 't leven, dat daardoor nooit geheel z'n eigen werd, van hemzelf! Haast werktuiglijk doet hij al wat hem geleerd werd, doch z'n ziel, z'n geest zijn zoek. Dit maakt Laseur's creatie zoo grootsch en tragisch, dat ik er ademloos naar staarde. Het was niet minder dan geniaal.

Erbarmen greep den toeschouwer aan voor zoo'n hulpelooze. En als hij zich dan tot z'n geliefde wendt en zegt: ‘Heet jij Geneviève? En heb ik jou lief?’, alles wel ontzaglijk bedroefd, maar zonder bruisenden hartstocht (want hij weet immers niet, wat de liefde is!), was 't een oogenblik niet meer aan te zien van menschelijke ellende.

Met deze rol heeft Laseur, die zich veelal in 't fijne blijspel onderscheidde, 'n nieuwen, zij 't vermoeden kant van z'n groot talent getoond. En zooals hij z'n groote scènes speelde, vaak vele minuten van stilte, welke hij - zelfs zonder 'n gebaar - enkel vulde met de spanning zijner emotie, 't bewees, tot welke hoogte hij 't reeds heeft gebracht.

Ik wensch er me dan ook - ijdelheid is nu eenmaal niemand geheel vreemd! - geluk mee, dat ik vóór vele jaren deze schoone toekomst van den jongen Laseur zag en aanduidde en 't sterkt me extra in m'n overtuiging, dat we nog kolossale dingen van 'm mogen verwachten. Wanneer de tweede twaalf en 'n half van 'm vol zullen zijn, behoort Laseur tot die Nederlandsche spelers, wier naam zelfs over onze grens klank hebben. Wat wat zeggen wil! Want Jacques mag zooveel Siegfrieden als hij wil, de Hollander *blijft* eenigszins 'n Europeesche Chinees. Zelf sprak Cees, in de ontroering van het huldigings-oogenblik, den wensch uit: ‘ik wil 'n universeel kunstenaar zijn’. Met zijn Homunculus-Siegfried bewees hij, niet te hoog te grijpen in z'n verlangens.

Roepen door Hélène Swarth.

I.

In rouw van wolken witte lentemaan -
De storm verwaait de bloemen op je graf.
  Aldóor dat kloppen! 'k Luister, huivrend laf.
Dan wend ik, wijl 'k den zin niet kan verstaan,
Van 't ondoorgronde de angstvolle aandacht af.
  't Wordt plechtig stil. - 't Was toch geen droom, geen waan?
Was jij 't? En ben je, ontmoedigd, heengegaan?
'k Voel nu dat zwijgen als verwijt en straf.

Bevrijde ziel! gevoel, nu je álles weet,
  Hoe liefdevol 'k je leven medeleed!
Waarom als wroeging kwelt die vreemde smart?

Ik luister nog. - De stilte is leeg en koud
  En droever nog dan toen, in 't meubelhout,
Dat kloppen klonk als 't kloppen van je hart.

II.

De moede grijzen moet ik zeer beklagen,
Die, ziek in herfst al, in de lente sterven -
  Als dorre blaadren, weerloos, wervlend, zwerven,
- Wijl Oostewind met vroolijk-booze vlagen
Al wat niet stemt met lente's blijde verven
Van 't aangezicht der groenende aard wil vagen,
Ten doodendans meedoogenloos komt jagen -
Die droeve dolers, die geen rust verwerven;

Zoo zie 'k die uit het lijf verdreven zielen.
  Maar stil! in deemoed wil ik nederknielen.
O God! aanzie het smeeken van mijn handen.

Erbarmend geef het zoeken van die grijzen
  Beschermende Englen om den weg te wijzen
Naar vrede en vreugde in bloei van lentelanden.

III.

'k Zie weer die gracht, waar 'k dansend liep,
Die schooltrap, waar 'k mijn zusjes riep.
'k Hoor weer mijn eigen kinderstem.
'k Voel weer de handjes, die 'k omklem,
Als plagend wekt mijn wild geween:
- 'Vaarwel! wij gaan naar Indje heen!
Je zal ons nóoit meer, nóoit meer zien!'
En 'k smeek: - 'Niet heengaan, Koos en Kien!'

Veel verder zijn zij heengereisd -
Naar 't Land, waar al wat leeft van ijst
Is de éene, grijs al, heengegaan
En de andre, naar het Land van Waan,
Waar droomend leeft ze in tooverkring
Van liefde - en jeugdherinnering -
En 'k weet wel wie ik 't meest verloor.

't Is me of ik vragend kloppen hoor,
Maar 'k weet niet zeker wie 't wel is.

Doch de andre, in Land van Heugenis,
Verwonderd als 'k mijn naam haar zeg,
Die toog van mij nog verder weg. -

't Was me of 'k de doode wedervond
Wel even, toen ik biddend stond
Bij 't roze-ombloeide gravekruis.
Doch zweeft mijn ziel naar 't Vaderhuis,
Van strenge leedschool eindlijk vrij,
Dan zal ik zoeken allebei,
Dan zal ik roepen: 'Koos en Kien!'
En bei verzaligd wederzien.

Uit het testament van een mystisch heiden
Nagelaten werk van Jules Schurmann.

I.

Ik lag op het witte rustbed,
Mijn handen vouwden zich tot gebed
En mijn ziel zong ‘Ave Maria’.

Edel waren zij allen voor mij,
Zij zeiden niet veel en verlieten mij stil
En ik voelde hun Liefde, schoon ongezegd,
Als handen zacht op mijn hoofd gelegd.

Zij lieten mij niet alleen,
Zij bleven in mijn hart.

Ik zal niet sterven,
Vóór mijn hart zal uitgezegd zijn.

[Die 'k liefheb méér dan het Leven]

Die 'k liefheb méér dan het Leven
Hield zacht haar hand op mijn voorhoofd gevat,
Om sprakeloos als biddend te geven
Van d'eigen krachten, die zij had.

Ik voelde haar hand in mijn hand
En over mij zacht gebogen
Haar bleek gelaat met droevigen lach
En haar groote weemoedige oogen.

[Moe was ik van het Leven]

Moe was ik van het Leven,
Toen liet de Dood
Zijn zeis ritsen op 't Zand.
Mijn Hart trilde,
Langzaam ontwaakte ik
Uit bangen droom.

Dood is mij geworden Vriend,
Eéns zal Hij komen als Zacht Berouw,
Een kus nà arbeid trouwlijk volbracht.

[Toen klonk een gedragen orgelklank]

Toen klonk een gedragen orgelklank,
Gewijd en ijl in 't stille huis,
Een koor van zusters zong een lied
En uit mij vlood het oud verdriet.....

Ik sloot nog niet mijn oogen toe,
Keek, stil gelegen, mat en moe,
Naar 't scheiden van het zonnelicht
En 't groenig zilver maangezicht.

[Zij waren allen weggegaan]

Zij waren allen weggegaan,
Mijn oogen heb ik toegedaan,
Aan hen dacht ik te vreê en stil,
Was rustig door hun levenswil.

Ik weet, ik zal herboren zijn.....
En leven..... niet verloren zijn.

[Een bleek gelaat, dat ik liefhad]

Een bleek gelaat, dat ik liefhad,
Zag ik in koorts van den nacht,
Het kuste mijn voorhoofd en oogen
En handen beroerden mij zacht.

Mijn Hart schreide van weemoed,
Tranen vloeiden uit mijn oogen,
Om een geluk, dat was gekomen.
Ik gaf mij over aan mijne droomen.

[De doornenkrans is louterend]

De doornenkrans is louterend.
Hoeveel doornen heb ik mijn hart ontrukt.

Pijnen, smarten doen mij niet schreien,
Ik ben daar te trotsch voor.
De Schoonheid van 't Leven,
In smart of vreugde,
Doet mij schreien door ontroering.

Het schoonste heb ik van 't Leven gehad,
Wat deert het of ik zou sterven?

Het schoonste Lied wordt nooit gezongen,
Het zingt in ons.....

1919.

II.

Mijmeringen.

Het Geluk heeft mij sinds mijne jeugd begeleid.

Zelfs in leed werd het Leven mij inniger en schooner en ik was als de herder, door zijn kudde gevolgd, die op de eigen gesnedene fluit zelf-gevondene liedekens floot, als leeuwerikskliedjes, stijgend in de hooge berglucht.

Schoone, hooge bergen met neergaande wouden, waar de watervallen der rotsen klotsen in de ruige, bochtige kreken, waarin zalmforellen blinken, waar de schoonste libelulen in de ijlte der boomen heur schuilplaats hebben, en de adder leeft in het gekapte hakhout langs de kronkelwegen.

En immer in de verte een dorp, met zijn kerk en kruis in vallei of op de bergen en daarachter de schoone vergezichten van Hoog-Savoye-Flamet!

Mijn lied zong den tegenkeer van dat der Muze met zwaardere tonen.....

Bloed van vele rassen is in mij en stuwde mij altijd voort naar verder. Ik voel mij nazaat van vele stammen.

Zelfs boven de nauwe en benauwende volks-sloppen, - menschenleed is immens, - zag ik altijd de blauwe of grijze lucht, de twinkelende sterren of de bleeke maan, en de vele lichten der avondstad, die ontroeren.

Alles is Misère, alles is Schoonheid en uit moeilijke baring geboren.

Gij leert het leven te vergeten, gij wordt ‘maanziek Droomer’, maar ook ‘Wijze’.

Ik was gelukkig te weten, altijd voor Schoonheid in iederen zin en vorm te leven of te kunnen sterven.

Het Leven, onbewust gaande naar den *Dood,* was mij *schoon,* als alles, dat in schaduw wacht op eene vervulling van hare eindelijkheid.

Eéne was mij liever dan het Leven.....

Verliefde, wanneer de vogels ter ruste zijn, zit gij onder uw lievelingsboomen, olmen of roode beuken in het laat zonlicht te luisteren naar het ruischen van den wind door de schemerende blaêren.....
Langzaam rijst de maan.....

1919.

III.

Kunst en kunstenaar.

Kunst is het in edele onbewustheid weergeven van hetgeen de Kunstenaar in zijn diepere onbewustheid heeft gevoeld, aan schoonheid der natuur en van het verborgene der hem omringende menschen en dingen, gelouterd door zijne fantasie en daardoor op hooger plan gebracht.

Een Kunstenaar bindt zijn tijd aan voorgaande tijden. Kunst is in val en stijging gestadige logische groei. Kunstenaars zijn in de hen omringende wereld geen losstaande eenheden. Een wat men noemt *nieuw idée* is immer een gevolg van reeds jaren gelijkluidende ideeën, die alleen den definitieven vorm wachtten. Kunst is van dezen tijd en van alle tijden en immer ontroert ons de Schoonheid, omdat wij het gevoel hebben of iets dat in ons was, verwezenlijkt werd. Een Kunstenaar kan voor het nageslacht zoo *schijnen,* maar *is* niet een meteoor. De schakels, die hem aan anderen binden, kunnen slechts door de tijdsomstandigheden niet meer te onderscheiden zijn.

Gewijd aan de nagedachtenis van Mien Vermeulen.

Ik droomde van een goedheid zonder mate,
van menschenharten eindloos zacht en mild.
In de vertroosting van hun wijze liefde
werd al het wrange wereld-leed gestild.

Toen ik ontwaakte vond ik de aarde donker,
ijskoude wind woei mij verkillend aan.
Eenzaam of, dichtbijeen, in kleine groepen
zag ik de menschen door het leven gaan -

Hun denken meest in engen kring besloten,
op eigen weg en doel gericht alleen.
De stem der and'ren kon hun niet bereiken
hun wegen liepen al te wijd uiteen.

En enk'len waren er, wier levenskrachten
verteerden in vergeefschen offer-gloed.
Vervuld van liefde, dorstend zich te geven,
gingen zij ééns de menschen tegemoet.

De menschen hebben hen verkeerd begrepen,
namen de schatten van hun hart niet aan.
Vertwijf'lend, moe van 't machtelooze pogen,
zijn ze in hun eenzaamheid terug gegaan.

Gij menschen, allen, zoekt den weg te vinden
die van uw hart naar 't hart der and'ren leidt,
om saam een nieuwe wereld op te bouwen
van menschenliefdë en gemeenzaamheid.

FANNY REDDINGIUS-SALOMONSON.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DXII.

Nog lang niet sta 'k aan 't donkere Einde, peins 'k in schroom. Ach, 'k denk
Aan àl mijn mystisch-moedig-goedig doorgezwoegde jaren.....
De meesten, die 'k ontmoette en groette, me als Verheevling waren:
Thans schuilen ze in of áchter 't Aardsche Schijnzijn weg, en 'k schenk

Vriendlijk, dus zonder dat 'k hun vlakke, vale schraalheid krenk,
Den lof hun, dat glad gleden ze over wankele Aarde. O, rare
Schemers zij schenen mij, neen, waren ze in hun wonderbare
Lieving huns daagschen Ik's slechts, dies des Waans. Och, op den Wenk

Eens ijzren, ijzgen Noodlots, rijzen fijn en klein we, en varen
Als Booten dobbrend op dwaas-zwaren storm, die eerst bedaren
Zal, wen eens wijd-verneevlend heel dees Aard, dat wild Gemeng

Van Waningen en Wetingen uiteenstoof. Eenzaam-klare
Want diep steeds ziende, zal 'k eens óók weer in gelaten staren
Gaan naar 't Al-Eene, waar 'k dan willig me aan ten offer breng.

DXIII.

Ten Offer? Och, wat zou 't? Heel 't lang, strak-ernstig Leven bleek
'k, Van kind reeds, (toen 'k bang-zwijgend op één zelfden stoel gezeten
Geen spier verroerend, las in diep verlangen om te weten
Hoe 't later zijn zoude in de Wereld, waar 'k vreemd-blij naar keek)

Te wezen diep-stil-sterke Voeler, nooit onwaar of week
Of wild. 'k Hield, houd ontzaglijk-fel van velen, maar gespeten
Heeft dit mij smartlijk ook door hoe zij deên me, ofschoon 'k verweten
Heb schaars hun luid-op dat vergissen. O, jong-frissche Leek

Bleef 'k in al lage slimheên dezer Aarde. Ik glijd als Beek
Die springend speelt zijn tochten over Rotsen, en dus spreek
En schrijf 'k alleen, wen 'k al 't banale schijngedoe vergeten,

Rechtuit naar 't Diepste vliegend, mij fier-menschlijk moet vermeten
Niets aêrs te zijn als Zuivre Ziel. Den doffen Aardling leek
Dies vaak, neen staeg, 'k iets vreemds. Wie 'k ben, zij kunnen 't, laas, niet weten.

DXIV.

Soms kijk ik heel toevallig in een spiegel en dan voel
'k Mij stevig, want me in de oogen ziende, weet 'k, na kort, zwaar staren,
Dat 'k steeds dezelfde stugge Boy blijf met de forsche haren,
Die knaap, zag flink, bij 't wasschen, naar zijn schriel, zijn schraalvaal smoel,

Vol leelke lijnen, in 't Empire-glas, één tel. Mijn Doel
Was, om te weten, of 'k daar 'k vond me een onbehaaglijk-raren
Suffen, verlegen Slungel, me óók leek zélf zoo'n ‘half-ongaren’
Kwibus, als school-genootjes in hun heerlijk-wild gewoel

Van hollen, schreeuwen, slaan, me uitjoelend noemden. Zeer veel jaren,
Zestig, sindsdien langs 't strenge hoofd mij gleden. 'k Zie soms baren
Gaan vlugjes langs een steevgen stuurman, die in hoogen Stoel

Staat en bestuurt zijn Boot. En óok zóó, staeglijk diep-in klare
Kijker naar alles in dit Aanzijn, blijf 'k met puurst Gevoel
En Rede en Weting staan als Eenling, vredig-rechte en Ware.

DXV.

Hoog-ziende liefde ik liên, maar hun gewierd geen diep verstaan
Van Breedren in dier welig Wezen. O, nu 'k stil gaan gelen
Mijn's Levens blaadren in mijn vreedgen Herfst zie, wijl me omspelen
Gaat wijde glans reeds van de Al-Eeuwge Ziel, blijf 'k sterk nog gaan

Mijn eignen Weg, lijk diepst-in eenzaam 'k altijd heb gedaan.
'k Hoor vaker in mijn Geest, dan vroeger, mooie Vogels kweelen,
Maar 't raakt niet véél me, of 't Wezens, die nooit luistren, nauw iets schelen
Kan, 't zij 'k puur-ziende zing, of logisch peil of wijs vermaan.

'k Leefde als een schaarsch-begreepne, een vaak-bedrogene Ideëele,
Een voor mijn Ik nooit veel verlangende, want reeds voldaan,
Wen 'k psychisch-wijd mocht werken, en wierd noodig 't, forsch verslaan

Wie Wil noch Macht bezaten om zich met hun algeheele
Ziel streng-beslist te wijden aan 't Een-Waarste, en dies met schele
Blikken bezagen, hoonend, wie hun wees de één-rechte Baan.

DXVI.

'k Was saamgetrokkne in heel mijn sombren jongenstijd reeds. Straten,
Grachten, beliep 'k vlug-rustig niet wild-durvend, doch nooit bang
Want staal in 't Diepst was reeds mijn lijf, schoon rúw nooit. Och, mijn wang
Schaars roosde als die van andren, doch 'k berustte, en heel gelaten

Deed trouw 'k wat moest, nooit roddlend, maar niet traag toch. IJdel praten
Veelwoordig kón 'k niet, en dus, als 'k iets zei, hoogst zelden lang
Duurde mijn spreken. Voelend diep ik wist, dat wat in zwang
Was, boud te zeggen, veelal Leegte borg. Nooit bovenmate

Paradoxaal ik deed of schreef 'k: steeds dacht ik stil. Een Stang,
Stijve dies 'k leek soms Drukkren: doch ik kreeg hen in de gaten
Meestal heel gauw, daar 'k steeds en overal graag ving en vang,

Fijnscherpjes voelend, alle woorden op, die los zij laten.
Zóó kalm, bleef 'k een eenvoudig menschlijk Ziener, baten
Steeds vindend in mijn diepste Ziel door Denken en door Zang.

DXVII.

Wie stuwt me en zingt? Alleen, Ziel, gij! Mijn Aardschheid simple Sijmen
Leek Koelen, veelal Schralen, met wie 'k omging. Maar toch nooit
Of schaars heeft zich die zuivre Ziel, die Geest is, opgegooid
Tot Daên, die dooden, met wat woorden, die als Dolken vlijmen.

Ja, soms 'k wel opstoof in mijn Verzen, die van zelf gaan rijmen,
Wen 'k voel op eens heel stil, dat Verste Inwezendheid mij strooit
't Ontroerde Weten mijner Diepte in 't Woord, nog niet vermooid
Door 't muzikaal Beweeg, dat mij doortrilt staêg. Te bezwijmen

Scheen vaag, rap pennenden, mijn stugge Zelf eens, maar ontdooid
Blijkt in dees blijdren Tijd mijns Aanzijns, mijn alfijnst-geheime
Verst-Wezendheid allengs te worden, die stroef-streng gekooid

Zat achter spijlen van haar stalen sterkte, die nooit lijmen
Zich liet tot leêg, gejaagd, banaal gedaas. Mijn Inzijn plooit
Zich zwaar naar aardsche Wanen, en dies scheen 'k onnoozle Sijmen.

DXVIII.

'k Heb, als bescheidne, tegen geen gevleid me ooit. Maar 'k bezon
Mij soms wel plots op al wat 'k deed voor andren, wen heel rare
Gedaanten zonder dieper eigen Leven, plots zij waren
Eng-psychisch voor Zichzelf slechts zorgend, dus zoover dit kon

Mijn eenvoud schadend, en klein-lastrend. Muren van beton
Leken ze in 't volle Licht omhoog, maar nooit een simpel-klare
Straal raakte als staal hen uit God's Diepte, Die in wonderbare
Vaart vliegt omhoog, maar dan stil zijgt weer, lijk ook doet de Zon.

Zijns Ziel, mij bleeft Gij steeds aanwezig. Weetloos nog, 'k reeds spon
Mijmrend spontaan mijn Leven ver-weg voor mij uit. Met scharen
Niets-zienden vocht ik zonder vreezen, daar dat móest. En 'k won.

En 'k voel nog telken keer me als Stevig-steigrende op 's Lot's baren,
Jeugdig door diep-in Voelen, sterk als Geest, en zóó zal 'k varen
Steeds blijven, tot 'k zacht glijd terug in 's Aanzijn's Eeuwge Bron.

Problemen der poëzie door Willem Kloos.

(Problemen der Poëzie. Beschouwingen door Dr. K.H. de Raaf. - W.L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij. N.V. Rotterdam, 1930.)

Na thans iets langer dan vijftig jaren reeds, immers sinds ik een stille jongen van twintig was, altijd energisch-willend en streng-konsekwent met mijn diepste geesteskracht van uit de onbewustheid mijner Psyche vreedzaam-spontaan en getrouw te hebben geärbeid, in den aanvang voor den wederopbloei, maar toen deze zich na 5 jaren vruchteloos wachten, hoopvol opeens had ingezet, levenslang ook voor den gestadigen vooruitgang der Nederlandsche Kritiek en Dichtkunst in het bijzonder, doch evenzeer voor de wijsgeerige schoonheidsdoorvoeling der letterkunde in het algemeen, nú, zeg ik, doet het mij een rustig maar sterk genoegen, dat ik eindlijk eens een Boek ter beoordeeling ontving, dat door een fijn-inzichtig en breed-bezadigd man geschreven deskundiger want studieuser en intelligenter spreekt over sommige belangrijke literaire en aesthetische vraagstukken, dan het tot dusver in ons land veelal daarover de gewoonte is geweest om te doen.

Als men, lijk ik, door temperament zoowel als door uiterlijke omstandigheden, van kindsbeen gewend is geweest, om zonder praten in de innerlijkste gewesten van zijn ziel en geest te vertoeven, dan weet men dat de wezenlijke, de alleen waarachtig-geldende beschouwing der Dichtkunst niet alleen een puur-psychisch, maar ook, doch het volgende woord dan in een dieperen zin genomen, een realistisch vak is te noemen, en dat dus heel weinig menschen,

want slechts zij, wier Binnenste door sterken aandrang er voortdurend op blijft ingesteld, in staat zijn dat vak te beöefenen zooals het behoort, want zóó, dat men veel kans, neen groote zekerheid krijgt om door zijn aanhoudend streven, onderzoeken en denken, resultaten te bereiken, die óók nog voor latere tijden geldend kunnen zijn.

Ja, dit geschrift van den - zooals ik aandachtig-lezende, hoe langer hoe duidelijker gewaar werd - in het subtiele werk der strenge peiling en letterkundig-theoretische bepaling fijn-bedrevenen Dr. K.H. De Raaf is wel geenszins groot van omvang - het beslaat behalve 16 bladzijden aanteekeningen, slechts 94 bladzijden wezenlijken tekst - maar zonder overdrijvng gesproken, want zooals het is, kan hier worden gekonstateerd door ieder, die een belangrijke mate van preciese aan- en in-voelingsmacht voor de wezenlijke Dichtkunst bezit, en dan over zijn innerlijke bevindingen rustig na te denken wist, dat er in deze doorwrochte en toch eenvoudig-geschrevene studie meer zuiver-geesteswetenschappelijke waarheid ligt opgetast dan in vele méér pretentieus-gebarende want door innerlijke sympathieën of antipathieën gestuwde en dus den versten Ingrond der Dichtkunst niet rakende opstellen en boeken, die gewijd heeten te wezen aan het bespreken van het allerbinnenste Mysterie der dichterlijke Ziel, dat uit elke barer uitingen kan blijken, en zonder hetwelk alle vers-kunst, ook de in glad-technisch opzicht meest volmaakte slechts doode, dus den lezer niet diep-in vasthoudende Rijmkunst blijft.

Ja, want bv. vele in een dor ekonomisch stelsel hun grondslag en eerste begin vindende, en dus alleen met praktisch-subjektieve inhoudseischen rekening houdende verhandelingen over de dichtkunst, naar het heette, maar in waarheid over heel iets anders, die ons vooral van socialistische zijde ± 20 en 30 jaar geleden werden toebedeeld, deden wel alsof zij het inderdaad over de Dichtkunst, over de Poëzie daarin, hadden, maar als een degelijk, zaakkundig mensch hen met de voor elke literaire lektuur onmisbare soliedheid van indringingsmacht ging lezen, dan bespeurde hij telkens als hij een dier zich als letterkundig aanbiedende betoogen doorgekomen was, dat de Dichtkunst zelve, in psychologisch opzicht beschouwd, dien heeren, ofschoon zij zelf vaak goede verzen schreven, voortdurend, onder het neerpennen van hun proza, zoo

koud had gelaten als een steen, want dat zij met hun minder diep verstand gedichten alléén waarlijk dán belangrijk wilden vinden, indien deze konden dienen als makkelijke hulpmiddeltjes voor de bevordering van hun revolutionair, dus zakelijk-maatschappelijk doel. Alle gedichten met andere onderwerpen vonden zij voor onzen tijd eigenlijk kinderspel, niet steeds misschien binnen-in zich zelf, maar wel zeer stellig in hun propagandistisch gedoe, terwijl zij daarbij geheel en al te vergeten schenen, dat het allerbeste deel van hun eigen productie, nl. het vroegere niet-socialistische, waarvoor hun banvloek natuurlijk óók zou moeten gelden, door hun strakke theoretische dwaasheid, samen met alle andere niet-socialistische schoonheid beginselvast door hen van den vloer werd geveegd. Ja, in hun eigenen ijskouden geesteswaan verstijfd, en zich om niets anders bekommerend als om de tot-daad-wording van hun ongermaansch, zoowel als ongallisch, hun voor ons, Westerlingen, niet passend semitisch in elkaêr getimmerd sociaal dogma, dachten zij in hun onruimen ijver voor een alles verdelgen willende Leer er zelfs niet aan, dat hun eigen diepste Persoonlijkheid, en wat daar voorheen zoo prachtig als Kunst uit te voorschijn was gekomen, tegelijk met al het andere, zoo-geheeten ‘burgerlijke’, krachtens hun tegenwoordige levenshouding, want den aan hun eigen psychische onzelfstandigheid gesuggereerden Wil, wanneer deze laatste ooit succes zou vermogen te hebben, voorgoed zou worden weggeboend, alsof het nimmer had bestaan.

Och, zij, d.w.z. die Hollandsche Dichters, waren in een zekeren zin ‘helden’ te noemen, zij het dan ook helden voor een averechtsch idee onderwijl zij zich naievelijk voordeden als wezens, en geheel en al daarnaar handelden en spraken en schreven, die opgegroeid waren uit een, aan hen vreemden, een andersrassigen Grond.

En in hun strakke, dwaze zwaarheid gedroegen zij zich dan ook, met hun dikwijls redeloos-woest, maar ook wel eens kalm-vlak zich kanten tegen alles - het goede niet minder dan het verkeerde - van hun eigen tijd, als redelooze Herostraten - even dom verblind als die ééne der Oudheid - van de 19e en 20e eeuw.

De leer van den niet literair-aesthetisch-verdiepten meneer Marx zou en moest, volgens hen, overwinnen óók in de literatuur. Doch verbeeld u nu eens, voor de aardigheid, dat men, zeg maar, aan Mr. Treub bv., het geestelijke diktatorschap zou willen aanbieden

over de Nederlandsche Poëzie. Gemoedelijk-verbaasd glimlachend, zou hij, denk ik, voor die eer bedanken. Doch in stilte zou hij denken: ‘Het scheelt dien heeren wezenlijk een beetje in het hoofd.’

Doch in tegenstelling met dien verstandigen en belangrijken Nederlander, waren de zoowel in politiek als in ekonomie niet zoo bedrevene, ja daar in vergelijking met hem niets of weinig van wetende iets jongere tijdgenooten van mijzelf geenszins waarachtige denkkoppen: zij liepen, op niets lettend, alleen maar lijnrecht af op het verre lichten van een buitenlandsch signaal. Ik behoef hier niet hun namen te noemen: de belangrijke literaire kunstenaars, die zich zoo intellektuëel vergisten, toen zij aan den leiband gingen loopen *niet* van hun eigen goddelijke Diepte, maar van een verstandelijk bedacht systeem over heel andere kwestie's dan hun eigene, wezenlijk-psychische waren, - konsekwent beredeneerde sociale economie en dichtkunst zijn natuurlijkerwijs kontrasten - van de wijs gebracht door een der dwaallichten van den tijd, en hebben zich altijd tegen mijn grond-diepe Vastheid gekeerd, omdat ik hun, waar het noodig bleek, de juiste waarheid heb gezegd.

Maar zij zijn nu, jammer genoeg, overleden, dus sluimeren zalig den laatsten slaap, voor zoover er tenminste niet iets individuëels nog van hen over kan wezen, bv. in de Vierde Dimensie, waar dan natuurlijk echter geen sprake zal zijn van proletariaat, etc., omdat daar elke afgezaagde frase haar beteekenis verloor.

Maar, indien zij inderdaad nog óver zijn, dan zend ik hun volgaarne den hartelijken wensch na, dat zij daar hebben mogen leeren kennen hun allernaarste Diepte, waardoor zij dan zullen kunnen ontdekken, dat niet zij, de overal alleen aan aardsche aangelegenheden denkenden, maar wel de Diepre Geest achter mijn Zelf gelijk heeft gehad. Och, ik, die hier nog vertoef, ben altijd een kalm en eerlijk mensch en werker, zonder innerlijke noch uiterlijke verwaandheid geweest: zooals ieder, die mij persoonlijk goed kent, kan getuigen; in alles ben ik heel eenvoudig-gewoon. Ik zet nergens tegen iemand een hooge borst op: ik praat in mijn conversatie nooit over mijzelf of anderen, al wordt er over een hunner iets gezegd; en ik laat mij zelfs nooit bijzonder gelden, behalve daar, waar mijn psychische Diepte mij waarschuwt op eens, dat ik, half opstaande, krachtig moet spreken, want dat de ander toevallig in een tot den grond reikende Dwaling verkeerde,

toen hij zich uitte zooals hij deed. Dan komen de woorden van zelf naar mijn lippen, precies zooals mijn mij onbewuste Ziel hen weet en opzendt, gelijk ik dat óók heb gedaan in een aantal van mijn vroegere verzen, die men satirisch te noemen placht, ofschoon zij niets anders waren dan de uiting eener gewettigde verontwaardigdheid.

In den gewonen daaglijkschen omgang echter ben ik volstrekt niet scherp of heftig, maar integendeel steeds volkomen rustig en zelfbeheerscht, ook als er plots iets voorvalt, wat ik niet aangenaam vind. Ik antwoord dan, voor zoover onvermijdelijk, spontaan raak en kordaat, ofschoon ik mijn binnenst Wezen, dus mijn Ziel, inwendig plots voel golven als een hooge Zee.

Maar omdat ik, van mijn vroegsten kindertijd reeds, goedmoedig en goedhartig voortleefde, van binnen vriendlijk-gezind jegens ieder, maar nimmer bijzonder toegankelijk voor suggestie's van anderen, ofschoon ik wèl ieder mij belangwekkend lijkend woord, dat een mensch tegen mij zegt, diep-in voel en dan rustig overweeg in den krachtigen Binnengeest, door welken ik mij levenslang gedragen blijf voelen, terwijl ik ook steeds inwendig-geestlijk bezig ben, elk ding ziende en voelende en ernstig nagaande, dat mij belangrijk schijnt, als het in mij of om mij heen gebeurt, dáárom, zeg ik, hebben vroegere levensmakkers, die ik thans ben kwijt geraakt door den Dood of het Leven-zelf met hun onvolledig psychisch Inzicht mij wel eens gehouden voor innerlijk-energieloos of onnoozel-suf. En zij hebben dan - de mensch schijnt van nature 's menschen vijand te zijn - in hun niet kompleet voelen en zien, en dus geenszins begrijpen, soms geheel onverwacht met mij gehandeld, zooals het hun plotsling wenschelijk scheen, want zooals het hun voor hun eigen vage verbeeldingen en voornemens het beste leek te zijn.

Zij waren geen menschen, die diep-psychisch denken konden, zooals ik, gelukkig voor mij en anderen, dat zelf steeds vermocht, en ik vergeef hun dus gaarne alles, wat zij in hun jeugd, dadelijk genoegen nemend met hun eigen vluchtigste meeningen, tegen mijn eenzaam geestlijk sterk-zijn mogen hebben misdaan. En dan, zooals het mij mijn heele leven door bij alles gegaan is, als men mijn harmonisch Eenzijn aanviel, verhief na zichzelf bezonnen te hebben over alles wat tegen mij gedaan was mijn

dieper Wezen, de Geest, zich op eens, en schreef in verzen en proza, wat er over het geval te zeggen viel, en handelde hij ook, indien het mogelijk was, met daden, ofschoon mijn Ziel, die Geest, altijd nog een beetje meer geneigd tot psychische meditatie dan tot krachtig ingrijpen is geweest. En de daden, die mijn ware Psyche mij aanzette om te doen, liepen ten slote altijd goed af. Evenals mijn verzen, schrijft die Geest ook al mijn proza, en als ik dit schrijf doe ik niets anders als in woorden bestendigen wat Zij, die 'k altijd achter mij voel, in zichzelve denkt. Mijn pen kon niet voortbewegen - ik wou nooit in mijn schrijven banaal of ondiep zijn, - als ik die dichterdiepte, die ik mijn blijvend Zelf weet, niet gewaar werd, en daarom als die Innerlijkste Wezendheid door mijn voortdurende ongunstige omstandigheden, een beetje moedeloos geworden, zich zwijgend had teruggetrokken, bracht ik soms een heelen tijd lang niets of weinig op het papier. Doch in de laatste 10 of 12 jaren, sinds de erkenning van mijn innerlijken ernst meer algemeen is geworden en mijn uiterlijke omstandigheden tegelijk daarmeê niet zoo ongunstig zijn gebleven, ben ik beter dan vroeger in staat geworden, den versten Ingrond van mijn geestlijk Wezen naar mij op te halen, dus meer konstant te produceeren, d.i. mijn innerlijkste gedachten en zuivere voelingen onder woorden te brengen dan voorheen. En zoo kan ik nu ook geregeld voortzetten datgene te doen, waarmee ik reeds in 1880 begon, en waardoor ik langzaam-aan er in slaagde, het mijzelf hoe langer hoe meer klaarmakend, het innerlijkste, psychische Denkleven van mijn Geest, in voor alle zelf-denkenden duidelijk-sprekende volzinnen te ontwikkelen, zooals het in mij leeft. Ik krijg menigmaal daarbij het gevoel, alsof het mij wordt ingegeven, maar weet onmiddellijk daarna toch - mijn psychische Verbeelding bleef zich in mijn proza altijd aan mijn Rede onderschikken - dat wel niet mijn daaglijksch Ik maar toch ook niet, zooals auteurs van voorheen zich dat wel eens voorstelden bij hun eigen produceeren - een hoogere persoonlijke Wezensmacht, neen eenvoudig de nooit gewetene Diepte der Alzijndheid, van welke de mijne, als zij iets voortbrengt, een uitvloeiing is, doet wat mijn vergankelijk Wezen zelf schijnt te doen.

En ik laat mij hier niet door fantasieën leiden - wat ik trouwens nooit doe, al voelde ik mij van mijn jeugd, en blijf ik steeds nog

diep-in geestlijk hartstochtlijk, maar in de laag daarboven, verreweg de meeste dingen rustig-wijsgeerig ziend - ik heb mij bij al mijn literair denken altijd laten besturen door de zich bezinnende Nagedachte, die alles overweegt, om na te gaan of het overeenstemt met al het overige, wat ik reeds had gevonden, en ook of het past want aansluit bij de werkelijkheid der zinnen, die ik gewaar geworden ben. En zoo kan ik dan ook zonder eenige persoonlijke pedantheid, waarvan ik mij gelukkig altijd vrij voelde, naar waarheid zeggen, dat het kritisch-letterkundige stelsel, wat zich omhoog blijft worstlen, nu eens vlugger en dan weer trager, uit mijn diepsten Geest, van a-z logisch-juist is en in de tijden der toekomst, indien de menschheid zich tenminste niet door de tegenwoordige enge, strakke dwaasheid van velen geheel en al onderste boven laat werpen, hoe langer hoe meer als mathematisch-redelijk en psychisch-waar zal worden erkend.

En als sterk bewijs voor deze nu reeds een halve eeuw door mij als waar-gewetene en gevoelde overtuiging kan gelden, dat Dr. K.H. de Raaf, ofschoon hij natuurlijk, zoomin als iemand anders, geacht kan worden, het zeer vele, wat ik levenslang schreef, in zich opgenomen te hebben door zijn eigen helder denken, tot overeenkomstige psychische bevindingen als de mijne is gekomen, en deze nu vastlegde in dit interessante, principiëele boek.

De degelijke en koel-verstandige maar tegelijkertijd met zijn rechten Wil zich fijn- en breed-aesthetisch verdiept hebbende De Raaf schrijft mij geenszins na. Integendeel, hij is met zijn helderen kop eenvoudig-weg over diezelfde dingen en kwestie's aan het denken gegaan, die mijzelf altijd bezig hebben gehouden en blijven boeien, omdat zij mij krachtens mijn natuurlijken aanleg van zelf zijn gaan interesseeren, maar hij kwam zoodoende evenals dit in de wiskunde het geval is met twee menschen, die over hetzelfde denken, tot gedachteresultaten, die niet met de mijne strijdig zijn, en die hij, als persoonlijkheid, overal zegt op zijn eigen manier.

Ik kan op geen betere wijze aan mijn lezers een idee ervan geven, hoe Dr. De Raaf denkt en stelt, dan door de volgende bladzijde aan te halen, de tweede van zijn boek. Zoodoende zal de lezer zelf op de beste manier kunnen gewaarworden, dat deze auteur een onafhankelijke geest is, die zelf onderzoekt en peinst en dan tot

slotsommen komt. Het is de tweede bladzij van zijn eigen werk met nog aan het begin en het einde een regel méér:

> ‘Poëzie, de meest omvattende, doch niet de meest toegankelijke vorm van kunst, zal, krachtens haren aard, slechts door een gering aantal van ingewijden kunnen worden genoten en op haar rechte waarde geschat. Die bloesem van het leven, of, zooals Wordsworth haar noemt: “the breath and finer spirit of all knowledge”, geurt slechts voor een minderheid, zooals het ook een minderheid is, die wezenlijk-wijsgeerig of echt-muzikaal is aangelegd. Of is deze bewering te pessimistisch en heeft men uit het overvloedige aanbod van metrisch-gebondene taal af te leiden, dat de Nederlandsche vers-kunst op weg is om de gunst der menigte te winnen? De gevolgtrekking zou gewaagd zijn. Niet alleen omdat al het metrisch-gebodene en mooi-gedrukte nog geen poëzie is, maar óók omdat eerst bewezen zou moeten zijn, dat hetgeen onze tijd dan wel aan ware poëzie heeft voortgebracht, ook door een breede schare van lezers genoten wordt. Neen, we hebben 't als een feit te aanvaarden: deze subtielste uiting van ons psychisch zijn spreekt slechts tot enkele weinigen. Klaagde Baudelaire niet, dat zelfs het Fransche volk zoo weinig voor haar voelde? Dat het haar alleen kan genieten, indien ze door het toekruid van de politiek was smakelijk gemaakt; dat het méér belang stelde in het Ware dan in het Schoone? Laten we hier onder ons nu maar gerust de waarheid zeggen: Frankrijk is niet dichterlijk: het voelt, eerlijk-gezegd, zelfs een aangeboren afschuw van de dichtkunst. Onder de schrijvers, die zich van het vers bedienen, zijn het de meest prozaïsche, aan wie het altijd de voorkeur geven zal.’[1)]

Uit deze uitspraak van een Fransch waarachtig dichter en intellektueel bleek mij weer voor de zooveelste maal, dat zij die over de Poëzie gedacht hebben, en denken konden, omdat zij haar-zelve onderzochten in haar diepste Wezenlijkheid, en die dus er begrip van kregen, altijd en overal in hun Inzicht, lijnrecht staan tegen over de groote Massa, die van de Poëzie niet afweet, en dus meeloopt op makkelijke manier achter de vlotte meeningen en invallen

1) *Charles Baudelaire*, *V*, 183. Théophile Gautier.

van ondeskundigen er over, die deze laatsten loslaten, zonder zelf ooit de fijn-geestlijke kwesties te hebben door-grond. Want zelfs dichters, belangrijke, hebben vaak getoond geenerlei onderscheidingsgevoel te bezitten voor wat er als psychisch-aesthetische uiting volmaakt of minder goed geslaagd in hun eigen werken heeten moest. Ik zelf echter werk steeds maar door, zooals ik altijd deed, zonder nerveuse overhaasting, nu reeds vijftig jaren lang doodbedaard, dag aan dag, voor mijn schrijftafel zittend en kan tot mijn genoegen hoe ouder ik werd en hoe aangenamer tegelijk daarmeê mijn uiterlijke omstandigheden worden, ook hoe langer hoe vlotter mij uitspreken, ofschoon ik er toch altijd voor zorg, alleen die meeningen te zeggen, die gegroeid uit mijn innerlijke Diepte, van mijzelf zijn en nieuw en blijvend, omdat ik altijd en overal, behalve misschien in enkele hartstochtlijk-lyrische uitingen mijner jeugd, er gestrenglijk steeds voor zorgde nooit iets neer te schrijven, waar ik het later niet meer mee eens zou kunnen zijn. Want, omdat ik als jongen reeds gewaar werd, dat mijn innerlijkst psychisch leven, al kon ik het toen nog niet zeggen, van tijd tot tijd geweldig-zweepend opstormde, heb ik mij toen reeds leeren bedwingen, wat mij meestentijds ook volkomen is gelukt. Ja, ik ging toen er beginselvast naar streven, niet alleen om mij niet te vergissen in de wijze van uiting mijner woelingen, maar evenzeer om nooit iets te zeggen wat strijdig zou zijn met datgene, wat ik waarlijk diep-in meen en wat ik weet, geheel en al juist te zijn.

En deze levensregel, waarnaar mijn Onbewustheid, toen ik nog een kleine jongen was, reeds weetloos zich richtte, heeft zich aan mij bewust gemaakt, toen ik een jongmensch van een jaar of zestien geworden, tot mijn verbazing ging bemerken, of liever het was toen nog maar een vermoeden, dat er een hollandsche auteur in mij zat. En met mijn meegeboren waarheidsliefde en gewetensvolle akkuraatheid ben ik toen begonnen me er op toe te leggen, om nooit iets anders op het papier te brengen, nauw lettend, tot in de fijnste puntjes in alles blijvend, als wat er waarlijk in mij leeft.

Maar deze Aarde is nu eenmaal een dwaas Gehenna, en de doorsneê der Menschheid, die daarin geboren wordt, om weer te vergaan, lijkt vaak onder al het overige wel het dwaaste ding van

al. Toen ik, nog voordat De Nieuwe Gids bestond, reeds, zooals altijd later, studieus zat te werken en ook een enklen keer, als ik in mijn nooit ledig-blijvende hersens met iets klaar was gekomen, een vers schreef of een prozastuk, en bij hooge uitzondering ook gelegenheid kreeg het op de eene of andere manier in druk te laten zien, hoorde ik telkens de toenmalige letterkundige, of waren het zoogenáamd-letterkundige? heeren als hun vaste meening verkondigen, dat ik niet alleen geen innerlijke gave had, maar zelfs geen uitdrukkingsvermogen bezat. Zóó werd er geoordeeld door de lieden, die toenmaals het roer onzer letteren in handen hadden, niet alleen over mijn eerste nog schaarsche gedichten die thans in het eerste deel van mijn ‘Verzen’ staan, maar ook over mijn proza, als ik van tijd tot tijd het geluk had, dat er ergens iets van verscheen. Toen ik bv. zoo gelukkig was, in 1882, mijn bloemlezing uit de ‘Mathilde’ van Jacques Perk te zien verschijnen, welk pleizier na vele vergeefsche pogingen bij uitgevers in dien vreemden tijd, mij ten slotte mocht te beurt vallen, omdat Mr. C. Vosmaer, die er in den beginne niet zoo heel veel voor voelde, er eindlijk in had toegestemd, dat zijn naam naast den mijne op den omslag komen zou, toen dus dat boekje uitkwam, zeg ik, was het eenige pleizier dat ik er zelf door kreeg, de stille voldoening dat ik een heilzame daad had gedaan, want dat een waarachtig Dichter, die tijdens zijn kort leven, als hij wel eens gelegenheid had gevonden om ergens een paar verzen van hem in druk te zien, op zeer onintelligente wijze onmiddellijk gehoond was of geparodieerd, nu toch, na zijn afsterven, kans had gekregen om, zij 't in een vroegre of verdere toekomst, als kunstenaar te worden erkend. En inderdaad, hij begon dat door die uitgave dadelijk gedaan te worden. Mijn Inleiding evenwel, aan welke ik vier à vijf maanden ernstig had zitten te werken (ik was als twee-en-twintigjarige natuurlijk niet zoo bedreven als later, in de rhythmische en sterk-ziende kunst van prozaschrijven als thans) die later, en ook nog wel heden soms, veel te hoog in de lucht gestoken, want hier en daar een beetje schoolsch-deftig doende, maar toch over het geheel voor dien dooden tijd verdienstlijke proza-proeve, trok destijds niemand's aandacht. Alleen een bekend groot dagblad verwaardigde zich om te schamperen, dat men beter zou hebben gedaan, indien men zoo'n verwarde onbeduidendheid, waardoor

niets werd opgehelderd, niet tezamen met die poëzie het licht had doen zien.[1)]

En toch liggen in die Inleiding, die in de 'Veertien Jaar' herdrukt is, de eerste kiemen bewaard, die opgekomen in mijn innerlijkste geestelijke Natuur, heelemaal buiten mijn nuchter weten om, opschoten en op logische, maar spontane wijze, het aanzijn hebben geschonken aan al mijn verdere beschouwingen over Dichtkunst en Literatuur zooals deze onmiddellijk te vinden of tenminste heel gauw te ontdekken zijn in de groote menigte van al of niet nog herdrukte voel- en denkgeheelen in proza, die levenslang blijven rijzen uit de Achterdiepte van mijn stille Wezendheid, op dezelfde wijze, maar met langzamerhand meer geöefenden en dus vlotteren aandrang als die allereerste eigenlijk nog wel wat stroef-stijve Studie, die ik als Inleiding tot de gedichten van Jacques Perk niet alleen, maar óók tot mijn verdere hoe langer hoe ruimer gedachte en even sterk gevoelde kritische beschouwingen schreef.

En waarom ik dit over mijzelf openbaar? Och, de recenseerende menschen meenen altijd alles van mij te weten door slechts even een blik in mijn werk, en dan verder in de beschouwingen over mij van eveneens niets wetenden gretig te slaan.

En zoo zijn zich menigmaal legenden gaan vestigen over mijn denken en voelen, mijn willen en kunnen, die kant noch wal raken, zoodat ik eindlijk den tijd gekomen moest achten, om allerlei persoonlijke aangelegenheden te laten zien, zooals zij wezenlijk in elkaêr zitten, en zooals ik zelf alleen hen goed weten kan. Ik ben altijd een krachtig voeler geweest, zooals ik dat, gelukkig, in mijn gezonden ouderdom ook kan blijven, maar nam tevens mijn heele eigene Wezendheid voortdurend waar, zoodat ik ook altijd over mijn voelend Inzijn nadacht, met de zelden vroolijke, ja soms weemoedige beradenheid, die mij van kind reeds eigen is geweest.

Ik hoop nog lang te mogen leven, want gevoel mij, gelukkig, diep-in sterk en gezond. En ook dáárom doet het mij genoegen, ja, wezenlijke vreugde, nu ik bespeur, hoe tegenwoordig, nu ik op

1) Dit was de preciese zin der woorden, dien ik altijd onthield. Om den juisten tekst te geven, zou ik mijn uitgebreid literair-historisch archief moeten nazien, waarin ik een halve eeuw lang alles verzamelde wat voor latere onderzoekers kurieus lijken kan.

rijperen leeftijd ben gekomen, met de mijne overeenkomstige ideeën ook in andere krachtige hoofden zich omhoog stuwen gaan. Dr. De Raaf is geenszins mijn leerling: hij staat volkomen op zichzelf, maar toch blijkt hij een geestverwant te zijn van mijn eigen Denken, uitsluitend omdat de Groote Geest, die achter alles werkt, hem langs dlezelfde psychische gedachtepaden leidt, die ik zelf steeds, ook uit mijzelf opgroeiend, van mijn jeugd steeds heb betreên. Het Bosch des Geestes, waardoorheen die paden loopen, is eindloos breed en lang van omvang. En zóó kan ieder daar iets nieuws vinden, gelijk ook hij, De Raaf, zelf doet, waardoor de Waarheid, die eenig en eeuwig is, in gestadig breedren voortgang kan worden gediend.

De Raaf is jonger dan ik, en daarom, ofschoon hij in alles volwassen is, kan ik er op vertrouwen, dat mijn levenswerk, mijn psychisch Denken, en dus de geestlijke verdieping der Nederlandsche letterkundige beschouwing, ook als ik eenmaal op hoogen leeftijd de pen zal moeten neerleggen, nog krachtdadig door hem en sommige zijner leerlingen zal kunnen worden voortgezet.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De gedachte aan een interplanétair, waarschijnlijk steeds eenzijdig verkeer, d.w.z. menschen, die ‘naar de maan’ reizen - onbeantwoord de vraag of zij er ooit van zouden kunnen terug keeren - stemt de denkende menschheid reeds sedert lang tot technisch overleg, en met het oog op de technische wonderen, waarvan wij in onzen tijd getuigen zijn, zal niemand thans meer dwaas genoeg wezen te beweren, dat de verwerkelijking er van voor alle komende tijden onmogelijk is. Zelfs vindt men de maan, onze trouwe veertiendaagsche gezellin, heden een hemelstation te dichtbij, waarvan het bereiken nauwelijks voldoening zou kunnen verschaffen. Hoe dit interplanétair verkeer ook worde, het is misschien niet te boud gesproken, dat het met een duurzamen wereldvrede gemeen heeft, dat ons tegenwoordig geslacht de verwezenlijking er van niet zal zien. Wat den wereldvrede betreft: het tegendeel is schijnbaar, helaas, waar. Wij verwijderen ons er hoe langer hoe verder van. Reeds eenige jaren geleden voorzag Mussolini tegen 1935 een nieuwen oorlog, en inderdaad wij leven opnieuw in gelijken geestesstaat als in de laatste jaren vóór 1914, toen ieder, die de verschijnselen der tijden kon waarnemen, als een dreigenden orkaan in het uitspansel, den oorlog zag naderen, en het slechts de vraag was of hij volgend jaar of een paar jaar later zou uitbreken. De verfoeilijke moord in Serajewo was slechts de vonk in den volgeladen buskruitopslag.

Maar er is heden toch iets anders, althans iets sterkers dan in de jaren vóór 1914: de over de geheele wereld groeiende vredesbeweging gesteund door het afschrikwekkende voorbeeld van het Russische Bolsjewisme, dat over heel de wereld smeult. Zeker, het kapitalistische stelsel, dat de menschheid beheerscht en althans technisch zijn goeden kant bezit, drijft de machtige

volken in steeds gevaarlijker oorlogsbewapening, geprikkeld door economischen wedstrijd, tegen elkaar òp, en de kleine volken dreigen daarbij onder den voet te worden geloopen. Nog steeds tracht elk nationaal gegroepeerd particulier initiatief van de economische wereldwaarden zooveel mogelijk naar zich toe te halen, ten koste van naburige volken, wier economische nood daardoor steeds hooger stijgt. Maar steeds krachtiger wordt ook het verzet der volken tegen dit nationaal-egoïstisch drijven. Steeds krachtiger wordt de beweging voor vermindering van oorlogsbewapening en de wensch der volken ter handhaving der mogelijkheden van een vreedzame wereldontwikkeling, terwijl het verantwoordelijkheidsgevoel der regeeringen om alles te doen om de dreiging van het oorlogsgevaar te verminderen, dit zoo mogelijk zelfs af te leiden, dermate wordt verlevendigd, dat men redelijkerwijs zelfs niet van het Fascistisch bestuur van Italië kan beweren, dat het oorlogzuchtig is. Ofschoon de bevolking daar 't ergst met oorlogsvirus wordt vergiftigd. Mussolini en zijn vrienden weten te goed hoe innerlijk zwak, vooral economisch, Italië nog is. Ondanks het feit, dat het te land, ter zee en in de lucht om zoo te zeggen tot de tanden is gewapend.

Deze krachtige internationale wensch van regeeringen zoowel als van geregeerden om het bestaande oorlogsgevaar af te leiden, zoo mogelijk te niet te doen, heeft echter in de laatste maanden menige teleurstelling gebaard, en misschien is de cynische bewering van den bekenden Franschen journalist Jules Sauerwein juist, dat de Londensche Vlootconferentie, welke van de staatslieden en deskundigen der vijf machtigste natiën ter wereld een beraadslaging van drie kostbare maanden eischte, den indruk maakte alsof al deze voorname mannen onder den invloed verkeerden van een ‘collectieve hallucinatie’.

Zouden de regeeringen dan niet beter doen, wanneer zij haar internationale conferenties, 't zij te Genève, 't zij in Londen of in Den Haag beginnen, om telkens haar volken duidelijk te maken, dat een volkomen welslagen onder de tegenwoordige omstandigheden der wereld eenvoudig onmogelijk is, gegeven de onderlinge economische naijver der volken, doch dat elke regeering tegenover eigen volk verplicht is aan al die conferenties deel te nemen, al is de winst er van nog zoo gering,

misschien zelfs nul. De eene internationale conferentie mislukt na de andere. Over het werkelijk resultaat van het internationaal overleg t.o.v. de in- en uitvoerverboden haalt men twijfelachtig de schouders op; de conferentie te Parijs i.z. het vreemdelingenrecht, die van Genève, welke een tariefbestand zou voorbereiden: van de een, zoo wel als van de andere zag men, zooals voorheen bij de keuze van een nieuwen 'Heiligen Vader', de adembenepen Romeinen, slechts wat rook komen uit den schoorsteen van het conclaaf: teeken van een mislukte stemming. De Londensche Vlootconferentie is in haar groote bedoelingen geheel mislukt, en, ai mij, de Haagsche Codificatie-conferentie voor internationaal recht eindigde zelf onder hoongelach der Noord-Amerikaansche *ladies,* die er als vischvrouwen tegen protesteerden, dat zij geweerd werden uit het Vredespaleis, waar zij het bedaard overleg der officieel gedelegeerden stoorden.

Er kan in een kort bestek niet worden uitgelegd wat dit reeds lang te voren internationaal voorbereid vierweeksch overleg in het Haagsche Vredespaleis bedoelde. Het bereikte wordt het best weergegeven door het slotwoord van onzen oud-minister van Justitie Mr. Th. Heemskerk, die zijn officieel Voorzitters-optimisme niet hooger wist te stemmen dan tot de vraag: 'is het resultaat volkomen negatief? Neen!' De algemeene indruk er van was, dat de beraadslagingen waren mislukt omdat het meerendeel der natiën, die haar gedelegeerden hadden gezonden, volkomen lak had aan een gewenschte uitbreiding van het Volkenrecht, en er slechts op uit was haar speciale belangetjes van nabuurschap in veiligheid te brengen. 'Nog één zulk een Conferentie en het Volkenrecht is er geweest', verzuchtte iemand.

Zulk een ervaring van heel de tegenwoordige menschheid stemt droevig, is hartbeklemmend. Gelukkig is het dan met de Londensche Vlootconferentie niet zoo jammerlijk afgeloopen, schoon het voor het Vasteland van Europa toch jammerlijk genoeg is. Want wat baat het het lijdende Europa, waar al wat sinds eeuwen bestaat met instorten wordt bedreigd, of het eilandenrijk Groot-Britannië met zijn over de geheele wereld verspreide wingewesten en 'dominions' met de Vereenigde Staten van Noord-Amerika en met Japan althans in zekere opzichte tot een vergelijk is gekomen, dat op de ontwikkeling der drie vloten een

niet onbelangrijke besparing zal geven? Voor eerstgenoemd land al dadelijk tot 1936 een bedrag van 60 of 70 millioen ponden sterling? Dit lijkt zeer zeker verheugend voor den Britschen belasting-betalenden burger. Maar nog meer is het dit voor zijn minister van financiën, in Engeland ‘kanselier van de Schatkist’ getiteld, den bekwamen ‘Labour’-minister Mr. Philip Snowden. Immers die heeft voor zijn loopende begrooting al dadelijk in een belangrijk tekort te voorzien. Ondanks deze besparing van 60 of 70 millioen pond sterling kan ook hij, zoo bekwaam als hij zij, het thans niet doen zonder belastingverhooging. De tijd is voorbij, dat het Engelsche volk kon snoeven, dat het mannetjes, schepen en geld genoeg had om welken vijand ook te verslaan. Zelfs wanneer men niet zoo pessimistisch is als velen in Engeland, die voor een niet ver verwijderde toekomst een zee-oorlog met ‘the States’ voorzien, is het feit, dat deze overmachtige Yankee-staat thans het sinds lang nagestreefde doel bereikt heeft van een vlootpariteit met het land, dat eertijds ‘de baren beheerschte’, voor geen enkel ander land zonder bedenking. Zelfs niet als men aanneemt, dat, wanneer de overige landen, wanneer in het bijzonder Europa maar trouw renten en aflossing betaalt van de onberekenbare schulden aan de fondsenmarkt van Nieuw-Yorks ‘Wall-street’, Noord-Amerika ons niet erger zal lastig vallen dan met de propaganda zijner steeds ietwat zonderlinge levensopvattingen.

Maar de mislukking van elk bestand tusschen Frankrijk en Italië, waar het de vlootpariteit betreft, is ernstig genoeg. Al kan er theoretisch veel voor gezegd worden, dat Frankrijk van die pariteit niets wil weten omdat het in het Verre Oosten wingewesten bezit, welke het ook door middel van een sterke vloot moet beschermen. In niets spreekt echter duidelijker de vloek van het tegenwoordige kapitalistisch-economisch systeem dan in deze verwijzing naar het Overzeesch bezit, dat door een dure vloot beschermd moet worden. Ook Engeland en Nederland dragen naar verhouding zulk een ver overzeeschen last, maar beider geschiedenis is met dit nationaal bezit dermate samengegroeid, dat zij van de handhaving er van zelfs een gevoelszaak mogen maken, al telt dan het nationaal gevoel in de naar Communisme neigende practijk der volken hoe langer hoe minder mee. Maar Frankrijks bezittingen in het Verre Oosten zijn nauwelijks een

paar generaties oud. Het legde er de hand op in den tijd, toen het kapitalistische stelsel nog zijn orgiën kon zwelgen en het ‘Mene tekel’ aan de wanden der feestzaal nog niet zoo duidelijk geschreven stond. Het bezit historische tradities zelfs in Hindoestan, maar in Indo-China zijn die zoo goed als nul. Zelfs wanneer het er niet aan kan denken het deel van zijn vloot voor die verre gewesten bestemd ten bate van een pariteit met Italië op te geven, ook in verhouding tot Algiers, dat het als een ‘Tweede Frankrijk’ beschouwt, enkel om het ‘eerste’, het wàre, dat zijn bevolking schrikbarend ziet verminderen, in tijd van nood bij te staan, en Marocco, waarvan het oòk zijn gekleurde legertroepen betrekt, ook in de Middellandsche Zee wenscht het oppermachtig te zijn. Het weet wel, dat in Provence, op Corsika, Elba en in Tunis, allen sterk Italiaansch bevolkt, Italië nog eenige oude ‘irredente’ rekeningen met de ‘Latijnsche Zuster’ te vereffenen heeft, van welker mogelijke inning het Fascistisch bewind wel gaarne eenigen voortgang zou zien.

Hoe gaarne ook het ‘Labour’-ministerie, in het bijzonder zijn eerste minister, Mac Donald aan het resultaat der Vloot-conferentie een overeenkomst tusschen Frankrijk en Italië had toegevoegd, waarover dan echter het nog steeds in de Middellandsche Zee machtige Engeland als borg zou hebben moeten staan, het huivert voor die verantwoordelijkheid terug. Briand herdacht het feit, dat hij nu reeds in elf ministeries, gedurende vijf jaar minister van buitenlandsche zaken was. Ongetwijfeld een hoogst bekwaam staatsman. Maar ondanks al zijn staatkundig beleid, hij die nimmer môe was om gedurende deze Conferentie andere Fransche veiligheidscombinaties voor te slaan, hoewel hij er een paar keer moedeloos uit weg liep, ook hij mocht van het tegenwoordige sociaal-democratische ministerie van Groot-Britannië, ofschoon bestaande uit voorstanders van de ‘Tweede Internationale’, niets winnen aan de geringste verantwoordelijkheid in geval van een toekomstigen oorlog in of om de Middellandsche Zee. Hij verwees naar den Volkenbond, naar het Kelloggpact, dat elken oorlog heet uit te sluiten, niets hielp. Frankrijk handhaaft dus zijn tegenwoordige vlootsterkte, doch gelukkig kan Italië zijn kwalijk verborgen eerzucht, wat zijn maritieme kracht betreft, niet verwerkelijken. Dit laatste is der menschheid tenminste nog een zwakke troost.

Bij zooveel internationale mislukkingen doet het dan eenigermate aangenaam aan, dat Duitschland het succes heeft te boeken van een snel opgelosten ministerieelen crisis. Doch is dit heelemaal èn voor Duitschland èn voor de omringende landen, een gelukkig feit? Het vorig ministerie was sterk sociaal-democratisch geverfd en kon om gemakkelijk te begrijpen redenen vooral met de groot-industrieelen in het Westen niet goed opschieten. Maar het pas opgetreden zoogenaamde 'Hindenburg-ministerie', in waarheid een Centrum-ministerie, wijl de leider dezer partij, Dr. Brüning, een coalitie-ministerie gevormd heeft, echter zonder meerderheid in den Rijksdag, liep onmiddellijk gevaar van een nederlaag, waarvoor echter de Rijkspresident, grijsaard van bewonderenswaardige lichamelijke en geestelijke levenskrachten, het had gewapend met een besluit tot ontbinding van den Rijksdag. Immers het kwam met noodig-geachte financieele en agrarische wetten, welke door de democratische partijen een bevoorrechting werden geacht van de groot-grondbezitters en de groot-industrieelen. Door die bedreiging met een Rijksdag-ontbinding zijn die wetten er door gehaald. In het bijzonder de Duitsch-nationalen en de Communisten zien voor het oogenblik in nieuwe verkiezingen geen partijheil. Het spreekt van zelf, dat het heil van Duitschland in zijn geheel er voor hen minder op aan komt.

Doch een der leelijke gevolgen van het optreden van dit nieuwe ministerie is, dat er op de begrooting ook een post is uitgetrokken, eerst geschrapt, voor den bouw van het pantserschip B., broederschip van dat andere Duitsche pantserschip 'in vestzakformaat', dat zoo sterk is, en zoo vernuftig gebouwd, dat men er in Fransche marinekringen reeds bevreesd voor is. Het leek eerst of het tot den bouw van een repliek van dit gevreesde Duitsche oorlogsschip op de marinewerven des lands niets zou komen. Van democratische zijde wordt er nu, niet ten onrechte, op gewezen, dat bij de groote lasten op het Duitsche volk gelegd door het pas aanvaarde agrarische program en de gebleken moeilijkheden om de werkloosheidverzekering naar behooren te regelen, de kosten voor dit nieuwe pantserschip, hoezeer dit dan ook indruk moge maken op buitenlandsche marinekringen, een smaad zou zijn voor Duitschlands noodlijdende bevolking.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Het leven van Harriet Beecher Stowe. *Vervolg van blz. 488.*

In een harer brieven vertelt mevrouw Beecher Stowe, hoe eens, op zijn eigen verzoek, een breed geschouderde Schotsche landbouwer aan haar werd voorgesteld. Hij maakte haar het compliment, dat hij haar *Uncle Tom* had gelezen, en zei, dat hij ‘wel zes mijlen had willen loopen, om mij maar even te zien.’ En zij vertelt, hoe, toen haar hand in de groote ‘prairie van zijn palm’ verdween, zij zich niet grooter dan een krekel voelde.

Bij een bezoek aan Roseneath bleek het, dat het nieuws van haar komst door het heele dorp was verbreid. De menschen stonden uit te kijken aan de deuren, en glimlachten en bogen en wuifden met hun zakdoeken, en het rijtuig moest telkens stilhouden, omdat er bouquetten werden aangeboden. Vrouwen brachten haar kinderen naar haar toe, de handjes vol van bloemen.

‘Wij reden nog door verschillende dorpen en genoten overal het warmste welkom. Wat mij vooral behaagde, was, dat de belangstelling niet enkel kwam van letterkundigen kant, noch van de aanzienlijken of de rijken, maar vooral van de eenvoudigen en de armen. De slager kwam uit zijn winkel geloopen en de bakker van zijn kar, de molenaar, wit van meel, de bloeiende jonge moeder, met haar baby in haar armen..... allen stonden te lachen en te buigen, met dien hartelijken, blijden, intelligenten blik, alsof ze wel begrepen, dat wij óók verheugd waren, hen te zien.’

‘We zagen ook veel geestelijken, die naar buiten kwamen, om ons te ontmoeten.’

Die geheele dag was als een groot wonder voor haar. In de

eerste plaats verbaasde zij er zich over, hoe algemeen en door iedereen er gelezen bleek te worden, en hoe getroffen allen waren door een werk, dat tot de innigste roerselen sprak van het menschelijk hart. En zij zegt: schrijvers mogen steeds wel zeer goed bedenken wat zij doen, want van het geschreven woord gaat een veel grooter kracht uit dan men wel weet.

In Edinburgh moest het rijtuig stoppen. Zoo'n groote menigte had zich daar verzameld, om haar te ontmoeten. De Lord Provoost kwam aan het portier en stelde haar voor aan verschillende magistraten en comité's der Edinburgsche Anti-Slavernij Vereenigingen. En toen het rijtuig verder reed, volgde de menigte hen nog lang met kreten en hoera-geroep. Mevrouw Beecher Stowe was hierdoor onuitsprekelijk geroerd. Sommige jongens trachtten het rijtuig bij te houden, en het amuseerde haar zeer, hen te hooren roepen:

'Kijk, kijk, daar zit ze! 't Is die met de krullen!'

'Daar de verschillende menschen, die er op stonden me te portretteeren, steeds zeer de aandacht vestigden op dat punt, dachten de bengels zeker: hier zijn we op veilig terrein.'

Zoo ging het voort, dag na dag, en het was een ware glorietocht, die zeker aan maar heel weinig auteurs ooit ten deel is gevallen. Op een diner, gegeven door den Lord Chief Baron Pollock (die tegen haar zeide, dat hij juist haar *Key to Uncle Tom's Cabin* gelezen had) tusschen negen en tien uur 's avonds, en dat in een prachtige hall aan verschillende tafels klaar stond, zat mevrouw Beecher Stowe recht tegenover Dickens, dien zij toen voor de eerste maal van haar leven zag.

'Ik was verrast, dat hij zoo jong was.' Na tafel maakte zij kennis met mevrouw Dickens, 'a good specimen of a truly English woman; tall, large and well developed, with fine, healthy color, and an air of frankness, cheerfulness and reliability. A friend whispered to me, that she was as observing and fond of humor as her husband.'

Toen had zij ook 'a few moments of very pleasant, friendly conversation' met Dickens zelf.

Wat zou het gemakkelijk wezen, zucht zij, als je op zulk een reis als deze, even gemakkelijk van lichaam veranderen kon als van kleeren. Is je eene lichaam moe, dan gauw een ander 'aangetrokken' en klaar was je weer. Ook een aardige opmerkinng is: 'Als

de menschen me ontmoeten, schijnen ze er zich allemaal blij over te verbazen, dat ik toch niet zoo leelijk ben, als ze hadden verwacht. Maar als ik dan ook zie, wat ze in de winkelramen zetten als *mijn* portret, met mijn naam er onder, dan moet ik nog blij zijn, dat alle lieve menschen, die me inviteerden niet afgeschrikt zijn van te voren door zoo'n monster, zoo'n Gorgoon. De meeste beeltenissen deden me er aan denken, dat de Sphinx uit het Londensche Museum er voor gezeten had. Ik leg een verzameling aan van al deze portretten, om ze mee naar huis te nemen. Ze lijken een beetje op den wegwijzer in Ierland, die alle richtingen aanwees, waarin een bepaalde weg *niet* ging.'

De Hertogin van Sutherland gaf mevrouw Beecher Stowe een prachtigen gouden armband ten geschenke, gemaakt in den vorm van een slaven-ring, en met het inschrift:

'We trust it is a memorial of a chain that is soon to be broken.'

Jaren daarna was mevrouw Stowe in staat om op de sluiting van dezen bracelet te laten graveeren:

'Constitutional Amendment (forever abolishing slavery in the United States.')

Gedurende deze reis had zij ook een ontmoeting met Kossuth. Hij woonde in een benepen huis in een uithoeken van Londen. Mevrouw Beecher Stowe schrijft:

'I would that some of the editors in America who have thrown out insinuations about his living in luxury could have seen the utter bareness and plainness of the reception room which had nothing in it beyond the simplest necessaries. He entered into conversation with us with cheerfulness, speaking English well, though with the idioms of foreign languages. When we parted he took my hand kindly and said:

'God bless you, my child!'

* * *

'I have been quite amused with something which has happened lately. This week the *Times* has informed the United Kingdom Mrs. Stowe is getting a new dress made! It wants to know if Mrs. Stowe is aware what sort of a place her dress is made in; and there is a letter from a dressmaker's apprentice, stating that it is being made up piecemeal, in the most shockingly distressed

dens of London by poor, miserable white slaves, worse treated than the plantation slaves of America!

Now Mrs. Stowe did not know anything of this, but simply gave the silk into the hands of a friend, and was in due time waited on in her own apartment by a very respectable appearing woman, who offered to make the dress, and lo, this is the result! Since the publication of this piece, I have received earnest missives, from various parts of the country, begging me to interfere, hoping that I was not going to patronize the white slavery of England, and that I would employ my talents equally against oppression in every form. Could these people only know in what sweet simplicity I had been living in the State of Maine, where the only dressmaker of our circle was an intelligent refined, well-educated woman, who was considered as the equal of us all, and whose spring and fall ministrations to our wardrobe were regarded a double pleasure, - a friendly visit as well as a domestic assistance, - I say, could they know all this, they would see how guiltless I was in the matter. I verily never thought but that the nice, pleasant person who came to measure me for my silk dress, was going to take it home and make it herself; it never occurred to me that she was the head of an establishment.

Mevrouw Beecher Stowe moet er dikwijls om lachen, in welk gezelschap zij ‘poor little wife’ steeds werd gebracht. ‘Alle Hon's en Right Hon's waren present. Ik zat naast Lord Carlisle.’ Dan wordt zij door de Duchess of Argyll op de thee gevraagd, en had *the nicest cup of tea, with such cream, and grapes and apricots, with some Italian bread.’*

De Hertogin nam haar, onder het een of andere voorwendsel mee naar een andere kamer, sloeg daar de armen om haar heen en zei: ‘her noble face all full of feeling:’

‘O, mrs Stowe, I have been reading that last chapter in the *Key;* Argyll read it aloud to us. O, surely, surely, you will succeed, - God surely will bless you!’

‘Toen vertelde ik haar, terwijl ik haar dankte voor al haar sympathie, hoevele vrouwen in Engeland en Amerika met haar medevoelden. She looked really radiant and inspired.’ En nogmaals zeide zij:

‘It will be done, - it will be done, - oh, I trust and pray, it

may!' En wij kusten elkander en 'vowed friendship and fidelity.'

Aan een lunch ontmoette mevrouw Stowe Lady Byron, met wie zij een paar oogenblikken een 'deeply interesting conversation' had. Geen afbeelding zegt zij, doet eenig recht aan haar persoonlijkheid wedervaren. 'She is of a slight figure, formed with exceeding delicacy, and her whole form, face, dress and air unite to make an impression of a character singularly dignified, gentle, pure and yet strong. No words addressed to me in any conversation hitherto have made their way to my inner soul with such force as a few remarks dropped by her on the present religious aspect of England, - remarks of such quality as one seldom hears.'

Geschenken bleven haar van alle kanten toestroomen; zoo kreeg zij een inktkoker van de dames uit Surrey. 'It is a beautiful specimen of silverwork, eighteen inches long, with a group of silver figures on it, representing Religion, with the Bible in her hand, giving liberty to the slave. The slave is a masterly piece of work. He stands with his hands clasped, looking up to Heaven, while a white man is knocking the shackles from his feet. But the prettiest part of the scene was the presentation of a *gold pen* by a band of beautiful children, one of whom made a very pretty speech.'

* * *

Van Engeland stak het reisgezelschap over naar Frankrijk. Van uit Parijs schrijft zij:

'Here we are in Paris in a most charming family. I have been out all the morning, exploring shops, streets, boulevards, and seeing and hearing life in Paris. When one has a pleasant home and friends to return to, this gay, bustling vivacious, graceful city is one of the most charming things in the world, - and we *have* a most charming home.'

Te Parijs werd haar portret geschilderd door Hilaire Belloc. Daar zij verschillende malen *en face* had geposeerd, wilde Belloc haar *en profil* nemen; hij zeide, dat zij er uitzag, of zij naar alles tegelijk keek en alles in zich opnam, en nu wilde hij haar liever eens uitbeelden, wel '*en observatrice, mais pas en curieuse.*'

De uitgever Charpentier bracht haar een bezoek en vertelde haar van het 'unprecedented success' van Uncle Tom. In zijn vijfender-

tigjarige ervaring als boekhandelaar, had hij nooit zoo iets bijgewoond. ‘It surpassed all modern writings!’ In 't eerst had hij het boek niet willen lezen, hij hield meer van de oude meesters van een paar eeuwen geleden, maar een vriend spoorde er hem toe aan.

‘Ah! ah!’ zeide hij, ‘say nothing about this book! There is nothing like it. This leaves us all behind, - all, all, miles behind!’

De reis ging geheel Frankrijk door; van Châlons sur Saon naar Lyon, en toen naar Zwitserland. Het eerst bezocht het gezelschap Genève. Daar bezichtigde zij het kasteel van Chillon, en mevr. Stowe vertelt:

‘One of the pillars in the vault is covered with names. There are the names of Byron, Leigh Hunt, Schiller; en allerlei andere beroemdheden meer. Toen we zouden vertrekken, scheen er bij onze geleidster een licht op te gaan; zij deed een paar vragen, en drong er toen hevig op aan, dat ik er ook mijn naam op zou schrijven. Mijn broer Charley kraste hem in den zachten steen, en daar is hij nu voor de eeuwen bewaard. De juffrouw kon nauwelijks haar enthousiasme onderdrukken, zij drukte mij de hand en nog eens, en nog eens, en zeide, dat zij *Uncle Tom* had gelezen. 't Is prachtig, zeide zij, maar wreed.’

Bern, Grindelwald, Meyringen..... werden bezocht, en na Zwitserland kwam een korte reis door Duitschland, België en Holland aan de beurt, waarna het gezelschap weer naar Parijs vertrok. Met de *Arctic* staken zij toen weer over naar Amerika, na afscheid genomen te hebben van Egeland. Daar wachtte haar nog een laatste deputatie; men bood haar een adres aan, en een prachtig bewerkt kistje, met een som gelds voor de ‘verdrukten’.

Het was in alle opzichten een prachtige en verblijdende reis geweest, en met een zucht van voldoening en droefheid tegelijk nam zij afscheid.

‘Thus, almost sadly as a child might leave its home, I left the shores of kind and strong old England, - the mother of us all.’

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Aan mijn goeden ouden makker Dr. Charles M. van Deventer
Ter stille herinnering aan vier tezelfder tijd door hem en mij ernstig doorstreden studentejaren (1880-84).

Als kind diep-geestlijk-eenzaam, peinsde ik reeds gelaten-wijd.
Maar later, moe van 't zwoegen, vlug soms turend door de ruiten,
Staarde ik naar vaag gewarrel van veel ijle liên daarbuiten,
In hoop, dat Jij dan naadren kwaamt tot zwaar gepraat bereid.

Ja, na vreemd-strevend mijmren uren-lang, mocht 'k jong dus blijd
U, geestlijk-steevge, vreedge ontmoeten, die 't verzweegne muiten
Mijn's Zelfs vaak vreê gaf: 't Aanzijn haatte ik, waar 'k zag doffe guiten
Grif tastend grissen, gissend lastren in onnoozelheid.

Streng-diep toef 'k steeds nog sterk aan donkre Deur der Eeuwigheid.
Lijk Gij, voel 'k 't Aardsche als vreemde leuke Illusie, die niet stuiten
Zich laat, vóórdat we ons in 't Albinnenst Zijnde vredig sluiten

Gaan óp voor goed, waar 't Ware is. Och, wen 'k laat in Vrede scheid
Van 't Aanzijnsweemlen, sterk 't àl wetend, gaat mijn Zielsgrond fluiten
En onbewust verlies 'k stil zalig me in de Onpeilbaarheid.

WILLEM KLOOS.

De Ilias en Odyssea en ‘De Homerische kwestie’ door Dr. M.B. Mendes da Costa. *(Slot; vervolg van blz. 519.)*

Hoofdstuk V.

Op de 2e bladzijde van de ‘Inleiding’ beb ik als mijn voornemen te kennen gegeven dat ik o v e r h e t a l g e m e e n ‘polemiek’ zou vermijden. Nu ik evenwel in dit hoofdstuk de redenen ga bespreken[1)], die mij hebben geleid tot het innemen van mijn standpunt in de Homerische kwestie, ben ik wel gedwongen te polemiseeren en, althans in één geval, tot mijn zeer groot leedwezen. J. van Leeuwen Jr.[2)] immers, van medestander tegenstander geworden zijnde, is, helaas, niet meer in staat tot tegenweer.

Ziehier de toedracht der zaak.

Toen ik op ongeveer 25-jarigen leeftijd mij meer speciaal ging bezig houden met de bestudeering van de beide aan Homerus toegeschreven heldenzangen[3)], had ik de s l o t s o m van F.A. Wolf's betoog over het ontstaan ervan reeds als het ware met de moedermelk ingezogen; en hoe meer ik daarover nadacht, des te beter kon ik mij ermee vereenigen. Dit was a a n v a n k e l i j k óók het geval met mijn trouwen studiemakker J. van Leeuwen Jr.

1) Zie het begin van Hoofdstuk IV.
2) 1875-1884 leeraar aan het gymnasium te Amsterdam; 1884-1914 hoogleeraar te Leiden; overleden in Zwitserland 1924.
3) Tot de óók aan Homerus toegeschreven *Hymnen* heb ik me nooit bizonder aangetrokken gevoeld, en natuurlijk nog veel minder tot de zoogenaamde *Epigrammata* en tot de parodie, die *Batrachomuomachia* heet.

'De slotsom van Wolf's betoog' schreef ik daarnet, en ik herhaal het; immers: één van zijn argumenten, nl. dat tijdens het ontstaan dier gedichten de schrijfkunst, hoe primitief dan ook, nog niet zou zijn uitgevonden, raakt kant noch wal[4].

Beiden waren we dus - mét tal van anderen - van oordeel:

1°. dat én de Ilias, én de Odyssea, elk afzonderlijk, een kern[5] bevat, in overoude tijden ontsproten uit het brein van één genialen dichter, of meer waarschijnlijk: van *twee,* hoe die dan ook mogen hebben geheeten; den naam *homêros,* die 'gijzelaar' zou hebben beteekend, achtten we een verzinsel, dat echter al heel vroeg algemeen als waarheid werd aangenomen:

2°. dat die kern gaandeweg was aangevuld met andere gedichten, sommige van even hooge, sommige van minder kunstwaarde;

3°. dat grootendeels al die gedichten tot een geheel waren yereenigd door den een of anderen allerminst genialen *diaskeuastês* (= 'omwerker', 'redacteur') en naderhand in Athene nog wat waren aangevuld en in volgorde op schrift gebracht[6];

4°. dat die diaskeuast het *hem* eigen dialect heeft gebezigd, zoodat het voor philologen onmogelijk is, op het dialect alléén steunend, absoluut uit te maken wat ouder is en wat jonger; terwijl, allerlei tegenstrijdigheden nog daargelaten, die samenflanser in strijd met alle aesthetica af en toe een brokstuk, dat werkelijk een juweel is, dáár heeft gerangschikt, waar het totaal is misplaatst[7].

Maar zie, bij Van Leeuiwen had, omstreeks 1910, onder de voorbereiding van zijn (1912-1917) zonder mijn medewerking verschenen, hoofdzakelijk critische uitgaaf[8] van de Ilias en Odyssea, een totale ommekeer plaats in zijn meening omtrent de zoogenaamde echtheid dier gedichten. Langzamerhand namelijk was hij tot de overtuiging gekomen dat de 'Chorizontes', over wie ik in de Inleiding[9] heb gesproken,

4) Zie Hoofdstuk IV (vooral blz. 510, 511). Trouwens ook dit argument heeft Wolf om zoo te zeggen klakkeloos overgenomen van een ander, gelijk ik aanstonds zal vertellen.
5) In deze verhandeling door mij 'oergedicht' genoemd.
6) Vermeld in Hoofdstuk IV (blz. 515, 516).
7) Zie b.v. blz. 636 v.v.
8) Voor phiiologen, niet voor gymnasiasten bestemd. - De redenen, die Van Leeuwen ertoe hebben gebracht deze uitgaaf alleen te bewerken, doen niets ter zake.
9) Zie blz. 139.

het grootendeels[10] bij het rechte eind hadden, want dat de twee heldendichten niet beide te zamen, maar wel ieder afzonderlijk het werk zijn van één zelfden dichter.

Aan ieder, die in de zaak belang stelde, heeft sedert, gelijk trouwens vanzelf spreekt, Van Leeuwen in tal van geschriften van zijn ommekeer kond gedaan. Hij heeft dien dus niet onder stoelen en banken gestoken, maar echt ridderlijk beleden. Dáárvoor breng ik, die allerminst het met zijn gewijzigde opinie eens ben, - hij schreef mij 27 Juli 1910, half schertsend: 'Erger je maar niet over mijn koppigheid' - hem thans, na zijn dood, in het openbaar een eere-saluut. Wel echter heeft het mij verdroten - en het verdriet mij nog - dat ik in de Homerische kwestie den eminenten geleerde van 1910 af heb moeten missen als medestander.

Mijn meening immers is geenszins gewijzigd; en nu, na ruim een halve eeuw, vóórdat ik deze verhandeling 'in elkaar zette', gelijk men dat noemt, heb ik de beide heldenzangen voor den zóóveelsten keer, juist met het oog op de onderhavige kwestie, van *a* tot *z* nauwlettend doorgelezen, met het resultaat dat ik nóg vaster in mijn schoenen sta.

Opdat men mij echter niet van inconsequentie verdenke, noch van onnauwkeurigheid, voel ik mij genoopt het volgende mee te deelen.

In het vuur van zijn overtuiging heeft Van Leeuwen destijds in *zijn* uitgaaf enkele met de kwestie in verband staande verzen, die in onze vroegere, samen bezorgde uitgaven, als onecht, *onder* - d.w.z. *buiten* - den tekst waren geplaatst, *in* den tekst opgenomen, wijl hij ze, bij nader overweging, voor echt hield[11]. Daarin had hij, op zijn standpunt staande, volkomen gelijk.

Ongetwijfeld evenwel heeft hij later er niet meer om gedacht, dat sedert 1912, door den toenmaligen slechten staat van mijn gezondheid, ik verhinderd was kennis te nemen van de wijzigingen, door hem in *zijn* uitgaaf aangebracht, en waande hij dat ik ze goedkeurde. En zoo is het dan geschied, dat, zonder dat ik uitdrukkelijk erover was geraadpleegd, in onze

10) De uiteenzetting van de restrictie, op dit punt door Van Leeuwen gemaakt, zou mij te ver van honk voeren.

11) Omgekeerd houdt hij hier en daar verzen, die niet met zijn nieuwe opvatting strooken, voor onecht; en ook stelt hij meermalen in *zijn* kader passende, schijnbaar onbeduidende, maar ietwat willekeurige tekst-veranderingen voor.

later[12] verschenen *stereotiep*-uitgaaf van de Ilias en Odyssea ettelijke verzen in den tekst zijn opgenomen, die m.i. onecht zijn. Dit is dus geschied volkomen in strijd met *mijn* meening aangaande het ontstaan dier gedichten[13].

* * *

Nu ik toch aan het onaangename werk ben geweest van uiting te geven aan hetgeen ik op het hart had ten opzichte van een vriend, die zich niet meer kan verweren, ga ik hetzelfde doen ten opzichte van iemand, dien ik niet heb gekend[14], maar aan wien de geleerde wereld veel te danken heeft, omdat zonder zijn eerzucht een geniale inval van een ander hoogstwaarschijnlijk in het vergeetboek ware *gebleven.*

Met den 'eerzuchtige' bedoel ik, zooals men misschien reeds begrijpt, den zooeven genoemden F.A. Wolf, van wiens geslepenheid ik gewaagde in de Inleiding[15]; en 'de ander', die den 'genialen inval' heeft gehad, heette F. HéDELIN[16] en werd op ongeveer 40-jarigen leeftijd *abbé d'Aubignac.* door de protectie van den kardinaal De Richelieu, wiens oomzegger zijn pupil was geweest.

Toen die pupil echter reeds na een paar jaren overleed, was voor 'd'Aubignac' - zóó wordt hij gewoonlijk genoemd en zal *ik* hem nu ook maar noemen - de kans op verdere promotie natuurlijk verkeken, zoodat hij de laatste dertig jaren van zijn leven zich geheel aan de letterkunde wijdde en volgens de bekende voorschriften van Aristoteles[17] heel veel treurspelen schreef, die anderen zeer vervelend vonden, maar hij zelf subliem; want hij was geweldig met zichzelf ingenomen. Een zekeren *flair* echter

12) In 1918 en volgende jaren.
13) In den oorlogstijd namelijk, toen de postbestellingen zoo geweldige vertraging ondervonden, woonde Van Leeuwen in Zwitserland en had hij om het werk te bespoedigen, het corrigeeren der proeven op zich genomen van onze gezamenlijke stereotiep-uitgaaf, waarvan hij tevoren, te goeder trouw - immers hij meende dat ik het wist - den tekst in overeenstemming had gebracht met dien van zijn eigen uitgaaf (1912 en vlg. jaren).
14) Hij is nl. in 1824, dus 27 jaar vóór mijn geboorte, gestorven, ruim 65 jaar oud.
15) Zie blz. 140.
16) Geboren 1604, overleden 1676.
17) Deze Grieksche wijsgeer (384-322 v. C.) stelde voor het treurspel den eisch vast der drie zoogenaamde eenheden ; nl. de eenheid van plaats, van tijd en van handeling.

bezat hij ontegenzeggelijk, en daaraan danken we dan ook de, *mijns inziens* althans, uitstekende ingeving, dat noch de Ilias, noch de Odyssea, zooals ze ons zijn overgeleverd, het aaneengeschakelde gedicht zijn van éénen dichter. Die ingeving heeft hij uitgewerkt en anno 1664 te boek gesteld in zijn 'Conjectures[18] académiques ou dissertation sur l'Iliade'; maar hij hield het geschrift in portefeuille[19]; pas in 1715[20] is het in druk verschenen z o n d e r d e n n a a m v a n d e n s c h r i j v e r; deze had dan ook omtrent de uitgaaf volstrekt geen testamentaire beschikkingen gemaakt, en de zonderlingste verhalen hebben de ronde gedaan over de ietwat naar *chantage* zweemende manier, waarop het manuscript in handen is gekomen van dengene, die ten slotte, zoo goed en zoo kwaad als het ging, de uitgaaf heeft bezorgd. - Hoe dit ook zij, het is niet te controleeren of d'Aubignac w e r k e l i j k aan het slot heeft geschreven: 'Voilà ce que ma mémoire et la peine que j'ai maintenant à manier les livres m'ont permis de penser et d'écrire'; maar 's mans opinie omtrent eigen aftakeling daargelaten, in zijn verbazenden eigenwaan heeft hij begrijpelijker wijze zijn t r o u v a i l l e aan dezen en aan genen en aan nog iemand medegedeeld. De Franschen in het algemeen echter, gewoonlijk zoo verlicht en vooruitstrevend, en de Fransche philologen in het bizonder, zijn op sommige punten buitengewoon conservatief, zoodat ze van die n i e u w i g h e i d niets moesten hebben. Zelfs de bekende satiricus BOILEAU, die bij geruchte over d'Aubignac's 'trouvaille' en zijn plan haar door den druk wereldkundig te maken iets had vernomen, schreef anno 1693[21] in de derde van zijn *Réflexions critiques sur Longin*[22] het volgende: 'J'ai connu M. l'abbé d'Aubignac; il étoit homme de beaucoup de mérite et fort habile en matière de poétique, bien qu'il sût médiocrement le grec. Je suis sûr qu'il n'a jamais conçu un si étrange dessein, à moins qu'il ne l'ait conçu les dernières années

18) Volgens Victor Bérard noemt men iets dergelijks tegenwoordig "hypothèses".
19) Daarom heb ik in de Inleiding (blz. 140) niet zijn naam vermeld.
20) Dus bijkans 40 jaren na d'Aubignac's overlijden.
21) Dus 22 jaar vóór de verschijning van d'Aubignac's Conjectures, die Boileau trouwens niet heeft beleefd; hij is nl. in 1711 overleden.
22) De aangehaalde woorden komen voor in de 2e alinea. - Longinus, die in de 3e eeuw van onze jaartelling leefde, was ondanks zijn echt Romeinschen naam een geboren G r i e k, uitmuntend, of niet uitmuntend als philosoof, als philoloog en als rhetor, die in zijn moedertaal tal van verhandelingen heeft geschreven.

de sa vie, où l'on sait qu'il étoit tombé en une espèce d'enfance'.

Of het anders ware geloopen, wanneer d'Aubignac z e l f zijn geschrift had uitgegeven, valt moeilijk te zeggen; maar het staat vast dat, zooals het nu is gegaan, én in Frankrijk én elders zeer weinig notitie van de zaak werd genomen. De uitgeslapen F.A. Wolf echter, destijds professor aan de universiteit te Halle, begreep dat hij van die omstandigheid partij kon trekken om in zijn *Prolegomena ad Homerum*[23] - al noemt hij ergens d'Aubignac's naam - 'de geleerde wereld' te doen gelooven dat de vondst, waarvoor hij zeer veel voelde, er eene was van h e m z e l f; hij verzuimde evenwel nauwgezet te overwegen of de hoeksteen van d'Aubignac's vinding[24] wel juist was, zoodat hij dus tevens dáárvan melding maakte. En 'de geleerde wereld'... l i e p e r i n, totdat in 1912 G. FINSLER, een Zwitsersch philoloog, het bedrog aan het licht heeft gebracht.

Dunnetjes, of beter gezegd: d i k heeft de F r a n s c h m a n Bérard vijf jaar later, dus in 1917, midden in den oorlogstijd, dat o n p a r t i j d i g betoog van Finsler nog eens overgedaan, en wel - het is Bérard slechts half kwalijk te nemen - met overgroote p a r t i j d i g h e i d, in een octavo boekdeel van 288 bladzijden, getiteld 'Un mensonge de la science allemande'. Bérard heeft evenwel in zijn wraakzucht er niet om gedacht, dat hij door Wolf's plagiaat zoo fel te belichten, eigenlijk d'A u b i g n a c 's theorie verguisde en dus in den titel van zijn boek niet 'allemande' had behooren te schrijven, maar 'française'. - Niet alleen echter de titel, ook de i n h o u d doet soms denken aan dien van een schotschrift; hier en daar immers koelt Bérard, meer door patriotisme gedreven dan door liefde voor de wetenschap, zijn lust door het schenden van een lijk; neen, erger nog: door het schenden van wat door Finsler's betoog Wolf's lijk was geworden, nl. door het schenden van een geraamte!

* * *

Thans ben ik genaderd tot het laatste deel van mijn verhandeling, dat niet het m i n s t gewichtige is: het uiteenzetten van de

23) Voorrede bij (de uitgaaf van) Homerus.
24) Zie Hoofdstuk IV blz. 511.

redenen, waarom *ik* aan een 'oergedicht' geloof en aan een geleidelijke uitbreiding daarvan.

Het woordje 'ik' staat cursief, omdat leeken allicht minder belang stellen in de meerendeels slechts voor philologen begrijpelijke beschouwingen v a n a n d e r e n daaromtrent; maar ook van *mijn* argumenten zal ik slechts e n k e l e meedeelen, wijl de meeste betrekking hebben op de taal.

Eerst echter wensch ik wel degelijk te doen uitkomen dat ik niet behoor tot dezulken, die een dichter of proza-schrijver kwalijk nemen wanneer deze op een o n d e r g e s c h i k t punt met zichzelf in tegenspraak komt[25]. Ondanks derhalve dat o.a. Homerus zekeren bondgenoot der Trojanen, ofschoon deze volgens een vroegere meedeeling vier dagen tevoren was gesneuveld, niettemin de begrafenis van zijn zoon heeft laten bijwonen[26], ben ik het niet eens met Horatius, die in den zoogenaamden brief 'Over de Dichtkunst' den volgenden versregel schrijft:

> 'Indignor quandoque bonus dormitat Homerus',

waarvan de vertaling luidt:

> 'Ik word wrevelig telkens wanneer de brave Homerus soest'[27].

En evenmin neem ik het Homerus - kortheidshalve bezig ik nu maar telkens dezen eigenlijk niet in mijn kraam te pas komenden naam - kwalijk, wanneer hij op minder geschikte oogenblikken den voortgang der handeling afbreekt door de een of andere keurige beschrijving of wel door lange, maar in heerlijke bewoordingen vervatte alleenspraken of gesprekken. Ook komt het niet in mij op, als argument tegen de eenheid te gebruiken dat de dichter het niet zoo nauw neemt met de tijdrekening, zoodat hij menige zaak

25) Ook later levende schrijvers heeft hun geheugen wel eens in den steek gelaten; den dichter van het Roelandslied b.v., voorts Ariosto, Shakespeare, Goethe, Schiller, enfin, te veel om op te noemen; zelfs Thackeray heeft eens een vergissing van dezen aard begaan, in The Newcomes, welk werk - dit diene tot zijn verontschuldiging - oorspronkelijk in 24 maandelijksche afleveringen is verschenen (1853-1855).

26) Deze tegenstrijdigheid ten opzichte van Pylaemenes, koning der Paphlagoniërs, komt voor in de Ilias, boek V vs. 576-579 en boek XIII vs. 643-659.

27) Opmerkelijk is het, dat deze woorden gemeenlijk uit hun verband gerukt en verkeerd geciteerd worden, nl. met weglating van 'indignor', waardoor én 'quandoque' van beteekenis verandert én het heele citaat; dit komt dan in het Nederlandsch overeen met: 'de brave Homerus soest w e l e e n s'.

of daad laat geschieden in een ongelooflijk kort tijdsbestek[28].

Men moet immers deze gedichten niet sceptisch ontleden; men moet, om ervan te genieten, ze lezen zooals kinderen sprookjes, zooals eenvoudigen van ziel ridderromans lezen.

Van dergelijke dingen intusschen, die, op den keper beschouwd, kleinigheden zijn te noemen, verschillen bij een vooraf deugdelijk overwogen plan hemelsbreed niet enkel totaal onnoodige afwijkingen, maar ook grove inconsequenties; en men zal mij stellig grif toegeven dat wie een zoo voortreffelijk kunstwerk gaat schrijven als de Ilias en de Odyssea, niet zóó maar, als ware hij de eerste de beste improvisator, zijn eersten regel in versmaat eruit gooit zonder tevoren, óók in onderdeelen, wel degelijk een plan te hebben gemaakt.

Ik zal nu mijn beschouwingen over ettelijke punten van Homerus' gedichten in het algemeen, dus: die de beide heldenzangen te zamen raken, voor het laatst bewaren en eerst bij elk epos afzonderlijk in den ons overgeleverden vorm of tekst, hoe men het noemen wil, het gemis van éénheid aantoonen door te wijzen op ettelijke der bovenbedoelde afwijkingen en inconsequenties.

Natuurlijk begin ik met de Ilias.

De eerste versregel, die bij wijize van titel het onderwerp aangeeft, evenals dit b.v. in de Odyssea geschiedt, luidt, vertaald: ‘Bezing, godin[29], den wrok van Peleus' zoon Achilles’.

De oerdichter heeft zich dus - gelijk ik in Hoofdstuk I[30] heb verteld - ten doel gesteld enkel een klein gedeelte te bezingen van den Trojaanschen oorlog, nl. van de ruim negen[31] jaren een tijdperk van ± 50 dagen uit het laatste jaar der belegering. Bijgevolg: hij bezingt de oorzaak en de voor de belegeraars noodlottige gevolgen van den wrok, met, als intermezzo[32], een vergeefsche poging van den beleediger om den beleedigde genadig te stemmen; en als dan na eenige dagen de nood op zijn hoogst is en reeds één schip van de Grieken is in brand gestoken, stemt Achilles noode erin toe, dat met zijn versche manschappen

28) Zoo b.v. het binnen één etmaal voltooien van den bouw van muur en gracht ter beveiliging van de schepen der Grieken, zie blz. 263.
29) D. w.z. Muze.
30) Blz. 259 en 262-264.
31) Vergelijk noot 48 op blz. 268.
32) Het 9e boek vs. 98-693.

zijn boezemvriend Patroclus den Grieken te hulp snelt; inderdaad ontzet Patroclus het Grieksche kamp; maar hij gaat verder dan hem was opgedragen en sneuvelt nu door de hand van Hector, waarop Achilles, met terzijdestelling van zijn wrok, zijn vriend wreekt en Hector verslaat.

Ziehier nu, in korte bewoordingen, hetgeen de oerdichter zich heeft voorgenomen te bezingen, maar wat door allerlei latere invoegsels uitgedijd is tot het door mij in hoofdstuk I[33] medegedeelde

Deels d o o r deze, deels t e n g e v o l g e v a n deze invoegsels[34] is een van de verhevenste passages uit het oergedicht, het zoogenaamde ‘afscheid van Hector en Andromache[35]’ geraakt op een plaats[36], waar het ontegenzeggelijk niet behoort, namelijk vóór de plaats[37], waar, óók volgens het oergedicht, Hector den laatsten keer *in* de stad Troje is geweest en stellig wel zijn echtgenoote zal hebben opgezocht.

Wáár is het, ontegenzeggelijk wáár, dat ‘het afscheid van Hector en Andromache in het zesde boek der Ilias slechts dan poëtisch gerechtvaardigd, met andere woorden, de schepping van dat roerend schoone gedicht alleen dan zielkundig verklaarbaar is, indien de dichter het i n d e r d a a d als afscheid voor het leven heeft bedoeld’[38], - al noemt Andromache den naam ‘Achilles’ enkel daar, waar zij spreekt over den dood van haar vader en broeders[39]; bijgevolg is dit indruischen tegen elk dichterlijk sentiment een, neen, DE hoeksteen voor mijn betoog, evenals voor dat v a n z e e r v e e l a n d e r e n, die d'Aubignac's opinie deelen.

Ook Schiller heeft dit gevoeld, blijkens de eerste regels van Andromache in zijn gedicht *Hector's Abschied,* nl.:

33) Bladzijde 262-264.
34) Het is natuurlijk totaal onmogelijk hier uiteen te zetten welke die invoegsels volgens veler oordeel zijn of althans k u n n e n zijn.
35) Hector's echtgenoote.
36) Boek VI vs. 369-502.
37) Boek VII vs. 427-429 en 476, 477. - Vergelijk ook boek VIII vs. 55-59.
38) De hier tusschen aanhalingsteekens geplaatste woorden zijn letterlijk overgenomen uit *De boogschutter en de weefster,* het in 1904 verschenen geschrift van J. VAN LEEUWEN Jr., blz. 40.
39) Vs. 414 en 423. - De laatste 7 regels (vs. 433-439) werden reeds oudtijds als later ingeschoven beschouwd, omdat ze niet in den mond van een vrouw passen; en juist in d i e regels wordt weer melding gemaakt van het heroën-p a a r *Aiax*, waarover ik het aanstonds zal hebben.

‘Will sich Hektor ewig von mir wenden,
Wo Achill mit den unnahbarn Händen
Dem P a t r o k l u s schrecklich Opfer bringt?’

Ik spatieer het woord ‘Patroklus’, niet Schiller; men begrijpt natuurlijk waarom ik dit doe.

Nu een sprekend voorbeeld van hoe er in deze is g e k n o e i d .

In het 22e boek, dat stellig t e n d e e l e tot het oergedicht behoort, hebben Hector's ouders, op den muur van Troje staande, met eigen oogen niet alleen diens kamp met Achilles aanschouwd, maar ook de gruwlijke wijze, waarop deze laatste het lijk van hun zoon mishandelt; Andromache echter is van dat alles volkomen onkundig, ‘want’ - zóó luidt de letterlijke vertaling van het oorspronkelijk[40] - ‘geen betrouwbare bode was haar komen boodschappen dat haar heer en meester buiten de poorten *toefde*’. Wat nu het door mij gecursiveerde ‘toefde’ hier eigenlijk beteekent, is allerminst duidelijk; maar na twee regels, die tot de zaak niets afdoen, staat er: ‘en zij riep haar dienaressen toe den grooten drievoet[41] om het vuur op te stellen, opdat Hector warm badwater zou bekomen, als hij uit den strijd was teruggekeerd’. Derhalve blijkt uit deze l a a t s t e woorden, die o n t w i j f e l b a a r tot het oergedicht behooren - immers Andromache's leed wordt er des te schrijnender door -, dat ze hem aanstonds thuis verwacht; maar daarmee klopt niet de zin, die het eerst door mij is geciteerd[42]; want *ingeval* Hector met zijn mannen e t t e l i j k e n a c h t e n achtereen[43] in het open veld had gekampeerd - hij doet dit s l e c h t s é é n n a c h t[44] - en *ingeval* Andromache hem in al dien tijd niet had gezien, kon ze, tenzij een bode haar was komen meededen waar Hector op zeker oogenblik ‘*toefde*’, niet weten op welk uur van den dag haar man een bad zou nemen.

40) Vs. 438 vlg.
41) D. w.z. een ketel, op drie pooten rustend.
42) Dus vs. 438 vlg.
43) Hij doet dit opdat n i e t o n g e m e r k t de Grieken het beleg opbreken en naar huis varen zouden. - Unitariërs en Chorizonten berekenen dit b u i t e n de stad kampeeren op een stuk of vier nachten; en onder hen gaat een renegaat uit het tegenovergestelde kamp - renegaten zijn vaak verblind - zelfs zoover dat hij tegen de lezing in van alle handschriften op ééne plaats (boek VIII vs. 55) *ptolin* (= ‘stad’) zou willen veranderen in *straton* (= ‘legerkamp’), ondanks vs. 517-522 van dat zelfde boek.
44) Zie het eind van boek VIII vs. 489 vlgg.

Bijgevolg: die eerste zin[45] is naar mijn oordeel later ingelascht door een onbenulligen knoeier.

Ten slotte nog het volgende over het van zijn plaats raken van dat sublieme ‘afscheid’.

De Ilias en Odyssea werden oudtijds niet bestudeerd, maar voorgedragen en dus: aangehoord. Dit voordragen en aanhooren mocht niet te lang duren - a a n e e n s t u k wel te verstaan -, anders zou het te vermoeiend zijn geworden.

Welnu: we mogen gerust als vaststaande aannemen[46] dat de oerdichter én het afscheid én het sneuvelen van Hector én de weeklacht van Andromache had bestemd voor een en dezelfde séance; de toehoorder moest bij het laatste relaas nog onder den indruk zijn van het eerste; zooals echter de tekst ons is overgeleverd, bestaat de tusschenliggende passage eventjes uit t i e n d u i z e n d t w e e h o n d e r d e e n e n t a c h t i g versregels Nu bedenke men dat de lengte van drie tragedies en het daarop volgend satyrspel, die op één dag te Athene werden vertoond, gemiddeld nooit méér bedroeg dan 5000 versregels en make dan zijn gevolgtrekking!

Wanneer intusschen, hoe sprekend deze cijfers ook zijn, het gedeelte tusschen het a f s c h e i d en het s n e u v e l e n van Hector enkel bestond uit een aaneengeschakelde beschrijving van den nood der Grieken en van de aanleiding voor Achilles om zijn passieve houding op te geven, misschien zou dan iemand, die *den schrijver dezer verhandeling* in gelatenheid overtreft, er vrede mee kunnen hebben; maar ook die ‘aaneengeschakelde (?) beschrijving’ wordt telkens en telkens onderbroken door allerlei brokstukken, die geheel erbuiten staan, en.... als dan nu eenmaal Achilles, in de nieuwe, door Hephaestus[47] gemaakte wapenrusting ten strijde trekt, worden we, eer hij werkelijk met Hector handgemeen raakt, onthaald op tal van zoutelooze beuzelingen[48] en, wat veel erger is, op een onzinnig, neen, op een ergerlijk en zelfs in twee stukken geknipt[49] relaas van een heuschen strijd tusschen

45) Nl.: ‘Want.... geen betrouwbare - buiten de poorten toefde’.
46) Vergelijk Van Leeuwen's op blz. 636 aangehaalde woorden.
47) Zie blz. 264 en aldaar de 22e noot.
48) B.v. het onzinnig gevecht tusschen Achilles en Aencas, boek XX vs. 156-352.
49) Boek XX vs. 1-74 en boek XXI vs. 383-525. - Dit zijn de gedeelten, die oudtijds respectievelijk betiteld waren met ‘De godenstrijd’ en ‘Tweede deel van den godenstrijd’.

allerlei, nota bene door Zeus daartoe aangezette g o d h e d e n ; wie nl. op de hand der Grieken zijn, stellen zich op tegenover degenen, die steeds de Trojanen bijstaan. Zeus echter doet niet mede en zit op den top van den Olympus, dus: heel ver af, in Griekenland, als belangstellend toeschouwer van hun strijd. Mij ten minste dunkt zoo iets niet alleen belachelijk, maar ook ongepast en stuitend tegen den godsdienstilgen zin der Grieken. Het is k n o e i-werk en k a n niet geschreven zijn door den oerdichter.

Echter ook vóór dat sublieme 'afscheid' zijn niet alleen allerlei brokstukken in het oergedicht binnengeloodst[50], maar is tevens herhaaldelijk in die 'brokstukken' geknoeid en g e b a z e l d . Een sprekend voorbeeld hiervan is een passage (vs. 166-453) in het 5e boek, dat, samen met de eerste 118 versregels van het 6e boek. als geijkten titel[51] had 'De dapperheid van Diomedes'. Aeneas nl., zoon van een Trojaanschen prins en van de godin Aphrodite[52], wordt na veel vieren en vijven handgemeen met den Griek Diomedes en door dezen gewond; n a t u u r l i j k tracht zijn moeder hem in veiligheid te brengen[53]; maar de Griek, die van Pallas Athena[54] den raad had gekregen van de godheden alleen de onkrijgshaftige Aphrodite niet te ontzien, kwetst haar, ten gevolge waarvan deze, naar den Olympus de wijk nemend, haar zoon *laat vallen*[55], die echter gelukkig, door Apollo opgevangen wordt en in een donkeren nevel gehuld, en dan na een o.a. op den Olympus rondom de jammerende Aphrodite spelend intermezzo van eventjes a c h t-e n-n e g e n t i g versregels - wat een geweldige spanning voor de toehoorders! - in Apollo's eigen tempel te Troje wordt neergelegd, waar Apollo's moeder en zuster Aeneas' wond genezen, want Apollo zelf heeft ondertusschen gewichtiger zaken te doen, waarvan het relaas d r i e-e n-z e s t i g versregels in beslag neemt; daarná echter zendt die god *autos,* d.w.z. 'i n e i g e n p e r s o o n', Aeneas weer naar het slagveld terug!!.... En dat er niettemin nog philologen zijn, die inderdaad meenen dat de oerdichter zóó heeft kunnen bazelen!

50) B.v. de zoogenaamde 'Catalogus der schepen' in het 2e boek (vs. 484-877).
51) Zie blz. 139.
52) Bij de Romeinen: Venus.
53) Vs. 311 v.v.
54) Bij de Romeinen: Minerva.
55) Vs. 343.

Van heel anderen aard is het hier volgend argument, dat, voor zoover ik weet, tot dusverre door niemand is te berde gebracht.

Indien werkelijk de oerdichter in zijn bronnen had vermeld gevonden dat, hetzij in het Grieksche leger, hetzij in het Trojaansche, twee heroën[56] gelijke namen droegen, zou hij stellig, ten einde verwarring te vermijden, van een dezer beiden den naam althans lichtelijk hebben gewijzigd, behalve zoo hij van die toevallige omstandigheid had willen partij trekken, hetgeen niet het geval is.

Welnu: in de Ilias dragen twee Grieken den naam *Ajax*[57], en zonder weifelen beschouw ik als onecht *alle* plaatsen, waar die naam hetzij in den dualis staat, hetzij in den pluralis; het tweevoud immers, dat ongetwijfeld in vóórhistorische tijden steeds werd gebezigd als er van twee personen of zaken sprake is, wordt reeds in de taal van Homerus meer en meer verdrongen door het meervoud. In den dualis komt de naam op 22 plaatsen[58] voor, in den pluralis op 11.

Wat in het bizonder de Ilias betreft, laat ik het hierbij: mijn verdere hoofdbezwaren tegen de eenheid ervan bewaar ik tot aanstonds, als ik bespreek wat naar mijn oordeel in den weg staat aan de eenheid der beide heldendichten te zamen. Vooraf echter dien ik nog een en ander te zeggen speciaal over de Odyssea; dat zal evenwel niet veel zijn, want het voornaamste is reeds vroeger door mij besproken; inzonderheid dat naar het niet alleen mij, maar ook zeer veel anderen voorkomt, de omzwervingen van Odysseus door denoerdichter in den *derden* persoon zijn meegedeeld[59], en niet voor verreweg het grootste gedeelte door den zwerver zelf aan zijn gastheer in den 1en persoon worden verteld[60].

Ook heb ik het reeds gehad[61] over een ander groot bezwaar tegen de eenheid van dit epos, nl. over ongeveer alles wat den

56) Zie Hoofdstuk I noot 10.
57) In het Grieksch: *Aias*; zie echter over de uitspraak der *X* in het Latijn blz. 142 v.
58) In de Ilias wel te verstaan; want in de Odyssea is van Ajax slechts in den singularis sprake, en wel van den éénen heros op 2 plaatsen, van den ander op 6, welke zes echter op één na (boek III vs. 109) voorkomen in ontegenzeggelijk later ingeschoven episodes, het 11e en het 24e boek. - In de Ilias is op niet minder dan 158 plaatsen enkel van één der beide heroën sprake.
59) Zie blz. 265.
60) Boek IX-XII.
61) Zie blz. 267 en de laatste alinea van blz. 270.

persoon betreft van Laertes, behoudens natuurlijk dat Odysseus zijn zoon is; en dus behoeven de plaatsen, waar alleen dit laatste wordt vermeld, indien er ten minste geen andere reden voor bestaat, niet als later ingelascht te worden beschouwd.

Laat me intusschen eerst, vertaald, het begin van het epos citeeren, daar dit, zooals ik vroeger[62] zei, bij wijze van titel het onderwerp aangeeft. Er staat:

> 'Verhaal me, Muze[63], van den man der vele listen[64], die zeer veel heeft gezworven, nadat hij de onder goddelijke bescherming staande[65] stad Troje had verdelgd; van veel menschen nu heeft hij de woonplaatsen gezien en den aard leeren kennen, en veel smarten ondervond diezelfde in zijn binnenste'. - Op deze vier versregels volgen wel nog zes, die eveneens heeten te behooren tot het zoogenaamd aanroepen van de Muze, maar niet alleen aan *mij* dunkt het, om verschillende redenen[66], dat deze versregels een later invoegsel zijn. Daarná (vs. 11) wordt niet de Muze, maar de door haar bezielde dichter, verondersteld te beginnen, en wel, met uitlating van enkele woorden, aldus: 'Op dat oogenblik bevonden alle anderen, die het gapend verderf ontkomen waren, zich in hun vaderland; maar *hem* alleen hield Calypso in haar grot terug. Toen evenwel het jaar was gekomen, waarin, zooals de goden hem hadden toebeschikt[67]. hij naar huis zou terugkomen, naar Ithaca, zelfs *toen* had hij niet de kommervolle inspanningen achter zich gelaten en was hij nog niet te midden der zijnen. En de goden, allen te zamen, hadden medelijden, met uitzondering van Poseidon'[68].

62) Blz. 635.
63) Soms spreekt Homerus van ééne Muze, soms van meer dan ééne.
64) Zóó, en niet door "zeer listig", vertaal ik het adjectivum *polutropos*, dat eigenlijk beteekent "die zich veel wenden en keeren kan"; want in deze versregels komt, natuurlijk met opzet, nog drie malen een vorm voor van het adjectivum *pollos* of *polus* (= "veel"). - Iedere Griek wist wie met den zeer listigen man werd bedoeld. Pas in vs. 21, en terloops, wordt Odysseus met name genoemd.
65) Des te grooter was dus Odysseus' verdienste. - De bescherming der goden heeft niet gebaat, omdat de ondergang van Troje bepaald was door het noodlot.
66) 1°. omdat, zij het ook oppervlakkig, reeds één der lotgevallen van Odysseus erin wordt vermeld; 2°. om den zeer jongen vorm *eipe* (vs. 10) in plaats van *weipe.*
67) Zie noot 43 van Hoofdstuk I.
68) De reden van Poseidon's gramschap is blz. 268 v. vermeld.

Dit was dus de stand van zaken, toen Pallas Athena, de beschermgodin van Odysseus, gebruik makende van een tijdelijke afwezigheid van Poseidon, bij een samenzijn der goden op den Olympus, wist te bewerken dat Calypso zou worden gelast Odysseus van zich weg te laten gaan. Maar - en nu komt het i e t w a t hinkende paard - zij zelve, dus: Pallas Athena, zou onderwijl naar Ithaca gaan om Odysseus' jongen zoon wat ‘aan te sporen’, zooals men dat noemt[69].

Daar nu a l l e s wat handelt over het flinker worden van dien zoon en over zijn reis eigenlijk n i e t s te maken heeft met den terugkeer van den vader, wordt door allen, die niet stokstijf de eenheid der Odyssea volhouden, alles wat staat tusschen vers 87 van het 1e boek en vers 29 van het 5e boek, dus te zamen 2152 verzen, als later ingevoegd beschouwd en als in de plaats gekomen voor slechts zéér weinig verzen van het oergedicht.

W é l heeft te maken met Odysseus' terugkeer de m.i. e v e n z e e r ‘later ingevoegde’, maar vermakelijke *Circe*-episode, waarbij ook behoort Odysseus' eigenlijk vervelende eerste tocht naar de onderwereld[70].

Odysseus wordt ons nl. door Homerus geschilderd allerminst als vrouwengek, en integendeel als uitermate verlangend naar de hereeniging met zijn trouwe echtgenoote; maar aan den anderen kant maakt hij een enorm sterken indruk op de zwakke sekse. Met zijn g e e s t e l i j k e eigenschappen immers is de maagdelijke Pallas Athena dermate ingenomen, dat zij, de gramschap van haar oom Poseidon trotseerend, haar beschermeling op alle kritieke momenten bijstaat. Maar zie: zekeren keer dit - waardoor wordt niet verteld - verzuimd hebbend, springt dadelijk e e n e a n d e r e voor haar in de bres[71]. Deze toch, hem uit de door Poseidon opgezweepte watermassa's willende redden, werpt hem, zóó maar, haar sluier toe, om erop te blijven drijven, en verdwijnt dan onmiddellijk. De sluier baat evenwel niet genoeg en dán wordt Pallas Athena i n d e r d a a d opmerkzaam op het gevaar, waarin hij verkeert, en redt zij hem op afdoende wijze.

69) Zie blz. 267 laatste alinea.

70) Te zamen 1243 verzen, nl. boek X vs. 135 - boek XII vs. 164. - De tweede tocht naar de onderwereld wordt beschreven in het s t e l l i g later ingevoegde boek XXIV (zie blz. 270).

71) Zie blz. 270 en Odyssea boek V vs. 333-463.

Dat voor die redding t w e e godinnen noodig zijn is weder een argument voor de niet-eenheid; evenals dit trouwens het geval is met het stelletje Calypso en Circe. De laatste is nl. het evenbeeld van de eerste, maar een beeld gezien in een gebogen spiegel; want de omstandigheden verschillen. Wel woont ieder van beide godheden op een sprookjes-eiland - Calypso geheel alleen in een wondergrot, de ander met 4 dienaressen in een van glad behouwen steenen opgetrokken woning, omstuwd door tamme wolven en leeuwen, die tevoren m e n s c h e n waren geweest - en wel worden beiden ingepalmd door Odysseus' l i c h a m e l i j k e voortreffelijkheden, maar Calypso is g o e d -aardig, Circe b o o s aardig en zij kan *tooveren*; en zich niet ervan bewust dat 22 op haar eiland gekomen mannen volgelingen zijn van den eens - wanneer dan ook - reikhalzend door haar verbeiden Odysseus, verandert Circe dezen in zwijnen.

Hiervan onderricht door een ander van zijn manschappen, die op den uitkijk had gestaan, wil Odysseus zijn makkers wreken, zich niet bekommerend om het hem dreigend gevaar, waarvoor, gelukkig, een godheid, - dezen keer een mannelijke - hem waarschuwt, hem tevens zeker kruid aanwijzend als middel tegen Circe's tooverdrank. Door dit kruid weerstaat hij dan ook dien drank en wil Circe met zijn zwaard te lijf. *Nu* echter begrijpt zij dat *hij* de lang verbeide Odysseus is en noodigt hem dadelijk uit tot haar legerstede. Hij evenwel eischt van haar vóóraf een eed, dat ze hem, als hij ontkleed is en ontwapend, niet laf en onmannelijk zal maken, welken eed zij n a t u u r l i j k terstond doet; ja, meer nog: den volgenden morgen hergeeft ze zijn makkers hun vroegere gedaante, en n o g meer: die makkers werden toen jonger en mooier en rijziger dan tevoren. - Een vol jaar bleef Odysseus in de woning van Circe, waarheen inmiddels ook zijn andere makkers waren gekomen, z i c h t e g o e d d o e n d e; maar eer de tocht naar Ithaca werd ondernomen, ging hij nog, op aansporen van Circe, in de onderwereld zekeren overleden waarzegger raadplegen omtrent den te volgen weg.

Hoogstwaarschijnlijk zal elke onbevooroordeelde toegeven dat niet deze b e i d e e e n i g s z i n s op elkaar gelijkende episodes in het oergedicht thuis behooren.

Vraagt nu iemand, welke episode ik wél als zoodanig beschouw,

dan antwoord ik: ‘Ongetwijfeld de Calypso-episode; want die is met het heele epos saamgeweven en komt veel beter overeen met de tijdrekening, terwijl van Circe zelfs de naam niet buiten de episode[72] voorkomt, tenzij in enkele verdachte verzen[73], die er zóó kunnen worden uitgelicht’.

* * *

Nu ben ik eindelijk genaderd tot het uiteenzetten van hetgeen in mijn oogen ten sterkste pleit tegen de eenheid van de beide heldendichten te zamen. Gelukkig kan ik betrekkelijk kort zijn; het is een kwestie van sentiment; men voelt het, of men voelt het niet; ik redeneer nl. zóó: gesteld het m.i. ongerijmd geval, dat de Unitariërs en Chorizonten het bij het rechte eind hadden, dan zijn voor het dichten van ruim 27000 dermate geacheveerde versregels minstens ettelijke jaren noodig geweest en heeft de dichter in dien tusschentijd allerminst gelegenheid gehad over het bovenzinnelijke en bovenaardsche na te denken; wat in het algemeen erover werd geloofd, geloofde ook *hij*; het kwam dus niet bij hem op - men vergeve mij de uitdrukking - theologie te gaan studeeren; wat hij bij het begin van het dichten der Ilias en Odyssea omtrent de goden dacht, vrijwel dat zelfde dacht hij nog bij het eind. Een wijziging van zijn denkbeelden hieromtrent nu is des te minder aan te nemen, wanneer Wolf's, of laten we thans maar zeggen: wanneer d'Aubignac's theorie opgaat; het ‘oergedicht’ is immers zooveel korter!

Welnu: ongetwijfeld valt uit den ons overgeleverden tekst te distilleeren dat Homerus het zich ongeveer aldus voorstelde: boven alles stond en over allen en alles heerschte het zoogenaamde *Noodlot.* Wat dat eigenlijk was?.... Och, naar het *mij* voorkomt, had de oerdichter zelf daarvan geen nauwkeurige voorstelling; dat hoefde ook niet; in zijn dagen geloofde men algemeen dat er zulk een duistere macht bestond en dat was hem genoeg; zonder onderzoek deelde hij dat geloof.

Wat dat ‘Noodlot’ eenmaal had bepaald, kon door geen andere

72) Boek X vs. 135 - boek XII vs. 150.

73) B.v. vs. 448 van boek VIII, waar verteld wordt dat Circe, die de kunst verstond van tooveren, Odysseus een onontwarbaren knoop heeft leeren maken.

goddelijke macht worden gewijzigd en natuurlijk nog minder door een m e n s c h . Zoo lezen we b.v. in het 11e boek van de Ilias[74] dat *gesneuveld zijn* twee zoons van een meer dan alle anderen ervaren w a a r z e g g e r , die als bondgenooten der Trojanen ten strijde waren getrokken, niet luisterend naar de herhaalde waarschuwing van hun vader; deze immers wist tevoren welk lot hun boven het hoofd hing. - Soms intusschen vinden we bij Homerus het vage begrip 'Noodlot' vervangen door de i e t s minder vage uitdrukking 'de Goden'[75]. Dit is echter uitzondering, en als een soort dichterlijke vrijheid te beschouwen. Immers bij den kampstrijd tusschen Achilles en Hector b.v. neemt Zeus, de *overigens* a l m a c h t i g e , de weegschaal ter hand om te weten te komen wien van beiden de dood is beschoren.

Maar van Zeus 'almacht' gesproken - en daarbij vergeleken *verzinken in het niet* allerlei andere tegenstrijdigheden, b.v. omtrent de beteekenis van het woord *Olumpos,* waarmede in oudere gedeelten de b e r g wordt bedoeld, in jongere de h e m e l - die 'almacht' blijkt ten duidelijkste o.a. uit verscheiden plaatsen[76] aan het eind van het bijkans geheel tot het oergedicht behoorende 1e boek van de Ilias; een uitzondering maakt echter ééne plaats, i e t s v r o e g e r , nl. vs. 396-406, waar verteld wordt dat, toen Hera, Poseidon en Pallas Athena op het punt waren Zeus in de boeien te slaan - of dit r e e d s h a d d e n g e d a a n , de plaats is niet erg duidelijk -, deze alleen gered werd doordat een honderdarmige reus hem te hulp kwam.

En nu beweren menschen met gezond (?) verstand nog dat de beide heldendichten samen of elk afzonderlijk het werk zijn van één dichter!!

* * *

Zeer onlangs, d.w.z. in het begin van 1930, is te Oxford verschenen een werkje van 251 bladzijden octavo, getiteld: *The composition of Homer's Odyssey,* van W.J. WOODHOUSE, den enorm enthusiasten professor in het Grieksch aan de Universiteit te Sydney (Nieuw-Zuid-Wales). Of die hoogleeraar een goed

74) Vs. 328-332; letterlijk overgenomen in den ontwijfelbaar later ingelaschten 'catalogus der schepen' (boek II vs. 831-834).
75) B.v. Odyssea vs. 17 van boek I. - Zie blz. 641.
76) Zie b.v. de dicht bij elkaar staande versregels 546, 565 v.v., 580 v., 589 v.v.

philoloog is en tevens artistiek, weet ik niet; ik heb het boek wel heel even i n g e z i e n , maar niet g e l e z e n ; want ik wilde niet erdoor beinvloed worden bij het leggen van de laatste hand aan deze verhandeling.

Intussdhen: enthusiasme en artisticiteit zijn geen equivalenten; en.... op blz. 250, dus vlak vóór het eind, komt deze ietwat opgeschroefde passage voor: 'I have called the Odyssey one of the most wonderful and precious things in the world. And what of Homer "Maker" of the Odyssey? Well, to us the Odyssey is Homer. For the name of Homer must be to us very largely a symbol - a symbol for just what we find in his work'.

Bizonder duidelijk is mij dit niet; maar ik herhaal: ik heb het n i e t g e l e z e n . Mocht er dus tusschen den schrijver en mij verschil van gevoelen bestaan, laat dan degene, die het boek wél heeft gelezen, richten tusschen ons beiden; ik wacht de uitspraak met gelatenheid af.

Amsterdam, 1930.

In memoriam Prof. Dr. R.C. Boer. † 20 aug. 1929.

Wat hebben wij toch veel in U verloren,
O Man van diep gevoel en stoere kracht!
Wat heeft Uw heengaan droefenis gebracht,
Die blijvend bij ons leven wil behooren.

We weten 't wel: de Dood heeft volle macht
Ontvangen om het leven te verstoren,
Voor d'inn'ge beê van 't hart heeft hij geen ooren,
Hij kreunt zich niet om kunde, om deugd, noch klacht.

Maar 't hart, getroffen, wederstreeft zijn nacht.
Keert stof tot stof, al valt het zwaar te dragen,
De geest blijft eeuwig leven in den geest

Getrouwe Geest, nu alles is volbracht
Blijft Ge ons een schat, dien niets ons kan ontjagen;
Gezegend Gij voor wat Ge ons zijt geweest!

Amsterdam, 20 Oct. 1929.
T. DE BOONE.

Na een halve eeuw
Eenige opmerkingen over de cultureele beteekenis der Beweging van 1880 door H.H.J. Maas. *(Vervolg van blz. 557).*

Welke houding nemen nu de fijnere, de met talent bevoorrechte of de intellectueel-beschaafde geesten aan? In één opzicht dezelfde: zij keeren zich af van al dat gedoe en zoeken rusteloos, gejaagd, naar *betere* levenswaarden, die hen met het leven verzoenen kunnen. De eene groep hoopt die levenswaarden te vinden in een intense hernieuwing van de Geloofscultuur, de andere in de alles-belovende blikken van den gloeienden liefdehartstocht. De zucht naar *het leven,* het waarachtige, volle, rijke leven drijft hen allen; zij allen hebben het gevoel, dat al dat getheoretiseer, dat ontzenuwend gewauwel hen wurgt. Er komt een derde groep, die de twee stroomingen tot elkaar wil brengen in één bedding: ik hoorde reeds, hoe een katholiek priester-professor in het Huwelijksrecht met onaangetaste handhaving van het *Kerkelijk dogma* voor een vergadering van katholieke arbeiders en arbeidsters de verhevenheid van de sexueele vereeniging, waardoor man en vrouw volgens het woord van den heiligen Paulus één vleesch worden, bezong. Wat was er veel vertroebeling in de huwelijkslevens voorkomen kunnen worden, als men aan zulke, toch in den grond diep-religieuze inzichten, éér uiting had gegeven! Ik denk bijvoorbeeld aan den roman ‘De Zondaar’ van Alie Smeding. Moest er eerst zóóveel verwarring ontstaan, voordat men de gevaren, die het Huwelijk ook als de centrale kern van de sociale kwestie bedreigden, kon inzien? Was het zoo zwaar tot de conclusie te komen, dat God aan de moeilijke taak, den mensch opgelegd, medewerker te zijn in Zijn scheppings-

plan, de hoogste geestelijke en stoffelijke, natuurlijke levensvreugden verbonden zal hebben?

Maar nakaarten baat niet. Dat alles borrelt en bruist in onze nieuwe litteratuur met een fel zich uitbrekende kracht.

Verschil van inzicht en willen onder de eerste leiders van de Tachtiger Beweging: voor den derden male, ja! Maar heeft het verloop den man, die de hoofdleiding had en hield, niet recht laten wedervaren? Is het méér dan ‘een daad van eenvoudige rechtvaardigheid’ hem en de Beweging de cultureele beteekenis toe te kennen, die zij verdienen?.....

Aangenomen, dat de uitingen van dezen en genen direct of indirect leer en geest van het Christendom of van het Katholicisme aanvielen, was het dan verboden het goede te erkennen met zuivering van de dwalingen? Was het dan verboden tegen alle realiteit in het serieuse streven te waardeeren?

Tegen willoozen en ledepoppen ageert men immers niet. Alleen persoonlijkheden zijn de moeite waard om notitie van hen te nemen. En dan is het toch wel uitermate kinderachtig, zoolang dat niet zonneklaar te bewijzen valt, toch a priori aan te nemen en die ongerechtvaardigde veronderstelling star en stijf vol te houden, dat een litterair auteur een avonturiersgeest is met geen andere bedoeling, dan zijn omgeving moreel te verderven, als men zijn werk, het zij zelfs met recht, niet zonder gevaar vindt voor een zuiver christelijke cultuur. Behandelt men dan zoo'n auteur als een kwajongen, die alleen met een trap tot rede te brengen is? Of kan men zich niet ontworstelen aan de aloude traditie, dat wezens als litteratoren eigenlijk niet meer verdienen dan uitgebannen te worden? Die traditioneele opvatting moge hardnekkig zich vastgewoekerd hebben door alle eeuwen heen, het heeft de Letterkunde nooit verhinderd sterker te zijn dan zij!

Het heele oeuvre van Willem Kloos - de anderen mogen het mij excuseeren, dat ik niet naam voor naam noem, want de verdiensten van den leider zijn immers aller eer! - dat heele oeuvre dan ligt vóór ons om ons de bewijzen, de van diep inzicht getuigende uitspraken in tientallen aan te bieden, hoe hij onderrichtend waarschuwde tegen al die tijdelijkheden, al die voorbijgaande meeninkjes over als heiligdommen aangeboden stelseltjes en wat dies meer zij, maar aan een waarachtig litterair leven volkomen vreemd of het

hopeloos vertroebelend en verwarrend, zoodra men de Letterkunde gaat verlagen tot de propagandiste van wat in het brein van A of B opgekomen is als nou eens bij uitstek een panacee voor alle menschelijke en maatschappelijke kwalen! Het is juist tegen dat alles, wat Willem Kloos als schadelijke, als de waarachtige ontwikkeling van onze Litteratuur bedreigende elementen afwees, dat het Letterkundig leven van onze dagen, dat onze heele geestescultuur van nú zich zoo heftig verzet! Vanwaar het vreemd verschijnsel, dat velen zoo slecht kunnen onderscheiden? Elke dag heeft immers zijn eigen vormen, waarin de waarheden en inzichten worden geopenbaard? Nu in de verontwaardiging, morgen in de vriendelijke opmerking, dan weer in de geestdrift van de bewondering, in de losgeprikkelde felheden van een verweer, en ook in de uitingen van al-menschelijke zwakheden. Zijn wij dan reeds zóó totaal bedorven door de inrichting van ons onderwijs, dat niet buiten examens kan en alles in pasklaar gemaakte leerboekjes moet hebben om zijn taak tot lesjes-afvragen te bepalen, dat wij niet eens meer tot een synthese van iemands levenswerk zouden kunnen komen?...

Waar de *phrase* heerscht, daar haten de menschen hun talenten méér dan hun vijanden!

Maar waar het *Geloof* heerscht, daar vlucht de kleinzieligheid heen! Waar de *Dankbaarheid* straalt, daar glanst het licht en schaamt de jaloerschheid zich over haar eigen leelijkheid!

Met het weten van mijn Katholiek Geloof weet ik, dat ‘l'Esprit souffle où il veut’.....

Maar dus in een heel andere beteekenis dan die van Henri Sée, als hij in ‘Le Matérialisme Historique’ schrijft:

‘Puis, l'esprit souffle où il veut: ce n'est pas à l'épanouissement économique du temps d'Elisabeth que nous devons le génie de Shakespeare, et ce n'est pas la splendeur de la cour du Grand-Roi qui a enfanté les Molière et les Racine’.

Want zulke - dwaze! - interpretatie verwijst het verschijnen van elken menschelijken grooten geest ergens op een plekje van den aardbodem naar het toeval en veroordeelt dus zich zelf als nutteloos en overbodig, omdat er dan niets te verklaren *is.* Een *dwaze* interpretatie, waar immers dat ‘toeval’ blijkbaar aan de wet gehoorzaamt, dat het slechts dáár optreedt, waar de cultuuromstandigheden dat verschijnsel mogelijk en verklaarbaar maken.

De cultuurwaarde van de Tachtiger Beweging haar belangrijkheid voor ons geestelijk leven ten volle toe te meten, hoeft niets anders te zijn dan een blijk van ons zelfrespect!

Zooals het bijvoorbeeld onder de geloofsgenooten van Guido Gezelle een uiting van zelfrespect is, als zij dien Groote thans verheerlijken; moge het zijn met een gevoel van dankbare bescheidenheid, omdat zij niet zelf dat machtige talent vermochten te ontdekken en te waardeeren, maar omdat het hun als het ware tegen hun eigen wil en dank in de hand geduwd moest worden door Kloos en de andere Tachtigers!

Ook daardoor heeft de Tachtiger Beweging waarachtige cultuurbelangen gediend. Van des te verder strekkende beteekenis, naarmate men in de kringen van wijlen Guido Gezeik de lessen van dergelijke tragische histories beter zal toonen te begrijpen, van hoofdstuk tot hoofdstuk, van de aanvallen der bekrompenheid tot de achteruitzetting en den broodroof toe.

Zal tenslotte die Beweging niet juist onder de Katholieken den meesten weerklank moeten vinden, omdat haar oppositie in haar diepste wezen immers gericht was tegen de vermaterialiseerde, vermecaniseerde levensopvatting, waaronder de zuiver-katholieke cultuur zoozeer geleden heeft? Is die Beweging in essentie in ieder geval niet de primair-stelling van de *geestelijke* levenswaarden, zij het dan ook, dat niet allen *dezelfde* keuze kunnen aanvaarden? Ik bepaal er mij toe, hier slechts te verwijzen naar het orgaan ‘Revue des Jeunes, organe de Pensée catholique et française d'information et d'action’.

Waarachtige cultuurbelangen te mogen bevorderen is: bevoorrecht zijn met iets verhevens. Althans, zoo voel ik het. En ik voel dat zoo diep. Want ik moest van mijn Limburgsche landouwen uit een kwarteeuw geleden door alle muren van vooroordeel en alk wallen van onkunde heen zelf mijn weg zoeken tot ‘De Nieuwe Gids’, en ik weet, hoe moeilijk het zoeken is met geen anderen wegwijzer dan de twijfel en de onvoldaanheid uit intuïtie.

Daarom ook denk ik gaarne, dat twee gewestgenooten, mijn vrienden Gerversman en Hiegentlich, hun weg tot ‘De Nieuwe Gids’ hebben mogen vinden langs mijn deur. Hun werk worde van steeds aangroeiende beteekenis voor de Nederlandsche Letterkunde!

* * *

Als men tegenover iemand staat, die de groote verdienste heeft een persoonlijkheid te durven zijn, dan kan men, ook met terzijdelating van de vraag, of hij die persoonlijkheid misschien niet op een verkeerde wijze heeft opgebouwd, gesticht worden door den reuzenarbeid, dien hij daaraan heeft besteed. Zulk een persoon beteekent iets voor de cultuur van zijn tijd en van de toekomst. Ongetwijfeld is het echter gemakkelijker, als men in een andere sfeer van denken en aspireeren is opgevoed en verder leeft, met een minachtende hooghartigheid te doen, alsof men die persoonlijkheid op zijde schuift door een sterk op een praatje lijkende bewering, dat de ware philosophie, de waarachtige christelijkheid hem bij al zijn werk in den steek liet! Gemakkelijker; maar die gemakkelijkheid is slechts een vlucht voor zijn sterkte: hij is daardoor niet terzij geschoven! En de belangen der menschheid zouden er duizendmaal meer mee gediend worden, als een andere, maar stérkere persoonlijkheid, die zich dan *niet* door de ware philosophie, de waarachtige christelijkheid in den steek gelaten weet, hem bracht aan haar zijde, hem overtuigde tot het dienen van één Ideaal!

Maar in plaats van te trachten elkaar te verstaan door alle misverstand op te helderen, dat vaak slechts dáár is, waar verschil van opinie schijnt te zijn, om door verzameling van alle krachten het Godsrijk op aarde wezenlijk te dienen, beschouwen velen het blijkbaar als de hoogste levensaantrekkelijkheid, elkaar de korte spanne levenstijd zoo zuur mogelijk te maken, door hartstocht tegen hartstocht op te zetten, te prikkelen tot haat, onbillijkheid en onvoorzichtigheid, en dan koning te kraaien!

Onder de vele verdiensten, die Willem Kloos zich als litterair kunstenaar heeft verworven, is het wellicht zijn allergrootste verdienste, dat hij als leider der Tachtiger Beweging steeds den moed heeft gehad, zijn persoonlijkheid ongerept te bewaren.

Maar voordat ik verder ga met de historie van die Beweging, wil ik den lezer ook even in kennis brengen met ‘Art et Scolastique’ par Jacques Maritain, voor zooverre dat boek hem nog onbekend mocht gebleven zijn. Ik voeg daar dadelijk bij, dat ik niet meer dan een vluchtige kennismaking kan beoogen, zooals ik ook volstrekt niet pretendeer de ‘Kunstphilosophie’ van Dr. E. de Bruyne met de gegeven citaten volledig te hebben gekarakteriseerd.

‘Ne dites pas que l'art chrétien est impossible. Dites qu'il est

difficile, doublement difficile, ou plutôt difficile au carré, parce qu'il est difficile d'être un artiste et très difficile d'être un chrétien, et parce que la difficulté totale n'est pas simplement la somme, mais le produit de ces deux difficultés multipliées l'une par l'autre: car il s'agit de mettre en paix deux absolus. Dites que la difficulté devient sanglante quand l'époque entière vit loin du Christ, car l'artiste dépend beaucoup de l'esprit du temps. Mais le courage a-t-il jamais manqué sur la terre?

Ajoutez que partout, lorsque l'art a connu, égyptien, grec ou chinois, un certain degré de grandeur et de pureté, il est déjà chrétien, chrétien en espérance, parce que tout resplendissement spirituel est une promesse et une figure des équilibres divins de l'Evangile.'

'Si vous voulez faire une oeuvre chrétienne, soyez chrétien, et cherchez à faire oeuvre belle, où passera votre coeur; ne cherchez pas à "faire chrétien".'

'N'essayez pas de confondre de force ce que la vie unit si bien. Si vous faisiez de votre esthétique un article de foi, vous gâteriez votre foi. Si vous faisiez de votre dévotion une règle d'opération artistique, ou si vous tourniez le souci d'édifier en un procédé de votre art, vous gâteriez votre art.'

'L'art dans son domaine propre est souverain comme la sagesse; il n'est pas subordonné par son objet ni à la sagesse, ni à la prudence, ni à aucune autre vertu; mais par le sujet et dans le sujet il est subordonné au bien du sujet; en tant qu'il se trouve dans l'homme et que la liberté de l'homme fait usage de lui, il est subordonné à la fin de l'homme et aux vertus humaines.'

'Quant aux arts des oeuvres desquels les hommes peuvent user bien ou mal, ils sont licites, et pourtant s'il y en a dont les oeuvres sont employées *dans le plus grand nombre des cas* à mauvais usage, ils doivent, quoique licites en eux-mêmes, être extirpés de la cité par l'office du Prince, *secundum documenta Platonis.* Heureusement pour les droits de l'homme, nos belles cités n'ont pas de Prince et tout ce qui travaille pour l'idolâtrice et pour la luxure, dans la Couture ou dans les Lettres, n'est pas gêné par Platon.'

'Laissez l'artiste à son art, il sert mieux la communauté que l'ingénieur et le marchand. Cela ne signifie pas qu'il doive ignorer la cité, ni comme homme, cela est trop clair, ni même comme artiste.

La question pour lui n'est pas de savoir s'il doit ouvrir son oeuvre à tous les courants humains qui affluent à son coeur, et poursuivre en la faisant tel ou tel but humain particulier: le cas individuel est ici seul maître, et tout partipris serait malséant. La seule question pour l'artiste est de n'être pas un faible; c'est d'avoir un art qui soit assez robuste et assez droit pour dominer en tout cas sa matière sans rien perdre de sa hauteur et de sa pureté, et pour viser, dans l'acte même de l'opération, le seul bien de l'oeuvre, sans être détourné ni troublé par les fins humaines poursuivies.'

'A vrai dire l'art ne s'est isolé au XIXe siècle qu'à cause de la décourageante bassesse du milieu, mais sa condition normale est toute différente. Eschyle, Dante, Cervantès n'écrivaient pas sous une cloche pneumatique.'

....."On a vu la Prudence sacrifiée à l'Art au temps de la Renaissance italienne, dans une civilisation qui ne tendait plus qu'à la *Virtù* humaniste, et l'Art sacrifié à la Prudence, au XIXe siècle, dans les milieux *bien pensants* qui ne tendaient plus qu'à l'Honnêteté.'

Sla de banden van de 'Nieuwere Literatuurgeschiedenis' en 'Letterkundige Inzichten en Vergezichten' eens op, 'sans partipris qui serait malséant', maar met een streven uit goeden wil, ik beloof u, dat gij meermalen verrast de eene passage aan de andere zult toetsen! 'Kijk, zei Kloos dat ook al?'.....

Geen cultuurwaarde, om als Nederlander trotsch op te zijn?[1)]

En er is veel meer nog!

'Doch de fijnste en diepste zielen der menschheid, die in schoonheid aan de wereld mochten weêrgeven, wat zij met hun harte-bloed van de wereld hadden gewonnen, ook zij hebben hun dagen van duisternis beleefd, dat de wereld hen vergat.' Was het niet een heele levenstragiek van verscheidene Tachtigers, die de ziel van Willem Kloos aldus uitschreien moest als een 'motto' voor de Beweging, in de dagen, dat deze haar beloften aankondigde, haar weg van lijden en triompheeren begon? Ook zij 'heeft geleden, wat zij zong'.

Willem Kloos begon het groote cultureele werk met de bezielende

1) Maar 'nos jeunes filles d'alors fussent déjà aussi "xénomanes" que celles d'aujourd'hui'. (La comedia espagnole aux Pays-Bas au XVIIe et au XVIIIe siècle, par J.A. van Praag.)

kracht van zijn ideaal, met het in-dringende, intuïtieve weten van zijn machtig talent. En tot den dag van heden toe heeft hij dat voortgezet met onverflauwden ijver, met de staâg aangroeiende sterkte van kennis en ontwikkeling, die zichzelve voedt en verjongt, door áánhoudenden arbeid van zichzelve te vorderen. Met de beginselvastheid van een overtuiging ook, die iemand bewaart voor het ineenzinken onder de lasten van miskenning, waaronder groote geesten nu eenmaal veelal te lijden hebben. Ten allen tijde staan de pharizeeërs op den loer, of zij geen dwalingen ontdekken kunnen, om dan met hun oogen op jan-en-alleman gericht den belaagde ‘der vulgären Neugierde und Schmähsucht preiszugeben’, naar het woord van Georg Brandes. Zoolang tenslotte zooiets als ‘de goede toon’ nog niet het gebod heeft uitgevaardigd lofliederen *na* te zingen. Dat zingen *na* heeft natuurlijk even weinig waarde als het miskennen *vóór:* elke kermis- of café-chantantdeun komt wel eens voor korteren of langeren tijd en vogue! En ‘wer viel gekämpft und gelitten hat, wer viele Enttäuschungen hinter sich hat, und wer genau weiss, wie und was seine Gegner sind, dem machen Herabsetzungen keinen eigentlichen Eindruck mehr.’ Maar, mijn Hemel, is het dan grooter nooit te dwalen, omdat men te weinig geest en te weinig ‘gevoel en verbeelding’ bezat om ooit te zoeken of iets van beteekenis te doen?

Laat ons echter niet weenen, omdat er vervolgden, maar alleen omdat er vervolgers zijn.

* * *

Toen Willem Kloos in Nederland zijn bewonderenswaardig werk begon, terwijl bijvoorbeeld in Duitschland, Frankrijk en Engeland machtige geestelijke stroomingen reeds met onweerstaanbare kracht tegen de dijken van verzet klotsten en die met het geweld van een opstuwing dóórbraken, stond hij voor een berg van oudroest in den vorm van alle Hollandsche kleinburgerlijke vooroordeelen. Wat is voor een ideaal ellendiger, meer tot wanhoop verdoffend dan dat? ‘Avez-vous quelquefois réfléchi à la sérénité des imbéciles? La bêtise est quelque chose d'inébranlable, rien ne l'attaque sans se briser contre elle. Elle est de la nature du granit, dure et résistante’, schreef Gustave Flaubert. In een klein land als het

onze, met zijn vele kleinheden van volksaard en partijbelangetjes bovendien, schijnt iedereen, die boven de mediocriteit uitstijgt, en niet uit vulgaire ijdelheid, niet uit ‘Streberei’ naar een maatschappelijk en financieel vooraanliggende plaats, maar uit de diepte van zijn wezensaandrang als een wegwijzer oprijst naar een ideaal, alleen óm dat ideaal, als een mikpunt voor het gooien met slijk te moeten dienen. De ‘Streberei’ met alle middelen naar de bevrediging der zelfzuchtige begeerten van het materialisme vergeeft men elkaar wel heel gaarne, tot eigen gemoedsverlichting, omdat het een algemeen verschijnsel is, zoodat de een zich niet gedwongen voelt den ander als hoogerstaand te erkennen en men zich dus innerlijk jegens een ander niet beschaamd behoeft te gevoelen! Maar wie de geestelijke waarden boven de materieele stelt, wie de eerste als primair en de laatste als secundair beschouwt in de menschelijke samenleving en dus de waarachtige gemoedsbeschaving voor zijn deel te dienen tracht, die schijnt als met een odium beladen een kleiner of grooter stuk van zijn aardschen weg te moeten afleggen, omdat Petrus Snottius harder kan schreeuwen dan hij en zijn stem boven allen verheft, als zijn huichelarij zijn baantjeskansen bedreigd ziet. Waar is de zich als christen voordoende sjacheraar - hetzij koopman of ambtenaar -, die niet evengoed als de gesmade ongeloovige honderdmaal meer tijd van den dag besteedt aan de zorg voor zijn winstcijfer dan aan het heil van zijn ziel of aan andere geestelijke waarden? Die niet duizendmaal erger in zak en asch zit over zelfs maar een kleine daling van zijn inkomstencijfer dan over een bevlekking van zijn innerlijk leven, over een domme onbillijkheid in zijn beoordeeling van een geestelijk product, over een valschen krats in het gelaat van de waarheid, over de miskenning van een talent? Die er niet feestelijk voor schijnt te bedanken zich ten offer te brengen voor een ideaal of een heilige te worden door met zijn mond de zweren van een zieke langs den weg te reinigen, maar toch met rollende oogen en galmende stem daarover staat te zwammen? Kunnen de krachten van alle talenten en de krachten van alle waarachtige Evangelie-belijders zich niet met elkaar vereenigen tot één macht, om de huichelarij, die ons den adem zelfs nog ontrooft, in stukken en brokken weg te slingeren? Is het niet om ineen te krimpen van een huilende smart, als men aanschouwen moet, dat de phrasee-

rende roemers van de geestelijke belangen ‘des volks’ geen andere keuze weten dan sommige cultuurdragers maar te laten schreien om een bete broods ofwel hun nooddruft in krantenstukjes aan het plebejische beklag prijs te geven, terwijl zij de heele politieke radermachine laten knarsen met luid geraas in ruil voor stemmen ‘op de partij’, als de man, die niet weet, of de geestelijke wereld tegen zijn neuspunt dichtgeplakt is met ouwe kranten, maar een haring, een schoenveter en een paar klompen voor zijn raam heeft liggen, beschermende rechten of andere wettelijke bepalingen ‘eischt’ om de prijzen te kunnen verhoogen; als hier de varkens aan vlekziekte en daar de koeien aan mond- en klauwzeer lijden en de staat *dus* maar betalen moet! Is het niet om zijn gezicht purper te voelen worden van schaamte over zijn eigen natie, als men in buitenlandsche tijdschriften leest over ‘un grand écrivain hollandais’, als op datzelfde moment - en waarlijk niet alleen het plebs onder hen! - de Hollanders zelf, de ‘mijnheers van het polderland’ (Hendrik de Veer) zulke geesten minder te waardeeren weten dan den zandkruier of den zakjesplakker! Ons wel, laat er - als het dan moet - een democratie zijn, maar dan geen schijn als kinderspeelgoed, maar dan een echte, die haar regeeringspersonen van laag tot hoog behandelt als ondergeschikte en betaalde dienaren, voor wie geen enkele meester voetenvegend op de mat audiëntie staat af te schooien, om misschien met een snauw uit ongenaakbare hoogte of een vonnis, dat zijn bestaan verwoest, als een getrapte slaaf weggejaagd te worden. Of in de plaats van een democratie van phrasen, die de tirannie van de mediocriteit beteekent, een sterk gezag van een fijne geestelijke aristocratie, die in staat is den onduldbaren dwang van de grove middelmaat uit te bannen. Maar wij stikken onder de huichelarij van onzen tijd!

(Slot volgt.)

Nog wat over Shakespeare door A. Weruméus Buning, Oud-Zeeofficier.

Vrienden van mij, die met genoegen mijn stukje over Shakespeare hadden gelezen, zeiden, dat hierop iets van een nadere ‘toelichting’ moest volgen en, naar aanleiding daarvan, kom ik met 'n praatje over het misschien meest bekende stuk van Shakespeare: de *Hamlet,* dat men kan noemen: *Het levenstreurspel van den Idealist.*

Evenals men van de wereld in onze dagen wel eens hoort beweren, was in dàt stukje van de wereld, waarin Hamlet leefde, ook gelegenheid om te zeggen: *There is something rotten in the State*; er is bederf in het land.

Nu is het waar, hij had reden om ontevreden te zijn en zich bitter teleurgesteld te gevoelen in dat, wat hij vereerde en liefhad, bijna boven alles wat er in de wereld voor hem was: zijn *moeder!* - Verplaats u voor 'n oogenblik in zijn toestand; stel u voor, dat uw moeder, nadat zij, nog geen twee maanden geleden, met u de lijkbaar volgde van uw vader, dien ge beiden vereerdet en liefhadt als een grootsche, vorstelijke en edele figuur; een man en vader, zóó vol liefde en toegenegenheid voor u beiden, als er, in uw oog ten minste, geen tweede gevonden werd. Stel u voor, dat gij, met uw moeder, badende in tranen, dien vader naar zijn laatste rustplaats had gevolgd....

En nu, *nog geen twee maanden daarna,* kruipt een ellendeling, een huichelende, glimlachende, zoet pratende, afschuwelijke menschenfiguur naar den troon van *Denemarken*, en *Koningin Geertruid,* de weduwe van straks, geeft toe aan haar begeerte en onteert de nagedachtenis van haar vorst en koning, door dezen onwaardigen broeder als echtgenoot te omhelzen. *Binnen twee maanden nadat de vorige gestorven is....*

Arme zoon, die zóó iets zijne moeder ziet doen.... En de heeren van het Hof?.... De grooten van het Rijk?.... Voor het meerendeel, helaas! buigen zij voor den ‘Troon’; al zit er ook niemand op. ‘Bruikbare menschen’, buigzaam voor alles, wat naar boven weet te kruipen; minzaam lachend, zelfs in hun slaap, met vertooning van de kleur hunner tanden.

Dat *Prins Hamlet,* de hooge, teergevoelige prins, een walg heeft van dit alles, - wie zal het laken?....

Doch op hem rust de plicht, dit ‘bederf’ te keeren, het zwaard te grijpen, in figuurlijken zin, en deze lucht te zuiveren van het vuil, dat er in zwevende is.... Immers, de geest van zijn overleden vader is hem verschenen (buiten op het terras van het kasteel) en heeft hem in sombere en holle tonen den sluipmoord geopenbaard; den moord van den wettigen koning om den sluwen broeder, - in ‘gemeenheid’ en in ‘wereldsche gladheid’ ervaren -, de gelegenheid tot verheffing te geven.

Er zijn over Shakespeare's *Hamlet* reeds boeken volgeschreven, maar toch kan het, geloof k, geen kwaad, vooral in onze dagen, nog eens te wijzen op dit, misschien wel het merkwaardigste stuk van den grooten ‘maestro’....

Ik voor mij geloof, dat hij, behalve voor het dramatische effect, vooral hierom den toeschouwer en hoorder van zijn tooneelspel deze bekende, zoo aangrijpende ‘spookhistorie’ te zien en te hooren geeft, om er den nadruk op te leggen, dat het *Prins Hamlet* zeer goed was ingegeven, wat er gebeurd was en wat hij te doen had in zijn omgeving en in zijn wereld.... Doch, helaas, *Prins Hamlet*, de groote, diepzinnige denker, kon het niet verder brengen dan ‘philosopheeren’ en, ja, ‘jammeren’ (al deed hij het in schoone woorden en in geestige taal) over de treurige wereld om hem heen, maar.... deed niets!

Was Prins Hamlet getrouwd geweest en b.v. iemand van onzen stand, dan zou hij misschien de wereld in haar geheel, ‘en bloc’, in geestige volzinnen hebben beweend, terwijl tegelijkertijd zijn vrouw en kinderen armoê leden, doordat hij er niet toe kon komen, de handen uit de mouw te steken om brood te verdienen. - Hij ‘prakkiseert’ te veel. En heeft geen krachtigen wil! Dat is het, waardoor hij ten onder gaat, en dit is het, wat zijn leven maakt tot een ‘tragedie’....

Men hoort wel eens zeggen, dat het een ‘treurspel’ is, wanneer iemand door zijn omgeving wordt doodgeknepen. - Neen, dat is wel treurig, maar zulk eene gebeurtenis levert niet de stof voor eene *tragedie.* Eene tragedie is het alleen, wanneer iemand bezwijkt onder zijn eigen verkeerdheden. Bij *Cleopatra* is dat de wellust, bij *Macbeth* de eerzucht, bij *Othello* de jaloerschheid, en bij *Hamlet....* zijn neiging tot mooi-zeggen, weifelen en bedenken.. Al dadelijk bij de geestverschijning van zijn vader, als hij alles hoort van den moord, hoe de thans regeerende, zoo vriendelijk lachende *Claudius,* zijn broeder, Hamlet's vader, heeft omgebracht, grijpt *Hamlet* naar zijn ‘notitie-boekje’, zouden wij zeggen, naar de toen gebruikelijke schrijftafels of ‘tabletjes’ (die hij altoos bij zich schijnt te hebben), om dadelijk te ‘noteeren’ en te ‘memoriseeren’: ‘dat in Denemarken iemand zoo vriendelijk lachen kan en toch.... een *schobbejak* kan zijn; een *villain*!’

‘O, villain, villain; smiling, damned villain!’ roept hij uit (hiermede zijn oom bedoelende). ‘Ik zal het op mijn tafels zetten, *“that one may smile and smile, and be a villain!”.... “So uncle, there you are”*; zie zoo, oom, daar sta je nu; behoorlijk genoteerd en opgeschreven’.... zegt Hamlet en heeft pleizier over deze geestigheid; te midden van zijn diepe, zielsverscheurende smart!

En dan tevens komt hij telkens in zijn levensbeschouwing tot overdrijving en ‘generaliseeren’: zijn oom is 'n schobbejak; nu is de geheele wereld bevolkt met schurken; zijn moeder blijkt te zijn een zwakke vrouw; nu zegt hij: *‘Zwakheid, uw naam is vrouw*!’; zij was haar eersten echtgenoot ontrouw...., nu verdenkt hij het geheele vrouwelijke geslacht van ‘ontrouw’. Zelfs deze blonde, vrouwelijke onschuld en liefelijkheid, de teere, zachte meisjesfiguur, zijne *Ofelia,* overlaadt hij met allerhande zonderlinge, min of meer ‘cynische’ geestigheden op het gebied der kuischheid! - Eerst (in zijn oogenblikken van opgewondenheid) verheft hij *Ofelia* tot de hoogte van een engel; wanneer hij echter merkt, dat zij nog niet geheel tot het engelengeslacht behoort en een gewoon menschenkind is, slaat hij in eens over tot een ander uiterste en rangschikt haar onder ‘de rest van zijne omgeving’..... Bschouwt *Ofelia* niet meer als zijn ‘liefdes-ideaal’, maar als ‘iets’, dat hij indertijd wel aardig heeft gevonden.

Zoo vervalt deze arme prins hoe langer hoe meer tot eene

sombere zwaarmoedigheid en zucht tot twijfelen aan alles, wat hem in dit leven omgeeft; en ziet, hij begint zichzelven *bewust* te worden van zijn ziekte; van zijn neiging tot ‘droomen’. ‘Wat 'n stumper ben ik toch’, zegt hij tot zichzelf: ‘ik wilde wel, dat er een eind aan kon komen; dat het uit was met mij; dat mijn vleesch, de stof, waaruit het bestaat, zich kon oplossen in al de andere stof van deze treurige wereld.... Maar, helaas (zoo bedenkt hij na 'n oogenblik), wie zegt mij, dat ik dan zelf ook niet meer besta?.... Wie verzekert mij, dat er dan een eind komt aan alles.... *‘to be or not to be; that is the question!....’*

Arme, arme prins! Neen, hier op aarde kwam aan zijn droomen geen einde, hij ‘droomde’ tot aan zijn dood! - *‘Now cracks a noble heart’,* zegt zijn vriend *Horatio,* als Hamlet sterft.

Ja, wel was dat waar! Een hoog en edel hart, waar zoo veel goeds in was, stond stil voor altoos; hij *‘viel’* in een gevecht. Tegenover de ‘wereld’ en tegenover zichzelf! *‘Arme Hamlet’!* Dat's al, wat we weten te zeggen op deze zoo in-menschkundige beschrijving van het ‘gemoedsleven’ van een mensch, die ‘blind’ was voor het ‘goede’ dat er toch ook in *deze* wereld te vinden is voor iemand, die.... *‘er oog voor heeft’.*

Maar er zijn ook ‘vroolijke’ Shakespeare-stukken, b.v. *‘The merry wives of Windsor’,* met den dikken ridder Falstaff, die van de ‘wereld’ zooveel mogelijk trachtte te ‘eten’ en te ‘genieten’, in plaats van er over te gaan ‘prakkiseeren’. Daar deed hij niet aan; hij ‘prakkiseerde’ nooit!

Daarover later nog eens, maar nòg beter: *lees het zelf!* Daartoe wou ik u brengen.

Iets over de kunst en het pessimisme door Hendrik Kroon. (II. *Vervolg en slot van blz. 578).*

Men kan op het gebied der letterkunde nog al eens de meening ontmoeten dat na den grooten oorlog het pessimisme heeft afgedaan. Schwarzseher dulde ich nicht in meinem Reiche.

Deze beschouwingswijze is ontstaan en heeft reeds veld gewonnen geruimen tijd voor den oorlog, waarschijnlijk door een verscherping in het inzicht der kennisleer.

Het woord pessimisme neemt men aan gevormd te zijn naar zijn tegenbeeld, het optimisme, waaronder men de door Leibnitz verkondigde meening verstaat, dat de wereld waarin wij leven, de beste is van alle die mogelijk zijn.

Onder pessimisme begrijpt men dan de opvatting dat leed en ongemak den voornaamsten inhoud van het geheele leven uitmaken of anders gezegd, dat de som aan lust in onze wereld door de som aan onlust wordt overtroffen.

Dit pessimistisch oordeel over het leven is geen bedenksel der wijsbegeerte. Het kwam reeds voor den dag in tijden dat er nog geen sprake was van eigenlijke philosophen, in de beschouwingen van den godsdienst, in de uitingen der dichtkunst, in de spreuken der volkswijsheid, in het bijgeloof en in de zeden en liet zich hooren in maatschappelijke lagen, die geheel onberoerd bleven door wijsgeerigen invloed. Het oude en nieuwe testament spreken ervan op menige plaats, als waar b.v. Salomo klaagt, dat alles ijdelheid is en dat het den wijze niet beter vergaat dan den dwaas.

In het nieuwe Testament is het woord wereld bijna gelijkluidend met ongemak en boosheid. ‘Heb de wereld niet lief noch wat daarin is.’ Het geheele leven van den echten Christen staat in

het teeken van het lijden en de Boeddhistische leer maakt het niet beter met de vier waarheden waarin Boedha het pessimistisch inzicht tot scherpe uitdrukking bracht.

Geboren te worden is lijden - vereenigd te zijn met wat men niet lief heeft, gescheiden te zijn van dat wat men bemint - niet te verkrijgen wat men begeert - in het kort het vijfvoudig hangen aan het aardsche is lijden; en het ontstaan ervan - het is de zucht om te bestaan, de dorst naar worden, naar macht.

De gedruktheid in de godsdiensten tot uiting gebracht vindt haar opheffing, verzoening en oververgoeding in het geloof aan de zaligheid van den hemel en de rust van het Nirwana.

Niet minder spreekt het pessimisme uit de voortbrengselen der dichtkunst van alle tijden. Er heeft wel geen belangrijk dichter bestaan, die niet over de vergankelijkheid en den last van het leven eenmaal bitter geklaagd heeft.

Bij Homerus en Hesiodus vinden wij dergelijke, scherp uitgedrukte klachten en evenzeer bij de oud Grieksche dichters en treurspelschrijvers. De Romeinsche dichters laten zich in dit opzicht niet minder gelden en het verschijnsel zet zich door de latere tijden voort tot het de hoogte bereikt eener wereldsmartpoëzie, waaraan alle cultuurvolken hebben deelgenomen.

De volkswijsheid drukte haar pessimistische gevoelens uit in tal van spreekwoorden: de waarheid kan geen herberg vinden of brengt aan de galg, vrienden in den nood honderd in een lood, wees vertrouwd en vertrouw niemand, ondank is 's werelds loon, ieder huis heeft zijn kruis, al te goed is buurmans gek etc.

Het zou niet moeilijk vallen als tegenwicht meer opwekkende uitingen aan te voeren. Ook in de zeden komt het pessimisme voor den dag b.v. bij sommige volken door treuring om een geboorte en vreugde om een verscheiden; in het bijgeloof: door de angst om van geluk te gewagen, omdat men met den lof van het goede het kwade zou oproepen. De wortel van dit bijgeloof ligt in de pessimistische voorstelling van den nijd der goden, die den mensch geen onvermengd geluk zouden gunnen.

Deze aanduidingen leveren het bewijs, dat het pessimisme op verschillende gebieden van het geestesleven zijn werkzaamheid uitoefent voor een deel geheel onafhankelijk van wijsgeerigen invloed.

Daaruit moet wel het besluit getrokken worden dat deze beschouwingswijze haar ontstaan dankt aan natuurlijke gronden, die in de menschelijke ziel en haar omgeving aanwezig moeten zijn. Hoe ware het anders te begrijpen, dat het pessimisme als philosophisch systeem zooveel bijval in wijde kringen kon oogsten, indien het geen weerklank had gevonden in een natuurlijk pessimisme, waaruit ook de godsdienst, de dichtkunst, het spreekwoord en de zede hun somberheden hebben geput.

Zooals reeds eerder opgemerkt voltrekt zich in dit opzicht een merkwaardige omkeer, het vraagstuk is op den achtergrond gedrongen en het pessimisme is in discrediet geraakt. Wat heeft het voor zin, vraagt men, van een som der lust en onlustgevoelens in de wereld te spreken. Vertoonen deze gevoelens eigenschappen, die men aan grootheden mag stellen, die zijn samen te voegen. Zijn werkelijk deze gevoelens onderling gelijksoortig? Nog rnoeilijker is het zich een vereffening te denken van den lust door een onlustgevoel.

Bovendien zijn de afzonderlijke lust en onlust posten geen omveranderlijke grootheden, maar zij kunnen zich voortdurend wijzigen. Een lust of onlustgevoel dat men heeft ondergaan kan in de herinnering toe- of af nemen, ja zelfs volkomen in zijn tegendeel omslaan. Verder kan men den eisch stellen, dat de som dezer gevoelens in de wereld zou betrokken kunnen worden op één bewustzijnssubject.

Dit subject zou alleen God kunnen zijn en vermetel lijkt het van een menschelijk standpunt te willen bepalen hoe zich 's werelds lust en onlust voor God zou verhouden.

Deze en soortgelijke bedenkingen brengt de nuchtere critiek in het veld tegen de philosophische theorie van het pessimisme en al zouden sommige ervan ontzenuwd kunnen worden, het blijft een feit dat de pogingen tot afweer geen doorslaand gevolg in wetenschappelijke kringen hebben verkregen.

Het aanzien van het wijsgeerig pessimisme is aan het wankelen gebracht. Talrijke uitspraken gaan verder en verklaren, dat de pessimistische beschouwing slechts berust op een ziekelijke ontwikkeling en dat haar aanhangers psychisch abnormaal zouden aangelegd zijn.

Voor vele gevallen mag deze opvatting opgaan, in het algemeen

kan haar geen geldigheid worden toegekend. Als het pessimisme werkelijk een abnormiteit zou zijn, hoe kan dan verklaard worden dat het zoo grooten aanhang kon verkrijgen, dien het voor een deel heeft behouden. Ook Heymans noemt een neiging tot pessimisme als een normale karaktertrek voor verschillende temperamenten.

Het is niet de bedoeling met deze bespreking een poging te doen om het pessimisme in eere te herstellen. De overtuiging dat het als stelsel onhoudbaar is en voor de practijk van het leven verwerpelijk verdient versterking, maar niettemin schuilt er een kern van waarheid in, die door de psychologie wel het beste zal kunnen te voorschijn gebracht worden uit de verwardheid der dwalingen en overspannen denkbeelden.

In de Studien zur Psychologie des Pessimismus van Dr. A. Kowalewski 1904, wier inhoud hier voornamelijk gevolgd wordt, gaat de schrijver van de meening uit dat de waardeeringen betrekking hebben op psychische processen, op lust en onlustgevoelens, die optreden als gevolg van zekere prikkels en hunnerzijds reacties van den wil opwekken en de begrippen beïnvloeden.

Een zorgvuldige ontleding van deze processen, van hunne voorwaarden en gevolgen zal over de grondslagen van de verbreide pessimistische waardeering opheldering verstrekken.

De psychologie stelt ons tegenover alle onzekere metaphysische bewijsvoering op een vasten, onzijdigen bodem. De werkelijkheid van het in het bewustzijn doorleefde mag niemand betwijfelen, hierover moet in elk geval tot een zekeren graad overeenstemming zijn te verkrijgen zelfs tusschen de aanhangers van verschillende richting.

Men kan zeker niet verwachten, dat de psychische toedrachten alleen als feiten, door ze innerlijk optemerken, zijn te begrijpen en dat daarmee de moeite om ze te verstaan geëindigd zou zijn. Hier als elders hebben de feiten door de ervaring vastgesteld een aanvullende verklaring noodig en hierbij kunnen de inzichten natuurlijk gedeeltelijk uit elkaar gaan. Men mag echter verlangen dat over de feiten overeenstemming zal heerschen en dat ieder, die hierover spreekt, zich beroept op wat werkelijk is waargenomen onder voorwaarden en omstandigheden, die kunnen herherhaald en nagegaan worden.

De meening door Schopenhauer verkondigd dat alle lust psychologisch slechts in de opheffing of vermindering van onlust zou bestaan, dus dat de onlust het eenige positieve zou wezen staat wetenschappelijk niet hooger dan de omgekeerde opvatting van Leibnitz, dat alle onlust een omzetting van den lust zou beteekenen.

Betere argumenten hebben zich laten hooren, die echter het gemis deden gevoelen van scherpe begrenzing der feiten en verklaringen. Aan de pogingen om een onderscheid van rang vast te stellen tusschen lust en onlustgevoelens in psychologisch opzicht lag inmiddels een belangrijke strekking ten grondslag.

Zonder twijfel toch is het gewichtig te onderzoeken of de functies van beide gelijke regeling vertoont of er symmetrie tusschen hen bestaat.

In andere gebieden van ons zieleleven komt dikwijls asymmetrie voor b.v. opdat van het warmte- en koudegevoel, waartusschen men een evenmaat zou verwachten.

Het onderzoek heeft aangetoond dat zekere punten van het oppervlak van het menschelijk lichaam een hoogste gevoeligheid voor koude en andere voor warmte bezitten en dat deze niet gelijkmatig over de huid verdeeld liggen. In het algemeen zijn de koudepunten dichter aaneengesloten dan die der warmte. Het getal der eersten wordt met betrekking tot het geheele oppervlak van het lichaam geschat op een kwart millioen, dat der tweeden op slechts drie duizend.

Er doen zich dus ongeveer tachtig maal meer koude dan warmtepunten voor. Wordt op een koudepunt een stijgende warmteprikkel uitgeoefend dan neemt men achtereenvolgens de verschillen waar van ijskoud, koud en koel en treedt verder een onbestemde of een warmtegewaarwording op. Bij verhooging van den warmteprikkel van 40 tot 60° wordt weer een gewaarwording van koude bewerkt. Dit verschijnsel heeft men genoemd een paradoxale gewaarwording van koude. Merkwaardigerwijze bestaat een daarmede vergelijkbare paradoxale warmtegewaarwording niet; door op een warmtepunt een sterke prikkel van koude uit te oefenen wordt geen warmtegewaarwording te voorschijn geroepen.

Verder kan men opmerken, dat een warmtepunt niet met de

zelfde zekerheid kan ontdekt worden als een koudepunt, hetgeen samen schijnt te hangen met den verschillenden tijd waarin zij vermoeid worden. Soortgelijke feiten geven aanleiding om op het gebied van het gevoelsleven naar asymmetrieën te zoeken en de ervaring leert dat bij normale menschen de functies van de lust en onlustgevoelens niet gelijkmatig ontwikkeld zijn en dat zich een natuurlijke grond opdoet voor het ontstaan van een pessimistische zielsgesteldheid.

Overeenstemming omtrent de hoedanigheden van het gevoel bestaat er geenszins in de psychologie. Uit een bonte menigte beschouwingen kunnen drie opvattingen met kenschetsend onderscheid van grondvorm naar voren gebracht worden, nl. de enkelen de meervoudige lust-onlusttheorie en die van Wundt met de leer dat het gevoelssysteem drie afmetingen zou bezitten.

Het zou te ver voeren deze stelsels hier in bijzonderheden nader uiteen te zetten, het zij genoeg de slotsom mede te deeien, dat de tegenstelling lust en onlust op den voorgrond blijft staan daar alle waardeeringen uit de andere afmetingen zich naar deze gevoelens richten.

De enkelvoudige lust-onlusttheorie waaraan hier wordt vastgehouden heeft op twee punten een aanvullende wijziging noodig. Het mag in vele gevallen juist zijn, dat de lust of onlustgevoelens opgewekt door twee verschillende gewaarwordingen of voorstellingen niet van elkaar te onderscheiden zijn, afgezien van zekere overgangen en reflexen, niet zelden verklaren wij met groote beslistheid het eene gevoel voor hooger of edeler dan het andere.

Zou dit enkel op een zuiver verstandelijke overweging berusten?

Deze opvatting zou weersproken worden door het onmiddellijke optreden van deze waardeeringen der gevoelens. In de gevoelens zelf moet daarom een reden schuilen waarop wij onze uitspraak over het onderscheid in rang gronden.

Dat onder alle omstandigheden een zinnelijk gevoel minder hevig zou zijn dan een moreel kan niet worden volgehouden, want dan zou niemand verleid worden bij het nemen van een besluit aan een zinnelijken boven een moreelen aandrang de voorkeur te geven. Veelal hebben juist de zinnelijke prikkels een sterkere werking. In het algemeen hebben de zinnelijke gevoelens een kor-

teren duur dan de edelere ofschoon de omgekeerde gevallen ook voorkomen.

Met de ervaringen uit de sfeer van den onlust staat het evenzoo. Het onderscheid in rang tusschen lagere en hoogere gevoelens kan daarom niet gegrondvest worden op hunnen duur. Evenmin op bijkomstige physiologische verschijnselen van den polsslag of de ademhaling of gewaarwordingen van den smaak, van het gehoor of den reuk, die geheel of gedeeltelijk bij de hoogere gevoelens ontbreken.

Het verschil in waarde, waarvan sprake is, kan psychologisch wellicht op de volgende wijze verklaard worden.

Iedere gewaarwording of voorstelling, die gevoelens opwekt, zet in meerdere of mindere mate andere voorstellingen in beweging. Deze kunnen met lust of onlust gevoelens gepaard gaan en zoo de werking van den eigenlijken gevoelsprikkel versterken. Deze toeneming van het gevoel is niet het eenige gevolg. Gewichtiger is nog dat het gevoel op deze wijze een grooter gebied van de ziel in beroering brengt. Deze kant van de gevoelswerking treedt het zuiverst op waanneer de mede in beweging gebrachte voorstellingen zwakke of onmerkbare gevoelsbetoningen bezitten. In zulk geval straalt het gevoel, door den voortbrengenden prikkel opgewekt, uit over de mede in beweging gebrachte voorstellingen. Wij worden inniger door zijn werking aangedaan, ofschoon deze niet zoo hevig zal zijn als wanneer zij op een beperkter gebied wordt uitgeoefend.

Naast hoedanigheid, hevigheid en duur bezit het gevoel een zekere uitgebreidheid. Naar den omvang van het gebied, dat door het gevoel wordt aangedaan hebben wij meer of mindere innige gevoelens en de onderscheidingen, die wij tusschen deze maken, zich aan ons bewustzijn onmiddellijk aandienend, vormen de basis waar op zich de rangorde der gevoelens ontwikkelt.

Zonder twijfel zetten de prikkels van de moreele gevoelens een grooter aantal voorstellingen in beweging dan die der zinnelijke, waardoor het effect van het moreele gevoel inniger, is, terwijl het tegelijkertijd matter kan schijnen dan het zinnelijk gevoel. Deze tweespalt van de gevoelswerking is de bron van veel strijd. Verder wordt het duidelijk waarom de moreele, zooals in het algemeen de hoogere gevoelens, van langer werking moeten zijn

dan de zinnelijke. De hoeveelheid heeft zich voor de eersten over een grooter gebied verdeeld en kan langer verdragen worden zonder vermoeidheid op te wekken, zooals een last langer gedragen wordt door het geheele lichaam dan b.v. met de hand alleen.

Ondanks dat de verschillen in innigheid der gevoelens dikwijls verwikkeld zijn met de verschillen in hevigheid mogen toch beide niet onderling vermengd worden. Zij vormen de basis voor een gewichtig onderscheid in onze waardeering.

Dit is het eene punt waarin de enkelvoudige lust-onlusttheorie een zuivering noodig heeft, het tweede punt wordt door het volgende betoog aangewezen.

Bij de vergelijkende schatting van lust en onlustindrukken kan niet een willekeurige lustindruk zonder meer beschouwd worden als de een of andere onlustindruk van bepaalde sterkte op te heffen. Het is slechts voorbijgaand mogelijk b.v. den onlust, dien de dorst medebrengt door aangename hoogere zinneprikkels op zijde te stellen. Voor een algeheele opheffing is noodig dat de prikkel uitgeoefend wordt op de plaats, die verzorging behoeft. Van een zinnelijken onlustindruk moet nl. niet alleen het zuivere gevoelsgedeelte bevredigd worden maar eveneens dat wat behoort tot de gewaarwording van het orgaan. Dit bestanddeel krijgt van de bijzonderheid der gevoelveroorzakende prikkels zijn specifieke kleur.

Het maakt een onderscheid uit, zooals ook de enkelvoudige lust-onlusttheorie erkennen moet of de lust of onlust door den smaak of het gezicht wordt veroorzaakt.

Het complex van de gewaarwordingen van het orgaan, dat de zintuigelijke functie begeleid is verschillend.

Bij een onlustindruk van niet zinnelijken aard treedt een dergelijk complex niet of maar gedeeltelijk op. Voor dit geval speelt het complex der mede in beweging gebrachte voorstellingen een overeenkomstige rol. Naast het zuiver gevoelsbestanddeel moet dit complex ook verzadigd worden.

De eigenaardigheid der gevoelopwekkende prikkels mag derhalve niet uit het oog worden verloren, wat een tweede wijziging beteekent van de enkelvoudige lust-onlusttheorie.

Onder stemming verstaat men de globale gesteldheid van het

gemoed, die minder afhangt van de nieuw opgetreden als van alle voorafgaande gevoelsindrukken waarvan zij de neerslag is.

Het enkele gevoel kan nimmer den graad van innigheid bereiken dien een collectiefgevoel uiteraard bezit en naar wij weten, gaat juist een inniger gevoel steeds samen met het gemakkelijker dragen van aangewende kracht en kan zich dus in de ziel langer handhaven.

Aan de stemming komt dus een langer aanhoudende werking toe dan aan het enkelvoudige gevoel. Zij kan duurzaam zijn of wisselend met veel overgangsvormen, door lust of onlust gekenmerkt, welke gevoelens zeer vermengd kunnen zijn.

Iedere stemming, samengesteld uit gemengde gevoelens bezit de neiging tot een stemming van enkel lust of onlust om te slaan. Daar aan het vormen van een stemming alle gevoelens, zoowel lichamelijke als zinnelijke, alle voorstellingen en de hoogere gedachtenloop deelnemen, bezitten wij in haar, als het ware een inhoudsopgave van den lichamelijken en geestelijken toestand van den individu.

Hier doet zich een aanknoopingspunt op voor de pessimistische redeneering. Men kan de wisselingen in stemming nagaan en trachten te ontdekken in welke verhouding toestanden van lust of onlust daarbij betrokken zijn.

De pessimisten hebben zulke onderzoekingen niet stelselmatig verricht. Zij gelooven echter op grond van vage ervaringen te mogen aannemen dat ieder mensch in overwegende mate toestanden beleeft, die door onlustgevoelens gekenmerkt zijn. Deze opvatting vindt eenigen steun in den inhoud van een stemmingsdagboek van Münsterberg, die negen maanden lang drie tot vijfmaal per dag onder wisselende omstandigheden van het leven buiten zijn laboratorium, bevindingen omtrent eigen stemmings-toestand als reactie op bepaalde prikkels opteekende en daarbij komt tot de verhouding van twee lustgevoelens tegen drie onlustgevoelens.

Wel gaat het hier slechts om een individueel geval, maar dit is van bijzonder gewicht omdat het onderzoek verricht werd door een ervaren psycholoog met een gezonde gemoedsgesteldheid, die in staat is op degelijke wijze waarnemingen te doen. De uitkomst wint nog aan belang omdat zijn onderzoek in het geheel niet ver-

richt werd in verband met het vraagstuk van het pessimisme.

De gevolgde methode vertoont evenwel verschillende zwakheden, daar zij toestanden van onverschilligheid der stemming of van zwakke lust of onlustgevoelens buiten beschouwing laat.

Mentz heeft een onderzoek ingesteld betreffende de gevoelswaardeering van snelheden van den maataangever. Hij vond dat bepaalde snelheden als de aangenaamste werden gevoeld. Bij vermoeidheid moesten deze snelheden verminderd worden bv. gevonden waarden van 114 tot 62.

Stern deelt ervaringen mede omtrent het kloppen van een driedeeligen rhythmus - de tijdsduur waarin iemand op verschillende oogenblikken een driedeeligen rhythmus klopt vertoont een spiegelbeeld van het verloop zijner geestelijke frischheid.

Kowalewski heeft deze methode met eenige wijziging aangewend voor het onderzoek van stemmingswisselingen en gevonden dat het verloop in een dag gemiddeld aanwees dat de hoeveelheid onlusttoestanden het twee tot vijfvoudige der lusttoestanden bedroeg. Een soortgelijke verhouding werd gevonden bij het onderzoek van de stemmingswisselingen bij het huppelen.

Tegen de slotsom zou ingebracht kunnen worden dat de gevonden waarden meer het verloop van de lichamelijke vermoeidheid weergeven dan van de wisseling in stemming. Het is evenwel buiten twijfel dat iedere physieke vermoeidheid evenwijdig loopt met een wisseling van stemming naar den kant van den onlust. Bovendien pasten de proefpersonen het tempo toe dat hun het liefst was en niet het snelstmogelijke.

De gevonden wanverhouding tusschen lust en onlustgevoelens zou ten gunste van een pessimistische opvatting kunnen uitgelegd worden. De stemming drukt op de meest onmiddellijke en eenvoudigste wijze de waarde uit, die het bewustzijn aan het leven toekent. Wanneer daarin de onlust overheerscht zal de betreffende individu zich door het leven niet bevredigd gevoelen.

Maar ook indirect is de wanverhouding tusschen de hoeveelheden lust en onlust op een dag in het verloop der stemming van ingrijpende beteekenis. De stemming is toch niet alleen op zich zelf beschouwd aangenaam of drukkend, zij beïnvloedt in meerdere of mindere mate alle gelijktijdige voorstellingen en gedachten. Wie treurig gestemd is heeft de neiging van alle hem toestroomende

indrukken den onaangenamen kant op te merken en er komen ook hoofdzakelijk gedachten in hem op van onlustigen aard. De stemming schijnt in zeker opzicht, om zich langer te handhaven, voedsel te zoeken dat haar voor dit doel past. Wanneer in het verloop der stemming op een dag het onlustgevoel bijzonder naar voren treedt, wordt het duidelijk dat wij in een toestand geraken, die geschikt is voor droevige indrukken en gedachten.

Er zijn factoren die deze en soortgelijke asymmetriën tot zekere hoogte vereffenen, waaronder de slaap een der belangrijkste is. Het blijft opmerkenswaardig, dat dit herstel voor ons in onbewusten toestand plaats vindt - wij worden met gesloten oogen opgeheven tot de hoogte van de stemming in den morgen en missen het genoegen dat het bewuste beleven van de langzame stijging dezer stemming ons zou kunnen verschaffen. Ja, niet alleen voltrekt zich het herstel der stemming onbewust in ons door den slaap, maar het wordt nog dikwijls door droomen en daaruit voortvloeiende gevoelens op bedriegelijke wijze vermomd

Uit een onderzoek toch omtrent de stemming in den droom door Mary Whiton Colein voor 205 droomen van haar zelf en 170 van een proefpersoon blijkt dat de verhouding zeer ten ongunste der aangename droomen is. Worden de onzijdige droomen voor de helft naar iederen kant gerekend dan is het aantal der onaangename droomen nog vijf à zes maal grooter dan dat der aangename. Deze slotsom wordt bevestigd door het onderzoek van Sarah C. Weed en twee medewerkers over 350 droomen.

Wat den reuk betreft schijnt uit onderzoekingen door Zwaardemaker verricht het besluit zijn te trekken dat onlustvolle reukindrukken zich aan ons bewustzijn met grooter hevigheid aandienen dan de lustvolle. Wat den smaak aangaat blijkt uit het onderzoek door Kowalewski dat ongeveer tweemaal zooveel gustieën suiker noodig zijn om tegen een bepaald getal van chinine gustieën op te wegen (een gustie wordt dan genoemd de geringste sterkte, die een smaakindruk geeft). Op dit gebied doen zich dus eveneens asymmetrieën op; als de reus onlust een schrede doet, moet de dwerg lust twee passen maken om hem bij te houden.

Uit feiten verzameld op ander veld van gevoelen schijnt het besluit te zijn te trekken dat aan de asymmetrie waarover wij spreken een algemeene beteekenis moet worden toegekend, b.v. het ge-

noegen over het goedkooper worden van een voorwerp is met zoo levendig als de onwil tegenover een even groote verhooging. Een winst maakt niet zoo verheugd als een verlies van dezelfde grootte leed doet, aesthetische gebreken vallen sterk op, terwijl deugden van den zelfden aard als iets vanzelf sprekends worden aangenomen, goede daden vinden niet zooveel erkenning, als geringe fouten veroordeeling. De waarheid dezer laatste uiting kan blijken uit een nauwgezet onderzoek door Kowalewski op deze punten ondernomen.

De natuurlijke mensch schuwt het om over onlustindrukken, die op hem instormen na te denken, zijn psyche bemoeit zich meer met afweermiddelen, die op het gebied van het instinct liggen. Daarom komt men gewoonlijk niet tot een scherpe opvatting van den onlustindruk, die het intellect in zijn werking bemoeilijkt, terwijl integendeel het lustgevoel daarop aansporend werkt.

Het wordt hierdoor duidelijk waarom wij het lustgevoel juister kunnen schatten. Men zou meenen dat een fijner onderscheidingsvermogen voor lustindrukken een overwicht moest bewerken van het lustelement bij de waardeering van het leven. Wat den onlust betreft doemen beelden in ruwe omtrekken voor ons oog op, terwijl de lust aan meer verscheidenheid van en fijner afgewerkte typen verbonden is. Dit schijnbare voordeel verdwijnt bij verder nadenken.

Gebleken is al dat een zekere onlust niet door lust eenvoudig te vereffenen is, maar dat daarvoor gradueel meer lustgevoel noodig is, zoodat de lust per eenheid een geringere waarde bezit dan de onlust.

Het fijner onderscheidingsvermogen voor lustindrukken schijnt aan den anderen kant er optewijzen, dat de lust een kostbare stof is waar wij spaarzaam mee moeten omgaan. Ieder zal dit toegeven, die een onbevangen blik op het leven heeft en waarneemt hoeveel moeite en inspanning de jacht naar het geluk vordert en hoe dikwijls deze vruchteloos verloopt, terwijl het ongeluk ons ook zonder ons toedoen bereikt.

Het pessimistisch karakter dezer asymmetrie komt dan ook te voorschijn. Een naar verhouding gering onlustgevoel kan een gelukkige stemming bederven. Men spreekt dan ook van alsemdruppels in den beker der vreugde. De goede roep van een familie

door geslachten heen verworven kan zeer geschaad worden door één lichtzinnige daad van een nakomeling. Een misstap kan dikwijls niet meer goedgemaakt worden en het bewustzijn daarvan brengt menigeen tot vertwijfeling; speciaal bij zedelijk hoogstaande, meermalen bij godsdienstige naturen laat de druk van de asymmetrie waarvan sprake is, zich in al zijn zwaarte gelden. Uit schijnbaar geringe aanleidingen, ontwikkelt zich bij zulke naturen dikwijls een schuldbewustzijn, dat hen geheel doet breken met hun vroegeren levenswandel. Men denke aan bekende asceten en boetelingen. Men zou, wat grof gedacht, de opeenvolgende grenzen voor een lustprikkel en een vereffenenden onlustprikkel als twee rijen van vakken kunnen voorstellen en zouden de vakjes van den onlust grooter zijn dan die van den lust. Wanneer nu op onregelmatige wijze willekeurige hoeveelheden van de betreffende prikkels op een individu inwerken zouden wij deze kunnen denken als zandkorrels, die in de verschillende vakjes terechtkomen. Naar de waarschijnlijkheidsrekening is dan met grooter zekerheid te verwachten dat twee korreltjes onlust in hetzelfde onlustvakje vallen als dat twee lustkorreltjes in hetzelfde lustvakje belanden. In een onlustvak kan zich daarom eerder een meervoud van korreltjes ophoopen dan in een lustvak.

Een neiging tot pessimisme kan nog voortvloeien uit het fijne onderscheidingsvermogen voor een soort van lustindrukken, dat den betreffenden individu niet tot geluk verstrekt. Een fijnproever eet minder vaak met genot dan een gewoon mensch, een oververfijnde kunstkenner wendt zich met ontevredenheid af waar een ander nog genoegen ondervindt.

Soortgelijke fijnproeverij kan zich ontwikkelen tot een bepaalde laatdunkendheid van den lust. De lustpedant heeft zich met zekere indrukken zoo vertrouwd gemaakt, dat deze zelfs door gelijkwaardige niet zijn te vervangen.

Doordat het aantal prikkels, dat bevrediging geeft, voor hem zeer beperkt is moet hij zich veel vaker onbehagelijk gevoelen dan een grovere natuur. Ieder heeft iets van den lustpedant in zich en de voortuitgang van de cultuur schijnt de pedanterie van den lust in de hand te werken. Een onevenmatigheid, die een sterker optreden van het onlustelement begunstigt vloeit voort uit onze schatting van den duur van lust- en onlustoogenblikken.

Die van den lust vliegen voor ons om, die van den onlust schijnen te kruipen. Misschien hangt dit verschijnsel samen met het feit dat de lust aansporend, de onlust belemmerend op het verstand inwerkt, of met het tempo van den polsslag waarnaar velen blijkbaar den verloopen tijd schatten. In het algemeen gaat de pols bij lust langzamer, bij onlust sneller, zoodat wij den lust-toestand een grooteren maatstaf aanleggen dan dien van den onlust waardoor bij gelijken duur de eerste korter schijnt te zijn dan de tweede.

Genoegen en ongenoegen duren niet voort, wat wij dagelijks ervaren, maar zij kunnen zelfs in hun tegendeel omslaan. Bij onderzoek zou naar alle waarschijnlijkheid blijken dat het verzadigingsinterval voor een lustprikkel kleiner is dan dat voor een vereffening van een onlustprikkel. Een enkele groote smart kan haar schaduw over het geheele leven van een mensch werpen terwijl een groote vreugde in den regel maar een korten tijd ons bestaan met haar glinstering verheldert.

Daar in de taal waardeeringen van goed en kwaad tot uitdrukking worden gebracht kan zij tot veld van onderzoek dienen door na te gaan welke verhouding er bestaat in een zeker stuk literatuur tusschen de gebruikte begrippen, die overeenkomen met een lust of onlustfunctie.

Dergelijke onderzoekingen zijn ondernomen o.a. door Leopold Schmidt, die er een hoofdstuk aan wijdt in zijn ‘Ethik der alten Griechen’ en door Kowalewski, die zijn bevindingen meedeelt opgedaan bij werk van Corn Nepos.

Hij vond een overheersching van zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden, die goede karaktereigenschappen uitdrukken, maar aan den anderen kant een grooter aantal dezer naamwoorden, welke slechte als die goede daden aangeven. Dezelfde verhouding werd waargenomen bij de werkwoorden, die persoonlijke handelingen van goeden of slechten aard aanduiden en men kan tot de slotsom komen dat volgens ons bewustzijn, dat in de taal tot uitdrukking komt, de practische vruchtbaarheid van een slechte eigenschap in het algemeen belangrijk grooter is dan die van een goede eigenschap.

Hier doet zich wederom een pessimistisch gekleurde asymmetrie op. Het kwade staat in zijn werkelijke verschijningen voor

ons als een duizendkoppig monster, waartegen scherp afsteekt het naar verhouding kleine aantal bronnen waarmee wij het volgens ons bewustzijn, in de taal tot uiting gebracht, in betrekking denken.

Omgekeerd is in de taal een rijker stel van abstracte deugden vastgelegd, waartegen het aantal woorden dat hare verwerkelijkte waarden weergeeft bijna armoedig uitkomt. Geen wonder dat in het tegenover-elkaar-stellen van het goede en kwade beginsel de Apostel in den brief aan de Galaten, V, aan den eenen kant enkel concrete euveldaden, aan den anderen kant slechts abstracte deugden aanvoert.

Misschien wortelt de onevenmatigheid, hier naar voren gebracht, in een metaphysisch beginsel, zoodat de slechte eigenschappen niet enkel naar onze subjectieve opvattingen zooals deze zich in de taal openbaren, een grootere practische vruchtbaarheid zouden bezitten dan de goede.

Onze geheele zedelijkheid draagt den stempel der theorie. Er wordt veel over schoone deugden gesproken en vele goede voornemens worden opgevat. In de practijk laat de mensch zich veelal leiden door zijn aandriften en gewoonten, door voorschriften van voorzichtigheid of aesthetische oogmerken.

Een mensch mag zedelijk nog zoo hoog staan hem wordt de pijnlijke ervaring niet bespaard, hoe moeilijk het is een goed voornemen door een daad te verwerkelijken. Men moet hier denken aan de ernstige bekentenis van den Apostel Paulus; want het willen is wel bij mij, maar het goede te doen dat vind ik niet - want het goede dat ik wil, doe ik niet, maar het kwade dat ik niet wil, dat doe ik.

Het doorzetten van een zedelijke daad vordert de overwinning op veel tegenstand, die gedeeltelijk in de buitenwereld, gedeeltelijk in den mensch zelf schuilt. Het goede kan slechts moeilijk tot geldigheid komen.

Uit verdere onderzoekingen van Kowalewski van een meer algemeene strekking, omtrent wat als goed en kwaad in het leven gewaardeerd wordt, blijkt dat zich meer stemmen op een kwaad vereenigen dan op het tegenovergestelde goed en men wordt getroffen door de onbeduidendheid der opgesomde genoegens en aan den anderen kant door den ernst en zwaarwichtigheid van het leed.

De uitkomst van een onderzoek van een Russisch psycholoog A. Netschajeff op dit punt versterkt den indruk door Kowalewski verkregen, dat het leed meer algemeenheid toekomt in het menschelijk bewustzijn of m.a.w. dat de overeenstemming der menschen in het leed grooter is dan in het genoegen.

Een onlustprikkel zal op wijdere kringen inwerken dan een lustprikkel. Het pessimistisch karakter dezer onevenmatigheid bij de gevoelens van het algemeen ligt voor de hand.

Gelukkigerwijs doen zich een aantal factoren op die tegengesteld werken aan de pessimistische invloeden en het evenwicht van het gemoed, dat bedreigd werd, onder normale verhoudingen herstellen.

De zucht tot zelfbehoud, een algemeene eigenschap van al het levende kenmerkt zich o.a. door een zin tot onmiddellijken afweer. Deze gaat meermalen te ver door de geprikkeldheid waaruit hij voortkomt en brengt dan nieuw leed in zijn gevolgen mede.

Verder kan men trachten zich te onttrekken aan een dreigenden onlustprikkel. Berust de onmiddellijke afweer op het gevoel van kracht, de onttrekking doet dit op het bewustzijn van verstand en overleg.

Een derde wijze om zich te beveiligen tegen onlustprikkels bestaat in het van te voren maatregelen daartegen te nemen, zooals bereikt wordt door verzekeringen tegen brand, diefstal etc. door bliksemafleiders, inenting tegen ziekten etc.

Wanneer het niet mogelijk is door geweld of verstand zijn doel te bereiken blijft daar nog over het dappere verdragen van den onlust. What cannot be cured, must be endured, Lerne zu leiden, ohne zu klagen. Het met wilskracht gewapende nadenken zet den verwekten onlust den voet op den nek en wij voelen ons opgeheven door het bewustzijn dat ons het leed niet vermag neer te buigen; maar dat wij meester blijven over onze voorstellingen en gevoelens.

Buiten de vier genoemde types om tot afweer te komen zijn er nog verschillende overgangsvormen, zoodat in verschillende richting een verzwakking van den onlustfactor mogelijk is. Aan den lust tot afweer is een natuurlijke grens gesteld omdat onlust opgewekt wordt wanneer de grens overschreden wordt der beschikbare kracht tot verwering.

Of er een natuurlijk optimisme bestaat wat de herinnering betreft? Er is voor en tegen te pleiten. De lof van den goeden ouden tijd werd altoos gezongen. Doorgestaan leed komt ons in de herinnering minder smartelijk voor etc., maar ook kan men opmerken, dat wrok zich niet enkel een menschenleven vermag te handhaven, maar van geslacht tot geslacht kan overgaan en de haat zich onverzoenlijk kan toonen.

De wraak is een practische reactie op een in ons voortlevende herinnering aan een geleden onrecht. Door ontvangen weldaden kan in ons geheugen een gevoel van dankbaarheid bewaard blijven, zoodat wij wraak tegenover dank zouden kunnen stellen. Bij wraak denken wij aan ernstige daden, bij dank onwillekeurig aan woorden.

F.W. Colegrove heeft een onderzoek omtrent het geheugen ingesteld en vraag 8 luidde: Herinnert gij u beter uwe aangename of onaangename ervaringen? Het onderzoek werd ook tot Indianen en Negers uitgestrekt. Van de antwoorden op deze vraag werd een graphische voorstelling gemaakt, waarvan de kromme lijnen aangeven hoeveel personen van iederen leeftijd zich voor de eene of voor de andere soort herinnering uitspraken en het aantal dat tusschen beiden geen keus kon doen.

Door samenvoeging van verschillende leeftijden heeft Kowalewski grootere groepen gevormd om het overzicht met betrekking tot de resultaten van Colegroves onderzoek te vergemakkelijken.

Uit de tabellen blijkt dat onder de blanken het type met betere herinnering aan den lust het talrijkst is. Bij de vrouwen op rijperen leeftijd (30-65 jaar) is de verhouding omgekeerd. In de jeugd komt daarentegen bij de vrouwen het type met betere herinnering voor den lust aanzienlijk meer voor dan bij de mannen, terwijl bij de laatsten juist dit type zijn maximum bereikt op hoogeren leeftijd. De man heeft een latere bloeiperiode dan de vrouw en in de bevredigende stemming, die deze medebrengt verschijnt hem natuurlijkerwijs het verleden in een voordeeliger licht.

Ten opzichte van de Indianen en Negers was slechts een kleiner materiaal voorhanden.

Het valt op, dat bij de mannelijke Indianen het type met betere herinnering aan den onlust sterk overheerscht, slechts op den leeftijd van 18-20 jaar heeft het andere type de meerderheid.

Wanneer men den leeftijd van 14-16 jaar buiten beschouwing laat is er weinig verschil tusschen de Indiaansche en blanke vrouwen. Bij de Negers valt een overeenkomstig verschil tusschen mannen en vrouwen op te merken als bij de Indianen. De herinnering van de mannen bezit onmiskenbaar een pessimistische tendenz, terwijl bij de vrouwen het type voor een betere herinnering van den lust op bijna beangstigende wijze overheerscht, wat in overeenstemming schijnt te zijn met hare bekende luchtige levenswijs.

Uit een oogpunt van de psychologie van de rassen is de omstandigheid belangwekkend, dat bij de Indianen en Negers de verhouding tusschen de beide geslachten met betrekking tot de herinnering voor lust en onlustgevoelens omgekeerd is als bij de blanken.

Tegen de statistiek van Colegrove zijn eenige bedenkingen in te brengen o.a. dat alle leeftijden niet even talrijk vertegenwoordigd waren en dat de vraag, zooals zij gesteld was, vermoedelijk niet door alle proefpersonen op dezelfde wijze werd opgevat.

Kowalewski heeft een soortgelijk onderzoek ingesteld bij jongens en meisjes en vond bij beide groepen een betere herinnering voor den lust. Als toelichting maakt hij opmerkzaam dat bij het ondergaan van onlustindrukken de psyche sterk door deze in beslag wordt genomen, daar zij tegelijk op afweer ingesteld moet zijn. Daardoor wordt het vaststellen van de bijkomende omstandigheden verzwaard, soms onmogelijk gemaakt en wel destemeer naarmate de onlust sterker en inniger is. Komen éenmaal deze indrukken in de herinnering terug dan worden zij niet meer zoo volkomen tot het bewustzijn terug gebracht als de herinnering van een indruk die bevrediging gaf, omdat daarbij de bijkomende omstandigheden beter konden waargenomen worden.

Wij verzetten ons evenzeer tegen herinneringen van onlustigen aard, die in ons mochten opkomen. Omgekeerd laten wij die van den lust gaarne vrij spel en zij winnen door den onbelemmerden terugkeer aan duidelijkheid en krijgen een gevoelstoon van grooter uitnemendheid, terwijl de voorstellingen van den onlust langzamerhand verzwakken. Zoo voltrekt zich in onzen geest een uitlezing tengunste van het lustelement.

Toch dient men op te passen voor een overschatting van dit optimisme der herinnering, want het onderzoek wijst uit dat in het algemeen van drie menschen er een is bij wien de onlust in de herinnering overheerscht.

Een vereffenende kracht van groote algemeenheid en sterkte is de hoop, die wenschen doet ontstaan waarvan de verwezenlijking, in volkomenheid, door de verbeelding wordt voorgespiegeld. Het critische verstand dient haar den teugel aan te leggen, indien zij zich zou begeven op den weg der onvervulbare begeerten.

Verder deden van oudsher teleologische uitleggingen van het kwaad opgeld, maar men is hier meermalen veel te ver gegaan, evenals met de functie der waarschuwing, die de opgewekte onlust in zich zou houden.

De onevenmatigheid, die daarin bestaat dat de menschen meer overeenstemmen in het lijden dan in de vreugde brengt eenige lichtzijden mede.

Zij loopen elkaar meer uit den weg wat hunne genoegens betreft, zoodat ieder het zijne gemakkelijker kan genieten en zij vinden elkaar sneller in het leed, omdat zij daar elkander beter begrijpen. De eensgezindheid en gemeenschappelijke gebondenheid bij de menschen tegenover het kwaad dat hen bedreigt wint daardoor aan kracht en maakt algemeene hulp van de meest uiteenloopende karakters in menig ernstig geval mogelijk.

Besluit.

Een pessimistische beschouwing ten opzichte van de menschheid in haar geheel kan niet veel zin hebben. Zij toch vernieuwt zich steeds en groeit tegen de verdrukkingen in, die haar bedreigen, Ondanks oorlogen, epidemische ziekten en natuurrampen als verwoestingen door cyclonen, overstroomingen, vulkanische uitbarstingen etc. waardoor menschen en werk hunner handen verloren gaan neemt het getal der aardebewoners vooral in de latere jaren in snel tempo toe en de ontwikkeling der techniek doet hopen dat de bestaansmiddelen, integenstelling met de uitspraak van Malthus naar evenredigheid zullen vermeerderen.

Wat het aantal betreft behoeft er dus weinig vrees te bestaan,

met betrekking tot de hoedanigheid kan men de verwachting koesteren, dat de mensch in physiek en psychisch opzicht nog zal toenemen. Heeft men al niet de komst van den bovenmensch voorspeld en daarmede de menschheid een progressief ideaal voorgespiegeld dat verder gaat dan de bereiking van den een of anderen geluksstaat. Men zal er voorloopig naar moeten raden waarin deze vooruitgang precies zou bestaan.

Vroeger heerschte vrij algemeen het geloof dat de wereld op een kwaden dag plotseling vergaan zou, verschillende data in de geschiedenis zijn daarvoor genoemd bv. het jaar duizend en deze opvatting telt wellicht in zekere godsdienstige kringen nog vele aanhangers.

Geloofde een geleerde als Cuvier nog aan catastrophale veranderingen, de wetenschap van heden neemt aan dat zoo langzaam als ons zonnestelsel ontstaan is en de aarde geschikt werd voor de ontwikkeling van het leven, zooals wij dat nu op onze planeet kennen, die geschiktheid even langzaam zal verminderen, zoodat practisch gesproken de menschheid nog een oneindigen tijd voor zich heeft om haar werkzaamheid aan te wenden en niemand zijn energie ongebruikt behoeft te laten onder voorwendsel dat hij geen vruchten van zijn arbeid zou beleven.

Zelfs een aanhanger van de leer van het metaphysisch pessimisme geloovend dat het leven met den ondergang dezer wereld verdwijnt kan in dit geloof waarvan de verwerkelijking zoo lang op zich zal laten wachten geen grond voor een pessimisme van elken dag vinden.

Het metaphysisch optimisme neemt daarentegen aan dat, zoo deze wereld al mocht vergaan, daaruit een betere zal te voorschijn komen. Daar de aanhangers der nieuwste politieke beginselen over het algemeen niet met een voortbestaan na den dood rekening houden, leggen zij den vollen nadruk erop dat voor de menschheid op de aarde een beter bestaan weggelegd is en vloeit uit deze opvatting logisch voort dat om dit te verkrijgen een pessimistische kijk op de mogelijkheid daarvan uit den booze zou zijn.

De lieden, die zoo hartstochtelijk naar een andere orde verlangen zijn natuurlijk geen geboren optimisten, integendeel geven zij blijk van een groote ontevredenheid ten opzichte van den huidigen toestand.

Gustave Le Bon heeft voor zoover mij bekend het eerst de aandacht erop gevestigd dat het religieus gevoel van anderen aard is als hef zedelijkheidsgevoel en dat het voortspruit uit mystieke opvattingen, die eveneens het aanzijn geven aan het spiritisme, het geloof aan wonderen en aan politieke leerstellingen.

Naarmate de belangstelling in wijdere kringen voor godsdienstige vraagstukken gedaald is, blijkt zij toegenomen te zijn voor politieke beginselen en het ligt daarom voor de hand om aan te nemen dat een deel der soort menschen met neiging voor mystieke opvattingen het object van zijn voorliefde verwisseld heeft, maar daar de personen hun karakter behielden zijn zij even dogmatisch, partijdig en onverdraagzaam gebleven in de eene leer als zij of hun soortgenooten het waren in de andere.

De loop der geschiedenis wordt niet bepaald door besluiten die een stempel der rationeele logica dragen, maar die eerder de uitkomsten zijn van mystieke en affectieve aandriften en de rede heeft des te minder invloed naarmate de overheersching der collectieve krachten toeneemt zooals wij dat zien gebeuren bij de ontwikkeling der moderne democratie.

De collectieve krachten zijn van blinden en plotselingen aard en de rede heeft er niet onmiddellijk vat op, zoo min als op een uitbarsting in de natuur. De mentaliteit van den individu en die der massa verschilt van elkaar, het wezen der massa is in sommige opzichten inferieur aan dat van den individu. De massa heeft hare nooden, haar gezamenlijke kracht, maar zij denkt niet. Haar deugden handhaven den voorspoed der volken maar uit het brein van den enkeling komen de denkbeelden voort, die het peil van een beschaving verhoogen en hare grootheid verzekeren.

De ondervinding bij alle volken leert, zegt Le Bon, dat de ongerijmdheid van een dogma zijn verspreiding niet kan verhinderen en dat menschen van groot verstand tegelijkertijd aan leerstellingen kunnen gelooven waarvoor de rede geen enkel woord tot verdediging kan aanvoeren. De wetenschap en het geloof gehoorzamen aan verschillende vormen van logica, die dikwijls tegengesteld zijn, maar elkander niet beïnvloeden.

Het geloof is noch rationeel, noch vrijwillig. Het komt uit onze onbewustheid voort en aanvaardt een leer in haar geheel met haar voorschriften. De aanprijzing, de verzekering, de her-

haling, het prestige, de geestelijke besmetting zijn, meer dan de rede, als veroorzakers te beschouwen der meeningen en van het geloof. Het begrip leidt, maar geheel uit de verte.

De kennis daarentegen wordt langzamerhand opgebouwd door waarneming en ondervinding in bewuste werkzaamheid, zij is van later datum voor de menschheid dan het geloof. De kringen van de rede, der mystieke opvattingen en der genegenheden zijn geheel onafhankelijk van elkaar en beïnvloeden elkaar niet. Uitnemende geleerden kunnen elke critiek verliezen indien zij binnen den cirkel van een geloof treden.

Prof. Heymans heeft zich veel moeite gegeven om tot een indeeling der karakters te komen en hunne verschillende eigenschappen vast te stellen. Tusschen vele correlaties zou men een logischen samenhang kunnen aanwijzen, andere eigenschappen lijken onafleidbaar te zijn en er doen zich naar de ervaring laat zien bij de menschen uitingen voor van voorkeur of weerzin, van aantrekking of afstooting, zelfs ten opzichte van abstracte denkbeelden die men zou meenen dat enkel door de rede gemeten konden worden, zoodat in dit geval wel gesproken wordt van metaphysische gevoeligheden.

De eigenschappen der individuen zijn zeer uiteenloopend en op de breede basis der verschillende karakters lijkt het geheel der menschheid zich ontwikkeld te hebben. In biologischen zin is dit uitgebreide fundament waarschijnlijk noodzakelijk voor de instandhouding, groei en ontplooiing der soort.

Tegelijkertijd houdt het elementen in zich van strijd, die natuurlijkerwijs voortvloeit uit de aangeboren verschillen in aanleg, verlangens en denkwijze.

Op deze verschillen is door den strijd, dien zij verwekken, voor een deel de ontwikkeling gebaseerd, zij maken tevens een der bronnen uit der tragische tegenstellingen, die het leven kenmerken. Zuiver tragisch is eigenlijk alleen het ongeluk dat voortkomt uit de botsing der wilsuitingen van personen, die, ieder naar zijn aard, te goeder trouw zijn en meenen te moeten handelen zooals zij doen. Zij voelen alleen de echtheid van hun eigen natuur en vereenzelvigen die met den goddelijken of absoluten wil, waardoor zij geen aarzeling kennen.

De aangeboren verschillen sluiten het tragische in zich en wij

zien daarvan dan ook dagelijks de gevolgen bij de aanraking der menschen in de samenleving.

De menschen zegt Henri Poincaré verstaan elkaar niet, omdat zij niet dezelfde taal spreken en er talen bestaan die men niet kan aanleeren.

De botsing door deze verschillen veroorzaakt kan bij de lijdende partij zeker aanleiding tot een pessimistische crisis geven, die bij het meerendeel der menschen van voorbijgaanden aard is. Ook komen de tragische tegenstellingen bij vele menschen niet tot bewustzijn, misschien door sterke zelfzucht of door een tekort aan werkelijkheidszin of begrip. Multatuli zegt ergens: geen leed is gemakkelijker te dragen dan dat van zijn buurman, brand en pokken dat maakt een uitzondering. Zelfs kan het leed van den een, in het klein bij den enkeling, in het groot bij de massa, tot vreugd worden van den ander, zoodat op die oogenblikken de onlust van de wederpartij niet objectief gewaardeerd wordt.

Er moeten zekere bijzondere omstandigheden zich te samen voordoen om bij een mensch een blijvende pessimistische zielsgesteldheid te doen ontstaan, zooals op te maken valt uit de levensgeschiedenis der groote pessimisten.

Lichamelijke gebreken, eigenaardige karaktereigenschappen, ongunstige invloeden door de opvoeding, ziekten en allerlei ongelukkige verhoudingen tot de buitenwereld verstoren bij hen de normale functies, die de verderfelijke werking der natuurlijke onevenmatigheden dienen te vereffenen.

Een hoofdoorzaak kan zijn een zekere zwakte van den wil, die aan den eenen kant den kleinmoedigen pessimist kweekt, die eerlijk zijn te zwakke krachten erkent, aan den anderen kant het hoogmoedige type, dat een pose van heldhaftigheid aanneemt en voorgeeft dat het wel de geschiktheid zou bezitten maar dat het leven niet de moeite waard is om zich in te spannen.

Bij de neurasthenie, die in innig verband staat met het pessimisme doen zich deze twee typen eveneens op; het meest voorkomende schijnt dat te zijn met een overspannen zelfbewustzijn. Een eigenaardig kenmerk van den volbloed pessimist is de zucht om te overwegen. Zij kan een gevolg van wilszwakte zijn. Onpractische naturen hebben neiging om hun psychische energie te ontladen door beschouwingen te houden. Zij zoeken in het uit-

spinnen van verrijkende plannen en theorieën vergoeding voor de hun ontzegde vreugde aan werkelijke gevolgen.

Zij oefenen gewoonlijk scherpe critiek uit op het werk van anderen en kunnen dit des te geruster doen daar zij niet in den kring verschijnen om het beter te maken.

Daarentegen kan een hoog ontwikkelde bekwaamheid om na te denken langzamerhand een achteruitgang bewerken van de kracht van den wil. Menschen met groot vermogen om te oordeelen zegt Henry Maudsley worden niet zelden onbekwaam tot doortastend handelen, zij wegen de gronden zoo nauwkeurig tegen elkaar af, dat niet een van meer gewicht blijkt dan een ander, zoodat zij niet tot een beslissing kunnen komen; het handelen wordt in dit geval door het denken verlamd.

Men zou de menschheid op verschillende wijzen in twee gedeelten kunnen splitsen bv. een scheiding maken tusschen hen, die meer neiging hebben tot de daad en hen, die nader tot de gedachte staan. Deze groepen begrijpen elkaar veelal niet, wijsgeerig is er verschillend uitgangspunt. In den beginne was het woord of in den aanvang was de daad.

Nietzsche heeft scherp de uitersten van beide geteekend in zijn oordeel: Het denken is verstramming, het handelen epilepsie.

Daad en gedachte behoeven elkander om tot een verwerkelijking te komen.

Waarschijnlijk behoort het meerendeel der menschen tot hen, die een voorliefde voor de daad bezitten. Vandaar de aantrekkingskracht, die de sportwedstrijden uitoefenen en de mindere belangstelling voor uitingen van wijsbegeerte en kunst.

Door deze tegenstelling is ook te begrijpen de kenschetsende uitdrukking van een godsdienstleeraar, die de olympische spelen noemde ‘een Pinksterfeest van het vleesch’.

Veel misverstand, verguizing en onlust vloeien uit deze onbegrepen tegenstellingen voort.

Dan is er eene, die vooral op het gebied der kunst haar invloed doet gelden en daar aanleiding geeft tot miskenning en eindelooze twisten. Het is de tegenstelling, die het best zinnebeeldig kan weergegeven worden door de namen van twee goden uit de oudheid - Dionysos en Apollo - en tot uitdrukking komt in de regellooze kunst der satyrs en de duisterheden eener oostersche

gedachtenwereld tegenover verzorging van den vorm tot voleindiging toe en delphische helderheid. (E. Seillière).

Soortgelijk verschil doet zich op in het practische leven tusschen een krachtsontwikkeling hoofdzakelijk in dynamischen zin en beraamden vooruitgang met toepassing van beproefde ethische beginselen.

Heeft dus het pessimisme voor de menschheid in haar geheel geen zin, den enkeling zal het bij tijden overvallen zoolang nog bestaat in het leven wat Hamlet noemt ‘de spot en smaad der wereld, des onderdrukkers dwang, des hoogmoeds hoon, 't wee van verachte min, 't getalm van 't recht, den trots van het gezag en 't smalen, dat verdienste van nietswaardigheid moet dulden - en een literatuur die niet enkel uit is op gewilde koddigheid, kunstmatige zoetheid en opgeschroefde verwachting maar de tragische tegenstellingen tot haar recht doet komen, zal ook van het pessimistisch gevoel een juiste weerspiegeling geven.

Franz Kafka door Siegfried van Praag.

> ‘Es ist ein neues Lächeln, das Kafkas Werk auszeichnet, ein Lächeln in der Nahe der letzten Dinge, ein metaphysisches Lächeln gleichsam.’
> *Max Brod in ‘Der Dichter Franz Kafka’ (uit den bundel Juden in der Deutschen Literatur’).*

Ik moet dit opstel beginnen met een bekentenis. Die van mijn subjectiviteit. Ging het nog maar, zooals gewoonlijk, om subjectiviteit van het gevoel of van den smaak, dan kon ik me trotsch voelen. Dat is een vaandel. Subjectieve kritiek.... Maar er is ook een subjectiviteit van het verstand.... Ik heb den man, over wiens werk ik schrijven ga, die een zeer bijzondere, raadselachtige persoonlijkheid was, niet gekend. Bedenke men, wat onheilspellend groot de afstand is tusschen twee individuen, tusschen twee indviduen, die elkaar niet kennen, tusschen twee, die in een ander land leven temidden van een anderen vriendenkring, tusschen twee, van wien de één veel te weten wil komen, practisch, tastbaar weten vergaren en de ander zich sluit en slechts zijn wèreld, niet zijn chàos toonen wil, slechts ‘lächelt in der Nähe der letzten Dinge’.

Mijn verstand is als een klimdier. Wanneer een aap iets beklimt, heeft en zoekt hij andere houvasten op het te beklimmen voorwerp dan een vlieg of een slang of een specht. En naar waar hij houvast gevonden heeft, beoordeelt hij het beklommene.

Zoo is een verstand een afschuwelijk subjectief werktuig, dat zich een weg baant en meent den natuurlijken gebaanden weg gevonden te hebben....

Ik kan hem, die mij leest, dan ook niet meer geven dan mìjn Kafka; niet alleen mijn waardeering en mijn typeering is subjectief, maar ook mijn begrijpen. Misschien zou zijn geliefde of zijn vriend lachen om mijn beeld.... Maar ook dan heeft mijn opstel bestaansreden. Iedereen bestaat voor zichzelf en nog zooveel maal als anderen over hem nadenken.

Franz Kafka werd als Jood te Praag in 1883 geboren en stierf daar in 1924 op 41-jarigen leeftijd. Hij was ambtenaar en heeft veel geschreven, maar gedurende zijn leven weinig - enkele fragmenten uit grooter werk - gepubliceerd. Zijn vriend, Max Brod, heeft na zijn dood zijn voornaamste werken, drie groote romans: *Der Prozess*[1)], *das Schloss*[2)], *Amerika*[2)] uitgegeven met de allernoodzakelijkste, zeer onbeduidende retouches en weglatingen, terwijl hij de goede volgorde der hoofdstukken teruggevonden heeft.

Deze boeken vormen in hun rustige classiciteit en hun nauwkeurig realisme de zonderlingste en - zonder boeiend te zijn in den dagelijkschen zin van het woord - de ons denken boeiendste werken van dezen tijd. Zij behooren tot de heel weinig fantastische werken, die ik ken, en in hun soort staan zij alleen.

Fantasie is die eigenschap, welke ons in staat stelt in onzen geest zoowel het statische zijn als het dynamische gebeuren veranderingen te doen ondergaan. Deze veranderingen kunnen in harmonie blijven met de wetten, die wij zintuigelijk waarnemen of door ervaring van onszelf of anderen leerden. Deze veranderingen kunnen echter ook van die wetten afwijken.

Er is dus een fantasie tusschen de grenzen van het mogelijke, d.w.z. dat wat onze rede op dit tijdstip voor mogelijk houdt.

Er is een fantasie, die speelt buiten de wet om.

Omdat wij sterk aan ons logisch en zinnelijk wereldbegrip zijn gebonden en deze zintuigelijke en ervaringswereldorde vooral onze aesthetica beheerscht, wil en schept de eerste fantasie mooier dan de laatste.

De eerste fantasie, die toestanden en bewegingen verandert binnen de perken van het mogelijke, komt voort uit behoefte de

1) Verlag ‘Die Schmiede’, Berlin.
2) Kurt Wolff Verlag, München.
2) Kurt Wolff Verlag, München.

droogheid, de dagelijkschheid van dat wat altijd hetzelfde is, en op dezelfde wijze wordt, te verbreken. Een dergelijke fantast, die uitbeelder is van niet-bestaande maar wel bestaan kunnende menschen en niet-gebeurde maar wel mogelijke dingen, is scheppend, wijl het werkelijke hem leelijk lijkt. De groote romantici waren zulke fantasten. Men noemt deze fantasie romantisch.

Zij, die met hun fantasie de wetten willen breken, de grenzen tusschen mogelijkheid en onmogelijkheid uitwisschen, voelen zich te nauw in deze wereld.

Zij scheppen niet uit aesthetische, maar uit ethische, utilaristische behoefte (utopisten) of uit metaphysische.

De fantasie van Franz Kafka - en deze schrijver is bij uitstek een fantast - is gemengd, is er één van beide soorten.

Hij neemt menschen, dingen en gebeurtenissen van deze aarde, maar stoort zich niet aan werkelijkheid, waarschijnlijkheid en mogelijkheid.

Hij wil ook niet den indruk wekken, dat wat hij schrijft, waar is of zijn kan in een andere, op zichzelf bestaande fantastische wereld (utopie of sproke).

Wat hij beschrijft is onmogelijk, maar toch aardsch, aardsch zonder grenzen.

Ware het, dat Kafka de machten, welke hij in dit aardsche leven laat optreden als hemelsche benoemde, en hij ze tegenover en boven de aardsche stelde, hoewel ook op aarde handelend, dan zouden wij zijn werken kabbalistisch kunnen noemen.

Ook de onmogelijke gebeurtenissen en bovenaardsche krachten doen zich echter in Kafka's boek aardsch voor.

Zoo komen we bij Franz Kafka tot een eigenaardig samenweefsel van aardsche en niet-aardsche menschen en daden. De niet-aardsche, welke echter niet bòvenaardsch zijn, stellen niet anders voor dan het wezen, de ziel, de idee, van wat op aarde leeft en gebeurt.

Een boek van Franz Kafka is dus tegelijkertijd de aarde en haar bedoeling, haar eventueele verbinding met het al, allegorisch voorgesteld. Allegorische basis met werkelijken bovenbouw, of werkelijke basis met allegorischen bovenbouw, hoe men het noemen wil.

Twee krachten, die 't menschelijk brein die vlucht laten nemen, die we fantasie noemen, hebben in Kafka gewerkt.

De aesthetische, die het waarneembaar-waargenomene vervelend vindt, en uit schoonheidsverlangen aan het veranderen en combineeren gaat.

Maar veel meer nog de metaphysische, die door het nieuw-ontworpene, het hoe en waarom van deze wereld en haar plaats in het al, beter wil kunnen bepalen.

Kafka's werken: *Proces, Slot, Amerika,* behooren tot de meest pessimistische, die met vriendelijken glimlach geschapen werden. Alle drie zeggen: niets kan, niets lukt. Niet tot God, niet tot den mensch, niet tot den ander, niet tot de vrouw, niet tot het geluk, niet tot het doel kunnen we geraken. Daarom reeds, wijl we ‘das Ding an sich’ niet kennen.

Misschien is er een doel, maar we zullen het nooit kennen, we hebben de organen niet om het te ontwaren. Toch moeten wij ernaar streven, en steeds zullen we ernaar verlangen.

Er is een noodlot, dat we niet kunnen afwenden en één, dat we niet kunnen dwingen.

In *Proces* is de negatieve ellende des menschen blootgelegd. Men zou zijn noodlot willen ontloopen, maar dat kan men niet, omdat men het niet eens kennen mag.

Jozef K., een procuratiehouder, wordt op een morgen verrast door twee ambtenaren, die hem gevangen nemen. Waarom ze dat doen, weten ze niet. Want het zijn lagere beambten. In het eerst bekommert K. zich weinig om dit proces, want het laat hem voorloopig het recht vrij rond te loopen en zijn betrekking waar te nemen. Hij neemt, wanneer hij de eerste maal vóór is, op de verstikkend heete zolderkamers, waar de verhooren plaats vinden, een verontwaardigd aanvallende houding aan. Dat benadeelt echter zijn zaak, zoo deelt men hem mede. Hij moet deemoedig en meegaand zijn. Langzamerhand begint het weten van het proces, dat hem bedreigt, hem toch onrustiger te maken, hem te beletten zijn maatschappelijk wenk te volbrengen. Hij begaat fout op fout, zoowel in het dagelijksch leven als in zijn gedrag tegenover de velen, die van zijn proces afweten en hem willen helpen met

voorspraak, omkooperij, enz., advocaten, vrouwen, een schilder. Iedereen schijnt ten slotte van zijn geheim proces af te weten en met dit proces zelfs samen te hangen.

Volkomen vrijspraak bestaat er in dergelijke processen niet, slechts voorloopige vrijspraak, die echter steeds weer in een nieuw proces kan overgaan. Ook kan men trachten den gang van het proces te vertragen: ‘Verschleppung’. K.'s zaak schijnt echter van zoo ernstigen aard te zijn, dat er in zijn proces voortgang wordt gemaakt. Nadat hij in een leege kerk, waar hij met een Italiaanschen klant afgesproken had dezen de kunstschatten te laten zien, plotseling door den kapelaan van het geheim gerecht aangeroepen wordt, verliest hij den moed en krijgt de berusting in het onoverkomelijke. Een eenigen tijd later komen twee deftige heeren executeurs hem halen en vermoorden. En K. sterft: ‘wie eind Hund’ - als sollte die Scham ihm ueberleben’. Het proces heeft ten slotte K.'s levenswil gebroken en daaraan gaat hij te gronde. ‘Die Logik ist zwar unerschütterlich, aber einem Menschen der leben will, widersteht sie nicht.’

Der Prozess, ik herhaal het, teekent, symboliseert en allegoriseert het onontwijkbare, het niet te ontkomene in het leven.

Das Schloss het onbereikbare. Toch geeft dit werk meer hoop dan het eerste, omdat *der Prozess* met den dood eindigt, *das Schloss* met een echec, dat tijdelijk zijn kan.

Hier is het weer een K. (waarschijnlijk is de naam van het individu, die het leven veroveren moet, zoo onbelangrijk voor Kafka, dat hij zichzelf ervoor genomen heeft, Kafka), die een aanstelling wil krijgen op het ‘slot’, waar een hoog, onbekend heer woont, ook weer omgeven door een dichtbezet beambtenleger, dat hiërarchisch van den grooten onbekende tot de laagste herbergsmeid afklimt. De beambten kennen slechts hun gelijken en hen, die onmiddellijk boven hen staan; de superieuren hebben ontzaggelijke macht over dat, wat er onmiddellijk onder hen leeft; echter in het groote, geordende geheel, waarvan ze deel uitmaken, maar zij zelf ook in blindheid rondtasten, in 't geheel niet.

Nu vecht K. met een nooit te ontmoedigen taaiheid tegen alle hindernissen, die hem van de hoogere beambten, met name van den heer Klamm willen verwijderd houden, in de hoop van deze

instantie bevestiging van zijn betrekking te verkrijgen. Tevergeefs echter; wanneer hij denkt vorderingen te maken, verliest hij gewonnen terrein. Zijn logica is niet die van de wereld, waarin hij vasten voet wil krijgen (misschien onze menschelijke logica, die hol en wezenloos is, in die van het ons omringende universum, waarin we leven).

Ook hier weer is het een vrouw, Frieda, die zich aan K. geeft, en die tevens verbindingen heeft met de hoogere machthebbers. Hun verhouding gaat echter stuk aan K.'s menschelijke logica, die niet past in die, welke de verhoudingen van het beambtenleger van het ‘slot’ beheerscht.

Kafka's meest optimistisch boek is *Amerika*, dat op zichzelf nog somber genoeg is, maar dat dan toch in een fantastisch Amerika, een werkelijke wereld, handelen moet, waar een vriendelijke jongen, Karl Rossmann, zich een bestaan veroveren moet. Terwijl echter *Das Schloss* met het fiasco van de hoofdfiguur eindigt (K.'s goede geest, zijn gezellin Frieda verlaat hem, wanhopig over zijn wanbegrip en domme daden), gelukt het eindelijk Karl Rössmann een allerlaagste betrekking in Amerika te vinden in een soort fantastisch reuzentheater, waar plaats voor iederen goedwillende is.... Hier treedt een meer aardsch-werkelijke dan wijsgeerig-werkelijke factor op den voorgrond. Hij, die zich in Europa, dat verouderd is, knap denkt en geleerd, is de minste in Amerika en moet daar leeren Europa en zijn onderwijs te vergeten.

De geschiedenis, welke ons Kafka in *Amerika* verhaalt, is de volgende:

Karl Rössmann is een montere, eerlijke jongen, die door een dienstmeisje wordt misbruikt en wanneer deze een kind van hem moet krijgen, door zijn ouders naar Amerika wordt verscheept.

Bij zijn aankomst maakt hij kennis met een opstandigen stoker, wiens lot hij zich aantrekt en dien hij verdedigt in tegenwoordigheid van den kapitein. (Dit hoofdstuk, ‘der Heizer’ werd reeds eens afzonderlijk gepubliceerd, nog tijdens Kafka's leven). Aan boord wordt Karl bezocht door een rijken oom, die geen briefwisseling met zijn Europeesche verwanten onderhield, maar die door het dienstmeisje over Karl's komst werd ingelicht.

Bij den heel rijken oom leeft hij in weelde, totdat hij tegen den

wil van zijn oom een uitstapje maakt naar diens zakenvriend. Zijn oom trekt de handen van hem af, omdat hij een mensch met wil eerbiedigt, maar meent dat die wil zich dan ook bestaansrecht moet veroveren. Karl gaat op stap, maakt in een herberg met twee arbeiders kennis, gaat met hen op weg, maar zij verlaten hem omdat hij ze er een verwijt van maakt dat ze hem bespot en bestolen hebben. Hij wint de genegenheid van een ‘Oberköchin’ (de helpende vrouw), wordt liftjongen, raakt onverdiend in moeilijkheden, wordt er door een hoogmoedigen portier uitgesmeten, moet tegen wil en dank bediende worden bij den vroegeren werkman, die met een zenuwzieke zangeres huist en wordt eindelijk arbeider bij de groote theateronderneming.

Uit deze beknopte inhoudsoverzichten moge blijken dat Franz Kafka één van de zeer schaarsche fantastische schrijvers is, en één der bijzonderste.

De werelden, de hij beschrijft, hebben iets van moderne films, komische als kosmische, waarin de bewegingsmogelijkheid vergroot is, de wet der zwaartekracht verdoezeld en waarin het gebeuren, zooals ook Brod opmerkt omtrent Kafka's *Proces,* ‘ad infinitum’ kan doorgaan. Toch zijn het geen sprookjeswerelden, die geheel los van de onzen zijn en mooier dan de onzen. In de tooverwereld zijn andere machten dan in de onze, maar in die tooverwereld zijn ze *bekend en werkelijk.* In Kafka's *‘aardsche wereld met vergroote mogelijkheden van daad en gebeuren’* werken onbekende en niet te kennen krachten, die juist door hun onbekendheid gekarakteriseerd worden.

Een werkelijk genuanceerde fantasie in het onwerkelijke en onmogelijke heeft echter geen schrijver, ook Kafka niet.

Een realist als Balzac of Zola kan ten slotte meer verscheidenheid bieden dan een fantast dit kan, om de eenvoudige reden, dat de werkelijkheid een veel, veel grooter aantal nuances biedt ter nabeschrijving dan een menschelijke fantasie, die de werkelijkheid verlaat, er scheppen kan.

Kafka's fantasie is niet genuanceerd en vestigt zich steeds weer op bepaalde voorstellingscomplexen. Zooals zijn werk in geestelijken zin een ‘epos der vergissingen’ is, 't zij klucht, 't zij tragedie, noem ik dit werk in plastischen zin: doolhof-letterkunde.

Gangen, waarin men geen uitweg vindt, deuren op onverwachte plaatsen, bespoken den geest des schrijvers.

Slaafsche bedienden, die zich toch aan den meester niet storen, die als verdwaasden in hoekjes hurken en er uitspringen, als men ze niet hebben wil, die uit domheid gluren en schijnen te spionneeren, wanneer ze het niet doen, komen ook in al die werken voor, en houden het midden tusschen aardgeesten en idioten.

En ten slotte vrouwen, die zich belust om den hals van den hoofdpersoon gooien, maar dit ook bij alle anderen doen, zijn een derde vaste verschijning in Kafka's werk.

Aan het zich plaatselijk niet meer kunnen oriënteeren van de hoofdfiguren, aan die doolhof beantwoordt in het verkeer der menschen het epos der vergissingen.

Deze ‘Undeutlichkeit der Welt’, het woord werd door Max Brod in zijn voorlaatste werk ‘Die Frau nach der man sich sehnt’ gebruikt, schijnt een zienswijze te zijn, die de drie Praagsche schrijvers - Brod, Kafka, Werfel - in meerdere of mindere mate deelen.

Kafka's epos der vergissingen wordt er geheel door beheerscht.

De ééne mensch legt de bedoeling van den ander steeds verkeerd uit, en kan dien ander zijn meest innerlijke wil en meening niet kenbaar maken. Geen woord is volkomen gelijk aan de gedachte, geen gedachte aan den innerlijken ‘Trieb’. We zien onszelf, ons zinnen-, ziels- en gedachten-leven, en alle anderen met al hun daden als door glazen, door spiegels, die ze veranderen, verbasteren.

Zoo zijn er slechts vergissingen mogelijk in het verkeer der menschen onderling, die allen een aparte, gerechtvaardigde waarheid hebben, onbegrijpelijk voor een tweede, omdat ze allen denken moeten vanuit verschillende beginpunten, verschillende ‘ikheden’.

Deze fantasie, die de tastbare, stoffelijke wereld als een doolhof voorstelt, en de maatschappelijk-dramatische als het epos der vergissingen is volkomen in overeenstemming met de philosophische opvattingen over mensch, wereld en God, die Franz Kafka heeft leeren huldigen. Beiden zijn symbool en allegorie van de laatste waarheid. Kafka's metaphysica, God is de onbekende macht, de oneindigheid, de onbekende, die aan het eind van een wereldoneindigheid ligt. Alles zou tot Hem kunnen voeren, als we de juiste

wegen kenden, de etapes van den weg wisten. Maar wat vanuit God geordend en begaanbaar is, is doolhof, betreden vanaf den kant der menschen. Hoewel alle boeken van Kafka allegorieën van deze wereldorde zijn, waarin de mensch mistast, wijl hij meent, dat zìjn aparte logica ook die van het heelal is, heeft de schrijver nergens duidelijker deze opvatting ontwikkeld als in het voorlaatste hoofdstuk van *Der Prozess.*

Het is merkwaardig, dat deze opvatting geen enkele aardsche noch bovenaardsche hoop toelaat, dat een menschelijk streven succes zal hebben, noch een brug tusschen mensch en macht te slaan is. Want alles is noodzakelijkerwijze mistasting. En nooit kan zelfs per toeval de juiste weg gevonden worden. De idee der ‘genade’ bestaat dus niet voor Kafka. Het hoogere, de Weg maakt zich niemand kenbaar, niet aan een door zijn daden den hemel dwingende (Jacob), niet aan een als per toeval door het lot aangewezene (predestinatie).

Een inbreuk hierop zou men slechts kunnen zien in de eindelijke opname van Karl Rössmann in de Amerikaansche gemeenschap; maar in dit boek *Amerika* is meer het maatschappelijke dan de allegorie van het metaphysische leven te vinden.

Aan den anderen kant schijnt Franz Kafka te meenen, dat ook de ‘Machten’ zich met ons bemoeien, dat God op ons wacht, de deuren van Zijn woning voor ons openzet en niet begrijpen kan dat het ons onmogelijk is binnen te treden.

Het is alweer het zoo bijzondere voorlaatste hoofdstuk van het ‘Proces’ dat ons dit doet gelooven.

Een schijnbaar elkaar tegensprekende, maar wezenlijk met elkaar verzoende lust beheerscht de ‘Machten’ zich voor de menschen verborgen te houden, de menschen af te stooten, en ook de menschen op te roepen, hen tot zich te trekken. In *Proces* overheerscht ten slotte het aantrekkende, in *Das Schloss* het wegduwende.

Jacob vecht met een wezen, dat hij niet erkennen noch overwinnen kan en dat zelf wel overwonnen zou willen worden.

Deze metaphysica omsluit kokergewijs een economische opvatting van dit aardsche leven.

Ook en juist in deze maatschappij is het niet mogelijk post te vatten, de plaats te veroveren, die men toch aan den anderen kant door geboorte krijgt toegewezen.

De ‘K.’ uit *Das Schloss* is benoemd tot landmeter, maar kan het maar niet werkelijk worden. Allerlei machten houden den benoemde verre van de plaats, die hem gewezen is.

Karl Rössmann kan in Amerika geen betrekking vinden, die hem passen zou en moet aannemen, wat de liefde of de genegenheid van de één of andere vrouw (het onberedeneerde) hem toe wil staan.

Der Prozess geeft wel het diepst van al Kafka's werken, die eenheid van metaphysische en economische opvattingen.

Alles in het bestaan is ‘Prozess’, van welk maatschappelijk oogpunt men het ook beziet.

We zijn en zijn niet van onszelf; ons metaphysische proces, onze ziel, die als een proces verloopt, is afhankelijk van een lichaam, dat een proces der stof is, geheel buiten onzen wil of onze persoonlijkheid om. We meenen te zijn en zijn slechts de resultante van een aantal in- en buiten elkaar verloopende, chemische, psychologische, religieuze processen.

Vraagt men nu nog wàt ‘Der Prozess’ is! Men zou veilig kunnen antwoorden: alles. Alles wat is, omdat het wordt. Alles, wat ten slotte een bewuste individualiteit heeft voortgebracht, die meent een plaats te hebben, een kern te zijn, een centrum van waar het het rondomme overzien kan.... en die ook een fictie is, een gloeipunt van allerlei processen!

Dus kan men zeggen, dat *Der Prozess* als hoofdwerk van Kafka het allerdiepste en wijdste boek is, dat in tijden werd geschreven, omdat het een romantisch adequaat beeld geeft van God, wereld en mensch, als in elkaar levende, uit elkaar voortkomende, elkaar niet kennende en elkaar zoekende bestaanscomplexen.

En omdat het met al Kafka's boeken gemeen heeft aan te toonen dat ten slotte alles naar elkaars evenbeeld geschapen schijnt, als grootere en kleinere cirkels.

Wat is de practisch-letterkundige waarde van Kafka's werken? Deze is niet zeer groot. Er zullen weinig menschen zijn en komen, die door deze werken geboeid worden. Opheffing van het mogelijke en onmogelijke op deze aarde is zelden aesthetisch. Dergelijke opheffingen worden slechts aanvaard in een sprookjeswereld, waarboven de schrijver onmiddellijk het woord: droom of fantasie schrijft

Half realistisch, half onmogelijk duldt men niet. Het boeit niet, omdat we het niet gelooven, noch aanvaarden. Aesthetica vooronderstelt ervaring en logica. Als deze twee grofmenschelijke eigenschappen gekwetst worden, zooals in Kafka's werken, gaan we niet mee, worden we niet geboeid.

Onboeiend dus, zullen deze werken, die den oppervlakkige tweeslachtig lijken, maar juist in wezen één zijn en concreet, terwijl onze overige 'realistische' of romantische letterkunde dikwijls schijnwerelden teekent of in één richting voort-rent, de massa der lezers weinig genot schenken.

Maar hij, die woord na woord, zin na zin smaakt, zal echter, zelfs als hij voor het geheel de schouders ophaalt, bemerken, welk een fijn realist, een het juiste woord steeds vindende typeur van menschen, dingen, standen en toestanden, welk een kenner van het psychologische leven deze Kafka was.

Welk een zorgvuldig opmerker en schrijver deze mensch is, die het ontzaglijke van zich geëischt heeft, in een eenvoudig boek van eenvoudige vertelwoorden - zonder digressies - het zijn als kosmos, wereld en ziel - het leven als 'Proces' te teekenen.

Max Brod[1)] heeft Kafka het klassiek-worden voorspeld. Kafka kan het niet worden en zal het niet worden, in dien zin dat de menschen er liefde, troost, roes, genot, ja zelfkennis uit zullen putten. Zijn werk is getraceerd, niet geschilderd. Met de fijnste instrumenten van gevoel, verstand en smaak getraceerd - lijn en geen vlak, laat staan lichaam.

Wel moet Kafka bewaard blijven voor allen, die in letterkunde niet alleen het leven willen terugvinden, maar ook onderricht willen worden over zijn zin en opzet.

Persoonlijk zou ik me in mijn bestaan, weten en inzicht beschadigd gevoelen, wanneer men me de herinnering aan Kafka's boeken af kon nemen.

En van weinig werken kan men dit maar zeggen.

1) De persoonlijke verhouding tusschen Max Brod en Franz Kafka heeft Brod beschreven in zijn roman: *Zauberreich der Liebe* (Paul Zsolnay Verlag, Wien, 1928), waar Kafka optreedt onder den naam Richard Garta.

Droomen door Hélène Swarth.

I.
Wachten.

In gouden herfstlaan beidde ik, héel den nacht,
Versteend van wanhoop - Geel, in navelgrauw,
De blaadren zegen, zwaar van morgendauw.
En 'k beidde nog. De boomen weenden zacht.

Ik weende niet. Een stoet in zwart van rouw,
Toog bleek voorbij. Verwonderd, zonder klacht,
Hoe beidde ik nog den redder, bang verwacht,
Verlaten kind, dat Vader halen zou!

Ik kon niet, roepend, rijzen van die bank -
Al enger sloot me in watten wade blank,
Gelijk mijn noodlot ijzigkoud, de mist,
Die 't goudgewelf, gebouwd van twijg bij twijg
En 't bloedrood oog der zon had weggewischt.
En zwijmend voelde ik wat mijn hart al wist.

II.
Ontmoeting.

Ik zie hem naadren, in mijn donkre droomen,
De starende oogen hope- en troosteloos,
Langs troebel water, groen bevlekt van kroos,
In schaduw zwaar van zwartende avondboomen.

'k Herdenk mijn liefde, erbarmens blanke roos,
Ruw, tot vernielen als een recht genomen.
En 'k voel mijn hart zijn woord, zijn lach weer schromen,
Nu engelzacht, dan plots demoneboos.

Zijn zwijgen dreigt, maar 'k blijf hem trouw verzellen.
Ik waag geen woord: 'k durf niets van mij vertellen.
En 'k laat mij leiden naar een doodsdroef huis,
Vervallen hut met groenbeslagen wanden,
Leeg, huiverkil - Vóór de oogen bang de handen,
Dan vlucht ik ver, in klagend laangeruisch.

III.
De grondtoon.

Een meisje omkleed van bloesemkleur
Bood frissche tuilen mij ter keur,
Vol lentegeur, in blonden mand.
Elk tuiltje omwond een gulden band,
Gesloten door een gouden lier.
Eén tuil mij lokte als zomervier:
Pioen, papaver, zonbloem, roos -
'k Wist niet waarom 'k die bloemen koos.
Aroom van lang verloren vreugd,
Als heugenis van hoop en jeugd,
Doordrong mijn hart, of zingen ging
Een vogel van herinnering.
Al in die kamer, blond van zon,
Terwijl ik over 't wonder zon,
Het meisje sprak: - ‘Elk dichter heeft
Zijn grondtoon, die zijn lied doorbeeft.’
De gouden lier een sleutel bleek.
Ik hoorde een zang - En Heden week,
Mijn somber leven lag in puin.
En blij, als in mijn jonkheids tuin,
Was 'k in die kamer zonneblond -
Tot 'k plots ontwaakte en smart mij bond.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DXIX.

Vriend, die verheelt u vreemd in diep-geheimste Alwezendheid,
Geest, Dien 'k vernam dus wist als kind alreede, stilkens zoekend
U na te komen, tot uw woorden ruischten, rustig boekend
Bleef 'k trouw steeds wat Gij leerdet me in uw vreedge Oneindigheid,

Me eigen van klein, daar 'k volg alleen uw breed Gebod. Gebreid
Houdt steeds ge uw wieken over heel mijn Aanschijn en verkloekend
Mij tot Uw onnaspeurbre verste Wijdte, rijs 'k: omdoekend'
Met uw gelaten Kracht mijn kleinre, ontvouw 'k in 't woord me. Ik lijd

Niet, noch verheug mij: eenzaam sta 'k in 't Eeuwge. Pijn dus Tijd
Vergaat me en Ruimte, ja heel 't Zijnde: ik ben niet diep meer vloekend
Noch klagend over wankle Medestrevers. Scherp zich hoekend

Zweeft mijn sterk Zielszijn hoog, lijk verst-in hakend zwijgend glijdt
Een groote Vogel naar 't wijd blauwen, weet ook ik bereid
Me om te verdwijnen bovenzinlijk in de Onweetbaarheid.

DXX.

Moeder, die schreeuwend stierft, zielseenzaam weekt Ge, en 'k voel: uw Wezen
- 'k Aêmde toen flauw één jaar nauw - viel weer saam met Sombren Gloed,
Die, koel, verrijzen en vergaan genaadloos alles doet.
O, 't aardsche wanewarlen, dat om niets gestaêg gerezen,

Hoog steigert en dan zijgt weer, zonder ooit nog te genezen
Tot de Eéne, onwendbre Waarheid, die mij zwaar reeds joeg door 't bloed,
Toen 'k sterk-fijn, eenzaam kind, te mijmren liep en ‘Blijf jij goed,
Want puur’ mijn Ziel stil zei me. Dies onschuldig, vrij van vreezen,

Stil-stoïsch leefde ik voort. Hoe 'k ben, hoe 'k voel, hoe 'k denk, te lezen
Staat levenslang in àl wat 'k logisch schrijf, wat zonder spoed
Rees, rijst me omhoog los van al eng geweef van droge thesen.

Ik denk, besluit, want luister naar wat weet mijn Geest, die moed
Mij gaf en geeft tot Doen ook, tot 'k eens stil bezwijk. Gerezen
Tot wijde Wijsheid, zie 'k, aan 't Einde, 't Eene, oneindge Goed.

DXXI.

Twee voel 'k me, een Denker en diep Voeler, maar toch steeds zijn ze Eén
In mij van vroegste kindsheid, en zóó kwam 'k door al de rare
Gebeuringen, bedreigingen van lang-geleden jaren
En sta 'k ook thans nog simpel-stevig, recht van lijf en leên

Met nooit vermoeiden Geest omhoog: ik zeide en deed alleen
Wat 'k moet, dus wil, keek streng steeds naar de wonderbare
Onthullingen, die zendt mijn Ziel me omhoog in 't komisch-nare
Vervlieden, dat heet Leven, maar iets aêrs is als Verleên

En Toekomst: 't Eeuwge Heden, dat heet God. Och, 'k meende en meen
't Altijd heel needrig: 'k weet niet alles, maar mijn eindloos-zware
Geest tilde veelmaals uit zich boven 't Zijn: in vredig staren

Aanschouw 'k van daar een Strijd, waar elk vecht voor zichzelf alleen
Behalve 't Binnenst, dat hier schrijft. Met jongere gebaren,
Hoe ouder 'k wierd, ga 'k rustig naar den Eeuwgen Vrede heen.

DXXII.

Vreemd-lijdend voelde ik te allen tijden: 't Aanzijn is een zotte
Breed-wreede Neerschijn van 't Een-Boven-Geestelijke, leidend
Alles, stil-willend slechts Zichzelf, in eindloos Streven lijdend,
Omdat het nooit bereikt, niet wordt 't Eene Ik. Wij, Deeltjes, potten

Staêg blijven angstig òp al 't schijnbaar-waar geschiên. Dies spotten
Nooit deed ik met ontelbre Beeldingen, die de Ouden, wijdend
Hun Wanen onbeschroomd tot juiste Weting en verbreidend
Ze, aanbaden als 't Een-Waarste, heerlijk-droomend. Och, Tijd's ratten

Doorknagen Dingen, Wezens, tot vergaan ze. Maar door 't Lot en
De diepste Zielen vordren allen, als maar wilssterk mijdend
Men blijft elk dom-scherp Botsen. Alhoogst boven-uit al 't strijdend

Gewarrel der Illusie's staat 't Al-Eeuwige wat God en
Noodlot genoemd wordt, en 't Een-Zijnde is, wat gelaten beidend
Blijft tijdloos-tijdlijk 't eindloos Einde van der Schijnen wrotten.

DXXIII.

'k Zal vreedzaam in de wijde Westerstreken van mijn wijkend
Wezen eens zijn, niet blij, niet droef, niet bang, niet hoopvol, wen
'k Stil naspeur dan al dingen die weervoeren me. Och, 'k erken:
Geen mensch, lijk ik, in diepste Ziel ten tijden henenreikend,

Dat hij teêr-stil, standvastig kind, bescheiden, dus nooit prijkend
Met eigen goedheid, vastheid, geestkracht, kwam, als vreemde, in ren
Met andre kindren, was zoo psychisch-zwaar, als 'k zelf steeds ben,
Mij toen reeds kalm, in steevgen Wil, met Dam van Kracht omdijkend.

Och, sterk uit onbewusten Geest leef 'k steeds gerust, en 'k schen
Geen enkle Nagedachtnis, nu 'k hier zeg, dat geen, - die kijkend
Naar mijn vaag-blauwende oogen was en dan zichzelf wijs lijkend

Een Waarheidsschender wierd, door mij te hoonen met zijn pen
Of daên, - een waarlijk-wijze, goede heeten mocht. Een ven
Vol Vlucht'gen weet 'k dit Zijn thans. Zij 'k een stam, eerst laat bezwijkend.

DXXIV.

Wanneer 'k mij voel gegriefd, opeens in 't Diepste, och, Ziel, dan klaagt
Niet lang meer Ge, als veel vroeger, noch vertoornt Gij zwaar u: strevend
Plots gaan ik voel U naar een Hoogte, waar gelaten levend,
Gemoedlijk Gij 't banale Waanspel dezer Aarde draagt.

Daar zweeft Gij blij en vrij staêg, schoon naar 't Leven heengejaagd
Door 'k weet niet welke Macht eens, Die dit machtloos Aanzijn wevend
Met ondoorvorschbren Wil, is vrijlijk 't Goede als 't Kwade gevend,
Zoodat elk Wezen voelt zich vaak gezegend, staêg belaagd.

Zoo wist 'k mij reeds als kind door 's Levens vreemden Droom geplaagd:
Naief al trachtte ik toen, schoon vaak van weemoed diep-stil bevend,
Krachtig door Waarheid, goed te zijn en wijs. Och, 'k voel: mij schraagt

Wil, Die mij noopt tot ziend begrijpen, tot 'k eens neêrlig, snevend.
En niets van mij dan vriendlijk-levend ernstig werken vraagt.
Ach, 'k voelde staêg als schip mij, dat naar verre kusten stevent.

DXXV.

Mijn Leven voelde ik reeds zich samenvoegen tot een Blok
Graniet van geestlijk Willen toen 'k als kind in 't Park gezeten
Ziende naar zwanen in de vijvers, alles mocht vergeten,
Niet hoorend zelfs 't wild kinderjoelen, dat soms langs mij trok.

Ja, levensfel in 't Diepst, geen lid verroerend, vrij van wrok,
't Daagsch leed mijzelf verzwijgend, ging mijn Zelf zich meten
Met hooge vragen, die mij plaagden, als een dier, dat vreten
Zich in mijn vreemden Geest ging, zoodat eensklaps soms ik schrok,

Twaaljaarge van den Afgrond, Dien 'k aanschouwde. Voor 't gelok
Van zomerschoonheid blind plots, proefde ik ná de ruwe beten,
Waarmede 't botte Leven toen reeds naar mij hapte. Een Stok,

Een stijve, ik scheen aan hen die luchtig liepen, waar 'k versmeten
Gansch in mijzelf, aan 't Einde zág soms 's Levens reeds geweten,
Maar niet gevreesd, want vredig, eeuwig zwijgend, donker Dok.

Sascha Twerskaja door Sjoerd Broersma.

Op de muren van het grauwe Sascha Twerskaja
werpen de luchters vreemd gerekte schaduwen.
Maanlicht weeft zich over de brug der kanteelen
en een ijzeren wenteltrap voert naar den dood.

Droef verlaten handen zoeken 't riet nabij den stroom
vóór de stormwind radeloos zijn wanhoop uitkrijt.
Ballingen schuwen het licht en vallen ter aarde:
Over de steppe buigen zich angstig-stamelende lippen.

Sascha Twerskaja.... glimlacht dan niemand
die hunkerend door de smalle poorten binnentreedt?
Of doolt een zwerver blindelings zijn noodlot tegemoet,
wijl zijn schreden gelaten schuifelen door den nacht?

Sneeuw ziet hij stuiven langs de hooge koele vensters,
sneeuw als 'n praeludium mortis: deze schemerwade,
Rilt hij even en buigt zich tot de doode vrouw
op wier broze handen hij wezenloos zijn kussen drukt.

Geen heiligenbeeld, geen doodenmasker,
alleen het mysterie van dood en duisternis.
Hemel en hel die zijn hart misvormen
en hem drijven naar een daadlooze werk'lijkheid.

Dicht viel de clavecimbel en luchters doofden een voor een,
Een kaarsvlam stond nog walmend in het hoog vertrek,
Sloot hij stil de blinden en boetseerde een glimlach
in haar meisjesgelaat, als een wreede hopelooze hunker.

Sascha Twerskaja.... rukwinden teisteren uw kanteelen
en een grafzerk verhaalt van 'n smartelijk doodsgeheim,
Twee dolende vogels, één getralied venster
en daarboven de oneindigheid als een tergend treurspel.

Masefield Laureate door J.R. van Stuwe Hzn.

> Lord Chamberlain's Office,
> Buckingham Palace,
> May 9, 1930.
> The King has been graciously pleased to appoint John Masefield, Esq., D. Litt., to be Poet Laureate in Ordinary to his Majesty in the room of Robert Bridges, Esq., O.M., D. Litt., M.A., deceased.

Het is moeilijk tred te houden met den snellen tijd. Zestien jaar geleden verscheen van mijn hand in dit tijdschrift een studie over den toen nog jongen, maar als schrijver volrijpen John Masefield[1)], een artikel, dat niet minder dan vierenzestig bladzijden besloeg en waarin getracht werd een beeld van Masefield te geven als ‘dichter, romanschrijver, dramaturg, schrijver van korte verhalen, jongensboeken, essays, kritieken, studies over Shakespeare, Herrick, Keats en Southey, opmaker van bloemlezingen en uitgever van halfvergeten reisverhalen van Dampier en Defoe’.

Er is in die zestien jaar veel veranderd in West-Europa en in Engeland veel in de waardeering van het dichterschap. Kort te voren, in 1913, was de bejaarde Robert Bridges benoemd tot Poet Laureate - een keuze die toen algemeene instemming vond en een grooter tegenstelling dan tusschen Bridges en Masefield is moeilijk denkbaar.

‘Bridges, beminnelijk en technisch knap, maar van weinig sprekende persoonlijkheid en eng begrensd talent en Masefield met zijn stormend hoofd vol halfrijpe maar innige en rijke gedachten, die stottert als het vers niet vloeien wil, maar het eruit slingert hoe dan ook. Bridges, de stijlvolle aesthetist en Masefield,

1) N.G. Januari, Maart en Mei 1914.

de roode rebel met de bezieling van een ongeschoolden profeet'.....

De geleerde Bridges schreef boeken over prosodie, theorieën over de technische inrichting en den bouw van gedichten en al zijn werk was gepolijst en verzorgd, zoet vloeiend als een stille rimpelende beek, terwijl Masefield's verzen zieden en schuimen als tuimelende bergstroomen vol vallen en kolken over ruige rotsen met donderend geweld.

Hoe is niet in dit land de waardeering van de dichtkunst veranderd, als thans Masefield's lauwering met even algemeene instemming wordt ontvangen als zoo kort geleden die van Bridges, den grooten prosodist. En meer dan dat. Nauwelijks zestien jaar geleden zou Masefield waarschijnlijk met eenige ironie zulk een benoeming hebben aangezien. Thans noemt hij haar een 'splendid honour'.

'The appointment came as a complete surprise to me. I am very happy. It s delightful to receive any honour, particularly a splendid honour of this sort.'

Het is een eer, zeker, maar legt die benoeming ook geen verplichtingen op? Krijgt de Poet Laureate voor niets zijn toelage van twee en zeventig pond, mitsgaders de 'butt of sack', het vat Kanarische wijn, of moet hij daarvoor bij groote gelegenheden praalpoëzie schrijven, gelijk een goed hofdichter betaamt? Masefield is al sinds jaren geheelonthouder, maar dat ontheft hem nog niet van zijn plichten. Deze zijn echter thans wel zeer gering; het oude gebruik, dat Bridges' voorgangers geregeld en gewetensvol tot vaderlandslievende banaliteiten dwong, is reeds door Bridges niet meer gevolgd. In den oorlog was het de oude Kipling, die in de Morning Post of in de Times wel eens met gelegenheidsverzen voor den dag kwam, maar Bridges hield zich stil[1)] en aan hem dankt Masefield thans dat hij, zonder eenig protest uit te lokken, kan verklaren alleen dan te zullen schrijven, wanneer een innerlijke drang hem er toe drijft. Onwaardige jingoverzen als Bridges' voorganger Austin in den Boeren-oorlog schreef, zal men van Masefield niet krijgen. Een lang vers in zijn bundel: 'Philip the King, and other poems', onder inspiratie van de ontzettende ramp van Augustus 1914 geschreven, waarborgt dat Masefield wars is van wapengekletter en krijgsgebral.

1) Een Amerikaansch blad noemde hem 'the King's canary, who would not chirp'.

Dit is de aanhef:

> How still this quiet cornfield is to-night!
> By an intenser glow the evening falls,
> Bringing, not darkness, hut a deeper light:
> Among the stooks a partridge covey calls.

Hij schildert het landschap, dat zich voor zijn oogen ontrolt en mijmert dan verder:

> These homes, this valley spread below me here,
> The rooks, the tilted stacks, the beasts in pen,
> Have been the heartfelt things past-speaking dear
> To unknown generations of dead men,
>
> Who, century after century, held these farms.
> And, looking out to watch the changing sky,
> Heard, as we hear, the rumours and alarms
> Of war at hand and danger pressing nigh.
>
> And knew, as we know, that the message meant
> The breaking off of ties, the loss of friends,
> Death, like a miser getting in his rent,
> And no new stones laid where the trackway ends.

In dienzelfden melancholischen toon gaat het vers voort. Wij zien de mistroostige mannen huiswaarts gaan en peinzen bij het vuur:

> ....with heavy mind,
> With such dumb loving of the Berkshire loam
> As breaks the dumb hearts of the English kind,
> Then sadly rose and left the well-loved Downs,
> And so by ship to sea, and knew no more
> The fields of home, the byres, the market towns,
> Nor the dear outline of the English shore,
>
> But knew the misery of the soaking trench,
> The freezing in the rigging, the despair....

Dat is de wijze waarop de dichter Masefield den oorlog reeds in den aanvang zag en als hij in de epiloog spreekt van de slagvelden, waarover de geesten waren, wier stemmen in het murmelen van den wind gewagen van:

> .... the lone Downland with the forlorn woods
> Lover to the death, inestimably dear.
>
> If I should die, think only this of me:
> That there's some corner of a foreign field
> That is forever England....

Daarin en in de vroeger besproken ‘Biography’ zien wij Masefield in zijn liefde voor den bodem en voor het volk van het oude Engeland.

Zoo is dan de nieuwe opvatting ontstaan, dat een Poet Laureate niet langer zal zijn de hoofsche schrijver eener Britsche rijmkroniek in lyrische fragmenten, maar de dichter in wiens werk het karakter van land en volk het best wordt uitgebeeld. Naar dien maatstaf is Masefield's keus een zeer gelukkige. Wij vinden in de ‘Salt Water Ballads’ en in het tragische epos ‘Dauber’ een heimwee naar de zee, die weerklank vindt in veler harten, in zijn ‘Poems and Ballads’ en in zijn verder werk de schildering van het Engelsche landschap in eindelooze verscheidenheid, in ‘The Everlasting Mercy’, het verhaal van een vechter met de vuist, in het latere lange gedicht ‘Right Royal’ een opwindende beschrijving der aandoeningen van een rijder in een steeple chase, in ‘Reynard the Fox’ al den hartstocht van de jacht; elk facet van het Engelsche gemoedsleven is in zijn verzen verklankt. En dit maakt Masefield stellig tot een vaderlandschen zanger.

Heeft Masefield in zijn latere verzen beantwoord aan de hooggespannen verwachtingen die zijn werk van voor den oorlog had gewekt? Men kan die vraag bevestigend beantwoorden, maar er tevens aan toevoegen, dat zijn ontwikkeling langzamerhand een keer heeft genomen, die zijn vroeger plastisch stemmingswerk nauwelijks had doen vermoeden.

Op de vroeger besproken lange verhalende verzen ‘The Ever lasting Mercy’, ‘The Widow in the Bye Street’, ‘Dauber’ en ‘The Daffodil Fields’, zijn andere lange verhalen in gebonden vorm gevolgd, ‘Right Royal’, het epos van den ruiter en zijn ros en ‘Reynard the Fox’, waarin een opwindende jacht en de gewaarwordingen van het gefolterde dier meesterlijk zijn beschreven:

> He crossed the spinney with ears intent
> For the cry of hounds on the way he went;
> His heart was thumping, the hounds were near now,
> He could make no sprint at a cry and cheer now,
> He was past his perfect his strength was failing
> His brush sag-sagged and his legs were ailing.
> He felt as he skirted Dead Men's Town,
> That in one mile more they would have him down.

De vos heeft honden en jagers verschalkt en hij krijgt respijt maar spoedig hebben de honden het spoor teruggevonden:

> The fox heard hounds get on to his line,
> And again the terror went down his spine;
> Again the back of his neck felt cold,
> From the sense of the hounds' teeth taking hold.
> But his legs were rested, his heart was good.
> He had breath to gallop to Mourne End Wood;
> It was four miles more, but an earth at end,
> So he put on pace down the Rood Hill Bend.

We volgen den vos en zijn vervolgers over de velden, langs doornheggen, door struiken en hei en over doorzwommen of gesprongen stroomen tot de vos komt bij een hem bekend hol, dat echter blijkt opgestopt te zijn met steenen.

> Then, for a moment, his courage failed
> His eyes looked up as his body quailed,
> Then the coming of death, which all things dread,
> Made him run for the wood ahead.

The taint of fox was rank on the air,
He knew, as he ran, there were foxes there.
His strength was broken, his heart was bursting,
His bones were rotten, his throat was thirsting;
His feet were reeling, his brush was thick
From dragging the mud, and his brain was sick.

Het doodelijk vermoeide dier zinkt ten slotte neer,

With his ears flexed back, and his teeth shown white,
In a rat's resolve for a dying bite,

maar ontkomt tot onze verademing aan het gevaar, als de honden het spoor volgen van een anderen vos, dat het zijne had gekruist. Wat er van den anderen vos wordt is ons om het even; het ontkomen van het dier waarvan ons de avonturen zoo levendig voor oogen waren getooverd was onze eenige wensch. Ethische vragen behoeven ons niet bezig te houden. Masefield toont ons zeer reëel wat de jacht beteekent, de doodsnood van het opgejaagde dier even natuurgetrouw als de heerlijke opwinding der voor de jagers gevarenrijke rit over de hindernissen van het dwars-door-reden land.

Masefield is de moderne Chaucer van de Canterbury Tales. Hij gebruikt vaak dezelfde dichtmaat, vijfvoetige jamben in rijmende coupletten, hij is even jong en frisch en ras-echt als de veertiende-eeuwsche dichter, heeft dezelfde hartstocht voor bloemen, groene weiden en de geuren en geluiden der natuur, dezelfde humor en dezelfde origineele wendingen en beelden.

Telkens als we Masefield lezen worden we aan Chaucer herinnerd: we denken aan de persoonsbeschrijvingen der pelgrims in de Proloog van de Tales als Masefield zijn rijders samenbrengt bij ‘The Cock and Pye’, de drie eeuwen oude herberg en een voor een hun doopceel licht.

Eén aanhaling uit Chaucer's ‘House of Fame’ is voldoende om de merkwaardige overeenkomst van Masefield met den ouden Engelschen bard te bewijzen:

What did this Aeolus? but he
Took out his blacke trompe of brass,
Tat fouler than the devil was,

And gan his trompe for to blow
As all the world should overthrow.
Throughout every region
Ywent this foule trompes soun,
As swift as pellet out of gun
When fire is in the powder run.

Wordsworth's woord, dat verzen ontstaan door het overvloeien van machtige emoties, is in die lange berijmde verhalen van Masefield waargemaakt. Zij zijn geworden tot zeer bizondere kunst, ook al is het vers vaak slordig en slecht verzorgd. Wanneer hij in soortgelijke verhalen niet spontaan zijn eigen gedachten en gemoedsaandoeningen beschrijft, maar oude legendarische verhalen als ‘Rosas’ en ‘Enslaved’ en de story van den circusklant in ‘King Cole’, is er een merkbare daling waarneembaar en vragen wij ons af of zijn goede smaak hem daartegen niet had moeten behoeden.

Wij weten - Masefield heeft het zelf gezegd aan een interviewer, die hem de moeilijke vraag deed, welke zijner verzen hij zelf het beste vond - dat een eenmaal voleindigd gedicht hem niet verder interesseert. Hij corrigeert de proeven ervan met tegenzin en leest zijn oudere werk nooit meer over. Zijn gedachten zijn reeds vervuld van nieuwen arbeid. ‘Mijn beste werk?’ en na eenig nadenken: ‘Dat, wat ik het laatst geschreven heb.’ Oud werk wekt in hem geen nieuwe emoties. Hij kan ze onbewogen lezen, alsof een ander ze geschreven had.

‘Philip the King’ is een verzendrama in één bedrijf, spelende in September 1588, waarin de ongelukkige Philips de Tweede vizioenen ziet van het naderend einde van Spanje's wereldmacht na de vernietiging der Armada.

Van veel meer beteekenis dan deze eerste proeve is het later ontstane verzenspel ‘Good Friday’, waarin ons - zonder dat Jesus zelf op het tooneel zichtbaar wordt - het ontzettende kruizigingsdrama wordt nabijgebracht. Pilatus is de hoofdpersoon en het tafereel speelt zich af bij de Romeinsche citadel in Jerusalem. Het is aangrijpend en dramatisch werk, dat evenals een later mysteriespel ‘The Coming of Christ’ is waardig bevonden om in de kathedraal van Canterbury te worden opgevoerd.

Over zijn latere, uiterst populair geworden avonturenromans ‘Sard Hanker’, ‘Odtaa’ en ‘The Hawbucks’ behoef ik in verband met zijn benoeming niet te spreken, noch over dat zeer mooie epos van den oorlog ‘Gallipoli’, maar wel over de kleine, even later verschenen bundel lyrisch-philosophische verzen, uitgegeven onder den naam ‘Lollingdon Downs and other poems, with sonnets’.

Hier is Masefield teruggekeerd tot de lyriek der ‘Poems and Ballads’, teruggekeerd maar als een ouder, wijzer, dieper-denkend mensch en schoonheids-zoeker. Uit de lange reeks sonnetten, waarin hij peinst over de problemen van het leven, de aarde en de sterren, zal ik ten slotte nog één overnemen, dat voor zijn veranderde visie bewijst:

> There is no God, as I was taught in youth,
> Though each, according to his stature, builds
> Some covered shrine for what he thinks the truth,
> Which day by day his reddest heart-blood gilds.
> There is no God; but death, the clasping sea.
> In which we move like fish, deep over deep,
> Made of men's souls that bodies have set free.
> Floods to a Justice though it seems asleep.
> There is no God; but still, behind the veil,
> The hurt thing works, out of its agony.
> Still like the given cruse that did not fail
> Return the pennies given to passers-by.
> There is no God; but we, who breathe the air,
> Are God ourselves, and touch God everywhere.

In de ruim vijfentwintig jaar van zijn letterkundige werkzaamheid is zijn wereldbeschouwing dieper en fijner geworden. Hij is nu Laureate en als zoodanig vertegenwoordiger bij den Staat van de Britsche letteren, die in hem officieele erkenning hebben ontvangen.

Zijn persoonlijkheid geeft waarborg, dat hij die taak zal volvoeren met waardigheid en gratie.

Londen, Mei.

Hélène Swarth door Willem Kloos.

(Avonddauw, door Hélène Swarth. J.H. Kok. N.V. Kampen, 1930.)

Gedurende mijn nu reeds langer dan een halve eeuw psychisch-onbevangen en trouwhartig-konsekwent altijd voortgezet arbeiden ten behoeve van de Nederlandsche Letterkunde, mocht ik soms o.a. wijsgeerig ontwikkelen, en óók wel eens raak-schertsend aantoonen, dat de uit de Onbewustheid van het menschlijke Achterafzijn spontaan-gerezene wezenlijke Dichtkunst, en de wel evenzeer technisch-korrekte maar alles met daagschen bewusten wil alleen bedenkende verzen-makerij onderling even-sterk verschillen als de warme Dag doen en de koude ondoorzichtige Nacht.

Vóór 1880 echter, en niet het minst, sinds Potgieter in 1875 was gestorven, waren de andere dichters van 1840, die in den aanvang van hun letterkundig doen, zij 't op onderling vrijwel gelijke wijze, een zekere mate van dichterlijken aanleg en uitdrukkingsvermogen hadden getoond, het besef van het hierboven in korte woorden geschetste onderscheid tusschen wezenlijke poëzie en makkelijk vloeiende maar niets persoonlijks, niets psychisch diepers te kennen gevende rijmkunst, hoe langer hoe meer, al te lichtvaardig-vlot schrijvende, kwijt geraakt. En dat kwam, laat zich vermoeden, door de volgende half-bewuste overweging in hen-zelf, die hoe langer hoe meer de overhand bij hen had gekregen, en de slotsom, die door hen daaruit getrokken wierd.

Zij waren gewend van hun verheven plaats in de kerkgebouwen, zooals zij daar stonden, hun gemeenteleden welmeenend toe te

spreken, het eene oogenblik met iets meer nadruk, en dan weer op meer rustig-vleienden toon, zooals ik dat van mijn zesde jaar tot mijn achttiende iedren Zondag op bevel van een goeden, modern-godsdienstigen Vader aan heb gehoord. Maar terwijl die behoorlijksprekende predikanten zoodoende op verdienstelijke wijze een nuttigen arbeid verrichtten, ging hun Achter-bewustheid, verbeeld ik mij, zich onwillekeurig voorstellen, of andren onder hun ambtgenooten deden dat tenminste voor zichzelf, in hun plaats[1)] dat zij hun beroepsplicht óók nog op een meer blijvende en een veel grooter aantal menschen bereikende wijze zouden kunnen vervullen en wel indien zij soortgelijke goede verzekeringen als die, welke men tot dusver slechts met het gehoor van hen kon vernemen, ook buitendien nog in rijm-en-maat gingen verkondigen, tot door alle verdere tijden heen, durende stichting van het algeheele Nederlandsche publiek. En het nooit scherp door mijzelf, maar wèl bv. door Multatuli, en door lateren ook, gewraakte gevolg van dat op zekere wijze loffelijke voornemen was, dat er een groote overvloed van, in vergelijking bv. met die onzer zeventiende-eeuwers, slechts zoogezegd godsdienstige, want in tegenspraak met de diepte van het echte geloofsgevoel vrij banaal gestelde, en innerlijk weinig-levende gedichten telkens over de hoofden der groote Menigte werd uitgestrooid, die stellig in hun tijd, voor het kerkelijk leven der massa, dus in maatschappelijk opzicht, van eenig belang hebben kunnen wezen, maar die niemand der thans-levenden nog met bewondering of ontroering vermag te lezen, omdat zij op vlotte voeten loopend, wel burgerlijk-beschaafd spreken over dingen, die aangenaam waren om te hooren voor de menigte van toen, die het over het algemeen met vage, droge mededeelingen in de Dichtkunst voor lief nam, maar die niemand van nu nog kunnen schelen omdat zij eentonigbedaard-eenvoudigjes, van binnen koel-gestemd, meestal slechts dátgene herhaalden, wat men vroeger, precies-zoo ook wel eens, tijdens de godsdienstoefening, in proza had gehoord. En de thans naar Hollandsche poëzie verlangenden, vooral als zij niet meer precies zoo denken over alles, als de moderne, of ook als de matigjes-orthodoxe predikanten van vijftig jaar geleên, laten die hoofdzakelijk-redekunstige poëmen en poëempjes dus even koel, als een

1) Onder die dichters hoorde ik alleen wel eens Ds. Hasebroek preêken.

kort-rekapituleerend, heel kalm speechje van den preekstoel zelf zou doen. Immers in al die verzen werd de kwintessens der ware Dichtkunst, haar sine qua non, datgene wat men het Poëtische noemt, volkomen gemist. En met hun een enklen keer gemoedelijkwordende, maar toch over het geheel nog al daagsch-verstandelijk doende vlakheid ter eenre, hun vlot spelemeien met ongeziene 'romantische' uitdrukkingswijzen en wendingen ter andere zijde, waar niets diep-geestlijks, dus subtiel-poëtisch in te genieten valt, staan zij - ik konstateer dit hier vriendlijk, maar onweerspreekbaar-kritisch - in onprettig kontrast tot de verzen van de vele zeventiende-eeuwers en wat la teren, Camphuysen bv. en Vollenhoven, Willem Sluyter en zelfs Moonen, in welke alle men, maar vooral in de twee eerste, het sterke religieuse voelen, zóó fijn dat het tot poëzie is geworden, op verschillende plaatsen wel degelijk tot zijn genoegen ontmoet. En ik zeg dit nu natuurlijk geenszins om dien eens populairen poëetjes van '40 om wie de knappe, groote Potgieter in zich zelf kalm zal geglimlacht hebben, hier nog lang achterna een hak te zetten, want zooals ik zei, zij worden nu nagenoeg niet meer gelezen: het tegenwoordige geslacht grijpt, in dezen veel minder burgerlijk-binnenkamersch voortzeurenden tijd, als het er toe komt, om een dichtbundel te willen dóórzien, veeleer naar moderne dichters met méér waarachtige verbeelding en gevoel.

Immers, in die vroegere vers-bundels ontbreekt, ik herhaal dit, de kwintessens der Dichtkunst, haar sine qua non, de Poëzie - zij waren slechts stille of meer druk-doende oratorische ontboezemingen - op verreweg de meeste plaatsen algeheel.

* * *

Doch, daar ik niet gewend ben met groote woorden te spelen, - dat is niet met mij meegeboren, en dus heb ik mij nog nooit aan redekunstige vaagheid schuldig gemaakt, zal ik nu eindelijk beproeven, om vast te stellen, voor goed, hoe het met die alleronmisbaarste Inwezendheid van alle waarachtige, dus den sterk-fijn-geestlijken en psychisch-diepen lezer ontroeren kunnende Dichtkunst in waarheid is gesteld, want wat haar oorsprong is.

Poëzie dan, de alleen-waarachtige, is de buiten-om den daagschen, den altijd eenigermate nuchtren gewoontegeest en wil des menschen, dus geheel en al, onafhankelijk van diens Bewustheid, in de verste

Diepte van zelf-bewegende muziek der Ziel, die wel in iedren waren Poëet, die zichzelf heeft leeren waarnemen, nooit geheel gaat zwijgen, immers hij voelt haar geregeld-door als een soort van onderstroompje in zijn aderen, maar die zich toch altijd slechts op bijzondere oogenblikken krachtig-genoeg gaat voelen, om zich precies overeenkomstig met zichzelf heerlijk te uiten in het zingende Woord. Ook bij den geboren musicus, die te komponeeren heeft geleerd, gaat het van binnen vrijwel zoo toe. Ja, tenminste eenigermate zoo, want heel diep-in, dus in geestlijk opzicht louter sterk-emotioneel zijnde, wordt zoo'n andersoortig-geniale er toe gedrongen, om zich uit te drukken, dat is zijn inwendig leven naar buiten te werpen, louter in geluid en nooit of hoogst zelden in daarmeê gelijkloopende fijn-rationeel te begrijpene en te voelene taal. Of, als hij door een zekeren aandrang van niet sterke, zij 't echte, Dichterlijkheid, zooals deze bv. eigen geweest blijkt te zijn aan den genialen muzikalen schepper Richard Wagner, met sterken wil naar woordenbegeleiding van de geluidengolving, die hij inwendig hoort, gaat streven, dan zal hij toch meestentijds slechts iets te voorschijn kunnen brengen, wat als poëzie op zichzelf beschouwd niet in alle opzichten inferieur behoeft te heeten, maar toch geenszins, bij de enkele lektuur alleen, sterk treffen kunnen zou. Zooals men weten kan, vertaalde ik indertijd, in Hollandsche verzen, den Ring des Nibelungen, en kan ik dus, door mijn langdurig bezig geweest zijn met den woord-tekst er van, uit eigen ondervinding oordeden over de dichterlijke al of niet waarde van Wagner's poëzie.[1)]

En waarom ik al het vorige zoo stellig en rustig zeg? Geenszins, omdat ik iets soortgelijks gelezen zou hebben bij anderen, Hollanders of vreemden, al onderzocht ik ook alles van hen, wat onder mijn bereik gekomen is. Want och, van die anderen, die buitendien veelal geen dichters waren, dus zelfs geen kans hadden er iets van te weten, en alleen maar geleerde beschouwingen met deftige abstractie's erin wisten te schrijven, vermocht ik, zeg ik zonder ophef, nagenoeg nooit iets te leeren, en dan nog alleen maar over kleinere kwesties, wat mij belangrijk genoeg scheen om het in mijn eigen altijd, na langdurig innerlijk peinzen, spontaan geestlijk-

1) De uitgave is van Holkema en Warendorf, Amsterdam.

scheppend zielsleven in te lasschen, en dan soms te gebruiken, als ik eindlijk schrijven ging, omdat het als tot een deel van mijzelf geworden was.

Ik heb nu reeds 50 jaren zooveel geks over mij gelezen, dat telkens geschreven werd door menschen, die niets van mij wisten, en dan maar in het wilde weg ‘raak’ gingen praten, dat de onbewuste Geest, dien ik als kind reeds achter mij voelde, zonder Hem toen nog te weten, en die mij vooral, als mijn Daagschheid in ellende verkeerde, steunde en ried en aandreef, mij in de laatste jaren telkens inblaast: vertel eens van je jeugd en laat je dus zien, hoe je wezenlijk bent.

Welnu, ik ben reeds als nog maar half-volwassen schoolknaap van 17 jaren, toen ik op de 5-jarige H.B.S. ging - ik doorleefde destijds het laatste halfjaar van de 4e klas - na gaan denken over het binnenste Wezen der poëzie, daar ik mij op school met de verzen die ik daar onder oogen kreeg, niet best kon vereenigen, ja, zonder dat ik het toen durfde uit te spreken, hen in mij zelf heel vervelend vond. Thuis las ik echter reeds - als ik met de van een leeraar meegekregen taak, een opstel of iets dergelijks, klaar was gekomen, wat mij meestal glad afging - ik ben gelukkig altijd blij kunnen zijn met het bezit van een heldren stevigen en konstanten kop - thuis, herhaal ik, zat ik, op dien jongen leeftijd, reeds verzen te lezen van Schiller, Hamerling en Leopold Schefer en Victor Hugo, en ik vond daar eenig pleizier in. Hernani, van den laatste, ontroerde mij bovenal. Doch dat ik zelf eens een letterkundige zou kunnen worden, daar dacht ik toen volstrekt nog niet aan. Ik was bestemd, om na het eindexamen naar Delft te gaan, en daar te studeeren voor ingenieur. En dat vond mijn jongenshoofd een vrijwel prettig vooruitzicht, want de wiskunde was mij, mijn heelen schooltijd door, lief geweest, en streng-logisch redeneeren, van stellige gegevens uitgaande, zoodat er geen speld viel tusschen te steken, en dan de slotsommen van dien binnen in mij gebeurenden spontanen geestlijken arbeid vast te houden als een onweêrlegbare waarheid, wanneer zij ook in het vervolg bleken overeen te stemmen met wat ik, die altijd snel alles, zoowel het groote als het kleine waarnam, om mij heen bespeurde, zoo iets was mij, als jonge knaap, reeds eigen en dat is altijd zoo gebleven tot op dezen dag.

Maar, terwijl ik dezen stelligen weg zich in de toekomst voor mij zag uitstrekken, was ik, eenzaam buiten Amsterdam, op rustige paden en wegen loopend, ook wel eens op het nog vage idee gekomen, wanneer ik dan aan mijn toekomstige loopbaan dacht, dat ik - maar dan verwierp ik die verwachting haast onmiddellijk weer, in latere jaren - ik was, zooals men weet, pas zeventien - een literator zou kunnen worden of iets wat daarop leek.

Want, zooals ik indertijd reeds hier vermeldde, er waren, wanneer ik mij door het een of ander plotseling sterk-ontroerd voelde, wel eens Duitsche versregels, die ik nooit ergens gelezen had, in mij naar boven gekomen, en eens, toen ik ver-weg op den Amstelveenschen weg liep, en ik met verrukking terugdacht aan mijn hierboven vermelde lezing van Hugo's Hernani dat ik tooneel na tooneel stil-bewogen en aandachtig had genoten, ontsnapten mij tot mijn verrassing - op dien stillen landweg hoorde ik mijn eigen stem hen plotseling hard-opzeggen - de hier volgende regels:

> Hernani, Hernani, je t'admire, et mon âme
> Auprès de Dona Sol en extase se pâme.

En ofschoon ik, toen die twee behoorlijk-gebouwde Fransche alexandrijnen snel maar goed-verstaanbaar van mijn lippen waren gestormd, een tel of tien prettig verrast, maar half-verschrikt ook stilstond, ik liep onmiddlijk daarná toch weer even kalm-vlug door, en begon tevens, mijn verbazing meester geworden, er over na te denken, hoe ik eigenlijk aan die regels kwam.

Uit Hernani-zelf, dat ik in een goedkoope editie van 60 centimes gekocht had - het kleine deeltje, dat ik nú nog voor mij zie, had ik achter de ruiten van een boekwinkel ontdekt, en door ik weet niet welken aandrang mij dadelijk aangeschaft - uit Hernani-zelf, zoo dacht ik, kon ik die regels onmogelijk gehaald hebben - ten overvloede keek ik het later nog eens heelemaal door - dus zij bleken mij van mijzelf te wezen. En, dacht ik onmiddellijk daarna, zou ik misschien toch een dichter zijn, zooals ik een poos vroeger ook wel eens gemeend had, toen mij, even onverwacht, na de lezing van George Sand's Lélià, eveneens een paar Fransche vers-regels waren ontvloden, nl.:

‘As-tu lu Lélia, as-tu vu ce mystère?
Trois âmes en douleur se tordent en hurlant.

(Dat waren de eerste voorboden van mijn latere Fransche verzen.)

Zoo peinsde ik, maar kwam tot geen beslissing en ik ontgaf het mij dus maar weer. Want standvastig had ik het oog, kalm voor mij uit, te richten naar mijn eindexamen, dat anderhalf jaar later gebeuren moest, en waar ik niet voor zakken mocht, want anders zou ik voor goed verloren zijn.

Maar het idee, om een Hollandsch dichter te worden, trok mij toch niet zoo bijzonder aan. Want de Nederlandsche verzen, die mij in mijn schoolbloemlezingen waren voorgelegd, deden mij hoegenaamd niets: zij lieten mij zoo koud als een steen. Ik herinner mij nog vele namen: Brand van Cabauw of Cabou, Spandaw, Vinkeles, van Halmaêl en ontelbare anderen. Ik had er, bij de lezing, volstrekt niet in kunnen komen, waar al die goede menschen het eigenlijk over gehad hadden, terwijl ik toch volstrekt geen stomkop was.

Ja, het lukte mij zelfs niet, als ik eindelijk tureluursch geworden door al dat makkelijk voortglijden van abstrakte dus vage woorden, waardoor ik geenerlei ontroering kreeg, en zelfs geen enkele innerlijke gewaarwording overhield, mij er toe gezet had, om hen even aandachtig te bestudeeren en te overpeinzen, als ik mij dat van zelf had aangewend óók met den inhoud mijner schoolboeken te doen. Ja, deed ik dat dan ten slotte om tenminste achter de verstandelijke bedoeling dier verzen, die mij geen enkel aesthetisch genot wisten te geven, te komen, dan moest ik mij geregeld-door na een half uur of drie kwartier van analyseerend tobben over een aantal dier verzen bekennen, dat ik even weinig wijs was gebleven als te voren, want dat zoo'n dichter ook niets belangrijks had te zeggen aan mijn altijd alle dingen doorspeurende knapen-schranderheid. En zoodoende dacht ik dan spontaan daarna in mijzelf: ‘Hollandsche verzen, jongen, dat is niets voor jou. En hoe andere menschen daar wel iets aan kunnen vinden, ontgaat mij heelemaal.’ Maar als ik op een anderen keer ook weer eens zoo'n teleurstellende ontdekking gedaan had, - ik was als knaap reeds altijd geestlijk bezig - durfde ik er toch met niemand, zelfs niet met mijn school-

vriendjes over te praten. Want als ik het in den beginne een enkelen keer probeerde, spraken ze er vlug over heen, alsof ik niets had gezegd. Immers verzen konden hun niet schelen: hoogstens lazen ze, en dan nog maar uiterst zelden, den een of anderen vertaalden roman.

En men kan zich dus voorstellen, hoe opgetogen ik mij voelde, toen ik een half jaar later - ik zat toen in de 5e klas te ploeteren op mechanische vraagstukken, die mij volstrekt niet interesseerden[1)], daartusschendoor in Multatuli's Ideeën las, dat alle verzenmakerij uit den Booze moest heeten, en dat ieder waarachtig mensch alleen te denken had en te doen. Ik voelde mij op dat oogenblik zelf diep-inwendig door die uitspraak verrukt, al bedacht ik, gauw gepakte, want inwendig voor alle indrukken gevoelige jongen, mij onmiddellijk daarna, dat zijn uitspraak veel te radikaal en te absoluut heeten moest. Immers ik had destijds, zonder dat ik het bewust voelde, ja half zonder dat ik het wist - ik had den zuiveren sonnetvorm leeren kennen door mijn lektuur van August von Platen, dien ik thans nog door een groot aantal zijner kleinere gedichten, zoowel als door zijn prachtige goed in Pindaros toon gehoudene Festgesänge ondanks de zich-laf-vergissende grapjes van den toen ook reeds door mij bewonderden Heine op hem, een der meest volmaakte en dus vaak heel sterk treffende Dichters vinden kan - dus heelemaal spontaan, herhaal ik, was ik, vermoedelijk door mijn voor een derde of vierde Duitsche voorafkomst, zonder eenige moeite Duitsche verzen gaan schrijven, van welke ik de best-geslaagde veel later in mijn eersten bundel herdrukken liet.

En op het eind van 1878 schreef ik ook Rhodopis toen ik bezig was Latijn en Grieksch te leeren en ondertusschen de twaalfdeelige History of Greece van Grote las.

Maar daarna, in het voorjaar van 1880 - ik was ondertusschen student in de klassieke letteren geworden, en daarvóór dus, een heel langen tijd, met heel iets anders bezig geweest als met Hollandsche poëzie, begon ik op het Amsterdamsche Leesmuseum waar ik lid van was, geregeld door de tijdschriften na te kijken, om te ontdekken of er iets in stond, wat behalve Jacques Perk, dien ik ondertusschen

1) Ik ging daardoor afzien van mijn Delftsche bestemming.

had leeren kennen, en de schaarsche dichterlijke produkten mijner eigene onvroolijke, want door niemand, wien ook[1)], in mijn uit de Diepte rijzend streven, goed begrepene Persoonlijkheid, mijn vooruitziend geestlijk Ingevoel zou kunnen wettigen, dat er een heel andersoortige Nederlandsche letterkunde, en vooral een nieuw, een minder effen-glijdend, want dieper soort dichtkunst aan het aangolven was.

Doch mijn zoeken, mijn hakend speuren in die tijdschriften was vergeefsch en Dr. Willem Doorenbos, bij wien ik les in het Grieksch en Latijn had genomen, en die daaronder dikwijls levensvol-pittig tegen mij over historisch-kultureele gebeuringen van het Verleden had gesproken, zei dan ook wel eens snel-vriendelijk schouder-ophalend tegen mij, als ik hem kort-weg mijn teleurgestelde verwachtingen in dat opzicht mededeelde, dat het over het algemeen met de Nederlandsche literatuur in de 19e eeuw niet al te best had gestaan. Arnoud Drost, die wel iets scheen te beloven, had jong moeten sterven, en Potgieter, de eenige, op mevrouw Bosboom na, die wezenlijk geestlijke Diepte en wil om suggestief te styleeren was blijven toonen, had men volgens D. nooit op zijn juiste waarde geschat, en wel, omdat hij niet glad-vlak het bij het algemeene publiek reeds lang bekende wenschte te herhalen, en dus duister heette te zijn, daar het publiek van zijn tijd niet van zelf-denken hield. Dat waren zijn preciese woorden, en Doorenbos bevestigde mij dus in de rustig-afkeurende verwondering, die ik, voordat hij dit zei, reeds geruimen tijd lang telkens in mijzelf had voelen opkomen over den aard der 19e-eeuwsche Nederlandsche verskunst, in haar geheel beschouwd, die als zij maar vloeiend bleek te glijden en voor den eersten den besten gehaasten lezer onmiddellijk ten volle verstaanbaar was, daar er heelemaal geen diepere geestlijke Ingrond achter school, door de steeds vluchtig-werken-moetende persmenschen vriendlijk werd geprezen, ja soms met vleiende strijkaadjes tegenover de door hun kerkelijke betrekking, in hoog aanzien staande auteurs ver boven haar waarde verheven werd. Doch, al stond de menschlijk alleraangenaamste, want breedziende en zich niets aan algemeene, banale meeningen gelegen liggen latende Dr. Doorenbos dus volstrekt niet onsympathiek tegenover

1) Ook niet door den wel prettigen, maar meer los-vluchtig doenden en pratenden Jacques Perk-zelf.

mijn ingeboren geestlijk streven - hij wou zelf, getuige zijn pseudoniem ‘Keerom’ op eigen manier, en in heel andere dingen, als ik toen, de Hollandsche geestesgesteldheid van zijn tijd veranderen, en al voelde ik mij dus inwendig eerbiedig vriendschappelijk geliëerd met hem - een eigenlijk-gezegd doorwerkt-aesthetisch-kritisch-literator in den waren zin des woords, kon die in 1820 geborene natuurlijk niet heeten, en ofschoon ik in 1882 met dien goeden ouden wijze in Brussel, rue Veydt, een drie maanden tezamen woonde, en ook in 1884 met hem daarheen vertrok, toen ging ik echter afzonderlijk wonen in de Rue Souveraine, en elders, en vertoefde er negen maanden, had ik wat het literaire betreft, nagenoeg geen innerlijke overeenkomst met hem. Hij zelf, immers, Doorenbos, bezag alle letterkundige kwesties alleen aan de buitenzijde, want voor zoover als ze zich, door hun onderwerpen, samenvoegen lieten in historisch verband, evenals zijn goede kennis Potgieter dat had gedaan, terwijl ik, van mijn kant, daartegenover binnen-in de literaire kunstwerken ook toen reeds van nature, dus psychisch zag en zie, en hen met mijn diepste Indringingskracht te doorvoeren streef, en dus, in verband ermeê dat de volledige levendheid van het kunstwerk de algeheele gelijkheid van meer zinnelijke uiterlijkheid en psychische Innerlijkheid behoeft, let ik, waar Doorenbos niet zoozeer om dacht, op beide elementen tezamen, op het Uiterlijke evenzeer als op het Innerlijke, daar deze beiden volmaaktlijk identiek behooren te zijn.

Naar die overeenstemming tusschen innerlijk en uiterlijk streefde de kunstenaar Jacques Perk geheel uit zichzelf reeds onbewust, en hij is daar, in zijn Mathilde, volmaaktlijk in geslaagd, evenals ik zelf dit in mijzelf doe en deed, sinds het eerste vers, dat uit mij rees. Maar daar ik nog buitenom dien natuurlijken aandrang in mij, om mijn allerdiepst, mijn achterafst voelen en doorzien van alle dingen, van de kleine zoowel als van de groote, maar van deze laatste in 't bijzonder te uiten in harmonisch met dien inwendig door mij gehoorden inhoud, laamklinkende verzen, buitendien een van kindsbeen steeds sterker en dieper-doorwerkt wordende kalm-hartstochtelijke neiging in mij gewaar word, om mij een objektief juist begrip te vormen van alle mogelijke dingen, ben ik heel van zelf een kritisch beschouwer en theoreticus geworden, en hoop dit te mogen blijven - ik voel mij geestlijk, dus inwendig nog voort

durend vordren, - tot aan mijn vreedzaam Eind. Ik keurde nog nooit een vers goed, voordat ik, als met een bliksemslag, de schoonheid ervan diep-inwendig voelde, en mijn hoogere inwendige Rede, waaruit ik altijd leef, het tevens volkomen begreep.

Doch, waar viel zulke poëzie, die zich zoo algeheel laat genieten, te ontdekken in dien tijd? Waar zou zij, sinds Jacques Perk ongelukkigerwijs jong moest sterven, nog ergens elders in Nederland te vinden zijn?

Zóó moest ik wel vragen aan mijn eigen stille Wezendheid, als ik een enklen keer in den voornacht voor mijn antiek schrijfbureau, een erfstuk van een letterkundigen grootvader, gezeten, op mijn overigens banaal-burgerlijk gemeulbelde studentenkamer met de hand onder het hoofd peinsde over de wel niet voor mijn dieper psychisch Zien, maar zeer zeker voor mijn gewone alledaagsche nuchterheid in een vreemde donkre verte liggende toekomst der Nederlandsche literatuur?

De organen der toenmalige Pers, maandschriften zoowel als weekbladen, bleken, ofschoon ik mijn best deed en daar ook in slaagde, om mijn inwendig-hartstochtelijk willen en hopen zoo gematigd mogelijk onder woorden te brengen, toch spoedig geheel en al voor mij gesloten, en met een medelijdenden glimlach weet ik mij thans nog te herinneren, dat de redacties mij meer of minder onomwonden te kennen gaven, dat ik niet alleen geen talent had, maar zelfs geen begrip van letterkunde en allerminst van poëzie. En die afkeurende meening werd dan nota bene uitgesproken over dezelfde verzen en rustige proza-artikelen - men noemde deze pedant en verward, - die door latere even onredelijke oninzichtigen menigmaal uitgeroepen werden tot letterkundige meesterstukken, die ik later nooit meer zou hebben geëvenaard. En tezelfder tijd werd mij, door nòg weer andren, machteloosheid verweten, omdat ik zoo onvruchtbaar leek te zijn.

Door al de hier in 't kort geschetste tegenwerking schreef ik toen, begrijpelijkerwijs, inderdaad niet veel. Want ik verkeerde destijds ook nog in het aanvangsstadium van de levenslang rustig, met sterken wil, door mij voortgestuwde zich uit zich zelf alleen ontvouwing van mijn innerlijksten Geest. Want deze wou en wil nog steeds ook heel andere dingen doen dan alleen maar goede

verzen schrijven en psychisch oordeelen, hij wenscht ook praktisch te handelen en hij deed en doet dit overal van uit zijn eigene sfeer naar daarmede verband krijgende andere sferen, waar dit mogelijk blijkt voor hem.

En daarom was ik heel blij, diep-inwendig tenmniste, dat ik, die toen overal naar dichters zocht, wier Kunst mij weer moed zou kunnen geven, om voor de vernieuwing, de verfrissching der Hollandsche letteren te blijven werken, Hélène Swarth mocht ontmoeten, ten huize van den goeden en op het geniale af, knappen en menschlijk-harmonischen Dr. W. Doorenbos. Want die ontmoeting, die ik reeds vroeger beschreef, gaf mij hoop, dat ik zelf tenminste niet de eenige zou blijven - want och, dan had mijn geestlijk streven natuurlijk slechts weinig succes kunnen hebben - die iets anders wou, en ook iets méér zou vermogen, dan het vroegere, het thans afgeleefde altijd maar weer te herhalen zooals tamelijk-vele, thans geheel en al vergetene ‘jongeren’ toen bleken te doen, die zich eenvoudig bepaalden tot het gemoedelijk herzeuren van hetzelfde wat men toen veertig jaren lang reeds te kust en te keur had gehoord.

Hélène Swarth heeft haar heele leven gewerkt, altijd, omdat zij naar ziel en geest en met haar heele binnengehoor een impekkabele dichteres is, goede en mooi-volmaakte, ja, ontelbare malen, door hun fijnen, diepen zielstoon sterk-ontroerende verzen schrijvend, en de thans gekomen bundel doet voor geen der vroegere in dit opzicht onder, al is de toon die er overheerscht zooals van zelf spreekt, meer diep-in ernstig, schoon toch nog even echt-gevoeld te noemen, als die van de uit den aard der zaak meer luchtige, en liefelijke stemmingen en verbeeldingen harer jonge-meisjesjaren is. Maar ieder, die niet voortdurend in zich zelf alleen en zijn eigen afzonderlijk binnenleven ronddraaiend, serieus met de uitingen van andren weet mee te gaan voor een poos, zooals elke ware kritikus en dus ik zelf ook, van zijn vroegste jaren met heel zijn wil daarnaar tracht, zal het met mij eens zijn, dat dit Avonddauw een der beste en meest blijvende dichtbundels van Hélène Swarth is, die ook nog met stille vreugde door waarlijk-voelen den zal kunnen gelezen worden over, zeg maar, over tweehonderd jaar.

En om te toonen, dat het mij niet te doen is om der Dichteres hier iets aangenaams te zeggen - ik heb trouwens in mijn kritieken

nooit iemand lof gegeven, en ook geen blaam, of het werk zelf bevestigde die afkeuring of prijzing - zal ik mij veroorloven, een vers hier aan te halen, zooals er zoovele in dit boek gevonden worden, ten bewijze, dat Hélène Swarth is gebleven de eendre groote, en alleen maar in den loop der tijden hoe langer hoe meer krachtig-ziende dus volmaakter gewordene Dichteres.

Gelijk de bij.

Gelijk de bij, gevangen in een glas,
Waarin een kindje 't spelend, plagend sloot
Den tuin wel ziet vol bloemen blank en rood
Sering en roze en goudbesterreld gras

Maar 't fulpen lijfje aan harde wanden stoot
En derft de kelken, waar ze uit honig las,
En zoekend vrijheid zoemt haar donkre bas
Eentonig lied van onbegrepen nood. -

Als droeve klacht van een violoncel
Doortrilt haar zang de kristallijnen cel,
Tot één, meewarig, òp den beker licht -

Zóó zoemt mijn ziel haar smartelijk refrein
Van bang verlangen, wreed gevangen zijn
Tot dood den beker heft - Dan vliedt ze in licht.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De gebeurtenissen in ‘Britsch-Indië’, dat misschien weldra niet meer met dien naam genoemd zal kunnen worden, zullen, hoe ook de verdere ontwikkeling zij, ongetwijfeld hun weerslag doen gevoelen in andere overzeesche gebieden, zooals zij dit reeds doen in vele textielgebieden van Europa. Niet enkel in Engeland, ook in Twenthe. Zij leeren de les, dat, wil een overheerschend volk onder het overheerschte zijn oppermacht rechtvaardigen, zijn regeerders in de eerste plaats moeten regèeren, wijs en krachtig. Wáár zijn echter over heel de wereld de ‘wijze regeerders’, indien er die ooit hebben bestaan? Wáár is de kracht van welke regeering ook, indien zij onder den invloed komt van holle volzinnen, welke bij practische toepassing uiteenspringen als te groot opgeblazen zeepbellen, frasen van demagogische volksmenners? Voor Engelands bestuur over Hindoestan ligt het groote gevaar niet voornamelijk in dat schoone land met zijn rassen- en geloofsverdeeldheid, doch in Engeland-zelf, dat mèt zijn katoentjes en zijn ijzer, Westersche denkbeelden en dier scheeve toepassingen onder een analphabetisch volk heeft verspreid, dat met zijn ziel meer in de onzichtbare wereld leeft dan in deze tastbare. Daarom is ook ‘mahatma’ Gandhi voor het Hindoesche volk de groote en heilige man. Met vele Christelijke heiligen heeft hij gemeen, dat hij, oud geworden, de leer predikt van sexueele onthouding, wijl Hindoestan overbevolkt is. Echter ziet hij niet in, dat de Westersche technische ontwikkeling der wereld een zegen voor heel de menschheid zou kunnen zijn, indien zij werd toegepast, en toegepast kon worden, in een van kapitalistisch streven gezuiverden geest.

Dat deze ‘heilige’ (?) en volgens zijn vereerders boven-natuur-

lijke grijsaard den terugkeer voor zijn volk naar het spinnewiel en het weefgetouw predikt, wars van Westersche fabriekmatige nijverheid, ook waar zij wordt toegepast in Hindoestan-zelf door Hindoestansche kapitalisten, wijst op de melaatsche zweren van de tegenwoordige kapitalistische overproductie met haar werkeloosheid en haar gebrek lijden door groote groepen aan wat in dwazen overvloed voorhanden is. Het loopt met die overproductie spaak. Ook in Nederland, waar de pauperbevolking der steden niet kan genieten van heerlijke jonge groenten, welke door de tuinders op de mestvaalt moet worden geworpen, willen deze voor het andere deel van hun waar een opbrengst besommen, welke hun vlijt slechts schamel beloont. En onze regeering, hoe Christelijk gezind ook, ziet geen mogelijkheid om deze ‘zonde voor God’ te voorkomen. Zij bezit geen orgaan, dat de naar de mesthoop verwezen gezonde voedingsartikelen kan doen genieten door de menschen, die zij toch door haar werkloosheidssteun moet onderhouden. Wat een maatschappelijke ‘orde’!

Het kan nauwelijks betwijfeld worden of de Britsche regeering over Hindoestan zal op den duur de huidige beweging kunnen betoomen, maar zij heeft door haar weifelende houding deze reeds te ver doen gaan om aan eigen gezag niet een onherstelbaren knak te hebben toegebracht. Zij is geëindigd, waar zij had moeten beginnen: een zachtmoedige afzondering van den gevaarlijken ‘mahatma’, die zijn opgehitste en misleide volgelingen tot verzet tegen het Britsch gezag drijft onder voorgeven, dat er niet genoeg slachtoffers vallen, terwijl hij weet, dat zijn ‘waarde vriend’, de onderkoning, zich wel zou wachten hem een haar te krenken, indien de kaalheid van zijn schedel dit niet vooraf zou beletten. Wat is echter een regeering, die niet regeert? Een paskwil. Erger: een onrecht jegens welke bevolking ook. De Britsche onderkoning, *lord* Irwin, die in de dwaling verkeerde, de tot opstand geneigde Hindoesche bevolking te kunnen paaien met een vage belofte van *‘home rule’,* zonder een vast omlijnd plan te kennen, waarop deze ‘zelfregeering’ van een volk, zoozeer onderling verdeeld als de verschillende rassen en gelooven in Hindoestan, zich zou kunnen verwerkelijken buiten het gevaar om dit land voor te bereiden op een toekomstigen onderlingen oorlog, heeft de Britsche regeering voor een toestand geplaatst, waaruit zij niet kan geraken dan, na

een voorwaardelijke bevrediging, weldra voor nog grootere moeilijkheden te staan.

Na die van 1857, welke aan de reeds geheel futlooze heerschappij der ‘Engelsche Oost-Indische Compagnie’ voor goed een eind maakte, doch een godsdienstige opstand was van de misleide Islamietische bevolking tegen de Britsche overheersching, zijn de tegenwoordige onlusten zeker de ernstigste, waarmee de Britsche overheid te kampen heeft, te erger omdat haar handen verslapt zijn, en wel door de misleide en onwetende Westersche democratie, welke geen rekening houdt met de verschillen van ras, klimaat en zeden der verschillende volken, en in haar fraseologie alles één maatstaf aanlegt. Er is geen reden hier het verloop van den tegenwoordigen opstand te schetsen. De gevallenen der beweging worden reeds bij honderden geteld. Het bloed vloeit aan beide kanten, doch de lieflijke ‘mahatma’ spoort zijn volgelingen aan om voort te gaan zich voor zijn Dsjaggernauth-droom als vrijwillige slachtoffers neer te werpen. Hij schrijft hun: ‘ik zal er trotsch op zijn te vernemen, dat gij door het vijandelijke lood in uw hart zijt getroffen. Maar indien ik verneem, dat gij in de macht zijt van den demon van eigen geweld, dan zullen bloedige tranen mijn oogen verduisteren. Het tegenwoordige bewind kan slechts overwonnen worden door lijdelijken weerstand.’ De ‘lijdelijke’ weerstand is echter op vele plaatsen reeds overgegaan tot daadwerkelijken aanval op de Britsche stichtingen, en niet, zooals bij een vorige dergelijke beweging, gaf Gandhi daarom de leiding op.

De machtige Mohammedaansche bevolking, en de inlandsche vorsten, die tezamen een groot deel van Hindoestan vaster besturen dan waartoe het verslapte opperbestuur thans de macht heeft, staan, zooal niet achter, dan toch naast de Britsche overheid. Ook de millioenen der zoogenaamde ‘Pariah’-bevolking, door de Hindoe's van hoogere kasen de ‘Onaanraakbaren’ gescholden, gevoelen in het algemeen niets voor een beweging van Hindoeïstische zoogenaamde ‘intellectueelen’, die wel voor hun volk den waan eener Oostersche democratie zeggen voor te staan, doch er nooit blijken van hebben gegeven zich te verzetten tegen godsdienstige inzichten van hun geloof, die millioenen menschen, wat donkerder van huid dan zij zelf, onaanraakbaar verklaren, zoodat reeds hun bijzijn besmet als dat van melaatschen. Natuurlijk zijn die zoogenaamde

intellectueelen tegen het Britsche opperbestuur in feitelijk verzet, deels in geestelijken spandienst van Moskou. Doch dit feit, waaraan de ‘mahatma’, beweert men, vreemd is, maakt voor het oogenblik de opstandige beweging niet gevaarlijker dan zij door Gandhi's geestelijk gezag op zijn ras- en geloofsgenooten en ook door de verslapping van het Britsche bestuur over Hindoestan is geworden. De Britsche leiding, onder *lord* Irwin, dien Gandhi in zijn brieven tot ‘beste’ en ‘oprechte’ vriend beweert te bezitten, maar die waarschijnlijk liever met een oprechten vijand te doen heeft dan met dezen wereldvreemden volksleider als ‘vriend’, heeft eerst gemeend, dat deze beweging wel zou verloopen. Hij heeft zich vergist. Er zal nu wel niets anders overschieten dan, in overleg met de Mohammedaansche leiders, aan de bevolking van Hindoestan een vorm van zelfbestuur te schenken, waarin de autocratie der Indische vorsten, onder toezien van den Britschen soezerein, tot meer recht komt. De in zachtaardige afzondering geplaatste Gandhi, van wien men intusschen weinig meer verneemt, werd opgevolgd door de van te voren aangewezen plaatsvervangers, nu, op haar beurt, zelfs door een plaatsvervangster, de dichteres Sarojini Najdoe. Maar de Britsche regeering in het land treedt eindelijk op met wat meer, toch immer nog betoomde kracht. Zelfs de volgelingen van Ramsay MacDonald en het ‘Labour’-bewind vinden dat het nu genoeg is, en dat de utopiën van den Hindoeschen ‘mahatma’ te ver van de mogelijkheden afleven en de zachtmoedige droomers, die met hem aan het hoofd der beweging staan, onwetend slechts werken voor Moskou.

De ‘Labour’-regeering, hoe eerbiedwaardig zij ook streeft naar algemeene verzoening ter wereld, ziet zich geplaatst voor steeds machtiger moeilijkheden in de verhouding van het moederland tot zijn overheerschte gebieden en ‘dominions’, en tot de overige landen van tot nationale groepen vereenigd ‘particulier initiatief’, anders genoemd het kapitalistische stelsel. Er is geen nijverheidsland ter wereld, waarin niet een belangrijk deel der bevolking, gedwongen werkloos, door het overige deel moet worden onderhouden, wil men hongeroproeren voorkomen. Het ‘Labour’-ministerie heeft daar zelfs een afzonderlijk ‘Werkloosheid’-ministerie voor ingesteld. Met uitzondering van een paar volken, o a. het onze, trachten de regeeringen hun volk te omringen, wat zij

een bescherming achten, door steeds hooger opgetrokken invoertariefmuren. Doch zelfs die helpen niet! Het getal werkloozen neemt met den dag toe. In Duitschland zijn er nu een millioen werkloozen meer dan een jaar te voren; in de Vereenigde Staten met hun velerlei soorten van arbeidsprotectie, houden 21 op de honderd werklieden hun vereelte hand op om steun te ontvangen, zelfs steeg dit deel in het bouwbedrijf tot 42 ten honderd. In Japan, het land met de schrale arbeidsloonen, werden in één week 935 fabrieken gesloten. Australië heeft zich van geheel de overige wereld afgesloten door een volledig beschermend stelsel, doch er heerscht toch veertien procent werkloosheid. Aldus de troostelooze mededeelingen van den Britschen 'Werkloosheid-minister' Thomas.

Wat er tegen te doen? Er is geen middel. De Westersche wereld, hoe bewonderenswaardig zij technisch ook moge wezen, weet geen middel te bedenken om haar kapitalistische ziekte, tezelfder tijd anemie en plerose, tegen te gaan. De crisis moet zijn loop volbrengen. Er zijn optimisten, die in een groepeering der volken heil zien. Na den Oostenrijker, graaf Coudenhove-Kalergi, stelt nu een zoo invloedrijk staatsman als Briand, Frankrijks sympathieke minister van Buitenlandsche Zaken, de Pan-Europeesche gedachte voor, en hij heeft daarvan aan alle autonome regeeringen kond gedaan. Wie zal ontkennen, dat dit een bemoedigend en indrukwekkend teeken des tijds is? Het bewijst al dadelijk, dat een der verantwoordelijkste leiders van het op dit oogenblik nog machtigste volk van Europa's vasteland het gevaar erkent van ineenstorting der Westersche Beschaving, hoezeer ook kapitalistisch doorsmet toch schoon en verheven, apokalypse, welke als zeker kan voorspeld worden, indien de steeds dreigender nieuwe wereldoorlog niet kan worden bezworen. Helaas, wie zal een oogenblik gelooven aan de mogelijkheid der verwerkelijking van Briand's droom, waar in ons werelddeel de economische oorlog reeds woedt, heviger dan ergens anders ter wereld? Aan Briands oprechtheid mag zoo min worden getwijfeld als aan die van Woodrow Wilson, den intusschen overleden Noord-Amerikaanschen staatspresident, aan wien de menschheid de Geneefsche Volkenbond dankt. En wie zal ontkennen, dat deze reeds bestaande Volkenbond geleidelijk aan den onderlingen *'goodwill'* der

menschheid versterkt? Al bracht Briand's voorstel, vredesgedachte sinds jaren gepropagandeerd door graaf Coudenhove-Kalergi, Europa maar één schreefje nader tot het doel, dan nog zou zijn officieel initiatief zegenrijke gevolgen kunnen hebben. Zeker, Frankrijk is op het oogenblik de sterkste natie, doch hoezeer innerlijk verzwakt is ook deze overwinnaar van den grooten oorlog. Maar zal Italië het dulden, dat het de sterkste natie *blijft,* indien zij niet geneigd is tot belangrijke offers?

Zelfs het reactionnair deel der bevolking van Duitschland, dat nog steeds niet de geleden nederlaag en 's lands amputaties kan dulden, ziet Frankrijks hegemonie met leede oogen. Gelukkig erkent een verlichter deel van de Duitsche bevolking, dat het, zelfs indien het Briands doel ware Frankrijks oppermacht op Europa's vasteland te consolideeren, de Duitsche regeering niets ergers zou kunnen doen dan de Fransche voorstellen te saboteeren. In Berlijn vergaderde tezelfdertijd, dat Briand met zijn wel overlegd voorstel kwam, het congres der ‘Pan-Europeesche Unie’, waaraan vele leidende en verantwoordelijke personen van de verschillende volken deelnamen. Geen wonder, dat het congres het voorstel van den geëerden Franschen staatsman een eerste overwinning der bezielende gedachte noemde. Maar.... de Duitsche rijksminister van Binnenlandsche Zaken, die er aan deelnam, hoewel de gedachte als zoodanig toejuichende, legde er nadruk op, dat het Duitsche volk niet van heeler harte aan de beweging voor Europeesche volkensolidariteit zou kunnen meedoen, zoolang het niet volledige vrijheid, gelijkgerechtigheid en onafhankelijkheid bezit. En de Britsche oud-minister Amery, die het plan prachtig vond voor Europa's vasteland, gaf al dadelijk te kennen, dat Groot-Britannië zoo min aan dezen engeren Volkenbond zou kunnen meedoen, als de Vereenigde Staten aan dien van Genève.

Een belangrijke partij aan de overzijde der Noordzee denkt immers aan een Volkenbond van eigen beschermende schepping: Groot-Britannië met al zijn overzeesche gebieden en ‘dominions’, door een tariefmuur omringd. Dit belangrijke deel van de wereld afgesloten door een Chineeschen muur van beschermende rechten, een Britsche rijksbond, die dan, wordt gezegd, let wel, ‘nog machtiger zou zijn dan de Vereenigde Staten’. Laat het vasteland van Europa doen wat het wil en kàn - de meening is, dat het

wel veel zal wenschen doch weinig kunnen - maar Engeland zal buiten de continentale belangengemeenschap blijven. Men ziet wel, dat het denkbeeld van een economische samenwerking van Europa, Briand en Coudenhove-Kalergi ten spijt, nog niet veel meer is dan een schoone luchtspiegeling voor de dorstende karavana, die tracht voort te worstelen door de kapitalistische woestijn, ook deze het ‘land van de dorst’, de vredesdorst.

Om voor een oogenblik naar Engelands moeilijkheden terug te keeren. Het nog steeds machtige rijk, dat echter dagelijks zijn macht ziet inkrimpen, ondanks alle afgedwongen toegeeflijkheden, heeft ook zijn ‘Labour’-regeering met die van Egypte niet tot een het land der vroegere Pharao's bevredigend tractaat zien brengen. Uit de Kanaalzone denkt Groot-Britannië er niet aan zijn troepen weg te nemen, al kan de vraag besproken worden of het Kanaal van Suez, geheel Westersche kapitalistische belangen-onderneming, wier concessie over een veertigtal jaren ten einde loopt, in de toekomst door een zuiver Britsche of internationale militiemacht moet worden open gehouden. Van onmiddellijker belang, èn voor het nagenoeg geheel autonomisch geworden Egypte, èn voor Engeland, is de vraag over het opperbestuur van den Soedan.

Een eeuw geleden heeft de toenmalige ‘chadiva’ Mehemet Ali den Soedan voor Egypte, toen, ofschoon in naam Turksch, geheel onafhankelijk, veroverd, maar zijn of het volgend Egyptische bestuur lieten er zich niet aan gelegen liggen om land en bevolking economisch te ontwikkelen. Een halve eeuw later werden Egyptische troepen en beambten verdreven door den ‘Mahdi’ en diens derwisjenbenden, de eerste door de bevolking aangezien als de door den Profeet Mohammed aangekondigden laatsten Profeet Gods. Kitchener, toen opperbevelhebber der Britsche troepen in Egypte, ‘sirdar’ ook van het Egyptische leger, heroverde het land in een bloedigen strijd, nadat de edele Gordon, in Chartoem belegerd, door Gladstone aan de Britsche belangen opgeofferd en daardoor de openbare meening in Engeland tot weerwraak opgezweept was. De Britsche politiek had toèn niet, ook niet in 1899, den moed om tegenover de Egyptische leidende personen te zeggen, dat zij den Soedan als een volkomen Britsch wingewest beschouwde. Zij kan er niet aan denken dit door Engelands kapitaal, arbeid en

genie tot bloei gebrachte land aan de Egyptenaren, die er nooit wat voor gedaan hebben, over te leveren. Maar in dit door beide partijen begeerde land liggen de bronnen van den Nijl, en de militaire macht die deze bronnen bezit, bezit ook de economische oppermacht op den grooten stroom en zijn bevloeiingen, waarvan de welvaart der Egyptische bevolking afhangt.

Er is daarover te Londen lang en breed door de staatslieden van Engeland en Egypte, maar vergeefs, onderhandeld, en ten slotte heeft men de beslissing gesteld op een datum, wanneer de kalven op het ijs dansen. Engeland heeft, dubbelhartig, zelf erkend dat de Soedan een ‘condominium’ is tusschen Groot-Britannië en Egypte, doch eischt nu door het recht van den sterkste, de alleenheerschappij er over op.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Het leven van Harriet Beecher Stowe. *(Vervolg van blz. 625.)*

Na haar terugkomst in Amerika bleef mevrouw Stowe zich hartstochtelijk wijden aan de zaak der slavernij.

Zij richtte o.a. een dringend beroep tot de vrouwen van Amerika, waarin zij zegt:

> ‘Ik kan niet gelooven, dat er één vrouw ter wereld bestaat, die aan een anders kind zou willen laten geschieden, wat zij als erger dan de dood zou beschouwen, wanneer het haar eigen kind overkwam. Geen enkele vrouw kan het kalmpjes aanzien, dat haar man wordt *verkocht* aan den eersten den besten handelaar, om verder zijn heele leven hard te werken, zonder éénig loon, en zonder dat hij, in welk opzicht ook, éénige rechten bezit. En welke man kan het verdragen, dat zijn vrouw naar lichaam en ziel behoort aan een anderen man? Hoe zouden een vader en moeder er over oordeelen, als het hun bij de wet verboden was, hun kinderen lezen en schrijven te laten leeren? En kan een broeder het aanzien, dat zijn zuster wettig aan een man behoort, zonder eenige hulp of bescherming?....
> En al dit genoemde is inhaerent aan de slavernij. Het is geen misbruik maken van macht, neen, dit alles is wettelijk bezegeld. En er kan in heel de Vereenigde Staten geen vrouw gevonden worden, die zegt, dat dit in orde is, als de vraag haar wordt voorgelegd.
> Toch is ons meermalen verzekerd, dat hiertegen opkomen, inbreuk maken was op de wetten en rechten van den Staat.

> Men heeft op alle mogelijke wijzen getracht, ons tot stilzwijgen te brengen. Maar zwijgen zullen wij niet, en zwijgen zullen wij nooit!
> O, vrouwen van ons vrije land, laten we ons vereenigen, en al onze krachten inspannen, om dit kwaad uit de wereld te helpen.
> Er is nooit in eenig land een actieve agitatie geweest, of de vrouwen namen er levendig aandeel aan. En in geheel Europa zijn het ook thans weer de vrouwen, die aan de anti-slavernijbeweging het grootste aandeel nemen. Vele Engelsche vrouwen weigeren suiker te gebruiken, die door slaven is geoogst. En niet weinige! Hun getal beliep over de zeventigduizend! En naar alle zijden maakten zij door woord en geschrift nog propaganda voor hun besluit! Petities werden tot de Engelsche Regeering gericht, om in te grijpen, en ondersteund door honderdduizenden namen.
> Vrouwen van Amerika! De hoop van de geheele wereld is op ons gevestigd, dat wij strijden zullen voor de verkrijging van universeele vrijheid. In Engeland, in Frankrijk, Zwitserland en Duitschland sympathiseert men met ons. Vrouwen van Amerika, moeders, zusters, echtgenooten! in deze crisis zullen wij niet werkeloos blijven, maar schouder aan schouder staan! Ter wille van onze eigen lieve kinderen, voor de eer van ons land, voor de zaak der algemeene vrijheid, zullen wij weten wat onze plicht is, en dien naar onze beste krachten vervullen.’

Ofschoon de aanvragen om tijdschrift- en dagblad-artikelen veelvuldig tot haar kwamen, en mevrouw Stowe er ook velen schreef tusschen de jaren 1854-55, had zij in dien tijd in haar geest een nieuw boek in voorbereiding, dat in vele opzichten het complement zou zijn van Uncle Tom's Cabin. In de voorbereidingen voor haar Key had zij zeer veel nieuw materiaal verzameld.

In 1855 en het voorjaar van 1856 vond zij gelegenheid, om deze, tot dusver nog niet gebruikte feiten te verwerken in de geschiedenis van ‘Dred’. In de voorrede voor dit boek schrijft zij:

> ‘Het doel van de schrijfster met dit boek is, om het algemeene effect der slavernij op de gemeenschap aan te toonen;

> de verschillende nadeelen, die zij met zich medebrengt, die zelfs haar meest vurige verdedigers niet kunnen goedpraten; hoe achterlijk en eng en verkeerd in alle economische opzichten het er uitziet in de staten waar de slavernij wordt geduld, hoe gedemoraliseerd alle klassen en standen worden, van den tyrannieken, aristocratischen planter af tot den geringsten blanke, die door het denkbeeld der slavernij zich hoog verheven acht boven zijn zwarten medebroeder.'

Ook de achteruitgang van het Christelijk geloof in de Vereenigde Staten schreef Harriet Stowe toe aan het voortbestaan der slavernij.

De geschiedenis van Dred was haar geïnspireerd door den befaamden neger-opstand in Oostelijk Virginia in 1831, onder leiding van Nat Turner. In deze zaak was een der voornaamste deelnemers Dred genaamd. Een interessant incident in verband met het schrijven van dit verhaal is bij de dochters van mevrouw Stowe in levendige herinnering gebleven.

Eens op een zwoelen zomernacht stak een geweldige donderstorm op met onophoudelijke bliksems en enorme ratelende slagen, die rommelden en dreunden, en alles vergezeld van verschrikkelijke regenvloeden.

De twee jonge meisjes, sidderend van vrees, slopen naar beneden naar haar moeders kamer, en bij haar binnenkomen vonden zij deze rustig, klaarwakker in bed liggen, terwijl zij kalm den storm en het onweer gadesloeg, door de ramen, waarvan de gordijnen hoog waren opgetrokken. Zij drukte geen verbazing uit over hun komst, maar zeide alleen, dat zijzelve niet in 't minst beangst was geweest, maar met de grootste belangstelling het noodweer had aanschouwd.

'Ik heb juist in mijn boek de beschrijving van een donderbui gegeven, en keek nu, of ik daarin in een of ander detail ook eenige correctie heb aan te brengen', zeide zij.

(Tusschen twee haakjes, zij had uit haar geheugen en verbeelding een zoo voortreffelijke beschrijving gegeven, dat zij er niets aan te verbeteren had. Dit tooneel is te vinden in het 24e hoofdstuk van Dred, getiteld: Life in the swamps.)

> 'The day had been sultry and it was now an hour or two past midnight, when a thunderstorm, which had long been

> gathering and muttering in the distant sky, began to develop its forces. A low, shivering sigh crept through the woods, and swayed in weird whistlings the tops of the pines, and sharp arrows of lightnings came glittering down among the branches, as if sent from the bow of some warlike angel. An army of heavy clouds swept in a moment across the moon; then came a broad, dazzling, blinding sheet of flame.'

Waardoor haar dochters op dat oogenblik het meeste werden getroffen, was hun moeders volmaakte kalmte, en de rust, waarmee zij het onweer lag te bekijken.

Over dit nieuwe boek schreef haar Charles Summer, lid van den Senaat:

> My dear Mrs. Stowe, I am rejoiced to learn from your excellent sister here, that you are occupied with another tale exposing slavery. I feel that it will act directly upon pending questions, and help us in our struggle, and to overthrow the slave-oligarchy in the coming Presidential election. We need your help in our struggle.
> Ever sincerely yours,
> CHARLES SUMNER.

Toen zij dit nieuwe grootsche werk tegen de slavernij had voltooid in den voorzomer van 1856, besloot mevrouw Stowe tot een tweede Europeesche reis, daar zij grootelijks behoefte voelde aan rust. Ook besloot zij hiertoe in verband met het Engelsche auteursrecht van haar boek, waarvoor zij met Uncle Tom's Cabin verzuimd had, maatregelen te nemen.

Juist vóór haar vertrek ontving zij den volgenden ontroerenden brief van haar levenslange vriendin Georgiana May, een vriendschap, die dertig jaren lang zonder eenige onderbreking heeft voortgeduurd, en door beiden op den hoogsten prijs werd gesteld.

Ocean House, Groton Point, 26 Juli 1856.

> Lieve Hattie. Waarschijnlijk is het al te laat voor mij, om door een bescheiden klopje op de deur van je studeerkamer

je nog een oogenblikje gehoor te vragen, maar ik voel zoo'n innige behoefte om je mijn zegen mee te geven op je reis, en ik ben niet wel geweest, om je te schrijven vóór vandaag. Ik *kan* je haast niet laten gaan, vóór ik je nog eenmaal van aangezicht tot aangezicht heb gezien, want mijn toekomst hangt zeer in het onzekere. Eén ding is echter zeker: wie van ons tweeën ook het eerst 's levens overzij zal bereiken, zal de ander, als die komt, verwachten en verwelkomen. 't Is geen fantasie, maar *waarheid,* dat wij elkander in het hiernamaals weer zullen ontmoeten.
Ook moet ik je nog zeggen, dat ik kennis heb gemaakt met Old Tiff, - die onsterfelijk zal worden, evenals Tom en Topsy, - en deze negerslaven zullen je eeuwig eigendom zijn, hoe je ook tegen de slavernij hebt geprotesteerd. En deze slaven zullen tot in oneindige tijden worden verkocht!
Hattie, ik ben zoo blij met dit nieuwe werk van je. Een nieuwe gave aan God en de menschheid. Ik ben óok zoo blij, dat je dezen inspannenden arbeid hebt ovverleefd, dat je een genoegelijke reis vóor je hebt, en een rustige, lange vacantie krijgt.
Als je nooit meer van me mocht hooren, dan is dit mijn dank aan je vriendschap, en mijn vaarwel.
Je liefhebbende
GEORGIANA.

Op deze tweede reis naar Europa werd mevrouw Stowe vergezeld door haar echtgenoot, haar twee oudste dochters, haar zoon Henry en haar zuster Mary, mevrouw Perkins. Het was een heerlijke zomerreis, en werd veilig volbracht zonder eenig onaangenaam incident.

In het midden van Augustus vertoefde het gezelschap te Londen, waar de heer en mevrouw Stowe zich bezighielden met een Engelsche editie van Dred te doen verschijnen bij de firma Sampson, Low en Co. Ook werden zij op een audiëntie door de Koningin ontvangen, en Prof. Stowe schreef daaromtrent aan een vriend:

‘Yesterday we had just the very pleasantest little interview with the Queen, that ever was. None of the formal drawing-

> room, breathless receptions, but just an accidental, though done-on-purpose meeting.
> The Queen seemed really delighted to see my wife, and remarkably glad to see me for her sake. She pointed us out to Prince Albert, who made two most gracious bows to my wife and two to me, while the four royal children stared their big blue eyes almost out, looking at the little authoress of Uncle Tom's Cabin. Colonel Gray handed the Queen, with my wife's compliments a copy of the new book, Dred. She took one of the volumes herself, and handed the other to Prince Albert, and they were soon both very busy reading. She is a real nice little body with exceedingly pleasant, kindly manners.'

Professor Stowe moest weldra naar zijn bezigheden in Amerika terugkeeren, en mevrouw Stowe met haar overig gezelschap nam een uitnoodiging aan om te komen logeeren op het kasteel van den hertog en de hertogin van Argyll. Vandaar uit schreef zij enthousiaste brieven over haar verrukkelijk verblijf aan haar man. En omtrent Dred vertelde zij hem:

> If Dred has as good a sale in America as it is likely to have in England, we shall do well. There is such a demand, that they had to placard the shop windows in Glasgow with:
> To prevent disappointment,
> 'Dred'
> not to be had, till....
> Everybody is after it, and the prospect is of an enormous sale.

En later:

> 'Dred is selling over here wonderfully. Low says with all the means at his command, he has not been able to meet the demand. He sold fifty thousand copies in two weeks and probably will sell as many more.
> I am showered with letters, private and printed.... The

> duchess (of Argyll, waar zij nog steeds logeerde) showed me her copy of Dred, in which she has marked what most struck or pleased her. She said to me this morning at breakfast:
> The Queen says, that she began Dred the very minute she got it and is deeply interested in it.'

En nog later:

> 'The last I heard from Low, he had sold sixty thousand of Dred, and it was still selling well. I have not yet heard from America, how it goes. The critics scold and whiffle, and dispute about it, but on the whole it is a success, so the Times says with much coughing, hemming and standing first on one foot and then on the other.'

En nog later:

> 'One hundred thousand copies of Dred sold in four weeks! After that who cares what critics say? Its succes in England has been complete so far as sale is concerned. It is very bitterly attacked, both from a literary and a religious point of view. 'The Record' is down upon it with a cartload of solemnity; 'the Athenaeum' with waspish spite; the 'Edinburgh' goes out of its way to say that the author knows nothing of the society she describes; but yet it goes everywhere, is read everywhere, and Mr. Low says that he puts the hundred and twenty fifth thousand to press confidently. The fact that so many good judges like it better than Uncle Tom is success enough.

Van Engeland ging de reis naar Frankrijk, Italië (waar Rome, Napels met den Vesuvius en Venetië werden bezocht) en terug naar Engeland. Van alle mogelijke bekende en onbekende menschen kreeg mevrouw Stowe brieven over Dred. Harriet Martineau schreef haar:

> 'Oh! the delight I have had in Dred! The genius carries all before it, and drowns everything in glorious pleasure. So

> marked a work of genius claims exemption from every sort of comparison; but as you ask for my opinion of the book, you may like to know, that I think it far superior to Uncle Tom. I have no doubt that a multitude of people will say it is a falling off, because they made up their minds that any new book of yours must be inferior to that, and because it is so rare a thing for a prodigious fame to be sustained by a second book; but in my own mind I am entirely convinced that the second book is by far the best. Such faults as you have are in the artistic department, and there is less defect in Dred than in Uncle Tom, and the whole material and treatment seem to me richer and more substantial. I have had critiques of Dred from the two very wisest people I know, and they delight me by thinking exactly, like each other and like me. They distinctly prefer it to Uncle Tom. To say the plain truth, it seems to me so splendid a work of genius, that nothing that I can say give you an idea of the intensity of admiration with which I have read it.'

Van Prescott, den bekenden historieschrijver, kreeg mevrouw Stowe den volgenden brief:

> 'I am much obliged to you for the copy of Dred.... I was most struck among your characters with Uncle Tiff and Nina.... Nina, to my mind, is the true *hero* of the book, which I should have named after her, instead of Dred. She is indeed a charming conception, full of what is called character, and what is masculine in her nature is toned down by such a delightful sweetness and kindness of disposition as makes her perfectly fascinating.
>
> I congratulate you on the brillant success of the work, unexampled even in this age.

In de Revue des deux Mondes verscheen een recensie over Dred, met lange aanhalingen, zeer gunstig, en in La Presse eveneens werd het boek uitstekend beoordeeld.

* * *

Aan haar familie in Amerika geeft mevrouw Beecher Stowe een zeer leeswaardig en uitgebreid verslag in dagboekvorm. Van Lady Byron kreeg zij verscheidene brieven, en onderhield zelf ook een levendige correspondentie met haar, en degenen die er zich later over verontwaardigden, dat mevr. Stowe zich bemoeide met de 'Lady Byron-controversy', zij er op gewezen, dat mevrouw Byron dit haar zelf had verzocht. Toentertijde ging mevr. Stowe om verschillende redenen niet in op dit verzoek; toen na den dood van Lady Byron deze op de vreeselijkste en onrechtvaardigste manier belasterd werd, greep mevr. Stowe de pen, om haar, die haar volledig in vertrouwen genomen had te verdedigen, - een daad, die haar stellig niet mag ten laste worden gelegd, maar die integendeel sterk voor haar prouveert.

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 45. Deel 2]

Gezelle, der Westflämische Dichter
Szenen aus seinem Leben van Elisabeth Augustin.

Das Kindlein.

‘Jesu-Christ!’ kreischt die stämmige Wehmutter, wie das kleine Menschlein endlich mit seinem völlig verdrehten schweren Kopf brührot vor ihr auf dem Linnen liegt. Sie schlägt in Hast ein Kreuz und wirft ein Tuch über das Neugeborene, das mit einem Male zu schreien beginnt, zu schreien mit seinem schwachen Stimmchen, als ob es die Hölle im Leibe habe.

‘Still - stille doch!’ Die Frau packt das Würmchen in die vorgewärmte Wiege und tritt neben die Mutter, die mit geschlossenen Augen daliegt, ein gelöstes Lächeln um den müden Mund. Nein, sie hat es noch nicht gesehen, ihr Erstgeborenes. Gut so. Das hat noch Zeit, bis sie wieder bei Kräften ist. - Aber die junge Frau schreckt auf, wie aus einem friedvollen Traum. Ihre Augen irren zwischen den Wänden umher, an dem kleinen Fensterchen vorbei, durch das sie helle Wolken wie eilende Segelboote dahinziehen sieht. Sie versucht, sich aufzurichten und blickt hilfeheischend zu der Nachbarin auf.

‘Das - Kind - das Kind. Wo? Ist es - tot?’

Die Frau lächelt beruhigend.

‘I wo doch Frau! Gesund und kräftig. Ein Junge!’

Aber die Mutter lässt sich nicht hinhalten. Sie wil ihn sehen, ihren ersten Jungen! Sie glaubt der Frau nicht. Sie hat Angst, Angst urn ihr Kind.

Die Wehmutter muss ihr endlich den Willen tun. Behutsam

hebt sie das wimmernde Bündelchen aus seinen Kissen und hält es der Mutter hin.

Und Monica Devriese starrt auf ihr Kind, auf das zarte Geschöpfchen mit dem schwer herabhängenden dunklen Kopf, diesem grossen verdrehten Kopf und auf das schmerzverzogene Mäulchen, das zittert vor Weinen und in das sich die roten Fäustchen hineinzubohren versuchen. Sie starrt und schweigt.

Eine Träne tropft auf ihre Hand.

‘Das wird schon noch mit dem Kopf’, sagt die Nachbarin munter. Aber die junge Mutter schüttelt in ohnmächtigem Schmerz den Kopf und presst die Lippen aufeinander, um das Schluchzen zurückzuhalten, das aus ihr herausbrechen will.

‘Das Kind - das arme arme Kind!’

Und wie in diesem Moment leise und vorsichtig die Tür geöffnet wird und das besorgte Gesicht des Gärtners hereinschaut, wendet sie sich um zur Wand und faltet die Hände zum Gebet.

Auf allen Vieren kriecht der kleine Guido auf dem schmalen Weg zwischen den Beeten herum. Er hält inne um einen braunen Käfer zu betrachten, der sich holpernd über die rollenden Sandkörnchen hinbewegt und kräht vor Freude:

‘Käfer! Käfer!’

Der Vater ruht einen Moment aus, den Arm auf den Spatengriff gestützt. Er lacht seinem Jungen zu.

> ‘Käfer summ,
> Käfer brumm,
> Käfer macht bumm-bumm!’

Das Kerlchen lacht und patscht mit den Händen im Sand.

> ‘bumm-bumm!’ wiederholt es.

Die Mutter tritt vor die Tür, nach dem Jungen zu sehen.

‘Nicht so bücken, Guido!’ ruft sie mahnend, aber Vater Gezelle schüttelt begütigend den Kopf.

‘Lass ihn nur, die Bewegung und die Luft sind gute Arznei für ihn! Es wird besser mit ihm, immer besser.’

Sie blickt über den Garten hin, über die bunten Flammen der

Tulpen, das sommerliche Grün der Bäume und Sträucher. Wie friedlich war es doch abends in ihrem Garten! Die ganze Strasse war still. Überall sassen die Leute vor ihren Türen oder gegen die Hofmauer gelehnt, versunken in den Frieden dieses ländlichen Viertels der alten Stadt Brügge.

Gedankenverloren holt sie ihr kleines Pfeifchen aus der Tasche, füllt es aus einem Beutelchen mit Tabaksblättern und bläst die blauen Rauchwölkchen vor sich hin. Ihr stilles schmales Gesicht hat etwas kindliches noch, aber ihr Leib wölbt sich wieder hoch unter dem bauschigen Rock. Sie erwartet ihr zweites Kind....

Falter taumeln über die Blüten, haschen einander in der Luft, vereinen sich im Spiel und flattern wieder auseinander, mit erregt wirrenden Flügeln.

Das Kind greift nach den Flüchtigen, verfolgt ihren Flug mit sinnendem Blick. Es berührt einen Schmetterlingsflügel mit dem Finger, zieht ihn erschrocken zurück vor dem zarten enteilenden Gefieder und starrt mit Staunen auf den Rest gelben Staubes, der von der Berührung zurückgeblieben ist. Staub - - Die Flügel zergehen. Das Kind begreift es, und seine Augen werden dunkel vor Leid....

Wie in einem Wunderland, einem zum Leben erwachten Bilderbuch, gehen dem Kinde die Tage im Garten des Vaters dahin. Was ist es nur, was so seltsam ans Herz greift in dieser Welt? Ist es der Duft der Blumen? Ihre Farbe? Ihre Form? Der Kleine weiss es nicht. Er kennt es nicht anders, aber er spürt doch das Besondere, das - Heilige darin. Er wird still und lauscht auf etwas in ihm. Auf eine Stimme, die nicht wie die des Vaters oder der Mutter ist.

Und immer schreckt er auf, wenn ein Laut von draussen den Frieden seines kleinen Reiches zerstört. Was ist das doch immer für Lärm auf den Strassen? Männerstimmen singen irgendwo in der Stadt, Schritte stampfen durch die Gassen und dumpfe Schüsse hallen oft weit herüber.

Einmal ziehen sie sogar vorbei vor Vater Gezelles Haus: Bewaffnete Männer mit verwegenen Gesichtern. Drüben vom Türmlein des St. Sebastian und von der runden Kuppel der Kirche des Englischen Klosters schallt Glockengeläut ineinander. Die Mutter tritt vor das Haus, schlägt ein Kreuz für sich und eins

über den Buben und drückt ihn gegen ihren Rock, während die Männer noch immer vorüberstampfen und zu singen anheben mit ihren rauhen ungefügen Stimmen.

Doch Guido ringt sich los von der Hand der Mutter und rennt an das Tor der Gartenmauer. Etwas ist in dem Singen, das in ihm fortklingt. Das ihn mitreisst. Von Freiheit singen sie - von Freiheit - Flandern sei frei von fremdem Joch. Frei?....

Kirchhofblumen.

Der junge Professor der Poetik hat seine Schülerschar um sich versammelt und beginnt nun mit ihr die Wanderung nach dem Hause der van den Bussche zu Staden. Das Herz klopft ihm vor Freude, dass er seinen Willen, mit der ganzen Klasse zum Trauerhause zu gehen, in dem ihr Mitschüler Eduard van den Bussche am 3. Mai gestorben war, beim Superior Frutsaert durchgerungen hat.

Ja, sie sollen mit ihm hingehen! Sollen einmal heraus aus den Lehrstuben in die freie herrliche Gottesnatur; sie sollen den erhabenen Tod sehen - sehen, dass er nichts Hässliches, nichts Gewaltsames hat, sondern dass er den Menschen nur hinausträgt aus diesem Dasein, hinaus und hinauf in den ewigen Frieden.

Deshalb will er auch sprechen am Grabe. Sie sollen es in Erinnerung behalten ihr Lebtag lang, wie einer der Ihren zu Grabe getragen wurde. Sie sollen es nie vergessen und gedenken an das Ende, an das Endliche des Menschenlebens. Denn das muss sie reif machen. Reif und still -

Sie wandern schweigend und leicht durch den Lenz. Sie beten für den Dahingeschiedenen.

Die Sonne vergoldet die Felder und Wiesen. In Blüte stehen die Bäume, wie besteckt mit hunderten kleiner weisser Schmetterlinge. Die Vögel fliegen in weiten Bögen durch die klare Luft und mit Eile von Zweig zu Zweig.

Und aus der Weite dieser lebenspendenden Landschaft treten sie nun ein in den verlassenen Hof des Bauernguts, wo der Wagen bereit steht, den Leichnam hinauszufahren und wo das Kreuz aus geflochtenem Stroh wie ein Mahnruf den Ankommenden entgegensieht.

Die Mutter begrüsst die Gäste mit rotverweinten Augen, erregt

und mit Entschuldigungen wegen der Unordnung, in der das ganze Haus an diesem Tage steckt. Sie läuft nach Stühlen umher - blind vor Tränen.

Und nun gehen sie leise in die Stube, wo der alte Vater, selbst sterbenskrank, zu Bett liegt und jammert: ‘Eduard - ach mein Eduard doch!’ Sie sind erschüttert und stumm. Sie knieen betend am Sarg und gehen mit ihren jungen Gesichtern ernst im Trauerzug. Voran schwankt das Strohkreuz auf dem langsamen Weg durch die grünen weiten Kornfelder von Staden.

In der kleinen Kirche wohnen sie ergriffen dem Gottesdienst bei. Das ‘In Paradisum deducant te Angeli’ hallt durch das Haus.

Langsam tragen sie den Sarg durch die Grabreihen hindurch zu dem frisch ausgeschaufelten Erdreich hin. Der junge Priester sieht auf den Sarg herab und beginnt zu sprechen.

‘Meine geliebten und teuren Schüler! Es ist meine Pflicht, alle Tage unter euch das Wort zu führen. Heute, da wir nicht mehr in der stillen Schule verblieben, sondern zusammen am Rande eines Grabes stehen, heute soll ich trotzdem diese meine Pflicht nicht versäumen und euch hier meine tägliche Lektion erteilen. Doch was soll ich sprechen, wo alles um uns her eine so deutliche Sprache führt!’

Seine tiefen Augen leuchten auf. Aller, aller Blicke hängen an seinen Lippen und aller Blicke richten sich nun auf das zarte Grün der Bäume und Sträucher ringsum und auf die Blütenpracht, die aus dem Vergehen hervorgekommen ist - aus dem Tode gewonnenes Leben - ewiges Leben -

Kanonik von Jerusalem.

Und nun endlich ist es so wreit! Nun soll Gezelle sprechen - die Fastenpredigt halten über die Leiden des Herrn - er, der vor kurzem erst zum ‘Kanonikus des Heiligen Grabes’ Ernannte. Sein Herz ist weit und jubelnd aufgetan. Es ist bereit, einzugehen im Herrn, nachzuleiden, was ihm widerfuhr. Nach all dem Dunkel, nach der Nacht all der schweren Jahre diese Helle! Diese Ehrung!

‘Du Kanonik von Jerusalem, wirst es am besten tun von allen!’ hat der Superior von Rousselare ihm gesagt und nun schwingt sein Herz wie eine Glocke über eine weite Leere hinweg. Zitternd

und bleich steigt er die Stufen empor und wirft einen Blick auf die Kirche: Da sitzen vorn die hohen Herren, die Professoren des Seminars mit ihren verschlossenen Mienen. Dahinter die Studenten in feierlicher Würde und dort hinten rundum die Leute alle, die er kennt von seinen Spaziergängen durch das Städtchen her. Sie alle sind gekommen - festlich gekleidet - ihn zu hören. Noch einmal flutet die Begeisterung, der Stolz über ihn hinweg. Aber dann, wie er anheben will, wird er klein und zag. Vor ihnen soll er sprechen, denen er einmal die Türen geöffnet hat, wie er noch Pförtner war, um sein Kostgeld im Seminar zu verdienen? Vor all diesen kritischen Herren, die ihn verachten und gegen ihn aufbegehren, weil sie seine Wege nicht verstehen, seinen Lehren nicht folgen mögen -

Leise und mutlos beginnt er. Seine Stimme zittert, sein Blick ist niedergerichtet.

'Der Tempel von Jerusalem hat viele Vorhöfe mit vielen Säulen bestellt, aus weissem Marmor, an manchen Stellen vier Reihen tief und von grosser Länge; es gibt da zudem eine Treppe mit fünfzehn Stufen, und seht, da steigt ein Mann diese Treppe hinauf, einen Jüngling hinter sich. Der erste ist ein Priester und der zweite ein Levit....'

Stille - Stille in der Kirche. Sie sitzen und lauschen. Vor ihren Augen baut es sich auf wie er es ihnen ausmalt, dieses Jerusalem:

'Der Priester entledigt sich seiner Schuhe, die der Jüngling ihm nachträgt. Wie er die Treppe erklommen hat, sieht er es gleich einem zweiten Tempel um sich. Wieder Säulen um ihn. wie drunten. Und nun noch eine Treppe hinauf, und er steht auf dem Betplatz, wo hier die Frauen, dort die Männer stehen und die Psalmen Davids singen. Und sie bleiben bei den Männern, die sich um die Schriftgelehrten drängen, bei denen ein Kind, ein zwölfjähriger Knabe ist und ihnen Fragen stellt. Fragen - auf die sie die Antwort schuldig bleiben....'

Immer mehr nimmt ihn seine Schilderung gefangen. Er spricht und spricht, berauscht von den Bildern, die vor seinen Augen erstehen. Er hat längst vergessen, dass sie da unten sitzen und ihm die Ehre missgönnen, die ihm der Superior angetan hat mit dieser Predigt. Er wächst weit hinaus über sie alle, über sich selbst.

Er ist mehr als Lehrer, mehr als Priester jetzt. Er ist wieder Dichter wie in seinen begnadetsten Stunden.

Und ein Aufstöhnen geht durch die Menge, wie er geendet hat. Sie erwachen wie aus einem Traum und schämen sich, einander anzusehen. Still verlassen sie das Haus -

Und am zweiten Tage, am Sonntag, kann die Kirche sie kaum alle fassen, die herbeieilen, diesen jungen Priester zu hören, dessen Reden in aller Munde sind -

Wieder spricht er und beschwört die Bilder herauf wie aus der Tiefe lebendiger Erinnerung. Seine Hände zittern, seine Augen sehen mit Entsetzen die Leiden des Herrn, die er beschreibt. Bleich wie der Tod steht er droben und seine Stimme geht wie ein Sturm über die gesenkten Köpfe hinweg.

'....Jesus sah von seinem Kreuz herab auf all die Völker von damals und von später als ob sie ihm alle gegenwärtig seien. Er hing da, auf dem Kreuzpunkt von den drei Weltteilen, die man kannte: Asien, Afrika und Europa. Asien war da sowieso vertreten. Auch wohl das schwarze Afrika, sicher, unter den Henkersknechten, und Europa in den römischen Soldaten. Wer weiss ob da unter ihnen keine aus unserem Westen waren, aus Flandern vielleicht, das Cäsar erobert hatte. Jesu Angesicht war nach Europa gerichtet, der Art entsprechend, auf die das Kreuz geplant war. Da unser Herr auch weit in die Zeiten voraussah, ist nicht daran zu zweifeln, das er auch Amerika sah, das neue Weltteil, das einst durch Christoph Columbus entdeckt werden musste, - ein Name der uns erinnert an Christus und an die Taube, denn wie die Taube den Ölzweig zu Noahs Arche trug, so trug er Christi Lehre in die ungekannten Gebiete....'

So spricht er, so sieht er es vor sich. Und sie lauschen, hingerissen, im Banne des Priesters da oben. Die Sonne bricht durch das Fensterglas - es ist, als lausche Gott selber dieser Stimme, die bebt vor Erregung und Mitleiden....

Die Zeit ist um.....

Und nun steht der alte Priester wieder im alten Brügge, im Englischen Kloster vor den um ihn versammelten Damen in ihren festlich weissen Gewändern. Er sieht sie an mit seinem gütigen

Blick, der ihm alle Herzen gewinnt, er senkt das graue Haupt, lauscht in sich hinein und lächelt.

Sie blicken alle zu ihm auf, ergriffen von dem Milden, Sanften, Versöhnlichen, das von ihm ausstrahlt. Es ist etwas um ihn, um den 'Chaplain', den alten ehrwürdigen Priester - etwas Schicksalhaftes, Gewaltiges, Erhabenes und zugleich so unendlich Menschliches. Eine Atmosphäre, die schon an das Jenseits von Gut und Böse gemahnt....

Sie schweigen alle, da er lächelnd zu ihnen zu sprechen beginnt mit leiser aber heiterer Stimme.

'Da bin ich nun endlich in das Englische Kloster hineingeraten, wohin ich so lange Jahre zu kommen wünschte; es wurde mir ja immer verweigert....'

Ja - erst alt und schwach musste er werden, um wieder in sein geliebtes Brügge zu kommen, denkt er. Aber dieses Denken schmerzt nicht mehr. Er steht wirklich schon über der Grenze. Es tat weh, von Kortrijk, von all den Freunden fortzugehen und er weiss - oh, er weiss, dass er nun bald eingehen muss wie ein alter Baum, den man zu spät noch verpflanzt hat! Aber was tut das nun? Seine Zeit ist um. Sein Leben ist bitter und ist kostbar gewesen. Es liegt hinter ihm. Er ist müde. Er hat sein Teil vollbracht auf dieser Welt - er sehnt sich danach, einzugehen in den ewigen Frieden des Herrn. - Und doch - es war gut von den Menschen, dass sie ihn noch hierhergebracht hatten, ihn zu ehren. Gut -

Lächelnd blickt er zu dem Bischof hinüber, der ihn in den Saal geführt hat, wo die alten herrlichen Bilder hängen: Rubens und Jordaens, Murillo, Correggio, Teniers und Seghers. Welche Pracht um ihn....

'Ihr müsst wissen', wendet er sich wieder an die lauschenden Klosterschwestern, 'mein Vater war hier Gärtner und als kleiner Junge ging ich morgens mit ihm mit bis an die Tür, aber dann musste ich zurück, denn nur der Vater durfte eintreten.'

Lächeln sie? Ja, sie lächeln - untex Tränen. Sie sehen ihn vor sich als kleines Bürschlein, das sehnsüchtig vor der Pforte steht und es sich da drinnen so herrlich vorstellt, voller Gold und zauberhafter Blumen vielleicht aus buntem Kristall....

Tränen -

Der alte Priester senkt wieder das Haupt und schweigt. Er fühlt es plötzlich wieder in den Gliedern, dies Schwache, Hilflose. Langsam verlässt er den Saal - vorbei an den Schwestern, die ehrfürchtig vor ihm zurückweichen.

Ruhelos geht er in seiner Wohnung hin und her. Es leidet ihn nicht in diesen grossen Räumen. Sie taugen nicht für ihn, den schlichten Diener der Kirche. Er greift nach dem Stock und verlässt gebeugt das Haus. Vorbei an dem grossen grauen Gebäude, die alte Carmerstrate entlang, vorbei am alten Haus der St. Sebastiansgilde mit ihrem Türmchen. Und da taucht der bekannte Rolleweg auf, das holperige Pflaster mit all dem Moos und Gras zwischen den Steinen und mit den Brennesselbüschen am Mauerrand, Mauern, blinde Mauern mit grossen Höfen dahinter.

Und hier das alte Bauernhaus aus der Zeit der frommen Genuesischen Familie der Adornes, von denen auch die Jerusalemkirche erbaut wurde.

Der alte Mann steht vor der hohen, in zwei Hälften geteilten Eingangstür und blickt mit umschleierten Augen hinauf zu dem spitzen Giebel und den beiden Fenstern an den Seiten. Er sucht die hohe Mauer aus buntem Backstein ab, als könne er darauf noch Buchstaben und Worte finden, die eine Kinderhand dort eingeritzt. Vor - sechzig - fünfundsechzig Jahren -

Er nickt - nickt und geht langsam die stille Strasse hinunter. Vorüber an den sechs weissgekalkten ‘Gotteshäuschen’ mit dem hohen Giebelfenster, in denen je zwei alte Mütterchen wohnen, um der Gnade Christi willen hier aufgenommen und versorgt. Er wandert durch die Jerusalemstrate, an der Kirche mit dem orientalischen Halbmond und dem Kreuz vorbei. Fremde begegnen ihm - er kennt sie nicht. Die hier wohnten damals - ach, die sind alle tot oder von dannen gezogen. Viele sind ja damals schon dahingegangen, als der Typhus wütete - damals - als sein Vater ihm das Studium im Seminar zu Rousselare beim Kanonikus Bernard Nachtegaele erwirkte....

Erinnerungen, wo er den Fuss hinsetzt in dieser Stadt. Und plötzlich beginnt er rüstiger auszuschreiten. Es treibt ihn an. Fort aus diesem Osten von Brügge, in dem die alten Gesichter aus dem Schatten hervordämmern und ihn umlauern. Fort.

Er läutet an der Tür beim Kanonik Rommel, seinem alten Schüler. Sein Herz schlägt bang, wie er auf den Getreuen im Vorzimmer wartet. Nun öffnet sich die Tür, nun eilt Rommel auf seinen alten Lehrer zu und umarmt ihn. Seine Augen strahlen.

'Wieder in Brügge!' ruft er bewegt.

Aber Gezelle schüttelt wehmütig den Kopf.

'Ich bin zu alt, um von neuem zu beginnen. Das ist das Ärgste.'

Der Kanonikus drückt ihn in den Sessel nieder und hält seine Hand.

'Nicht doch - denkt an Leo den Dreizehnten, der auch in die Sechzig ging, als er Papst wurde, und das ist er nun schon einundzwanzig Jahre lang!'

Nun lächelt der alte Priester doch wieder und richtet sich auf.

'Ja', sagt er versonnen und in neuer Hoffnung, 'ich kann wohl noch fruchtbare Arbeit hier leisten.'

Und er geht mit raschen Schritten durch die alte Stadt, geht zu Freunden und Verwandten und wiederholt, was er vorher dem Kanonikus Rommel gesagt hat:

'Ja - ich kann wohl noch fruchtbare Arbeit hier leisten.'

Aber langsam, mit dem letzten Schein der untergehenden Sonne, verlischt der frohe Glaube in ihm und müde und traurig kehrt er zurück in seine Zimmer, die ihm erscheinen wie ein viel zu schönes weites Gewand....

Erckmann door Dr. Julius Pée.

De werken van Erckmann-Chatrian behoorden in de tweede helft van de vorige eeuw tot de meest gelezene van de Fransche letteren. Sedert jaren zijn zij in discrediet geraakt. De letterkundige critiek houdt zich niet meer met hen op en de deftige *histoires illustrées* verzwijgen zorgvuldig hun naam, zooals Dr. Charles des Granges, of zeggen dwaasheden, gelijk de *agrégés des lettres* Abry, Audic en Crouzet, die van de gebroeders Erckmann en Alexandre Chatrian gewagen.

Dat belet niet dat veler oogen meer dan ooit op den Elzas zijn gevestigd en daar de zeden en de landschappen van dat grensland door niemand inniger worden geschetst dan door Erckmann-Chatrian, is het natuurlijk dat zij sedert 1914 een nieuwe populariteit hebben verkregen.

Het heeft mij altijd zonderling geschenen, dat twee schrijvers een reeks gewrochten in samenwerking konden voortbrengen. Wolff en Deken, zult ge mij voorhouden, zijn toch beroemde voorbeelden. Zeker, maar het geval van de beide vrouwen is zeldzaam, zoo niet eenig, alleen te vergelijken met dat der gebroeders Goncourt. Zij woonden samen, leefden en dachten samen, voelden en redeneerden samen van 's morgens tot 's avonds. Bovendien schreven zij romans in brieven.

Maar hoe hebben Erckmann en Chatrian het aan boord gelegd? Welk is het aandeel, dat Emile Erckmann en Alexandre Chatrian in die lange reeks verhalen hebben gehad? Ik stelde mij die vraag meer dan eens en dat ik niet alleen was, bewees het lijvig handboek van Armand Piters, *La Littérature française, extraits et notices.* Daar werd gezegd: ‘Door welke tot nog toe onbekende werkwijze

hebben zij hunne gaven zoo kunstig weten te verbinden en te vermengen, dat het altijd onmogelijk was, het deel aan te wijzen, dat aan elk van hen toekwam?'

Het antwoord luidde, ongelukkig zonder bronopgave: 'Erckmann en Chatrian hebben zich daarover in 1864 uitgelaten: de verdeeling van den arbeid brengt geen moeilijkheid te weeg. De overeenstemming der gevoelens, dezelfde aard van gewoonten en werkzaamheden gedurende vijftien jaar hebben in ons de manier van denken en uitdrukken zoo gelijkvormig gemaakt, dat wij verlegen zouden staan, moesten wij aanduiden, welke deelen van ons werk meer bepaaldelijk aan den een dan aan den ander toebehooren. Nu is het de een, die schrijft en de ander, die bestuurt, dan zijn de rollen omgekeerd en de uitslag is altijd dezelfde.'

Wie van beiden heeft dit geschreven? Vermoedelijk Erckmann. De nieuwsgierigen waren bevredigd en de fijne scherts werd voor ernstige waar versleten. Sla om het even welk encyclopaedisch woordenboek op, Winkler Prins, Sijthoff, Brockhaus, Meyer, Larousse, 't is altijd hetzelfde lied.

Die meening zou waarschijnlijk tot het nageslacht zijn overgegaan, zoo door de ziekte van Chatrian geen kink in den kabel was gekomen en het proces van 1890 de waarheid niet aan het licht had gebracht. Maurice Tourneux schreef in de *Grande Encyclopédie:* 'Le procès en lui-même prit un intérêt littéraire par le jour inattendu qu'il jeta sur le genre de collaboration qui existait entre les deux auteurs.'

Wie er meer wil over vernemen, wordt naar de uitspraak van het proces zelf verwezen. Zij is belangrijk en afdoende, een boeiende brok proza. Ik heb ze, na lang vergeefsch vragen en zoeken, in de *Gazette des Tribunaux* (Parijs 1890) in het exmplaar van de Koninklijke Boekerij te Brussel ontdekt.

In 1894 schreef Erckmann zijn *Souvenirs* voor zijn neef Alfred Erckmann. Deze autobiographische aanteekeningen werden in de *Revue de Paris* van 15 Mei 1922, spijtig genoeg ingekort, door Maurice Lange uitgegeven.

Laten wij trachten een duidelijk en waar beeld van Erckmanns leven te schetsen.

Als gij te Lützelburg den trein verlaat, die van Brussel naar Straatsburg stoomt, dan brengt u een ouderwetsche sekundärbahn

naar Pfalzburg, dat op een uur afstands van Lützelburg ligt. De streek is heuvelachtig, boschrijk, romantisch. 't Is de geboortegrond van Erckmann; Pfalzburg is zijn geboortestad.

Pfalzburg telt een 1300 inwoners en meet vierhonderd op driehonderd meter. Van de porte de France gaat gij op nauwelijks vijf minuten tot aan de porte d'Allemagne, de place d'armes voorbij, een ruim vierkant met kastanjeboomen omzoomd plein, waarop de bakkerszoon Georges Mouton, comte de Lobau, maréchal et pair de France, op zijn voetstuk staat.

Op twintig stappen van de voormalige Moutonsche bakkerij werd Emile Erckmann op 20 Mei 1822 geboren, in een kleinburgerlijke woning, met twee vensters nevens de deur en drie in de eenige verdieping.

Zijn vader, Philippe Erckmann, had er een kruidenierswinkel met een soort van leeskabinet, waar vele oud-officieren van Napoleon, die op halve soldij stonden, kwamen lezen, redetwisten, vertellen. Veel van hun namen zijn bewaard gebleven: de kapiteinen Florentin, Cabanier, Vidal, Manfredy, Boyer, de kommandant der oude garde Micheler, de kolonel Metzinger, de schermmeester Chazzi en ontelbare anderen. Niemand vermoedde toen, dat die omgeving een geweldigen indruk maakte op het gemoed van den luisterenden knaap en eens zou herleven in de Fransche letteren.

De vaderlijke grootvader van den kruidenier heette Melchior Erckmann. Op 4 October 1757 was hij in het huwelijk getreden met Anna Margaretha Lauch, naar luid van het kerkelijk register van Diedendorf, een gemeente dicht bij Saar-Union gelegen. Deze Melchior was *reformierter Schuldiener,* een tot den hervormden godsdienst behoorend schoolmeester, zoon van den onderwijzer Martin Erckmann uit Weingarten bij Germersheim in de Palts.

De moeder van onzen schrijver heette Julie Weisz en was geboortig van Lützelstein op een drietal uren van Pfalzburg gelegen. Grootvader Weisz was een beenhouwer, landbouwer, veekoopman en burgemeester. Hij had in zijn jeugd den oorlog in Corsika meegemaakt en kon smakelijk van dien lang vervlogen tijd vertellen. Hij was een vroolijke gast met veel gezond verstand. Toen hij de tachtig had bereikt, nam hij als maire ontslag. Zijn oudste dochter, Louise, was met Jakob Fontaine van Pfalzburg

gehuwd en haalde haar drie broeders, Salomon, Jacques en Georges naar het *Collège de Phalsbourg.* Deze drie gebroeders verfoeiden elkaar tot in het diepste hunner ziel. Erckmann heeft dien familiehaat in *Les deux frères* beschreven. Lützelstein, la Petite Pierre, is zeer schilderachtig gelegen. Het heeft onzen schrijver in meer dan een werk vóór den geest gezweefd.

Den 30en Juli 1832 stierf Erckmanns moeder aan de typhuskoorts. Het was voor den tienjarigen knaap een zwaar verlies. Later zou hij beseffen, wat het beteekent, de zorgen van een goede moeder te moeten ontberen. Zijn broeder Jules en zijn zuster Julie huwden kort daarna; Philippine, die niet al te sterk bij 't hoofd bleek te zijn, bleef bij haar vader; Charles, 17 jaar oud, vertrok naar Rouen om er een betrekking te zoeken. Emile, de jongste, werd op het college geplaatst, dat toen onder het bestuur van den abbé Dauphin stond, als inwonend leerling, op nauwelijks honderd stappen van zijn vaderhuis. Ik heb het oude college bezocht; de portier heeft ons, in een zeer behoorlijk Duitsch, want Fransch kent de man niet, de noodige uitleggingen verstrekt. Wij hebben de oude slaapzaal bewonderd met de prachtige vergezichten. Wie het oude Kapucijnenklooster wil leeren kennen, eer het tot Normaalschool, sedert 1871 en later tot de Ecole primaire supérieure Erckmann-Chatrian, sedert den wapenstilstand, werd omgebouwd, leze *les Années de collège de maître Nablot.* het werk van Erckmann, dat ons een kijk geeft op zijn jeugd en zijn middelbare studiën. Men heeft het soms voor te streng gehouden; het zal wel de eenvoudige waarheid zijn, gelijk in Henri Béraud's treffende autobiographie *la Gerbe d'or.* Wij verwijzen vooral naar de bladzijden, waar Erckmann den invloed van een zijner leermeesters, Perrot, duidelijk en warm schildert.

Het was die Perrot, die het schrijverstalent van Emile ontdekte en hem naar de letterkundige loopbaan stuwde. ‘Van de vijf- tot zeshonderd leerlingen, zeide hij hem, die ik in twintig jaren heb gehad, zijt gij de knapste.’

Emile zelf had er trek naar, maar vader Erckmann, practisch aangelegd, was een andere meening toegedaan. ‘Negen en negentig van de honderd letterkundigen sterven in het gasthuis’, was zijn wederwoord. Emile zou in ballingschap, niet in het gasthuis sterven. Hij zou zelfs, met zijn pen alleen, welvarender worden

dan de vader het met den handel was geweest. Maar deze zou het ongelukkig niet beleven. Hij zou overlijden, eer hij zou kunnen bevroeden, dat Emile den naam Erckmann onsterfelijk zou maken en zijn eigen vader in den sympathieken *père Goulden* ten voeten uit konterfeiten.

In October 1842 ging Emile naar Parijs, om er in de rechten te studeeren. Het was de wensch van vader Philippe. Het Parijs van die dagen heeft hij later in *l'Histoire d'un homme du peuple* beschreven, alsook de lange lastige reis in den postwagen van Pfalzburg naar de hoofdstad.

Van al zijn professoren was Rossi, die grondwettelijk recht onderwees, de merkwaardigste. Wel sprak hij met een sterk Italiaansch accent en onverdraaglijk door den neus, maar hij wist zijn toehoorders te boeien.

In 1843 verscheen Erckmanns eerste werkje: *Du recrutement militaire.* Ik heb het niet gelezen, omdat ik het niet heb kunnen ontdekken. Het is echter een bewijs, dat de jonge student zich toen reeds met de politiek inliet. Hij hield zich overigens meer met letterkunde dan met rechtskundige wetenschap bezig. Hij had de eerste twee examens in langzaam tempo afgelegd, toen hij in 1846 door de typhuskoorts werd aangetast. Hij genas, maar voelde zich zoo zwak, dat hij zich ging inbeelden aan de tering te lijden en naar Pfalzburg terugkeerde. Daar nam hij elken dag een bad in het koude water van de Zorn. Zijn haar viel uit, maar zijn gezondheid en zijn lichaamskracht kwamen allengskens weerom.

Tijdens die langdurige herstelling leerde hij Alexander Chatrian kennen die toen even twintig jaar telde en op het college surveillant was.

Wij weten betrekkelijk weinig van Chatrian. De eenige, die iets over hem mededeelt, is zijn kozijn Paul Laquintinie in een onsamenhangend artikel van *Le Messager d'Alsace-Lorraine* van 28 Sept. 1912. Chatrian is gehuwd geweest en heeft kinderen gehad. Het verwondert ons dat niet een de verdediging van den doodzieken Chatrian heeft opgenomen na het verschijnen in zooveel dagbladen van de uitspraak der rechtbank.

Emile bevriendde zich dus met den bekwamen, goedhartigen en vlijtigen Alexandre, die eveneens van de fraaie letteren hield en met dezelfde overtuiging verzen à la Lamartine schreef. Hij was

de zoon van een glasblazer uit Soldatenthal, *le grand Soldat,* een klein gehucht, op een zestal uren gaans van Pfalzburg te midden van het boschrijk gebergte gelegen. Op een Augustusdag van 1847 bezocht Emile de eenvoudige familie Chatrian en bij het naar huis keeren was de zaak beklonken: ze zouden samenwerken en zich een naam veroveren. Wij weten niet, hoe beiden zich die samenwerking voorstelden. Wisten zij het wel zelf?

In October 1847 keerde Emile naar Parijs terug, om zijn derde examen voor te bereiden en af te leggen. Hij was er pas eenige maanden, toen de omwenteling uitbrak en zijn twee broeders, Jules en Charles, hem naar Straatsburg riepen, om er den *Républicain Alsacien* en kort daarop den *Démocrate du Rhin* te stichten. De titels zeggen duidelijk tot welke politieke gezindheid de Erckmanns behoorden. Vader Philippe was een vrijdenker en lid van de Jakobijnenclub. De rechten van den mensch waren voor het gansche gezin als zooveel dogma's. Ook stonden de Erckmanns tegen Napoleon III gekant en de wederwaardigheden van den onstuimigen Jules zijn niet zonder invloed gebleven op het letterkundig werk van Emile.

Emile's eerste *contes* verschenen als feuilleton in genoemde Straatsburgsche kranten. Wij staan er niet bij stil, omdat ze van geringe kunstwaarde zijn en tot zijn roem weinig of niets hebben bijgedragen. Emile verliet weldra onbevredigd de hoofdplaats van den Elzas, met het vaste besluit ditmaal zijn rechtsstudiën voort te zetten. Nauwelijks was hij weer aan de studie, of de cholera brak uit. Ontelbare doodenwagens reden door de Parijsche straten en boezemden hem zoo grooten schrik in, dat hij het vaderlijk huis weer opzocht.

Op het eind van 1849 stierf zijn zuster Julie aan de cholera, te Burtscheid bij Aken. Emile ging er met Chatrian heen en bracht zijn kleine nicht naar grootvader toe. Bij het naar huis keeren sloeg hij aan Chatrian voor, zijn betrekking aan het college op te geven en zich te Parijs te vestigen: hij zou aan zijn vriend 150 frank per maand geven. Chatrian zou alles in het wrerk stellen om Emile's letterkundige voortbrengselen op voordeelige wijze te plaatsen en in de helft van de honoraria deelen. Emile kon zich die weelde veroorloven; hij was in het bezit van zijn moederlijk

erfdeel, dat, naar Hinzeln in zijn studie over Erckmann beweert, 27.000 frank bedroeg.

Chatrian aanvaardde vol hoop op de toekomst. Maar niets lukte. Na achttien maanden moest hij een betrekking in het beheer van den Oostspoorweg aanvaarden. Jaren lang werden de voortbrengselen van Erckmann door Chatrian aan de redacties van talrijke kranten en tijdschriften aangeboden, maar nergens konden zij ingang vinden. Ontgoocheld hervatte Erckmann zijn studiën, legde zijn derde juridisch examen af, en bereidde eindelijk, bijna vijftien jaar na zijn inschrijving, zijn laatste examen voor. Zijn twee doctorale proefschriften zouden heeten: *de l'adoption officieuse* en *du peculium castrense.*

Toen kwam Chatrian op de gedachte de verhalen van Erckmann als Duitsche waar aan te bieden, door hem, Chatrian, vertaald. En het lukte. In Maart 1857 ging Erckmann te Rosny wonen, in landelijke eenzaamheid en schreef er zijn *Illustre docteur Mathéus.* Hij had zijn baan gevonden. Vol moed en zelfvertrouwen bood hij het handschrift achtereenvolgens aan de *Revue des deux Mondes,* het *Journal pour tous,* den *Siècle* aan. Te vergeefs. Chatrian op zijn beurt beproefde de kans. Hij droeg *L'illustre docteur* naar de *Revue de Paris,* die aanvaardde en den roman in het nummer van 15 December 1857, onder den naam van Erckmann alleen, begon te drukken. Maar het eind der wederwaardigheden was nog niet daar. Na den aanslag van Orsini werd de *Revue* verboden.

Kort daarna trof Erckmann nog een wreeder slag. In Februari 1858 stierf zijn vader. Nu besloot hij den hartewensch van den aflijvige ten uitvoer te brengen: hij zou zijn laatste examen afleggen en zich als advocaat te Saarburg vestigen.

Het lot besliste er anders over. *L'illustre docteur Mathéus* verscheen weldra in boekvorm, de *Contes phantastiques* eveneens. De zege was bevochten. Tijdschriften en dagbladen drukten voortaan alles, wat hun werd aangeboden. In de afleveringen van 1 October 1861 van de *Revue des deux Mondes* verscheen *le Fou Yégof* tegen duizend frank het vel van zestien bladzijden. De beide vrienden kregen dus, voor dat niet omvangrijk werk, volle achtduizend frank. Zij waren den koning te rijk!

‘Alle acht of veertien dagen’, zoo vertelt Erckmann in zijn

aantrekkelijke *Souvenirs,* ‘schreef ik een conte en Chatrian plaatste hem; ik hield er mij niet verder mee bezig. Hij heeft het mij honderdmaal herhaald: “Ik heb vijftig paar schoenen versleten om onze eerste werken aan den man te brengen!” Ik geloof het en die beschouwing heeft er veel toe bijgedragen om onze goede vriendschap in stand te houden.’

De faam en de rijkdom waren in aantocht. Het toeval wilde, dat Hetzel, de bekende Parijsche uitgever, in het werk van Erckmann belang begon te stellen, zooals hij het omstreeks hetzelfde tijdstip in dat van Jules Verne deed. Toen deze, na den bijval van *Cinq semaines en ballon* in 1863, het leven in al zijn volheid op de planken wilde uitbeelden, zeide Hetzel eenvoudig: ‘Blijf liever bij uw luchtballongenre en laten wij een overeenkomst sluiten.’ Hetzel heeft een aanzienlijk vermogen vergaard, maar de schrijvers, die hij met zijn fijnen speurzin en zijn ongemeene zakenkennis hielp, zijn er niet slecht bij gevaren. Hij nam Erckmann-Chatrian onder den arm en zette aan tot innemende, bekorende voortbrengselen, die, evenals de werken van Dickens, de harten in storm zouden veroveren. Perrot te Pfalzburg en Hetzel te Parijs waren schrandere koppen, die Erckmann de goede baan aanwezen. Wel was de rijke uitgever minder onbaatzuchtig dan de arme leeraar, maar wat hindert dat?

Hetzel stelde op zekeren dag aan Chatrian voor, de *Contes* met *L'illustre docteur Mathéus* en *Hugues le Loup* in geïllustreerde uitgaaf te laten verschijnen. De uitgaaf had een ongehoorden bijval en bracht duizenden op, in gelijke mate voor de twee vrienden. Hetzel bracht Chatrian in betrekking met Bertin, den bestuurder van het dagblad *Les Débats,* dat de *romans nationaux* tegen 35 centimes per regel opnam. Dat was een hooge prijs voor dien tijd. *Les confidences d'un joueur de clarinette, le Conscrit de 1813, Waterloo, L'histoire d'un homme du peuple, le Blocus* vonden er achtereen geestdriftige lezers.

De *Débats* weigerden echter *L'ami Fritz.* Chatrian bood het werk terstond bij de *Presse* aan, die het aannam tegen 50 centimes den regel en nadien, tegen dezelfde voorwaarden, het eerste der vier deelen van *L'histoire d'un paysan* drukte. Toen de *Presse* met de politieke wending van het verhaal geen vrede nam, staakte zij het drukken. Chatrian ging weer op zoek, en het was ditmaal

de *Siècle* die het gansche werk van 't begin af tegen dezelfde voorwaarden publiceerde.

‘Voor mijn geschiedkundige romans’, vertelt Erckmann in zijn *Souvenirs,* ‘had ik steeds bij het schrijven het aandenken vóór mij van de oude snorrebaarden, die ons huis geregeld bezochten en er vermaak in vonden op hun campagnes terug te keeren en er de minste omstandigheden van op te diepen. Later, om mijn herinneringen te volledigen, nam ik landkaarten en volgde in den geest de bewegingen der troepen. Ik raadpleegde het archief van Pfalzburg, zoowel op het stadhuis als op het arsenaal. Ik begaf mij ter plaats, naar Duitschland, België, de Vendée.’

In dat opzicht kan men Erckmann bij onzen Conscience vergelijken, die voor zijn geschiedkundige romans, zijn *Leeuw van Vlaanderen,* zijn *Jakob van Artevelde* enz. met evenveel ijver en een even lofwaardige nauwkeurigheidsliefde op reis ging, de steden, dorpen en slagvelden doorliep, de oude toponymie bestudeerde, gedrukte en ongedrukte oorkonden raadpleegde. Zoo benuttigde hij voor zijn *Boerenkrijg* het dagboek, dat een arts van Diest, Dr. J.G. Janssens, tijdens de laatste jaren van de 18e eeuw had gehouden.

De wording van Erckmann's *Conscrit de 1813* is eigenaardig genoeg om ze te vertellen. Erckmann had te Pfalzburg meer dan eens de loting bijgewoond. De vreugdekreten van de eenen en de tranen van de anderen hadden hem dikwijls tot in de ziel bewogen. Hijzelf was, om reden van myopie, vrij van soldatendienst. Maar hij stelde zich gemakkelijk de familietooneelen voor, het leedwezen vooral van de geliefden, die voor een zevenjarig tijdperk van elkaar moesten scheiden. Op zekeren dag vond hij in de nalatenschap van zijn vader het schrijfboekje, waarin de kapitein Vidal-Pagès van het 7e léger, in 1813 en 1814 elken dag de pleisterplaatsen van zijn regiment met allerlei bijzonderheden had opgeteekend. Hij dacht er eerst aan, het dokument aan Thiers te sturen, die kort te voren zijn *Histoire du Consulat et de l'Empire* had voltooid. Maar het hemd was ook ditmaal nader dan de rok. Zijn vader had het oude stuk geschiedenis trouw bewaard, uit piëteit. Hijzelf had verschillende personages, die in den veldtocht voorkwamen, persoonlijk gekend: den kapitein Vidal in eigen persoon, den kapitein Florentin, dien hij later in *Les Vieux de la*

Vieille ten voeten uit zou schilderen, met het Pfalzburg van 1830, Zébédé, Joseph Bertha. Waarom zou hij de oorkonde, die hij op zoo wonderlijke wijs in handen had gekregen, niet voor zichzelf benuttigen? Hij had in zijn jeugd het hotel *In den Os* van Klein gekend; Pfalzburg had voor hem geen geheimen; zijn vader had hem zoo dikwijls van den kommandant Gémeau, die te Leipzig werd gekwetst, van den bloedigen terugtocht van Hanau, van het voorbijtrekken van Napoleon verteld. Het besluit was gauw genomen. Hij stak Vidal's schrijfboekje op zak, reisde naar Mainz en Leipzig, als het ware de voetstappen drukkend van Joseph Bertha. Toen hij weer rustig vóór zijn schrijftafel zat, pende hij als in één adem den *Conscrit* neder. Zijn vader poseerde voor den ouden Goulden: de kruidenier met het gouden hart, de oude Jakobijn was overgegaan in een horlogemaker, de familievader was een vrijgezel geworden. Al de personages, tot de oude tante Gredel en den kanonnier Zimmer toe, leefden. De atmosfeer was er.

Chatrian las het handschrift met verrukking. Hij droeg het aanstonds aan de *Débats,* zonder er een letter aan te veranderen. De *Revue des deux Mondes* wijdde er een artikel aan, waarin verklaard werd dat sedert de *Mémoires* van Joinville, die zes eeuwen vóór Erckmann leefde, niets zoo natuurlijks was verschenen in de Fransche letteren. Ook de oude Lamartine sprak er in zijn *Cours familier de littérature* met lof over.

'Ge zult bemerken', schreef Erckmann aan zijn neef in de *Souvenirs,* 'dat ik in mijn Pfalzburgsche eenzaamheid deze loftuitingen niet uitlokte. Ik heb altijd van de bosschen gehouden, van de eenzaamheid, de vischvangst en de jacht. Een enkel genoegen overtrof dit alles: aan mijn schrijftafel te zitten, mij aan mijn overwegingen over te geven en een nieuw werk op te bouwen, terwijl ik de oude gezichten van vroeger vóór mijn geest opriep alsof ik ze vóór oogen had, om ze zoo trouw mogelijk te schetsen in een gemeenschappelijke handeling. Daarin bestond mijn geluk! Zelfs heden, in 1894, zou ik Marengo, Austerlitz, Jena, Wagram, de Moskowa als het ware onder het dictaat van mijn ouden schermmeester Chazzi beschrijven, alsook van de andere dapperen, die zich na de nederlagen van 1814 en 1815 tte Pfalzburg waren komen vestigen. Ze zijn niet dood voor mij, zij evenmin als mijn vader, wiens fijne en schrandere geest mij bekoorde om zijn

scherpzinnig doorzicht van al die kinderlijke heldengemoederen, van de onfeilbaarheid van hun heer en meester nog na zijn beslisten val doordrongen. Ja, ik zou dat alles kunnen vertellen, maar het zou een laagheid zijn en ik laat aan anderen het weeroprichten van den afgod over: ik sneed mij nog liever den duim af, zooals Callot tot diegenen zei, die hem het beleg van Nancy wilden doen teekenen.'

Erckmann zat in de lente van 1870 in het hotel Bardey, boulevard de Strasbourg te Parijs, aan zijn *Histoire d'un sous-maître* te schrijven. Hij had het inzicht zijn held, Jean-Baptiste Renaud, door zijn verstand en zijn wilskracht van den eersten graad in het lager onderwijs tot de hoogste waardigheid in de hoogeschool te doen stijgen. Het eerste deel was af in Juli. Plotseling pakte hem het heimwee naar zijn gebergte en zijn sparren, en een paar dagen later was hij te Pfalzburg op de jacht of de vischvangst.

Als een donderslag brak de oorlog uit en vielen de Duitsche legers in den Elzas. Pfalzburg ging omsingeld en belegerd worden. Wat te doen? Erckmann begaf zich naar den bevelhebber van de vesting, Taillant, die hem aanraadde, de stad terstond te verlaten.

De oorlog stremde het letterkundig productievermogen van Erckmann niet, maar er kwam een bittere ondertoon in zijn werk, die geheel natuurlijk te verklaren is door het verlies van de heimat. Men vergelijke de voortbrengselen van vóór 1870 met die van na, en men zal het verschil in toon vaststellen tegelijk met het opduiken van de thesis. Dat Erckmann zich bij de zegepraal der Duitsche wapenen niet neerlei en zijn pen gebruikte om het vuur der weerwraak levendig te houden, heeft zijn werken van na 1870 als chauvinistisch doen bestempelen door de Duitsche critiek. Maar wij begrijpen zijn verbolgenheid alsook zijn haat tegen het onzalig Bonapartisme, de oorzaak van zooveel ellende en zoo diepe vernedering.

Weldra zag Erckmann in, dat de Elzas voor hem verloren was. Tijdens zijn afwezigheid had Chatrian de *Histoire d'un sous-maître* eenvoudig geknot, door Jean-Baptiste bij Régoine te doen binnentreden, alsof de hulponderwijzer geen tienjarige verbintenis met het ministerie van onderwijs had aangegaan. Erckmann hernam zijn Jean-Baptiste in de hoofdpersonage Florence van *Les deux frères.* Daarna schreef hij zijn *Histoire d'un plébiscite* en zijn

Maître Gaspard Fix, twee tendenz-romans, waarvan de lectuur nu nog bekoort. Een prachtige brok, realistisch tot in de kleinste onderdeelen, is de beschrijving van het overlijden van Gaspard Fix. Wij verwijzen ernaar, alsook naar het sarcastische slot van dezen politieken roman. In *Maître Gaspard Fix* vinden wij *des Pudels Kern.* Om zijn bittere gedachten zoo algemeen mogelijk te verspreiden, gaf hij aan al de dagbladen de toelating, zijn *Historie d'un plébiscite* en zijn *Maître Gaspard Fix* kosteloos op te nemen, 't Is nu maar spijtig, dat niemand eraan gedacht heeft, een lijstje daarvan op te maken.

Erckmann dacht er ernstig over, zijn tent in Bretagne op te slaan. Hij was jonggezel gebleven, want Suzel had hij wel innig liefgehad, maar het te groot verschil in jaren had hem afgeschrikt. Bretagne maakte op hem een droefgeestigen indruk. Hij zocht nu zijn verblijf zoo dicht mogelijk bij Lotharingen en vestigde zich te Saint-Dié. Hij bracht er ongeveer negen jaar door, nu en dan nog wat schrijvend, *Le Brigadier Frédéric, Le Banni. Contes Vosgiens, Les Vieux de la Vieille.* Van Saint-Dié verhuisde hij naar Toul. Hij viel er ziek en bleef drie maanden bedlegerig. Het was in 1882. Het heimwee had den zestigjarigen dichter erg in zijn klauwen, vooral daar hij zich inbeeldde, dat het oude Pfalzburg hem genezen zou. Kozijn Fontaine kwam hem op zekeren dag bezoeken, vertelde van Pfalzburg en stelde ook de vraag, of Emile naar zijn geboortestad terugkeeren zou, moest de gouverneur-generaal van Manteuffel erin toestemmen. Het antwoord luidde bevestigend. Kozijn Fontaine bracht de boodschap over en een ander kozijn, de aangetrouwde Dr. Ludewig, Oberstabsarzt in het Duitsche leger, deed de rest. Erckmann kreeg de toelating zich te Pfalzburg te vestigen. Hij huurde er het huis van den kapitein Manfredy, zijn schoonbroeder; het ligt in de rue Lobau, nr. 148, als achter klimop verborgen en is thans bewoond door mevrouw Dr. Juliette Krüger-Ludewig, de kleindochter van Erckmann's zuster Julie. De reiziger, die belang stelt in den Elzassischen dichter, wordt er allerminzaamst onthaald en krijgt er aantrekkelijke familieportretten te bewonderen. De eerste verdieping lijkt op een klein museum.

Het duurde niet lang, of Erckmann werd onverhoeds getroffen door de monsterachtige beschuldiging, dat hij een onvaderlandsch,

een antifransch schrijver was, die door zijn geschriften de nationale wilskracht had verzwakt en een deel mocht dragen van de zware verantwoordelijkheid tot de ineenstorting van Frankrijk te hebben bijgedragen.

Reeds vroeger overigens, toen *Vriend Fritz* op de planken verscheen en met Suzel en den *rebbe* zooveel harten veroverde, scherpte een criticus van den *Figaro* zijn pen en beschreef ons Fritz als een monster van vraat- en zelfzucht en het geheele *oeuvre* van Erckmann als een ophemeling van Duitschland, de vrijmetselarij, het Jodendom en andere verfoeienswaardigheden.

Zou die Zoïlus onzen Erckmann wel hebben gelezen?

In die jaren liet Erckmann, gelijk Verne het met zijn *Tour du monde* en zijn *Michel Strogoff* had laten doen, zijn vertellingen door Chatrian tot tooneelstukken bewerken. Zoo werden *Madame Thérèse, De Rantzaus, De aanbidders van Catherine, De Taveerne der Hellebardiers* met bijval opgevoerd. Maar juist die bijval was oorzaak, dat de scheldpartijen opnieuw begonnen. Die zoogezegde Fransche schrijver, zoo luidde het, had zich weer te midden van de *sales Prussiens* gevestigd!

Chatrian nu deed de bewerking niet zelf; hij had zich enkele helpers uitgekozen, die hij echter met het winstaandeel betaalde, dat aan Erckmann rechtmatig toekwam. Dit bleef een heelen tijd aan Erckmann verborgen. Het was Chatrian alleen, die boek hield over de verwezenlijkte winsten en Erckmann stelde vertrouwen in den goeden ouden vriend en bekommerde zich verder om niets. Chatrian zal wel zelf gevoeld hebben, dat zijn handelwijze de proef der rechtschapenheid niet kon doorstaan, want toen zijn lichamelijke krachten langzamerhand wegslonken, schreef hij naar Pfalzburg om uit zijn boekhouderspost te worden ontslagen en bracht Erckmann op de hoogte van zijn handelwijze in zake tantièmeverdeeling.

Erckmann hield daarop aan Chatrian voor, dat zoo hij, Emile Erckmann, geen romans en novellen had geschreven, Chatrian er nooit tooneelstukken uit had kunnen halen. Onomstootbaar logisch. De zaak werd aan het scheidsgerecht van den alom befaamden advocaat Sée onderworpen, en het was Erckmann, die gelijk kreeg. Chatrian moest aan Erckmann, *pour redressement de comptes,* fr. 22.127.95 uitkeeren. Dat geschiedde op 27 April 1887.

Den 19n Augustus 1889 verscheen in den *Figaro* een artikel, waaronder de handteekening stond van Auguste Georgel, beambte bij de *Compagnie des Chemins de fer de l'Est,* secretaris van Chatrian. Dit artikel was zóó beleedigend, dat Erckmann een proces aanhangig maakte. Toen dwong Chatrian zijn ouden vriend, die zoo loyaal en zoo royaal gehandeld had, hem, Chatrian, in het geding te begrijpen. Hij verzamelde al de hatelijkheden, die de politiek had uitgevonden. Hij beschuldigde Erckmann ervan, in hart en nieren een Duitscher te zijn. Hij hield staande, dat Erckmann, tijdens de belegering van Pfalzburg, zich te midden van de vijandelijke batterijen had opgehouden en ongevoelig de verwoesting van zijn vaderstad had aanschouwd, ongevoelig was gebleven bij het armzalig lot van zijn zuster Philippine, door de Pruisen vermoord. Feitelijk was Philippine na de blokkade, den 18en Januari 1871, overleden. Ook het monsterachtig huwelijk van de nicht Emma Weisse met Dr. Ludewig werd er bijgesleurd en klaar in het daglicht gesteld, dat Erckmann ver van Parijs verbleef en zich geen andere moeite getroostte, dan zijn winstaandeel op te strijken, terwijl hij, Chatrian, zijn gezondheid erbij inschoot.

Het eind van het lied was, dat de negende boetstraffelijke Kamer van Parijs den 26n Maart 1890 Auguste Georgel tot een maand gevangenis en tweeduizend frank geldboete veroordeelde en, samen met den uitgever van den *Figaro,* tot tienduizend frank schadevergoeding aan Emile Erckmann.

Chatrian werd, als onverantwoordelijk, buiten zaak gelaten. Hij leed aan hersenverweeking en stierf kort daarna te Villemomble.

Deze onverkwikkelijke geschiedenis had één goede zijde: zij loste het raadsel van de ‘ideale samenwerking’ op.

‘Aangezien, zoo luidt het in de uitspraak van de rechtbank, de briefwisseling, bij de debatten gevoegd, afdoende bewijst eenerzijds, dat Erckmann in den Elzas verblijft, het land, dat hij bewoont, beschrijft, het leven van de personages van zijn werk meeleeft, zonder verpoozen schrijft, geen andere bezigheid dan zijn geesteswerk heeft, over het aangevangen gewrocht bijzonderheden mededeelt, de karakters ervan schetst, de toestanden samenvat, de handschriften van de verschillende verhalen en romans aan Chatrian opstuurt;

‘Aangezien anderzijds Chatrian, naar Parijs gekomen om er een betrekking bij de *Chemins de fer de l'Est* waar te nemen, de door Erckmann gezonden handschriften ontvangt, ze leest, en als schrander raadsman, van vertrouwden goeden smaak, hem zijn indrukken mededeelt, de noodige wijzigingen aanduidt zonder er zelf een hand aan te steken, Erckmann aanspoort wanneer een handschrift wat te lang op zich laat wachten, zijn vriend zelfs berispt over zijn traagheid in het voortbrengen, zijn Parijsche relaties benuttigt met bestuurders van tijdschriften en dagbladen om een nieuw werk geplaatst te krijgen, daarna aan Erckmann de critieken van de uitgevers voorhoudt, hem de handschriften terugstuurt als de uitgever de uitwerking van een karakter, de verandering van een dramatischen toestand verlangt, en alleen de noodige schrappingen voor zich behoudt, zonder dat er ooit in gansch die briefwisseling spraak is van een handschrift, persoonlijk werk van Chatrian, door dezen aan Erckmann gezonden of aan een uitgever aangeboden.’

Klaarder, overtuigender, afdoender kan het wel niet.

‘Les deux écrivains’, schreef mij de heer Schoumacker, bestuurder van het College van Ribeauville, op 6 Maart 1928, ‘se sont généralement montrés discrets sur leur façon de travailler, à tel point qu'ils avaient coutume de brûler leurs lettres réciproques. Ce qui a échappé au feu, contient peu de renseignements, soit sur leur oeuvre, soit sur leurs idées, soit sur leur travail’

Toch staat er in de uitspraak: ‘aangezien de briefwisseling, bij de debatten gevoegd, afdoende bewijst.’ 't Is spijtig, dat wij niet weten, in wiens bezit die briefwisseling is.

‘Van den dag af, waarop zij in vijandschap leefden’, zoo besluit de heer Schoumacker, ‘eischte ieder het volledige vaderschap van de werken op. Beiden overdreven. Het is zeker, dat het aandeel van Erckmann veel aanzienlijker was dan dat van Chatrian, maar men mag Chatrians aandeel ook niet onderschatten, omdat deze de rol van den gist in het deeg heeft gespeeld.’

Zoovelen hebben die rol gespeeld, vooral vele vrouwen, en toch blijft meestal hun naam in het duister. Niets is waarder dan het uittreksel uit Henry de Péne, dat als motto staat van *Max Havelaar,* maar de naam van den gist in het deeg staat ten hoogste in een opdracht, nooit als co-auteur nevens dien van den dichter.

In een artikel van de *Bibliothèque Universelle* van Augustus 1915 zegt Henry Aubert het zeer terecht:

‘A force de s'entendre attribuer les oeuvres par ceux qui ne savaient pas, le fonctionnaire de la Compagnie de l'Est avait fini par s'en croire l'auteur, en toute sincérité.’

In zichzelf zal Chatrian gedacht hebben: ‘Ik heb de werken van Erckmann geplaatst, ik heb dus recht op de helft van de winst en de helft van den roem.’

Keeren wij nu naar onzen schrijver terug. Het is ontegensprekelijk de laster, die Erckmann uit Pfalzburg verdreef. Eer nog het gerecht uitspraak had gedaan, zond hij zijn huishoudster naar Lunéville, waar zij een huis huurde, het nummer tien van de Rue de l'Est, nu de Rue Emile Erckmann.

Paul Acker, een Elzasser uit Zabern, die in 1915 door een auto-ongeval als tolk in het Fransche leger het leven verloor, schreef in de aflevering van 15 Maart 1912 van de *Revue de Paris* een merkwaardig artikel over Erckmann-Chatrian en drukte daar een brief af van Emile Erckmann aan Jules Claretie. Deze brief dagteekent uit de tweede helft van 1898 en is zoo sprekend, dat wij hem in zijn geheel opnemen.

‘Ik ben door gedeeltelijke verlamming van de linkerzijde geslagen; het oog, de arm en het been hebben plots een merkelijke verzwakking ondergaan. De rechterzijde is onaangetast gebleven. Ik kan nog schrijven, maar de oogarts raadt mij aan het rechteroog te sparen, en in de laatste tijden ben ik gewaar geworden, dat het op zijn beurt verzwakt. 's Winters luister ik naar het gegons en gebrom van mijn haard. 's Zomers laat ik mijn zetel achter in mijn tuin dragen, die omgeven is met muren begroeid met wijngaarden winderanken, en ik droom van mijn mooie bosschen der Vogezen, van mijn houtzagerij, van de goede figuren van voorheen. Ik voel overigens geen pijn. Gij hebt heel wel begrepen, waarom ik mij in alle stilte te Lunéville ben gaan vestigen, achter het hek van mijn huis, waar ik zeer zeldzame bezoeken ontvang. Ik deed het om mij aan den laster te onttrekken. Men kan hem niets verwijten, die zwijgt. Het is een groote voldoening, waarde heer Claretie nooit te kort gebleven te zijn noch in wat men aan zichzelf, noch in wat men aan zijn familie en zijn vaderland verschuldigd is, en het is de eenige troost die mij rest, op het ongetwijfeld nabije

oogenblik, waarop ik zal moeten opstappen om het groote onbekende binnen te treden.'

Dit 'ongetwijfeld nabije oogenblik' kwam den 14en Maart 1899. Zijn doodsbericht draagt geen kruis. De dichter ligt begraven op het kerkhof van Lunéville. 'Son mausolée', zoo schreef mij de stadssecretaris, 'est un énorme bloc de grès vosgien du Donon, en souvenir de son roman *L'Invasion.'*

Den 23n November 1902 werd hem te Lunéville, in het *Parc du Bosquet,* een eerezuil opgericht: een jong meisje van de streek reikt den dichter een ruiker vergeetmijnietjes toe. Het is het werk van Bussière, die het doodenmasker van Erckmann had gegoten.

In 1922 werd het standbeeld van Erckmann-Chatrian te Pfalzburg ingehuldigd. Het is een niet onverdienstelijk werk van P. Marozeau.

Na een halve eeuw
Eenige opmerkingen over de cultureele beteekenis der Beweging van 1880 door H.H.J. Maas. *(Vervolg van blz. 657.)*

Ik noemde Gustave Flaubert; doch terwijl hij zich terugtrok in den ivoren toren van zijn haat tegen zijn kleinburgerlijke omgeving en daar zijn eigen ‘ik’ verkillen liet onder het aanschouwen van de schitterende sterren bóven, dus buiten het leven, - die echter niet de smartelijk verlangde warmte brengen konden aan zijn ziel, zoodat zijn dualisme zijn tragedie moest worden! - wisten Willem Kloos en zijn Tachtigers hun eigen ‘ik’ te handhaven, zonder aan de stem van de lagere menschelijke zelfzucht gehoor te geven. Zij ook kenden ijdelheid, maar ‘een ijdelheid, die zich zelfs, als het noodig is, kan terugtrekken en schijnbaar verkoelen tot een opperste versteening, om dan toch nog lief te hebben, in stilte, de ijdelheid kortom van het niet bewonderd, maar bemind willen zijn’. Hoe gelukkig prees Willem Kloos, toen hij dat schreef, Hélène Swarth, omdat zij niet ‘in de Hollandsche verdrukking’ zat ‘waar alles zoo klein is, waar de menschen tegen elkander stooten, en de harten te pletter gaan in den schok der ontzetting’. Flaubert ontvluchtte daarheen, waarnaar zijn ziel smachtte, en liet haar van ongestilden honger schreien, zooals hij er de voorkeur aan gaf ‘madame Bovary’ het einde te laten zoeken in den zelfmoord inplaats van haar betere levenskansen te laten overwegen. Hoe bewonderenswaardig zijn talent ook was, daardoor heeft hij uit zwakke moedwilligheid zijn eigen figuur verkleind tot een erbarmelijk verschrompeld wezen in den daarvoor veel te wijd plooienden mantel van een litteraire grootheid. Willem Kloos daarentegen

bleek als de veel hoogere wèl in staat de smarten van de goddelijke vonk in zijn ziel te verduren tot loutering van zijn inzichten in zijn binnenkamersche gedachten, voor de hem opgelegde zending. En zoo heeft hij tevens de bescheidenheid kunnen behouden, die hem belette boven zichzelf uit te willen vliegen. Bijwijlen sloeg hij van zich af, maar ‘la tour d'ivoire’ lokte zijn forsche sterkte niet, en hij bleef mensch onder de menschen, en als ‘de nieuwe gids’ hooger en krachtiger dan zij.

Hij was het niet alleen: hij is echter de incarnatie van de Tachtiger Beweging. En daarin komen hier en daar kleine verschillen voor. Maar wat beduiden kleine zijtakjes bij de groote lijn?

Wie zich den last op de schouders voelt gelegd, een vóórlichtende zending te vervullen, een banierdrager vóór de gelederen uit te zijn, waar de paden nog niet zijn geëffend, waar de eerste en hevigste slagen zullen vallen, nadat de doornen van de wildernis reeds de eerste verwondingen hebben toegebracht, die voelt zich óók den last opgelegd vóór alles *een persoonlijkheid* te zijn en te blijven. Een persoonlijkheid, die niet bedelt om de gunst van deze -, die niet terugdeinst voor den grijns van de andere kliek. Die aanvaarden wil te lijden, dat hem het spreken door de machthebbenden onmogelijk wordt gemaakt, maar zich niet gewonnen geeft (Veertien jaar Lit. Gesch. I). Die zonder dat te willen booze driften tegen zich uitlokt van de welgedane wroeters in den hoop der dagelijksche lagere zelfzuchtige belangetjes eener eigengerechtigde bourgeoisie, maar vast staat als een rots, hoe de lasterpraat, de verguizing en de bespotting hun gulpen daar ook tegen op kwijlen. Die als Wilhelm Tell in Schiller's drama het goede niet mócht nalaten, ondanks de gevaren, aan dat doen van het goede verbonden, omdat hij gehoorzamen moest aan zijn levenswet: ‘Ich hab' getahn, was ich nicht lassen konnte.’ Of die, als de ridder weleer, tot leuze koos: ‘Fais ce que doit, advienne que pourra.’

Wie een wegwijzer heeft te zijn, kan geen fakkel dragen, die hemzelf geen licht geeft.

Willem Kloos mocht in het eerste decennium van de Tachtiger Beweging getuigen, dat zijn gedachten hem heilig waren, en dat het letterkundig tijdvak, waarin de Tachtiger schrijvers spraken, in de eerste plaats rechtvaardig jegens zichzelf is geweest. ‘Wát zijn persoonlijke belangen en gevoelens bij *die* groote eerlijkheid, die,

zichzelf steeds verbeterend, sterk genoeg is om haar liefste gedachten en wenschen te dooden, zoodra als de werkelijkheid ze ijdel doet zijn'. Hij wist, dat, wat ook voorbijgaan en veranderen moge, onze allerdiepste Ikheid blijft. 'Die moet men zoeken en vertrouwen en zoo hebben alle groote mannen van oudsher gedaan.' De litterator dient zijn gevoel veerkrachtig en frisch te houden door voortdurend-werkend contact met zijn medemenschen, in smart en in vreugde; als hij gaat zitten in zichzelf, in zelfgenoegzame koudheid, zooals de staatsman, de handelslui, zij die 'vooruit' willen komen in de wereld -, dan houdt hij spoedig geheel en al op te voelen, en inplaats van de emotie te genieten en te lijden, begeert bij te kennen en te hebben het *begrip.*

Zulke beschouwingen thans, vele jaren, nadat ze werden gedacht en geschreven, herlezende, *tast* men de domme onrechtvaardigheid, die de Tachtiger schrijvers met het marktgeschreeuw van den vermaterialiseerden burgergeest 'onmaatschappelijken' en 'individualisten' schold, waarschijnlijk, omdat zij geen versjes of verhaaltjes maakten over den achturigen arbeidsdag, over beschermende rechten of over die 'beroerde concurrentie' van de winkeliers, die de prijzen zoo drukte. Over het menschbestaan van den arbeider schreven de Tachtigers echter nogal veel! Hoe kon het anders in die dagen? Maar ook dát viel bij de toonaangevende klassen niet in den smaak. En hun smaak was hun utiliteits-opvatting ten eigen bate. Het *begrip* van den geleerde dan? Ook dat is onmisbaar, ook dat is een hoog cultuurbelang. Waarom moest echter het koel-beschouwende, maar zeer beperkte menschelijk verstand, dat wéten wil, doch maar al te vaak het individueele voorbijgaat voor het scheren-over-één-kam, altijd alle rechten betwisten aan het arme 'hart', dat hébben wil, alsof die twee gedoemd waren elkander tot het einde der tijden de overwinning te bestrijden, en slechts in de rust van het buiten-stoffelijke tot verzoening zouden kunnen komen?

Die strijd lijkt mij treffend beschreven in den roman 'Narziss und Goldmund' van Hermann Hesse ('Die Neue Rundschau'). Een enkel citaat uit het November-Heft 1929:

'Im Lehrbuch der Dogmatik ist freilich ein Mensch genau wie der andere, im Leben aber nicht.'

'Die Naturen von deiner Art, die mit den starken und zarten

Sinnen, die Beseelten, die Träumer, Dichter, Liebenden sind uns anderen, uns Geistmenschen, beinahe immer überlegen. Eure Herkunft ist eine mütterliche. Ihr lebet im Vollen, euch ist die Kraft der Liebe und des Erlebenkönnens gegeben. Wir Geistigen, obwohl wir euch andere häufig zu leiten und zu regieren scheinen, leben nicht im Vollen, wir leben in der Dürre. Euch gehört die Fülle des Lebens, euch der Saft der Früchte, euch der Garten der Liebe, das schöne Land der Kunst. Eure Heimat ist die Erde, unsere die Idee.'

Ook te dien opzichte zijn de gedachten van Willem Kloos, veertig jaren geleden geopenbaard, verrassend, waar bijv de moderne psychologie zich genoodzaakt ziet de beteekenis van het 'gevoel' een belangrijke plaats toe te kennen naast die van de verstandelijke logica in het menschenleven. 'Celles de mes pensées qui germent en pleine vie ne sont jamais d'ordre essentiellement intellectuel: ce sont des mouvements accompagnés d'émotion, qui tantôt me poussent vers l'action, tantôt m'en détournent', zegt Charles Bally in 'Le Langage et la Vie' (1926). En verder o.a. dit: 'Nous ne vivons pas pour penser, nous pensons pour vivre. Recevoir des impressions, les trier au crible du sens biologique, les transformer en acte, voilà à quoi se passe le plus clair de notre temps: l'intelligence n'est que l'instrument de cette transformation, le commutateur qui transpose en vie agissante la vie que nous avons d'abord subie. Les hommes différeront toujours entre eux; mais ils ont tous en commun cette aspiration vers une fin qui n'est jamais et devient toujours. L'homme ne recherche pas la vérité, il n'aspire qu'à une chose: le bonheur'.

En nog dit: 'Aucun homme ne vit par la seule intelligence; il n'y a pas d'idée pure qui aide à vivre.' Ik wil niet nog meer citeeren. Mogelijk moet hier of daar ook iets af van de meeningen van Bally. Maar in zijn waardevolle beschouwingen van moderne wetenschap vond ik herhaaldelijk aanleiding om er inzichten van onze Tachtiger Beweging mee te vergelijken! Die meeste schrijvers hadden echter geen leeraarsbetrekking - en mochten die vanwege het welzijn der goê gemeente natuurlijk nooit krijgen - en dus zullen zij er ook wel niets van weten, dat is waar! Wat toch alweer niet wegneemt, dat ik bijvoorbeeld de bladzijden van Willem Kloos over Busken Huet en Multatuli heerlijk vind: 'Ja, voelen moeten

wij de menschen, die wij kennen willen....' Die menschen zijn het mooist, die het sterkst hebben gevoeld, in wie zich het leven het machtigst heeft geuit. Napoleon, de dwingeland, de menschgod, is een grootere en meer schoonheid voortbrengende uiting van leven geweest, dan het brave verschijnsel Johannes Nieuwenhuyzen, dat de 'Maatschappij tot Nut van 't Algemeen' stichtte. Busken Huet en Multatuli: de bedaarde, soliede en verstandige werker en de lyrische, spontane, hoogwijze artiest; de burger en de eenling; het maatschappij-lid en de mensch....'

* * *

Een persoonlijkheid *is* Willem Kloos. Een persoonlijkheid, die den moed had ook zijn menschelijkheid in haar geheel te toonen, doch te waarachtig, te rein-trotsch was om een verklaring te geven, te fier om medelijden te vragen, en op die verheven wijze het oordeel van 'de menschen' te verachten wist. Een persoonlijkheid, die er nooit naar gehunkerd heeft bewierookt te worden, en daarom des te meer verdient te worden geëerd. En dit weer niet om hemzelf een genoeglijk uurtje te bezorgen, maar omdat aan zijn beteekenis, en dus mede aan die van de Tachtiger Beweging, de eer bewijzen die haar toekomt, gelijk staat met de Nederlandsche cultuurbelangen, dat wil zeggen de waarachtige geestelijke belangen van het Nederlandsche volk, waarlijk en wezenlijk te dienen. Tot die eerbewijzen kan men van ganscher harte bereid zijn, ook als men als katholiek de meeningen van sommige Tachtigers over het katholicisme verwerpen moet. Want met het leidende litteraire grondprincipe van die Beweging is ook door de Letterkunde het Katholieke Geloof te dienen! De Katholieke Cultuur kan wel voor zichzelf zorgen, als de leiders haar maar weten vrij te houden van het onverstand en de onedele motieven onder hun eigen geloofsgenooten! Die zijn een erger gevaar dan haar eerlijke tegenstanders door dwaling. Te meer, waar de aanvallen gewoonlijk niet uitgelokt worden door de *leer,* maar wel door 'zonderlinge houdingen' van personen, die de leer heeten aan te hangen en deze gaarne misbruiken als een mom voor hun eigenbelang en hun heerschzucht.

* * *

We leven in een tijd, dat elke ambtenaar zijn 'loopbaan' eenige malen bejubileert, zoodat zij samen gelegenheid hebben om door

den eenen dienst den anderen te vergelden en elkaar wederkeerig op te pluimen. Al zou de waarheid eischen, het vonnis te vellen, dat de meesten hunner gedurende vijfentwintig of veertig jaren er heel gemakkelijk in slaagden alles te laten zooals het was. Dat de prijzende inspecteur X. en de geprezen en terugprijzende inspecteur IJ. gelijken pas hielden in het laten ronddraaien van de dingen in den tredmolen van den sleur, zonder ooit tot eenige verbetering van beteekenis in staat te zijn geweest. Zij kenden slechts dat ééne, dat 'la charité bien ordonnée commence par soimême', maar dan ook zóó goed, dat het voor hén werd: 'et finit par soi-même'.

De zucht van onze dagen in onze omgeving om alle ambtenaren en ambtenaartjes te befeesten, alleen omdat zij buiten alle verdiensten om zooveel jaren de dagelijksche dingen van hun betrekking hebben gedaan in ruil voor hun salaris, behoort mede tot de slechte kanten van de democratie en tot de zwakheden van het geestelijke burgerdom. Het is het streven om de mediocriteit te verheffen op het voetstuk, waar zij dan aangegaapt moet worden door het vulgus, terwille van de bevestiging der partij. Het is het opblazen van de nulliteit met den hollen wind van de gelegenheids-speeches, om het vulgus te verloggen tot de denklooze massa. Het is.... misschien ook het gevoel van onvoldaanheid der jubileerenden! Want veelal deden zij hun 'dienst', talentloozen als zij waren, zonder eenig idee te kunnen vormen of te verwezenlijken uit hun eigen-zelf, en zagen zij na de lange jaren van hun sleur of van hun pietluttigheden geen greintje van een 'werk', dat als hún voortbrengsel vóór hen getuigen kon! En toch schijnt de behoefte daaraan in de menschenziel te liggen als behoorend tot haar essentie: want reeds de dichter van de Eddaliederen zocht levenstroost in de uitzondering op de stervenswet, waaraan hij alles onderworpen zag, behalve dat eene:

> ek veit einn, at aldri deyr:
> dómr um daudan hvern,

ik weet iets, dat nooit sterft, het oordeel over iederen doode; en alle eeuwen hebben dat in duizenden varianten herhaald, terwijl de Oudheid ermee was voorgegaan.

Als het ontwaakte geweten hun vroeg, wáárom zij eigenlijk die

plaats hadden ingenomen, die zij immers zoo ambieerden - en op welke wijze soms! - dan moest de leegte om hen heen, waar zij naar de producten van hun kunnen hun blikken lieten ronddolen, hen wel somber stemmen in zulke stomme eenzaamheid. En daar was geen andere troost mogelijk dan de schijntroost van den roes: de bedwelming door den rhetorischen klinkklank van hen, wier gewillige werktuigen zij waren; van huns gelijken, die in hetzelfde geval verkeerden; van hen, die solliciteerden naar hun ambtelijke protectie.... ‘Je me moque de cela de peur que je sois obligé d'en pleurer’ (Le Figaro).

Maar er is iets betreurenswaardigs in dat ziekelijke verschijnsel. Al dat bejubileeren van rijen niemanden vermoeit de menigte, verknoeit haar smaak en maakt haar blind voor de werkelijk groote geesten, aan wie haar tijd iets te danken heeft. Hun bijzondere herdenkingsdagen, de gelegenheden, dat het volk in nader contact moest komen met de groote mannen, die het zelf heeft voortgebracht, gaan onopgemerkt of onbegrepen, zonder indrukken achter te laten voorbij. Weer een jubileum, net als dat van gisteren, toen ambtenaar X. zijn veertigjarigen dienst ‘vierde’....

Tot groote cultureele schade van het volk zelf.

In zijn volle scherpte schijnt dit niet meer van toepassing geacht te mogen worden op het laatste jubileum van Willem Kloos, want toen werd hem immers eer bewezen, na een halve eeuw van hard werken, door velen en door diversen! Maar toch....

Maar ondanks al den jubileumlof, hem eindelijk, na zooveel jaren van vereering en van miskenning ook, toegezwaaid van alle kanten en van verschillend gekleurden, is in ieder geval naar mijn meening lang niet voldoende het licht gevallen op zijn cultureele beteekenis voor Nederland, beter gezegd op de cultureele beteekenis van de Tachtiger Beweging.

Wat hemzelf betreft, met alle vezels van zijn geestelijk bestaan is hij met die Beweging vergroeid. En al ware het alleen, omdat hij een persoonlijkheid wist te blijven in weerwil van alles, zou zijn cultureele beteekenis hoog aangeslagen moeten worden als Nederlandsch volksbezit, zoodat een aanzienlijke schatting in hulde verschuldigd zou zijn. Want persoonlijkheden zijn groote cultuurbelangen. En hoe kan die waarde nog verhoogd worden door de

wijze, waarop een persoonlijkheid een halve eeuw lang tot uiting komt!

Ik draag de hoop in mij om, dat ik dat nog eens, na deze slechts fragmentarische grepen en opmerkingen, in een uitvoeriger werk mag laten zien.

* * *

Ook Willem Kloos toornde herhaaldelijk tegen den vloek van de mediocriteit, waardoor een opbloei van hooger leven reeds in de ontkieming met dorheid geslagen wordt. Dat men zooveel tientallen jaren terug ook niet naar hém heeft willen luisteren, heeft hij gemeen met vele anderen, die met de stem van hun intuïtie of van hun vooruitziend weten vergeefs waarschuwden tegen het inslaan van verkeerde wegen. Maar dat thans zoovelen, die de knellende banden van zich af pogen te rukken, hem niet met dankbaarheid erkennen willen en hun beweging niet aan die van destijds verbinden, om den stroom in haar natuurlijke bedding te leiden en dien daardoor te versterken tot de kracht van de litterair-principieele eenheid, dat is, meen ik, slechts te verklaren door gebrek aan inzicht tengevolge van allerlei begripsvertroebeling en verwarring.

Het gelui van een doodsklok is nooit een feestlied. Toen de Revolutie de doodsklok over de gestorven aristocratie luidde, hadden de sombere tonen mede kunnen opgevat worden als een symbool van droevige waarschuwing voor de toekomst. Want de maatschappelijke en politieke democratie, die onder de pijnkreten van de Revolutie gebaard werd, was stof zonder geest. Een eeuw lang reeds heeft de menschheid van West-Europa daarvan alle ellenden geleden. En de laatste oorlog is - gezien de verschijnselen van den dag, die dezelfde verschijnselen zijn als vóór 1914, alleen nog verergerd - volstrekt geen afsluiting van een tijdperk geweest! Wanneer was het kapitalisme brutaler en meedoogenloozer als in onze dagen? Wanneer heerschte het materialisme feller in de levenspractijk der massa? Wanneer verzuurde een heftiger arbeidshaat het bestaan van de millioenen?....

Is het niet een merkwaardig verschijnsel, dat tegelijk met de democratie het kapitalisme van de negentiende eeuw geboren werd? Dat de vernietiging van de aristocratische privilegiën in de werke-

lijkheid dus neerkwam op de intrede van de almacht van het burgerlijk kapitalisme? En is het niet een nog merkwaardiger verschijnsel, dat naast de democratie en de aanbidding van den geldgod de romantiek opschoot, en dat de eerste romantici, hoewel zelf uit de burgerklasse voortgekomen, de democratie haatten, hun idealen zochten in het verleden, en vooral in de voor hún blikken in blauwe nevels gehulde middeleeuwen? Zelfs hun manifestaties in hun kleeding en hun levensgewoonten, waardoor zij zich vijandig plaatsten tegen den bourgeois-geest van hun omgeving, dienen beschouwd te worden als een heftige reactie op alles, wat zij in de veldwinnende democratie verafschuwden.

Kan men de ‘Romantiek’ niet zien als een voortzettingsvorm van het classicisme, als de ‘Sehnsucht’ van het heimwee naar de aristocratie? Want als kinderen, die het speelgoed van anderen hebben stukgeslagen, omdat zij het zelf niet hebben konden, betreurde de burgerij - hetzij onbewust, - datgene, wat zij had begeerd, maar vernield. Want niet uit moreele motieven had zij het levensgenieten der aristocratie veroordeeld. Zij had slechts afgekeurd, wat zij zelf niet hebben kon. Om het te verkrijgen, moest zij anderen van hun plaats dringen. Maar wat ging in die worsteling verloren? Niet álles bleek voor geld te koop! Zij zocht den schijn, zij bootste na, zij deed alsof, totdat de tijd haar zijn surrogaten bracht, het leven van ‘liefde en min’ der aristocratie, maar zonder de elegantie van de levenshouding en de galante hoffelijkheid, maar in de grove, brutale vormen van de geldmacht. Zoo was de ‘Romantiek’ de burgerlijke voortzetting van het classicisme der 17e en 18e eeuw, en zoo eindigde zij met een greep in den vestzak ter betaling van ‘waarde genoten’: zaken zijn zaken!....

Théophile Gautier, die de consequentie van zijn afkeer jegens de bourgeoisie doorvoerde tot zijn theorie van *l'art pour l'art*, dat een beteekenislooze woordenrij schooner kan zijn dan een zin met geestesinhoud (Parodie van Catulle Mendès: Rose, Emmeline - Margueridette - Odette - Alix, Aline, enz. aldus vijftien strophen van vrouwennamen!) en daarvoor aanhangers vond, verkondigde, dat de letterkundige schrijver zich buiten de maatschappij plaatsen moest en zich in zichzelven opsluiten. Want:

‘La foule est comme l'eau qui fuit les hauts sommets;
Où son niveau n'est pas, elle n'atteint jamais,
Sans prendre pour lui plaire une peine perdue,
Ne mets pas d'escalier à ta pensée ardue’.

Onder de romanciers van de realistische richting (Fransche hoofdvertegenwoordigers de Balzac, Flaubert, Zola, die in hun oeuvre de afspiegeling hebben gegeven van de heele Fransche cultuurhistorie van de Revolutie af tot in het laatste vierde deel der negentiende eeuw toe) heeft alleen de Balzac de bourgeoisie nog pogen te verheerlijken, ondanks de donkere schaduwen, die ook hij wel zag. ‘Peindre des bourgeois modernes me pue étrangement au nez’, schreef Flaubert, die.... in de realistische schilderingen van het leven der burgerklassen in zijn tijd het toppunt van zijn talent besteeg! Hij zag ‘la nature à travers un tempérament’!

Zoo zien wij over het algemeen de vertegenwoordigers van de Fransche letterkunde, kinderen van hun tijd, hun volk, hun sociaal milieu, hetzij ze tot de romantiek, hetzij ze tot het realisme behoorden, afkeerig staan jegens hun burgerlijke omgeving met haar uitsluitend materialistischen geest, met haar bekrompenheden, haar vulgariteiten, haar maîtressenzoekend kindervreezend gebrek aan levensdruf, haar ‘straffeloos’ jagen naar ‘les joies d'amour’ van haar vrouwen, dat uitloopen moest op de ‘garçonnerie’ of het ‘Junggesellinnentum’ -, haar volslagen gemis van idealisme. Geld was voor haar het eenige, geld was voor haar alles: leven en genot! Die schrijvers betreurden allerminst de afschaffing van de aristocratische voorrechten in de maatschappelijke verhoudingen, maar wel, dat de aristocratie van den geest, van het hart, van het gemoed, tegelijk daarmee was ingeboet. Niet de goede eigenschappen van den adel, maar de losbandigheden, die de burgerij tot verzet hadden geprikkeld, werden door de burgerij nagedaan, en zelfs in veel grovere vormen van uiting! Zooals vele vrouwen van onzen tijd in haar leuze van ‘gelijkheid met den man’ blijkbaar allesbehalve zich aangetrokken gevoelen door het voorbeeld van den zwoeger, maar oneindig meer door dat van den ‘bon viveur’! De aristocratie was overwonnen, maar zóó, dat de besten onder de ná haar levenden de woorden

nazuchtten, die een tooneelschrijver eens Lodewijk XIV in den mond legde over het Fransche volk:

'....Tremblez s'il est vaincu!'

Zooals een geweldige wind de zijkanten van zijn weg begraaft onder het stuifzand, dat daar voor een tijdlang het leven van planten belet dóór te komen -, zooals een machtig stuwende watermassa vernielt, wat op de oevers groeit, en daar voorloopig slechts een grijze slijkmassa liggen laat, - zoo scheen ook het letterkundig leven van Nederland in de negentiende eeuw te verdorren tot een vooze, wauwelende romantiek, onder de voor onze natie verbijsterende golvingen van de buitenlandsche stroomingen.

Maar uit de vale doodschheid van den Nederlandschen zijkant der wildbewogen groote cultuurbeddingen, waar enkele figuren als Multatuli in één opzicht, Perk, Emants, enz. in ander opzicht den stoot der tijden hadden gevoeld, verrees in de tweede helft van de negentiende eeuw als een stralend wonder de figuur van Willem Kloos met zijn Tachtigers, om de machtige cultuurbeweging ook *over* ons land te leiden inplaats van haar daarlangs te laten gaan.

Vanwaar kwam hij? Waarom juist *hij*?....

Ik laat anderen gaarne recht wedervaren en ben bereid na te denken over het imponeerende verschijnen van een Oranje, juist als in de geschiedenis van ons volksbestaan het gevaar tot de hoogte van een crisis was gestegen. Ik ben ook bereid te erkennen, dat elk mensch van inzicht en gevoel, in onze dagen en in de komende tijden, het roerende van zulke momenten zal moeten begrijpen, tot welke staatkundige, politieke of godsdienstige richting hij ook behooren moge. Maar is het dan niet eveneens een diep ontroerend evenement in onze cultuurgeschiedenis, dat daar omstreeks 1880 de gestalte van Willem Kloos als uit de nevelen van het niet-geziene te voorschijn treedt, op het moment, dat ons letterkundig leven tot een ruïne schijnt ineengestort?

Dat mijn Geloof Katholiek is, verhindert mij de waardeering van dat verschijnsel niet. Ik denk zelfs, hoe sterker een Geloof, hoe meer kracht het heeft om te vereenigen inplaats van te

scheiden, zooals ook de sterkste Liefde verbindt inplaats van verdeelt.

Introductiebrieven om de deur tot bepaalde côterieën voor hem en zijn eerste Tachtigers te openen, waren hem niet meegegeven, en die côterieën behandelden hen uit spottende hoogte Zij waren voor den een een aanstoot, voor den ander een dwaasheid. De eigengerechtigde bourgeoisie schold hen voor onmaatschappelijke, onmogelijke jongelui. Zooals op dit oogenblik de geschiedenis bezig is zich in andere formuleeringen te herhalen.

En toch won hij, met niets anders dan zijn talent, dat zijn wil bezielde.

Hij begreep zijn tijd, natuurlijk intuïtief, op zijn leeftijd van zijn twintig jonge jaren! Maar zijn tijd in Nederland begreep hém niet. Hij wón, dus echter niet zonder dat hem de smarten van de overwinning, die strijd vergt, bespaard konden blijven. De sombere momenten gingen niet langs hem heen en in de openbaring van zijn moedeloosheid trilde zijn geslagen menschenziel:

> ‘O gij, die mij wel hoort, maar niet gelooft,
> Die mij wel ziet, maar van mijn ziel niets kent,
> Dan enkle vlokken van wat luchtig schuim, -
> Menschen, ik sterf, maar 'k berg mijn wankel hoofd
> In donkre wolken van mijn toorn, en zend
> Statig de bliksems van mijn trots door 't ruim.’

Hebben wij niet allen de momenten beleefd, dat wij ons den leeuw in de kooi voelden en in onze pogingen om de traliestaven te verbrijzelen ons zelf geestelijk verwondden, waarna wij voor een oogenblik ons terugtrokken om die pijn in stilte uit te lijden? Maar die afzondering van ‘het leven’ was slechts schijnbaar, want, verrijkt met de ervaring aangaande die staven en betreffende den oorsprong van den spotlach voor ons leed om ons heen, keerden wij sterker geworden terug!....

Hij, de twintigjarige, trad vóór allen om den weg te wijzen, toen allen dwaalden; om te wekken, toen allen dommelden, en had niets om hen van zijn gezag te overtuigen dan het rotsvaste geloof in zijn vurig talent Dát was zijn kracht: zijn intuïtie. Dat, wat hem bezielde, ‘hing in de lucht’, maar de golvingen, die in het

buitenland de geesten beroerden, hadden ook de meest intellectueele kringen in zijn omgeving nog niet uit hun lethargischen slaap vermogen op te stooten.

Terwijl bijv. de Linguistiek elders de hervormende ontdekking gedaan had, dat de menschelijke taal een psychisch en een sociaal verschijnsel is (Hildebrand, Paul, William Dwight e a., wier werk thans reeds in veel opzichten verouderd is door de inzichten van een Meillet, enz., maar die de groote eer behouden de grondleggers te zijn), sukkelde men hier - en nog jaren en jaren daarna! - op de oude paadjes voort. Terwijl elders de verklaring van de Letterkunde de louter descriptieve methode als vrijwel waardeloos had van de hand gedaan, omdat zij in het bepalen van de waarde van het verschijnsel 'Letterkunde' zoowel als in die van haar producten voor een volk geen enkel bevredigend resultaat had geleverd, bleef men hier de gewone sleurbaan afzeulen. Met het gevolg, dat de indruk ook bij het betere publiek gevestigd werd, als ware die heele Letterkunde toch eigenlijk niets anders dan een middel om de schoolleerlingen mee te kwellen. En verder ook wel, om een saaien namiddag om te krijgen, maar waarvoor men dan wel zoo gewiekst was iets anders te nemen, dan wat men op school als 'de Nederlandsche Letterkunde' had hooren voorstellen en voor het examen had leeren napraten! Die schoolwijsheid had slechts kunnen uitwerken, dat men met een hartgrondigen afkeer van '*de Letterkunde'* het leven was ingegaan, vastbesloten zich daar nooit of nimmer meer mee te bemoeien als iets aartsvervelends, iets zonder wezenlijk doel of nut, iets den volwassen mensch in de maatschappij volstrekt onwaardig! En een miljoen tegen één, houdt de maatschappelijke élite van onze dagen voor, dat zij de 'Camera Obscura' moest lezen, zij denkt, dat je zelf gek bent of háár voor den mal houdt!.... Ginder zocht men naar de explicatieve methode om de Letterkunde en haar voortbrengselen causaal, essentieel en finaal te kunnen verklaren; de eene faalde, de andere kwam op, de tegelijk bestaanden bestreden elkaar het terrein. Het Kantiaansche formalisme had het moeten afleggen. Het Hegeliaansche idealisme kon niet bevredigen. Waar de idealistische opvatting alle kunst 'los van de realiteit, van het leven' wilde maken, was de mislukking evident. Want wat met recht den naam van 'idee' kan voeren, moet in den bodem van de

realiteit wortelen; al het andere verloopt in de dolzinnigste fantasterij! De mensch leeft op aarde, zijn denken en doen kán niet buiten dat leven geplaatst worden. Ik beweer niet, dat de groote fout bij Hegel lag, want zijn verklaring van het symbolisme, het klassicisme en de romantiek getuigt waarlijk van een buitengewoon inzicht, maar zijn navolgers hebben er bizarre theorieën op samengesteld: dat een schrijver maar een 'idee' moest kleeden in een meesleependen vorm en de maatschappij het dan wel zou omzetten in werkelijkheid; dat Honoré de Balzac de negentiende eeuw in Frankrijk had *gemaakt*; dat er geen andere dan slanke vrouwen meer zouden zijn, als de schilders maar geen andere dan slanke vrouwen meer schilderden....

Zelfs een overigens toch talentvolle, vaak schitterende geest als Oscar Wilde, maar erfelijk belast en door een absurde meisjes-opvoeding tengevolge van een gril van een in overspannen fantasieën levende moeder verweekt, liet zich op den stroom van een vormaanbidding en uiterlijkheidsverafgoding tot zulke dwaasheden meevoeren. (Die golf van ellende, die de negentiende eeuw met haar materialistisch intellectualisme en het onvoldoende van het tot de excessen prikkelende reacties hunkerende gemoed over het mensch dom heeft uitgestort!)

De Hegeliaansche Aesthetica werd als ondeugdelijk verlaten, en de sociologische opvatting (Abbé Du Bos, Taine e.a.) boekte successen. Maar het Freudistische *libido* begon al op te komen, en het Marxisme scheen daarentegen het veld voor zich alleen te gaan opeischen....

In ieder geval voelde men zijn voeten staan op hechter steun, en kreeg men een gezichtspunt voor ruimer blik!

En hier? Hier vulde men *toen* nog tijdschriften en boeken met hol gephraseer, waardoor dus niemand wijzer werd.

Maar alleen door de explicatieve methode kan de groote waarde van de Letterkunde als cultuurverschijnsel blijken. En dat staat vast: *Willem Kloos is de grondlegger van de explicatieve methode der litteratuurhistorie in Nederland.*

* * *

Intuïtief zag hij van het begin af, wat *taal* is en wat *letterkunde* beteekent. Daarvan getuigen zijn vroegste beschouwingen over de

eenheid van inhoud en vorm, over de juiste woordkeuze, over het wezen der taal, over de echtheid van de beeldspraak, over de essentie van de letterkunde, over haar objecten over de fijne analyseering van haar inhoud. Geen van de twee, vorm en inhoud, beschouwde hij als den mindere van den andere, maar stelde beiden even hooge eischen overeenkomstig zijn litteraire principes. En de rijpende jaren hebben hem in de hoofdzaken gelijk gegeven.

Lees bijv. met studie *Veertien jaar Literatuur-Geschiedenis I,* bldz. 1-10, bldz. 39, 41, 43, 49, 103, 110 en 111, 118, 146 en 147, 187 tot 189, enz. En *Nieuwere Literatuur-Geschiedenis II*, bldz. 37 tot 39, 63 tot 66, 72 en 73, 79, 82, 87, 103, 121 en 122, 123, 126, 156 tot 162, enz. Ik doe maar enkele grepen, waar gesproken wordt over taal, inhoud en vorm, object van de letterkunde, fantasie, realisme, enz. Terwijl er veel meer is, dat niet minder aandacht verdient en voor een synthese van ‘De Leer van Willem Kloos’ vereischt wordt. Ik wou met die enkele verwijzingsaanduidingen slechts dit laten zien: dat ik den inhoud van deze ‘opmerkingen’ uit de geschriften zelf van Willem Kloos geput heb. Een systematische, overzichtelijke behandeling van zijn veelomvattenden arbeid kan ik binnen dit kort bestek niet geven. Dat velen eerst na de samenvatting en nauwkeurige documenteering met verwonderden eerbied naar dat reuzenwerk zullen opzien, kan ik begrijpen. Want ook de goedwillende vergeet in onzen jagenden en jachtenden tijd zoo gauw, wat hij bij stukken en brokken en met zijn gedachten op zes verschillende onderwerpen verdeeld, las

* * *

Even nadrukkelijk als Willem Kloos en andere Tachtigers weigerden het opzettelijk gepropageerde idee, het tendenzwerk, als Letterkunde te aanvaarden - en zooals men gezien heeft, staat de katholieke Fransche philosoof Maritain van onzen tijd op datzelfde standpunt (Art et Scolastique) -, met evenveel klem wezen zij het doode *l'art pour l'art*, het levende lijk, af.

Als de kunstenaar opgaat in den zedeleeraar, de man van de *emotie* in den man van het *begrip,* dan is dat een teeken, dat het kunstgevoel in hem het zwakst is, schreef Willem Kloos immers over Albert Verwey.

En tegelijk wist hij dien auteur met de scherpte van zijn litteraire visie te ontleden in zijn groote deugden en zijn gebreken, waardoor zijn eigen letterkundige principes weer des te helderder opstraalden. ‘Want zijn lijden met anderen is geen lijden maar genieten, genieten van de schoonheid, die er ligt in hun leed. Hij zoekt naar aesthetische bevrediging in hun smarten, en als zij maar *mooi* lijden, dan is het hèm wel. Want al wie mooi lijden, zoo meent hij en schrijft hij, hebben eigenlijk pleizier’. En: ‘Want de mensch moest weten, dat al zijn ellende slechts een vaderlijke kastijding van het over-goede Leven is, en dat het eenige genot, dat een mensch zich mag veroorloven, in het onvermoeid vervaardigen van woordkunst bestaat. Alsof juist niet een groot gedeelte van de kunst van alle eeuwen uit tranen en klachten en de verrukking van 't genot ontstond, en alsof niet de kunstenaar, die deze drie menschelijkheden verloochent, zich den grond, waarop hij staat, onder de voeten vernielt.’

Daar pakte Willem Kloos dus de gecultiveerde neiging tot het pessimisme aan, waarvan Schopenhauer reeds - althans theoretisch! - een soort kunst gemaakt had. ‘Wij, moderne menschen, wij weten niet wat pessimisme is en wereldsmart en hoe dat ontuig meer heeten mag....’

* * *

Wat hij gaf, kwam uit hemzelf voort, uit zijn intuïtief weten; was een deel van zijn eigen ziele-rijkdom, het oorspronkelijk product van zijn machtig talent.

Zooals hij vermoedde, dat klanken en kleuren associeeren kunnen, en zooals hij reeds een belangwekkende beschouwing over beeldspraak en over taalabstractie gaf, toen de psychologie eigenlijk nog een wetenschap worden moest, en zooals zijn meeningen later teruggevonden werden in de formuleeringen van de Linguistiek, zoo zal naar mijn overtuiging de moderne taalwetenschap hem en andere Tachtigers ook in het gelijk stellen, wat betreft hun opvattingen aangaande den invloed van de schrijvers op de taal, het Kollewijnianisme en de spelling. Ook de spellingkwestie raakt een cultuurbelang. Het stelsel De Vries en Te Winkel heeft nooit een goed taalbegrip en een goed taalonderwijs in de school in den weg gestaan. Maar wel de Kollewijnsche vertroebeling (zij het buiten

de bedoeling om!), die aanleiding gaf tot de opvatting, dat de onzinnigste taalverknoeiing óók ‘taal’ was - want iedereen zei het immers zóó? -, en waaruit een kapstok opgediept werd om er de slechte resultaten van het taalonderwijs aan op te hangen: als men immers al zijn tijd besteden moest aan zoo'n lastige spelling! Tezelfdertijd leerde men de kinderen echter zonder morren de spellingen van het Fransch, Duitsch en Engelsch! Maar die spelling op zichzelf is zooveel aandacht niet waard, en zeker geen strijd van tientallen jaren. Het spellingstelsel van De Vries en Te Winkel is geen wet van Meden en Perzen. De Kollewijnsche taaltheorie was erger, want ze werkte de Hollandsche taalslordigheid sterk in de hand. En als men, zooals mij onlangs in Nijmegen gebeurde, een volwassen dame van aanzienlijken stand tot een andere dito, die een hondje aan een ketting geleidde, hoort zeggen, terwijl zij op dat vierpootig exemplaar wees na een bepaalde opmerking: ‘Maar *hij* is immers een *meissie,* hè?’, dan voelt men de neiging tot den zucht: ‘Ach, Kollewijn!’ De taal van de schrijvers is de taal; (die van de ‘sprekers’ staat daarmee gelijk); maar ze heeft aan eischen te beantwoorden! Kloos en andere Tachtigers begrepen dat en stonden pal tegen het Kollewijnianisme. Ik vertrouw, dat Neerlands grootste linguist, professor Van Ginneken S.J. te Nijmegen, eerlang in deze hun zijde zal kiezen met zijn wetenschappelijk inzicht.

‘Les langues indo-européennes sont condamnées au langage figuré. Elles ne peuvent pas plus y échapper que l'homme, selon le proverbe arabe, ne saurait sauter hors de son ombre. La structure de la phrase les y oblige: elle est une tentation perpétuelle à animer ce qui n'a pas de vie, à changer en actes ce qui est un simple état’ (Michel Bréal). En Arsène Darmesteter spreekt van ‘les caractères de la vie que notre esprit prête aux mots, en les changeant d'exprimer les idées.’ Ik zou nog anderen kunnen citeeren, zooals J. Vendryes (Le Langage), Dauzat (La philosophie du Langage), Meillet, enz. Maar vergelijk daarmee nu eens de gedachten van Willem Kloos over de taal!

De Indo-Europeesche talen zijn de beschavingsinstrumenten van cultuurvolken, die reeds eeuwen en eeuwen geleden genoodzaakt werden tot de keuze van het woord voor het begrip, de abstractie. De eerste naamgeving is gebonden aan de zinnelijk waarneembare

dingen, en de naamgeving aan de abstracties kan zich van geen ander taalmateriaal bedienen dan wat voorhanden is, zoodat elke cultuurtaal wemelt van metaphorische en metonymische zegswijzen.

Vandaar ook de deuren wijd open voor het misverstand! 'Wo man spricht, beginnt man schon zu irren' (Goethe-Schopenhauer). Een principieel en practisch totaal verkeerd begrepen taalonderwijs heeft mede den bodem bereid tot het ontstaan van het misverstand. Een adequate vorm van de gedachte kan de zin niet zijn. Maar door de keuze van het juiste woord streven we naar de volmaaktheid en voelen we de verantwoordelijkheid voor onze uitingen. Langer dan een halve eeuw geleden begon in Duitschland de schrijver Hildebrand den strijd tegen de 'Erziehung zur Phrase', de opvoeding tot de huichelarij door het taalonderwijs; en zijn aanhanger Rudolf Pannwitz schreef: Die Schulgelehrsamkeit, die Schule wie sie ist, macht die Jugend kaput.

Men kan erover praten, of de Letterkunde wel een geschikt leervak is voor het middelbaar onderwijs en voor de opleiding van onderwijzers. En zeker is er alle grond voor de twijfelvraag, of een onderwijzer meer en anders te doen heeft met de Letterkunde, dan elke intellectueel. Zoowel als men vragen kan, waarom iemand eigenlijk de geschiedenis van de Grieken of het ontstaan van het Diluvium moet leeren, om de betrekking van postzegelverkooper te kunnen krijgen. Maar even zeker is het, dat, áls de Letterkunde onderwezen wórdt, het dan toch ook *goed* behoort te geschieden. Ik weet iets van het middelbaar onderwijs en zeer veel van de onderwijzers- en hoofdonderwijzersopleiding. En dat weten geeft mij het recht te verklaren, dat èn het taalonderwijs èn het letterkundig onderwijs op veel scholen een parodie op die vakken lijkt. Ik heb een tiental jaren (na 1915) zitting gehad in examencommissies en een boek vol notities verzameld van wat ikzelf heb aangehoord. Zooals daar was een examinator, die eischte, dat de candidaat zou zeggen: 'petroleum' wordt vaak *pieterolie* genoemd, omdat de petroleumventers gewoonlijk *Piet* heeten; maar ook wel *bromolie,* omdat een petroleumlamp in den regel bromt; zooals daar een ander was, bezitter van de akte M.O. Nederl. taal en Lett., die vorderde, dat de examinandus het woord 'manufacturen' aldus etymologiseerde: gevormd van *main* en *faire,* dus 'wat met de hand gemaakt is'; zooals daar een derde was, even-

eens bezitter van die akte M.O., die zijn candidaat oplegde te zeggen, dat ‘realistische stijl’ (sic) beteekent ‘platte vuile stijl’ en dat de tegenstelling daarvan is: ‘verheven, plechtige stijl’. Zooals daar een vierde was, drs. in de Nederlandsche Letteren, die zijn examinandus het antwoord afdwong, dat men vroeger meende, dat Jacob van Lennep romans voor volwassenen had geschreven, maar dat men later tot de ontdekking was gekomen, dat het kinderlectuur was, en dat men aan de Tachtiger Beweging dat nieuwe inzicht had te danken! En toen het gezegd was, verzekerde hij bij herhaling: ‘Juist, juist, *nou* is het in orde!’ Om na het verdwijnen van den candidaat nog hoofdschuddend te klagen: ‘Met het inzicht in de moderne Letterkunde, en trouwens ook in de moderne taalwetenschap, is het nog treurig gesteld!’....

Als sommige lezers denken, dat ik een grapje maak, dan kan ik dat best begrijpen. Het ziet er nauwelijks te gelooven uit voor iemand, die het niet meegemaakt heeft. Maar het *is* zoo. Ik nam uit de veelheid slechts een paar kleinigheden.

Ik zou er mij veeleer over verwonderen, dat de versjes over het Middelbaar Onderwijs, onlangs onder den auteursnaam Mien Proost verschenen, zooveel opschudding veroorzaakt hebben. Maar ook dát doe ik niet: want ik weet, hoe de buitenstaander zich blind staart op den schijn van geleerdheid!

Willem Kloos en de Tachtigers hebben in Nederland het niet te overschatten cultuurwerk verricht, de beteekenis van de zuiverheid en de juistheid der taal te demonstreeren en de waarde van de Letterkunde aan te toonen, zoo door scheppenden arbeid als door explicatieve beschouwing. En als erkend moet worden, dat velen dan toch blijkbaar daar niets van hebben begrepen, dan doet dat aan hun verdiensten niet te kort, maar valt de zware schuld daarvan op anderen!

* * *

Ik heb de grens van de mij toegemeten ruimte bereikt. En veel heb ik achterwege moeten laten. Het spijt me. Maar ik hoop op andere kansen.

Een belangrijk verschijnsel is dus de Tachtiger Beweging in onze cultuurhistorie: een halve eeuw ná 1830, een halve eeuw vóór onze dagen opgekomen.

Willem Kloos is de man, om wien dat nieuwe leven zich concentreerde. Ook hij was een kind van zijn tijd, van zijn volk, van zijn milieu. Wat in hém tot uiting kwam, leefde in velen. Maar hij was de uitverkorene, de drager van de idee, de culminatie van wat er in velen woelde. De *Shakespeare* van de Negerwouden in Afrika is er nog niet geweest, en de *Goethes* zoeken we vanzelfsprekend niet onder de Kaninefaten!

Willem Kloos is een der *onzen.* Voor dat gevoel zwijgen de stemmen van afgunst en kleinmenschelijke bekrompenheid!

Ik breng hem mijn eerbiedigen groet en den dank van allen, die zich met mij in waardeering vereenigen willen.

Naschrift.

Gelukkig biedt de correctie mij nog de gelegenheid om met een gevoel van voldoening aan deze ‘Opmerkingen’ te kunnen toevoegen, dat Prof. dr. J. van Ginneken S.J. intusschen reeds tot een in den grond gewijzigde meening over de ‘Kollewijnspelling’ is gekomen. Men zie zijn artikelen in ‘De Maasbode’ in Maart en April 1930. In het begin van zijn beschouwingen verklaart Prof. van G., dat zijn intuïtie de Tachtiger letterkundigen in hun bestrijding van de ‘Kollewijnspelling’ gelijk gaf, maar eerst in de laatste jaren heeft ook zijn wetenschappelijk inzicht zich daarmee vereenigd. Pater Gerlach Royen O.F.M. zei aan het slot van zijn overigens zeer interessante artikelen ter verdediging van de ‘Kollewijnspelling’ tegen Prof. Van G., dat spellingvereenvoudiging heelemaal geen wereldschokkend gebeuren behoeft te zijn, maar enkel een groote weldaad voor honderdduizenden van kinderen is. Wat P.R. tot die meening gebracht heeft, weet ik niet, maar als hij ze grondt op de resultaten van ons onderwijs, dan moet ik die meening voor hoogst oppervlakkig houden. Ik zie het onbevredigende van die resultaten als het gevolg van heel andere oorzaken, waarvoor een lange onderwijservaring mij ten dienste staat. De strijd voor de ‘Kollewijnspelling’ heeft slechts de aandacht van die mijns inziens werkelijke oorzaken afgeleid en bovendien een haast hopelooze verwarring gesticht vooral in de kringen van het lager onderwijs. Daar greep de invloed van dien strijd veel dieper in dan tot de vraag naar *o* of *oo*; hij had tot gevolg taalslordigheid

en taalverknoeiing, het verlies van het onderscheidingsvermogen tusschen goede en slechte, nauwkeurige en onzinnige taal, - het kwam er immers niets meer op aan? - en bood den zondebok aan, dat de ‘Spelling De Vr. en Te W.’ van alles de schuld droeg. Het nazien van een duizendtal opstellen enz. voor onderwijzers-examens zou menigen vurigen aanhanger van de ‘Kollewijnsche beweging’ tot andere gedachten gebracht hebben! Ik kan hier thans niet verder op ingaan, en besluit met een paar citaten uit het slotwoord van Prof. van Ginneken (‘De Maasbode’ van 3 April 1930):

‘Er is wel historisch gegroeid innerlijk verband tusschen een oudere, vaak dus etymologische spelling en de beteekenis!’ En: ‘Waar het taalonderwijs van dient uit te gaan, hangt van de streek en de taal der leerlingen af. Maar de school moet in elk geval aan de, kinderen de heele Nederlandsche taal onderwijzen, en daar is de schrijftaal zeker een belangrijk deel van. En wat dat “algemeen beschaafd” betreft, gelijk het de meeste vereenvoudigers schrijven, ziet er dat heel onbeschaafd uit. Scharten had gelijk. De nieuwere stylistiek is ook dit weer met nieuwe argumenten komen toelichten. En als P. Royen meent, dat zijn getuigenis hieromtrent tegen dat van Huizinga en de letterkundigen opweegt, vergist hij zich.’

Upton Sinclair, the Zola of America
His connection with Holland by Dr. J.A. Russell.

Upton Sinclair has always been a far more popular writer on the continent of Europe than within his own country. And the reasons for this are not far to seek. He is the greatest representative of the protest against the complacent optimism of the American bourgeoisie. He has committed the most heinous of social sins: he has intruded into the economic struggle on the unfashionable side. In frankly declaring his sympathy for the under-dog, he has not spoken in half-measures; no felicities of language have been brought into use to modify his denunciation of the prevalent social and economic system; compromise would have earned him at least a qualified praise, but he has felt the justice of his case too strongly to mince matters. Accordingly, he has become something of an outlaw in his own country; a target for the invective of contemptible and pandering journalists. Campaigns of unwarranted abuse have been launched against his works to bring about their unpopularity and virtual suppression - sometimes actual suppression. But no calumny, no ignorant boycott, has ever been allowed to daunt the lofty persistence of Upton Sinclair. He has been forced back on the expedient of becoming his own publisher, he has at every turn defied his detractors, he has gone to prison for his principles, and he has never suffered misunderstanding of his motives to kill the idealist within him. Faults and fallacies there may be in his social doctrines, but mere stupid boycott of his works and the heaping of opprobrium upon the man will never silence truth and

sincerity. These treatments have only confirmed the essential honesty of his presentation of contemporary society.

Always in the work of Upton Sinclair it is the element of protest that is emphasized. As Wordsworth wished to be considered ‘as a teacher or as nothing’, he wants to be thought of only as a reformer. In this respect he has analogies with other writers of his own country: Jack London, Frank Norris, Theodore Dreiser. And with perhaps greater writers in other lands. Mr. Geoffrey West calls him ‘The American H.G. Wells’; I have seen fit to rank him rather as ‘The Zola of America’. The main point is that he can be classed only with the sociological novelists wherever found. Broadly speaking, we may take the phrase ‘social protest’ to indicate the true bent of his work, as his most recent biographer does.[1)] And if we wish to find the most exact parallel with the work of another writer - even the life-story of another writer - we shall discover that writer in Emile Zola. How so many exact parallels have escaped notice is hard to imagine, for the careers of both novelists simply teem with points of common incidence - not always mere co-incidence, I suggest.

From the first, each writer had a hard furrow to hoe. Eearly circumstances were all against releasing material that the latent poet might fashion into creations of art. Yet, if those days of duress effectively curbed the soaring spirit of the poet that was in each, they laid the foundations of the realistic novelist that-was-to-be. Like Zola, Sinclair was born in a provincial town, Baltimore, and like the Provençal, he came at an early age to the metropolis, being but ten years old on his arrival in New York Also at an early age he took to the craft of letters, in which respect his precocity was more marked than that of his great French vis-à-vis. At first his contributions were of the most trivial nature-verses, jokes, poems. But, from the start, they sold. So successful, indeed, was he that even while at school, he was earning a fair competence. Regular work was offered him, so that when he left school and entered Columbia University when eighteen, he had huge literary commitments: each week he wrote a number of the Army weekly (15,000 words) and of the Navy weekly (15,000 words), and

1) Foyd Dell, ‘Upton Sinclair. A Study in Social Protest’.

every second week a complete volume (50,000) for a cheap library series. For such an incredible output, he required the services of two stenographers. In this way he himself estimates that, before he was twenty-one, he had written ‘a total bulk equal to the complete works of Sir Walter Scott’. It was, of course, pure hack-work, and the pace was too hot to last. A year later, in any case, the poet within him rebelled at the soulless drudgery, and he threw up everything, and retired to a shack in the backwoods to think out his first conscious piece of work. Zola at the same age was just beginning on much the same lines to storm the press of Paris, battling with poverty the while. So far the two were absolute brothers in misfortune - Sinclair more in the sense of being baffled in his aspirations than through any economic hardship, for he was reckoned to be earning 8,400 guilders a year.

Like Zola's, the early novels of Upton Sinclair cannot be accounted remarkable. From these beginnings, however, it was evident that the method to which each was finding his way was a fearlessly realistic presentation of human activities, with already a tendency to stress the lot of those at the lower end of the social scale. Against the pre-Rougon novels of Zola, we have ‘Springtime and Harvest’, ‘The Journal of Arthur Stirling’, ‘Manassas’. But the resemblances cannot be pressed here. Yet ‘Manassas’ with its sub-title, ‘A Novel of the War’, published in 1904, may be regarded as Sinclair's contribution to protests at the horror of war, as ‘La Débâcle’ registers Zola's abhorrence. The war referred to here is the American Civil War, about which the author had obtained much reliable information. ‘The best Civil War book I've read’, is Jack London's judgment of it. The culminating scene is the battle of Manassas, at which the Northern arms suffered defeat. Sinclair was working on no set plan like that of the Rougon-Macquart epic, but because he was determined likewise to use his art for the exposure of social abuses, his more haphazard form of publication allows his books to be arranged alongside particular works in that great series. The next matter to engage his attention was the scandalous conditions reported to prevail in the packing works of Chicago. Accordingly, the ardent reformer went to investigate, and on his observation of life in the stock-yards he produced his first great novel, ‘The Jungle’.

Chronologically, it corresponds to the first great success of Zola with ‘L'Assommoir’; but in the nature of the study involved and the material effects reproduced, it is most akin to ‘Le Ventre de Paris’. And in precisely the same way did the fastidious affect to be offended by the entrance of ‘Pork’ into American literature. Throughout the country an outcry arose against the author's unsparing descriptions of the horror of the life of Packingtown. Despite the denials of vested interests and the vilification of the press, the charges contained in the book were later substantiated, and ‘The Jungle’ became a ‘best-seller’ and was translated into seventeen languages.

The book made Sinclair a leader of the Socialist movement, and his constant agitations made his name anathema to Big Business, to government circles, and to the press. He now knew all the pitiless persecution for honesty of purpose that Zola had known for twenty years. But he never spared meretricious methods wherever he discovered them, and he never flinched from the difficult task of turning the press-pounded public mind against shams and dishonesties, in whatever sphere. The contest, however, was an unequal one, and the single-minded ameliorist found his heroic endeavours go for very little in his pharasaical land; so much so that Georg Brandes, on visiting America in 1914, expressed his astonishment at the deliberate neglect meted out to these works, enthusiastically acclaimed elsewhere. H.G. Wells, too, had eulogistically referred to him as ‘The most hopeful of Socialists’. The further novels which had earned him these plaudits were ‘The Metropolis’ and ‘The Moneychangers’, which deal with the themes of ‘La Curée’ and ‘L'Argent’. And like these works, they are better as propaganda than as art. With ‘Samuel the Seeker’ (1910) he touched his lowest ebb as a writer, but redeemed himself the following year with ‘Love's Pilgrimage’, which is really the story of his own life to the year 1904. A letter from Mr. Frederick van Eeden to the author forms an interesting commentary upon it. ‘It is’, he wrote, ‘surely your greatest book, and very nearly one of the great books of the world.’ Further on he compares a much-discussed description in it which the central incident of Zolas' ‘La Joie de Vivre’. ‘You give’, he says, ‘wooing, marriage, pregnancy, birth, in great classic

lines.... Of course you have read Zola's description of a birth. Yours is better, because it is more human, more poetic. It is one of the best things in English literature.... This book will make your world fame.'

On completing this work, circumstances combined to draw Sinclair into closer relations with Holland. He instituted proceedings for a divorce, but so much sensational publicity did the newspapers accord the matter that, his suit being refused, he decided to leave America. His fortunes hereabouts touched their lowest point, for besides the mental anguish of the time, no one would read his books or publish what he wrote. In this plight, a letter reached him from his friend, Mr. van Eeden, inviting him to visit Holland. He was also assured that Holland was a civilized country, where divorce was granted upon reasonable grounds, without publicity. The result was that in 1912 Upton Sinclair went to Holland. And here he obtained his divorce quietly and without scandal. In a later book, 'The Brass Check', he pays tribute to the Dutch, whom he calls 'the kindest and most friendly people I have ever met.' And he goes on to say, 'When I came to them, sick with grief, they did not probe into my shame; they invited me to their drawing-rooms for discussions of literature and art, and with tact and sweetness they let me warm my shivering hands at their firesides. Their newspapers treated me as a man of letters - an entirely new experience. They sent men of culture and understanding to ask my opinions, and they published these opinions correctly and with dignity. When I filed my divorce suit they published nothing. When the decree was granted, they published three or four lines about it in the columns given to court proceedings, a bare statement of the names and dates, as required by law.' The tolerant reception given to his ideas was also an altogether new sensation to him, and of this change of attitude he was pleased to observe: 'There were many men in Holland, as in England and Germany and Italy and France, who hated and feared my Socialist ideas. I made no secret of my ideas; I spoke on public platforms abroad, as I had spoken at home. When reporters for the great Tory newspapers of England came to interview me, I told them of the war that was coming with Germany, and how bitterly England would repent her lack of education and modern

efficiency, and her failure to feed and house her workers as human beings. These opinions were hateful to the British Tories, and they attacked me; but they did not attack the author of the opinions, by making him into a public scarecrow and publishing scandals about his private life.'

During his sojourn in Holland - comparable to Zola's period of exile in England during the Dreyfus Affair - Sinclair was not idle, even fromg the literary standpoint. Just as Zola employed himself in composing 'Fécondité', so the Zola of America busied himself in writing 'Sylvia', published in 1913, and followed in 1914 by 'Sylvia's Marriage': works which, in respect of the social scourge with which they deal, may be likened to 'Nana'. Unlike Zola, pining in Norwood, Sinclair had never expected to return to his own country; but return he did in 1913. During his stay in Holland and England he had made a host of friendships, none more fitting than that with his host. Dr. van Eeden, at Bussum, then in the plenitude of his powers as a worker for a 'Happy Humanity', and whose American experiences and humanitarian sympathies must have made him a congenial companion. Even yet Upton Sinclair's works have a prominent place on the book-shelves at 'Walden', as I was pleased to note on my very first visit there. And something of this Dutch hospitality has been appropriately repaid by the tribute under which Mr. Sinclair has laid the literature of Holland, by including in 'The Cry for Justice[1)] suitable extracts from the sociological studies of Dr. van Eeden. In passing, it may be remarked that Upton Sinclair seems to be allied with another Dutch writer, for his patronymic is likewise Scottish and his forebears are known to have hailed from Great Britain. Altogether the connection is of the happiest nature.

Back in America, he was at once drawn into the maelstrom of agitation. After wintering in Bermuda, he went west to investigate the coal strike in the mines of Colorado. Sinclair's aim was to break down the 'conspiracy of silence' with which the newspapers met the situation. In this he was successful, but only after he had spent a short term in prison. His investigations, like those

1) 'An Anthology of the Literature of Social Protest' is its sub-title.

of Zola in the Département du Nord for the same purpose, inspired a great epic of the coal-mine; a work equalling the interest of ‘The Jungle’. This second ‘Germinal’ he named ‘King Coal’, and it is an essentially human document, ‘a sigh of the coal’.

‘I saw white bones in the cinder-shard,
Bones without number.
For many hearts with coal are charred,
And few remember.’

The intransigeant Sinclair now directed operations from Pasadena in California, as Zola did from his retreat at Médan. But from 1918 his works tend to take the form of the pamphlet - using the word in the sense of a controversial book. This part of his homiletic literature is now in relation with Zola's later work, when he gave his attention to outlines of society reconstructed: Sinclair's ‘Great Pamphlets’ period is clearly identifiable with Zola's last phase in penning, the series known as ‘Les Trois Villes’ and ‘Les Quatres Évangiles’. It began with ‘The Profits of Religion’, announced as ‘a study of supernaturalism from a new point of view - as a source of income and a shield of privilege’.[1)] This book he was obliged to publish in 1918 at his own expense, but the risk was justified, as the *exposé* struck at the mercenary basis of religion, and could not be ignored in ecclesiastical circles. In denouncing charlatanism it is his ‘Lourdes’, ‘Rome’, ‘Paris’, in one. Next, American journalism was arraigned, in ‘The Brass Check’: a peculiarly American study. Then came the turn of education, in successive works, ‘The Goose-Step’ and ‘The Goslings’, which have affinitites with parts of ‘Travail’, where more enlightened methods are urged. All these ‘Pamphlets’ embody what might be called an interpretation of culture - religious, literary and educational - founded on the doctrines of Marx, as Zola's ‘Évangiles’ were based on the theories of Novalis, Fourrier, Proudhon. Naturally, they effected no reconciliation with the social orders so fearlessly assailed, but the new rebellious literature that has emerged since the war ensures at least that they will not

1) ‘An Essay in Economic Interpretation’ was its secondary title.

be denied a hearing, if only for the deep sense of social wrong that they inevitably impress.

Had Zola not been cut off so prematurely, it is probable that his constructive philosophies might have earned him a reputation for honest thinking in his own life-time, instead of being required to wait the slow verdict of posterity. With Upton Sinclair it might be said that not until ‘Oil!’ appeared in 1927 was anything like full recognition accorded him. For this story of the oil scandals in America, there is no counterpart in Zola (just as, surprisingly, there is no English equivalent for the apparently American invention of ‘Au bonheur des Dames’. So powerful was his commentary of American politics that it was deemed advisable by certain civic authorities in America and England to ban it from the libraries under their control. Of ‘Oil!’ Mr. Foyd Dell says: ‘It restores to us Upton Sinclair the novelist’. And he continues: ‘It is as though in the great pamphlets Upton Sinclair had found his stride, and brought back to the medium of fiction the verve and the reality which he had learned in dealing with life at close quarters. If he can continue in this masterful way, not even his Socialist preoccupations can prevent him from being recognized as America's greatest novelist.’

It only remains to say that he *has* continued in this masterful way, by the publication in 1928 of ‘Boston’, which forms the last, and one of the most complete, parallels with the work of his great French fore-runner. Zola's final action was his magnificent championship of the victimised Captain Dreyfus; Upton Sinclair's most public performance to date is perhaps his unremitting efforts on behalf of Sacco and Vanzetti. And just as Zola wrote down the record of that lamentable miscarriage of justice, in his last word, ‘Vérité’, so Sinclair has given an almost documented account of the protracted judicial proceedings in the Sacco Vanzetti case; but into the merits of the case we need not enter here. The author, at any rate, regards ‘Boston’ as his greatest achievement, and while in what is so undisguisedly a ‘case’ presentation we cannot expect a great novel in the artistic sense, we must pay homage to it as a monumental and courageous piece of work.

Throughout this essay we have remarked the parallelism between

the life and work - general and particular - of the most realistic novelists of France and America. It remains to say that, characteristically and temperamentally, they are also closely akin. A slightly morbid strain may be detected in each, for it seems true that ‘it is the neurotic conflicts in the minds of all artists which lead them to their particular themes.’ Recognizing this, we may now note that the same faults belong to both. Narrowly Puritanical in outlook, they time and again allowed their thesis to spoil their work as novelists. In no sense are they great creative writers. We must admire the hawklike swoop and descent of their minds upon facts, but the intangible eludes them; even had the content of Shelley been theirs, they would have fashioned it to Naturalism. Their supreme achievement lies in their having waged, in that stark form, ‘The Liberation War of Humanity’. Never did they despair of that: Zola died proclaiming his Evangel, and Upton Sinclair would still resound with Tennyson that he ‘faintly trusts the larger hope.’

Zieketroost door Hélène Swarth.

I.

- ‘Dit leven, zwaar van onvervuld verlangen,
'k Weet, eenzaam hart, niet hoe 'k 't nog betreur.
Genadig, Dood, dien ijlen band nu scheur,
Die houdt mijn ziel in lijdend lijf gevangen,
Geef de oogen moe, die liefden licht en kleur,
De ooren, verliefd op snarenspel en zangen,
De armen, die smachtten, lief en kind te omvangen,
In de aarde rust, die lokt met koelte en geur.

Mijn jeugd, getooid in goudwaas van verleden,
Nu tart mij niet als een verloren Eden!
Heb 'k niet doorwoeld, doorweend den wanhoopsnacht,
Mijn hart bestraft met hoonlach om mijn hopen?
Gaat de aarde alleen, gaat ook de Hemel open?
'k Zal 't morgen weten - Duld, mijn ziel, en wacht!

II.

‘Gestrenge God, die bitter blijft beproeven
Uw weerloos kind, door lijden zwak en laf!
Is deze pijn voor donkre zonde straf?
Laat me àl te lang niet op den drempel toeven!
Ik kus gedwee de hand, die leven gaf
En dood belooft, wijl loutring wij behoeven
Voor eeuwig leven, moet Ge ons wel bedroeven.’
Doods adem voelt ze en ruikt den geur van 't graf.

Blij binnen treedt, in rozekleed, ál blozen,
Een vroolijk meisje en vult met roode rozen
De witte hand, die kil op 't laken ligt,
Kust vlindervlug het smartbleek aangezicht,
Belovend beetren, babblend zonder poozen,
Gaat, zelfvoldaan: volbracht de liefdeplicht.

III.

Vriendinnen komen - 't Eén verhaalt van reizen -
Die looft haar kindren - de andre, een pralend feest -
Eén brengt een boek voor haar, die niet meer leest -
Die andre hoort ze een plekje in bergland prijzen,
Waar reiner lucht haar lijden wel geneest -
In labyrinth van Indië's oude wijzen,
Wil die den weg naar bleek Nirwâna wijzen -
Ze is nooit, alleen, zoo eenzaam nog geweest.

Doch eindlijk rust - Dan, over haar gebogen,
Een blank gelaat, doorstraald van mededoogen,
Een zachte hand, die slaakt den levensband,
Een hemeladem streelend toe haar oogen -
Muziek van verre - En, donslicht, lijf-onttogen,
Zweeft óp de ziel naar blauw Belofteland.

Verzen van Herman Middendorp.

Wij menschen.

Liefde voor 't leven is aan liefde voor
Den dood gelijk, dat leeren alle wijzen,
Maar wien het leven zelf leidde in het spoor,
Dàt te verstaan, die mag zich waarlijk prijzen.

Ons leven zeult langs de oude paden door,
Wij worden oud en onze haren grijzen.
Winst van een jaar gaat in een uur te loor,
Uit zekerheid zien wij de twijfels rijzen.

Wij hebben 't leven lief, maar meer ons zelven.
Wij hebben eerbied voor den goeden dood,
Maar als hij nadert zijn wij zeer bevreesd.

Wij zouden gaarne schuilen in gewelven,
Gepantserd tegen d'allerlaatsten nood....
Hoe traagzaam wast de wijsheid in den geest.

Uit den trein.

De groene weiden liggen loom en laag.
Natuurlijk zijn ze gestoffeerd met koeien.
't Is anders werklijk lekker weêr vandaag.
Een beetje regen komt het veld besproeien.

Dat komt van pas - dat heeft de landman graag.
Wel kijk, de lieve dotterbloempjes bloeien.
De verre watermolens laten traag
Hun wieken door de leege ruimte roeien.

De trein raast voort, de groene velden wijken
En wielen in elkaar met draai na draai.
Ofschoon ze wel wat op elkander lijken,
Is 't voor een Hollandsch hart bijzonder fraai.
Er zijn hier trouwens slooten ook, en dijken - -

Holland, wat ben je godverloren saai!

Ontgoocheling.

Ik had mij lang en naarstig toegelegd
Op 't zuivren van mijn ziel van haar gebreken.
Ik had mij velerlei genot ontzegd
En ernstig op mijn daden toegekeken.

Ik had mijn lusten één voor één geknecht.
Mijn eerzucht had ik netjes platgestreken.
Ik schiftte trouw wat goed was en wat slecht,
En lei mijn zonden in de zon te bleeken.

Toen keek ik peinzend in mij zelf en zag
Mijn ziel zoo helder als een spiegelglas.
Ik speurde na, wat winst mij was gebleven
Ter leiding van een schoon en deugdzaam leven.
Maar wat mij restte, reikte nog geen dag,
Geen uur - omdat ik léég van binnen was....

Het overschot.

Ik haat de menschen, want ze doen mij kwaad.
Ik wantrouw iedereen die langs mij gaat.
Ik vrees hun glimlach en het stil venijn
Dat hun vertrouwlijk spreken achterlaat.

Toch kan ik ze niet haten naar de maat
Van mijn vernederend getroffen-zijn,
En achter 't roode branden van mijn haat
Brandt weliger een witte, stille schijn.

Er is een overschot van liefde in mij,
Een armelijk bezit, dat ik zoo graag
Zou offren, eer mijn leven heen gaat ebben.

Ik ga de menschen een voor een voorbij,
En bied mijn schamel offer aan, ik draag
Het voor mij uit, maar niemand wil het hebben.

Bij den kapper.

Ik bof: het atelier is zonder klanten.
De kapper bazelt en de gladde schaar
Glijdt door de resten van mijn grijzend haar.
Coiffeurs zijn altijd wandelende kranten.

Hij stapt gewichtig als een ooievaar,
In zwart en wit, en snoeit aan alle kanten.
Het jochie zamelt ijvrig de restanten.
‘Ziezoo meneer, zoo laten we 't dan maar.’

Een friction verfrischt mijn edel hoofd.
Dan word ik met strijkages uitgelaten.
Het jochie glundert in wijd-open deur,
Als had hij Simson van zijn kracht beroofd.
Ik ben zeer chic - een liefelijke geur
Van eau de végétal zweeft in de straten.

Voor den slaap.

De lange dag neigt naar het uur der ruste
Zijn last vart lust en droefenis omlaag.
Ik wacht de weldaad van het onbewuste,
En niemand kan me meer wat doen vandaag.

Het diep verlangen naar uw ongekuste
Beminde lippen, dat ik in mij draag,
Mag naderkomen, nu het verontruste
Begeeren stil is van de laatste vraag.

Ik weet niet, kind, of gij nog eens zult komen.
- Wie heft den zwaren voorhang van den tijd? -
De dagen gaan, mij is te veel genomen,
Dan dat ik klagen kan om eenzaamheid.
Ik ben tevreden, dat ik na mag droomen,
In dit stil uur, hoe goed en schoon gij zijt.

Lente.

De dag is zwaar van zon. - O God, wat zijt gij wreed
Met uw vervloekt cadeau van deze lentedagen,
Uw spottend antwoord op mijn hulpelooze vragen,
Geraffineerde wraak voor wat ik u misdeed.

Misdeed? - ik kon den schaamlen afval niet verdragen
Van 't geen gij aan uw disch met mindre goden eet.
Ik zocht bij de aarde hulp omdat ik honger leed,
En klaagde aan menschen wat ik niet aan ú wou klagen.

Toen ik wou keeren, spraakt gij kalm: het is te laat.
Ik ben maar zwak en klein, gij wist het wel te voren
- In uw alwetendheid - dat dit het eind zou zijn.

Gij zwijgt en geeft voor brood uw steenen zonneschijn.
Gij zwijgt en doet mij in uw gouden stilte hooren
De schorre klanken van mijn machteloozen haat.

Impasse.

Ik wilde dat het nu mijn tijd was om te kómen,
Ik ben bereid om stil en lijdzaam mee te gaan.
Ik heb genoeg geleefd in daden en in droomen,
Ik wensch geen nieuw accoord in 't leven aan te slaan.

Ik heb van d'aanvang af den weg verkeerd genomen....
Mijn God, ik mis den moed om weer van voren aan
Met dagelijksche tucht mijn wezen in te toomen.
Ik wenschte dat mijn taak op aard was afgedaan.

Wat baat de droeve vraag - de grijs-gelijke dagen
Gaan doelloos langs mij heen, het trage jaar verglijdt.
Wij moeten voort, en moeizaam dorre plichten dragen,
Voort, naar den drempel van de wachtende eeuwigheid.
Een holle weergalm spot met dwaze menschenvragen.
Wij zullen 't eind haast zien - de dood komt op zijn tijd.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DXXVI.

Velen ontmoette en groette ik, eerend ze eerlijk, maar 'k bevond,
Wijs eindlijk, dat zij glijdend vlot op vlakke, eentoonge wegen
Kwijt-raakten me op 't stil-steile Bergpad, waar 'k al gauw gestegen
Traag-zwaar, thans oud maar jong, die Vreemden overziend in 't rond

Voel sterk, dat 'k diep gelijk had met van kindsbeen te elker stond
Zwijgend te zitten, peinzend: 'k leek, als jonge man, verlegen,
Maar 'k zag elk ding, 't begrijpend fijn, lijk later ook, terdege
Steeds bezig, hen te proeven, peilend scherp hun Kern. Mijn mond

Sprak schaarsch, want heel diep-in 'k steeds aarzelde, wen 'k wild bewegen
Voelde mijn Geest, mijn Hart gaan, wild mij te uiten, daar mij bond
Mijn sterke Ziel, alleen te zeggen, schrijven dát wat vegen

Nooit wou, nooit kòn de tijd gansch uit. O nederigst genegen
Stond, staat mijn Zelf voor 't Waarste alleen, tot 'k willoos eens gezegen
Voor 't Eene op 't eind, verzwijm in 's Eeuwgen Alzijn's Diepsten Grond.

DXXVII.

‘Zie af van al wat woudt ge en deedt door mij: 'k ga vliên!’ Zóó sprak,
Als knaap, mijn diepste Ziel me al toe vaak. Maar sterk-vast streng-kijkend
Naar 't klare zonlicht, reuzge boomen, liên, stil dacht 'k: ‘Omdijkend
U, Vreemde, met mijn nooit te fnuiken Wil, totdat Gij 't vlak

Verschijnings- en verdwijningsspel der Aard verstaat, dat “lak”
Want voos gebeur U schijnt, sta 'k arme Sterver hier, lijk blijkend
't Wordt elk, die voelen kan mijn Worstling. Maar, o Gij, die strijkend
Uit verste streek hier kwaamt, leeft eeuwig-dóór. 'k Vermoed: niet mak

Genoeg eens, 's Eeuwgen Zijnsdroom te verduren, waart ge. Er stak
Te veel verzetsgevoel in U, zoodat Ge op 't eind bezwijkend
Vielt klaaglijk neer op de Aarde, als arme vogel, fijn en zwak

Schuts zoekend, ach, u bergend onder ijzig-zwijgend Dak,
Waar nooit Ge iets liefs of mooi's vondt.’ Ziel zegt: ‘ik torsch 't al, verrijkend
Mij door streng Werk, tot eens mijn Lijf als riethalm zwijgend brak.’

DXXVIII.

In 't Diepst der Ziel bleef 'k leven hoog van de eerste jaren, goed
Voor fijn-puur Zienden, Voelenden, maar, o! wie vlotjes praten
Want zich alleen door wat ze eens lazen of vernamen laten
Leiden, lijk vlakke Meerderheid der menschen leuk-weg doet,

Gemeenlijk in banaaltjes-uitgesproken, voozen vloed
Van Proza zonder dieper Meenen of in gladde maten
Herhalend 't vaak-gehoorde, lijk schraal water vloeit uit vaten
Met door geen enklen zielenood raak voortgestuwden spoed!

Ik lief geen leeg glad babblen, dat der Ziel geen oogwenk baten
Kan, schoon 't in schijn mooi-vloeiend stroomt. Alleen de diepste gloed
Des waarsten Inzijns kan heel echt me ontroeren ook in laten

Herfst van mijn Aanzijn. 't Is nu Zomer's Eind, maar heel gelaten
Reeds thans kan 'k lezen leeg gebabbel met een lach. 'k Bevroed
't Als Ziel, die aan haar Einde wijden Vreê vermoedt.

DXXIX.

'k Was vaag-beschroomd goedwillend jegens elk. Jaloersch op geen
Wou 'k niemand overtroeven. Neen, heel stil-eenvoudig doende
Wat de Achterstreek der Ziel gebood mij, hief 'k dan rustig-koen de
Vaan van mijn voelend Weten, lijk in ouden Tijd reeds deên

Vaak Sterken, die kalm zeiden tegen al 't laf-lage: ‘Neen!’
Maar plots, waar 't onontkoombaar was, diep-warm, koel-krachtig woênde
Terwijl zij snel, ter wereld uit, wat tegenstreefde, boenden,
Liepen zij dan nog verdre Waarheid zoekend, vast van Schreên.

O, Ziel, Gij moogt, neen kúnt niet zeggen wat Gij hebt geleên,
Toen U, zwaar-voelende Eenzame, elk haast zag als een betjoende,
En vluchtge Geesten, wetenslooze, ondiepe, koud als steen,

Vol van wat vooze, vluchtig-weg verzonnen leelijkheên
Mij jarenlang belaagden, wijl 'k stil leefde, diep-stil gloênde.
Zij vielen nu, maar 'k vlieg. Doch wáárheen ben 'k, puur kind, thans spoênde?

DXXX.

Och, 'k weet niet, waar Ge eens heengaat, Geest.... Zijt ge eeuwig? 't Eéne Nú?
't Bekommert flauw mijn Aardschheid: zij vergaat weer. 'k Weet me een lijdend
Strever, als allen, die, van kind reeds, altijd-door stil-strijdend,
Staan móet, staan kán voor wat hij wáár weet, door úw Kracht, schoon schuw

Steeds bleef hij, zelfs in jongensjaren zelden woest en ruw
Doend, sprekend, daar úw Diepe Kracht mij goed-maakt. Diep-benijdend
Soms naast mij leefden kleinre lieden die als slangen glijdend
In domme bochten mij belaagden. Want schoon zelf niet sluw

Wist 'k steeds dan wat 'k te doen had, want wat wijs was. Vreedzaam-rijdend
Eerst trager maar thans rasscher met mijn trouwe Ziel diep gruw,
Lijk gruwde ik steeds, van Valschheid, voelend me als een zephier luw

Die plots soms storm van krachtge Waarheid wordt. En zóó blijf 'k beidend
Vreesloos den Tijd, dat de Al-Wil, de Eenge, vriendlijk mij bevrijdend
Mijn Mensch-zijn eindlijk neêrstoot met zijn laatsten, sterksten Duw.

DXXXI.

Wen 'k duikend nader de door niemand gansch doorvorschbre Sferen,
Waar alles haast wat daagde als hoog en schoon me in waan verzwond,
Dan voel 'k gelaten-blijde een nimmer peilbren Levensgrond,
Oneindig, waar 'k in vree weer eens zal weetloos wederkeeren.

Dáár droom 'k met alles één in mooie Wijdte, lijk als teêre
Gelaten, slanke knaap ik liep alreede rasch in 't rond
Stroef-hopend om diep-innig alles te verstaan wat 'k vond
In 't vreemde Ziels- en lijfsgebeuren. O, mijn Wenschen, scheren

Gingen, als vogels, over alles, hooploos. Want als hond,
Die holde, en stond dan plots, bezon 'k mij diep op wond na wond
Geslagen staeg mij door 't Laag-daagsche, dat mij haatte. O, deren

Nooit kon 't de Diepte, waar 'k uit leven voel me in vast verbond
Met 's Aanzijn's Achterwezendheid, Die me als op blanke veêren
Genadig draagt, tot 'k in 't verre Eeuwge weer als stip verzwond.

DXXXII.

Mijn Eigenst, diep van binnen, klaag niet, schoon ge als Vreemde toeft
Voor ieder, niet voor mij, in 't Eindloos-Wijde, 't niet te naken
Wezen-van-alles, van waaruit gij streng-zachtmoedig laken
Gingt reeds me als kleinen knaap, die nog niets wist, wen woest-bedroefd

Hij wou plots schoppen, slaan wat me op één lijn met laagst geboeft
Gebracht zou hebben. Lieve Diepte, steeds mij waart klaar Baken
Gij, die mij weest den weg, dien 'k gaan moest onder alle daken
Die achtereen mij borgen. Overal, ach, heb 'k geproefd

De bitterheid des Zijns, die als een felle storm breed zoeft
Neerslaande al Wijsheid, Schoonheid, die als Wanen braken.
O, zonder U zou 'k zijn één spijl alleen in 't spel der spaken,

Maar thans bescheiden-stil, schoon nog door niemand overtroefd
In 't grijpen naar 't Albeste, 't Waarste, sta 'k, met Ziel doorgroefd,
Maar klaar van Aanschijn, bij al 't geen ik moet dus wil, te waken.

Lodewijk van Deyssel als boekenproever door Willem Kloos.

(Nieuwe kritieken, door L. van Deyssel. - 1929. Nederlandsche Uitgeversmaatschap. Amsterdam.)

Ofschoon het nu reeds 47 jaar geleden moet heeten, dat ik Karel Alberdingk Thym voor de eerste maal ontmoette, en hij en ik beiden altijd diep-in hartstochtelijk-voelend en willend zijn, kan ik hier bijzonder genoegelijk-peinzend vaststellen, dat er in dien verwonderlijk langen jongemannenleeftijd, zooals ik mijn niet onbelangrijk jarenaantal, evenals het zijne, wel eens schertsend-serieus in mijn innerlijkst Wezen noem, nooit ook maar een enkel kwartier is verloopen, waarin ik iets minder-prettig over hem aan het denken ben behoeven te gaan.

En zoo begin ik wezenlijk, nu ik dezen bundel bespreken wil, een oogenblik het gevoel in mij te krijgen, dat wij zoo iets zijn als volgroeide boomen, die nadat door 's levens stormen of door zijn eigen innerlijke slapheid zooveel kunstmatig aangekweekt gewas tusschen ons en om ons voor goed is geknakt of uit elkaêr gewaaid, nog gemoedelijk wuivende blijven groeien, als was er heelemaal niets gebeurd.

Ja, ik kijk nu in mijn diepste gedachten door de achter mij zich uitstrekkende jarenverte heen, en vind mij op het oogenblik plots weer zittend in een kamer der oud-amsterdamsche heerenhuizing op de zoo geheetene ‘Pijpemarkt’, vlak bij het Koninklijk Paleis, en ik herinner mij, hoe alles daar vriendelijk-menschlijk, maar ook vreedzaam-deftig toeging, en hoe ik van tijd tot tijd zelf

iets zeggend, gezellig zat te luisteren naar wat mijn, een beetje jongere, maar véél meer dan ik zelf toen was, met en bij de buitenwereld bekende Vriend geestig en onderhoudend tegen mij te praten wist.

En eens op zoo'n bezoek - ik zie alles nog vóór mij - kwam de kranige, maar in ons, vooral destijds, meer zeurende dan diep-psychisch-aesthetisch voelende land nooit genoeg beroemd geworden Dichter Josef, van Deyssel's Vader, naar binnen glippen, en mij vluchtig de hand toestekend, die ik bescheiden drukte, wees hij mij tegelijkertijd met snel-neergaande beweging van zijn andere hand aan, dat ik weer plaats nemen moest. En met zijn door het intelligent-gevoelige waas, dat er plots over heen scheen te gaan liggen - dat sterke scherpe profiel zie ik nog thans, als zag ik het zooeven - karakteristiek-mooi wordenden kop, boog die ongemeene mensch zich, met een paar door mij natuurlijk niet volkomen-begrepene opmerkingen omtrent huiselijke of andere aangelegenheden, voorover naar zijn óók weer zittenden zoon.

Ja, wat er gezegd werd, ging mij niet aan, en ik luisterde dus niet met mijn hersens, doch alleen maar met mijn oor. Doch toen de ‘oude heer’ weer weg was - even snel zag ik hem zich verwijderen als hij was verschenen - ging de nauwelijks twintigjarige Karel weer even geanimeerd maar toch korrekt-bezadigd blijvend, spreken over allerlei kwestietjes van tooneel en literatuur uit dien thans en niet geheel ten onrechte, vrijwel vergetenen, want wel wat klein-steedschen hollandschen tijd.

En ten slotte op een behoorlijk avond-uur - zoowat anderhalf uur voor middernacht, meen ik - op mijn met net-burgerlijken eenvoud gemeubileerde, maar langzamerhand meer bewoonbaar door mij gemaakte studente-voorkamer in ‘De Nieuwe Buurt’ teruggekeerd, wierp ik mij daar in een luien stoel, stak mijn lange Duitsche pijp aan, die den heelen dag onafscheidelijk van mij was, en niet onprettig-mijmerend trachtte ik mijn destijds nog volkomen onzekere letterkundige toekomst naar mij toe te halen, die mij altijd voor oogen bleef staan, zonder dat ik er ook maar één enkel stapje naar henen richten kon. Ik was en bleef in al mijn literaire bestrevingen volstrekt alleen, want in verschillende toenmalige maand- en weekbladen, werd mij, in het gunstigste geval, na een kort poosje van genadig toegelaten worden, koeltjes door de heeren

redakteuren medegedeeld, dat ik niet alleen volslagen talentloos was, maar zelfs geen spoor van letterkundig begrip vertoonde, ja, dat ik niet schrijven kon, want geen benul had van goeden hollandschen stijl. Mijn bekende Voorrede bij Jacques Perk's gedichten b.v. werd door zooals gewoonlijk, zich grappig-zelfvoldaan boven alles, zelfs boven ernstige studie en dus alles goed leeren verstaan verheven-wanenden, want die niets aandachtig lazen, ‘onhandig uitgedrukt’ en ‘gekunsteld’ genoemd.

En terwijl ik dit alles in mijzelf een beetje (kalm-wanhopig spottend soms, omdat ik Hollander ben) overdacht - ik heb mij, gelukkig, nooit door iets geheel en al uit het veld laten slaan - bepeinsde ik tegelijkertijd, met vredigen weemoed, het zooveel gunstigere levenslot van mijn wat jongeren vriend, dien ik, vlotter dan ik, wist om te gaan met de pen, en die ook beter bespraakt was, zoodat men hem, ook misschien vanwege zijn door de heeren recensenten vrijwel gerespecteerden vader, veel langduriger dan aan mij den toegang open liet tot de organen der wel weinig van hem begrijpende en zijn uitingen zelfs meestal een beetje zonderling vindende, maar hem toch niet vierkant afwijzen durvende Pers, zooals deze, in het fijner Psychische te zelden intuïtieve Macht hier te lande dat wèl telkens met mijn rustig Proza en mijn andere geenszins barokke of onnoozele voortbrengselen deed.

Doch ik benijdde hem om dat betere succes geen oogenblik natuurlijk. Jaloerschheid heeft, gelukkig, nooit in mijn aard gelegen: ik heb integendeel altijd iedereen, die geestelijk iets minder vèr was dan ik, en dus nog zijn eigen weg zocht, vooruitgebracht. En ik dacht daarbij zelfs nooit er aan, of zoo iemand later zou probeeren mij te overtreffen en wegduwen, indien ik hem nú bijstond en wel omdat ik altijd en bij alles alleen uitging van mijn eigen dichterdiepte, dus datgene schreef en schrijven blijf, waar mijn psychische Natuur mij toe dwingt.

Ja, zóó slecht zag toenmaals - onthoud het, in 1883 - de toekomst mijner persoonlijke letterkundige verwachtingen er uit, - geen sterveling was er, die vond, dat ik als literator ooit iets zou kunnen beteekenen - dat ik er stellig van zou hebben afgezien, om nog iets op 't papier te brengen, indien de mysterie-volle Macht, die ik in meer kinderlijke dagen wel eens gauw-weg mijn ‘Ik’ noemde, en die ik altijd diep-in bleef voelen, omdat zij mij telkens

plotselinge Kracht ook in mijn moeilijkste aangelegenheden geven wou, doch die ik thans als de Bovenbewuste Inwezendheid van alles, achter alles beschouw, indien niet dat Over-natuurlijke, herhaal ik, of hoe zal men 't anders noemen? mij gedwongen had, stand te houden, of juister nog, om voort te worstelen op den aan mijn diepst Binnenste voorgeschrevenen weg.

Ik lag dus, zooals ik zei, op het late van dien avond, die langzamerhand nacht wierd, achterover in mijn stoel, en dacht, mij mijn toekomst minder prettig voorstellend, maar gelaten daarover mijmerend: ‘Karel zal ongetwijfeld een Auteur worden, hij is geestig en praat altijd ad rem: hij is allerfijnst intelligent, maar ik hier, als ik over een jaar het geluk krijg, mij litt. hum. cand. te mogen noemen, zal nog een paar jaar zóó dóór moeten ploeteren, tot ik doctor in de klassieke letteren ben geworden. En mijn vóórland is dan, in het gunstigste geval, dat ik gymnasium-leeraar word en van tijd tot tijd, voor mij zelf alleen, daartusschendoor iets schrijf, in verzen of in proza, maar wat ik zorgvuldig moet blijven opbergen in een laadje van mijn schrijfbureau, omdat geen sterveling in dit land, zooals mij nu reeds van mijn eerste begin is gebleken, er eenig wezenlijk belang in stelt, immers het duidelijk genoeg gezegd, dus voldoende “letterkundig” vindt. Jacques Perk reeds zei tegen mij, dat ik eigenlijk geen dichter was en alleen maar “een geleerde” kon worden: hij was geen ernstig psychisch denkhoofd, maar heel diep achter mij heb ik hem dat nooit kwalijk genomen en daarom heb ik, toen hij door het raadselachtige Aanzijn weer neergeslagen werd, zijn werk uitgegeven en gepropageerd en zal ik dit laatste ook in mijn verdere leven blijven doen, eenvoudig omdat het dit verdient.’

Ik ging toen nog een beetje door met kalm peinzen aan Jacques Perk, ‘wiens beste deel, zijn ‘Mathilde’, nu tenminste, voor zoover het mij in dezen geheel en al averechtschen want psychisch-valen tijd mooglijk is gebleken, voor het Nageslacht is bewaard. Jacques Perk zelf is tijdens zijn leven, ook telkens afgekeurd en geweigerd, maar nu zijn aardsche verschijning is verdwenen, begint hij gelezen en dus gewaardeerd te worden, heel langzaam aan, en dat is mij een vreugd. Maar ik weer aan mijzelf denkend, want ik bestond nog met zwaar-bonzend hart en had mijn weg te maken; dacht: ‘Hoe zal het nu met mij gaan? De Koo, van den Amsterdammer, heeft

mij nog kort geleden, terwijl ik tegenover hem op een stoel mocht zitten, en hem iets aanbood voor zijn blad, zelf gezegd, terwijl zijn oogen mij fijn-spottend aankeken, en zijn mond sarkastisch glimlachte, dat ik mij in mijn “schrijfprobeersels”, dát was zijn woord, altijd met opzet gedwongen uitdrukte,[1)] omdat ik in waarheid niets te zeggen had en ik toch interessant lijken wou.’

Dat eindoordeel van den knappen hoofdredacteur - ik las zijn artikelen altijd met plezier, want zij verrieden een fijn-puntige geestesbegaafdheid, had mij inwendig, natuurlijk zonder dat ik het ook maar eenigszins liet merken, rillende doen schokken, terwijl hij het binnenkamers tegen mij zei, vooral omdat hij niet alleen zoo sprak, maar tegelijkertijd daarmee ook kort-af een eind maakte aan mijn medewerkerschap in zijn veelgelezen orgaan.

Het zag er dus in die dagen - ik kwam er ook niet toe om veel te schrijven, daar ik er toch nergens plaats voor vinden kon - in letterkundig opzicht niet vroolijk voor mij uit, maar goedmoedig dacht ik dan maar weer aan mijn in allerlei opzichten voor het leven veel beter toegerusten en schijnbaar vroolijken, maar toch psychisch-ernstigen Vriend, die in tegenoverstelling tot mijn gewoonlijk suf-levenloos-lijken moetende, want een beetje verlegenstilzwijgende, bleeke schraalte, ongetwijfeld zijn carrière wel maken zou in de zonderling-letterkundige Wereld van ons land in dien tijd, terwijl ik, zooals dat met half-melancholische naturen het geval kan zijn - ik moet er thans om lachen - mijzelf, als hij, Karel, eenmaal beroemd zou zijn geworden, dus in de verre toekomst, zag liggen als een lange witte sliert in een houten kist.

Maar het zou er weldra een beetje anders voor mij gaan uitzien. Ik werd nog wel geenszins een als eenigszins acceptabel beschouwd auteur, maar ik slaagde toch, ondanks de een beetje kinderachtige tegenwerking van een paar hoogleeraren (ik had geen college geloopen) voor mijn examen en ik voelde mij dus in den nazomer van 1884 veel inwendig-opgewekter, want losser dan ik in langen tijd was geweest. En ik zag toen Van Deyssel, aan wien ik dikwijls met hem hoog-stellende vriendschappelijkheid dacht, maar dien ik weinig ontmoette, plotseling terug op een mij, den vrij afgezonderd-levende en alleen een enkelen keer met een paar stille studieuse

1) Dit sloeg, wel te verstaan, op mijn eerste simpel-rustige proza-artikelen, die thans staan in het begin van 't eerste Deel der XIV Jaar.

menschen omgaande, plaats, zooals hij mij daartoe had uitgenoodigd om eens te komen zien, hoe het thans in zijn geheel veranderde omgeving met hem stond. Hij fungeerde n.l. niet langer als ‘zoon des huizes’, maar was mogen worden, in Plantage-Badlaan, een op zich zelf wonend jongmensch, die door de groote vertrekken, waarover hij geheel en al vrij te beschikken had, zoovele menschen, vrienden of goede kennissen, om zich heen kon verzamelen, als hij maar wou.

En ik gaf aan die vriendelijke uitnoodiging dan ook natuurlijk gaarne gevolg en in die breede, lichte, moderne kamers aangekomen, ontmoette ik daar een vroolijk gezelschap van jonge aspirant-letterkundigen, zoowel als van anderen met zich reeds eenigszins vestigen gaande reputatie, b.v. den aangenamen Jac. T. Grein met zijn levendig-kijkend en toch strak-blijvend zuidelijk gezicht, boven een dikwijls lachenden mond, waardoor de gelijkmatig witte tandenrij telkens te voorschijn kwam, zooals ik ook wel eens bij een meespeler in een tooneelvoorstelling had gezien, en die mij in mijn binnenst voorstellingsvermogen even sterk bijbleef, als de met hem contrasteerende, want ellenlange figuur van den soms op plechtigen toon, als die van een notaris of wethouder, met vooruitgestoken vinger pratenden heer Fonteyn, maar die daaronderdoor grapjes trachtte te maken, waarbij hij wel eens een der lange achterslippen van zijn zwarte jas in de hoogte tilde tot voor zijn sneeuwwit frontje, en de andere magere hand, met vooruitgebrachten witten vinger nadrukkelijk in de ruimte stak als hij iets voor hèm belangrijks aan de anderen mededeelen ging. Ik zelf zat als gewoonlijk tamelijk zwijgend, behalve als de een of ander mij persoonlijk toesprak: dan antwoordde ik vriendelijk met een paar woorden, maar zooals ik mijn heele leven van zelf bleef doen, ontwaarde ik spontaan alles, wat ik niet banaal behoefde te vinden, en zóó bewaarde ik het, zonder het te willen, in mijn diepste onbewuste Binnenste, totdat het nu plotseling weer in mij naar boven komt, zonder dat ik er moeite voor doe, omdat het schijnbaar zonder reden neerzonk in mijn diepsten Geest, en daar leven bleef.

En ik deel deze twee op zich zelf zeer onbelangrijke feitjes - ik heb geen van die beide heeren na dien tijd ooit meer ergens ontmoet - dan ook alleen maar mede, omdat het materialistisch-

gezinden agnostici een idee er van kan geven, dat het denkbeeld van een persoonlijke onsterfelijkheid niet zoo absoluut-dwaas behoeft te zijn, als het hun nu schijnt.

Ons daaglijksch aardsch, ons gewoonlijk meer oppervlakkig uiterlijk levend Wezen, van waar uit de meeste menschen spreken, en waarmee zij alleen rekening houden bij hun oordeelen, gaat natuurlijk door den diepen innerlijken schok van het sterven te niet. Wat zouden zij daar ook in een andere Sfeer mee kunnen beginnen? Maar het lijkt mij volstrekt niet onredelijk, om te veronderstellen, dat ons allerdiepst Inzijn, dat alleen echte kunstenaars en denkers, als zij schrijven, in zich zelf gewaarworden, want het voelen en weten, het belangrijke is, wat waarlijk overblijven kan van ons, 't zij dit dan alleen nog maar gebeurt, zooals ook Goethe, meen ik, dacht, bij hen, in wie die binnenste Indiepte sterk genoeg was, om op de aarde, heel anders als mechanisch-banaal te kunnen zijn, terwijl de overige weer in den Algeest vernevelen, 't zij allen onsterfelijk kunnen heeten.

Doch, dit laatste vraagstuk kan niet beantwoord worden door het zuiver-psychische Denken, en laat ik dus gaarne over aan het Geloof.

Maar de geniale Karel Thym zal zich misschien, als hij dit lezen wil, af gaan vragen: waar wil die vreemde Willem opeens heenzeilen? Doch dan kan ik hem gerust stellen, door hem de bedaarde verzekering te geven, dat ik, ondanks dezen zijsprong van mijn Geest, dien ik al jaren lang ergens elders, in een andere geestelijke studie heb willen maken, zonder dat ik er toe komen kon, daar ik altijd en overal zoo vol van alles ben, dat ik ondanks, zeg ik, deze particuliere mededeeling - ik heb reeds sinds kinderjaren, aan het persoonlijk Voortbestaan gedacht, - zijn nieuwsten bundel Kritieken, dien ik evenals al zijn vorige, een evenement in de geschiedenis onzer literatuur kan noemen, toch volstrekt niet uit mijn gedachten kwijt ben geraakt. Integendeel, wij zullen het weer over hem gaan hebben.

Lodewijk van Deyssel is iemand, die nooit van uit de daagsche buitenste hersenlaag, zooals die aan ieder, ook aan den banaalsten mensch eigen is, praat en die er allerminst uit schrijft. Of, indien hij dit soms wèl schijnt te doen, omdat hij het over heel alledaagsche dingen lijkt te hebben, dan merkt men toch aan het korte

moment, waarop hij zich als schijnt te bezinnen en de daarna gehoorde intonatie zijner stem, dat hij geenszins spreekt met een mechanisch Gewoonte-Zelf, waar andere meer doorsneê-menschen en praters van uitgaan, neen, dat ook die buitenste hersenenlaag altijd, zij 't bij gewone daaglijksche bezigheden flauwer, sterk bij hem gedrenkt wordt door zijn binnenste Inborst, die genoemd kan worden de Geest. En geschiedt dit reeds bij het mondelinge woord, nòch krachtiger en tevens scherper en juister treffend, vindt die als tot éénwording van psychische Diepte en meer uitwendig schijnende verwoording plaats in wat hij schrijft.

En deze stelling van mij, die nu geestelijk in mij wakker werd, wordt ook weer bewaarheid, want tot levende Realiteit gemaakt door dezen niet zoo heel lang geleden verschenen bundel Nieuwe Kritieken, waardoor hij toont nog dezelfde belangrijke want groote en diepe kritische Auteur te wezen, die hij reeds in zijn eerste begin gebleken is te zijn. Al is Van Deyssel in gestadige geestelijke vordring altijd Zichzelf gebleven, hij heeft toch, zoomin als eenig diep-levend auteur dat doet, ooit zichzelf, laat staan dan een ander nagepraat. Zoo min als voor een fijn kijker, de vele facetten van een kristal op elkander lijken: dit lijkt zoo en dat zoo, schoon het dezelfde diamant is, waar zij deel van vormen, zijn zij allen verschillend van kleur en glans en dus Wezen, zooals ook het Leven telkens verschillend lijkt, maar toch in zijn binnenst Wezen is het één. Dit vergeten kritische besprekers wel eens. Zij meenen, dat een auteur telkens iets anders, ja het tegenovergestelde van vroeger moet verkondigen, omdat zij vergeten, dat het zielsleven van een auteur - want uit de wezenlijke Ziel, uit de Binnendiepte komt alles bij hem, - geen pottebakkerij is, die nu eens dit vervaardigt en dan weer dat, maar een logische geestelijke Zelfontwikkeling uit eigen Diepte, waarbij er wel telkens iets anders komt, want de Oorspronkelijke Geest werkt durend voort, zoodat elke leeftijd van den auteur een verder geestelijk stadium van de Ziel laat zien, maar in zijn diepst innerlijkst Wezen, vormt toch al dat werk een Eenheid, omdat ook de Ziel van den Dichter en Denker een nimmer aantastbare levende Eenheid is.

Zoo is het ook bij Van Deyssel, gelijk het bij alle groot-levende Individualiteiten altijd en overal het geval is geweest.

Ik las dezen bundel kalm en onbevangen, evenals de wezenlijke

kritikus dat heeft te doen met alle werken, die hij onder oogen krijgt. Ik deed in mijzelf volkomen, alsof ik nog niets van Van Deyssel wist, ja, of ik nog nooit van hem had gehoord. En ik had dus geenerlei stellige opinie over hem: ik verwachtte dit niet en dat niet, zooals dat ook behoort. Want ieder lezer, die aan een boek begint en dat genieten wil, want er goed in doordringen, moet in eerste instantie heelemaal zich houden alsof hij dien schrijver nog niet kent. Dan eerst krijgt hij een zuiveren indruk, daar kan hij zeker van zijn en eerst dan als hij het boek uit heeft, mag hij, indien hij een waarachtig kritikus wil wezen, zich afvragen, nadat hij zich een juist oordeel over het pas gelezene gevormd heeft, hoe staat dit boek tot het vroegere werk van dienzelfden mensch?

Doch, helaas, ik merkte het levenslang, heeft men in ons Vaderland nooit zoo gedaan. Altijd begint men met een idée préconcue. Is het latere werk eenigszins anders als het vroegere, dan doet men geen moeite om dat latere te begrijpen, maar keurt het rondweg af; lijkt het daarentegen een beetje op het vroegere, in geest en essentie, dan zegt men even rond-weg maar ook even dillettantistisch-vluchtig: hij praat zichzelf ná.

En daarom wil ik hier nu het een en ander uit dit boek laten zien, om voor iedren intellectueelen en tevens waarachtig-voelenden lezer te bewijzen, dat Lodewijk van Deyssel natuurlijk wel altijd zichzelf blijft, omdat hij een psychische eenheid is, maar toch telkens iets nieuws zegt, omdat hij een andere facet van zijn kristallen Geest laat zien, zijn Geest, die wel een kristal is, maar toch tegelijkertijd en vóór alles een diamant.

Ja, de geest van Van Deyssel - ik bedoel, heusch, niet alleen zijn geestigheid, - zal nog vele geslachten lang - want och, wát blijft voortduren door b.v. tienduizend jaren heen? - blijven opstaan in de letterkundige geschiedenis van ons land.

Men vindt hier drie-en-veertig ook latere geslachten treffen zullen blijvende weerspiegelingen vastgehouden van belangrijke geestelijke realiteiten, menschen zoowel als dingen, zooals deze zich voor kunnen doen, wanneer onze groote tijdgenoot hen aandachtig bestaart. Ik noem hier slechts een aantal van de mij op dit oogenblik meest interesseerende onder hen. Einstein, Bolland, Timmermans, Erens, Boutens, Dumas père, Heinrich Heine, Maurits van der Valk, Jacobus van Looy, Spengler, Novalis, enz. Maar ik zie, dat

ik hen eigenlijk allen zou moeten noemen, want al die menschen kunnen mij meer of minder schelen, omdat ik altijd belang heb gesteld *niet* in mijn eigen onbelangrijk menschelijk Zelf, waar ik slechts weinig op heb gelet, maar wel in de Verschijningen en verschijnselen, die opkomen door alle tijden heen, en die ik dan waarneem en beoordeel niet met mijn daaglijksche gedachten die, door de bank heen, tamelijk onbeduidend en eenvoudig zijn, maar met mijn diepste Wezendheid, die daarachter, schuilt, en die hoe ouder ik wierd, ook hoe langer hoe dichter bij mijn rustige alledaagschheid schijnt te komen en met haar communiceerend, haar den vrede des gemakkelijken levens en ongestoord denkens verschaft.

En dit blijkt bij Van Deyssel hetzelfde geval te zijn, hij staat thans in zijn volledige geestelijke ontwikkelingskracht boven alles in het leven, of liever gezegd in de Wereld. Alleen is hij één keer, volgens mijn meening, wat al te straf tegen een auteur, en wel waar hij zegt, dat Novalis geen groote Kunst heeft gemaakt. Och, twee elk op zijn eigen wijze, geestelijk even verre menschelijke Wezens, zooals hij en ik, kunnen toch nog soms eenigszins verschillend over denzelfden auteur beslissen. En zoo kan ik voor mij zelf verklaren, dat Novalis' ‘Hymnen an die Nacht’ mij wel degelijk lijken te behooren tot de schoonste Poezie, die het groote Duitsche volk in de 19e eeuw heeft voorgebracht.

O, het literaire oordeelen, zoodat dit objectief is en de resultaten door alle verdere eeuwen stand kunnen houden, is zoo ontzettend moeilijk, dat slechts een paar van allersubtielst-literair ontwikkelden, die dus tevens scherpe peilers naar den achterbodem der kunstwerken mogen heeten, er toe in staat kunnen worden geacht.

Ik zal als voorbeeld een bewijs uit mijn eigen ervaring geven. Als knaap van 18, 19 jaren vond ik de treurspelen van Schiller ‘prachtige’ literatuur. En vooral was ik zóó gaan voelen, sinds ik de toen beroemde Clara Ziegler op het tooneel als Maria Stuart had gezien. Doch heel kort daarop las ik Goethe's Ifigeniën, zoowel als zijn Torquato Tasso, die mij, zij 't op een andere want meer redelijk-rustige wijze bijna even sterk troffen als mij dat, door al dien tijd heen, reeds de poezie van Percy Byssche Shelley had gedaan. Maar Novalis, dien ik toen ook al kende, want in eigendom

had, in de oude eendeelige uitgave, door Ludwig Tieck bezorgd, zei mij toen niet zooveel. Doch langzamerhand raakte ik heelemaal van Schiller af: als ik zijn treurspelen ging lezen, klonken zij slechts weinig nog in mij door; ik vond hen te redenaarsachtig gesteld, evenals zijn lyrische gedichten, die ik, inwendig-sterk eenvoudig en niets om innerlijk-leege, uiterlijke opwinding gevend mensch nooit heb kunnen genieten met onverdeeld pleizier.

En wat Novalis betreft, ik vond hem wel als Schiller belangwekkend, vooral om de ‘Fragmente’ die ik in een ondertusschen machtig gewordene latere editie wel eens met genoegen doorzag, hier en daar iets aardigs, want mij sterk aantrekkends vindend, doch zijn verzen keek ik niet meer in, die ken ik wel, dacht ik kordaat.

Doch in het jaar 1905 gaf mijn goede kennis, de kunstzinnige uitgever S.L. van Looy, met wien ik het altijd voortreffelijk heb kunnen vinden, zonder dat er ook maar één enkel minder-vriendelijk woord tusschen mij en hem werd gewisseld, mij de verblijdende opdracht een bloemlezing uit de gedichten van Heinrich Heine te maken. En ik dus weer aan het mij met mijn heele Wezen verdiepen in allerlei Duitsche Dichters ten behoeve mijner Inleiding tot dat boek, dat in 1906 verscheen. En zoo kwam ik ook tot Novalis: ik had diens verzen stellig in geen twintig jaar onder oogen gehad. En hoe verrast voelde ik mij dus, toen ik merkte, dat ik zijn Hymnen an die Nacht zoowel als zijn Geistliche Lieder met sterk-zachte geestelijke ontroering te genieten wist. Wat mij als jongen man vrijwel zoo koud als een steen had gelaten, omdat de psychische achtergrond der verzen mij slechts heel weinig raakte, greep mij thans, in 1905, als het ware aan tot in de fijnste vezelen van mijn hart. En dat is bij mij zoo gebleven tot heden, zoodat ik thans nog wel eens in verloren oogenblikken mijn tegenwoordige editie van J. Minor, die ik evenals die van Heilborn bezit, nog wel eens opensla, om mij te verheugen in de fijne muziek zijner verzen of in zijn gedachtenleven met den diepen, vaak waren, maar een enkel keer een beetje grillig-schijnenden Ondergrond ervan.

Zóó staan dus Van Deyssel en ik, elk op zijn eigen vaste plaats tegenover die veel te jong in het Eeuwige verdwenene Duitsche dichterfiguur. Wie van ons beiden heeft gelijk? Laten wij elkaêr

maar eens gemoedelijk aanzien: de Toekomst der Tijden alleen kan hier beslissen en zelfs deze misschien zal dit nooit doen.

En dit leid ik hieruit af: het dichterlijke hoofdwerk van mijn leven, mijn Binnengedachten, waarin mijn altijd intensief-levende Binnenste Geest, zonder dat het mijn daaglijksch Zelf eenige moeite kost, dus geheel en al door eigen Kracht onder woorden brengt zijn gedachten over de beteekenis van het Eeuwige, zoowel als van mijn daarmee in verband blijvend sterfelijk leven, die spontane, eigenlijk buiten mij om gebeurende verzenreeks, wordt door vele dieperdenkenden, m.i. natuurlijk terecht, op breede wijze gewaardeerd, terwijl enkele anderen daarentegen, die het even goed meenen, soms zeggen willen: Wat hebben wij daar nu aan? Doch dit laatste komt dan m.i. ten eerste, omdat deze gedichten, die in psychisch opzicht allerreëelst zijn, want een altijd, van kind af, in mij aanwezig geestelijk Leven betreffen, en daarvan verhalen, zich bewegen in een geestelijke sfeer, waar zij zelf nog niet aan toegekomen zijn, in zichzelf, zoodat alles, tot zelfs het voornaamste, mijn diepziende aanschouwing van deze er het meest op aankomende dingen, hun volkomen blijft ontgaan. Ik hecht in die verzen aan geen enkele menschelijke voorstelling of dogma: neen, zij rijzen uit denzelfden dieperen Grond, waaruit al die onderling zeer onderscheidene menschelijke scheppingen te voorschijn rezen, maar ik zelf positiveer niet, neen, ik blijf, waar ik als Dichter moet zijn, in de Oersfeer der Poëzie, evenals Novalis dit in zijn ‘Fragmente’ deed. Maar hij schreef dan zijn bevindingen op in Proza, dat daardoor dikwijls vaag kan schijnen, terwijl ik zelf daarentegen, of liever mijn dieper Onbewust Inzijn uit denzelfden Oergrond als hij put, en er waarheden en verbeeldingen uit omhooghaalt, die door dat Inzijn, dus door mijn Ziel, dan gezongen en soms gebeeld worden tot de bij haar passende Poëzie.

Mijn innerlijke geestelijke en eindelijk psychisch wetende ontwikkeling als Mensch en Schrijver is gelukkig, evenals die van mijn - hij vergunne mij de opmerking - geestelijken Metgezel Van Deyssel, een altijd standhouden blijvende en voortdurend, zij 't langzaam en geleidelijk vorderende, kunnen zijn.

En daarom kan ik dit nieuwste boek, dat een der mooiste, want fijn-degelijkste is van alle, die ik ooit als een zijner kritische werken las, begroeten als het teeken van een nog jaren lang durende

toekomst, waarin hij Karel Alberdingk Thym, de nooit nog gebrokene of verslapte, ons zal kunnen verheugen met den nimmer uitputbaren rijkdom van zijn altijd even stevig als flink-blijvenden Geest.

Talenten verschijnen en vergaan ook weer bij trosjes: maar het alleen-echte, het diep-in psychische Levende, dus ook de Kunst en de beoordeelingskracht van Karel Alberdingk Thym, zullen altijd blijven bestaan.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

In de achttiende eeuw erkende een oud-Fransch volksgezegde, dat wat onzedelijk werd geacht aan dèze zijde der Alpen, wel eens als zedelijk werd beschouwd aan gene zijde. In zekeren zin heeft deze erkenning in het algemeen nog niets van haar waarheid verloren. De Roemenen gaan er wel prat op, dat zij afstammen van de oude Romeinen, doch reeds hun taal, ofschoon tot de Latijnsche taalstam behoorende, bewijst dat deze afstamming in de eeuwen niet onvermengd is gebleven met Slavische en, wat erger is, Zigeuner bijmengsels. Wat kan het ons schelen? Elk volk heeft recht op eigen aard, levensinzicht, zeden, en wanneer het Roemeensche volk nu een koning toejuicht, die meervoudig woordbreukig is: jegens zijn volk, zijn vrouw, zijn zoon, de twee vrouwen, die hij in openlijk schandaal moeder maakte, die thans, als koning, opvolger wordt van zijn eigen zoon, die dan later weer opvolger moet worden van zijn vader, dus tweemaal in zijn leven koning zal zijn, dan halen wij er onze schouders bij op en denken: ‘het is daar in Roemenië een lief zoodje Zigeuners onder elkaar. Zij kijken niet op zoo'n beetje woordbreuk. Wanneer Nederlanders, bijvoorbeeld, zoo iets verouderds in eere houden als plichtsgevoel, en daaraan soms hun levensgeluk opofferen, dan begrijpen zij dit niet, vinden ons dwaas. Hun stelregel is: ‘èèrst leven, dat wil zeggen: genièten naar de impulsiën. van het oogenblik, dan de rest’.

Met zulk een volk heeft Carol, ondanks dat zijn steeds half-geopende mond hem een dom en zinnelijk voorkomen geeft, gemakkelijk doen. Wat er van zijn particuliere leven bekend is, niet alleen van het zijne, doch ook van dat zijner moeder, van zichzelve een Engelsche prinses, van zijn broêr Nikolaas, die nu

maar liever van het regentschap afwilde, omdat hij met een vriendin - ook zij getrouwde vrouw, maar wat komt een beetje huwelijkstrouw meer of minder er in Boecharest onder de hoogere klasse op aan? - een gelijk gevalletje had als zijn broer Carol met Zizi Lambrino en mevrouw Loepescoe, en aan het kraambed van zijn liefje wordt gewacht, ik herhaal: wat er bekend is van het familieleven dier vorstelijke Zigeuners zou meer dan voldoende zijn voor het Engelsche volk, voor het onze, voor het Belgische om hun elk gezag te ontzeggen. Niet alzoo in Boecharest, reeds vroeger door mij een groot openbaar bordeel genoemd. Daar kan Carol een populair koning zijn, en, zooals zijn Zigeuner-onderdanen zeggen: ‘God schenke hem duizend jaren’.

Maar in dit korte maandelijksch overzicht moeten er ernstiger dingen behandeld worden dan het spel van kroon en liefde door de verschillende personen der Roemeensche dynastie. Dit ernstige is in de eerste plaats wat er gebeurt in Britsch-Indië, en daarmee in verband het gepubliceerde eerste gedeelte van het rapport der Commissie-Simons. Dit rapport is een meesterstuk van duidelijke en logische uiteenzetting, maar natuurlijk kan het den Britsch-Indischen opstandelingen, want geen andere naam past op Gandhi en zijn aanhangers en volgelingen, niet bevredigen. Hindoestan is een door Britsch regeeringsbeleid en Britsche kracht tot orde en bloei gebrachte baaiert: zeven groote religies met elkaar en tegen elkaar in strijd, 222 verschillende talen, 319 millioen inwoners verschillend van ras, 2300 verschillende kasten, waarvan 43½ millioen zoogenaamde ‘Pariahs’, door hun geloofsgenooten van hooger orde ‘onaanraakbaren’ geacht. Dit en duizend en drie andere vraagstukken, het een nog moeilijker op te lossen dan het andere, immers wortelende in een verleden van duizenden jaren, dat door de Britsche overheersching, ofschoon deze in ging tegen den aard-zelf der bewoners van het groote ‘keizerrijk’, tot Westersche gisting gebracht, veroorzaken, dat er voor de ernstige gebeurtenissen, welke in het rijk van Britsch-Indië tot uitbarsting zijn gekomen, nauwelijks een andere oplossing is dan die van een sterk regeeringsbeleid. Want wat Gadhi en de zijnen begeeren kan in het belang zelf der gevarieerde bevolking onmogelijk worden toegestaan.

‘Ondanks de gretigheid, zegt het rapport, waarmede het poli-

tieke Indië de moderne begrippen over regeering aanvaardt, blijft het aloude sociale systeem van het Hindoeïsme met zijn star samenstel van ontelbare kasten, van Brahmaan bovenaan tot pariah onderaan, het leven en de gedachten van meer dan tweehonderd van de driehonderd twintig millioen inwoners hardnekkig beheerschen, met een gezag, waarvan men zich in de Westersche wereld geen voorstelling kan maken. Het eenheidsgevoel groeit, doch dit is hoofdzakelijk het resultaat van het jongste stadium van Indië's geschiedenis gedurende hetwelk de invloed en het gezag der Britsche heerschappij over het geheele gebied het mogelijk hebben gemaakt te spreken over Indië als over een enkele eenheid. Dit heeft de strekking om voor den vluchtigen waarnemer de bonte verzameling van rassen en gelooven, die het geheel vormt, te verduisteren. Twee andere invloeden, die de unificatie bevorderen, zijn het overheerschen van de Engelsche taal als algemeen verkeersmiddel onder ontwikkelde menschen in Indië en de groei van de hartstochtelijke vastbeslotenheid onder de politiek georiënteerde klassen van alle Indische rassen en gelooven voor Indië als eenheid aanspraak te maken op de plaats die het in de wereld toekomt. Het zou een groote vergissing zijn om geografische afmetingen of statistieken over de bevolking of de ingewikkeldheid van de gelooven, kasten en talen de beteekenis van wat men de Indische nationalistische beweging noemt te doen verkleinen. Het is waar, dat de hoop van slechts een heel kleine fractie van de vele volken van Indië er rechtstreeks bij betrokken is; het moge waar zijn, dat de leiders er van niet weergeven de actieve gevoelens van de massa der mannen en vrouwen van Indië, die zoo goed als niets van de politiek afweten en in hun dagelijksche beslommeringen opgaan, maar niettemin, hoe beperkt ook in aantal vergeleken bij het geheel, maken die leiders er aanspraak op te spreken namens het geheele volk; in Indië heeft de nationalistische beweging het karakteristieke element van al dergelijke bewegingen in zoover, dat zij alle krachten concentreert die opgewekt worden door een oproep gericht tot de nationale waardigheid en het nationale zelfbewustzijn.’

In 1921 had Britsch-Indië een bevolking van 247 millioen en de Indische staten 72 millioen. Wat het ingewikkelde taalstelsel betreft, heeft geen enkele inheemsche taal zulk een groote ver-

spreiding als het Engelsch, maar slechts 2½ millioen kunnen het lezen en schrijven. De taal die onder de bevolking het meest in gebruik is, is het Hindoesch, maar het is er verre vandaan dat het algemeen verstaan wordt in heel Indië, waarin in het geheel 222 inheemsche talen zijn.

De Commissie legt voorts nadruk op het overheerschend landelijke karakter der bevolking en zegt dat het wel heel langzaam moet gaan met het verscherpen van het algemeene politieke onderscheidingsvermogen en het verruimen van den horizon dier landelijke bevolking, die zich thans bepaalt tot de traditioneele belangstelling, waarin zij geheel opgaat, in weer en water en oogst en vee met een reeks feesten en familieplechtigheden en vrees voor hongersnood.

Slechts 10,2% van de bevolking leeft in de steden (in Engeland 79%), terwijl juist onder dezen hoofdzakelijk diegenen gevonden worden die zich voor de politiek interesseeren. In de steden zijn het de advocaten en de journalisten die overheerschen als leiders van de Indische politieke opinie en uit wier rangen de propagandisten, candidaten en vertegenwoordigers van alle politieke partijen en gemeenschappen voortkomen.

De verscheidenheid in godsdienst is volgens het rapport schier oneindig. Het Hindoeïsme is een godsdienst welke op schier elk punt de gewone handelingen van het dagelijksch leven raakt en vormt een filosofie van het bestaan die een geheel anderen kijk geeft dan de godsdiensten van het Westen. Verspreid tusschen 216 millioen Hindoes leven bijna 70 millioen Mohammedanen, vertegenwoordigers van een geheel verschillend type van beschaving. Het verschil in ras, het verschil in rechtsstelsel en het niet voorkomen van huwelijken onderling vormen een daadwerkelijken slagboom. Er is een fundamenteele tegenstelling, zich telkens uitend bij maatschappelijke gebruiken en economischen wedijver zoowel als in de wederzijdsche godsdienstige antipathie. In weerwil van veel vriendelijkheid als buren bij gewone zaken en ondanks alle pogingen door mannen van goeden wil in beide gemeenschappen gedaan ter bevordering van eendracht tusschen Hindoes en Mohammedanen, vormen de afgunst en de tweedracht tusschen die beide machten een der voornaamste struikelblokken voor een vlotter en sneller vooruitgang.

De verdeeling der bevolking tusschen Hindoes en Mohammedanen vormt een der ernstigste complicaties voor het Indische staatsbeleid. De tegenstelling tusschen deze twee gelooven wordt in Indië nog verscherpt door de godsdienstige practijken. De vrome Hindoe beschouwt de koe als een wezen van groote vereering, terwijl het plechtig offeren van koeien of andere dieren een kenmerk vormt van het jaarlijksche Mohammedaansche feest. Muziek door Hindoes op straat gespeeld bij een optocht met een afgodsbeeld of in verband met een huwelijk kan weleens samenvallen met een Mohammedaansche dienst in een naburige moskee en dit geeft aanleiding tot botsingen.

In het hoofdstuk over de kasten en de pariahs wordt er op gewezen, dat iedere Hindoe noodzakelijkerwijs behoort tot de kaste van zijn ouders; daaraan is niets te veranderen. Uit een stelselmatige classificatie is gebleken dat er 2300 kasten zijn. Ongeveer 30% der Hindoe-bevolking behoort tot de pariahs; de pogingen om in den toestand dezer pariahs verbetering te brengen vorderen slechts langzaam.

Het rapport besluit met de volgende zinnen:

‘Het Britsche volk, zoo lang gewend aan zelfbestuur, moet wel sympathiseeren met de Indische beweging, zelfs wanneer het enkele uitingen er van betreurt. Wij hebben ons woord gegeven om Indië op zijn weg voort te helpen en een constructieve poging hiertoe is noodig. Naar onze opinie vinden de ergste kwalen, waaraan Indië lijdt, hun wortels in sociale en economische gebruiken, welke reeds lang bestaan en die alleen kunnen worden verbeterd door een actie van het Indische volk zelf. Het is veel minder waarschijnlijk, dat zij worden verbeterd wanneer de blaam voor het voortduren er van, hoe onredelijk ook, op anderen kan worden geworpen. Wij verlangen de krachten der publieke opinie die in Indië bestaan geconcentreerd te zien en geschikt gemaakt voor het practische werk der hervorming; alleen wanneer de moeilijkheden eener constructieve politiek werkelijk onder het oog worden gezien, begint het onvoldoende van algemeene frases te worden beseft.’

Het jammerlijke feit is, dat de tegenwoordige samenleving, welke zich thans uitstrekt over geheel de wereld, niet alleen lijdt aan den kanker van haar kapitalistisch-nationale tegenstrijdig-

heden, doch tevens vergiftigd is door de pijnverdooving der politieke frase, welke hen, die lijden of ontevreden zijn, paait met de belofte van een dadelijk te verwerkelijken *fools Paradise* (Paradijs van gekken). Lord Balfour's onwijze politieke belofte, dat de in Oost-Europa nog steeds, doch niet steeds onschuldig, verdrukte Joden in Palestina een vaderland zouden kunnen vinden, ‘zoo Joodsch als Engeland Engelsch is’, heeft het Engelsche volk reeds tot de erkenning gebracht, dat een wereldrijk, 't welk een grooter getal Islamieten telt dan welke ander koloniseerende natie ook, steeds rekening heeft te houden met de verkregen rechten der volgelingen van den Profeet. De Joden zijn met al het fanatisme, dat hen in de jaren na den oorlog opnieuw is gaan kenmerken, immers hun maatschappelijke invloed is in alle landen onberekenbaar, door een verbasterd Christendom heen, eens in hun volksleven ontstaan, nog steeds de zelfde niets ontziende nationalisten als tweeduizend jaar en langer geleden, en beweren, dat zij en zij alleen recht hebben op het zoogenaamde ‘Beloofde Land’. Daar leven echter nu hun rasbroeders, de Arabieren, en die denken er niet aan zich door de, het is waar, maatschappelijk vaardiger Joden te laten verdringen.

Engeland is slechts ‘mandataris’ over Palestina, en het wordt daarom tot verantwoording geroepen door de Joodsch-kapitalistische gemeenten overal, wijl het voor den eerstkomenden tijd de Joodsche immigratie in het ‘Beloofde Land’ beperkt. Van alle kanten krijgt de Britsche ‘mandataris’ verwijten te hooren, en men roept hem toe: ‘ga uit Palestina weg, als gij het land voor nieuwen toevloed van Joden sluit’. Het brave ‘Journal de Genève’ leest hem op duidelijke wijs de les: ‘Men heeft den Joden plechtige en bepaalde beloften gedaan. Men heeft hen gemachtigd met hun geld en hun arbeid het “Beloofde Land”, dat sinds eeuwen in achterlijken toestand verkeerde, te ontginnen. En thans zou men hun zeggen: “het experiment heeft lang genoeg geduurd, de grens wordt gesloten”? Heeft Engeland nog geen moeilijkheden genoeg in de wereld om ook nog 25 millioen Joden tegen zich in het harnas te jagen ter wille van de Arabieren’?

Helaas, ja. Engeland heeft moeilijkheden genoeg. Maar van de 25 millioen Joden heeft althans een belangrijk deel het nog niet zoo kwaad in de landen, waar zij op hun wijs het ‘overal waar

het mij goèd gaat is mijn vaderland' toepassen, en dit denkt er niet aan er van daan te gaan. Deze Joden pleiten - en dit strekt hun tot eer! - voor hun minder bevoorrechte geloofsgenooten. Maar zij moesten daarbij niet vergeten, dat Engeland rekening heeft te houden met een viervoudig grooter aantal Islamieten, dat het niet kan goed keuren, dat in het stellig ten minste sinds vijftien eeuwen grootendeels Islamietisch geworden 'Beloofde Land', de tegenwoordige inwoners niet zonder bedenking een invasie zien van Joodsche broederen, die door hun eigenaardige geestesgesteldheid veel geschikter voor het moderne leven zijn geworden dan zij zelven. Het 'Beloofde Land'? Lord Balfour, die tijdens zijn leven doorging voor een wijsgeer, zij 't ook van cynischen aard, had beter gedaan. Jehovahs belofte nièt te herhalen, door den Joden in de Verspreiding een land te beloven, dat hun verre voorvaderen eens hebben bezeten, 't is waar, doch door allerlei oorzaken, waarvan er een was, dat zij zich Gods uitverkoren volk achtten, verloren. De moderne wereld staat open voor iederen, doch niet meer voor een ongeteld aantal immigranten. Al behooren deze dan tot Gods uitverkoren volk.

Het Engelsche volk kan ten spijt van zijn 'Labour'-regeering zijn land niet meer 'merry old England' noemen. Onweerswolken pakken zich ook over zijn bloeiende landouwen samen en bij nader beschouwing blijft het nu maar liever wat het steeds is geweest: een eiland, dat van geen tunnelverbinding met Frankrijk wil weten. Alles pleit er tegen, vinden de Engelsche onderzoekers. Onberekenbaar zijn de kosten van den aanleg. Het kapitaal dat aan de onderneming moet worden besteed, oneindig veel grootscher dan onze gedeeltelijke drooglegging van de Zuiderzee, zou veel te lang onproductief moeten blijven, en dan zouden de voordeelen van een tunnelverbinding wel eens kunnen tegenvallen; voorts is het geen onderneming, waaraan een zeer groot aantal thans werkloozen zou kunnen arbeiden; een tunnel zou de eilandstrategie van Engeland geheel omverwerpen en het Britsche militarisme noodzaken tot aanleg van zware versterkingen aan de uitmonding, en dit nog wel, terwijl de bestaande Kanaalscheepvaart er aanzienlijke schade door zou lijden. Dus geen tunnel onder het Kanaal.

Pakt een dreigende oorlogsbewolking zich al samen over heel

de wereld, zij mag ons niet blind maken voor het licht, dat er doorheen straalt. Onze hoog vereerde landgenoot, de groote rechtsgeleerde, Mr. B.C.J. Loder, heeft wegens zijn hoogen ouderdom, deze echter verloochend door de bezielende kracht van zijn nog jongen geest, zijn hoog ambt als president van het en rechter in het Permanent Hof van Internationale Justitie neergelegd, doch een uitnoodiging voor een eeremaaltijd aanvaard van den ‘Nederlandschen Journalistenkring’. Daarbij hield hij een rede zoo bezielend en zoo bezield, dat hij hen, die hem in eerbiedig zwijgen aanhoorden, een aartsvader toescheen, die, hoog op een berg van doorleefd denken, over de oppakkende onweerswolken heen, het licht der toekomst aanwees. Zijn rede was grootsch, indrukwekkend, bemoedigend, een weldaad kortom, en zij verkernde zich, al bezigde de hooge grijsaard die woorden niet, in de spreuk der ‘Afrikaanders’: ‘Alles zal recht kom’!

God zegene hem!

Bibliographie.

Aug. van Cauwelaert. *Het licht achter den heuvel.* - Amsterdam z.j. P.N. van Kampen en Zn.

De handeling van dezen Vlaamschen roman speelt in de eerste jaren na den oorlog. Aan den geest van het verhaal zou men dat niet zoo dadelijk merken. Van de ontreddering, door de oorlogsgebeurtenissen te weeg gebracht, is niet veel merkbaar. Er wordt wel het een en ander van verteld, maar de geest is niet voelbaar gemaakt. Daardoor maakt het boek in 't eerst een slappen indruk. Later wordt het veel beter; het begint gaandeweg te boeien; het geeft een goed en duidelijk beeld van de sociale veranderingen in Vlaanderen na den oorlog. Ook de personen leven. Zeer goed is Baltus, de stugge boer, de werker, die vast van wil, doorzet, tegen het zich verzettende feudalisme in. Goed is ook zijn zoon Willem, de intellectueel, fijner van geest dan de vader, maar ook wankeler van karakter, weifelend in zijn liefde tusschen twee vrouwen, tot hij ze beide opgeeft. Ook de bijfiguren zijn verzorgd, en al is het het verhaal hier en daar wat langdradig en wat zwaar op de hand, er is toch veel goeds en moois in, en de diepe, ernstige gevoelstoon maakt het zelfs heel sympathiek.

Sam. Goudsmit. *Jankef's jongste.* - Amsterdam 1929. Em. Querido's U.M.

Eigenlijk geen roman in den zin van een voortschrijdend verhaal met handeling en een slot. Het is voornamelijk beschrijving; minutieus, en van stukje tot beetje, wordt het leven verteld van een arm en onbeschaafd Joodsch gezin, en speciaal het leven van Eli, den jongsten spruit uit dat gezin. Beschrijving van het milieu, in een groot aantal tafereelen, waarbij telkens kleine voorvallen als uitgangspunt dienen. Door deze arbeidsmethode herinnert het boek aan veel proza-werk uit de negentiger jaren: Goudsmit is dan ook te beschouwen als een uitlooper van die

periode van realisme. Hij mist ook het kenmerk niet van die merkwaardige schrijversbent, dat de behandeling nu en dan overslaat in een rauw naturalisme.

Sam. Goudsmit is geen veelschrijver, en wat van zijn hand van de pers komt, is doordacht en doorwerkt. Dat zijn ook de eigenschappen van dit boek. Menigmaal valt een kleurige plastiek te waardeeren, en speciaal waar het typeerend Joodsche van toestanden en gebeurtenissen wordt verteld, weet de schrijver de aandacht van den lezer te wekken. Maar zijn boek is zeer omvangrijk, en ik heb mij bij de lezing niet kunnen ontworstelen aan het gevoel, dat het nog al eens op hetzelfde neerkomt; wel zijn het telkens andere gevalletjes, maar de behandeling is te eenvormig om op den duur te kunnen boeien. De auteur mist de begaafdheid van Heijermans, die, dit procédé van detail-beschrijving naturalistisch toepassend, tegelijk dramatische spanning in zijn werk bracht. Deze opeenvolging van kleine gevoels-explosies wordt op den duur eentonig.

Dr. K.F. Proost. *Heroën der letteren.* Inleiding tot de wereldliteratuur. - Assen z.j. Van Gorcum en Comp.

De ondertitel ‘Inleiding tot de wereldliteratuur’ belooft meer dan het boekje geeft, meer dan het geven kàn. In een bestek van nog geen honderd bladzijden worden hier beschouwingen gegeven over Homerus, Dante, Shakespeare, Cervantes, Vondel, Molière, Goethe, Ibsen, Björnson, Dostojewski, Tolstoï en Strindberg. Alleen door deze mededeeling kan de lezer begrijpen, dat het woord ‘inleiding’ hier in zeer beperkten zin opgevat moet worden.

Toch viel het boekje mij verbazend mee. Er staat van al de genoemde grootheden natuurlijk wel niet véél in, maar wat er staat, is over het algemeen treffend juist, en resumeert in enkele volzinnen, wat de kern is van het behandelde werk; want van elk der kunstenaars wordt een hunner voornaamste werken speciaal behandeld. Zoo wend het een boekje, dat wel degelijk waarde heeft. De schrijver zelf zal zeker niet veronderstellen dat men, als men het werkje gelezen heeft, thuis is in de wereldliteratuur. Maar

voor hem, die de besproken kunstwerken gelezen heeft, verheldert het stellig het herinneringsbeeld van het gelezene, omdat de auteur zoo treffend den aard van die werken omschrijft; wie ze niet gelezen heeft, zal door het boekje opgewekt worden om er kennis van te nemen, want Dr. Proost schrijft op een animeerende wijze; hij doceert niet, maar hij vertelt met die liefde en die toewijding, die zich zoo makkelijk op anderen laten overdragen.

Korneel Goossens. Marionet speelt zelf. - Amsterdam 1929. 'De Spieghel'.

Weer een verhaal van de armen van geest. Die stakkerds hebben, van Keesje het Diakenhuismannetje af, al wat keeren model moeten staan in de litteratuur. De moderne Vlamingen weten ze ook te exploiteeren. Antoon Thiry heeft er al een heele serie afgewerkt. Korneel Goossens probeert het met Desireeke, een mannetje uit den 'hof van Oliveten' (Thiry heeft in die contreie ook al geëxperimenteerd), een dwerg, die vroeger danste op kermissen en tooneel speelde, en nu vereenzaamd woont bij de andere oudjes op het hofje. Dan wordt hij verliefd, niet op een gewone vrouw, maar op een reuzenpop, een van die wanstaltige gedrochten, zooals ze met carnaval in het Zuiden worden rondgedragen. Deze groteske juffrouw wordt een soort madonna voor hem; hij draagt zijn innigste vereering aan haar op en vertelt haar zijn heele verleden. - Ik moet bekennen, dat het mij moeite kostte, mij den gemoedstoestand van Desireeke in te denken; dat is nog heel wat anders, dan de liefhebberij van het diakenhuismannetje, om zij eigen begrafenis te betalen. Het is voor mijn gevoel dan ook een wazige en onwaarschijnlijke historie gebleven. Een 'liefde', als die, welke ons hier wordt beschreven, ligt zoozeer op het terrein van het pathologische, dat wij haar niet accepteeren bij een min of meer geborneerd mannetje, gelijk Desireeke zich aan ons voordoet. Buiten de onwezenlijke liefdesgeschiedenis om, komen in de vertelling wel fijne opmerkingen voor, notities die bewijzen dat de schrijver niet de eerste de beste is. Ik heb trouwens nog een boekje van hem gelezen: 'Judokus' (verschenen bij dezelfde uitgeefster); daarin toont zich de schrijver van een beteren kant dan hij het in dit boekje doet.

Ward Vervarcke. *Losse blaadjes.* - Amsterdam z.j. N.V. Uitg.-Mij. 'Kosmos'.

Herman Teirlinck schreef voor dit boek een korte inleiding. Hij prijst het werk van den auteur, maar hij plaatst ook de voorbehoudende opmerking: 'Ik weet niet welke plaats gij morgen in de letterwereld zult innemen.' Deze houding lijkt mij juist. De 'Losse blaadjes' zijn stellig niet zonder verdienste. Het zijn korte notities in proza, sommige in verhaalvorm opgezet, andere alleen beschrijvend. De auteur toont zich daarin wel een goede opmerker, en geeft veel mooie voorbeelden van persoonlijke visie, tusschen veel modern cliché-werk; allerlei stijlgebloemte, dat sedert '80 al lang gemeengoed is geworden, en waarvan tallooze scribenten, vooral in de journalistiek, met meer of minder handigheid gebruik maken. Bij Ward Vervarcke is het zeker geen opzet, maar hij heeft nog niet het feillooze vermogen om het echte van het onechte te onderscheiden; als hij een jong schrijver is, wat ik vermoed, en hij bezit werkelijk het talent, waarvan dit boek met zijn gebreken een belofte aflegt, zal hij later zien, dat veel, wat hem nu in deze bladzijden oorspronkelijk van vinding lijkt, in werkelijkheid slechts onbewust ontleend is. Ongetwijfeld is het al iets, maar het is nog te zwak en te fragmentarisch om geestelijkvolwassenen te kunnen boeien.

George Kettmann Jr. *De glanzende draad der goden.* - Amsterdam 1928. Mij. voor goede en goedk. lectuur.

De schrijver van dezen roman wil een tegenstelling uitbeelden. Aan den eenen kant de wereld van de onpersoonlijk-maatschappelijken; zakenmenschen, lieden, wier doel het is, in het leven te arriveeren. Aan den anderen kant de wereld van de idealisten, wien het hooghouden van hun individualiteit gaat boven het maatschappelijke slagen. De industrieel Fellinger en de schilder Monset zijn de voornaamste typen van deze groepen. Van den eenen kant naar den anderen gedreven wordt Delmaere, de jonge uitvinder, de hoofdpersoon van den roman. Hij heeft een uitvinding gedaan, die het mogelijk maakt, kunstzijde te vervangen, en komt daarmee in aanraking met de kapitalistische maatschappij. De millionnair

Fellinger biedt hem twee ton; de uitvinder, de arme uitvinder, slaat dat aanbod af, omdat het er den fabrikant niet om te doen is, zijn uitvinding te exploiteeren, maar om te verhinderen, dat anderen er gebruik van zullen maken. Daarmee is het conflict geschapen en tot zoover is het boek goed. Maar dit zijn pas twee hoofdstukken. Verderop begint het verhaal te verloopen en het herstelt zich nergens tot op zijn vorige hoogte, zoodat het als geheel mislukt is, al vertoont het vaardigheid van schrijven. Het verraadt al te dikwijls den intellectueelen opzet; het verliest zich in getheoretiseer, het wordt vreeselijk vervelend. De liefde van Delmaere voor de dochter van Fellinger (zij wordt zijn vrouw) staat in te zwak verband tot de hoofdlijn van den roman. De schilder Monset is te veel het conventioneele artiestentype, te weinig persoonlijkheid. De manier, waarop Monset zelf als uitvinder op de proppen komt, is ongetwijfeld origineel, maar veel te onwaarschijnlijk, en al te klaarblijkelijk verzonnen om een slot aan het boek te krijgen. Maar als al deze foutieve dingen goed geweest waren, zou het boek toch nog mislukt zijn.

J.C. Wannée. *Kosmische religie.* (Toespraken gehouden in de Vrije Gemeente te 's-Gravenhage). - 's-Gravenhage z.j. H.P. de Swart en Zn.

Een achttal goed geschreven moderne preeken. In verschillende opzichten goed. In de eerste plaats zijn ze zuiver en eenvoudig van stijl; ze zijn litterair-goed. In de tweede plaats zijn ze bescheiden, en beschaafd van geest; geen enkele maal doet de schrijver moeite, zijn lezers iets op te dringen. Hij geeft alleen zijn eigen ervaringen weer, en deelt die mee met beelden, waaraan vaak een suggestieve dichterlijke kracht niet ontbreekt. Ze zijn modern, want er wordt niet met bijbelteksten in gegoocheld, en alle theologie is er, uiterlijk althans, uit verbannen. Wijsgeerig zijn ze volstrekt niet; er wordt alleen met gevoelsargumenten in gewerkt en voor het menschelijke denken hebben zij geen waarde. Wat niet wil zeggen dat deze beschouwingen geen waarde hebben. Maar wie het met Schopenhauer eens is: ‘Das Schicksal ist grausam, und die Menschen sind erbärmlich’; - die vindt in dit boekje geen enkelen redelijken grond om zich van die opvatting af te laten brengen.

Lode Monteyne. *Koorn en kaf.* Vlaamsche tooneelkroniek. - Antwerpen 1928. 'Het tooneel'.
Lode Monteyne. *Spiegel van het modern tooneel in Vlaanderen.* - Antwerpen 1929. Jos. Janssens.

Het is mij niet mogelijk, bovenaangehaalde boeken, in hun vollen omvang, critisch te bespreken. Zij geven beschouwingen over het Vlaamsche tooneel van de laatste jaren, en ik ken volstrekt niet alle stukken die in deze boeken behandeld worden; van slechts enkele heb ik, in Amsterdam en in Antwerpen, uitvoeringen bijgewoond. - De boeken liggen dan ook al een heelen tijd op mijn schrijftafel; ik heb langen tijd gedacht, dat het mij mogelijk zou zijn, mij over de behandelde stof beter te oriënteeren, maar nu dit voorshands onmogelijk blijkt, wil ik niet langer wachten met een aankondiging. Wat ik beoordeelden kan (beschouwingen over Teirlinck, Timmermans, Putman) heeft mijn levendige belangstelling; en ik mag daaruit met een gerust geweten besluiten, dat de heer Monteyne iemand is, die niet alleen belangstelling heeft voor het Vlaamsche tooneel, maar er ook met kennis van zaken, in waarheid crtisch, over schrijft. Hij heeft oog voor nieuwe stroomingen en waardeert het goede in de oudere. Onder de Vlamingen leven gedachten over tooneel-vernieuwing, waar boven den Moerdijk nog maar een enkele aan toe is. En ze wagen de experimenten, om die vernieuwing in practijk te brengen.

Ik hoop in een uitvoeriger artikel op de boeken van Lode Monteyne terug te komen.

Charivarius. *De geschiedenis des vaderlands.* Tweede deel. *Het voorspel van den 80-jarigen oorlog.* - Haarlem 1929. H.D. Tjeenk Willink en Zoon.

Het eerste deel van Charivarius' Geschiedenis des Vaderlands heb ik indertijd met groote waardeering in dit tijdschrift aangekondigd. Het tweede deel staat volkomen op dezelfde hoogte; in het treffen van den humoristischen vorm is de schrijver hier zelfs nog beter geslaagd. Speciaal op het gebied van het humoris-

tische rijm heeft hij talrijke alleraardigste vondsten gedaan, en ik zou gaan citeeren, als ik niet bang was, het geheel uit zijn verband te rukken. Het is niet gemakkelijk te zeggeen wat humor is, maar het is een primair-menschelijk levensverschijnsel, dat iedere secundaire uiting van leven doordringen kan. Geschiedschrijving, die humoristisch is opgevat, behoeft niet minder geschiedschrijving te zijn, dan wat de ‘ernstige’ geleerde geeft, die alleen de feiten noteert. Ik wijs er in dit verband nog eens op, dat Charivarius wel degelijk geschiedenis geeft; vooral als men zijn werk in z'n geheel leest, ziet men, hoe 'n scherp beeld hij teekent van het historische tafereel. Het is ook niet een berijmde geschiedenisbeschouwing, waar nu en dan grapjes tusschen door gegooid worden; neen, het heele werk is doordrongen van dien eigenaardigen geest der tegenstellingen, die zoo'n voornaam kenmerk van den humor is.

Josef Cohen. *Liefde overwint.* - Amsterdam 1928. Mij. v. goede en goedkoope lectuur.

De titel is een banaliteit en het boek is beter dan de titel. Het is de geschiedenis van een oude vrouw, die zch alles ontzegt om haar kleinkind in het leven te laten slagen. Zij bezit een klein kapitaaltje, en zij weet dat door de onmogelijkste middelen intact te houden om haar kleinzoon later te kunnen laten studeeren. Daarvoor bedriegt zij haar medemenschen, daarvoor ontzegt zij zichzelve alles, daarvoor pleegt zij een soort van chantage op een oude notaris. Het boek is levendig verteld, zooals trouwens alle prozawerken van Jozef Cohen. Maar hij raffelt zijn werk wel eens wat af - een veelschrijver is hij intusschen allerminst - en het maakt daardoor ten slotte toch een oppervlakkigen indruk. Het ongeluk met de boot, waarbij een heel gezin verdrinkt, op de grootmoeder en haar jongsten kleinzoon na, wordt afgewerkt met de leegheid van een krantenbericht, om maar iets te noemen. Goed is, dat deze min of meer geborneerde vrouw voor het door haar gepleegde bedrog heil en troost in den godsdienst zoekt, maar bij de belijdenis van haar zonden op de bijeenkomst van het Leger des Heils het voornaamste verzwijgt - om toch vooral haar kleinzoon z'n toekomst te redden. Later komt ze terecht

bij de secte van Zwarte Janna, een troepje lijders aan godsdienstwaanzin, die den sterken indruk wekken, dat ze er bij gehaald zijn om het wat mooier te maken. Het boek wondt minder overtuigend naarmate het verhaal vordert; dat was ook het geval met schrijver's Zonnedauw, indertijd door mij in dit tijdschrift besproken.

Antoon Thiry. *Van vier pelgrims.* - Amsterdam 1928. Em. Querido's U.M.

Met deze vier vertellingen, samengevat onder den titel ‘Van vier pelgrims’, is Antoon Thiry niet bijzonder gelukkig geweest. De heer Thiry schrijft gemakkelijk; hij heeft de techniek van het vak volkomen, onder de knie, en hij weet door het aardige, gemoedelijke, maar ook kleurige en beeldrijke Vlaamsch dat hij schrijft, overal iets van te maken. Bovendien ontleent hij aan het Vlaamsche volksleven een onuitputtelijken schat van bijzonderheden, die hij vaardig in zijn werk te pas weet te brengen, om de belangstelling van den lezer gaande te houden. Maar in deze verhaaltjes zijn die hulpmiddelen toch onvoldoende. Wezenlijke inhoud - ik gebruik het woord ‘inhoud’ hier allerminst in den zin van intrige, want die bepaalt immers nooit de waarde van eenig kunstwerk, maar in den zin van geestelijke beteekenis - wezenlijke inhoud hebben deze vertellingen niet veel. De beste is de ‘Kerstnacht’ van Mijnheer van Geertrui. Het verhaal van den zonderlingen kluizenaar-schilder heeft even iets innigs en echts, dat aan het betere werk van Thiry - ik las veel van hem en heb verscheidene malen over hem geschreven - herinnert.

Ward Auweleer. *De Ferde.* - Santpoort en Antwerpen z.j. C.A. Mees en ‘De Sikkel’.

Tijdens de lezing wekte deze roman aanvankelijk eenige verwachting bij mij, maar het liep op teleurstelling uit. Het boek is met vaardigheid geschreven, maar de grondtoon deugt niet. Die is van een zekere flauwe, wee-zoetelijke sentimentaliteit, die door geen uiterlijke stijl-middelen te verdoezelen is. Ik weet het wel: de Noordnederlander moet voorzichtig zijn, als het

Vlaamsche kunst betreft, met zijn oordeel over den gevoelstoon; men is boven den Moerdijk nu eenmaal wat nuchterder, en veel van wat in het Zuiden doorgaat voor ècht, schijnt ons overdreven. Maar komaan, ik heb zóóveel Vlaamsche boeken gelezen en genoten; ook in Vlaanderen zijn grenzen tusschen het zuiver-gevoelige en het rhetorische. Het gevoelselement in dezen roman is rhetorica. In dit boek is geen echtheid. De Ferde als soldaat, als mensch, als droomer, als minnaar - in dat alles is niets dat mij ook maar een oogenblik gepakt heeft. Het is allemaal cliché. De menschen leven niet in dit verhaal. Wat is die Lieneke, het meisje van de Ferde - om maar een voorbeeld te noemen - geen onwezenlijk persoontje; geen oogenblik een mensch, een vrouw, een minnares - aldoor een pop uit een étalage; daar deugt niets van. En zoo is het met de Ferde zelf ook, en met alle personages uit het boek; het is een stelletje dood-geboren wezens die een schijnleven leiden, een leven dat alleen bestaat in de verbeelding van den auteur, die evenwel de gave mist, om dat, wat hij zichzelf suggereert, ook aan anderen mee te deelen.

HERMAN MIDDENDORP.

Gedenkboek Wereldbibliotheek, en L. Simons, *Ten Afscheid,* W.B., Amsterdam.

Vijfentwintig jaren zijn verstreken sinds het gedenkwaardig oogenblik, dat de veelzijdige, daadkrachtige, even belezene als studieuse heer L. Simons zijn geniaal idee eener 'Wereldbibliotheek' een begin van uitvoering gaf. En wat is er sindsdien niet bereikt! Wie het nog niet weten mocht (en wie zou *dat* wel kunnen zijn) leze dit Gedenkboek, waarin de meest bevoegde deskundigen en autoriteiten hun lof en bewondering uitspreken voor den grooten Leider. In al die vijfentwintig jaren is de *efficiency* van dezen directeur geen oogenblik verslapt, zijn geest was en bleef alomtegenwoordig, en zijn rijke kennis, zijn rijp inzicht, zijn zich steeds uitbreidende belangstelling, danken wij een boekenverzameling, die ons in beknopten vorm een werkelijk voortreffelijk overzicht geeft der wereldliteratuur van den modernen, zoowel als van den verledenen tijd.

Moge het tegelijk verschenen boek, dat tot titel *Ten Afscheid*

draagt, en dat een verzameling is van 's heeren Simons interessantste essays, weemoedig stemmen, - de, in zijn school gevormde opvolgers zullen het werk voortzetten in de lijn, door den Stichter eenmaal aangegeven en in stijgende richting voortgeleid, - en bovendien wie terug mag zien op een zoo kolossalen arbeid, zoo onvermoeid volbracht, mag het blijde bewustzijn met zich mededragen, dat hij het cultuurpeil van ons volk op een aanzienlijk hooger niveau heeft gebracht.

N.G.

Wilhelm Speyer. *De katten van Maineweh.* Vert. door Simon Koster. W.B., Amsterdam.

Een prachtig en prachtig boek. Het is, na de lezing, of wij frissche, pittige dennenlucht hebben ingeademd, zóó volkomen rein is de atmosfeer in dit verhaal. O! volstrekt niet zoetelijk of lieverigsentimenteel! er wordt hier heel wat gebeten en geslagen en gestoken, en bloed vloeit er zelfs! en toch is de eindindruk er een van volkomen sereniteit.

De vertaling van Simon Koster is zóó voortreffelijk, dat het ons vaak is geschenen, alsof wij te doen hadden met een boek, oorspronkelijk in het Hollandsch geschreven, en om dit alles te zamen wilde ik hier graag een woord van warme aanbeveling plaatsen.

***De Turfgravers* door Geert van Oorschot.**

Een gedicht, dat ons het leven der Drentsche veengravers in alle verschrikkelijkheid voor oogen stelt. Het is ontstaan uit waarachtig meegevoel, en het is een zoo sterke suggestieve klacht en aanklacht geworden, dat men het gerust mag rekenen tot een der meestmenschelijke dichterlijke uitingen van den laatsten tijd. Het is volkomen vrij van rhetoriek en daarom juist zal het, zoowel bij versgevoeligen als bij meer practische personen, gelijkelijk indruk kunnen maken.

Elsa Kaiser. *De wensch van den dokter en andere verhalen.* Bevedeem, Den Haag.

Elsa Kaiser is een jonge schrijfster, die zich beijvert, als zij schrijft, ook werkelijk iets *te zeggen* te hebben, met andere woor-

den: haar verhalen hebben *inhoud. De wensch van den dokter* b.v. is een interessante vertelling; een belangwekkende gedachte is hier belangwekkend uitgewerkt. Ook de andere verhalen hebben telkens iets, dat pakt en boeit; en het komt mij voor, dat Elsa Kaiser's stijl steeds krachtiger wordt, en dat haar uitingsvermogen zich verdiept.

Stella van Raalte. *Fantasieën.* Bevedeem, Den Haag.

Tegen deze Fantasieën heb ik, eerlijk gezegd, een beetje vreemd zitten aankijken. Nu, ja, zal men zeggen, dat kan voorkomen bij Fantasieën. Maar dat is het nu juist. De verhalen *heeten* Fantasieën, maar nemen toch het air aan *werkelijkheid* te zijn. *Wie reimt sich das zusammen?* Laat ik hierop direct antwoorden: es reimt sich *nicht* zusammen. Ik meen, dat de schrijfster op haar best is, wanneer ze puur-realistisch vertelt als in Bij den coiffeur of Bezoek van Maurice. Maar De brief van vader!! Ik dacht heusch, dat de ‘cel’, waarin vader zat, in een krankzinnigengesticht zich bevond en niet in een gevangenis, - en ware dit het geval, dan zou de situatie aannemelijk zijn geweest, en zou men er het zwijgen toe doen; maar het verhaal van vader als *waarheid* te moeten aanvaarden, *c'est un peu trop fort!* en het slot..... ja, als doodgaan zóó gemakkelijk ging!..... Stella van Raalte kan misschien wel iets, maar een weinig zelfcritiek zou haar niet schaden, eer zij weer eens wat in het licht gaf.

Sani van Bussum. *Een bewogen Vrijdag op de Breestraat.* Querido, Amsterdam.

Er schijnen sommige gelukkige menschen te zijn, die, zoo maar ineens, kunnen schrijven, zonder dat men eerst eenige stamelende, onbeholpen pogingen van hen ontving, en die opeens voor den dag komen met een goed en gaaf geschreven werk. Verleden jaar mocht ik als een zoodanige gelukkige Marianne Philips aankondigen, die met haar *Wonderbare genezing* zich eensklaps plaatste in de rijen der zéér goede auteurs, - heden is het de nieuwe schrijfster Sani van Bussum, die met haar kleine boekje: *Een bewogen Vrijdag op de Breestraat* plotseling sterk de aandacht trekt. Hoe voortreffelijk beheerscht Sani van Bussum haar onderwerp, hoe laat zij een geheel stadsdeel voor ons leven, hoe treffend karakteriseert zij al

haar personen, zoodat men ze ziet en hoort. Wel en wee, zorg, smart, vreugde, - de gansche gamma der menschelijke ondervindingen laat zij voor ons opklinken, en elk toontje klinkt zuiver en echt. Een heel knap stukje werk in dit kleine bestek!

A.A. Kuhnert. *Vrouwen in oorlogsland.* (Vert. M. de Lannoy). 'Elsevier', A'dam.

Ach, het was wel te vreezen, dat, na *Im Westen nichts neues* en zijn enorm succes, er weer een vloed van oorlogsliteratuur op de arme wereld neerstroomen zou. O, ja, we weten het: oorlog bestaat, - maar er bestaan ook ontzettende ziekten, en wie zal het vermaken daar aldoor maar weer over te lezen, met afgrijselijke beschrijvingen, zoodat men de pijn bijna aan den lijve voelt? Zeker, mijn vergelijking gaat mank..... en desgewenscht kan men de oorlogsboeken beschouwen als een tendenzmiddel om nieuwe oorlogen te voorkomen. Zouden ze helpen, denkt u? Waar nòch de godsdienst met zijn gebod: Hebt uwe naasten lief, - nòch het socialisme met zijn frases van 'broederschap' en 'internationalisme' ook maar het minste of geringste hebben vermocht, om de menschheid in haar oorlogsdrang te stuiten?..... Maar laten we hier niet op doorgaan, het stemt àl te wanhopig, - en wie weet, of het *frappez, frappez toujours* misschien ten slotte tóch eenige uitwerking heeft.....

Vrouwen in oorlogsland. De schrijver, met rauwe onbarmhartigheid (maar alleen de wreedste oprechtheid kan hier heilzaam werken) toont ons, hoe ook de *vrouwen* verworden, die leven moeten achter de oorlogslinie. Gezin, familieleven, verhoudingen tusschen man en vrouw, tusschen ouder en kind, mentale gesteldheid, opvattingen omtrent liefde, eer, fatsoen, - alles, alles verwordt, - verwordt onherroepelijk en stellig, gelijk de ontwortelde plant noodzakelijk verwelkt. O, de tragiek, de verschrikkelijke tragiek van den oorlog, die het fatum is voor de strijdenden in het vuur, zoowel als voor de lijdenden achter het front.....

Helpen dergelijke boeken om nieuwe gruwelen te voorkomen? Ja! ja! het kan niet anders, of het zou om te vertwijfelen zijn. Zij helpen, zij het langzaam en weinig, - maar zij *helpen,* zij *doen* hun werk.

Gestalten in den spiegel door Willy Corsari. Leopold, Den Haag.

Willy Corsari's talent ontwikkelt zich steeds ruimer. En dieper vooràl. Dit nieuwe boek toont haar als een voortreffelijke psychologe, en in de analyse van Martha's zoo eenvoudige en toch zoo gecompliceerde persoonlijkheid treffen wij prachtige, ja, onverbeterlijke bladzijden aan.

Uit het werk van deze jonge, veelbegaafde schrijfster klinkt meestal een klank van weemoed op, een weemoed, die zelden duidelijk wordt uitgesproken, maar heel goed hoorbaar is, om het ontoereikende van het menschelijke willen, om het vergeefsche van vreugde en smart, om het schijnleven, dat wij 'als gestalten in den spiegel' leven.....

De karakteristiek van Anton en Josée is goed, van Stephan héél goed, van Martha meesterlijk. Jammer, dat een te geforceerd slot (op de romantische manier van Jane Eyre of Aurora Leigh) een einde maakt aan het verhaal, welks ontknooping wij met spanning tegemoet zagen. Het lijkt ons een beetje het doorhakken van den Gordiaanschen knoop met een zwaard..... Ik erken, dat het slot niet gemakkelijk was (ik verwachtte zelfs een zelfmoord van Martha), en misschien was het ook wel verleidelijk om aan het eind nog aan Stephan een *beau rôle* toe te kennen. Maar toch spijt het mij, omdat ik dit boek overigens zoo mooi vind, zoo natuurlijk, zoo aannemelijk, zoo wáár. Ook is het, - een kunst, die Willy Corsari hoe langer hoe beter verstaat, - voortreffelijk geschreven: kernachtig, plastisch, zonder éénige rhetoriek, beheerscht en zeer suggestief.

Ranken door C.L. van Till-den Beer Poortugael.

Mevrouw Van Till is een meditatieve geest, die woorden zoekt om haar stemmingen te uiten en vast te houden. Mooi drukt zij haar innerlijke gevoeligheid uit in het vers aan haar Vader: O, zóó te sterven.... Zij ondergaat op hare reizen vele invloeden, en haar impressies legt zij dan vast in b.v. het zeer expressieve beeld der woestijn, Zand, zand, zand..... Een der liefste verzen is voor mij De wachtende..... een der schilderachtigste lijkt mij: Verlaten dorpje.

Elisabeth Zernike. *De gereede glimlach.* C.A. Mees, Santpoort.

O, hoe respectabel is het werk van Elisabeth Zernike. Haar lezende krijgt men altijd een indruk van geweldigen, doodelijken ernst..... en als zij dit nieuwe boek van haar 'de gereede glimlach' noemt, dan is het geen glimlach van vroolijken humor, neen, maar de stille geresigneerde, ietwat wijsgeerig-weemoedige glimlach van iemand, die zonder hartstocht het leven beschouwt. Zonder hartstocht. Zonder vreugde. Zonder warmte. Zóó zou ik het werk van Elisabeth Zernike willen karakteriseeren. Maar hóógst respectabel is het, - een beetje elliptisch soms, haast wat enigmatiek hier en daar, - doch knap, heel knap en zonder feil. Het werk van deze schrijfster is vaak: 'Even een aanloop, maar vóór den sprong hield zij in,' zooals zij zegt van haar Jet.

Dit werk zou ik willen noemen: een schilderij zonder kleur. Het is een schilderij, wat kracht van plastiek en van technisch kunnen betreft, - maar *iets* ontbreekt er aan; de gloed, de passie, het vuur. En toch boeit ons de schilderij.....

Elisabeth Zernike's werk heeft iets van den olijfboom, die er in den vollen zonnedag uitziet, alsof hij door *de maan wordt beschenen.....*

Maar nu genoeg vergelijkingen! - *Hoe* komt het, dat wij het werk van deze auteur zoo kunnen waardeeren, terwijl de hartstocht er aan ontbreekt en alle groote critici den hartstocht als eerste, tweede en derde voorwaarde noemen voor het scheppen van kunst? Is de tegenwoordige tijd zóo cerebraal, dat wij het zònder de passie kunnen stellen? Ik moet het bekennen: ik weet geen antwoord op deze vraag. Wèl weet ik, dat vele menschen het werk van deze jonge auteur bewonderen en het gaarne lezen..... ik voeg mij bij dezen, - maar de reden waarom kan ik niet verklaren.

De Vlierkamp door Truida Kok. *Trudie als huishoudstertje* door Nanda. *De Pauw* door Ems van Soest. Allen: Gebr. Kluitman, Alkmaar.

De Vlierkamp, - een boek voor bakvischjes om mee te dwepen. Wat een *schat* die Roze Marie, en wat een geheele prettige familie om mee kennis te maken! Niet alleen, dat Truida Kok's nieuwe

werk wegens den inhoud een uiterst geschikt geschenk voor jonge meisjes is, - maar het boek is zoo uitstekend geschreven. En daarom kunnen ook grooteren van De Vlierkamp volop genieten, daar de schrijfster de kunst verstaat het eenvoudigste zóó te zeggen, dat het boeit en bekoort.

Wie van opgewektheid houdt, verzuime niet Nanda's nieuwe boek te lezen. Heerlijk! zooals het daarin *sprudelt* en bruist en juicht. Alleraardigst teekent Nanda haar *happy family*; en het doet goed in onzen tijd van scepticisme en onverschilligheid zóóveel stralende blijmoedigheid onder oogen te krijgen Een goed geneesmiddel is dit boek tegen geblaseerdheid en spleen; de *oude*, waanwijze meisjes van tegenwoordig zullen er weer knálvroolijk en springend-jong door worden!.... De levensopvatting van Nanda is heilzaam en sympathiek.

(Hoe komt Nanda opeens zoo aan het worstelen met haar 1e naamvallen? En dat in een kinderboek nog wel! Ook in Truida Kok's boek bleven een paar drukfouten staan: luxieus in plaats van luxueus; prunis (prunus); Varsety (Varsity). En bij Nanda en Ems van Soest vind ik aldoor het woord py-ama in plaats van py-jama).

De Pauw ‘speelt’ in Indië, wat er voor onze jonge meisjes een nieuwe groote aantrekkelijkheid aan geven zal. Zoo levendig en natuurlijk wordt het *vie de jour en jour* verteld, dat wij er ons een zeer goede voorstelling van kunnen maken. Is Ems van Soest een ‘nieuwe’ schrijfster? en debuteert zij nu misschien (als Miss Ixie) met haar eerste werk? Wel, ze mag er wezen, schrijven kan zij, en ons amuseeren met haar jolige school-, kantoor- en binnenhuisbeschrijvingen óok. Het boek is een beetje lang, vooral omdat we al zoo gauw weten, waar het op ‘uitloopen’ zal, maar misschien dat de jeugd, die nog zoo midden in het hier gebeurende staat, het *niet* al te lang vinden zal. Het fiere, gepassionneerde, eerlijke, driftige karaktertje van de Pauw is wel heel goed getroffen.

(Eigenaardig, dat de drie hierboven besproken boeken allen hetzelfde thema behandelen: n.l. een familie, die verarmt, en de gevolgen daarvan. Het schijnt wel heel moeilijk, om voor een meisjesboek een *noch nie dagewesenes* onderwerp te vinden, ik wees daar al eens vroeger op, - ik meen, toen ik Jenny IJsselstein's Nora in Amerika besprak, dat een leuke afwisseling op de geijkte intriges van ‘kinderen in huis’ etc. etc. vormde.)

Jongensboeken.

Lieve help, wat wordt er goed voor lectuur ten behoeve der jongens gezorgd! Niet minder dan *negen* jongensboeken werden ons toegezonden, en het is nog wel zomer! Mogelijk is deze overvloed ontstaan, omdat het werkelijk gemakkelijker schijnt iets boeiends te vinden voor de *mannelijke* jeugd. Immers, hier kunnen reisbeschrijvingen, geschiedkundige onderwerpen dienen, en avonturen van allerlei aard. Deze collectie biedt dan ook veel meer verscheidenheid als boeken voor meisjes in het algemeen. Wèl spreken sport en kampeeren een hoog woordje mee, maar in deze onderwerpen is toch genoeg afwisseling te brengen. Daar hebben we bijvoorbeeld *Tussie, het schepertje d*oor J. van Veenendaal. Wie denken mocht, dat er van een achterlijk jongetje, met kromme beentjes en haast niet kunnende praten, niets bizonders te vertellen valt, zou zich waarlijk ten zeerste vergissen. Tussie ontpopt zich als de ware jongensroman-held: hij brengt hollende paarden tot staan, gedraagt zich met een woesten stier als een volleerde toreador, redt kinderen uit brandende huizen.... maar laat ik erbij zeggen, dat al deze grootsche daden volstrekt niet geforceerd, maar heel natuurlijk aandoen, en dat het boek zich erg prettig laat lezen. Ook *De Baboclub* door U.G. Dorhout is een allergezelligst boek, waarin zooveel wintergenoegens worden beschreven, dat menig Hollandsch jongenshart ervan zal open gaan. Het bouwen van de *tinte* (het ijspaleis) zal zeker tot navolging strekken! R. Feenstra kwam met *Uit Pinkie's jonge dagen,* waarin ook al weer volop wintervreugde (en zomervreugd, met kampeeren erbij). Sinds De zilveren Schaatsen blijven ijswedstrijden steeds hun charme behouden.

Drie historische boeken zijn ditmaal onze winst. *Twee jonkers* van Johan Been opent glorieus de rij. Toen ik nog een kind was, en de boeken, die ik wilde lezen, door mijn tien jaar oudere zuster Mathilde moest laten keuren, werd mij eens en voor al gezegd, dat ik boeken van Andriessen nooit behoefde te laten zien, want die mocht ik altijd lezen.' Wel, zijn er tegenwoordig nog ouders, die een dergelijk bevel uitvaardigen en kinderen, die het opvolgen?

Zoo ja, dan dunkt me, dat er thans gezegd zal worden: ‘Boeken van Johan Been mag je *altijd* lezen.’ En ik zou er willen bijvoegen: *moet* je lezen, jongen met een Hollandsch hart, die van je vaderland houdt! Oneindig beter geschreven dan de boeken van den goeden Andriessen, zijn ook de onderwerpen van Johan Been's werk zoo boeiend gekozen, dat zelfs wie niet veel van geschiedenis houdt, gepakt wordt, en lezen en lezen blijft tot het einde. Nu, spannend zijn de avonturen dezer jonkers zeker, en een herdruk zal weldra het tribuut zijn aan den schrijver door de dankbare jeugd gebracht.

Jan van Galen, 2e druk, door J.G. Kramer, brengt ons ook midden in den beroemden tijd der republiek, toen zeehelden zich onfeilbaar naam maakten en hun romantischen moed konden toonen, daar zeeslagen.... niet van de lucht waren.... had ik bijna gezegd. Van Galen.... de slag van Duins.... jaartallen, die leven krijgen en gloed en kleur.... heerlijk hulpmiddel voor de geschiedenisles, een dergelijk boek, om het dorre en droge te veranderen in een met levende beelden voorbij ijlende film!

De Friezen van het Flevo-meer, door E. Zandstra, - zal de Zuiderzee wederom gereduceerd worden tot een meer, en ons land weder het aanzien krijgen van het aardige kaartje in dit boek? (Is het authentiek of gefantaseerd?) Hoe het zij: het leven der Friezen uit den ver-verleden tijd, zoo rijk aan afwisseling en vol van avonturen als het is, vol gevechten met vijanden, wilde beesten, natuur-elementen en wat dies meer zij, is geweldig boeiend, en de voortreffelijke teekeningen van Pol Dom dragen niet weinig het hunne bij tot het interessanter maken van den inhoud. (Voor al haar uitgaven heeft de firma Kluitman een geheele staf uitmuntende illustrators gerecruteerd: Pol Dom, Anni v.d. Ruit, Tjeerd Bottema, Henri Pieck, Jan Lutz, Kessler, de Bruins, Miep de Feyter, enz.)

Flips Indische lotgevallen, door N.K. Bieger, is nog eens een boeiend, realistisch avonturenverhaal. De Indische omgeving, met al de zoo andere toestanden en ondervindingen, zal de jongens ademloos doen voortlezen, en voor jongelui, die later naar Indië denken te gaan, staat er oneindig veel interessants in te lezen.

Aardbevingen, krokodillenjachten, beschrijvingen van Indische gewoonten en gebruiken vormen samen een afwisselend geheel, dat een uitmuntend beeld van het Indische leven geeft.

Is *Jim de Voetballer* door Leo van Calcar een oorspronkelijk boek of naar het Engelsch bewerkt? Hoe het zij, voor oudere jongens is dit een spannend verhaal, met verschillende hoogtepunten, waarin de hoofdpersoon gelegenheid heeft, zijn superioriteit te bewijzen. Jim is een echte 'kei': heet het zoo niet in het jongensjargon? en zal zich bij de Hollandsche jongens stellig veel vrienden maken.

Al deze jongensboeken zijn uitgaven van de efficiente en actieve firma Kluitman; nu krijgen we nog: *De H.B.S. in tenten*, dat verscheen bij de firma G.B. van Goor, den Haag), door H. Cramer en D.A. Cramer-Schaap, geïllustreerd door Jan Lutz. Een zóó origineel boek zullen jongens en meisjes wel zelden gelezen hebben; het verhaal van een H.B.S. die afbrandt, en voor het verdere van het leerjaar, met leeraren en leerlingen, in tenten enz. gaat kampeeren! Het jonge lezerspubliek zou vast wel wenschen dat zoo'n buitenkansje hun óok eens ten deel viel!

Dit boek is zeer onderhoudend geschreven, en behalve de beschrijving van het tentenkamp, komen smokkelpartijen, auto-ongelukken en kiwi's de interessantheid van de leuk bedachte geschiedenis nog verhoogen.

Prentenboeken.

Eerst noem ik de méér dan lieve van Rie Cramer: Klein, klein kleutertje, O, regen, o, regen en Liedjes uit Artis (het laatste met pittige, prettige melodietjes van Alex de Jong). Wat een schattige platen, wat een schattige versjes; deze zijn heusch heel wat meer dan de gemakkelijke, onbeduidende rijmpjes, die men vaak goed genoeg voor kinderen acht. Elk versje is voortreffelijk van zangerigheid en rhythme, en de inhoud is, zou ik zeggen: *just it.* Ten warmste aanbevolen.

Bij *Het feest van Koning Beer* door Louis Moe moeten het in hoofdzaak de platen doen, en die *doen* het ook: wat een levendigheid, wat een geest, wat een fantasie! Versjes en praatjes bij kleurige plaatjes van mevr. Hellinga-Zwart behoeft geen verdere recommandatie dan de naam dezer kinderschrijfster en kindervriendin. (Alle bovengenoemde boeken uitgaven van de firma G.B. van Goor, 's-Gravenhage.)

JEANNE KLOOS REYNEKE VAN STUWE.

Erratum. - Op blz. 716 achter regel 6 invoegen:

Dan worden wij herinnerd aan Rupert Brooke's

Ontvangen herdrukken, bloemlezingen, woordenboeken, vertalingen, leerboeken, brochures.

L.M. Montgomery. Vert. A.E. de Vries. Tjeenk Willink en Zn., Haarlem. Marigold's tooverlantaarn.
A. v. Gogh-Kaulbach. Als iedere vrouw eens wist..... Levensverz. De Nederlanden.
De Haan's Practisch Jaarboekje voor 1930. W. de Haan, Utrecht.
Fré Dommisse. Krankzinnigen. Brusse, Rotterdam. 2e dr.
Dr. F.W.A. Korff. Levensproblemen bij Shakespeare. Volksuniversiteitsbibliotheek.
A. Roland Holst. Verzen. Van Dishoeck, Bussum. Derde druk.
J.C.L. v.d. Lande. Redevoering over de betrekkingen tusschen Nederland en België. H. de Vroede. Utrecht.
S.S. van Dine. Het Bischofmysterie. Vert. Jhr. Nahuys. N.V. Boekerij De Voortganck, Amsterdam.
André Malraux. De veroveraars. De Voortganck, Amsterdam.
François Mauriac. Een jeugdliefde. Vert. Fenna de Meyier. De Voortganck, Amsterdam.
Prof. Dr. B. Gemser. De spreuken van Salomo. J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
John Galsworthy. Zwanenzang. De Voortganck, Amsterdam.
André de Maison. Dieren, die men ‘wild’ noemt. De Voortganck, Amsterdam.
Erich Scheurmann. De Papalagi. De Voortganck, Amsterdam.
Dr. H.E. Enthoven. De val van Delcassé. Kemink en Zn., Utrecht.
Kalender 1930. G. v. Dam, Wassenaar.
J.A. Hammerton. Landen en Volken. Bewerkt door L. Blijstra. 1e deel. N.V. Eng. Ned. Uitg. Mtsch., Amsterdam.
J.H. Schuit. An introduction to English Literature. J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
Documents diplomatiques français. Paris. Imprimerie Nationale.
J.G. Frazer. Mensch, God en Onsterfelijkheid. Vert. J.A. Blok. AE. Kluwer, Deventer.
W.H. Snijders. Voor of tegen Revolutie? Bond tegen Revolutie.
Cervantes. Don Quichot, bewerkt door Ir. J.P. Valkema Blouw. Brusse, Rotterdam.
Het zeebad Huisduinen. Prospectus.

Een nieuwe Ned. spraakkunst, door J. v. Ham en Dr. S. Hofker. J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
D. Valkema. Socialisme zonder klassenstrijd.
Dr. F. Kunkel. Opvoeding tot persoonlijkheid. Vert. Dr. Ronge. W.B., Amsterdam.
Badplaats Noordwijk. Prospectus.
J.H. Scheps. Rooms Recht of Nederlands Recht. Rustenburgerstr., Amsterdam.
S. Goudsmit. Jankef's Jongste. 2e dr. Querido, Amsterdam.
Walter Scott. Rooie Rob. Vert. Dr. E.B. Koster. W.B., Amsterdam.
Ruth, Ester en Klaagliederen, door Dr. G. Smit. J.B. Wolters,. Groningen-Den Haag.
W. Speyer. De katten van Maineweh. Vert. Simon Koster. W.B., Amsterdam.
Lijst der voorn. Fransche badpl. 10e jaar. Roemer Visscherstraat, Amsterdam.
Klabund Borgia. Querido, Amsterdam.
Leo Tolstoy. Gadzji Moerat. De Witte Duivel. De Spieghel, Amsterdam.
Maurice Dekobra. De strijd om een man. Vert. J. Feitsma. A.J.G. Strengholt, Amsterdam.
Bruno Frank. Politieke Novelle. Vert. Alice van Nahuys. Querido, Amsterdam.
Graham Greene. De man in den mist. Vert. Mevr. Werumeus Bruning. Querido, Amsterdam.
Het wijde land. Nieuw werk van Russische schrijvers. Baarn, Hollandia-Drukkerij.

Harer majesteit koningin Wilhelmina

Voor 31 Augustus 1930.

Standvastig-eenzaam voelend, doende, diep-stil wijde Kracht
Van wetend Willen vóór gelaten handlen, blijft àl jaren
Uw Macht staan, die als schaarsche vroegre Grooten, zal bedaren
Met vaste Wijsheid 't stormen dat wijd-reedloos, onverwacht,

Als Waan verrijst, maar dan ook daalt weer voor Oneindge Macht
Uit vreemde Verte... O, we als gedweeë Wakers hoopvol staren
Heen over 't dreigend klotsen van onwezenlijke baren
Des Tijds, daar dieper steeds dan eenge Vorst Gij heerscht sterk-zacht.

Wij hopen dat Gij komen zult, waar 't moet. De Wonderbare
Sterkte Uwer stille Ziel houdt staande U, want Gij weet, de scharen
Van allen, die hier voelen, dat dees Tijd is sombre Pracht

Van vreemd-geweldge, ja, soms plots als ondoorworstelbare
Stijgende Vloeden, zullen blijven trouw U, Die stil lacht
Trotschlijk terecht, maar diep-in needrig voor 't Een-Hooge en Ware.

WILLEM KLOOS.

Leerjongetje. Episode uit het leven van Sam Content door Ralph Springer.

voor Moeder.

Dien ochtend stond Sam al voor half zeven op. Klaartje sneed brood voor hem, want moeder sliep nog. Onder haar bezigheden door mopperde het meisje op ‘die Ouwe’ en Sam knikte nu en dan. Hij bedoelde daarmee dat hij het zoowat met alles eens was, wat ze zei, maar het te vroeg vond om er veel woorden aan te besteden.

- Als ik maar éérst groot ben, zei hij vaag, toen hij wegging.

Klaartje lachte een beetje spottend, om den ernstigen toon, waarop hij dat zei, doch knikte niettemin, alsof ze hem volkomen begreep. En eigenlijk geloofde ze ook wel dat hij er iets van belang mee bedoelde. Sam was, vond ze, niet zoo leuk en goedaardig als Levie, maar scheen meer te durven. Al deed en sprak hij wel eens een beetje dwaas groot-menschachtig, zou hij op den duur wellicht beter tegen ‘die Ouwe’ kùnnen optreden, dan het hun oudsten broer ooit was gelukt.

Precies zeven uur stapte de jongen den sigarenwinkel in de Hoogstraat binnen en kreeg meteen allerlei werkzaamheden op, van Bram Zeldenrust. Om te beginnen moest hij de kachel in den winkel uithalen en aanmaken, hetgeen voor hem een ongewoon werkje was. Thuis had hij dat nooit mogen doen, daar moeder vreesde dat hij eerst de heele kamer met asch zou besmetten en dààrna de woning in brand steken. Ze had overdreven, echt-joodsche angst voor brand, in een niet verzekerd huis.

Op Sams naïve opmerking, dat het geen weer voor een kachel was, gaf Bram geen antwoord. Maar direct daarna volgden de

standjes over onhandigheid en onbekwaamheid elkaar zoo snel op, dat Sam niet kon bijhouden waarop ze allemaal sloegen. En toen hij haastig de half-verbrande kolen, die hij uit de kachel had gehaald, in den vuilnisbak wou gooien, wond Bram zich zóó geweldig op, dat Sam bang werd dat hij een zenuwtoeval kreeg. Hij had eens meegemaakt, dat een vrouw in de Rapenburgerstraat, die begonnen was nét zoo te schreeuwen als Bram, twee uur aan één stuk bleef doorgillen, zonder dat ze, naar het scheen dat had bedoeld.

- Ben jij gék, ben jij stapel mesjokke! schreeuwde de jonge baas Zeldenrust hem venijnig in het gezicht. Moet jij àl die kostelijke kolen in de vuilnisbak gooien! Wil je wel gelooven dat ik nét zoo lief joù er in gooi! Gooit jouw moeder ook altijd haar brood en boter en kaas in de vuilnisbak! Stuk ongeluk dat je daar bent!

Na veel getob wilden de vochtige houtjes eindelijk vlam vatten. Op last van Bram veegde de jongen nu achtereen den winkel, den doorloop en de werkplaats aan, zetten daar bakjes versch water gereed, legde striptabak in den hoek en peilde de hoogte van de modder in het schepputje. Toen hij zoover met zijn werk was, schreeuwde Bram hem toe, of ie van plan was de kachel te laten uitgaan en nóg eens van die kostelijke houtjes te gebruiken, om haar voor de tweede maal aan te maken.

Spoedig brandde de kachel zoo naar Sam zijn zin, dat hij schik in het stoken kreeg. Hij begreep nog wel niet waarom, bij dit mooie najaarsweer, er een kachel moést branden, doch nu het eenmaal zoo was, wou hij er dan ook eer van hebben. Hij stampte er dus twee turven in en gooide er een bijna vollen bak kolen boven op. Dat maakte alnog leven, waar baas Zeldenrust op afkwam. Hij was in hemdsmouwen en op pantoffels en gaapte en steunde vervaarlijk.

- Zoo jongetje, ga *jij* daar zoo met die dure kolen tekeer? zei hij. Sam schrok ervan. Heeft mijnheer Bram je gezegd dat er flink gestookt moest worden? Zoo, ja dat is zoo, maar het mag geen millioen per dag kosten. Wist je dat nog niet?

Sam had al opgemerkt dat als er een bij, Zeldenrust in den vragenden toon tot hem sprak, dat niet àltijd wilde zeggen dat er antwoord van hem werd verwacht. Daarom knikte hij nu maar

bedeesd, ook omdat hij niet wist wàt hij had moéten antwoorden. Zeldenrust scheen dat ook te bedoelen, want hij sprak bijna zonder pauze door.

Hoor je jongetje? Onthou het dan. Kijk nou goed toe wat je noù doen moet. Sleep die emmer eens wat dichterbij, als je wat van het vak wist had je dat al uit je eigen gedaan, maar gooi 'm niet om, want dan krijg je het met mijn vrouw te kwaad.

De emmer was half vol water en er stonden bossen tabak in. Zeldenrust wees Sam nu, hoe hij die meest uitslaan en daarna om de kachel heen leggen, zoodat ze konden drogen.

Kijk nou goed toe, jongetje en luister en hou je mond dicht, want daar moet je van leeren, mompelde hij er tusschen door. Ja dat is ánder werk dan kremzelisj nasjen hé, maar ik had je gisteren gauw in de gaten. Die verfrommelde bosjes zijn Braziel, onthou goed, Braziel en trek niet zoo'n érg dom gezicht, dàt is voor ‘binnengoed’, onthou dat. Daar maken de bosjesmakers ‘bosjes’ van en dan doen ze er een ‘omslag’ om. Als je tenminste weet wat bosjes zijn, anders vraag je het hun maar. Onthou dat je het hun vraagt. Maar vraag het dan aan Bennie en niét aan dat mamzer Memel, want die snijdt zich nog eens een beize krieje om zijn plekesjgezicht àls je hem wat vraagt en mijnheer zijn muts staat scheef. En die groote, breeë bladen zijn Seadleaf. Onthou dat allemaal en vergeet het niet, Seadleaf, want ik kan alles niet dertig maal zeggen. Dat gebruiken we nou voor omslag om de bosjes. En soms ook voor dek, voor dekblàd, voor een goedkoope sigaar die er evengoed oogelijk wil uitzien. Onthouwen en niet vergeten, hoor jongetje, en jij heet Sam, nietwaar?

Toen alle bossen eindelijk een warm plaatsje bij de kachel hadden, nam Zeldenrust Sam mee naar de keuken en wees hem een rij schoenen aan, die begon bij de deur en eindigde bij het aanrecht, aan den anderen kant.

- Wàt is dàt, jongetje? vroeg hij guitig, als had hij een prettige verrassing voor hem.

- Schoenen, mijnheer, antwoordde Sam een beetje bedeesd, daar hij niet wist of de baas een grapje maakte, of opeens niet goed bij zijn hoofd werd.

- Juist, goed gerajen, allemaal schoenen en die mag *jij* poetsen. Dat wil zeggen, als je het netjes doet en geen modderranden laat

zitten, anders moet je het overdoen. En noù moet je niet länger je tijd verklessen, want je bent toch al een half uur over je tijd. In den regel moet ik 's morgens om deze klok al de deur uit en dan moet ik gepoetste schoenen aan hebben. Misschien verander je met de jaren, maar een van de vlugsten ben je voorloopig nog niet. Je sjmoest tevéél en je doet te weinig. En denk er vooral om dat de kinderen d'r netjes gepoetst aan hun voeten moeten uitzien, want dat is het oog van mijn zaak.

Sam voelde dat hij een kleur kreeg en bukte zich, om dat niet te laten zien. Gekrenkte jongensijdelheid en opstandigheid woedden in hem. Was dat nu het werk van een leerling? vroeg hij zich beleedigd af. Hadden ze hem dààrvoor aangenomen? Om kachels aan te maken en schoenen te poetsen had Zeldenrust hem en zijn moeder niet die drie dozijn vragen hoeven te stellen waar van het had afgehangen, of hij in dienst werd genomen. En als het nu nog één paar schoenen was geweest, maar er stonden zooveel op hem te wachten. En óók kinderschoenen. Waren de kinderen van Zeldenrust soms te goed om zelf hun schoenen te poetsen en had hij daarom zoogenaamd een leerjongen aangenomen?

Sam had zijn heele leven nooit akeliger werk gekend, dan juist schoenen poetsen. En hij geloofde niet dat er érger werk bestond. Zijn eigen schoenen poetste hij nooit, dan op herhaald aandringen van moeder of Klaartje en dàn eerst als zij op zijn eergevoel werkten. En voor een ander zou hij het zèker niet gedaan hebben, omdat hij het voor zichzelf al overbodig vond. En nù moést hij het, omdat hij dat beroerde sigarenmaken moest leeren. Die rij schoenen deed hem opeens inzien dat hij nooit idee in dat vak had gehad en er nù minder dan ooit er voor voelde.

Een vies gezicht trekkend, nam hij een groote laars tusschen vinger en duim op, maar liet haar meteen weer vallen. Bah, dat ding stonk naar kattenvuil. Op het rumoer ervan schommelde juffrouw Zeldenrust de keuken binnen.

- Viel daar wat? vroeg ze op rochelenden toon. Heb je weer wat gebroken? Of wou je weer ergens bijklimmen? Zoek maar niet, d'r staat hier niets om te snoepen. Het is anders wat moois met jou, begint dat noû al? Zulke gotspes heb ik nog nooit beleefd.

- Ik.... liet.... alleen die.... schoen vallen, verontschuldigde Sam zich hakkelend.

- Laat jij schoenen vallen? kreet ze verontwaardigd. En me man ze goeie schoenen nog wel? Is het je soms te véél dat je ze poets? Wou je misschien liever in een makkelijke stoel zitten? Waarom sta je d'r noù bij of je geen tien kan tellen? Zoo meteen moeten de kinderen naar school en dan komen ze te laat, omdat ze op jouw poetsen moeten wachten. Kan me je dan heelemaal niks laten doen? Daar heb je moeder niks van gezegd, dat je zoo'n lijmkoechel bent en dat je alleen overal aankomt. Geregeld ongepermitteerd is het. Wat sta je daar noù? Neem die schoen óp, zeg ik je! riep ze gebiedend.

Sam rukte nijdig den schoen van den vloer op en zwaaide zoo woest met den borstel, dat het leek dat hij juffrouw Zeldenrust er mee te lijf wou gaan. Ze haalde, verwonderd om zijn drift, de schouders op en bleef kijken of hij het wel naar haar zin deed.

Die drift van jou heb ik tóch maling aan, zei ze slijmerig.

Hij wou haar graag antwoord geven. Hij wou zeggen dat hij niét lui en niét snoeperig was en graag héél veel wou doen, maar dàt liever niet. En, dat hij niet als huisknecht of schoenpoetser was aangenomen, maar als sigarenmakersleerling. Ja, hij wou eigenlijk nog veel méér zeggen, maar de zinnen wilden zich niet zoo snel in zijn hoofd vormen, dat hij ze behoorlijk en begrijpelijk uiten kon. Daarom zei hij maar niets. Oôk, omdat het door zijn hoofd speelde dat hij misschien toch ongelijk had. Flip, de oudste leerjongen, had immers den vorigen dag herhaaldelijk gezegd, wàt voor werkjes hij alzoo te doen had. En nu had hij wel *gedacht* dat Flip een grapje maakte, een feit was het, dàt hij het tevoren wist. Als hij dien ochtend flink was geweest, was hij niet meer terug gekomen, als hij dan niet verkoos schoenen te poetsen. En dan had hij meteen een anderen baas moeten gaan zoeken, dacht hij. Want thuis rekenden ze er nu op dat hij een vak zou leeren, om ook spoedig zijn kost te kunnen verdienen en geld thuis te brengen. Maar zou hij het bij een ander dan beter treffen? vroeg hij zich af. Had Flip soms niet gezegd dat die beroerde werkjes bij àlle bazen voorkwamen?

Opeens schuierde hij heftig over den stinkenden schoen van Zeldenrust heen en weer en na dezen, over een anderen. Juffrouw Zeldenrust keek hem opmerkzaam aan, nog steeds haar hoofd schuddend. Zóó'n vreemde jongen was er nog nooit aan de zaak

geweest, dacht ze. Die zou wel geen zak zout bij hen eten. Maar toen ze zag dat hij nu flink aanpakte en dat de schoenen begonnen te glimmen, hield ze de berispingen, die op haar tong zweefden in en veranderde ze de volgorde waarin de schoenen stonden. Ze deed dat zoo omslachtig, dat het Sam leek of er voortdurend schoenen bijkwamen. Dat wekte opnieuw zijn ontevredenheid op. In werkelijkheid, echter, plaatste ze de kinderschoentjes vôôr in de rij. Toen ging ze naar de huiskamer. Sam hoorde nu gefluister, dat weldra luider opklonk. Hij meende zijn naam te onderscheiden en te hooren dat de heele familie zijn geschiktheid om het sigarenmaken te leeren in twijfel trok. Hij luisterde echter niet langer en poetste onverdroten voort, om zoo spoedig mogelijk door die lange rij heen te zijn en naar zijn striphoek te gaan. Hij ging nu waarlijk naar het werk en de plagerijen van Flip en Gerry verlangen. Ja, het leek hem niet eens zoo erg meer, door Klopper onredelijk te worden afgesnauwd.

Af en toe schold hij op de schoenen. Hij hoefde hier zéker niet te vragen of de heele familie zweetvoeten had, dacht hij met een grijns.

- Moeder vraagt of je klaar bent met onze schoenen, klonk een kinderstem.

Nu zag hij dat een jongetje naast hem stond, een jongetje met een rood gezichtje en brutale, zwarte oogen. Sam lachte het kind toe. Dit zou wel Lewietje zijn, dacht hij, de oudste van de drie die hij, volgens Flip, naar school moest brengen. Lewietje's neusje was niet bepaald schoon en herinnerde Sam aan Flip's waarschuwing, dat *hij* daar speciaal op letten moest. Maar het jongetje zelf vond hij wel aardig, omdat hij wel wat op Rosie leek. Hij scheen nét zoo oud ongeveer en had nét zoo een brutaal snuitje als zijn zusje.

- Waarom? vroeg hij met een knipoogje.

- Omdatte we naar school motte en omdat Gerry altijd om acht uur al met alle schoenen klaar is, zegt moeder. Saartje heeft zeere voeten en ze huilt als ze haar schoenen ankrijgt.

- Heet jij Lewietje? vroeg Sam nu, geamuseerd. Zeg dan maar wat jóu schoentjes zijn.

- Die daar. En diè zijn van Saartje en die van Sallie.

Het kind zette de drie paren vlak voor Sam neer. De jongen

poetste den schoen, dien hij in de hand had, met een grooten veeg af en greep een kinderschoentje. Die kleine dingen gingen vlug door zijn handen. Lewietje keek hem bewonderend aan en liep toen, onder luid gefluister, naar de huiskamer. Even later kwam het kind terug; in de eene hand droeg hij een kop thee en in de andere een beschuit met boter en suiker.

Voor als je klaar bent met poetsen, maar niet eerder, zegt moeder, snapte hij.

Sam keek verrast op, nam het aan en zette het op het aanrecht. Hij poetste ijverig voort en besloot de thee en de beschuit te laten staan. Lewietje liep weg en keek nog eens guitig om, als wilde hij Sam betrappen, dat hij te vroeg van zijn beschuit hapte.

Thuis waren beschuiten een zeldzame lekkernij. Alleen als Levie en Betje allebei werk hadden, kregen allen er op Zaterdagochtend twee. Hoewel hij altijd afkeerig was geweest van het eten en drinken van anderen, kon Sam nu toch zijn oog niet afhouden van de beschuit met boter en suiker, die hem zoo onverwacht gegeven was. En hij redeneerde bij zichzelven, dat hij den vorigen dag ook niet ziek of misselijk was geworden van de koffie van juffrouw Zeldenrust. Toen deed hij zeker oogenblik een greep naar de beschuit en at haar op.

- Juffrouw, de schoenen zijn klaar! riep hij later.

Juffrouw Zeldenrust kwam.

- Hier heb je drie centen, zei ze en legde de geldstukjes op de keukentafel. Laat ze alledrie wat koopen, maar niet iets, waar ze pijn in hun buik van krijgen of waar ze misselijk van worden. En nasj er niet de helft van op, want ik vraag het ze straks. Maak nou maar voort want ze wachten in den winkel al op je. Hou Saartje bij je en geef Sallie een handje. Lewietje moet aan zijn anderen kant loopen. En als het kind moe is, draag 'm dan, maar maak zijn blouse niet smerig. Hoe me met zulke vuile handen kan loopen, is me een raadsel, eindigde ze, met een afkeurenden blik.

Sam stapte met het drietal de straat op, ongeveer op die wijze, als Flip hem voorspeld had, dat hij doen zou. Saartje liep, luidbabbelend, aan zijn linkerhand, en rukte zich om de tien tellen los, om een paard of een man na te wijzen. Met zijn rechterhand hield hij de vierjarige Sallie vast, die wel gewillig mee liep, maar niet zoo snel voort kon als Lewietje, die zijn ander handje vasthield.

Lewietje sleurde het kleine broertje onwillekeurig voort, waardoor het soms bijna viel. Sam had al zijn oplettendheid noodig, om Sallie op de beentjes te houden en tegelijk Saartje te verhinderen, er van door te gaan. Juffrouw Zeldenrust stond, aan de deur, de kinderen na te wuiven. Toen Sam twintig passen ver was, klapte ze in de handen.

- Moeder roept je, waarschuwde Lewietje hem.

Sam keek om en bemerkte, dat juffrouw Zeldenrust half dreigend, half waarschuwend den vinger tegen hem schudde.

- Je moet met ze oppassen en kijk vóór je! schreeuwde ze. Laat ze niet door de plassen loopen. Saartje heeft wintervoeten en Sallie heeft pas schoone kousen aan. Pas op!

Sam keerde zich gekrenkt om en liep weer voort.

- Hóór je dhaarovher niet? spotte een lange jongen, in het voorbijgaan, tegen hem. Alsdat Zallie dhaarovher sroone kauzies anhebt. Pas dhaarovher op, dat je ze niet smerig mhaakt, hóór je me dhaar?

Sam beet hem een scheldwoord toe. Juffrouw Zeldenrust klapte opnieuw in de handen.

- Moeder roept je, waarschuwde Lewietje weer.

- Kan me niks schelen, mompelde de jongen, geërgerd en sleurde het drietal met zich den hoek van de Sint Anthoniesbree-straat om. Hij voelde zich zoo vernederd, dat hij wel kon vloeken en huilen tegelijk. Zoo'n stuk sjalf. Moet die me in de maling nemen, omdat dat mensch zoo idioot doet?

Op de Breestraat bleven de kinderen staan bij de eerste venterskar, die ze zagen. Sallie rukte zijn handje van Lewietje los en wees er mee naar bananen.

- Hij wil een banaan voor ze cent hebbe, Sam, verklaarde Saartje zijn gebaar.

- Ja, banná, banná, schreeuwde Sallie. Hebbe! Sallie banná hebbe!

De venter knikte de kinderen vriendelijk toe en zocht drie mooie, rijpe bananen uit.

- Hier, vijf cent het stuk, omdat jij het bent, zei hij tegen Sam. Vijf cent 't stuk, drie voor zestien cente. Maar niet verder vertelle, want ze koste mèèr ingekocht.

Saartje pakte er al een beet, maar Sam nam haar de banaan af

en smeet die op de kar. Juffrouw Zeldenrust had hem maar drie centen meegegeven, voor de kinderen tezamen. En die waren nog niet eens toereikend voor één banaan.

- Oi, wat kebresj je? grauwde de venter, beleedigd. Waarom gooi je die kostelijke banaan zoo maar weg? Deuge ze soms niet? Kijk toe!, schreeuwde hij tegen een vrouw, die bij hem stil bleef staan. Gooit maar met mijn schoure, of 't vullis is. Zoo'n stuk frottekat, dat-ie is! Vijf cent 't stuk, drie voor zestien cente! schreeuwde hij in Sam's gezicht. Je zal er nog gebrek an krijge!

Saartje stak een vingertje in haar neus en begon te huilen. De vrouw keek haar medelijdend aan en schudde afkeurend het hoofd, tegen Sam.

- Waarom neem je dat kind haar pisang af? zei ze. Eérst geve en dan afneme, dat doet me niet. Zoo zijn kinderen nou eenmaal.

Sallie, die zijn lipje al liet hangen, teen Saartje begon te huilen, stiet een gil van medelijden met zichzelf uit, nu de vrouw zich er mee bemoeide. Sam trachtte met de twee huilende kinderen door te loopen, maar Saartje hield zich aan de kar vast en Lewietje keek achter zich, alsof hij er niet bij hoorde.

- Bemoei U je d'r niet mee! riep Sam eindelijk. Ik heb toch al last genoeg met ze.

- Me d'r niet mee bemoeie? antwoordde de vrouw, verontwaardigd. Waarom treiter je die kinderen dan? Ga dan niet met ze wandelen, als je last van ze heb. Van wie ben je, jongen? Weet je moeder wel, dat je zoo hardhandig met ze omgaat. Anders zal ik ze eens inlichte.

- En waarom vraag je dan de prijs, als je niet koope wil? vroeg de venter, vrij schamper. Of wou je ze misschien voor niks hebbe, op je knap ponem?

- Ze zijn me te duur, antwoordde Sam. En ie kan niet eens rekenen, ook, zei hij tegen de vrouw. Vijf cent 't stuk en drie voor zestien centen, roept-ie. Reken dat maar eens na.

- Potsneus, mot je mijn hebbe! krijschte de venter, plotseling zoo woedend, dat Sallie begon te gillen. Durf jij rond te vertelle, dat ik je wil afzetten, stuk eitsouger die je bent. Wat zegge jullie van zoo'n stuk frotte hourik? wendde hij zich tot voorbijgangers, die op zijn geschreeuw afkwamen. Ik ben een afzetter,

zegt dat mamser plekesj. Ga maar gauw door met die jelodiem of ik bega een ongeluk an je.

Hij zwaaide woest zijn mouw langs zijn neus, die juist begon te loopen, bij welk gebaar Lewietje Sallies handje greep en angstig wegliep. Hij sleurde het kind mee, waardoor Sam genoodzaakt was, ook op een drafje te gaan, en Saartje aan de andere hand voort te trekken. Dat verwekte verontwaardigd gemompel en geschreeuw van de menschen om de kar, op. De koopman joelde hem onvriendelijke wenschen na en de vrouw riep, dat ze zijn moeder zou waarschuwen. Op de hoek van de Moddermolensteeg zwaaide een oud vischvrouwtje berispend haar vinger tegen Sam.

- Wees maar blij, dat je d'r zoo bent afgekomme, mompelde ze. Gistere hebbe ze d'r een naar 't bero gesleept; die had net twee sinaasappele gegapt. Drie maande krijgt-ie, hebbe ze gezegd, buite ze voorarrest. Loop nou maar gauw door met die kindere en maak je hasjeweine.

De weg naar de school in de Uilenburgerstraat scheen wel drie maal zoo lang als hij bij mogelijkheid kon zijn. De kinderen noopten hem, voor elken chocoladewinkel te blijven staan en wezen dan als verlangd snoepgoed iets aan, waarvoor hij zeker drie kwart te weinig geld bij zich had. En toen ze hem eindelijk naar hun vast snoepkeldertje brachten, om daar ieder iets voor den prijs van één cent uit te zoeken, moest hij allerlei beleedigingen en schimpscheuten verdragen van de koopvrouw, die, zooals ze wel vijf maal beweerde, niet begreep, hoe hij haar, om drie cents te besteden, een kwartier lang van haar werk kon af houden. Achtereen namen Lewietje, Saartje en Sallie een pijpje drop en verschillende blokjes snoepgoed in de hand en legden het dan weer neer, om iets anders op te nemen. Teen ze eindelijk keus hadden gemaakt, kregen Lewietje en Saartje op straat ruzie, omdat Saartje langer op een dropje van Lewietje zoog, dan hij op een tooverballetje, dat hij van haar te leen had. In de Valkenburgerstraat gaf Lewietje Saartje een duwtje, waardoor het kind viel en begon te schreeuwen. Sam tilde haar op en wilde verder gaan, maar twee vrouwen kwamen op het geschreeuw toesnellen. Ze scholden hem voor mamser en kinderbeul en bleven tot aan de school achter hem loepen. Haar schelden en joelen maakten Sallie bang, zoodat hij nu weer begon te huilen.

- Kijk toe, hoe-ie dat kind een leven geeft, riep een der vrouwen, geërgerd. Wat een moeder, wat een moeder, om ze aan zoo'n stuk plekesj toe te vertrouwen. Heet allemaal moeder, tegenwoordig.

Sam, die nu eindelijk een schimpwoord op juffrouw Zeldenrust meende te hooren, bleef even stil staan, om de vrouwen te vertellen, *wie* die moeder was, waar ze het over hadden, én, dat *hij* eigenlijk niets met die kinderen te maken had. Maar de opgewonden vrouw spoog hem van verontwaardiging bijna in liet gezicht.

- Hou jou sjkorem maar voor je, ik moet niks van je weten, gilde ze. Als ik een agent zag zou ik je aangeven.

Lewietje en Saartje waren een kwartier te laat en namen daarom wat haastig afscheid van Sallie.

Het kind staarde hen na tot de deur dichtsloeg en ging toen gillen, omdat het niet met hen mee mocht. Het schopte met voetjes en vuistjes tegen de deur en wou niet met Sam mee. Toen tilde de jongen hem op, maar Sallie wierp zijn pet op straat en trok Sam venijnig aan zijn haren. De pet kwam in een modderplas terecht, zoodat hij hem den heelen weg in zijn hand moest dragen.

Sallie bleef, tot aan de Rosenthalschool in de Uilenburgerstraat, aan één stuk doorgillen en trommelde voortdurend met zijn hakjes tegen Sams buik. Toen de jongen, doodmoe en ongelukkig, de poort binnenkwam, trilde het kind van kwaadaardigheid en zenuwachtigheid.

- Sallie Zeldenrust - waarom huil je zoo? vroeg een hulponderwijzeres vriendelijk en droogde zijn gezichtje af. Sallie was nu opeens stil en wees nijdig op Sam.

- Heeft hij je geslagen? vroeg ze schertsend. Dat mag hij nooit meer doen, hoor. Stoute jongen.

Sallie knikte instemmend en Sam kleurde van ergernis. Het meisje lachte tegen hem, doch een lange, magere juffrouw, die na hem binnen kwam, stak wantrouwend haar vinger tegen hem uit.

- Je bint van Zeldenrust niet? zei ze. Dan bin je zeker een nieuwe jongen, want ik heb je nooit met dat kind gezien. Wen je dan maar an, je handen voor je te houwe, anders komt ze moeder het van mij gewaar. Ik heb de heele weg al achter je geloope en voor niks heb dat jeled niet gegild. Kijk toe, hoe je

dat schaap met een vuile neus laat loopen. Vertrouw ze maar je kindere toe, doch: Vijande zijn ze van je en nog erger.

Juffrouw Zeldenrust stond in den winkel, toen hij terug kwam. Ze vroeg of hij de kinderen zich niet ziek had laten eten, of hij ze niet smerig had gemaakt en of ze op tijd aan school waren. Ze liet hem echter geen gelegenheid tot antwoord en gaf hem in één adem door eenige standjes.

- Die manier van jou om Sallie vast te houwe bevalt me niks, zei ze. Of kan het je bijgeval niks schele of het kind wegloopt en onder een kar terecht komt? En uit de verte kon ik zien dat Lewietje een vuile neus had, zôô vuil was ie, maar *jij* had er natuurlijk geen erg op. En nét voor je de hoek omging, spoog Saartje op straat en dat liet jij maar zoo toe. Dat wil ik niet hebbe, hoor je? We hebbe de kindere een té goeie opvoeding gegeve, om een ander te permitteere hun aan te leere zoo maar op straat te spuge. Het lijkt wel dat je alles in het werk stelt om mij schande aan te doen.

Ze hield even op om adem te halen, toen liep Sam meteen door, naar de werkplaats. In de keuken hoorde hij haar nog schreeuwen dat het schoenenpoetsen veel te lang had geduurd. Als het hem te véél was, zou ze er wel een anderen jongen voor nemen en dàn had haar man hém niet meer noodig.

Bram Zeldenrust keek verstoord op, toen hij de werkplaats binnen kwam.

- Dààr heb je meneer éindelijk ook, zei hij schamper. Heb je soms nôg een betrekking, die je in de tusschenuren waarneemt, dat je noú pas boven water komt?

Sam keek hem verbluft aan. Kwam nu dié weer met een standje? dacht hij. Stamelend vertelde hij wat hij dien ochtend al had gedaan en wààr hij geweest was. Maar Bram knikte ongeloovig en wees naar den striphoek.

- Hou je mond maar dicht. Al die praatjes ken ik al, van de jongens vóór jou, beet hij Sam's gestamel af. Jij bent voor de werkplaats en je hebt hiér te zijn, als me je noodig hebt. En als d'r een hulp voor het huishouden moet zijn, zal moeder wel een werkster nemen. Daar boef jij je geen zorg van aan te trekken, heb je verstaan?

De jongen knikte bedremmeld en wou in den hoek bij Flip en

Gerry neer vallen. Maar Flip duwde hem met den voet terug.

- Hé, dat gaat zoo maar niet, zei hij. Eérst de bakke uithale en de stelebak op straat brenge. Gerry, wijs hem eens hoe of le dat doen moet.

Langs de tafel van de sigarenmakers waren lange, smalle bakken, Daar gooiden ze de stelen van de bladeren in, die ze zelf stripten en verder alles wat ze kwijt wilden zijn. Etensresten, tabakspruimen, endjes sigaar en sigarenasch, dat alles kwam terecht in den bak. En, ook spuwden ze er wel in.

Gerry trok hem naar een bak toe en wees hem dat hij dien met zijn hand leeg moest halen. Sam aarzelde en toen duwde Hein Klopper zijn hoofd er op.

- V'ruit, ik zal je es leere vies van m'n bak te zijn! grauwde de oude man. Bij je thuis is het toch zeker ook zoo'n fijne boel niet. En denk er om dat je m'n pruimpjes niet allemaal weggooit. Je zet ze netjes op een rijtje.

Sam trok zijn hoofd terug, doch hetzelfde oogenblik gaf Klopper hem een tik op zijn wang, dat zijn oor suisde. Om zijn oogen te beschermen sloeg de jongen de armen voor het gezicht. Dàt maakte den ouden man zoo woedend, dat hij er nu links en rechts op lossloeg.

Moet je *mijn* slaan! schreeuwde hij. Wat zegge jelui van zoo'n stuk venijn. Dat wil z'n poote an mijn uitsteke. Maar dan heb je de verkeerde voor, Sampie!

- Niewaar, ik déé niks! riep de jongen half-huilend.

- Hou je mond dicht! schreeuwde Bram nu. Moet jij groote menschen voor leugenaar uitmaken? Is dat een bewijs van je opvoeding? Je doét wàt je gezegd wordt en anders hoepel je maar op. Brutale of luie jongens kunnen we hier niet hebben. En nou op slag aan je werk.

De andere jongens grinnikten spottend, maar Bennie Barzelay, de bosjesmaker, knikte hem aanmoedigend toe. Toen Sam zijn bak moest schoonmaken, hielp hij hem en toen fluisterde hij hem in dat hij zich groot moest houden. Zoo ging Sam van bak naar bak, gooide het afval in een kist en bracht die op straat. Toen hij terug kwam, wenkte Flip hem.

- Ga nou maar zoolang strippe, zei deze. De vuilnisman komt pas over een half uur voorbij.

Sam stripte zwijgend en knikte ternauwernood, als Gerry of Flip iets vertelde. De klappen op zijn wangen deden nog pijn maar hinderden hem nog meer, wijl hij vond dat hij ze niet verdiend had. Thuis had hij slechts de zeldzame keeren dat vader verstoord was als hij deze niet ontwijken kon, een klap van hem gehad. En Levie, die als oudste een beetje gezag uitoefende, had hem wel menigmaal met een pak slaag gedreigd, maar die was veel te goedig om een hand naar iemand uit te steken. En den éénen keer dat moeder hem een tik gegeven had, had ze haar eigen zwakke hand méér bezeerd dan hem.

Dat alles door joeg zijn brein, terwijl hij broeide op de klappen van Klopper. En allerlei plannen, om zich op den onden man te wreken, dwarrelden door die gedachten heen. Hij kreeg de romantische opwelling hulp te vragen aan de jongens van school en een zekeren avond den sigarenmaker af te wachten met de geheele klas, gewapend met slingers en steenen. Ook nam hij zich voor Levie te vertellen dat Klopper hem mishandeld had en van hem te eischen dat *hij* nu hém zou aftuigen. En als Levie dat niet wou, zou hij gaan sparen voor een revolver en een boksijzer, om met behulp van die wapens Klopper te noodzaken hem vergiffenis te smeeken, waar de heele troep van Zeldenrust bij was.

Nu en dan werd hij in zijn peinzen gestoord door een uitroep of een schimpwoord. De één vroeg goedig of hij niet erg lekker was en de ander merkte schamper op dat hij bij zijn moesie moest uitslapen. Dan stripte hij weer wat haastiger voort en gaf geen antwoord.

In het koffieuurtje beklaagde hij zich eindelijk, fluisterend, bij Flip, dien hij wel lijden mocht, al plaagde de jongen hem ook zonder medelijden.

- Maar dat is toch altijd zoo, antwoordde Flip verbaasd. Ik heb het je gezegd en jij wou het niet geloove, maar het is overal zoo. Word dan koekebakker, als je er niet tegen kan.

Een uur later kwam juffrouw Zeldenrust hem uit de werkplaats halen. Ze hield hem een rok voor, met breede modderranden er aan.

- Die moet je netjes uitschuiere, vôôr je naar de kruidenier en de slager gaat, zei ze. En denk erom dat me man ze goeie

schoene naar de schoenmaker moete. Heb je dat zelf niet kunne zien, toen je ze onder hande had? Moet ik dan op alles erg hebbe?

- Als mijnheer Bram dan maar goed vindt dat ik boodschappen voor het huishouden doe, antwoordde hij aarzelend.

Juffrouw Zeldenrust keek hem een oogenblik verbluft aan, alsof hij haar een tik op haar mond had gegeven. Toen slofte ze, onder een luiden kreet, naar de huiskamer.

- Isidor, Isidor, hoor je wat dat stuk gotspeponem zegt? hoorde Sam haar rochelend uitbrengen. Hij màg van Bram geen boodschappen voor me doen, zegt ie! Zooiets heb ik nog nooit gehoord, zoolang ik leef, bij me Sallie's gezond!

Onmiddellijk kwam Zeldenrust in de keuken, in zijn bretels.

- Wàt hoor ik dààr van jou? vroeg hij verbaasd. Wéét je moeder dat jij zulke brutaliteiten zegt?

Juffrouw Zeldenrust vond dat echter niet genoeg en slofte naar de werkplaats. Ze liet de deuren open staan.

- Bram, Bram! riep ze rochelend, heb jij dat sjtuk sjed gezegd dat ie voor *mijn* geen boodschap mag doen? Dat zegt ie me zoo maar in m'n gezicht.

Sam greep, onder den indruk van Zeldenrust's groote oogen den kleerenborstel en begon den rok te schuieren. Ondertusschen luisterde hij met één oor naar de stemmen in de werkplaats.

- Een woord een patsj wàt ik hem heb gezegd, hoorde hij tot zijn ontstemming, Bram antwoorden. Voor mijn part doet ie den geheelen dag boodschappen, als het werk er maar niet onder lijdt. Véél heb ik toch niet aan 'm.

- Nou, nou hoor je het zélf, zei Zeldenrust op strengen toon. En laat ik niet nog méér last met je hebben, of dààr is het gat van de deur. Een jongen een vak leeren en dàn nog zijn brutaliteiten slikken. Dat zou wat nieuws in de wereld zijn. Dàt heb ik niet veracoordeerd, met je moeder.

Bij het woord *deur* keek Sam gretig naar die, welke Zeldenrust in zijn verontwaardiging aanwees. Als ie nu meteen den rok en den schuier neersmeet en de beenen nam, was ie voor goed van dat gezanik af, dacht hij. Dan was het uit, met die kinderen naar school te brengen, de spuwbakjes leeg te gooien en àl die rochelende bevelen van juffrouw Zeldenrust. Maar, wat zou zijn moeder er wel van zeggen? Ze was er zoo mee in haar

schik, dat hij dat vak zou leeren en daardoor in de gelegenheid werd gesteld, voor zijn onderhoud te kunnen zorgen. Zou het haar niet groot verdriet doen, als hij zoo maar thuis kwam vertellen dat hij was weggeloopen en dat hij niet meer naar Zeldenrust toe wou?

Hij zweeg en schuierde gestadig door. Teen juffrouw Zeldenrust terugkwam, bukte hij berustend het hoofd en liet hij zich zonder tegenspraak berispen wegens ‘liegen’. En hij knikte zwijgend, toen ze hem opnieuw haar verschillende boodschappen opdroeg.

- En vergeet vooral niet, dat je Sallie om vier uur van school haalt, zei ze tot slot. De anderen gaan met het dienstmeisje van Augurkiesman mee den weg uit, die meet er toch zijn voor hùn kinderen.

Om half vijf zat hij weer in den striphoek en om kwart voor vijf kwam juffrouw Zeldenrust hem weer roepen.

- Zet je pet op en ga even naar me zuster op de Zwanenburgwal, beval ze. Haar meisje is weggebleven en nou hét ze letterlijk niemand die een boodschap voor haar doet. Maar hou je brutale mond dicht tegen haar, want ze is niet zoo makkelijk als ik. Ze legt d'r geregeld de lap op.

- Wat moet ik haar dan zeggen? vroeg Sam, die niet begrepen had wat er van hem verlangd werd.

Juffrouw Zeldenrust sloeg de handen tegen elkaar en keek verontwaardigd naar het plafond.

- En nou zeg ik je al tien keer dat je niéts moet zegge! schreeuwde ze hem toe. Je gaat naar mijn zuster, Cornalijnslijper heet ze, twee en dertig op de Zwanenburgwal en je zegt de complimente van mijn en of ze wat voor je te doen hét. En dàn doé je het, versta je? Dàt is nou alles. Weet je het nou?

Sam knikte een beetje schaapachtig. Hij begreep haar wel, maar hij wist niet of het goed was dat hij ging. Hij weifelde nog een oogenblik, of hij gaan zou, of het éérst aan mijnheer Bram zou vragen. Maar juffrouw Zeldenrust nam hem bij den arm en duwde hem de gang door, naar den winkel.

Geen praatjes meer, je weet wat mijn man gezegd heeft. En als het je niet aanstaat.... dààr is de deur. En ik waarschou je, géén groote mond tege me zuster, want die slaat ge-

regeld van zich af. Die is zoo'n zenuwemoot. En blijf niet zoo lang weg als gewoonlijk, want misschien heb ik nog wat voor je te doen, als je terug bent.

Hij liep op een drafje de straat door, maar ging om den hoek direct langzamer loopen. Hij liep te prakkizeeren, als wàt hij bij Zeldenrust in betrekking was en wàt hij eigenlijk met de zuster van de juffrouw te maken had. Maar toen hij op de stoep stond van het huis waar hij zijn moest, wist hij dat nóg niet zeker. Alleen meende hij te begrijpen dat de opheffing der lijfeigenschap een vergissing in de vaderlandsche geschiedenis moest zijn. Want nù bleek het toch, dat hij om een vak te leeren, waar hij niet eens idee in had, een ieder moest gehoorzamen die hem bevelen gaf, of het hem aanstond of niet. Tot zelfs de zuster van de juffrouw, die hij of zijn moeder nog nog nooit had gezien.

Hij gaf een nijdigen ruk aan de bel en schrok tegelijk van het geluid. Een juffrouw schoof het gordijn opzij en schudde dreigend met twee vingers. Sam wees op zichzelf en daarna op de deur en toen schoof ze het raam op.

- Jongen ga gauw weg of ik roep politie, zei ze slijmerig. Wat doe je daar voor straatschenderij aan mijn bel?

Sam nam zijn pet af; dat had moeder hem aanbevolen als de beste manier om bij iemand in een goed blaadje te komen.

- Ik moet hier zijn, juffrouw, zei hij dan.

- Ten eerste ben ik geen ‘juffrouw’ en ten tweede wát moet je hier doen? Van wie kom je, waarom schel je alsof er brand midden in den nacht is? Ik sta geregeld op mijn beenen te beven van schrik, zoo'n harde bel was het.

- Juffrouw Zeldenrust stuurt me. Ik moest bij Cornalijnslijper zijn.

- Stuurt me zuster je? Ben jij dan dat nieuwe jongetje van haar?

Juffrouw Cornalijnslijper schoof het raam weer neer. Eenige oogenblikken later deed ze de bovenhelft van de huisdeur open.

Heeft mijn zuster je gezegd, dat je *juffrouw* tegen me moet zeggen?, vroeg ze, hem met lodderige oogen aanziend.

- Ik geloof het wel, stamelde Sam. Als ik tenminste terecht ben bij Cornalijnslijper.

- Je bent hier bij *mevrouw* Cornalijnslijper, zei de dame.

Als je opvoeding had genoten, zou je hebben geweten, dat je mevrouw en niet juffrouw tegen me moet zeggen, zonder dat ik het je hoef te zeggen.

Sam voelde zijn oogen gloeien. Geen opvoeding? Had *zij* het daar nu ook al over? Dat moest ze van Zeldenrust geleerd hebben, of van Klopper, of van Flip, dacht hij. Daarginds hadden al die spuwers en opscheppers het voortdurend over niet-genoten opvoeding. En zijn moeder had hèm opgevoed. Wou die vreemde vrouw dan zijn moeder beleedigen, met die woorden, zijn geduldige, verdraagzame moeder, die nooit tegen iemand onvriendelijk was? Hoe durfde ze dat en welk recht had ze daartoe? Alleen maar omdat hij leerjongen was bij den man van haar zuster? Moest hij nu om het sigarenmaken te leeren, niet alleen allerlei vieze en nare karweitjes doen, maar bovendien zichzelf en zijn moeder maar laten beleedigen door vreemde lui als dat wijf van Cornalijnslijper?

Opeens kreeg hij een geweldigen wrok tegen alle sigarenmakers, bosjesmakers, leerjongens, hun vrouwen en kinderen en verdere familie. En tegelijk voelde hij zoo'n haat tegen het vak, dat hij zich voornam, het nóóit te leeren. Zoo'n rotvak, waarin hij zich moest laten vernederen en zijn goeie moeder laten beleedigen, wóu hij niet eens leeren. Hij zou het ieder vertellen, die het hooren wou en iedereen zou weten, dat er op de heele wereld geen viezer en misselijker vak bestond. Hij zou dit en hij zou dat....

Mevrouw Cornalijnslijper trok de onderhelt van de deur open en greep hem bij zijn buisje.

Kom maar even binnen, zei ze, haar vingers aan haar rok afvegend. Als je tenminste zuiver bent, want anders kan ik je geen boodschappen laten doen. We hebben het heele huis pas een jaar geleden laten zuiveren en arme menschen hebben dikwijls wat bij zich, zonder dat ze het weten. En dan heb ik verscheidene boodschappen voor je te doen, maar ik moet je een briefje van tien gulden meegeven. Als je het nou maar niet verliest en eerlijk bent, want het is geen raapgoed en *jij* komt er het verste mee. Met eerlijkheid. Wat doet je vader? In den handel? Hoeveel kinderen hebben jullie? Heeft je oome Lijzer niet eens een maand gezeten voor die moord op Vlooienburg? Of was dat een andere jongen zijn oom?

Al babbelend liep ze de gang door, maar op het eind ervan keerde ze zich om.

Ik heb nog niet gehoord dat je je voeten veegt! riep ze schel. En loop niet heen en weer en hang niet tegen de muren, als ik er niet ben, want die zijn pas gewit. En kom een beetje naar voren, sta niet zoo met je rug tegen de deur. Die is voorverleden jaar pas geschilderd met lakverf. Het groeit ons ook niet op onzen rug.

Sam bleef onbeweeglijk rechtop staan, tot hij haar niet meer zag. Toen schuurde hij zijn zool tegen een plekje deur, dat nog vrij goed in de verf zat. En met den punt van zijn anderen schoen trok hij een streep langs een der pas-gewitte muren. Het liefst had hij een emmer modder uit de gracht geschept en er de gewitte muren en geschilderde deuren mee besmeurd, zoo'n akelig mensch vond hij haar. Maar hij had dat plan nauwelijks bedacht, toen mevrouw Cornalijnslijper al weer aan het eind van de gang kwam aansloffen. Ze bracht een mandje en een boodschappentasch mee. In het mandje lag een beschreven papier en een oude portemonnaie.

Kijk, ik heb alles precies voor je opgeschreven, wat je moet hebben en bij wie je meet zijn, zei ze, hem het papiertje voorhoudend. 't Is allemaal vlak in de buurt, dus je bent in een ommezientje terug. Kijk goed uit, dat Verbeek je blauwpitten geeft en let er bij den grutter op, dat-ie je één ons rijst van twaalf en één ons van twintig cents het pond geeft. *Ik* doe ze wel door elkaar, maar *hij* moet ze uit verschillende zakken geven. Tel je geld goed na, wat je terug krijgt en verlies het niet, anders kost de brei meer dan de brokken. Ik wou, dat je maar een handig dienstmeisje voor me wist, want, jullie jongens doen alles maar half. Maar géén zuster van je en ook geen ander joodsch meisje, want die zijn me allemaal te brutaal en te eigenwijs. En maak nu maar voort, want ik had gedacht, dat je veel vroeger zou komen.

Sam had wel tien antwoorden gereed, maar mevrouw Cornalijnslijper liet hem niet den tijd, er één te zeggen. Ze schoof hem de stoep op en duwde de halve deuren dicht. Nu liep hij op de Zwanenburgwal, met een mand, een boodschappentasch, een briefje en een oude portemonnaie. Een jongen, die voorbij ging,

wierp een kluit modder in zijn mand. Sam, woedend, bukte zich, nam een stuk straatklinker op en smeet het hem na. Maar de jongen ontweek den steen en tergde Sam opnieuw met een spotlach en een schimpwoord.

Volgens het lijstje van mevrouw Cornalijnslijper ging hij achtereen naar den kruidenier, den grutter, den groentenman, een winkel voor huishoudelijke artikelen, om een pit in het petroleumstel en naar de fijne waschvrouw, om halve hemdjes te brengen. De strijksters lachten tegen hem en maakten grapjes. Een van haar vroeg, of hij voor halve dagen, óf met den broodkost was. Dat ergerde hem zoozeer, dat hij overhaast wegliep en zijn mand scheefhield, waardoor de helft van de aardappelen op straat rolde. Toen moest hij ze achternaloopen cm ze één voor één op te rapen. Veel liever had hij ze laten liggen, maar hij dacht, dat mevrouw Cornalijnslijer hem dan zou verdenken, dat hij minder had gehaald, om het overige geld te behouden.

Drie kwartier nadat ze hem de deur had uitgeschoven, stond hij weer in de gang en deed verslag van zijn boodschappen. Toen hij onderwijl aan de grappen der strijksters dacht, kleurde hij, waarop mevrouw Cornalijnslijper het geld nóg eens natelde. En half-luid zei ze, dat als een arm jongetje een kleur kreeg bij het tellen van geld, er altijd iets niet in den haak was.

- Het kómt uit, zei ze eindelijk, hoofdschuddend, alsof haar dat niet duidelijk was. Maar toch had ik liéver een dienstmeisje gehad. Ik dacht, dat jullie, arme jongetjes, altijd wel een arm meisje kennen dat zonder werk is.

- Er staan dikwijls advertenties in de krant van meisjes die een betrekking zoeken, zei Sam nu, schuchter.

Mevrouw Cornalijnstijper keek hem weifelend aan.

- Zoo? Ja, er zijn werklooze meisjes genoeg, maar die zijn natuurlijk door haar vorige mevrouw ontslagen en meestal om een goede reden. Maar als je er een uit de krant weet, kan ik het altijd eens probeeren. Weet je wat, haal er even een.

- Een meisje? vroeg hij verwonderd.

Meteen dacht hij, een domheid te hebben gezegd, maar tot zijn verrassing knikte mevrouw Cornalijnslijper toestemmend.

- Nee, eigenlijk bedoel ik een krant, maar je brengt me op een idee. Koop jij een krant en ga even naar een meisje van een

advertentie toe. Ja, haal er maar éérst een voor me. Daar heb je twee centen.

Nu schrok Sam zòò, dat-ie meteen een geschikt antwoord wist. Als-ie deed, wat zij bedoelde, zou-ie om acht uur nóg niet thuis zijn, viel hem in, en hij had nog veel meer honger dan andere avonden.

- Juffrouw Zeldenrust heeft gezegd, dat ik direct na de boodschappen terug moest komen, zei hij. Zal ik de krant dan maar morgen meebrengen?

Tot zijn geruststelling ging mevrouw Cornalijnslijper er dadelijk op in.

- Ja, antwoordde ze, ga dan maar gauw. Morgen moet je toch komen voor de schoenen en de boodschappen. Of je zou vanavond in de gauwigheid een meisje voor me moeten vinden, dan heb ik je morgen niet meer noodig, voegde ze er met lodderigen grijns aan toe.

Sam grijnsde maar terug, omdat hij dacht, dat ze dat van hem verwachtte. Mevrouw Cornalijnslijper grabbelde even in de oude portemonnaie.

Hier heb je twaalf cents, zei ze. Een dubbeltje voor jou en twee cents voor de krant. En als je me een meisje bezorgt, krijg je nòg een dubbeltje. Maar het geld sparen en er iets nuttigs voor koopen, hoor. Laat ik niet hooren, dat je het verkwanseld hebt of zoo.

Van verbouwereerdheid door het onverwacht bezit van een dubbeltje, liep hij rechtstreeks naar huis. Onderweg kocht hij een pond halfrijpe peren en een krant. Knabbelend op een peer liep hij, ijverig de advertentie-pagina lezend, de Rapenburgerstraat door.

Thuis zaten ze al aan tafel. Vader had een zwarte lap, waar een witte een beetje onderuitkwam, om zijn hoofd. Hij gaf geen antwoord op Sam's ‘eet smakelijk’, doch gluurde hem norsch, bijna vijandig aan. Moeder maakte een stil gebaar, dat hij niets zou zeggen.

- Waar kom je zoo laat vandaan? vroeg vader barsch. Wat moet dat met die krant? Mot 'r nog méér geld an die zwijnderij worden weggesmete? Is dat ééne stinkende vod, dat rooie blad, nóg niet genoeg? Het kan zeker niet op.

Sam ving moeders blik op en zweeg, doch gluurde nieuwsgierig naar Levie. Hij begreep niet, dat een groote jongen als hij, kalm bleef zitten en niets antwoordde, nu vader *zijn* blad beleedigde. Was dat nou een *man,* die zich alles maar liet zeggen, terwijl hij het was, die zorgde, dat er geld voor eten in huis kwam? Dat zou hém niet kunnen gebeuren, dacht hij. Als *hij* groot was zou hij wel eens zien, of vader of een ander wat te zeggen had op *zijn* krant of op iets anders van hem.

Er werd bijna niet gesproken aan tafel. Een enkele maal zei Klaartje iets tegen Betje of Levie, maar dan kreeg ze een wenk of schouderophalen tot antwoord, terwijl moeder, waarschuwend, het hoofd tegen haar schudde. Als vader een enkelen keer bij het eten thuis was, eischte hij altijd strenge orde, alsof het huishouden een school was en dan moest alles geheel naar zijn wensch gaan. Een woord of een lach beschouwde hij als een aanranding van zijn gezag, als hoofd van het gezin.

Na het eten stak hij een pijp op, zette zich in den leunstoel en keek wantrouwend van den een naar den ander. Klaartje stond op en nam eenige borden van tafel, moeder wenkend, dat ze rustig zou blijven zitten.

- En ging het vandaag een beetje beter naar je zin, Sam? vroeg deze hartelijk. Ze was graag naast den jongen komen zitten, om hem over zijn haar te streelen, maar dat dorst ze niet, voor haar man. Hij noemde dat verwennen en bederven. Het verschil in den omgang der kinderen met hem en met haar verklaarde hij uitsluitend door de bewering, dat zij ze bedierf.

- Heelemaal niet, liet de jongen zich ontvallen. En als het aan *mij* lag, ging ik er nóóit weer heen.

De laatste woorden had hij bijna luid gezegd, en dàt mocht nóóit, van vader. Want, hard spreken noemde hij ‘brutaal’, welken zin de woorden ook mochten hebben. Hoewel moeder dadelijk een sussend gebaar tegen Sam maakte, had vader het toch gehoord. En dadelijk stond hij op, met heel de radelooze woede van een gewoonte-drinker, die den ganschen dag geen drank had gehad.

- Potverdomme! schreeuwde hij, met de vuist daverend op tafel slaand. Brutaal stuk snotsneus, gore falderappes, zal jij wel eens je groote mond dicht houwe! *Jij* hôôrt dat niet, *jij* hôôrt dat

niet! riep hij sarrend tgen moeder. Dàt is je antwoord. Meneer gaat 'r liever héélemààl niet meer naar toe. Verwén ze maar, die luie stukke vuil. Wandele, thuis luiere en de boel opvrete, dàt is lekkerder, dàt is makkelijker.

Nôg eens en wêêr eens viel zijn vuist daverend op tafel; een bord schoof naar den kant en viel kletterend op den vloer. Rosie en Siempie, die al bij het eerste woord naar de keuken waren gevlucht, gilden alsof ze geslagen werden. Klaartje kwam ontdaan de kamer binnen en stelde zich onwillekeurig, als beschermend, voor Sam. Dàt gebaar dreef vader's woede nog meer op Hij sprong uit zijn stoel, rukte woest aan het verband, om zijn hoofd en deed eenige stappen in de richting van Sam.

Moeder joeg een gil uit en, hem in den weg willend treden, struikelde ze over een stoof. Betje ving haar bijtijds in de armen op, maar nu brak ze in zenuwachtig gejammer los. Den heelen dag had ze in bange verwachting doorgebracht en een ongeluk voelen aankomen. Jozef kon niet tegen thuis-blijven, omdat dat voor hem gemis van drank en kroegjool beteekende. Maar hij durfde niet de straat op, daar een kennis hem was komen waarschuwen dat de politie hem zocht, doch zijn naam niet wist. Bijna onafgebroken had hij loopen grommen en dreigen, en haar af en toe somber aangekeken, alsof hij *haar* van iets verdacht. En nù was zijn razernij losgebroken, om een jongensachtig woord van Sam.

Nog voor hij dezen had bereikt, sleurde Levie den jongen weg en duwde hem de deur uit. Hij sloot haar en bleef er voor staan.

- Laat me los, laat me door, ik mot 'm vermoorde! schreeuwde de man woest en rukte Levie bij den schouder. Dan trad hij opeens, wankelend, terug. De onbeholpen-verbonden wond, aan zijn hoofd, begon sterk te bloeden. Bij 't gezicht daarvan rukte moeder zich van Betje, die de armen om haar gestrengeld hield, vrij.

- Jozef! gilde zij ontzet. Jozef, bij je moeders gezond, blijf hiér! Loop die jonge niet na, op straat, ze houwe je voor een moordenaar met dat bloed op je gezicht! Jozef! Houwe jullie 'm vast, hij bloeit dood, op straat!

Sam was de trap afgehold en stond, buiten adem, op straat. Een kreet deed hem verder de straat in vluchten; hij dacht dat vader hem achterna liep. Een eind verder verschool hij zich in

een portiek en loerde om een hoek. Toen hij niemand uit de huisdeur zag komen, wandelde hij op zijn gemak voort en mijmerde wat hij doen zou.

Vader had dus weer eens de kolder in zijn kop en dezen keer was het op hêm gemunt. En om niéts, want hij had geen brutaal woord gezegd. Verwonderen deed het hem echter niet, want die ouwe noemde zoowat alles wat *hij* zei 'brutaal.' Maar dat bleef het zelfde. Als hij het op iemand voorzien had, kon hij wel uren achtereen zitten razen en dan was het geraden uit zijn nabijheid te blijven.

Het doelloos loopen verveelde Sam weldra en een oogenblik dacht hij er aan, stil terug te keeren en naar zolder te gaan, naar het slaapkamertje. Maar dat durfde hij toch niet. Vader mocht eens de trap hooren kraken en naar buiten komen.

Hij ging in een stoep zitten, de krant lezen. Toen viel hem een idee in. Als hij eens werkelijk een dienstmeisje voor mevrouw Cornalijnslijper gingen zoeken? Misschien wou ze wel meteen met hem mee, naar de Zwanenburgwal. Mevrouw Cornalijnslijper zou hem vast een reuze-jongen vinden en twee dubbeltjes of misschien wel een kwartje geven, als het meisje haar aanstond. En hij had kans dat ze haar zuster vertelde dat er méér pit in hem stak dan ze eerst had gedacht. Wie weet, moest hij wel meteen op visite blijven en een kopje thee meedrinken. Ze had er vast élken avond veel lekkers bij.

Sam vond wel tien advertenties van meisjes die een betrekking zochten en daar koos hij vijf uit, die zoo'n beetje in de omtrek woonden. Eigenlijk wist hij niet wat hij tegen die meisjes moest zeggen en wat hij kon antwoorden, als ze hem iets vroegen. Maar hij dacht dat ze, als hij alleen maar zei dat hij een betrekking voor haar wist, te blij zouden zijn om het hem erg lastig te maken. De hoofdzaak was dat er een met hem naar mevrouw Cornalijnslijper ging, die had praatjes genoeg en zou méér tegen haar zeggen dan noodig was.

Het eerst ging hij naar een meisje in de Foeliedwarsstraat. Hij moest op nummer twee en twintig zijn, maar dat nummer scheen niet te bestaan. De nummers liepen op tot twintig en sprongen dan ineens over op zes en twintig. Tusschen die twee nummers was een gang. Toen begreep Sam dat nummer twee en twintig daarin moest zijn.

De deur van dat huis stond open, maar er was geen bel. Wel een vierkant gat in den deurpost, waar de bel gezeten had. Hij stapte het portaal binnen.

- Anna van Beuneken! schreeuwde hij met zijn magere, trillende stem.

Hij wachtte vijf minuten, maar kreeg geen antwoord. Toen schreeuwde hij nôg eens en wéér. Maar nu bemerkte hij dat zijn geluid steeds onduidelijker klonk. Hij vond dat die naam wel een beetje te groot was om achtereen uit te brullen. Toen haalde hij extra diep adem en joelde eenige malen achter elkaar alleen den voornaam uit. En daarop nóg geen antwoord hoorend, zette hij beide handen aan den mond en schreeuwde drie keer, als drie stooten op een trompet.

- Anna! Anna! Anna!

Nu hoorde hij, heel hoog, het slaan van een deur. Direct daarop was het of iemand de trap afrolde. Toen klonk een soort van oorlogskreet; een forsche jonge man sprong in tweeën de trap af en greep hem meteen in de keel.

- Wat môt jij van Anne, slampamper? schreeuwde hij opgewonden. Stuk apejong! Wie stuurt je, want van jezelf kom je niet! Lieg d'r maar niet om of ik mep je voor de grond! Hoepel maar gauw op en stuur die dalfert zelf hier, als ie lef hét.

Sam bibberde van angst. Het liefst wàs hij meteen weggeloopen, maar de jongen hield hem vast. En toen hij eindelijk zijn keel losliet, en hem het portaal uitduwde, kon hij nog nauwelijks fluisteren. Zoo benauwd had die forsche greep hem gemaakt.

- Mevrouw stuurt me, bracht hij er eindelijk met moeite uit.

- Wié, wàt, je *wijf?* riep de jongen, opnieuw in woede losbrekend. Staan me niet te ferneuke, jij met je wijf! Hij sloeg Sam links en toen rechts om de ooren. Klein of groot, ik slaan je an barrele als je niet je bek ope doet. Ik bin nog frisch en heb dat niése allang geschote. Als je nou niet gauw fermassert wat voor een snurkerd je gestuurd hét en wààr ie op Anne staat te wachte, trommel ik jouw fieselefaassie in mekaar, in plaats van zijne. Ik bin nog zoo frisch as de pest.

Sam beefde, nog sterker van angst, dan door het schudden dat die jongen hem deed. Hij dacht dat de jongen gek was of misschien wel een moordenaar. Mogelijk was die gang een roovers-

hol. En dat hij niet begreep, wát hij bedoelde met zijn ‘frischheid’, maakte zijn ongerustheid nog grooter. Was dat misschien nóg erger dan stompen en slaan, wat hij hem al gedaan hàd?

Terwijl hij stond te bedenken wàt hij dien jongen zou antwoorden, stompte die hem opnieuw, wel driemaal, gevoelig tusschen de ribben.

- Ik kon het toch niet helpen! schreeuwde hij. Laat me los, laat me gaan!

- Wààr staat dat gajes? vroeg de jonge kerel, op dreigenden toon. Wààr staat die banjer?

- Op het Kattenburgerplein, vôôr het Zeemanshuis, antwoordde hij, van wanhoop en pijn. Hij heeft een stroohoed op en een rietje in zijn poot.

De jonge kerel gaf hem een duw, dat hij een heel eind de gang doorstoof en holde hem voorbij.

- As'k hem niét snor, rijg ik jôu an 't mes! riep hij dreigend. Toen spurtte hij de Foeliedwarsstraat door.

Sam keek hem beduust na en ging de tegenovergestelde richting in. Eerst was hij neg onder den indruk van dat laatste dreigement, maar toen hem inviel hoe hij zijn aanvaller had weggekregen, moest hij opeens luid-op lachen. Op dit uur liepen er wié weet hoeveel jongens met stroohoed op, voorbij het Zeemanshuis. Als die goi hen allemaal wou attelemiese slaan, kon ie wel eens van een kouwe kermis thuiskomen. De menschen die nu op het Kattenburgerplein het toekijken hadden, zouden zich vast amuseeren, als ie de jongens één voor één aanvloog en om de beurt één ros gaf en van een op zijn falie kreeg. Vast en zeker was er nu al een uitgebreide vechtpartij aan den gang en die had *hij* aangestookt, door dat kleine leugentje. Die gedachte deed hem spoedig al zijn pijn en narigheid vergeten. Voor alle zekerheid liep hij echter gestadig voort, want hij achtte het niet onmogelijk dat de jongen nog eens terug kwam, om hem uitvoeriger inlichtingen te vragen en meteen een paar stompen in zijn zij te geven.

De liefhebberij om een dienstmeisje voor mevrouw Cornalijnslijper te zoeken was nu bijna heelemaal verdwenen. Niet dat hij geloofde dat aan élk dier adressen, uit de krant, een jaloersche vrijer op wacht stond, om zijn strot dicht te knijpen, maar hij vond het spelletje toch heel wat gevaarlijker dan hij zich had

voorgesteld. Hij diepte de laatste peer uit zijn zak op, knabbelde die op en blies de pitjes tegen een winkelruit aan. Toen hij een eindje verder was, hoorde hij een tumult achter zich. De winkelier was naar buiten gekomen, had een toevallig voorbijgaanden jongen een tik gegeven en daarop zelf drie meppen terug gekregen van den vader van den jongen, die achter hem liep. Sam kwam terug om te zien wie het winnen zou en bemerkte toen op de winkelklok dat het pas tien minuten voor half negen was. Dan kon hij vooreerst niet naar huis, dacht hij. Het kon nog wel een paar uur duren, voor die ouwe zich, onder het uiten van allerlei onverstaanbare bedreigingen aan *zijn* adres, zooals bij zulke gelegenheden zijn gewoonte was, zou ontkleeden en naar bed gaan.

Drie maal liep hij het Rapenburg op en neer, zoo langzaam als hem mogelijk was en toen was het pas tien minuter ôver half negen. Hij wist niet waar hij al dien tijd nog kon zoekbrengen en besloot toen het nôg maar eens aan een nieuw adres te probeeren. Dus ging hij naar het volgende van zijn lijstje.

Dat was ook in een steeg, doch déze was breeder dan de gang in de Foeliedwarsstraat. En hier brandde een lantaarn, hetgeen hem een beetje meer vertrouwen gaf. Nog meer durf schafte de aanwezigheid van een troep jongens, die in een modderplas voor de steeg speelde. Hoewel hij niet één van hen kende, twijfelde hij er niet aan of ze zouden hem met hun allen, op zijn straatkreet, te hulp komen, als hij ook hier werd aangevallen. Dàt was de plicht van iederen jongen, vond hij.

Aan de deur van dit huis was een bel; dát vond hij alvast een goed begin. Hij trok er twee maal aan, doch hield zich gereed weg te hollen, zoodra hij een verdacht geluid op de trap hoorde. De deur werd aan het touw open getrokken en een stem riep iets.

- Ja! riep Sam terug.

- Wat mot je? schreeuwde de stem, luider. Wat kom je hier doen?

- Woont hier juffrouw Jongemans? riep hij, vrij wat bedeesder, want de stem van boven klonk als die van een zwaren man.

- Ja, die woont hier, wat wou je van haar?

Sam kreeg een beetje meer moed. Als ook déze stem hem had willen ranselen, zou hij wel dadelijk beneden zijn gekomen, dacht hij. Dus stapte hij het trapportaal binnen en richtte het hoofd naar de duisternis, boven hem.

- Of ze even bij mevrouw Cornalijnslijper wil komen!

- Wat heb ik nou an me kar hange? hoorde de jongen, verbaasd mompelen. Bij de karreslijper komme? Wat is dat voor een pias? Stien, heb jij wat van doen met een karreslijper, of een schareslijper of zooiets?

Nu volgde een tweegesprek dat Sam niet verstaan kon. En er werd zelfs gelachen. Dat gaf hem stellig vertrouwen, dat er dézen keer niet geranseld zou worden.

- Kom es effe bofe, jongetje! riep de stem nu.

- Ik? Woont ze dan niet hier?

- Kom bofe, ferdomme, of ik sleur je bij je lurrefe na bofe. We salle je godfergete niet opfrete!

De klank van die stem moedigde Sam aan. Die was lang niet onvriendelijk, al schenen de woorden een beetje barsch. Dat werd misschien een ander avontuur, maar zónder slaag, dacht hij. Met de hand aan een touw klom hij voorzichtig twee trappen op, werd plotseling beetgegrepen en een kamer binnen gesleurd.

Het zag er daar ongeveer net zoo uit, als bij hém thuis en dat stelde hem op zijn gemak. Meubelen stonden er haast niet, er lag geen zeil op den vloer, de balken-zoldering was berookt en de gordijnen zagen er sjofel uit en waren gelapt. Klaartje beweerde altijd dat dàt het ergste kenteeken van hun armoede was; gordijnen mochten desnoods *gescheurd* zijn, dat leek of men spoedig nieuwe zou koopen. Maar eenmaal *gelapt* was het of men de hoop had opgegeven ôôit andere te bekomen.

Aan tafel zat een vrouw die hem vriendelijk aankeek. Ze schonk zich een kop thee in uit een trekpot die ze van een spirituslampje nam. Zoo een had moeder niet eens, dacht Sam. Deze menschen waren dus nog rijker dan *zij.* Allemaal omdat die ouwe altijd te beroerd was om te werken. Hij keek den man die hem de kamer binnen had getrokken een beetje twijfelachtig aan. Hij leek wel zoo oud als vader, maar was grooter en breeder dan die. Zijn gezicht stond echter goedlachs, alsof hij den grootsten schik had.

- Ga sitte, jij, zei de man en duwde hem op een stoel. Mot je een koppie thee of had je liever een slokkie? Zeg maar gerust nee, want als ik het had dronk ik het liever zélf. En wié mot je nou eigenlijk hebbe, mijn of me frouw? Hier heb je ons allebei.

- De juffrouw van de advertentie, antwoordde Sam.

- Hij bedoelt Betsie, viel de vrouw nu uit. Ik had het al direct gedacht, zóó dat ie binnen kwam. Onder hun binne ze d'r zoo vroeg bij. Wat wou je van Betsie, jongetje? vroeg ze, met een milden spotlach.

- Ik kan haar een dienst bezorgen, antwoordde Sam, die half begreep wat ze bedoelde.

- Een diénst! riep de vrouw en lachte luid daarbij. Zeker bij joú, hé mannetje?

Ze knipoogde tegen haar man en die lachte ook en peukte Sam heel zacht tusschen de ribben. Maar de jongen bleef ernstig.

- Ja, bij *mij* of eigenlijk, dóór mij, zei hij pedant. Bij de zuster van *mijn mevrouw,* maar het hangt van mij af of ze aangenomen wordt.

De man en de vrouw keken elkaar wéér aan en lachten opnieuw. De man sloeg Sam van pret op den schouder, terwijl zijn andere hand de tafel deed daveren. De jongen keek beleedigd van den een naar den ander, maar dat deed hun slechts opnieuw in lachen losbarsten.

- Jonge, drink je thee op en smeer 'm, zei de vrouw nu goedig. Je bint nog te jong om óns d'r tussche te neme. Weet je vader wel wat je zoo bij avond uitspookt?

Sam kreeg nu het onaangenaam gevoel dat ze hem van rare dingen verdachten en dat hij de woorden niet kon vinden om zich te verweren. En ze schenen hem niet te willen gelooven.

- 't Is allemaal echt waar! riep hij nu. Ik werk bij Zeldenrust in de Hoogstraat en als ik voor de zuster van de juffrouw géén meisje vind moet *ik* boodschappen blijven doen. En zoo lollig is dat niet, want ik moet toch al die drie snotkinderen iederen dag naar school brengen.

- Hebbe ze alledrie al de waterpokke gehad? informeerde de man, met ernstig gezicht. Och, jonge, geloof ons nou maar, je kan ons niet neme. Drink je koppie leeg en neem de kuierlatte. Eerstens bin je nog veuls te jong en tweedens hét het meisie verkeering.

- Ik lieg werkelijk niet, het is allemaal echt waar, hield Sam vol. Hier, kijk U zelf maar, de advertentie stààt in de krant en als ze met me meegaat, wordt ze direct aangenomen. Het heeft er niets mee te maken of ze verkeering heeft.

- Jonge, ze is niet thuis, zei de vrouw nu met overreding in haar stem en ze hét verkeering. En laat d'r jonge maar niet hoore, dat jij d'r niet mee te make het, dàt ze verkeering het en dat ze met je meegong, want dan is het mis. Je bint gewikst genogt voor zoo'n kleine aap, ja, onder jullie kanne ze smoese, maar wees maar voorzichtig met Dirk, want die is niet zoo gemakkelijk. Drink nou maar je thee op en smeer 'm en wacht nog maar een paar jaartjes met die grapjes tot je wat manser bint.

Sam dronk zijn thee leeg en stond op. Het was hem nu wel duidelijk dat hij de menschen toch niet kon overtuigen dat hij geen vrijerij met hun dochter op het oog had. Want dat ze zoo iets bedoelden, begreep hij wel. Hij zei goeden avond en ging. Toen hij op de onderste trap liep hoorde hij den man roepen.

- Bin je daar nog, jonge!

- Ja mijnheer, antwoordde hij, denkend dat ze zich bedacht hadden.

- Pak dan de leuning, aju!

Weer een schaterlach; de deur sloeg dicht. Mompelend over de ‘domheid van het proletariaat’ stapte Sam dwars door de modderplas voor de steeg en ging weer verder. Maar toch was hij niet volkomen ontevreden over déze poging. De oude lui schenen nogal ‘onbewuste arbeiders’ zooals het Dagblad die soort menschen noemde, maar als Betsie thuis was geweest, zou je beslist met hem mee zijn gegaan, dacht hij. En dan had hij zijn dubbeltje verdiend of wat mevrouw Cornalijnslijper hem nog méér had gegeven, in haar dankbaarheid. Hij zag niet in wat Betsie haar jongen er zou hebben tegen gehad dat ze met hem mee ging, naar een betrekking, als ze toch éénmaal het geld voor een advertentie had uitgegeven.

Ik probeer het nog één maal, pruttelde hij. Als het noú niet lukt, schei ik er mee uit.

Het derde meisje woonde aan de Oude Waal. Voor het huis waar hij moest zijn, stond een clubje vrouwen druk te praten.

- Weet U ook of juffrouw Bol hier woont? vroeg hij aan een van haar.

De vrouw keek hem wantrouwend-onderzoekend aan en knikte dan. Ze wees een vrouw aan, die wel twee maal zoo groot was als Sam en rood haar had.

- Hààr moet je hebben, zei ze. Neeltje, de jongen vraagt naar je.

- Waarvoor? vroeg de roode juffrouw, dadelijk. Ze lachte met wijd-open mond en liet een gebit zien waarvan de tanden om en om ontbraken en de aanwezige zwart als schoensmeer waren.

Sam schrok bijna even sterk als toen de jongen, in de gang, op hem afstormde. Maar juffrouw Bol herhaalde haar vraag en toen moést hij wel antwoorden, temeer wijl alle vrouwen hem nu wantrouwend aankeken.

- Ik weet een betrekking voor U, ze hij bedremmeld. De vrouw was minstens veertig, dacht hij en zag er volstrekt niet als een dienst*meisje* uit. Hij was er niet zeker van of mevrouw Cornalijnslijper zóó een bedoeld had.

Juffrouw Bol kwam belangstellend naast hem staan.

- Zoo jonge, waar zóó dan? vroeg ze.

- Bij mevrouw Cornalijnslijper, op de Zwanenburgwal, antwoordde hij. Misschien kan U er dadelijk naar toe gaan, want ze zit nogal verlegen.

- Dàdelijk, murmelde juffrouw Bol. Wijs me dan maar even waar ik zijn moet, anders loop ik weer verkeerd, nét als laatst.

- Laat ie maar even met je meegaan, dan weet je zeker dat je goed terecht komt, Neel, zei de vrouw, die haar aan Sam had gewezen.

- Ja, loop maar even méé, besliste Neel. Wacht een oogenblikkie, 'k moet even m'n hoed opzetten.

Ze verdween hinkend in een portaal. Sam keek haar na en voelde plotseling een zwaar gevoel op zijn maag. Wat zou dat worden als hij met *haar* naast zich hinkend de heele buurt door ging? De jongens zouden hem vast na roepen en vier weken later zouden ze hem nog voorgooien, dat hij met een manke meid was uitgeweest.

Schijnbaar zonder bedoeling deed hij een stap achteruit, keerde zich dan cm en wilde wegloopen. Maar een stevige hand viel om zijn arm en kneep dien zoo venijnig, dat hij van pijn zich weer omkeerde.

- Hé! wat moet dat met joú? vroeg een forsche oude vrouw, met wit haar. Wat zijn dat voor streken? Kom jij hier om dat meisje er tusschen te nemen? Wil jij haar een vrijzetter geven,

kwaie aap die je bent? Je blijft hiér en je gaat met haar mee en je brengt haar bij die tante Korenslijper van je, als die tenminste bestaat. Heb je begrepen, stuk schandaal die je bent? Hou je brutale leugens maar voor je, snotaap die je bent. Wat zeggen jullie dáár wel van?

Sam stotterde wat tegen, maar ze hield hem vast tot juffrouw Bol terug was. Het oude, roode meisje had een hoed met vogels, aapjes, bloemen en linten opgezet en een mantel aangetrokken die het midden hield tusschen een soldaten veldjas en een bontmantel zonder bont. Ze had haar boezelaar er onder aangehouden, daar ze veronderstelde dat ze meteen blijven moest. Ze lachte tegen Sam, alsof ze hem al jaren kende. De jongen werd bijna bang voor haar raar gebit en trachtte terug te krabbelen, maar de oude vrouw met het witte haar hield hem stevig vast.

- Wees maar niet zoo vriendelijk tegen hem, zei ze ernstig tegen juffrouw Bol. Hij wou stiekem wegloopen en jou d'r alleen voor laten opdraaien. Hou 'm onder weg maar goed in de gaten en als ik joú was, hield ik zijn arm vast tot ik was waar ik zijn moest. Laat je maar geen loer door hem draaien, het is een jodenjongetje en je weet daar is alles van te verwachten. Het geld stinkt niet en je moet overal werken, maar hou toch maar zijn tante in de gaten, als je bij haar in betrekking bent. Een gewaarschuwd mensch telt voor twee.

Juffrouw Bol knikte en keek Sam droefgeestig aan, als had ze hem haar leven lang gekend en vielen haar nu eerst zijn slechte kwaliteiten op. Ze hinkte op hem toe en nam hem van de vrouw met het witte haar over. Zijn arm trok ze door den hare en klemde Sam zoo stevig tegen zich aan, dat de jongen begon te vreezen dat ze hem nooit weer zou loslaten. Om van haar los te komen moest hij vast een heibeltje maken en hij begreep wel dat hij daarmee op de Oude Waal geen succes zou hebben. Schijnbaar berustte hij dus in den arm van Neeltje Bol.

Hij loopt niet bij mij vandaan, zei ze op een toon van geruststelling. Wat ik éénmaal vast heb, laat ik niet meer los of ik moet het zelf willen. Nou dag, ga mee Moos, of heet je nog ânders?

Die naam verbitterde Sam nog méér tegen haar, maar Neeltje trok zich daar niets van aan. Ze hinkte stevig door en maakte

flinke passen, waardoor hij meer werd meegetrokken, dan hij liep. En ze deed alsof ze voor haar genoegen met hem uit wandelen was en begon te vertellen in hoeveel diensten ze al was geweest en hoeveel keer ze verkeering had gehad.

- Laat me maar gerust los, ik zal heusch niet wegloopen, zei Sam knorrig, midden in haar tweede verkeering. Ik heb geen gevoel meer in mijn arm, zoo stijf druk je hem vast.

- Waarom zoù je wegloopen? vroeg Neeltje verbaasd. Je bent me zelf komen halen en als je me niet gevraagd had, was ik heusch niet met je meegegaan. Maar ik vind gearmd loopen altijd gezelliger, als je toch samen uit bent. Waarom ben je ook zoo'n kleine pierik? schertste ze.

Op de Oude Schans kon het Sam niet eens zoo heel veel schelen, maar nu ze de Breestraat naderden, werd hij wel wat ongerust. Dààr was het altijd druk en er liepen vast menschen die hem of zijn familie kenden. Hij zei Neeltje nog eens dat hij liever los naast haar liep, maar hoewel ze had beweerd van wél, scheen het hem toch dat ze hem niét vertrouwde. Want wél liet ze zijn arm los, maar nù hield ze zijn hand vast en dàt vond hij heelemaal onuitstaanbaar. Als hij zoo met haar door de Breestraat liep, zou hij het zéker zijn leven lang moeten hooren.

Toen Neeltje niets meer te vertellen wist van haar verkeeringen, vroeg ze Sam of hij al gemerkt had dat haar ééne been een beetje stijver was dan haar ander. En toen hij antwoordde dat het niet stijf was maar mank, ging ze vertellen hoé dat zoo gekomen was. Haar vader was metselaar en eens, op een winterdag, toen hij niet zoo goed als anders tegen drank kon, van een steiger gevallen. Bij het vernemen van die slechte tijding was haar de schrik in het been geslagen en twee operaties hadden daar niets aan kunnen verbeteren.

Nù liepen ze op de Breestraat. Thàns probeerde Sam zoo snel mogelijk vooruit te komen, maar in tegenstelling tot straks, had Neeltje héél geen haast meer. Ze vond het een zéér gezellig wandelingetje met hem, zei ze op tevreden toon.

Sam antwoordde niet, keek voor noch àchter zich, nam zich voor niéts te zien en niéts te hooren. Toén begon het opeens.

- Manke poot! joelde een stem achter hem.

Hij maakte een beweging van ergernis en toen huilden drie stemmen de eerste na.

- Manke poot! Manke poot! Addenei, een rooie sjikse met een manke poot en een kleine jid! Hoe vinde ze mekaar? Hou me been vast!

Sam wilde nu met uiterste krachtsinspanning zijn hand losrukken, maar Neeltje's hand kneep vast als een bankschroef.

- Trek je d'r niks van an, fluisterde ze troostend, het is ommers niet op joù bedoeld. En *mijn* roepen ze al zooveel jaren na, dat hoor ik niet eens meer.

- Laten we in elk geval maar gauw voortmaken, drong de jongen aan, toen het schreeuwen herhaald werd. Ik mag niet zoo erg laat thuis komen.

- Als het wat érg laat wordt, breng ik je wel, antwoordde ze, geruststellend. Dan ziet je moeder meteen dat je in goed gezelschap was.

- Addesjem, wat hét ze een hied op! kraaide plotseling een nieuw geluid. Jongés, dat is Sammie Content met een rooie sjikse aan z'n arm! En mank is ze ook. Hoe zoek me zik zooiets ùit!

Dézen keer gaf Sam zoo een heftigen ruk, dat Neeltje mee moést. Ze gingen in den looppas, maar dat wekte juist de aandacht. De jongens, die geroepen hadden, riepen andere jongens toe ook mee te loopen. En de meesten van dezen schenen Sam te kennen of deden althans, àlsof ze hem kenden. Hij had nooit vermoed dat hij zóóveel kennissen had en dat hij zoo goed bekend was. Voor het eerst in zijn leven, kreeg hij een blik op de houding en de opinie van ‘het publiek’. Immers, hoewel er naar zijn oordeel, menschen op straat liepen die er veel bespottelijker uitzagen dan hij, bléef toch de algemeene belangstelling op *hem* gericht, omdat men hem éénmaal had nageroepen. Later, toen hij dikwijls reden had zich over de voorkeur en het vooroordeel van ‘Het Publiek’ te verwonderen, dacht hij weleens aan dézen avond terug, toen hij noch die arme meid wat had gedaan om de menschen tegen zich in te nemen, doch men hen louter had nageroepen, omdat één kwajongen er mee begonnen was.

Toen ze een poosje gedraafd hadden, begon Neeltje te hijgen en hield ze den pas weer in. Ze zei dat ze geen kwaad had gedaan en geen reden had zich op een drafje uit de voeten te maken. Hààr hinderde het niets dat die jongens zoo gek deden en *hij* hoefde zich er niets van aan te trekken; hij had geen stijf been en

geen rood haar. In élk geval wou ze niet buiten adem bij haar nieuwe mevrouw aankomen, zei ze.

Eindelijk waren ze op de Zwanenburgwal en tot Sam's voldoening brandde er in de voorkamer, bij mevrouw Cornalijnslijper, licht. Hij belde aan en trachtte zoo fier mogelijk te kijken, wat hem na al het doorgestane van dien avond niet zoo makkelijk viel. De bovenhelft der deur werd open gedaan; in de gang stonden mevrouw Cornalijnslijper en een man.

- Wat wil U? vroeg deze verbaasd. Bent U hier wel terecht?

- Ben jij niet het jongetje van daarstraks? vroeg mevrouw nu, slijmerig. Wat kom je noù weer doen? En wat moet dat met die vrouw? Stuurt mijn zuster je?

- Dit is het nieuwe meisje, antwoordde Sam, een beetje verlegen. Hij had een heel andere ontvangst verwacht, al was Neeltje niet zoo jong als de meeste dienstmeisjes.

- Ik heet Neeltje Bol, stelde deze zich voor. Uw neefje, hier, heeft me geroepen en hier ben ik nou.

Ze boog zich wat voorover, in de verbeelding dat mevrouw Cornalijnslijper, daar ze niet dadelijk antwoordde, hardhoorig was. Maar deze trad een stap terug, met een weerschijn van afgrijzen op het gezicht.

- Mensch, ga direct heen, je ruikt naar drank! zei ze verontwaardigd. Wàt een gotspe, in zoo'n toestand bij me aan de deur te komen. Maar maar gauw dat je weg komt. En jij ook, stuk neviege, die je bent, richtte ze zich tot Sam. Eigenlijk moest ik de politie opbellen. Reken er op dat mijn zuster er van te hooren krijgt. Ik zal morgen eens een boekje over jou open doen, dat zal niet mankeeren.

- Als je me noú! kreet Neel Bol gekrenkt. Ik dronken? Je ouwe tante zal je meenen, goor brok f'rnuiskachel!

Ze strekte beide handen uit, maar mijnheer Cornalijnslijper sloeg de bovenhelft van de deur weer dicht. Toen keerde ze zich om, naar Sam.

- Zeg 's Moos, heb jij me belogen, of is dat serpent de jenever naar d'r kop geslagen? vroeg ze luid.

Sam was al weggehold en stond wel twintig meter verder, af te wachten hoe de ruzie zou afloopen. En, nu hij eenmaal van haar verlost was, wou hij zijn gemoed tegen haar luchten, alsof het hààr schuld was, dat hij zoo een naren avond had gehad.

- Ajù, manke-rooie! joelde hij hatelijk. Ga maar alleen naar huis. De complimenten aan dat oud mirakel met d'r witte haar!

Toen liep hij op een drafje naar huis. Hij lag nog lang na te peinzen, over de mogelijke gevolgen van dat gekke bezoek bij mevrouw Cornalijnslijper. Flip zou het vast en zeker een reuzegrap vinden. Maar wat zou die ouwe zanikpot, met haar rochelende stem er wel van zeggen? Bij mevrouw Zeldenrust scheen hij toch nóóit goed te kunnen doen.

Renaissance en Rococo (Drie vlugge vertellingen) door Maurits Wagenvoort.

I.
Een kopje koffie bij Madame de Pompadour.

> Volken zijn als dansers in een quadrille, waarvan de oorlog de verschrikkelijke dansmeester is, en de eeuwen het orkest zijn.

De zevenjarige oorlog is in de 18e eeuw over Midden-Europa uitgebroken en de Volken - of liever de vorsten met hun legers van huurlingen - staan in België en elders aan de grenzen, doch niet alleen dààr, tegenover elkander. De strijd gaat in hoofdzaak tusschen Frederik den Groote, dien vrouwenhater, en drie vrouwen: Maria-Theresia van Oostenrijk-Hongarije, Elisabeth van Rusland, en Madame de Pompadour, minnares van Lodewijk XV, ongekroonde koningin van Frankrijk. Pruisen staat met Engeland tegenover de troepen der Dubbele Monarchie, van Frankrijk en Rusland, maar Frederik alleen is als generaal meer waard, dan alle veldheeren zijner vijanden. De oorlog laat Italië niet ongemoeid, maar Spanje en onze republiek kijken toe: de dansers willen hen gaarne overhalen mee van de partij te zijn.

Deze oorlog is, wat Frankrijk betreft, *'une petite guerre'* van mevrouw de Pompadour. Frankrijk, immers, streed nog niet lang geleden, nààst Frederik, tegen Maria Theresia. Maar 'de Oude Fritz' heeft zijn scherpe tong en nog scherper pen over de gunstelinge van den Franschen koning niet in bedwang kunnen houden. Elisabeth en Maria-Theresia, deze twee keizerinnen, hebben zich niet ontzien de even begaafde als mooie dochter van de beruchte

Parijsche ‘madame’ Poisson te vleien, en ziedaar, Frankrijk tegen den gevaarlijken Pruisischen koning in het veld.

Frankrijk is toch nog wel de machtigste natie van het Vasteland, ofschoon dan in verval. Engeland heeft met onze republiek voor goed afgerekend, al moge dan onze vloot het in de Oostersche zeeën nog ontzag inboezemen. Sedert kort is Frankrijk ook een koloniale natie geworden. In Indië, in Noord-Amerika, en dreigt Engeland daar over het hoofd te groeien. Dus hebben de Engelsche staatslieden besloten Frankrijk eerst in Europa te nekken om het dit straks zooveel gemakkelijker in het Oostersche werelddeel te kunnen doen. Ongelukkig is de koning van Engeland, onaantastbaar op zijn eiland, op het Vasteland zeer zwak als keurvorst van Hanover. En Frankrijk? Zijn laatste groote generaal mag met Maurits van Saksen gestorven zijn, maar wat zijn legers, wat zijn legeraanvoerder nog beteekenen, herinnert Engeland zich maar al te goed uit de geleden nederlaag bij Fontenoy, waar Lodewijk XV en zijn jonge ‘dauphin’ en de maarschalken de Engelsche troepen rijkelijk hebben geklopt. En pas nog! Heeft de Fransche vloot in de Middellandsche Zee niet het Engelsche smaldeel onder admiraal Byng uit elkaar geslagen als een losvallenden bezem? En heeft haar maarschalk-hertog de Richelieu, ondanks dat hij méér Rococo-figuur in Frankrijk is dan wie ook in den Rococotijd, toen niet het eiland Minorca in bezit genomen, waarop de ‘roodjakken’ zich zoo vast hadden gezet, alsof zij er een tweede Gibraltar van wilden maken?

Frankrijk in verval? Het is nog niet uitgeput. Het toont onvernietigbare krachten, bezit nog een machtig leger, dat onder maarschalk d'Estrées Frederik menigen rimpel in het doorgroefde gelaat snijdt.

Maar wat is die maarschalk d'Estrées Jantje Secuur! Wat doet hij alles langzaam! En dit, terwijl Madame de Pompadour haast heeft om de beleediging op Frederik te wreken en haar twee keizerlijke vriendinnen ter wille te zijn! Zij denkt, zij spreekt er over hem te vervangen. Door wien? Wel, natuurlijk door haar vriend en gunsteling de Soubise. Ongelukkig komt die vooreerst nog niet als generalissimus in aanmerking: de Richelieu gaat voor.

Maar de Richelieu is haar vijandig gezind, zij weet het. Vriend

en gunsteling van den koning, minnaar en gunsteling van alle vrouwen, leverancier van koninklijke maîtressen tot ‘la’ Pompadour op Lodewijk een allesoverheerschenden invloed wist te winnen, heeft hij reeds meer dan eenmaal getracht haar te doen vallen. Dit vergeeft zij hem nooit. Maar die duivelsche man is zelfs haar te sterk. ‘Je kent m'nheer de Richelieu niet’, heeft de koning haar eens gezegd, toen zij hem bij dezen den voet trachtte te lichten, ‘als je hem door de deur wegjaagt, komt hij door het venster weer binnen.’

Zoo is zij dan elk oogenblik met hem kwade vrienden, maar telkens lijkt het wel alsof eêr zij dan hij behoefte gevoelt aan wapenstilstand. Wat zìj onder de vrouwen is, is hij onder de mannen: geestig, talentvol en mooi, zoodat, waar zij zich tevreden heeft gesteld één man te overwinnen, maar deze de knapste, de machtigste van Frankrijk, koning kortom, hij alle vrouwen van Frankrijk de zijne kan maken.... indien hij dit begeert. De Richelieu is onweerstaanbaar. Reeds nu groeien over zijn liefdesgeschiedenissen allerlei legenden.

Beiden, madame de Pompadour en de hertog de Richelieu treiteren elkaar zooveel mogelijk. Als de gunstelinge ‘migraine’ heeft, richt de maarschalk in de vertrekken boven de hare van het kasteel van Versailles een danspartij aan. Wanneer de Richelieu eens volop de gunst des konings geniet, overlegt de ‘maîtresse en titre’ een middel om hem voor een poosje in de Bastille op te bergen. Maar zij gevoelen wel, dat zij beiden elkaar noodig hebben.

En nu zijn de twee gebrouilleerd, zonder dat de trage koning er iets om geeft, als madame de Pompadour op haar prachtige buitenplaats *Bellevue,* aan de Seine, den vorst en zijn hof opnieuw ten maaltijd ontvangt. Dit tooverpaleis heeft de koninklijke gunstelinge doen inrichten met àl den verfijnden smaak, waarover zij-zelve, àl de millioenen, waarover de koninklijke schatkist, ondanks de nooden van het leger, àl het talent, waarover Frankrijks kunst beschikt. Heerlijk gelegen op een heuvelglooiing aan de Seine, heeft ‘la’ Pompadour dit bekoorlijke buitenverblijf gesticht in den stijl, dien zij-zelve geschapen heeft: het Rococo voi sierlijkheid, lenigheid, lichtheid, wuftheid-zelfs, een stijl vol levensgenot en onbewustheid, welke het ‘après moi le déluge’ te kennen geeft. Vanloo en Boucher hebben hier het sierlijkste van

hun luchtig penseel gegeven, Falconnet het fijnste van zijn marmerkunst, en de door madame de Pompadour gestichte porseleinfabriek van Sèvres bloemfestoenen gehangen om de spiegels, en de zaalhoeken en muurtafels versierd met haar kostbaarste vazen.

Het diner is afgeloopen: het gezelschap begeeft zich in een der prachtige zijzalen door wier hooge met zijden damast omgolfde vensters het uitzicht wordt gegund op het lachende Seine-landschap eener beginnende lente onder middaglicht. Allen zijn in de beste stemming, want de anders onaandoenlijke koning is goed geluimd. Hij is dit meestal in gezelschap zijner vindingrijke ‘maîtresse’, die duizend middelen verzint om den door-en-door verveelden monarch in goede luim te brengen en te houden. Een dier middelen is tafelgenot, zooals het door Lucullus-zelf niet zou zijn overtroffen.

Dien dag heeft zij op Bellevue een talrijk gezelschap vereenigd, de machtigsten van Frankrijk. Want zij smeedt het plan om den veldtocht tegen Frederik met kracht aan te pakken, gloeiend. Zij heeft er iets op bedacht. Zij zal d'Estrées doen vervangen door de Richelieu, en dezen dan later door haar gunsteling Soubise. Zij wacht nu nog maar op de toenadering van dien veldheer, die zich voor andere vrouwen zoo beminnelijk, en voor haar de machtigste vrouw van Frankrijk, zoo hatelijk betoont.

Zij is een koningin van schoonheid, waard een echte koningin te zijn. Welk een bevallige geest, diepe en breede blik op zaken van Staat, welk een schoonheid. Haar oogen bijvoorbeeld zijn weergaloos van kleur en uitdrukking, haar fijn gelaat is edel van vorm en zoo doorschijnend als ware het Sèvres-porcelein zelf. Naar de kleur harer wangen is het teedere Sèvres-rood ‘*rose* Pompadour’ genoemd. Haar houding is koninklijk en bevallig. Zij heeft het spits in haar wijden hoepelrok toeloopende keurslijfje niet noodig om zich een ‘wespentaille’ te geven. Haar kleed van gebloemde zijde is van bekoorlijken weerschijn en haar hoog opgemaakt gepoederd kapsel met zwarte parelen doorregen. Aan het rechteroog draagt de onweerstaanbare en enkel ‘mouche’, dat haar ‘moorddadig’ maakt met den geestigen glimlach harer karmozijnen lippen.

De ‘maîtresse’ heeft op de sofa mevrouw de Stainville naast zich doen plaats nemen, de eenige dochter van den aarts-millionair

Crozat, gehuwd met den graaf de Choiseul-Stainville, haar bijzonderen gunsteling, die eêrlang, door haar toedoen, als eerste minister zal regeeren. En terwijl mevrouw d'Estrades op een tabouret naast haar luistert naar het lieve verhaal van mevrouw de Stainville over het leven te Rome, waar haar echtgenoot een paar jaar met uiterst succes de Fransche ambassade aan het pauselijk hof van Benedictus XIV heeft waargenomen, houdt de gastvrouw het oog gericht op de Choiseuil-Stainville-zelf, die in de groep des konings naar de opmerkingen luistert en geestig aan het gesprek deelneemt van den wel goedigen vorst, en zijn ministers: den abbé de Bernis, secretaris van Buitenlandsche Zaken, en Paris-Duverney, den financier. Om deze groep heen staan de hovelingen, die zijn als het koor der antieke komediën. Zij lachen wanneer er gelachen moet worden, trekken bedenkelijk de oogleden op, als Zijne Majesteit een afkeuring uitspreekt, maar haastig en hartelijk juichen zij weer toe om een ‘bon mot’ van den maarschalk de Richelieu, waarom de koning glimlacht, of om een ‘mot crue!’ van Zijne Allerchristelijkste Majesteit zelve.

Hij is leelijk, die Choiseul. Zijn haar schijnt rood door de poeder heen; hij loenscht; zijn mond is te dik van lippen. Maar hij is geestig. Hij overziet den toestand onmiddellijk. Hij weet er partij van te trekken. Hij dùrft, kortom. Daarom voelt madame de Pompadour zich tot hem aangetrokken. Hij is geheel van haar afhankelijk en reeds, in plaats van de ambassade te Rome, heeft zij hem den gewichtiger post te Weenen opgedragen, waarheen hij zich op weg zal begeven. Zij ziet hem met welgevallen aan, en terwijl zij met een half oor luistert naar madame de Stainville, glimlacht zij dankbaar, wijl de Choiseuil en de Richelieu den koning weten te doen glimlachen, ofschoon zij hun gesprek niet verstaat.

Want zij bemint Lodewijk. Indien zij aan haar koninginnemacht zich vast klemt en de staatszaken beheerscht als een minister, is dit niet enkel wijl zij den ontgoochelenden en ontmoedigenden koning van Frankrijk het ‘métier de roi’ wil verlichten. ‘Welk ander bewijs is er noodig, dat er een Voorzienigheid is, dan dat Frankrijk bloeit onder Lodewijk XV?’ heeft de geestige Paus Benedictus XIV onlangs gezegd. Maar hij vergat madame de Pompadour en haar eerlijken wil om voor Lodewijk te regeeren,

en dat zij die zelf-opgenomen taak met talent volvoert. Zij is echter vrouw: zij laat zich teveel leiden door haar gevoel, haar haat, haar vriendschap, haar ijdelheid. Lodewijk is nog in de kracht zijns levens, al wordt hij reeds wat gezet, in den vollen bloei zijner mannelijke schoonheid. Zij heeft hem lief. Geheel geestelijk nu, want zij is het, die de instelling van het zoogenaamde ‘hertenpark’ heeft bedacht, waarin de koning zijn onbedwingbaren hartstocht kan botvieren zonder beheerscht te worden door een andere vrouw, die haar en Frankrijk zou schaden. Zij wenscht alleen 's konings grootheid en macht door Frankrijks wapenroem en voorspoed.

Maar juist daarom begeert zij, dat het Fransche leger krachtdadiger dan waartoe d'Estrées moed of lust heeft aan den Rijn optrede. O, die Frederik! Hoe haat zij hem als Française, als vrouw, wijl hij de vrouwen veracht, als markiezin de Pompadour, die zich herinnert, dat zij eigenlijk Jeanne Antoinette Poisson heet, en haar vader bij verstek tot de galg werd veroordeeld en haar moeder ook niet veel zaaks is. Tot nu heeft zij al haar vijanden vernietigd; de Maurepas en d'Argenson, de ministers, die den haat der Parijzenaars door venijnige liedjes jegens haar wakker roepen. Was het niet De Maurepas, die van haar deed zingen:

> ‘Fille d'une sangsue, et sangsue elle-même.
> Poisson d'une arrogance extrême,
> Étale en de châteaux sans crainte et sans effroi,
> La substance du peuple et la honte du Roi.’

Maar die Frederik, die vrouwenhater, is haar te sterk, nog sterker dan die Richelieu, die vrouwenvriend, dien zij nu tegen hem in het veld wil jagen, om daarna te doen vallen voor haar gunsteling de Soubise.

In fijne kopjes van Sèvres op zilveren bladen wordt de koffie rond gediend. De koning en zij-zelve worden bediend door haar ‘maître d'hôtel’, Collin, met het kruis van den Heiligen Lodewijk op de borst. Haar lakeien in gele kazakken, waarbij een jonge neger, rijkelijk met goud gesierd, presenteeren het welriekende vocht den gasten. Het gesprek in de goudgedécoreerde zaal met de doeken van Boucher beschilderd, is levendig en luid, vooral in de groep des konings, waarin men het nu heeft over den kerkelijken strijd in Frankrijk tegen de Jezuïten en hun oppermacht.

En terwijl mevrouw de Pompadour nog steeds met een half oor luistert naar de vertelling van mevrouw de Choiseul-Stainville, een verhaal, waaraan thans ook haar intieme oude vriendin. Je hertogin de Mirepoix, ‘la maréchale’, deel neemt, houdt zij nog steeds de Choiseuil en de Richelieu in het oog. Zij ziet dat de eerste den geestigen maarschalk ter zijde neemt, en het is alsof zij raadt, waarover de twee het hebben. Het is over het door haar bedachte veldtochtplan: Pruisen moet aangevallen worden aan de Elbe en de Oder tegelijk. De Franschen en de ‘Keizerlijken’ zuilen Frederik dan aanvallen over Maagdenburg, en de Russen, bij wie zich nu ook de Zweden hebben gevoegd, moeten dat doen over Stettin. Tezelfdertijd zal door de Oostenrijksche Nederlanden heen een Fransch legerkorps de Engelschen in bedwang houden in Hanover. Indien dit door haar met de Bernis en Paris-Duverney overlegd plan, waaraan de Richelieu een begin van uitvoering moet geven, volvoerd wordt, dan duldt het geen twijfel of Frederik zal weldra vernietigd zijn, en de Engelsche koning zal, om Hanover te behouden, de Fransche koloniën ongemoeid laten.

Terwijl zij zenuwachtig haar flonkerenden waaier met aardig amoretten-gespeel op-en-neer beweegt, ziet zij hoe de Choiseul, na een poos lang met den gevreesden maarschalk-hertog gefluisterd te hebben, dezen bij de hand neemt en in de richting van madame de Pompadour voert. Haar fijn gezicht wordt rood van ontroering. Lichtelijk buigt de jonge diplomaat zich achter over de sofa van de gunstelinge, en daardoor het gesprek der dames afbrekende, fluistert hij haar iets in het oor.

‘Mais avec plaisir’! hoort men mevrouw de Pompadour zeggen, terwijl zij de Richelieu met haar liefsten glimlach aanziet. Deze buigt zich over de hem toegestoken hand der markiezin, en kust die eerbiedig. De koning ziet uit zijn omgeving op naar de vriendin en is getuige van de reeds zóóveelste verzoening van haar met zijn bevoorkeurden vriend. Met zijn moeden mond en onverschillighooghartige gelaatsuitdrukking glimlacht ook hij. Hij weet waar het om gaat. Deze verzoening beteekent een krachtiger aanval, op Frederik: Richelieu zal dus Estrées vervangen.

Het kan hem niet veel schelen. Madame de Pompadour is voor een krachtiger politiek. Krachtige of zwakke politiek: hem zijn zij om het even. Zij houdt van regeeren. Zij liever dan hij.

En nadat hij het ledige kopje op het zilveren blad heeft gezet, dat Collin hem buigend voorhoudt, haalt hij zijn gouden snuifdoos uit den zijzak zijner goud-gegalonneerde uniformrok, en neemt een ‘prise’, terwijl hij zijn ministers de Bernis en Paris-Duverney de eer aandoet hun de doos met het edele kruid voor te houden.

Onder een kopje koffie en een snuifje des konings wordt door een mooie vrouw over het lot van Frankrijk beslist. In het midden der achttiende eeuw.

II.
De edel vrouw en de ridder.

Nu zal ik u het verhaal doen uit oude tijden: van een edelvrouw in nood door de Mooren bedrongen, door een edelen ridder gered, en hoe zij daardoor kwam in grooter nood, doch zich daar wist uit te redden door een slag van het beulszwaard. Schikt dus uw stoelen wat dichter bij, anders moet ik mijn stem zoo uitzetten, en luistert, als ik u verzoeken mag.

Het was in het jaar 1534 aan de Italiaansche kust der Thyrrheensche Zee, in dat land, welks wijn reeds door Martialis en Plinius om strijd werd geprezen. Aan de grens van het gebied van den Heiligen Stoel, waar het Napelsche begon. Daar bevond zich, alleen met haar vrouwen en den ridder Antonio - de kroniek, waaraan ik dit verhaal ontleen, verzwijgt zijn naam - op het hooge huis van Fondi, de schoone Julia Gonzaga, gemalin van Valentijn Colonna, graaf van Fondi. Sinds jaren was deze landstreek door oorlog en doortrekkende troepen van keizer Karel verwoest. Lange tijd was voorbij gegaan sinds de graaf van Fondi, baanderheer van het Patrimonium van Petrus, zijn jonge gemalin aan het hart had gedrukt. Wel was hij vijf-en-twintig jaar haar oudere, doch wat Julia Gonzaga was in schoonheid, was Valentijn Colonna in moed: zij waren beroemd en geducht in de Christenheid, zoowel als in het gebied van den Grooten Turk.

Ik zeg ‘geducht’, en weet wat ik zeg. Want indien de baanderheer van den Heiligen Stoel al zijn vijanden deed beven, de schoonheid van Julia Gonzaga was zoo uitnemend, dat ik het niet waag

haar te beschrijven. Wel heb ik haar portret gezien, maar de kroniekschrijver, die haar heeft mogen aanschouwen, zwijgt er over, bewijs dat ook hij zijn machteloosheid gevoelde. Wel zeer lief had Julia haar ouderen echtgenoot, maar ach, gij weet het: de liefde kan niet tegen alleen-zijn. Zij wist stellig, dat zij Valentijn Colonna lief had en toch, sinds hij was heen gegaan, ten oorlog, en haar aan de hoede had toevertrouwd van den dapperen ridder Antonio, kende haar hart vreemde verlangens en haar denken onrustige gedachten. Maar indien haar droefgeestigheid al bleef wijlen bij den diepen oogopslag en de edele gestalte van den ridder Antonio, wie was deze, dat hij ooit iets kon zijn voor een dochter van Gonzaga, gemalin van Colonna? Het was dus uitgesloten, meende zij, dat haar hart eenig gevoel kon toelaten voor een ridder zonder naam, die slechts bezat zijn zwaard, zijn blazoen, zijn moet, zijn dichtkunst en.... zijn mooie oogen. Want ridder Antonio was dichter. Wanneer hij, zingende bij de muziek zijner luit, de overwinningen bezong van zijn heer Valentijn Colonna, maar, nog geestdriftiger, die der liefde, dan kon Julia, ofschoon dan van d'r eigen een Gonzaga, niet anders dan hem welgevallig aanzien, om straks met heviger kracht te verlangen, dat haar gemaal in de nabijheid mocht zijn, dat zij in zijn armen bescherming mocht vinden tegen een gevaar, dat zij niet kon aanwijzen en toch duchtte.

Welk gevaar dan? Zij wist het niet. De ridder Antonio? Zou het haar verborgen hebben kunnen blijven, dat hij haar tot aanbidding lief had? Zij wist echter ook, dat de ridder haar vereerde, zooals hij het de Madonna deed, en nauwelijks de oogen tot haar durfde opslaan, nog minder haar drufde naderen dan op eenige schreden afstands. Niettemin was het somwijlen gebeurd, dat bij het aanreiken van een boek, van het wijwater, van een bloem, zijn vingertoppen haar hand hadden beroerd. Dan had zij hem zien trillen, zooals een espentwijg trilt in de avondkoelte. Dan, dagenlang, ontweek hij haar bijzijn, en wanneer hij opnieuw onder haar blik kwam, was haar schoonheid ijzig en berekend om het gevoel van den armen ridder te doen bevriezen.

En toch!.... De schoone Julia Gonzaga was daarom niet minder vrouw en jong. Ach, als Valentijn Colonna maar op zijn veldtochten gedaan had, wat hij in de eerste jaren van zijn huwelijk deed, toen hij, admiraal, het smaldeel ter overwinning voerde uitgezonden

tegen de galeien van den Grooten Turk: haar meenemen. Want Julia Gonzaga was niet enkel van groote schoonheid, zij bezat een mannelijk hart vol moed. En toch!.... Dat hart kon zoo zwak zijn.

Zoo was het gekomen, dat de gevreesde Barbarijsche admiraal Cheir-ed-din 'Roodbaard', Dei van Algiers, haar gezien had en, zooals van zelf spreekt, had de liefde plotseling zijn hart geslagen met vernedering. Hij had haar zijn liefde durven bekennen - zulke helden schrikken voor geen heiligschennis terug! - haar zelfs voorgesteld zich vrijwillig door hem te laten rooven, opdat hij haar tot zijn eerste gemalin kon verheffen, waardoor zij dan oppermachtig gebiedster over leven en dood zou worden in het kasteel van Algiers.

En wat was het antwoord geweest van Julia Gonzaga?

Zij had hem met haar bevriezenden blik even aangezien, toen was zij in een wilden schater uitgebarsten, maar plotseling weer was de ernst over haar gelaat gekomen, dreigend, zij had de hand opgeheven en den Roodbaard een slag gegeven in het aangezicht! In vreeselijke verwenschingen was Cheir-ed-din uitgebroken en had bij zijn baard, bij Allah gezworen, dat hij haar uit den burcht zou komen halen, maar nu niet om haar te maken tot gebiedster op het hooge 'ksar' van Algiers, maar om haar uit te leveren aan den Grooten Turk te Stamboel, en haar te maken tot een van diens odalisken. Julia had hem den rug toegekeerd, alsof zij zeggen wilde: 'had-je-me-maar!'

Dit avontuur was uit haar gedachten weg gevaagd, toen zij op den burcht van Fondi, haar gemaal uit getrokken ten oorlog, zij in de hoede gegeven van den ridder Antonio, zich had te verdedigen tegen een veel dringender gevaar, grooter, wijl het in haar nabijheid was, dreigender wijl het reeds haar hart had beslopen: de stomme liefde van haar beschermer. Wat was bij dit gevaar de Roodbaard Cheir-ed-din? Zij mocht vernemen, dat zijn galeien kruisten aan de kust, zijn mannen de bewoners als slaven weg voerden: het gerucht ging haar eene oor in en het andere uit. Was niet Antonio daar om haar te beschermen? Tegen het gevaar dier bescherming beschermde haar, meende zij, haar ijzige trots.

Zij hield hem toch op een afstand en verzette zich door poëtische wandelingen in den omtrek, als zij, hooghartig, niet wilde denken aan de dreiging van het gevaar van den Roodbaard, verweg, en

van de mooie oogen van ridder Antonio, dichtbij: twee mannen, die zij gering achtte, zij, een Gonzaga.

Maar het gebeurde op een nacht, dat Cheir-ed-din's mannen onverwacht in aantocht waren om des Roodbaards gruwelijken eed waar te maken. Het was nacht, herhaal ik. Cheir-ed-din naderde met zijn woeste horden, maar ridder Antonio waakte over den aan hem toevertrouwden schat. Julia Gonzaga sliep. Zij sliep, naar het gebruik van dien tijd in haar land, in moeder Eva's pyjama. Naakt, totaliter. Maar zij ontwaakte door vuistslagen op de deur van haar slaapkamer, door het angstige geroep van ridder Antonio: ‘Madonna Julia, waak op! Daar is Cheir-ed-din om u te rooven! Wordt wakker, *monna* Julia!’

Zij kon haar ooren eerst niet gelooven, meende te droomen: de Roodbaard durfde haar waarlijk belagen? Antonio, de ridder durfde haar slaap storen? In den nacht, in den stikdonkeren nacht? En was zij dan niet een Gonzaga? Niet de gemalin van den baanderheer Colonna? Wat méér zegt: deze Antonio dùrfde meer! Toen zij niet onmiddellijk antwoordde, week haar kamerdeur onder zijn vuistslagen. Zij had nauwelijks den tijd van haar sponde te glijden en een hemd aan te schieten, of in den zwakken schijn van haar waaklamp zag zij ridder Antonio voor zich, en in zijn oogen was vastberadenheid. Vergeefs protesteerde zij op haar ijzigen toon. Hij mompelde een verontschuldiging, maar nam haar op in het summiere gewaad, waarmee haar Gonzaga'sche onaantastbaarheid was bekleed, òp in zijn armen, zonder dat verzet mogelijk was. Door de gangen van het kasteel droeg hij haar naar buiten, waar reeds een gezadeld paard stond te wachten. Ridder Antonio sprong in het zadel, hief haar op, zette haar voor zich, en toen ging het in wilden ren in de richting van Gaëta, de versterkte stad op den heuvel.

Het was een zomernacht, eerder bestemd om voor de liefde te zwichten dan voor een gevaar te vluchten. Julia voelde zich in haar trots gegriefd. Maar terwijl onder den ren van het paard ridder Antonio haar aan zijn borst klemde, haar de edele vrouw tot wie hij voorheen niet de oogen durfde opheffen, meende Julia te bemerken, dat hij allengs een bezieling won, welke haar doorsidderde van welgevallen. Zij was en bléef eene Gonzaga, en hij was en bléef een ridder, wiens begeerte de hoogte van eene Gonzaga

niet kon bereiken. Maar gedurende den wilden ren in den zomernacht, zij in een dun gewaad, reeds een keer teveel voor uw gevoelige ooren door mij genoemd, dat nu, gescheurd, kwalijk, ach, haar onmacht bedekte, werd allengs de ridder voor haar een man. Dat wil zeggen: in haar oogen werd de ridder aanzienlijk verhoogd. En zij zelve voelde zich van haar Gonzaga'sche verhevenheid afdalen, en werd een vrouw, een jonge vrouw in een lieflijken zomernacht, als de bloemen geuren en de nachtegalen kweelen. Wel jubelde zij in stilte om haar eigen vernedering en om den ridder Antonio's verheffing, maar zij vroeg zich af of het gevaar, dat zij ontvluchtte, wel in den grond veel verschilde van deze redding door den trouwen ridder.

Oude kronieken laten de snuffelaars in haar stoffige bladen gemeenlijk onbevredigd op het allergewichtigste moment. Nu eens zeggen zij teveel, dan weer te weinig. Deze bijvoorbeeld meldt, dat, terwijl de schoone Julia Gonzaga wegvluchtte in het dunne kleed - door den kroniekschrijver genoemd en door mij ook, maar dat nimmer meer door mij genoemd zal worden in den verfijndzedelijken tijd, waarin wij allen het voorrecht genieten te mogen leven, Cheir-ed-din op de bevolking vreeselijke wraak nam. Maar de stomme kroniekschrijver deelt niét mede, wat onderweg gebeurde met ridder Antonio, die de schoone Julia - was zij op dat oogenblik nog wel eene Gonzaga? - redde en in zijn armen sloot. Zij werden gezien. Julia met de armen om zijn mannennek, in een omhelzing van twee jonge en liefdebehoeftige menschen-kinderen. Was ridder Antonio's omhelzing dan te innig? Die stommerik van een kroniekschrijver zegt het evenmin, alleen dat het paar te Gaëta kwam, maar klaarblijkelijk onderweg was opgehouden. Hij veronderstelde, dat het paard kan gevallen zijn, maar ik vermoed, dat het niet het paard was, dat ‘viel’. Madonna Julia Gonzaga ‘in het huis van Colonna’, was gewikkeld in ridder Antonio's mantel, toen deze haar te Gaëta aan haar machtige vrienden overgaf. Hij was van het paard gesprongen, zij reikte hem de hand, die hij kuste en er was - ik zie het in mijn verbeeldingsoogen, het kan niet anders - onzegbare heerlijkheid in haar glimlach, toen zij hem de hand reikte om hem te vergunnen die te kussen. Op dat oogenblik was zij nog vrouw en jong, maar onmiddellijk werd zij opnieuw Gonzaga. Zij beval haar vrienden den ridder Antonio te grijpen.....

en ter dood te brengen, wijl hij haar gezien had, zooals hij haar gezien had, en haar trots noch haar kuischheid, dit kon lijden. Zoo geschiedde het en, vermeldt de kroniek, ridder Antonio was verheugd voor Madonna Julia te kunnen sterven, erkennende, dat het onbehoorlijk was geweest, dat hij haar gezien had in haar.... hum!

III.
‘Ma tante’ Jettekeetje.

Nog voor ‘ma tante’ er maar 'n flauw vermoeden van had, dat er voor haar oogappel, haar zusters kind Belle, eenig gevaar dreigde, wist haar ‘ouwe getrouwe’ Saartje, prinses in haar keuken, dat het lieve kind 'n ‘stille verkeering’ had met den Leidschen student, zoon van den weleerwaarden Lebret, ‘pasteur’ bij de Waalsche gemeente in de stadhouderlijke residentie. ‘Ma tante’ Jettekeetje was er ‘absolument bouleversée’ van, toen Saartje haar dit vertelde. Wel, had zij ooit?! Niet dat er op den jongen Lebret wat viel aan te merken. Heel fatsoenlijke jongen, heel fatsoenlijke familie. ‘Mais pas un sou.’ O, die Belle! Had ‘ma tante’ dat ooit van haar lieveling verwacht?

En niet sinds gisteren, die ‘stille verkeering’. Zij herinnerde zich nu, dat men haar al vorig jaar had verteld, dat het paar eens na kerktijd, Zondagsmorgens, op de pantoffelparade in de Lange Voorhout was gezien. ‘Ma tante’ had er toen geen beteekenis aan gehecht. Den volgenden winter had men de twee opgemerkt in een arreslee in het Haagsche Bosch En daar wist ze allemaal niets van. ‘Oh, Ciel’! Het was heel verdrietig om zoo iets van Belle te hooren.

Maar zij hield dan toch van het lieve kind, ouderloos geworden, kort nadat tante Jettekeetje haar kaptein, den ouden baron Dumouriez, had verloren, hoofdman van de prinselijke lijfgarde. Onmiddellijk had tante Jettekeetje de kleine meid tot zich genomen, en tusschen de dertig-jarige weduwe en haar vijf-jarig nichtje was allengs de genegenheid gegroeid als van moeder en dochter.... Nu was ‘ma tante’ een rijpe matrone, die echter nog mocht worden

gezien, en zich ook nog jeugdig gevoelde, zich ook naar de laatste ‘mode de Paris’ liet kleeden door ‘madame Sophie’, de Brusselsche modiste in de Veenestraat, en - onder ons - wat ‘rood’ oplegde om aan het ‘mouche’ op haar linker wang, bij den neusvleugel, meer kracht te verkenen.

Niet dat tante Jettekeetje nog trouwplannen had.... voor zichzelve. ‘Oh, non, jamais’! Zij lachte er ondeugend bij, wanneer zij dit zei, om te doen gevoelen, dat zij niet aan haar woord wilde worden gehouden. Zij was te oud om te hertrouwen. Indien zij trouwplannen had was het voor ‘het lieve kind’, dat, al meerderjarig, nu haar hartje maar aan een geschikt man moest schenken, dien ‘ma tante’ voor haar zou uitzoeken. Zelve, op ruim twintigjarigen leeftijd, getrouwd met haar ‘bijna vijftig-jarigen kaptein, met wien zij toch, alles tezamen genomen, wel gelukkig was geweest, tenminste zich niet òngelukkig had gevoeld - zij had drie jaar om hem gerouwd - leek het haar iets heel gewoons, dat jonge meisjes trouwen met bejaarde mannen: veel meer waarschijnlijkheid van huwelijkstrouw, als zoo'n man al 'n beetje was ‘uitgegist’. Want daaraan hechtte ‘ma tante’, dat Belle's aanstaande man dit zou wezen.

Zij had onder haar vrienden pas weer 'n voorbeeld gezien hoe noodzakelijk dit in een man is om een jong meisje niet ongelukkig te maken. Daar was in het land gekomen en reisde telkens tusschen Amsterdam en Den Haag heen en weer, een zekere ‘chevalier de Seingalt’, van wien men vertelde, dat hij geheim afgezant was van den koning van Frankrijk, om een leening te sluiten. Heel ‘galant’, heel ‘élégant’, die ‘chevalier de Seingalt’. ‘Ma tante’ had hem eens ontmoet op een ‘assemblée’ bij de Bentheims. Eigenlijk was hij vrij leelijk: veel te groote neus. Maar oogen, oogen! ‘Ma tante’ voelde nog 'n lichte ‘vapeur’, als zij aan die oogen dacht. Welnu, het was haar ter ooren gekomen, dat die ‘chevalier’ haar Amsterdamsch vriendinnetje Esther Hope ‘absolument’ het hoofd op hol had gebracht door zijn conversatie en zijn ‘galante’ manieren. En wat had zij van dien geestigen, ‘charmanten’, onweerstaanbaren ‘chevalier’ gehoord? Dat hij 'n berucht losbol was.... in Parijs! In Parijs, ‘ma chère’, de stad waar de losbollen groeien als kool bij de boeren. En voor zulk een verleider was die lieve Esther zwak geweest, voor zooveel een

Amsterdamsche juffer van goede familie en uitstekende opvoeding dan ‘zwak’ kàn wezen. Intusschen was het lieve kind dan toch maar haar gemoedsrust kwijt.

Wanneer ‘ma tante’ het over ‘uitgegiste’ mannen had, liet Belle haar maar praten. Verlegen glimlachend gaf het lieve kind haar dan een zoen. En nu dàt met dien jongen van ‘pasteur’ Lebret! Juist, nu tante Jettekeetje voor haar lieveling een geschikten man meende te hebben gevonden in dèn ‘chevalier’. Dit was nu de ideale man, dien ‘ma tante’ voor haar nichtje droomde: rijpe leeftijd, o, maar knap nog! Natuurlijk niet meer zoo mooi als vijf-en-twintig jaar geleden, toen ‘ma tante’-zelve - zij herinnerde het zich met een zwak versnellinkje van haar harteklop - zoo'n beetje van hem.... U begrijpt het, niet waar? Wat 'n mooie jongen was toen Floris van Krahuisen. Zij had hem al dien tijd niet meer gezien. Hij had gereisd, zich in Parijs metterwoon opgehouden. Nu was hij in Den Haag teruggekeerd, berooid, zeiden de kwade tongen.

Dit maakte op ‘ma tante’ geen indruk, die heel rijk was en zich kon veroorloven voor haar nichtje desnoods een armen man uit te zoeken. Mits van goede familie, man van de wereld, en vooral wat gekalmeerd van levenswijs.

Want tante Jettekeetje was bang voor onstuimige mannen Behalve dan nu weer dat geval met die lieve Ester Hope, had zij zooveel voorbeelden gezien, dat een huwelijk met een man, die nog niet gekalmeerd was, geen geluk gaf, dat zij haar lieveling eêr ongetrouwd zou willen zien dan de vrouw van een jongen man. De ‘chevalier’ was van heel goede Geldersche familie, man van de wereld, volmaakt gekalmeerd. Wat méer zegt: en dit behaagde ‘ma tante’ bijzonder in hem, voor Belle, wel te verstaan, er ging een roep van hem uit van onweerstaanbaren ex-don Juan. In dat Parijs had hij geleefd, vraag niet hoe. Zoodat hij nu naar Den Haag was gekomen om zich te ‘rangeeren’. ‘Ma tante’ had hem 't eerst weer, na zoovele jaren, ontmoet op de ‘assemblée’ van de Princes-Gouvernante, en later nog eens bij den Franschen gezant, graat d'Affre, met wien hij zeer bevriend was. Bij die gelegenheid had zij hem ook met Belle in kennis gebracht.

Het trof haar toen, dat de kleine zich zoo koel hield. Onbegrijpelijk! Want wat 'n aangenaam ‘causeur’ was de ‘chevalier de

Craùse', zooals de Fransche gezant hem had voorgesteld. Hoe aangenaam wist hij te vertellen van den beminnelijken omgang van den koning, in Versailles, 'Louis le Bien-aimé', zooals 'het canaille' Zijne Allerchristelijkste Majesteit noemde; de schoonheid en den invloed der 'marquise de Pompadour', van de staatsmanswijsheid van den 'duc de Choiseul', den eersten minister. Soms duizelde het tante Jettekeetje, wanneer hij ook sprak van de mooie Parijsche balletmeisjes van de Opéra. Wat gewaagd, vond zij, maar zoo piquant. Het was dan, dat zij hem, op rekening van Belle, aanzag met een vochtig-verteederden blik, een kwijnenden glimlach. De 'chevalier' was waarlijk nog 'n beeld van 'n man.

Hij was groot. Een beginnende gezetheid had zijn gestalte nog niet al te zeer geschaad. De rimpeltjes aan zijn slapen en op zijn voorhoofd hadden zijn gelaat niet te diep doorgroefd. Zijn blik was nog doordringend, zijn mond nog rood, zijn gebit nog blank, zijn houding nog kaarsrecht. En niemand kleedde zich zoo 'galant' als hij, zij 't ook niet zoo opzichtig als die 'chevalier de Seingalt'. Wat dit betreft herkende men dadelijk den man van smaak, die vele jaren in Parijs had doorgebracht. Zijn poederpruik was zwierig gekruld, zooals Albert, de hofkapper op het Spui, het niet deed. Ofschoon die dan toch ook Parijzenaar was, zooals hij beweerde. De 'chevalier' droeg de lubben van Brusselsche kant met een sierlijkheid, onnavolgbaar zelfs voor menige dame van tante's voornamen stand. Zijn fluweelen kazakken waren nooit overdadig geborduurd, noch droegen zij te kostbare knoopen, zooals het geval was met dien gevaarlijken Seingalt. Daarentegen droeg hij meest licht-rose satijnen vesten van zulk een fijn naaldwerk verlucht, dat de dames er haar bewondering niet over konden uitzeggen, en wel eens ondeugend vroegen welke van zijn aanbidsters dit fijne borduurwerk voor hem had getooverd? Een onbescheiden vraagje, waarop hij het antwoord steeds glimlachend ontweek. En de manier, waarop hij zwenkte in een ménuet, of een 'prise' nam en iemand zijn snuifdoos aanbood: het was, zeg ik u, het was eenvoudig 'in-i-mi-table'! Welk een man voor Belle!

De Jeugd wil haar eigen weg gaan! Toen 'ma tante' er haar nichtje eens over sprak, wat die van den 'chevalier' dacht, begreep zij dadelijk, dat deze nog niet den gewenschten indruk op Belle

had gemaakt. Hinderde niet. Kwam later wel. Zij zou de kleine intusschen maar wat ‘échauffeeren’.

Van den kant van den ‘chevalier’ geen enkel bezwaar. Integendeel, hij erkende, dat het eindelijk tijd voor hem werd zich te ‘rangeeren’: een lieve jonge vrouw, vermogend, in staat om gezelschappen te ontvangen, ziedaar wat hij wenschte en de ‘charmante’ Isabella Backer - met 'n ‘c’! - Backer met 'n ‘c’ is immers voornamer dan Bakker met twee burgerlijke ‘ka's’, - Isabelle Backer van Numansheide had, verklaarde hij ronduit, reeds diepen indruk op hem gemaakt. Zoo waren de twee, de baronnes Dumouriez en de ridder van Krahuisen het vrij spoedig eens: hij zou naar Belle's liefde dingen, ‘ma tante’ gaf hem reeds vooraf haar zegen! Wat het financieele aangaat: het jonge paar zou natuurlijk in tante's groote huis op den Kneuterdijk wonen, tante's bediening, tante's stal hebben. Immers wat zij bezat, niet zoo'n beetje, zou later toch het eigendom worden van haar lieveling. Zoo had ‘ma tante’ het reeds in haar testament beschreven.

Allemaal goed en wel! Maar die mooie plannen stuitten af op Belle's bevriezende koelheid jegens den verlokkenden ‘chevalier’, die toch reeds zoovele slachtoffers, en daaronder de voornaamste dames van het Fransche hof, vertelde men, aan zijn voeten had gezien. En waarlijk, wie Belle zag, verwonderde zich niet, dat zij haar willetje had, want van moeders zijde een Friezin, bezat zij den onbuigzamen aard van haar volk. Dit zag men aan haar trotsche blauwe oogen, welke Charles Lebret zoo onderworpen-kwijnend, maar den armen ‘chevalier’ zoo hard en stug konden aanzien. Men bemerkte het aan den fijnen mond, die den jongen domineeszoon zoo liefkoozend kon toelachen, maar zich voor den naar tante's genoegzaam gekalmeerden Parijschen don Juan zoo onvriendelijk kon sluiten. Maar wat 'n mooie juffer was zij toch. Juist daardoor! De ‘chevalier’ verklaarde, dat hij te Versailles niets schooners had gezien. Een gelaatskleur als van zachtrose en roomkleurig émail, wat geréleveerd door een ‘mouche’ bij den linker mondhoek, naast de felroode lippen, welke zulk een krachtig temperament bewezen. Donkere wenkbrauwen en wimpers, lief gevormd neusje met fijne bewegelijke vleugels en heerlijke roode oorschelpjes, die bloemen leken bij haar hoog opgemaakt gepoederd haar. Uit haar uitgesneden keursje, dat het ranke lijfje eng

omsloot, blankte de blauw-dooraderde boezem op met den matten glans van ivoor. Ongetwijfeld ‘mademoiselle’ Backère de Numanseide was ‘la reine’ van het Haagsche hof. Althans daarvoor riep de ‘chevalier’ haar uit. En wanneer zij danste kon die arme ‘Gouvernante’, prinses Anna, lijdende aan water in de hersenen, haar slaapbehoefte een oogenblik bedwingen om haar na te oogen, zoo bevallig was tante Jettekeetje's nichtje.

De ‘chevalier’ was tot over de ooren verliefd. Althans wat men verliefd acht, wanneer men is wat ‘ma tante’ ‘uitgegist’ noemde.

Welnu, neen. Belle was allerminst verliefd op den ‘chevalier’. Zij bedankte voor zoo'n ‘uitgebluschte vulcaan’, zooals zij ‘ma tante's ideaal noemde. Zij had deze nog niets gezegd van haar verstandhouding met Charles Lebret, om het verdriet, dat zij allicht haar daarmee zou aandoen, zoo lang mogelijk uit te stellen. Bovendien, Charles was nog niet ‘klaar’. Het was vroeg genoeg, als het zoover was, en hij ergens ‘beroepen’. Dan zou zij zijn vrouw worden, en zou ‘ma tante’, zij wist het zeker, dat ook wel goedkeuren. Want die lieve was het om niets anders te doen dan om haar gelukkig te zien. Gelukkig nu kon Belle alleen worden door en met Charles.

Ongelukkig was daar echter de ‘chevalier’ de Craùse tusschen gekomen, de onweerstaanbare met wiens aanzoek ‘ma tante’ het haar nu lastig maakte, en dien deze haar overal op haar weg bracht. Zij kon niet meer met tante naar een diner gaan, of zij zat naast den ‘chevalier’, niet naar ‘de Opéra’ of ‘de chevalier’ zat achter de dames, niet in een contredans staan of ‘de chevalier’ stond tegenover haar, niet naar de kerk gaan, of hij wachtte de dames bij den uitgang. Overal ‘de chevalier’! Op 't laatst werd hij haar een nachtmerrie. Elk oogenblik was hij nu in tante's woning en verschafte deze hem àpartjes met het ‘lieve kind’. Belle begon hem te haten, ofschoon.... zijn manieren waren toch wel die van een welopgevoed man; de wijze, waarop hij een dame de hand kuste, was ‘exquis’; hij bezat wel iets, dat haar begrijpen deed den roep van onweerstaanbaarheid, waaraan tante Jettekeetje-zelve - een kwart eeuw geleden - Wel, wat verhinderde tante, weduwe, levenslustig nog, wat verhinderde haar zelve den ‘chevalier’ te trouwen? Belle gunde het haar. Dan was zij meteen van hem af.

Zij zei het ‘ma tante’ eens ronduit, toen deze opnieuw de

voortreffelijkheden van den ‘chevalier’ opsomde, en dat hij zoo'n goede man voor haar zou zijn, en tante zoo gaarne....

‘Maar trouwt u hem toch zelf, als u hem zoo'n engel vindt’!

Tante Jettekeetje wist niet wat zij hoorde. Zij kreeg een kleur, uit haar réticuul nam zij haar loderijndoosje om er even aan te ruiken.

‘Wâ-blief-je?!’ riep zij uit.

‘Wel ja’, zei Belle, nadat zij zich naast ‘ma tante’ op de canapé had neergezet, en den arm om dier midden geslagen, ‘u is jong genoeg, de chevalier zal u zeker wel willen hebben, oude vrienden ook. Maar ik màg hem niet. Merci bien’!

Tante zweeg nog altijd, verward. Het kind opende haar een verschiet, waarvan zij duizelde. Niet genoeg ter opwekking had zij aan de loderijn. Zij nam het gouden snuifdoosje met de cherubijntjes van émail er op, tikte er gedécideerd even op, het dekseltje sprong open, en tusschen vinger en duim nam zij vijf korreltjes Spaansche rapé, zoo heerlijk riekend naar de tonkaboon, welke in het doosje lag, bracht van het ‘prise’-tje drie korreltjes naar het rechter en drie - het waren er ook eigenlijk zes, misschien zelfs zeven, zoo ontroerd was ‘ma tante’ door de opmerking van ‘het kind’ - naar het linker neusgat, sloot het doosje, bezat toen haar gemoedsrust weer, en zei met ongewone gestrengheid: ‘geen ‘badinage’, kind, de ‘chevalier’ is voor jou. Maak je met de gedachte vertrouwd, dat hìj je man zal zijn, dat je met hèm gelukkig kunt worden, zooals ik het - het werd met een zuchtje gezegd - ‘ben geweest met je oom-zaliger.’

‘Weet u wel, dat “uw” chevalier....’

‘Niet de mijne, joùw chevalier....’

‘Uw chevalier 'n intieme vriend is van die' ridder de Seingalt, die, zegt u zelf, zoo gevaarlijk is voor jonge meisjes’?

Tante keek er van op. ‘Hoe weet je dat’? vroeg zij verrast.

‘Ik heb ze gearmd zien loopen, en “mademoiselle” d'Affre heeft het me verteld.’

‘Dat bewijs niets. Die Seingalt is 'n beruchte Parijsche losbol en verkwister....’

‘Hij heet niet eens de Seingalt, heb ik gehoord, hij heet Casanova, Jacques Casanova.’

‘Doet er niet toe’, antwoordde tante beslist. ‘Ik wil niet hebben

dat je met hèm trouwt. Ik wil, dat je trouwt met den “chevalier” van Krahuisen.’

Toen kwamen er tranen in Belle's mooie oogen. Haar gezicht werd hard. Zij stampte even met het voetje op den vloer en zei ‘nooit’!

Haastig liep zij weg, de kamer uit.

Het was den volgenden dag, dat ‘ma tante’ werd opmerkzaam gemaakt op wat zij Belle's ‘stille verkeering’ noemde met den zoon van ‘pasteur’ Lebret, en nog wel door wie? Door Saartje, die om zoo te zeggen nooit uit haar keuken kwam, doch de twee, toen zij uit de kerk was gekomen, terwijl ‘ma tante’, door haar ‘vapeurs’ geplaagd, was t'huis gebleven, heel vertrouwelijk met elkaar had zien spanceeren.

Niet dat er iets op dien jongen, of op die familie was te zeggen. Maar wat moest daar, ‘au nom du Ciel’, nu van komen? Die jongen was nauwelijks een jaar ouder dan ‘het kind’. Nog niet eens ‘beroepen’. Z'n familie bezat geen duit. Onmogelijk, een huwelijk met zoo'n jongen man! Praat-me-er-niet-over: on-mo-ge-lijk’!

Belle was van andere meening. Toen tante Jettekeetje het haar, oog-in-oog, gevraagd had, verzweeg zij het niet langer: zij hield van Charles, en hij van haar, en de twee hadden elkaar trouw gezworen ‘tot het graf’. Nu viel het nichtje op de knieën, dat ‘ma tante’ het mocht goed vinden, dat zij zich openlijk met den jongen Lebret verloofde, om later met hem te trouwen, als hij ‘beroepen’ was.

Maar ‘ma tante’ was óók een Friezin. Zij kon hetzelfde harde gezicht zetten als Belle, al meende zij het, in dit geval althans, dan maar half, en het zelfde zware ‘nooit’! zeggen óók. Zij herhaalde nog eens haar ‘im-pos-si-ble’ met den nadruk als van het deksel eener ijzeren geldkist, dat dicht valt. Toen stond Belle vast besloten op, ging naar haar kamer, schreef tante een langen brief, waarin zij haar alles verklaarde, haar dankte voor alles wat ‘ma tante’ voor haar had gedaan, maar, ‘meerderjarig’, beschikken wilde over haar eigen levensgeluk, en mededeelde tante's huis te verlaten om zich onder de hoede te stellen van mevrouw Lebret, Charles' moeder.

Een slag voor tante Jettekeetje, toen zij dien brief las! Zij kreeg er een ‘vapeur’ van, zooals zij er in langen tijd niet had gekend. Het is gemakkelijk zich voor te stellen hoe zij dien armen ‘chevalier’ ontving, toen die den volgenden dag aan haar statiebed zijn opwachting kwam maken, en tante onder het nippen aan haar chocolade, haar juist door haar kamermeisje gebracht, hem het gebeurde vertelde. Hij was er verslagen van. Zij ook! Tante's droefheid was groot: het idée alleen, dat haar lieve kind niet meer in haar huis was, gaf haar iets ontroostbaars. Zij had gisteren wel ‘nooit’ gezegd, maar dat stuk ijs in haar hart was nu al bezig te smelten. Haar roode oogleden bewezen, dat zij geweend had.

De ‘chevalier’ was ontroerd. ‘La baronne’ - tante Jettekeetje - zat rechtop in haar groote met kanten sprei overgolfd statiebed, geleund tegen een volte van geborduurde kussens. Bijna vijftigjarige vrouw vond de ‘chevalier’ in haar gezicht van mooi-geweest-zijnde Friezin iets terug van de schoonheid, welke hem, och arm, een kwart eeuw geleden, zoozeer had bekoord. Met haar wijde kanten muts op, tusschen het wit waarvan de glimlachjes van roode strikjes vroolijk oplachten bij de bleekheid van haar ontroerd gelaat, de volle wangen toch heel even aangerood, het ‘mouche’ opzwartend, in de fijne ‘chabots’ van haar morgenjakje, waar de blankheid van haar vollen hals zoo teer bij afstak, was ‘la baronne’, ‘foi de gentilhomme’, toch nog zeer begeerlijk.... voor den ‘chevalier’.

Een kwart eeuw, och arm! Voorbijgegaan, sinds hij haar had gezien, mooie jonge vrouw vam den ouden baron Dumouriez, die zij toen was. Helaas, een kwart eeuw! Een kwart eeuw is niet veel voor een kerktoren, voor een vesting, maar voor een galanten ‘chevalier’, voor een ‘apétissante baronne’ was dat toch meer dan een ommezien. Ach, de ‘baronne’, zij was niet meer, die zij was geweest. En hij-zelf dan? Hij verheelde het zich niet: hij was don Juan-àf, wat verwelkt als ‘petit-maître’.

Haar fijne handen lagen tusschen de kanten sprei en speelden met een pen uit de cassette, welke geopend naast haar bed stond. Want tante Jettekeetje was bezig aan een brief aan Belle. Doch het gelukte haar niet te schrijven wat zij wenschte: streng en toch genegen, beleedigd en toch vergevingsgezind, afwijzend en toch toegevend.

Weifelend, niet wetend hoe zacht haar woorden te kiezen, had zij het voorgevallene den ‘chevalier’ verteld. Hij bleef een oogenblik zitten, het hoofd gebogen, nadenkend. Toen zag hij tante aan. Er was iets in zijn blik, dat zij bijna vergeten was, dat in eens mans oog kon te lezen zijn: iets van een lang vergeten, maar vroeger vaak gehoorde melodie, iets zachts en lokkends, iets.... iets.... zij wist zelve niet wat. Misschien zelfs iets.... nog niet heelemaal ‘uitgegist’. Zij sloeg haar oogen neer.

‘Chère amie’, zei hij zacht. ‘Belle heeft misschien gelijk. Het is zeer mogelijk, dat zij haar geluk eêr vindt met een jongen man dan met mij.... door het leven gevormd om.... hoe het te zeggen? Een vrouw van wat rijper ervaring zal eerder in staat zijn waarlijk een man gelukkig te maken dan.... want, niet waar?.... in zekeren zin is schóóner een vrouw van uw.... jeugd, zij bezit de volle schoonheid van den zomer... om alles te zeggen in één woord: ‘ik houd niet van die heel-jonge vrouwen, zij zijn mij te onrijp, een man moet ze nog alles vertellen.’

‘Ma tante’ 's oogen begonnen te staren, haar fijne vingers dwaalden onrustig over de sprei. De ‘chevalier’ greep haar hand en drukte er de lippen op. ‘Henriette’, riep hij plechtig, want ‘Jettekee’ leek hem op dit oogenblik van nagisting te prozaïsch, ‘Henriette, toute ma vie, je vous ai aimée’!

Het kwam zoo onverwacht dit aanzoek. ‘Ma tante’ sloot de oogen en leunde half verkwijnd in haar kussens.

‘Oh, mon Dieu, mon Dieu’! zuchtte zij. ‘Est-ce-possible’?!

Zij antwoordde niet dadelijk, doch zag er den ‘chevalier’ even op aan, alsof zij zich wilde verduidelijken, dat zij niet droomde. Maar neen, het was geen droom. En nòg antwoordde zij niet, schoon haar lippen begonnen te glimlachen. Die ‘chevalier de Seingalt’ - nu, al heette hij dan Jacques Casanova! - trouwens, dit beteekende niets: zij-zelve had in haar familienaam Backer, met ‘c-k’! Maar toch ‘Backer’, doch zij was ‘ambachtsvrouwe’ van Hoogheerenstins - die ‘chevalier’ Casanova de Seingalt was 'n intieme vriend van Floris van Krahuisen, en een bekende Parijsche losbol? Zou dan Floris-zelf.... nog niet heelemaal ‘gekalmeerd’ zijn? Die kus op haar vingers! Die uitdrukking van zijn oogen op dit moment. Haar glimlach werd duidelijker: zij kon het niet helpen. Zij zag hem in haar verbeelding een kwart eeuw

jonger, den ridder van Krahuisen, die toen nog niet ‘uitgegist’ was, en zij herinnerde zich hem toen in stilte te hebben.... sssstt Dit mocht hij niet weten, nu nog niet.

Door haar glimlach aangemoedigd waagde de ‘chevalier’ méér: hij kuste haar op de lippen en noemde haar zijn ‘aanbiddelijke Henriette’. En plotseling zei een in haar opkomende onrust, doch een heel liefelijke onrust, haar, dat ‘de chevalier’ zelfs thans nog niet heelemaal...., en toen werd zij zichzelve en haar heiligste overtuigingen ten opzichte van de mannen en dat die vooral ‘uitgegist’ moesten wezen, zij werd dit rustige verleden ontrouw. Zij gaf ‘het kind’ gelijk en zich-zelf ongelijk: geen ‘uitgebluschte vulcaan’ moest een man zijn. En ‘de chevalier’....

‘Oh, mon Dieu! Est-ce-possible’, zuchtte zij opnieuw.

Toen de douairière, baronne Dumouriez, *née* Henriette-Klasina Galama-thoe-Hooghheerenstins, genaamd Backer, in het huwelijk trad met den ‘chevalier’ Floris de Krahuisen, volgde dit paar een jonger: Belle met haar Charles!

En iedereen erkende, dat de twee bruidsparen voor elkaar ‘geknipt’ waren.

Een kinderleven. Door Eva Asscher.

Uit de overlevering.
I.

‘Weer 'n Meísje!’

Als een groote teleurstelling kondigde de baker mijn verschijning af.

De accoucheur, even te laat aangekomen, verontschuldigde zich grappend: ‘já ....já, Moeder.... daar zul je hou'en aan hebben.’

Een profetie?

Ons heel oude dienstmeisje, dat drie maanden na mijn geboorte in ons gezin kwam, rakelt nog vaak uit mijn eerste levensjaren verschillende voorvallen op, welke ik zoo kort mogelijk wil trachten weer te geven, totdat ik uit eigen herinnering, meer zelf aan het woord kan komen.

Het tweede kind mijner ouders, een flinke jongen, was op den leeftijd van veertien maanden aan kinkhoest overleden. Drie en een half jaar later werd ik als derde meisje geboren.

Een bul!

Moeder had er reeds het eerste jaar ‘hou'n’ aan. Want niemand wilde of kon het zware kind een poos op de armen dragen en daar Vader, medicus, niet toestond zoo'n jong kind in 'n open wagentje te rijden uit vrees voor kou-vatten, torste Moeder zelve dagelijks dien last.

Had ze nu eindelijk toch leeren berusten, vroeg Vader zich af. Hij merkte op, dat Moeder de reliquiën van haar zoo geliefd jongentje steeds minder voor den dag haalde.

Na meest op Moeders eigen hulp te zijn aangewezen, bracht het twee jaar later geboren zusje, daarin een groote verandering.

Eens, ik was bijna drie jaar oud, toen ik aan Moeders schoot stond, terwijl ze het kleine zieke zusje vol teederheid de borst gaf, vroeg ik indroevig:

'Is Jétje nu Uw kindje, Maatje?'

Allebei.... allebei....' verzekerde Moeder gul.

Ik barstte in snikken uit.

Moeder waardeerde niet juist. Ze waande me zonder meer jaloersch en beval me in den hoek te gaan staan met den rug naar het lieve zusje gekeerd.

Spoedig werd ik daarin afgeleid door de komende en gaande schaduwen, die een wuivende boom voor het huis op den muur wierp en terwijl ik telkens opnieuw de schijntakken met beide armpjes liefdevol omgreep, murmelde ik.... en nóg 'n Maatje en.... nóg 'n Maatje en.... nóg 'n....

Moeder haalde me weer naar zich toe.

Grootsche liefde valt voor den volwassene schier onmogelijk te deelen. Bij het kleine kind heeft de ervaring die kracht als afwezig genoteerd.

Het werd voor mijn begaafde, vrome Moeder een waarschuwing van hooger hand tegen het schadelijke teveel.

Ook reeds op twee en 'n half jarigen leeftijd, kwam mijn bijzonder critische geest voor den dag.

Want hoewel de oudere zusjes op hare beurt, Moeders geaccentueerd voorgedragen kinderrijmpjes op den voet waren gevolgd, wierp ik het kunstproduct vaak spontaan omver.

Zoo citeerde Moeder op een gegeven oogenblik:

'Méisje, máat,'

'Ik de visch,'

'En jíj.... de gráat.'

'Hè neue.... hè neue....,' streefde ik tegen.

'Ik, de visch.'

'En U.... óok de visch.'

Telkens verraste ik haar weer door mijn warme critiek, die ze aanmoedigde door ze te verheerlijken.

Ze overwoog echter niet, dat 'critiek', als elke zielsuiting, reeds bij het kleine kind in goede banen dient te worden geleid,

daar de volwassene, als ongebreideld beoordeelaar, met zijn schakeerende tegenstellingen, gewoonlijk veel protest en haat ondervindt. Ze bedacht evenmin, dat mijn in hoofdzaak wárme beoordeelingen, de reacties waren op háre edele liefde.

Eerst op tienjarigen leeftijd - véel te laat, - werd mij daaromtrent iets bijgebracht in een onderhoud met het hoofd der school, naar aanleiding van een meeningsverschil tusschen de klasseonderwijzer en mij. Opgewonden vroeg ik te pas: mag ik dan tot U van de juffrouw zeggen alles, wat ik wil?' 'Wélneen, je moogt alleen zeggen, wat waar is en wat noodig is gezegd te worden,' antwoordde hij correct.

Het bracht me op dit oogenblik tot kalm verzwijgen. Maar menigen hak en snauw heb ik nog in mijn leven te verduren gehad, door mijn te laat geoefenden plicht.

II.
Zelfhulp.

Het zachte, bijzonder teere Jetje, de jongste, werd ons aller troetelpopje en gaandeweg lijfde men mij bij de twee oudere zusjes in, wat, hoe ook gewenscht voor mijn karaktervorming, toch ook weer zijn nadeelen meebracht. Door de omstandigheden mocht ik wel in der oudsten plichten, maar meestal niet in hare rechten deelen. Dat valt zeer moeílijk te dragen voor het kleine kind.

Als een wreede marteling klonk me telkens opnieuw in de ooren: 'De Heer en Mevrouw X. hebben het genoegen de beide oudste jongejuffrouwen uit te noodigen'.... voor het een of ander feest. Opstandig droeg ik de te klein geworden flanelletjes en nachtjaponnetjes van An en Fien, die, met hare nieuwe mantels, hoeden en jurken, ook steeds het voorrecht hadden door Moeder bij familie en kennissen op bezoek mede genomen te worden. Zij mochten van hun derde jaar bij Moeder en Vader aan tafel eten, terwijl ik op dien leeftijd tot gezelschap van het kleine zusje boven bij het kindermeisje moest blijven. Ontelbare, argelooze achterstellingen had ik te verduren. Edoch! Het kleine kind tracht het teveel voor zijn gemoedskracht van zich te werpen. Zoo werd 'Rikaatje' mijn veiligheidsklep.

III.
Rika.

Rika, de dochter van den bejaarden koster der kerk tegenover ons. Ietwat potsierlijke maagd van onveranderlijken leeftijd. Niet grooter dan een normaal kind van tien jaar. Braaf en vroom bij overlevering. Mateloos gul en zonder fut. Een niemendalletje.

Dit meisje kwam, toen ik net drie jaar was, tegen vergoeding van kost, een klein zakgeld, maar bovenal om een liefdevol medeleven, van Vrijdagmiddag als de drie oudste kinderen uit school kwamen tot dat Maandagmorgen zich de storm in huis weer gelegd had, Moeder een handje helpen.

Den blik, waarmede ik Rika bij kennismaking monsterde, beloofde zoo weinig goeds, dat Moeder dadelijk vast besloten tinzette: ik wil met An en Fien vanmiddag hoeden koopen. En jíj gaat dan met Juffrouw Rika wandelen.

Tien minuten stevende ik reeds achter Moeder en de kinderen aan of er geen Rikaatje bestond. Aan de Hoogstraat gekomen, beval Moeder, zich door het plotselinge omkeeren eenigszins den voet verzwikkende, mij een anderen weg in te slaan.

Ik herinner me vol berouw, daarna de stakkerd, waarschijnlijk als haar zooveelste déficit in het 'liefdevolle medeleven,' op den debuutmiddag, zoowat haar geheele eerste weekverdienste te hebben afgedreigd onder het voorwendsel, niet meer met haar te willen verder gaan en alleen naar huis te marcheeren. Een verantwoordelijkheid, die het schuchtere zieltje niet aandurfde.

Na dien eersten zegetocht landde ik met een sinaasappel, een zakje vol balletjes, een aapje, dat over zijn kop kon duikelen, een tinnen miniatuurserviesje voor het zieke kleine zusje plus.... een groote dosis overmoed, welken Moeder dompte door het instantelijke verbod aan Rikaatje ooit weer iets voor me te koopen.

Ons kinderwerkmeisje, tegenbeeld van Juffie, in hare qualiteit wereldsch volmaakt, vergrootte voor mijn broertje en mij, kinderen van één slag, nog den tegenzin. Rikaatje werd zijn mikpunt en míjn slachtoffer, hetgeen voor haar op hetzelfde neerkwam.

IV.
Overgeplaatst.

Spoedig kregen we aanhangers van onze opstandige leer. Een oom uit Parijs, broer van Vader, was met zijn vrouw en beide zoontjes wegens de oorlogsomstandigheden van 1870 ten slotte bij zijn Ouders ingetrokken. ‘Have en goed’ werd in Frankrijk al meer bedreigd. Ik herinner mij den dag van hun aankomst zeer helder. Deze kleine jongens bleken niet minder in opstand tegen de Duitschers dan Broer en ik tegen elke onkundige overmacht. Ze kenden geen zin ‘Nederlandsch’ samenstellen. Wij geen zin ‘Fransch.’ Hoe uitmuntend verstonden we elkaar. De vijfjarige George werd mijn graalridder.

Eens toen we 'n voorstelling in het paardenspel op de kermis gingen bijwonen en ik met den diepen zucht van een klein kind voor de enorm hooge treden stond om naar de bovenste galerij der tent te klauteren, pakte hij mij op, duwde me op den arm van Rikaatje over, met een eenvoudig ‘voilà.’

Als een prinsesje kwam ik onder de nok aan.

Grootsch was ik op zijn vereering. In mijn binnenste vond ik hem toch nog wel een kleinen jongen. Hij kon nog niet eens alle letters zeggen. Maar dat kon je niet zien, als we chique gearmd langs de straten stapten. Alleen maar hooren, als hij onder de toejuiching van het groot familie-auditorium ten beste gaf:

‘Wie geen geld eeft voor 'n oet,
‘Koopt 'n petje, koopt 'n petje.’
‘Wie geen geld eeft voor 'n oet’,
‘Koopt 'n petje, dat staat goed.’

Overigens joegen we juffrouw Riekie, met onze lasso's, onze geweren, onze gewapende viermansaanvallen verzekerd van ons terrein, wanneer ze maar eenigszins trachtte, ons de rakkerstreken te beletten.

Rikaatje is nog tijdens het beleg van Parijs op non-activiteit gesteld geworden.

Ze zou voortaan het kindergoed komen heel maken. Echter om zooveel mogelijk te beletten, dat het kapot ging, werden we aan hoogere handen toevertrouwd.

V.
De betrekkelijkheid.

Vader, classicus in hart en nieren, die op de latijnsche school elk jaar met den prijs was gaan strijken, hield geestdriftige betoogen tot Moeder over de kracht ‘der zelfbeheersching’, welke op gehoorzaamheid baseerde en tot welker verkrijging geen oefening te zwaar, noch een humane straf te streng mocht heeten. Helaas! stelde Moeder, bij een of andere moeilijkheid met de kinderen, hem voor de uitvoering zijner geleerde theorie, dan werd hij, hoe talentvol ook op dit punt in zijn medische praktijk, voor zijn eigen kinderen zoo week als was.

Als vele Vaders.

Na een beetje te harde aai langs mijn oor, maakte hij zich kenbaar, door even later deemoedig te vragen: ‘nu is het toch weer heelemaal over, niet waar?’ Of, door op een verontschuldigenden toon te zeggen: ‘het doet me zelf meer pijn een kind te moeten slaan, dan het kind, dat de klap krijgt.’

Ik, kleine kattekop, vertrouwde mij desdanks bij mijn vele kinderlijke slippertjes uit het gebied der zelfbeheersching, het liefst onverdeeld aan Vaders gericht toe.

Vrouwtje in den dop, koesterde ik echter een diepen eerbied voor het acht jaar oudere broertje.

Onze ziele-eenheid, zijn meerdere physieke kracht. Werd hij door een der zusjes maar even in zijn overmoed gefnuikt, dan gooide hij, om zijn macht te handhaven, elkeen van het viertal, die poogde op een voetstuk te komen staan, om beurten naar den grond.

Ai mij, de relativiteit!

Broer was op school lastig geweest en moest nablijven in het strafkamertje vlak aan de straat. De kans schoon ziende, ontvluchtte hij langs het wachthebbende dienstmeisje door de openstaande huisdeur. Hoewel Geertje, buiten zichzelve door haar plichtverzuim, den bengel tot diens huis achtervolgde, had het haar niet mogen gelukken, beslag op hem te leggen.

‘Hij zette zijn tanden in mijn arm, toen heb ik hem wel moeten loslaten,’ zoo verantwoordde ze haar nederlaag.

IJzig kalm, liet Moeder een rijtuig van buurman stalhouder

voorkomen. En in den juisten greep van Bram, onzen ambtelijken bediende, werd de kleine opstandeling naar school terugbezorgd.

Mijn ontgoocheling was groot. Maar ze hield voorloopig een ervaringsles in, bij mijn buitensporige vrijheidsneigingen, -

'Tucht,' 'Tucht' en nog eens 'Tucht,' klonk uit vele bevriende monden.

'De autoriteit in het aangezicht slaan,' 'een medemensch bijten'.... 'Dat kind heeft een slecht karakter.'

Àch, wàt!

Tien jaar later ging hij op den dag van zijn voortijdige promotie als Meester in de rechten, 's middags langs dezelfde school. Daar stond nog hetzelfde dienstmeisje in haar zelfde functie. De trouwe ziel. En uit zijn zelfde karakter, greep hij de gelegenheid aan, haar schadeloos te stellen voor het vroeger aangedane leed.

'Heb ik gelijk gehad of niet?', riep ze spontaan uit en ze herhaalde haar refreintje van eertijds:

'En toch.... is hij een goedhartige, eerlijke, gewikste.... kwajongen.'

Mijn ontgoocheling, mede de later opgedane ervaring bij vele kinderen houdt ook nog de volgende overdenking in:

'Beoordeel het kind nimmer naar een enkele gedraging. Maar laat Uwe karakterbepaling de som zijn, van zijn gehee[...]aadleven in onderling verband.

VI.
'Die niet sterk is....'

'Maatje, Maatje!', ik stormde naar binnen. 'Er zit nog een laagje onder!'

Met het kindermeisje, waren mijn zusje en ik op bezoek geweest bij onze inhalige erftante Kee, die me stelselmatig tartte door het minste lekkers, het prulligste speelgoed, dat ze me gaf, als een geschenk uit den hemel aan te prijzen.

- Viel het volgende toch op een heete plaat, om haar een poets te bakken. -

'Evalientje,' zei ze, op mijn kosteloozen naam gaf ze

natuurlijk wat toe, ‘hier heb je een prachtige doos. Kijk eens die heerlijke vruchten op het deksel. Doe maar eens open.... Al is de doos nog zoo plat, er zit toch wat in’, voegde ze er schelmsch aan toe.

Oef. Eindelijk reikte ze mij het kleinood over. Vier vale pastilles lagen verdwaald, klevende aan de verschillende vakjes. Terwijl ik door in de doos te friemelen, mijn gemelijkheid trachtte te verbergen, ontdekte ik nog een volle laag, aanwezig. Knip, zei het deksel.

‘Wat zég je nou? Ik hoor niets.’

Geen wonder. ‘Zwijgen was hier zeker goud.’

‘Dank U wel tante Kee. Vriendelijk bedankt tante Kee.’ Het ging zoo van harte. Nóg een handje en wéer een handje. Met kussen was ik, althans in dién tijd, niet royaal. En als haasjes liepen we gedrieën met den buit naar huis.

‘Je gaat ze toch dadelijk terugbrengen’, stelde Moeder onwrikbaar vast.

‘Terugbrengen?.. ..terúgbrengen, Maatje?’ ....‘Tante Kee heeft me de doos gegeven.’

‘Ze wist niet, dat er nog een laagje in was. Je kreeg vier pastilles. Die mag je behouden. De andere heb je gevonden, ze hooren van tante.’

Ik had de droeve waarheid best gevoeld, die Moeder zoo zinrijk bevestigde.

‘Nu.... e’, zei Moeder veelbeteekenend. ‘Ga maar rustig naar tante toe.’

Een goede verstaanster heeft aan een half woord genoeg.

Op éenzelfde drafje, marcheerden Aaltje, Zusje en ik, boetelinge, hoopvol naar tante terug.

‘Dank je, dánk je vriendelijk Evalientje, dat is heel eerlijk van je. Háal maar eens voorzichtig, met twee handjes een glazen schaaltje uit de kast. En onverschrokken nam ze tusschen vinger en duim, een voor een, háar pastilles uit míjn mooie doos en spreidde ze op háar bakje uit.

‘Zié je nu wel Maatje,’ weer stormde ik naar binnen, maar nu, bijna huilend, mijn dreigend vuistje naar tantes buurt gericht.

De pastilles bleven nog lang nawerken.

Tante Kee heeft me finaal onterfd.

Thea[1] door Emmy van Lokhorst.

Thea keek op van haar geschiedenisopstel, dat de directeur haar had opgegeven en tuurde rond in het leege lokaal van Vier B, waarin zij dit uur doorbracht. De geschiedenisleeraar had haar vier weken niet in zijn lessen willen hebben en de directeur had zich persoonlijk over Thea's geschiedenisonderwijs ontfermd en haar opgedragen twee keer in de week een opstel in te leveren over de onderwerpen, die de heer Benz in haar klas behandelde.

Het feest bij Ina, dat zoo merkwaardig overging in een soort bevrijdingsoperette van de gevangen jonkvrouw, was aanleiding geworden tot een langdurig gesprek tusschen Thea en haar tante. Voor het eerst had mevrouw Bijleveld een andere houding tegenover haar nichtje aangenomen. Door de vreemde gebeurtenis van dien feestavond had ze ingezien, dat haar strengheid ten opzichte van Thea wel eens niet geheel en al gerechtvaardigd zou kunnen zijn. Thea van haar kant, had na de dagen van toomloos verdriet en trotsche boosheid, waarin zij zich vrijwillig in haar kamertje opsloot, de plotselinge overgang in haar tante's houding met de grootste verwondering bespeurd.

Sinds haar kinderjaren was Thea niet verwend met overbodige hartelijkheid, en alleen-zijn was zij de laatste jaren gewoon, maar juist daardoor had zich in haar een onafhankelijkheidszin gevormd, die haar het verbod van haar tante, om het fuifje bij Ina bij te wonen, als tyrannie deed voelen. Haar eerste opwelling was geweest, om zich niet aan dit ‘verbod’ te storen en toch naar Ina te gaan. Maar bij nader inzien had zij er pleizier in gehad, om

1) Uit ‘Overgang’, dat dit najaar zal verschijnen bij de firma Becht te Amsterdam.

dit niet te doen en haar tante de volledige overwinning te geven op een gebied, dat zoo weinig eervol was.

Toen zij na het feest 's avonds laat thuis kwam, had tante met een ongewoon vriendelijke stem haar in haar slaapkamer geroepen. Mevrouw Bijleveld lag reeds in bed en toen Thea binnenkwam in haar lichtblauwe, eenvoudige meisjesjurk, het haar verward om haar jonge, vermoeide gezicht, strekte mevrouw Bijleveld de handen naar haar uit en trok haar op den rand van het bed.

‘Heb je je geamuseerd?’ vroeg ze op een toon, dien Thea nog nooit van haar gehoord had.

‘Och ja, het was wel aardig,’ zei Thea ontwijkend.

‘Je zult nu wel moe zijn, ga maar gauw slapen; maar kind, wij moeten morgen eens als verstandige menschen met elkaar praten.’

Op den rand van het bed gezeten, had Thea aandachtig geluisterd naar dezen nieuwen toon in de zoo welbekende stem, de eenige stem, die na haar kinderjaren haar dagelijksch leven had begeleid.

Het meisje stond op; zij voelde zich lang en mager, toen zij naast het bed van haar tante stond en met een hoekige, onhandige beweging boog zij zich over het oude gezicht en gaf den altijd vluchtigen nachtzoen, die geen enkelen inhoud meer bezat en toch op dit oogenblik iets ontroerends had.

‘Nou, wel te rusten dan,’ zei ze nonchalant en keerde zich af, om naar haar eigen kamertje te gaan. Bij de deur had ze vluchtig even omgekeken en tot haar steeds grootere verwondering bemerkt, hoe tante haar met een nieuwen blik nazag. Onhandig knikte Thea nog eens en glipte toen naar haar eigen kamertje.

Den volgenden ochtend had zij zich opnieuw verwonderd, toen ze werd wakker gemaakt, doordat haar tante haar een kopje thee op bed bracht. Dat was nog nooit gebeurd en dien middag - het was stralend voorjaarsweer en de opengeslagen deuren naar het kleine tuintje lieten de zon tot op het versleten karpet door - had mevrouw Bijleveld Thea naast zich getrokken op de ouderwetsche kanapé, die bij het raam stond en gezegd:

‘Thea, nu moeten we eens eerlijk met elkaar praten. Misschien heb ik niet de goede manier gehad, om sommige dingen met je te bespreken. Je bent nu zestien jaar en langzamerhand begin je zelf een mensch te worden. Misschien is het niet goed geweest, dat ik je verboden had naar dat feestje te gaan. Maar ik ben zelf vroeger

zoo opgevoed en dan is het moeilijk, om in een nieuwen tijd dadelijk den juisten weg te weten.'

Thea zat ongemakkelijk op het uiterste puntje van de kanapé naast haar tante. Nu sprong ze op en ging tegenover haar op de leuning van een fauteuil zitten.

'Och, tante,' zei ze luchtig, 'ik heb u toen al gezegd, dat die heele geschiedenis met Benz niet de moeite waard was. Maar toen u een briefje van den directeur kreeg, dat ik die lessen niet meer mocht bijwonen, hebt u natuurlijk gedacht, dat ik een of andere halsmisdaad had begaan. U hebt nu toevallig van het clubje bij Ina gehoord, dat ik heusch niets bijzonders heb uitgespookt, maar al had ik u dat nou twintig of honderd keer verteld, van mij had u het toch niet geloofd.'

Mevrouw Bijleveld nam uit het étui haar gouden lorgnet, die zij met twee handen op haar neus zette. Zij keek nadenkend door de brilleglazen en zeide kalm: 'Daar heb je gelijk in, Thea.'

Verbaasd keek Thea haar tante aan. 'Ziet u wel,.....' zei ze, ietwat uit het veld geslagen.

'Juist daarom wou ik nu met je praten,' ging mevrouw Bijleveld kalm door, 'ik had natuurlijk naar den directeur kunnen gaan, om de geheele zaak te onderzoeken en dat heb ik ook willen doen, maar toevallig heb ik het in de afgeloopen week, zooals je weet, bijzonder druk gehad.'

'Als u naar meneer Berends was gegaan, dan had u wel gehoord, dat hij het met mij eens was, en dat hij het heelemaal niet zoo erg vond, dat Benz mij niet in zijn lessen wilde hebben. Maar voor u daar iets van wist, verbood u mij, om naar het feestje bij Ina te gaan. Alsof ik een klein kind was, dat uit de suikerpot had gesnoept of iets anders stouts had gedaan.'

'Thea, nu moet je niet doorgaan op dezelfde manier. Ik ben begonnen met je te zeggen, dat ik niet den juisten weg heb ingeslagen en dat mij dat spijt. Dat zouden niet zoo heel veel ouderen mij nadoen en als je eerlijk bent, dan moet je toegeven, dat je het mij ook niet gemakkelijk hebt gemaakt, je gelooft toch wel, dat het niet mijn bedoeling was, om je een pleiziertje af te nemen.'

Met afgewend hoofd bleef Thea naar buiten zitten kijken. Ze had in de afgeloopen jaren zoo weinig 'pleiziertjes' gehad, haar leven was zoo schraal, dor en eentonig naast haar tante verloopen,

dat zij dit eene ‘pleiziertje’ meer of minder werkelijk niet telde. Hoe kon ze haar tante zeggen, wat ze allemaal miste. Hoe kon ze onder woorden brengen, welk een leegte, welk een eenzaamheid ze telkens gewaar werd, als ze bij een van de meisjes in haar klas aan huis kwam, en bemerkte, hoe het gezinsleven daar warm en gezellig was. Snel gingen aan haar voorbij al de avonden, dat ze alleen naar bed was gegaan, al de middagen, dat ze alleen aan tafel had gezeten, al de ochtenden, dat ze alleen naar school was gegaan. En zelfs de dagen, dat haar tante thuis was, wat hadden die gebracht, anders dan saaiheid en leegte. En terwijl zij nog steeds naar buiten bleef kijken, zeide ze voor zich heen, alsof ze het tot zich zelf zeide: ‘Och.....!’

‘Toe, Thea, wees niet zoo stug.’ Mevrouw Bijleveld kuchte en zag het meisje opnieuw onderzoekend aan. ‘Je begrijpt toch wel, dat het voor mij ook niet gemakkelijk is, om jou op te voeden. Ik heb zelf geen kinderen gehad en een meisje van zestien jaar is een van de problemen, waaruit zelfs de grootste geleerden bij tijden niet goed wijs kunnen worden.’

Nu schoot Thea in den lach. ‘Zoo'n probleem ben ik heusch niet, hoor.’

‘Toch wel, in sommige opzichten,’ zei mevrouw Bijleveld. ‘Als je eens nagaat, Thea, hoe het zelfs voor moeders tegenwoordig bijna ondoenlijk is om haar eigen dochters in allerlei opzichten te begrijpen, dan kun je wel nagaan, hoe oneindig veel moeilijker het voor mij is, om mijn nichtje Thea, dat heelemaal geen gemakkelijk persoontje is, op alle punten te begrijpen.’

‘Dat hoeft heelemaal niet.’ Thea kon een gevoel van wrevel niet onderdrukken. Zij had het eigenlijk gemakkelijker gevonden op voet van oorlog met haar tante te staan en zich in haar eigen vesting van onbegrepenheid terug te trekken, dan nu met den vijand te onderhandelen en daarbij kleine stukjes van zich zelf prijs te geven.

‘In elk geval weet je nu, dat ik tot een ander inzicht ben gekomen betreffende de manier, waarop ik je verder moet opvoeden.’

‘Opvoeden!’ viel Thea uit, ‘wat voedt u nou eigenlijk aan mij op?’

‘Misschien heel weinig, Thea, maar in elk geval woon je bij mij, tot je zoover bent, dat je op eigen beenen kunt staan en

gedurende je minderjarigheid ben ik voor je verantwoordelijk. Je weet, dat ik niet rijk ben, maar natuurlijk kan ik het toch wel zoo inrichten, dat je hier eens een paar vriendinnen ontvangt. Ik had je willen voorstellen, om den volgenden Zaterdag Carry en Ina, met wie je, geloof ik, het meeste omgaat, eens hier ten eten te vragen. Zou je dat leuk vinden?'

Thea keek onthutst haar tante aan. Carry en Ina bij haar thuis ten eten? Of ze dat prettig vond? 'Och, dat weet ik eigenlijk niet, daar zou ik eens over moeten denken,' zei Thea, op norschen toon.

En opeens, alsof ze zich wilde steunen in haar tegenwerping, bedacht Thea: 'En hoe wou u dat dan doen met die onhandige Leentje, die ternauwernood varkenslapjes kan braden. Och nee, tante, laten we daar maar niet over beginnen. Ina woont in een prachtig huis en is natuurlijk gewend, om altijd allerlei lekkere dingen te eten en Carry heeft het thuis ook verschrikkelijk gezellig, die heeft een leuken broer en een schat van een vader en moeder, dus wat zullen wij die kinderen nou hier gaan halen in onze saaie bedoening.'

Een oogenblik zat mevrouw Bijleveld heel stil. In deze woorden van het meisje hoorde zij plotseling iets van al datgene, waarmede Thea rondliep, als een zwaar drukkende last. Alle andere meisjes hadden een gezellig tehuis, hadden vaders en moeders, een gezin, een broer, en zij..... ja, mevrouw Bijleveld moest het toegeven, Thea was veel alleen.

'Laten wij er allebei nog eens over denken, kind, maar vergeet niet, dat ik mijn best wil doen, om het wat gezelliger in huis te gaan maken. Maak het mij dus niet moeilijk en werk mij niet onnoodig tegen. En wat zou je er van zeggen, als we nu eens een eindje gingen wandelen en in Sonsbeek gingen theedrinken? Het is zulk prachtig weer vandaag'.

'O, ik kan onmogelijk', zei Thea stug, 'ik heb nog verschrikkelijk veel werk voor morgen te doen en ik heb gisteravond en vanmorgen niets gedaan'.

'Kom, kom, dat zal wel losloopen. Een wandeling zal je goed doen, dan leer je vanavond eens zoo gemakkelijk'.

En zoo waren Thea en haar tante dien Zondagmiddag voor het eerst samen uitgegaan en op die wandeling hadden ze langzamerhand een wat minder stroeven toon gekregen, en zelfs had Thea het een en ander van school verteld.

Aan dit alles zat Thea te denken, terwijl zij in het leslokaal haar oogen liet gaan over de witte muren, het zwarte schoolbord, het houten podium met de tafel en stoel. Haar opstel was af, en ze wist, dat het goed was; ze wachtte tot de bel ging, om het naar den directeur te brengen en vervolgens weer naar haar eigen klas terug te gaan. De volgende week zou haar ‘straftijd’ om zijn; eigenlijk verlangde zij heelemaal niet naar het einde. Zij vond het zoo wel zoo prettig, maar toch hinderde het haar, dat sommige meisjes in de klas haar spottend nakeken, als zij voor het geschiedenisuur het lokaal uitging, om ergens anders te gaan zitten werken.

Thea had nog een vol kwartier voor het uur om was, en een plotselinge opwelling gehoorgevend, scheurde zij een velletje uit haar schrift en begon een brief aan haar zuster te schrijven, waarin zij haar vroeg, of zij misschien eens een week-end naar Amsterdam mocht komen. Terwijl ze schreef, voelde Thea haar oogen opeens nat van tranen worden; in maanden had zij haar zuster Willy niet gezien en nu overmeesterde haar plotseling het verlangen naar Willy's zachte stem, naar haar hartelijke, donkere oogen, naar haar armen, waarin ze Thea zoo stevig tegen zich aan kon drukken. Een groote traan viel op het papier en maakte daar een ster. Na schooltijd kocht Thea een enveloppe en een postzegel en postte de brief.

Tien dagen later was alles tot het oude teruggekeerd. Thea zat weer in de geschiedenisles, waarin de heer Benz haar weer had toegelaten, nadat de directeur hem de opstellen had getoond, waaronder hij zelf met groote, forsche halen een negen had gezet. De heer Benz had niet veel anders kunnen doen, dan Thea weer in zijn lessen toe te laten en het meisje paste wel op, dat zij hem niet opnieuw in de gelegenheid stelde, haar tegen te werken.

Eenige dagen later kwam er een brief van Willy voor mevrouw Bijleveld, waarin zij haar tante verzocht, goed te vinden, dat Thea eenige dagen naar Amsterdam kwam. Berry was weer geheel genezen van zijn keelontsteking en zag verlangend naar zijn nichtje uit.

Toen Thea thuis kwam, vond zij dien middag haar tante aan tafel met een vroolijk gezicht; zij reikte Thea den brief van haar zuster en zei op opgewekten toon: ‘Nu, Thea, wat denk je ervan, zou je er zin in hebben naar Amsterdam te gaan?’

Thea las haastig den brief en keek toen met stralende oogen tante aan. ‘Mag ik?’ vroeg ze.

‘Natuurlijk, als je graag wil’.

Thea vergat plotseling haar terughoudendheid, vloog van haar stoel op en sloeg haar armen om tante's hals: ‘Dol, heerlijk vind ik het’ jubelde ze, en opeens, met een ernstig gezicht: ‘Wat moet ik in vredesnaam aantrekken, tante, ik heb niets als die vervelende bruine schooljurk’.

En alsof tante plotseling de peetemoei van Asschepoester was, sprak mevrouw Bijleveld glimlachend: ‘Dan gaan we vanmiddag eens een erg mooie, gezellige jurk voor je koopen, Thea’.

Droomen door Hélène Swarth.

I.
De roos.

En tot mij trad, in glanzend blank, een Engel
En bood me een marmerwitte roze en sprak:
- ‘Nu eet die roos, dat met uw bloed zich mengel
Het bloed der bloem. Dan weet gij ál waar brak
Uw zwaar gepeins op.’ 'k Nam den rozetak
En at de bloem. En ik, die woorden strengel
Tot liedjes, vond geen woord van dank. - Toen stak
Me, als een verwijt, een doorn aan leegen stengel.

En de Engel vlood. - En, héel den morgen, proef
'k Die blanke droomroze en haar smaak maakt droef,
Zoo bitter wrang. Doch 'k bleef gelijk tevoren,
Niet wijzer dan, toen, proevend bloem en blad,
Een kindje in Vaders tuin, ik rozen at,
Wijl 'k was voor schoon, hoe bitter ook, geboren.

II.
Lentefeest.

In roomig kleed getooid met rozemeien,
Uit loofpriëel, in groene Mei-landouw,
Trad blij tot mij een graaclijke edelvrouw.
En melodie van vedel en schalmeien
Doorzong alom het zonnig lenteblauw.
Zij tripte vóor der maagden blanke reien
En wuifde en wenkte om mee te spelemeien -
Geen bloem droeg ik op 't zwarte kleed van rouw.

Wel wuifde ik weer, maar vluchtte op vlugge zolen.
Waar 'k stond, in lommer van struweel verholen,
Nog drong muziek van fluiten en violen
En jubelzang van 't vroolijk lentefeest.

'k Ontwaakte - en wist hoe eenzaam ik moet dolen,
Hoe zelfs mijn lente is nooit een Mei geweest.

III.
Kruis en traan.

De woordenrijen weiflend zag ik aan
En kuste een kruis op 't volgeschreven blad
En bad voor hem. - En zie! terwijl ik bad,
Diep uit mijn zielzee welde en viel een traan,
De woorden vlekkend en, uitéengespat,
Uit ronde kern haar stralen zag ik gaan,
Als uit een ster. En 'k peinsde: - Elk woord is waan
En 't eenig ware, in kruis en traan bevat.

Doch hij, als een geleerde een palimpsest,
Zal kalm ontcijfren wat nog leesbaar rest
Van de arme woorden, onder 't sterrehart.

Werp 't blad in 't vuur, o lief! en laat vergaan
In vlammengloed gestamel, kruis en traan,
Tot rij ze aroom van vroomheid, liefde en smart.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DXXXIII.

Gestrenge, Onweetbre, Oneindge, Die sterk stuwt me als Eenheid wijd
In 't Ware wat 'k trouw denk steeds, dicht, o Gever mij mijns vredigen
Eigensten Voelens, Wetens, Doens, Die hield mij hoog als zedigen
Zoeker naar 't Eeuwge Zelf-van-'t-Zijnde alreede in kindertijd,

Wie zijt Gij? Staeg zóó vroeg 'k me in fijn-puurst Peinzen en dies wijd
'k Me als verst-in Goede aan 't luistrend volgen Uwer schreên, verdedigen
Streng blijvend wat Gij wijst mij, schoon 'k steeds vechten moest met ledige
Waners, die diep-in meenend niets, onwetend steeds, uit spijt

Me aanranden, daar 'k niet doe, niet spreek lijk Zij. Gedweelijk Strijd
Voer 'k steeds met Doffen voor mijn Zelfbehoud. Dies zielsblij beid
'k Zijn's allerlaatste Ontraadsling, daar 'k wil zijn weer in 't Een-Redige,

't Inwezendste alles Levens en der Kunst. Ik, Geest, veelledige,
Als Knaap reeds leefde ik diep-in eenzaam, maar gelaten kwijt,
Lijk kweet ik steeds mij, van al Plichten, voor 't verre Eind bereid.

DXXXIV.

Zielssterk geboren voel ik, denk ik, leef ik diep: gewild
Heeft dit de Oneindge Geest, Dien 'k hoor, nooit zie. Mijn zuiver Leven
Is van mijn knapetijd geweest een stil-streng, stevig Streven
Dien Geest te naadren in hartstochtlijk Willen nooit verkild.

Kalm-strak beheerscht mij mijn verst Zelf van de eerste jeugd; gegild,
Geweend, heb 'k schaarsch, wen klein, schoon daaglijks sterk gesard. Slechts beven
Heel diep dan voelde ik me als door verst Muziek. Dies zwaar gedreven
Weet 'k breed mijn weelge Ziel door 't Eéne, Aleeuwge Zelf. O, mild

Van Inborst lang verdroeg 'k mij met al Beetren best. Teêr-wild
Voel 'k binnen 't schrale Lijf mijn donkren Geest vlug aêmloos zweven,
Al toonde en toon 'k ten Buitenkant mij vlak als effen Kilt'

Als mensch wierd 'k vreemd - 'k bleef diep-in die 'k moet zijn - door 't Lot gedrild.
Want Gij steunt trouw mij steeds, Wijd Zijnsdiep, Ziel mijn, die verspild
Nooit heeft zich, daar 'k stil-puur me aan 't Schoonste, 't Waarste alleen blijf geven.

DXXXV.

Peins ijzig-vredig, diep-in wijd, aan 't Einde uw Zijns, mijn klare
Kalm-aarzlende Aardschheid, die gelaten mijmrend, koeltjes staart,
Staal-sterke Knaap, half-lachend naar 't Gewaan, 't Gedaas der Aard.
Nooit woudt veel méér dan loutre Zieningen Ge, o Ziel, vergaren.

Van kindsbeen kondt verstaan Gij, leerend, alles en dies sparen
Gingt Wijsheid Ge òp, mijn Geest! Maar, wàt weêrvoer mij of weêrvaart,
Steeds blijf 'k van Aanschijn en, hierbinnen meestal óók, bedaard
Daar reeds van kindertijd ik te doorstaan kreeg 't lage, nare,

Kleintjes-voortbabbelende schampren van de onzaalge scharen,
Die in steeds rustloos-vreemd gewarrelde, gejaagde Vaart
Loozen onnoozle Praatjes, wier gekriebel wisslend waart

Me om mijn, trots diepe Pijnen, donker-dol gegroeide haren.
O, Ziel, wen 't Lijf aemechtig keert zich, zult Gij, net zoomin vervaard
Voor 't Raadslig-Laatste, rustig weetloos zinken, Zalig-zware.

DXXXVI.

Wat blijft nog me over? ‘’t Eeuwge!’ Kent gij 't? Taamlijk, ik uw Wezen,
Uw Diepte, die u hielp door heel uw langen levenstijd,
Waarin gij zonder toorn op mensch of ding thans vreedzaam glijdt,
Hield u steeds vrij van leege Woorden, die gedurig rezen

Hoog om u heen, of 't Waarheên waren. Teer en slank van pezen
Maar sterk in 't Diepste leeft gij steeds door Mij: gij werktet wijd
Voor 't Goede en Ware op andren, daar 'k dit woû. Vriend, weet, Ik strijd
Veel krachtger nog dan ooit, mijn Weerschijn deedt gij, loflijk-vleeschen,

Die weer vergaan zult. Of zijt gij mijn Zelf misschien, en scheid
'k U, Beeltnis af te veel van Mij? Zijt gij de schijn, waar 'k lezen
Mijzelf in kan? Lijk gij doet Mij, tezaam tweevoudig Wezen,

Maar elk apart een Niets? 'k Ben Wilsatoom van 't Eeuwge en lijd
Met allen eens in 't Eene saam weer, doch, gij, Lijf verbeidt
't Uur, dat de Dood u komt van 's Leven's Droom voor goed genezen.

DXXXVII.

't Alheiligst Heil de Ziener haalt uit 't eigenst Zijn, wen doelt
Steeds hij naar 't Ruimste en Hoogste, lijk van verste kinderjaren
Mijn Geest gestreefd heeft, een eenvoudge Sterver, die te staren
Als kleintje al liep, naar 't wijde Blauwen speurend, of daar woelt

Niets meer dan wolken-weemlen. En fijn-peinzend, stil-verkoeld
Zat 'k later vaak als schrale Knaap, de hand om stugge haren,
Turend des nachts door 't raam naar verre zonnen, of daar waren
Wie konden helpen me in mijn vreemd, vaag streven. O, hoe spoelt

Ook thans nog me op ten heldren hersnen heel de wonderbare
Weemling van Vloeiingen, die als kristallen daar tot klare
Vastheid zich vormend, zijn 't Geheimste, dat mijn Ziel steeds voelt.

O, hoor ik lieden, lees ik boeken, is 't me of 'k Wind die blâren
Vergaert, uiteenjaagt, vreemd verneem. 'k Zit vreedzaamvast gestoeld,
Al Wijsheid bleef 'k steeds logisch met mijn diepsten Wil mij gâren.

DXXXVIII.

Ver-in hoor 'k droefjes lachen 't Hoogst der Ziel mij menigmaal:
Als kind bij diep-in nijdgen, weende ik nimmer luid en, jongen,
Toen 'k nog steeds leed, door 't kwellen van Onnoozelen besprongen
Drukte ik mijn tanden op elkander en stond strak als Paal.

En later, nooit verwrikte ik in zwaar Leed, schoon 'k, nachtegaal,
Heb steeds naïef mijn pijnlijkst Voelen, Denken uitgezongen
Forsch door de Waarheid, dat hoezeer, met valsch-gespitste tongen,
De tegenstrevers sisten, ik toch diep-in bleef metaal.

Buigzaam nu, stroef niet, schijn ik, want ik wierd een breed-egaal
Lever in heldre Diepten en daar 'k altijd kalm-bedwongen
Hield heel mijn duistre Woestheid, sta 'k ook thans hier radikaal-

Rechtvaardig, wijd-gelaten, want door géén terug gedrongen
Van 't Plaatsje, waar 'k als Boy reeds voelde staan mij, niet brutaal,
Neen, sterk van binnen alles ziende en voelend ideaal.

DXXXIX.

Doch ideaal, een nooit-beslissend-zwakke, die besturen
Zich laten zou door 't Vage, was 'k nog nooit. Ik stond steeds hecht
Voor Dât wat 'k zag als 't Goede en Eenig-Juiste, en wie mij slecht
Bleek, want onreedlijk tot zijn diepsten Bodem, dus met guren

Wil deed, of 'k zijn Zielsmindre waar', ja niet bestond me in luren
Plots leggend van zijn eigen kleiner Willen, Ziel, Gij vlecht
Eenvoudig wèg hem in Uw dieper Voelen, dat hoog-recht
Hoe langs zoo wijder in mij breidt zich. Alle gekke kuren,

Buien van Wanhoop lieten los mij op de plechtige Ure
Dat Gij, Lief, saam woudt gaan met mij. 'k Was nooit een bange Knecht,
Noch trotsche Heerscher, 'k wil alleen de Rede, ook als ik vecht

Tegen mijn Noodlot, want nooit mogelijk-gewaande zure
Verschijningen in 't Aanzijn, die kwaad spraken over 't pure
Voelen mijn's diepsten Wezens, dat gansch leeft naar 't Ware Recht.

Hein von Essen door Willem Kloos

(De Zeven Zangen van Abraxas, door Hein von Essen. - N.V. Adi Poestaka, 's-Gravenhage.)

De, sinds ik ongeveer op mijn 7e jaar, geregeld-door bewust dus alle dingen buiten mij stil-merkend en, voor zoover dat ging, onderzoekend want overwegend ben geworden, menigmaal allerpijnlijkst gevoelde uiterlijke, en dan diepzwaarmoedig-geestelijk in mij doorproefde innerlijke toestanden - met mijn, gelukkig, altijd energische diepste geestkracht bestreed ik, en overwon ik altijd alle melancholie - ben ik, - door mij steeds rustig-vriendelijk te toonen, en innerlijk te houden - de baas kunnen blijven door de wilskracht van mijn geresigneerd naar alles te kijken schijnend allerdiepst Wezen, of m.a.w. van mijn robuusten Geest en mijn nooit heel lángen tijd weifelend gemoed.

Ja, ik voel, gedurig, van dat ik mijzelf, zoo vroeg reeds, inwendig leerde weten, een mijn kalm, regelmatig daaglijksch doen, want achteraf geestlijk denken en arbeiden, gemoedelijk-steunende en harmonisch-stuwende vreemde en toch mij eigene Macht, die de antieke auteurs den ‘God’ noemden, en die ik zelf, als jongmensch, toen ik, veel meer alleen dan thans, tegen de heele letterkundige wereld dier dagen, die de Onbewuste Diepte mij dwong te hervormen, in moest streven, in mijn natuurlijk nog eenigszins kinderlijke naiefheid van dien tijd als mijn persoonlijk menschlijk Ik voelde, omdat ik Haar altijd ook thans nog, in mij gewaar word en met Haar zichzelf beheerschende, ruime en wijze bedaardheid in alle ernstige

dingen te rade blijf gaan. Ja, ik weet Haar, die in Zichzelf bezige, nooit ledig-zittende Binnenmacht, datgene te zijn, zonder hetwelk ik eigenlijk niet gezegd zou kunnen worden te bestaan, omdat ik dan niets anders zou mogen heeten als een, gelijk dat met de meerderheid der menschen het geval is, mechanisch door de bedoelingen van andren bewogen instrument.

En die geestlijke Wezendheid nu, die achter mij of in mij zich verschuilt, in haar allerdiepste Diepte voor mij onkenbaarblijvend maar die in alles met mij samenwerkt, en mij van een stil-verlegen en, altijd eenigermate meditatieven jongen langzamerhand maakte tot wat ik nu mag zijn, en die ik, zonder ooit trotsch te wezen daarop, heel sterk in mij gewaar word, als ik mij gedrongen voel tot dichten of psychisch denken en dit dus ga doen, dat Inwendigste en Achterafste in mij maakte mij, in zijn verborgene, reflektieve voorzichtigheid nog nooit iets over mijzelf wijs. Neen, het liet mij integendeel alle levensrampen, die mij, gemoedlijk en vrijwel naief mensch, in vroegren tijd vooral, vóórdat ik nog heel veel levenskennis bezat, door de onskrupuleuse willekeur van zwakke en oppervlakkige, dus telkens wisselende naturen, vaak onverwacht overvielen, maar daarom toch geenszins overweldigden, dat Diepere, herhaal ik, deed mij dan mijn ongeluk, na een tijdje van stil-hartstochtlijk, zwijgend voelen - er kwamen dan alleen wel eens eenige verzen, omdat ik hen in mij zingen hoorde, spontaan uit mij te voorschijn - plotseling volkomen nuchter zien met het mij gelukkig altijd óok eigen geweest zijnde praktische gezonde verstand.

Ja, het was mij dan, en blijft mij nog precies zoo bij alle mijn over het geheel diep-in vredigen want subtiel en zwaar steeds peinzenden Zielsaard geheel en al onverdiend-zwaar kwetsende aangelegenheden of er opeens een gordijn van voor het meer uiterlijke daagsche deel van mijn Geest werd weggeschoven, waardoor ik de klare, koele Waarheid, die door mijn droomerig voelend Inzijn dus mijn andere helft eerst een beetje verdoezeld was geweest, te aanschouwen kreeg.

En dan pas - ik verheugde mij gelukkig altijd in een bijzondere mate van afwachtende en dan op de juiste wijze ingrijpende zelfbeheersching, ging ik zonder verder op

iets anders acht te slaan, als op wat recht-uit en redelijk, dus voor mijn beste Zelf heilzaam was, dadelijk beslissen en handelen met de droge, effektieve want kort-weg raak-ingrijpende, heelemaal niets meer voelende, daadkrachtige helft van mijn algeheele Bestaan, en bereikte ik dan, in de meeste gevallen, datgene wat ik wou.

Die diep-inne, aktieve Geestesgesteldheid nu, die natuurlijk volstrekt iets anders is, als de engere en vlakkere gewone ‘Rede’ die geen ‘Rede’ is - want de waarachtige, zuiver-psychische Rede, die mij zelf altijd nabij was, is een veel hooger Vermogen en vloeit uit de Universeele Psyche alleen in sommige enkellingen over en heeft indertijd ook De Nieuwe Gids tot stand doen komen, en door alle moeilijkheden heen, omhoog doen blijven staan - die primaire, autogene diepbezielende Stuwkracht, zeg ik, die de binnenste Energie is van alle waarlijk-begaafden, die diepvoelend en ziende, maar tegelijkertijd evenwichtig zijn, bleek mij, nadat ik Hein von Essen's bundel verscheidene malen alleraandachtigst-langzaam had gelezen, in dezen merkwaardigen Vertegenwoordiger van het jongste Geslacht eveneens in belangrijke mate aanwezig te zijn.

Ja, deze Dichter leeft niet alleen-maar met zijn buitenste alledaagsche hersenhelft, die zooals deze dat bij de meerderheid der menschen pleegt te doen, zichzelf als alles wetend en begrijpend zou beschouwen, omdat zij zoogenaamde feiten en beweringen, die voor waarheden willen doorgaan, gehoord heeft van anderen, die evenmin iets kunnen weten, omdat ook deze nooit van uit hun eigen allerbinnenste, scheppende psychische Diepte hadden geleefd. Met zoo vele Hollandsche dichters van vroeger wier zoogenaamd gedachteleven, wier oneigen gevoelssfeer, wier visieloos voorstellingsvermogen ons van heden vrijwel vervelen, is dit het geval geweest. Bij Hein von Essen daarentegen - de in het Poëtische deskundige lezer wordt het gewaar, zoodra hij de verzen met fijne aandacht gaat proeven -, rezen deze zangen uit de Onbewuste-Achterdiepte der Ziel.

* * *

O, als Hollandsche beoordeelaars, die in tegenstelling tot die van Engeland en Frankrijk b.v. gewoonlijk alleen rekening hielden en, in den tegenwoordigen tijd, nog meestal blijven houden met de abstrakte verzekeringen dus meeningen, die in een vers worden aangetroffen, en zich dan afvragen of zij het zelf met die meeningen eens kunnen zijn of niet, (in het laatste geval vinden ze de verzen niet veel waard,) indien die zelfgenoegzamen hier te lande, zeg ik, die nauwelijks iets verder in de mysteriën der Dichtkunst zijn doorgedrongen, dan het grootste deel dat zich nog nooit om verzen bekommerde, van het doorsnêe-Hollandsche publiek, alvorens op hoogen toon te gaan beslissen over de beste dichters die wij thans bezitten, wilden want bij machte waren om te gaan letten op de schoonheidswaarde, want den psychischen ondergrond en de fijne uitdrukkingsjuistheid der gedichten, die hun door den algemeenen gang van de geestlijke dingen onder oogen worden gebracht! Dieper-geestlijken aanleg moet men hebben voor de Dichtkunst en er bovendien, van zijn jeugd reeds, met zijn algeheele verborgene, psychische Inwezendheid in gestudeerd hebben, vóórdat men met ook maar eenigen schijn van zekerheid over hare uitingen spreken kan dus mag.

Ook in andere geestlijke wetenschappen, in de metaphysica vooral, treden wel eens dilettanten op, die het wagen stoutmoedig te gaan beslissen, zonder dat ze van de kwestie's op de hoogte zijn, doch die hebben dan gewoonlijk gauw afgedaan. Want echte wijsgeerige schrijvers vinden hier in Holland tenminste, slechts een betrekkelijk klein publiek, van menschen, die zelf reeds iets weten van dat vak, zoodat de waarlijk deskundigen gauwer als zoodanig erkend worden en niet door den eerste den beste worden tegengesproken over alles wat zij als de waarheid, diep-indringend en geestlijkredeneerend, duidelijk weten, ja, als zien.

In de Dichtkunst echter ging het hier altijd heel anders toe. Men beschouwt deze psychische Kunst, die tevens een wijsgeerige wetenschap is, niet als een ernstig te nemen vak, iedereen kan verzen lezen, omdat zij in over 't geheel dadelijk verstaanbaar Hollandsch zijn geschreven, en hetzij de onmisbare wijde psychische aanvoelingsmacht, dus de gezichtskring van een

lezer eng of ruim is, hij spreekt mee over Poëzie, zelfs al heeft hij in zichzelf geen grein gehoorsvermogen voor toon en geluid, en is in verband daarmêe ook zijn ontvankelijkheid voor psychische visie uiterst gering. Ik spreek hier nog niet eens, zooals men merkt, van een aan alles voorafgaanden, want onbewustlijk minder goeden, subjektieven binnensten Wil.

* * *

Ja, Hein von Essen's uitnemend-fijne Poëzie komt, zeide ik hierboven, uit zijn intiemste eigene Achterdiepte, maar al stijgt zij daaruit, en is zij dus zeer 'individueel', - hier in de ware beteekenis van dat woord, die zoo menigmaal door minder-intellektueelen miskend is - toch hangt zij tevens samen want is zij als een uitloopster te beschouwen van de eindloos-wijde hyper-géëstlijke Achterwezendheid, Die leeft, en in zijn, des Dichter's, Binnenste een Afglans van Haar willende, maar Onweetbare Wezendheid latend overvloeien, deze eenvoudige, naieve, want volstrekt niet zwaar, niet ingewikkeldredeneerende verzen waarlijk-poëtisch heeft doen zijn.

Maar hoe weet *gij* dat, Willem Kloos, die op zoo stelligen toon spreekt over zóó vreemde, want ons zelf een beetje ver-af liggend lijkende dingen?

Zóó ongeveer zal de een of ander mij allicht gaan vragen, zooals ik weet, dat dit daadwerkelijk of onbewust vaak gedaan is, van dat ik pas begon te denken en te werken, tot op dezen dag, door menschen, die over den verborgen Achtergrond der Ziel en der Poëzie nooit zelf ernstig nadachten, maar niettemin over het Wezen der Dichtkunst en tal van Dichters een stellige opinie er op nahielden, omdat die hun bij hun eigen schrijven zoo inviel, daar zij haar ergens hadden gelezen of gehoord.

Maar hem, die mij dat vragen zou - er bleken in alle tijden van mijn nooit gemakkelijk geestlijk leven zulke naieve tegenstrevers te hebben bestaan, - kan ik dan als volgt rustig antwoorden.

Ik ben in alles een eenvoudig mensch, zonder eenige persoonlijke eerzucht of geldbegeerte of andere pretentie, als

deze enkele, indien het een pretentie kan heeten, dat ik diep-in verstand heb van datgene, waarin ik levenslang getrouwlijk en ernstig werkte en waarin ik toch eindlijk een reëel bestaand, want, door de feiten, zichtbaar en door de meest-intelligenten erkend succes verworven heb.

En ik kan zoo stellig weten, als ik doe, hoe het met al het innerlijk-geestlijke van de Dichtkunst in elkaêr zit, omdat ik als haast volwassen jongen, zooals ik meer dan een halve eeuw geleden, eens was, Haar, de Poëzie ben gewaar geworden, vóór dat ik toen nog wist te zeggen, van waar die wonder-vreemdlijkende aangename en toch tevens niet altijd verheugende gewaarwording, die mij zonder nawijsbare aanleiding, soms plotseling zonderling-zacht ging ontroeren, in mij kwam te stijgen, en wat zij in waarheid was. En daar het slot van zoo'n plotselinge bevangenheid en als ontvangenis - alles leek dan op eens rustiger en vaster in mij te worden - gewoonlijk was, dat ik op eens tot mijn eigen verrassing, goede verzen ging schrijven zonder dat ik er mij opzettelijk in had geoefend, dus zonder dat ik nog veel wist van hoe andere verzen in elkaêr zaten, - ik werd alleen geleid door de zuiverheid van mijn gehoor - kwam ik er natuurlijk van zelf toe, om toen ik wat ouder was geworden, dus op mijn 18e, 19e en 20e jaar er over na te gaan denken - ik denk eigenlijk altijd - hoe het met dat mystiek-lijkende gebeuren in mij, dat mij dichten scheen te zijn, in elkander zat. En ik bevond het toen te wezen als een van ver achter mij geborene spontane emotie, waardoor mijn hand bewegen ging en met die hulp behoorlijk-rhythmische en rijmende regels schreef. En waar die als ‘mystisch’ door mij beschouwde, immers niet bewust door mij gewilde inwendige werking vandaan kwam, niet alleen, maar óók hoe zij had te schrijven, om op de beste, de meest volmaakte wijze te volbrengen de haar van binnen-uit opgelegde taak, dat werd nu geleidelijk-aan hoe langer hoe meer en telkens vaster het doel van mijn verder, mijn altijd in mijn geest zich ernstig want kalm-gevoeld voortzetten blijvend onderzoek.

En zóó kwamen langzamerhand, maar op ieder punt plotsling na veel voorbereiding, eerst de hoofdpunten, de meest principieele en later, tot heden ten dage nog, ook al de onderdeeltjes

tot stand der door mijn Binnengeest geschapene en mij daarna bewust wordende Theorie der Poëzie.

Ik voel dien Binnengeest ook op het oogenblik heel sterk achter mijn Daagschheid leven. Hij sprak en spreekt ook over het Proza, zooals Hij mij dat ook zelf doet schrijven, ofschoon hij het natuurlijk altijd méér heeft over de Poëzie, die het eigenlijke, mij aangeborene Vak is, zooals het dat in mijn, ik durf te veronderstellen, nog langdurende leven blijven zal.

En terwijl ik, in den aanvang reeds, zoo ingespannen psychisch bezig was, in al mijn vrije uren - want ik studeerde toen in de klassieke letteren - dus het was vóór de N.G. - merkte ik tot mijn genoegen, maar tot mijn verwondering tevens, dat ik meer zinnelijk-zuivere aanvoeling en daarop dan onmiddellijk volgend geestlijk invoelingsvermogen voor de poëtische voortbrengselen of probeersels van andere toen levende Wezens had, dan over het algemeen aan de toenmalige kritici, die zelfverzekerd over Poëzie schreven of spraken, maar in de toen opkomende jongeren geenerlei talent wisten te ontdekken, eigen bleek te zijn.

En wat mij thans achteraf bezien even-wonderlijk moet lijken - het geschiedde blijkbaar door een ons onbekendblijvende Achtersfeer des Levens, die stellig bestaat, maar door den één zus, door den ander zóó wordt uitgelegd, ontmoette ik door een samenloop van oogenschijnlijk heel toevallige omstandigheden, andere jongelieden, die elk op zijn eigen wijze - zij wierden allen, ofschoon niet zoo bedenkensloos als ik toen, door de vlotte, ondiepe gezaghebbers voor talentloos verklaard - last kregen met het iets van hen zelf in druk te doen verschijnen en doordat zij daarom niet ongenegen waren met mij mee te doen, kreeg ik de gelegenheid dit tijdschrift op te richten, waaraan ik destijds reeds jarenlang gedacht had en dat ik thans nog beheer.

Ik sta nu gelukkig nog in mijn volledige geestlijke zoowel als lichamelijke kracht, en hoop dit als er niet iets onweerstaanbaar-ongunstigs met mij of in mij voorvalt, zooals dit met de meeste mijner tijdgenooten en vrienden helaas wel het geval heeft moeten zijn, nog een belangrijk deel van een heele menschengeneratie uit te kunnen houden, maar ik beschreef deze

jeugdherinneringen reeds thans, omdat het te pas kwam, nu ik over een redelijke want Diepe onder de ‘jongeren’ spreek, en het mij dus plotseling weer zoo bewust werd, als beleefde ik het verleden week.

En nu definitief over Hein von Essen.

Daar hij door zijn uiterlijke en innerlijke persoonlijkheid en door alles tot de klasse der meest-beschaafden behoort, en dus eenvoudig-gewoon, bedaard-natuurlijk doet, houdt hij zich in zijn beschouwing der geestlijke kwesties, zooals die uit zijn verzen blijkt, evenals de schrijver van dit opstel, geheel en al aan zijn eigen Geest, zijn persoonlijk Zielszijn. Hij richt zich niet naar een stilzwijgend gemaakte en gehoudene afspraak over het Bovennatuurlijke, maar richt, daarbij heel kalmblijvend, de fijnheid zijner onbevangen ziening naar zijn allereigenst innerlijkst Binnenzijn, en haalt daaruit de vermoedens op, die hij omtrent het Bovenzinnelijke als waarheid voor zichzelf aanvaarden kan. En uit zijn daardoor gewonnene maar natuurlijk niet al te streng omschrevene overtuiging dichtte hij deze waarlijk-mooie verzen, zoodat hij ondanks zijn zooveel jonger zijn, nog gerust kan gerekend worden in geestelijk opzicht te behooren, en niet minder ook als kunstenaar tot de alles voelende en waarnemende en altijd diep-in dus psychisch denkende zeldzame Tachtigers van het echte ras, al heeft hij zelf, door zijn leeftijd, een Na-tachtiger te zijn. Maar ondanks dat hij met eenig recht, zóó genoemd zou kunnen worden, is hij het tegenovergestelde van een dekadent, en wel, omdat hij, al volgt hij onbewust dezelfde voor oorspronkelijke dichters en denkers alleen passende methode, want de tot den Bodem der Diepte van alle dingen door te dringen trachtende Peilingskracht, toch zijn volledige persoonlijke Individualiteit behoudt, zoodat hij tot resultaten komt over den zin dier Diepte, die in beginsel wel volstrekt niet strijdend met de bevindingen op dat punt van de ernstigsten en dus blijvendsten onzer vroegere generatie zijn, maar die toch nog een beetje verder willen gaan, en dan door hem sympathiek en suggestief uitgezongen worden in zijn eigene Poëzie.

Zij het mij nu vergund, hier iets weer te geven van wat door dezen dichter als zijn overtuiging wordt geschetst, neen, juister

gezegd, alleen maar dichterlijk wordt aangeduid, zoolas dat past aan een waarachtig Poëet.

Zóó beginnen b.v. de verzen van een ‘Lied aan de Dingen’:

‘In mijn Godsmoede en uiterst uur
Zielsblind aan God's vormloozen Nacht
Zielsblind aan God's verschroeiend vuur....’

Hier stelt zich dus de Dichter aan ons voor, als eindlijk moede zijnde van zijn zoeken naar den Grond aller dingen, dus naar God, en hij voelt zich daarom of hij eigenlijk met alles heeft afgedaan.

Hij wil niet langer meer naar het vormlooze Donker zien, waarin het Goddelijke zich verbergen blijft, want waarmee het zich te omhullen schijnt en wil ook niet meer den Gloed voelen, waarmee God hem raakt.

‘Keeren tot stof en als de dingen zijn
‘Rustig-geduldig in den dag, den nacht
‘Buiten het menschelijk pogen zijn,
‘Buiten vreugden of pijn,
‘Zonder lachen of klacht
‘Doodstil en onbewogen zijn.

Maar nú voelt hij zich als dood, want ver van zijn trachten naar doordenken en doorvoelen, kan hem niets meer schelen, gaat hem niets meer aan, in tegenstelling tot vroeger, toen hij wèl handelde.

‘Want iedere sekonde is nieuwe daad. Iedere blik nieuwe herinnering. En zelfs de slaap is rustloos zijn.’

Hier geeft hij dus de reden op, waarom hij zoo moe geworden is en vervolgt dan:

‘Ik wil den diepen slaap
Bezitten van het ding
Roerloos en bewustloos.’

Hij wenscht hier dus geheel en al af te zijn van het in zijn

Binnenste nooit eindigend getob, want van zijn zoeken naar den mystieken oorsprong van zichzelf en alles, en wel, omdat hij door dat streven van zijn diepst Inzijn toch nooit iets bereikt. En daarom zou hij willen worden als de dingen om hem heen, die daar nooit aan denken.

Immers is hij, de nú nog levende mensch, eenmaal geworden een gevoelloos en gedachteloos ding, dan is hij tevens daarmee geworden een deel van God, of juister van Dien's emanatie, als alle dingen, die ofschoon zonder eigen bewustzijn of denken, Hem veel beter kennen, want vol zijn van Hem.

Hij is dan geen alles begrijpen willend Wezen meer, maar eigenlijk een Niets, dat vol is van God.

En dien zaligen toestand beschrijft hij dan als volgt:

> ‘En in een droomloos niet zijn aan God
> Gelijklijk na, aan God gelijklijk ver
> Toevallig verbijzonderd zijn.’

Immers de dingen in hun niets weten en niets willen, zijn het dichtste bij God, want als het ware vol van Hem, maar omdat zij Hem niet gewaarworden, zijn zij, zou men kunnen zeggen, toch eindloos ver van Hem af, en bestaan zij door een wonderbare schikking elk apart dus schijnbaar individueel.

> ‘Deerloos aan het lot
> Deereloos aan her en der
> Bestaan, en onverwonderd zijn.’

Hun plaats of hun lot laat hen onverschillig-koud. Zij zijn elk voor zich eigenlijk eenzaam, want, evenals de mensch, geheel afzonderlijk maar dat doet hun niets. Want door hun geen levende entiteitjes zijn, hun algeheele bewustloosheid, verwondren zij zich over niets en treuren zij ook over niets.

In zoo'n toestand dus verkeert ook de dichter, of wil hij tenminste gaan verkeeren daar hij teleurgesteld is in zijn streven en zijn hoop om God te verstaan en dus in zijn Binnenst opgehouden heeft de hoogste vraag te stellen, waar de intelligente Menschheid sinds haar eerste opkomst zich mee bezig heeft gehouden, maar zonder waarachtig succes.

Het volgende gedicht is een zang aan de bloemen, waarin de Dichter in zijn zich gedeeltelijk één voelen met hen, maar toch tevens ver van hen blijven, hen beschrijft en hun geestlijke beteekenis karakteriseert, zooals hij dat in het daarop volgende gedicht ook met de boomen doet, en daarna met de Dieren, en dan ook nog met de ‘Geroepenen’ en met de Scheppenden, waartoe hij ook zelf behoort.

Hij ziet, in al die voor een oogenblik Wezenden God die buiten die Wezenden, niet bestaat in zichzelf als een afzonderlijke bewuste Individualiteit, maar zich toch in al die Wezenden manifesteert.

En von Essen's Godsopvatting komt dus in Wezen vrijwel overeen met mijn eigene, die ik van mijn eerste bewustwording uit de verte gevoeld heb de Ware te zijn.

Het is eigenlijk de geheimzinnige Eenheid, door de Neo-Platonici verkondigd wanneer zij er zich toe bepaalden om te denken, zooals b.v. Plotinos deed, en dus geen moeite deden om de kinderlijke Godsvoorstellingen der vroegere klassieke Grieken te redden zoo goed, of liever zoo kwaad als het ging. God, die alle Wezens als de verbijzonderingen van zijn eigen, algemeene en geheel en al onkenbare Wezendheid, in zich bevat en tezamenhoudt, is het Eene en Eenige wat waarlijk bestaat, maar op een geheel andere, een voor ons Bewustzijn volstrekt ongenaakbare dus onbepaalbare wijze, want in geen enkel opzicht verbijzonderd, zooals wij wèl zelf bestaan.

Zóó heb ik dat zelf, mij dikwijls uitheffend boven mijn eigen menschlijk Wezen en God als het Eenig-Ware diep-in voelen gaand en zien, ook sinds mijn jeugd gedaan op velerlei wijze zonder het groote woord zelf te noemen, want och, alle menschelijke namen en betitelingen voor dat Hoogste, voor het Eenige, zooals Goethe ook reeds wist, zijn slechts namen dus woorden en anders niet.

De groote Massa der Menschheid, die door alle eeuwen heen, voor heel iets anders heeft te zorgen als voor het juiste denken over God, die de Grondkern is van alles, heeft naievelijk wanneer zij soms over die Entiteit ging denken, het Methaphysische nooit zuiver kunnen zien en voelen, en het dus te veel met het Physische en Aanschouwelijke verward.

Men dacht zich onwillekeurig door zijn in den grond van haar Wezen, zinnelijke natuur, en dus uitsluitend zintuigelijk gewaarworden, de Godheid als iets Ruimtelijks, dus als iets op een bepaalde plaats van het Heelal aanwezigs. Doch in het zichtbare Heelal, al zou men billioenmaal verder dan de verste Nevelvlekken kunnen vliegen, zou God natuurlijk nergens te vinden zijn. En toch is Hij in waarheid overal.

God is geen persoonlijk Wezen, zooals wij dat kunnen heeten, maar toch het tegenovergestelde van ònwezend, zooals wijzelf veeleer zouden moeten heeten, want Hij is het Eenige wat waarlijk *bestaat* in den meest-juisten want volstrekten en eenig-zuiveren zin van dat belangrijke maar door haast alle menschen veel te losjes en luchtig opgenomene Woord. Stof kan, zooals tegenwoordig exakt-wetenschappelijk aangetoond is, volstrekt vernietigd worden, dus *bestaat* niet inderdaad. Aether, waartoe de Stof dan heet over te gaan, maar welks wezenlijk bestaan door niets bewezen is, en dan ook door vele mannen der wetenschap ontkend wordt, is eigenlijk niets dan een naam voor een eindloos veel lichtere dan de gewone soort van Stof.

Men heeft dit woord Aether alleen maar bedacht, om als de oorsprongsbron en de laatste eindstaat van alle stoffelijke dingen tenminste nog iets over te houden, zij het dan geheel in schijn, wat nog een soort van stof te wezen lijken kon.

En geest, de menschengeest, de eenige, of tenminste de hoogste, dien wij waarlijk kunnen leeren kennen, kan evenmin gezegd worden waarlijk te *wezen,* omdat hij door den Dood blijkt als menschengeest te vergaan. Zoodat God niet is te noemen een Geest, in den zin waarin dat woord moet opgevat worden door den Aardeling. Stof en Geest zijn Illusie's, die in den mensch tot één worden, zoodat ook deze, de mensch, eer Illusie zou moeten heeten of een Fantasmagorie, indien hij niet in zichzelf buiten alle persoonlijke, dus klein-menschlijke ijdelheid om, wist te konstateeren, dat er iets Ondenkbaars achter hem schuilen moet, dat niet is zijn persoonlijk Wezen, maar heel iets anders, wat ook achter al het andere verschijnende en bewegende, dus levende schuilt, en wat men - men moet nu eenmaal met woorden werken - God kan worden

genoemd, dat is de Eenige, Al-Eeuwige of juister gezegd Tijdelooze Wereldgrond.

Verder dan dit kan door den mensch niet worden doorgedacht. En probeert hij dit toch te doen, dan vervalt hij onverbiddelijk van het Zuiver-metaphysische waar de mensch niet bij kan, tot het Psychische en Reëele, en gaat men zich een begrijpelijke en aanschouwelijke Voorstelling vormen, zooals er in de veronderstelde 350.000 jaren van het Bestaan der Menschheid natuurlijk ten allen tijde zeer vele, onderling allerverschillendste zijn geweest. Maar omdat geen dier stelsels absoluut klopte met wat een diepvoelend en degelijkdenkend mensch wezenlijk op de Aarde geschieden zag, hebben zij zeer terecht het allerachterafste, indiepste Wezen der Godheid ondoorgrondelijk genoemd, wat ook mijn overtuiging is, die op een levenslang geestlijk onderzoeken en denken steunt.

* * *

Ik zette dit alles hier uitéén, omdat ik meen, dat iets overeenkomstigs met deze diepere meeningen ook achter de verzen van Hein von Essen schuilt. En ik waagde mijn eigen gedachten hier op te schrijven, omdat reeds oude beroemde theologen hebben gezegd: ‘God is alles en niets’, het eerste woord dan genomen in een geestlijken, het tweede in een zakelijk-reëelen zin.

Ik kwam dit later natuurlijk pas te weten, maar reeds van mijn peizende jongelingsjaren, ja, sporadisch reeds als kind heb ik over God gemijmerd en gelezen, en is deze gedachte wel eens in mij omgegaan, en de waarlijk psychisch-ontroerd worden kunnende kan er ook een aanduiding van vinden in deze waarlijk-ontroerende verzen, die hoop geven op de toekomst der Nederlandsche letteren, ook als het geslacht der Tachtigers eenmaal tot den laatste, verdwenen zal zijn.

En om nu van dit bezielende onderwerp af te zien, en om mij alleen tot het aesthetische te bepalen: Von Essen's verzen glijden voor den subtielen, zuiveren hoorder van Poëzie als het snelle maar nooit gejaagde voortstroomen van een door een gestaêgen maar stillen wind bewogen beek.

En ik heb verder alleen te zeggen dat alle jongeren, die verzen willen schrijven, maar met hun rhythmen hier en daar nog wat blijken te hakkelen, door hem liefdevol te lezen, wat zij met verzen van hun Beteren, tot hun schade, gewoonlijk nalaten, te weten zullen kunnen komen wat Dichtkunst waarlijk is. Ten allen tijde is goede dichtkunst geweest *niet* een onprecies gehoord en dan dadelijk op het papier gebracht door elkaêr gegooi van onaffe beeldende uitdrukkingen in regels, die hier en daar op verzen lijken, maar de haarfijne verwoording der van zelf komende en dan naar buiten golving eener echtdichterlijke want sterker of zachter bewogene menschlijke Ziel, zooals deze dichter dat hier gaf.

Invoeling en abstractie door Dr. Nelly Geerts.

De Hermes van Praxiteles, de Gioconda van Lionardo, de Watermolen van Hobbema, het Angelus van Millet, deze kunstwerken, hoezeer zij ook van elkaar verschillen, stemmen in een wezenlijk punt overeen. Zij openbaren eenzelfde levensgevoel der kunstenaars ten aanzien van de verschijningen der buitenwereld. De kunstenaars hebben er belangstelling, liefde voor gehad. Dit geldt niet slechts voor realisten, uit wier werken deze liefde onmiddellijk spreekt, maar ook voor idealisten, die een veredelde werkelijkheid weergegeven hebben. De beeldhouwwerken der oude Grieken en Raffaëls schilderstukken getuigen evenzeer van liefde voor de wereld der verschijningen als de werken der Hollandsche schilders uit de 17de eeuw.

Men meene niet, dat het de nabootsingsdrift was, wat de kunstenaars hun werken deed scheppen. Het nabootsen met de teekenstift of op andere wijze, dat altijd bestaan heeft, berust op een vaardigheid van oogen en handen en heeft met kunst niets te maken. De kunstenaar, zelfs de realist, heeft niet de illusie van werkelijkheid willen geven. Wie zijn werk waardeert om de natuurgetrouwheid, heeft den toegang tot die kunst niet gevonden.

Kunst ontstaat altijd uit een veel diepere psychische behoefte dan de nabootsingsdrift. Het gevoel voor de schoonheid van het organisch levende was machtig in de kunstenaars en dat gevoel, dat het kunststreven leidde, wilden zij bevredigen, door die schoonheid tot uitdrukking te brengen.

Organisch levende schoonheid hebben ook kunstwerken, die als

geheel aan geen, zelfs geen veredelde werkelijkheid beantwoorden, maar waarvan de deelen toch als verschijningen der buitenwereld opgevat kunnen worden, zooals de Medusa van Rondanini, de Nike van Samothrake, de fantastische wezens van Redon. Ook afgebeelde levenlooze voorwerpen kunnen die schoonheid bezitten.

Door het gevoel voor de schoonheid van het organisch levende kan de bezieling van den kunstenaar zich uiten. Het aesthetisch genot, dat de beschouwer smaakt, berust eveneens op zijn gevoel voor deze schoonheid. Zij bevredigt onze behoefte, ons leven te voelen als een innerlijk arbeiden, streven. Wij genieten dus tegelijk met het kunstwerk ons zelf als levende, willende schepselen. Daarom zegt de philosoof Theodor Lipps in zijn 'Aesthetik': aesthetisch genot is geobjectiveerd zelfgenot, aesthetisch genieten is zich zelf in een kunstwerk genieten, zich in een kunstwerk invoelen. Wat men dan voelt is leven, kracht, innerlijke arbeid, werkzaamheid van den wil. Kan ik den arbeid, dien het kunstwerk van mij vraagt, zonder innerlijken tegenstand volbrengen, dan heb ik een gevoel van vrije eigen werkzaamheid. Lipps noemt dit positieve invoeling.

Een kunstwerk drukt het wereldgevoel van zijn tijd uit, den psychischen toestand, waarin volkeren van overeenkomstige cultuur zich ten opzichte van den kosmos en van de verschijningen der buitenwereld bevinden. De oude Grieken waren 'Diesseits-menschen', wereldlingen, psychisch naar het aardsche georiënteerd. Hun voorstellingen van de goden, van een leven hiernamaals waren in overeenstemming met menschelijk leven op aarde. Hun blik was naar buiten gekeerd, hun zintuigen waren fijn en betrouwbaar. De Grieksche cultuur, door de Romeinen overgenomen, ging in de vroege middeleeuwen verloren, maar sedert zij door de renaissance direct en indirect haar invloed doet gelden, is ons werelddeel psychisch naar het aardsche gericht eenigszins zooals het oude Griekenland. De blik is naar buiten gekeerd, de zintuigen zijn ontvankelijk voor de schoonheid der aardsche dingen. Een zoodanig levensgevoel ten aanzien van den kosmos en de verschijningen der buitenwereld is de noodzakelijke voorwaarde voor het scheppen van kunstwerken, die den beschouwer met eenzelfde levensgevoel het aesthetisch genot van het invoelen zooals het hierboven ontleed is, kunnen geven.

Het invoelen is niet mogelijk bij de vele kunstwerken, die buiten het kader vallen van Grieksch-Romeinsche en westersche kunst na de middeleeuwen. Uit een Boeddha-beeld, uit een Byzantijnsch mozaïek - om twee typische voorbeelden te noemen - spreekt niet het organisch levende maar integendeel het anorganische, het gekristalliseerde, het eeuwige. Een Grieksch godenbeeld is eigenlijk een schoon menschenbeeld, een Boeddha-beeld is het niet. De kunstenaar, die het schiep, wilde niet den geïdealiseerden mensch weergeven, maar de belichaming van het goddelijke als het eeuwige, van het goddelijke, dat onafhankelijk is van tijd en plaats. Spreekt uit het Zeusbeeld het organische, de levensbevestiging, uit het Boeddha-beeld spreekt het anorganische, de levensontkenning. De boeddhistische kunstenaar was niet als Phidias een mensch, ontroerd door de schoonheid van het aardsche, maar een ‘Jenseitsmensch’, d.w.z. een mensch, die zich de vergankelijkheid van het aardsche steeds bewust was. In zulk een beeld kunnen wij ons, zooals gezegd, niet invoelen. Het aesthetisch genot, het geluk, dat ons het aanschouwen van het Boeddha-beeld geeft, berust op de bevrediging van den drang om te abstraheeren. Wij ontdoen een ding uit de wereld der verschijningen, in dit geval een menschelijke gedaante, van alle willekeurigheid en schijnbare toevalligheid en vereeuwigen het, door abstracte vormen te benaderen. In den oosterling leeft de drang, om het object der buitenwereld aan den samenhang der natuur, aan het wisselend spel van het zijn te onttrekken, het van alle levensafhankelijkheid, d.w.z. willekeur, relativiteit te bevrijden, om het noodzakelijk, absoluut te maken. Zoo vindt zijn gevoel een rustpunt in de jacht der verschijningen.[1)]

De Europeesche kunst berust op liefde voor de verschijningen der buitenwereld, op een vertrouwd zijn daarmee, de oostersche kunst op een groote innerlijke onrust, door de verschijningen der buitenwereld met haar schijnbare willekeur en verwarring in den mensch gewekt, op een geestelijke ruimtevrees. In beide gevallen bestaat echter voor het aesthetisch beleven dezelfde grondoorzaak, namelijk de behoefte, om zich van zich zelf te bevrijden. Deze behoefte is in den drang naar abstractie van den oosterling veel sterker en consequenter dan in den drang naar invoeling van den

1) Wilh. Worringer. Abstraktion und Einfühlung. Beitrag zur Stilpsychologie. München 1906, 2e Aufl. 1909.

westerling. Deze wil zijn individueele zijn tijdelijk vergeten; niet voor niets luidt de uitdrukking: zich verliezen in de beschouwing van een kunstwerk. De oosterling wil, door zich te verdiepen in een noodzakelijk, absoluut, abstract iets, verlost worden van het toevallige, dat aan het menschelijk zijn inhaerent is, van de schijnbare willekeur van het algemeene organische zijn. Het leven als zoodanig wordt als stoornis van het aesthetisch genot gevoeld

De Europeesche kunstenaars hadden de zichtbare wereld lief. Door aanleg en ontwikkeling, door het klimaat en andere gunstige omstandigheden waren hun zintuigen, waarmede zij deze wereld waarnamen, fijn en betrouwbaar geworden. Hun verstand bleef binnen de perken van het aardsche, liet zich niet verlokken naar de duistere gewesten van het transcendentale. Hun geloof, ten minste wat de oudheid en de renaissance betreft, was een naïef, blijmoedig, anthropomorphisch pantheïsme of polytheïsme, ook wanneer zij een anderen godsdienst beleden. In ieder geval waren het menschen zonder het verlangen naar verlossing, dat voor den oosterling zoo karakteristiek is.

Het wereldgevoel der oostersche kunstenaars, waartoe wij ook die van het oude Egypte en van Byzantium rekenen, was dieper dan dat der westerlingen. Intuïtief voelden zij, dat de mysteries van het zijn niet doorgrond kunnen worden, dat het menschelijk intellect daar in gebreke moet blijven. Daardoor was hun zelfbewustzijn zwakker en was de grondtoon van hun wezen een verlangen naar verlossing. Dat leidt, wat den godsdienst betreft, tot een droefgeestig dualisme, dat slechts aan het bovenzinnelijke waarde toekent. In plaats van het naïeve, geruststellende gevoel der Grieken, zelf één te zijn met de natuur, is hier een kloof tusschen mensch en natuur, wordt de laatste als een den mensch bedreigende vijandin gevoeld. Den wil tot kunst heeft deze geestesgesteldheid geheel op het abstracte gericht. De schoonheid van het aardsche ontvlamde de oostersche kunstenaars niet. Zij bleven zich steeds bewust, hoe armzalig de kennis is, door de zintuigen en de rede verkregen, waaraan wij westerlingen zooveel waarde hechten. Hoe zou op zulke ‘Jenseitsmenschen’ Grieksche philosophie indruk hebben kunnen maken! Toen deze in het oosten bekend werd, stond zij daar tegenover een zoo geheel andere levensopvatting, dat zij er nauwelijks sporen heeft achtergelaten.

Met de Grieksche beeldhouwkunst ging het evenzoo: zij is door de oude Aziatische traditie geabsorbeerd.

Uit het voorgaande volgt, dat de hier bedoelde Europeesche en de oostersche kunst niet met denzelfden maatstaf gemeten kunnen worden. De eerste is de uitdrukking der immanentie, d.i. der levensopvatting, dat de goddelijke geest zich in de zichtbare wereld openbaart. De andere is de uitdrukking der transcendentie, der levensopvatting, die alleen aan het bovenzinnelijke waarde toekent.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

‘Der Rhein ist frei’! Zoo luidde door geheel het Duitsche land de juichkreet, toen de laatste Fransche troepen het Rijnland verlieten en de hoop verlevendigd werd, dat weldra ook het Saargebied ontslagen zou zijn van een bezetting, welke het land was binnengetrokken in de anderzijdsche hoop, dat dit weldra voor goed onder Fransche heerschappij zou komen, wijl toch de bevolking door een stemming zich wel voor aansluiting bij Frankrijk zou verklaren. Zelden is echter een verblijding zoo spoedig door misères van allerlei aard beneveld. Allereerst kan men niet zeggen, dat zij bijzonder goed heeft gedaan aan de vriendschappelijke verhouding tusschen de twee volken aan deze en aan gene zijde van den Rijn. Want de nationalistische dagbladpers over en weer heeft er al het venijn uit gehaald, dat er bij mogelijkheid in zat, en men weet dat er niets zoo onschuldig in den menschelijken aard of zijn uitingen is of venijn is er uit te zuigen. Behalve dat de Franschen hun teleurstelling moesten verkroppen en er van de steeds door hen nagestreefde politiek van overmacht op den Duitschen Rijn ook ditmaal niets zou komen, is het tevens een teleurstelling voor hen, dat het Duitsche volk het heelemaal niet als een gunst beschouwt, dat zij den ‘grootvorst van Europa's stroomen’, zooals ‘de droeve zanger’ Borger hem eens noemde, aan het Duitsche volk spoediger hebben hergeven dan overeengekomen was. Wijlen Stresemann wordt geacht het z.g. Vredestractaat van Versailles, waarbij dan de stroom tot 1935 in Fransch bezit zou blijven, in dit opzicht ‘ontmanteld’ te hebben, en waar van Fransche zijde in deze aangelegenheid, de edelmoedigheid der Fransche politiek wordt geroemd, wordt van Duitschen kant gezegd: ‘er is geen sprake van edel-

moedigheid. Niet door overwinningen op het slagveld zijt gij in het bezit gekomen van onzen Duitschen Rijn - o, die ‘alte, Deutsche Rhein’, waarover Heinrich Heine en Alfred de Musset zich honderd jaar geleden zoo vroolijk maakten - maar door geusurpeerde overmacht.

Maar de Rijn is nu ‘vrij’. Wat de misères betreft van dit heuglijk feit: een met zuur gezicht in der minne geschikt conflict met den Rijkspresident Hindenburg met betrekking tot het verbod aan een paar hyper-nationalistische Duitsche organisaties, door de Rijksregeering verdacht van de bedoeling van de feesten, waarmee de vrijmaking stond gevierd te worden, gebruik te willen maken om onaangename demonstraties tegen Frankrijk aan te stoken, in welk verbod Hindenburg, voor een keer zijn persoonlijke zienswijze verdedigende, een aantasting zag van de grondwettelijke vrijheid der burgers. Dit conflict is om des lieven vredes wille en uit respect voor den Rijkspresident bijgelegd. Terwijl dit geschreven wordt neemt de hooge grijsaard aan de Rijnlandsche feesten deel, doch men verspreidt het waarschijnlijk ongegrond gerucht, dat hij aan aftreden denkt. En dan.... ook al, zij 't indirect, een gevolg van het verblijdend feit, een regeeringscrisis in den Duitschen Rijksdag met a.s. nieuwe algemeene verkiezingen, welke eens en voor goed moeten uitmaken hoe het Duitsche volk zijn chaotische financieele politiek zal hebben te zuiveren. Om niet eens te spreken van de mishandelingen aan welke in verschillende steden de ongelukkigen hebben bloot gestaan, die er ten tijde van den oorlog, of gedurende Fransche bezetting, naar streefden om het Rijnland tot een zelfstandigen staat te verklaren, bufferstaat tusschen Frankrijk en Duischland: straatschenderijen, welke op de zich gaarne als edelmoedig voordoende Parijsche politici een jammerlijken indruk hebben gemaakt.

Er is nog iets, dat men ‘de gebakken peren’ van de Fransche en andere vreemde bezettingen dezer Duitsche landen zou kunnen noemen, waarmee nu het Duitsche volk ‘blijft zitten’. De laatste vreemde soldaten hebben met het heengaan der Fransche troepen het stof hunner voetzolen op den Duitschen bodem achtergelaten, doch zij laten er méér achter: ruim 15.000 onechte kinderen, zegt men van Duitsche zijde. Doch de Fransche autoriteit erkent er slechts 3841, en dan nog is de verdeeling gebleken door het onder-

zoek naar het vaderschap - in Frankrijk verboden, zooals men weet - leerrijke statistiek: 1851 kinderen, beweren de moeders, hebben Amerikanen tot vader, 988 Engelschen, 767 Franschen, 199 Belgen, 15 kleurlingen en van 21 kinderen is de vader werkelijk niet aanwijsbaar. Die brave Amerikanen! Met 5000 man troepen zijn zij slechts vijf jaar in de Rijnstreken geweest. Stel U de bevolking van ‘natuurlijke kinderen’ voor als er in plaats van Fransche soldaten gedurende elf jaar 80.000 Yankee's hadden gelegerd. Het is zoo in dergelijke gevallen een volksgezegde, dat nu op de ‘maagd’ Germania slaat: ‘zij blijft met de gebakken peren zitten’. Wie moet dit getal onechte kinderen onderhouden, waar de moeders nagenoeg armlastig zijn. De Duitsche staat, en men berekent, dat elk kind tot zijn zestiende jaar elf duizend gouden marken zal kosten. Wij zijn te ernstig van aard, trouwens de zaak zelf is ook ernstig genoeg, om deze aangelegenheid zoo schertsend te behandelen als een Fransche dagbladschrijver doet, die er zijn volk een verwijt van maakt dat, in vergelijking van de Amerikaansche occupatie - late men dan bij dit woord denken wat men wil - de Franschen zelfs niet bij machte schijnen om in een door hen bezet land kinderen te verwekken, waar het bekend is, dat de ontvolking van den Franschen bodem een der neteligste vraagstukken is, welke de Fransche autoriteit heeft op te lossen.

‘Gebakken peren’? Geen ander volk ter wereld is na den oorlog met zulk een pan vol ‘blijven zitten’. Het vraagstuk hoe aan de oorlogslasten te voldoen? Het andere vraagstuk hoe het goed te praten, dat Duitschland voor een door de vroegere vijanden vastgesteld veroorloofd leger van honderdduizend man 788 millioen gouden marken uitgeeft? Hoe de dringend noodige bezuinigingen in te voeren, als men bedenkt, dat bijvoorbeeld in Mecklenburg 24.6 per honderd van de ambtenaren overbodig zijn, en dat deze verhouding in andere Duitsche landen slechts weinig minder ongunstig is. Geen ander land kent een zoo overdadige administratie als het land, dat de ‘neue Sachlichkeit’ heeft uitgevonden. De Amsterdamsche ‘Deutsche Wochenzeitung in die Niederlände’ gaf daar onlangs een bedenkelijken kijk op. ‘Het dorpje Blintendorf in Thüringen bezit 152 Pruisische en 228 Thuringsche inwoners: daarvoor zijn twee politieke en twee gemeentelijke vertegenwoordigers noodig, wijl de twee verschillende nationaliteiten - in dit

opzicht al een zeer verwonderlijke benaming - ook tot twee verschillende regeeringsdepartementen behooren. De straatweg tusschen de Thüringsche gehuchten Gesel en Frössen is slechts 6 k.m. lang, doch slingert zich 14 maal van de Pruisische naar de Thüringsche grens en omgekeerd. Over het Rijn- en Main-gebied hebben niet minder dan 5 ‘landen’ wat te zeggen: Pruisen, Beyeren, Hessen, Baden, Oldenburg. Daarvoor zijn dan in Frankfort aan den Main 13 provinciale en ‘Bezirk’-administratiën noodig, 8 Hoofdpost-directies, 3 Spoorwegdirecties, 7 verschillende gerechtshoven, 23 Kamers van Nijverheid en Handel en 10 Kamers van Arbeid. Het door zijn kleinheid bijna onvindbaar landje Hohenzollern is voor zijn onderwijs aan Koblenz rekenplichtig, voor een ander deel zijner administratie aan Dusseldorp, voor zijn mijn-nijverheid aan Bonn en zijn ijk-kantoor bevindt zich in Keulen. Stuttgart bezit het Hohenzollernsch oppergerechtshof, Frankfort zijn rechtbanken, zijn gerechtelijk medisch toezicht is in Koblenz te zoeken, en zoo is zoo wat alles van de ‘rijksadministratie’ zelfs van het kleinste landje verdeeld en verspreid tusschen een gebied van ongeveer 600 kilometer spoorweg. ‘Neue Sachlichkeit’ in Duitschland. Geen wonder, dat de Duitsche rijksregeering allereerst op bezuiniging uit is, en geen wonder tevens, dat de tegenwoordige regeering over dit struikelblok is gevallen, en de eerstvolgende regeeringen door de tegenwerking van zoo ontelbare belanghebbenden bij een dergelijke verwarring, zullen vallen.

Maar de Rijn is vrij en in Duitschland jubelt men, allen misères ten spijt. Reden om te jubelen heeft Engeland allerminst. Welk land trouwens wèl? ‘Het is een slechte wind, welke voor niemand uit een goeden hoek waait’. Onder zulk een slechten wind moet de menschheid heden ten dage trachten te navigeeren. De onlusten in Britsch-Indië schijnen te luwen, maar eêr uit vermoeidheid der rebellen dan uit kracht van gezag van het Britsche opperbewind. Wàt kracht van gezag? Waar het er allen schijn van heeft, dat zelfs de tegenwoordige onder-koning, *lord* Irwin, er op uit is de werking van het zoo gunstig beoordeelde rapport der Commissie-Simon te saboteeren. Dit rapport, de onderkoning schijnt er geen rekening mee te willen houden, en doet het voorkomen alsof in de eerlang te Londen ‘ronde tafel’-bijeenkomst over alles wat de toekomstige autonomie van Hindoestan betreft, eêr kan worden

gesproken dan over de door de Commissie-Simon voorgestelde maatregelen, welke ongetwijfeld door de vertegenwoordigers der bestaande tegenstrijdige belangen kunnen worden gecritiseerd, doch waarvan men niet kan ontkennen, dat zij verkernd zijn in nuchter en gezond verstand van de bestaande feiten. Nog steeds blijft deze zonderlinge oppervertegenwoordiger van het Engelsche volk volhouden, dat een 'Dominion'-status ook voor het ondenkbaar verdeelde Hindoestan even goed mogelijk is als voor de overige Britsche 'dominions', sinds lang bewoond en geregeerd door lieden van Westersche afkomst. Geen wonder, dat zulk een verklaring van de hoogste Britsche autoriteit in Hindoestan alle heethoofden, Gandhi incluis, aantrekt, zooals een baken in zee de arme vogels aantrekt, die er zich het kopje te pletter tegen stooten. Is dit optreden van den Britschen onderkoning een streek van het 'perfide Albion', of een onberaden inzicht in de werkelijke verhouding van land en volk, waarover hij in naam van Groot-Brittannië regeert?

Het getal Engelsche werkloozen neemt hals over kop toe. De Britsche nijverheid, welke in den trant van de Britsche vloot, eens kon zeggen, dat zij de wereld beheerschte, kwijnt en weet niet welken politieken heilige, of desnoods den duivel-zelf, aan te roepen om redding. In Egypte is het nu tot een ernstigen opstand gekomen tegen het gezag van koning Foead, zóó dat er voorloopig niet aan gedacht kan worden om de Britsche bezetting te beperken. Integendeel, twee oorlogsschepen zijn voor Alexandrië aangekomen om de Europeanen aan den Nijl zooveel doenlijk te beschermen, voor welke bescherming Engeland nog verantwoordelijk is. Het sinds eeuwen gevestigde gezag van het voorbeeldig Engelsche parlement, dat intusschen de beschaamde moeder is geworden van zoovele andere parlementen, welke nooit tot leven hadden behooren te zijn geroepen, is thans reeds dermate gekelderd, dat een zijner nieuwerwetsche parlementsleden zich niet heeft ontzien om - o, Brittannia, bedek uw eertijds zoo trotsch aangezicht! - er met den 'mace', den gouden knots van den 'Speaker', symbool van macht en grootheid van het Britsche parlement, uit baldadigheid van door te gaan.

Onder deze omstandigheden is het zelfs zenuwstillend den blik te richten op wat in Frankrijk gebeurt, voornamelijk met betrek-

king tot Briands voorstel in de eerste plaats aan de groote en kleine staten van het Europeesche Vasteland, doch ook aan Engeland, om te beraadslagen over de mogelijkheid eener nauwere economische aaneensluiting. Deze *fata morgana* is te verlokkend, het gezag van Frankrijks minister van Buitenlandsche Zaken, ook als vredelievend regent, te groot dan dat niet alle regeeringen, ook de Nederlandsche, zouden hebben geantwoord in de hoffelijkste bewoordingen. En wijl er in de laatste maanden verontrustend vaak wordt gesproken over een aanstaanden oorlog tusschen Frankrijk en Italië, waarvan door Mussolini voor 1935 de waarschijnlijkheid is voorspeld, is het van belang, dat er thans tusschen deze twee groote zeemogendheden een overeenkomst is gesloten om gedurende zes maanden een verdere bewapening ter zee te staken. Oorlogen breken nooit uit op een vooraf bepaalden tijd, en de *Duce* zal zich nog wel eens bedenken eêr hij tegen '35 Frankrijk den oorlog verklaart. Maar ofschoon dan Briands voorstel door alle regeeringen is besprenkeld met wat men voorheen ‘hofwijwater’ noemde, d.w.z. vleierij, de meeste Staten wijzen er op, - ook de Nederlandsche regeering - dat er geen sprake kan zijn van verwerkelijking van den Franschen stelregel, dat de economische samenwerking noodzakelijk ondergeschikt moet zijn aan een voor Frankrijk vastgestelde politieke veiligheid. Onze minister Beelaerts van Blokland heeft er zeer terecht aan herinnerd, dat het vraagstuk van de veiligheid van welk land ook niet enkel een Europeesch vraagstuk is, doch een waarbij heel de wereld belang heeft, en dat derhalve de Geneefsche Volkenbond het aangewezen instituut is om naar deze algemeene veiligheid te streven.

En dan Soviët-Rusland, en dan het gemoderniseerde Turkije, dat in den Balkan reeds weer een zelfbewust geluid doet hooren, alsof de goede oude tijd der intusschen onttroonde ‘Padisjah's’ in volle kracht is herleefd. Enkele regeeringen, zelfs die van Duitschland, maar zij in heel, heel bescheiden termen, hebben zelfs de mogelijkheid, de wenschelijkheid, de noodzakelijkheid betoogd van een herziening der oorlogsverdragen. Helaas, Briands ‘Pan-Europa’ is een droom van den beminnelijken staatsman, waaruit hij thans reeds nuchter moet zijn ontwaakt.

Wil dit zeggen, dat wat hij bedoelt nièt aantrekkelijk is voor iedereen? Hoe meer overleg tusschen de volken, hoe beter. De

oorlogsdreiging blijft bestaan. Doch hoe meer er tusschen de volkeren over vrede gesproken wordt, hoe meer deze zich door de verschrikkingen van den oorlog zullen gevoelen weerhouden. Vroeger zei men: ‘Als gij den vrede wilt bewaren, bereidt u dan voor op oorlog’. Een variant op dit gezegde is mogelijk geworden: ‘bereidt u voor op den vrede door voortdurend te overleggen hoe hij gehandhaafd kan worden’.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Het leven van Harriet Beecher Stowe. *(Vervolg van blz. 750).*

Weer terug in Amerika trof mevrouw Stowe de verschrikkelijke slag, dat haar oudste zoon bij het zwemmen verdronk. Het is te begrijpen, dat zij, die zoo innig aan haar kinderen hechtte, dit nieuwe verlies nooit geheel te boven kwam.

Het jaar 1857 bracht zij rustig te midden der haren op het buitengoed te Andover door. In November schreef zij voor de Atlantic Monthley een ontroerende kleine allegorie *The mourning veil.*

Het volgende jaar (1858) verscheen het eerste hoofdstuk van *The minister's wooing* in hetzelfde tijdschrift. Tegelijkertijd met dit verhaal schreef zij óok *The pearl of Orr's Island,* dat in vervolgen in de *Independant* werd gepubliceerd.

Zij dicteerde het grootste gedeelte van *The minister's wooing* met een groote geestelijke inspanning en het was haar telkens een geluk, als zij naar de lieve vertelling aan de kust van Maine terugkeeren kon, waarvan zij zooveel hield.

Aangaande deze verhalen schreef de bekende criticus Whittier haar later:

> ‘When I am in the mood for thinking deeply I read The minister's wooing. But The pearl of Orr's Island is my favorite. It is the most charming New England idyll ever written.’

The minister's wooing werd met een algemeen enthousiasme ontvangen; het anti-slavernij element in Harriet Stowe's eerste twee boeken stond bij publiek en critiek de volledige appreciatie van haar

letterkundig talent steeds een beetje in den weg. Vanzelfsprekend was het bijna, dat Uncle Tom sympathie vond. Maar nu bleek ten volle dat de kracht dezer auteur volstrekt niet alleen in tendenzschrijven lag.

Het laatste vervolg van *The minister's wooing* (dat vaak met Goldsmith's *The vicar of Wakefield* is vergeleken, en stellig in zijn tijd even populair is geweest) verscheen in December 1859. En zoolang de publicatie duurde, ontving Mrs. Stowe van alle kanten waardeerende brieven over deze nieuwe studie van haar. De criticus Lowell riep haar een van harte gemeend: Bravissima! toe ‘with the rest of the world,’ zooals hij zich zeer complimenteus uitdrukte. Ook schreef hij haar:

Ik geloof, dat dit uw beste werk is, ofschoon, wat ik in Uncle Tom bewonderde, niet de zedeles was, maar het letterkundig talent. .....Zedelessen zijn zeker goede dingen en kunnen veel nut doen, maar in kunstwerken hooren ze niet thuis.

En niemand minder dan John Ruskin schreef haar:

> Well, I have read the book now, and I think nothing can be nobler than the noble parts of it (Mary's groote toespraak tot Colonel Burr zal Ruskin onder anderen bedoelen) nothing wiser than the wise parts of it (waarschijnlijk de tusschen de regels door te lezen opmerkingen der schrijfster), nothing more delightful than the delightful parts (Virginie?), nothing more edged than the edged parts (natuurlijk Candace's zeggen en doen).

Als wij, na al deze critiek, teruggaan naar de innerlijke geschiedenis van dit boek, dan weten wij, dat het geschreven werd in een diepe geestelijke depressie, en het fond van droefgeestigheid, dat zelfs voelbaar is in de lichtste en meest humoristische gedeelten, was de uiting der arme, bezwaarde ziel, die wel gaarne zou liggen ‘with her arms around the wayside cross and sleep away into a brighter scene.’

De door den dood van haar kind zoozeer lijdende moeder schrijft dan ook aan haar dochter:

> My dear Georgie, Why haven 't I written? Because I am like the dry, dead, leafless tree and have only cold, dead, slumbering buds of hope on the end of stiff, hard, frozen twigs of thought, but

> no leaves, no blossoms..... I am cold, weary, dead..... everything is a burden to me.....
> I let my plants die by inches before my eyes and do not water them, and I dread everything I do, and wish it was not be done, and so when I get a letter from my little girl I smile and say: Dear little puss, I will answer it, - and I sit hour after hour with folded hands, looking at the inkstand, and dreading to begin. The fact is, pussy, mamma is tired. Life to you is gay and joyous, but to mamma it has been a battle..... and she would be glad like the woman in the St. Bernard, to lie down with her arms around the wayside cross, and sleep away into a brighter scene. Henry's sweet, fair face looks down upon me now and them from out a cloud, and I feel again all the bitterness of the eternal No, which says: I must never, never in this life see that face, lean on that arm, hear that voice.....

Toch blijft zij op God vertrouwen, en noemt zich, ondanks haar smart toch ‘blessed’. En zij eindigt haar brief: So do not mistake me, - only know that mamma is sitting weary by the wayside, feeling weak and worn, but in no sense discouraged.

* * *

In datzelfde jaar 1859 ondernam Mrs. Stowe haar derde en laatste reis naar Europa. De geheele familie, behalve de jongste zoon, vergezelde haar. Zij bracht eenigen tijd in Lausanne door, waar het haar zeer goed beviel, en hield ook verblijf te Rome, waar zich tusschen haar en de Brownings een warme vriendschap vormde, welke later in een correspondentie steeds werd onderhouden. Ook was van deze reis het gevolg een briefwisseling met Oliver Wendell Holmes (de bekende schrijver van o.a. *Elsie Venner* en *The autocrat at the breakfest table*). En toen hij eens in de pers onwaardig werd aangevallen, liet zij haar echtgenoot een verdediging voor hem schrijven, wat zij voor zichzelve nooit zou hebben gedaan, want ‘there is eternal virtue in silence’, was eigenlijk haar parool, doch onrecht *anderen* aangedaan, kon zij niet dulden.

In 1860 brak de strijd uit tusschen Noord en Zuid; mevrouw Stowe's zoon Fred liet zich inschrijven, maar kort daarna trof

hem een schot in het hoofd, dat weliswaar niet doodelijk was, doch waarvan hij na zware lijdensmaanden nog slechts onvolmaakt genas, en de jonge officier was daarna nooit meer wat hij vroeger geweest was. Zijn moeder kocht voor hem een plantage in Florida; hij bleef daar een paar jaar; toen ging hij gelooven, dat een zeereis hem veel goed zou doen, en per zeilschip trok hij van New York naar San Francisco. Dat hij deze laatste stad veilig bereikte, is nog bekend, maar later is er niets meer van hem of over hem, gehoord....

In 1863 werd Professor Stowe van Andover naar Hartford overgeplaatst; mevr. Stowe liet daar een huis bouwen, dat door uitgestrekte tuinen was omringd; maar tien jaar later was het geheel ingebouwd door fabrieken, welker nabijheid zoo ondragelijk was, dat de familie naar Forest Street verhuisde, waar zij sindsdien altijd verbleef.

In 1863 verscheen van mevrouw Stowe het bekoorlijke Italiaansche verhaal *Agnes of Sorrento,* waar zij vier jaar aan had gewerkt.

Ook in het jaar 1863 kreeg mevr. Stowe het antwoord op haar adres aan de vrouwen in Engeland. De handteekeningen waren gecalligrafeerd op perkament en besloegen zesentwintig deelen, die gesloten waren in een groote eikenhouten kist.

Zooals men weet, is onder President Lincoln de slavernij afgeschaft (wat hem bij de Zuidelijken zoo gehaat maakte, dat hij door sluipmoord viel.) Veel heeft tot de bevrijding der slaven ook bijgedragen John Bright (die een der 20 grootste mannen van de 19e eeuw wordt genoemd). Met hem onderhield mrs. Stowe een correspondentie, evenals ook met den bekenden schrijver Nathaniël Hawthorne, die een groote vereering voor haar had.

Om den guren winter in de stad te ontgaan, kocht mevr. Stowe in Florida een buitengoed ‘Mandarin’. Dit moet een verrukkelijk verblijf zijn geweest met boomgaarden en moestuinen omgeven, en een uitgestrekt rosarium. Hier genoten de heer en mevr. Stowe de absolute en harmonische rust, waaraan zij zoozeer behoefte hadden, en waarnaar zij altijd hadden verlangd.

In 1869 kwam Harriet Stowe's *Oldtown folks* uit, een bundel verhalen, en een paar jaar later deed zij een bundel Florida-schetsen verschijnen onder den titel *Palmetto leaves.*

Naar aanleiding dezer boeken schreef haar Oliver Wendell Holmes:

> How much you have done and are doing to make our New England life wholesome and happy. If there is any one who can look back over a literary life which has pictured our old, and helped our new cilivilization, it is yourself. Of course your later books have harder work cut out for them, than those of any other writer: they have had Uncle Tom for a rival. The brightest torch casts a shadow in the blaze of a light.....

In het jaar 1876 schrijft zij aan haar zoon, die toen in Bonn studeerde:

> Ik ben waarlijk alweer bezig aan een vervolgverhaal, (iets wat ik had gedacht, dat ik nooit meer doen zou, maar na het begin dijde mijn vertelling van zelf hoe langer hoe meer uit) - maar dit is heusch het laatste. Ik zit zoo geheel *in* het verhaal, dat ik niets anders kan doen, geen bezoeken brengen, geen bezoeken ontvangen, niet lezen, geen brieven schrijven. Ik wou dat 't af was! want ik ben lang niet meer zoo sterk als vroeger, dat voel ik wel! Your mother is an old woman, Charlie mine, en ze moet maar liever met schrijven uitscheiden, vóór ze het publiek vervelen gaat! Op 't oogenblik schijnen ze nog verzot op haar vervolg-verhalen.....

Het desbetreffende boek was getiteld *Poganuc People,* (een serie alleraardigste reminiscenties aan het Nieuw Engelsche leven van een honderd jaar geleden) dat duizenden lezers opnieuw onweerstaanbaar boeide. Het verscheen in boekvorm in 1878, en zooals mevr. Stowe had voorzien, was het haar laatste literaire onderneming van grootere lengte, ofschoon zij daarna nog vele kortere verhalen en artikelen schreef.

Het kinderleven van haar man heeft mevr. Stowe beschreven in een der novellen van *Oldtown Folks.* Hij was wat men noemt een *visionary boy* en had als kind de vreemdste visioenen en verschijningen, kijkjes in hemel en hel en dergelijke. Hij was een uitstekend mimicus en verteller, en heeft zijn vrouw aan menig vermeldenswaardige overlevering geholpen.

Tot het laatst van haar leven genoot mevr. Stowe de warme vriendschap van ‘one of the most eminent women of her age’: George Eliot. Een diepgaande overeenkomst in opvattingen en gevoelens dreef en hield hen tezamen. George Eliot's attentie werd in het jaar 1853 gevestigd op mevr. Stowe door een brief van een gezamenlijke vriendin.

Zij stelde mevr. Stowe gerust over dier vrees, dat de *Oldtown folks* wel niet zoozeer in Engeland gewaardeerd zouden worden, daar ze zoo door en door Amerikaansch waren; wat háár betreft, dit boek vormde een nieuwe 'link' tusschen hen, zooals zij schreef. En mevr. Stowe antwoordde weer:

> 'There is no writer of the present day whom I more esteem than mrs. Lewes, nor any one whose opinion of my work I should more highly value.'

Op de *Oldtown folks* liet zij nog in den tijd tusschen 1875 en 1880 de *Oldtown fireside stories* volgen, en daar zij eerst in 1852 begon te schrijven, is al haar literaire arbeid het resultaat van nog geen dertig jaren werkens!

Behalve de reeds door mij vermelde werken noem ik nog: de in 1865 verschenen *Little Foxes,* een reeks verhandelingetjes over kleine zonden in het gezelschapsleven (welk boekje, vertaald als Kleine vossen, in geen enkel sleutelmandje der vrouwen van het vorige geslacht ontbrak), *My wife and I* (een soort voorlooper op Johanna van Woude's *Tom en ik)* van 1872; *We and our neighbors* van 1872 en *Bible heroines* van 1878, terwijl zij ook verschillende geschriften voor kinderen in het licht gaf: o.a. *Queer little people; Little Pussy Willow* en ook een deel verzen: *Religious poems* (1867).

In 1872 opende zich voor mevr. Stowe een nieuw en wijd arbeidsveld, en ofschoon hiervan voor haar veel werk en inspanning werd geëischt, zij aarzelde niet, maar begaf er zich in met haar gewone enthousiasme en energie. Het was namelijk een aanbod van het Literary Lecture Bureau van Boston, om een serie van veertig lezingen te houden over haar eigen werken in de voornaamste steden der Staten. Het was een schitterend voorstel en mevr. Stowe accepteerde het op voorwaarde, dat de toer in December zou afgeloopen zijn, zoodat zij dan naar haar buitenverblijf in Florida kon gaan.

De lezingen bezorgden haar niet alleen veel succes, maar een nog oneindig grootere populariteit. Eens kwam in de pauze een vrouw naar haar toe en zei: 'Ik ben alleen gekomen om u te *zien,* want ik ben totaal doof. Ik zie u liever dan welke koningin ook.' Een andere vrouw kwam met haar dochtertje, dat zij Harriet

Beecher Stowe had gedoopt en een tweede Eva. Deze vrouw had vijftig mijlen gereisd om haar te hooren lezen. In Bangor heerschte een paardenziekte, en niemand kon naar de lezing rijden, toch, hoe ver het ook was, de zaal was stikvol. Overal werd haar gul logies aangeboden, en allen stelden er een eer in, haar bij zich aan huis te ontvangen.

Het volgende jaar maakte zij opnieuw een dergelijken toer; toen evenwel vermoeide de tocht haar zoo, dat zij schreef aan haar zoon: 'I am tired almost to the last degree.' Zij scheidde dan ook na deze serie met haar lezingen tegen honorarium uit; ofschoon zij nog dikwijls haar voordrachtstalent in dienst der liefdadigheid stelde.

De gedenkwaardigste dag in haar later leven was de viering van haar zeventigsten verjaardag. Dat deze waardig zou worden herdacht, daarvoor zorgden haar uitgevers Houghton, Mifflin en Co., die een receptie voor haar arrangeerden in den vorm van een *garden party*, waarop vrijwel de geheele letterkundige wereld van Amerika was geïnviteerd. Dit feest had den 14den Juni 1882 plaats op het buitengoed The old Elms in een der mooiste voorsteden van Boston. En meer dan tweehonderd der best bekende en meest vooraanstaande menschen kwam op dien mooien Junimiddag samen om Mrs. Stowe te huldigen. Een paar uur werden doorgebracht met het introduceeren der gasten aan de beroemde schrijfster en met rond-wandelen; daarna verzamelden zich alle aanwezigen in een groote tent, die op het grasveld was opgeslagen, en daar hield de heer Houghton een toespraak tot haar, waarop door haar broeder, Harry Beecher geantwoord werd. Whittier droeg een gedicht te harer eer voor, en evenzoo Oliver Wendell Holmes, en nog verschillende anderen.

Brieven uit alle oorden der wereld hadden haar bereikt, en gelukwenschen in allen mogelijken vorm. Toen mevr. Stowe op het platform kwam om te bedanken, rees het geheele publiek als één man op, en bleef staan, totdat zij haar speech beëindigd had, die, op haar rustige, bescheiden wijze geuit, eenige innige woorden van dank bevatte.

Mrs. Stowe's openbaar leven wordt door dit schoone, sobere, en toch zoo indrukwekkende feest besloten.

(Wordt vervolgd.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Bericht.

Zooals reeds aangekondigd werd (December 1929) zal de a.s. October-aflevering, ter gelegenheid van het feit, dat ‘De Nieuwe Gids’ dan 25 jaren lang door de N.V. Electrische Drukkerij ‘Luctor et Emergo’ wordt uitgegeven, een

Gedenk-Aflevering

zijn, die den omvang zal hebben onzer Historische aflevering, en waarvan de prijs afzonderlijk weder *f* 4.50 zal bedragen, terwijl hij overigens bij het abonnement 1930 behoort.

In deze aflevering zullen verschillende portretten en afbeeldingen worden opgenomen en behalve de gewone inhoud nog o.a. de volgende artikelen:

Een historisch overzicht der omstandigheden van De Nieuwe Gids en van wat dit tijdschrift in de afgeloopen kwarteeuw heeft gepraesteerd.

Herdenking H.M. d'Angremond.

Over Kloos' Theorie der dichtkunst door Khouw Bian Tie (een artikel aangekondigd en bestemd voor den Jubileums-jaargang 1929, maar toen nog niet gereed).

Brieven van Jac. van Looy aan Willem Kloos, uit de jaren 1886 en 1887. (Geplaatst met toestemming van Mevr. Titia van Looy-Van Gelder.)

Nagelaten jeugdwerk van Herman Heyermans, een aantal schetsen onder den titel Reflecties.

H.P. v.d. Aardweg. Over Antoon van Welie.

Bestellingen op deze aflevering kunnen nu reeds worden opgegeven.

Jacob van Lennep door Willem Kloos.

I.

Achtjarig, zag 'k van Lennep in 't gelaat: op staatge Gracht,
Langs breede huizen, schoof Hij met wat wijd-uit witte haren,
Fijn-lange, die mij, Kleine, onmiddlijk-mooi dus heilig waren:
'k Heb thans weer vóór me, of 't gistren waar, 't stil-bleek Profiel, sterk-zacht,

Den mond, die moeilijk 't pijnlijk lijf beschertsend, zwijgend lacht.
Ver Visiöen me uit (heil mij, doode,) donkre kinderjaren,
Waarnaar 'k, toen 't waarlijk langs mij kwam, klaar-open oogsch te staren
Stond. Zie, Hij-zelf me een oogwenk oolijk-vriendlijk tegenlacht,

Vlug-opziend daar hij zeggen hoort: ‘Dat is van Lennep!’ Zware
Verbazing vloog mij kort toen door 't klein Geestje, want ik dacht:
‘Schreef een gebogen, grijze Heer die grappen?’ Och, op baren

Des vreemden Tijd's vliegt alles voort, maar als een deftge Pracht
Bleef ik 't Gedenken in mijn diep-ziend Hart heel stil bewaren,
Tot kinematoskopisch-gauw Hij nu weer langs mij jacht.

II.

En toen 'k Hem later las, steeds-door, leek hij me een dier gereede
Golven, die glijden langs 't wijd Vlak der Zee. Hij deed als breed
Lever door 't Zien met luchtig buitenvlak der Ziel, maar Die toch weet
Fijn-tastend, door den Schijn heen, juist te voelen, vaak tersnede

Maatschaplijk-fijn begrijpend en, half-lachend, met zijn Rede
Iets meer soms meldend, dan de Meesten 't waagden. 't Diepre Leed
Des harten zet hij, hollandsch, van zich weg, zoodat hij gleed
Over al-diepste Naarheên verder. Zèlf had hij geleden

Niet méér, meen 'k, dan de velen. Och, hij meed den innig-wreeden
Ingrond des Aanzijns. Maar wat zóu dat? Juister dan toen deed
Een Diepre, maar niet Wijzre in 't Zien der vlakke, aldaagsche Zeden

Schetst Hij, wat wij nog kalm-genietend kunnen lezen heden
Terwijl Hij, rad Poëet, Wien verzen fraaie, vlotte ontgleden
Nog me een der Weingen, die niet opgesierd-duf rijmden, heet.

III.

Van Lennep wou niet fel-strak duiken, maar, lijk voel 'k, vermocht
Met ruimen Geest soms iets veel mooiers op 't papier te omlijnen
Dan aangenamen Versvloed, die Hem langs der Rede lijnen
Ontgudsend, als muziek zich uit zijn vingren lichtlijk vlocht,

Zooals piano-tonen, wen de Schepper, vlug, niet zocht
Eigenste Melodieën, niet naar 't Diepst der Ziel met fijne
Begeerte hakend, om te grijpen wat hij heerlijk kwijnen
Hoort in der Achterafste Gronden diep-geheimste Krocht.

Ja, verzen zonder tal, die de altijd-Beezge blijde wrocht,
'k Voel ze áan nog, daar Zijn nooit-banale Binnenstheid bleef deinen
Als vlug-bewogen Beekvloei in der Zon licht-vriendlijk schijnen.

O, hadde in-ernstig Hij der Psyche versten Gloed gezocht
In al Zijn wetend Denken, menschelijke Vreugden, Pijnen
Subliemer waar' hij, maar, diep-puur, was nooit Hij lage of kleine.

De rozen
Huiselijke schets in een bedrijf door Aleida van Pellecom.

Personen:
LUCIE, 24 jaar.
KAREL, haar man, 28 jaar.
ANNA, dienstmeisje.

L u c i e :
Nog thee, man?

K a r e l :
Ja graag, schat.

L u c i e :
Gezellig zoo'n beursvacantiedag, hè? Laat opstaan en lang ontbijten.

K a r e l :
Ja, zoo'n dag is maar een goeie uitvinding, dan komt een mensch nog eens tot rust.

L u c i e :
Ik wou dat je nooit naar kantoor hoefde.... of tenminste niet zoo vroeg, dan konden we elken morgen samen gezellig ontbijten.

K a r e l :
Misschien zouden we het dan niet zoo appreciëeren. Toujours perdrix. Afwisseling maakt 't leven amusant.

L u c i e :
Hoor je nou dat gelach aan de voordeur? Die Anna is toch zoo'n jongensgek. Er kan geen manspersoon aan de deur komen, of ze gichelt er mee. Daar erger ik me zoo aan. Ik geloof niet dat ik haar houden kan.

K a r e l :
Verbied het haar dan.

L u c i e :
Heb ik al zoo dikwijls gedaan. Maar ze kan 't niet laten.

K a r e l :
Ja, de natuur is altijd sterker dan de leer.

L u c i e :
Jij hebt mooi praten. Je hebt geen idee wat een huis-

vrouw te stellen heeft met 't personeel. Er bestaan, geloof ik, geen nette, fatsoenlijke meisjes meer.

K a r e l :
Een beetje lachen en gekheid maken is toch zoo erg niet. Als dat 't eenige is.

L u c i e :
Ik vind dat 't niet te pas komt voor een meisje dat bij nette menschen in betrekking is.

K a r e l :
Ik vrees dat je een beetje ouderwetsch bent op dit punt. Je moet maar denken, als ze een vaste vrijer heeft, zal ze vanzelf wel wat zediger en ingetogener tegen andere jongens worden.

L u c i e :
Ze heeft een vaste vrijer. Of liever, ze is verloofd, want van een vrijer spreekt geen meisje meer. Als je praat van ouderwetsch, dan is dat ouderwetsch.

(Er wordt geklopt)

Ja.... binnen.

A n n a :
Als 't u blieft, mevrouw. Die bloemen hebben ze gebracht.

L u c i e :
Wat een mooie rozen.... Van wie? Is er geen kaartje bij? Nee, alleen maar 't adres: Mevrouw Lucie, Cornelie, Johanna van Reijgersbergen, geboren van Oldengate.... Iemand die me goed kent, m'n voornamen heelemaal juist.... Ik begrijp niet van wie.... Ook de naam van de bloemist staat niet op 't papier... Kende je de jongen die ze bracht, Anna, ik hoorde je zoo lachen met hem?

A n n a :
Nee mevrouw; ik kon hem niet

(af)

L u c i e :
Wat een prachtige rozen, hè? Zulke mooie kleuren.... Zacht-oranje, of zalmkleurig. Begrijp jij van wie die kunnen zijn?

K a r e l :
Van iemand die onbekend wil blijven; dat is duidelijk. Ik denk van één van je aanbidders.

L u c i e :
Maar van wie?

K a r e l :
Dat kan ik niet raden. Je zal zelf 't beste weten met wie je op zoo'n voet van verstandhouding staat, dat je bloemenhulde van hem kan verwachten. Maar ik begrijp dat 't moeilijk voor je is. Je hebt zooveel aanbidders.

L u c i e :
Niet meer dan een andere jonge vrouw die er goed uit ziet, en waar wat leven, wat vuur in zit.

K a r e l :
Waar je mee speelt.

L u c i e :
Ook niet meer dan een andere vrouw.

K a r e l :
Je ziet het gevaar er niet van in.

L u c i e :
Er is geen gevaar bij. Ik mag me toch wel een beetje

amuseeren. Hoe zelden kun jij met me meegaan 's avonds; bijna altijd heb je te werken.

Karel:
Ja, kind; ik moet m'n carrière nog maken; dat is niet zoo gemakkelijk.

Lucie:
Dat geloof ik wel. Maar daarom kun je toch niet verlangen, dat ik avond aan avond thuis zit, en me doodelijk verveel.

Karel:
Er zijn toch ook vrouwen, die 's avonds muziek maken, of lezen, of met vriendinnen praten; ja, god weet wat doen.

Lucie:
Ik ben nou eenmaal niet zoo'n vrouw. Muziek maken doe ik 's morgens; met mijn vriendinnen amuseer ik me meestal 's middags, en dan wil ik 's avonds wel eens iets anders. Van lezen houd ik niet; dat maakt een mensch saai en vervelend. Een mensch leeft niet om te lezen, maar om te leven. Met menschen die veel lezen, kun je nooit eens gezellig praten; je hebt altijd het gevoel dat ze alles beter weten. En dan, die vrouwen waar jij van spreekt, zijn meestal leelijk; of, als ze dat niet zijn, zit er geen fut, geen energie in om van het leven te genieten.

Karel:
Er is veel waars in wat je daar zegt. Maar ik vind, als je nou eenmaal getrouwd bent.

Lucie:
Al ben je getrouwd, dan hoef je nog niet te leven als een non, of als een joodsche vrouw, die uit kuischheid, omdat ze geen andere man dan haar eigen bekoren zal, haar hoofd moet laten kaal scheren.

Karel:
Dat hoeft zeker niet. Maar er is nog een middenweg.

Lucie:
Ik ben nou eenmaal die ik ben. Ik moet kunnen doen waar ik plezier in heb, anders blijf ik niet frisch en vroolijk. Dan word ik saai, knorrig en ontevreden; dat zou je toch ook niet willen.

Karel:
O nee. Ik zie je graag blij en gelukkig, en gun je je genoegens. Alleen ben ik soms bang dat je te ver gaat, dat je de mannen wat te veel het hoofd op hol brengt, in je onschuld, zonder dat je dit wilt.

Lucie:
Daar hoef je heusch niet bang voor te zijn. Ik heb ook eergevoel. Als iemand me te na komt, zet ik hem op zijn plaats. Dat zal ik je bewijzen. Verleden week in de opera gaf Henri, die in de loge achter me zat, me een zoen op m'n rug. Toen heb ik hem zóó laten voelen hoe impertinent ik dat vond, dat hij heelemaal in zijn schulp kroop.

K a r e l :
Zie je, daar heb je 't al. Wat 'n vlegel. Zoo iets moest niet gebeuren; dat moet je voorkomen. Maar jelui vrouwen met je half bloote ruggen lokt 't zelf uit. Als je je maar een beetje minder indecent wou kleeden.

L u c i e :
Als dat nou toch mode is. Je zou toch niet willen dat ik drie modes achteraan kwam, en door iedereen werd uitgelachen?

K a r e l :
Je hoeft toch niet het alleruiterste te kiezen. Ik geloof niet dat iemand je zou uitlachen als je tien centimeter minder gedecolleteerd was. Wil je dat doen, voor mijn plezier, voor mijn gemoedsrust?

L u c i e :
Ik begrijp het verband niet tusschen jouw gemoedsrust en mijn décolleté.

K a r e l :
Kun je niet begrijpen hoe pijnlijk het voor mij is, als ik andere mannen met begeerige oogen naar je zie kijken?

L u c i e :
Hè toe, mannie, wees nou niet jaloersch; dat is zoo burgerlijk, bekrompen, kleingeestig en ouderwetsch. Als je van me houdt, dan moet je me toch vertrouwen. Ik vertrouw jou toch ook. Help me liever eens raden naar het mysterie van die rozen. Als ik van avond naar een bal moest, of jarig was, dan kon ik 't begrijpen, maar zoo, zonder eenige aanleiding.

K a r e l :
Een man stuurt rozen aan eene vrouw als hij vues op haar heeft.

L u c i e :
Ja, als zij niet getrouwd is.

K a r e l :
Of uit ridderlijke dankbaarheid, als ze hem een klein beetje geluk gegeven heeft.

L u c i e :
Geluk? Wat noem je geluk? Een beetje geflirt?

K a r e l :
Dat hangt er van af, hoe die man dat heeft opgevat. Hij kan er iets serieus' achter gevoeld hebben.

L u c i e :
Och kom. Welke man is er nou zoo onnoozel?

K a r e l :
Misschien heb je tegen één van je vrienden geklaagd over mij, en over de decepties van je huwelijk. Daar vindt een man soms het motief voor een nieuwe liefde in.

L u c i e :
Onzin. Dat doe ik nooit. Ik spreek nooit over jou, tegen niemand.

K a r e l :
Nou kind, ik zal 't je maar zeggen Die rozen heb *ik* je laten sturen.

L u c i e :

(verbaasd en teleurgesteld)

Jij? Och. Is 't heusch waar?

K a r e l :
't Is heusch waar.

L u c i e :
Zóó maar? Zonder aanleiding? Dat heb je nog nooit gedaan in de vier jaar dat we getrouwd zijn. Acht April is 't vandaag; er is geen enkele herinnering aan die datum verbonden. Ik kan 't niet gelooven, omdat.... ik.... 't.... niet.... begrijp.... 't Is maar gekheid, hè?

K a r e l :
't Is op mijn woord van eer de waarheid. Geloof je 't nou?

L u c i e :
Ja, dan geloof ik het.

(Op matten toon)

Dank je wel, schat; ik vind 't erg lief van je.

K a r e l :
Ik geloof dat je er een geheime bedoeling achter zoekt; is 't niet?

L u c i e :
Ja.... ik weet niet.... ik voel dat er iets achter zit.

K a r e l :
Dat is ook zoo.... dat voel je goed! 't Is zoo iets als een proefballon. Misschien was 't beter als ik 't je niet vertelde, maar ik kan nou eenmaal geen geheimen voor je hebben. Ik zal 't je vertellen. Ik had in een Engelsch Magazine gelezen van een man die zijne vrouw anoniem rozen stuurde, en uit de manier waarop zij daarop reageerde, opmaakte of zij hem ontrouw was. Toen dacht ik, dat wil ik ook eens probeeren.

L u c i e :
Ik vind 't eigenlijk niets aardig. 't Is niet fair.

K a r e l :
Niet heelemaal, nee, daar heb je gelijk in. Je moet 't maar als een grap opvatten, en er niet boos om zijn. 't Was goed bedoeld, en ik heb er ook geen spijt van, want ik weet nou dat je me nog trouw bent; nou is alles goed.

L u c i e :
Dat hadt je toch ook op een meer faire manier te weten kunnen komen; ik houd niet van achterbaksche manieren. Je moet me gelooven, als ik zeg dat 't zoo is.

K a r e l :
Zeg nou is oprecht, kind, denk je, dat je, als 't niet zoo was, 't mij dan bekennen zou?

L u c i e :
Denk jij niet, dat je, door mij zoo te wantrouwen, me moedwillig drijft tot iets waar ik anders niet over zou denken?

K a r e l :

Dat is geen antwoord op mijn vraag. Toe, laten we er niet meer over kibbelen. Ik ben veel te blij dat alles goed tusschen ons is. Het is toch ook een bewijs dat ik veel van je houd, als ik bang ben iets van je te verliezen.

Lucie:
Misschien wel. Maar vertel is, waaraan heb je gemerkt dat ik je niet ontrouw ben?

Karel:
Ik geloof dat 't beter is, er niet verder over te praten;

anders ga je er misschien over piekeren. 't Is trouwens niet zoo eenvoudig; de man had er een heel systeem voor uitgedacht. Ik wil je alleen vertellen, dat er één oogenblik was waarin je niet zei wat je dacht; toen heb ik even getwijfeld. Dat was toen ik zei, dat de rozen van mij waren.

L u c i e :
Omdat jij zoo eerlijk de waarheid hebt opgebiecht, wil ik 't ook doen. In dat oogenblik heb ik aan jouw trouw getwijfeld. Elly Berg, die met haar drie huwelijken en twee echtscheidingen veel ervaring van trouw en ontrouw heeft, zei me laatst, dat eene vrouw op haar qui-vive moet zijn als haar man haar ongewone, buitensporige attenties gaat bewijzen. Dat is meestal het teeken dat zijn geweten niet heel zuiver is. Hij zoekt dan het juiste evenwicht te vinden, door, waar hij aan één kant tekort schiet, aan den anderen te overdrijven.

K a r e l :
Ha, ha, ha. Heel slim bedacht. Ik zal 't onthouden. Maar in dit geval kwam 't niet uit. Ik ben geen man voor meer vrouwen; ik ben veel te veel gesteld op mijn gemoedsrust. Eén vrouw, en dan nog een als jij, vind ik juist genoeg.... Zeg is eerlijk, schat, vind je 't niet een teleurstelling voor je, dat *ik* je die rozen gaf, en niet een ander, een vreemde? 't Is zoo prozaïsch, hè, van je eigen man?

L u c i e :
Och nee, dat niet; alleen wat vreemd; ik moet eerst nog wennen aan de gedachte.

K a r e l :
Jawel; vrouwen kunnen nou eenmaal niet leven zonder poëzie en romantiek. Als ik niet gezegd had dat ze van mij waren, was je er over aan 't fantaseeren gegaan; je hadt er stellig een heele roman aan vast gedroomd, vol subtiele, ondefiniëerbare gevoelens en verheven gedachten. Beken 't maar; vin je 't niet een nuchtere oplossing?

L u c i e :
Ik zal je precies zeggen hoe ik 't vind. Ik had werkelijk even 't gevoel, of ik uit de wolken viel. 't Was of ik avontuurlijk aan 't rondzwerven was, in gedachten, en toen je zei dat ze van jou waren, kreeg ik 't gevoel of ik in een veilige haven landde, bij jou.

K a r e l :
Dat vind ik lief. Zou je nou, ook voor je eigen bestwil, voortaan maar niet liever in de veilige haven, bij mij, blijven, en, ten minste in werkelijkheid, want droomen en fantaseeren mag je zooveel je wilt, niet meer op avontuur met andere mannen gaan?

L u c i e :
Dat kan ik niet beloven. De natuur is toch altijd sterker dan de leer. En ook.... als ik altijd in veilige haven bleef, zou het gevoel van veiligheid veranderen in verveling. Alles bestaat in tegenstellingen. Ik moet er af en toe eens uitvliegen om de veiligheid te kunnen appreciëeren.

K a r e l :
Zal ik dan altijd in angst moeten leven je te verliezen? Ik ben zoo bang dat je meegesleept wordt in een of ander avontuur eer je het zelf merkt.

L u c i e :
Maak je toch geen zorgen vóór den tijd. Als dat zoo zijn moet, kan toch niemand er iets aan doen.

K a r e l :
Je hebt me voor de wet trouw beloofd.

L u c i e :
Wat is een dooie wet bij het levende leven? Trouw of ontrouw hangen toch niet van mijn wil af. Wat heb je aan uiterlijke trouw als ze innerlijk niet meer bestaat? Je wist toch, toen we trouwden, dat je in den tegenwoordigen tijd maar zelden meer een huwelijk voor de eeuwigheid sluit.

K a r e l :
Daar heb ik nooit aan gedacht.

L u c i e :
En als je er aan gedacht had, zou je dan niet met me getrouwd zijn?

K a r e l :
Natuurlijk toch wel.

L u c i e :
Nou dan. Schik je dan in je zelf gekozen lot.

K a r e l :
Je hebt gelijk. 't Is niet anders. Wat ben je toch verstandig. Je weet alles veel beter dan ik. Wat heb ik 't toch gelukkig getroffen, niet alleen een lieve, mooie vrouw, maar ook een knappe, wijze. Kom hier, schat; vergeef me maar; ik zal je voortaan vertrouwen.

De dobbelsteen en het dobbelspel, in de litteratuur en de historie door A. Hallema.

In de volgende regelen wensch ik U iets te vertellen van den oorsprong van den dobbelsteen, het spel, dat er mee gespeeld werd in z'n eindelooze variaties en den dobbelaar, die doorgaans het beklagenswaardig slachtoffer van dezen zijn hartstocht werd. Ontwaakt het roofdierlijke instinct in den mensch en wordt hebzucht de drijfveer bij zijn spel, paart zich daaraan nog de eerzucht, dan krijgt dat spel als vorm van ontspanning en recreatie een bedenkelijk karakter. Dat betoogden in de Middeleeuwen onze moralisten reeds, als nu deze dan gene onder hen den mensch van hun tijd voorstelde op het hellend vlak, waartoe het spel des duivels hem medegevoerd had: ‘Dese sonde (t.w. gulzigheid) verleydt den mensche van daghe te daghe vorder van gode ende in meerre sonden ende scanden. Want eerst wort een mensche een tavaernvolgher (kroeglooper, herbergbezoeker); *dan beghint hi te dobbelen;* dan vercoept hi sijn erve of sijn have; dan wort hi een kelre lewe (drinkebroer) ende een poytier (vagebond, zedeloos mensch) ende te male een boeve of een dief ende steelt ende laet hem hanghen; dat ist ghelach, datse dicke betalen; of die hem stelens hoeden; dat worden moutvlyeghen (bierdrinkers), byerleersen (bierbuiken) of dronckenbouts: dese gaen staren als verdroncken calver ende en doghen gode noch der werlt. Si sijn hoer naesten een verdryet aen te sien. Aldus en coemt van gulsicheit niet veel goets, mer ontellike veel quaets.’

Hier is Jan van Rode uit het klooster van Zeelhem bij Diest aan het woord, die in 1408 in een vloeiende vertaling onder den titel van

‘Des Coninx Summe’ Pater Lorenz' ‘Somme le Roi’ als een spiegel van ondeugden en deugden zijn landgenooten voorstelde. Ook hij achtte de hebzucht, zijnde de gulzigheid naar het geld en goed van anderen, als een der eerste en voornaamste beweegredenen tot het spel. En dit kansspel op zich zelf was voor hem een der trappen naar beneden, den zedelijken ondergang des menschen. Elders luidt het ‘Gulsicheit is die visscher vander hellen, die den visch mitter kelen vanghet aen die anghel sijnre henghelroeden, die naden ase so ghierlic grypen, dat hem hoor lijf cost.’ Duidelijker behoefde het niet gezegd te worden, waartoe de begeerte naar het dijn al niet voeren kon. En deze begeerte kon door het spel aangewakkerd zoo al niet bevredigd worden!

Dat de taveerne er wel het meest toe bijdroeg, om die verwenschte heb- en speelzucht voedsel te verschaffen, getuigt dezelfde welversneden pen op een andere plaats, waar zij speciaal het verkeerd gebruik der ‘tavernen’ aan de kaak stelt, ‘die die fonteyne(n) ende eerste oerspronc’ van de hoofdzonden waren: ‘Die taverne is des duvels scole, daer sijn discipulen vlitelic in studeren, ende het is properlic sijn capelle of kerke, daermen hem dach ende nacht in dient ende daer hi sijn miraculen doet, als sulken haer toe behoert, als die duvel is..... so hoertmen in des duvels kerke callen van droncken drincken ende van boeveriën, van alre ydelheit. Ende wat waendi, dat men daer leert? Zweren ende versweren, vloeken, scelden, achtersprake, lieghen, dryeghen, *dobbelen, tuusschen* (valsch spelen), ontrekenen (valsch rekenen), kiven ende vechten. Dat sijn die missen ende die ghetiden, diemen daer doet ende hoert doen’.[1)]

Vooral tegen het misbruik der valsche spelen in de herbergen kantte zich ook deze schrijver, omdat dit juist aldaar aangeleerd werd, hetgeen een paar eeuwen later in onze schilderkunst opnieuw tot uiting kwam, getuige het werk van Adriaen van Ostade: ‘Mitten cortsten ghesproken, inder tavernen scyet luttel goets ende veel quaets, wantmen blasphemeret god dicke inder tavernen, men vecht daer dicke in, *men leert daer den luden thoer ontuusschen mit quaden spelen,* men leert daer stelen ende moerden ende quaetheit, ja menich dootslach is dicke inder tavernen ghescyet.’

De Protestantsche predikanten der 17e eeuw volgden ten opzichte

1) Vgl. verder Dr. D.C. Tinbergen, Des coninx summe, Leiden 1902 (Bibliotheek van Middelned. Letterk.). Dezelfde, Des Coninx summe, Acad. Proefschr.

van dit soort vermaningen en waarschuwingen getrouw het voorbeeld der 15e eeuwsche zielzorgers van de Katholieke Kerk, ja de stem van genen klonk mogelijk nog dreigender: de dobbelaar zou ongetwijfeld ‘met glôende dobbelsteenen in de helle moeten dobbelen.’ In hun oogen was het de ongeloovige zondaar, dissendent en antichrist, welke alleen aan het vermaledijde kans- of dobbelspel zijn hart en ziel had verpand: ‘Isser hier en daar een voor het lotspel, 't is een papist of een wereldsch mensch, die met den bijbel niet tedoen heeft.’ Hoe eenzijdig en onlogisch de gedachte was, die aan deze uitspraak ten grondslag lag, bewijst èn het voorgaande èn hetgeen nog volgt. Doch de spelers gingen lustig hun gang tot in de kabinetten onzer vorstelijke hoven en binnen de salons der Hollandsche aristocraten toe, zoodat de vaderlandsche blijspeldichters evenals hun kunstbroeders van het palet menige spelende groep tot model hunner artistieke uitingen konden nemen:

> ‘Als ze in de kroege dorsten om zes schellingen speelen een verkeertje of een triktak,
> Dat de ouwers selver om sulcke guyts banckroet moeten spelen
> Of na Vyanen gaen, of na Kuylenburg, om een ongeluck te heelen,’

of, wat de poëet ook zou kunnen vermeld hebben, hun ‘wittebroodskinderen’ ten einde raad in het willige tucht- of rasphuis ter opvoeding en verbetering bestelden. Een ouderwetsche ‘correction paternelle’ dus.

Een ander beschouwt het geval minder melancholiek, noteert het meer als uiting van den geest zijns tijds:

> ‘Wandel langs de winkels, daar ze tappen,
> Ei, luister! luister! hoe die tiktakschijven klappen,
> Den taarling rolt, en hoe, elk ogenblik, twee, drie
> Of viermaal wordt geschreeuwd: dat's fa, al wat ik zie!
> Het zijn geen deuvikken, die ze op het speelbord zetten,
> Maar daalders, dukatons, dukaten, pistoletten,
> En vrij wat meerder als men heeft in zijnen zak,
> Want ros en wagen hangt somwijlen aan één smak!’

Hoe zou dat worpspel den afstammeling der speelzuchtige Ger-

manen trouwens door predikant of priester afgeleerd kunnen worden Doch wij zijn reeds te ver gegaan in den loop der gebeurtenissen, om ter inleiding onzer beschouwingen over de excessen en beteugeling der speelwoede U den oorsprong des dobbelsteens te verhalen naar aanleiding van een weinig bekende Middeleeuwsche legende, waarin natuurlijk ook weer Heer Satan de hoofdrol speelt.

‘Here, ic wil u seggen een
Van desen sescantighen steen:
Ist dat ghijen wilt condighen,
Men sal daer alte seer in sondighen,
Bij Gods cruys ende bloet, ghij lieget!
Die ander sal weder seggen: sieget!
Dat vallen duvel op dijn longe werme,
Du hebbes onrecht, bij Gods hart ende derme!’

Wel mocht de Booze tot zijn eersten leerling in het spel met den teerling zeggen: ‘Het wordt gedaen, ende verstaet wel mijn lere, want daer sal menich mensche om onteert worden, dat weet ic wel, want quader spel en sach noyt man. Ghij sult maken een viercant figuere, die sal hebben ses siden, ende dat sal heyten *een dobbelsteen.*’ Met dit middel zou die duvel vander hellen den mensch het wapen in de hand geven, waarmee hij God zou kunnen vertoornen en werd dus aan het volgende verzoek voldaan:

‘O lieve broeder! gheeft mij raet
Ende siet hoe mij God heeft versmaet,
Ende is gae hier vast overdencken
Hoe ic best God weder mochte krencken.’

Het hier bedoelde Middeleeuwsche sermoen over den dobbelsteen is van den volgenden inhoud. Er was in de stad Rome een senator, die van God niet wilde weten en zich tot vriend des duivels had verklaard. Lichamelijk was hij zeer bezocht met de ziekte der melaatschheid, welke zijn uiterlijk afzichtelijk en wanstaltig had gemaakt, ‘dat men sijns geliken int lant niet en vant van lelicheden.’ Dit had zijn toorn jegens God nog meer aangeblazen, zoodat hij Diens geboden verachtte, den strijd met den Onzienlijke aanbond

uit verkropte woede wegens zijn mismaaktheid en de ongeneeslijke ziekte, welke zijn leven vergalde en hem met een bitter einde bedreigde. Met zijn omgeving mocht hij geen contact zoeken, de menschen schuwden hem uit oorzake van zijn kwaal en dies trachtte hij God te beleedigen, Wien hij het weet, aldus door de wereld versmaad en veracht te zijn. De gelegenheid daartoe en het middel daarvoor zouden hem weldra geboden worden.

Eens op een eenzamen tocht in het veld, 'want sijns geselscaps en begheerde niemant', ontmoette hij den duivel in de gedaante eens mans, die hem op vleienden toon aldus toesprak: Heere! ic ben u vrient, ende daer toe heb ic u seer lief. Mer des en vervaert u niet van mij, ick sal u seggen wie ic ben. Ick ben die duvel vander hellen, ende ic sal u een dinck leren ende wisen. Ist, here! dat ghij dat doet, ghij sult daer Gode mede doen oneer ende laster, ende allen diet hanteren, dat weet ic wel. Ende also langhe als die werelt staet, soe salmen sijn bloet, sijn sweet, sijn pijn, sijn passie, sinen bitteren doot, ende sijn Moeder vermaledien, versweren ende lasteren verre ende na, ende alle heylighen vant hemelrijck sullen daer onweerdelick met oneer vermaent weerden.'

Dat was juist de kans, waarop de 'viant Gods' al zoo vaak gewacht had en zijn reeds lang bestaande vriendschap met den Satan zou door het aangrijpen van deze kans voorgoed bezegeld worden. Hij was dan ook aanstonds bereid, om op het voorstel des Boozen in te gaan: 'Leert mij, lieve Broeder! dat ic wil aen gaen!' De lieve broeder, verheugd zoo spoedig geslaagd te zijn in het vangen van zijn prooi, gaf nu den volgenden raad. Het middel in de hand des menschen om God te vertoornen zou bestaan in een kubusje, waarvan ieder der zes zijden de indrukken en merkteekenen des Satans zouden dragen en waarvan de symboliek een bepaald eenig Middeleeuwsch karakter draagt. De stigmata van den Heiland zijn er mee te vergelijken, al is het dan in een anderen zin en naar den Middeleeuwschen uitleg.

Op de eerste zijde zou één stip heeten een aas, zulks ter versmading of verwerping van Gods eeniggeboren Zoon. Naar beneden aan den linkschen kant volgt daarna de plaatsing der twee oogen, die den naam kregen van 'doys' of 'deuz', tot oneere van God en Zijn gebenedijde Moeder, de Maagd Maria, beiden onwaardig en lasterlijk gehoond en gesmaad. Zoo voortgaande komt daarna de

beurt aan de ‘drie’ op de voorzijde, zijnde een ‘troy’, de verwerping der Drie-eenheid Gods in één Natuur, Vader, Zoon en Heiligen Geest bedoelende, de aanranding van het gronddogma des christendoms, de verwerping van den eeuwigen Vader, uit Wien de Zoon voortkwam en door Wier goddelijk beminnen de Heilige Geest Zijn oorsprong kreeg, in zich sluitende.

Aan de tegenovergestelde zijde moest de ‘vier’ geplaatst worden, ‘quatter’ geheeten, verbeeldende de vier Evangelisten, die het Leven des Heeren hadden beschreven, doch wier getuigenissen natuurlijk werden ontkend door de gebruikers van den dobbelsteen. Vervolgens kreeg de ‘vijf’ zijn plaats aan de rechtsche, opstaande zijde met den naam van ‘Synck’ (cinq), ter aanduiding dat men voortaan bij het gebruik van den steen de stigmatisatie des Heeren moest loochenen, en verwerpen, dat Hij de vijf heilige wondeteekenen ontvangen had als uiting der ondraaglijkste lichaamssmarten ter wille van onze zonden. En eindelijk aan de onderzijde juist tegenover de één kwam de ‘zes’ te staan, om daarmee te kennen te geven, dat Gods grootsche scheppingswerk in zes dagen niet gemaakt werd, noch dat hemel en aarde met al dat daarop en in leeft Zijner handen werk was.

‘Ende aldus sal dit spel volmaect sijn, ende sal heyten een *dobbelsteen.* Ende weet, dat met desen spele Gode ende sijn Moeder seer mede geonneerd (veracht, vervloekt) [ende] versworen sullen worden, ende allen santen ende santinnen, ende menich mensche sal daer om aengaen ende beghinnen sulcke saken, daermen om sal raybraken ende hangen ende menigerwijs doden ende verdoen.’

Het zijn dus bijna dezelfde woorden als die van zijn tijdgenoot Jan van Rode, waarin deze sermonist de misdadige gevolgen van het misbruik van den dobbelsteen hult en hij waarschuwt er nog het meest voor met het oog op de verbreking van het gezinsleven en de uithuizigheid der vrouwen met den aankleve daarvan: ‘Menich man ende wijf sullen daer om ziel ende lijf verliesen ende te scanden comen, ende menighen man salmen daer om verslaen, ende het sullen voel vrouwen sitten hier om int bordeel ende in ghemeyn gaen, die anders souden leven in eren ende in vredicheyt; ende hier om sullen rike heren vercopen haer lant, huys ende hoff, ende ander lude haer goet tontweldighen, ende menich mensche sal daer oock naeckt om lopen, die hem te voren metten sinen solde

hebben beholpen.' Dit zouden de gevolgen zijn van het hanteeren der dobbelsteenen.

Al deze kwade gevolgen zouden veroorzaakt worden door het kleine middel, dat teerling heette en dat de Heidenen reeds eeuwenlang als 'alea', 'talus', 'tessera', etc. hadden gebruikt tot velerlei doeleinden, maar 't welk nu onder de Westersche Christenheid als nieuwe uitvinding van den 'boossen viant' in onze litteratuur werd voorgedragen tot afschrik en ter waarschuwing. Want hoe gemeen de Duivel met zijn import van het nieuwe artikel handelde, blijkt wel hieruit, dat zijn goede vriend binnen het jaar niet mocht gewagen van 'al dat ongheval, dat vanden dobbel comen sal.'

Verheugd over het hem toevertrouwde geheim, bereidde 'des duvels vri knecht' met zorg zijn plannen voor, om den dobbelsteen in groot aantal onder de menschen te brengen naar het hem door zijn valschen Meester voorgeschreven model: 'want hi maecte den dobbelsteen als hem die duvel geleert hadde.' En de menschen, hoe blij waren zij op hun beurt ook door den Leugenaar van den beginne opnieuw te kunnen worden bedrogen: zij namen gretig een nieuw middel tot hun verleiding aan, waarmee God zou worden vermaledijd en onteerd door Zijn schepsel.

Niet zonder reden was daarom de vermaning van den sermonist aan het einde van zijn betoog: 'Hier om dan, du yeghelick kersten mensche! scouwet dit ambocht ende bose spel van desen dobbelsteen; want hij en is soe wetens niet noch soe goet meester, wie dat voel pleecht, hem salder int eynde aff misschien. Ende God, onse lieve here, sallen daerom seer haten ende sal hem uut sijn hemelrijck sluyten; daer ons moet voorbehoeden ende bescermen die Vader, die Soen, die heylighe Gheest!'

In 't voorgaande klonk de stem der Goddelijke wetten tegen het steeds voortwoekerend kwaad des dobbelspels, laten we thans die der menschelijke wetten beluisteren.

Want spijt deze vermaningen der geestelijken gedurende de 15de eeuw, - wij gaven ze reeds van een tweetal in vertoog- en sermoenvorm, die nog gemakkelijk met de uitspraken van andere 'clercken' zijn aan te vullen -, bleef het volk in zijn breede lagen verzot op den worp met den teerling. Dit wijzen eerstens de vele volksgedichten uit, daarvan getuigen wijders en in nog sterkere mate de

diverse rechtsbronnen der steden, de laatste op zulk een interessante wijze, dat we daardoor in nauw contact gebracht worden met de toenmalige volkszeden en -spelen. Terwijl ook in dit opzicht aan den eenen kant een Heraclitus de menschelijke dwaasheden betreurde of nog erger er om weende, stond er anderzijds een Democritus gereed, bij wien ze den lach opwekten. En om met Schiller te spreken:

> ‘Was unsterblich im Gesang soll leben
> Muss im Leben untergehn.’

Nu nog in gewijzigden vorm in onze moderne studentenliederen, voorheen niet minder duidelijk, vaak wat groffer en dubbelzinniger in de zangen en prologen der scholares vagantes, goliaerden, filii discipuli Goliae, of bij ons gewoonlijk Aernouts en Everaerts broeders geheeten[1)]. Zij vereenigden zich met of gingen schuil onder de kinderen des volks, die tevreden waren voor de uitoefening van wat zij hun ‘beroep’ geliefden te noemen met de meeste sobere kleeding, waarbij echter niet mochten ontbreken:

> ‘Noch Twee Teerlinghen, seg ick goet ront
> Oook te draghen eenen heusschen mondt,’ waarmee ‘zij bedreven
> lodderlijck spel,’

om te eindigen met de aan het dobbelspel ontleende terminologie:

> ‘Ic spel v quater cincq met eenen veerse’,

of:

> ‘Ic spel u deux aes met chijs asen.’

Ja, onder deze orden van rabauwen was het dobbelspel de eenige afleiding, waarvan zoo'n snaak bv. het volgende vertelt:

> ‘Als ick dan coome in een Taveeren,
> Al dat ick hebbe, moet ick ontbeeren,
> Dan comen de Teerlinghen int breede
> Die seggen mijn: stelt v in vreede

1) Vgl. Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde, dln. 38 en 39, afl. 2; 1, 2.

Ende set v neder, ghy goede gheselle fijn
Om wt te trecken alle de kleederen dijn,
Want den Teerlingh is van sulcker aert
Dat hij noch geldt noch kleederen en spaert,
Verstaet ghy der Kanse niet, speelt met de Kaert.'

Was het wonder, dat in zulk gezelschap 'Hol-kake, Ruymschotel, Tijt-verlies, Schaemt v niet, Druyp-neuse, Vroegh-bedorven, Grooten Hongher, Selden-sat, Droogh-pot, Spil-penning, Onbescheyden, Klipper-tant, Sonder-werck, Sonder geldt, Achterder Haghen, Spaert niet, Leghen waghen, Deur-slagh' de typen waren, die door hun verslaafdheid aan het spel wel genoodzaakt waren 'sinte Maghers Wet ghetrou' te blijven, doch

'Daer waren noch meer broeders met hopen
Ic kanse niet noemen, al sie ickse loopen',

die allen hierin overeenkwamen, dat zij zich op voorbeeld van den 'jonghen Aernout' al vroeg begaven

'Tot kooten, tot dobbelen, ende tot speele'.

Want hun 'leer' bracht mee, dat ze allen eens de kans kregen. Was er niet voor hen een schoone beschrijving te boek gesteld 'Van 't Luyelecker-landt, twelcke is een seer wonderlijck, ouer schoon ende costelijck Landt, vol van alder gheneughten, ende wellustighheeden. Ende is nu eerst gheuonden int Jaer doemen schreef duysent Suyckerkoecken, vijfhondert Eyer-vladen, ende ses en veertich gebraeden Hoenderen, in de Wijnmaent, doe de Pastyen wel smaeckten.' En voorzeker was het voor de Aernoutsbroederen 'seer ghenoechlijck om te lesen', dat in deze schoone landstreek 'in noort-hommelen, dwars op dese syde, na by die Galghe, drie mijlen door lange nachten', als wet gold: 'Ende isser yemandt die zijn geldt soo gantsch ende al in den grondt verspeelt, verdobbelt, vertuyschet ende om den hals ghebracht heeft, die ontfangt het terstond dubbelt wederomme'.

Vandaar ging het naar elders met den bekenden 'Langhen Waghen' waarop de 'licht-gheladen Vracht van alderhande volcxken' of met 'die blauwe scute', waarin de 'verloren kinderen',

lichtmissen van allerlei slag, ‘quistgoedekens ende deurbrenghers’ zich ook gedurende de reis bezig hielden met de kaart of den teerling:

‘Den Langhen Waghen zal ghaen varen,
Haest v allen, die mede sullen rijden
Ghy roeckeloose vander Milaer banck
Voert v kleederen in lombaerdijen,
Want Hasaert verlost u van 't gheklanck
Nauwelijcx en suldy smorgens houden een blanck.’

Daarom moesten zij in ‘Der dronckaerts Lied, sotte Benedicite ende Gratias' ook bekennen, dat het eind van 't liedje was betalen of wel de kans loopen, er op hardhandige manier uitgezet te worden. Maar desondanks hielden zij vast aan het spel. Of de duivel dus ook juist gezien had, toen hij dit machtsmiddel ter verleiding van den zwakkeling zoowel als den sterke aanwendde:

‘Quoniam, ende oft wy vervoeren
Dat wy de teerling wouden roeren,
Wat holp ons vloecken en zweeren, Supet omnes Deo,
Wat hulp onse vloecken en schelden
Den Wijn moeten wy doch verghelden,
Wy en ghewinnen daer aen selden, Omnes fines terre,
Ons weert neemt aen gheen mes noch zweert
Ten zy dan driemael het gheldt weert, Ipse conspicit.’[1)]

En hoe hebben de wereldlijke overheden gereageerd op de hier in 's volks eigen woorden gedemonstreerde volksziekte van het verdobbelen? Op een wijze, welke ons nog het allerbest leert, hoe diep het kwaad gedurende de 14e tot de 18e eeuw wortel geschoten had, hoe moeilijk het uit te roeien zou zijn, hoe verspreid het was over gansch de Nederlanden en met welke middelen men allengs van het

1) De meeste dezer citaten zijn ontleend aan het bundeltje ‘Veelderhande Geneuchlijcke Dichten, Tafelspelen ende Refereijnen’, van 1600, (hoewel het meerendeel der stukken veel ouder is), opnieuw uitgegeven door de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, 1899.

spel met den teerling een geheele groep van kans- of hazardspelen had gemaakt. Beperken we ons alleen tot de Noordelijke Nederlanden en nemen we zoo hier en daar een steekproef uit de rechtsboeken van de Westfriesche steden en dorpen als Hoorn, Enkhuizen, Grootebroek, Westwoude, wat de Hollandsche betreft uit die van Gouda, voor Brabant uit die van Breda en Steenbergen, voor het midden en noorden des lands uit die van Zwolle en Harderwijk, dan mogen die gegevens voldoende zijn om te illustreeren, hetgeen we reeds hiervoor vaststelden, dat ‘daer menich mensche om onteert sal worden, want quader spel en sach noyt man’,

Over 't algemeen volgde de stedelijke overheid de gedragslijn, vooral in de 15e en 16e eeuw, om het spelen met den dobbelsteen rechtstreeks te verbieden en het alleen toe te laten op bepaalde hoogtijden. Elders had de stad van haar promotor het recht gekregen dobbelscholen te houden, waaronder moet verstaan worden een gelegenheid of localiteit om er te spelen met den teerling, een jeugdvorm van de moderne speelbank dus, waar het spel aan vaste regelen was gebonden en de ‘dobbelmeester’, als ambtenaar belast met het toezicht op het spel, fungeerde als stedelijk ambtenaar, hoofd van het speelhuis. Hij kon de ‘dobbelcore’, boete op het ongeoorloofd dobbelen, toepassen, moet voor de stad het ‘dobbelgelt’ innen, keek de ‘taerlingen’ en ‘dobbelberten’ na ter voorkoming van valsch spel en kon den toegang weigeren aan verdachte personen in de ‘dobbelinge’. In dergelijke gevallen trok de overheid dus voordeel van de dobbelwoede des volks, hetgeen tevens de localiseering van het spel in de hand werkte, zeer zeker een goede maatregel om de speelzucht te beperken en troggelarij te weren. Buiten de bestaande publieke ‘dobbel-’ of ‘quaeckscolen’ mocht mede in het belang der stedelijke financiën niet gedobbeld worden. Eerst tegen het einde der 15e eeuw werd men overtuigd van het onzedelijke karakter dezer belasting en werd zij opgeheven tevens met verbodsbepalingen omtrent het z.g. ‘vrije dobbelen’. Want waar het aanvankelijk nog toegelaten werd, ging het dobbelen zulk een omvang aannemen, dat keur op keur noodig was om den ondergang van tal van speelzuchtige lieden te voorkomen. Dit hielp echter nog niet voldoende, want het ‘rammelen der steenen’ noodzaakte menigeen zijn geldbuidel niet alleen binnenst buitenst te keeren, doch toe te

laten, dat hem de kleeren van het lijf werden gerukt en dat hij dus naakt uitgeschud uit het speelhuis op straat werd geworpen, gelijk de verloren zoon in onze Nederlandsche Volksboeken wedervoer:

‘Orsa Weerdinne ghy siet hoe 't gaet
Met mijns Jonckers staet
Nochtans om te verlaten (betalen) de somme
Van 't ghene dat hy verteert al omme
Met spelen ende met vrouwen triumpheren
En sal hy 't ghelt niet moghen fineren (verkrijgen)
Maer hy is noch wel in 't habijt
Uwen ghast dit adverterende zijt
En al naeckt doet hem ontcleeden
Dan laet hem loopen, dat hem moet geleeden
Den duyvel vander hellen.’

Tegenspartelen hielp niets, de ‘roeckeloose’ had slechts zichzelf te verwenschen met zijn ongeluk:

‘Vits bloet silverwerck ende t' ghelt
Is al verspeelt ende verteert met de vrouwen.

Och wat heb ik ghestroyt, gheschint (mij zelf tot schande gebracht),
Ick machwel heeten t' verloren kint
Ende van elcken versteken (uitgestooten) zijn.’[1)]

Aan 's graven hof in het gezelschap der vorsten zoowel als in 's graven steen onder de boeven, die tot lijf- en levensstraffen waren veroordeeld, in de kasteelen der ridders zoowel als in de binnenhuizen der poorters werd het spel met de steenen op den duur onmisbaar. Van het eerste vertellen u diverse posten in de thans ten deele uitgegeven Grafelijke Rekeningen, terwijl de gevangenen in hun kerker al of niet mochten spelen naar gelang de instructies der cipiers ten dezent verbodsbepalingen behelsden of misten.

Eén voorbeeld slechts uit de vele. De instructie voor de Haar-

1) Vgl. Historie van den Verloren Sone, ed. Dr. G.J. Boekenoogen, Leiden 1908. (Nederlandsche Volksboeken XI.)

lemsche strafgestichten verplichtte den dienstdoenden cipier het spelen met teerlingen, ‘met quaert spelen, met andere verbooden of ongeoorloofde spelen’ door de *gewone* gevangenen in de inrichting onder zijn beheer te beletten, doch een weinig democratische uitzondering op dezen regel werd gemaakt ten behoeve der *‘poorters van eeren’,* die gevangen waren, ‘om scult of bor(ch)tocht, de welke zouden mogen speelen metter voorscreven spelen *om den wijn, zonder meer’,* dus niet om geld. Al waren zij echter toegelaten voor civiele gevangenen in tegenstelling met de crimineele, wien alle spel in de Haarlemsche gevangenis verboden was, toch was deze bevoorrechting in onze oogen een vorm van klasse-justitie. En evenals de oude Germanen, waarvan Tacitus zulks reeds opmerkte, verdeelde de Middeleeuwsche ridderschap tot diep in den Nieuwen Tijd haar ‘belangstelling tusschen toernooi en jacht, en het dobbelspel, en als het geld verspeeld was, gaf de krijg altijd kans de beurs weer te spekken’. (Dr. G.J. Dozy). Doch het volk, de burgers in de stad, de landlieden ten platten lande, konden hun verliezen niet zoo gemakkelijk weer goed maken en daarom moesten de stedelijke overheden er tegen waken, dat er òf niet te veel verspeeld òf in 't geheel niet gespeeld werd.

Van den eersten maatregel treffen we een voorbeeld aan in het *Zwolsche* stadboek, dat aldus luidt: ‘Item enich man of vrouwe, burgher of gast, die dobbelt binnen onser stad vriheit hogher dan twee groetwaert biers[1)] tot eenre tijt, of in der wijntaueerne hogher dan een take wijns[2)] tot eenre tijt, of creyede of mummede of quakede of in dat vat speelde[3)] of enigherhande spel speelde, dat an ghelt droeghe hogher dan uoerscreuen is sonder arghelist, die uerloeren elc teghen die stat also menichwerue als sie dat deden hondert scillinghe.’ Een zelfde boete verbood aldaar het spelen vóór of na zonsopgang alsmede de inning langs gerechtelijken weg van speelschulden. In *Alkmaar* mocht er slechts met teerlingen en dan om geld gespeeld worden ‘drie dagen op den vastelavondt’.

In de *Goudsche* keurboeken[4)] dateeren de oudste verbods-

1) Ter waarde van 2 groot.
2) Kleine wijnmaat.
3) Verschillende soorten van het dobbelspel, nl. spelen met craeybecken, met mommen, teerlingen van onderscheiden makelij, en op een quaecbert of triktrakbord.
4) Rechtsbronnen der stad Gouda, ed Mr. L.M. Rollin Couquerque en Mr. A. Meerkamp van Embden (Oud-Vaderlandsche Rechtsbronnen, 2e reeks, XVIII).

bepalingen omtrent het ‘vrije dobbelspel’ van 1488 en zij vooral zijn het, die op een buitengewone variatie in het dobbelspel wijzen, terwijl uit andere stedelijke keurboeken weer blijkt, dat die indeeling en onderscheiding voortgezet kunnen worden naar gelang der landstreken, waar gedobbeld werd, gelijk nog verder mag blijken. In de Goudsche bronnen treedt het dobbelspel wel inzonderheid op als een collectief begrip van allerlei verboden hazardspelen, welke men later weer terugvindt in de groote verscheidenheid van spelen in de Nederlandsche vertaling van Rabelais voorkomende (Amsterdam, 1682: 44, Van drie teerlingen; 45, Van tafeltje rondom; 46, Van knik knak Knelis; 47, Van 't bikkelen; 59, Van eeven of oneven; 60, Van kruis of munt; enz.).

Te Gouda was het dobbelspel zelfs verboden binnen een mijl afstands in den omtrek der stad zoowel als daar binnen, opdat de speelzuchtigen maar niet even buiten de poorten der stad in een taveerne onder den rook der veste zouden gaan dobbelen. Dit verbod gold ook van het ‘potreynen mit taerningen’ (misschien een soort potspel), elk spel waarmee geld gewonnen of verloren kon worden, ‘eentgen setten’, ‘buten wedden’, ‘voer mijn na mijn’, ‘craeybecken’ ‘cruceminten’, ‘om hoepges werpen’, ‘effen of oneffen raen’, ‘hiltyken’ (soort kootspel, ook met dobbelsteenen), of welk kansspel er dan ook nog meer was, aangezien het alle hazardspelen waren, welke de stedelijke overheid als een groot zedelijk gevaar voor de poorters beschouwde. Slechts ‘scyfspul’, spelen met schijven in tegenstelling met de teerlingen werd geduld als daar waren: ‘tlange woertafel[1)] puysten’, dat overeenkwam met het huidige triktakspel; voorts ‘ses scijf ter faly’, dat aan den oudsten vorm van het damspel herinnert, toen dit nog met twaalf schijven gespeeld werd.

Het dure Middeleeuwsche kaartspel, (elk blad van een spel kaarten moest vóór de uitvinding der boekdrukkunst en houtsneden met de hand worden beschilderd, waardoor in Italië o.a. het beschilderen van de speelkaarten langen tijd een belangrijke huis- en kunstnijverheid is geweest!), was reeds in de 16e eeuw algemeen verbreid geworden onder arm en rijk, poorterij en adel en de tijd was er nog niet rijp voor, dat de bekende Middeleeuwsche predikant

1) Ook voer-, worp-, werptafel; vgl. Duitsch Würfel; der Würfel ist gefallen! das wilde, eiserne Würfelspiel’, een plastische omschrijving voor den krijg op het slagveld.

Henricus de Frein zijn in zuivere Calvinistische dogmata gedrenkt boekje kon schrijven, dat nu nog mag gelden als een spiegel van de zeden zijns tijds. Wij bedoelen: ‘Het spelen met de kaart den Christenen ongeoorloofd’, dat wel drie drukken beleefde, maar het ‘kwaad’ ook al niet vermocht te stuiten.[1)] In de door ons beschreven periode echter reikten beide spelen, die met den teerling en die met de kaart, elkaar de hand en kwam het laatste zelfs op ten koste van het eerste, gelijk zulks door de overheid werd bevorderd. Want ook te Gouda vonden de autoriteiten op het einde der 15e eeuw het kaartspel, althans met goede kaarten, niet zoo gevaarlijk en misleidend als het dobbelen. Er schijnt nog een verboden tusschenvorm, a missing link(?), ook geweest te zijn: ‘dat quaertspul-dobbelen’, evenmin toegelaten als het eigenlijke dobbelen. Wel echter ‘die rechte goede quaert of quade quaert of te zeylen na een ende dertich’, nu nog gangbaar als het een-en-dertigen.

De boete bij overtreding der verboden spelen bedroeg aanvankelijk nog drie pond, zoowel voor de spelers als voor de taverniers, waardinnen, speelhuishouders of -houdsters. Slechts in het geval dat deze laatsten hun clientèle zelven aanklaagden, werden zij vrijgesteld en nog wel ‘binnen daech sonnenschijn alst int huus gehantiert is, alsoe verde als syt weten, ende noemen dieghene, die dat gedaen hebben’.

In 1507 werd deze vorm van het toegelaten kaartspel nog nader omschreven als ‘die rechte goede quaert trouven of quaede quaert, ofte zeylen nae een ende dartich, wel te verstaen, dat men die goede quaert noch die quae quaert trouven niet dierre spelen en zal dan dat les (hoogstens) voor een oirtgen, sonder heeren of vrouwen of

1) Men lette vooral op het verschil in den titel tusschen de eerste en tweede editie van dit merkwaardige, thans zeldzame werkje:
(H. de Frein) Kaertspel, dat is, kort en nodig onderzoek, of 't een Christen in conscientie geoorloft zij, op zulcken wijs, als 't hedendaeghs geschiet, met de kaert te spelen? 's-Hage, 1665, 12° (1e dr.). (Dez.) Het spelen met de kaart den Christenen ongeoorlooft voorgestelt..... in een predicatie over Coloss. 3:17. Amst. 1736, 2e dr.). Vgl. daarnaast het niet minder belangrijke boekje van den jongeren *P. Plancius*, Teerlingh, ende kaertspel. Zijnde een samen-spraeck over de gelegentheyt derselve Rott. 1682, 4°, alsmede *George de Raedt*, Korte verhandeling van het triktrakspel, 1674. In de 17e eeuw spogen deze en andere schrijvers hun venijn uit over de ‘stinckende, vuyle sonde van 't kaartspel’, aangezien het als hazardspel Gods voorzienigheid zonder aanleiding en geoorloofde reden op de proef stelde! Werd niet het lot middels den worp met steen of kaart door God bestuurd, waarom het alleen in bijzondere gevallen toegelaten kon worden als bij de oude godsoordeelen door dobbelsteenen! In gewone gevallen was het lot werpen niet anders dan God ontheiligen en Hem noodeloos vermoeien. Men zie voor deze dogmatische uiteenzetting nog *L. Hon dius*, Swart register van duysent sonden, Utr. 1724.

dieghelijcken buten te wedden'. Men denke hierbij ook aan een gewijzigden vorm van het oudste kaartspel, met den chevalier tusschen vrouw en boer of de slint (dood), bul (leven) en trio (koning) als voornaamste der 'kriewelkaart' of het flikken met 32 prentjes. Maar mocht het dobbelen sedert 1488 'verboeden spul' zijn, het werd daarom niet minder vlijtig beoefend dan deze oude en nieuwe vormen van het spelen met de kaart, zoodat in dien zelfden tijd, dat bedoeld verbod herhaald werd (1507), nog een publicatie verscheen, waarbij Huelman, een Goudsche burger, tot 'stedekint' verklaard werd, 'alsoe (hij) hem vervordert heeft soe langer soe meer die clederen van zijn lijff ende tgelt uut zijn budel te verdobbelen ende te verspelen'. Wie nog meer met hem speelde en koophandel met hem dreef, zou bij non-betaling geen recht kunnen gedaan worden. (4 Augustus 1509.)

Doch Huelman was niet het eenige slachtoffer zijner speelzucht binnen Ter Gouwe, waar het dobbelen in den loop der 16e eeuw spijt de bij herhaling afgekondigde verboden zelfs zoozeer was toegenomen, dat de overtreders bedreigd werden met vrijheidsstraffen in de oudste hier te lande gevestigde tuchthuizen. Tevens blijkt uit de desbetreffende bepalingen, dat het dobbelspel niet enkel binnenshuis gehouden werd, doch zelfs voorkwam onder de openluchtspelen, wat tevens wijst op zijn groote verbreiding.

In 1567 werd namelijk verboden aan alle Gouwenaars, oud en jong, rijk en arm, om op de markt, in het stadhuis, voor de school, kerken of kapellen zoomin als daarbinnen, noch op de kerkhoven, straten, vesten of singels te spelen met bal, kaart, dobbelsteenen, bikkels, teerlingen, kolven, 'te caetsen, havertgen te werpen, wijchgeren te schieten', 'noch datter nyemandt sal mogen bijstaen om gelt, hettsy dattet is int gelach, in den buydel ofte anders daer men tselve gelt toe soude willen schicken'. Wie van de overtreders de boete niet zou kunnen betalen, werd als volwassen persoon in een der sedert 1530 gestichte castiements- of tuchthuyskens -, voorloopers onzer moderne gevangenissen! - veertien dagen lang ingesloten te water en te brood, terwijl de dienaars van den schout, ingeval de boosdoeners kinderen waren, dezen strengelijk konden geeselen in de school. Zelfs in de kramen tijdens de kermis mochten de 'cramers' hun koeken niet meer laten verdobbelen of verkaarten, 'geen coucke vercopen met spelen van quaertspelen ofte met bijlt-

gens, messen ofte taerlingen ofte andere instrumenten te houden ofte met eenige andere tuysscherye (kansspel), hoe die genoempt mach wesen, dan alleenlich bij behoorlicke pryse ende pennewaerde' (1566).

Wie alleen wel mochten, ja moesten dobbelen in Gouda, dat waren de turfdragers en turftelsters, niet om het spel noch om de knikkers, doch om de volgorde hunner werkzaamheden en tourbeurten bij de vervulling daarvan op te geven. Voor de eersten geschiedde dit sedert 1488 op last van stads magistraten 'int openbair ende dairby hebbende dat meestedeel van den turfdrachters ende roepen alsoe mit luyder stemmen: die wil dobbelen, die sal hier comen'. Die zich hieraan onttrok, stelde zich bloot aan een hooge boete. Evenzoo de turftelsters sedert 1515, die moesten dobbelen in het seizoen tusschen Paschen en Bamis 's morgens om zes en het andere deel des jaars om zeven uur en niet vroeger. Maar hier was het dobbelen natuurlijk een vorm van loten.

Beschouwen we nu ter vergelijking met het voorgaande nog eens de keurboeken van enkele andere steden. Eerst maar die van *Harderwijk,*[1] waar nog vroeger dan te Gouda, n.l. in 1470, het dobbelspel met het 'kreybecken' werd verboden evenals het 'mommen' en 'wedden umme gelt', wanneer althans de inzet uit geld bestond. Dit werd alleen toegestaan aan de damspelers echter tot een bedrag niet hooger dan een kromstaart, de bekende zilveren munt genoemd naar een leeuw met een naar binnen krullenden staart: 'So en sal men gheen spull spoelen umme gelt tot gheenre tijt mit terlingen dan mit sciven, ende dat spul niet duyre dan I crumstert'. Niemand mocht gedoogen, dat ten zijnent om geld gedobbeld of gespeeld werd, tenzij het zonder zijn voorkennis of tegen zijn wil gebeurde en dan kon hij zich nog alleen verontschuldigen tegenover de autoriteiten, als hij daar 's anderen daags 'bij schijnen der sonnen' meldde, wie zich aan de verordening had onttrokken. Desniettemin waren ook voor deze Zuiderzeestad met haar toen nog drukken handel en vrachtvaart in de opeenvolgende keurboeken telkens weer verbodsbepalingen in bovenomschreven geest noodzakelijk, een bewijs, dat men *bleef* dobbelen.

1) Rechtsbronnen der stad Harderwijk, ed. Mr. J.L. Berns (Oud-Vad. Rechtsbt. 1ste Reeks, dl. VIII).

In 't Zuiden des lands, - we nemen thans *Breda* en zijn keuren tot voorbeeld -, klom het bestaan der dobbelscole tot nòg hooger ouderdom op. Reeds in de oudst bekende verzameling ‘coeren van der stadt van Breda’, opgenomen in het ‘Houten Boecxken’ en dateerende van ± 1373, werd het dobbelen om geld strafbaar gesteld: ‘Item soe wi dobbelt bi nacht of bi daghe, ten waer met schiven, verboerde 20 sc.; ende nyemen en mach meer verliesen dan hi te borde brengt, ghelt of pande’. Het z.g. dobbelen met schijven om geld was dus ook hier toegestaan tot een beperkten inzet. Maar vooral in het opvolgende Oud-Keurboek van 1454 werd voor het eerst duidelijk omschreven, welk een groot gevaar de overheid zag in ‘dobbelscole’ en dobbelspel, hoe zij deze strafbaar stelde en slechts het worptafelspel, triktrak of verkeerbord, wenschte gehandhaafd te zien. Nergens elders komt men in de desbetreffende litteratuur zulk een juiste omschrijving tegen van wat het bestaan van dobbelspel en -scole meebracht, weshalve we hier den aanhef dier ordonnantie als motief voor haar afkondiging even laten volgen:[1)]

‘Item want met allen dobbelspelen, die in den rechten, beyde gheestelic ende weerlic, verboden sijn, overmits den quaden eeden, onminnen, armoeden, gevechten ende anderen ongeoorloofden saken, die dairuut te spruyten plegen ende gevallen, God vertorent ende oic de gemeyn pollicie zeer gecrenct worden, ende dairmet alle dieghene, die dat hanteren ende die dairtoe helpen oft gestant doen oft dairaen wynnen, ende desgelijcx dieghenen, die dat verbieden mogen ende niet en verbyeden, maer gedoegen ende lyden, hen van allen dien sunden, quaden eeden ende mesdaden medeylich maken, soe es oic ter eeren Goids overdragen ende gesloten als voire: dat men van nu voirtaen bynnen der voirseyder stad ende lande van Breda niet meer alsulcke dobbelspele noch gheenrehande spele van terlingen houden noch hanteren en sal moigen, opte peyne van te verbueren by elken, die de contrarie dair af dade, alsoe dicwijls alst geviele ende die calengieringe (aanklacht, eisch in rechten) dairaf gedaen wordde, de somme van vijf oude schilden’ (zeven gulden). Evenzoo verging het den waard of de waardin die zijn of haar huis openstelde als ‘dobbelschole’, ‘sijn huys, camer

1) Oude Rechtsbronnen der stad Breda, ed. Mr. W. Bezemer (Oude Vaderl. Rechtsbronnen, 1e Reeks, dl. XIV).

oft plaetse leende oft verhuerde, om eenich gelt, goet oft genot dairaf te crigen'. Werden dezulken dan ook van de spelers of omstanders gemolesteerd, bedrogen, in rechten benadeeld, zij zouden niet mogen procedeeren en de schade zelf moeten dragen, zelfs al gold het diefstal te hunnen nadeele of een nog gruwelijker misdrijf.

Slechts werden hiervan uitgezonderd de worptafelspelen, welke, 'die goeden mannen bynnen hueren oft huers vrients huysen spelen sullen om den wijn oft uut recreatiën'. Werden ook hierbij echter belangrijke bedragen in geld verspeeld, zoo zou de winnaar daarop geen recht met bijstand der overheid mogen laten gelden 'noch oic denghenen, die anderen op alsulcke spele leende oft borghe bleve'.

In het nabijgelegen *Steenbergen,* eveneens een bezitting der Nassau's en later der Oranje's, was het dobbelen en spelen met den teerling in de 14e eeuw in besloten kring vrijgelaten, doch blijkens de 'Voorgeboden'[1] van 1504 mocht sindsdien niemand meer dobbelen om geld of 'potraynen met teerlingen', 'cappen met pickelen' (een 'pickelbeen' was een bikkel of koot), 'pysen' ('pisen' is de naam van een nog onbekend spel maar in elk geval met teerlingen), 'over thoopen slaen oft diergelijck spel spelen om gelt', of hij zou gestraft worden met een boete van '2 pond zwarts' (à *f* 1. - 6. - 4.) en met hem de waarde of de waardin, die het spel in zijn of haar huis toeliet. De hier genoemde spelen met den teerling wijzen weer op een andere variatie dan te Gouda.

Wat eindelijk de Westfriesche steden en dorpen[2] betreft, waarvan we nog even de voornaamste bepalingen tegen het voortwoekerende kwaad der 'dobbelinge' wenschen te releveeren, daar werden ook nog elders niet genoemde variaties van het dobbelspel 'aangekweekt'. Bijvoorbeeld werden in het Hoorn van ± 1500 strafbaar gesteld: 'dobbelen', 'vosserden', 'craybecken' en ander spel 'mit taerlingen', 'uutgeseyt dat men mit sciven speelt of quaerten'. Hier was de boete 3 pond voor den bekeurden speler, 1 pond voor de(n) waard(in), waar gespeeld werd, tenzij deze het euvel voor het stedelijk gerecht opbiechtte.

In Enkhuizen golden dezelfde bepalingen doch voor Grootebroek waren ze gewijzigd in zooverre, dat aldaar zonder meer elk spel

1) Oude Rechten van Steenbergen, ed. Mr. W. Bezemer (Oude Vaderl. Rechts bronnen, 1ste Reeks, dl. XX).
2) Westfriesche Stadrechten, ed. Mr. S. Pols (Oude Vaderl. Rechtsbronnen, 1ste Reeks, dl. VIII, 2 deelen).

met teerlingen beboet werd met uitzondering van behalve werptafelen ook ‘neghensticken’, een spel met 12 of 9 steenen, overeenkomende met den oudsten vorm van damspel, elders nog ‘marellen’ geheeten, en ‘puysten’ of triktrakken, terwijl de boete hier maar op één pond gesteld was. Ook Westwoude wenschte niet genadiger te zijn jegens hen, die dobbelden of ‘spul mit taerlingen’ bedreven om geld. ‘Item so moet nyemant die dobbelaers husen noch hoven op een boet van een pont, ter goeder waerheyt ende ter scepen provinghe.’

Men wane echter niet, dat al deze plaatselijke verbodsbepalingen zooveel uitwerkten, dat het aan de kaak gestelde euvel met wortel tak uitgeroeid werd; daarvoor was het te veel des duivels werk! Nog in de 16e eeuw gordde de rechtsgeleerde raadsman van Keizer Karel V den strijd aan tegen het dobbelen en wijdde daaraan zelfs een vol kapittel, want volgens hem was *de* verleiding, waaraan de jeugd van zijn land en tijd vooral blootstond het spel met de dobbelsteenen, dat ‘verslinachtig, onprofijtelijck ende schadelijck’ was, hetgeen hem stof en aanleiding gaf ‘in dit kapittel van het spel wat neerstelijck te handelen’.

Ook hij bereikte niet wat hij wenschte, maar toch moeten enkele zijner beschouwingen hier vermeld worden. Het spelen met valsche dobbelsteenen, dat toen al even dikwijls voorkwam als later het spel met de doorgestoken kaart, achtte hij een dubbel misdrijf: valschheid en diefstal.[1)] Het eerste delict werd uitgelokt door de met opzet valsch gemaakte steenen, het tweede doordat de winstkans van het toeval afhing en bevorderd werd door de meerdere geoefendheid van den speler, zoodat het ‘gewonnen’ geld den winnaar niet rechtmatig toekwam en hij verplicht was dit aan den verliezer terug te geven.[2)] Nog sterker, diens ‘hoirs enne aeldinghers’, erfgenamen en rechthebbenden moest dit recht van op- of navordering worden toegekend binnen een tijdsverloop van 40 jaren. En maakten noch dezen noch de verliezer zelf gebruik van dit recht, dan zou het gewonnene ten voordeele van stad of gewest komen, terwijl bovendien de winnaar nog beboet moest worden.

1) Vgl. in samenhang daarmee Titel XI (Valschheid in zegels en merken) van ons Wetboek van Strafrecht.
2) Vgl. met deze redeneering art. 254bis Wetboek van Strafrecht betreffende alle ten onzent verboden hazardspelen, als *bedrijf* uitgeoefend of uitgelokt.

Voor het overige wenschte hij dezelfde gedragslijn voor heel het rijk te volgen, die we reeds uitstippelden voor diverse onderdeelen daarvan. Ook het dobbelen met echte, onvervalschte steenen was onzedelijk[1] en een gevaar voor de gemeenschap, weshalve daaruit voortvloeide, dat den dobbelaars elk recht tot schadevergoeding wegens beleediging, aanranding door en tijdens het spel moest worden ontzegd, elke overeenkomst, daarbij gesloten, van nul en geenerlei waarde moest worden verklaard, dus ook koop en verkoop, ruiling of leening nietig en niet verhaalbaar werden gesteld. Hierin werd ook degene betrokken, die opzettelijk den volke gelegenheid aanbood of gaf tot het dobbelspel, meestal de waard of waardinne, welke in geval van diefstal, bedrog of aanranding tijdens of door het spel geen bijstand in rechten mocht worden verleend.[2]

Zelfs het uitlokken tot, de gelegenheid aanbieden van moesten strafbaar gesteld worden voor den medegegadigde, die zijn deel van de winst opstreek, voor den toeschouwer, die niet meer deed dan kijken ingevolge het spreekwoord: 'Van twee kijckers ofte bezienders komt een dobbelaer ende een tuysscher.' Die minderjarigen of onschuldige jongelui meetroonde, om deel te nemen aan het 'teerlinckspel oft tot spel van fortuyne oft hasart,' voor hen de speeltafel gereed maakte, met de steenen rammelde, tot verhooging der gezelligheid het vuur in de haard opporde en het kaarslicht deed ontbranden, zulk een verdiende een dubbele straf.

Wat echter wel geoorloofd moest zijn, was het dobbelen uit vermaak en ontspanning door de goede lieden, gelijk ook thans alleen elke vorm van hazardspel *'als bedrijf'* valt onder de toepassing der strafwet. Zooals hij echter hier de grenzen trok, waren deze wat vaag, omdat hij de vergunning wenschte te zien uitgestrekt tot het spelen om een *weinig* geld door eerlijke lieden, menschen van fatsoen en stand, rijke spelers, die hun inzet mochten bepalen op een of twee stuivers, vier grooten, *een ieder naar zijn staat en draagkracht,* of ook om den wijn, een banket, een koppel patrijzen of kapoenen, aangezien verlies of winst daarvan geen werkelijke schade of voordeel opleverde en het geschiedde uit 'recreatie, gheselschap ende tijdtkortinghe niet uyt gierigheydt' (winstbejag en speelzucht).

1) Ook thans valt art. 254bis onder Titel XIV, Misdrijven tegen de zeden.
2) Vgl. het aangehaalde art. 254bis sub 2.

Maar toch zou hiermede de deur geopend worden voor allerlei kwaad, uit het kansspel voortvloeiende en tengevolge van de aan de massa eigen speelzucht. Doch de raadsman volgde hier slechts de traditie van eeuwen, gelijk we die reeds beschreven uit de rechtsbronnen van Breda en Gouda.

Heeft ook hij iets bereikt met zijn adviezen, vermaningen en waarschuwingen, om de ruwe zeden op dit stuk te verzachten en het kwaad der ‘dobbelinge’ den kop in te drukken? Het zal weinig geweest zijn, want ook in de 17de en 18de eeuw bleef de speelzucht om geld met teerling, kaart of weddenshcap ‘de volkszonde bij uitnemendheid’, waartegen de predikanten op den kansel donderend en dreigend hun stem verhieven, waartegen de schepenen der stedelijke gerechten met hun boeten en andere straffen weinig vermochten. Eerst het volk zelf moest gevoelen en beseffen, dat de worp met den teerling hoogst onfatsoenlijk en onzedelijk was, goed voor de allerlaagsten onder de massa of de ruwe kinkels ten plattelande, terwijl overigens andere spelen als die met de kaart, met de schijven en die in de open lucht vergoedden, wat men in de ‘oogen des duivels’ verloor. Niettemin waren deze sedert lang reeds overgeplant op de onschuldige houtjes van het dominospel, dat niet, zooals wel beweerd is, van den veroordeelenden dominee als afgezant des Heeren en bestrijder des Satans zijn oorsprong ontleent, doch uit Italië in het Noorden van Europa is geïmporteerd.

Bij dichters en schrijvers bleef echter nog lang iets van den ouden zuurdeesem der dobbelinge hangen en schilders bleven er zelfs verkleefd aan. Herinnert U van de eersten als onverdacht getuige den dichter van Hofwijck, die met eenige reserves toegaf:

> ‘'k Verdoem den Teerlingh niet, 'k en heb niet op de Caert
> Dan dat ik houw de tijt kan beter zijn gespaert
> Als soo te bove gaen, en middelmatigh nutten
> Verschoont de leegheit self, en kan mijn opspraeck schutten.’

Cats, vrij wat bedachtzamer, kon het dobbelspel slechts voor de vrouwen minder gepast vinden, doch zijn kunstbroeder, Johan van Heemskerk, achtte het ook voor haar in 't belang van een alzijdige opvoeding alleszins voegelijk:

‘Den een die tickt-tackt liefst, en d'ander liefst verkeert,
Uw Dochter hoort van all's te hebben wat geleert.’

Beschouwt van de anderen de stukken van een Adriaen van Ostade of de voortbrengselen onzer kunstnijverheid, welke het dobbelspel symboliseerden. Daar is de beker met de dobbelsteenen of het bord met de ‘duivelsoogen’, de eerste van geblazen glas met in den voet daarvan twee dobbelsteenen, die aan het einde van een vroolijken maaltijd rustig rondging en bij toerbeurt opgenomen werd, om naar het aantal oogen dat boven lag tengevolge van het schudden te zien, hoevel bekers geleegd of hoeveel vrouwen van het gezelschap gekust moesten worden. Dat was nog eens Oud Hollandsche jool, waartoe de dobbelsteen het zijne bijdroeg.

Als dan ook nog in den jare 1722 een insider als de schelm Campo Weyerman in zijn ‘Amsterdamschen Hermes’ klaagt, dat ‘kaart of dobbelsteenen een van 's menschdoms alderongeneeselijkste kwalen is,’ dat, zij de geweldadigste aller hartstochten zijn om dies wil dat zij door twee razernij en, zucht tot winst en woede om 't verlies, worden te zamen gesteld, en het spel is een draaikolk, die noch oever noch grond heeft,’ dan is een dergelijk getuigenis voor ons voldoende, om aan te nemen, dat de Booze zijn ‘vriknecht’ uit de 15de eeuw niet te veel had gezegd, toen Hij opzichtens het dobbelspel betuigde, dat ‘alle heylighen vant hemelrijck daer onweerdelick met oneer vermaent sullen weerden..... want daer sal menich mensche om onteert worden, dat weet ic wel, want quader spel en sach noyt man.’ De ‘viercant figuere, die sal hebben ses siden’ heeft de eeuwen door menigeen ten verderve gevoerd, juist wat de computator van het kapittel van St. Marie te Utrecht, Jan van Stijevoort, voorzien had, toen hij zich in een oogenblik van contemplatieve beschouwing afvroeg: ‘Ist niet een Helle op Aertrike’? Doch zijn jongere tijdgenoote, Anna Bijns, gaf ons terecht deze les, reeds negentien eeuwen oud:

‘Waer om wildy nu ander lien gebreken cleesen? (aan 't licht brengen).
Die sonder sonde is, werp den eersten steen.’

Breda, Juli 1928.

De film van den tijd (Auto-psychanalyse) door Karel Damme.

Dien morgen had Karel Damme, bij zijn mail uit Holland, een pakje gevonden, hem gestuurd door den notaris, die als exécuteur testamentair de zaken zijner tante behartigd had; van de vrouw, die hem, Karel, tot zich had genomen en opgevoed, toen (hij als wees alleen in het leven was achtergebleven. Hij had met de opening van het pakje gewacht, totdat de dag achter den rug zou zijn, en hij zich, in volledige eenzaamheid, aan zijn gepeinzen kon overgeven.

En nu hij eindelijk zat, zooals elken avond, op het voorgalerijtje van het paviljoen, dat hij als bachelor bewoonde, op het erf van een groot pension, nu kon hij er nog niet dadelijk toe besluiten, den inhoud van het pakje na te zien.

Hij luisterde naar de geluiden van den levendigen tropischen nacht.

Gezwirrel, gezoem, gebrom.

Gevlerk van, zwarter dan de donkerte, alom voorbij-schietende kalongs.

Langs de muren een droog geschuifel, als slifferde gekreukt papier er langs neer, van de op insecten loerende titjaks.

Het hol, klokkend gekwaak van onzichtbare vorschen....

Gesuis in de bladeren, gesjirp van krekels, ijl-fluitend gezang van muskieten; en onvermoeid-hevig gonsde het koor, dat een vriend van hem, wel eens, geestig, genoemd had: de jazzband der natuur.

O, de Indische nacht.

Het kwam hem dikwijls vóór, dat niets hem zoo ontzenuwde, als het ontbreken der algeheele stilte, wanneer je snakte naar rust.

De stilte, zooals die in Holland kon zijn, in de eenzaamheid van den zomernacht. Als al de poriën van je ziel de weldadige lafenis indronken.... en je je langzaam voelde ineenvloeien met de je omringende, werkelijke onwerkelijkheid.

En toch vertoefde hij gedurende zijn verlof in Indië, en toch ging hij niet naar Holland, omdat hij hier tenminste alleen kon zijn, alleen met zijn eigen gedachten.

Doch het was niet genoeg, dat hij zoo bewust in het tegenwoordige leefde.... moest hij nu ook weer worden terug-gevoerd in het verleden, - waarmee hij al zoo lang had afgedaan....

Zijn jeugd.

Hij zag zichzelf als stil, eenzelvig kind.

Zijn tante had hem goed verzorgd; hem had, voor zoover het materieele nooden betreft, nooit iets ontbroken.

Maar zij hield niet van hem.

En hij had nooit eenige poging gedaan, om haar genegenheid te winnen, want ook hij hield niet van haar.

Als twee rustige vreemden leefden zij naast elkander voort, zonder iets van elkander te weten. Het huis, waar zij woonden, was voor hem nooit iets anders dan een toevallig verblijf, een *thuis* was het nimmer voor hem geweest.

Doch, deze uiterlijke omstandigheden stemden overeen met zijn innerlijke natuur. En dat hij, bij de keuze van zijn beroep, deze bepaald had op zeeofficier, was niet toevallig, neen, het was de neiging, die hij altijd in zich had gevoeld, om te leven in een groote, stille eenzaamheid, - de oneindige eenzaamheid, de onverbroken stilte van zee en lucht, - dáár verlangde hij naar.

* * *

Met een traag gebaar strekte hij zijn hand naar het pakje uit, en verbrak de lakken.

Waartoe deze zending.

Hij wist immers alles reeds. Dat hij universeel erfgenaam was, en alle zaken daaromtrent waren al lang in orde. Hij had den notaris verozcht, de geheele nalatenschap te willen regelen en alles te verkoopen of weg te geven van den inboedel aan het dienst-

personeel, wat daarvoor in aanmerking kwam, en alle aanwezige papieren te vernietigen.

Maar toen hij de nu gezonden bescheiden zag, begreep hij, waarom de executeur deze brieven niet had verscheurd. Het waren epistels van hemzelf, geschreven gedurende zijn eerste zeereis als adelborst tweede klasse. En het deed hem toch wel even vluchtig aan, dat zijn tante deze onnoozele jongensuitlatingen twintig jaar lang had bewaard.... Maar deze gewaarwording was te vaag om tot een bewuste gedachte te worden, want reeds greep zijn hand naar de brieven:

Aan boord van Harer Majesteits Piet Hein in de haven van Horta op Fayal (Azoren), 6 November 1910.

Lieve Tante,

Wel bedankt voor uw brief, dien ik den laatsten dag in Nieuwediep nog kreeg. U schrijft, dat ik misschien vrij zou blijven van zeeziekte, maar daarin vergist u zich. Zaterdag om elf uur had het embarkement plaats, na een promenade door de stelling, van het geheele corps, en gingen we de haven uit, nageschreeuwd door de gebruikelijke drie hoera's. We draaiden eerst wat rond op de ree van Texel, om het kompas te verifieeren, en toen door het Schulpegat, de Noordzee in. Wel hield ik het lang uit, maar om 6 uur kwamen al de raasdonders (grauwe erwten) die ik om 12 uur gegeten had, op het dek in de goot terecht. Ik ging niet naar beneden om te eten, maar bleef zoo lang mogelijk aan dek. Toen vlug naar beneden.... en de kooi (hangmat) in orde gemaakt. Nog even onlekker geweest en gauw in kooi. Zondagmorgen was het schommelen. Onder het aankleeden ieder keer even gaan zitten. Nauwelijks was ik klaar, of ik smeerde hem naar boven, waar ik den heelen dag bleef. Mijn kooi sjorde ik niet, mijn pantoffels, pyjama enz. liet ik maar liggen, en bekommerde mij nergens om. Om 6 uur waagde ik het even naar beneden te gaan, om te probeeren iets te eten. Ik zag dat midden in de kanonkamer een groote houten tobbe stond, het doel was duidelijk. Ik at gauw een appel, en ging weer naar boven. Zondagavond nog even onlekker geweest, voor het naar kooi gaan. Een van de eerste nachten was

er zóó'n wind, dat onze steng gebroken is. Maandag voelde ik me iets beter, en begon te zoeken naar den rommel, dien ik had laten slingeren. Langzamerhand vond ik alles terug, maar mijn pantoffels bleven lang zoek. Ik heb ze nu terug. De eerste morgens was ik haast te lamlendig om me te wasschen. Op een nacht, - ik geloof den derde, maar zeker weet ik het niet meer, had onze groep de hondewacht. Niet erg prettig om van 12 - 4 op de brug te staan, met een draaierig gevoel in je hoofd en in je maag. Niemand kwam haast bij de practische lessen, en nog minder bij de schriftelijke; in 't logies was het niet uit te houden; allen vluchtten naar boven. Het hielp niet, of we alle *fans* lieten draaien. Hier hebt u een relaas van mijn eerste dagen aan boord. Deze brief gaat met den mailzak mee, dien de Commandant naar Holland stuurt. Dat is de veiligste en vlugste manier. U hebt me immers cacao meegegeven. Eén busje is al leeg. In den Helder heb ik nog een flesch Oxobouillon gekocht. Ik kan dan warm water vragen, en doe wat van het extract in kopje of glas. Het wordt lekkere bouillon. Hier zal ik probeeren een flesch limonadestroop te koopen. Gistermiddag kocht ik prentbriefkaarten, postzegels, sinaasappels, bananen en sigaretten. Vandaag heb ik zeewacht; deze duurt tot morgenochtend acht uur. Van acht uur tot vier mogen we dan slapen. Ik ben toegevoegd aan den Officier van de week, en af en toe moet ik den leerling aflossen. Nu is het elf uur en ga ik mijn wasch uitzoeken. Dag, tante, nog eens bedankt voor uw brief, de groeten aan allen van uw neef

KAREL

Aan boord van H.M.'s Piet Hein, in de haven van Horta, 10 November 1910.

Deze brief zal wel lang werk hebben, eer hij u bereikt, want de Azoren zijn nogal afgelegen. Misschien ben ik al in Las Palmas geweest, als hij in Amsterdam aankomt. Er is een mailzak van boord gegaan met mijn vorigen brief. De Commandant stuurt dien zak verzegeld naar Rosendaal, en van daaruit wonden de brieven naar alle deelen van het land gestuurd. Als je brieven in Horta op de bus doet, moet je maar hopen, dat ze nog wel eens in Holland zullen aankomen. Onze mailzak is met een mailboot

meegegaan, die hier een paar dagen is blijven liggen. Een paar uur van te voren werd gewaarschuwd, dat de mailzak dan en dan van boord zou gaan, en oogenblikkelijk waren alle adelborsten aan het pennen.

We zijn Dinsdags hier aangekomen, maar 's Zondags daaraan voorafgaande kregen we de Azoren al in 't gezicht, en zijn toen om de eilanden en er tusschen door gevaren. Een prachtige tocht, vlak langs de hooge, steile kusten. Af en toe in een dal of kloof een groep witte huisjes. Met mijn binocle kon ik duidelijk de geverfde deuren en ramen onderscheiden. De molens hebben hier driehoekige zeilen.

Een paar maal ben ik al in de stad geweest; de keien-bestrating laat alles te wenschen over; hoe de inwoners er op bloote voeten kunnen loopen, is mij een raadsel. De huizen zien er kaal en bijna doodsch uit. Er zijn wel winkels, maar haast geen enkele heeft een uitstalling. Om te weten, wat er te koop is, moet je er binnenloopen.

Woensdag hebben we kolen geladen. Dan wordt alles zwart en vuil. En daarom mochten de adelborsten den heelen dag passagieren. Het grootste deel is met een gids naar den krater geweest; ik ook. Het was een lange wandeling. Om half 10 's morgens gingen we weg, en om 1 uur pas waren we boven op den krater. Ongelukkig hingen er wolken om den top, zoodat we midden in den mist stonden, en niet veel interessants konden zien.

Donderdag is er een voetbal-match gespeeld tusschen de adelborsten van de Piet Hein en een gemengd elftal van Engelschen en Portugeezen. Wij wonnen met 7 - 1. (We hebben een paar keiën van onze Football-Club aan boord; ook toevallig.) Bij het terug-wandelen naar de Piet Hein zongen we luidkeels het Adelborstenlied:

Slaat de Luipaard eens zijn klauwen
Naar het vrije Neerland uit,
Moog de Adelaar 't beschouwen,
Als gemakkelijke buit, -
Tromp, de Ruyter zal herleven
In het jonge Nederland,
't Voorbeeld door van Speijk gegeven,
Volgen wij met hart en hand!....

Vrijdag naar den wal geweest en inkoopen gedaan.

Zaterdag had ik om 4 uur 's morgens dienst beneden Om 7 uur ontbijt: gort, brood, boter, kaas, rookvleesch.

Om 9 uur baksgewijs inspectie. Daarna ben ik begonnen met dezen brief aan u.

We gaan Dinsdag hier weer weg naar Las Palmas. Nu, tante, moet ik dezen brief eindigen. De groeten aan allen, die ik ken, ook aan u, van uw neef

KAREL.

Aan boord H.M.'s Piet Hein. Funchall, 24 November 1910.

Lieve Tante,

Vanmorgen zijn we in Funchall aangekomen. En ik heb uw brief te pakken. We liggen hier op de reede, vlak voor de stad, die er van hier uit heel aardig uitziet. De huizen liggen verspreid tegen de heuvels, die hier mooi begroeid zijn; in las Palmas was alles veel kaler. Maar hier heb ik nog geen palm gezien; in las Palmas wel: daar zijn er genoeg, vandaar dan ook zeker, dat de stad las Palmas heet. Wat het klimaat betreft, dat is hier heerlijk.

Bij den hofmeester kunnen we hier chocolade krijgen en cacao, ook wel kleine blikjes met speculaas (die zijn nu op). In de scheepstoko bussen boterkoeken, blikken petit beurre, ijswafeltjes, blikjes melk, worst, en ik weet niet wat al meer. Ook kunnen we daar lucifers, naalden, garen, knoopen enzoovoort krijgen. Woensdags en Zondags mogen we wijn hebben. Ik neem meestal samen met een kameraad een fleschje wit (Graves).

Nu zal ik u even vertellen, hoe we de reis van las Palmas naar Funchall gemaakt hebben. We zijn eerst volle kracht naar Teneriffe gestoomd, om te zien of we ook assistentie konden verleenen bij de uitbarsting van de Piek, die een paar dorpen (of liever de inwoners ervan) op de vlucht gejaagd heeft. We zijn een paar maal langzaam langs de kust gestoomd, maar zagen er geen enkelen vluchteling om naar Santa Cruz te brengen. We hebben toen koers gezet naar Madeira. Tegen donker worden zagen we achteruit nog een uitbarsting van de Piek. Duidelijk konden we de vlammen zien opschieten.

Zaterdag ben ik nog even onlekker geweest vanwege het schommelen. Zondag was ik weer geheel beter. Dus nu maar 1 dag zeeziek.

Na Horta 2 dagen, en na den Helder 4 dagen lang. Ik begin dus al een beetje te wennen aan de zee.

Zondag is er kerk geweest. Het onderwerp was Ouders en Kinderen. De rede werd voorgelezen door den heer Comijs. (Of ik zijn naam goed spel, weet ik niet.)

Maandag hebben we (namelijk de equipage) schijf geschoten met het kanon van 12 c.M., waarin een loop van 3.7 M. geschoven was. We schoten op een lap doek met een zwart kruis er op, dat uitgespannen was tusschen twee mastjes; deze stonden op een houten raam, dat in zee dreef op een paar tonnetjes. Dinsdag schoten we met het kanon van 7.5 c.M. met exercitielading, op een dergelijke schijf. Ook hebben we Dinsdag nog een torpedo gelanceerd uit de hekbuis, op de vlet, waar hij een eindje links van terecht kwam.

En vanmorgen zijn we aangekomen op de ree. Er liggen nog tamelijk veel booten hier. Een Engelsche, de Briton, ging weg, nadat wij gekomen waren. Het was een boot van de Union Castle Line.

Nu schrijf ik dezen brief verder. Het is nu Donderdag. Gistermiddag ben ik naar den wal gegaan. We moesten nog tien minuten met de stoomsloep varen, voor we aan de aanlegplaats kwamen. Het was regenachtig weer en af en toe kregen we een buitje. Funchal is Horta in 't groot. De huizen zien er van buiten niet mooi uit. Er zijn mooie tuinen met hooge muren er omheen. De straten zijn verschrikkelijk glad; dat komt door de vettigheid, die noodig is voor de sleedjes. Ze hebben hier geen wagentjes om de kisten, tonnen, menschen enzoovoort te vervoeren, maar alles gaat op sleedjes. Een vreemd gezicht, zoo'n soort mandewagentje met leeren zeiltjes, tegen den regen of de zon, op een paar houten balkjes glijdend over de straat, getrokken door twee ossen, die af en toe bij het beklimmen van een helling op de glibberige steenen uitglijden. Ik heb gisteren al een paar fotographieën gekocht voor 30 cent per stuk. Ook heb ik een groote voor 500 reis er bij.

Gisteravond had ik mijn eerste wacht van 8 tot 12. Ik was leerling, en moest die 4 uren op dek blijven. De leerling op de

zeewacht moet het meteorologisch kladjournaal bijhouden. Hierin staat de windrichting en kracht van den wind, barometer, barograaf, temperatuur buitenlucht, temperatuur zeewater, wolkenvorming in de beneden- en bovenlucht, toestand en richting van de zee. Ook moet de leerling de wachtlei bijhouden, dat wil zeggen, de sloepen, die naar en van den wal gaan, opteekenen, de adelborsten, die naar den wal gaan, opschrijven en kijken of ze allen weer terugkomen op tijd. Bij mijn voorganger waren er een stuk of 5 gaan passagieren en om 10 over 10 kwamen ze pas terug.

De stoomsloep vertrekt op de heele uren van wal en op de kwartieren vóór de uren van boord, behalve die van kwart over zes, die rekening houdt met de tafel.

Ik had hoofdpijn en het was voor mij niet erg pleizierig om 4 uur achter elkaar op dek te slenteren. Om 12 uur eindelijk kon ik naar beneden gaan, mijn kooi ophangen tusschen de anderen, waar natuurlijk heel weinig plaats was, en gaan maffen.

Vandaag hebben we zeewacht. Ik ben toezicht logies, samen met Dijkstra. Ik heb dus tijd voor een brief aan u.

Mijn hoofdpijn is veel minder dan gisteren, dank zij de eau de cologne, die u mij hebt meegegeven. In de kanonkamer is het goed uit te houden, want de poorten staan open en de patrijspoortjes ook.

In mijn kastje is nu de boel al een beetje geregeld gestuwd; ik heb de trommel van de ijswafeltjes volgestopt met allerlei rommel. De trommel van de chocolarepen is gevuld met sigaretten. Het leege kistje van de amandelen is ook met allerlei rommel vol. Nu zegt iedereen, dat hij niet begrijpt, hoe mijn kastje dat een van de allerkleinste is, er zoo netjes uitziet, en hoe ik alles er in heb gekregen, en toch nog een beetje plaats overhoud.

Voor Funchal heb ik 5000 reis gevraagd. Gisteren maakte ik er 920 op. Zaterdag gaan groep C en D een uitstapje maken naar boven met de tandradbaan. Enkele reis 400 reis, retour 500 reis. We kunnen ook terug-gaan in zoo'n sleedje voor 600 reis. Hiervan wordt dan 100 reis vergoed, terwijl de reis naar boven óok vergoed wordt. In 't geheel wordt dus 500 reis vergoed. We kunnen brood meenemen en een veldflesch met koude thee, of water met een scheutje wijn erdoor.

Hier in Funchal hebben we de kapiteinssloep (om te oefenen) gestreken. Het is nog een heele manoeuvre, voor zoo'n sloep goed

en wel in het water ligt en de takels behoorlijk bezorgd zijn.

In Horta en las Palmas hebben we een paar keer geroeid. Toen we in Palmas aan 't roeien waren, kwam er een Nederlandsche boot op de ree. We roeiden er naar toe en er om heen, en zagen, dat het de Frisia was van Amsterdam. Aan de kleeding en de gezichten van de passagiers te zien, waren het landverhuizers.

Donderdag 18 November heeft groep C bij den Commandant gedineerd. Half zeven maakte onze groep haar opwachting bij den Commandant. Zonder pet, zonder ponjaard, maar met handschoenen in de hand. De kolonel ontving ons in zijn bureau. Nadat we daar ogeveer drie minuten gepraat hadden, vroeg de kolonel aan zijn hofmeester of alles klaar was, en zei toen: Mijne heeren, zullen we maar beginnen. Hij ging ons voor naar zijn kajuit, en we gingen zitten aan tafel. Op elk bord lag een kaartje met den naam. Eerst kregen we ansjovis met geroosterd brood, ei, tomaatjes, radijsjes en sardines (sherry). Daarna soep. Toen visch met aardappelen en zure saus (Graves). Daarna een schotel rundertong met een rand aardappelpurée (Madera). Toen biefstuk met doperwten en gebakken aardappeltjes. Taart, dessert en vruchten. De hofmeester en een oppasser dienden rond.

Na het diner gingen we weer naar het bureau, waar we koffie kregen met een goede sigaar en chartreuse of triple sec.

Nadat dit afgeloopen was, gingen we weer naar de kajuit, waar intusschen de tafel was afgeruimd. Daar kregen we thee en later nog een glaasje victoriawater. Pas om kwart voor elf keek de kolonel op zijn horloge, en we gingen er gauw van door.

Het varen bevalt wel. Ik houd er van, niets dan zee en lucht. We hebben anders wel erg ruw weer gehad. We loopen ongeveer 8 à 10 mijl; tegen den storm in ongeveer ½ mijl.

Wij moeten, als wij op de brug staan, vaak naar de campagne, om de log af te lezen. Toen de patentlog stuk was, hebben wij wel eens met de handlog gelogd. De Commandant bevalt wel, maar meneer Henning is te streng; ook maakt hij veel te veel aanvulling op de dienstregelen.

Nu, tante, dit was een lange brief. Vele groeten van uw neef

KAREL

Zóó volkomen was Karel Damme een poos-lang in de lectuur van zijn eigen jongensbrieven geabsorbeerd geweest, dat hij, als werd hij wakker uit een diepen droom, tot de werkelijkheid met een pijnlijken schok ontwaakte. Met verbijstering hoorden zijn ooren, die een tijdlang geen enkel geluid hadden opgevangen, het roezig rumoer in de lucht; hij zág nu weer de verlatenheid van zijn eenzaam verblijf, en hij rook den ijlen, zoeten geur der tandjoeng, waardoor hij met absolute zekerheid *wist*, dat hij zich niet als jonge jongen op zee bevond.... maar dat die ondervindingen, waarover hij schreef, al twintig jaar achter hem lagen en dat hij nu een verlof uitvierde, niet in Holland, zooals al zijn collega's deden, maar in Indië, omdat hij hier volmaakt alleen kon zijn.

Alleen.

De wensch van zijn jongensziel, de wensch van zijn middelbaren leeftijd, was wèl aan hem in vervulling gegaan.

Maar nu hij hier zoo eenzaam zat, afgezonderd van de heele overige menschheid door zijn eigen wil, - nu hem zijn alleenheid zoo overweldigend voelbaar werd als een zware, lichamelijke pijn, - nu nam hij zijn hoofd in zijn beide handen, en de vraag, die zijn bewustzijn steeds vermeden had, was niet meer te ontwijken:

Waarom?

Waarom deze levenshouding, die hem altijd had doen vertoeven als in een zelfgebouwde cel, waarin hij niemand toeliet, en waaruit hij zich niet verwaardigde te treden om zich onder de menschen te begeven, en hun vreugden en nooden te deelen?

Waarom was hij stelselmatig ónlevend geweest, en had hij zijn ziel geänaestheticeerd, - waarom?

Ach, deze brieven.

Ze waren van een jongen knaap. Maar hoe zorgvuldig beheerscht, - hoe weinig levendig, hoe absoluut niet spontaan. Zoo rustig, zoo onaangedaan. Zoo zonder één hartelijk woord....

Onbewogen en monotoon, zonder jeugdig enthousiasme, plichtmatig en óverbedaard, had hij geschreven; had hij *be*schreven zonder te beschrijven, de dagelijksche voorvallen, in afgepaste, onbeduidende woorden.

In het begin, slechts met een zekere nieuwsgierigheid lezende, was hij weldra gepakt geworden als door een eentonigen deun, die

de hersens verdoft.... en nu hij opeens uit de bedwelming was ontwaakt, nu voelde hij, hoe ijzig en hoe penetrant de schrik was geweest, die hem om hemzelf had bevangen....:

....omdat hij inzag, *hoe hij nog altijd dezelfde was.*

De tijd scheen te hebben stil gestaan. Maar *stond* de tijd niet stil? En was de tijd iets anders dan een kleurloos-blank en uitgespannen doek, waarlangs het leven der menschheid vlaagde als een film....?

De film van den tijd.

Het leven niets dan een film.... even onbelangrijk, even vluchtig, en even inhoudsloos....

En de tijd, welke immers niet op zichzelf, maar alleen door den mensch bestaat, die hem noodig heeft om zijn bestaan systematisch in te deelen, is niets dan een eeuwig Nu.... er is geen verleden, er is geen toekomst.... en de gebeurtenissen, die schijnen te naderen en zich weer te verwijderen, bewegen zich in waarheid niet.... *wij* zijn het, die langs hen gaan, en hen tot verleden maken.

Hij was niet jong geweest.... hij werd niet oud.... of misschien was hij altijd jong.... of altijd oud? Hij wist het niet. Hij wist het niet. Hij wist alleen, dat er niets veranderde.... dat er nóóit iets veranderde.... dat het eenmaal bestaand hebbende ook eeuwig *bleef* bestaan.

En daarom kon je ook niets bijdragen of afdoen aan je lot. Je lot stabiliseerde zich *in* je, alle opstand bleek hopeloos-vergeefsch.

Leven.... leven.... wat wàs het leven? Een droom. De droom eener schaduw. Een ijle film....

Hij dacht over zijn eigen leven na, zoo intens als hij het misschien nog nooit had gedaan. Wat was zijn eigen leven geweest? En het pijnlijke antwoord, dat hij zichzelven geven moest, luidde: *niets.*

Niets.... was zijn leven geweest. Voor niemand niet, ook niet voor hemzelf. Hij had zich laten leven in een doffe bewusteloosheid, en had niets gewild, en niets verlangd, - en nu.... na zóoveel jaren te hebben bestaan, stond hij op dezelfde plek als de jongen van achttien jaar.

Toen.... in zijn jeugd.... had hij, na een paar onbeteekenende teleurstellingen, niet meer aan vriendschap, niet meer aan liefde, niet meer aan sympathie geloofd. Hij verbeeldde zich geen oogenblik, dat zijn tante eenige genegenheid voor hem had gehad. Hij

dacht, dat er tusschen hen niets anders bestond dan een conventioneele verhouding; zij zijn opvoedster, die plichtmatig voor zijn welzijn zorgde, - hij de pupil, die haar zorgen met een koude erkenning, - geen erkentelijkheid, - beantwoordde, en die haar ijskoele brieven schreef, omdat zij nu eenmaal iets van hem behoorde te vernemen, nietwaar.

Maar.... als alles eens anders was, dan hij zich in zijn starren waan verbeeldde. Als zijn tante tóch van hem had gehouden, en wellicht.... gehunkerd naar zijn genegenheid, die hij er nóóit aan had gedacht, haar te schenken. Als hij haar had laten sterven in onverschillige onachtzaamheid, terwijl zij, misschien tot haar einde toe, iets van hem hoopte.... verwachtte....

Als.... het meisje, dat hij in zijn jonge jaren met kwetsende woorden van zich had weg-gestooten, omdat hij, in zijn wantrouwend pessimisme, aan haar liefde niet gelooven kon, eens werkelijk geleden had door zijn minachtende behandeling, - omdat zij in waarheid wèl van hem hield?....

Als hij.... zijn vrienden had miskend door rancune en achterdocht.... en hen evenzeer teleurgesteld had, als *hij* meende door *hen* ontgoocheld te zijn?....

Hij omgreep in een plotselinge wanhoop zijn hoofd met zijn beide handen.

O, God! neen! dat niet!

Zijn opvatting van het bestaan.... dat het heele leven niets anders is dan een onpeilbare, diepe leegte, dat het vergeefsch is en zonder doel.... en dat de menschen niets anders zijn dan voorbij-ijlende schimmen langs den onbewogen, witten achtergrond van den tijd.... die opvatting was de ware, de eenig juiste. O, als je te zwak van ziel was, te machteloos van geest, om je die opvatting eigen te maken, dàn!

Dan werd de wereld een hel. Dan was de mensch niet meer tegen het leven bestand. Niet geestelijk en niet lichamelijk. Dan werd hij geplaagd door onvervulde wenschen, dan werd hij gekweld door de vrees voor ziekte en dood.... dan werd zijn heele bestaan één angst.... angst voor zijn medemenschen, angst voor pijn, angst voor moeite en tegenslagen.... één vreeselijke, schreeuwende angst....

Neen, neen, dat niet....

Eenzaam wezen.... eenzaam blijven.... leven in een doffe berusting.... in een gelaten apathie, in een starre, koude resignatie.... hard zijn en gesloten.... niets vragen.... niets geven.... eenzaam, eenzaam zijn....

Op die wijze, - hij wist het, hij had het àltijd geweten, was het leven tenminste draagbaar. Hij, die niets bezit, kan immers niets verliezen. Hij, die zich volstrekt niet om zijn medemenschen bekommert, heeft omtrent hen geen bezorgdheid, geen vrees, en heeft van hen ook geen onaangenaamheden, geen laster of vijandschap te duchten. Alles in hem en om hem is niets. Een donker, rustig niets.

O, hoe begeerlijk leek hem het isolement dergenen, die zich aangesloten hadden bij de een of andere geestelijke orde. Hoe goed kon hij hun hang naar eenzaamheid begrijpen, en dat zij, eenmaal in de orde opgenomen, nooit een woord meer spraken. Nooit meer een woord....

Men moest sterk wezen, om dat te kunnen.

Maar was hij niet altijd sterk geweest, reeds als knaap, toen hij die stugge, droge brieven schreef, zorgvuldig er op bedacht, niets van zijn innerlijk los te laten.

Was hij ten slotte niet wezenlijk gewòrden, wat hij altijd had willen schijnen: door niets te emotionneeren, kalm, koel, volkomen zelfbeheerscht....?

Zijn leven was tenminste voorbijgegaan in altijd-eendere onbewogenheid. Geen enkele gebeurtenis had ooit sterk op hem ingewerkt, hem fel ontroerd of een onvergetelijke herinnering bij hem nagelaten. Hij was er in geslaagd steeds te leven in een sfeer van doodelijk-koudste onbelangrijkheid.... en zoo zou het blijven tot aan het einde van zijn bestaan, als hij, die altijd had verkeerd in het betrekkelijke niets, in het Onbetrekkelijke Niets zou vergaan.

Toen stokten zijn gedachten. En....

Een prikkelende onrust begon in zijn hersens te gloeien, een sluipende warmte, als een lichte koortsbrand, kroop door zijn bloed....

Zou ooit, na deze momenten van objectieve zelfbeschouwing.... zou ooit na deze oogenblikken van twijfel en onzekerheid.... nog

terugkeer mogelijk wezen tot zijn gedwongen, zelfgewilde eenzaamheid, als in de enge leegte eener kloostercel?

Of zou hij nu voortaan.... en allengs meer en méér.... het leven der algemeene menschheid moeten deelen.... en aldoor.... en allengs meer en méer.... worden gekweld door smart en pijn om anderen en om zichzelf.... en lijden door wroeging en zelfverwijt, door bedrog en desillusie, door ziekte en dood.... o, *lijden* door een niet-aflatenden angst.... angst voor zijn medemenschen, angst voor zichzelf.... één schreeuwenden, vreeselijken angst....?

André Gide door Jacob Hiegentlich.

Dans ce monde où chacun se grime, c'est le visage nu qui paraît fardé.

A.G.

Wat voor mij zijn proza zoo heel bekoorlijk maakt, is de toon van ontroerende, nimmer stuitende oprechtheid, die Gide eigen is, en die hem bij enkelen den onverdienden roep van cynisme heeft bezorgd. Hij is niet cynisch, doch veeleer timide en contemplatief, maar wijl deugd en zonde hem beide gelijkelijk interesseeren, schelden ze dezen man, die niets anders zoekt dan de diepste natuur van dieren en dingen, voor een ontaarde. Er is hier een merkwaardige schaamteloosheid naast een aandoenlijke hypokrizie, die beide verrassen om den marmerkoelen toon waarop zij worden geuit. Hij sleept mij mee door zijn omsluierde woorden, en door zijn waarheid ontgoochelt hij mij. Onder den, als water kalm vloeienden stroom zijner volzinnen hoor ik een eigenaardige muziek als een lied van Schubert, als een vers van Rilke, als een symphonie, somwijlen, van Tschaikowski: slavisch sentiment, germaansche muzikaliteit minus de Duitsche sentimentaliteit. En zoo is zijn classicisme, dat de traditionalisten zoo in hem weten te schatten, hoewel verwant aan Montaigne om het kalm-onderzoekende, hoewel koel en scherp aforistisch vaak als La Rochefoucauld, in wezen iets anders, in zijn beweginloosheid bewogener, moderner, in de eerste plaats: ‘dichterlijker’, germaanscher. Evenals de Nederlanders zijn de Franschen eigenlijk geen dichters. Daarom ontluikt bij hen juist (als terugwerking op het rationalisme), soms plotseling een uitzonderlijk-hooge bloei der lyriek, die zij dan vol mistrouwen opeens rondom zich heen zien opschieten als een heksen-

kring van kopergroene paddestoelen. De Duitschers zijn dichters bij uitstek, daar verschijnt als de onverwachte zonneschijn na den voortdurenden regen van poëzie, bij wijze van reactie: Die neue Sachlichkeit. Van die Duitsche sfeer, waartoe vooral de jonge Gide neigde, van zijn calvinistisch noodlotsbegrip, vaak verbonden met het slavisch nitschewoh is de Franschman, de vroolijke, fellevende, maar nuchtere Kaholiek noodzakelijk afkeerig. Voor Gide geen openbare hulde, nu hij onlangs zestig jaar is geworden, voor hem geen der tallooze onderscheidingen, die de gulle Gallische regeering jaarlijks aan verdienstelijke letterkundigen schenkt, hem werd geen zetel aangeboden in eenige doorluchtige academie. Al deze dingen heeft Gide niet gezocht, door artikelen en geschriften is hij er in geslaagd de publieke opinie tegen zich te verbitteren. Toch heeft hij Frankrijk lief, al is 't zonder Daudet's eenzijdigheid, zonder ook 't hartstochtelijk nationalisme van den gewaardeerden Barrès. Het Fransche volk, naar den geest het voornaamste van Europa, is niet spaarzaam met zijn hulde, zelfs niet waar het vreemdelingen, of zelfs Duitschers geldt, maar menschen als Baudelaire, zijn grootsten dichter, verafschuwt het, het laat Verlaine in 'n Belgischen kerker sluiten, en Gide, den proza-dichter, wordt verweten, de jeugd te hebben vergiftigd. (Hij schreef: il n'y a pas de vertu; maar wie jarenlang naar de deugd gestreefd had, moest tot zulk een slotsom komen.) Gide is geen zuivere Latijn, ondanks zijn koel-vorschende manier, want deze juist brengt de onrust in zijn bedaarde proza. Als Montaigne verzoekt hij, gelijk Hooft zegt, ‘of 't wan of ijdel is; en klopt en blaest en wickt en draeght het tegen 't licht.’ Goed, maar in elk werk toont hij zich anders, nu eens heel vaag en generaliseerend en zich behelpend met woorden, die 'n Franschman ongaarne gebruikt: oneindig, onbeschrijfelijk, dan weer is zijn stijl hard, exact en zeer bepaald. Dit kameleontische werkt irriteerend op zijn landgenooten, zelfs waar ze 't theoretisch met hem eens moesten zijn. In Holland is, in tegenstelling met Duitschland, Engeland en Scandinavië, het interesse voor Gide niet meer dan gering. En dit is verklaarbaar: de kleine Puriteinen bergen hun gelaat voor den grooten Puritein, die zijn masker afwierp en met schitterende oogen en verklaarde stem het heidensche Ideaal der Schoonheid vergoddelijkte. Blind echter voor zijn grandioze gebaar bleef men ook hier niet, zoo

kon de heer Braak zelfs promoveeren met een studie over Gide, en schreven de heeren Van Loon en J.F. Otten eenige artikelen, waarvan ik vooral dat van den laatste zeer waardeer en sympathiek vind. De voortreffelijke Gerard Bruning liet zich hoogst ongunstig over Gide uit; in zijn woord van walging ligt, voor mijn gevoel, bewondering verholen en - verwantschap Matth. Vermeulen meende indertijd goed te doen 'n boosaardig opstel over de *Faux Monnayeurs* in ‘de Gids’ te schrijven. V. d. Meer de Walcheren kenschetste mij Gide als de ignobelste man van Frankrijk.

Ach! ignobel! Frans Erens gewaagde hier nog onlangs zoo terecht van Gides gevoel van medelijden, dat onuitgesproken toch aanwezig is. Wie zijn klare, heldere stem heeft vernomen uit de rustige, bijna pieuze verhalen als *La Porte Etroite* en *La Symphonie Pastorale,* in diens hart zal de gevoelige toon resonneeren; wie daarbij zijn bekentenissen las, ziet den schrijver als een edel en volmaakt mensch, volmaakt in ‘deugden’ en in ‘ondeugden’. Inderdaad, in de titels schuilt een teedere ironie: *Si le grain ne meurt....*; het bijbelwoord dat Gide altoos voor den geest staat, wordt telkens op nieuwe en aardsche wijze voorgesteld; het wordt soms blasfemie, maar nimmer profanatie. Wilde was Gide voorgegaan door het evangelie in Grieksch-epicuristischen zin uit te beelden. Gide gaf een anderen loop van den parabel van den verloren zoon, die weliswaar ook hier terugkeert, maar die ondanks 't purperen kleed, dat de Vader om zijn vermagerde schouders hng, ondanks het heerlijke, warme eten, toch den smaak van den wilden honing niet kan vergeten, die geteisterd wordt door het onweerstaanbaar verlangen naar den dorst en den honger, die hij leed in de woestijn, naar de zonde en het goedgevloekt avontuur. En als zijn kleine broer hetzelfde heimwee gevoelt, dan is hij dien behulpzaam met zijn vlucht uit 't ouderlijk huis: ‘Kus mij, mijn broertje. Jij neemt al mijn hoop mee. Wees sterk. Vergeet ons, vergeet mij. Ik hoop voor jou dat je niet terugkeert.... Ga zachtjes naar beneden. Ik houd de lamp vast....’ *Le Retour de l'Enfant prodigue.* Partir! is Gides woord. Nergens houdt hij 't uit, hij haat het cellulaire gezinsleven, de haarden van kleffe zelfvoldaanheid. ‘Familles, je vous hais!’ Hij geeft Nathaniël den raad geen herberg te passeeren zonder er zijn dorst te lesschen,

geen bed voorbij te gaan zonder er uit te rusten, of de liefde uit te oefenen. Gide is de verloren zoon, die slechts in verlorenheid leven kan. En toch: ‘Ik zeg Christus geen vaarwel zonder een gevoel van verscheurdheid; en wel in die mate, dat ik op 't oogenblik twijfel of ik hem wel ooit verlaten heb.’ Neen, verliet Jezus hem. Gide verliet Jezus nooit, in alle werken klinkt gesmoord de twijfel aan het Evangelie. Ook hem trokken de eenvoudigen van ziel, wijl deze de schoonen zijn van ziel: ‘Ik heb er nooit veel voor gevoeld om de overwinnaars en de roemruchtigen van deze aarde te schilderen, maar veel eer dezulken, waarvan de ware glorie in 't duister blijft.’ En dan zien we de bizondere vrouwenfiguren verrijzen, (in zijn jeugdherinneringen: *Si le grain*), die 't goede wilden en juist daardoor faalden; in elk boek vindt gij deze verheven, opofferende wezens terug in tragische tegenstelling met zijn vaak wreed-cynische mannen. En te merkwaardiger is dit, daar men Gide absusievelijk houdt voor een uitsluitend vereerder van het eigen geslacht. Hij zeide: nous devons tout représenter. Een dier vrouwen was zijn moeder. In *Si le grain* beschreef hij haar dood. Men hoort daar meer den ooggetuige dan den zoon. Anna Shackleton is de volmaakte vrouw, die liefst op den achtergrond wil blijven. Gide's vurige bewondering voor zulk een vergetene getuigt van zijn nobelheid. Ook vinden we hier Gide's vrouw Emmanuèle, die hij op schoone wijze heeft liefgehad. Hij vroeg haar ten huwelijk, niet voor zich zelf, maar om harentwil, het was de deugd, die hij in haar liefhad. Vrienden als Wilde hebben hem voorgoed aan zijn kalme, vrome, maar onware omgeving ontrukt. In *L'Immoraliste* reist een jong geleerde, Michel, doodziek naar de kust van Afrika, waar hij een nieuw, verschrikkelijk gezond leven in zich voelt ontwaken, tegelijk met allerlei hevige neigingen en een nieuwe vitaliteit, zoodat zijn vrouw hem niet meer terug kent, en in smartelijke verbazing zijn nieuwe hartstochten ziet groeien. Een cynische levensdrang, een misdadige nieuwsgierigheid doet hem hem gezelschap van kleine, bruine boeven verkiezen boven haar zorgzame teederheid. Als hij een zijner nieuwe vriendjes bezig ziet te stelen, glimlacht hij. Dit boek bevat talrijke herinneringen aan Gides verblijf te Algiers, waar hij Wilde terug vond, die hem ‘verleidde’ zich in de zonde onder te dompelen; hij deed afstand van zijn schaamte, hij bekeerde zich tot heiden en ontdekte

de Arabische schoonheid. De broze, jonge Puritein, die nimmer op de wijze der zinnen heeft liefgehad, beleefde eenige momenten der hevigste zinnenvreugde. Weemoedig, maar klachtloos schrijft hij: ‘Depuis, chaque fois que j'ai cherché le plaisir, ce fut courir après le souvenir de cette nuit.’ In dit woord proeft men de feeder melancholie, waarvan nimmer verheven zoeker naar schoonheid-in-genot is te genezen. En voor ons ook blijven Biskrah en Blidah namen van magischen klank, wijl Gide daar een nieuwe levenswet ontdekte en herboren werd. Dat men in meerdere werken van Gide dingen vond, waaraan men zich zonder moeite kon ergeren, is wel geloofwaardig. Hij schokte het vertrouwen in de grenzen van goed en kwaad, hij vond natuur, waar anderen slechts lachwekkende ontaarding zagen, sterker dan J.J. Rousseau verlangde deze man (die alle lafhartige staketsels eener op gewoonten gebazeerde moraal in elkaer trapte), terug naar de natuur. Gide kon geen genoegen vinden onder de teeder wuivende lenteboomen van den Boulevard de Clichy, waar de gemaquilleerde Corydons van Carco's Montmartre in monotone zwaarmoedigheid flaneeren, ook niet in het Parijs van Van Deyssel, waarheen nog altoos de duivelsche stoomtreinen vele stupide rijken vervoeren, die er hun kale schedels en hun fortuin komen vernietigen, noch ook in de aristocratische Faubourg St. Germain, noch in Prousts geliefkoosde somptueuze Hotel Ritz. Meer dan de lieden interesseerden dezen goetheaanschen mensch meestal hun ideën en gevoelens. Menschen zocht en vond hij in het waarlijk onbevlekte woud van den Congo, in de Arabische woestijn. En onbedorven menschen (veracht door den Westerschen imbeciel), schonken den zoeker naar de natuurlijke schoonheid hun vriendschap, hun liefde; zoo is dezen bizonderen man, die beweert, nu in zijn ouderdom pas zijn jeugd te genieten, zelfs de moeilijkst te verkrijgen schat niet geweigerd gebleven. Toch keert hij weer, de kalme, de rustelooze, terug in Europa, en verschrkt de republek met b.v. *Les Faux Monnayeurs.* Het is in dien grijzen toon geschreven, er is niet toegegeven aan plastiek, het is gewoon dagelijksch praatproza, niet schilderend, treurig zich voortzettend, het is het kleurlooze leven zelf. De standaard-Franschman keurt het een misselijk boek, en den schrijver iemand zonder hart, zonder talent. Het is een standpunt. En niet het onze. In dezen roman beleven wij de nooden

van de jeugd: de geävanceerde, de misdadige, de misleide, de intellectueele, van den ouderdom, de vrome, die precies in zijn goedheid onbewust het booze bewerkt, de opstandige, die weet dat God met hen speelt als de kat met de muis. Wij hooren hier vooral de moralist; gij wordt dan pas moralist, als de gebruikelijke moraal voor u heeft afgedaan. Gide wilde de leider zijn eener nieuwe, schoonere jeugd, zooals Wilde, Louys en hij zich de Grieksche droomden. Als Wilde wilde hij aanvankelijk den droom verheffen als opperste element van kunst. Was dit bij de Ouden niet evenzoo? Apollo openbaarde den slapenden Cleomenes schoonheids huiverende ommelijn. Wilde was niet zoo groot om wat hij deed, als wel om wat hij niet deed. Zijn persoonlijkheid was belangwekkend, en vele woorden van hem zijn in geheugens als dat van Gide bewaard gebleven, en overgedragen als kostbare relieken. Men wil figuren als Wilde voorbij schuiven, prevelend: voorbij. Dezulken zien de lijn niet die van de Oudheid gaat naar haar begrijpers: Winckelmann, Goethe, Heine over Walter Pater naar Wilde, Couperus en Gide, en waarvan dichters als Baudelaire, Kloos, Keats en Boutens zuiverste representanten zijn. Deze allen, zijn ze niet de aanbidders van een stralende schoonheid, die zij te heffen trachten hoog boven de eigentijdsche begeerten? Gide draagt de erfenis van Wilde, waarvan de waarde pas blijken zal, als alle verbijsterende strijdrumoer in de moderne kunst zal zijn verstomd. Onder de ‘Edle Einfalt und stille Grösse’ der oude kunst, waarvan Winckelmann en Goethe de melancholie niet zagen, die de Grieksche plastiek juist zoo schoon maakt, beweegt óók de gideaansche onderstroom, duivelsch en goddelijk. Men aanschouwe slechts vluchtig een portret van den dichter, waarvan het mat en regelmatig gelaat een Romeinsch veldheer gelijkt, met donkergloeiende oogen, en een dunnen, eenigszins verbeten, strengen mond. Een gelaat zonder spot, maar van een pijnlijke, latente kracht, van een man, die van het handelen zelf minder houdt dan van het doen handelen, een hypokriet, die eerlijk bekent bevreesd te zijn zich te compromitteeren. In dezen machtigen man van gezag, zoeker naar God en Natuur, leven god en demon nauwelijks gescheiden.

13 Dec. 1929.

Griet Koenes van Visvliet. Friesche sage. Door Josef Cohen.

Opgedragen aan Mevrouw Mr. J.J. Boerma.

In het land, in de eenzaamheid, woonde omstreeks het jaar zestienhonderd Griet Koenes van Visvliet, rijk, maar van de menschen verlaten, maar vol liefde en barmhartigheid voor kind en hulpelooze. Nauw bemerkte paden, dikwijls drassig bij den minsten regenval, slingerden door de weiden naar haar hoeve en meer dan deze richels door het gras behoefden er niet te wezen, want Griet Koenes kwam maar zelden in het dorp. De meesterknecht vreesde ook de menschen van Visvliet, want hij wist, wat ze vertelden. De liederen, die Griet Koenes des avonds zong, kwelden de dorpelingen. Zij konden haar stem, zuiver en liefelijk, niet verdragen. Zij zong woorden van troost en ontferming, doch die buiten woonden, ontvingen deze als spot en hoon. Ze had haar hart afgesloten in goedheid en trouw. Niemand begreep haar, en men ging haar voorbij. Zij had veel te geven, al strekte geen mensch de armen naar haar uit.

De meesterknecht kwam bij haar en hij zei:

‘Griet Koenes, zing niet meer.’ Ze antwoordde:

‘Ik ben geboren, om te zingen. Ik zing.’

‘Luister, men zal je kwaad doen, Griet Koenes.’

‘Wij allen zijn geboren, om te sterven.’

‘Als je stem stil wordt, als je zachtjes zingt, zal men vergeten. Dan zullen de menschen je niet meer vloeken, Griet Koenes!’

‘Hoe kan ik zachtjes zingen, waar God mij stem heeft gegeven,

dat mijn woorden klinken over de weiden, over de zee? Ik zal niet zachtjes zingen, maar luid.'

'De haat groeit als een wolk aan de lucht. Wolk verzamelt wolk, tot alles verduisterd is.'

'Wie mij stem heeft gegeven, wil, dat ze zingen zal. Wie niet luisteren wil, kan zijn ooren bedekken. Ik zal zingen, voor wie naar mij luisteren wil, of hij liefde voelt of haat. Niets, wat drijft of stroomt, wat vaart, wat ruischt, is tegen te houden. Mijn stem gaat verder dan ze gaat. Mijn woorden kennen geen muren en geen vensters. Als de wind waait, grijpt hij mijn zang wild aan. Mijn woorden zijn een deel van de lucht, mijn stem is de storm, die uit de bosschen naar de vlakte breekt.'

'En wie beveelt je, Griet Koenes?' vroeg de meesterknecht eerbiedig.

'Hoor wat hij vraagt. Begrijp toch wat me ontroert en beweegt!!! Ben je dan zelf van steen, dat jij jezelf kunt regeeren? 't Is om het geluk van de menschen, dat ik zing en zingen moet. Laat die dwazen ze voorbijgaan. Ze mogen van mij walgen, ik word door hen ontroerd'.

Toen zweeg de meesterknecht en voortaan deed hij schuw zijn plicht. Hij ook werd langzamerhand in de dingen en de stilte, in de aandoeningen en de bittere schoonheid van het eenzaam leven gewikkeld. Zij beiden, hoe gescheiden ook, werden omvangen door dezelfde eenzaamheid. Verlatenheid! diep zijn Uw wonden geslagen, toch konden deze beiden niet meer daarbuiten leven. Ze spraken slechts enkele woorden met elkander, van de kleine dingen, schoffels en spaden, mest en voeder tot in den avond, uit de onverlichte kamer Griet Koenes ging zingen, en hij zat, de handen gevouwen, den adem telkens even ingehouden. Zij zong in storm en sterreschijn.

Het eerste teeken kwam.

Hij ging uit, op een morgen, om naar het vee te gaan. Zijn voet stiet tegen een steen. Hij bukte zich, vond en las den brief. Hij liet dien niet aan zijn meesteres zien. Hij las de toornige zinnen en hij bewaarde zijn vrees voor zich alleen.

Het tweede teeken kwam.

Vuur in den hooiberg. Glimmende vonken. Op zijn zorgzamen tocht doofde de meesterknecht ze, en hij sprak er met zijn meesteres

niet over. Hij zag nu voortaan alles nauwkeurig na. In den nacht waakte hij dikwijls verschrikt op. Wat voor gerucht?

Dit duurde vijf, zes maanden, toen kwam een winteravond, grijs en koud. Nevelen van de zee sloten zich dicht over het veld. De meesterknecht moest 't huis verlaten en naar 't dorp trekken.

‘Ik zal laat terug-komen.’

‘Ik zal mijn liederen zingen.’

‘Ik vind mijn weg in 't donker.’

‘Mijn liederen wijzen den weg.’

Hij kwam in het dorp aan, en hij tastte in de duisternis. Maar waar hij ook ging, aarzelend, wankelend, zoekend, hoorde hij het lied van Griet Koenes. Het was, of het dicht-bij gezongen werd. Het werd niet door eenig geluid, of door andere klinkende stemmen gedempt, het drong overal door, zooals zij zelf had gezegd, gelijk wat drijft en stroomt, en vaart en ruischt. Niets kon het lied verjagen en wie luisteren wilde, door haat of liefde gedreven, moest luisteren. Hij kwam eindelijk op het erf van een boerderij. De hond sloeg aan. Hij zeide wat hij wilde hebben. Hij sprak, volgens zijn gewoonte, maar weinig. Stuursch en ongenaakbaar, verliet hij de hoeve. Toen hoorde hij fluisterende stemmen.

‘We zullen Griet Koenes vermoorden.’

Hij stond stil, bang, dat iemand hem al in zijn schaduw zou herkennen. Men ging langs hem heen, zonder op hem te leten, en hij verdween in den nevel. ‘Zal ik iets zeggen?’ dacht hij. ‘Dit zijn drie teekens, dat er gevaar dreigt. Zal ik mijn meesteres niet waarschuwen?’

Hij naderde haar huis, hij klopte aan haar deur. Ze noodigde hem niet naar binnen, ze zong haar lied, en ze zag niet op.

‘Meesteres,’ riep hij met sterke stem en ontroerd, ‘ik heb een droeve tijding.’

Ze zong.

‘Meesteres, drie teekens zijn er geweest, uw leven loopt gevaar. Vlucht voor het te laat is.’

Ze hield niet met zingen op. Had zij zijn waarschuwing gehoord?

De volgende dag begon in nevelen, als de vorige. Dien middag vaagde alle weifeling weg, en de blauwe hemel blonk. De meesterknecht ging met hoog-opgeheven hoofd. Waar het licht scheen, zou niemand durven naderen, dacht hij. Des avonds schitterden

alle milde sterren, vast en toch tintelend in den zoo diep-blauwen hemel.

‘Ze zullen niet komen,’ zei hij, om de gerustheid van eigen stem te hooren. Ze antwoordde met klanklooze stem: ‘Laat het zijn. Ik ben bereid.’

‘Waarom zingt U vanavond dan niet?’

‘Zingt men dan in denzelfden avond, dat men zal sterven?’

Ze zagen beiden de ruwe mannen uit de verte komen. Ze waren gewapend met stokken, bijlen, messen. Ze naderden stil en behoedzaam. Geen macht kon hen tegen-houden. Ook zij werden als een stroom gedreven. Toen ze dichtbij waren gekomen, zagen de beiden, die met kloppende harten vreesden, dat de schaduwen ver-af en dreigend lagen over 't land. Het maanlicht droomde niet weifelend boven de weiden, de gloed van maan en van vaste, toch-tintelende sterren stond strak en gespannen van den geheelen hemel naar de geheele aarde. Schoone nacht voor allen, die waken en moedig zijn!

‘Waarom zingt u niet? Als u zingt, zal uw lied u beschermen.’

‘Zoo jong te sterven.’

‘Vlucht dan. Het wad is niet ver. Morgen kom ik voedsel brengen.’

Ze zeiden elkander geen vaarwel. Griet Koenes vluchtte. De drom menschen schoof nog nader.

‘Griet-Griet Koenes. Kom naar buiten, Griet Koenes.’

Zij vluchtte naar den dijk van het wad en ze staarde naar de glinsterende, gladde zee. Waarom had ze haar huis verlaten? Daarmede had ze God niet gediend. 't Leek haar, of ze zag en hoorde, wat er bij haar hoeve gebeurde:

De trouwe meesterknecht stond aan de deur, somber als een waakhond. Ze zouden uit hem niet krijgen, waar ze was heengegaan. Ze mochten hem wel martelen, en dreigen met den dood, hij bleef de onverbreekbare trouw en haar zekere troost.

‘Waar is Griet Koenes?’ riepen ze uit den drom. Hij antwoordde niet. Allen uit den troep begonnen woest te roepen. De naam van den Duivel wekte al hun haat en lust, te dooden. Griet Koenes verkeerde met den Duivel. Als ze zong, zong ze in Duivels naam. Dat haar liederen, zacht en luid, zoo verre klonken, kwam door Duivels macht.

‘Is ze met den Duivel? Ze is met den Duivel.’

‘Met den Duivel is ze niet’, antwoordde de meesterknecht.

‘Is ze dan alleen?’

Hij antwoordde niet.

‘Is ze hier in huis?’

Men zocht overal in hoeve, schuur en stal, doch men vond haar niet. In 't onbewogen maanlicht spiedde en speurde men. Jongelingen gingen tot aan den dijk, en ze kwamen met het bericht, dat Griet Koenes nergens was te ontdekken. Dus toch met den Duivel? De meesterknecht stond zoo onbewogen als een stam midden in 't veld. Uit hem kon men niets krijgen. Spijtig riep men elkaar toe, dat ze Griet Koenes dien avond niet zouden vangen, en langzaam, tartend gingen allen heen. Zij ook zongen hun liederen, maar deze bleven niet en uit de verte drongen de klanken slechts vaag. Eindelijk begonnen de stilte en de oude eenzaamheid weder. De meesterknecht zag om zich heen, liep voorzichtig naar den dijk. Ze hoorde hem komen. Tezamen keerden ze naar de hoeve terug. Maar terwijl ze weer in de kamer zat, en over haar vlucht nadacht, schaamde ze zich, dat ze voor menschelijk gevaar was gevlucht en haar zang had gestaakt. Ze bedwong de diepste vrees van haar bloed, en ze opende de deur, dat haar lied nog luider zou klinken. Ze zong, zoo als ze nog nooit had gezongen, en allen in het dorp hoorden haar. Ze wisten niet, dat ze de overwinning van het leven bezong. Ze meenden, dat ze de overwinning van den dood bezong. Ze verzamelden zich weder en ergerden zich.

‘Jongens, jongens - naar Griet Koenes.’

‘Ze is in haar huis.’

‘Laten we haar dooden.’

Ze zong. Weder kwamen ze dichterbij, met scherpe en harde wapens. De kinderen droegen steenen. De vrouwen hadden stokken. Ze riepen rauw: ‘haha - Griet Koenes.’ Maar hoe meer ze de boerderij naderden, hoe angstiger ze werden. Dat was niet zoo makkelijk als 't leek, Griet Koenes te dooden. Waarom zong ze? Ze krompen en sidderden van pijn. Ze hielden op met den eentonigen, scherpen deun: ‘Haha - Griet Koenes’. Eensklaps stond de voorste stil en wees met zijn vinger naar de schaduw om 't huis. Bewoog die schaduw niet? Ze stonden en staarden. Welk een licht overal in de lucht. Geen gewone nacht. Te licht,

een nacht met duidelijke stemmen, en met zichtbare, zoekende, grijpende klauwen. Ze hoorden een tred. Niet van den meesterknecht. Dat-moest-de-Duivel-zijn. Ze wierpen zich op den grond.

Griet Koenes zong. Eindelijk werd haar stem moede, en ze ging naar bed. De wachtenden buiten luisterden naar de stilte. Dat duurde een half uur.... eindelooze tijd. De stilte bleef. Eindelijk durfde een kleine jongen een steen te smijten tegen de houten deur. Niets verroerde. Nog een steen, nog een. De troep schoot naar voren.

Griet Koenes lag roerloos (ze sliep niet), en ze wachtte op haar lot.

Men sloeg haar, die in de bedstede lag, net zoolang met knuppels, tot ze dood was.

Daarna eerst week men ontzet achteruit. Er had geen klacht geklonken - zij stierf zonder zucht, ze had zich aan den dood gegeven, als een andere vrouw aan de liefde. Ze leed haar doellooze pijn vroom en toegewijd.

Wat voor wezen had men gedood?

Dit kwelde allen, die in de kamer waren. Met moeite sprak één van hen, een man:

‘Op 't kerkhof kunnen we Griet Koenes niet brengen.’

‘Waarheen dan?’

‘Naar 't wad, en we brengen haar lijk naar de zee. Dan kan *hij* 't nemen, aan wie het toebehoort.’

‘Waarom niet in den grond?’

‘Ze zou opstaan en ons verontrusten. Laten de golven hun spel met haar spelen. Ze is bovendien niet geschapen, om naast onze moeders en zusters te liggen. Laat haar lijf in vreemde landen vergaan.’

‘Wie zal haar voeren?’

‘Ik durf niet.’

‘Hier zijn twee voerlui. Ze zullen de doode naar zee brengen. Voor deze mannen is Griet Koenes een last als alle andere.’

‘Laat ze een wagen halen. Het wad is niet ver.’

De twee voerlui laadden den last onverschillig op hun kar. Ze zetten hun paard aan, dat stevig trok. Zoo duurde het niet lang, of ze bereikten het wad. Het lichaam hadden ze in stroo, licht stroo gepakt. De kar woog licht op wei en weg. Niets anders

rustte er op den wagen dan het overschot van magere Griet Koenes, en dat in licht stroo gepakt. Hu, vooruit het paard.

Nu kwam het wad.

‘Vooruit, paard.’

Hoe langzaam trok het beest. Het kon zijn last bijna niet trekken.

Plotseling was de lichte vracht een zware vracht geworden. Dat kon niet natuurlijk zijn! Een van de voerlui sprong van den wagen. Zóó zou 't beter gaan. Hij wachtte, waar hij stond. De ander zette het sterke, pezige beest aan. Vooruit, paard.

‘Wil hij niet trekken?’

‘Nee, hij wil niet.’

‘Zou de duivel op de kar zijn?’

‘Vooruit - vooruit’. De voerman zwiepte de zweep door de lucht. Het arme beest trok uit alle macht. Er was geen voortgang meer in den wagen. Onvermurwbaar, onverwrikbaar woog het gewicht der wielen in den taaien grond. Nu werden de beide voerlui angstig. Men had hen bedrogen. Zij noemden dezen last geen gewone. Men had hen bedrogen! Zij zouden het de mannen van Visvliet wel eens vertellen, hoe ze den duivel op hun kar meedroegen.

‘Wat nou?’ vroeg de een den ander.

‘De kar om-kiepen.’

En dat deden ze. Ze keerden hierna naar hun dorp terug. De vloed greep het stille, weerlooze lichaam van Griet Koenes en dreef het naar den dijk. Velen zagen het en daarna verdween het weder.

Maar ieder jaar komt het terug, en met de grootte van een hanetree wil het Visvliet naderen, van de wad-zijde. Toch kan het nooit het Friesche dorp naderen. Moeders, wees niet bevreesd voor de kinderen. Brand geen vuren, om het af te schrikken. Het spook zal u niet deren.

Want ieder jaar trekt ook de zee zich een hanetree terug. Een hanetree gewonnen - een hanetree verloren - is geen vreeswekkende nadering.

Alleen de bloedvlekken in de bedstede zijn gebleven, ter herinnering van dezen moord.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DXL.

Liên, die 'k eens lievend eerde, stierven psychisch of geheel.
Ontroerd, sinds plots verwaasden ze, of diep-weetloos nog wat tanen,
Voel 'k: oudtijds reeds zij leken soms op-eens mij spook'ge Wanen,
Die avrechts zagen, vaag-kwaad dazend. Dwaas-bewogen Deel

Bleek me elk plots van dees Aanzijn's Schaduw-warling. Wee, niet veel
Maar iets zeer hard's toch weet 'k van 't Eeuwge, Dat langs vreemde Banen
Beweegt onwrikbaar-wijd. En 'k blijf mij dies gedwee vermanen
Doodstil, lijk deed 'k me alreede als Jongen: ‘Niets hier is reëel!’

Diep-vredig voelde ik, dacht 'k en deed 'k reeds toèn, lijk tháns steeds. Keel
Kreeg 'k in de Ziel, om klaar te zingen, wen in diaphane
Gewaden Waarheid daagt me. En dies nooit vólgde ik vreemde Vanen,

Waarachter Halven dansen in verwaand, suf, wild Gespeel
Met woorden, hooge Frases. Och, ik, Geest, hier schaarsch Verstane,
Geef nieuwe, pure Ontraadsling, strevend individuëel.

DXLI.

'k Leef wijd, harmonisch-vast, ontroerend nauw ten Buitenkant
Me. Al stormt mijn gloeiend Binnenst, veelal blijf 'k een vreedge Kijker.
En dies voor domme Grofheên, Laagheên, wierd 'k nog nooit een Wijker.
Diep leef 'k, in wild-wijd Voelen, doch zie koel met klaar Verstand.

O, stille, stoere Ziener, lijk steeds blijf 'k: 'k Hang hoog ten Rand
Dees Aanzijn's, waar 'k beweeg staêg me als aan sterken, stalen spijker
Dien 'k stilkens voel, dat mij doorboort. Maar tòch, 'k nog breed als Reiker
Haak, vragend aan mijn Zielszijn, waarom Dit zich hier verbant.

En dies geviel 't, dat 'k wierd Poëet reeds jong, schoon 'k vreemd Bezwijker
Eerst wierd, bij 't al-eerst Rijm, dat in mij rees. Hoewel astrant
Van Wil en Daad, en soms van Woord ook, was 'k geen oogwenk Prijker

Met Schijn. 'k Wil ècht slechts zijn, hoog-stil, zwaar-waar, en bij de hand,
Scherp-forsch alleen waar 't moet. Och, 'k minde 't Leven nooit, want lijk er
Den Meesten anders als ik bèn. Doch géén heeft me overmand.

DXLII.

In 't heilig-Psychische onderschikte ik nooit me aan eenig mensch:
Van dat 'k een kleine Jongen was, heb 'k breed geleidlijk stijgend
Bezonnen me op al Vragen, die van iedren kant, als dreigend,
Mijn Geest benauwden, eischend Antwoord. Och, mijn eenge Wensch,

Mijn eigenste, aangeboorne was om zwaar en diep-intens
Te werken dus te voelen en te denken. Dies stil-nijgend
Veelal liep 'k 't hoofd voorover langs de straat, en als plots tijgend
Van ver een knaap op me afkwam, zag 'k hem aan, schoon 'k lens

Gansch was van spierge Kracht. Onwrikbaar liep 'k onhoorbaar hijgend
Van Binnen-angst: stokstijf 'k mij hield, diep-driftig bang. Stilzwijgend
Toen meestal leefde ik reeds: mijn Geest, die sterk een strenge Grens

Voelt tusschen Zich en velen door iets fijn-intelligents,
Leeft steeds gemoedlijk-door, wen niet fel-dom gesmaad, tot zijgend
Mijn Lijf, waar 'k nauw om geef, op 't laatst vergaat. 'k Ben Geest, geen Pens.

DXLIII.

O, wees nooit trotsch, mijn Binnengeest. Gij waart dat schaarsch: steeds wist
Gij, dat dit Leven Waan schijnt op al duizenden manieren.
En dies gingt Ge ijdlijk niet ge u in u-zelf met Grootheid sieren:
Gij bleeft de kalme, eenvoudig-sterke, die ook nooit gegrist

Hebt naar iets aêrs als naar 't diepst Zelf, dus niet met kleine List
's Aêrs geestlijk Eigendom bejoegt. Want wàt meer ooit dan Pieren,
Gauw-doode vangt, wie volgt zijn Meerdren na? Neen, krachtig tieren
Op Grond mijns eignen Wezens bleef 'k, op verdren Groei gespitst

Mijn's wijden Geestes, schoon 'k gestadig-naarstig heb gevischt
Naar Wijsheên in ontelbre boeken, maar hoè 'k daar bleef zwieren
't Gaf schaars me iets, wat 'k niet voelde zélf alreede en diês plots vieren

Mocht 'k eigen sterk-geziene Wijsheid, daar 'k voel streng-beslist
Mijn psychisch Inzijn door de Een-Waarste, Hoogste Macht bestieren.
En zóó ga 'k door, tot 'k lig, verloren Ding, in donkre Kist.

DXLIV.

Gij duurt al-eeuwig, donkre Vriend, mijn Redder, want diepst Wezen,
Die gaf mij Vrede reeds, toen 'k, brooze Knaap, gelaten zat,
Daaglijks dood-stil, nooit blijde, als lange vale, schrale Lat,
Al boeken - 't Leven wou 'k steeds voelen - diep-in ziend te lezen.

Mijn aardsch, arm Zelf verga maar, schoon fijn-sterk nog, ja, na dezen,
Als 'k, psychische Eenling, die wijd-voelend en diep-peinzend mat
Vreesloos al Wanen, lijk al Tijdlijkheid uit-een plots spat,
Worde ik weer IJlte onwetend, lijk ik weetloos kwam gerezen.

Maar Ziel, Gij, die op Aarde als Vreemde streedt, onwilligvleeschen
En menigmaal zelfs 't Noodlot, scheen 't, met stroeve Kracht vertradt.
Gij gaat oneindig dóór steeds, voel 'k, ook wen eens neergeheschen

Dit niet meer noodig Menschzijn wierd naar diep-in donker Gat,
Om verder aêrs niet dan iets gruwelijk-vergaands te wezen,
Schoon 't Lot me - och 'k ben een Sterver - als gedweeën Helper had.

DXLV.

Zoek voelend stil en vast naar uw ééne eigne Inlevendheid,
O, ziel, die, teêr geboren, leefdet trouw in nooit gemeten
Sferen oneindig-wijder Peinzing, sinds alwreedst gesmeten
Gij wierdt door Ongenaakbren in dees aardsche Onwezendheid.

Gij wónt, dus zég niet, dat nog éven diep-genaadloos lijdt
Ge als toen door élk gehoond ge u hoordet in door geen geweten
Ontelbre harde jaren, en gij doodstil neergezeten
Koel-hooploos keekt, uzelf steeds Meester, in de Oneindigheid

Omhoog der Heemlen, mijmrend afgrond-diep, maar zonder spijt
Om iets wat wildet, voeldet, dacht gij, deedt ge ooit, schoon gereten
Ge uiteen haast wierdt door holle dwazen, daar gij hadt gekweten

Streng u van al uw plichten, nooit uw Willen, Kunnen kwijt.
Stil, stil, mijn Ziel, leef gloeiend wijd, schoon lieden, kleine, u beten,
Gij zweeft eens ver, als waart hier nooit Ge, in zaalge Onweetbaarheid.

DXLVI.

Haat 'k soms nog een der Lieden, die mijn Jonkheid tot een Hel
Verstroefden? Neen. Want niets meer zijn ze, o reeds zoo lang verstoven,
Als Wolken, die dees Leven's Waangewarrel had geschoven
Om 's jongens Geest, den mijne, toen dees lief nog was, maar fel

In 't Diepste. Doch nog vredig leef 'k steeds, nimmer zinloos-snel
Dus dom-klein iets beslissend, lijk zag 'k doen veel blinden, dooven.
Ziel, ziel, nog voel 'k uw rustge Kracht, die nooit zich ging vergroven:
'k Ben diep-sterk goed, maar klein reeds peilde ik de Aarde als vreemd-wreed Spel,

Een draaiend 't Verste zoekend doch nooit halend Carrousel,
'k Verbeeldde mij, dat Paardjes,, waar 'k mee reed toen, wijs-goed snoven
Terwijl 'k stak fiertjes naar den Ring, die klonk met luide Bel.

Ach, elk, die vond mij, Zuivre, onnoozel toen, slechts éénen Tel
Bleken iets waard ze, en dán verdwenen zwák ze, opzij geschoven.
'k Leef nog stil-ferm, tot eens ook wijk-ik. Alles is mij wèl.

Droomen door Hélène Swarth.

I.
Wederzien.

Toen riep mijn zuster, die van 't leven rust
Al onder de aard, mijn naam met blijde stem.
'k Sloeg de oogen op en zag - niet haar, maar hem,
Die toog zoo jong naar de onbekende kust.

'k Lei de armen rond zijn hals met teedre klem
En voelde plechtig vroom mijn mond gekust.
En 't liefdevuur, door tranen lang gebluscht,
Vlamde op zóo hevig dat ik 't niet meer tem.

- ‘Is 't waar, mijn lief, blijf je áltoos nu bij mij?’
- ‘Mijn eerste liefde, o kind! vergat ik nooit.’
- ‘'k Werd grijs en oud.’ - 'k Blijf eeuwig je terzij.’

Maar 'k voelde: een schim was 't, die 'k omarmde. En hij,
Gelijk een sneeuwbeeld in den zongloed dooit,
Smolt weg. - En 't was een droom, die gleed voorbij.

II.
In 't oude huis.

Meedoogend kuste ik haar, die weende om moederleed
En 'k voelde in 't ruischend bloed mij vlammen vreemde smart,
Met eigen droefheid één - Toen dreef mijn heimwee-hart
Naar 't huis mij, waar mijn lief, voorheen, hield troost gereed.

De kamers treurden leeg, de popelrij leek zwart.
Ik zocht één enkle ziel, wie 'k levens leed beleed.
'k Ontwaarde een vrouw, die, lang geleden, liefs mij deed.
En háar vertrouwde ik ál, gestameld en verward.

Met mond en oogen wijd van schrik zag zij mij aan
En zweeg - En 'k wist: zij kón mij helpen noch verstaan.
En 'k greep een blad, laag fladdrende als een wintermeeuw
En kuste 't eer ik schreef. Een vlam ontsprong mijn mond
En schroeide 't blank papier als zongloed, lentesneeuw.
En 't was me of in dien flits 'k mijn leven héel verstond.

III.
Zwarte bloemen.

't Vertrek was vol, veel stemmen hoorde ik zoemen.
En tot mij schreed een blonde vrouw en gaf
Me een mand vol vreemde nachtlijk zwarte bloemen
En sprak: - ‘Die bloemen strooi in 't open graf!’

Symbool van nacht, waartoe moet lijfsdood doemen
Wie 't leven leden als een strenge straf,
Wie, vroom verbeidend, in den Heiland roemen
En 't kwellend zielskleed hoopvol leggen af!

Die zwarte bloemen kan ik niet vergeten -
In donker graf, waar 't lijf ligt droef versmeten
Door dood, die riep met iedre klokketik,
Strooi zwarte bloemen over mond en oogen,
Waaruit ten hoogen blank is opgetogen
De langgevangen vlam van 't eeuwig Ik.

Verzen door Hein Boeken.

Heimwee naar Scandinavië. (Droom gedroomd in den Paaschnacht 1930)

Op 't scheeprijk IJ daar lag het schip zeil-rêe.
Verholen waren hield het in zijn ruim.
Als sprong-klaar dier, zóó lag het op zijn luim.
En ééne dierbre zou het voeren mee

Over de wijde wateren der zee,
Doch schroef noch boeg omwoelden nog het schuim.
Toen plotsling door een ongewild verzuim
Besefte ik dat het afscheid mij ontglee.

Maar in 't vertrek met hooge vensterbogen,
Waaruit ons beider heimweeblikken vlogen
Naar 't op het IJ niet meer hervindbre schip,

Zag 'k onverhoopt nabij de heil'ge blankheid
Van uwer armen lang-gestrekte slankheid
En uwe slinke voelde ik op mijn lip.

Eenzame terugtocht van het kasteel Ommen 10 mei 1930.

VOOR DEN VOGELKENNER EN -VRIEND DR. H.W. VAN RHIJN.

Nog vele vooglen hoorde ik in de twijgen
Bij 't donkren van den dag, die donker zag
Van de' ochtend af, maar toch door 't zwarte rag
Der takken stadig zwellende deed stijgen

De groene weelde, waarvan ik moest zwijgen
Daar menschelijke stem, ach! niet vermag
Te spreken wat in tjuitring en geklag
Van het gevleugeld volk mocht uiting krijgen.

't Gevleugeld volk, wien 't vliegen niet vernoegt,
Die in den tijd van 't groenen van de boomen
En als de zon het rijzen daags vervroegt
Zich voelen allen lust tot rust benomen.

O, zoeken zij met zingen te evenaren
Den drang, die doet naar 't zoete nest ze varen?

Mevr. Iris Zeilinga's voordracht van Leopold's gedichten op 14 mei 1930.[1)]

Neen, de oogen liegen niet, schoon ook de mond
Door tucht en schooling mocht al klanken leeren,
De klanken, waardoor wij het lijden leeren.
De worsteling en al wat hij doorstond,

Die in die klanken eerst den balsem vond
Voor al wat moest hem innerlijkst bezeeren,
Waardoor den lijder wij als dichter eeren,
Die lijdend leerde 't heil, dat hij verkondt.

Neen, de oogen logen niet, toen bij het bleeken
Der wangen ik dier blikken waarheid las:
Zij leefde 't leed van hem, wiens woord zij sprak,

Zij leefde in 't weten dat zij uit mocht spreken
Hoe Hij, schoon nooit gezien, haar hart genas,
Dat anders wis in wereld's warling brak.

1) Na de Jaarvergadering der Ver. v. Lett.

Juni-nacht.

Ik wil alle geluiden hooren
Van den nacht, van den Juni-nacht.
Wat komt eerst? Het geluid van den toren?
Stil, hoor hoe dat vogeltje smacht.

Dan hoor ik geblaas van katten
En keffen, ver hondengebas.
Wat bergt de stad al schatten
Meer dan 't vlak van de golvende plas.

Paarlen van 't diep - o, wat oogen
Die sluimren of droomloos zien
De beelden van waarheid en logen,
Die de dag, onafwendbaar, kwam biên.

Was het donker? Doodstil? Sliep ik even?
Met tjilpen de dag begint.
Wilt gij, nilt gij, gij moet u geven.
De nacht stierf. 't Weldig leven verwint.

Europa.
(Toen ik op reis ging.)

Europa, die den bangen tocht begont
Naar 't West - o zie tusschen die hoornen stroomen
Het golfgeplas - waarhenen zult gij komen
Nu gij den stier te treên u niet bezont,

Dien gij zoo lokkend, geheimzinnig vondt?
Hoezee, hoezee! hij heeft u opgenomen,
Geen blik meer achterwaarts, geen angstig schromen!
Wat kust bergt blauwe, ronde horizont?

Wat trek noopt mij nu weer uw spoor te zoeken,
O Moeder veler volkren, veler tongen,
Waarin mijn vaadren, - o mijn broedren - zongen?

O Moeder hoed uw kroost, 't veelnaam'ge, kloeke!
Genoeg hun moed reeds in veel strijds getoond.
Geef voortaan vreê, die blijvend in hen woont.

Verzen van Herman Middendorp.

Bezinning.

De jaren gaan voorbij met al wat leeft
Aan kleuren en geluid en ik blijf achter
In eenzaamheid, een nuttelooze wachter
Bij dingen waar geen stervling wat aan heeft.

Ik staar de snelle dagen na en tracht er
Lijn in te vinden, die mij leiding geeft.
Ik weet niet goed wat mij voor oogen zweeft
En alle stemmen worden zacht en zachter.

De stilte spint mij in, ik deed niet goed,
Hooghartig zooveel eenzaamheid te wenschen....
Mijn felle trots slaat in benauwing neer.

Ik hef de hand gelijk een beedlaar doet....
Ik word een smeekeling voor alle menschen,
Ik ben zoo bang, ik weet den weg niet meer.

Een kleine vogel.....

Een kleine schuwe vogel, dien ik even
Hield ik in de holte van mijn hand omvat -
Een kleine witte wolk, die, weggedreven,
Geen sporen naliet op haar stralend pad.

Het ging te snel - ik had dit gansche leven
Met alles wat ik was en wat ik had
Zoo gaarne voor uw glimlach weggegeven,
Toen ik verwonderd voor uw aanschijn trad.

Nu breekt de lente met haar heldre kleuren
En duizend juichende geluiden door.
De wereld lacht - dit is geen tijd van treuren....
Het is of ik uw lokkend roepen hoor.
De wolken zeilen en de vogels zingen,
Ik ben bedroefd om al die schoone dingen.

Zelfportret.

Ik ben een keurig-nette burgerheer,
Gaarne gezien op deftige bezoekjes,
Waar ik beschaafd en vaardig converseer
Over tooneel en nieuw-verschenen boekjes.

Men wacht mij daaglijks in de stille hoekjes
Van bittertafels die ik frequenteer,
Waar 'k onder 't knabbelen van zoute koekjes
Mijn bijna-nette moppen debiteer.

'k Ben voor den spiegel wat sentimenteel,
(Stel u gerust, mevrouw, niet al te veel.)
Van vrouwen heb ik doorgaans geen verstand,
Behalve als ze jong zijn en coulant.
Allengs een oude bok, die op z'n tijd
Z'n aandacht aan de groene blaadjes wijdt.

Filosofie.

Geen smart ter wereld of zij heeft haar grond.
Wij ijveren, die gronden weg te graven.
Wij zijn, ons lange leven lang, de slaven
Van ons geluk, hetzij wij in verbond
Met engelen of duivels neerwaarts draven.
Wij putten naarstig uit wat eens bestond,
Wij spinnen voort aan wat een vroeg're vond,
Wij geven dóór wat anderen ons gaven.

Maar na bevochten leed rijst ander leed
Tot aan de ons toegemeten horizonnen,
En onder Doods nabije duisternis,
Van strijd bevrijd en tot de reis gereed, -
Is dit de poovre wijsheid die wij wonnen,
Dat smart de diepste grond der dingen is.

Opslagplaats.

De regen stippelt in den grijzen mist....
Bij stapels rijzen de verroeste rompen
Van kachels en van ketels en een rist
Van lorren, die zich klontrig samenklompen.

De regen grauwt. - Een kromme vrouw in lompen
Buigt naarstig over 't stinkend vuil en grist
Met rappe vingers, of ze in deze dompe
Verwording naar verborgen schatten vischt.

't Verweerd metaal rinkinkelt als muziek
Die troost wil brengen in dit óver-droeve.
De vrouw kruipt dieper tusschen roest en scherven.

't Is of ze hier een plek zocht om te sterven
En vast begon aan 't delven van een groeve....
De regen stippelt neer, melancholiek.

Binnenhuisje.

De lamp is aan, de kachel snort,
Wij zitten om het ganzebord.
De kindren juichen en mama
Schenkt ons een kopje chocola.

We hoeven lang nog niet naar bed,
Als oom d'r is dan heb je pret,
Want oom dat is zoo'n fijne vent
Die spelletjes en raadsels kent.

Papa zit boven en studeert,
Hij is verschrikkelijk geleerd.
Hij is zoo spraakzaam als een visch,
Gelukkig maar dat oom er is.

Mama, met kleine zus op schoot,
Speelt mee en knapt een pepernoot.
We hoeven lang nog niet naar bed,
D'r wordt opnieuw weer ingezet.

Mamaatje lijkt zoo jong en frisch
Of ze ook een van de kindren is.
Oom gooit een dubb'le zes - ach grut,
Hij zit gevangen in den put,

Wat zeven pepernoten kost....
Gelukkig wordt hij gauw verlost.
Hij speelt weer verder en tot slot -
Daar wint de schurk den heelen pot.

Dan kijkt mamaatje naar de klok,
De kippen zijn al lang op stok,
En voor haar kleuters wordt het tijd.
Een eind neemt alle vroolijkheid.

Maar oom weet raad en draagt ze vlug
Naar boven op zijn sterken rug.
Gestoei en onderdrukt gegil -
Maar even later wordt het stil.

Nu is mama met oom alleen....
Hij draait om de piano heen
En vraagt haar schuchter: speel eens wat....
En lief-gewillig doet ze dat.

Nu kan het groote licht wel uit,
Dat is intiemer voor 't geluid.
De blauwe sigaretten-damp
Vloeit om de kleine schemerlamp.

Als oom d'r is dan heb je pret,
De kindren zijn al lang naar bed,
Papa zit boven en studeert,
Hij is zoo vreeselijk geleerd.

Hij is hartstochtlijk als een visch,
Gelukkig maar dat oom er is,
Want oom dat is zoo'n fijne vent
Die spelletjes in soorten kent.

Hij luistert op de lage bank
Naar 't sterven van den laatsten klank.
Hij strekt zich op het divandek
En zoent van ver haar blanken nek.

En als papa beneden komt
Is juist de melodie verstomd.
Mama zegt: schat, wat zie je bleek,
Dat werken maakt je heel van streek.

Je moet er eens een weekje uit. -
En oom vindt dat een wijs besluit.
Hij zegt: dat is zoo goed voor jou;
Ik pas zoo lang wel op je vrouw....

De asceet door C. Wilkeshuis.

Ik was een zondig mensch, o Heer, ik zat
aan tafel en ik dronk den rooden wijn;
het leven was voor mij een wild festijn
met slechte vrouwen in een lichte stad.

Eens, op een feestmaal hebt Gij mij verrast,
sidderend zonk de beker van mijn mond;
en meer dan anders heb 'k dien avondstond
luidkeels gezongen en den wijn verbrast.

Ik wild' Uw aangezicht niet zien, en ging
met dronken oogen door den donkren nacht;
Gij hield op iedren hoek der straat de wacht
en trad naast mij tot d'ochtendschemering.

Hoe vreeslijk heb ik U dien nacht gehaat,
hoe diep ook heb ik U dien nacht bemind;
maar eindlijk zwichtt' ik en ik kust' ontzind
Uw handen en Uw liefelijk gelaat.

Ik heb de driften van mijn donker bloed
met ijvrig vasten en met wreede straf
en 't overpeinzen van 't nabije graf
getemd, en zoo de rust der ziel behoed.

Maar als de volle maan peinzende voort-
schrijdt over een stad vol zond' en gezang,
dan bassen al mijn driften luid en lang
als dolle honden voor gesloten poort.

Over den ‘Schoolmeester’ en zijn ‘Gedichten’ door Willem Kloos.

(Gedichten van den Schoolmeester, met inleidingen van C.J. Kelk en Mr. J. van Lennep en de oorspronkelijke illustratie's. Vierde druk. Nederl. Bibliotheek, 1930.)

Op mijn 14e jaar kreeg ik voor de eerste maal en heel opeens eenig ‘weet’ er van, dat er een bundel of boek met grappige verzen bestond van iemand die zich de ‘Schoolmeester’ noemde en wel doordat een goed vriendje-en-neefje van me, dat op het Gymnasium ging - ik zelf zat toen in de tweede klas der 5-jarige H.B.S., - mij er wel eens, als ik met hem wandelde, in luchtige opgetogenheid, iets uit opzeggen ging. Zijn, vaak als dichter, boven het vlak-banale en suf-bloemrijk verzekerende van vele anderen uit, begaafde leeraar W.J. Hofdijk had het er, met zijn hollandsche ronduitheid, die op echtheid gesteld was, wel eens over met zijn leerlingen in de klas, en zoo herinner ik mij nog, dat mijn gezellig kameraadje, dat later, helaas op 27-jarigen leeftijd nog phil. nat. stud. zijnde - hij was tuberculeus - is moeten omkomen, op een van onze snelle looptochten langs de buitenwegen van Amsterdam mij eensklaps het vreemd-komische vers ging deklameeren van de Grootvorstin en haar draagbaar orgel, waarop zij voor haar beide luie zonen telkens een deuntje speelt.

Tegenwoordig, als volwassen man, ben ik gelukkig in staat, om dat vers allerinnerlijkst te genieten, vooral nu ik de vroegere, hier weer gereproduceerde en zoo voortreflijk er bij passende illustratie's aanschouw. Maar als egaal-gemoedlijke, zelden vroolijke knaap, alleraandachtigst, zooals ik dat bij alles deed, naar dat grapje

luisterend, moest ik mij onder het hooren stilkens bekennen, dat ik er niet zooveel in te zien wist, als die in tegenstelling met mij toen nog gezond-blozende, en stevig naast mij voortstappende een half jaar oudere blijkbaar vermocht te doen. En ik zei dus, met een flauwen glimlach alleen-maar: 'O ja, dat is niet kwaad.'

Want ik hield het, als vredig-melancholische, die alles ernstig opvatte en er dan zijn konklusies uit trok, alleen voor 'nonsens' en begreep dus niet goed, waarom de levendige 'Jan', die, evenals ik, een logisch-denkend hoofd had, en van wiskunde hield, er nog iets meer dan een 'onnoozele flauwiteit' in vinden kon.

Zóó stond ik dus als piep-jonge, maar reeds alle dingen hier veel te serieus-opvattende 'boy', tegenover de rake gezondverstandigheid, die door haar geestigheid en zuiver-aesthetische innerlijke gezichtskracht verhinderd werd nuchterheid te worden, van des Schoolmeester's niet geheel en al bewust bedoelden, spontanen kritischen spot. Ik, de toenmaals soms overdreven-sterk maar altijd waarachtig-gevoelige knaap was echter nog niet in staat om er diep-in door te dringen en dus goed te verstaan. Want toen ik het boek een poosje later te leen kreeg van een Hoogere-Burgerscholier[1)], die het op mijn verzoek uit de bibliotheek zijns vaders voor mij meê naar school nam, las ik het wel, voor mijzelf, bijna heelemaal door, doch met den mij aangeborenen, maar toen natuurlijk nog niet voldoend-gescherpten proevingslust kwam ik er óók nog niet heelemaal in. Ik betrapte mij er soms wel, tot mijn genoegen, op, dat ik ging glimlachen, maar over het geheel kon ik er nog niet veel meer dan flauwe malligheid in zien. En alleen konstateerde ik tot mijn verwondering - ik zat mijzelf, hoe jong ik ook zijn mocht, reeds te onderzoeken bij alles wat ik las - dat de wezenlijke zakelijke inhoud van die 'versjes' meer precies begrijpelijk en ook aanschouwelijk in mij naar binnen gleed dan die der venzen van Spandaw en van Vinkeles bv., van Arntzenius en van Loots, die ik in wel eens door mij ingeziene school-bloemlezingen staan vond, maar die meestal geen anderen indruk in mij nalieten, als dat zij niet overal goed voor mij verstaanbaar, vaag 'gezeur' waren, terwijl daartegenover de Schoolmeester het over reëele feitjes scheen te hebben, waar ik wel geen touw aan wist

1) Het was mijn vriend Jens Bergendahl, bij wien ik veel aan huis kwam, en wiens overlijden ik onlangs gewaarwerd.

vast te knoopen, maar die mijner van mijn geboorte door mijn huisgenooten met geweld onderdrukte natuurlijke jongenslevendigheid niet zoo tegen de borst stuiten als de vaag-uitgedrukte want abstrakt-weg even aangeduide algemeenheden over de Natuur, het Vaderland en de ‘Oppermacht’, die mij door den braven leeraar werden aangeprezen als ‘hooge poëzie’, maar waar ik toch niets anders van overhield als een suf besef dat ik zelf blijkbaar niets met ‘dichtkunst’ had uit te staan, al hoorde ik soms een inwendige stem mij toefluisteren, dat ik, als ik grooter was geworden, een auteur, - maar ik wist nog niet precies van welke soort - wezen zou. Soms voelde ik een vage hoop, dat ik een romanschrijver zou kunnen worden, zooals ik dan ook, drie jaar later, dus toen ik zeventien was, de twee eerste hoofdstukken van een zonderling verhaal schreef: ‘De lotgevallen van Sebastiaan Slaap’. Ik slaagde er in, dit te volbrengen, onder het hindrende herrieën om mij heen van huishoudelijk gebabbel, en wou er mijn heele leven en denken - als innerlijk-eenzaam kind voelde ik mij reeds ontzaglijk oud - in een heel andere, een fantastische omgeving, die spontaan in mijn verbeelding rees, doch niettemin precies tot in de fijnste puntjes, beschrijven, maar die avonturen van een gefingeerd persoon, die ik mij half en half verbeeldde mijzelf te zijn, kwamen nooit verder dan die bladzijde of twintig op het papier, omdat ik voor mijn eindexamen werken moest. Ja, ik gaf in dien tijd, dus vóórdat ik achttien was, eigenlijk veel meer om de preciese, ijverige studie van exakte dingen, dus van wiskunde, natuurkunde en chemie, en óók van geschiedenis - inzonderheid van Duitschland en Frankrijk - dan om al het literaire wat ik las of maken wou. Ik rijmde zelf wel eens spontaan, maar dat was dan altijd grappigbedoeld, doch over hollandsche gedichten, voor zoover ik die te zien kreeg, dacht ik ongeveer precies zoo als alle overige eerlijke jongens in mijn klas, onder welke er geen enkele was, zooals ik wel eens merkte, die iets waarlijk-treffends kon vinden in de suggestielooze want droogjes-banale en effen-gezegde ‘wijsheid’, en ongezienheid, die hij ‘dichterlijk’ te noemen had. Ik had dus in die schooljaren, totdat ik in 1877 voor het eindexamen slaagde, eigenlijk nog heel weinig pleizier in de dichtkunst, of tenminste niet in datgene wat hier te lande toen zóó werd genoemd. Bij Borger's beroemd gedicht op den Rijn bv. verveelde ik mij dood:

ik begreep heelemaal niet, waarover die goede man zich zoo druk maakte. Immers telkens als ik dat maatschappelijk-welsprekende, deftig-vriendlijke vers-stuk uit had - ik las en herlas het toen telkens op verschillende dagen - moest ik mij - ik was zestien - als verbaasde knaap zeggen, die van binnen altijd alles aanschouwelijk vóór zich wenschte te krijgen: 'Wat gaf die kerel zich een ontzettende moeite, en tóch heb ik van den Rhijn-zelf hier heel weinig vóór mij gezien.' Wel werd ik echter toen reeds getroffen door tooneelen of heele stukken van Schiller, Corneille en Victor Hugo, en door enkele lyrische gedichten van Leopold Schefer, August von Platen en Heinrich Heine, die ik op een 'boekenstalletje' kocht. Dáár, want in des eersten Laienbrevier, in des anderen Gaselen, Sonnette en Hymnen, en in al de werken van den derde, vond ik veel echts, want waarlijk-gevoelds, zooals ik zelf steeds van nature er naar streef om nooit iets te zeggen of op het papier te brengen, wat ik niet weet want voel, dat ik waarachtiglijk tot in mijn allerdiepste Diepte meen, en dus in volle oprechtheid altijd beämen kunnen blijven zal.

En daarom nu juist omdat ik nooit heb opgehouden, spontaanpsychisch waar te nemen, wat in mij en om mij heen waarachtig gebeurt, en het dan kalm, maar even spontaan tot in zijn diepste Diepte te doorgronden - om allen uiterlijken schijn, waar ik niets achter weet te vinden, lach ik heel stilkens, maar hartelijk in mij-zelf - dáarom, zeg ik, ben ik, hoe ouder en dus de onwaarde van vele dingen beter begrijpend ik werd, ook hoe langer hoe meer waardeeren gaan kunnen de levenshouding van den Auteur, die zich 'De Schoolmeester' noemt, en die - al had hij eigenlijk een vrij wat ander, want koeler temperament dan ik zelf gelukkig bezit - toch als men zijn verzen, zooals dat bij verzen behoort, ieder woord er van, proevend en overwegend, psychisch-objektief onderzoekt, evenals ik, eenvoudige, een broêrtje blijkt dood gehad te hebben vooral aan expresse, maar ook aan onwillekeurige aanstellerij in de literaire Kunst.

En van dien volkomen-raken, schoon onschuldig schertsend geüiten afkeer geeft hij telkens blijk, hem daarmeê tegelijkertijd van zich afzettend, in zijn wezenlijk allervermakelijkst en volstrekt niet onzinnig grillig rijmgespeel.

Er school in den kranigen Gerrit van der Linde, die plotseling

naar Engeland moest uitwijken, om finantieele en andere redenen die van Lennep ‘onnoodig’ vindt te vermelden, zooals deze schrijft, een diep-geheime weerzin - ik kan het niet anders zien - tegen veel van wat door een goed deel van het algemeene lezerspubliek en de daarmeê, om zelf te kunnen voortbestaan, zoo dikwijls eensgezind babbelende Pers dier dagen als waarachtige Poëzie beschouwd werd en geroemd. En zoo ging hij in dat hem vreemde land - waar hij, toen hij er heen ging, nog niet eens heel goed de taal van kende, maar die leerde hij spoedig zóó in de puntjes, dat hij zelfs een school kon opzetten - zijn alleramusantste parodieën schrijven op de na-Bilderdijksche dichters, zooals hij deze vóór 1834, toen hij Nederland opeens verlaten ging en van nationaliteit veranderde, hier had moeten lezen en mooi-noemen, ja, andren aanprijzen, zooals dit den beschaafde past.

Maar toen hij in den vreemde was, en zich daar had laten naturaliseeren, waaruit zijn bedoeling bleek om zich nooit meer in Holland te vestigen, leerde hij, zooals hij dat noodig had, om er les in te kunnen geven, het werk van de zeer belangrijke en dikwijls prachtige Britsche dichters dier dagen, Wordsworth en Coleridge, en al de andren kennen, en kwam hij langzamerhand half onbewust dus zonder het wetend te willen, tot zijn naief-scherpen, maar toch goedmoedigen want zijdelingschen spot met de weinig-bezielde, want vrijwel tweedehandsche vers-produkten, die hij vroeger in zijn eigen land en taal als poëzie had moeten slikken, maar waar hij met zijn hem blijkbaar aangeborenen goeden smaak geen pleizier in gevonden had.

Ja, zoo is hij, verbeeld ik mij, met zijn diep-in natuurlijken anti-rederijkersachtigen geest, waardoor hij de belangstelling van Van Lennep won, die zelfs ook, blijkens zijn eigen werken, iets van dat onbevangen-menschlijke in zich voelde en dus terecht heeft geoordeeld, na van der Linde's overlijden, dat diens zachtzinnige want indirekte satiren bijeengebracht moesten worden in een boekwerk, dat den naam, of juister nog, het innerlijkste wezen van zijn vriend of goeden kennis ook bij latere geslachten in aangename eere houden zou, zooals hij vermoedelijk hoopte, dat het met hemzelf en zijn eigen werk eveneens het geval zou zijn.

* * *

Ik heb in het bovenstaande met mijne innerlijkste Psychische Zijndheid, die mij nog nooit, in mijn heele leven niet, geheel en al in den steek liet, een vermoeden over het binnenste Inzijn van v.d. Linde geuit. En ik moest dat ter betere begrijpelijkheid zijner literaire praestatie wel doen, daar er over zijn eigenlijkst wezen, dus bedoelen niets bekend geworden is. Van Lennep heeft, de zeden van zijn eigen tijd hierin getrouw, al wist hij door zijn eigen kijk er op waarschijnlijk wel het een en ander, wat interessant voor ons lateren zou zijn, om te weten, toch blijkbaar niet gewenscht om er iets meer van te laten merken, want te zeggen dan het meer algemeene, wat men over vele brave menschen en geestigaards ook meedeelen kunnen zou.

En daarom zeg ik zelf maar, thans geheel en al op volwassen leeftijd gekomen - niet jong meer, maar evenmin oud: Kan het wezen, dat Van der Linde, in zijn binnenste, hemzelf misschien nog nooit volkomen bewust geworden natuur, eigenlijk een soort van pessimistisch temperament heeft gehad? Men kan heel goed diep-in melancholisch, en toch tegelijkertijd in zijn geschriften, dus op sommige oogenblikken, uiterlijk-grappig-doend zijn. De wereld-figuur Heine is daar een treffend voorbeeld van, en ook mijn nu reeds zeven jaar geleden naar den Oneindigen Algeest of een nooit door ons gewetene of gemetene Sfeer gewekene goede vriend Willem Witsen, in wiens daaglijksch gezelschap ik in 1888 drie maanden lang te Londen vertoefde, en dien ik ook later in allerlei omstandigheden en aangelegenheden, door en door leerde kennen, waren pessimistische melancholici diep-in, al bleek dit slechts hoogst zelden uit hun naar buiten doen. En omdat ik dit zelf in mijn verste onbewuste Achterafheid, zooals Arthur Schopenhauer dit eveneens in zich had, in mij bespeur - vrijwel altijd ben ik, door de strevende kracht mijner Ziel, uiterlijk geregeld-door tamelijk welgemoed geweest - al voel ik ook daarachter in mij het verre Bewustzijn leven van de vreemde Tragiek des Aanzijns - dáarom weet ik mij in staat, om mij in het binnenste van Gerrit van der Linde in te voelen, en met kans op objektiviteit hem te kenschetsen, zooals ik zooeven heb gedaan. Ik weet natuurlijk heel goed, zooals ik reeds 50 jaren lang heb bijgewoond en meestal rustig zelf beleefd, dat menschen, die in hun naïef persoonlijk zelfgevoel zich boven alles verheffen - de geestlijke Omwenteling

van '80 heeft dit reeds van den beginne ondervinden moeten, maar toch verdragen kunnen - om deze diepere karakteristiek van den Schoolmeester onwillekeurig zullen glimlachen, en hoogstens zeggen: ‘Hij verbeeldt zich weer eens iets’ en dan het zwijgen er toe doen. Maar daar ik diepst-innerlijk, dus zuiver-psychisch, altijd alles aanschouw, zooals het is, en het dan beredeneer met mijn diepere Rede, om de uitkomsten mijner zuiver-geestelijke bevinding voor anderen duidelijk te maken en ik dus nooit op iets heb behoeven terug te komen van wat ik als kritikus schreef: het sluit alles van het begin tot heden logisch aanéén - het stijgt uit de Eene, in haar onbewustheid achter mij liggende Hyperpsychische Bron, van waaruit ik het Aanzijn kreeg en nu eens vlugger, en dan weer langzamer werkte en werken blijf, - daarom kan ik hier heel eenvoudig en met volle zekerheid vaststellen, dat er iets belangrijkers achter Gerrit van der Linde heeft gezeten, dan er uit den rustig-vroolijken schijn zijner verzen blijkt. Hij werkte hard op die verzen - van Lennep, die de handschriften zag, kon daar in zijn Voorrede stellige getuigenis over afleggen - en zij waren dus geen losse toevallige uitingen, neen, zij werden geboren uit een achter zijn gewone daaglijkschheid schuilend psychisch Geheel. Van der Linde wist zelf niet waarom en waartoe hij die verzen schreef: zij kwamen, al werkte hij ze ook later tot grootere volmaaktheid om - uit de Achterwezendheid, die alles doet geboren worden, en ze kunnen worden beschouwd als het eerste weerlichten aan den horizont van wat er een 25 of 30 jaren later, dus in 1880, met dieper-psychische Kracht gebeuren zou, en nu reeds 50 jaren aan het groeien en dus stevig voortduren blijft, nl. de bevrijding van de uiterlijke woordrhetoriek, die slechts met een, laat het zoo zijn, praktische, nuttige bedoeling te voorschijn ging komen, doch waar geen sterke, echte voeling in school, en dus geen inwendigst psychisch leven, waar alle waarachtige poëzie uit stijgt.

Als onschuldig-lijkend, want zijdelingsch maar raak-geestig retrospektief verzet tegen de deftig-beschaafde, leeg-klassicistische verzenmakerij van velen na Bilderdijk ter eenre, de destijds opkomende maar even waardelooze want nagedane pseudo-romantiek van sommige jongeren ter andre zijde, zoowel als tegen het kinderlijk-onbenullige, dat voor grepen uit het wezenlijke leven wou doorgaan, hetwelk destijds in almanakken bv. hier en daar

ook reeds bestond, en dat alles dan geamalgameerd met het rustig-jolig-moppige wat hem in zijn eigen theologischen studententijd eigen was geworden, dit zooals ik het spontaan hier schrijf, na levenslang sporadisch met den Schoolmeester verkeerd te hebben, en hem hoe langer hoe beter te hebben leeren doorzien, lijkt mij de juiste karakteristiek van deze nog altijd uitstekend-leesbare geestigheden van bijna een eeuw geleên. Terwijl zoovele andere oolijkheden van de 19e eeuw en van vroegre tijden tegenwoordig wel wat verdoft schijnen - 't is of het prettige dons der suggestie, dat eens door zijn kriebeling tot lachen noopte, er eenigszins van af is geschoren - zullen de verzen van den Schoolmeester het ongetwijfeld nog lang kunnen uithouden, niet alleen omdat zij vol-staan van kinderlijk-mannelijken ‘Mutterwitz’, maar ook omdat zij voor ieder, die een psychisch-begrijper wil wezen, ook thans nog van letterkundig-historisch belang zijn, zooals zij dit ook zullen blijven in den verderen tijd.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

‘Not kennt kein Gebot’, was de cynische verontschuldiging, waarmee de Duitsche regeering den inval in België trachtte goed te praten, welks onzijdigheid ook zij bij tractaat - ‘vodje papier’ genoemd -, had erkend, toen haar legers in 1914 het Belgische volk onder den voet liepen. Opnieuw zit de Duitsche regeering in nood, in hoogen nood, ditmaal van economische geaardheid, en opnieuw dacht zij er over om van een met de Nederlandsche regeering gesloten handelsverdrag een ‘vodje papier’ te maken door, onder voorgeven ‘Not kennt kein Gebot’, een knoei-overeenkomst met Finland aan te gaan, waardoor geheel onze zuivelbereiding, welke met betrekking tot Duitschland, onzen grootsten afnemer, van zooveel belang is voor de welvaart van het Nederlandsche volk, in hevige mate zou zijn geschaad, en dit wel waar de beide regeeringen met elkaar een tractaat van zoogenaamde ‘meest begunstiging’ hebben gesloten. Maar al mag dan het Nederlandsche volk, verlamd reeds door den weinig militaristischen geest, waartoe het allengs is gekomen, niets of averechts geleerd door den jongsten oorlog, welke het op wonderlijke wijze spaarde, al in wapenkracht zwak zijn, economisch is het nog steeds voor de groote Duitsche gebuurnatie een partij.

Wij zijn nog steeds een land, waarin het idee van vrijhandel overheerscht, ofschoon de beweging, welke op een zekere mate van bescherming aandringt, waar de meeste andere volken om ons heen reeds hooge tariefmuren hebben opgetrokken, toch dagelijks aan overtuiging en kracht wint. Hier zal tusschen vrijhandel en bescherming niet worden gekozen. Te minder waar het blijkt, dat het Nederlandsche volk economisch sterk, intelligent en - dit is waarlijk wel een zeldzaamheid - in dit opzicht ook eendrachtig genoeg is om zich als het wil tegen vele buitenlandsche gevaren of tegenwerkingen te handhaven. Reeds had de Directie der mach-

tige Philipsfabrieken te Eindhoven een waarschuwing aan de Duitsche belanghebbenden doen hooren om den invoer harer producten niet al te veel te belemmeren, gegeven het feit, dat zij der Duitsche industrie belangrijk kon schaden door zich haar werktuigen en machines voortaan elders aan te schaffen. Op dezelfde wijs is de 'Algemeene Nederlandsche Zuivelbond', onder leiding van Dr. E.E. Postuma, opgekomen tegen de Duitsche regeeringspogingen, aangestookt door de niets ontziende agrariërs van het land, om de beruchte knoei-overeenkomst met Finland aan te gaan. Veertien ten honderd van den Duitschen nijverheidsuitvoer komt ons land binnen. De Duitsche nijverheid kan ons derhalve kwalijk missen, en de particuliere beweging in ons land om den Duitschen invoer voortaan te boycotten, mocht de knoei-overeenkomst met Finland gesloten worden, dreigde zoo sterk, immers eendrachtig, te worden, dat de grootste industrieele ondernemingen van West-Duitschland zich bij het protest van onze zijde aansloten. Trouwens, de Nederlandsche zuivelbereiders stonden allerminst in hun verzet alleen. Ook in Skandinavië, in het bijzonder in Denemarken, was de verontwaardiging over de Duitsch-Finsche onderhandelingen groot, en men noemde de Duitsche machinatiën daar 'een ondermijning van de alom geldende meest-begunstigings-formule.' Trouwens, wat de Rijksregeering stond te doen was een ernstig vergrijp tegen de verplichtingen, welke zij voor Duitschland te Genève op zich genomen had. Daar hebben de aangesloten staten, ook Duitschland, plechtig verklaard de bestaande handelsverdragen niet op te zeggen, al heeft de Duitsche regeering deze overeenkomst nog niet onderteekend. De bedoeling der Duitsche en Finsche regeeringen was om, met het oog op het ernstige verzet der anderlandsche belanghebbenden, de onderling gesloten handelstractaten gelijktijdig en wederzijds op te zeggen, zoodat op deze wijze ook Finland tegen het tractaat van Genève zou zijn ingegaan. Finland is voor West-Europa van minder belang dan het groote centrale Duitschland. Gelukkig heeft onze boycot-beweging een remmende kracht bezeten op de voorgenomen agrarische knoeierij der Duitsche regeering en voorloopig is het gevaar voor het Nederlandsche volk bezworen. Opnieuw heeft dit geleerd, wat het meestal pleegt te vergeten: 'Eendracht maakt macht'.

De kapitalistische economie der wereld loopt met snelle schreden

op haar ondergang toe. Er is niet één volk, of het in den grooten oorlog tot de zoogenaamde overwinnaars behoorde of tot de verslagenen, dat zich niet elken dag erger verslagen gevoelt, en bij den Duivel te biecht gaat om in het kwade te vinden wat in het goede niet is te bereiken. Zestien jaar is het geleden, dat de oorlog geheel de wereld tot een vulcanische uitbarsting in maatschappelijken zin bracht, en de wereld-economie heeft zich dermate gewijzigd, dat het weleêr ook economisch zoo machtige Czarenrijk, thans een federatie van Bolsjewistische republieken geworden, in dien zin nauwelijks meer mee telt. Het Russische graan, waarvan de Europeesche volken voorheen grootendeels hun brood bakten, is van de nationale markten verdwenen, en ook voor de nijverheid der overige landen telt het ontzagwekkende rijk nauwelijks meer mee: het rijk dat een zevende der geheele wereld beslaat.

Dit merkwaardige feit bevat toch een bemoedigende les voor allen, die hopen, dat de economische eind-katastrophe, welke over de kapitalistische samenleving het oordeel zal voltrekken, nog naar een verre toekomst kan worden verschoven, of door langzame verwording van het kapitalistische systeem geheel voorkomen. Van Fransche zijde wordt daartoe een krachtiger en beredeneerder ‘efficiency’ aanbevolen. Maar van ‘efficiency’ gesproken, zouden wij geen recht hebben om te roepen: *‘medice, cura te ipsum’!?* ‘Maak jezelf eerst gezond, dokter’! Dit efficiency-geroep van Fransche zijde gaat dan voornamelijk tegen Engeland, dat, zijn ‘Labour’-regeering ten spijt, de Conservatieven beweren juist dóór de ‘Labour’-maatregelen, hoe langer hoe dieper in den economischen put geraakt. Het is waarlijk angstwekkend, en indien het Engelsche volk niet sterk ware, ook door phlegma en sportieven geest, waardoor het het hoofd en zijn spieren weet te bieden aan veel tegenspoed, dan zou men misschien voor Engelands toekomst nog erger vreezen dan voor die van eenig ander land, Duitschland inbegrepen.

De duistere toestanden binnen eigen grenzen, de gebeurtenissen in Hindoestan en Egypte, om van minder belangrijke ziekten in Brittannia's lichaam voor het oogenblik te zwijgen, zijn voldoende om het toch reeds verzwakte ‘British Empire’ een vliegende tering te bezorgen. In Hindoestan een gevaarlijke strijd tegen de wilde horden der Affridi's op de grens naar het woeste Afghanistan toe,

dat sinds vele eeuwen een invalspoort voor Hind is geweest, en van waaruit het meer dan eens overrompeld en onderworpen werd. Het is niet denkbaar, dat deze krachtige, wilde en gevaarlijke Affridi-horden voor het in zijn wapenmacht modern bewerktuigde Britsch-Indië een duurzaam gevaar kunnen zijn. Maar toch erkende de Britsch-Indische regeering den ernst van den toestand, al is die nu reeds tot rust gekomen. Voeg daarbij de gisting onder een belangrijk deel der Indische zoogenaamd-intellectueele bevolking, op dit oogenblik eenigermate geluwd in het uitzicht op de a.s. Londensche ‘ronde-tafel’-conferentie, en men heeft genoeg gegevens om te kunnen besluiten, dat Engelands regeering in plaats van op wolzakken op gloeiende kolen zit.

Het zou een reusachtige ronde tafel moeten zijn, waarbij vergeleken die der Graal-ridders slechts een kinderspeelgoedtafeltje zou kunnen worden genoemd, indien men dacht, dat deze Conferentie waarlijk om een ronde tafel zal worden gehouden. Vooral uit Britsch-Indië zullen de vertegenwoordigers talrijk opgeroepen worden, talrijker misschien nog dan die uit Engeland en Schotland-zelf. Verwonderlijk genoeg zal *sir* John Simon, die met zijn collega's, welke hem op zijn tweejarigen onderzoekingstocht door Hindoestan vergezelden, die een rapport over de Britsch-Indische toestanden en tegenwoordige en toekomstige mogelijkheden opstelde, dat een meesterstuk is van helderheid en gezond verstand van het bestaande en bereikbare, voor deze ‘round-table’ conferentie worden t'huis gelaten. Het wil zeggen: dit rapport wordt er niet bij ter sprake gebracht, dan misschien incidenteel. Zoolang als het kapitalistische stelsel nog over de wereld in zijn alles omvattende kracht heerscht is het echter uitgesloten, dat aan het volk van Hind een ‘Dominion-status’ kan worden verleend. Men kan even goed beloven om voortaan aan visschen vleugels te verleenen om te vliegen gelijk en met de vogels. Is het verdwazing of oneerlijkheid, dat door den Britschen onderkoning *lord* Irwin, gesteund naar het lijkt door het ‘Labour’-kabinet, wordt gesproken van de mogelijkheid, zoo niet de waarschijnlijkheid, dat deze status voor de Britsch-Indiërs, het ontbrak er nog maar aan, onder leiding van den fata-morgana-droomer ‘Mahatma Gandhi’ en zijn onwereldsche volgelingen, zal zijn te verwer-

kelijken. Wat de uitslag dier Conferentie zij: op zijn gunstigst zal er aan de Britsch-Indische intellectueelen eenig grooter en directer aandeel in de bestiering van hun land kunnen worden gegeven, en het zal er dan waarlijk niet beter om gaan. Gesteld dat de machtige Britsch-Indische vorsten er genoegen mee nemen, dat in hun rijken de zoogenaamde democratie wakker worde.

In zijn verhouding tot Egypte gaat het Engeland op het oogenblik niet beter. Een mijner vrienden, afkeerig van wat hij noemde de ‘saaie voortreffelijkheid’ der Nederlandsche toestanden, heeft eenige jaren geleden ons land voor Egypte verwisseld, maar het heeft er veel van, of de Egyptische toestanden, ofschoon die dan allerminst ‘saai’ zijn, een vredelievend en niet meer jong West-Europeaan weldra niet zeer bijzonder zullen behagen. Het heeft geen doel de gebeurtenissen in de Egyptische steden hier in den breede uiteen te zetten. Ook hier is de zoogenaamde democratie, vertegenwoordigd door de zoogenaamde ‘intellectueelen’, in strijd geraakt tegen het oppergezag van 's lands vorst, den ‘chediva’. De ‘Wafd’-beweging. ‘Wafd’: ‘Vertegenwoordiging’, de naam zegt genoeg, waar het om gaat. De Britsche ‘Labour’-regeering kan niet anders dan haar met een goedgunstig oog aanzien. Mits er geen gevaar uit ontsta voor lijf en goed van in Egypte verblijf houdende vreemdelingen - wat in de jongste Alexandrijnsche onlusten toch is voorgekomen - waarvoor Engeland nog steeds aansprakelijk is en de Britsche krijgsmacht heeft te waken.

Dreigt er gevaar van oorlog tusschen het hervormde Turkije onder Moestafa Kemal-*pasja,* ‘de Overwinnaar’, en het hervormde Perzië onder Ali Riza-*sjah* Pehlavi, om reden dat de bandelooze en woeste Koerden, grootendeels Nomaden, papier-Turken geworden, rooftochten bedrijven en zich dan, achterhaald door Turksche troepen, op Perzisch grondgebied, waar zij broeders en vrienden tellen, in veiligheid brengen? De regeering in Angora heeft reeds iets, dat op een ultimatum leek naar Teheran gezonden, doch het schijnt, dat zij toch huivert om van de bedreiging daad te maken. Er is ook dit: beide regeeringen, de Turksche en de Perzische, zijn leden van

den Volkenbond, en het is toch een verblijdend verschijnsel dat, naar het schijnt, dit lidmaatschap genoeg moreele remmende kracht bezit tegen oorlog tusschen deze twee buurvolken, dat geen hunner gaarne het odium draagt er toe te zijn overgegaan, waar de vreedzame besprekingen, desnoods gevolgd door een arbitrage van het Haagsche Internationale Gerechtshof, nog niet zijn uitgeput. Na den wereldoorlog hadden de overwinnaars ook van het oude Turkije de beste voornemens om tot een regeling te komen van het nationaliteitenvraagstuk in Klein-Azië. Er zou een zelfstandig Armenië komen en een autonoom en op den duur ook wellicht volkomen onafhankelijk Koerdistan, welks grenzen tegenover Syrië en Irak nader zouden worden vastgesteld. Zoo wilde het verdrag van Sèvres het. Maar aan deze schoone bedoelingen der overwinnaars maakte Kemal-pasja een einde. Het verdrag van Sèvres kon niet tot uitvoering komen en moest door dat van Lausanne worden vervangen. En met de onafhankelijkheid van Koerdistan was het gedaan. De Koerden bleven Turken en moesten zich onderwerpen aan het gezag van Kemal, die na de bloedige onderdrukking van een hierdoor uitgebroken Koerdischen opstand zijn moderniseeringsplannen ook tot de Koerden uitstrekte en met kracht de taak ondernam het onwillige volkje tot Turken te maken.

Dat gaf tot voortdurende botsingen aanleiding, waarbij de Koerden in Turkije, gelijk gezegd, steun van de stamgenooten over de grenzen ontvingen.

Men ziet: dit is een geschil voor welks beslissing het Haagsche Internationale Gerechtshof als eenig rechtmatig beroep lijkt aangewezen. De narigheid is echter, dat de Koerden niet van het Haagsche Internationale Gerechtshof afweten, en aan zijn uitspraak, hoe dan ook, zich niet zouden storen.

Zal hier nog gesproken worden over de jongste gebeurtenissen in China? Het Communistische Schrikbewind wordt er met den dag erger en er is geen beginnen aan om er een verslag van te doen. Zeker schijnt wel, dat binnen afzienbaren tijd ook het reusachtige China voor het kapitalistische leven van de wereld, evenals Rusland van heden, nagenoeg van nul en geenerlei waarde zal wezen.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Het leven van Harriet Beecher Stowe. *(Vervolg van blz. 240.)*

Reeds in 1880 was mevrouw Stowe begonnen de ontzaglijke massa brieven en papieren, die betrekking hadden op haar leven, te ordenen en te schiften, en hieromtrent schrijft zij aan haar zoon:

‘Steeds ben ik nog bezig mijn papieren uit te zoeken, om weg te doen, wat niet bewaard behoeft te blijven, en de rest zóó te rangschikken, dat mijn erfgenamen en zaakgelastigden zonder veel moeite er uit wijs zullen kunnen worden. Ik kan je de gewaarwordingen, die mij daarbij overvallen, niet beschrijven. Het overlezen van al die oude brieven, - waarvan zoo vele der schrijvers al niet meer tot deze aarde behooren, heeft iets voor mij als een verkeer in de geestenwereld, - o, al die brieven, die spreken van een warm, gretig, bezig leven, dat nu voor eeuwig tot het verleden behoort.... En mijn eigen brief-ontwerpen en notities, over allerlei dingen uit mijn vroeger bestaan en de jeugd van mijn kinderen. Hoe vreemd is het, aandoeningen in het geheugen terug te roepen, die mij geheel vervulden, die me toentertijd hevigen angst of diepe vreugde inboezemden, en die nu niets meer bij me kunnen oproepen, dan een vagen weemoed om alles wat voorbij moet gaan.

Maar voor één ding dank ik God, en dat is, dat ik sinds mijn dertiende jaar een sterk, onwankelbaar geloof heb gehad en behouden, en dat me door alle moeilijke perioden van mijn leven heeft heen geholpen. En dit is het eenige, wat me nu nog is overgebleven.... De romantische tijden mijner kindsheid, - och,

wat lijken ze me *jong....* toen ik enkel leefde van emotie, en ik mijn brieven nooit dateerde, omdat ze niet in den tijd waren geschreven, maar uit de innerlijke eeuwigheid, die ik in me voelde.... maar nu ik nooit meer in deze wereld jong kan zijn, nu vrijwel al mijn vroegere vrienden dood en begraven zijn, wat blijft mij nu nog over? Alleen Jezus' liefde....

Hoe hartstochtelijk was ik in mijn vriendschappen en gehechtheden. Weg, alles weg.... (Zij noemt dan de namen van acht innig geliefde vriendinnen.) Het maakt me duizelig als ik denk aan de kortheid en onbeduidendheid van het leven hier op aarde, en als ik de brieven mijner afgestorvenen lees, dan is het mij, als hadden al die lieven nooit in werkelijkheid bestaan....

En al de brieven, die ikzelf schreef, en die door je vader zijn bewaard, - uit den tijd, dat hij in Europa was, en ik mijn eerste bevalling tegemoet zag.... die brieven, toen mijn wereld niet verder reikte dan de vier muren van mijn huis, en al mijn gedachten waren vervuld van het kindje, dat komen ging.... En als ik dan denk aan de schatten, die ik heb moeten verliezen.... de kleine jongen, die werd weg-genomen, eer hij nog besef had van goed of kwaad.... en mijn groote zoon.... mijn broeder George, mijn zuster Catherine mijn speelkameraadje de een, mijn tweede moeder de andere, toen wij onze eigene hadden verloren.... Mijn gezegende vader.... die in al mijn zorgen en vreezen deelde, die mij raad gaf en troost en bemoediging.... ach, kind, als ik mij zoo in alles verdiep, dat als een schaduw voorbij is gegaan, dan wordt het mij wèl droef te moede....

In 1882 maakte het standaardwerk der veertien deelen van Life and letters of John Quincy Adams, dat de heele geschiedenis van Nieuw Engeland bevatte, een diepen indruk op mevrouw Stowe, zoowel als op haar man. Adams bepleitte warm de vrijheid der slaven; hij heeft dat tijdstip niet meer mogen beleven, maar, schrijft mrs. Stowe: ‘I am sure he sees it from above’.

In Augustus 1886 stierf Professor Stowe, en in den loop van 1787 schrijft Harriet aan haar broer: I am now *the only living* of my circle of early friends. *Not one* of my early schoolmates is living.... and now Henry, younger by a year or two than I is gone, - my husband also. I often think: *why* am I spared? Is

there yet anything for me to do? I am thinking with my son Charles's help of writing a review of my life (later heeft deze zoon inderdaad het Life of Harriet Beecher Stowe geschreven) under the title: ‘Pebbles from the shore of a past life.

Charlie told me that he has got all written up to my twelfth or thirteenth year, and I am writing daily my remembrances from that time. ....So my dear brother, let us keep good heart; no evil can befall us. Sin alone is evil, and from that Christ will keep us. Our journey is *so* short!

I feel about all things now, as I do about the things, that happen in a hotel, after my trunk is packed to go home. I may be vexed and annoyed.... but what of it! I am going home soon. Your affectionate sister Hattie.

Aan een vriendin schreef zij, wat later:

> Ik denk veel in den laatsten tijd aan de mogelijkheid, u allen spoedig te verlaten en naar huis te gaan. Mijn pelgrimsreize heeft nu het stadium bereikt, dat de Rivier des Doods mij in het gezicht komt, en ik voel, dat ik thans alles in gereedheid moet hebben, en dag en nacht bereid zijn, om de boodschap des Konings, wanneer die komt, in ontvangst te nemen.

En later nog:

> I have some times had in my sleep strange perceptions of a vivid spiritual life near to and with Christ and multitudes of holy ones, and the joy of it like no other joy, - it cannot be told in the language of the world. What I have then, I *know* with absolute certainty, yet it is so unlike and above anything we conceive of in this world, that it is diffilcult to put it into words....

En de allerlaatste woorden, die Harriet Beecher Stowe schreef, over een droom, - zij stierf in 1889, - zijn:

> ‘O, the inconceivable loveliness of Christ! It seems that about Him there is a sphere, where the enthousiasm of love

is the calm habit of the soul, that without words, without the necessity of demonstrations of affection, heart beats to heart, soul answers, soul, we respond to the Infinite Love, and we feel his answer in us, and there is no need of words. Al seemed to be busy coming and going on ministries of good, and passing, euch gave a thrill of joy to each as Jesus, the directing soul, the centre of all, ‘over all, in all, and through all’, was working his beautiful and merciful will to redeem and save. I was saying als I awoke:

't Is joy enough, my all in all,
  At thy dear, feet to lie,
Thou wilt not let me lower fall,
  And none can higher fly.

This dream was but a glimpse; but is has left a strange sweetness in my mind....

* * *

En zoo eindigde dit mooie, lange, arbeidzame leven, dat in den volsten zin *een leven voor anderen* kon worden genoemd. Zij werkte, zoo lang het dag was.... en ten slotte legde haar moede hand de pen neder, en in volkomen gelatenheid ging zij in tot de eeuwige rust.

(Slot volgt.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Bibliographie.

De Ethica aan het Ziekbed, door dr. J.L.C. Wortman. (Haarlem, Erven F. Bohn, 1929.)

Het mag een merkwaardig verschijnsel van den tijdgeest genoemd worden, dat een geneesheer een boek over de Ethica aan het Ziekbed schrijft. Niet alleen merkwaardig acht ik dit verschijnsel, doch ook verheugend. Zoo langzamerhand breekt ook in de geneeskunde - de meest conservatieve van alle wetenschappen - het inzicht zich baan, dat een menschelijk wezen niet alleen als lichamelijke, zicht- en tastbare, doch ook als een transcendentale, lichtende, eeuwige persoonlijkheid bestaat, welke laatste men wel met de fijne tastorganen der intuïtie, doch niet met het ontleedmes kan benaderen.

Men meende in medische kringen den spot te kunnen drijven met de occulte wijsheid van alle tijden; in eigendommelijke bevangenheid dacht men te kunnen volstaan met het stoffelijke lichaam te ‘genezen’ door stoffelijke middelen en den draak te kunnen steken met al dat gepraat over geestelijke, zintuigelijk-niet-waarneembare krachten. Het begrip ‘ziel’ werd uit de medische leerboeken verbannen. Welk een verkeerde behandeling van patienten door deze funeste, aan de universiteiten met geweld ingestampte dwaalleer veroorzaakt is, heeft elkeen wel eens ondervonden. Een patient is niet alleen lichamelijk, doch bovenal geestelijk ziek. Er bestaat een nauwe wisselwerking tusschen lichaam en geest - in oude tijden beter herkend dan heden ten dage - en zonder mij te willen wagen aan speculatieve beschouwingen, meen ik toch met wetenschappelijke zekerheid te mogen verkondigen, dat alles, wat de hoop in het menschelijk hart doet herleven, een ontzaggelijken invloed ten goede op het organisme uitoefent. Wat zeggen wil, dat de geestelijke persoonlijkheid van arts en van verpleegster zeker van evenveel belang is als de medische hulp, welke zij aan de lijdende menschheid verleenen.

Dr. Wortman behoort - dat bemerkt men op elke bladzijde van zijn boekje - tot die geboren artsen, welke alleen reeds door

hun tegenwoordigheid een heilzamen invloed uitoefenen op zieken. Zijn geschrift bevat zoovele voor een medicus van dezen materialistischen tijd merkwaardige uitspraken, dat ik er het een en ander uit zal aanhalen.

Het intellect is onvermoeid bezig de geheimen der materie te openbaren en dienstbaar te maken aan het materieel welzijn van den mensch. Het is zeer de vraag of onze tijd niet meer behoefte heeft aan geestelijke hygiëne en of het tegenwoordig geslacht niet meer lijdt aan gebrek aan ethisch waardebesef, dan aan lichamelijke afwijkingen.

Volgens de overtuiging van prof. dr. Büchner, is de zielsbehandeling van den patient meestal de moeilijkste en belangrijkste taak van den arts. Natuurwetenschappelijk kunnen wij de psyche niet benaderen; wij kunnen dit alleen door middel van persoonlijkheid, takt, ervaring, intuïtie.

De mensch met al zijn tegenstrijdigheden behoeft meer dan een wetenschap met vele onbekenden hem schenken kan. Hij kan zich door de wetenschap niet laten opdringen, dat hij slechts een massa van atomen en krachten is. Het verstand alleen kan de diepte van onzen geest niet peilen. De materie - dat wil zeggen de stof en de krachten die er op inwerken - zijn tot nu toe het arbeidsveld der wetenschap geweest. Zij laat ons in het duister rondtasten over de ziel en de zielseigenschappen.

Alle lijden is subjectief, individueel, meer een gevolg van geestesdan van lichamelijke stoornis. Een mensch is niet ziek, wiens psyche rustig en gezond is. Vandaar dat de psychische factor voor de genezing van het allergrootste belang is.

De kunst van het ware verplegen is geïnspireerd handwerk, is mechaniek en ethiek innig vermengd.

Deze weinige aanhalingen mogen volstaan om den lezer een inzicht te schenken in de gedachtenwereld van den schrijver.

Dr. Wortman geeft, na een Inleiding, algemeene beschouwingen, om dan vervolgens de psychologie van den zieke, de genees- en verpleegkunst, de ziekenverpleging en het ziekenhuis te behandelen. Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de groote ethische figuur op het gebied der ziekenverpleging: Florence Nightingale.

Zijn boek bevat veel wetenswaardigs uit verleden en heden der ziekenverpleging. Hij schroomt niet den vinger te leggen op menige

wonde plek, waarvan ik hier alleen wil naar voren brengen, dat hij wijst op de groote leemte, die er bestaat aangaande de kennis van de dieetleer. Het wordt hoog tijd, dat de moderne dieetleer - een geheel afzonderlijke wetenschap - aan studenten en verpleegsters onderwezen wordt. Op dat gebied bestaat over het algemeen een schromelijke achterstand.

Het kan allen tot heil strekken van de lijdende menschheid, indien dit van een fijnen geest en diep begrijpen getuigend boekje in handen komt van allen, wier taak het is wonden te heelen en lijden te verzachten.

Ed. Schuré: *De Profeten van de Renaissance.* (Dante, Leonardo, Raphael, Michel Angelo, Correggio). Vertaling van Mej. A.B. van de Meer. (Van Stockum, den Haag, 1929.)

De vermaarde Fransche mysticus Ed. Schuré is ook in ons land geen onbekende; verschillende zijner werken, w.o. 'Les grands initiés', verschenen in Nederlandsche vertaling. In dit nieuwe oeuvre openbaren zich de schitterende geestesgaven van den diepen denker andermaal op verbluffende wijze; met een groote scherpzinnigheid ontleedt hij de karakters zijner helden en doet ons bovenal een inzicht verkrijgen in de geestelijke processen, die de handelingen in het dagelijksche leven beheerschen. Dat hij daarbij, als aanhanger van de leer der reïncarnatie, alles ziet in het licht der eeuwigheid, spreekt van zelf.

Schuré vergelijkt den tijd van den grooten oorlog met de periode der Renaissance. Volgens hem bereidt zich in dezen tijd een andere Renaissance voor, nu de goddelijke Psyche, bevrijd van de banden waarmede de atheïsten van allerle soort haar ketenden, haar rechten hernemen zal. Of zijn vurig patriotisme hem als Franschman geen parten speelt met de bewering, dat de groote oorlog geëindigd is met de overwinning van de Vrijheid en van het Recht, kunnen wij hier buiten bespreking laten. Zijn werk bezit zoovele goede hoedanigheden, dat men hem gaarne die kleine onvoorzichtigheid vergeeft.

Wie genieten wil van een beschrijving der groote meesterwerken, in den tijd der Italiaansche Renaissance ontstaan, zooals

een denker en dichter hun wording en doel verklaart, neme dit mooie boek ter hand. Mejuffrouw van de Meer heeft zich op lofwaardige wijze gekweten van haar moeilijke taak om den fraaigevormden, doch dikwijls gecompliceerden zinsbouw van Schuré in goed Nederlandsch over te brengen.

Zwerftochten door Tropisch Britsch-Indië door Dr. W.G.N. van der Sleen. (Amsterdam, Querido, 1929.)

Bij het hooren van den naam 'Britsch-Indië' dacht men nog niet zoo lang geleden aan praal- en prachtlievende vorsten die feesten aanrichtten, opdat hun onderdanen van de schittering der edelgesteenten mochten genieten. De bevolking werd verondersteld van de gaven der rijken en van de overdadige scheppingsweelde der tropische natuur te leven, waarbij een mediteerend leven als hoogste ideaal gold.

Als een bliksemslag uit helderen hemel kwam toen het opzienbarende werk van Mayo: 'Moeder Indië', dien schoonen waan verstoren. Ongeloofelijke, hemeltergende wantoestanden kwamen aan het lcht, die weliswaar door diegenen, welke fantastische beelden ophingen van den paradijstoestand in datzelfde Indië, geloochend werden, doch welke helaas maar al te waar bleken te zijn.

Dr. van der Sleen's boeiend geschreven reisbeschrijving voorziet in een behoefte doordat ons nu niet eens uitsluitend tempels en mooie oude bouwwerken getoond worden, doch in de eerste plaats een levendig beeld opgehangen wordt van het kleurrijke inlandsche leven, waarin bijgeloof en afgodendienst een groote rol spelen.

Wat moet men zeggen van het feit, dat in dat land, waar het volk in de grootste armoede leeft, de totaal onnutte 'heilige' koeien elk jaar voor ongeveer 360 millioen gulden aan voer verbruiken. Koemest wordt o.a. gebruikt als pleister bij een beenbreuk. De gevolgen van een dergelijke handelwijze zijn verschrikkelijk; de ziektebestrijding in dit land van onwetenden staat op lager peil dan in Europa gedurende de Middeleeuwen.

Dr. van er Sleen maakt er de Engelsche regeering een verwijt

van, dat zij niet betere hygiënische maatregelen neemt. Tegen onwetendheid kan men echter niets uitrichten!

Veel wetenswaardigs omtrent het wondere leven der tropische dierenwereld zal men in dit boek vinden.

En Home Rule, waar de laatste jaren zoo druk over gesproken wordt? Een hooggeplaatst officier zeide tot den schrijver: ‘In het Lagerhuis mogen ze prachtredevoeringen houden over een zelfbesturend Indië, wij, die het land kennen en er in leven, kunnen geen tijd vinden om al dien onzin te beantwoorden.’

Burgeroorlogen, besmettelijke ziekten, hongersnood, zouden mililoenen en millioenen menschelijke wezens ellendig doen omkomen, indien Engeland zich uit Indië terugtrok. In afzienbare tijden is dit land nog niet rijp voor zelfregeering.

Dr. Med. H. Balzli: *Kunst und Wissenschaft des Essens. Gesundheit und Volkswohlfahrt durch basische Ernährung.* - (Stuttgart, Hahnemannia, 1928.)

Dit eerste deel, behandelende de beteekenis van onze voeding voor de gezondheid, werkkracht, voortplanting, economie, zoowel als voor den vrede en de vrijheid der volkeren, bevat 544 compres gedrukte bladzijden. Wij hebben hier met een werk te doen, waarin het vraagstuk wel zeer ‘gründlich’ wordt behandeld.

Hoewel op het titelblad de Hahnemannia als uitgeefster vermeld staat, is het boek in een omslag gestoken, waarop als uitgever staat aangegeven Otto Reichl in Darmstadt, dezelfde firma, bij wie de werken van Keyserling verschenen.

De nieuwe voedingsleer, waarin de uitkomsten der recente onderzoekingen in de groote chemische en physiologische laboratoria opgenomen zijn, is helaas een nog te weinig beoefende wetenschap. Aan onze universiteiten wordt de nieuwe dieetleer niet of nagenoeg niet gedoceerd, wat ten gevolge heeft, dat een gedeelte der geneeskundigen nog niet voldoende op de hoogte is van dezen geheel afzonderlijken tak van wetenschap. Men beseft nog te weinig, dat voorkomen beter is dan genezen, dat de natuur geneest en dat men met een geschikt dieet dikwijls aan het wonderbaarlijke grenzende resultaten kan bereiken.

De nieuwe dieetleer ontstond omstreeks 1875; vóór dien tijd staarde men zich blind op de eiwitten, vetten en koolhydraten. Voit's dwaalleer heeft nog vele aanhangers en niet alleen onder onontwikkelden heerscht het wanbegrip, dat elke zieke door ‘krachtig’ voedsel (waaronder men dan eiwitrijk voedsel als vleesch, melk en eieren verstaat) kan genezen.

De onderzoekingen van Rübner hebben bewezen, dat slechts 4% van den energie-toevoer uitsluitend door eiwit moet worden gedekt. Bij een toevoer van 3000 caloriën komen 120 caloriën voor rekening der proteinen, wat met een eiwitkwantum van ongeveer 30 gram overeenkomt. Het Amerikaansche Ministerie van Volksgezondheid verklaart, dat door een dagelijkschen toevoer van 30 tot 36 gram de behoefte aan eiwit volkomen gedekt wordt. Een verbruik van 70 gram biedt dus reeds een zekerheidsfactor van 100 tot 130%; een nog grooter verbruik moet als schadelijk beschouwd worden.

Waaruit bestaat nu deze ‘basische Ernährung’?

Volgens Ragnar Berg, een der bekendste onderzoekers op het gebied der physiologische chemie, kan men de voedingsmiddelen verdeelen in een categorie, die bij verbranding een overschot van zuren geeft (bijv. vleesch, eieren, vetten, brood) en een categorie die een overschot aan basen oplevert (bijv. groene groenten en vruchten). Het dieet der beschaafde menschheid bevat niet alleen te veel gekookte spijzen, doch ook te veel gedenatureerd en zuurvormend voedsel. Men dient bij deze theorie wel in het oog te houden, dat een levend organisme het voedsel geheel anders ‘afbreekt’ dan dat zulks bij een ontledingsproces in het laboratorium geschiedt. De spijsvertering is zulk een onbegrijpelijk-gecompliceerd proces, dat men onmogelijk van te voren kan uitmaken, hoe een organisme op een bepaald dieet zal reageeren. Druiven bijv. bevatten, volgens de theorie van Berg, een overschot aan basen; bij gisting in het maagdarmkanaal (wat zeer licht plaats vindt, vooral bij de gewoonte om alles door elkaar te eten) ontstaan echter zuren, zoodat er van dit theoretische basenoverschot in de praktijk dikwijls niet veel blijkt. De deskundigen zijn dan ook van oordeel, dat de zuur- en basenoverschottheorie nog niet afdoende klinisch bevestigd is.

Toch bevat zij zeer veel goeds, in de eerste plaats wel, omdat zij ons voorhoudt, van hoeveel belang het is, om dagelijks een

gedeelte van ons dieet in rauwen toestand te gebruiken. Men hoort thans overal door groen en rijp spreken over de vitaminen, welke ‘mode’ de fabrikanten van bepaalde chemische producten dankbaar aanvaarden, om met veel reclame nagenoeg waardelooze vitaminen-producten op de markt te brengen. Om er een schijn van wetenschappelijkheid aan te verleenen, ontziet men zich zelfs niet, om te verklaren, dat een chemisch product de vijf vitaminen, A, B, C, D en E bevat. Alsof de vitaminen de processen in een chemische fabriek zouden kunnen doorstaan! Professor Osborne, de Amerikaansche geleerde, heeft eens gezegd, dat men vitaminen aan de groentekar koopt en nergens anders. Deze uitspraak is zoo kernachtig en waar, dat men daarmede kan volstaan, om alle reclame voor vitaminen-preparaten afdoende te weerleggen. Bovendien vergeten deze weldoeners der menschheid, dat de vitaminen zonder de voedingszouten te eenenmale waardeloos zijn en dat er in de natuur zulk een innig en ondoorgrondelijk verband bestaat tusschen de verschillende vitaminen, fermenten en voedingszouten, dat men een dergelijke combinatie alleen in natuurproducten, d.w.z. in rauwe groenten en vruchten en nooit in fabrieksproducten zal kunnen vinden.

De basische Ernährung is een dieet, hetwelk spaarzaam eiwit toevoert en er op ingericht is, dat zich daaronder voldoende z.g. volkomen eiwit bevindt (d.w.z. eiwit, waarin de voor ons leven onontbeerlijke aminozuren aanwezig zijn), vet eveneens in beperkte hoeveelheid, rijkelijk koolhydraten, ter dekking van de energie-behoefte, meer basen (voornamelijk kalk) dan zuren en rijk aan fermenten en completinen (of vitaminen) is. Dit is een dieet, waarbij de voedingsmiddelen, zoover zulks mogelijk is, in natuurlijken toestand blijven en waarbij het koken, conserveeren, schillen, polijsten, raffineeren, kleuren, enz. zooveel mogelijk beperkt wordt.

Het mooie in dit boek is nu, dat geen propaganda gemaakt wordt voor een bepaald stelsel; integendeel, fel gaat de schrijver te keer tegen allerlei fanatici, die aan de goede zaak zeer veel afbreuk doen. Meer in het bijzonder ontzegt hij elke waarde aan de propaganda der Rohkost-fanatici. Er valt met een oordeelkundige toepassing van ongekookt voedsel zeer veel te bereiken, zelfs bij sommige ernstige ziektegevallen, terwijl er met een onoordeelkundig en afkeurenswaardig gebruik van uitsluitend ongekookt voedsel onnoemelijk veel schade kan worden veroorzaakt.

Dr. Balzli behandelt uitvoerig de werking der zouten in het organisme, welk deel van zijn arbeid m.i. wel het meest op zuivere wetenschappelijkheid aanspraak mag maken. Hij gaat zich soms nog al eens te buiten aan heftige uitvallen tegen de vele, vooral in Duitschland bloeiende 'reformers'-secten, zoo bijv. de Mazdaznan-beweging. Overigens aanvaardt hij ten volle de zuur- en basenoverschot theorie van Berg. Het tweede deel van nagenoeg gelijken omvang, hetwelk binnenkort verschijnt, zal meer in het bijzonder de dieet-therapie behandelen. Wij zullen dan kunnen nagaan, welke toepassingen deze basische Ernährung in tijden van gezondheid en ziekte vindt.

Het ware te wenschen, dat dit boek in veler handen kwame: elk ontwikkeld mensch dient toch in de eerste plaats op de hoogte te zijn van de beginselen der dieetleer, daar alleen in een gezond lichaam een gezonde geest kan wonen.

Per Raketvliegtuig naar de Maan, **door Otto Willy Gail. Vertaling van P.F.J.A. Julien. (Leiden, Sijthoff, z.j.)**

Voor onzen tijd is Jules Verne al wederom verouderd; zijn stoutste fantasieën zijn gedeeltelijk werkelijkheid geworden. Het valt daarom niet te verwonderen, dat een met een rijke verbeelding begiftigde auteur zijn voetsporen drukt en voor den aan den fabelachtigen vooruitgang der moderne techniek gewende menschheid van het jaar 1929 een boek schrijft, waarin het nieuwste snufje op technisch gebied, de raket, den kinderziekten ontwassen is en den mensch in staat stelt tot verrichtingen, die ons nu nog onmogelijk voorkomen.

Wie zal echter voorspellen, wat de techniek in de komende tientallen jaren tot stand zal brengen? Wie durft een grens te stellen aan het scheppende vernuft der menschheid? Natuurlijk komt er in dit boek veel voor, wat ons nu hersenschimmig aandoet, doch de schrijver heeft er zich voor weten te hoeden, gebeurtenissen te laten geschieden, welke in strijd zouden zijn met de natuurwetten. De groote verdienste van het, vlot vertaalde boek van Gail is niet zijn ongebreidelde fantasie, doch wel de veelomvattende kennis van de wetten der ons omringende natuur, welke niet tot droge mathematische formules, doch tot een boeiend fantastisch verhaal met een wetenschappelijken ondergrond verwerkt zijn.

Ellen Forest: *Een vacantiereis van 23.000 K.M. per Hudson door Europa.* (Amersfoort, S.W. Melchior, z.j.)

Om per auto een groote reis door Europa te maken lijkt mij wel de ideale manier van reizen. Men is aan geen vertrektijd van treinen gebonden en kan op mooie plekjes zoo lang blijven als men zelf verkiest.

Ellen Forest heeft haar auto-reis in dit, mooi uitgegeven werk vlot beschreven. Het snelle tempo van het moderne leven heeft wel eens te veel zijn stempel op den inhoud gedrukt: de indrukken volgen elkaar somtijds zóó snel op, dat er meer van een opsomming van gewaarwordingen dan van een reisverhaal sprake is. De schrijfster verklaart zelf, dat haar reisverhaal meer over doode dingen, dan over gedachten handelt. Gelukkig bevat deze zelfkritiek slechts een gedeelte waarheid, want vooral in de aan Italië gewijde bladzijden wordt meer aandacht gewijd aan datgene, wat alleen voor het oog des geestes zichtbaar is, dan aan de voor elk bezoeker waar te nemen uiterlijke wereld. Het geheel zou echter ongetwijfeld aan waarde gewonnen hebben, indien de schrijfster zich niet zoo door haar sympathieën en antipathieën liet beïnvloeden. Ongetwijfeld heeft Mussolini in Italië reeds veel goeds tot stand gebracht, maar op grond daarvan te profeteeren, dat bijv. in een luttel aantal jaren alle wegen in Italië in uitstekenden staat zullen verkeeren, lijkt mij wel een weinig optimistisch.

Toch is het boek de moeite van het lezen waard; het bevat vooral voor hen, die Italië willen bezoeken, veel wetenswaardigs.

Marcus Ehrenpreis: *Spaansche visioenen en droomen.* Vertaald door J. Henzel. (Zutfen, W.J. Thieme & Co., 1929.)

De Zweedsche opperrabbijn heeft een reis naar Spanje en Portugal gemaakt en zijn indrukken verwerkt tot een boek, even boeiend en even rijk aan diepe gedachte als zijn ‘De Ziel van het Oosten’. Ehrenpreis is geen gewoon reiziger, die zich tevreden stelt met een vluchtige beschouwing van het leven in vreemde landen. Hij tracht tot het wezen der dingen door te dringen en weet daardoor

in zijn geschriften een element van geestelijk schouwen op te nemen, wat aan zijn gedachten een blijvende waarde verleent.

Volgens den schrijver is Madrid de minst Spaansche stad; de musea oefenen een groote bekoring op hem uit. Vooral de schilderwerken van Velasquez schat hij zeer hoog en weet ons er van te doordringen, dat deze schilder een eeuwige waarheid in zijn stukken heeft willen vertolken, n.l. dat er een goddelijke vonk in elk menschelijk wezen aanwezig is; een glans der eeuwigheid omstraalt zijn alledaagsche menschen.

Meer indruk maken de oude Spaansche steden op Ehrenpreis; in Toledo, waar men zich nog in de Middeleeuwen waant, is het alsof men 500 jaren terug is gegaan. Toledo was eens de zetel der inkwisities, van welke onmenschelijke instelling gruwelijke feiten in de herinnering worden teruggeroepen. Welk een barbaarsch menschdom moet er toen ten tijde in West-Europa geleefd hebben, dat de inkwisitie ‘ter eere Gods en ter verheerlijking en verhooging van het heilig Katholiek geloof’ op Zondag een aantal martelaren liet verbranden.

Doch Spanje kan ook minder droeve herinneringen opwekken; een droom van loutere schoonheid is het Alhambra te Granada, waar de materie zich zelf heeft overwonnen.

Natuurlijk verwijlt de schrijver biji zijn bezoek aan Spanje, Portugal en Marokko in gedachten hoofdzakelijk bij de geschiedenis der Iberische Joden, geschiedenis, rijk aan tragische momenten.

Doch het allerbelangrijkste van dit wondermooie boek acht ik zijn beschouwingen over Don Quijote, het meesterwerk van Cervantes. Zelden las ik zulk een diepzinnige verklaring van Don Quijote; zelden werd het verschil in levensopvatting tusschen Oost en West zoo helder belicht. De Iberisch-Oostersche mensch wordt vervuld van een onbluschbaar verlangen naar wat er boven en onder de oppervlakte van het bestaan is, naar wat zich achter den sluier van het dagelijksch leven bevindt; hij wordt gedreven door een ongestilden honger naar een rijker en hooger leven, dan wat wij hier kennen. Datgene, wat wij ons werkelijk leven noemen, is slechts een bleeke schaduw van die stralende werkelijkheid, welke zich achter den slier der Stof verbergt. De menschenziel verlangt naar haar goddelijken oorsprong en naar haar goddelijk doel, naar de oneindigheid en de eeuwigheid. De religieuse mystiek poogt dit

verlangen te stillen door een wereld-ontvluchting in het klooster, doch dit Katholicisme is niet in het bewustzijn der Spanjaarden binnengedrongen. Het Donquijotisme wil de aarde niet ontvluchten; het wil den hemel op aarde planten; het goddelijke kan in ons menschelijk leven verwerkelijkt worden.

Met dezen greep uit den rijken inhoud moge ik volstaan om een indruk te geven van den fijnen geest, die hier aan het woord is. De voortreffelijke vertaling draagt er het hare toe bij, dat deze Spaansche Visioenen en Droomen een verkwikking voor geest en gemoed vormen.

Gerard Meyer: *Een Wonderreis door het Heelal.* - Amersfoort, Valkhoff & Co., z.j.

Aan een boek als deze 'Wonderreis' bestond in onze taal werkelijk behoefte.

De heer Meyer heeft in licht bevattelijken vorm een massa wetenswaardigs samengevoegd en een boek samengesteld, dat ons wijst op de vele wonderen om ons heen, doch waaraan de mensch van heden, in beslag genomen als hij is door zijn vele en verlerlei bezigheden, niet of niet voldoende aandacht wijdt De moderne natuurwetenschap biedt zulk een omvangrijk veld van studie, dat er in een luttel aantal bladzijden slechts met een enkel woord van het voornaamste, wat de speurzin en de wetensdrang van het menschelijk geslacht aan het licht heeft gebracht, kan worden melding gemaakt.

Toch had m.i. de schrijver iets uitvoeriger moeten stilstaan bij hetgeen de moderne wetenschap ons heeft geleerd aangaande het wezen der stof. Niets is zoo zeer in staat ons te doordringen van de onmogelijkheid, om ooit een oplossing te vinden van de vele raadselen, die ons omringen, als juist het besef, dat de geheele materieele wereld slechts een spel van krachten is, wier werking in den waarnemer-in-ons den indruk van 'stof' te voorschijn roepen. Temidden van deze oeverlooze zee van kracht bevindt zich de mensch, met als voor hem eenig-onvergankelijke substantie zijn eigen transcendentale persoonlijkheid.

Deze inleiding tot de natuurwetenschappen, zooals men dit boek gevoegelijk zou kunnen noemen, dient bovenal om twee redenen

genoemd te worden. In de eerste plaats wekt de schrijver op tot zelfstudie; hij geeft aan het einde van elk hoofdstuk een aantal uitgebreidere speciale werken op, in elk waarvan een onderdeel van de natuurwetenschappen wordt behandeld.

In de tweede plaats bemerkt men, hier met een man te doen te hebben, wien de beperktheid en de onvolledigheid van alle menschelijke wetenschap voor oogen staat en wien de bestudeering van de wonderen der natuur er van heeft doordrongen, dat deze geheele zichtbare natuur, wonderbaarlijk en onbegrijpelijk in haar uitingen, slechts de openbaring is van een onzichtbare en eeuwige werkelijkheid, wier wezen en eigenschappen ons te eenenmale onbekend moeten blijven.

Het is nog niet zoo heel lang geleden, dat het besef van het bestaan eener onkenbare scheppende macht aan de in eigenwaan bevangen geesten van vele natuuronderzoekers geheel vreemd was. Gelukkig hebben wij deze materialistische periode achter ons, doch bovenal voor de rijpere jeugd, (voor welke dit boek m.i. in de eerste plaats bestemd is), is het van het grootste belang, dat zij er bij voortduring op wordt gewezen, dat het moderne natuuronderzoek en de godsdienst geen vijanden behoeven te zijn, mits men de wonderen om ons heen niet als een toevallig spel van atomen, doch als de onbegrensde werkzaamheid van een intelligente Macht beschouwt, welker eeuwigdurende aanwezigheid door de groote denkers in alle eeuwen intuitief werd gevoeld.

De crayon-teekeningen voldoen aan redelijke eischen, doch de gekleurde platen had men beter kunnen weglaten. Indien deze in een boek worden opgenomen, dan moet de kleurendruk ook zeer goed zijn; anders gelijkt een dergelijke plaat meer op een futuristische afbeelding, dan op een voorstelling van een natuurtafereel.

F.S. BOSMAN.

*1

H.M. D'ANGREMOND († 1921)
Directeur van de N.V. Electrische Drukkerij 'Luctor et Emergo'

In memoriam H.M. d'Angremond.

De heer H.M. D'ANGREMOND, een der beide zaakkundige en energieke directeuren van *Luctor et Emergo,* heeft 7 October 1921 door een noodlottig ongeval op een stoomfietstocht naar Haarlem het leven verloren.

Door zijn nobel karakter en zijn meer dan gewone geestesbegaafdheid verdient hij met recht een hoogstaand man te worden genoemd. En aan enkelen onder de talloos velen, die hem waardeerden, hebben wij dus gaarne de gelegenheid gegund, om zijn nagedachtenis te eeren in *De Nieuwe Gids,* aan welken hij 16 jaar lang zoowel zijn sympathie als zijn trouwe zorgen heeft gewijd.

Namens de Redactie,

WILLEM KLOOS.

Ter stille gedachtenis aan H.M. d'Angremond. *(† 7 Oktober 1921)*
Door Willem Kloos.

Vrede, volledig vrede in al der eeuwge tijden
Toekomendheden zij het rijke en heil'ge deel
Van al degenen, die op eens onwetend glijden
- Als waar' het leven slechts een ijdel, wreed gespeel,

Een vlucht'ge rimpel op de strooming van 't geheel -
Over in 't eindloos-diepe en onnavorschbaar-wijde
Denken der Wereld-Rede, dat, in durend lijden,
Vernietigt wat Het schiep, Zich-zelf zijnd algeheel.....

O, goede Vriend, die stierft, gij waart een trouwe en wijze,
Die wijsheid vondt in 't droomen van uw diep gemoed.
Al wie u kenden, moeten stil-ontroerd u prijzen:
Gij hadt verlangst naar 't Eeuw'ge en sterken levensmoed.

Zóó, midden in de vloeiïngen uwer gepeizen,
Vielt gij, neen, reest 's Raadsel's verklaring tegemoet!

In memoriam
Aan mijn Hooggeachten Mede-Directeur en Vriend H.M. d'Angremond. *2 September 1877 - 7 October 1921.*

Bij het verschijnen van *De Nieuwe Gids* is het mij een behoefte een paar woorden aan jou te wijden.

Hetgeen ik je zeggen wil, is geen opsomming van alle mooie daden, welke je op je korten levensweg deedt, het is een uiting van diepgevoeld respect en van innige dankbaarheid voor de bezielende kracht, welke steeds van je uitging.

Al wie met je in aanraking kwamen, mochten steeds je buitengewone belangstelling ondervinden in ieders persoonlijke aangelegenheden.

Wat je oproepen voor ons beteekent, kunnen woorden niet uitdrukken, alleen gedachten.

Gedachtig aan je eigen woorden: ‘Aanvaardt alles, want alles is goed’, moeten wij dit ook doen, daarbij steun en berusting zoekende in het vertrouwen, dat alles gebeurt omdat het zoo gebeuren moet en dat het ook goed is, dat het zoo gebeurt.

A.G. RINDERS.

Den Haag, 17 October 1921.

Afgescheurd!

Zelden zal de stomme fataliteit in het gemoed van allen, die H.M. d'Angremond kenden, zulk een verzet hebben opgeroepen, als toen zij moesten vernemen, dat een onvoorzienbaar gebeuren zijn leven van het hunne had afgescheurd. Niet lang nog kende ik dezen innig-goeden man; misschien slechts een keer of tien heb ik met hem gesproken. Dit was mij echter voldoende om hem een gevoel van vereering toe te dragen, zooals ik slechts voor weinigen dermate had gekend. Want d'Angremond was niet een gewoon man, dit voelde ieder, die hem zag en met hem sprak. Ik kan niet zijn verstandelijke gaven waardeeren, welke groot zijn geweest, zegt men. Deze man trof echter in de eerste plaats door de goedheid zijns harten, zijn echte *politesse de coeur,* het vriendelijk en behulpzaam tegemoet komen aan ieder, die hem naderde, onverschillig wie. Men vertelt mij, dat zijn laatste levensuiting nog een woord was van levensverwachting en energie, gepaard aan een dankbaren glimlach. Dien glimlach zie ik voor mij, want hij was het kenmerkendste van zijn gelaat: een bemoedigende glimlach en een peinzende blik. Alles was even beschaafd en fijn aan dezen waren *gentleman,* wiens gemoed wel reeds tijdens zijn leven onder ons een overgangsvorm scheen naar dat bovenzinnelijk bestaan, waarvan hij als theosoof droomde. In hem was het bewijs geleverd hoe een man tevens in hooge mate energiek en zacht geaard kan wezen, en de talrijke deputatie uit het personeel van de Electrische drukkerij *Luctor et Emergo,* welke hem met een spontaneïteit, zijn nagedachtenis en haar-zelf eerende, in het Crematorium ‘Westerveld’ heeft uitgeleid, toonde hoezeer deze ‘patroon’ zich geëerd en bemind had weten te maken in een tijd, waarin werkgever en werknemer êer als tegenstanders van elkaar dan als medewerkers aan een gemeenschappelijk doel

elkaar schijnen te ontmoeten. Zeldzame man ook, die het maatschappelijk leven had leeren opvatten in de kernspreuk van het Zeeuwsche wapen ‘Worstelende kom ik omhoog’, en toch tevens het oog gericht hield op der sterren stand, en de innerlijke aanschouwing op het bovenzinnelijke leven, om uit deze te pogen een oplossing te vinden voor het levensraadsel. En misschien was het om het schoone en goede, dat hij, bevoorrechte, in gindsche leven ontwaarde, dat zijn gelaat steeds peinzend glimlachte en zijn gemoed door woord, daad en voorbeeld licht uitstraalde op het leven van ieder, die hem kende. Ontzettend plotseling, op een wijze, zooals men nu mededeelt, waarvan hij, naar den invloed op al het aardsche der onzinnelijke machten, de waarschijnlijkheid bevroedde, is hij uit het leven van hen, die in eng of losser verband tot hem stonden, weg gerukt. Doch zelfs zij, die hem slechts oppervlakkig kenden, gevoelen, dat zij een vertroosting en een bemoediging armer zijn geworden.

MAURITS WAGENVOORT.

Aan den glimlach: Herman d'Angremond.

Gij Rechtgezinde. Herman, dien ik *in* mij heb genomen. Gij hebt gezocht het Liefdes antwoord.

Het is niet lang geleden nog, drie weken, dat twee portretten,..... één daarvan staat onderzoekend, en 't andere schouwt aanvaardend,..... mij om te kiezen werden aangeboden. Het waren Uw portretten. Ik koos ze beiden. Want géén van beiden, Rechtgezinde, beeldt U uit. Maar de synthese, de Ongeziene, van die twee..... *waart* Gij.

Nu zijt Gij méér. Gij hebt aan ons getoond het aangezicht dat *méér* is dan synthese van Uw twee verledenheden. Dat *is* het eeuwig levend Aangezicht van Eene, die Gij *niet* zijt..... maar die U voltooit. Het Aangezicht van Eene die U 't antwoord heeft gegeven, waarnaar wij allen zoeken.

En, Gij Rechtgezinde....., is dit antwoord niet door U gevonden *in het Leven?* Om 't nog dóór te geven aan die achterblijven? - Toen was uw taak volbracht en Gij zijt rustig heengegaan.

O, ik weet wel: alle doodenmaskers dragen 't merk des Vredes, dat louter zegt: ‘ik heb aanvaard mijzelf zóóals ik ben, de stille trouwe Doode. De dienaar Stof van God-den-Geest.’

En van dit Vredes Teeken spreek ik niet. Wij weten allen die ons zelf als *Stof,* en niets dan *Stof,* in de vernietiging hervonden, dat Vrede 't eind is en het doel van de gehoorzaamheid aan God, Wiens Wil geschiedt.

Maar van dit *andere* Teeken spreek ik, van het *Levens Teeken,* dat Gij verworven hebt van Eene, die U *riep* en die U bij de ontmoeting schonk Haar Liefdes Glimlach als het antwoord op *Uw* zoeken. Haar Liefdes Glimlach dien zij zeegnend spreidde

over Uwe *trekken die nog leefden,* en dien Gij trouw en machtig hebt bewaard tot in den Dood.

Gij hebt geleefd,..... *na*dat de slag U trof die met Uw eigen glimlach werd beantwoord....., *minuten* nog. Wel vijftien....., twintig....., bijna dertig. Gij hebt geleefd in *die* minuten vijftien, twintig, dertig eeuwen. Een gansche aera. Gij hebt in dit, Uw bij minuten uitgetelde, leven voor ons de brug geslagen tusschen 't oude en 't nieuwe Leven. Gij hebt den Nieuwen Mensch gebouwd, Gij Edelsmid, van Liefdes Goud in den aanschouwbren vorm van Uwen Levensglimlach.

Mijn Vriend, ik neem dien Glimlach mede,..... gelijk wij allen deden die Uw Laatste Woord verstonden.

Ik stel dien Glimlach in mijn hart: Uw Levend Aangezicht. En vóór mijn oogen stel ik den kristallen dubbel pyramide, die..... als een diamant....., Uw stoffelijk dooden Aangezicht voor mij verdicht.

En tot mijn eigen ‘Ongetooide’ ga ik, óók, alleen. Om in het antwoord dat ik, *levende,* zal vinden Uw beide aangezichten te vereenigen tot één bezielend Woord aan die terzijde staan en achterblijven.

Gij, Rechtgezinde, hebt mij 't wachtwoord dóórgegeven: ‘Zoek de Liefde in het Leven.’

En 'k roep in Uwen naam het antwoord op waarnaar ik zoek.

Zóó gaan wij heden nog en morgen,..... gelijk in 't uitgebrand verleden....., tezamen op den heerweg dóór 't Beloofde Land naar het Eenvoudig Doel: het Aangezicht van God *in hen die vóór onze oogen leven.*

Ik dank U. En ik groet in U den Glimlach.

XXX

21 Oct. '21.

(Gaarne verleenen wij plaats aan deze uiting, die door zijn ongekunsteldheid en spontane echtheid weldadig aandoet. Willem Kloos.)

Ter herinnering aan onzen hooggeachten en beminden directeur.

In dezen tijd van ontwrichting der maatschappij, waarin de menschen zóó scherp tegenover elkander staan, dat men er wel eens aan twijfelt of ooit de tijd zal komen, dat de menschen inderdaad als ‘menschen’ onder elkander zullen leven, - wil het wat zeggen een zoo groote ontroering waar te nemen als op den Zaterdagochtend onder het gansche personeel van de drukkerij *Luctor et Emergo,* toen men had vernomen, dat den middag te voren, even voor het beëindigen van de dagtaak, een der directeuren van deze instelling, de heer d'Angremond, op noodlottige wijze om het leven was gekomen.

Velen hadden hem dien Vrijdag nog ontmoet en zich welgedaan gevoeld met het vriendelijk knikje, dat hij voor een ieder over had. Zijn mede-directeur was nog gekomen om hem voor zijn vertrek te groeten; de chef der drukkerij had hem geholpen bij het in gang brengen der machine; - anderen hadden hiernaar staan kijken, want ‘meneer d'Angremond’ - geijkte term - had het een genoegdoening genoemd, dat hij zijn motor-fiets - sedert enkele dagen in zijn bezit - productief kon maken ‘voor de zaak’, en men vond het een tekortkoming in de appreciatie van den persoon van meneer d'Angremond om van het vertrek niet getuige te zijn.

Toen ging hij.....

Den anderen ochtend..... welk een ongewone stemming..... meneer d'Angremond verongelukt..... de keel voelde men dichtgeknepen..... tranen rolden over de wangen ook van hen, die een levensbeschouwing aanhangen, welke ingaat tegen de klasse

waartoe de heer d'Angremond waarschijnlijk behoorde - maar er werd niet gedacht aan het klasse-verschil, zooals trouwens daaraan nooit tevoren werd gedacht wanneer men sprak tot of over dezen Man, want men voelde altijd te staan tegenover een hoogstaand persoon, de menschheid ten zege. Die ontroering was de graadmeter van den Mensch, dien men nu niet meer zou ontmoeten.....

Den Dinsdag daarop volgend had de crematie plaats. Velen van ons hebben de tocht naar het Crematorium medegemaakt.

Langzaam ging het heuvel-opwaarts..... dan hoorde je de klanken van het orgel..... nader en nader kwam het geluid, maar tevens het moment, waarop de kist ter verassching zou dalen.

Er werd gesproken en alle redevoeringen waren hierin één: de heer d'Angremond was geweest een Mensch, wat maar van weinigen kan worden gezegd.

En terwijl het orgel weer zijn ontroerende tonen verspreidde over de met zooveel leed begane menschenschare, keerden wij terug naar buiten en zagen weer de lucht in haar mooiheid, die lucht waarvan de hooggeachte en beminde Doode - natuurvriend als hij was - een week te voren ons nog had verteld.

JOHNNIE HARINCK.

Den Haag, October 1921.

Brieven van Jac. van Looy aan Willem Kloos

Madrid, 13 Nov. 1886.

Beste Wim.

Hierbij zend ik je het opstel.[1)] Je zult er misschien veel aante schaven hebben. Vooruit wil ik je daarvoor bedanken. Morgen of overmorgen ga ik naar Cadiz, want Sevilla, hoewel hoogst gezellig, trekt me niet. Bovendien regent het bijna onophoudelijk en de natuur is niet gemaakt voor regen.

Van Cadiz denk ik naar Tanger te gaan; even kijken; maar binnen drie weken zal ik wel weer in Madrid zijn. Vandaar kom ik dan terug. We zullen zien. Als het moodig mocht zijn, die uitroep der oude vrouw te verdedigen, ik zal er de afgesneden noot bij doen. De menschen zullen het, geloof ik, onopgemerkt voorbij gaan. In 't Spaansch zei zij een eenvoudig: Para la coña de mi mamika: op de klank af geschreven; precies hetzelfde als wat smerige jongens op Amsterdamsche heiningen schrijven.

Nu, zie wat je doet, als het een plaatsing waard is. Tegelijk doe ik een postkaart in de bus; schrijf me even terug op dezelfde manier of je het ontvangen hebt. Vele groeten en vergeet me niet.

Je toegenegen

JAC. VAN LOOY.

Ik moet hier weer over terug komen, dan kan je me het hier wel melden, poste restante. Ik heb van een paar figuren uit het opstel studie's een groote gemaakt in een donker hok, dat dezelfde eigenschappen had als holen.

Nu dat doet niets.

Je vriend.

1) Een dag met zon. Dec.-afl. N.G. 1886. W.K.

Hier volgt de bedoelde noot:

1) In tegenstelling van wat een Hollander zegt, die zonder het te weten of er bij te denken, vloekt om kracht aan zijn woorden bij te zetten, of dit tracht te doen met abstracties, zijn de Spaansche stopwoorden in hooge mate plastisch, en bijna allen direkt ontleend aan het geslachtsleven. Dat dit een zeer oud gebruik is, kan men lezen in Cervantes Don Quichotte, Hoofdstuk 13, tweede deel, waar hij zeer vernuftig de beide schildknapen, Sancho en die van den 'Chevalier des Miroirs' daarover aan 't redekavelen zet. In de vertaling van Viardot zegt deze in een noot, dat men dergelijke uitdrukkingen sinds Rabelais niet meer neerschrijven kan.

2) Holé! is een uitroep, een schreeuw van goedkeuring, in gebruik bij de Spaansche dansen en zangen.

3) Kijk, moeder, kijk.

Madrid, 27 Dec. 1886.

Beste Wim,

....ik schrijf je omdat je in de laatste regels van mijn opstel met een kleine verandering van een woord, mijn geheele zijn van den laatsten tijd blijkt meegeleefd te hebben. Ja, *gemurmel* is het en heel dikwijls *mokken.* Laten we verder er niet over spreken. Ik denk nog één opstel te schrijven en dan niet meer voorloopig.

In den laatsten tijd is mijn leven heel vreemd. Stil leef ik voort, wandel, kijk zonder eenige bewustheid te hebben, schilder te zijn. Behalve eenige oogenblikken van verveling voel ik me volmaakt tevreden.

In het opstel wat in mijn hoofd vrijwel klaar is, komt een individu voor, voor wien ik een vluchtige genegenheid had opgevat in Tanger. Tanger is zeer vreemd moet je weten, behalve dat er veel te teekenen of te schilderen valt.

't Was een verloopen docter, die me in oogenblikken van dronkenschap zijn heele treurige leven verteld heeft en zijn levensbeschouwing, die er het gevolg van was.[1)] En 't was geen middelmatige geest; hij had zelfs al de attributen, die romanschrijvers, - laten we goede nemen, - toeschrijven aan *groote* geesten, bijv. een verbazende zucht naar onafhankelijkheid, een snel willen doordringen in de zaken zelve. Hij had als student de dochter van zijn professor geschaakt; haar daarna bij ongeluk met een medische proefneming, in een tijdperk van zwangerschap gedood; was toen om schandaal uit den weg te ruimen, door bemiddeling van dien zelfden professor, op kosten der Oostenrijksche regee-

1) Later uitgewerkt tot de prachtige, navrant-tragische figuur in Gekken. W.K.

ring, een ontginningsreis gaan doen, in het binnenland van Africa. Een boek daarover door hem geschreven, werd bekroond door de Parijsche Academie met goud, etc. etc. Enfin, een heele geschiedenis, die ik weet, dat *waar* is. Al die dingen waren oorzaak, dat ik hem in Tanger leerde kennen als *vogelopstopper,* nu en dan vol grootsche verachting voor wat hij 'humaniteit' noemde.

Ik schrijf je dit omdat die man me veel te denken gegeven heeft.

Komt dat opstel af en wordt het aangenomen door je, dan hoop ik daarmee te eindigen en af te rekenen met mijn twijfelingen.

Er is veel goed klein goed in de wereld, nietwaar, en veel verongelukt groot goed ook; laten we hopen, dat ik noch tot het een, noch tot het ander ga behooren. Laten we 't hopen, want niemand heeft zichzelven gemaakt!

Wat heb je zonderling omgesprongen met dat Spaansch, of heb ik het zoo slordig geschreven. Nire, nadre, dat klinkt als gezegd door een jong Spaansch schepsel met een gebrek in haar uitspraak: Mire madre; dan moet er boven niña, op de tweede n een ~ slangetje staan, om uit te drukken, dat men die klank zegt ais nj in 't Hollandsch, men spreekt dit woord uit als nienja, heb ik dat allemaal vergeten aan te geven? De schuld zal wel aan *mijn* kant zijn.

Je zult zeggen waarvoor al die wijsheid, en waarom heb je geen Hollandsch geschreven, jij, die evenmin Spaansch kent als ik.

Je hebt gelijk; maar ik meende dat, voor de lokale kleur, eenige Spaansche woorden noodig waren, en geloof me, ik heb alleen die uitgekozen, die, bij lang verblijf in een vreemd land, iedereen in de ooren blijven hangen, door het vele herhalen. Al die woorden, die ik zelve zeg in die studie zijn natuurlijk gezegd *in zeer twijfelachtig Spaansch.*

Jouw artikel lees ik over, zooals ik al je artikelen altijd overlees, dikwijls herhaaldelijk en herdaaldelijk; 't is bijna de eenige lectuur in De Nieuwe Gids die me lang bezig houdt, behalve mooie gedichten o.a. ook.

Waarom schrijf je me nooit? Is daar een reden voor, schrijf me die dan. Maar als je een avond met kletsen met anderen doorbrengt, kan je even goed eens aan *mij* schrijven.

Die bitterende zuilen is iets zoo verpletterends, dat ik niet

begrijp, waar je zoo'n geestigheid vandaan haalt.[1)] Me dunkt, je had die rijtoer thuis kunnen laten, dat verzwakt zoo'n zuil, die dronken bij Kras vandaan komt. Je bent een brave borst en een hope des vaderlands. Amen.

Ik heb in Spanje weinig, erg weinig goeds uitgevoerd, enkele croquis, die als croqui goed zijn. Ik word van dag tot dag luier.

Met een hand

Je vriend,
JAC. VAN LOOY.

Van hier ga ik op weg naar huis. 't Is verdomd koud. Toe, schrijf eens.

Burgos, Zondagavond, 9 Jan. 1887.

Wimpje,

Ik ga je nog wat verder schrijven, gedeeltelijk voor tijdpasseering en omdat het zoo frisch is, gedeeltelijk ook omdat ik ongelukkig nooit nalaten kan, als me iets gefrappeerd heeft, 't ziji van een beschrijving of van iets anders te bevallen. Er uit moet het, daar helpt niets aan. Bovendien Allebé zei eens in een brief: Jij zult niet laten kunnen, vroeg of laat, je indrukken en ondervindingen te beschrijven. En wie weet, met de lange winteravonden, in de sleur van lang hetzelfde te hebben gezien; kom ik er eens toe dat te doen, dan zullen mijn brieven documenten zijn, die de goedgeefsche menschen wel voor me zullen bewaren.

Burgos heeft wel een zeer bizonder karakter. Daarbij komt, dat het Noorden nadert, krachtiger, als ik het bij een geluid vergelijken mocht, sonoorder, dieper. Men ruikt een frisscher leven, en (behalve de sneeuw) gezonder. Minder clandestine. De typen der vrouwtjes zijn plastischer, minder gelijkend op poppen; ze doen me denken aan Florence en Genua, met hun omgekrulde lippen aan de mondhoeken, met een kuiltje, een schaduwtje vol pittigheid, door het donzige begin van een kneveltje zal ik maar zeggen. Ze kijken meer schuin naar de mannen, men ziet begeerten in hun oogen, de gekweekte begeerten van frissche menschen, die zich voorstellingen maken, enfin.

1) In de bespreking van Schaepman's Aya Sofia in de Dec.-afl. N.G. 1886. W.K.

Mijn handen zijn nog koud, 't schrijven gaat moeilijk.

Ik heb de geheele middag rondgesjouwd hier. Kleine plaatsen op reis zijn prettiger dan groote steden, omdat men spoediger merkt op dezelfde plaats terug te komen, en dus minder tijd verliest met zoeken.

Ik zag toch weer zulke mooie dingen, al wandelend tuschen die donkere huizen in de meestal vreemd en onregelmatig gebouwde straten. Donkere, sombere huizen, die het leven me vertelden der middeleeuwen, een eentonig leven, een leven van stomme beschouwing, - maar van zulke dingen heb ik geen verstand.

Wandelend in de sneeuw, bijna buiten de stad, zag ik langs een huizenrij een stoet aankomen. Ik stond op een hooge weg, die opgaat naar de kathedraal. Ik bleef staan kijken. De stoet klom op, ging me voorbij in de sneeuw, en ik volgde: als altijd nieuwsgierig; bovendien gefrappeerd: 't was de begrafenis van een kindje. Voorop gingen 6 jongetjes, koud, met snotneuzen en blauwe handen. Ze droegen een rood kerkkleed, te kort om hun oude broek en grove schoenen te bedekken; een oud pak van een, koningsrood, was vol kaarsvetplekken, meegebracht uit vroegere processie's, en daarover een dun, met veel blauwsel gewasschen koorhemd. De voorste droeg een oud klein vaandel, een dwarse lap met slippen, bengelend aan een kruis, en al klimmend schreeuwden ze alle zes een paar woorden latijn. Dan volgden vier andere jongens. Allen waren blootshoofds, een klein blank kistje dragend, met bloempjes beschilderd, een popperig lief kistje; andere jongens liepen er naast met een stuk gele waskaars in de handen, enkele kaarsen waren gebroken, want jongens zijn niet zoo ernstig, of ze slaan van tijd tot tijd elkaar ook met gewijd spul. Goed. Dan volgde een rij van twee aan twee klimmende mannen, in hun mantels onder de kin geplooid, met een rooverachtig voorkomen, en met petten op. Allen koud, koud, en de voorste der mannen was de vader, denk ik. Hij was een beetje minder onverschillig dan de anderen. En de stoet klom op. De kreten der jongens gingen vooruit in een ruimte van sneeuw, ver golvend veld van besneeuwde aarde, langs een donkere middeneeuwsche muur, een muur uit een opera, met ballen op de einden, en alles stil, koud, sneeuwig, een groot veld van donzige welvingen, rustig liggend in blank, blauwe wazen. Hier en daar een huis, als geverfd

uit den grond komend; aan de andere zijde tegenover de muur een lage weg met boomen, die boven het veld zichtbaar waren, bestrooid met sneeuw, zich voordoend als bruidskanten aan een wit kleed, spartelend tegen de lucht als versteende fijne fossielen, uitgepluimd, wegvloeiend in de grijzige, sneeuwige lucht zelve, boven de blauwe, wijkende verste glooing, een waterige, gele streep licht, - daar heb je het kader, waarin ik mijn stoet voortschuiven zag. Ik houd van stoeten, van ruimtes, van iets dat men omvamen kan met de oogen.

Zoo zag ik dus de stoet klimmen langs de muur, die, terwijl zij al hooger gingen, lager werd. Daarbij behoort nog een vuil, sopperig spoor van wagens en donkere gaten in de sneeuw van enkele voetgangers, die dwars waren overgestoken. 't Zijn allemaal noten, die ik noodig kan hebben, om een indruk uit te werken, evenals men krabbeltjes maakt voor een schilderij. Nu, 't wordt een heele geschiedenis. De muur hield op, een breede trap kwam, een monumentale trap, leidend naar een kolonnade, die een kerkhofje omheinde; tegenover de trap aan de andere zij een kapel, als de Romeinsche tempeltjes, popperig. Onder de kolonnade een priester, die heen en weer liep te lezen, in een misboek, denk ik.

De kaarsdragers namen aan den ingang een krans van bloemen, die de vader betaalde, en men ging een hoek om, waar uit monumentjes of kruizen van ijzer met vergulde punten, stralen enz. hard koud uit staken; de beschrijving van zoo'n kerkhof is zeer gecompliceerd, daarvoor zou je Spaansche kerkhoven kennen moeten. Dit was een gemengd kerkhof, niet precies Spaansch heelemaal; opschriften, in memoriam's enz. 't Mooie was de indruk en de stoet. Er was geen priester bij; in een oogenblik was het kistje in de grond; de jongens liepen al weg, een van hen nam de krans weer mee; uit zuinigheid? of vond men het zonde van de mooie kunstmatige bloemen? Ze stoeiden en wierpen met sneeuw. De mannen drentelden rond, met de voeten stampend, herhaaldelijk met korte koude woorden pratend. De graver stapte over het grafje heen; een houweel in de hand gaf een hak in de grond, en toen de steel aan den vader, die een schop wierp in het kleine kuiltje. Andere mannen zeien: Vaya (kom, kom). Toen gingen ze weg, pratend koud, ellendig koud, dat 't me aan de keel

greep. Waarom ik toen met dien graver ben blijven praten, waarom ik hem een sigaar gaf, en een en ander vroeg, wie zal het zeggen? 't Was een kindje van anderhalf jaar, zei hij me, al voorthakkend in de sneeuw, die zwart werd om hem heen, en aarde en wortels vielen tusschen zijn beenen op het kistje en kluiten sneeuw. In een oogenblik was het kuiltje vol, en vannacht zal het sneeuwen, - even onbarmhartig als de heele boel is.

Ik ben toen weggegaan; in een andere straat zag ik de jongens met hun roode hemden; ze smeten me met sneeuwballen en zongen: Frances, Frances, lo famas fusillare (een Franschman, een Franschman, laten we hem dood gaan schieten.) Ik denk, een herinnering aan de Carlisten-oorlog of Fransche tijd, even als ik in mijn jonge jaren zong van de Kozakken: Kozakje, rep je, enz.

De vele indrukken maken een schrijver van me, zooals ik later weer rustig meer schilder zal zijn. Maar, Kloos, ik ben nog geen stemmingsman, wat schilderen aangaat; naar mijn oordeel nu is schilderkunst iets te solieds, iets te plastisch voor een rag van fijne impressie's. Schilder krachtig, gezond, weef daarin al wat in je is van kleuren enz., maar geen dingen, die in je hersens blijven hangen als een rilling, dat is poësie voor woorden en tonen, weet ik veel, heeft een subtieler stof noodig. Zijn er die het kunnen, ik zal genieten, maar die schilderkunst houd ik voor voorbijgaand: alle groote kunstenaars zeggen me dat. Etsen staat daarentegen veel nader daaraan, dunkt me.

Nog een poosje dan ben ik weer thuis misschien. In Spanje heb ik veel minder gedaan, misschien beter. Deze twee jaren ben ik veel vooruit gegaan, Wim. Zelfs mijn onnoozel werken hier is geen verloren tijd. Misschien zal dat de toekomst leeren. Wie weet. O, weer eens een schilderij te kunnen maken, - maar daar verlang ik tegenwoordig niets naar. 't Zal wel komen. Wat er in zit komt er uit.

't Ga je uitstekend, mijn jongen. Morgenochtend ga ik naar Irun, de grensplaats van Spanje. Dan spoedig naar Parijs. Want de ritten zijn lang en koud. Daar blijf ik een poosje nondkijken. Nu, groet ieder die gegroet wil zijn.

Je
JAC. VAN LOOY.

A.G. HINDERS
Directeur van de N.V. Electrische Drukkerij 'Luctor et Emergo'

Irun, 12 Jan. 1887.

Wimpje.

Ik had je graag hier een brief geschreven, maar morgen ga ik naar Bordeaux, en dus naar bed nu. In Burgos was het verbazend koud en guur, en hier is het weer volop lente; dat zullen je de twee ingesloten meibloempjes zeggen, die liegen niet, evenals ik hoop, dat je in het kleine opstel zult zien: dat *mijn* bloem je geen leugen is. Ik schreef het 's avonds in een café onder veel rumoer, en vraag dus nog meer je toegevendheid. 't Is wonderlijk, wat men in twee dagen doorleeft op reis. Vandaag heb ik veel gewandeld in een prachtige, lieve, innemende lentenatuur, en gisteren passeerde ik in de trein visioenen van sneeuw. Eergisteren vroor het, dat het kraakte, wat voor een mensch zonder thuis minder aangenaam is.

Mijn werk in de Academie zal wel weer gauw te zien komen. Vaya usted con Dios, jij en iedereen, die er naar toegaat en haal je hart op.

Nu mijn jongen, hou je taai en verwacht eerstdaagsch mijn vollemaansgezicht.

Je

JAC. VAN LOOY.

Over Kloos' theorie der dichtkunst door Khouw Bian Tie.

AAN WILLEM KLOOS.

Omdat Gij den menschen wildet toonen,
Al wat Uw Geest moeizaam won aan Wijsheid, -
Daarom heeft men, slechts gewend aan Voosheid,
Veel Smaad U gegeven tot bittre loone,

Voor wat wáar is en schóon smeedt men geen kronen
Uit eerlijken Dank en Erkentlijkheid,
Doch, wie ze bei, diepst en zuiverst belijdt,
Die hoort alom veel spotten en hoonen,

Maar, gelijk een Tempel in neevlen gehuld,
Bij 't doorbreken van 't licht toont zijn schoone
Lijnen-pracht en gewijde Heérlijkheid,

En van ontzag der menschen Hart vervult, -
Zóó zal eenmaal Uw Werk zich vertoonen,
In al zijn kalme, klare Majesteit....

K h o u w B i a n T i e .

‘Wij brengen konde U van dier hoogen een,
Wier aardsche dagen als gebeurtnisloos
Bewegen tusschen onze kleine daden
In eene onwezenlijke aanwezigheid.’

Een andere proloog voor ‘Het Spel van Platoons Leven’.

P.C. B o u t e n s : Carmina.

Voor H.L.

Een zware taak is het te schrijven over het werk van een menschengeest, wiens aandacht zoo geheel en gestaâg gericht is geweest op hetgeen hij zelf ééns noemde ‘de strengste en liefelijkste aller levensmachten’[1]: Poëzie.

Talrijk zijn de wijsgeeren met levendige kunst-belangstelling en de kunstenaars met wakkeren wijsgeerigen zin, die zich gebogen

1) Willem Kloos: Veertien jaar literatuur-geschiedenis, dl. I, p. 75.

hebben en hunne hoofden afgepijnigd over de vele vraagstukken, den oorsprong der Poëzie betreffend.

Reeds de Schoonheid-gevoelige Geest der oude Grieken heeft zich op hen bezonnen, en uit die bezinning is ontstaan de mythe der Muzen, aan wie de verschillende kunsten toegewezen werden. Met minder verbeelding, maar met grooter nuchterheid en scherpte hebben de lateren getracht om het diepe mysterie der kunst te ontwarren.

Zal voor het raadsel wel ooit een volkomen en sluitende oplossing te vinden zijn? Wie zal het zeggen. In elk geval hijgt het menschelijk hart nog altijd van zwaar verlangen om de kunst te kennen in haar nauwkeurigste samenstelling.

Daarom is het zoo moeilijk om te handelen over Eén, die gansch zijn altijd werkzaam leven door, verkeerd heeft met een tot dusverre nimmer in zijn geheel verklaard geheim.

Te moeilijker, - omdat binnen het bestek van deze verhandeling, uiteraard slechts enkele hoofdzaken kunnen worden onderzocht, terwijl eerst een heel boekwerk eenigermate volledig een beeld zou kunnen geven van 's dichters denkwerk. Zijn historisch-psychologische wording, zijn wijze van onderzoek, zijn slotsommen, zijn verwantschap met, en verschil van andere denkers, zijn plaats onder hen, - over dat alles en veel meer zouden beschouwingen moeten worden gegeven en samenhangen aangewezen.

Beide moeilijkheden intusschen, - moeilijkheden van materie en van betrekkelijk krappe ruimte, laten zich gelukkig tot op groote hoogte overwinnen door de omstandigheid, dat er zoo'n merkwaardige éénheid te vinden is in Kloos' werk.

Altijd door is hij blijven handhaven, hetgeen hij éénmaal in zijn jeugd en met name zoo schoon verkondigd heeft in zijn klassiek geworden en beroemd geschrift: De Inleiding tot de gedichten van Jacques Perk. Men kan gerust zeggen, dat al zijn later werk bestaat in een gestaâg doordenken en steeds verdere verfijning van de leerstellingen, zoo vroeg reeds, en waarschijnlijk meer door geniale intuïtie als moeizame, logische redeneeringen, gevonden.

In een opstel, dat reeds vroeger geschreven was dan de Inleiding tot Perk's gedichten, weerlegde hij de aanvallen van een criticus op Emants' Lilith, o.m. op deze wijze, dat de vervorming door Emants van het Paradijs-verhaal geenszins van beteekenis en

invloed kon zijn op de kunst-waarde van zijn dichtwerk. Niet het onderwerp immers is van belang voor de schoonheid van kunst, want, schreef hij:

> ‘Het behoeft geen betoog, dat zoodoende de hoofdquaestie, die eerst afgehandeld moest worden: is de dichter dichter geweest? overgaat in het nevenvraagje: is de dichter wel langs mijn particulier paadje getrokken en mag ik hem dus beschouwen als behoorende tot het bentje, waarvan ik de eer heb lid te zijn?’[1)]

Deze meening werd verkondigd op het einde van 1879, en een halve eeuw later, in zijn laatst verschenen bundel critieken: Letterkundige Inzichten en Vergezichten, dl. XIV, leest men:

> ‘De kritiek der echte Tachtigers.... neemt tegenover de dichtwerken een meer-waarlijk-deskundige, een scherp op alles van de Poëzie lettende houding aan. Omdat zij objektief wil zijn, en niet alleen voor geestverwanten, maar voor allen spreken, legt de geestelijke inhoud en de gedachte der dichtwerken bij haar oordeelen geen gewicht in de schaal’ (p. 15).

Deze enkele vergelijking tusschen een meening van een halve eeuw geleên en thans, moge volstaan als bewijs voor de eenheid van 's dichters werk.

En zoo vormt dit werk een harmonisch en evenwichtig geheel, vrij van innerlijke tegenstrijdigheden, en in zijn geslotenheid daarom eenvoudig te vatten, mits men slechts de grondbeginselen doordacht, en vooral doorvoeld heeft, en in zich verwerkt en opgenomen tot een waardevol geestelijk bezit voor altijd.

Deze eenvoudige verstaanbaarheid wordt verhoogd nog door een klare, zuiver-nauwkeurige taal, waarin elk woord zijn zin heeft, en daarom geen woord te veel is of te weinig, en die bovendien schoon is in haar wijd-machtige golving, een zomer-zee gelijk, waarover-heen het zonnelicht glanst, en die breed-rustig deint, maar waaronder men een geweldige kracht vermoedt, die zieden en stormen en razen en woeden kan.

Strenge éénheid van gedachte, èn heldere uitleg, zijn derhalve omstandigheden, die maken, dat behandeling van zoo een moeilijk onderwerp als 's dichters theorie der dichtkunst, in dézen vorm, geenszins noodzakelijk tot onvruchtbaarheid gedoemd behoeft te zijn.

1) Willem Kloos: Veertien jaar literatuurgeschiedenis, p. 28.

I.

Indien het waar is, dat philosophie zich tot taak stelt om antwoord te geven op de allerlaatste en aller-diepste vragen, - dan heeft Kloos zich bezig-gehouden met philosophie, en wel die der Dichtkunst. Want tot het aller-eigenste wezen daarvan door te dringen, daaruit heeft zijn levenslange werkzaamheid als denker voornamelijk bestaan, en bestaat zij nog even volgehouden en onverminderd als in den voorbijen tijd.

> ‘Ik ben de Zoeker naar het nooit-Behaalde,
> Ik ben de Strever naar het Ware Zijn,’[1)]

zóó bekende hij zich zelf eens aan de wereld, en in één zijner ‘Binnengedachten’ verklaarde hij:

> ‘Kalm-diepe, zeg 'k naar Waarheid: 'k werk en
> Werkte, als knaap reeds broedend
> Op 't verste voelen van 't poëtisch-pure....’[2)]

Er is gezegd: elk weten begint bij de verwondering. En aangezien wijsbegeerte het ruimste en diepste weten omvat, stelt zich de vraag: Wáár is bij de peinzers over het wezen der dichtkunst de verwondering begonnen?

Hierbij:

Daar gaat een regen over een stad, en alom is een vreemde stemming voelbaar, een stemming van zachte droefheid en grijzen weemoed, en een dichter zingt:

> ‘Il pleure dans mon coeur
> Comme il pleut sur la ville,
> Quelle est cette langueur
> Qui pénètre mon coeur?
>
> O, bruit doux de la pluie
> Par terre et sur les toits!
> Pour un coeur qui s'ennuie,
> O le chant de la pluie!

1) Willem Kloos: Verzen, II.
2) Willem Kloos: Binnengedachten, No. CDXXV (Nieuwe Gids, April 1929).

Il pleure sans raison
Dans ce coeur qui s'écoeure.
Quoi, nulle trahison?
Ce deuil est sans raison.

C'est bien la pire peine
De ne savoir pourquoi,
Sans amour et sans haine,
Mon coeur a tant de peine.'[1)]

Wat is nu het bijzondere aan deze woorden? Dit: dat zij *Schoonheid* wekken in de ziel van den lezer of hoorder. En toch zijn het woorden, eenvoudig en overbekend, maar omdat een dichter ze zóó geschikt heeft, volbrengen zij het wonder, dat een ontroering van een bepaalde soort komt te ontstaan in hen, die ervan kennis nemen, met onbevangen en open gemoed.

En in de volgende vraag nu, is voor den peinzer over het wezen der dichtkunst de verwondering gelegen: Waarom zijn die woorden schoon, wat is het, dat hen zoo schoon doet zijn?

En óver die verwondering heen te komen, dat is het martelend verlangen van zoo menig kunstzinnigen philosoof en philosophischen kunstenaar. En vele zijn de oplossingen, die gegeven werden en nog steeds worden, om wat verwonderlijk en mysterieus is, verwonderlijk noch mysterieus meer te maken, doch doorschijnend en klaar, het witte daglicht gelijk.

Niet de bedoeling intusschen is het om een geschiedenis te geven van de velerhande soorten aesthetiek, - maar om één enkele te behandelen, en te beschouwen naar haar aard en waarde.

Kloos dan heeft ook gedacht en gepeinsd, en uit die overdenking en overpeinzing zijn de leerstellingen geboren, waarnaar hij recht spreekt inzake Kunst.

En die leerstellingen - het is reeds gezegd - zijn terug te vinden in die wonderschoone inleiding tot de gedichten van Jacques Perk; niet alle in den vorm, dien hij er later aan gaf, nadat hij meer gepeinsd had en gedacht, maar zij liggen er toch in besloten, gelijk in de bloesem de bloem, in het kind de volgroeide mensch.

Daar is de harstochtelijke, door stijgende verrukking zoo

1) Paul Verlaine: Romances sans Paroles.

meesleepende verheerlijking van de Poëzie aan het slot van het algemeen gedeelte van dat jeugdgeschrift, waarin onmiskenbaar te herkennen valt één zijner grondstellingen: *Kunst om de Kunst.*

‘De poëzie is geen zacht-oogige maagd, die, ons de hand reikend op de levensbaan, met een glimlach leert bloemen tot een tuiltje te binden, en zonder kleerscheuren over heggen heen te stappen, ja zelfs zich bukt en ons wijst, hoe de scherpste stekels het best kunnen dienen, om het schoeisel te hechten, dat de lange weg had losgewoeld, doch eene vrouw, fier en geweldig, wier zengende adem niet van ons laat, die ons bindt aan haar blik, maar opdat wij vrij zouden zijn van de wereld-zorg, die hart en hoofd in bedwelming stort, maar ook den drang en de kracht schenkt, zich weder op te richten tot reiner klaarheid dan te voren, die de hoogste vreugd in de diepste smart, doch tevens de diepste smart in den wellust van de pijn verkeert, en tot bloedens toe ons de doornen in het voorhoofd drukt, opdat er de eenige kroon der onsterfelijkheid uit ontbloeie. Geen genegenheid is zij, maar een hartstocht, geen bemoediging, maar een dronkenschap, niet een traan om 's levens ernst en een lach om zijn behaaglijkheid, maar een gloed en een verlangen, een gezicht en een verheffing, een wil en een daad, waarbuiten geen waarachtig heil voor den mensch te vinden is, en die alleen het leven levenswaard maakt. Anderen mogen buigen en bidden in bangheid, alsof zij door de planken der groeve den geur van het paradijs konden erkennen, en den landweg hunner bewegingen beperken tusschen de optrekjes der christen-deugden naar het verschiet der eeuwige zaligheid, - zaliger de dichter, die geen drukking boven, noch om zich duldt, die de dingen dezer wereld aan zich voorbij ziet gaan met bewonderenden blik, en over allen den schijn zijner eigene schoonheid doende spelen, geen zucht van begeerte laat, als zij wijken - zóó wonderbaar en zoet als het leven dunkt hem de dood - maar die zichzelven godheid en geliefde tevens is, waar hij stormt en juicht en weent en mijmert, eenzaam met zijn ziel onder de blauwe oneindigheid’[1)]

Heiligschennis lijkt het welhaast, om deze van schoonste passie doorgloeide woorden, door een dichter zijner geliefde Kunst toe-

1) Willem Kloos: Veertien jaar literatuurgeschiedenis, dl. I.

gezongen, te ontleden naar het nuchter-logisch begrip. Maar het moet! Terwille van het betoog:

Een tweetal gedachten dan worden in die woorden zeer duidelijk verkondigd: één over wat poëzie *niet,* en een andere over wat poëzie *wel* is.

Poëzie is *geen* zacht-oogige maagd, *geen* genegenheid, *geen* bemoediging, *niet* ook een traan om 's levens ernst, *noch* een lach om zijn behaaglijkheid, maar eene vrouw fier en geweldig, een hartstocht en een dronkenschap, een gloed en een verlangen, een gezicht en een verheffing.

Poëzie is niet het *dienende,* gelijk die zacht-oogige maagd, die bereid is zich voor den mensch te bukken, - maar zij wil zèlve gediend worden als souvereine, onafhankelijke macht. Men voelt: hierin is dezelfde gedachte aanwezig, die later uitgesproken zal worden in de woorden: *Kunst om de Kunst,* want deze woorden beteekenen niet anders dan dat Kunst door en voor zich zelve alleen bestaat.

Een drietal andere leerstellingen nog heeft Kloos aan de wereld geopenbaard. Zij zijn: *Kunst is iets psychisch gevoelds en geziens, en niet iets verstandelijk beredeneerds, Kunst moet zijn de aller-individueelste expressie van de aller-individueelste emotie,* en *Vorm en Inhoud zijn één.*

Ook deze leerstellingen zijn in beginsel terug te vinden in de Inleiding tot Jacques Perk's gedichten.

'Zoo het waar is,' schrijft hij daarin, 'dat men onder poëzie moet verstaan dien volleren, dieperen gemoedstoestand, welks aanleiding in alles gevonden kan worden, dan doet men wellicht het best, zich aan de definitie te houden, die de fijne Leigh Hunt eens gaf: Poetry is imaginative passion.'[1)]

Het is onnoodig om hierbij nog nadrukkelijk er op te wijzen, dat in de aanduiding der poëzie als een diepere *gemoeds*toestand, en als *verbeeldings*passie dezelfde gedachte besloten ligt als uitgesproken in: *Poëzie is iets psychisch gevoelds en geziens en niet iets verstandelijk beredeneerds.*

Verder:

1) Willem Kloos: Veertien jaar literatuurgeschiedenis, dl. I.

'....Als één van de machtigen op aarde de vormen heeft gevonden en gestempeld, in welke hij zelf en zijn tijd het beste van zich wenschen te storten en te aanschouwen, zal het volgende geslacht, dat die vormen ontvangt, maar den geest mist, met de eersten gaan beuzelen, bij gebrek aan den tweede, en de oogen en ooren, die gewend zijn aan de kleuren en klanken, waarmede zij zich ontwikkeld hebben, bemerken niet, hoe het schoone hulsel als het lijkkleed is, dat de angst der kinderen over het bleeke lichaam der moeder slaat.'[1)]

In deze woorden valt onmiskenbaar te herkennen de stelling: *Kunst moet zijn de aller-individueelste expressie van de aller-individueelste emotie.* Immers, wat beteekenen zij? Dat men niet de vormen aannemen moet, waarin anderen hun ontroeringen gegoten hebben, want dan zal de overgenomen vorm zijn als 'het lijkkleed, dat de angst der kinderen over het bleeke lichaam der moeder slaat,' of met andere woorden: een kunstenaar heeft zich zèlf zijn vormen te scheppen in overeenstemming met de bewegingen van *zijn* ziel.

De stelling: *Vorm en Inhoud zijn één,* heeft al onmiddellijk uitdrukking gevonden in de inleiding zelf:

'Vorm en inhoud bij poëzie zijn één, in zoo-verre iedere verandering in de woorden een gelijkloopende verandering geeft in het beeld of de gedachte, en iedere wijziging in deze een overeenkomstige nuanceering van de stemming aanduidt.'[2)]

Is de Vorm- en Inhoud-gedachte reeds als zoodanig in de inleiding zelf uitgesproken, de overigen hebben vorm gekregen verderop in zijn later werk.

'Kunst is iets psychisch gevoelds en geziens en niet iets verstandelijk beredeneerds' kan men vinden in 'Letterkundige inzichten en vergezichten', dl. V, p. 155, - de Kunst om de Kunst-gedachte herhaaldelijk in zijn werken, b.v.: 'Tendens in de kunst, zij moge dan wezen wild-revolutionair of koud-zoetsappig, is altijd en overal, - ik zeide het reeds vroeger - des duivels geweest.'[3)], en zijn beroemd geworden: Kunst is de allerindividueelste expressie

1) Willem Kloos: Veertien jaar literatuurgeschiedenis, dl. I, p. 5.
2) Willem Kloos: idem, p. 6.
3) Willem Kloos: Veertien jaar literatuurgeschiedenis, dl. IV, p. 118.

van de allerindividueelste emotie, heeft vorm gekregen in den loop van een bespreking, - een zeer belangrijke, - van Gorter's merkwaardige verzen.[1)]

Kunst om de Kunst dus, voorts Kunst is iets psychisch gevoelds en geziens en niet iets verstandelijk beredeneerds, Kunst moet zijn de aller-individueelste expressie van de aller-individueelste emotie, en Vorm en Inhoud bij echte Kunst zijn één, - ziedaar de voornaamste bestanddeelen eener wijsbegeerte der dichtkunst.

Eenig inzicht daarin te geven, is het doel van hetgeen volgt.

* * *

Van belang voor het welverstaan van Kloos' wijsbegeerte der dichtkunst is het feit, dat hij-zelf dichter is, groot en waarachtig en waarlijk begenadigd dichter, die zijn ziele-ontroeringen vermag te geven in een taal, zuiver van beeld, en schoon van sonoren klank en zwaar-slepende melodie.

Daardoor toch is Kloos zoo uitermate vertrouwd kunnen raken met zijn onderwerp. Anderen hebben te trachten zich te denken in de plaats der scheppende kunstenaars om zich dus een idee te vormen van wat kunst eigenlijk beteekent, - met het gevaar zich te vergissen, bijkomstigheden te verwisselen met algemeenheden, en op die wijze tot een geheel verkeerde beschouwing te komen van kunst en haar wezen. Kloos heeft enkel naar zich zelf te kijken, scherp en strak, om nauwkeurig kennis te verkrijgen van zijn onderwerp. Hetgeen hij bij andere kunstenaars waarneemt, dient dan ter toetsing van de juistheid zijner zelf-ontleding. Zóó heeft Kloos ook gedaan, heel zijn leven door. En met veel recht, - schoon natuurlijk in anderen zin - kan op Kloos het beroemde woord toegepast worden: Herinnering is de oorsprong van kennis. Want natuurlijk is het onmogelijk, om gedurende de oogenblikken zèlf van kunstschepping, zich rekenschap te geven van hetgeen bezig is te gebeuren. Dan is de geest teveel vervuld van het gebeuren zèlf. Daarom moet langs den weg der herinnering kennis verkregen worden omtrent hetgeen in de ziel plaats heeft gevonden.

De mogelijkheid bestaat, dat men zich de werkelijke toedracht niet wèl te herinneren meer weet. Maar deze mogelijkheid is gering

1) Willem Kloos: Veertien jaar literatuurgeschiedenis, dl. II, p. 161.

bij Kloos, die niet één scheppingsmoment alleen gekend heeft, doch blijkens zijn talrijke verzen, zéér vele, en daarom in ruime mate de gelegenheid vinden kon tot vergelijking van de eene herinnering met de andere.

Zóó is Kloos te werk gegaan. Hij trachtte zich te herinneren, hetgeen er precies gebeurde in zijn ziel, gedurende de oogenblikken van kunst-wording, en van-uit dat inzicht vorschte hij verder, zocht hij naar diepste waarheden, en onvergankelijke wetten. Een alleszins verdedigbare methode, omdat, alwie een inzicht heeft in de wording van een ding of toestand, allicht ook het wezen van dat ding of toestand, zooal niet doorziet, dan toch in elk geval wel zeer nabij komen moet.

In een reeks schoone beschrijvingen heeft Kloos aan de wereld de wording der kunst geopenbaard. In één ervan tot in bijizonderheden toe. Ontstaan, voortgang en voleindiging, zij zijn phase voor phase door hem bespied en weergegeven, elk op zich en in haar onderlingen samenhang. Hier is zij:

‘Tusschen de twee kunsten, muziek en poëzie, bestaat een overeenkomst in innerlijk wezen, waar veel te weinig op is gelet. Versta mij nu wèl: ik bedoel daarmee niet, nog eenmaal te herhalen de bekende waarheid, dat poëzie muzikaal moet wezen, d.i. mooi-luidend door harmonisch bewegenden klank. Neen, wat ik zeggen wou, gaat wat dieper, raakt meer de kern, de essentie van de kunst.

Een dichter, - de ware, die metterdaad dien naam verdient - voelt, als hij gestemd wordt, om een vers te schrijven, diep in zich iets trillen, als zacht-rhythmisch zingen, buiten al bewuste willen en weten en uiten om. 't Is als hoort hij muziek in wording zich baren, zich zachtkens opwerken uit het diepst zijner ziel. 't Is als ruischen en zwieren of dreunen en donderen, 't is jubelen of klagen met een stille melodie, die telkens wederkeert. De poëet is in dat stadium verkeerend, meer nog musicus misschien dan dichter, want hij hoort, zooals zijn wetend bewustzijn het opmerkt, alleen maar een stemmingsvol geluid. Gevoel en verbeelding zijn dan nog niet heelemaal klaar wakker, en wat hij, als dichter, dus inderdaad te zeggen heeft, zou hij geenszins met preciese woorden kunnen omschrijven; hij vermoedt het, hoogstens, intuïtief.

Doch laat nu de kunstenaar die eerst fase van inwendig gehoor

en nog onbewuste zielsgesteldheid, vast en geduldig in zich dóórwerken, - alleen met den stellig, maar o zoo fijn tastend-bestuurden wil, om tenslotte het schoone, waar de ziel als ten boorde vol van is, volmaakt gezegd te voorschijn te roepen - dan langzamerhand komen één voor één, opééns opvlotten de verbeeldingen, de visie's, de rhythmen-slingringen, de zegbare gevoelsstaten, omhoog uit het wijd-bewogene rijk zijner mysterie-volle onbewustheid; alles neemt vorm aan en kleur en gang, alles schikt gereedlijk op de voor elk ding passende plaats zich: de dichter heeft alleen nog maar te gaan schrijven, en zijn vers komt, met vaste trekken, op het papier. Zóó doet, of liever, zoo wordt gedaan, de waarachtige, zuivere, eenig-echte dichter, de dichter, die dichter is van huis-uit. Zijn kunst komt uit zijn ziel, uit zijn diepste onbewustheid, en wat hij schrijft, schrijft hij dan ook voor nú en voor later, en voor allen tijd.'[1)]

Aldus luidt de biecht eens dichters over het wondere gebeuren in zijn ziel, gedurende de wijding-volle momenten van de geboorte eener kunst. Is die biecht echter wel juist en getrouw de werkelijkheid? Gelijk reeds vermeld, Kloos heeft gelegenheid te over gehad om te vergelijken, of het verloop der kunst-wording inderdaad is, zooals hij het beschreef. Een andere uitlating - ter vergelijking - moge hier daarom volgen:

'O, sta even stil met uw innerlijk leven, waarde lezer, en scheid u in gedachten af van alles, wat ik gezegd heb, opdat er geen punt van aanraking, ook maar het minste, in u bestaan kunne blijven tusschen het ordinaire, het, als kunst-en-poëzie beschouwd, allervolstrekst niet meetellende, want waardelooze, wat ik zooeven geschetst heb, en het andere, hooge en diepe, het echte, wat nu komt. Ja, dat andere, het eenig- en eeuwig-waarachtige, waarvan de stof niet stamt uit heuchenis-van-lectuur, waarvan de vorm, de rhythmische vorm geen makkelijk-uiterlijk gevolg is van aangeleerde bekwaamheid, maar wordt voortgebracht, als een natuurwonder, door de wezenlijkste, want diepste ziel des kunstenaars, in haar innerlijkste bewogenheid, die kunst die niet technisch tjingelt als op een draai-orgel, met een anderen, afgehoorde muziek,

1) Willem Kloos: Veertien jaar literatuurgeschiedenis, dl. IV, p. 27/28.

noch speelt met het banale algemeen-goed van beeld en gedachte, maar stroomt als een vloedgolf omhoog uit den afgrond van 's kunstenaars wezen, omdat het daarbinnen zingt zoodat hij het hoort, als zuiverlijk hoort, totdat zijn Onbewustheid aan het “scheppen” gaande, gelijk men het wezenlijk noemen kan, den stroom van muziek en gevoel en bedding, die binnen in haar ruischte en dansend bewoog, uitstort voor de menschen als een onsterflijke schoonheid, even gelijk een opening in een rotsgebergte een stroomval òpstort, die schittert in alle kleuren en zingt in alle tonen tot een genot van bewondering voor ieder, die te kijken en te luisteren weet.’[1)]

Men voelt: er wordt hier in deze machtig-schoone, van bedwongen hartstocht trillende woorden hetzelfde medegedeeld als in de vorige. En nog tal van aanhalingen zouden kunnen worden gegeven uit zijn omvangrijk werk, en telkenmale zal men hetzelfde te lezen krijgen omtrent de wording der kunst. Nog echter is twijfel mogelijk omtrent de juistheid van het verloop dier wording. De getuigenis van een tweetal andere Grooten moge dien twijfel algeheel wegnemen:

Allereerst Shelley:

> Poetry is not like reasoning, a power to be exerted according to the determination of the will. A man cannot say: I will compose poetry. The greatest poet even cannot say it; for the mind in creation is as a fading coal, which some invisible influence, like an inconstant wind awakens to transitory brightness; this power arises from within, like the colour of a flower which fades and changes as it is developed, and the conscious portions of our nature are unprophetic either of its approach or its departure.’[2)]

Dan Goethe:

> ‘Tot een onvrijwillig handelen, een soort geestesdwang wordt het scheppen van den kunstenaar, zoodra de aanvang van een werk ontstaan is. Dan krijgt het eigen leven en laat zijn schepper niet los en ten slotte wordt het onduidelijk wie eigenlijk meester is, wie

1) Willem Kloos: Letterkundige Inzichten en Vergezichten, dl. VIII, p. 112.
2) P.B. Shelley: Defence of Poetry, in Prose Works, dl. II.

> eigenlijk schept. Men zou vaak onpersoonlijk kunnen zeggen: *het* dicht, *het* schildert in mij.'[1)]

Genoeg zij thans medegedeeld omtrent de wording der kunst. Gelijk Kloos haar waargenomen heeft, en met hem Grooten als Shelley en Goethe, - en nog meer zouden genoemd kunnen worden - zóó zal zij waarschijnlijk inderdaad moeten verloopen.

Het is noodig geweest om hier ietwat uitvoerig te wezen, want het is reeds gezegd, uit de wording der kunst heeft Kloos gepoogd haar aard te bepalen.

Men oordeele:

'Een dichter voelt, als hij gestemd wordt om een vers te schrijven, diep in zich iets trillen, als zacht-rhythmisch zingen, *buiten al bewuste willen en weten en uiten om.'* Dit is het eerste stadium der kunstwording. Dat men het nu goed wete: De dichter voelt in zich iets bewegen, *buiten al bewuste willen en weten en uiten om.*

Uit dit inzicht zijn klaarblijkelijk ontstaan de stellingen: Kunst om de Kunst en Kunst is iets psychisch-gevoelds en geziens en niet iets verstandelijk beredeneerds.

Want: is Kunst *niet* iets, wat bestaat om zich zelfs wille, maar b.v. om de 'gedachte', dan moet haar wording beginnen bij die 'gedachte', of althans zal deze 'gedachte' daarbij sterk waarneembaar moeten zijn. Dat is echter niet het geval. De kunstenaar weet doorgaans niet eens wat hij aan gedachte in zijn kunst zeggen zal. 'Gevoel en verbeelding', aldus licht Kloos in, 'zijn dan nog heelemaal niet klaar-wakker, en wat hij als dichter, dus inderdaad te zeggen heeft zou hij geenszins met precieze woorden kunnen omschrijven; hij vermoedt het hoogstens, intuitief.' Welnu, blijkbaar ontstaat Kunst dus onafhankelijk van wat ook buiten zich zelf, zij is een zelfstandige macht, die aanvangt met een zacht, nauw-hoorbaar zingen om allengskens vaster en vaster trekken te krijgen.

Niet moeilijk is het om in te zien, dat de stelling: Kunst is iets psychisch gevoelds en geziens, en niet iets verstandelijk beredeneerds nauw samenhangt met het inzicht in de wording der kunst. Men behoeft enkel zich in herinnering te brengen, hetgeen Kloos meedeelde - en met hem zoovele andren, gelijk Shelley en Goethe -,

1) Aangehaald door F. Bastiaanse in zijn verhandeling: De Techniek der Poëzie.

dat Kunst ontstaat, geheel buiten al bewuste willen en weten en uiten om. Derhalve kan Kunst niet iets zijn van het bewuste verstand en de eveneens bewuste wil, maar is zij iets spontaan-gerezens uit de ontroerde ziel van den kunstenaar.

De beide andere stellingen: Kunst moet zijn de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie, en Vorm en Inhoud bij echte Kunst zijn één, - laten zich eveneens begrijpen uit Kloos' inzicht in het ontstaan der Kunst.

Men heeft daareven vernomen, dat in het allereerste begin van Kunst-wording, de kunstenaar nauw lijks weet, wat hij zeggen zal. ‘Doch, laat nu de kunstenaar de eerste fase van inwendig gehoor en onbewuste zielsgesteldheid, vast en geduldig in zich dóórwerken, dan langzamerhand komen, één voor één, opeens opvlotten de verbeeldingen, de visie's, de rhythmenslingeringen, de zegbare gevoelsstaten, omhoog uit het wijdbewogene rijk zijner mysterie-volle onbewustheid; alles neemt vorm en kleur en gang, alles schikt gereedlijk op de voor elk ding passende plaats zich: de dichter heeft alleen nog maar te gaan schrijven, en zijn vers komt, met vaste trekken, op het papier.’ Veel woorden zijn niet noodig. Na het eerste stadium, waarin de kunstenaar een ontroering in zich bewegen voelt, begint die ontroering langzamerhand, door een geheimzinnige macht, gestalte te krijgen in den vorm van rhythme en beeld, al klaar en klaarder, totdat alles ‘zich gereedlijk schikt op de voor elk ding passende plaats.’

Daaruit volgt:

De in de ziel van den dichter ontstane emotie krijgt expressie, en wel de eenig-juiste expressie, immers elk ding krijgt zijn eigene voor dat ding alleen geschikte plaats. Men voelt, dat hieruit geboren moeten zijn de leerstellingen:

Kunst is de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie, en wat nauw er mee samenhangt: Vorm en Inhoud bij echte kunst zijn één.

Gelijk men zich derhalve in 't voorgaande overtuigen kan: Kloos' leerstellingen zijn geen leeg gepraat en maar-raak-gephantaseer, maar zij zijn gehaald uit de *werkelijkheid,* uit de waarneming, geduldig en nauwkeurig daarvan, en die hij vergeleken heeft weer en weer met opnieuw gedane waarnemingen en die van andere groote Kunstenaars.

Anderen stellen schoon-lijkende theoriën op en ontwerpen hypothesen, die bij slecht toezien waarheid schijnen te zijn, maar wie ze toetst aan de werkelijkheid van de Kunst zelve, ervaart al spoedig haar holheid en haar voosheid.

Meestal wordt zulks veroorzaakt door de omstandigheid, dat men het onderwerp *slecht* kent. Wie over A iets vertellen wil, en voortdurend B in zijn hoofd heeft, vertelt noodwendig verkeerde en vaak dwaze dingen.

Kloos daarentegen kent zijn onderwerp bij uitstek, omdat hij zelve een prachtig kunstenaar is, in wien de Kunst zoo menigmaal ontstond en verrees in al haar mysterie-volle schoonheid. Maar dáárom ook, èn door zijn ongemeenen geest, die zoo zuiver te denken weet over zoo menig duister onderwerp, en te voelen met reine intuitie de waarheid der ingewikkeldste en teerste dingen, - dáárom heeft Kloos omtrent de Kunst leeringen verkondigd, die eeuwig zijn en moeten worden aanvaard, nú en altijd.

(Wordt vervolgd.)

WILLEM KLOOS IN 1893
genomen door Willem Witsen in diens atelier

Historisch overzicht der uitgave van De Nieuwe Gids 1905-1930.

Den 1en October 1905 ging de uitgave van De Nieuwe Gids, - toen een uitsluitend letterkundig tijdschrift, onder redactie van Willem Kloos, Johan de Meester en Jeanne Reyneke van Stuwe, - over in handen der tegenwoordige uitgeefster, de firma Luctor et Emergo, destijds nog te Voorburg gevestigd, maar weldra het gebouw in Den Haag, Amalia van Solmsstraat 2-4 betrekkend, dat, door voortdurende noodzakelijke uitbreidingen, thans de nummers van 2-24 telt. De ontwikkelingsgeschiedenis der firma vindt men in enkele data vastgelegd in het artikel van hun employé Johnnie Harinck in de April-aflevering van De Nieuwe Gids 1930.

Luctor's jonge Directeuren, de heeren H.M. d'Angremond en A.G. Rinders, toonden van het eerste oogenblik een groote belangstelling voor hun nieuw orgaan. Zij beijverden zich de afleveringen van De Nieuwe Gids steeds onberispelijk de wereld in te zenden, en, in de kringen der *connoisseurs* is er maar één roep over de technische uitvoering van dat tijdschrift, wat papier, grafische verzorging enz. aangaat. (Zelfs in den oorlog, toen alle andere periodieken de duidelijke sporen droegen van de ongunst der tijden, is De Nieuwe Gids zich, wat omvang, druk en papier betreft, altijd gelijk gebleven). Ook de Nieuwe Gids-prospectussen, die Luctor jaarlijks doet verschijnen, zijn even zoovele bewijzen van den smaak, de toewijding en de royaliteit door de Directeuren van Luctor aan hunne uitgave besteed.

Zóó goed werden de belangen van De Nieuwe Gids door de firma Luctor behartigd, dat reeds drie jaar later (1908) een enorme uitbreiding mogelijk was; de afleveringen werden van plus minus drie vel op circa *negen à tien* vel gebracht, een omvang, dien

De Nieuwe Gids sedert altijd heeft behouden. De afleveringen October, November, December werden als suppletie-nummers van den 22en jaargang beschouwd, en de jaargangen vingen sindsdien aan met 1 Januari.

De Nieuwe Gids werd met den datum van 1 Januari 1908 weder een *algemeen* tijdschrift, dat behalve letterkundige bijdragen ook artikelen plaatste over schilderkunst, muziek, tooneel, wijsbegeerte, politiek, sociale aangelegenheden, wetenschap, enz. enz. De hoofdredactie berustte bij Willem Kloos.

Den 1en Januari 1909 had de gebeurtenis plaats, die letterlievend Nederland reeds lang met verlangen tegemoet had gezien: de vereeniging namelijk van De Nieuwe Gids met De XXe Eeuw (het vroegere Tweemaandelijksch Tijdschrift) welk laatste periodiek door de firma Luctor van de firma Scheltema en Holkema werd aangekocht. Zoo werd dus een door velen gekoesterde wensch in vervulling gebracht: namelijk twee tijdschriften, die in essentie hetzelfde wilden en dezelfde richting volgden, te doen samensmelten tot één periodiek, dat het hoofd-orgaan der huidige generatie zou zijn, en waarin de beste letterkundige krachten, evenals die andere, jongere, welke zich onder den invloed der Nieuwe Gids-beginselen hebben ontwikkeld, zouden worden aangetroffen. De redactie werd aldus gevormd: Dr. A. Aletrino, Dr. H.J. Boeken, Lodewijk van Deyssel, Mr. Frans Erens, Willem Kloos (Secretaris), Jac. van Looy, Frans Netscher.

Den 1en October 1910 werd het 25-jarig jubileum van De Nieuwe Gids gevierd op een wijze, die volstrekt eenig is in de literaire geschiedenis van ons land, namelijk door de uitgave van een Gedenkboek in kwarto, een zwaar folio-deel op kunstdruk-papier, met tal van portretten verlucht, en daarneven een Gedenkplaat met afbeeldingen van alle redacteuren en medewerkers.

In de pers werd dit Gedenkboek met enthousiasme ontvangen. Dr. J. Walch schreef in *Het Vaderland:*

> Deze viering met dit boek is ‘Koninklijk’ inderdaad!
> Heerlijk, een feest van herdenking te kunnen vieren op zóó waarlijk feestelijke wijze!
> Een prachtig boek, een kostbaar bezit, die October-aflevering van meer dan driehonderdvijftig bladzijden....

De Telegraaf:

> De Nieuwe Gids vertegenwoordigt, vooral sedert de vereeniging van dit tijdschrift met De XXe Eeuw nog altijd voor ons de moderne letterkundige beweging.
> Eens was *De Nieuwe Gids* het tijdschrift der jongeren alleen, - nu is het dat van de vroegere jongeren en van de jongeren van thans.
> Zoowel Willem Kloos als Van Deyssel zijn als redacteuren jong gebleven, ontvankelijk voor nieuwe indrukken; ze hebben een luisterend oor geleend aan andere stemmen dan die van hunne genooten. Dat is de verdienste, die op het oogenblik, nu hun tijdschrift feest gaat vieren, het luidst zij herdacht.

De Nederlander:

> Het Gedenkboek, waarmee De Nieuwe Gids z'n 25-jarig bestaan als in een letterkundige revue zijner medewerkers samenvat, is een prachtwerk geworden. Het is uitgevoerd op eene wijze, die de drukkerij Luctor et Emergo te 's-Gravenhage in typographische kunst ten volle eert.

Kunst en letteren:

> Wij wenschen, ernstig en welgemeend, thans onze hulde te brengen aan allen, die zich eenmaal, onder de machtige leiding van Willem Kloos, vereenigden, om Holland op te stuwen in de vaart der volkeren.

De Avondpost:

> Het is voor den heer Willem Kloos een groote voldoening, aldus het 25-jarig bestaan te kunnen vieren van het tijdschrift, waaraan al die jaren zijn naam onafgebroken verbonden bleef.

N.R.C.:

> De Nieuwe Gidsers, die jonge leden uit het letterlievend gezelschap Flanor te Amsterdam, zij zijn middelpunt en kern, zij zijn de organische en organiseerende kracht van het nieuwe letterleven geweest.
> Zij hebben de nieuwe kritiek gegrondvest, de kritiek van vrijheid en zuiverheid, die de kunst neemt om haar zelfswil, die álle geestelijk leven belangrijk vindt, ook dus dat van anderen, die vermag te vragen: wat bedoelde de maker?

> De ruimheid van dit inzicht is het kenmerkende der Nieuwe-Gids-kritiek.
>
> En daar ligt het dan nu, het Gedenkboek! een zeker belangwekkende uitgaaf. Vol getuigenissen, die elk doen voelen, wát dit tijdschrift, wat deze stichting voor andere schrijvers beteekent.

Johan Koning in *Den Gulden Winckel:*

> Een enkele beschouwing vinde in dit tijdschrift ook haar plaats over die richting in onze literatuur, nu 25 jaren lang geleid door Neerland's dichter-koning, Kloos, die op de literatuur als zuivere kunst, dan op de critiek en daardoor indirect op de journalistiek zulk een wijd-strekkenden invloed heeft geoefend.

Herman Robbers in *Elsevier's Geïll. Maandschrift:*

> De invloed van De Nieuwe Gids op het Nederlandsche geestesleven is onberekenbaar groot.

Johan de Meester in *De Gids:*

> Van een krachtig en prachtig geestesleven is De Nieuwe Gids de uiting geweest. Evenals een halve eeuw vroeger heeft de Nederlandsche letterkunde, nu een kwart-eeuw geleden, een nieuwe lente beleefd, met velerlei nieuw, met zeer schoon geluid; en middelpunt van dit geestesleven was De Nieuwe Gids, de kern, het hart, de organische kracht en het organiseerend beleid....

De Bode, Orgaan v.d. Bond v. Ned. Onderw.:

> Zelden zal een periodiek zulk een invloed hebben uitgeoefend en nog uitoefenen als De Nieuwe Gids; die duidelijk en keer op keer het verschil heeft laten voelen tusschen echte poëzie en bombastische rhetoriek; de beeldspraak weer wáár heeft gemaakt, en een stoet van knappe woordkunstenaars heeft gekweekt, en - den weg gewezen.
> Hem zij hiervoor openlijk dank gebracht.

Vragen van den Dag:

> De eerste October van het jaar 1885 zal ten allen tijde met gulden letteren in de geschiedenis onzer literatuur geboekt blijven, want toen verscheen de eerste aflevering van het tijd-

> schrift, dat, hoewel in den aanvang heftig verzet ondervindend en gesmaad van alle kanten, staag worstelende, ieder jaar veld won, en eindelijk het nieuwe beginsel, dat het voorstond, ter overwinning voerde. En thans, nu het vijfentwintig jaar geleden is, dat deze heerlijke gebeurtenis plaats greep, willen wij ook niet achterblijven, en een woord van diepe erkentelijkheid spreken tot hen, die de brengers van deze blijde boodschap aan de letterkunde waren.

Dr. Bierens de Haan in het *Tijdschrift voor Wijsbegeerte:*

> Het jubileum van De Nieuwe Gids heeft uitgestrekter beteekenis dan het vijfentwintigjarig bestaan van een Tijdschrift; het beteekent een wending in de geestesbeschaving, waarvan nog maar de aanvangen zijn ingezet. Wij wenschen aan het Tijdschrift, dat zoo groote beteekenis heeft in de geschiedenis onzer letteren, een lange toekomst toe, waarbij het, met breede en diepe opvatting geleid, tot de vermeerdering der geestelijke goederen van het Nederlandsche volk veel moge bijdragen.

De Hofstad:

> XXVe jaargang van De Nieuwe Gids, van welk periodiek één man vijfentwintig jaren lang de ziel en de motor is geweest....
> Onafscheidelijk verbonden mogen zij thans terugzien op een kwarteeuw onvermoeiden, onverpoosden arbeid.... Zij hebben een nieuwe literatuur geschapen en tot bloei gebracht.... Een kwart-eeuw van over-rijk, rijpend en rijp menschenleven is hier neergelegd; want in De Nieuwe Gids leeft die figuur, die, voor allen *de* Leider en *de* Dichter blijven zal.

Frans Delbeke in *Nieuwe Wegen:*

> ....van dag tot dag groeide het aantal medewerkers en ondersteuners aan, en heden, door een gelukkige herbijeenkomst van vroeger afgescheiden redacteurs, mag De Nieuwe Gids op een bloei bogen, zooals zelden een tijdschrift beleefde.
> Al wat naam draagt in de huidige letterkunde van Groot Nederland verleende zijn bijdrage. Nog eens: warm aanbevolen.

De Goedendag:

> Nu is het ons Vlaamschen studenten een dierbaar geluk te kunnen zeggen, hoe onschatbaar veel wij den Nieuwen Gidsers te

danken hebben; want *zij* waren het, en de Vlaamsche Groep van '90, die het eerst ons diepstinnerlijk beroerden en wekten tot schoonheidsleven.

Das literarische Echo:

Eine ähnliche Festgabe hat wohl noch nie eine Holländische Zeitschrift ihren Lesern dargeboten.
De Nieuwe Gids kann nach schweren Kampfes-und zum Teil auch Leidensjahren, heute der Zukunft wohlgemut entgegensehen.

* * *

In ditzelfde jaar werd De Nieuwe Gids-prijs ingesteld, waarvan de jury bestond uit Ary Prins en de redacteuren van dit tijdschrift, met Mr. H.L. de Beaufort als secretaris. Vier malen is deze prijs, in den loop van den tijd uitgereikt, te weten aan Louis Couperus, Dr. P.C. Boutens, aan den blinden dichter W.L. Penning en aan Stijn Streuvels.

In het jaar 1922 werd de volgende belangrijke mededeeling gepubliceerd:

Er zijn tegenwoordig vele periodieken, die literaire prijsvragen uitschrijven, waarbij voor den winnaar een belangrijk bedrag in het vooruitzicht wordt gesteld. Maar hoe aantrekkelijk deze wedstrijden ook zijn, zij vergen van de juryleden een omvangrijken arbeid, - een arbeid, dien ‘De Nieuwe Gids’ onmogelijk van zijn redactie zou kunnen eischen, in aanmerking genomen den enormen invloed van ingezonden copie, welke deze reeds jaarlijks te beoordeelen krijgt.

Daarbij komt nog, dat het resultaat wel eens niet aan de verwachtingen zou kunnen beantwoorden, zoodat de prijs niet kon worden toegekend, en alle werk van deelnemers en jury dus vergeefsch zou zijn.

Ook de, door de ‘Nieuwe Gids’ ingestelde ‘Nieuwe-Gids-prijs’ voor het beste proza- of dichtwerk binnen een bepaald jaar verschenen, en die reeds vier malen aan een letterkundige is toegekend, - aan Dr. P.C. Boutens, Louis Couperus, W.L. Penning, Stijn Streuvels, - vordert van de commissieleden veel te veel moeite en tijd.

De Directie van ‘Nieuwe Gids’ haren abonnés thans een kostbaren prijs willende aanbieden, heeft daarom een ander plan

gevormd, dat tegelijkertijd tegemoet komt aan de steeds toenemende belangstelling voor ‘De Nieuwe Gids’ van de zijde van het publiek: want dit feit kan met vreugde worden geconstateerd, dat, in dezen ontzettenden crisis-tijd, ‘De Nieuwe Gids’ waarschijnlijk het *eenige* tijdschrift is, dat bij elke jaarswisseling zijn abonné-aantal niet zag af-, maar steeds zag *toenemen.*

Het plan nu der Directie is het volgende:

Zij heeft zich verstaan met den bekenden kunstschilder Antoon van Welie, en elke abonné, die een nieuwen abonné aanbrengt ontvangt een bon op een pastel-portret van dezen meester, welk cadeau een handelswaarde vertegenwoordigt van tweeduizend gulden.

Voor den boekhandel wordt voor elk abonnement, hetwelk het aantal in 1921 overschrijdt, eveneens een bon beschikbaar gesteld.

Om de kansen voor onze abonnés zoo groot mogelijk te maken, zullen er niet meer dan 300 bons worden uitgegeven, terwijl de deelneming blijft opengesteld tot 1 Juli 1922.

Het zal onnoodig zijn iets naders omtrent den heer Van Welie te vertellen, het is genoegzaam bekend hoe hij de eenige Hollander is, die tot tweemalen toe den Paus heeft geschilderd, Pius X en Benedictus XIV, hoe hij een Europeesche vermaardheid geniet, hoe hij tal van bekende figuren in binnen- en buitenland heeft geportretteerd, - onder de velen noemen wij slechts Sarah Bernhardt, Gemma Bellincioni, Theo Mann-Bouwmeester, Eduard Verkade, Enny Vrede, Gaby Deslys, IJvette Guilbert, Edmond Rostand (welk portret werd aangekocht door het Luxembourg), Paul Deschanel, Dr. Bredius, Jhr. Dr. van Karnebeek, Dr. I.C.K. van Aalst, Generaal Snijders, Baronesse Bentinck, Baronesse van Brienen, Louis Couperus, - terwijl wij herinneren aan de beroemde collectie portretten van Louis Botha en de andere Boerengeneraals (eigendom van Dr. van Aalst), en aan zijn bekoorlijke kinderportretten, - (van ‘Maddy Vegtel’, zeide de bekende Engelsche kunst-criticus Andrew Mew, dat het ‘’t mooiste kinderportret was na Whistler’) - dat H.M. de Koningin hem de Oranje Nassau-orde verleende en dat de Fransche Staat dezen alom gevierden schilder, om zijn verdiensten hulde te brengen, benoemd heeft tot ridder in het Legioen van Eer.

Overtuigd zijnde, dat het literaire publiek deze buitengewone aanbieding op hoogen prijs zal stellen, wachten wij gaarne tijdig opgave der abonnementen af.

De Directie van
‘DE NIEUWE GIDS’.

* * *

De 25-jarige uitgave der firma Luctor valt samen met het 45-jarig bestaan van de Nieuwe Gids, waarvan, dus nu bijna een halve eeuw, de leiding is gevoerd door Willem Kloos, als redacteur-secretaris. En te dezer gelegenheid mag het zeker wel even worden herdacht, hoe deze leiding, de lange jarenreeks door, altijd gevoerd is met dezelfde belangstelling en dezelfde kracht, dezelfde devotie en dezelfde liefde. Het is waarlijk geen kleinigheid, om elke maand een aflevering gereed te maken, waarvan de geheele inhoud door den redacteur-secretaris gelezen moet zijn, en nevens particuliere correspondentie en eigen productie en eigen critische beschouwing, de honderden en honderden bijdragen, die jaarlijks inkomen, en waaronder zich romans, tooneelstukken en groote studies bevinden, van a-z te lezen, en ze te behandelen, tot hulp en voorlichting der inzenders, met altijd dezelfde aandacht, dezelfde overgegeven toewijding, hetzelfde geduld, dezelfde bezonnenheid. Dit ‘verborgen’ gedeelte van den arbeid eens redacteurs-secretaris waarvan het groote publiek natuurlijk nooit iets gewaar wordt, mag, dezen zeldzamen keer, wel eens naar voren worden gebracht, omdat het toch stellig een geweldige prestatie mag worden genoemd, als één man, nu reeds 45 jaren deze taak met steeds hetzelfde frissche enthousiasme en dezelfde onverflauwde belangstelling volbrengt.

Geen wonder dan ook, dat Anton Zelling in De Hofstad, bij Willem Kloos' zestigsten verjaardag een woord van dankbare hulde sprak tot den ‘Kloos van de brieven’, brieven waarin hij ongeweten voor het groote publiek, voor talloos velen een betrouwbaar raadgever, een beminnelijk voorlichter en een bemoedigende steun is geweest.

Zeer dikwijls hoort men De Nieuwe Gids in twee perioden verdeelen. De eerste periode zou dan eindigen omstreeks 1894, toen dit tijdschrift van algemeen, uitsluitend letterkundig werk;

*7

GEBOUWEN VAN DE N.V. ELECTRISCHE DRUKKERIJ ‘LUCTOR ET EMERGO’, DEN HAAG

en vaak hoort men *de eerste* periode bovenmatig verheffen, ten koste van de tweede.

Voor de mentaliteit van het publiek in het algemeen is het hoogst merkwaardig na te gaan, hoe spoedig een dikwijls herhaalde uitspraak tot traditie wordt, die, *zonder eigen onderzoek* of nadenken, van den een door den ander wordt nagepraat.

In zijn opstel over den Gil Blas in zijn bundel Toppen en hoogten, zegt Mr. Frans Erens de volgende woorden, die ten volle behartigenswaardig zijn:

'In alle geschiedenissen van de literatuur komt de Gil Blas voor; vooral in de oudere wordt telkens beweerd, dat dit nu de beste roman is. Gij neemt aan, dat dit het algemeen geloof is, het algemeen bekende, en omdat gij het zoo dikwijls hebt gehoord en gelezen, komt niet zoo spoedig de gedachte bij u op, dit zelf eens te gaan onderzoeken. Gij meent er mede bekend te wezen, zonder dat gij het hebt onderzocht. Omdat gij zoo dikwijls ervan hebt gehoord, meent gij te weten, wat het is, en de noodzakelijkheid wordt u niet bewust uw eigen ideeën aan de werkelijkheid te toetsen.... Uw kennis is een geloof, een literair geloof (dus een aannemen op gezag zonder eigen onderzoek!) en het literaire geloof omvat bij bijna iedereen een grooter terrein dan dat der literaire wetenschap.'

Welnu, zijn deze voortreffelijk verstandig-inzichtige woorden niet volkomen van toepassing op de hierboven genoemde Nieuwe Gids-kwestie? Wie dergenen, die de door sommigen geopperde superioriteit der eerste N.G. periode, oppervlakkig-gedachteloos napraten, hebben *zelf* onderzocht of deze bewering ook *waarheid bevat?* Zonder ook maar iets te willen afdingen op den baanbrekenden arbeid van den 'eersten' Nieuwen Gids, zijn zegenrijken invloed en zijn glorievol vóórgaan in nieuwe critiek, nieuw proza en nieuwe poëzie, zal een onderzoek naar wat de latere jaargangen hebben gebracht, ten duidelijkste aantoonen, dat ook de *tweede* periode zijn uitstekend nut had en heeft, door leiding te geven en voorbeeld te zijn, in zake de beste literatuur, die Nederland in staat is geweest en in staat is om te produceeren, en in de behandeling van alle mogelijke andere onderwerpen van kunst en cultuur.

Een Traag:

Waarom is men het in het buitenland er unisono over eens, dat De Nieuwe Gids is: *The leading review of Holland?*

Waarom krijgt De Nieuwe Gids artikelen in de oorspronkelijke talen aangeboden uit Duitschland, Frankrijk, Engeland, en zelfs Amerika? Waarom staat in het 'Manual for the Dutch language' geschreven door Latimer Jackson and B.W. Downs, ten gebruike der studenten aan de Universiteit van Cambridge, te lezen:

The Nieuwe Gids is still the organ of young Holland and *one of the foremost reviews of the world....?*

Het antwoord op deze vraag is gemakkelijk genoeg. Omdat men in het buitenland natuurlijk volkomen onbevangen staat tegenover *alle* Nederlandsche tijdschriften, en niet geïnfluenceerd wordt door vooropgezette goed- of af keuren; omdat men dáár volstrekt geestelijk vrij staat en dus bevoegd tot oordeelen is, zonder inwerking van, in zuivere literaire critiek, niet ter zake doende factoren, omdat men dáár niet behoort tot het een of andere Hollandsche kliekje of partijtje, groepje of côterietje, - en dus oordeelt, frank en oprecht, zonder aanzien des persoons of periodieks. En daarom ook is een letterkundige als b.v. Khouw Bian Tie, een Chinees van oorsprong, bij uitstek in staat zich een zuivere onbevooroordeelde meening te vormen.

Om iedereen in de gelegenheid te stellen, zèlf na te gaan, of het hierboven gezegde niet de wezenlijkste waarheid bevat, zullen wij met de stukken in de hand bewijzen, dat ook de 'tweede' Nieuwe Gids, - en wij nemen hiervoor de laatste vijfentwintig jaren, omdat wij heden dat tijdsverloop herdenken, - den literatuur-liefhebber de beste en ruimste leering biedt, in zake den stand der schoonste letterkundige voortbrengselen van ouderen, jongeren en allerjongsten, en of men de woorden van Dr. K.H.E. de Jong en Dr. Alfred A. Haighton (in De Vaderlander) niet beämen kan:

'Door zijne jaar in jaar uit verrichte voorlichting van jongeren is Willem Kloos in den waren en vollen zin des woords een Opvoeder zijns Volks.... en moeten allen, die Nederland en zijn Cultuur liefhebben, hem eeren als een Nationalen Geestesheld'.

Vóór wij beginnen in herinnering te brengen, wat De Nieuwe Gids in de afgeloopen kwart-eeuw zijn lezerspubliek heeft aan-

geboden, - wij geven slechts een bloemlezing, daar *alle* artikelen te noemen natuurlijk geheel ondoenlijk zou zijn, - willen wij er nog even op wijzen, dat, naast het werk van Lod. v. Deyssel, Dr. H.J. Boeken, Frans Erens, en de literaire maandelijksche beschouwingen van Willem Kloos, De Nieuwe Gids een Bibliographie bevat (geschreven door verschillende, ter zake kundigen) zóó uitgebreid, als geen enkel ander Nederlandsch periodiek aan te wijzen heeft. En dat naast het beste hunner productie der reeds genoemde redacteuren in proza en vers, De Nieuwe Gids een 'Dames-rubriek' bevat (ingesteld in 1924), welke natuurlijk geenszins gevuld is met oppervlakkige, slechts van tijdelijke waarde zijnde modepraatjes en dergelijke, maar goed-gedocumenteerde artikelen over verschillende onderwerpen en serieuse studies geeft over bekende vrouwen, als daar zijn: George Eliot, George Sand, Harriet Beecher Stowe, - terwijl voor verdere jaargangen essays in voorbereiding zijn over de Brontë's, Madame Colette, Marie Bashkirtseff, enz.

Welnu.

Wij beginnen een reeks *romans* te noemen, in de laatste vijf-en-twintig jaren in De Nieuwe Gids verschenen, - *slechts een gedeelte van het geheele aantal,* - en toch, hoe interessant, veelverscheiden, en tot het allerbeste der hedendaagsche literatuur behoorende. Jac. van Looy: Jaapje en Jaap; Ary Prins: De Heilige Tocht; Joannes Reddingius: Een romantische jongen; G. van Hulzen: Van de zelfkant der samenleving, en: Aan het lichtende Strand; Dr. AE. Timmerman: Leo en Gerda; Aleide van Pellecom: Dorpsleven; Herman Heyermans: Duczika; R. van Genderen Stort: Helène Marveil; Ed. Coenraads: Eiland van Geluk; Roel Houwink: Nicodemus; Henri van Booven: Vacantiedagen; Felix Timmermans: Pallieter, Kindeke Jezus in Vlaanderen, Boudewijn, Symforosa, Anna Marie, De Pastoor uit den Bloeienden Wijngaard; Henriëtte Mooy: Acht dagen Wieltocht; Johan de Meester: Toch tot haar doel.

Daarnaast een serie *tooneelstukken,* waarvan hetzelfde getuigd kan worden als van de romans, en waarvan wij noemen:

Mevrouw Simons-Mees: Geloof, Drama uit den Hugenotentijd; Maurits Wagenvoort: De jaloerschheid van Mrs. Pepys; Frans Mijnssen: Ida Wahl; Eline van Stuwe: De Zonde; Chari-

varius: De Echtelieden; Karel Wasch: Woede en tranen; J. de Koo: Het Feest; Herman Heyermans; De schoone Slaapster en Beschuit met muisjes; Willem Schürmann: 1e Bedrijf van De Violiers; Marcellus Emants: Zo'n Pias; Dr. J.L. Walch: Judas Ish Kariot en Antithese; H. Salomonson: Molly's Avontuur; Hendrik Kroon: De Kruisvaarder; Herman Middendorp: Clarinda; Speenhoff: Egoïsten, Nico van Suchtelen: Siegminne en Floriaan, Benno Stokvis: De Venus van Milo.

Novellen van schier alle jongere en oudere talenten, van wie velen door De Nieuwe Gids zijn 'ontdekt', o.a.:

Arthur van Schendel, Herman Teirlinck, Frits van Raalte, Eline Mare, Frans Verschoren, M.H. van Campen, R. v. Genderen Stort, Ed. Coenraads, Kitty de Josselin, de Jong, Minca Verster-Bosch Reitz; Stijn Streuvels; Dr. A. Aletrino; Aart van der Leeuw; Adriaan van Oordt; Samuel Goudsmit; Dr. H.E.H. van Loon; Ben Stroman; J. Veldman; H. Laman de Vries; J.S. Witsen Elias; H.W. Sandberg; Eva Asscher; Benno Stokvis; J.W.F. Werumeus Buning; Johan Wesselink; Henri Dekking; Emmy van Lokhorst; Mevr. Laman Trip-de Beaufort; Albertine Draayer-de Haas; Ralph Springer; Jo van Ammers-Küller; Ben van Eysselsteyn; Mr. D. Albers; A.H. v.d. Feen; Alie Smeding; Dr. J.C. Hol; Alfred A. Haighton; Amelie de Man; Maurits Wagenvoort; J. Ilora Adema; G. v.d. Pol; H.H.J. Maas; Marie Favai-Kievits; J. van Oudshoorn.

En *verzen....*

Behalve gedichten der redacteuren werden daarnaast plaats verleend aan de verzen van haast allen zonder uitzondering, die in Nederland in waarachtigheid den naam van dichter verdienen, en in hun beste momenten.

Wil men namen? Ziehier:

Helène Swarth; Dr. P.C. Boutens; J.C. Bloem; W.L. Penning; François Pauwels; N. van Suchtelen; J.J. van Geuns; Martien Beversluis, Willem de Wijk; Juul Roggeveen; Jo Landheer; Jan R.Th. Campert; J.C. Sonneborn; Jan Eekhout, Elisabeth Reitsma; Jacob Hiegentlich; Benno Vos; Andries de Hoghe; Karel Wasch; P. Otten; J. Winkler Prins; P.N. van Eyck; Speenhoff; B. Verhagen; J.H. de Veer; Herman Poort; Josef Cohen; Leo Rikmenspoel; Jan van Nijlen; Felix Rutten,

Wouter Hulstijn; A.J.D. van Oosten; Dr. Gerversman; H.W. Sandberg; Prof. Faddegon; Aart v.d. Leeuw, Agatha Seger; Ben van Eysselsteyn; Dr. J.H. Leopold; J.K. Rensburg; Laurens v.d. Waals; P.H. van Moerkerken; Jules Schürmann; Joannes Reddingius; K.H. de Raaf; Karel v.d. Woestijne; Frans Bastiaanse; Th. van Ameide; J. van Hees; Jacqueline v.d. Waals; Augusta Peaux; G.H. Pannekoek; Alfred A. Haighton; Willem de Merode; F.V. Branford; Chap (Ch.M. v. Deventer); Adwaita; Victor van Vriesland; Dop Bles; J.J. Zeldenthuis; Nico Oosterbeek; A. Roland Holst; Henrik Scholte; H. van Elro; Wilhelm von Scholz.

Aan studies over *Tooneel* bracht De Nieuwe Gids onder meer:

H. de Boer: Louis Bouwmeester en het Mimendom; Dramatische Problemen; De Bouwmeester-traditie voor onzen Tijd e.a.; Frans Coenen: Kunst en Kritiek; Frans Mijnssen: Gemma Bellincioni; Forbes Robertson en zijn Hamlet; Enny Vrede, Louis Bouwmeester; Mevr. v.d. Horst-v.d. Lugt Melsert; e.a.; A.W. Stellwagen; Theorie der tooneelspeelkunst; Henri v.d. Mandere; Het Openlucht Natuurspel; Dr. J.L. Walch: Indrukken van het Tooneel te Parijs; Joh. W. Broedelet: Tooneelnotities; T. Landré: Dans Rhythmische gymnastiek, Tooneel; Mevr. Boldingh-Goemans: Het Theater Du vieux Colombier; enz. enz.

Over *Schilderkunst:*

G.H. Marius: De collectie Drucker in het Rijksmuseum; Corn. Veth: Van Debucourt tot Forain; Een eeuw van satirieke Fransche prentkunst; Duitsche Kunst in de eerste helft van de 19e eeuw; Nederlandsche Grafische kunst; De Fransche illustratiekunst; Nationaliteit en beeldende kunst; Walter Crane; Lizzie Ansingh; Kees van Dongen; v. Gogh's vereering en miskenning; Ko Doncker; Mathijs Maris; Th. van Hoytema; G.H. Breitner; B.H.J. van Dieren: Het Futurisme; H. de Boer: Over Bosboom's geestelijke ontwikkeling; Rosa Spanjaard: Suze Bisschop-Robertson; J.J. van Laar: Over Hodler; Albert Plasschaert: Verschillende notities; Max Eisler: Die Herkunft der Brüder Maris; N.J. Swierstra: Floris Verster enz. enz.

Over *Muziek:*

Dr. J.C. Hol: Kerkzangers te Rome; J.J.A. Zuidweg: J. Haydn's Heiligmesse; Dr. J. de Jong: Rossiniana; Beethoven

herdacht; Brieven van Hans v. Bülow; N.J. Swierstra: Franz Schubert; L. Lambrechts; J.P. Sweelinck; T.B. Roorda: Mevr Noordewier-Reddingius; Mozart-Renaissance; Cort v.d. Linden: Kritiek op muziek-kritiek; H.P. Blok: Rousseau en zijn verhouding tot de muziek; Dr. J.C. Hol: Het nut der muziekgeschiedenis; H.P. Blok: Het impressionisme in de moderne muziek; Constant van Wessem: Claude Debussy; Over den geest der moderne Fransche muziek; De eischen der moderne muziek-studie; Léoncavallo; G. Mahler; Dr. J. de Jong: Mengelberg Gedenkboek; Frans Vink: Het werk der zangkunst als organische verbinding van muziek en poëzie, enz. enz.

Over Geschiedenis, Sociale aangelegenheden en Politiek:

Everard Gewin: Uit het leven van Maurits Leleu de Wilhem; C.A. Kluyver: De vredesconferentie van 1899 en de Volkerenbond van nu; M. de la Prise: De jeugd van Lauzun en: De roman der Grande Mademoiselle; Dr. AE. Timmerman: Herinneringen aan mijn oude Gym; Mr. H. v.d. Flier: Het internationale recht; Dr. J.C. Costerus: Utrechtsch Studentenleven omstreeks 1870; H. Dunlop: Toekomstdroomen; Arthur Macdonald: Scientific Political Training of President Coolidge; en: Scientific political study of Ch. Dawes; Dr. E. van Raalte: Th. Woodrow Wilson; H.S.M. van Wickevoort Crommelin: Democratie en Fascisme; Mr. Dr. L.W.R. van Deventer: De beteekenis der kleine partijen; Dr. Alfred A. Haighton: De Shanghai Riots; Mr. W. Heineken: Hugo de Groot; Dr. AE. Thierens: Drie jaar in Suriname; L. Simons: Studies in volkskracht; C. Aq. Libra: Over de Polariteit van land en volk; Johan Been: De laatste Scheeps-dominee van Michiel de Ruyter; Jhr. Mr. Clifford Cocq van Breugel: Economische vraagstukken; J. v.d. Linde: Bergen en Montigny; G. Smits: De Adriatische vraag, en: Het machtsprobleem der centrale mogendheden en het nationale principe der Entente in den Europeeschen Oorlog; H.E. Koopmans van Boekeren: Jeanne d'Arcs verder leven en huwelijk; Johan de Zeeuw: De strijd om de Hegenomie in den Stillen Oceaan; Mr. P.H. Ritter: Holland's deel aan Vlaanderen's Strijd; C.F. Gysberti Hodenpijl: De Veldtocht naar Rusland in 1812; en: Uit het leven van den Hertog van Reichstädt; H. v.d. Mandere: Nederland onder de Regeering van Koningin Wilhelmina; e.a. Een

buitenlandsche staatkundige kroniek, eerst van de hand van Chr. Nuys, daarna van Maurits Wagenvoort.

Over *Wijsbegeerte en andere onderwerpen:*

Dr. K.H.E. de Jong: J.B. Morinus en Spinoza; Materialisme en voortbestaan; Leibniz over de Reïncarnatie; Een nieuwe Zarathustra-commentaar; Prof. Faddegon: Het menschelijke en het eeuwige woord volgens de Oude Indische Wijsbegeerte; P. Vrijlandt; De wijsbegeerte der Hellenen; Dr. K.J. Pen: De afkomst van Schopenhauers Wijsbegeerte; M.H.J. Schoenmaekers: Kunst en gedachte; Hendrik Kroon: Iets over de kunst en het pessimisme; Artikelen van Dr. A.H. de Hartog en Prof. Vollgraff; van A. v. Collem, Kolonel Thomson en Prof. Jelgersma; J.D.C. van Dokkum en C. van Erven Dorens; J.J. Poortman: Een theosophische werelduniversiteit; G.J.P.J. Bolland; De Krisis in den Godsdienst; Het Evangelie; De oude Gnosis; Spreuken uit de leerzaal der wijsheid; Mr. G.J. Grashuis: Verschillende philosophische kronieken; Dr. H. Réthy: Ostwald's natuurphilosophie; Ester Vas Nunes: De Roberty's Agnosticisme; Dr. AE.W. Timmerman: De toekomstige eeuw der psychologie; Dr. C.J. Wynaendts Francken: De Philosophie van het Buddhisme, en: Spinozas' oordeel over de wilsvrijheid; Dr. E.D. Baumann: De Sociaal-psychologische Evolutie Hypothese van Karl Lamprecht; en: Een Inleiding tot de Wijsbegeerte van het Geestesleven; Dr. W. Meyer: Christelijke en maatschappelijke deugden; AE. Thierens: Theosofie, de Theosofische vereeniging en de Theosofische Beweging; AE. Thierens: Reïncarnatie en Karma; en: Het Wezen der Vrijmetselarij; de maçonnieke Autoriteit en de Groote Landmerken der Vrijmetselarij; Dr. H.A. Naber: Het speelgoed van Bacchus; J. van Dijk: Schopenhauer's Metaphysica; Frans Berding: Katholiek Modernisme in Nederland; C. Pekelharing: Darwinisme en Sceptimisme; en: Herbert Spencer; Kees Meyer: De Ruimteleer van Kant en het leven na den dood; Leo Polak; Het kritiese Probleem; N.J. Spijkman: De collectieve Psychologie in den modernen oorlog; A.H. de Hartog: De beteekenis v.d. vorm in het wereldgeheel, enz. enz.

Over *opvoeding en onderwijs:*

Frits van Raalte: Geheugen en verstand; Schoolhervorming; De Schoolklasse (Een psychologische studie); J. Kleefstra: Tucht

en tuchteloosheid; Poëzie in het kinderleven; Grondslagen van opvoeding en onderwijs; Dr. W. Meyer: Zedelijke opvoeding; AE. Thierens: Het internationale Congres voor Zedelijke Opvoeding; J.C. van Zelm; De vak-opleiding van den onderwijzer; Frits van Raalte: Vroegtijdige begaafdheid; P. Vrijlandt: Het goed recht der Gymnasia; J. Kleefstra: De vrije School; Hans Hillesum: Ontwikkeling van het kinderstrafrecht, enz. enz.

Over *Wetenschap:*

Dr. H.A. Naber: De Amsterdamsche proef van 1789; Dr. P.H. Dietz: Experimenteele telepathie; Just Havelaar: Over de natuur; Dr. Ch.M. van Deventer: De zin der onsterfelijkheid; Hendrik Kroon: Een vermeend bankroet der wetenschap; AE. Thierens: Astrologie en de nieuwere psychologie; A. Moresco: Wijsgeerige romantiek; W.H.C. Tenhaeff; Van Mesmer tot Coué; en: Het Neovitalisme; Felix Ortt. Over de verhouding der psychische factoren in de dierenziel, enz. enz.

Over *Antieke Letterkunde:*

Dr. G. van Hoorn: Grieksche Schoonheid; P. Groeneboom: Herondas' Eerste Mime; D. van Lennep: Petronius, de dilettant; M. Brinkgreve Aeneis en Dido; Dr. P.J. Enk: Aesthetische interpretatie van Vergilius' Aeneïs; Dr. M.B. Mendes da Costa: De Ilias en de Odyssee en de Homerische kwestie; Dr. J.L. Chaillet: Horatius' Satiren.

Over *Buitenlandsche Letterkunde:*

Fanny Reddingius: Eduard Mörike; Ralph Springer: Ernst Toller; M.D. Henkel: Wat zag Goethe in Italië; Max Lieber; Das Shylock Motiv; Dr. Boris Rapchinsky: Dostojewski en Bakoenin; en Dostojewski in het licht der psycho-analyse; Prof. Dr. H. Logeman: Thorleif Schelderup Ebbe; Dr. J.A. Schroeder: Germinie Lacerteux; Dr. J.A. Russell: Couperus in English; en: The Novel in the Netherlands (Academisch proefschrift); C.J.E. Dinaux: Thomas Mann; Dr. Nelly Geerts: Schiller's Brieven; De arme man in Toggenburg; F. Egger: Une Renaissance de la langue française; Dr. A.G. van Hamel; Een nieuwe gedachte in Wales; A.G. van Kranendonk: Robert Louis Stevenson; D. van Lennep: De Wilsheroiek bij Stendhal; en: Arthur Rimbaud; Dr. Nelly Geerts: Fundamenteel verschil tusschen Schiller's en Shakespeare's

RECENT PORTRET VAN WILLEM KLOOS

drama's; André de Ridder: Albrecht Rodenbach; Ninon de Lenclos; Henri de Régnier; Het werk van Henri Bataille en de Fransche tooneelkunst; Dr. Nelly Geerts: Het proza van Isolde Kurz; en: Marie von Ebner Eschenbach; Johannes Tielrooy; Voltaire als roman- en novellenschrijver; Josephine Giese; Ernest Hello; Maurits Sabbe: Christo Botev; Dr. C.J. Wijnaendts Francken: Goethe's Gesprekken met Eckermann; J. de Gruyter: Walter Savage Landor; P.N. van Eyk: Ernest Dowson; G. Kapteyn-Muysken: George Bernard Shaw; Dr. K.H. de Raaf: Shelley Kritiek; J.R. van Stuwe Hzn.: Robert Bridges; Rabindranath Tagore; Over Charles Péguy; John Masefield; en: John Masefield laureate; en: Rupert Brooke; M.V. De Bergeries van Racan; Rogier van Rave: Inleiding tot de Chants de Maldoror; J.F. de Wilde: H.G. Wells, en: De Koningsdrama's van Shakespeare; Mr. D. Spanjaard: John Keats; Ronsard en de Renaissance; André de Ridder; Claude Farrère; Octave Mirbeau; Léon Bloy; Dr. Nelly Geerts: Gotfried Keller; J.J. Zeldenthuis; Detlef von Liliëncron; Karl Vollmöller; Ed. van Bergen: De Encyclopaedie; en: Racine; G.N. Clark: Dutch influences on British History; Nico Rost: Weininger en Peer Gynt; Georg Brandes en Goethe; André de Ridder: De nieuwere Montmartre Generatie; Edw. v. Bergen; Diderot; Dr. Julius Pée: Erckmann en Chatrian; J. Asser: De kiemen der Italiaansche letterkunde; Mr. D. Spanjaard: Flaubert en de Fransche Geest; en: Shelley, de dichter der universeele liefde; J. De Marees van Swinderen: Walter Pater's Verbeeldingen; Prof. Faddegon: Indische natuurpoëzie; A. Werumeus Buning: Shakespeare in onzen tijd; Elly Hoekstra: Het gevoel voor de natuur in de Italiaansche letterkunde; Siegfried van Praag: Franz Kafka; Mr. Frans Erens: rubriek Fransche Letteren, J.J. Zeldenthuis: Moderne Duitsche literatuur.

Nederlandsche literatuurgeschiedenis:

Dr. K.H. de Raaf: Gesprekken met Leopold; Dr. M.B. Mendes da Costa: Flanor Herinneringen; Mr. R. Bakker: Veertig jaren Beschavingsarbeid; en: Interview met Willem Kloos; Dr. J. Decroos: Guido Gezelle; J.W. Bogaert: Vondel's Hekeldichten; J.B. Schepers: Bredero; Herman Poort: Bredero; J.A. Bientjes: Van Vloten herdacht; Jhr. de Koek: Multatuli; S. Kalff: Jan en Eduard Douwes Dekker; Dr. J. v.d. Bergh van Eysinga: Over Kinker, enz. enz.

Onderwerpen van verschillenden aard:

Ir. Roegholt: Siciliana; Rosa Spanjaard: Reisindrukken uit Spanje; Marie van Maanen: Nicotera; Dr. H. van Loon: Het internationale Instituut voor Geestelijke Samenwerking; Dr. AE. Thierens: Das Ehebuch; Prof. Dr. Valckenier Kips: Soberheid in Hooger Onderwijs; F.S. Bosman: Camille Flammarion; Dr. H.C. Muller: Een geniaal misdadiger uit de Byzantijnsche Geschiedenis; Mr. M. Koppius *(Vredesbeweging):* Peter van Oldenburg; Emeric Cruce; De Abbé de Saint Pierre; Titia Gorter: Esoterisch Katholicisme; Piet Verdoes; Dr. Kiewiet de Jonge; Fred. Oudschans Dentz: Uit de geschiedenis der wederrechtelijke inbezitneming der diamantvelden v.d. Oranje Vrijstaat; G. Meyer; Geestelijke arbeid en deszelfs waardeering in Nederland; H.P. Blok: De ontcijfering v.h. Oud Egyptische schrift; Dr. J. Vorstius: Ein neuer Erfolg der Intern. Geistigen Zusammenarbeit; H.J. Schouten: De hoofdkwestie in den Bartholomeusnacht; P.H. v.d. Kemp: De botanische tuin te Buitenzorg; Johan Been: Het jaar van den Zeilwagen; R.F.A. Mees: De boekkunst v.d. Zilverdistel; K.P.C. de Bazel: De waarde v.h. copieeren en compileeren van oude stijlvormen en het zich inspireeren op oude gegevens; Arthur Knaap: Brieven uit de loopgraaf; Jan den Tex: Een Katholieke Hoogeschool; Just Havelaar: De suggestie van Italië; Over *vrouwenbelangen:* M.C. Stolk: Susan B. Anthony; G. Kapteyn-Muysken: Hélène Mercier; W. Wynaendts Francken-Dyserinck: De gemeenschapsplicht der vrouw; Annie Oppenheim; Marie Loke; Elize Knuttel Fabius: Van Mary Wolstonecraft tot Ellen Key.

Authentieke brieven van:

E.J. Potgieter; C. Busken Huet; Anne Busken Huet; Charlotte Busken Huet; Bilderdijk aan Catharina Schweickhardt; Jac. van Looy.

Bizondere afleveringen, gewijd aan:

Alphons Diepenbrock; Hélène Swarth; Kroonjaar Willem Kloos, 40 jarig bestaan van De Nieuwe Gids; Jubileumjaargang 1929.

Het bovenstaande is, zooals gezegd, slechts een greep, *een beperkte keuze* uit wat de afgeloopen 25 jaargangen van De Nieuwe Gids hebben geboden. En nogmaals zij de reden waarom dit hier

geschiedde met den meesten nadruk naar voren gebracht; *niet* uit reclamezucht, *niet* uit pedanterie of pretentie, maar *uitsluitend* om aan te toonen, hoe de zoogenaamde ‘tweede’ Nieuwe Gids in belangrijkheid bij den ‘eerste’ niet ten achter staat, neen, dat zijn inhoud dien van den eerste in interessantheid dikwijls overtreft, en dat ook geen enkel ander periodiek in Nederland in staat is een dergelijken overvloed van de beste en meest verscheiden literatuur, en artikelen, alle moderne geestelijke stroomingen behandelend, aan te wijzen; wederom: *geenszins* wordt dit in hoogmoed of zelfverheffing gezegd; en een eerlijk objectief, volkomen *onbevangen* oordeel, zal ons hierin volstrekt gelijk moeten geven, en erkennen, dat wij *de waarheid van onze bewering in ruimte hebben bewezen.*

Wèl zijn wij natuurlijk blijde en dankbaar dit getuigenis te hebben kunnen geven, en een woord van erkentelijkheid zij hier niet misplaatst aan alle medewerkers, die zich vol vertrouwen aan De Nieuwe Gids verbonden, en zich in zoo grooten getale schaarden om dit blijvende middelpunt van Holland's geestelijke ontwikkeling en cultuur.

* * *

Drie redacteuren heeft de tijd aan De Nieuwe Gids ontnomen.

Dr. A. Aletrino, de zwaar-melancholische, die in zijn werk de afleiding zocht en vond, die hij behoefde, en wiens laatste geschenk aan De Nieuwe Gids was zijn omvangrijke, ontzaglijk-gedocumenteerde historische studie, ‘Rondom Napoleon’, die algemeen de aandacht trok. Het was niet de dood, waarvoor Aletrino terugbeefde, maar voor het moment van sterven.... het overgaan naar het donkere, onpeilbare, ongewetene.... Thans heeft hij dat oogenblik overwonnen; de moede, zoekende ziel is ingegaan tot de grondelooze eeuwigheid.... Dat hij veilig ruste in vrede....

In November 1923 werd ons Frans Netscher ontnomen, Frans Netscher, de willer en kunner, de stoere, sterke figuur, met zijn ongelooflijke werkkracht en zijn ontoombare energie. Frans Netscher, de trouwe vriend. Zoo ooit van iemand getuigd kan worden, dat hij gewerkt heeft, zoo lang het dag was, dan van hèm. Een toegewijde, krachtige, ons hartelijk genegen medestander is met hèm van ons heengegaan. Frans Netscher, beeld van efficiency, wij blijven u missen als een onzer bese vrienden, en zullen u nimmer vergeten.

En dit voorjaar trof ons de slag van Jac. van Looy's verscheiden. Kunnen er woorden gevonden worden om aan te geven, wat dit verlies beteekent voor geheel Nederland?.... De schilder-schrijver, die in al zijn uitingen een toppunt bereikte. Die eenmaal tot zijn hoogte gestegen, daarop is gebleven tot zijn laatste oogenblik. Uitzonderlijk was zijn geest: vol groote toetsen, en tegelijk zoo fijn-gelijnd als filigrain-werk. Te vervangen is hij nooit, onze Groote onder de Grooten. Maar bij onze diepe droefheid om zijn heengaan, blijft ons de innige vreugde over wat wij van hem ontvingen als een bezit voor altoos: zijn prachtig werk, dat onvergankelijk getuigenis zal afleggen van de schoone waarde der Tachtiger literatuur.

* * *

En in het jaar 1921 was het een der Directeuren van Luctor et Emergo, die, in de kracht zijns levens, aan het noodlot ten offer viel: H.M. d'Angremond, die plotseling het leven verloor, zoo onverwacht, dat het ons verbijsterde. En toch.... *hij* was het, die ons altijd vóórhield: ‘alles in het leven aanvaarden, want alles is goed’. Een mooie, maar moeilijke levensles, die, als *les* ook slechts langzaam geleerd worden kan, maar dan ten slotte tot stille onderwerping, tot gelaten berusting voert....

* * *

De verhouding van de Directie en de Redactie van De Nieuwe Gids is altijd, van den beginne aan, meer een vriendschappelijke connectie dan een zakelijke relatie geweest. Onze omgang met de heeren d'Angremond en Rinders eerst, later met den heer Rinders alleen, heeft zich altijd gekenmerkt door een aangename wederzijdsche sympathie. En de zorgen door de Directie, nu vijfentwintig jaren lang, aan De Nieuwe Gids besteed, hebben niet weinig bijgedragen tot de algemeene bekendheid en waardeering van dit orgaan.

Het is ons daarom een prettige plicht bij deze gelegenheid, aan de Directie van Luctor et Emergo onze hartelijke appreciatie uit te spreken voor de toewijding en zorg door haar aan de uitgave van De Nieuwe Gids besteed, en er den welgemeenden wensch bij te voegen, dat de vooruitgang van dit tijdschrift onder Luctor's beheer, zooals tot nu toe, steeds crescendo mag gaan.

's-Gravenhage, 1930.

N.G.

Reflecties[1] door Herman Heijermans Jr.

I.

Hij was laat opgestaan, heel laat, over twaalven. Den vorigen avond, of liever denzelfden nacht had hij gewerkt tot vier uur, geschreven met een pijnlijke inspanning van 't hoofd. De slaap was langzaam gekomen, onderbroken door lange vlagen van halfwakker zijn.

Diffuse, zware droombeelden, koortsachtig-loom zich opdringend, hadden in de overspannen hersenen gewoeld, bij het ontwaken niets achterlatend dan een vaag, onrustig gevoel van afmatting. Onbehagelijk, korzelig gestemd, kleedde hij zich aan, denkende over den nachtelijken arbeid, niet begrijpende hoe hij zóo optimistisch in zijn werk had kunnen opgaan.

Door de sterk bevroren ruiten drong een verdeeld, koud, glinsterend licht naar binnen, gebroken stralen van een flauw winterzonnetje. Scherp golfden en lijnden de omtrekken der grillige, witte ijsbloemen, plakjes kristallen.

George plofte zijn adem, wazig dampend, tegen 't koude glas. Eerst stoltten weerbarstig de water-blauwe kringetjes, toen kwam er aarzelend een gaatje, nat van vocht, in het glibberig ijsbiesje. De hand wreef het droog en knippende om dien schellen overgang van hard licht, keek hij naar buiten.

Daken..... Daken..... een veld van toonlooze eenvormigheid. Een vette pleistering van dikke, ziltige sneeuw, gek onderbroken door dakpannen, roode vlekken, die mollig als fluweel in de groezelige massa opwipten. Langzaam, geluidloos, een streelendzachte aaiïng, gleed op het voorste dak een nattige klit omlaag van

1) Nagelaten jeugdwerk.

het scherp opstekende bovenbint naar de vieze, zwarte goot. Een geglij als van een hermelijnen mantel op bloote vrouwenschouders. Onhoorbaar neêrkletterend, alleen héél boven waarneembaar in een radde opeenvolging van schietende lichtpunten, lekten nijdige druppels van de ijskegels aan de gevels.

Boven de vlakte van sneeuw hing een lucht vol smerige wolken. Vèr naar achteren een grijze tint, druilig, een zwaardere kleuring met speelsche kartelingen van melkachtig wit.

Huiverend trok hij zich terug. Een heele, glimmende, tranende plek was nu in de bloemen. Hij wiesch zich. Kloppend deed het koude water zijn vingers tintelen en in 't achterhoofd kwam een stekende pijn, toen hij met korte, rukkende schepjes 't snijdende vocht over zijn kruin wierp. Maar toch die verkoeling, dat gewelddadig wakkerschudden der wilszenuwen gaf hem een gevoel van lekker welbehagen. De drukkende nasoezingen van den ongezonden slaap verdwenen. Er kwam een spontane opwekking over hem, een frisch verlangen om dien dag te leven en hij zong, luid, uit volle borst, vroolijk door den klank van 't eigen geluid.

Zelf sneed hij 't brood, dronk een glas water. De koffie was koud, een vies, strooperig mengsel. En hij trok aan zijn pijp, blies de dichte, blauwe wolken spuwend weg, gretig opslurpend de prikkelingen der slechte, scherpe tabak. Met de handen diep in de broekzakken zat hij weggedoken in de harde bulten van den leuningstoel en dacht aan lamme dingen, laffe nare speldeprikken van spijtige lastigheden..... Geld..... geld..... geld..... Overal kleine afgronden. O dat gepennelik om een bestaan dat hem niet meer interesseerde, o dat vergulde bedelaarschap!

Somber werd hij. Zijn laatste kroegjool leefde in hem op, een roes van jong leven, een dronken uitgelatenheid..... Ze hadden hem rondgedragen..... Toen die klap, die vreeselijke verstoring van zijn studie, die wegrukking uit zijn zorgeloos bestaan..... een bange worsteling, een strijd voor 't fatsoen.....

Een groote wanhoop kwam in hem bovendrijven, een benauwde wanhoop, een morrend verzet, een walging om al dat gehuichelde. Hij voelde zich koud, week, overspannen. 't Begon te doezelen in zijn hoofd. Naar-misselijke gedachten, zwartgallige moeheidsvlaagjes maakten hem heelemaal down.

Geeuwende, kregelig staat hij eindelijk op. Bij drieën. 't Wordt tijd voor de receptie. Van onder tot boven glimt de gekleede jas. De knoopsgaten met hun versleten, verteerde, garen randjes puilen er in als doffe oogen. Tegen het helder-witte boord vertoonen zich de zwarte uitrafelingen der zijden inlegstukken bij den kraag, als brutale, harige bosjes. Hij zal zijn winterjas aanhouden om de misère te bedekken. Als hij de bottines aantrekt, glimlacht hij. De linker mist den ijzeren hoef, de rechter is van onder doorloopen..... en dan zijn broekspijpen! Een vermolmde, mollige franje hangt slikkerig op de hakken. Zenuwachtig knipt hij met zijn nagelschaartje.

Op straat is 't kil. 't Licht hindert George. Hij voelt, dat hij er slecht, bleek uitziet. Nog geen tien passen heeft hij gedaan, voorzichtig gaande om niet in plassen te trappen - vuile zwarte modder plakt op de druk begane straat - of een piepend geziepel van den rechtervoet vertelt hem, dat 't water door de laars heengetrokken is. Dat weeë gevoel beneemt hem weer dadelijlk 't beetje humor, dat in hem opkwam bij 't maken van zijn toilet. 't Ergert hem, dat de linkervoet door het gemis van den hoef zoo zacht loopt als een pantoffel, terwijl de ander - koud en nat - een gerinkel geeft, alsof er een cavalerist voorbijgaat.

De receptie is in Tivoli[1)] op den Coolsingel. George treedt door het baldakijn, waarvan de zijwanden klepperend door den wind bewogen worden, in de vestibule. Groote groene boomen staan spichtig aan weerszijden der trapleuningen, die helder glimmend naar boven schieten. Er komen juist andere bezoekers. De jonge man is blij in gezelschap de trap op te gaan. De looper is glanzend wit en bij iederen voetstap perst de verraderlijke rechtervoet zijn natten stempel in het doek.

In het breede portaal vóor de salons, loeren vrindelijke knechts, hoog in hun boorden geheschen. Achter hen een stelling met kleedingstukken, waaraan slordige stukken karton bengelen. Beleefd grijnzend, een gezicht waarop de onderdanige fooien-inhaligheid te lezen staat, steekt men de groote handen uit om

1) Rotterdam.

George van jas en stok te ontdoen. Flauwtjes glimlachend geeft hij alleen den stok. De bedienden fluisteren, kijkend hem na.

Een heete strooming, een uitdamping van muf-riekende kasplanten en verfijnde drankwasemingen, een warme menschenlucht vult dompig en dik het kleine salon. Schreeuwend tegen de gemoedelijke stemmigheid der gobelins, staat een trophee geel-groene planten en bloemen in een hoek bij 't achterste raam. Het gaslicht brandt, geeft een valsch, rood, mistroostig licht, gebroken door de laatste stralen van den wegkwijnenden dag. Pratend, gestikuleeren met korte, vroolijke bewegingen, lachend, gebakjes etend, vult een talrijk gezelschap het lokaaltje. Zwierige toiletjes met mooie, elegante vormen. Stijve mannetjes, als havikken in 't zwart met breede, witte borsten van helder linnen. Een bruiloft van warmpjes-er-in-zittende menschen. Door de nat-zwemmende ruiten een stuk Singel, moesig, half-slijk, half-sneeuw, onguur opkomende in de grauwe, lustelooze tinten der vroeg-schemering. Uit de groote zaal, links, dreunt 't eentonig gejammer van een piano en 't roezemoezig gegons van vroolijk-dansende jeugd.

George schuifelt door de groepjes heen. Voor de trophee, op een bruine, hoog-opbollende sofa, het bruidspaar. Hij, druk pratende met een oud heer naast zich. De rechterhand plukt zenuwachtig aan 't vlassnorretje. Ongemakkelijk zit de stijve, breed-uitgesneden rok; het overhemd zwelt in groote, driftige deuken naar voren uit. - Zij, frisch, hoog-rood; 't slanke lijf in 't satijnen kleed, met oranjebloesems, die zich verkneukelend wegschuilen in de opborrelende tulle van den sluier, die in golvende deiningen neerhuppelt, òm en àchter 't blonde hoofd en weer kronkelend neerplooit over den schoot tot op de kleine snoezig-gemuilde voetjes.

Hij is bij het bruidspaar gekomen. Met een gegeneerde buiging, met een gevoel van ongemak en verlegenheid, wenscht hij de jonge vrouw geluk, brabbelt 't zelfde banale wenschje, dat al die anderen vóor hem met dezelfde walgelijke eentonigheid opgedreund hebben. Dan groet hij zijn vriend, geeft zwakke handdrukken aan bloedverwanten, die hij niet kent, fluistert woordjes, die zonder aandrang, pasklare gemeenpraatjes, in hem opwellen en laat zich eindelijk met een gemaakten glimlach op een stoel neervallen. Altijd met den geforceerden lieven trek om z'n mond gluurt hij nu rond of niemand hem opneemt. Hij voelt zich onbehagelijk,

zenuwachtig-opgewonden, met een groote leegte in zich. De dichtgeknoopte winterjas hindert hem schrikkelijk. Hij heeft 't warm, één gloeiïng, één prikkelende onrustigheid. En terwijl hij zorgvuldig de beenen diep onder den stoel verbergt, verwenscht hij zichzelf, méer nog de luidruchtige opgewondenheid om hem heen, die zulk een bijtend contrast vormt met zìjn gedwongen pijnlijkheid. Hij ziet nu ook de groote zaal. 't Laatste daglicht wordt er onderschept door de dommelende, rood-bruine, damasten gordijnen. Zwaar hangt naar achteren een breed-neervallende schaduw. De gobelins, met de donkere randen komen voor scherp uit door een gaspit, die bij de piano op vlamt en kwijnen slapjes weg in een vage, egale glijding. In de ruimte boven, de koperen gaskroon met glimplekken naar de zij van het gasvlammetje.

Jongelui zwieren of dansen, huppelend over den gladgewreven vloer, òf praten opgewonden. Er heerscht een opbruisende vroolijkheid, een tintelende levenslust, een lollige geanimeerdheid, een rumoer van radde gesprekjes, een angstig gefluister, in kleine groepen, over wàt er na 't diner gedaan wordt, over details en verrassingen, een leuke geheimzinnigheid. Door dat alles heen rammelt de piano haar trillertjes met onderbroken, onzekere stootjes.

George, door de warmte aan 't soezen geraakt, wordt opgeschrikt door een kelner, die port presenteert. Zijn buurman spreekt hem aan, heeft 't over een hoog-komische geschiedenis, die in 't leven van den bruigom gebeurd moet zijn. Hij luistert toe. Heet prikkelt de port in zijn maag. De kous aan den natten voet plakt onuitstaanbaar. Met opgetrokken, pijnlijk-gespannen koonen - die een lach verbeelden moeten -, kijkt hij naar de kauwende kaken naast zich. Hij kàn niet lachen om het quasi-geestige, goedig-voorgedragen verhaalt, luistert als een idioot, ziet alleen de dikke lippen van den verteller, een paar hinderlijke kruimels in diens rood-bruinen, half-vergrijsden baard en de onoogelijke zwarte tanden, als kleine ruïnes in den grooten mond. Hij hoort niets dan het gesmak van de tong, die tusschen het verhaal door, overblijfsels van het gebak wegslikt. Eindelijk houdt de babbelaar op.

George lept aan het glas wijn. De jeugd, de feestelijke stemming òm hem, maken hem ziek. Hij zit hier alleen. Ze nemen geen notitie van hem. En hij gluurt naar het bruidspaar. Met zachte, montere

gebaren praat de bruigom nu met de jonge vrouw. Als een mooie, witte bloem houdt ze zich tegen hem aangevlijd. Afgunstig bewondert George de slanke, weelderige vormen, rustend in de tulle-golven in 't blonde hoofd met de oranjebloesems. Heftig popelt er in zijn borst een verlangen naar een thuis, naar een warm-gezellig plekje en een scherpe wrevel vlijmt in hem. Hij haat 't jonge paar, haat al die kostbare, nieuw-aangeschafte toiletten met hun stijve plooien en reuk van frischheid, haat al die dranken en zoetigheden, kwistig rondgediend. De heele deftige stemming der zaal met haar tapijten behangsel, haar lustres van cuivre-poli, haar dik, mollig vloerkleed, slaat hem tegen als de kokende adem uit een oven. Bevend staat hij op, neemt kort afscheid met een zucht van verademing en innigen wellust, bet hij zich 't voorhoofd in 't breede portaal, waar een frissche trekking van beneden doortocht.

De gluiperig-lachende knecht geeft hem den stok. Diep wroet George met de vingers in de versleten portemonnaie, duwt met een nonchalant gebaar éen van zijn twee laatste dubbeltjes in de hand van den man. Onhoorbaar over den looper gaande, daalt hij de trappen af. 't Gerammel van de piano, de geluiden van vroolijke opgewektheid sterven weg.

Beneden tikt de portier aan zijn uniformpet. George staat op straat. 't Is donker geworden. Een hevige sneeuwbui is komen opzetten. Dwarrelend smakken de breede vlokken in de modder en op de voorbijgangers neêr. Een echt hondenweer. Nee, zoo wil hij nog niet naar huis, naar..... huis, Even twijfelt hij, dan slaat hij linksom, treedt 't café binnen. De kelner zal het zonder fooi moeten stellen. Op de mollige causeuse, de leestafel vóór zich, laat hij zich lusteloos neervallen, bestelt en slaat 't glaasje bitter met snelle, wilde slokjes naar binnen. Dat verwarmt hem vreemd en als hij dan 't hoofd in 't rugkussen laat rusten, worden de feest-indrukken vager. In moede willoosheid kijkt hij voor zich uit. De groote lampen geven een rooderig, geel licht, laf, sufrig uitgewalmd, zwaar, dik licht, dat warm uitstraalt en de koperen bogen en spijlen, die de glazen kappen schoren, week doet glimmen. In de verte kleine lampen, zwakke pitten, die zich met de drie groote lichten vóor, spelend bewegen in den vetglans der glazen deuren. Breede glim-

streepen loopen er door, tusschen de kaatsing van paneel en behang. Op zij: tapijtvakken, kleine vergulde poppen met krullen en takken er langs en er boven. Daarnaast spiegels, die 't licht streeperig verdeelend weer uitstooten, als kakelbonte kleurtjes in de randen. En de forsch-opgezette schoorsteen met zijn tegelversiering en zijn bruin-houten bovenbouw. En de doffe lambrizeering in lijntjes versleten verguldsel. En 't buffet in 't droomend-gapende licht van gekleurde ballons en een oneindig wiebelend geglim van flesschen en glazen, zich verdubbelend in de bewasemde spiegels er achter. En de kelner, zwaarlijvig, rustend tegen de koperen leuning, de vleezige vingertoppen in de zijde, een verkreukte servet onder den arm. En de vierkante leestafel met het marmeren blad vol kranten en glazen en karaften in slordige wanorde.....

Rook, dompige, vunzige tabaksrook walmt door de zaal omhoog naar de lieve, dikke engeltjes van 't plafond. Eén grijze, wolkige mist. Stemmengegons dreunt op en neer, onderbroken, lauw, lang-naschaterend gelach, drank-vroolijkheid, alcohol-geestigheden, burgerlijke koffiehuis-uïen, leege wezenlooze gesprekken, tijddooderij, banale wulpschheid.....

George rijst op, gaat treuzelend heen. 't Is zoo gek uren op één bittertje te blijven zitten. 't Sneeuwt harder. De Singel ligt in 't grauw van den avond in een mistroostig, kil lijkkleed.

II.

Ze kwam de Rue Royale[1)] afloopen, moe van 't werk. Toen ze de kerk zag, dacht ze opeens: .....''k mot toch 's gaan kijke'.....

Hoog kromde de Sainte Marie haar glanzenden koepel, vol kleine sterren. Torentjes en uitbouwen kaatsten een groenigen weerschijn. Geel blonken de ruiten in den matgrijzen toon als een mist om 't gebouw. Zwarte schakeeringen nestelden wazig in hoeken en rondingen; grauw lijnden de voegen der lange, egale steenen. Een massief geheel, streng, de stof en de kleur in harmonie, een tinting van rustigen weemoed.

Zij keek naar boven, naar 't groote kruis, naar de pijltjes van

1) Brussel.

den bliksemafleider, die hooger dan 't kruis nog, puntig prikte in de toonlooze wolken.

Met open mond bleef ze gapen..... ‘Jezus, wat 'n hoogte..... en as nou de bliksem eens in de kerk sloeg.....’

En plotseling gilde ze om een pijn in haar arm.

‘Valsche rakker!..... Met je leelijke mopneus!..... Kom nog 's hier as je durf..... Salemander!.....’

De straatjongen gierde van 't lachen, jouwde haar uit. Ze wreef zich de plek, waar hij vinnig geknepen had.

Op de stoep stond ze stil, spelde langzaam de letters boven den ingang..... Ave Maria..... Ave Maria.

In 't portaal was een vrouw aan 't boenen. De dweil klotste over de blauwe steenen in een plas vies, drabbig water. En de fabrieksmeid trok de klompen uit, liep met de paarse kousen over de vochtige tegels, tipte met de bruine vingers in de wijwaterbak, sloeg een kruis, en aarzelend, schuw kroop ze weg achter een zuil. Maar er was niemand en ze sloop op de teenen door de ruimte, knielde neer bij een bidstoel, zetten de klompen op zij.

Zacht, wit licht golfde van boven, een geheimzinnig-milde uitstorting, wegweekend tegen de doorsiepelde kalkpleistering der ronde muren, een donzige schijn, bij 't altaar verdund tot 'n mystieke schemering. Als lange reuzen met gespierde nekken schraagden pilaren den koepel en een krans van roode reflectie tuimelde er pittig om heen door de gekleurde schijfjes beneden. Misselijk, een onartistiek wandalisme, kropen magere, zwarte kachelpijpen omhoog, buiten rook spuwend over het groen der koepeltjes.

De meid zat te soezen. Slap lag ze gebogen over de leuning van den bidstoel. Ze vond 't mal. Ze wou nu ook maar bidden en ze wreef zich nog eens den arm, maar ze wist niet, waarover ze 't hebben moest. En ze keek naar 't altaar, naar de wandschildering. Alleen wat verguldsel was zichtbaar. Angstig werd ze om die groote, drukkende stilte, die om haar heen was.

En ze begon:

‘Heere Jezus.....’

Achter haar liep men. Ze draaide 't hoofd om. Twee pleegzusters, zwart in heur kleed met wit gevoerde kappen. En de een stak de hand in 't wijwater, besprenkelde de ander. En ze knielden neer.

Nu kon de meid niet bidden. Ze nam de zusters op, nieuwsgierig,

begreep niet waarom diè baden. Ze wou 't wel weten. Prevelend gingen de lippen en de zwarte kappen wiebelden en ze kon de mooie, blanke handen zien en de lage schoentjes, uitwippend tusschen de rokken.

''t Mot wel lekker weeze..... zoo netjes..... zoo fijn..... niks geen zorg voor je cente.....' En de meid dacht aan de werkplaats, waar ze den heelen morgen zolen van oude schoenen had afgesneden. Dat er nou juist zooveel manslaarzen onder waren geweest .....Daar schoot je ook niet hard mee op..... Je trok je pooten kapot.....

De zusters stonden op, gebogen de hoofden, gevouwen de handen en de gouden kruisjes bengelden aan de zijden koorden. Zacht gingen ze heen. Even bonsde de deur.

De machtige geluidloosheid, de wegschuilende stilte, de sappige lichtneerplassing vulden nog eens de kerkgaping, een vreemd-rustige oase in 't stratenrumoer.

Nu begon de meid nog eens.....

'Heere Jezus..... Wees U nou eens.....'

Twee kinderen kwamen voorbij, hand in hand, schurend de voeten over den houten grond en ook de kinderen knielden. Een sloeg een gebedenboek open, bladerde er in. Krakend ritselden de blaadjes en 't kind las en het andere snikte, snikte luid, hortende geluidjes van smart, wegstervend als zuchten in de diepe, peillooze stilte van den hoog-gewelfden koepel.

Wat of ze nu baden?..... Wat?..... Die tranen..... dat snikken..... dan dat malsche licht boven..... die stoelenrijen met 't laffe leuninggeglim..... de groen-gevoerde deur van 't biechtvertrek met de glanzende koperen pennen..... en die moesige kachelpijpen..... en de kleertjes der heilige beelden..... en buiten een gebrom van een voorbij stommelende kar..... anders niets..... anders niets.....

't Kind snikt niet meer. 't Hoofdje ligt verscholen in 't gebloemde voorschoot. De kleine rug schokt alleen nog krampachtig, een rilling van hokkende pijn. 't Andere kind bidt.

Nu fladdert 'n vinder in 't licht, rood met zwart, vreemd..... vreemd..... En de kinderen staan op, wandelen heen langs de meid. Een schopt tegen de klompen. En de deur klapt dicht, sluit de warme rust binnen.

Nu wou ze bidden, maar ze deed 't niet. Sufferig gluurde ze rond. De schoonmaakster ging over 't zijpad met een bezem en doeken.

Toen lei ze het hoofd op de bruine, vuile handen, bleef soezende kijken naar de roode ruitjes, naar de figuren er in.

En ze stond weer op, op de teenen loopend, bang voor 't eigen geraas en ze daalde de treden af trok de klompen aan, klotste verder, een beetje stil, een beetje onrustig.

III.

Als een grauwe mist viel de schemering over 't strand.[1)] Een suizing, een windblazing door boomblaren, een stoomontsnapping uit een barstens vol gespannen ketel, een ploffing van harde lucht. Heen was de zon, alleen een opborreling van stralen aan den horizon, heel flauw. De zee, één zwart vlak, rimpelig, oneindig, droefgeestig, zonder tinten. Wit schuim, gele vlokken, droogde op 't zand, belekt nu en dan door dunvloeiend water. Verder, achter onrustige huppelingen, de branding, wild, manlijk. Een stoeiend gebons, een steigerend gedonder, een zwiepend gebrom, een holbuikig briesen, een reutelend gesmak, een brullend barsten. Dan éven rust, een gaping. En weer hoog en gezwollen, tijgerachtig opspringend, aanrollend vol woede, dofloeiend, uiteenspattend, schaterend, druk.

De zee lag droefgeestig, een monotonie van zwart. Naar den horizon begon 't te misten, opslokkend 't stervende rood. Koperkleurig met glijdende vlokken, gleed de hemel omlaag, links een blauw-groene glimming over 't stuwend gegolf afwerpend.

Een sombere strook was 't strand. Donkere vormen de duinen. Bij 't badhuis een gele bent stoelen, een witterig breken van 't zwart van den avond door koetsjes in rijen geplakt.

Koel blies de wind naar 't land, blazend bedaard en 't murmelend klotsen van 't water, 't brommend geplas en gebreek van de branding vloeiden ineen, een zee-melodie.

Hoog op de duinen, hier en daar, gloeiende lichten.

1) Zandvoort.

Hij liep vóor de branding, een silhouet. De muts hing diep om de ooren, 't buis kleefde wollig aan 't lijf, de broek was kletsnat, schrijnende om de bloote beenen. Schuin gebogen duwde hij 't net door 't water, knellend den stok, moeilijk gaand. Op 't strand stond zijn mand, vol vies gekriebel, kriebelende garnalen.

Soms blies de wind zijn buis op in wapperende bulten. Soms spatte 't vocht in z'n oogen. Hij leek zoo een god van 't water, zwart als hij was in 't bruisend gestommel der zee.

En 't net werd zwaar. Toch liep hij door, met 't zand wegzinkend onder de voeten. Toen met een ruk, een spanning van al z'n spieren haalde hij op, 't driehoekig geraamte omhoog, lei de vette klit over den schouder. Grimmig beukte 't water hem na, wit van bellen en schuim om de zwarte gestalte. Langzaam droeg hij zijn last, kwam aan 't strand, stortte 't glibberig gekrioel in de mand.

‘Allemaal grut..... Haast geen groote.....’ bromde hij norsch en even zette de visscher zich neer op de rand, steunend 't hoofd in de handen. Donkerder werd 't. 't Strand en de zee één van kleur, één van onpeilbare diepte. De wind blies nu harder, soms met gierende, rukkende stooten. De man woelde de garnalen dooreen, die stuiptrekkend wrongen de pooten. Weer plaste hij in 't water, liet zakken 't net, ging dicht bij de branding. Nog even waarneembaar zijn vorm. Stuwende dreef hij den stok, spoog bruin sap in de zee. Luid suisde 't golvengemurmel. Dof knalde de koking met klaterend geplof. De lucht hing nu zwaar, zwart. En de wind huilde, dreef stuwend het zand als een wolk en een groote garnaal sprong uit de mand, wurmend op 't droge.

Heel ver van den duinrand stapte een vrouw, snel. De rokken rukten naar achter, opvangend den wind. De doek om 't hoofd liet fladderend zwieren de slippen. Ze hapte naar adem. Vasthoudend de helmen gleed ze omlaag. Bij de mand stond ze stil.

Toen zette ze de handen voor den mond, galmde lang, een rauwe, gillende kreet.

‘Arie-ie-ie-ie.....’

Maar 't waterlawaai was sterker.

‘Arie-ie-ie-ie.....’

De zee brulde alleen, een boos monster. Vlokken van schuim buitelden aan. Wit flikkerde de branding, een zigzaggende streep.

‘Arie-ie-ie-ie.....’

Eindelijk kwam hij, gebogen onder z'n last.

‘Ik ben 't.....’ zei ze.

Druipend van vocht, hijgend van moeheid, keek hij haar aan. Ze wrong haar schort in de handen, hiulde met hikkende snikken.

‘Zoo.....’ zei hij somber. En hij stortte zijn net uit in de mand, spoog weer op den grond.

‘Gestikt..... in d'r hoest..... O God!..... O God!.....’

Hij zette zich neer op de mand, heel kort.

‘Pak aan,’ zei hij zacht. 't Net hing over z'n schouder. En ieder namen ze een oor van de mand. Langzaam gingen ze voort in den nacht, opwerkend tegen den wind. Ze spraken geen woord.

IV.

Donker geulde de Rozengracht. Uit de deuren van Constantia[1)] bonsde licht naar buiten. Agenten stonden er voor in rustige afwachting. De straat was één zwarte menschenklit, één dikke slang van gedaanten. Ze stonden, zacht pratend, als in 't angst om de gedrukte stilte. Gisting kwam er in 't gebouw. Driftig braakten de verlichte openingen menschen uit, nog eens menschen.

Toen zette de stoet zich in beweging.

De havelooze schooier sukkelde mee, sleepend twee wijven, aan elken arm één.

‘Goddoome..... wat 'n mense!.....’

.....En hij gluurde rond, half verdwaasd, trotsch, lekker zich voelend. De wijven giechelden, draaiden de hoofden, lieten zich trekken. 't Maakte hen dronken, dat getrap, dat dreunend geschuifel.

‘Goddoome! Goddoome!.....’

Een lawine kronkelde voort. Zonder zang, in norsch zwijgen, kroop de massa, een golving van koppen, een warme wrijving van lichamen, een geschuur van kleeren. 't Licht der lantaarns speelde vreemd onderbroken op die strooming. Boorden en dassen en hoeden en kleurtjes van vrouwen dobberden op 't zwart als kroos op water. Borrelend, bewegelijk, een modderstorting, een persing van vleesch, een heete beweging van wezens, zeulde de klit over de keien. De plompe voeten wreven en plakten in de modder van de

1) Amsterdam.

straat, een doffe cadans. Een roezemoezige rust hing over de bende, een pijndoende stilte.

De schooier had lol. De eene vrouw naast hem, zonder corset, met een dik lijf uit één stuk, hinkte. De ander plat, mager als een talhout, stak den grooten neus vèr boven hem uit. En hij herhaalde nog eens.... ‘Goddoome.... wat 'n mense!’....

Over de Keizersgracht ging men. Achter begonnen jongens te zingen, maar 't gezang werd gesmoord. Blinkende vensters van weelde gleden voorbij, deftige gevels. Voor de ramen vertoonden zich hoofden, nieuwsgierig. Van een huis werd 't venster geopend. Glanzende spiegels, vergulde lijsten, mooi behang. Een dame keurig gekleed, een heer in 't zwart. En de menigte keek op met vijandige blikken.

Aan de overzij der gracht liepen ontelbre gedaanten. Bij elke brug vloeiden andere benden toe, ook weer nieuwsgierigen, meegesleurd door de lawine. En ze stapten voort, allen, bijna zonder geluid. Alleen een gegons. En ze passeerden een brug, hooger zich krommend dan de straat. De schooier keek om. Hij had willen brullen van pret. Hij voelde zich groot, alsof ze daar liepen één met hem. Waarom hij sleepte de wijven, hij wist 't niet. Hij was 'n proleet, een man uit het volk, hij was kaal, had z'n borrels op, dàt wist hij. Waarvoor ze nu gingen met duizend en duizend, dat moesten de anderen weten.. Die anderen waren er voor. Hij was een brok van de strooming. Als ze nu kwam - de politie - zou hij ze uitlachen en hij prevelde nog eens, omkijkend, ziende de reusachtige dwarreling.... ‘Goddoome wat 'n mense!’....

Weer zongen ze achter. ‘Stilte! Stilte!.... Niet zingen!’ En de stoet zwenkte. Als een storting van boven drong ze verslindend, meesleurend in de Leidsche straat. Een zucht van verlichting. Hier was licht, overal licht. In een zwelging van gasvlammen, blonken de uitstallingen. 't Volk drong ontzettend. Een geweldige vleesch-klomp, mannen en vrouwen dooreen, een benauwende drukking van lichamen, lijven, buiken. Tegen de wanden der huizen persten ze aan, een zuigstang in den koker. En ze hijgden naar adem, droog in hun mond met een pijnlijke prikking van stof in hun neus. En ze drongen en duwden, trapten elkander met voeten als lood. En ze persten voorwaarts langs de mooie uitstallingen, langs de angstige bourgeoisie, die gevlucht op de bordessen, zwijgende keek. En de winkeliers gaapten toe voor de deuren. Sissende, schurende klonk

de beweging over het asphalt. Rinkinkink! Rinkinkink!..... De tram omstuwd door de volte. 't Paard steigert, schichtig. Ophouden! Ophouden! Driftige handen vatten de teugels. De tram wankelt, vastgeplakt in de reuzenwoeling. Een hoera gaat op. Ze kijken elkander aan bewust van hun kracht, pedant omdat de tram ophoudt òm hen, òm 't volk. En de schooier knijpt de wijven in de armen. En ze worden opgestuwd, pasje voor pasje en ze smijten kwaadaardig terug een jongen, die door wou dringen. Pats! Pats!

Zwaar ploetert de propping van menschen vooruit, een branding van heete adem. Hel plast 't licht op de glijding van koppen.. Dan komt er een stilstand, een draaikolk, een orkaan. De politie! De politie! Een wilde angst golft door de weerlooze, saamgeperste massa. Er uit! Er uit! Een razend tumult, een uitbarsting van bange hartstochten, een gillend gebulk. Ze hollen als dol in de zijstraten, vertrappen een vrouw, die valt, als zinlooze beesten in hun laffe vrees om zich te redden. Dan komt er gelach. Er is geen helm te zien. En ze hernemen hun plaatsen, dringen zich in weer, in de gloeiende lawine. Het hinkende wijf schreeuwt. Ze hebben haar rok afgetrapt en ze vloekt tegen de omstanders. Verder sukkelen ze, kwaad om hun angst. Moe zijn ze van 't stooten en 't duwen. Machinaal worden ze voortgesjouwd als een kudde. Toch bromt de schooier tevreden... ‘Goddoome wat 'n mense!’...

En voort gaat het schoenengeschuifel. Over het Koningsplein plonst de klit in den Heiligeweg. Op den hoek, opgedrongen tegen een winkel staat een juffer, dik, rood. Ze houdt in haar arm een hazewindhond. 't Beest bibbert in zijn mooie kleed. En 't volk giegelt. Men knijpt 't dier in de staart. Jankend kruipt 't aan tegen de vrouw. En stemmen gieren, lachen, brullen.... Zoo'n fijn beest!.... Zoo'n luie ‘opvreter!’....

Onrustig wordt de massa. Zij kunnen niet langer zwijgen. Ze zijn moe, doodmoe. Hier en daar zingt men weer.

Op den Dam kijken ze schuw naar 't paleis, naar de schildwachten. En ze klotsen achter elkander. Dan op eens galmen ze allen. Een stemmengebulder stijgt op, een ontspanning der borsten. De heele stoet zingt, hard, luid. En ze stappen lekker op de maat.

De schooier glundert van lol. En schor schreeuwt hij mee en rauw gillen de wijven.... ‘Doe open de stembus.... 't Volk staat er voor’....

En de menschenkrioeling verdwijnt in den Nieuwendijk.

V.

Getemperd scheen 't licht door de in lood gezette ruitjes, boven den divan. Rustig zat ze te haken, een rooden doek om 't lichaam. Aardig kwam 't kopje uit door den rosachtigen gloed. Roze waren de voeten in de kleine muiltjes. Eentonig tikte de klok. De kachel stond gloeiend. Zacht rees ze op, wroette in de kleeren op den stoel en nam twee appelen. Smakelijk smakte ze.

‘Kom nou.... 't Kwartier is om’, zei hij korzelig.

‘Nee.... 'k ben nog zoo moe’....

‘Zanik niet!’....

Hij stampte ongeduldig met den voet op den grond, niet tevreden over zijn werk, boos om de vadzigheid van 't model.

Met een pruilend gezichtje schopte ze weg de muiltjes, liet den rooden doek vallen. Toen met den appel in de hand stapte ze vlug op het draaibare voetstuk.

Fluweelig gleed 't licht over 't blanke, donzige, jonge vleesch, scherp teekenend de omtrekken tegen den donkeren achtergrond. Licht golfden de borsten met blauwige aeren. 't Lijf was één maagdelijke reinheid, harmonieuse vrouwelijke vormen, frisch. En de huid glansde mat, vol warm leven.

‘Hou je been meer naar achter.... meer nog.... Jezus, wat sta je te wiebelen!’....

Smerend met grijzige klei, bewerkte hij vlug de heup en dij. Op een piédestal stond 't beeldje. Fortuna op één voet gedragen door een gevleugeld rad. Uit een hoorn stroomde vocht neder op Kabouters, die worstelend om iets op te vangen, verpletterd werden door de rolling van 't rad.

Grimmig was hij aan 't werk, bestreek met z'n duim, lichtte heele brokken uit met d'ijzeren pen. De klok tikte eentonig. Stiekem, als hij niet keek, nam ze groote happen uit den appel, hield dan den gevulden mond stil, om haastig te kauwen als hij doorboetseerde. Maar hij zag 't.

‘Leg neer nou je appel, versta je.’....

‘.... 'k Heb zoo'n honger’, lachte ze. En hij moest 't ook, zoo mal als ze deed.

Zwijgend ging hij door, vormde 't gelaat, dat ruw en streeperig nog was.

Zij stond nu stil, vol verveling, warm door de gloeiing van 't vuur. Kleine schaduwen speelden in de rondingen van 't jonge lichaam. Zacht plooide 't sappige vleesch als een verrukkelijk levend marmer. De arm was gekromd om 't hoofd. En 't licht schuilde weg, in 't dons van de huid, in de gracieuse lijnen, de gladde welvingen van 't jong-krachtige lijf, overgoot 't meisje met een weelderige plonzing van glanzende mooiheid. Neer hing 't haar in zijden tressen langs den mat-naakten schouder, over 't vleezig gedeelte van den arm. Droomende staarde ze heen voor zich naar de looden ruitjes, waar spiegellichtjes dansten van 't zonlicht buiten. De klok tikte. De kachel gloeide. Met een rekking der kaak gaapte ze diep, luid. Ze verveelde zich vreeselijk.

Toen opeens schaterlachte ze, om niets, een zenuwopwelling. En de tranen liepen over haar wangen.... pret.... pret.... pret.

Ongeduldig keek hij haar aan. Ze bedwong zich.

't Fortunakopje kreeg uitdrukking. Snoezig de oortjes. Onschuldig de trek om den mond, als een onbewust lachje van weldoen.

‘Sta nu weer goed.... op je teenen.... je armen omhoog.... Slaap toch niet!’....

Onbewegelijk hield ze zich nu, met een kramp in de kuiten, die trillend haar beenen bewoog. Ze telde de slagen der klok. Tik! Tak.... Tik.... Tak.... Een, twee, drie.... Maar ze schrikte op. Ze kreeg er slaap van. En ze keek weer door de ruiten. Een stuk muur met een wuiving van groen. Grappig dat suizend geritsel der blaren, dat zwoegende schokken der takken. En een musch wipte mee in 't groen en pikte met 't bekje in de veeren van de kleine borst, koket.

‘Klaar voor vandaag’, zei hij nu.

Vroolijk snappend sprong ze omlaag, schoot achter 't scherm, kleedde zich aan.

Onrustig zat hij op zijn stoel, wrevelig, treurig, om zijn kunst. Hij had willen weenen van onmacht, woedend, weerbarstig. Driftig woelden zijn vingers door zijn haren. En plotseling nam hij het kleibeeld woest in de handen, perste 't saam tot een onooglijke klomp.

't Model was gereed. Lachend stond ze voor hem in haar katoenen pakje. En hij tastte in zijn beurs, betaalde. De deur van 't atelier viel dicht met een bons. Hij bleef zitten.

VI.

Uit 't danshuis, boven een tjingeltjangel in de Nes, kwam ze waggelend. Half een. Schetterend klonk de muziek boven. Gekleurde lantaarns wierpen schel licht in de straat. Overal joelende drukte, schreeuwende portiers, uitgelaten plattelandsmenschen, zingende jongens, toeterende galmen.

Ze bleef staan, half suf, voor een uitstalling van portretten, keek naar 't groote aanplakbiljet en ging verder. Een troep hossende, dronken studenten rolde arm in arm tegen haar aan. Boos sloeg ze er een, den hoed over de keien. Een agent kwam er bij. En ze liep weer door, vloekend.

Links ging ze, de Pieter-Jacobstraat in, trad een klare-club binnen. Bij een verveloos tafeltje smakte ze neer.

....‘Geef mijn 'n klare....

Klein was de ruimte. Een behangsel van moesige vakken. Een raam met groene gordijnen. Een heel groote tafel met zeildoek bespijkerd. Een schoorsteen en spiegel. Een verschoten, vieze lambrizeering. Een buffet, vaal, groezelig.

Er waren meer menschen. Een lag er dronken, 'n hoop kleeren en vleesch, de vingers een klit vieze worsten met stompjes van nagels. Een was 'n veeboer, een breed, ruw gezicht, met stroohoed en stok, bonkig. Een was 'n meid met gebloemd jacquet, zwarten rok, een blauw lint in 't haar, valsche paarlen om den nek, blauwe bellen in de ooren. Dik was ze, de meid, rood en lodderig. Een was 'n verloopen wezen met gegroefd, bleek gelaat, een bestaan van honger, een kwartjesvinders-gezicht. Een was 'n koopman, 'n jood, met sluwe, geslepen oogjes, een bruin bakkes. En er waren er nog meer, drinkend, rookend. En er was ook een schele, die jankende tonen aan 'n harmonica ontlokte, met een maatbeweging van het hoofd en 'n getrap van 't been en een sentimenteel gluren.

De vrouw zat stom voor haar glas. 't Was al leeg. Ze nam er nog een. Naast haar dampte de veeboer, stinktabak. En ze luisterde zwijgend, met rood-kleine oogjes naar 't sleurend gebrom der muziek.

‘Bè-je alleen, Mie?’, schreeuwde de meid met de paarlen en de blauwe bellen.

‘Hij 's vort’....

‘Nou, zel je blij zijn!’....

‘'k Ben d'r beroerd van!’....

De meid kwam aan 't tafeltje zitten.

‘Is-ie van morgen gegaan?’....

‘Om zes uur’....

‘Bè-je ook vroeg uit je nest gemotte’....

‘Jeesus, ja.,’

‘Mot je nou blerre.... Bè-je nou dol!.... As je 't met 'n koloniaal houdt, weet je dat ze dauw motte trappe.... Je hep toch lol gehad van z'n cente’....

‘Of we!’....

‘Nou besoer.... ik mot weg’....

‘Besoer’....

En ze nam nog een klare. Slaperig zakte 't hoofd in de handen en doezelig telde ze de natte kringen van glazen op 't blad van de tafel. Ze dacht aan niets; een doffe moeheid, een loome gedruktheid, een draaierige drankbevangenheid. De harmonica trompette en snaterde, langgerekte geluiden.

En ze nam nog een klare, nóg een, tot ze vol drank, een inerte massa, voorover gleed.

VII.

Met suizend geweld plaste de regen. De grond der werf was een moeras van zwart-slijkerig vocht. Een mooi gebouwtje van deftige weelde stond er, met kleurrijke draperieën en slap neerbengelende vlaggen, alles druipend. De logge romp van 't pas gebouwde schip, rustte zwaar als een kolos op de neerglijdende balken en regelmatig rijende binten. Boven op 't dek stonden mannen in blauwe kielen, doornat van vocht. 't Mooie gebouw, de tribune, was bezaaid met glibberig doorlekte parapluies, waaronder menschen. Goten klaterden met vette stralen. Op de werf was 't één leven. In schitterende uniformen liepen ze dampend van water, de officieren. Geschaard langs het baldakijn, aan weerszijden, lummelden de mariniers in groot tenue, de geweren met vettige waterbolletjes aan hun voeten. Lamme houdingen. Landerige gezichten. Jassen doorweekt, dof van ingezogen vocht. Schoenen verzinkend in modderige plassen. En 't regende. Spattend schoten de stralen met vinnig

geweld tegen 't plooiende rood van 't baldakijn, een water gebraak uit het zwart-grauw der wolken.

Hij stond in 't tweede gelid van de mariniers, de handen verkleumd om den loop van 't geweer. Langs de schako siepelde 't met kleine stroompjes in z'n nek. Nijdig wreef hij met 't groote hoofd tegen den halskraag, kauwde op de tabakspruim. Onverschillig dwaalden de domme, grijze oogen, van de lekkende, vergulde franjes der draperie naar de ruggen en roode ooren der kameraden, naar den zenuwachtig heen-en-weer loopenden luitenant. 't Regende nu woester, een wolkbreuk. 't Water kletste, klotste, barstte neer op de militairen, een geweldig, overstelpend stortbad. Op de tribune hadden de menschen pret onder de beschermende parapluies. De Koninklijke Standaard op 't paviljoen hing als een uitgewrongen vaatdoek. De marinier liet zich cynisch bedruipen. Zijn hemd plakte warm-nat aan zijn lichaam. Hij gromde om 't gepoets, 't gewrijf van de uitrusting, dat hem wachtte. Hij had nu wel trek in een borrel.... Of de Koningin zou komen; hij gaf er niet zóoveel om. Hij stond nu al anderhalf uur in 't hondenweer het baldakijn aan te gapen, waardoor zij zou gaan. De heele wereld kon hem niks schelen. 't Was een belabberde boel. Je stond hier als een beest, beroerd nat, bibberend van kou in je lamme uniform en als 't afgeloopen was kon je weer opkassen, je geweer schoonmaken, je rommel opbergen.

Sarrend bleef 't regenen, iets minder sterk. Een dreinend gedruil, een plasgekrioel van druppels, een morsig watergespet.

En plotseling weergalmde de lucht buiten, van een juichend gedonder, van een menschengebulk.

‘Près-en-teeeert.... 't geweer!’ Een kort handengeklap om de kolven, een staren van koppen in dezelfde richting, een invallen van de regimentsmuziek. De Koningin verschijnt.

Strak houdt de marinier het geweer voor zich uit. Norsch, onverschillig beweegt hij de tabakspruim in den grooten mond.

September '92.

[Bericht]

Het onderstaande plaatsen wij met genoegen als blijk van den goeden, begrijpenden geest, die heerscht onder Luctor's personeel.
Red.

Hoog Geachte Heer Kloos,

Mag ik U - naar aanleiding van de gebeurtenis dat 'Luctor et Emergo' binnenkort vijf-en-twintig jaren drukker van 'De Nieuwe Gids' is - lastig vallen? Voor alles mijn excuus dat ik mijzelf in hetgeen hieronder volgt moet noemen, maar in de gegeven omstandigheden is dit onvermijdelijk.

Welnu dan:

Toen ik drie-en-twintig jaren geleden op 'Luctor' kwam als aankomend-letterzetter, was een van de eerste werken, die ik moest helpen gereed maken 'De Nieuwe Gids'. Doordat ik uit den aard mijner opvoeding in de anarchistische beweging was gekomen en ik daarin nogal een actieve rol vervulde, moest ik veel schrijven voor de sociaal-anarchistische bladen (ik was o.a. medewerker aan het blad van Domela Nieuwenhuis). Schrijven zat - al was het niet gecultiveerd - mij misschien wel een beetje in het 'bloed'. Het was dus van-zelf-sprekend dat ik 'De Nieuwe Gids' met veel interesse zette. Het was niet een o p n e m e n e n r a n g s c h i k k e n van letters in de zethaak, zooals maar al te veel geschiedt, neen: ik zette de 'Nieuwe Gids'- copy ook met mijn hersens en veelal las ik ook nog eens de accoord-proeven met een graagte, omdat ik wist dan veel te kunnen leeren. En.... het kostte geen cent, wat een voornaam punt was. Op twaalfjarigen leeftijd was ik van de Lagere School gegaan en moest mij verder maar geheel zelf vormen. 'De Nieuwe Gids' gaf mij school. Ik vroeg mij af wààrom bepaalde schrijvers een van andere afwijkende wijze van schrijven hadden en dan trachtte ik door te dringen in de psyche van hen. Maar als i k dan schreef, ja, dan voelde ik dat ik nog veel te leeren had. Later toen ik de revolutionaire beweging had verlaten, ben ik

mij geheel-en-al gaan omvormen. En van letter-zetter was ik inmiddels corrector geworden....

Wanneer ik mij er rekenschap van geef: dat er in mijn leven een stijgende lijn naar Hooger Leven en hooger werk is gekomen, dan moet ik met een dankbaar gevoel denken aan ‘De Nieuwe Gids’. En daarom - Hoog Geachte Heer Kloos - dacht ik dat ik U misschien bijgaand stukje mocht aanbieden, dat naar ik hoop geschikt is voor opneming in het Jubileum-Nummer. Is dit zoo, - dan kunt U de resultaten zien van de uitwerking die het z e t t e n van ‘De Nieuwe Gids’ op mij heeft gehad. Mocht het niet bruikbaar wezen, dan zal ik er een aanwijzing in vinden dat ik nog niet zoover ben als ik dacht. En dat ik mijn Moeder herdacht.... bracht zij mij niet in het letterzetters-vak....?

Hoogachtend,

Uw Dw.,

JOHNNIE HARINCK.

's-Gravenhage, 25 Augustus 1930.

Zijn groote avond

Aan Moeder....

Zijn aandacht was gespannen. Hij zou, voor het eerst, thuis een aanzitting hebben. Wel had hij sedert lang geregeld spiritistische samenkomsten bijgewoond, en had hij ook veel over het contact met de geesten-wereld gelezen, doch nu zou hij in eigen omgeving een seance hebben.

Op een vel briefkaart-karton had hij met een grove pen en oostindische inkt het alphabet geteekend: viermaal zes letters op een rijtje en twee in het midden eronder, - en dááronder een rijtje cijfers van één tot nul. En dan nog aan weerszijden van het alphabet de woorden ‘Ja’ en ‘Neen’.... In een speelgoed-

winkel had hij een hoepeltje gekocht; drie stuivers kostte het slechts, doch het was ook maar om een klein licht ding te doen geweest. Hier tusschenin had hij een kruis bevestigd door twee smalle latjes over elkaar te leggen, en in het midden hiervan een gaatje geboord en in dit gaatje een stokje gesteken.... Dit waren de eenige attributen, die hij dacht noodig te hebben voor de communicatie met gene zijde. Want, het hoepeltje zouden de aanzittenden op de vingers nemen en àls er dan een intelligentie - zooals de spiritisten een geest noemen - aanwezig was en de kracht voldoende, dan zou deze het stokje, dat in het kruis van het hoepeltje bevestigd was, telkens op een letter van het alphabet, dat op de tafel was uitgelegd, brengen en de aldus aangetikte letters zouden woorden, en de woorden zouden zinnen worden....

De vraag die hem sedert lang niet meer had losgelaten beheerschte thans zijn gansche doen-en-laten: Zou zijn moeder, die twintig jaren geleden was overgegaan, aan het kruis komen?.... Een zeer begaafd medium had hem eens gezegd: dat zij veel om hem heen was en ook in eenige séances bij een vriend thuis was hem dit door een vriendelijke intelligentie middels het kruis bevestigd; - en hij had dan ook verschillende malen een ‘krak’ tegen een schilderij gehoord; en ook wel eens vlak voor hem op zijn schrijfbureau, dewelken zeker teekens van gene zijde moeten zijn geweest; - en dan was er een rilling door hem heengegaan en was hij gaan klapper-tanden.... doch het was hem toch niet voldoende geweest om de aanwezigheid van zijn moeder te kunnen vastleggen....

Totdat dan nu de avond was gekomen, waarop het zou kùnnen gebeuren.

* * *

Zij zaten met hun drieën om de tafel met het hoepeltje op de toppen der vingers: hij en zijn vrouw en een gast.... de lamp verspreidde gedekt licht en wierookstokjes walmden.... Zij zaten vijf minuten.... ‘Het zou wel niet lukken zoo'n eersten avond’, dacht hij.... Tien minuten waren het reeds geworden.... Zouden de intelligenties - als zij aanwezig waren - hen wel begrijpen? Daarom vroeg hij of er een intelligentie aan-

wezig was en of deze dan zoo vriendelijk wilde zijn zich op het letterbond bekend te maken.... Na nog weer tien minuten te hebben gewacht herhaalde hij dezelfde vraag. Even leek het - een oogenblik later - of het kruis zou worden opgenomen; - er gebeurde echter niets....

Moe van het zitten met de armen voor zich uit gebogen besloten zij even te rusten en gingen toen wat praten over hun bevindingen van andere seances en over het primitieve van letterbond en kruis, in de hoop dat aan gene zijde zou worden begrepen wat men had te doen om zich kenbaar te maken.... Toen namen zij het kruis weer op.... zij spraken niet.... keken elkaar aan.... wachtten.... vijf minuten.... het werd zoo rustig om hem heen.... zes, zeven.... tien minuten: daar ging het kruis in beweging.... het kwam.... bij God het was er gekomen:

M-O-E-D-E-R

en ook haar naam:

J-E-N-N-I-E.

Hij schreide en ook over de wangen van zijn vrouw rolden tranen.... de gast keek toe en lachte, blij dat hun aanzitting succes had.

- Moeder, wat heerlijk dat wij U hebben teruggevonden.... En hoe maakt U het....? En bent U gelukkig....? En hoe is het bij U.... En hebt U niet een boodschap?....

Zij vroegen het door elkaar, en na elk antwoord wilden zij iets anders weten....

Het kruis was gaandeweg trager gegaan. ‘Dag’ kwam er op het letterbord. Zij begrepen dat er geëindigd moest worden en namen afscheid en vroegen - als het mocht - of hun moeder dan nog eens terug kwam. Dat beloofde zij. En zij heeft woord gehouden, want zij is er altijd....

JOHNNIE HARINCK.

Bij het portret van Willem Kloos

voor Anton van Welie.....

Anton van Welie heeft in de uren, dat hij Kloos' beeltenis schiep, wel de aller-gelukkigste, de aller-doorschóúwendste en meest-voldragene momenten van zijn wijd-omvademend kunstenaarschap beleefd. In deze, van schroom bevangen, schilderij, die stilaarzelend is van lijn, van licht en schaduw, sidder-zweeft heel dat onnoembare, in-woord-onuitdrukbare, dat het opperste kenmerk is van 's dichters schier onaardsche diep-innerlijke persoonlijkheid, waarvan - voor hem, die met zijn ziel te luisteren weet - heel zijn oeuvre doordrenkt is.

't Zou dwaasheid zijn - een ijdel optornen tegen goddelijke onmacht, die in wezen onaantastbaar en onvermurwbaar is - om het feilloos-begrepene, het hóógst-zuivere van Van Welie's visie in analyseerende zinnen en woordverbindingen, als een mathematische waarheid, te willen aantoonen. Men kan wijzen op bijzondere schoonheid-van-ontroerende-aanschouwing. Details, onmisbare deelen van het aangrijpend geheel, déélen - alléén-onbestaanbaar - die eerst in onderlingen samenhang de tot-zwijgen-dwingende schepping vormen. En deze samenhang, dat wonder-juist proportioneel bijéénbrengen, is de eenige eeuwig-onnawijsbare vervluchtigende veraanschouwelijking van 's schilders eenzaam-individueele zielebeweging.

De mensch, die de beangstigende schoonheid van Strauss' ‘Heldenleben’, van Israëls' peintures en van Kloos' ‘Ik ben een God.....’ doceerend zal ontleden, blijft ongeboren. Schoonheid staat hóóg en triomfeerend-onbereikbaar boven ieder menschelijk beredeneer-vermogen, boven iedere vaardigheid-van-betoog. Zoo min als de hoogst-dragende vuurpijl ooit gerucht zal kunnen brengen in het eenzaam-geweldige hemeldak, zoo min is het doordáchtste woord

in staat het machtig-ongerepte der schoonheid te schenden.

De mensch onderzoekt gráág. Hij is als het kind, dat zijn liefste pop in stukken breekt om te zien hoe zij van binnen er uit ziet, en - wanneer de verminkingen over den grond verspreid liggen - tot bezinning en inzicht komt. De mensch wil ontleden en het onbegrijpbare begrijpen, totdat weerzin hem bevangt voor de baldadig-losgereten brokken en hij zijn machteloosheid belijdt.

Men moge diep-stille vreugden ondergaan bij de bewustwording hoe ieder detail van Anton van Welie's ontroerend schilderstuk de uitdrukking is eener met-aandoening-omhangen aanschouwing .....Men bepeinst het wonder van dien in-doodelijke-moeheid gesloten mond, waaronder de ingezonken kin zich plooit in droeftrotsche lijnen: eene divine geringschatting van 's werelds kleine en banale verschijningen;..... men ziet de snor, die in daadloos mededoogen buigt;..... men huivert voor die oogen, die niet staren naar de dingen der aarde, maar in het geheimenis van de eigen ziel en men herademt in de vrijheid van het wijde open voorhoofd, waarboven het zware haar als een verstarde en geluidlooze golfslag.....

Maar het glanzendste schoonheidswonder heb ik niet kunnen vatten binnen den greep van een verklarend woord. De zucht naar weten heb ik voorgoed verborgen onder een stil-blijden lach - een gulden zon, wègschijnend wat duister gewroet - en dankend het hoofd gebogen voor schoonheid, die genade is.

HANS P. VAN DEN AARDWEG.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DXLVII.

Velen, die me in mijn jeugd hoog-geestlijk leken, zijn verloren,
't Zij hooploos-stervend vielen neêr ze, 't zij nog kruipen voort
Half-weetloos, geestloos ze over de Aarde. Ach, ijdlijk schreeuwden moord
En brand dom-boosjes ze in 't Publiek, wen voor een poos te hooren

Niet kregen geestelijke stormen ze uit mijn steeds sonore
Keel, waar mijn Zielestroom in mondt, zooals door plotse Poort
In hooge dijken woedt de zee. Mijn kalmte vraagt: wat spoort,
Van binnen, me aan met kracht, om nu niet langer meer te smoren

't Geen reeds van kindsbeen stuwt me, ja wat 'k duidlijk reeds gehoord
Heb, toen 'k liep, knaapje, op verre wegen buiten, eenzaam, Toren
Na Toren van een Dorp ziend traag verdwijnen. Och, diep boren

Reeds toen ik wilde in 't Zelf en 't Al. Zwaar-peinzend schreed 'k ook door
Beweeg der straten, voelend vreemd mij: diepin ruischten Koren.
Luistrend ik liep door 't weten weelger Binnenkracht geschoord.

DXLVIII.

Ben 'k goed en sterk? Als kind reeds was 'k breed-mijmrend. Want een dreigend
Raadsel leek me elk, die mij genaakte, en dies, naar 't scheen, stil-koud
Bewoog 'k mij stijf maar vriendlijk. Mijn verst Zelf bepeinsde, in 't Woud,
't Donkre, aller Dingen, véél reeds. En nog hóór 'k steeds, vredig-zwijgend,

Mijn Ziel, die vliegt, als verre wind, door loofgewelven hijgend,
Zonder dat 'k, strakke, zelf beweeg. Steeds psychische Eenling, houd
'k Gemoedlijk me, elk ding ziende en proevend halfbewust, en stout
Staêg 't Raakste ophalend uit mijn diepe Klaarheid Och, zwaar-nijgend

Als boometoppen, hooge, op, neêr, zóó leef ik, werk ik; fout,
Onwaar of laf ontgleed nog nooit me iets, en dies schaars zich rijgend
Mijn stem is aan gesprek, dat vlot een mensch met andren houdt.

'k Voel in mijn Diepte 't Eigenst zwieren steeds: o, graag, ik woû 't
Vergeten in 't Al-Eéne, of 'k nooit verscheen hier, nederzijgend,
Doch 'k leef nog lang, diep-peilenid, schrijvend wat de Ziel mij bouwt.

DXLIX.

Steeds psychisch-strevend voel 'k jong-blij nog me en diep peil 'k wat meenden
Thans vreemd-bezweekne, oneeuwge Wreevlen. Menschlijk, wierd 'k toen boos.
Ja, zwaar aan 't zingen, vloekte ik om 't klein-zielig plagen voos
Van Halven, die komediäntig over Heelen steenden.

Stil-armpjes leefde kalmpjes-sober 'k, somber: 's avonds beende
'k Met lange schreên langs donkre grachten, voelend diep-in Hoos
Hartstochtlijk stijgen, zacht weer dalen, en dan hopeloos
Zocht 'k in mijn Ziel, hoe 'k overwinnen zou wie vlot ontleenden

Hun vaag geschrijf alleen aan wat ze eens lazen. Zielsstug weende
'k Nooit, schoon 'k mij voelde in wreede ellende. Doch ik wist: ik koos,
Door wil van 't Diepst-in Wezende, Geboorte en Dood. 'k Ben Doos,

Wijde, die vroom naar 't Eeuwige uitligt, en waar glij'n en gleên de
Mystieke onthullingen des Een'gen. Breed en vrij, nooit grootsch,
Zweef 'k, zwaluw, los van 't kwaken, 't lage, onnoozle eentoonger Eenden.

DL.

Als kind ging 'k schraal en bleek gelaten-stil door 't vreemde Leven,
Schaars-driftig, want bij 't eerste luidre woord, werd 'k ruw gezet
Tegen den wand, en sprak dan nóg 'k, twee-hoog gestuurd, waar 't bed
Stond, en 'k dan zwanen op 't gordijn zag om een bootsman zweven,

Diep-rood op lichten grond. Dáár stond 'k verlegen dan te beven
Een oogwenk: zitten mócht niet. Dus voorzichtig telde ik met
Aandacht de vele golfjes op 't patroon. En zacht van tred
Schoof ik dan voort naar 't raam, niet weenend, schoon 'k op-eens te sneven

Vaag wenschte met mijn lijfje en sterke kinderziel, die geven
Zich graag aan alles wou, maar 't nog niet kon. Mijn's Leven's Wet
Reeds was, te zien, te denken en te werken. En zóó streven

Bleef 'k baatloos goeddoend, van uit diepste Diepte stil gedreven,
Zoodat 'k van zelf mij tot die taak hartstochtelijk heb gezet:
Zoozeer niet voor mijzelf: voor andren heb 'k gedaan, geschreven.

DLI.

'k Dacht, meer dan moest, nooit aan mijn leên, die diep-gezond, stil tierden,
Schoon, kind en knaap, 'k naar 't lijkt me, expres te schraaltjes werd gevoed.
Als jongen broos veel liep ik, las àl boeken, leerde goed
En hield steeds alles langer uit dan steviger-gespierden.

Uren schreed 'k eenzaam ver-weg buiten, ziende omhoog of kierde
Een blauwe strook van Diepte tusschen dwazer wolken spoed,
Die streên of ze alles overweldgen wilden, lijk ook doet
Een droevige gedachte in Ziel, die staeg geslagen mierde.

O, had 'k gekend mijn arme Moeder, die opeens zacht gierde
Bij 't sterven: ‘Wee, mijn kindren!’ maar zeeg neer dan, mooi van moed,
Dan waren saam wij blij geworden, doch de onwendbre vloed

Dees nooit verstanen Aanzijn's liet haar zinken. Zelf ik vierde
Stroef in mijzelf den weedom van een gansch verlaatne. Boet
'k Misschien, lijk zij, den Durf, dat diep-in goeden hier ooit wierden?

DLII.

'k Bleef steeds een psychisch wever, logisch door den Rede Spoel.
'k Peil, reeds van jongen, langs zoo fijner, 't Diep-in Zijnde. Glijdend
Gaan peinzende IJlten wijde Weet mij worden IJlings rijdend
Soms zingend, stijg 'k naar waar de Ziel, hoog-wetend, zit ten stoel.

O, durend, door al donkere aardejaren, blijft mijn Doel
Om, streng zich aan 't weerleggen van der Wanen Weemlen wijdend
En naarstig moedig vóór de Waarheid tegen Doffen strijdend.
Te schrijven uit de diepste Diepte, lievend gloeiend-koel.

'k Ried reeds, naief, als klare knaap. Kalm oudren vroeg 'k, maar breidend
Pedant zich om mij heen, haast elk banaal bleek, in 't gewoel
Dan wèg weer, met zijn hol verzeekren. Och, dies stil-aan mijdend

Die liên, bleef 'k werkend stoer. 'k Weet waar, wat 'k klaar doorgrond, diep voel.
Mijn eenge wensch is, om te weten, en zóó streef 'k, blij-lijdend,
Tot 'k laat, op 't Eind, verga, vaag lachend om Zijn's warrelboel.

DLIII.

Van alles af, te duren onpersoonlijk wijd en groot.
Onweetbaar en onwetend als klein Deel van 't weetloos-wijde,
Vrij van al smalle vreugde, van al diepst maar wijkend lijden
Dat in al geestjes uit God's Algeest onafwendbaar schoot

Beschermingsloos, door eigen Wezen sterk alleen, en snood
Of goed, al naar vooroudren waren, als Gedaante rijden
Meê met al wisselvalligheên in vredig-uitziend beiden
Dat stil vergaat wat kwam te voorschijn schreeuwend klein en bloot

Uit versten Grond van 't Maatloos-Eindiloos-Eéne. O, wie diep mijden
Van-zelf bleef elke zelfzucht, daar hij zuiver-lievend strijden
Bleef voor der Onbewuste Zijnsmacht Wil, schoon zwaar als lood

Hem soms elk doen leek door zijn breede Fijnheid.... wen me ontvlood,
Half vóórlaatste aêm zal 'k voelen zalig-hoog me in wijd verscheiden
Want zonder vrees ga 'k klein verdwijnen in Oneindgen Dood.

Ik zag... door Hélène Swarth.

I.
In avondwolken.

Toen zag ik, blank in avondrozerood,
Een ruiter, zeetlende op een donker beest,
Met zilvren speer het drijvend naar het feest,
Dat late zon den wolkenhemel bood.

En in dien held herkendë ik den Geest,
Die 't log weerstrevend aardelijf gebood
Hem vlug te dragen naar het Land-van-Dood,
Waar 't Beest voor deinst, waarvoor de Geest niet vreest.

En 'k zag hoe 't Beest, te zwaar voor hemelvlucht,
Door wind gezweept, in wolkendrift verzwond,
Die, honderdmuilig, 't ópslokte en verslond.

't Gewolkt loste óp in regen - Koel gerucht
Doorsuisde 't blij gelaafde korenveld.
Hoog rees de Ruiter, blank in blanke lucht.

II.
Rijzende uit een zonnebloem

Zondoorblonken, winddoorvlogen,
Zag 'k een zonnebloemenwoud -
Vóor mijn oogen opgetogen,
Rees een kindje uit stralengoud.

Wenkend, wijzend naar den hemel
- Boeddha uit de lotosbloem? -
Rees het kindje uit bladgewemel.
Neen! met heil'ger naam 'k het noem:

Christuskind! Hij wees naar boven,
Oogenblauw naar hemelblauw.
Liefdelach leek zoet beloven
Dat ik Daar hem wederschouw.

Sloot hij 't zwarte bloemhart open,
Wijl 'k hem éens herkennen moet.
Als in 't Land, waarop wij hopen.
'k Droome-bloemekindje ontmoet?

't Duurde één harteklop, maar beven
Blijft mijn ziel om 't droomgezicht -
Zegen wie u zag maar even!
In mijn donker glanze uw licht!

III.
Gesloten poort.

En voor mij rees een blinde muur, bloedrood.
In 't midden, streng gegrendeld, tergde een poort.
En 'k zag als één, die klopt waar thuis zij hoort,
Een vrouw in vlamrood slepend kleed - Wie sloot
Haar buiten? Was ze een boetlinge, onverhoord
Haar bede? - Een ziel, die Vagevuur ontvlood,
Voor hemelvreugd niet rein genoeg, wie Dood
Weer 't Leven leende, omdolend lijdensoord?

Van d'één naar d'andren poortevleugel liep
Ze ál banger, sneller, hief 't gelaat en riep -
'k Weet niet waarom haar angst ik medeleed
En diep in 't hart mij sloeg een vreemde schrik.
Was 't wijl zij klopte en géen haar opendeed?
Was 't wijl zij 't beeld leek van mijn eigen Ik?

Verzen door H.W. Sandberg.

Eenzaamheid.

Ik ben alleen,
Maar niet eenzaam,
Want de dingen
In het leven,
Die kunnen ontroeren,
De enkele dingen,
Die het hart grijpen
En het doen sidderen,
Gaan mij niet voorbij,
Ik ben alleen,
Maar niet eenzaam.

Ik ben alleen,
Maar niet eenzaam,
Ik heb mijn boeken,
Waarin het mooiste
Uit het leven
Verborgen ligt;
Dat, wat ik nooit ontmoet,
Omdat de wereld groot is
En mijn bestaan maar klein,
Maar dat ik ken,
Dat ik herken,
Wijl het verwant is
Aan mijn innigst Zijn,
Ik vind het in mijn boeken,
Ik ben alleen,
Maar niet eenzaam.

Ik ben alleen,
Maar niet eenzaam,
'k Heb mijn gedachten.
Waarvan er enkele
Dartel zijn en vroolijk,
Maar vele
Bitter en droef,
Zij vloeien langs mijn ziel
Gelijk lichtende tranen,
Enkele schitt'ren in mijn hart
Als fonkelende sterren,
Wat misschien wel
Hetzelfde is;
Ik graaf ze op,
Mijn gedachten,
En verstop ze weer,
Zooals een hond
Een been;
Zij zijn mij voedsel
En ook kleinoodieën,
Edelsteenen,
Die ik heb geslepen,
Opdat zij glanzen zullen
In hun diepste pracht,
Ik ben alleen,
Maar niet eenzaam.

Ik ben alleen,
Maar niet eenzaam,
Ik heb mijn vrienden
In het verre land,
Mijn vaderland;
De weinige vrienden,
Die aan mij denken,
Niet omdat zij
Een brief ontvingen,
Doch zoo maar,

Plotseling:
In den avond,
Overdag,
In de tram,
Op straat
Of voor het slapen gaan;
De weinige vrienden,
Die van mij houden,
Omdat zij van mij houden,
Om meer niet,
En die misschien wel
Verlangen zouden,
Mij terug te zien,
Ik ben alleen,
Maar niet eenzaam.

Ik ben alleen,
En ik ben eenzaam,
Al, wat ik noemde,
Is moeizaam door mijn
Wil om te leven
Bijeengeschraapt,
't Zou waarde hebben,
Had ik niets verloren,
Maar tegenover
Wat ik verloor,
Is het niets, niets, niets.

Févr. '30, Paris.

Soms denk ik:

Soms denk ik: nu zal ze komen,
Nu loopt ze door de stille straat,
Nu staat ze voor mijn huis....
De bel gaat over,
Ik houd mijn adem in,
Luister wanhopig.
Nu zal ze komen, nu zal ze komen
Suist het door mijn hoofd
En suist het door de stilte,
De angstwekkende stilte,
Die mijn hart leegpompt,
Als stonden er zóóvele atmosferen in de kamer.

En half bewustloos kan ik niets meer onderscheiden,
Ik hoor niets van wat beneden gebeurt,
Een donker-bruisend gonzen jaagt langs mijn slapen,
Duizelt door mijn ooren,
Ik luister, ik.... kan niets meer hooren.

Nu komt ze, denk ik,
Zij komt de trap op met haar kleine voetjes,
En de leuning pakt zij stevig beet met haar smalle hand,
Nu komt ze, denk ik,
Maar begrijp het niet.
Is dat dan mogelijk,
Dat zij voor mijn kamerdeur zal staan,
Zoo dadelijk even zal wachten, en dan zal kloppen,
Kloppen tegen mijn hart?
Is dat dan mogelijk,
Dat ik hier zal zitten
Aan mijn bureau
Onder het lamplicht,

En dat de deur opengaat,
Dat mijn hart opengaat,
En dat zìj daar dan zijn zal
En binnenkomt?
Is dat dan mogelijk?
Hoor, zij zegt mijn naam en ik de hare,
Ik spring op en vlieg haar in de armen.
Is dat dan mogelijk?
En zal mijn hart het kunnen dragen?
Zoo lang gebonden in het zware, donkre leed
En dan ineens: licht, vroolijk, v r i j !
Zal ik haar durven kussen en zij mij?
Natuurlijk, natuurlijk, als het zoover is,
Valt alles weg, wat twee menschen
Elkander nog doet vreezen.
Ik kus haar, druk haar tegen mij aan,
En streel 'r haar
Tot het wanord'lijk zit,
En bij het zien van dat wanord'lijk haar,
Zal ik den omvang van mijn geluk beseffen.
- - - - - - - - - - - - - - - -
Beneden blijft alles stil,
Geen trap, die kraakt,
Geen kleine voetjes
Gaan opwaarts,
Geen smalle hand
Pakt de leuning stevig vast,
Geen klop op de deur.
Alles blijft zwart,
In mijn kamer.... in de gang.... in de straat.... in mijn hart.

Verzen door W.A. van Ravestijn.

Aan Li-Tai-Pe.

In avond is een zilverreiger neergestreken
Met wonderlijke, kalme, breede vlucht,
Reeds is de stroom in donk're rust gezonken
Onder het zachtbleekgroen der stilgeworden lucht.

Het is alleen de groote, grijze vogel,
Die nog den zilverklaren avondspiegel breekt.
Het is alleen de wind, die voor den dag verloren
Met duizend, donk're stemmen in het bamboe spreekt.

De hemel heeft zoo wonderzachte tinten,
In parelmoeren schaduw ligt de stroom
En ergens stijgt een zilv'ren vogelroepen
Als een fontein van held'ren, teeren toon.

Als nu de jonken komen met den avond,
Zal weer de reiger stijgen in het zachte groen der lucht
En weer zal ik mij zeldzaam rustig voelen
Bij 't kalme van zijn donk're, breede vlucht.

Faunsbeeldje.

Midden in het groot gazon zal ik je zetten,
Dat je naar den wind kunt luisteren in het gras,
Dat je naar den wind kunt luisteren in de struiken,
Dat weer alles zoo zal zijn, zooals het was.

Als je lang, heel lang gestaan zult hebben,
Zal er mos gaan groeien op je pootjes, zachtgroen mos
En misschien zal nog een enkele witte anemoon gaan bloeien,
Door den wind gedragen uit het bosch.

Ja, misschien zal je wel heelemaal met mos begroeien,
Want je bent van zandsteen, die zoo zacht,
Door den regen altijd weeker nog gemaakt wordt,
Door den regen van haast elken nacht.

Als de hemel volgend jaar weer blond is
En het heele park ook zachtblond ligt
Zal er uit de struiken rond je grijze schaduw komen
En steeds dichter bij je kruipen, dicht, heel dicht.

Maar jij zelf, o kleine zoon van Dionysus,
Jij zult midden in de zon dan zijn
En omringd door grijze schaduw zal je glanzen als een godje,
Heel blond glanzen, heel blond lachen, heel blond zijn.

Tooneel-notitie. Door Joh. W. Broedelet.
De koninklijke inzet.

Shakespeare moet al heel jong zwaar verliefd zijn geweest op.... de liefde! Dan werd hij door zoete zotternije volst bevangen. Sterk bewijst dat wel zijn dol-joyeus, rap-dartel en vlinder-vleugelig jeugdwerk L i e f d e 's L i e f e n L e e d . Dit is van 'n charme en 'n onnavolgbare onbevangenheid, dat ge weer 'n piep-jonge jeuking krijgt in 't bloed, zelfs al willen de botten zoo erg niet meer mee! Dat fladdert en springt en duikelt en tiereliert als 'n heele wei lustige zomer-dieren en ge denkt: wat is 't leven toch één vreugde-schal!

Doch ziet, onder al deze blijheid steekt toch al voor 'n goede vier duit puike ernst! Zóó jeugdig en uitgelaten kan 'n dichter niet zijn, of er schuilt reeds 'n zacht peinzende Hamlet of 'n droefdroomerige Romeo in hem! En uit alles, zelfs uit de schijnbaar luchtigste fanfaronnade, put hij 'n les. Ook L i e f d e 's L i e f e n L e e d geeft die. En hoe! Zóó indringend, al doet ze overigens niet te zwaar op de hand aan, dat ze uit ondervinding geboren lijkt.

Ja, Shakespeare is zèlf op 'n onbezonnen dag die wijs-dwaze Koning van Navarre geweest, die drie lange jaren de liefde wilde afzweren ten bate van de wetenschap! IJdele poging voor 'n onstuimig kloppend hart en gemakkelijk bruisende zinnen! Hoe kwam de jonge dichter tot dat roekelooze besluit? Had hij de variabiliteit van de wereldsche amoureusheden leeren kennen en derzelver ontnuchteringen, desillusies en verdere minder opwekkende aanhangsels? Wilde hij zich 'n tijd - de bewuste drie jaren bijvoorbeeld! - uitsluitend wijden aan z'n muze, die ten slotte de eenige trouwe was, op wie hij immer staat kon maken? Weg dus, vrouwen-bekoring! Ik draai alle t e

verleidelijke, levende schoonheid zeer ostentatief den rug toe en geef mij louter over aan mijne hooge gepeinzen!

Maar dat viel niet mee. Want wat hem, in 'n overmoedig oogenblik, dwaasheid had geleken, bleek al spoedig van de diepste kern der dingen doortrokken te zijn en lang niet, wat je noemt, voor de poes te wezen. Het zotte wàs zoo mal nog niet of liever, in wijsheid, naar hem met den dag duidelijker werd, stak 'n zotternije, waarbij die andere niet haalde en snoof je niet nu en dan het verfrisschende kruid der liefde, zoo werd je van 'n sufferigheid, dat de hersens er dwaaslijk van indommelden. En wie weet, hoeveel Julia's of, meer aan den blonden kant, Desdemona's William in die dagen omstrengelde, toen hij zoo dom-verstandig wilde zijn! Niets weerhield hem daarvan, want z'n muze spoorde 'm daartoe eerder aan! Ze kon niet leven in 'n sfeer van vooropgezette wijsheid en bleek wel de liefde van 's werelds grootst tooneel-genie waardig te zijn: ze deed niet aan.... jaloezie! En wat als onbewuste bluf was aangedurfd, werd tot 'n verdiende straf. Drie jaar wees hij hooghartig als 'n Koning van Navarre de liefde af. Toen kwam 'n beminnelijke schoone, die hij zoo driest in den steek had gelaten en ze zeide met 'n stem, op welker klank hij later mogelijk zoo menig heerlijk sonnet schreef: ‘William, komt u over 'n jaar nog maar eens terug. Zóó lang zult ge boeten voor uw snood gedrag. Misschien dat i k dan wel weer wil!’ D e les van al deze in schoonen schijn belichte dartelheid is: jaag de natuur de deur uit, ze vliegt 't venster weer binnen, of korter: slechts in liefde bloeiende!

* * *

De pas herrezen Koninklijke Vereeniging ‘Het Nederlandsch Tooneel’ heeft gemeend, haar eerste nieuwe seizoen met deze geniale blijgeestigheid te moeten inzetten en zij heeft daarmede bewezen, wáárlijk Koninklijk te zijn. Want welk een voorstelling! Van 'n prachtig begrip, dat de avond 'n zeldzame openbaring werd! Hier dartelde, hoog op de teenen en dan weer rap kopje-duikelend, de lichtvoetigste muze, welke men zich denken kan! Van 'n brio en 'n fantasie als alles was en in 'n

tempo, dat de vonken er af vielen! 'n Meesterstukje van regie, waarvoor Saalborn 'n spontane ovatie verdiende.

De ernst bij al deze vroolijkheid was wel de Royaards-idee, welke er achter zat. Hier werd 't werk van den grooten tooneelleider voortgezet. Hier triomfeerde zijn stijl en bovendien zat er gròèi in! Saalborn bouwt verder, staat niet stil bij wat de leermeester bereikte. Royaards zette sterk den vorm vast. Zijn volgeling tracht dien te behouden, doch in wat lossere, meer vrijheid veroorlovende greep. Daardoor is alle verstarring verbannen. Kon Royaards deze verjeugdiging van zijn machtig oeuvre aanzien, hij zou goedkeurend knikken met 'n glimlach van verheugen.

* * *

Schoonst was zeker 't spel van Saalborn, die als de hoveling Biron van 'n rake rap-tongigheid was, dat hij lustig vuurwerk leek te spuwen. Z'n loflied op de liefde, waar 't toch ook dien Shakespeare maar om te doen was, was 'n meesterlijk stukje van zegging, dat niet alleen den schouwburgschen engelenbak in vuur zette, doch ook hoogere gevleugelden tot enthousiast wiek-geklap moet hebben aangespoord! Naast Saalborn trof 'n wonderlijk magnifique creatie van Van Praag als de dorpsonderwijzer Holofernes. Dit was van 'n natuur-geworden, goedmoedige pedanterie en schoolschheid, dat 't, in al z'n kluchtigheid, mènschelijk bleef. Zelden werden er zulke verdiende tranen als om deze pracht-figuur gelachen! Met blijdschap werd mevrouw Royaards weer op 't tooneel begroet. Haar spel verheugde, waar zij 't, docht me, nog meer dan vroeger in eenvoud zocht en.... vònd! Natuurlijk was Tourniaire als de boer Dikkop weer de dwaasheid in persoon of, volgens de leer van L i e f d e 's L i e f e n L e e d , misschien juist de wijste van al de lach- en jokkernij-wekkende, zachte stommelingen, die Shakespeare één avond lang, met verliefderigheid overgoten, de planken opjoeg? Na zooveel diepzinnige zotternij waag ik 't niet, er secuur m i j n weetje van te hebben!

Leven door Eva Raedt de Canter.

De zon plenst in het keukentje en maakt de dingen blij. Een vredige Zaterdagnamiddagstemming schept zij er en de druk van den dag, - het nerveuze achter het werk aanhollen, juist voor alles iets te laat - valt van je af. Het is, alsof je nu wel even om je heen durft kijken, ook al moest het vloertje eigenlijk gewreven en het koper eens gepoetst. Maar je handen zijn moe en trillen als opgejaagde dieren, die vlug en lang liepen. De aardappels liggen roomig te zwemmen in het witte tijltje, het water vonkt en het tijltje glanst. Je bent toch nog gereed gekomen met alles, al is de werkrooster ook overbelast met Liselotte's darmcatarrh. Maar dat is ook weer beterend en in het kamertje naastaan tateren de kinderstemmen. Je voelt even je angst weer opspringen, als je denkt, dat je direct de beide kinderen alleen moet laten, om het vaccinatiebewijs te halen voor Liselotte. Kleine Beppie zal kindermeisje en huisbewaarster zijn. Ze is twaalf jaar en ziet eruit alsof ze negen is, met een schuw, geel gezichtje en oogen, die altijd bang kijken. Ze is eigenlijk te klein om op te passen, maar je hoopt dat ze de wijsheid hebben zal, die bij haar leeftijd past, al heeft ze niet de maat. En ze heeft zes kleine broertjes en zusjes, waarop te passen haar taak gewoonlijk is. Je haast, om nòg vlugger terug te zijn.

Maar in de tram zie je, dat het kwart voor tweeën is en je zeker al te laat bent.

'....zorgen precies twee uur aanwezig te zijn. Anders worden ze niet meer geholpen.' Toe, vooruit, vlug dan toch. Wat zou ik

dàn moeten doen? Dat Broer nu ook moest komen en je, gejaagd, koffiezetten en brood snijden moest voor hem. Daar hadt je niet op gerekend. Op Jan, die je een bewijsje gaf dat de pokken waren opgekomen, ook wel niet. Maar dat was maar een kort oponthoud. Ook van het meisje van Liselotte's school, dat kwam informeeren. Maar Broer.... Je vindt het gewoonlijk wel fijn, dat hij weer komt, na jarenlang weggebleven te zijn. Alleen.... dat hij zoo zeuren kan.... Familie zeurt altijd. Ze beschouwen het als hun aangeboren recht, je om te kneden, en te bedisselen over je. Tevreden zijn ze nooit, al doe je nog zooveel concessies.

'....en dat je niet terugschrijft, is niet aardig.'

'Nee.'

'Zul je nu schrijven?'

Ja, je zult schrijven.

'Gauw?' Je zult gauw schrijven.

'Ze maakt zich ongerust, dat de brief niet in goede aarde gevallen is. Het duurt zoo lang eer je antwoordt. Daar wordt ze zenuwachtig van.'

Ze heeft mij acht jaar laten wachten. Als ik eens zenuwachtig geworden was....

Je zuster.... en je kent haar niet.

Je broer.... hij is je vreemd.

Eén moeder baarde ons, één vader verwekte ons, naar alle waarschijnlijkheid. Vader was gestreeld door de pientere vitaliteit van zijn dochter en trotsch op het feit, dat Broer een jongen was. Anna Jacoba werd geboren na zijn dood. Het smart niet meer.

Moeder maakte voor hem als voor jou, kleine kleeren, breide broekjes en mutsjes. Met vaardige, moederlijke handen. Maakte met een glimlach van verwachting de rose, ouderwetsch hooge wieg in orde; droeg en baarde je in smarten, die haar bijna het leven namen, toen ze het jullie gaf.

Het is niet eens verwant meer; alleen een medelijden van mensch tot mensch is er in je hart. Dat doet op zichzelf weer pijn. Dat je niet danken kunt, voor het leven. Dat je je moeder niet meer toehoort, haar niet meer liefhebben kunt.

Je kind werd geboren en je was teleurgesteld omdat je liever een jongen had. Waarom?

'....is het erg klein, Jan? Het voelt, alsof het niet grooter is, dan een gummipop....'

'Een pond of zes, zes en een half, schat ik.'

'Waarom huilt hij zoo naar, als een poes die je op zijn poot trapt?'

'Dat doen ze, als ze geboren worden.'

'Is het vreeselijk leelijk? Menschenkinderen zijn gewoonlijk leelijker, dan welk jong dier ook.'

'....en je moet even stil zijn, Eva. Je windt je te veel op. Wacht maar.... als het bij je ligt....'

Jan beloofde je een hemel, die je, net als alle hemels, niet kreeg. Het lag bij je en je keek er bevreemd naar. Je was niet dik meer en hier lag de vrucht, die rijp geworden en afgevallen was. Je dacht 'wat lijkt hij op mijn schoonmoeder' en dat was niet prettig. Je zocht, met een wanhopig gevoel, naar je moederinstinct, dat schreeuwend had moeten opspringen in je, als een oerkracht, als een stortbeek en alle redelijkheid en verstandig gevoel had moeten neerslaan en wegspoelen. Je vondt niets. Alleen bevreemding. Bevreemding tegenover het kleine wezen, dat je zoo onbekend was; geslagenheid en vernedering tegenover het levensraadsel, dat je onderging zonder er deel aan te hebben. Er werd een nieuw leven uit je geboren en je wist niet. Je wist niet waarvan, je wist niet hoe. Eeuwen en eeuwen van raadsels sloegen je met schrik.

Moeders, jullie brengen ter wereld, en je weet niet. Er wordt met je gedaan, en je realizeert niet. Waarom, waarheen? Je leeft en je hebt aan het mysterie geen deel. Je sterft en je zult niet geweten hebben.

Zoo vreemd helder was je hoofd, terwijl je wakker lag en optobde met je gevoelens. De klare Octobernacht stond strak en wijd boven het huis en koud viel het licht de huizen in. Je voelde de ruimte onberoerd en ondoorgrond om de wereld gespannen. Je vocht tegen de vreemde walging en opstandigheid in je, den intensen afkeer om mee te doen aan iets, waarvan je, in de kern, nuchter bleef. Een rol te spelen, waarvan de essentie je ontging. Te leven en in weerzin jezelf te voelen afsterven, omdat je voorbijgegaan bent, als iets dat niet meetelde. Je hadt je hart willen vermorzelen, tusschen je vingers

in gruizels knijpen. Je hersenen waren omgewoeld en je gedachten hadden ieder een eigen kleur: rood, groen, geel. Het bloed bonsde tegen je slapen.... om het eruit te krabben. Je tong werd dik en zwaar en je keel was schraal. O, de zware druk van het mysterie, het eindelooze. Waarin je niets was, niets. En waarin je toch je leven en bewustzijn gekregen hadt.

Het joeg je temperatuur de hoogte in, de hevige, zoo nabije kwelling van het eeuwige raadsel en er was geen dokter die je helpen kon.

Liselotte sliep in de wieg en je hadt alléén medelijden voor haar; omdat ze een moeder had, die geen moederinstinct meekreeg....

Je herinnert je, - terwijl de tram te langzaam gaat en je hart bonst, alsof het vooruit vliegen wil - je moeder en je kindsheid in het groote oude huis. Niet te regeeren was je geweest, en de regelmatig terugkeerende dingen van alle dagen waren voor haar als voor jou, beproevingen, die uitdijden tot kwellingen. Met redenen moesten alle verboden omkleed, met overleg en afleiding alle regels nageleefd worden. Bedtijd was een onredelijke opvatting, die niet te omvatten was. De hartstochtelijke huilbuien om het ‘naar bed, naar bed’, dat je uit je droomspelletjes haalde, - droomen, die juist tot je kwamen als je gewasschen en in de hansop gestoken was - staken ook Broer aan, die anders volgzaam en vol lieve aanhaligheid, door jou werd opgezweept tot een fel verzet. Om geleidelijk dit verzet te verzwakken, had moeke den weg naar bed, kleine trommeltjes opgehangen. Overdag hadden we er geen erg in, want ze hingen hoog. Maar 's avonds, als Moeke jou en Jaan Broer naar bed droegen, konden we er net bij. ‘Naar bed, naar bed, de trappen op, naar bed’ zong Jaan. Eerst nog het schemerig zaaltje door met het lage, beschilderde plafond en de ingebouwde hoekkastjes met kleine, groene ruitjes. Dan de lange gang, met het aarzelend oliepitje, dat alles verdonkerde en verdiepte, leven gaf. In het eerste trommeltje zaten gomballen en onze hevigste protesttranen werden voorloopig gedroogd, door de gombal die we zelf mochten pakken. In het tweede trommeltje zaten ulevellen. Je vingerde veel te lang in de ulevellen, want als er veel witten waren,

wilde je een rose, als er veel rosen waren, wilde je een witte. De tranen waren vergeten en je was opeens je veiligheid bewust in moekes armen met een zoete ulevel tegen je verhemelte. Op de trap was maar één trommeltje, met katjesdrop. Dat was bijna een uitbundigheid. Dan de donkere zolder over. Je praatte over moekes schouder tegen Broer en al huiverde je zelf ervan, je móést den kleinen broekenman bang maken.

'Daar, in *dien* hoek, zit de draak met zeven koppen. Als hij vuurspuwt, ga je dood.'

'Nietes, hè Jaan?'

'Welles!'

'Nietes, hè Moeke?'

'Nee, kerel, nietwaar, hoor. En houd jij je mond nu eens, Eva.'

'Als ik nog een katje krijg.'

Dit voorstel werd zelfs niet in overweging genomen; de opmarsch naar bed kende geen terugtrekken.

Bij de deur van de kinderkamer hing het laatste trommeltje met groote, bruine kandijsuikerklonten. Moeke had al dikwijls overwogen er iets anders in te doen, want je kwijlde zoo van kandij. Groote, bruine kwijlvlekken op je kussen. Maar je sliep ook nergens zoo zoet van in. Er was geen plaats meer voor andere gedachten, als je een kandijklont had.

Je herinnert je.... Van lang geleden komt het naar je toe, in de tram naar het vaccinatie-bureau. Het heeft zijn eigen leven en zijn eigen geur. Het schrijnt even, omdat het zoo onherroepelijk is weggevallen in het tijdelooze verleden. Iets van jou, zoo tastbaar levend. Je moeders schouder, waar je overheen keek en haar zachte krullen, die je wangen kriebelden. Haar handen warm om je lijf en het deinen van haar borst, waarmee je met je eigen adem probeerde gelijk te blijven. Je herinnert....

Als die tram maar opschoot! O, je bent er bijna, nog een halte. Als ze me nu maar even helpen. Je denkt aan Beppie's schuwe, zachte oogen en aan Lisolette, vitaal, sterk, hevig. Als Beppie haar maar baas blijft. Je duwt je vrees weg, achter in je hersenen.... er is toch niets aan te doen.

‘U zoudt precies twee uur hier zijn’. Een koele, grijze stem, koele grijze oogen, een scherp gezicht.

‘Ja, dokter, maar....’

‘Ja “maar”. Die maren altijd, moedertje.’

‘Kindje is ziek, ik kon het niet alleen laten....’

Man, begrijp dan toch! Snap je niet, kun je niet komen in de nooden van anderen? Waarom springt er niet een vonkje liefde van mensch tot mensch, in plaats van dit harde, ambtelijke massagevoel.

De oude dokter thuis! Hij was groot en dik en als hij op den stoel bij je bed ging zitten, kraakte de stoel en kraakte de vloer. Alle twee je handen konden geborgen in één hand van hem en je was al veel beter, als hij bemoedigend zei: ‘Vertel het me maar eens.’ In de groote zakken van zijn vette jas, zaten kleurige suikerboontjes, die erin groeiden, zooals hij zei. Je hield niet zoo heel erg van suikerboontjes, maar de eigen gegroeide boonen van oome dokter smaakten wel heel bijzonder.

Je staat en piekert en wacht. Je denkt aan de kinderen thuis en je wilt er niet aan denken. Je wacht en piekert.

‘Zoo. Kon u niet met het kind komen?’

Er zijn sterretjes voor je oogen en een heet gevoel over je gezicht. ‘Man met je ambtenaarsziel - een ziel met een rooden band, waarop met gouden letters staat onder welke afdeeling je werkzaamheden behooren - ik dóé wat ik kan, wat ik niet kan, móét ik wel nalaten. En help me nu, of.... of....’ Hoe trekken je handen zich zoo vanzelf samen, zonder dat je het wilt. Je denkt.... je dènkt het alleen maar, al deze hevigheden. Een paar maal in je leven, werd je aanvechting om het uit te gillen de baas van je moe verweer. Nu niet.

Even later zit je weer in de tram, naar huis toe, naar huis toe, naar huis toe. Het vaccinatiebewijs piept met een klein randje uit je trouwboekje en je boosheid vloeit uit, als petroleum op water. Je hart is achterop, bom, bom, bom. Het haast zich alsof het iets in te halen heeft en je oogleden vangen de slagen op, verkalmd, maar nog fel genoeg om alles te doen deinen. Naar de kinders....

Ze zijn zoet en spelen moedertje. Hoe je zoo angstig kon zijn, om de kleinen. Je gooit de onrust van je af, als een verbruikt kleedingstuk.

Huiselijk en beschermend voel je de woning om je heen. Je zet neuriënd thee. Je oogen blijven, nog-na-moe, staren op alles waar je naar kijkt. Maar je hart is blij en stuurt een liedje op je lippen. Dat huppelt door het huisje en maakt de kinderen uitgelaten. Je belooft ze thee met koek en er is vreugde en zon.

Met kleine slokjes drink je de thee en er is rust in je hart. Een klein vlammetje brandt er altijd van binnen, soms nauw merkbaar, soms verwarmend en soms lichtend en verblijdend. Een fonteintje levensblijheid spuit er, waar je je aan verkwikt, als de dingen te zwaar zijn om te dragen. Nu verzin je een verontschuldiging voor den grijzen dokter,.... hij had het erg druk. Ziedaar.

Zaterdagsmiddags ging je, in je meisjestijd, naar de stokoude, kwieke tantes van Heuvel. Je kocht onderweg dikke, harde koekjes voor tante Naan. Het is altijd een raadsel gebleven, hoe tante Naan harde, dikke koekjes kon eten, want ze had niet een tand meer. Maar haar uitbundigste verlangens en hevigheden van klein, oud vrouwtje concentreerden zich op harde, dikke koekjes. Je was graag bij ‘de tantes’. Ze konden opoe en de heele familie Brink niet zetten en gispten. Je hadt ze lief, om dat gispen. Er bloeide een teer gevoel in je voor hen, dat je zondig en verboden wist. Want je dankbaarheid voor de Brinken was je zóó ingeprent, dat iedere gisping een schennis was. Je belt aan en tracht - zooals je al deed als heel klein meisje en door Jaan naar de tantes gebracht werd - of je voelen kunt, dat ze thuis zijn. Je spant je ooren in, om hun stappen te hooren. Je oogen kijken met een hevig verlangen of de deurspleet nog niet wijkt. Maar voor dat de deurspleet wijkt, hoor je de grendels afschuiven. De deur gaat open en tante Jo zegt ‘Kom erin’. Je loopt voorzichtig over de kranten, die Zaterdags over den looper van zeil en den looper van blauw geblokt katoen en den looper van pluche gelegd zijn. De looper van katoen dient eigenlijk om den pluchen looper te beschermen en die van zeil dient om die van katoen van smetten te vrijwaren. Maar Zaterdags, na het werk, worden er kranten

gelegd om het geheel weer te beschermen. Het ruikt er naar bleekpoeder, gele zeep en wrijfwas. Zoo rook het al, toen je als klein meisje op de trap, met de bidprentjes van de gestorven familie en vrienden, winkeltje speelde.

Ze zitten in het keukentje en om al het koperwerk zijn kranten, ‘anders slaat het zoo aan.’ Het valletje van den schoorsteen is gewasschen en hangt in stijve plooitjes, wit en rood. Het kacheltje staat gloeiend en snort als een dikke, zwarte kater, die het goed heeft. Ze poffen appeltjes. De petroleumlamp staat op tafel en brandt. Je moet altijd de petroleumlamp bewonderen. Over de porceleinen kap zit een eigengemaakte papieren kap van gekleurd bloemenpapier. Het is een stil, innig licht, zooals de tantes zelf stil en vredig geworden zijn. De geplooide en gefronste ruche, die kleurig openspringt en alle nuances laat zien van het met zorg gekozen papier, is een wonder van vernuft. En nòg meer een wonder, omdat tante Jo een lamme hand heeft en dit toch zoo prachtig kan, zonder één kreukje, zonder één scheurtje. Je zucht stil. Tante Naan scharrelt haar houtskoolstoof om en schuift haar onder je voeten ‘hier, dat is lekker warm’. Je voelt de warmte onder je rokken slaan en rilt van behagen. Het kacheltje ronkt gehaast en bijna overdreven gezellig. De appeltjes piepen zachtjes en geuren. Omdat het Zaterdag is, mag het gesteven ondergordijntje voor het raam blijven hangen. Je kijkt rond en voelt je thuis. De wereld is leeg en onontgonnen, donker en eindeloos, *buiten* de huisdeur. Je rolt je als een poes in elkaar en voelt het als een gemis, niet te kunnen spinnen. In het wit steenen potje - op het kruidenrek - waarop met gouden letters ‘peper’ staat, zaten vroeger balletjes voor je. Je staat op en neust erin.

‘Daar ben je nu te groot voor.’

‘Niets te groot.’

‘Jawel.’

Je voelt je te kort gedaan. Je zou graag het oude ritueel van de balletjes nog eens herhaald zien.

Je eet gepofte appeltjes, van het bord met de bruine vogeltjes, waarvan je al at toen je twee was. Langzaam sluipt de vijand aan, waartegen je je verdedigen zult, tot het laatste.

De vijand, die je weg wil hebben uit het veilige, beschutte, vertrouwde. Onrust. Het keukentje was eerst knus schoon; nu zie je er duidelijk de verloopen, verdane jaren van de tantes in, opgewerkt, afgevreten. Jaren van je leven verdaan in een keukentje. Het is niet meer fijn warm, maar benauwd. Je adem stokt, je voelt je onwerkelijk. Alsof jij het niet bent, maar een ander. Je hoort haar praten. De schrik erom slaat gaten in je zinnen, die wegvallen in een donker gat. Je verzet je voeten, van de stoof op den grond, van den grond op de stoof. Alles had een masker en alle maskers vallen af. Het dorre, leege leven van de tantes lees je van de dingen en het maakt je onrustig. Alsof er overal kleine spelden je prikken. Je zweet van onbehagen. Je kijkt achterdochtig naar tante Jo, die naait in den lichtkring van de lamp. Haar gezicht is scherp en beenig, het vel erover geel. Eens was ze een zuigeling, en haar moeder droomde over haar kinderleven schatten van geluk. Ze was twintig en werd scherp en scherper, omdat ze begreep, dat er niet veel zijn zou, dat waarde zou geven aan haar vrouwenleven. Of wist ze nauwelijks waarom ze scherper geworden was? Tante Naan bleef bij haar, omdat Jo, halflam, zich niet alleen kon helpen. Maar deze opoffering verhaalde ze op haar zuster door een levenlang van scènes en kibbelpartijen. Ze wist het zelf nauwelijks dat ze haar zuster haar eigen verknoeide leven verweet. Zoo werden ze zindelijk en zindelijker, om hun dagen te vullen. Hun bestaan zit in de dingen van het huis, hun niet geweten bestaan. Ze zullen sterven en niet geleefd hebben. Ze zijn slapend geboren en zullen, niet wakker geworden, weer heen gaan.

Je houdt het niet uit, je moet weg. Als een zwaar blok drukt je meelij met deze twee vrouwen je. Een pijnigend leed zuigt aan je hart, zuigt je eigen levensadem weg. Je zoudt willen geven, van je eigen overvloed, maar je spreekt hierover niet. Je spreekt niet over de dingen, zooals ze zijn, wanneer de schijn eraf gevallen is en je een anderen kant ziet, dan je behoorde te zien. Daarover spreek je niet, tegen de twee tantes. Met spreken wordt alles tastbaar. En de smart te dragen, wanneer je haar zoo van aangezicht tot aangezicht ziet, is het leven aanvoelen in zijn felste hevigheid. En hier

leefde men niet. Waarom werd dit dan gegeven? Hoe grenzeloos wreed om zóó voor het leven gezet te worden en van het leven nuchter te blijven. Je gevangen ziel vliegt tegen de muren op, wondt zich, en je verweer is overwonnen. Je gaat weg, haastig.

Het verleden is terug gekomen en heeft geleefd voor je, terwijl je uitrustte in den stoel. De Zaterdagnamiddagrust staat als een glazen klok om je heen, puur en stil. Je bent alleen gebleven, zoo alleen als ieder ander. Je verlangde te leven, je vol te drinken met leed en vreugde, geringeloord, geslagen te worden.... door het leven. Het gebeurde. Je wist dat stabiliteit achteruitgang, afsterven beteekende en je wilde liever lijden, dan het leven niet meer bewust te zijn. Maar je was altijd verkeerd aangesloten bij anderen. Zij vroegen andere dingen, dan je geven kon en het leven gaf jou weer andere dingen dan je verwachtte. Nu droom je van toen, toen droomde je van nu. Je droomt van de tantes. Tante Jo is dood. Ze maakte zelf, vol zorg, haar doodshemd en breide er lange witte kousen bij. Toen ze stierf, kreeg ze het aan. Ze stierf in een Novembernacht. Je werd wakker in je eigen bed, ver van huis, ver van vroeger en zag haar. Het sterfbed, met de gehaakte, blanke sprei en de kaarsen om het kruisbeeld, zag je. Haar witte, scherpe gezicht was dood, nu de brandende oogen gesloten waren. Haar handen stil gevouwen; een blauwe, lamme hand en een witte doorwerkte hand. De linker, waarmee ze schreef, naaide en lampekappen maakte. Ze zal niet meer schrijven en lampekappen maken. Haar leven kent geen vervolg, al heeft ze daarop al die leege jaren gehoopt. Maar dat ze bedrogen uitkomt, daarover zal ze niet meer klagen, daarom niet meer lijden. In je hart ligt een traan, een groote, glinsterende kindertraan. Het smart zoo, dat je om haar niet schreien kunt. Om haar en om je kindsheid, die niet gaaf meer is, waarvan een stuk is afgebroken, dat erbij hoorde en dat je niet meer vinden zult.

‘Je was goed voor me. Je deed goede dingen voor me, toen ik klein was en eenzaam en weerloos. De eenzaamheid weegt zwaar in een kinderhart. Bij jou was ik niet alleen. Ik ben nu

wel opgewassen tegen veel leed. Dat leerde het leven zelf me. Maar tegenover deze smart, waarom te schreien niet mogelijk is, sta ik weerloos en eenzaam als het kind dat ik was, toen ik in het keukentje gepofte appeltjes at van het volgeltjesbord.'

Het donkert in de kamer en de dingen verliezen hun eigen sfeer. Je bent alleen met jezelf en het lijden van die anderen. Liselotte slaapt in haar bedje en het wordt stil en stiller in het huisje en de straat. Je kunt soezen over de verlangens van de tantes. Nederige, bescheiden verlangens, zooals ze zelf nederig en bescheiden waren. Een man en wat kinderen, om zorgen over te hebben en leed. Je denkt aan de mannen in je leven en je vindt dat de tantes niet zoo heel veel gemist hebben. Op enkele uitzonderingen na. Tom, Frits.

Zoo veilig groeit de Zaterdagavond om je heen, donker, koel, stil. Geborgen ben je, in een klein huisje van vier kamers en een keuken. Het leven gaat langs de ramen en kan je hierin niet meer schaden. Je niet knauwen, je niet wonden. Je hebt je terug getrokken en ziet het aan. Maar je vertrouwen is weg en je impulsiviteit is verbruikt. Daarvoor is meer rust gekomen en, zoo nu en dan, tevredenheid.

Je staat op en maakt licht. Alles verandert en is nieuw in den schijn van de lamp en de groene glans van het aquarium. De visschen denken dat ze eten krijgen en verdringen zich om de voederplaats. Je kunt hun ruggegraatjes zien, door de teere substantie van hun vleesch heen. De danios zijn meer gekleed in hun zilver en blauw gestreepte pakjes. Het is zoo decent als het costuum van een slanken harlekijn, strak en glanzend om hun lenige lijfjes getrokken. Als oud paarlmoer zijn de barbussen, en terwijl je ze ziet, voel je ze door je vingers glijden, met kleine, uitgesleten kuiltjes en verhevenheden. Zooals paarlmoer dat heeft. De mannetjes pronken voor de huwbare vrouwen, zooals de schepper het blijkbaar bedoelde. De miniatuur zalmen hebben een klein, rood lichtje op hun staart, als het waarschuwend achterlicht van een auto. Ze ademen schokkend en snel, heel anders dan de bettas, die je nauwelijks bewegen ziet, zoo statig hangen ze te zwemmen, zoo plechtig zwenken ze in het glasheldere water, dat groen

is door planten en alg. De guppis zijn de kleine kwajongens van den bak. Ze zijn overal tegelijk en razend vlug. Met vieren en vijven belegeren ze één vrouwtje en coquetteeren geweldig trotsch met hun kleuren, die bij allen varieeren. Er zijn er zoo mooi als een ornament op een Moorschen schotel.. Of als een lapje voornaam, bijna verteerd brocaat. Er zijn er, als een stukje mozaïek uit een kroonjuweel, kostbaar en warm van kleur en met de distinctie van het heel oude. Als kleine stukjes cloisonné, exotisch, rijk, in onverwacht, vonkend verschieten en opglanzen. Een ondernemend engeltje mocht ze, bijwijze van proef, decoreeren en verzon op ieder vischje iets anders. En de heere God was tevreden. De steenen op den bodem zijn bemost en weggezonken in het zand. Ze maken je nieuwsgierig naar hun lange levensgeschiedenis in den werelddduur.

Je peinst erover. Over de steenen en de wonderlijke levensvormen die in de beslotenheid van het water hun afgesloten en volkomen levenselement hebben. Het is je verwant en vreemd tegelijk. Verwant door het leven, vreemd door het onbegrijpelijke anders zijn. Je denkt erover, in stille evenwichtigheid, terwijl de koffie het huisje doorgeurt en je de tafel dekt, voor het avondbrood.

‘De groote illusie’ door Willem Kloos.

(Rud. Tempel. De groote Illusie. gedrukt op de eigen persen van Leiter Nijpels te Maastricht, 1930.)
I.

Heel willekeurig wordt - vooral tegenwoordig, zooals ik menigmaal terloops bemerkte - door het meerendeel der nu en dan wat lezende menschen, het objektief beoordeelen van gedichten een voor ieder passend werkje gevonden, waar men om het klaar te kunnen spelen wezenlijk geen hand voor om te draaien behoeft. De eerste de beste in het innerlijke en uiterlijke Wezen der Dichtkunst nog op geen stukken na thuiszijnde heeft, zóó schijnt men zich te verbeelden, een boek of boekje slechts meer of minder oplettend door te kijken, en dàn reeds weet hij, in meer dan voldoende mate, alles erover en ervan wat een kritiseeren-willende noodig heeft om kordaat te gaan spreken, neen, te beslissen. Ja, wat zeg ik, in waarheid weet hij dan over de uiterlijke schoonheid en innerlijke echtheid van wat daar op het papier staat oneindig veel houtsnijdender te oordeelen, meent hij, dan een wezenlijk vakman dus dan degene kan doen, die tot in nieren en merg poëet zijnde, en een heel menschenleven lang telkens wat verder er in komend, geheel en al onbevooroordeeld heeft gearbeid voor en in de allersubtielst-psychische Kunst der Poëzie, want die alles ervan onderzocht en doorvoeld en doordacht heeft met zijn nooit suffe, want door niets vermoeid geraakte Zielsenergie.

Wie echter, als jongmensch reeds, van binnen-uit aan de studie der Dichtkunst moest en wilde, want ook diep-in geestlijk in staat was om zich te geven, zoodat hij langzaam-aan, door

twee elkaêr volgende kwarteeuwen heen, in heel zijn psychisch-physisch organisme er als vereenzelvigd mee raakte, hij weet want werd van den beginne gewaar, dat de fijne en pure binnenste Zielsessentie, die niet alleen waarlijk-levende gedichten vermag te scheppen, maar zich ook tevens intellektueel-intuïtief met onbevooroordeelde Rede tegenover eigen gewaarwordingen en aandoeningen en gedachten weet te plaatsen en alles daarin proevend en onderscheidend en ontledend vermag te doorzien, niet zoo'n te verwaarloozen want onbeduidend peulschilletje is als de doorsnee-intelligentie's, die gewend zijn, alles met de vaak averechts nuchtere buitenlaag hunner hersens alleen te bekijken en dan zoogenaamd hoogwijs maar in waarheid onnoozel over alles gaan redekavelen, zich voorstellen, indien zij 't woord hooren noemen, dat die al-innerlijkste Wezenlijkheid des menschen, die bij de waarachtige Dichters slechts in haar volle psychische Oerkracht naar boven komt stuwen, in waarheid zou zijn.

Ja, ik spreek hier over de schoonheid-scheppende en tegelijkertijd vele dingen als profetisch in zichzelf vóórvermoedende geheimzinnige Achtermacht, want diepste Inkracht, die de Ziel heet, en die onbewust buiten ons daaglijksch Zijn en Doen, in Zichzelve strevende, en altijd-door werkzaam, en zich van tijd tot tijd in rhythmische voelingen en denkingen naar buiten werpend, die dan eerst door de diepere Rede subtiel-scherp zijn gekeurd, in overeenstemming met de antieke Dichters de ‘God’ in ons kan worden genoemd.

En wat ik hier nu zeide zijn geen toevallige, subjektieve fantastische bevliegingen, die morgen b.v. weer in heel iets anders zouden omgeslagen kunnen zijn. Neen ik voelde datzelfde zonder het nog zoo duidelijk en precies te kunnen zeggen, van jong-mensch af, door mijn heele verdere leven heen in mijn allerdiepst inwendigst Wezen, dat ik, stil-hartstochtlijke binnenste Eenling, van kleine jongen reeds in mij woelen voelde, maar dat ik geregeld door, waar het moest, zachtmoedig wist te maken en dan te leiden met den dwingenden wil van mijn meer aan de buitenzijde liggend eenigermate nuchter daaglijksch verstand.

Dat allerverste, diepste Inzijn, dat ik als goedmoedige naïeve

jongeling wel eens mijn Ik noemde, omdat ik dat altijd in mij gewaar werd, maar dat toch geenszins identiek is met mijn heel gewoon en rustig-levend menschlijk Zijn, al doordringt het dit laatste wèl, is vermoedelijk - men kan hier slechts in beelden spreken - een Afschijn van een nog dieperen Wezensgrond der Dingen, en daar, uit dat eerst-genoemde natuurlijk, haalde ik en halen blijf ik, door een sterken Aandrang daartoe genoodzaakt, alles wat ik schrijf, want wat ik dicht of in proza, het diep-in meenend, voel.

Ja, die diepere Wezendheid waarmede ik ben geboren, en die mij tegen-in de aanvallen van niets-zienden altijd is blijven steunen, stuwt zich, hoe meer ik in jaren toeneem, ook hoe langer hoe geregelder door mijn inwendig stevig dus altijd jong zich voelen blijvend organisme heen en heeft mij doen voelen en denken en dan wetend in gestadig breederen vooruitgang doen schrijven wat Hij, die achteraffe Geest, die, meen ik, niet met mijn lichaam te loor zal gaan, weet en wil.

* * *

Verwondering is het eerste begin der Wijsbegeerte, heeft een denkende kop reeds lang geleden terecht verkondigd, en gelijk ik reeds als 15 of 16 jarige knaap, maar toen natuurlijk vrij vruchteloos, want in 't vage weg over allerlei belangrijke kwesties - God b.v. en Onsterflijkheid - na te denken begon, neen, precieser uitgedrukt, te peinzen poogde, eenvoudig omdat alles wat mij daarover door anderen was meegedeeld, mij hoe langer hoe meer in mijn diepst Inzijn verbazen ging, hoe verder ik doordrong in die beweringen, zoo kwam ik er wat later want van mijn 17e tot mijn 20e jaar, evenzeer van zelf toe, om wijde oogen op te zetten over het vreemde feit, dat sommige menschen, - ik zelf b.v. óók wel eens - in verzen schreven, heel spontaan, en anderen daarentegen n i e t .

Ja, ik wou weten, hoe dat kwam, en wel voornamelijk, zooals ik reeds terloops aangaf, omdat ik zelf op de 5-jarige H.B.S., die ik toen afliep, op eens, zonder stellige reden, volkomen onschuldig bedoelde spotversjes gauw-weg was gaan krabbelen in een school-cahier - het leek mij eenigermate of een ongeziene hand de mijne, zonder dat ik het zelf wilde, daarbij vasthield

en bewoog. En ik dacht dus een poosje over dat zonderlinge gebeurtenisje, dat er in mij en door mij had plaats gevonden, na. Maar ik kwam er niet toe om het te begrijpen, en liet het dus aan mij voorbijgaan, want ik ging het een flauwiteit vinden, waar niemand eigenlijk iets aan had.[1)]

En hoe ik zestienjarige, die in de op school gebruikte bloemlezingen zelden een vers vond, dat mij eenigszins trof, in staat was, om moeiteloos te rijmen, kon mij óók niet helder worden. Doch dit zonderlinge, spontane voorvalletje herhaalde zich vooreerst niet, en ik dacht er dus niet meer aan. Doch een jaar of anderhalf later, dus toen ik zeventien was geworden, ging ik tot mijn nog grootere verbazing want in de Duitsche taal, onderdoor het zoo aandachtig-mogelijk luisteren naar den leeraar in de klas plotseling vier-regelige coupletten op het papier brengen over Leven en Dood. Het geval had zich nl. kortgeleden voorgedaan, dat een schoolgenoot van me gestorven was, met wien ik als goed vriend omging want dien ik 's Woensdag- en Zaterdagmidags, geregeld ontmoette op de kamer van een derden medescholier, waar hij dan soms korte, goedkeurende beschouwinkjes aan mij en dien andere ten beste geven ging over den zelfmoord, en het onvermijdelijke, tenminste zeer wenschelijke, voor alle menschen, daarvan. Doch ik had dat dan nooit zoo zwaar-ernstig opgevat in verband met hèm tenminste. Want hij zag er gezond en stevig uit, en was zeer intelligent: zijn zakelijke levensbedoeling was, om na het eindexamen naar Leiden te gaan, en daar te studeeren voor medicus. Doch, op een kwaden dag, bleek hij niet bij zijn ouders, die, naar het IJ toe, in een ouderwetsche heerenhuizing woonden, (zijn papa was een gepensionneerd zeekapitein) teruggekomen te zijn van een kort omloopje, dat hij, naar hij voorgaf, wilde maken. Maar in waarheid was hij toen naar Haarlem gespoord, en had zich daar, in den avond, door niemand gezien, in het Spaarne gegooid niet om een dringende reden, neen, uit diepinnen levensweerzin alleen. Zijn lijk ben ik later, toen het gevonden was, bij de familie gaan kijken. En zijn gezicht zag ik toen volkomen vredig-wit op het kussen liggen. En op één

1) Die eerste versjes bleken door den ontvanger (thans Mr. A. Lind) tot mijn verrassing bewaard te zijn geworden, en berusten nu op het Haagsche Archief.

wang alleen was een onregelmatige donkere vlek, vermoedelijk omdat deze op den modder van den bodem gelegen had. En daardoor mij wel innerlijk-ellendig voelen blijvend, maar plotseling onhartelijk doende tegen dat levenlooze overschot, wendde ik mijn oogen ervan af met de snelle gedachte: ‘Jan is thans gelukkig, want heeft het veel beter dan ik; hij weet nu het Allerdiepste, of hij rust, onbewust van zichzelf en heel de rest, door alle verdere tijden henen, zalig uit.’

Ik was toen zeventien jaar, doch op enkele luchtige oogenblikken na, reeds in alles heel ernstig, met een tragischen ondergrond, dien ik echter nooit boven komen liet.

Dit op eens, door eigen wil, voor goed vernietigd zijn van een denkend, dus veel belovend, maar nog niet tot volledige geestlijke zelfontvouwing gekomen jong-menschlijk Wezen bleef mij eenigen tijd lang, telkens op een onvoorzien oogenblik, treffen sterk en diep. Doch nadat ik die sporadische innerlijkste emotie over het gruwlijke Levensnoodlot, want over de mij te weinig-redelijk geblekene geaardheid des Aanzijns in onhandige verzen had geuit, ging ik weer over allerlei andere dingen denken, maar inzonderheid, omdat ik mijzelf thans was gebleken, ook ernstige verzen te kunnen voortbrengen, over Dichtkunst en Poëzie.

Evenwel, daar ik het zoo druk had, - ik moest in allerlei tot dusver door mij eenigermate nonchalant behandelde vakken, physica en chemie b.v., mijn schade, met het oog op mijn eindexamen, duchtig inhalen, kon ik mij aan fijner-geestlijke gewaarwordingen slechts heel zelden overgeven, en in het doen aan mijn eigenlijk levensvak, de Dichtkunst, bracht ik het dus destijds slechts heel weinig ver. Ik werd er nog niet uit wijs. Alles, mijn aangeboren voelen ervan, zoowel als mijn denken erover bleef nog in mij schemeren, vrijwel ongeformuleerd. Immers, reeds als kind was ik alles diep-in serieus bedoelend geweest. Ik had toen, evenals nú, verstand en sterken wil, maar ik ging tegelijkertijd in alles kalm-bedaard te werk, en dus bij wat ik geestlijk of praktisch deed, paste ik er op, nooit over één nacht ijs te gaan. En ik dacht er ook nog volstrekt niet aan, dat ik eens een letterkundige zou kunnen worden, ik begreep eigenlijk heelemaal nog niet wat dat was. Want ik schikte nog

niet alles in hokjes, omdat ik eigenlijk in ieder ding belangstelde, zooals ik dat altijd ben blijven doen.

En bovendien was ik er voor bestemd om ingenieur te worden. Wie over mij te zeggen had, had dat zoo beslist, omdat ik snel en degelijk-begrijpend in de wiskunde was gebleken te zijn. En dat maatschappelijke vooruitzicht stuitte mij in den aanvang, als ik er toevallig als vijftienjarige aan dacht, volstrekt niet tegen de borst, al bevroedde ik wat later, toen ik de mechanica zoo'n allervervelendst vak moest vinden, de moeilijkheid van verwerklijking er van in mijn steeds hartstochtlijk-peinzend, ofschoon koel-klaar hoofd.

Want al was ik als knaap reeds veel diep-gevoeliger dan andere jongens en ook dan ouderen bleken te wezen, toch bezat ik tevens in mij een andere menschelijke helft, die geregeld-door trachtte boven mijn soms vervelend-sterk gemoedsleven uit, te denken over alles wat ik in mijzelf gewaar werd, zoowel als over het vele wat ik zag om mij heen.

Zooals ik dat ook reeds deed met ieder boek en ten slotte met iedere bladzij, ja, regel, dien ik las. Want allerdiepst-in was ik onbewust-gepassioneerd, wat zich echter, gelukkig voor mijzelf en anderen, slechts uiterst zelden, want eens in de twee of drie jaar, door zeer heftige, maar in gelaat of gebaren weinig-zichtbare ontroering uitte, die dan echter weer geleidelijk terugzonk naar mijn toenmaligen gewonen toestand, een pacifieke melancholie.

En daar ik dus als jongen reeds, blijkbaar een zeer groote, want door de ijzren koelte mijner toenmalige omgeving mij vanzelf opgedrongen mate van zelfbeheersching bezat - ik mocht alleen het onvermijdelijk-noodige, met een paar woorden altijd zeggen, (twintig jaren lang vanaf mijn vroegste kindsheid heb ik dat doorgemaakt) was ik ook later zoo weinig sprekend, want altijd in mijzelf denkend, met een weinig-uitdrukkingsvol gezicht, - dat ik meer oppervlakkigen naturen, met wie ik omging, vermoedelijk een beetje wereldsch-onnoozel lijken ging, waardoor zij soms plotseling tegen mij in gingen doen, als het zoo in hun kraam te pas kwam. Zij deden soms, mij onverhoeds van de been lichtend, alsof zij over mij heen konden loopen, want alsof ik niet bestond. Maar dan, diep-in verontwaardigd

over hun arrogante, niets van psychisch-droomende lieden, als ik, begrijpende banaalheid geworden, ging ik als eenvoudig eerlijk mensch op eens mijn eigen inwendige kracht voelen: de bliksemslagen mijner onbewuste ziele-emotie schoten uit mij omhoog en al kon dit in praktisch opzicht te heftig-gesproken door mij lijken, in den diepen geestelijken grond van alle dingen had ik zelf toch volkomen gelijk, zooals gebleken is.

* * *

Ik vertelde in het bovenstaande weer zoo kort mogelijk, maar als altijd, precies en exakt eenige uiterlijke en innerlijke bijzonderheden uit mijn zestig jaren lang gewoonlijk allermoeielijkst, doch met sterken uit mijn Onbewustheid stijgenden wil door alle tegenwerking van omstandigheden en menschen heen, onverdroten doorgezet letterkundig-geestlijk Streven, als een, gelijk ik diepst-inwendig altijd schrijf, volkomen-objektieve aanvulling van de vele mededeelingen, die overal verspreid in mijn proza en ook wel eens in mijn verzen te vinden zijn. Een later geslacht moge, als de persoonlijke karakter-antagonismen van de geheel en al tegenstrijdige naturen, want van de konstante, rechtuite, bescheidene en de daaraan tegenovergestelde, tot het verleden zijn gaan behooren, mijn authentieke mededeelingen gewetensvol verzamelen: hij zal dan merken, dat alles heel anders in elkander zit dan dikwijls is gemeend. Ik heb reeds als kind, dus van nature, nooit een onwaarheid kunnen zeggen, en dus heb ik altijd alles wat ik schreef, streng mij aan de feitelijke realiteiten houdend, in mijn weergave ervan naar den toon geluisterd, dien ik ook, als ik n i e t schrijf, geregeld-door ver achter mij, wel zinnelijk-onhoorbaar maar toch duidelijk verneem.

Dit laatste is misschien de elektrische golving, weergolving in mijn bloedsbeweging, die op haar beurt zelve weer geregeld wordt want kalmer of sneller voortgejaagd door het bestuur der hersenen, die zelve in beweging gehouden worden door de mysterieuse Achterkracht, die ik mijn Geest of mijn Wezen noem, maar die vermoedelijk niets anders is als de Achterkracht van al het Bestaande, die iedereen als hij wil en er op letten gaat in zich Zelf, dat is in zijn Achterzijn kan merken, en die

door de verschillende volken van alle tijden wel ongeveer gelijk genoemd is, maar door het eene zus en het andere zoo, ofschoon zij onvoorstelbaar is, wordt voorgesteld.

Ik sprak hier zoo even over mijn logische en alle met elkaêr in een onverbrekelijk verband staande psychische gedachten, die ik nu reeds vijftig jaren lang, zooals zij meestal vaag voorvoeld, maar soms ook een enkele maal, heel onvoorziens in mij rezen, op schrift heb gebracht.

Maar zal een later geslacht in de eerst-komende honderd jaren, wezenlijk er naar trachten om ze bijeen te brengen?

Ons westelijke Nederlandsche volk, dus niet meegerekend het viermaal grootere aantal van hen, die met ons onder hetzelfde goede Bestuur staan, is niet talrijk - thans een zeven à acht millioen, meen ik - en de waarachtige literaire kritici, d.w.z. die voor dat psychische vak wezenlijk geboren zijn want den natuurlijken aanleg er voor bezitten, en dezen gewetensvol en levenslang in zichzelf hebben aangekweekt, zijn nooit ergens overvloedig-gezaaid geweest en allerminst bij ons, die over het algemeen zich geneigd voelen om stokstijf te blijven staan op hun eigen stuk, of juister uitgedrukt, op dàt wat zij goedwillig overnamen van hen, die vóór hen zijn geweest.

In '80 kwam daar echter verandering in. Toen stond er een nieuw geslacht op, d.w.z. een aantal menschen ging schrijven, die door de psychische beweging in mijn innerlijkste Diepte, zij hadden ook door de tijdsomstandigheden innerlijk een vage overeenkomst met mijzelf, zich aaneensloten tot een vernieuwing en hervorming brengen willende verzameling van lieden, maar die innerlijk, onbewust-innerlijk tot elkander stonden in een scherp kontrast van literaire kennis en begrip. Ik, die nooit veel aan conversatie's deelneem, hoorde hen vaak, terwijl ik stilzwijgend luisterde, met elkander spreken, maar moest dan telkens tot mijn leedwezen merken, al bedienden zij zich hier en daar van dezelfde woorden, als die ik zelf voor mijn eigen innerlijk-geestlijk leven gebruikte, dat zij in hun inzichtloosheid heel iets anders, of liever iets er naast terneervallends bedoelden, dus dat zij mij geenszins hadden begrepen in mijn diepsten psychischen Zijnsgrond. Doch daar ik geen eerzuchtig, mij op den voorgrond dringen willend mensch ben, - ik ben mondeling

zelden vlug-bespraakt - hield ik mij dan maar liever op den achtergrond. En zij mochten mij dus in den beginne wel eenigszins, maar achtten mij ten slotte van minder belang, omdat ik niet met onbeteekenende woorden wist te spelen. En zoo was het mij ook gegaan bij de leden van het vorige geslacht met wie ik indertijd kennis maken mocht.

Want och, omdat ik destijds d.w.z. van '80-'85 slechts weinig schreef, en gedurende mijn zeldzame bezoeken bij Vosmaer b.v. slechts zeer weinig sprak, heette ik bij die oude heeren - Doorenbos b.v. ook - een jongeman te zijn, in wien niet veel stak, en wel omdat ik mij nooit door de woorden van andren wou laten leiden, maar alleen door mijn eigene sterk en zwijgend door mij gevoelde, inwendige psychische Zaak, zooals deze mij door de Diepte achter mij rustig voor de geestelijke oogen werd gehouden, zoodat ik haar altijd bleef zien.

Zóó ging het vroeger in mijn jonglingstijd met mij, en tusschen mij en de andere Nieuwe Gidsers was het een soortgelijk geval. Zij begrepen niets van mij, en fantaseerden dus in dat gebrek aan begrip er maar wildweg over mij op los, terwijl ik zelf ondertusschen gelaten voor mijzelf doorging met werken en denken, dus studeeren, vredig steeds luistrend naar wat er in me of liever achter mij school, en wat soms geheel zwijgend leek, maar dan weer naar buiten brak als met heilige kracht.

Ja, ik liet mij inwendig geestlijk nooit veel met andren in, omdat ik altijd gewaar werd, als ik soms met hen ging spreken, dat ik niets van hen had te leeren, daar zij slechts te herhalen wisten op een andere, meer modern-schijnende wijze wat zij van weer andren hadden gehoord. Zij bezaten geen eigen, diep-psychisch denkleven, al kombineerden zij dat van anderen soms niet onverdienstelijk, en drukten zij dat op vrij persoonlijke wijze dan niet onaardig uit.

Ik zelf echter, zeg ik rustig en zonder eenige verwaandheid, heb nooit iemand in mijn denken noch in mijn productie, nageloopen, daar ik genoeg had aan mijn eigen Binnenste, dat mij over alles onderrichtte. En zóó dan, altijd in mijn eentje werkend en andren, waar zij bij mij kwamen helpend maar ook soms, waar het absoluut noodig bleek, sommigen, waar zij in hun verzen of kritieken al te dwaas deden, op hun nummer

zettend, ben ik in de wereld mijn eignen psychischen weg kunnen blijven maken en volgen door de voor de besten, want fijn-geestelijksten gelukkig niet onsuggestieve Kracht van mijn meegeboren psychische Inheid alleen.

En de erkenning dezer waarheid door de Machten, die boven de onderling altijd tegenstrijdige verscheidenheid der stemmen levende, objektiever dan de Menigte der wild-pratenden want vaag-levenden weten te zijn heeft mij mijn eigen arbeid hoe langer hoe inwendig opgewekter dus met nog meer aanhoudende kracht dan vroeger doen verrichten, zoodat ik thans met nog veel meer pleizier dan ooit, niet alleen dicht maar ook recenseer.

* * *

Het jongste geslacht, dus dat der in de nu loopende eeuw geborenen, begint door de laatste jaren heen, hoe langer hoe sterker mijn geestlijke aandacht te trekken, want ik leg er mij thans op toe, om de voorteekenen te leeren zien, die wijzen naar de Toekomst der Nederlandsche Poëzie. Immers, ik wil in de lange jaren van werk, die, hoop ik, nog vóór mij kunnen liggen, o.a. nagaan, of de lijn der Dichtkunst hier te lande na de Tachtigers van welke laatste ik zelf gelukkig nog een der zeer weinige stevig omhoog staanden vermag te zijn een rijzende dan wel een dalende wezen zal.

Als letterkundig geschiedschrijver, d.i. als haarfijn lettende op, want als hoorder en voeler van en zelf nog meedoener aan den innerlijksten, want dieper-psychischen gang der Dichtkunst hier te lande, dus ook van haar uiterlijke vormen, want vorm en inhoud hebben bij de echte poëten, zooals men weet, identiek te zijn, heb ik in de laatste tijden een klein aantal jongeren, die er voor in aanmerking kwamen, in dit Tijdschrift besproken en naar hun ware verdiensten gekeurd, dus gewaardeerd. En ik ontmoette ook thans weer onder de vele andere poëten er een, die mij plotseling aantrok, omdat ik merkte dat hij, Rud Tempel, maar niet zoo ondiep, want vluchtig-psychisch zit te rijmen, gelijk men dit zoo dikwijls heeft zien doen en ook thans nog ziet, neen, dat hij het wezenlijk van binnen meent, want eigen zien en voelen, zoo zuiver als hem dit op het oogenblik mogelijk is, uit te drukken wenscht.

De eene wil liever algemeene beschouwingen, de andere mededeelingen, de derde stelt weer meer belang in detail-kritiek. En ik zelf heb er altijd onbewust naar gestreefd, om aan de verlangens der beide eersten, zoowel als aan dat van de laatsten te voldoen, omdat mijn eigen innerlijkste Geest altijd met die drie soorten van letterkundige werkzaamheid bezig is en blijft voor zichzelf, daar hij gelijkelijk voor allen is aangelegd gebleken van dat ik als jongmensch te kritiseeren begon.

* * *

Rud Tempel dan is, zooals hij zich thans vertoont, nog wel geenszins in elk vers een groot en sterk Dichter, maar hij blijkt toch wel degelijk in zich te voelen die geheimzinnigste innerlijkste Diepte, dus Fijnheid, die den Dichter, den ware, soms levenslang tot een puren Weergever van het alleen waarachtig Wezende, Dat onder den schijn van verschillende vergankelijke benamingen want tijdelijke uitleggingen verborgen ligt, maakt.

En hij stemt hierin dus met de allerbesten want geheel en al oorspronkelijken onder de Tachtigers overeen, maar hij dicht anders als deze doen. Zijn vers-maat vertoont niets of uiterst weinig van het karakter der even spontane doch vastere maat van Kloos, die, als ik een oogenblik kalmpjes-karakteriseerend over mijzelf mag spreken - ondanks al de subtiele op en neer gaande beweging der klanken, toch nog altijd iets, al zij het nog zoo weinig van de zacht-stevig regelmatig zich verderstuwenden rhythmus van Vondel vertoont, daar deze beide Hollandsche dichters, de zeventiende-eeuwsche meer nog dan de later-levende samen stemmen vanzelf in den gang van hun inwendig zielsbeweeg met den psychischen toon der klassieke Kunst.

Rud Tempel's vers daarentegen, in overeenstemming misschien met de onstuimige warreling der huidige tijden, nu men aan alle kanten tegen elkander botst of tenminste te botsen dreigt - nu al zestien jaren lang worden de diepste Binnensten der jongere menschen in nerveuse verwarring gehouden, omdat zij van niets anders hooren dan redeloozen strijd - Rud Tempel's vers, zeg ik, huppelt meer, als kan hij binnen in zich niet den

breeden Vrede verkrijgen, zooals die heerscht in een met zichzelf harmonieerende wild maar tevens redelijk voelende menschlijke Natuur.

Ik ben echter nog nooit een dogmaticus geweest, en ik heb er dus niemand over lastig gevallen, dat hij op een heel andere manier schrijven wilde, als op die welke ik zelf voor mijn gehoor en geest de aangenaamste moet vinden, omdat zij in mijn eigen Binnenst geboren wierd.

En ik wind mij dus, zooals trouwens over niets, er niet al te erg over op, dat deze Dichter zich een regel liet ontslippen, als b.v. deze:

> den hemel sloop, de vuren doofde, waar 't al vergleed

en deze andere:

> elk dagbegin was schemering van den dood.

Rud Tempel is iemand van geestlijk talent, en naar ik vermoed, een individualist à outrance en hij moet dus zelf maar weten, hoe hij zijn verzen rhythmeeren wil.

Want hij heeft veel ziele-aanleg: dát staat tenminste vast.

Het hôtel van voorheen, het hôtel van thans
Historische notities[1] III door Jeanne Reyneke van Stuwe.

Het hôtelwezen, als een klein onderdeel van het private, zoowel als van het openbare leven en het algemeene verkeer, moet noodwendig dezelfde wetten volgen als dit; veranderingen in de oorzaken en de verhoudingen in handel en wandel der volkeren zullen hun terugwerking ook op het hôtelwezen voelbaar maken, en op grond hiervan zal ook het hôtel in zijn betrekking tot de reizigers, in zijn wezen en bedrijf, zich evenzoo veelvuldig wijzigen, vervormen en ontwikkelen als het groote en algemeene leven zelf. Alle veranderingen in het verkeer zullen ook veranderingen in het hôtelwezen tevoorschijn roepen; voortdurend zal er een wisselwerking blijven bestaan, en daar altijd-door een groot aantal personen zich door reizen verplaatst, zullen er dus altijd velen zijn, voor wie het hôtelwezen een interessant vraagstuk is, en een nadere beschouwing wel waard.

Het verkeerswezen heeft zich in de laatste jaren dermate ontwikkeld, dat ook het hôtel, als een deel daarvan veel meer dan vroeger een onderwerp der algemeene belangstelling geworden is, niet alleen voor degenen, die er direct bij betrokken zijn, de hôteliers-zelf en de aandeelhouders, of eigenaars, maar ook voor het reizende publiek van alle landen en alle standen, zooals uit de dagelijksche gesprekken en den overvloed van reis-lectuur blijkt.

Aan de menschelijke natuur is een zekere aandrang tot zwerven, een grootere of geringere reislust inhaerent, al is deze bij het

1) I. De school van voorheen, de school van thans, Nov. N.G. 1928. - II. De Kostschool van voorheen, de Kostschool van thans, April N.G. 1929.

eene ras sterker dan bij het andere. Het reizen en trekken is zoo oud als de menschheid zelf, en de vroegste geschiedenissen der volkeren verhalen daarvan in vele overleveringen.

Niet altijd gold dezelfde aanleiding, om van woonplaats te veranderen; de Nomade, die met zijn heelen stam, al zijn bezittingen en kudden vee, nieuwe horizonten zocht, deed dit om andere redenen, dan de Phoeniciërs of de Chineezen, die met de verschillende volken handel wilden drijven, of de eerste landverhuizers, die zich in nieuwe werelddeelen metterwoon vestigden. Tegenwoordig reist men voor ontspanning, voor wetenschappelijke doeleinden, om gezondheidsredenen, - doch welk doel men ook heeft, men keert toch weder naar zijn uitgangspunt terug. De zoogenaamde ‘pleizierreizigers’ zijn, uit den aard der zaak, in den laatsten tijd, nu de communicatiemiddelen zoo verbeterd zijn, en er als het ware geen afstand meer bestaat, natuurlijk ontzaglijk in aantal toegenomen. In het verleden bleven degenen, die verstrooiing zochten meer in de nabijheid hunner eigen omgeving, en namen dan nog zoowat hun halve huishouding mee (zooals in vele reisbeschrijvingen van vroger jaren dikwijls met veel humor is beschreven); tegenwoordig beperkt de reiziger zijn bagage tot het noodzakelijke: kleeding, sport-benoodigdheden en dergelijke; immers, in het moderne hôtel vindt hij alle comfort, waaraan hij thuis gewend was terug, en hij behoeft waarlijk geen vol-bepakte reiswagen, waarin een half ameublement met veeren bedden, kussens enz. geladen was, mee te voeren!

Hoewel tegenwoordig door intercommunaal telephoon-verkeer, door de handelsbetrekkingen der volken onderling, door de vliegdiensten en de radio er haast geen grenzen meer bestaan, - kan men op reis den eenen landsaard vrij goed van den anderen onderscheiden. De Engelschman neemt zijn geregelde levenswijze overal met zich mee, en wijkt daarvan slechts in de uiterste noodzakelijkheid af. Zonder het eten, waaraan hij gewend is, en zonder het comfort, waartoe zijn positie, zijn fortuin en zijn gewoonten hem het recht geven, is er voor den Engelschman geen echt reisgenot denkbaar. Zijn belangstelling voor natuur, omstreken en bezienswaardigheden komt bij hem eerst in de tweede plaats.

Bij den Duitscher daarentegen is het precies andersom: deze

wil zoo mogelijk alles zien en alles tegelijk; hij wil alles weten, en is door zijn vraaglust en zijn bewegelijkheid op reis een onrustige geest; de Zuidduitscher, Oostenrijker en Hongaar zijn in dit opzicht rustiger en gemoedelijker.

De Franschman, in souvereine minachting voor alle geographische kennis, haalt steden, bergen, rivieren bont door elkaar, weet zelden exact, waar hij zich bevindt, of waarheen de reis gaat, behoudt daarbij echter altijd zijn goede humeur en lacht om zichzelf. Hij raakt in alle mogelijke verlegenheden, redt zich daaruit met een scherts, en amuseert zich voortdurend kostelijk.

Gaat een Amerikaan op reis, dan is een vulpen het voornaamste onderdeel zijner bagage. Zonder vulpen kan hij geen oogenblik, want alles wat hij opmerkt, wil hij berekenen en in getallen uitdrukken; niets ontgaat zijn aandacht, hij doet zeer vele, maar nogal verstandige vragen; hij doet meestal het tegenovergestelde van wat hem aangeraden is, en is overgelukkig met elk, zelfs vermeend voordeeltje, waarmee hij zichzelf en zijn slimheid feliciteert. Hij bekommert zich weinig om andere menschen, zelfs niet om zijn eigen reisgenooten: elk voor zich en God voor ons allen is zijn stelregel. Hij wil altijd verder zien dan zijn neus lang is, en vraagt alweer naar vertrek, als hij nog nauwelijks is aangekomen.

Hollanders zijn over het algemeen graag geziene hôtelgasten; zij gelijken in punctualiteit op de Engelschen; en onderwerpen zich aan de regels van het huis; men kan er haast altijd zeker van zijn, dat de Hollander in zijn hôtel ontbijt en daar ook dineert; hij richt zijn excursies naar de maaltijden in, en verlicht daardoor het hôtelbedrijf zeer.

De Italiaan is op reis bijna altijd rustig en opgewekt, is niet zoo bewegelijk als de Franschman (met wien hij veel minder overeenkomst heeft, dan gewoonlijk wordt gedacht). De Italiaan is gevoelig voor goeden raad; echter schijnt hij evenmin als de Franschman om natuurschoon te geven.

De Rus reist meestal met een groot gezelschap en zelden snel; hij betaalt zeer goed.... of zeer slecht. Russen der eerste categorie ziet men gaarne komen; die der tweede (ook wegens hun slordigheid en hun gebrek aan begrip wat reinheid betreft) zijn de schrik van den hôtelier.

Maar de band, die allen verbindt, de instelling waarvoor geen rassenverschil bestaat, en die een harmonische internationale gezelligheid weet te scheppen, is het hôtel. En daarom is, in het zich steeds evolueerende cultuurleven het hôtel een interessante inrichting, die mèt den algemeenen vooruitgang zich mede ontwikkeld heeft, en in het brandpunt staat van het internationaal verkeer.

* * *

Hoe oud het hôtel is? Men mag vrijwel aannemen, dat het in de beschaafdere wereld in den een of anderen vorm *altijd* heeft bestaan, wat ook heel begrijpelijk is, als men in aanmerking neemt, hoe lang de reizen vroeger duurden, die immers niet anders dan in postkoets of eigen karos, te schuit of per voet konden worden afgelegd. Het eerste type zal wel de 'kloosterherberg' zijn geweest, die naast de rond-trekkende pelgrims ook andere reizigers opnam; daarna werden aan pleisterplaatsen, waar de post van paarden verwisselen kon, logementen ingericht, waar men zoo noodig den nacht doorbrengen kon.

Het spreekt vanzelf, dat in den eersten tijd deze herbergen of logementen uiterst primitief waren. In het jaar 1315 schreef een verordening der stad Luzern voor, dat het vaatwerk 'minstens eenmaal per week gereinigd worden moest' (!)

Erasmus, de Rotterdamsche wijsgeer, geeft in een zijner Samenspraken, de beschrijving van zijn verblijf in een 'gasthuis'. (Dit woord kreeg later pas de beteekenis van ziekenhuis.) Hij vertelt, dat niemand notitie nam van de aankomst van een nieuwen gast; deze trad eenvoudig de gelagkamer binnen, en zette zich ergens neer, en al arriveerde hij om vier uur, hij kon toch niet vóór negen uur 's avonds eten; (namelijk op het uur, dat men geen nieuwe reizigers meer verwachten kon;) alle aanwezigen konden dan zien, dat aan allen hetzelfde werd voorgezet. Tusschentijds kon men niets bestellen. 'Eindelijk komt een bediende binnen, stookt eerst de kachel nog eens flink op, (want aan de gastvrijheid is niet voldaan, als den gasten het zweet niet uitbreekt), telt de reizigers, en zet op de, met een grof zeildoek belegde tafels, voor elken gast een houten bord, een houten lepel en een drinkglas neer. Allen gaan zitten zooals het uitkomt; arm

en rijk, heeren en dienaren, alles door elkaar. Er wordt soep voorgediend met brood, pekelvleesch, gebakken visch, en allen moeten blijven zitten, totdat de maaltijd afgeloopen is, waarbij een soort zuren wijn wordt geschonken. Of men veel of weinig eet, veel of weinig drinkt, ieder betaalt evenveel, en legt het bedrag van zijn vertering op de houten schaal, waarmee de bediende rond gaat.'

Montaigne, de bekende Fransche essayist, is daarentegen zeer tevreden over de door hem bezochte logementen, en zegt, dat hun keuken die van den Franschen adel niet kan overtreffen, (al schijnt het ons zonderling, dat de soep nu eens bij den aanvang dan weer aan het eind van den maaltijd werd voorgediend!)

Eerst in de 17e eeuw begon men servetten aan tafel te geven, en vorken en messen na elk gerecht te verwisselen. Het allen zonder uitzondering tezamen eten veranderde in *tables d'hôte* tegen verschillende prijzen. Terwijl in overig Europa het hôtelwezen zich gunstig ontwikkelde, bleef Holland in dit opzicht achter: 'de herbergen zijn er slechts en duur', schreef de bekende reiziger Haller: 'voeding en bediening laten alles te wenschen over; maar dit is ook geen wonder, want de zuinige Hollander loopt liever dagen lang met een gedroogd vischje in zijn zak dan eens ergens aan te leggen'. (Wèl zijn de tijden veranderd!)

In zijn Hermann und Dorothea heeft Goethe den Duitschen 'waard' een duurzaam monument opgericht.

Het woord 'hôtel' verschijnt eerst in de zeventiende eeuw, en gaf iets voornamers te kennen dan logement, dat weer iets hooger dan herberg stond. Naast de eigenlijke hôtels ontstond het 'hôtel garni', waar de gasten een onderkomen vonden, echter zonder pension. De naam 'Terminus', die men nog veel bij hôtels aantreft, beteekende het logement aan het eindpunt van een postweg. Eerst in het jaar 1790 werden vreemdelingenlijsten ingevoerd. In het jaar 1605 was het mode de kamers niet alleen nummers, maar ook *namen* te geven, opdat de reiziger zijn kamer gemakkelijk terugvinden kon! Baden in hôtels waren een 'nieuwigheid', waartoe men nog in de 19e eeuw slechts aarzelend overging; één badkamer per verdieping was al mooi.(!) Omstreeks het jaar 1880, toen men in New York de skyscrapers begon te bouwen met honderden kamers, en in dat land van practische

hygiëne bij elke kamer een bad behoorde, begon Europa dat voorbeeld, gelukkig, na te volgen. Ook kreeg men toen de installaties voor stroomend koud en warm water.

Tegen het eind der zeventiende eeuw waren de ‘koffiehuizen’ in de groote steden het verzamelpunt der artistieke en politieke milieu's.

Omstreeks het jaar 1860 verschenen de eerste reisbureaux en daarmee verdween de ‘koerier’, die families op lange reizen begeleidde en voor alles zorgde. En tevens verdwenen de zoogenaamde ‘engageurs’, personen, die met hôtels in verbinding stonden, en vreemdelingen overhaalden, aldaar hun intrek te nemen.

Het internationale verkeer, door de overal aangelegde spoorwegen over het geheele vasteland uitnemend geregeld, werd nog bevorderd, toen omstreeks 1870 de Brusselsche bankier Nagelmakers den slaapwagen in de treinen invoerde, die in 1880 door den restauratiewagen werd gevolgd.

* * *

De bouw en inrichting van een hôtel hangt van de meest verschillende omstandigheden af: van de plaats waar het staat, van klimaat, van de bestemming, of het een jaar-hôtel of een seizoen-hôtel is, enz. enz. Meer dan in welk ander bedrijf ook, moet de hôtelier een algemeen ontwikkelden geest hebben en universeel aangelegd zijn; immers de gast wenscht zich niet aan het hôtel aan te passen, hij verlangt, dat het hôtel zich aanpasse aan hèm. Hij wil zich daar in zekeren zin *thuis* voelen; voor comfort zoowel als hygiëne moet tegelijkertijd worden zorg gedragen; ruimte, verwarming, licht, lucht, voeding - alles moet in overeenstemming zijn, met de eischen, die een gast redelijkerwijze mag stellen. Het beroep van hôtelhouder is een zwaar en verantwoordelijk ambt. Logisch denken en practisch kunnen handelen is er voor noodig, algemeene ontwikkeling, talenkennis, tact, zelfbeheersching, en een niet geringe mate van wereldwijsheid! De tijd is voorbij, dat ‘de eerste de beste’ een hôtel opzet; men ziet thans in dat ‘het verstand niet komt met het ambt’, en nadat in 1914 te Dusseldorf de eerste opleidingsschool was ge-

sticht, volgden er over geheel Europa andere dergelijke instituten; in Nederland zorgde de bond voor hôtels, restaurants en café's 'Horecaf' hiervoor, en richtte een 'hôtelschool' op. En het is dan ook tegenwoordig vrijwel algemeen, dat als eigenaar of directeur aan het hoofd van een hôtel staat, een man van beschaving, karakter, inzicht en verstand.

In vroeger tijden zag men den hôtelhouder aan als een soort van familievader, die voor een groot gezin te zorgen had; toen leerden de gasten hem ook persoonlijk kennen, en niet hèm alleen, maar ook zijn vrouw en kinderen; en alles ging heel gemoedelijk toe, zooals wij bijvoorbeeld gewaar worden uit Longfellow's *Tales from a wayside inn.* De tegenwoordige hôtelier is het absolute hoofd van het bedrijf, die zoowel de technische als de geestelijke kennis bezit om het naar den eisch te kunnen leiden. Zelfs moet hij veel hebben gereisd, om vertrouwd te raken met zeden en gewoonten van andere volken; ook moet hij in staat wezen, niet alleen om het geschikte personeel te kiezen, maar ook om te beoordeelen of allen hun taak naar behooren vervullen; de bekwaamheid, energie, ervaring en kennis, die van hèm wordt gevraagd, overtreft dikwijls die, welke men wenscht bij het hoofd van elk ander grootbedrijf, en de uitspraak is ook hier maar al te waar: Tegenwoordig is er alleen maar met hersens geld te verdienen.

* * *

De strijd om het bestaan, die heden ten dage tot het uiterste is verscherpt, brengt vanzelf de noodzakelijkheid met zich mee, om nu en dan van de intensiteit van den arbeid uit te rusten. De mensch voelt, na een jaar van onverpoosde *in*spaning, behoefte aan *ont*spanning en rust. En waar zou men deze heilvolle combinatie beter kunnen vinden, dan in het hôtel, het moderne hôtel, waar aan alle eischen van afleiding, comfort en hygiëne wordt tegemoet gekomen, en waar de zenuwdruk van het te-veel-vragende leven tijdelijk wordt weg-genomen.

Het auto-bezit heeft het verblijf in hôtels ook niet weinig doen toenemen. In plaats van het oude 'logement met uitspanning en stalling' is het moderne 'hôtel met garage' gekomen. De vlieg-

dienst schijnt op het oogenblik het hôtel-verkeer nog niet zoozeer beïnvloed te hebben. Maar het is te verwachten, dat dit in de toekomst nog wel komen zal, en dat het modernste hôtel op zijn, daarvoor ingerichte platte dak, menig particulier vliegtuig zal zien nederstrijken!....

De uit Engeland ingevoerde mode der 'week ends' heeft ook nog niet zoozeer er toegeleid dat dit korte vacantietje in een hôtel wordt doorgebracht. Maar ook dát zal nog wel komen, evenals de gewoonte, dat een bachelor zijn woning in een hôtel betrekt. Het eene, zoowel als het andere lijkt mij ten zeerste aan te raden!

De tijden gaan steeds vooruit. En ook het hôtel neemt deel aan dien vooruitgang. In het laatste kwart der vorige eeuw was het een bizonderheid, als een hôtel een piano aanschafte[1)]; tien jaar later waren badkamers nog een zeldzaamheid; electrisch licht, lift en centrale verwarming waren nieuwigheden en nog groote uitzonderingen!

En thans?....

Laat mij voor de curiositeit twee Amsterdamsche hôtels tegenover elkaar mogen stellen; het eene bij alle ouderen, het andere bij alle 'wij-van-heden's bekend.

Het oude, vóórtijdelijke 'logement', dat ik bedoel is de zoogenaamde 'Nieuwe Stadsherberg te Amsterdam, waarvan Maurits Wagenvoort in zijn boeiend, levensvol boek *De Vrijheidzoeker* zegt:

'Het langdurige werk voor den bouw van het Centraal Station was begonnen. Daarvoor werd het "Open IJ" opgeofferd, ook die oude "Nieuwe Stadsherberg" op palen midden in het water....'

Om den lezer er een nader denkbeeld van te geven haal ik de beschrijving aan, die Dr. B.W. Colenbrander[1)] ervan gaf in het jaar 1884:

'Het was op eenen stillen Novemberdag, - ik herinner het mij nog zoo goed als den dag van gisteren, - in de jaren, toen de Nieuwe Stadsherberg te Amsterdam nog in wezen was. Die gezellige Stadsherberg! Voor mij tenminste zijn aan dat logement aangename herinneringen verbonden. Ik heb wel eens hooren

1) Thans engageert het Carlton Hôtel ten genoegen zijner cliëntèle Dajos Bela en Jack Hylton; Johan Strausz; Weintraubs Syncopators, Argentijnsche en Neger-orkesten, enz.

1) Schetsen en schetsjes, 2e druk, Arnhem. Stenfert Kroese en van der Zande.

klagen, dat het er duur en druk was en dat men er allesbehalve voorkomend en vriendelijk behandeld kon worden. En ik kan best gelooven, dat daarvan wel wat aan zal geweest zijn. Want druk was het er, dat is zeker. En waar het druk is, daar is het licht duur en daar moet het ook wel eens gebeuren, dat een bediende wat norsch is of niet spoedig genoeg de bevelen uitvoert. Als het werk zich opstapelt, dan komen alle menschen licht uit hun humeur. En een knecht uit een logement is ook een mensch.

Maar wat zat het er anders prettig, daar in die benedenkamer met hare vele ramen en haar ruim uitzicht op het IJ. Zóó vroeg kon men niet op zijn, en zóó laat kon men niet opblijven, of altijd zag men daar booten aankomen of vertrekken. En wat een legio schepen en scheepjes! Beurtschepen, schuiten, roei- en zeilbootjes; 't wemelde en wriemelde er alles doorheen. En rustig en statig stoomde daar die veerboot naar Buiksloot tusschen door.....

Wou men soms niet naar buiten zien, in de gelagkamer zelve viel ook genoeg op te merken. Het liep er af en aan. (Volgt een beschrijving.) Al dat personeel woelde en krioelde daar dooreen. Daar komt een groepje matrozen met een oogopslag, als wilden zij te kennen geven: dit logement behoort ons toe. En daarnaast heeren, notarissen, dokters en advocaten, en dames met kinderen....

Men zou er den ganschen dag kunnen zitten, zonder zich te vervelen. Neen! waarlijk, men logeerde in de Nieuwe Stadsherberg met groot genoegen.

Daar kwam nog bij, dat het logement zoo onmiddellijk bij de booten gelegen was. En dat zegt wat voor menschen, die niet zoo heel veel reizen.... en die zich een beetje angstig en gejaagd voelen, in die groote en woelige stad Amsterdam!.... Dan is het een prettig gevoel u ter ruste te kunnen leggen in een logement, waar uw boot om zo te zeggen voor de deur ligt. Als gij de kaars hebt uitgeblazen, gluurt ge nog even naar buiten, en als gij bij 't licht van de lantaarn ziet, dat de boot er nog ligt, slaat gij de dekens op, en slaapt rustig....'

Welk een voorstelling? die nog *te* plaatjesachtiger-ouderwetsch uitkomt, tegenover het diametraal daar aan tegenovergestelde beeld van het Carlton Hôtel.

Als een wonder van bouwkunst verheft zich het statige, mas-

sale gebouw, temidden van het antieke stadsdeel van Amsterdam: Singel, Vijzelstraat, Munt, Sophiaplein. Hoog en triomfantelijk staat het daar, als een trotsch getuigenis van den vooruitgang der tijden. De sterke, harmonische stijl, de kolossale ruimten, doen denken aan de prachtige Italiaansche paleizen, die zoo dikwijls tot hôtel worden ingericht, - maar hiermee houdt de vergelijking dan ook op, want de Italiaansche paleis-hôtels bieden vaak heel weinig comfort, terwijl het Carlton in dit opzicht het volmaakte nabij komt, dank zij den modernen geest, die den bouw heeft geleid en dank zij de fijngevoelige, smaakvolle en tegelijk practische, energieke wijze, waarop door de directie het innerlijke wezen van dit hôtel wordt gevoerd.

Een centrum van mondain en cosmopolitisch leven is met het Carlton-hôtel in Amsterdam gevormd. En het ontstaan hiervan, dat tot dusverre, eigenaardig genoeg voor een ‘wereldstad’, wel niet geheel ontbrak, maar toch zeer zeker niet op deze groote schaal werd aangetroffen, vult in het Amsterdamsche gezelschapsen vereenigingsleven een lacune aan, en maakt, dat ook in den zin van artistieke en verfijnde wereldschheid Amsterdam ‘meetellen’ kan, omdat het thans een concentratiepunt bevat voor kunstenaars en kunstzinnigen, en voor allen, die gratie en distinctie, comfort en gezelligheid te waardeeren weten.

De bezoeker van het Carlton-hôtel heeft, evenals de vroegere gast van de Nieuwe Stadsherberg ‘veel te zien’. Alleen: zijn oogen worden door wèl heel andere dingen getroffen! Ten eerste door de verrukkelijke kleuren: het eigenaardige Carlton-rood, dat tegelijk een rust en een bekoring is voor het gezicht, en waarin o.a. de Banketzaal en de lounge zijn gehouden; het bleu roi van lees- en schrijfzaal, van dames-salon en princess' room; en het rose-du-Barry fluweel, waarmee de fauteuiltjes van het restaurant zijn bekleed. Dàn de inrichting der bal-, concert- en eetzalen, grillroom, Carlton corner, bar, daktuin, die aan de hoogste eischen der aesthetiek voldoet, en de rijke, rustige eenvoud der salon-appartementen en slaapkamers, waarvan elk zijn eigen marmeren bad- en toiletkamer heeft. Centrale verwarming, telefoon en radio zijn in elke logeerkamer aanwezig, terwijl het allernieuwste systeem van signaleeren er in is aangebracht met drie kleuren, ter vervanging van het ‘ouderwetsche’ gebel, en

alle verbruikte lucht door een ingenieuse inrichting direct wordt weg-geleid en door versche vervangen. Een voor ons land geheel nieuwe inrichting, de ‘beurstijdingzaal, stelt door speciale lijnen en verbindingen den handelsman in staat, *in* het hôtel al het gebeurende gedurende de beurs-uren mede te leven. En zelfs de modernste uitvinding van het jachtige zakenleven wordt er aangetroffen: de dictaphoon, waarin de handelsman zijn brieven dicteeren kan, om ze 's morgens mèt het ontbijt, keurig getypt te zien binnen brengen, terwijl elke vreemdeling de bij zijn land behoorende courant voor zijn deur vindt neergelegd, en een zorgvuldig bijgehouden lijst der geboortedagen der staatshoofden de directie in staat stelt den reiziger uit het desbetreffende land op dien dag een feestelijke verrassing te bereiden.

Had ik gelijk of niet, toen ik zei, dat men zich haast geen grooter contrast denken kan dan tusschen de Nieuwe Stadsher berg en.... het Carlton-hôtel?

Zoodra men de hall binnentreedt, en ópblikt in de ontzaglijke hoogte met de rond-loopende galerijen of om zich heen naar den voornamen eenvoud, waarmede alles is ingericht, voelen wij ons worden opgenomen in een behagelijke sfeer van geciviliseerde luxe, van charme en chic, die voor den modernen mondainen mensch, die met zijn tijd medegaat, het één en het alles is. Een Amerikaansch comfort, een Italiaansche paleis-stijl, een Fransche cuisine, en een Hollandsche verfijnde en geperfectionneerde degelijkheid, verleenen tezamen aan het Carlotn-hôtel een cosmopolitische eenheid, waarin zoowel de meest-verwende, veeleischendste vreemdeling als de eenvoudige Hollander zich *thuis* voelen kan. En aldus vervult het volkomen het verlangen van iederen reiziger en gast, dat zijn hôtel weze, zooals de Engelschen het uitdrukken:

‘The place be a home from home.’

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Heel Westelijk Europa heeft een oogenblik van ernstige ontsteltenis beleefd, toen de uitslag der verkiezingen voor den Duitschen Rijksdag bekend werd. Wie geeft nog niet toe, dat het Vredesverdrag van Versailles, om van de andere, even onzinnige verdragen te zwijgen, een monstrum is geworden van onberedeneerde overwinningsroes, waaronder het Duitsche volk zeker voor een halve eeuw, zoo niet langer, gebukt zou moeten gaan, indien er in zijn ziel niet een steeds heviger verzet tegen groeide. Dit verzet is uitgebroken, althans aan den dag getreden door het anatal stemmen, dat de Duitsch-nationale partij op zich heeft vereenigd, waardoor haar zetels in den a.s. Rijksdag van 12 is geklommen tot 107! Een dergelijke stembusoverwinning verraste zelfs de overwinnaars.

Duitsch-nationalen en Communisten zijn de twee voornaamste overwinnaars van de jongste Rijksdagverkiezing: twee uiterste partijen rechts en links, terwijl de gematigde partijen min of meer aanzienlijke verliezen hebben geleden. Gejuich over de Communistische overwinning in Bolsjewistisch Rusland. ‘Het kapitalistisch Duitschland heeft zijn evenwicht in binnen- en buitenland verloren’, juicht men daar, en men verwacht er eerlang ernstige gebeurtenissen. En ofschoon de nog zetelende regeering mededeelt, dat de tot dusver gevolgde politieke gedragslijn in de verbindingen met het buitenland zal worden gehandhaafd, de Oostenrijksche hoofdman der Rijks Duitsch-nationalen, hij die, ofschoon geen Rijks burger, tegenwoordig aan het volk van Duitschland meer te zeggen heeft dan iemand anders, de leider Adolf Hitler, klaarblijkelijk man van groote gaven en meeslepende volkswelsprekendheid, maakt reeds

bekend, dat de Duitsch-nationalen, op de Sociaal-democraten na, de partij welke nu de sterkste vertegenwoordiging in den Rijksdag bezit, verbreking zullen eischen van de banden van het Verdrag van Versailles en van het Plan Young, opheffing der ontwapeningsbepalingen, het weder op de been brengen van een groot nationaal leger. ‘Wij willen’, zei hij in een onderhoud met een Poolsch journalist, ‘de *trusts* nationaliseeren en uit het openbare leven in Duitschland den invloed doen verdwijnen der niet-Germaansche - lees: “Joodsche” - elementen en rassen. De Duitschers zijn een volk zonder grond. 20 millioen Duitschers verkeeren in de onmogelijkheid een eigen haard te bezitten. Voor deze millioenen moet de mogelijkheid worden geschapen zich in het Oosten, met name in Rusland, te vestigen.’ De Duitsch-nationalen verhelen hun sympathie niet voor het Fascistisch Italië, en hun droom is iets dergelijks voor hun vaderland te verwerkelijken. Maar de Communisten, wier zeteltal in den Duitschen Rijksdag is geklommen van 54 op 76, en dus, sedert de laatste verkiezingen in '28, relatief met dertien ten honderd is vermeerderd, want het getal kiezers is intusschen aanzienlijk uitgebreid, zoodat er voor de thans 576 afgevaardigden in de vergaderzaal van den Rijksdag geen plaats meer is, de Communisten zien voor hun land hun toekomstdroom in Russisch heil. Aldus laten deze twee middenpuntvliedende krachten in den Rijksdag, doordien zij elkaar bestrijden, nog een geringe kans aan de partijen van overleg en redeneering. Ofschoon niet uit het oog mag worden verloren, dat er nu ruim 31 percent der afgevaardigde min of meer felle anti-kapitalisten zijn.

En de goede heer Briand, die zoo heerlijk droomde van een Vereenigd Europa! De uitslag der verkiezingen in Duitschland heeft hem ruw wakker geschud, en een lichte ontroering tevens verwekt in de Vergadering van den Volkenbond in Genève, juist opnieuw bijeengekomen. Indien Duitschland een campagne begint tegen het Tractaat van Versailles, zou deze onmiddellijk steun vinden in Hongarije en Oostenrijk, en onrust wekken in de landen der z.g. ‘Kleine Entente’, een onrust, welke zich in wijder kring zou voortzetten, als een in een eendenvijver geworpen steen. In Frankrijk zijn de politici rechts in hun nopjes:

‘Briand kan zijn vredesplannen wel oprollen’, roepen zij. ‘De revanche-politiek heeft in Duitschland getriomfeerd. Zullen onzen pacifisten nu eindelijk de oogen opengaan’? vraagt de ‘Action française’. Aan de Linkerzijde echter heerscht verslagenheid en tracht men de beste zijde te zoeken aan een leelijke kans.

Het staat er met de tegenwoordige maatschappelijke orde in heel de wereld inderdaad allerbedroevendst voor. Gedurende de laatste elf jaren, de jaren dat de Volkenbond bestaat, hebben de verschillende natiën, Rusland en China niet mee gerekend, omdat men van dien kant geen cijfers bezit, acht-en-een-half milliard guldens uitgegeven aan bewapening, en acht milliard aan de bestrijding der werkloosheid. Engeland gaat in snelle vaart naar zijn ondergang. Beseft men wel goed wat dit beteekent? Zijn machtig volk, deze in alle opzichten grootsche, groote en welvarende natie, eens een der rijkste en daardoor zorgelooste natiën ter wereld, was in zekeren zin stut en voorbeeld van alle andere volken. Maar de nooden dringen van alle kanten op dit nog steeds in zijn leidende kringen zorgelooze volk in, dat tot stelregel heeft: ‘wij zullen er wel doorheen modderen’. Zijn voornaamste markten: Indië en China zijn gedesorganiseerd, zijn *dominions* sluiten zich voor menschen en goederen uit het moederland. Het aantal werkloozen bedraagt ongeveer twee-en-een-half millioen arbeiders: vijf millioen nuttelooze knuisten en een onberekenbaar getal hongerige magen. Zijn handelsbalans sluit voor de acht maanden van dit jaar met een tekort van 308 millioen pond sterling! In het tot voor kort zoo welvarende Noord-Amerika gaat het met vijf millioen werkloozen en een uit haar evenwicht geraakte Beurs al niet veel beter. Geen woord meer is er noodig om te constateeren, dat het de overige natiën verhoudingsgewijs even slecht gaat.

Geen wonder, dat de *Assemblée* van dit jaar van den Volkenbond in gedrukte stemming is bijeen gekomen, en door den uitslag der Duitsche Rijksdagverkiezingen nog gedrukter werd. Het geroep om ‘ontwapening’, d.w.z. vermindering althans, wordt steeds luider, maar geen der groote natiën maakt daar ernst mee. Slechts enkele kleine volken, Denemarken, het onze: de weinig benijdbare naaste buur van Duitschland met zijn herleefde of tenminste nu openlijk uitgesproken revanche-ge-

dachte, werken krachtig in die richting. Schoon voorbeeld. Te verheven een voorbeeld voor de wereld, waarin de menschheid nog leeft. Zeker, al die machtige natiën verlangen niets liever dan minder uit te geven aan bewapening ter zee en te land. Maar er zijn er bij met onbevredigde verlangens ten koste van andere volken, en anderen, die tot elken prijs behouden willen wat zij bezitten. Zoodat er geen vooruitzicht is, dat de Volkenbond iets kan doen, 't welk den noodlottigen ondergang der kapitalistische samenleving kan voorkomen. Iets dergelijks, alleen in diplomatische bewoordingen, heeft onze minister van Buitenlandsche Zaken, Jhr. Beelaerts van Blokland, in de Vergadering van den Bond te kennen gegeven. Zijn woorden maakten indruk op allen en zijn pessimistische kijk op de toekomst, in verband met de economische verhoudingen der volken, werd door de meesten gedeeld.

Engeland werd hier stut en voorbeeld eens van andere volken genoemd. Een voorbeeld in ongunstigen zin kan het nog steeds zijn, doch stut is het niet meer. De wanhopige verhouding tot Hindoestan, waarin het zich gebracht ziet, is tevens een economische bedreiging voor andere volken. Zijn zonderlinge onderkoning van Britsch-Indië, *lord* Irwin, die de lankmoedigheid tegenover de Gandhi-beweging tot het uiterste, tot het vernederendste heeft voortgezet, heeft moeten inzien, dat er met deze voor de tegenwoordige kapitalistische maatschappij, misschien, de toekomst zal het leeren, voor welke maatschappij ook, onbruikbare menschen, niet te onderhandelen valt. Zij blijven staan op hun maximalistisch standpunt. Onder zekere voorwaarden zouden zij de campagne voor burgerlijke ongehoorzaamheid willen staken, maar zij zouden toch voortgaan met den boycot van buitenlandsche goederen, met het produceeren van zout en met het posten voor de drankwinkels.

Blijkbaar zouden zij alleen willen ophouden met aanvallen op zoutdepots en het weigeren belasting te betalen. Daarvoor zou de regeering echter moeten toestemmen in de volgende eischen:

1e. het recht van Indië om zich uit het Britsche Rijk terug te trekken;
2e. een volledig nationale regeering voor Indië, die verantwoordelijk is tegenover het volk en die het recht heeft om

de nationale verdediging en alle uitgaven te controleeren;

3e. verwijzing van de Britsche eischen, met inbegrip van die betreffende de Indische openbare schuld, naar een gemengde rechtbank;

4e. de onmiddellijke invrijheidstelling van alle politieke gevangenen, die geen daden van geweld gepleegd hebben en de teruggave aan dezen van alle in beslag genomen goederen met terugbetaling der betaalde boeten.

Een volslagen mislukking dus van de toegeeflijke politiek in Hindoestan van het *Labour*-ministerie, welke tevens de mislukking voorspelt van de a.s. 'ronde tafel-bijeenkomst', waarvoor de Indische afgevaardigden reeds worden aangewezen.

Het vraagstuk der werkloosheid grijnst alle volken aan en ofschoon hun regeerders trachten er een opgewekt gezicht bij te zetten en er op wijzen, dat het elders nog ernstiger en dreigender is, wie zal ontkennen, dat, zoolang hun geestesdraai er nog naar streeft om, in het belang van de zoogenaamde veiligheid van hun land, door in den grond laag-zedelijke kunstmiddelen het geboortental te vergrooten, inplaats van te verminderen, ook dit een der symptomen is, waaraan men den naderenden oorlog met zijn onvermijdelijke revolutie en den daarop volgenden ondergang der huidige beschaving over heel de wereld herkent? Lloyd George wees onlangs op het feit, dat Frankrijk op dit oogenblik er economisch het beste voorstaat. Dat wil niet heel veel zeggen, het is waar. Doch in steê van een te talrijke bevolking met hongerige magen heeft het in de laatste jaren werkkrachten van buiten ingevoerd, ofschoon daaraan thans, naar 't schijnt, een eind is. Frankrijk is het eenige land met een tekort aan werkkrachten, ofschoon ook zijn regeering alle krachten inspant om zijn getal paupers, kanonnenvleesch voor een toekomstigen oorlog, te vermeerderen. Het Fransche volk bezit echter teveel gezond verstand om niet in te zien, dat het ouders beter is een klein getal kinderen te bezitten, die het behoorlijk voeden en opvoeden kan, dan als wilden de kinderfokkerij over Gods akker uit te jagen. Welk bewijs is krachtiger voor de barbaarschheid, waarin de meeste volken nog steeds verkeeren, dan het feit, dat de regeeringen, doch deze niet alleen, de verschillende kerken, de geestelijke leiders niet er naar streven het getal

geboorten onder gunstige physieke, psychische, maatschappelijke en moreele omstandigheden te vergrooten, door een overvloed van kinderproductie tegen te gaan? Ofschoon de overheid nu reeds geen raad meer weet met den steeds grooter wordende stroom individuen, voor wie zij geen arbeid en eerlang ook geen brood heeft: individuen van wie een groot deel terecht komt in gevangenissen of krankzinnigengestichten. En dit enkel onder het voorgeven, dat het 'Vaderland mannen noodig heeft' (en vrouwen), menschen dus om voorgeworpen te worden aan den moloch van een mogelijken oorlog.

In de verschillende Staten van Zuid-Amerika is het van de eene revolutie gekomen tot de andere: Bolivia, Peru, Argentinië, Brazilië tevens, alle omwentelingen in reactionnairen zin. Immers de ervaring heeft er geleerd, dat de democratische instellingen zeer schoon kunnen zijn in theorie, doch voor slechts de beschaafdste volken deugen in de practijk. En dan nog! Heel veel beteekenis voor het verloop van het wereldgebeuren hebben deze Zuid-Amerikaansche omwentelingen zoo min als wat er in China voorvalt, dat toch, evenals Rusland voor het kapitalistische systeem verloren schijnt. Echter zonder er daardoor voorloopig beter aan toe te zijn.

De knoei-overeenkomst der Duitsche regeering met Finland ten opzichte van de zuivel-leverantie, waardoor de Nederlandsche zuivelproductie onberekenbaar zal worden geschaad, een openlijke ontduiking van het alom geldende meestbegunstigingsrecht, heeft haar beslag gekregen, en het Nederlandsche volk schiet niets anders over dan een boycot-actie, welke echter door de Nederlandsche regeering niet wordt gesteund, en waarschijnlijk ook wel dood zal loopen op de belangzucht van ons zakenvolk. De secretaris van den Algemeenen Nederlandschen Zuivelbond, de heer J. Geluk, heeft van deze eigenaardige Duitsche opvatting van het meestbegunstigingsrecht en den eerbied voor bestaande economische verdragen van de Duitsche regeering, een heldere uiteenzetting gegeven, waaraan hier het volgende wordt ontleend.

'Het "kunstje" dat Duitschland ditmaal uithaalt, ziet er anders uit dan het "kunstje", dat een maand geleden mislukte, doch het doel kan volkomen hetzelfde gebleven zijn, n.l. ontduiking der meestbegunstigingsclausule. Om dit laatste te

kunnen doen, wilde Duitschland in Juli een particuliere overeenkomst sluiten tusschen een in aller haast opgericht invoerbureau, waarvan 55% der aandeelen in handen der rijksregeering waren en de organisatie der Finsche zuivelcoöperatie. Op dit particuliere leveringscontract was dus een beroep der Nederlandsche regeering op grond der meestbegunstigingsbepaling in ons - officieele - handelsverdrag met Duitschland niet mogelijk.'

'Nu dit spelletje niet is doorgegaan, heeft Duitschland een ander middel bedacht. Het staat aan Finland toe, gedurende 2½ jaar 5000 ton boter per jaar in te voeren tegen het autonome tarief van 50 mark. Met beroep op ons meestbegunstigingsrecht zouden wij, wanneer Duitschland dat althans erkent, óók 5000 ton ad 50 mark gedurende 2½ jaar mogen invoeren, maar vijfduizend ton is voor Nederland héél iets anders dan voor Finland! Voor Finland beteekent het méér dan zijn jaarlijksche Duitsche export-quantum en voor Nederland.... nog niet het zevende gedeelte!'

'Wanneer dus deze concessie ook aan ons wordt gedaan en minister Schiele met zijn agrariërs het autonome botertarief van 50 op 80 mark brengen, mag Nederland 5000 ton naar Duitschland sturen, belast met 50 mark en.... 31.000 ton belast met 80 mark, terwijl Finland zijn héélen Duitschen boterexport van nog geen 5000 ton tegen 50 mark mag invoeren.'

'Men zou kunnen zeggen: 5000 en 5000 is.... twee! Dus: hebben wij met beroep op de meestbegunstiging recht op 5000 ton, beschouwd als absolute hoeveelheid, òf op 36.000 ton, dat is evenveel voor Nederland, als 5000 is voor Finland!'

'Inderdaad, dit zou een "kunstje" zijn, waarop ook onze regeering wel eens terdege mag letten. Tegen contingenteering op grond van jaargemiddelden der invoeren behoeft geen moreel bezwaar te bestaan, ook niet wanneer daaraan een bepaald tarief wordt verbonden, d.w.z. daarmede moet gepaard gaan: proportioneering. Dus: Finland 5000, dàn wij minstens 36.000!'

Ook deze aangelegenheid is door onze vertegenwoordiging in Genève, in aansluiting bij die der Skandinavische landen voor den Volkenbond gebracht, doch het staat te bezien of onze zuivelproducenten er door zullen worden gebaat.

Bibliographie.

Blair Niles: *Naar het Duivelseiland verbannen.* Vertaald door Dr. Joha. W. de Stoppelaar. (Amsterdam, Scheltens & Giltay, z j.)

Misdaad is dwaling, zeiden de Ouden, waarmede zij te kennen wilden geven, dat de mensch in zijn diepste wezen het goede zoekt. De mensch is goed, luidt de titel van een werk, waarin een modern auteur de gruwelen van den mensch-onteerenden oorlog beschrijft en daarin tegelijkertijd doet uitkomen, hoe de eigenlijke menschelijke persoonlijkheid, waaraan de verschijnselen dezer ijdele wereld als een stoet van droombeelden voorbijtrekken, niet blijvend door de lagere invloeden wordt aangetast en in alle schepselen een wezen van bovenaardsche schoonheid en verhevenheid woont.

Deze beide praemissen kwamen mij telkens wederom voor den geest, toen ik dit diep-tragische boek las.

In een voorrede verklaart de schrijfster, dat haar boek een poging is, om het universeele probleem van den misdadiger den menschen voor oogen te stellen. Zij werd in staat gesteld, alle gevangenissen in de kolonie en ook in het anders niet toegankelijke Duivelseiland, te bezoeken; het resultaat van haar onderzoek heeft zij neergelegd in deze ‘Biografie van een onbekende Gevangene’, een boek zoo vol aanklachten tegen dit onmenschelijke strafsysteem, dat men zich afvraagt, of wij in de z.g. duistere Middeleeuwen, of in de verlichte twintigste eeuw leven, waar de ‘beschaving’ zoo hoogelijk door de volkeren gewaardeerd wordt, dat zij in 1914 tot redding dier beschaving een oorlog zonder weerga in de geschiedenis der menschheid voerden!

Natuurlijk vraagt men zich af: heeft de Fransche rechter werkelijk voor zulke geringe vergrijpen, als deze gevangenen ons vertellen, een dergelijke zware straf opgelegd en neemt de criminaliteit, wat aard en frequentie betreft, in Frankrijk zulk een dreigend karakter aan, dat men het Duivelseiland-instituut als

afschrikwekkend spookbeeld der misdadigers in stand moet houden? Er zal van verschillende zijden te kennen worden gegeven, dat men zich nooit in het gedachtenleven van een ander menschelijk wezen en zeker niet in de psyche van den misdadiger kan verplaatsen; m.a.w. een misdadigers-psyche reageert anders op straf dan een wezen met normale drijfveeren en instincten, welks minder goede neigingen tijdig uit het dagelijksch bewustzijn verdreven worden.

De maatschappij kan verder niet dulden, dat de onaantastbaarheid van het menschelijk leven en van het persoonlijk bezit niet onder alle omstandigheden in vredestijd gewaarborgd zouden zijn. Zij moet diegenen, welke deze beide fundamenten eener organisch-gegroeide, geordende samenleving, aantasten onherroepelijk straffen, zij het slechts uit zelfverdediging. Zij dient bij de bepaling van die straf echter te bedenken, dat de delinquenten genezen moeten van een ziekte, welke Misdaad heet.

Dan dient men te bedenken dat de psychologie der toekomst het bezwaarlijk zal kunnen stellen zonder de theorie van satanische en demonische machten, wier funeste werking zich te allen tijde in onevenwichtige naturen kan openbaren. Men heeft wel met een misplaatste minachting de in vroeger tijden verkondigde ‘bezetenheid’ als onwetenschappelijk verworpen, doch niemand zal ooit kunnen verklaren, waarom de rem, wier werking de misdadige handelwijze moest verhinderen, plotseling weigerde te werken.

Ik acht het daarom van het allergrootste belang, dat mevrouw Niles ons doet inzien, dat er ook in de twintigste eeuw nog barbaarsche gevangenistoestanden bestaan. Alleen de publieke opinie kan bewerken, dat de ergste excessen langzamerhand verdwijnen.

Het boek bezit onmiskenbaar de verdienste, naast een fijne zielkundige analyse, ook mooie beschrijvingen van de natuur te geven. De beklemmende stilte, de neerdrukkende verlatenheid en beangstigende eenzaamheid van het tropische oerwoud worden dusdanig weergegeven, dat men zich in tropisch-Amerika verplaatst waant.

De uitstekende vertaling draagt er niet weinig toe bij, dat de lezing van deze ‘biografie’ van het begin tot het einde boeit.

J.C. Mollema: *Voor den stroom en op de klippen.* (Haarlem, Tjeenk Willink, 1929).

The fault of the Dutch is giving too little and asking too much.

Welk een verderfelijke invloed heeft deze karaktereigenschap te allen tijde op ons volksleven uitgeoefend. Knoeierijen op groote schaal werden er bovenal ten tijde van de Oost-Indische Compagnie, die als stelregel huldigde om haar personeel zoo slecht mogelijk te betalen, door in de hand gewerkt. Corruptie en politiek gekonkel waren in onze 'gouden eeuw' schering en inslag.

In dit boek vertelt de heer Mollema de lotgevallen van Frans en Pieter Bol: de vader valt in ongenade bij de heerschende partij en wordt gedoemd, om zijn verder leven als schipper in Indië te slijten. Hij had evenals tallooze anderen, het met de eerlijkheid niet zoo nauw genomen. Frans Bol was er echter de man niet naar, om bij verandering van politieken koers zich moeite te geven, om bij de tegenpartij in het gevlei te komen. Mede als gevolg van zijn opvliegend karakter valt hij in ongenade en moet zijn verder leven, ver van vrouw en kinderen, arm en berooid, in de Oost als schipper doorbrengen. De hoofdfiguur uit het boek, zijn zoon Pieter Bol, is aan boord een flink zeeman, doch aan den wal kan hij zijn oogen niet van het schoone geslacht afhouden. Reeds jong beleeft hij allerlei avonturen; moedwillig bederft hij zijn eigen toekomst, door elk aanbod van de hand te slaan. Het zeemansbloed zit hem te veel in de aderen en de machtige bekoring, welke het andere geslacht op hem uitoefende, maakte het mem onmogelijk een bestaan als rustig burger te voeren.

De heer Mollema heeft met groote vaardigheid uit allerlei bronnen gegevens voor zijn boek geput en een historie, gehuld in een romantisch kleed, geschreven, van het leven in een der bloeiperioden van ons volksbestaan. Dergelijke boeken zijn er eigenlijk nog veel te weinig; wij idealiseeren onze voorouders meestal te veel. Prachtig zijn de karakters in dit boek geteekend; de bladzijden, gewijd aan het weerzien van vader en zoon zijn van een ontroerende schoonheid.

Doch bovenal zal het den Nederlander der twintigste eeuw tot het inzicht brengen, dat de baten, die ons volk uit Indië trekt, goeddeels te danken zijn aan den moed en bovenal aan het lijden onzer voorouders. Op deze wereld schijnt het een eeuwige wet te zijn, dat niets verkregen wordt zonder smart, welken omvang volgens ons beperkt bevattingsvermogen niet in verhouding staat tot de uiteindelijke resultaten.

C.L. Schleich: *De klokken luiden.* Bewerking van Martien Beversluis. (Amsterdam, Kosmos, z.j.)

Carl Ludwig Schleich was een beroemd chirurg en professor aan de Berlijnsche Universiteit. Hij ontdekte indertijd de plaatselijke verdooving bij chirurgische behandelingen; eerst na veel tegenstand van de zijde zijner collega's overwonnen te hebben, slaagde hij erin deze zegenrijke anaesthesie ook buiten zijn eigen kliniek ingang te doen vinden.

Doch Schleich was niet alleen een kundig medicus, hij was ook (zeldzame combinatie voorwaar) een dichter en een denker van beteekenis. Een zijner bekendste boeken ‘Es läuten die Glocken’ wordt ons nu hier in Nederlandsche bewerking geboden..

In een inleiding verklaart de heer Beversluis, dat wij hier geen letterlijke vertaling, doch slechts een vrije bewerking voor ons hebben, aangezien er volgens den vertaler een kloof gaapte tusschen den sprookjesvorm en Schleich's wetenschappelijke mededeelingen.

In ‘Es läuten die Glocken’, dat een van diep religieus besef getuigend boek is, wil Schleich ons wijzen op de grootsche wonderen op elk gebied der Schepping. Geen wereldontvluchting predikt hij, doch verruiming van onzen geestelijken horizon, opdat de mensch zijn geestelijk geluk vermeerdere. Hij kiest daartoe den sprookjesvorm, door een geestelijke intelligentie, afkomstig van een hooger geëvolueerde wereld, op aarde te laten afdalen en als inspireerende, leidende macht te doen optreden, opdat de mensch de verborgen schoonheid en de wondere harmonie in de wereld der zintuigelijk-waarneembare dingen ervare. Het schijnbaar vluchtende moet men vastgrijpen, want het oogenblik is heilig.

Het geheele leven is een wonder, men wandelt over wonderen, welke de mensch eerst gewaar wordt, als hij geleerd heeft te zien.

Om de schellen van onze oogen te doen vallen, daarom schreef Schleich dit boek.

Doch niet alleen een verheerlijking der geschapen dingen wil hij verkondigen; ook van de eeuwige geestelijke wereld wordt veel verteld, wat men allerminst van een chirurg, wiens vak hem a.h.w. aan de stoffelijke wereld ketent, zou verwachten.

Men luistere slechts naar zijn uitspraken.

Het geestelijke kan zich belichamen; niet vóór allen dit begrepen hebben, zal men ook het wonder dezer wereld kunnen doorgronden. Er zal een tijd komen, dat geestverschijningen en visionaire toestanden niet meer zoo zeldzaam zijn. Men zal bemerken, dat er onzichtbare draden zijn, die de eene ziel aan de andere verbinden.

Ook in ander opzicht ademt dit boek niet alleen een religieus, doch ook een eeuwigheidsbesef. Schleich laat telkens doorschemeren, hoe dit korte aardsche leven, seconde op de wijzerplaat der eeuwigheid, overvloeit van raadselen, welker oplossing voor den menschelijken geest te eenen male onmogelijk is.

In zooverre kan men voor zijn diepzinnig en van een buitengewone kennis getuigend werk slechts bewondering koesteren. Iets anders wordt het echter, indien de vorm, waarin de verhalen gegoten zijn, aan een nadere beschouwing onderworpen wordt. Daarbij doet zich de moeilijkheid voor: heeft de vertaler werkelijk door zijn vrije bewerking de bedoelingen van den dichter ons zuiver weergegeven? Sommige hoofdstukken zijn nl. onduidelijk, zoodat men moeite heeft den draad van het verhaal te volgen. Een sprookje moet bevrijden, moet ons de wereld-om-ons-heen doen vergeten en maar al te dikwijls schiet dit boek in dat opzicht te kort.

De vertaling getuigt wel van een groot meesterschap over de taal, doch ik betwijfel, of deze vrije bewerking de intrinsieke waarde van het geheel verhoogd heeft.

Zoo lezen wij b.v., dat de planten leven van koolgas en iets verder, dat zij leven van kolengas. Als wetenschappelijk man doelde Schleich natuurlijk op koolzuurgas, terwijl de vertaler het aan den lezer overlaat uit te maken, of hij koolmonoxyde of kool-

dioxyde bedoelt. Dergelijke onjuistheden zijn er meer. Doch ergerlijk is het bepaald, dat dit boek letterlijk krioelt van de druk en taalfouten; tot zelfs op den lossen omslag vindt men een storende drukfout. Op een en dezelfde bladzijde komt het voor, dat aan een woord het mannelijk en het vrouwelijk geslacht wordt toegekend, er wordt gesproken van 'eeuwig weer wordt de*n* zin bevestig*t*', dan leest men: 'aan de oevers der beek, die zijn golven' enz. Germanismen ontbreken evenmin, hoewel de heer Beversluis deze over het algemeen heeft weten te vermijden.

Dat uitdrukkingen als 'het geloof in de innigheid, die je overzinkt', of 'iemand in het bosch verhangen' bijdragen tot verhooging van de sprookjes-sfeer, zal niemand kunnen beweren.

Martien Beversluis heeft aan de vertaling zeer veel werk besteed. Zooveel te meer valt het te betreuren, dat men zich telkens en telkens stoot aan taal- en drukfouten, welke in de vertaling van een meesterwerk als 'Es läuten die Glocken' allerminst thuis behooren.

Dr. P. Stegenga Azn.: *Oude Landen en Steden.* (H. Meulenhof, Amsterdam, z.j.)

De belangstelling voor reisbeschrijvingen schijnt bij het publiek geluwd te zijn; wat ten gevolge heeft, dat er veel minder beschrijvingen van reizen het licht zien. De enkele boeken die thans op dit gebied verschijnen worden dan ook met meer ingenomenheid begroet, dan toen de boekenmarkt met deze soort literatuur overladen dreigde te worden.

Het mag een verheugend feit genoemd worden, dat dr. Stegenga zijn 'Reisindrukken uit Egypte, Palestina, Syrië, Constantinopel, Athene, Napels en Rome' te boek heeft gesteld, want al moge er veel over de landen rondom de oude wereldzee gepubliceerd zijn, toch oefent het nabije Oosten nog steeds een machtige bekoring uit op den West-Europeaan. En het verheugende van deze publicatie is wel, dat hier een theoloog aan het woord is, die niet alleen de bijbelsche tafreelen voor zijn geestesoog ziet herleven doch ook een open oog heeft voor hetgeen de menschelijke kunstzinnigheid in langvervlogen tijden gewrocht heeft. De schrijver weet de gedachten, die in hem opwelden bij het aanschouwen der overblijfselen van de kunst der Ouden te verwerken tot zulk een boeiend, van groote kennis getuigend relaas, dat dit boek veel

meer geeft dan de onopgesmukte titel ‘Reisindrukken’, zou doen vermoeden. Inderdaad is hier een man aan het woord, die een open oog heeft voor de groote problemen, waarmede het menschenras in alle tijden te worstelen had en die ook heden ten dage nog met onverminderde heftigheid het menschelijk leven in beroering brengen.

Bij een bezoek aan Palestina kunnen het Zionistische en het Arabische vraagstuk niet onbesproken blijven. Met groote onpartijdigheid schildert de schrijver de toestanden in het Heilige Land, welke wederom eens, door de van ongeloofelijke bestialiteit getuigende moordpartijen der Arabieren, in het centrum der publieke belangstelling staan. Dat Engeland met krachtige hand het bestuur gevoerd heeft over deze ‘geloovigen’, zal wel niemand beweren! De hoogere politiek gebruikt de volkeren als stukken op haar schaakbord; eens te meer zijn er onschuldige burgers gevallen als gevolg van een politiek spel, waarbij de rechterhand onkundig is van hetgeen door de linkerhand verricht wordt.

De foto's in dr. Stegenga's werk dragen voor het meerendeel helaas niet bij tot verfraaiïng van het geheel; verschillende zijn zeer onduidelijk. Doch aan de waarde van het boek doet dat feit geen afbreuk. Wie zoo de schoonheid in natuur en kunst in zich weet op te nemen en weer te geven, maakt de illustratie haast overbodig.

Der Mann im Dunkel. Die Lebensgeschichte Sir Basil Zaharoff, **door Richard Lewinsohn. (Morus). Berlin, S. Fischer 1929.**

Een Grieksche jongen, in Klein-Azië geboren, vertoont reeds in zijn jonge jaren een buitengewoon commercieel talent. Een leven vol van avonturen brengt hem in Athene, waar deze ‘mysteriöse Europäer’, zooals zijn bijnaam luidt, er in slaagt, dank zij den steun van een Grieksch politicus, om als agent aangesteld te worden van een Engelsche wapenfabriek.

Van toen af aan heeft deze duistere en veelszins duivelsche persoonlijkheid een sinistere rol gespeeld in verband met de levering van allerlei moordtuig. Zijn glorie bereikte haar hoogtepunt gedurende den wereldoorlog, na afloop waarvan deze Engelsch-Grieksche ‘Sir’ er in slaagde den voor zijn vaderland

rampzaligen Grieksch-Turkschen oorlog te financieren, om ten slotte met zijn reusachtig kapitaal de speelbank van Monte Carlo op te koopen.

Men kan ook dit boek rekenen tot de serie oorlogsliteratuur, welke thans ononderbroken verschijnt. Ditmaal wordt een persoonlijkheid ten tooneele gevoerd, wier geraffineerde handelwijze aan ontelbare menschelijke wezens dood en verderf heeft gebracht. Langzamerhand zullen de volkeren er wel van overtuigd worden, dat de ware schuldigen aan den wereldoorlog, dank zij de geheime diplomatie hun gewetenloos spel jaren lang hebben kunnen spelen.

Het gegeven is rijk genoeg aan afwisseling om een boeiend boek samen te stellen. Ook ditmaal is Lewinsohn daarin ten volle geslaagd.

Het Leven is heilig, door dr. Antoon Vloemans. (Den Haag, Leopold's U.M. 1929).

Dr. Vloemans, aan wiens vruchtbare pen wij reeds verschillende wijsgeerige boeken te danken hebben heeft thans in dit bekentenisboek trachten uiteen te zetten, tot welke gedachten hem zijn wijsgeerige studiën en overpeinzingen voerden.

Zooals men van dezen schrijver mag verwachten, bevat ook dit, van groote macht over de taal getuigende werk, een schat van wijsheid. De schrijver behandelt achtereenvolgens de volgende problemen: De wijsbegeerte en het leven, levensgevoelen en levenswaardeering, het raadsel van de individualiteit, wijsbegeerte en religie, het goddelijke in den mensch, religie, kunst en wetenschap, dichtkunst, wijsbegeerte en religie, de religie voor de menschheid en de ware gemeenschap. Er zullen niet veel problemen in het wijsgeerig denken bestaan, die in dit boek niet aangeduid worden.

Indien men na lezing en overdenking van den rijken inhoud met zichzelf te rade gaat en de balans opmaakt van de geestelijke schatten, welke dr. Vloemans met kwistige hand rondstrooit, dan moet men erkennen, dat er ongetwijfeld veel wordt geboden, wat ons tot eigen zelfstandig denken aanzet, dat er wordt gebroken met allerlei, voor het moderne denken onhoudbare voorstellingen, doch dat het boek toch een zekere onvoldaanheid, een niet te definieeren leegte doet gevoelen. De mentaliteit van dr. Vloemans is er een, die de diepste roerselen der menschenziel tracht te peilen,

het leven als heilige gave beschouwt, doch er dan ten slotte voor terugdeinst, om de conclusies zijner eigen praemissen te aan vaarden.

De wijsbegeerte heeft steeds geweigerd zich in te laten met de mogelijkheid van een bestaan vóór de geboorte en van een leven na den dood.

Noodzakelijkerwijze heeft men allerlei vernuftige theorieën opgesteld ter verklaring van dat mysterieuze Iets, hetwelk wij Leven noemen, doch moest noodgedwongen zijn gezichtsveld beperken tot datgene, hetwelk door onze aardsche oogen kon aanschouwd worden. Men mocht al met Kant verklaren, dat het Ding an sich voor ons eeuwig onkenbaar zou blijven, doch weigerde een stap verder te gaan en openlijk te verkondigen, dat deze geheele zicht- en tastbare wereld slechts een afschaduwing is van een onkenbare en eeuwige werkelijkheid. Wat noodwendig ten gevolge zou hebben, dat alle wijsgeerige theorieën bijt het zoeken naar het Ondoorgrondelijke ijdel moesten blijken te zijn.

Wij wagen het dan ook met dr. Vloemans van meening te verschillen, indien hij verkondigt, dat juist in de richting van een Atheïstische religie de toekomst van de religieuze ontwikkeling der westersche menschheid gelegen is. Men zal ongetwijfeld meer en meer terugkomen van de primitieve, anthropomorphe godsvoorstellingen, doch tegelijkertijd zal men gaan beseffen, wat in dit boek juist niet vermeld wordt, dat de mensch als kosmisch wezen oud is als de eeuwigheid, verheven als de oneindigheid en dat alle religie slechts één doel dient te hebben: den Mensch er van te overtuigen, dat hij bewoner van het Heelal is. En hem tegelijkertijd er van te doordringen, dat hij in dit stadium van zijn kosmisch leven, gevangen op een verloren stofje in de grondelooze Ruimte, alleen dan waarlijk zal begrijpen als na zijn dood de sluiers opgeheven zullen worden.

Een atheïstische religie, waarin de leerstelling van een persoonlijke Godheid ontbreekt, zal uit den aard der zaak voor de wijsgeerig-aangelegden ook in de toekomst een groote aantrekkelijkheid bezitten. Doch al het aardsche zal nooit vermogen den mensch een onvergankelijk geluk te schenken indien hij niet met de oogen van zijn ziel de grenzen, gevormd door geboorte en dood, tracht te overschrijden.

F.S. BOSMAN.

Verre nagedachte (1895) aan vrouwe M. Douwes Dekker-Hamminck Schepel door Willem Kloos.

Op eens weer vóór me, aan overkant der tafel, zie 'k uw stalen
Fijn-bleeke, noble trekken, en uw koel-klaar, kalm-vast oog,
Toen iedre week uw hoofd, nauw-merkbaar telkens overboog
Naar 't mijne, om heel precies een nieuwen schaak-zet te bepalen.

Vrouw, nu vergingt Ge in 't Eeuwge, voel 'k, in 't Diepste, uw ideale
Vereering voor den vreemden Strever, Wien's erinn'ring woog
Als Schaduw, stralen-rijke, op heel Uw Binnenst, sinds hij toog
Ten verren Streken ná 't allaatste moeilijke ademhalen.

Ik eer uw Ziel vol zuivre liefde, Die zich niet bepalen
Kon tot Zijn's schijn, schoon diep daarachter niets voor U bewoog.
Gij waart groot-sterk door edel Willen en uw hart bleef hoog,
Door altijd zorgen, trouw Gedenken, ondanks al de kwalen

Die, Pure, uw eigen Aardschheid te verduren had. Gedoog
Dat eerbiedvol 'k U vroom herdenk met Geest, die nooit ging falen.

Susanna en Daniël door J.H. van Oostveen.

Wij vragen de aandacht voor het hier volgende vierde bedrijf van het tooneelspel *Susanna en Daniël* door J.H. van Oostveen, dat wegens de groote lengte tot onze spijt niet in zijn geheel in *De Nieuwe Gids* kan verschijnen.

In dit stuk heeft de heer Van Oostveen de bekende Bijbelsche geschiedenis van Susanna en de Ouden gedramatiseerd; eerst geeft de schrijver een exposé der personen en karakteriseert hen allen op duidelijke en aannemelijke wijze.

Reeds in het eerste bedrijf leeren wij de kwade practijken der Oudsten, die tegelijk de Rechters zijn, Simon en Malluch kennen, waarvan wij in het tweede bedrijf een heldere afspiegeling krijgen, in hun poging tot verleiding van Susanna.

Als deze poging mislukt, werpen zij de schuld op Susanna-zelf, die niet in staat is zich te verdedigen, en den volgenden morgen, na het rechtsgeding, haar veroordeeling tot steeniging als overspelige vrouw meent te moeten afwachten.

Zeer mooi wordt de smart van Susanna en van de haren, die in haar blijven gelooven, uitgebeeld, en het tooneel van den laatsten nacht met haar man, - Susanna reeds in zak-en-assche gekleed, - is treffend van zuivere gevoeldheid.

Het vierde bedrijf, dat de gelukkige oplossing brengt, laten wij hier volgen.

R e d a c t i e .

Personen:

JOJAKIM,	een rijke, aanzienlijke Jood.
SUSANNA,	zijn vrouw.
HANNA,	} ouders van Susanna.
HILKIA,	} ouders van Susanna.
MALLUCH,	} oudsten, rechters van het Joodsche volk.
SIMON,	} oudsten, rechters van het Joodsche volk.
DANIËL,	een aanzienlijk jongeling.
DEBORAH,	} dienstmaagden van Susanna.
SARAH,	} dienstmaagden van Susanna.
BENJAMIN,	een jongeling.
Dienaars, volk.	

De handeling geschiedt in Babylon, in het begin der Joodsche ballingschap.

Vierde bedrijf.

De gerechtszaal in het huis van Jojakim.

Eerste tooneel.

(De zaal is vol volk; stemmengezwatel; Malluch en Simon komen op en nemen hun zetels in; het gezwatel vermindert; Malluch buigt zich over tot Simon en fluistert eenige woorden tot hem, Simon knikt; dan staat Malluch op, het wordt nu dadelijk geheel stil).

M a l l u c h :

Gij allen, die hier zijt aanwezig, hoort
Naar wat Simon en ik u moeten zeggen.
Alvorens gij uw zaken aan ons oordeel
En onze uitspraak voorlegt, zien wij ons
Genoodzaakt u een misdrijf mee te deelen,
Door ons met droefheid gisteren aanschouwd.
Een misdrijf, dat te meer ons nog ontzet heeft,
Omdat daarbij een vrouw betrokken is,
Die bij ons allen in hoog aanzien stond.
Wèl zou 't ons lief zijn, als wij konden zwijgen.
Maar 't is ons ambt en onze plicht om hier
Naar waarheid recht te spreken en wij mogen
Een zware zonde niet verhelen, wiè 't ook gelde.....
Laat nu de huisvrouw Jojakims hier komen,
Susanna, zij moet hier voor ons verschijnen.

(Malluch gaat zitten; dienaars af om Susanna te halen; beweging bij 't volk en weer stemmengezwatel; op den voorgrond een groepje personen met elkaar in gesprek.)

E e r s t e S p r e k e r

(verwonderd):

Susanna? Wat kan die misdreven hebben?
Men zou van haar toch niets dan deugd verwachten.

T w e e d e S p r e k e r :

Waarom? Is zij niet mensch'lijk als een ander?

Derde Spreker:

't Is blijkbaar ernstig, waarop Malluch doelt.
Hij kijkt zoo grimmig..... en 't gelaat van Simon
Ziet ook zoo donker..... 'k vrees er volgt niets goeds.

Vierde Spreker:

Weet gij dan niet wat voorgevallen is?

Eerste Spreker:

Hoe zouden wij dit kunnen weten? Wellicht
Zijt gij gelukkiger dan wij en wilt gij
Ons eens vertellen, wat er wel gebeurd is.

Vierde Spreker:

Als 't waar is, wat ik hoorde..... nu, dan zult
Gij ook verbaasd zijn, evenzeer als ik.

Tweede Spreker:

Vooruit dan met uw nieuws, wij luist'ren toe.

Vierde Spreker:

Daar komt Susanna, weldra zult gij 't hooren.

Tweede tooneel.

(Susanna, die gesluierd is, komt op met Jojakim, Hilkia, Hanna en anderen, Malluch en Simon staan op).

Malluch:

Dien sluier weg! Zij heeft dien niet van noode!

Jojakim:

Is 't noodig, Malluch, om zoo ruw te doen?

Malluch:

Die valsche zedigheid betaamt haar niet.

(Men ontsluiert Susanna, zij schreit, anderen met haar; bij het volk zacht gemompel.)

Eerste Spreker

(zachtjes):

Zij willen aan haar schoonheid zich vergasten.
Ik ken hun treken.

Tweede Spreker:

Let wat op uw woorden!

Eerste Spreker:

Gij hebt gelijk..... Ai, zie toch eens hoe schoon
En teeder zij er uit ziet! Kan die vrouw
In eenig opzicht ook gezondigd hebben?

(Malluch en Simon gaan nu naar Susanna en leggen haar beiden de hand eenige oogenblikken op het hoofd, hiermede te kennen gevende, dat het misdrijf, waarvan zij getuigenis zullen afleggen, in hun tegenwoordigheid is geschied en met den dood bestraft moet worden. Groote ontsteltenis en beweging bij het volk.)

Malluch

(luid en met nadruk):

'k Verzoek om stilte!

(Het wordt stil.)

Simon zal u zeggen,
Waarvan wij gisteren getuigen waren.

(Hij noodigt Simon met een hoofdwenk tot spreken uit; deze geeft hieraan, ietwat onwillig, gevolg.)

Simon:

Wat Malluch van mij vraagt, valt mij niet licht.
't Waar liever mij geweest, als ik kon zwijgen,
Of dat hijzelf als eerste aanklager optrad.
Maar als het zoo moet zijn, welaan dan, luistert!
Toen gisteren wij in den hof vertoefden,
Malluch en ik, en ons een wijl verpoosden
Na afgeloopen dagtaak, zagen wij
Daar ook deez' vrouw, verzeld door hare maagden.
Dit was voor ons niets vreemds, wij zouden dus
Geen acht daarop gegeven hebben, doch
Toen kort daarna zij hare maagden heenzond,
Bemerkten wij, dat zich een jong'ling heim'lijk

Verstoken had. Behoedzaam keek hij rond,
En, wanend zich alleen, begaf hij zich
Naar deze vrouw, die, naar 't ons bleek, hem wachtte.
Van onze aanwezigheid onkundig vlijden zij
Al ras zich neder aan den voet eens booms.
En wat wij beiden toen aanschouwen moesten
Vervulde ons met afschuw en met schrik.
Daar zagen wij deez' schijnbaar achtb're vrouw,
Als trouwlooze en lustgierige overspeelster
Zich overgeven aan des jong'lings lust!

(Verontwaardigd gemompel, men kijkt naar Susanna, die schreit, Jojakim buigt zich naar haar toe en slaat den arm om haar heen. Hanna schreit eveneens. Hilkia staat met gebogen hoofd. Malluch kijkt met harden blik voor zich.)

Gij achtet dit niet moog'lijk! Gij ontzet u!
Wij deden het niet minder, toen wij 't zagen.
Gij kunt u onze ontsteltenis begrijpen
Om iemand, hoog in aanzien als Susanna,
Bij zulk een zware zonde te betrappen.
Wij liepen schielijk toe. De jonge man,
Verschrikt door onze komst, vlood haastig heen.
Vergeefs heb ik getracht hem vast te houden,
Want door zijn jonge kracht werd 'k overmand
En ijlings snelde hij de voordeur uit.
Wie 't is geweest, wij kunnen 't u niet zeggen.
Wij vroegen haar zijn naam, zij weigerde
Dien ons te noemen, erger nog, ontkende
Met listige onbeschaamdheid hare schuld.
Doch wat zich onzen oogen duid'lijk toonde
Wordt door ontkenning nooit te niet gedaan.

S u s a n n a :

't Is leugen, alles leugen, wat zij zoggen!

M a l l u c h

(haar overstemmend):

Gij schand'lijke, boeleerster, houdt u stil!
Durft gij 't gezag der rechters aan te tasten?
U voegt het allerminst om hier te spreken,
Gij hebt u te onderwerpen aan het oordeel
Van 't volk hier!

(tot het volk)

Wat Simon zoo juist getuigd heeft
Is waar! Ik zeg met hem: deez' vrouw is schuldig
Aan welberaamd, misdadig overspel!
De toedracht hebt gij allen nu gehoord;
'k Behoef die dus voor u niet te herhalen.
Gij, oordeelt of wij deden wat wij moesten.
't Getuigen is ons plicht, want wij zijn dienaars
Der ons door Mozes opgelegde wet.
Verzaakten wij dien plicht, gij zoudt als rechters
Ons niet meer kunnen houden. Eischt uw welzijn
Niet, dat uw wetten trouw gehandhaafd worden?
De wond, die 't vleesch doet rotten, brandt men uit.
Dus leev'ren wij die vrouw in uwe handen.

J o j a k i m :

Is dwaling hier dan werk'lijk uitgesloten?
Gij allen, die met mij dit alles aanhoort,
Vergun mij slechts een oogenblik te spreken.
't Is toch geen misdaad, als ik haar verdedig,
Die 'k nooit gekend heb, dan als trouwe gade,
In offerende liefde steeds verknocht
Aan mij en hare kind'ren? Ach, ik wil
Niet ingaan op 't getuig'nis dezer rechters.
Ik kan dit niet, want ik was niet aanwezig.
Ook weet ik, dat 'k hun eerbied schuldig ben
Als oudsten, rechters over u en mij.
Het tegendeel zult gij van mij niet vreezen.

(Hoe langer hoe bewogener).

Maar van deez' zware schuld mijn vrouw verdenken,
'k Vermag het niet..... en zal dit nooit vermogen.
Wat schonk zij mij al niet aan dier geluk!
Wat zou mijn voorspoed, zou mijn rijkdom zijn,
Indien mijn huis geen tempel des geluks waar;
Bewoond door liefde's lout'rende bezieling!
Wat gij besluiten zult, ik weet het niet.
Doch handelt naar uw beste inzicht. Ik,
Ik wéiger te gelooven aan haar schuld.

Dit openlijk en duid'lijk uit te spreken
Acht ik aan haar en mijzelf verplicht.

M a l l u c h

(met klem betoogend):

Wat Jojakim daar zegt, pleit slechts voor hèm
En voor zijn groote liefde voor zijn vrouw.
Toch wordt daarmee haar schuld niet weggewischt.

(Tot Jojakim):

Kunt gij met één'gen grond ons ook weerspreken?
Waart gij óók in den hof en tegenwoordig?
Neen, immers! Zelf hebt gij 't zoo juist betuigd.
Gij zegt uw méening, zegt wat gij gelóóft.
Of, beter, nièt gelooft. Maar nu 't bewijs!
Uw goed vertrouwen in Susanna's deugd,
Hoe schoon ook op zichzelf, is niet voldoende.
Indien gij met bewijs kunt logenstraffen,
Wat wij getuigen, dan zoudt gij met recht
U kunnen kanten tegen onze aanklacht.
Gij kunt dit niet en dus haar nièt ontlasten.

S u s a n n a

(hoewel zij uiterst bewogen is, blijft zij toch waardig):

En toch is 't leugen, alles, àlles leugen!
Ik eisch van u om mij te laten spreken!
Oh, 'k weet het, dat ik jegens u alleen sta,
Mijn woord vervliegen zal als ijle damp,
Doch ik heb rècht om hier gehoord te worden,
Ik eisch dit recht, gij moogt het mij niet weig'ren!

S i m o n :

Wat zoudt gij te eischen hebben? Een boeleerster
Behoeft ons niets te zeggen! Wat verwacht men
Van iemand, die zich zóó misdroeg als gij?

S u s a n n a

(hartstochtelijk):

Ik eisch te spreken! Volk van Israël,
Kunt gij zóó hard zijn om een zwakke vrouw
In stervensnood het spreken te beletten?
't Getuigenis is vàlsch, ik loochen alles!

S i m o n :

Let niet op wat zij zegt, opdat haar tong
Uw denken en uw harten niet vergiftig'!

(Het volk wordt woelig.)

E e n i g e S t e m m e n :

Naar buiten! Steenigt haar! Weg die boeleerster!

D a n i ë l

(die met de grootste opmerkzaamheid alles heeft gevolgd, luid):

Men kan voor 't minst haar even laten spreken!
Wie onzer zal dit kunnen hind'ren? Niemand!

(Malluch en Simon willen weer wat zeggen, doch Daniël wenkt hen te zwijgen en elkander aankijkend gehoorzamen zij onwillekeurig, het volk mompelt zachter en als Susanna gaat spreken wordt het geheel stil.)

S u s a n n a

(met groote hevigheid, doch steeds waardig):

't Is leugen, dat zij gisteren in den hof
In overspel mij zagen met een jonkman;
't Is leugen, dat een jonkman daar gewéést is
En met Simon geworsteld zoude hebben;
't Is leugen, dat in eenig opzicht iemand
Mij van oneerbaarheid betichten kan!
Geheel mijn ziel, mijn waardigheid verzet zich
Met al haar krachten tegen zulk misdoen!
Ik heb mijn echtgenoot te innig lief
En zou hem gaarne alles, àlles off'ren!
't Is leugen, leugen! Heel deez' booze opzet
Heeft slechts ten doel hùn schanddaad te verhelen!
En bovendien hun haat aan mij te koelen!
Zìj zijn het, die mij zochten aan te randen,
Toen zij alleen mij wisten in den hof;
Zìj zijn 't, die m' in verleiding wilden brengen
En door hun vleitaal tot hùn lust verlokken;
Zìj zochten boelschap met mij in den hof;
Zìj zijn de lage smeurders van mijn eer;
Zìj, die teleurgesteld door mijne weig'ring,

Thans door deez' aanklacht zóó zich willen wreken!
'k Verkoos niet in der menschenhand te vallen
En stelde mijn betrouwen op den Heer.
Nòg doe ik dit, 't gezag des Allerhoogsten
Zij tot mijn dood mijn één'ge leidsman mij.

(Tot de oudsten).

Gìj klaagt mij aan voor overspel bij 't volk
En wilt mij daarmee drijven in den dood,
Ik klaag u aan bij d'allerhoogsten Rechter
En weet mij daarbij vrij van uwe smet!
Hoe gij ook hier voor 't volk mij kunt belast'ren,
Uw woorden steunen doet op gruwelijken logen,
Mijn rein geweten kunt gij nooit m' ontnemen!

(Tot het volk):

Spreekt thans uw oordeel uit, gelaten wacht ik
Mijn lot, mij voegend naar des Heeren wil.

(Zij is door haar hevige ontroering geheel overmand. Jojakim ondersteunt haar. Het volk heeft met ontzetting geluisterd en kijkt gespannen naar de beide oudsten. Simon gesticuleert, maar weet zoo gauw niet, wat hij moet zeggen. Malluch richt zich hoog en trotsch op en zoekt den indruk te niet te doen.)

M a l l u c h

(streng en verontwaardigd uitvallend):

Laat u toch niet verblinden door den schijn!
Ziet hoe z' in wanhoop zich te zuiv'ren tracht
En 't uiterste beproeft om zich te redden!
Zult gij gedoogen, dat een overspeelster
Ons in uw aller tegenwoordigheid
Uitkrijt voor leugenaars? Kunt gij uw oudsten
Zoo fel en ongehoord beschimpen laten?
Zij zoekt naar redenen om zich te ontlasten
En bazelt wat haar voor den mond komt, uit!
Wij bei, uw rechters, staan hier als getuigen;
Wij wijzen u met klem op onze wet,
Waaraan wij ons gezag ontleenen. Wilt gij
U houden aan de wet, dan wéét gij,
Wat straf haar loon is! Nu, voltrèkt die straf!

Allerlei Stemmen:

Steenigen! Steenigen! Steenigen!!

(Hilkia heft de hand op, ten teeken, dat hij iets verlangt te zeggen. Er wordt door het tumult heen om stilte geroepen.)

Een Stem:

Stilte!

Andere Stem:

Stilte!

Weer andere Stem:

Weest dan toch even stil,
Laat oude Hilkia, haar vader spreken!

(Hoewel het volk woelig blijft, wordt het stil en Hilkia kan spreken.)

Hilkia

(smartelijk, doch met groote waardigheid):

Gij volk van Israël, ik, oude man
Verlang slechts voor een oogenblik uw aandacht.
't Zij ver van mij, mij hier partij te stellen,
Ofschoon 't mijn zielsgeliefde dochter geldt.
Doch 'k mag u allen wijzen op uw plicht!
Dat doe 'k Simon en Malluch, óók u beiden.
Gij zijt de dragers van een heilig ambt,
Dat ongereptheid eischt van hoofd en hart.
Veroordeelt gij mijn dochter tot den dood,
Verdiend of onverdiend, den éérsten steen
Zult *gij* haar moeten werpen! Geeft wèl acht
Dat u dien worp 't geweten niet bezwaart!.....
Meer zegge ik niet, hoe vol mij 't hart ook is.

(Simon, zich niet behaaglijk voelend, blijft zwijgen en laat alles aan Malluch over.)

Malluch

(geprikkeld, doch doordrijvend):

Ik zàl den eersten steen haar werpen, Hilkia,
Hoe diep wij u, haar vader, ook beklagen,
Hoe vrees'lijk het voor u ook moge zijn
Om u uw dochter zóó te zien ontvallen!

De schuld treft haàr! Niet òns! Ter dóód met haar!
Voor ieder geldt de wet, 't zij arm of rijk!
Nu, vóórt met haar, ìk werp den eersten steen!

(Groot tumult bij het volk, gejouw en geschreeuw; men sleurt Susanna, die de handen biddend omhoog houdt, weg, stompend en duwend, intusschen om steenen roepend. Simon wendt zich af, Malluch grijnst haar grimmig na. Voor zij echter de zaal uit is dringt Daniël zich tusschen haar en de omstanders.)

Allerlei Stemmen:

Zoekt steenen! Steenen! Sleurt haar weg! Ter dood!

Daniël

(luid):

Halt allen!

(Verrast door dit plotseling optreden van Daniël houdt men stil.)

Een Stem:

Halt?

Andere Stem:

Wàt halt?

Weer andere Stem:

Vooruit, naar buiten!

Vierde Stem:

Gesteenigd zal zij worden!

Vijfde Stem:

Wie wil nu
Nog trachten te weerhouden, wat het recht
Van ons verlangt?

Daniël:

'k Wil met onschuldig bloed
Mijn handen niet bezoed'len; 'k doe niet mee
Aan 't haastig dooden van deez' arme vrouw!

Stem:

Deez' arme vrouw?

Andere Stem:

Bleek u dan niet haar schuld?

Daniël:

Zijt gij van Israël dan zulke dwazen,
Dat gij niet onderzoekt wat waarheid is?

Stem:

Wat zoudt gij nu nog willen onderzoeken?

Andere Stem:

Zulk onderzoek is hier toch overbodig!

Malluch:

Is ons getuigenis u niet genoeg?
Wij wischten immers eiken twijfel weg!
Men breng' haar weg en voer' het vonnis uit!

(Het volk wil weer voortgaan.)

Daniël

(met kracht):

Ik acht die vrouw onschuldig, héél haar wezen
Getuigt mij dit! Begeert gij dan zóó gretig
Uw handen te bevlekken met haar bloed?

Simon:

Wilt gij u jegens ons gezag verzetten?
Laat af! En handelt mee naar onze wet!

Daniël:

't Is niet de letter, die gij volgen moet,
Neen, 't is de geest; de wet eischt trouwe dienaars,
Rechtschapen en onkreukbaar in hun ambt!
Gij beiden hebt genoegen aan haar dood!
Ontkennen kunt gij 't niet; ik zag 't u aan;
Uw harten zijn vervuld van fellen haat!

(Men laat Susanna los.)

S i m o n

(vertoornd):

Gij zij't met uw geblaf wel zeer vermetel!

D a n i ë l :

't Kan zijn, doch 'k ben het niet uit eigen kracht.

(Tot het volk.)

Uw welzijn eischt, dat recht gesproken wordt
Naar waarheid, zònder aanzien des persoons!
't Was Malluch zèlf, die u dit heeft gezegd.
Ik hoùd hem aan dit woord! Een eerlijk man
Steunt eerlijk onderzoek en weifelt niet!

S t e m m e n :

Hij heeft gelijk, laat hem zijn gang gaan, Simon!

S i m o n

(verbitterd en beangst):

Wilt gij uw rechters laten richten door
Een jongen man, ternauwernood volwassen?

(Verachtelijk.)

Een knáàp?

D a n i ë l :

Een knaap! Zooals gij zegt! Maar die
Voor 't gansche volk uw misdaân zal ontdekken!

S i m o n

(hevig vertoornd):

Dat gaat te ver!

M a l l u c h :

Ach, Simon, toom uw toorn,
Laat door deez' jongen man u niet verstoren.
Hij weet niet, wat hij zegt, laat hem begaan.

(Tot Daniël, hoofsch, doch met scherpen spot.)

Dewijl gij recht wilt spreken, ga uw gang.

Gij acht u blijkbaar door Gods wil geroepen
Te richten over ons, uw rechters! Te verbéét'ren
't Bedienen van ons ambt! Kom, zet u neer;
Laat hooren wat gij kunt; toon wat gij zijt!
De jeugd zal richten, d'oudsten luist'ren toe.

Daniël:

Drijf zoo lichtvaardig niet met mij den spot!

Malluch:

Wel, jonge man, zijt gij nu ook vertoornd?
't Zal ras u blijken, dat gij spot verdient
En erger nog, want ongestraft zult gij
Voor uw vermetelheid van hier niet heengaan.
Wij wachten thans uw rechtspraak af, doch wee u
Als gij niet anders kunt dan ijdel klappen!

Daniël:

Ik vrees u niet; het oordeel zij aan 't volk.

Stem

(ongeduldig):

Het onderzoek!

Andere Stem:

Niet langer talmen nu!

Daniël:

Zoo wilt dan doen, wat ik van u verlang.
Men scheide bei deez' oudsten van elkander
En leide Simon voor een wijle heen.

Simon

(hevig uitbarstend):

't Gaat toch niet aan om ons te onderwerpen
Aan d'onbetoomde grillen van een jonkman,
En langer nog tot spot gesteld te worden?
Er valt hier niets te scheiden! Wilt gij rechten,
Doe het dan vlug; geduld neemt eens een einde!
Ik ga hier niet vandaan; 't is overbodig!

Daniël:

Toch zal het moeten, doch waarom weerstreeft gij?
Zijt gij bevreesd?

(Toornig gebaar van Simon.)

Waarom verzet g' u dan?
Indien gij waarheid spreekt, kan niets u deren.

M a l l u c h :

Uw hooge toon past aan uw leeftijd niet.
En allerminst waar het uw oudsten geldt.
Wij hebben u tot hiertoe laten gaan;
't Is nu genoeg. Kom daad'lijk tot de zaak!
Wij laten ons op uw bevel niet scheiden!

D a n i ë l :

'k Verlang met nadruk, dat men mij gehoorzaam'!
Indien gij ons niets te verbergen hebt
En voor ons staat in eerlijkheid en deugd,
Dan geeft gij toe; niets zal u kunnen hind'ren.

M a l l u c h

(tot het volk):

Moet hij nog langer met uw oudsten sollen
En ons tot mikpunt maken van zijn driestheid?
Wat wilt gij? Spreekt u uit en toont uw afkeer!

('t Volk geeft geen enkel te eken van bijval, doch zwijgt onheilspellend stil.)

M a l l u c h :

(zeer verbitterd):

Geeft gij geen antwoord mij? Zijt gij uw eerbied
Voor onzen staat, ons ambt, dan zóó vergeten?

S i m o n

(evenzoo):

't Is ergerlijk!

D a n i ë l :

Doch 't is wel duid'lijk nu,
Dat 'k spreek voor allen, niet slechts voor mijzelf.

(Plechtig.)

In naam van 't volk en van het godd'lijk recht
Eisch ik van u om u te onderwerpen.
Nog langer te weerstreven wijst op schuld.

(Eenige oogenblikken stilte.)

S t e m :

Kom, onderwerpt u!

Andere Stem:

Geeft het recht zijn loop!

Derde Stem:

Uw tegenstand vermeerdert onzen argwaan!

Simon

(als boven):

Zoo moeten wij dan buigen voor een jonkman
En kunnen enkel hopen, dat het lot
Ons niet ongunstig zij.

(Tot Daniël.)

De smaad, dien gij
Ons hier laat ondergaan bewijst uw opzet
Om ons gezag bij 't volk te ondermijnen.

Daniël:

(waardig):

Men leide Simon heen.

(Simon wil haastig nog met Malluch een paar heimelijke woorden wisselen, doch Daniël plaatst zich snel tusschen hen in.)

Vergeef mij, Simon.
'k Moet thans u elke ruggespraak verhind'ren.

Simon

(zeer vertoornd):

Verwaten knaap!

Daniël

(waardig, doch met nadruk):

'k Verzoek u, ga nu heen;
Zoo dadelijk zal 'k u weer laten roepen.

(Simon wordt weggeleid. Malluch blijft, trotsch en hoog, achter. Stemmengezwatel bij het volk.)

Derde tooneel.

De vorigen, zonder Simon.

D a n i ë l

(als Simon weg is):

'k Verzoek uw aandacht, weest dus allen stil.

('t Wordt nu doodstil, 't volk luistert in spanning. Daniël keert zich dan, bedachtzaam nu, doch steeds waardig tot Malluch.)

Vergun mij, enk'le vragen u te stellen.....
Gij..... hebt *gezien* dus, hoe in overspel
Susanna gisteren zich heeft bezondigd.

M a l l u c h

(stug):

Dit is nu toch wel duidelijk gezegd!

D a n i ë l :

Gij zeidet *duidelijk,* dat *duid'lijk* gij aanschouwdet
Hoe zich Susanna voor uw oog misdroeg.

M a l l u c h :

Welnu, wat dient gij dan nog méér te weten?

D a n i ë l :

En Simon, zegt gij, greep den jong'ling vast?

M a l l u c h :

Zoo is 't.

D a n i ë l :

En sneldet gij toen daad'lijk toe?

M a l l u c h

(voorzichtig):

Neen, dáád'lijk niet..... een wijle toefden wij
Om ons te vergewissen van hun zonde.

D a n i ë l :

Gij bleeft dus eerst verholen spieden?

M a l l u c h :

Ja,
Tenminste als gij 't zoo noemen wilt.

D a n i ë l :

Dus zijt gij
Van àlles, wat gij hebt gezien héél zeker.

M a l l u c h :

Zoo zeker, als ik thans ù voor mij zie.
Kan 't klaarder nog? Kan 't beter u gezegd zijn?
Mij dunkt, het is nu eindelijk wel genoeg!

D a n i ë l :

'k Stel uw geduld op zwaren proef, ik weet het.
Maar 't is mij om uw zékerheid te dóen.
Men meent soms juìst te zien, waar tòch men faalt.

M a l l u c h

(met trotsche beslistheid):

Wìj faalden niet, noch ik, noch rechter Simon!

D a n i ë l

(langzaam en met nadruk, terwijl hij Malluch vast aankijkt.)

Indien gij dan *niet* faalt en zéker wéét,
Zeg mij dan nu..... *de kleur van 't kleed des jong'lings.*

(Zacht gemompel bij 't volk, Malluch hevig ontstellend, ziet den valstrik en zwijgt.)

D a n i ë l :

Wat doet u zoo opeens verbleeken, Malluch?
Ontstelt mijn vraag u zoo? Ik wacht uw antwoord.

(Malluch blijft zwijgen.)

Aleer gij toeliept, wachtet gij een wijle
En *duidelijk* zaagt gij toen héél 't gebeuren,
Dus ook de kleur van 's jong'lings opperkleed.
Gij fááldet niet, dus kunt gij 't niet ontkennen.

M a l l u c h

(uitvallend):

Wat tergt gij mij! Wat móeten al die vragen?
Sta ik hier als beklaagde of Susanna?

D a n i ë l :

Ik onderzoek de waarheid uwer woorden,
Dus antwoordt mij! 'k Heb reden te vermoeden,
Dat het getuig'nis van u beiden valsch is.

M a l l u c h

(afleidend):

't Getuig'nis valsch? En wat is dan uw reden?

D a n i ë l :

Tracht niet met sluwe list mijn vraag te ontwijken!
Indien gij denkt, mij daarmee af te leiden
Vergist gij u; 'k verzoek uw antwoord nu.

M a l l u c h :

Gij kunt van mij niet eischen om te spreken.
'k Laat stellig mij daartoe door u niet dwingen.

D a n i ë l :

Zeer zeker zal ik u tot spreken dwingen.
'k Eiscih thans uw antwoord.

M a l l u c h :

Zoo.... en als ik weiger?

D a n i ë l :

Dan is die weig'ring reeds bewijs van schuld!
Wie niets heeft te verbergen antwoordt eerlijk.
Gij doet alsof g'u in uw trots gekrenkt voelt,
Doch zoekt in waarheid slechts mijn vraag te ontkomen,
Die u wel zéér ontrust; 'k henháál die vraag.
Wàt was de kleur van 's jongslings.....

M a l l u c h

(heftig):

'k Weet het niet!

D a n i ë l :

Wat? Wéét gij 't niet? Gij, die zoo duìd'lijk schouwdet
Héél het gebeuren, 't welk gij ons verhaaldet?
Gij weet de kleur niet van des jong'lings kleed?
Dan hapert hier reeds iets aan uw getuig'nis.
Gij móét het weten; 't eerste wat men ziet
Is immers 't kleed!

(Het volk wordt onrustig.)

M a l l u c h

(afwerend, op goed geluk, omdat hij voelt niet aan de greep te kunnen ontkomen.)

Nu goed..... 'k herinner mij.....
De kleur..... de kleur was.....

(uitstootend)

blauw.

D a n i ë l

(met beteekenis):

Zoo..... blàuw dus..... juist!
Zeg mij nu ook wat soort van boom het was,
Waaronder gij hen beiden hebt betrapt.

M a l l u c h :

Wat boom?..... Wat boom?..... Gij drieste knaap, hoelang nog
Zult gij ten aanzien van het volk mij hoonen?
Wanneer zult gij uw euvelmoed beteug'len?
Zijt gij den eerbied dan geheel vergeten
Dien men aan ons, uw oudsten, schuldig is?

(Tot het volk.)

Kunt gij, o volk van Isrel, langer toezien
Hoe 'k hier bespot, gehoond, beleedigd word?

D a n i ë l :

Voelt gij de straffe greep van 't lot u klemmen,
Dat gij nu zoo wanhopig u verweert?
Gìj hebt de onschendbaarheid uws ambts vergeten
En ziet de vruchten rijpen uwer zonden!
Hoe vaak hebt gij uw ziele niet besmeurd
Als gij den armen 't recht onthield, uw oordeel
Vertroeb'len liet door 't goud van weêrpartijders,
Onschuldigen kastijdet door een rechtspraak,
Waarmee uw eigen hebzucht slechts gebaat werd?
Gìj, die door uwe macht u veilig wetend,
Uw ambt misbruiktet als een veile vrouw
Wier gunst voor geld te koop is, die het volk
Misleidt met fraaie woorden, om u zelf
Den valschen schijn van deugdzaamheid te geven!
Men vreesde u, durfde zich niet te beklagen!
Nu siddert gij en voelt hoe zich uw noodlot
Aan u voltrekken gaat. Ik spaar u niet!

Gij zelf kondt immers nooit erbarming vinden
Als men u smeekte om eens mild te zijn?
Wat bóóm was 't Malluch? 'k Vraag het u met nadruk
Uw aanzien, waarop gij u zoo beroept,
Eischt, dat ook deze vraag gij mij beantwoordt!

M a l l u c h :

'k Verzoek u..... laat mij gaan..... ik ben niet wel.

D a n i ë l :

Wat soort van bóom, vraag ik!

M a l l u c h

(toonloos):

Een mastixboom.

D a n i ë l :

Een mastixboom! Recht zoo! Nu is 't genoeg.
Gij brengt u door uw logen zelf om 't leven,
Want weldra zal uw schuld aan allen blijken.
Men voer hem weg en brenge Simon hier.

(Druk stemmengezwatel, Malluch wordt weggeleid. Van den anderen kant wordt Simon voorgebracht. Hij komt eenigszins schuw op en zoekt tersluiks op de gezichten de stemming te lezen, die hem echter niet erg geruststelt. Daardoor heeft hij al dadelijk iets weifelends. Op een wenk van Daniël wordt het stil.)

Vierde tooneel.

De vorigen (zonder Malluch) Simon, later Malluch.

D a n i ë l :

Ik stelde aan uw ambtgenoot wat vragen,
Die 'k gaarne ook door u beantwoord zag.

S i m o n :

Wat Malluch u gezegd heeft, geldt ook mij.
Gij kunt mij dus die vragen wel besparen.

D a n i ë l :

Toch niet, want uw persóónlijke verklaring
Geeft juist aan uw getuigenis zijn waarde.

S i m o n :

Die gaf ik u toch reeds, wat wilt gij meer?

D a n i ë l :

Gij hebt uitvoerig ons verhaald, hoe gij
Jojakim's huisvrouw aan den voet eens booms
Hebt gâgeslagen in haar minnehandel
Met eenen jonkman. Ras bleek u haar schuld
Zóó klaar, dat g' u niet kondt vergissen.

S i m o n :

Juist!

D a n i ë l :

Niets, *niets* ontging u, ongezien als zij
Zich dachten in den hof.

S i m o n :

Ja, juist, zoo is 't.

D a n i ë l :

De jonge man vlood heen, toen gij met Malluch
Tezamen toeliept.

S i m o n :

Juist! Ik greep zijn kleed,
Vermocht het echter niet hem vast te houden;
Uit mijn verhaal is alles u bekend.

D a n i ë l :

Zoodat gij allen twijfel buitensluit.

S i m o n

(geagiteerd betoogend):

Hoe kan er sprake zijn van twijfel, als wij
Tot in bizonderheden alles zagen?
Gij ziet mij staan hier en gij hoort mij spreken;
Ziet wat ik doe en ziet wat mij omringt.
Gij zult toch en met u het gansche volk
Daaraan niet twijfelen? Zoo ging 't ook ons.
Wat zou ik u dan meer nog kunnen zeggen?

D a n i ë l :

Al is 't niet veel, genoeg om uw getuig'nis
Te niet te doen.

S i m o n

(schrikkend):

Te niet te doen? Hoe kan dit?

D a n i ë l :

Dat zult gij weldra merken; zeg mij nu:

(wederom langzaam en met vasten blik Simon aankijkend.)

Wat *soort van boom* het was, waarbij gij hen
Zaagt nederliggen.

(Simon, onthutst, weet niet te antwoorden en zwijgt.)

Waarom zwijgt gij, Simon?
't Is toch eenvoudig, wat ik thans u vraag?

S i m o n :

Gij weet dit reeds van Malluch, ik verwijs u
Naar alles, wat hij u daarvan gezegd heeft.
'k Zei toch, wat hij u zeide geldt voor mij!

D a n i ë l :

't Waar wellicht beter u niet te beroepen
Op woorden, die door Malluch zijn gezegd.
Gij zoudt daarmede niet fortuinlijk zijn.

S i m o n :

Wat kwaads kan Malluch dan gesproken hebben?

(Opeens angstig uitschietend.)

Hij zal toch niet.....

(stokt.)

D a n i ë l

(streng):

Wàt zal hij niet?

S i m o n

(zich beheerschend):

Neen, niets.

D a n i ë l

(hem niet loslatend):

Zijt gij beangst? Wat doet u vreezen, Simon,

Om uw gedachten voor ons uit te spreken?
Vertrouwt gij uwen ambtgenoot dan niet?

S i m o n :

Wat raakt het u, wat mijn gedachten zijn!
Gij tracht in mij den twijfel op te wekken
Aan Malluch's goede trouw!

D a n i ë l :

Is dan zoo spoedig
Uw twijfel aan zijn goede trouw ontwaakt?
Geeft hij u reden u voor hem te wachten?
Gij zijt reeds lang zijn ambtgenoot en kent hem;
Gij weet ook wat geaardheid in hem huist.
Moet dit u manen tot voorzichtigheid?
Kunt gij zijn welgezindheid niet vertrouwen?

S i m o n :

Gij wilt, dat ik mijn ambtgenoot beschuldig.

D a n i ë l :

Gij zijt bevréésd, al wilt gij 't ook verhelen.
Uw leden trillen, uw gelaat ziet bleek.

S i m o n :

Gij stelt mij vragen, die.....

(stokt.)

D a n i ë l :

Wel zéér u hind'ren,
Wel zéér in ongelegenheid u brengen.
Gij zelf beriept u immers toch op Malluch!
Waarom? Wat hebt gij te verbergen, Simon?
Wie zich der waarheid goede trouw verplicht acht
Zal nimmer aarzelen in eerlijkheid,
Rechtschapen en onkreukbaar 't recht te dienen.
Beantwoordt nu mijn eerste vraag: Wat soort
Van boom was het, waarbij.....

S i m o n

(afwerend, zeer geprikkeld):

Alwéér die vraag!
't Is toch niet noodig, dat *ik* u nog zeg
Wat gij reeds blijkbaar wéét; laat mij toch zwijgen!

D a n i ë l :

Neen, Simon, juist van ù wil ik het hooren;
Ik eisch het van u en gij kunt het zeggen,
Wilt gij met uw verklaring niet in strijd zijn.

(Simon, zeer in verlegenheid, blijft zwijgen.)

S t e m :

Nu, Simon?

A n d e r e S t e m :

Geef uw antwoord!

D e r d e S t e m :

Draal niet langer!

D a n i ë l :

Gij hoort, het volk verlangt van u bescheid.

S i m o n

(in de war):

't Was..... naar ik meen..... een eikeboom.....

(Beweging bij 't volk, die door een wenk van Daniël dadelijk wordt onderdrukt.)

Of neen.....
Ja toch..... 'k geloof..... het was misschien..... neen, neen.....

D a n i ë l :

Wat was het nu? Een eikeboom of niet?

S i m o n :

Een eikeboom..... ja, ja..... ik weet het zeker!
Ik zag zijn dikken stam, zijn zware takken.

D a n i ë l :

Wel smart het u ons dit te moeten zeggen.
Een *eike*boom dus was 't.

(Zich tot het volk keerend.)

Gij hoort het allen?

S t e m m e n :

Wij hooren het! Ga verder, Daniël!

S i m o n :

Wat dreigt gij mij! Ik heb toch juist gesproken?

D a n i ë l :

Gij zelf weet of gij waarheid spreekt of niet.
Nu ook nog dit: Gij zegt: des jonkmans kleed
Hebt gij gegrepen voor hij u ontkwam,
Van welke kleur was wel dit kleed?

S i m o n :

Nog meer?
Kom liever daad'lijk tot uw doel! Erken het:
Gij zoekt den ondergang van mij en Malluch!
Wie hoorde ooit, dat men zijn oudsten, rechters,
Aldus bejegende!

D a n i ë l :

En wie hoorde ooit.
Dat men een heilig ambt zoo diep besmeurde
Als gij en Malluch langen tijd reeds doet!

(Simon gebaart.)

Ook gij, ontken het niet. Uw wezen zegt mij,
Dat heimelijk gij kwade lusten broedt.
Gij zijt geen dienaar Gods, doch gij zoekt louter
Voldoening uwer zondige begeerten!
Hoe vaak reeds hebt gij niet uw macht misbruikt,
Weerlooze vrouwen dwingend tot uw wil!
Thans ziet gij 't eind dier macht en daarom krimpt gij,
En huivert voor wat u te wachten staat.

Gij siddert nu de doodsklauw u omknelt,
Dien gij niet kunt ontkomen. Antwoordt nu,
Het is uw één'ge kans nog. Zeg de kleur
Van 's jonkmans kleed.

S i m o n

(totaal in de war):

Hoe zal..... hoe kan ik u.....
Als Malluch u..... de kleur..... de kleur van 't kleed.....
Het was..... naar ik geloof.....

D a n i ë l :

Naar gij gelóóft?
Gij zegt, gij hadt het kleed in uwe *hand!*
Gij moet het wéten!

S i m o n :

Ja, ik zal 't u zeggen.....
Het was..... een purper kleed.....

(Groote beweging bij 't volk.)

ja, ja, zóó is 't!
Wat Malluch ook moog' zeggen..... pùrper was 't!

D a n i ë l

(tot het volk):

Een pùrperkleurig kleed! Ook dit hoort gij?

S i m o n

(schreeuwend):

Ik hield het in mijn hand! 't Was purper, purper!
En anders niet! Wat grijnst, wat jouwt, wat hoont gij!
Ik zeg het u, 't was purper, purper, purper!

D a n i ë l :

Men brenge nu ook Malluch weder hier.

(Tot Simon.)

Uw gruwelijke logen is thans duid'lijk.
En niets kan u meer redden van den dood.
Gij brengt u zèlf om 't leven. Uw getuig'nis
Is vàlsch! Het is ons allen klaar gebleken!

S i m o n

(buiten zichzelf):

't Was Malluch, die den aanslag voorbereidde!
Hìj is het, hìj alleen draagt alle schuld,

(Op Malluch wijzend, die opkomt.)

Hìj bracht mij met zijn sluwheid in verleiding,
Hìj blies het vuur van mijnen hartstocht aan,
Het was zìjn plan Susanna aan te randen,
Ik ben slachtoffer slechts van zìjn bedrijf,
Hèm treffe straf; hìj is van alles d' oorzaak!
Onthef mìj van mijn ambt en laat mij gaan!

M a l l u c h

(opkomend als gebroken, doch in drift bij 't hooren van Simon's woorden):

Néén, néén, laat hem nièt gaan! Gij valsche lafaard!
Zoekt gij aldus u zelven vrij te spreken?
En wilt gij mij den vollen last doen dragen?
Zijt gij vergeten, hoe gij in den hof
Susanna vol begeerte hebt bespied?
Uw heete drift geen meester kondet worden?
En hoe gij mij uw kwaden lust bekendet?

S i m o n :

Gij deedt het mij! En zoo gij mij betraptet,
Ik deed het u! Gij kwaamt met uwen toeleg
En met uw sluwheid hebt gij m' overreed!
Vloek over u en uw verderf'lijke opzet!
Gìj zijt de schuld van alles! Gij alleen!

D a n i ë l

(streng tusschenbeiden komend):

Zwijgt stil, gij beiden! Zult gij nu elkander
Verwijten wie het méést schuldig is?
Schànde over u, die 't heilig recht des volks
Zoo Godvergeten schondt. Ook gij, Simon!
Denk niet, dat g' aan uw schuld zoo licht ontkomt!
Slachtoffer waart gij *niet* van Malluchs sluwheid,
Doch van uw lust, dien gij niet kondt weerstaan!
Gij slaven van uw hartstocht en uw wraakzucht,
Hoe donker moet uw hart zijn en uw geest!

Uw macht is uit! Niet langer zult gij heerschen
En 't recht verkrommen! Eere aan u, Susanna,
Die liever in den dood gingt dan te zwichten!
Hoe zal het volk u loven om uw moed
En om uw deugd, gij, die in vroomheid kracht,
In liefde steun vondt, om u te verzetten
Met héél uw wezen tegen zùlk misdoen!
Mijn taak is nu volbracht. Gij, volk van Isrel,
Heb ik u overtuigd? Gij ziet hen schuldig.
Hebt gij nog sterkere bewijzen noodig?
Ik geef hen beiden thans in uwe handen.

S i m o n

(in vertwijfeling):

Doodt mij niet! Doodt mij niet!

(Het volk, niet langer te houden, breekt los; groot tumult en geschreeuw, Simon en Malluch worden vastgegrepen en weggesleurd.)

S t e m m e n

(wild door elkaar):

Sleurt hen naar buiten!
Ter dood met hen! Ter dood met hen! Ter dood!
Ter dood! Ter dood! Sleept voort hen! Sleurt hen mee!
Naar buiten met hen! Voort! Ter dood! Ter dood!
Zoekt steenen, steenen, voort met die schoffeerders
Weg met dit valsch gebroed! Ter dood! Ter dood!

(Het tooneel stroomt leeg, alleen Daniël en Susanna met haar familie blijven achter; men hoort het tumult hoe langer hoe minder en ten slotte in 't geheel niet meer.)

Vijfde tooneel.

Daniël, Susanna, Jojakim, Hanna en Hilkia.

S u s a n n a

(in groote vervoering):

Bevrijd! Ik dank U, oh, ik dank U, Heer,
Dat G' in den nood mijn smeeken hebt verhoord!
Uw Heil'ge Wil mij, arme, heeft beschermd!

(Tot Jojakim en haar ouders).

Mijn Jojakim, gij hebt uw vrouw terug,
En gij, mijn ouders, uwe dochter weer.
'k Sta vrij en onbesmet hier weder voor u, mag
U allen weer de mijnen blijven noemen!

(Omhelzingen.)

H a n n a :

Mijn kind, bij mij sprak slechts het hart. Ach, mijn
Verstand weet alles niet zoo te onderscheiden.

S u s a n n a :

Oh, hoe gelukkig voel ik mij en dankbaar!

(Tot Daniël, die zich ongemerkt wil verwijderen.)

Neen, Daniël, ga niet heen!

(Zijn handen vattend).

Wat zou er van mij
Geworden zijn, waant gij hier niet geweest!
Door ùwen moed en uw kloekzinnigheid,
Uw inzicht en uw onbevangen oordeel
Ben ik thans nog in leven! Gìj hebt mij
Gered van zulk een smadelijken dood,
Gij waart het, die het volk wist te overtuigen,
Nooit kan 'k vergeten, wat gij voor mij deedt,
Ik dànk u, Daniël, met héél mijn hart!

D a n i ë l :

Susanna, 'k ben ontroerd als gij, geloof mij,
Niemand kan blij der zijn om uw bevrijding
Dan ik..... Maar toch..... gij moet uw dank behouden.
Ik mag dien niet aanvaarden, moet dien weig'ren.
Wat zou uit eigen kracht ik kunnen doen?
Ik deed hier wat mijn inzicht mij gebood
En moest het volk behoeden voor een dwaling.
Verhind'ren, dat voor misdaad 't recht misbruikt werd.
Ook ik zou schuldig zijn, zoo ik het naliet.
Wij moeten 't ons gegeven licht doen schijnen,

Zoo tijd en plaats ons hierin niet weerhouden.
Ik kon niet anders hand'len, deed mijn plicht.

(Met warmte.)

Uw blijdschap, uw behoud en uw geluk
Zijn dank genoeg voor mij. Thans moet ik heen,
Mijn arbeid wacht; veroorloof mij te scheiden.

J o j a k i m :

Neen, Daniël, zóó laten w'u niet gaan.
Hoeveel is ons gezin u niet verplicht!
Zoo uw bescheidenheid geen lofspraak toelaat
Dan zij dit zoo, doch 't zal een vreugde ons zijn
U altijd onzen vriend te kunnen noemen.
Beschouw als 't uwe dan voortaan ons huis.

D a n i ë l :

Wie zou niet gaarne uw vriend zijn, Jojakim.
't Is mij een voorrecht dit te mogen worden.

H i l k i a

(tot Daniël):

Ook wij gevoelen ons verplicht aan u.
Gij hebt mij, ouden man, en aan mijn vrouw
Onze oudervreugde, ons geluk hergeven.
Gij, sieraad van uw stam, die op uw leeftijd
Een wijsheid toont, die uwe jaren eert.
Ook gij verdient de hulde van ons volk.
En zeker zal men die u niet onthouden.

(Tot Jojakim en Susanna.)

Mijn zoon en gij mijn teergeliefde dochter,
Nu hoeft uw vader langer niet te zwijgen,
Vrij mag ik u mijn groote blijdschap toonen.
Hoe schrijnend en wreed-wondend was ons leed!
Ook mijn hart, kind, kon u niet schuldig achten,
Doch onze Heil'ge wetten wegen zwaar mij.....
Zij kluisterden mijn tong..... ik zag geen licht.
In diepe smart is vaak de wijsheid zoek,
Koele overdenking, zelfvertrouwen falen.

'k Ben nu zoo blij, zoo innig blij, Susanna,
Niet slechts, omdat g' uw leven moogt behouden,
Maar ook, wijl gij den juisten weg u koost.

D a n i ë l :

Zij waar' niet uwe dochter, Hilkia,
Indien zij had geweifeld in haar keuze.

H i l k i a :

Zij waar' mijn dochter niet, 't is moog'lijk, ja,
Doch laat ons niet hoovaardig zijn, zoo licht
Drijft ons verzoeking in der boosheid boeien.
Wie sterk te zijn meent, zie, dat hij zijn kracht
Behoude en niet in overmoed verlieze.
Gij zijt, mijn kind'ren, voor een ramp bewaard,
En hebt elkaar na smart'lijke beproeving
Opnieuw gevonden. Moog' geluk bestendig
Uw deel zijn en uw buis tot woning kiezen.

(Zeer ontroerd.)

God zegene u..... God zegene u, mijn kind'ren!

Doek.

Einde van het vierde en laatste bedrijf.

Over Kloos' theorie der dichtkunst door Khouw Bian Tie. *(Vervolg van blz. 390.)* II.

Met de opvatting, dat Kunst een zelfstandige Macht is, in den zin zooals hij haar, met stijgende passie en verrukking, beschreef, beleed en verheerlijkte in die reeds aangehaalde dithyrambe, en waarin zij - de Kunst - hem verscheen, niet als een *dienende* Maagd, maar als een Vrouw, fier en geweldig, die zèlve gediend worden wil, - staat en valt Kloos' theorie over de Dichtkunst.

Want, indien Kunst géén zelfstandig bestaan heeft, géén eigen wetten en géén eigen structuur, - dan is elk onderzoek naar haar wezen eigenlijk een onderzoek naar datgene, waarvan zij afhankelijk heet te zijn. Wordt immers Kunst b.v. bepaald door de ‘gedachte’, d.i. als de ‘gedachte’ het is, die iets maakt tot Kunst, er het essentieele van is, - dan beteekent onderzoek naar het wezen der Kunst, onderzoek naar die ‘gedachte’, hetzij, dat deze verheven, of leerrijk, of nuttig of stichtelijk, of goed, of waar moet zijn. Zoo ook, wanneer Kunst bepaald wordt door haar ethisch gehalte. Dan trachte men die ethiek te bestudeeren, want tegelijk daarmee - indien het waar is, dat ethiek de kunst bepaalt - is dan het wezen der Kunst ontvouwd.

Maar Kloos' leerstellingen gáán niet over de in Kunst vervatte ‘gedachte’, noch over ‘ethiek’, noch over ‘philosophie’, - maar zij handelen over Kunst als zoodanig. Maar dan moet ook vast staan en bewezen zijn, dat Kunst een onafhankelijke, op zich zelf te beschouwen Macht is, een Werkelijkheid, even onafhan-

kelijk als ethiek, wetenschap of philosophie, - met háár alleen eigene vraagstukken, gelijk dat het geval is bij diezelfde ethiek, wetenschap of philosophie.

En, - indien het hem gelukt is om aan te toonen, dat Kunst onafhankelijk bestaat van wat ook buiten zich zelf, dan heeft hij aan zijn theorie de trekken en de strengheid gegeven eener wetenschap. Zóó immers begint elke wetenschap, dat zij spoort naar gemeenschappelijke vraagstukken en er het verband van tracht aan te toonen. Wetenschap, heeft eens Kloos' leermeester in de wijsbegeerte geschreven, is: 'Kennis van het verband der dingen op zeker gebied'[1] 'De wetenschap doet derhalve uit de bonte wereld der verschijningen een greep, en tracht op dat bepaalde gebied de wetten der causaliteit op te sporen.'[2] Is het niet mogelijk om een groep vraagstukken door hun onderlinge verwantschap, van andere af te zonderen, dan is er geen plaats voor een nieuwe wetenschap. Is dat wel het geval, dan kan de nieuwe wetenschap verrijzen.

Bestáát er nu een groep verschijningen, die tezamen de Kunst vormen, of anders uitgedrukt: Is Kunst een zelfstandige macht, of is zij afhankelijk van wat anders?

Blijkbaar heeft Kunst wèl een zelfstandig bestaan, is zij zélve een levend organisme, met èigen wetten en eìgen structuur.

Dat blijkt uit de getuigenissen van verscheidene scheppende kunstenaars. In de oogenblikken van kunst-schepping hebben zij niet gevoeld een hevig naar voren dringen van een gedachte of zedelijke leering, of een wetenschappelijke stelling of een philosophisch idee, - maar zij ervaren een vreemde beweging in hun ziel, iets als zacht-zingen, gelijk Kloos bekende, dat langzamerhand zich verzinnelijkt in beeld en rhythme.

Kunst is derhalve zèlf een organisme, levend zijn eigen leven, van-uit zijn eigen beginselen.

Dat blijkt ook, wanneer men niet de kunst*wording* nagaat, maar de kunst-*werken* zelve.

Want woorden zijn er geschreven, op maat en rijm, die zwaar gaan van gedachte of zedelijke leering, en nochtans geen poëzie zijn, - aan den anderen kant bestaat er wezenlijke poëzie zonder

1) C.B. Spruyt: Leerboek der formeele logica, p. 3.
2) Een teruggang, in 'Nederland', Mei-aflevering, 1929.

zedelijke gedachte of leer hoegenaamd, ja, bevat zij soms zelfs beslist menige onzedelijkheid.

En daar, waar poëzie samengaat met verheven gedachte of de hoogste zedelijke vermaningen, ligt het poëtische blijkbaar toch *niet* in de verhevenheid der gedachte, noch in de mate van zedelijkheid, want, indien men ze beide - gedachte of zedelijkheid - weergeven zou, niet met 's dichters woorden, maar met die der gewone taal, dan blijkt alle poëzie opééns te zijn verdwenen: Inplaats van een levende bloem vol geuren, heeft men een kunstbloem gekregen, waaraan elke geur ontbreekt.

Niet moeilijk is het, om dit alles te bewijzen.

De woorden, op maat en rijm geschreven, door zoo menig ijverig en veel-willend ziele-herder uit de veertiger jaren der vorige eeuw, zijn vol van stichtelijke vermaningen en gedachte, maar, - wie zal het nog betwisten? - hebben weinig of geen poëzie, terwijl een enkel vers van Gorter als:

> De stille weg,
> De maannachtlichte weg, -
>
> De boomen
> De zoo stil oudgeworden boomen,
>
> Het water,
> Het zacht-bespannen tevreeë water,
>
> En daarachter in 't ver de neergezonken hemel
> Met 't sterrengefemel, -[1)]

gedachte, noch zedelijke leering in zich heeft, maar des te meer subtiele schoonheid en poëzie.

En veel onzedelijks is er door de naturalistische school behandeld, maar op een wijze, dat men zich als zelf tegenwoordig bij het beschrevene waant, zóó scherp en fel en doordringend wordt de ziel getroffen.

Wat de gedachten-rijke gedichten betreft, - zouden grandiose

1) Herman Gorter: De School der Poëzie, dl. I.

scheppingen als Paradise Lost en de Commedia, Faust en Shelley's Prometheus Unbound en diens Laon and Cythna, en Verlaine's biecht in Sagesse en nog menig ander werk, nog zóó den mensch bedwelmen, of stil ontroeren, of van verrukking tot verrukking voeren, indien men hun inhoud weergaf met andere dan 's dichters woorden?

Blijkbaar is het dusgenaamd poëtische, dat, wat een gedicht maakt tot gedicht, toch wel iets onafhankelijks van gedachte of ethiek, of welke macht ook. Blijkbaar is het poëtisch, iets, hetgeen op zich zelf verklaard moet worden. Blijkbaar heeft het zijn eigen wetten, zijn eigen samenstelling, zijn eigen kenteekenen en bijzonderheden. Blijkbaar heeft het zèlf zijn eigen bestaan, zijn eigen leven.

Maar, dan is poëzie ook een souvereine macht, even souverein als ethiek, wetenschap of philosophie.

Kloos heeft dat alles zuiver ingezien. Voor hem is Kunst altijd geweest een macht afzonderlijk en door zich zelve alleen bestaand.

Men heeft vaak zijn zienswijze genoemd, de zienswijze van een l'art pour l'art artiest. Dat is juist, mits men onder l'art pour l'art, *niet* verstaat, hetgeen de Parnassische poëten ermede bedoelen. Hoort hemzelf slechts:

> ‘De l'art pour l'art-artiesten.... waren zeer verdienstelijke, maar ijskoude kunstvaardigen, wier eenige streven daarin bestaan heeft, om het uiterlijke haarfijn-precies aesthetisch weer te geven, zonder eenige emotie of menschelijkheid. Terwijl ons bedoelen juist was, en het is nog dat der besten onder ons, die getrouw zijn gebleven aan de ware beginselen van '80, om precies uit te drukken in de rhythmische en beeldende muziek der woorden, *niet* de koele, oppervlakkige uiterlijkheid der dingen, maar de waarachtige innerlijkheid van ons menschelijk gevoel. Dit echter strijdt geheel met de theorie der ware l'art-pour-l'art-menschen.....
> De Fransche Parnassiens waren de echte l'art pour l'art-menschen, Theophile Gautier, de Banville etc., maar hún kunst en die der Tachtigers staan op hemelsbreedte van elkaar, daar de eersten slechts op den vorm letten, terwijl wij daarentegen uitgaan van het geestlijke en alleen tegelijk daarmee ook zorg dragen voor den vorm, omdat, wil een gedicht volmaakt zijn, die vorm

> (d.i. de woorden) natuurlijk equivalent behoort te wezen aan datgene, wat in den dichter heeft geleefd.'[1)]

Hoort hierna nog, welke beteekenis hij hecht aan de uitdrukking Kunst om de Kunst:

> '....schadelijk, ja soms doodend wordt de bijbedoeling in den kunstenaar voor de Kunst, als de propagandist in dien kunstenaar, door de kleinere begaafdheid van dezen laatste, sterker dan de kunstenaar zelf blijkt te wezen, en dus een overwegende, een al het andere doodslaande plaats in het kunstwerk innemen gaat. Dit is het geval geweest met het meerendeel der Nederlandsche schrijvers van de negentiende eeuw vóór '80, en daarom nam het geslacht, hetwelk in dat historische jaar begon op te komen een zeer begrijpelijk en zelfs volkomen juist standpunt in, toen alle bijbedoelingen en strekkingen verwerpend, in scherpe tegenstelling tot zijn onmiddellijke voorgangers, die van zedelijke en godsdienstige strekking tot aan hun keel toe vol hadden gezeten en toen nóg zaten, het beginsel opstelde van *De kunst om de kunst.*'[2)]

Kloos' Kunst om de Kunst derhalve beteekent géén cultus van den Vorm, gelijk dat bij de Parnassiche poëten het geval is geweest, maar zij beteekent, dat de Kunst onafhankelijk is van alle andere machten buiten zich zelf.

De jonge dichter en romancier Dr. Alfred Haigton gebruikte eens in dit verband een metaphoor, dat het vermelden waard is:

> 'Brood moet zuiver wezen, verontreinigingen schaden de gezondheid. En de aard der verontreinigingen doet niet ter zake. Zelfs met goudstof gemengd brood ware onverteerbare kost.'[3)]

De stelling Kunst om de Kunst is er één, die vaak bestreden wordt. Met name heeft men haar maar al te dikwijls verward met het formalisme van de Fransche aanhangers. Wie haar echter doordacht heeft, in den zin zooals Kloos haar opstelde, kan niet anders als haar waarheid inzien en aanvaarden.

Zoo doet ook een belangrijk denker als de Italiaan Benedetto

1) Willem Kloos: Letterkundige Inzichten en Vergezichten, dl. III, p. 195/196.
2) Willem Kloos: Letterkundige Inzichten en Vergezichten, dl. VIII, p. 20.
3) Alfred Haighton: Een nieuwe komeet aan den literairen hemel, p. 103.

Croce. In zijn Brevier der Aesthetiek verdedigt hij de l'art pour l'art theorie, en schrijft de treffende woorden:

> ‘Een werkzaamheid welker beginsel afhangt van dat eener andere werkzaamheid, is eigenlijk, die andere werkzaamheid, en houdt voor zich zelf slechts een vermeend en conventioneel bestaan over: de kunst, die afhangt van de zedelijkheid, van het genoegen, of van de wijsbegeerte is zedelijkheid, genoegen of wijsbegeerte en niet kunst.’[1)]

En in 1901 koos zich de Engelschman A.G. Bradley tot onderwerp van zijn intree-rede bij zijn ambts-aanvaarding als hoogleeraar aan de universiteit van Oxford, het thema: ‘Poetry for Poetry's sake.’ In deze hoogst belangwekkende rede kwam de fijnzinnige Engelschman eveneens op voor de zelfstandigheid der Kunst. Hoor hem betoogen:

> ‘Poetry may have also an ulterior value as a means to culture or religion; because it conveys instruction, or softens the passion, or furthers a good cause; because it brings the poet fame or money or a quiet conscience. So much the better: let it be valued for these reasons too. *But its ulterior worth neither is nor can directly determine its poetic worth as a satisfying imaginative experience; and this is to be judged entirely from within.*’[2)]

En verder:

> ‘So also Shakespeare's knowledge and his moral insight, Milton's greatness of soul, Shelley's “hate of hate” and “love of love”, and that desire to help men and to make them happier which may have influenced poets in hours of meditation-all these have as such *no* poetical worth: they have that worth only when, passing through the unity of the poet's being they reappear as qualities of imagination, and then are indeed mighty powers in the world of poetry.’[3)]

Is het niet, alsof men hier Kloos zelf hoort?

Daarom ook is hier melding gemaakt van Croce en Bradley,

1) Benedetto Croce: Brevier der Aesthetiek, p. 103.
2) A.G. Bradley: Oxford lectures on poetry, p. 4/5. (Cursiveering v. schrijver.)
3) A.G. Bradley: Oxford lectures on poetry, p. 5 en 7. (Cursiveering v. schrijver.)

omdat het zoo merkwaardig is, dat zij jaren ná Kloos nog eens met nadruk kwamen bevestigen - soms bijna woordelijk - hetgeen hij reeds voelde en wist op 20-jarigen leeftijd en altijd verdedigd heeft, nl. dat Kunst een zelfstandige macht is, met een eigen structuur en door eigen wetten beheerscht.

* * *

Na te hebben vastgesteld de souvereiniteit der Kunst als zelfstandige macht naast alle andere, kan de vraag worden behandeld, of liever, móet zij worden behandeld, waar of toch de oorsprong der Kunst te vinden is. Deze vraag stelt zich na het voorgaande van zelf: Immers, Kunst, het essentieele er van ligt *niet* in de 'gedachte', noch in eenige zedelijke leering, noch in philosophie of wetenschap, - maar waar is het dan *wel?* Waar is haar oorsprong?

De Grieken hebben de schoone mythe der Muzen geschapen. Volgens deze mythe worden de onderscheidene kunsten toegewezen aan een aantal boventuurlijke wezens. En kunstenaars zijn zij, die zich verheugen mogen in de gunst dier wezens. Aan deze gunstelingen worden dan af en toe de geheimen geopenbaard van Kunst en Schoonheid.

Ontdaan van haar kleur en teruggebracht op het nuchtere begrip, beteekent deze voorstelling van zaken, dat Kunst niet binnen der menschen macht ligt, maar ver buiten zijn bereik, en alleen de begenadigde weet haar nu en dan te grijpen.

Een diepe wijsheid is verborgen in deze zienswijze.

Want men moge in den lateren tijd de dingen scherper hebben leeren stellen, nog altijd blijft de door de Grieken gevoelde Waarheid van gelding, dat Kunst niet van menschen is en alleen de begenadigde onder deze aan haar deel kan hebben.

Wie deze Waarheid niet erkent, en haar niet tot uitgangspunt neemt zijner onderzoekingen, vervalt noodwendig in fouten en ongerijmdheden.

De mensch is een redelijk wezen. Met zijn rede denkt hij. Denken beteekent redeneeren, redeneeren het vormen van begrippen en oordeelen. Indien Kunst binnen het bereik lag van den mensch zou deze met zijn denken kunst kunnen scheppen.

En wel willekeurig, dat is, op ieder oogenblik. Want het verstand staat ter voortdurende beschikking van den mensch.

Maar de mensch kán niet met zijn denken kunst scheppen, hij kan niet elken keer dat hij zulks wil, een kunstwerk doen ontstaan. O, een mensch kan zich met zijn rede veel kennis verschaffen omtrent maat, omtrent rijm, omtrent beeldvorming, omtrent melodie en vele dingen meer, maar indien hij trachten zou, om op een gegeven, willekeurig oogenblik van die kennis gebruik te maken teneinde woorden tot een gedicht te schikken, dan zal blijken, dat hij geen gedicht in den waren zin des woords gemaakt heeft, maar een onschoon geheel.

Dit geldt voor den mensch in het algemeen. Maar ook op den kunstenaar is het van toepassing.

Er is gezegd, dat een schilder slechts eenmaal een bepaald doek zóó schilderen kan, zooals hij gedaan heeft. En dit is volkomen waar, Rembrandt zou niet weer een Nachtwacht hebben kunnen maken, even schoon als het bestaande. Zijn hevigst willen, zijn ingespannendst denken, zijn geduld, zijn vaardigheid met het penseel, zijn kennis van verfstoffen, - dit alles zou niet toereikend zijn geweest.

Even machteloos als de gewone mensch is de Kunstenaar in de oogenblikken, dat hij niet begenadigd is.

> ‘Daar zijn tijden’, bekende eens een Groote, ‘dat men zich boos maakt en opwindt over allerlei dingen. En daaronder zijn er de pijnlijkste oogenblikken, nl. als men zich onbekwaam voelt iets goeds voort te brengen, de fantazieën weigeren zooals anders van de vingers te druppelen, het konceptie-vermogen schijnt stukjes te draaien en komt maar niet met de andere kinderen van den geest zich onder het strenge toezicht van Meester Wil scharen om ordentelijk zijn plicht te doen, de heele verbeelding lijkt stervend neer te liggen en stuiptrekt tevergeefs om op de been te komen, de geest heeft iets van een verlaten huis, waar alle leven en alle gerucht uit is verdwenen....’[1)]

Zulk een machteloosheid heeft elk kunstenaar weleens gevoeld. Luister slechts naar een ander, die zijn droefenis om die machteloosheid verbergt achter lichte scherts en spot:

1) Lodewijk van Deyssel: Nieuw Holland, in Kritieken, p. 2.

Ma pauvre Muse, hélas, qu'as tu donc ce matin!
Tes yeux creux sont peuplés de visions nocturnes,
Et je vois tour à tour s'étaler sur ton teint
La folie et l'horreur, froides et taciturnes.

Le succube verdâtre et le rose lutin
T'ont-ils versé la peur et l'amour de leurs urnes?
Le cauchemar d'un poing despotique et mutin,
T'a-t-il noyée au fond d'un fabuleux Minturnes?

Om dan hartstochtelijk uit te vallen:

Je voudrais qu'exhalant l'odeur de la santé
Ton sein de pensers forts fût toujours frequenté,
Et que ton sang chrétien coulât à flots rhythmiques,

Comme les sons nombreux des syllabes antiques,
Où règnent tour à tour le père des chansons,
Phoebus, et le grand Pan, le seigneur des moissons.[1)]

Zoo blijkt de mythe der oude Grieken een diepe Wijsheid te bevatten, en is zij niet enkel de schepping van een phantasie zonder meer.

Kunst is niet van menschen en slechts de begenadigde, kan er af en toe deel aan hebben. Of, zooals de schrijver van de Veertien Jaar literatuurgeschiedenis, zijn jongen vriend herdenkend, het uitdrukt:

'Schoonheid sluimert op den bodem van het leven, doch slechts hij vermag haar te winnen, die den gloed in zijn ziel, en den wil in zijn hand, en den kus op zijn voorhoofd draagt.'[2)]

Deze waarheid erkennende, stelt zich de vraag:

Van welk vermogen van den menschelijken geest bedient de kunst zich, indien zij zich openbaren wil? Van het verstand met zijn denken, zijn redeneeringen, zijn oordeelen en begrijpen? Blijkbaar niet. Want het schijnt, dat in de oogenblikken van kunst-wording de kunstenaar als in een extatischen toestand verkeert.

1) Charles Baudelaire: Fleurs du Mal.
2) Willem Kloos: Veertien jaar literatuurgeschiedenis, dl. I, p. 76.

In den schoonen dialoog tusschen Socrates en Phaedros, leerde de eerste:

> '....nu gebeuren ons de grootste der goede dingen door tusschenkomst van waanzin, indien die ons bij waarlijk goddelijke schenking gegeven wordt,'

en verder:

> 'Een derde bevangenis en waanzin is die van de Moeezn komt, welke een teedere en onontwijde ziel aangrijpt, opwekt en in vervoering brengt in de richting van gezangen en het verder dichterlijk scheppen,'

om ten aanzien der dichtkunst te besluiten:

> '.... wie buiten den waanzin der Moezen om komt tot de deuren der dichting met het geloof, dat hij op grond zijner kunstvaardigheid een toereikend dichter zal zijn, die blijft zelf oningewijd, en zijn werk, het werk van den bezonnenne, wordt door dat der waanzinnigen verduisterd.'[1)]

Zóó beschouwde Plato de kunst-schepping als een in waanzin begane daad, en waarbij klaarblijkelijk elk redeneeren van het verstand ten eenenmale niet aanwezig is geweest.

Maar welk vermogen dán mag wel als werkzaam worden aangenomen bij de wording der Kunst?

Verwey in zijn professorale oratie noemde in dit verband namen als Vico en Spinoza, Spieghel en Jean Paul en andere.[2)]

Het is natuurlijk ondoenlijk, noch zou het van eenig nut zijn om alle gegeven antwoorden op de gestelde vraag te behandelen.

Toch lijkt het wel dienstig om de gedachten te vermelden van een drietal Engelschen, omdat tusschen hun en Kloos'ideeën in dit opzicht zulk een nauw verband bestaat.

En Coleridge èn Wordsworth èn Shelley wijzen alle drie als het gedurende de kunstschepping werkzame vermogen de *Verbeelding* aan. Tot een klare begripsbepaling van wat Verbeelding is, zijn deze drie Grooten niet gekomen. Wel doen zij haar beteekenis sterk voelen.

1) Plato: Phaedros, p. 26, in de vertaling van P.C. Boutens.
2) Albert Verwey: Van Jacques Perk tot nu.

Scheppen in den zin van iets *nieuws* maken, zooals de Natuur telkens doet, van bepaalde elementen een verscheidenheid van dingen en wezens, - dat is het eigenlijke, het bijzondere van de Verbeelding.

> 'The imagination, schrijft Coleridge in zijn Biographia Literaria[1)], 'then, I consider either as primary or secundary. The primary imagination I hold to be the living power and prime agent of alle human perception, and as *a repetition in the finite mind of the eternal act of creation* in the infinite I am. The secundary I consider as an echo of the former.... It dissolves, diffuses, and dissipates in order *to recreate:* or where this process is rendered impossible, yet still, at all events, it struggles to idealize and to unify. It is essentially vital even as all objects (as objects) are essentially fixed and dead.'

Het is niet de plaats om hier nader in te gaan op Coleridge's onderscheiding tusschen 'primary' en 'secundary' 'imagination'. Zulks hangt samen met zijn philosophie. Maar zoowel in de een als in de ander is 'scheppen' het wezen der Verbeelding.

Ook Wordsworth getuigt ervan:

> 'Imagination in the sense of the word as giving title to a class of the following Poems has no reference to images that are merely a faithful copy, existing in the mind, of absent external objects; but is a word of higher import, denoting operations of the mind upon those objects, and *processes of creation or of composition,* governed by certain fixed laws.'[2)]

Verbeelding is dus ook volgens Wordsworth niet het bloot weergeven van voorwerpen, maar zij is een creatieve functie.[3)]

En wat Shelley aangaat, zijn beroemde verdediging van de Poëzie opent met een onderscheid tusschen 'reason' eenerzijds en 'imagination' anderzijds, en aan de laatste schrijft hij dan het vermogen tot scheppen toe:

> 'According to one mode of regarding those two classes of

1) S.T. Coleridge: Biographia Literaria, dl. I, p. 202 (cursiveering v.d. schrijver).
2) W. Wordsworth: Poetical Works, Oxford Edition, p. 955 (idem).
3) Wordsworth's Imagination beperkt zich tot de dichtkunst, Coleridge's begrip ervan niet. Zie ziin Biographia Literaria.

> mental action, which are called reason and imagination, the former may be considerend as mind contemplating the relations borne by one thought to another, however produced; and the latter, as mind acting upon those thoughts so as to colour them with its own light, and composing from them, as from elements, other thoughts, each containing within itsef the principle of its own integrity.'[1)]

Tot zoover over Coleridge, Wordsworth en Shelley.

Kloos heeft de diepe waarheid gevoeld en ingezien van de mythe der Muzen, en evenals de groote Engelschen het verstand streng afgewezen als vermogen tot kunst-schepping, en in de plaats daarvan eveneens de Verbeelding gesteld.

Hebben reeds de Grieken de wording der Kunst beschouwd als iets boven-natuurlijks, - ook Kloos ervoer haar als zoodanig. Maar mensch van veel later tijd en bovendien niet-gauw tevreden denker als hij is, met een neiging tot twijfel, niet om der wille daarvan, maar om tot volkomen zekerheid te geraken, - heeft hij de Muzen verjaagd en als oorsprong der Kunst aangewezen: Het Onbewuste. 'Poëzie,' zeide hij eens in een persoonlijk gesprek, 'Poëzie komt van achter', en zijn hand wees erheen, als naar onzichtbare verten. En hij vervolgde: 'Als U mij vraagt, om nú een gedicht te schrijven, zou ik het niet kunnen.' Zoo sprak hij, die Okeanos gedicht heeft, Rhodopis en Sappho, het Boek van Kind en God en de Binnengedachten en nog veel meer. En keer op keer heeft hij ervan getuigd:

> 'In tegenstelling tot de kritici van het vorige geslacht beoordeelt De Nieuwe Gids alle dichters *niet* naar die eigenschappen welke men bij prozaschrijvers óók kan vinden, als b.v. hun wijsheid, hun vroomheid of verlichtheid, hun de menschen opvoedend en beter-makend vermogen, maar uitsluitend naar datgene, wat hen dichters doet zijn: hun diepste psychische Wezen, hun onbewuste gevoel, dat de kern zoowel van hun Zijn als van hun Kunst is, en de laatste tot ontroerende, den lezer diep-pakkende schoonheid maakt.'[2)]

1) P.B. Shelley: Defence of Poetry, in Prose Works, dl. II.
2) Willem Kloos: Letterkundige Inzichten en Vergezichten, dl. 5, p. 65.

Wil men een andere uiting? Ziehier:

> ‘Verzen toch wel-te verstaan, waarachtig-échte verzen, zijn geenszins een kunstig fabrikaat door eens menschen bewusten wil vervaardigd, naar een vastgesteld procédé.... Neen, verzen, integendeel, zijn levende dingen, langzaam, als in organischen groei, genaderd tot het toppunt der opperste volmaking, in de mooie onbewustheid van des dichters ziel.’[1)]

Nog meer uitspraken zouden hier vermeld kunnen worden, want zij liggen voor het grijpen in zijn omvangrijk werk.

Maar liever dan zulks te doen, worde thans overgegaan tot de vraag, wat Kloos bedoelt te zeggen met het Onbewuste.

Hij heeft de mythe der Muzen teruggebracht tot haar juiste beteekenis, nl. dat zij het kleurige kleed is eener vermoede Waarheid, - maar wat is de inhoud van het begrip, dat hij zelf ingevoerd heeft en in de plaats der schoone phantasie gesteld?

Een uitvoerige verhandeling zou daarover te schrijven zijn, een uitvoerige, en uitermate interessante. Want men heeft hier te doen met een eigenaardigen voortgang in den Geest. Van-uit de Dichtkunst eigenlijk is Kloos gekomen tot een eigen metaphysica, en van-uit dit inzicht in het wezen der dingen, tot een door haar rustige wijsheid zoo schoone, harmonische levenshouding. De plaats èn de gelegenheid ontbreken hier om over dat alles uit te wijden. Zoo onlosmakelijk echter zijn wereldbeschouwing en levenshouding eenerzijds met de idee van het Onbewuste als oorsprong der dichtkunst anderzijds met elkaar verbonden, - dat de beide eerstgenoemden, zij het ook terloops, wel ter sprake zullen komen.

Welaan dan:

Uit zijn ervaring als dichter - het is reeds betoogd, dat uit die ervaring, getoetst aan die van andere scheppende kunstenaars al Kloos'stellingen gehaald zijn, - uit zijn ervaring als dichter is bij Kloos de gedachte ontstaan, dat Kunst komt van-uit het Onbewuste.

1) Willem Kloos: Jacques Perk: Historisch-aesthetisch beschouwd. Te vinden als voorrede van J. Perk's Gedichten.

Buiten al willen en weten en uiten om, bekende hij keer op keer, komen de gedichten in hem op, en zijn bewustzijn heeft er geen deel aan.

'O, als ik rustig op mijn kamer zit, vaak met heel andere dingen bezig, dan voel ik het plotseling over mij komen: onder het meest precieze denken, dat ik dan doe, voel ik hem opeens in mij wakker worden, de Geest der Poëzie, door een diep-inwendig getril,'[1] aldus luidt een andere, zeer treffende bekentenis van hem. Zóó is hij gekomen tot zijn idee van het Onbewuste.

Gelijk het wonder zich voltrekt buiten den mensch om met zijn bewustzijn, zoo ook poëzie in de ziel van den kunstenaar. Daarom ook ontstaat poëzie volgens Kloos onbewust, hetgeen in negatieven zin beteekent: *niet* bewust, *on*-geweten.

Niet echter om iets negatiefs, iets geheimzinnigs met een woord te benoemen, heeft Kloos het Onbewuste aangewezen als den oorsprong der Kunst. Want hij heeft gepoogd om tot het wezen van dat Onbewuste door te dringen.

In zijn proza deelt hij, kalm en scherp, zijn resultaten mede, in zijn poëzie doet hij gevoelen, wat hij ermede bedoelt. Proza en poëzie zullen hier worden geraadpleegd.

Kennis omtrent Kloos' bedoeling met het Onbewuste, - leveren, wat zijn Poëzie betreft, vooral de Binnengedachten, die prachtig-voorname verzen uit zijn latere, rijpere jaren, en waarin gansch zijn worstelen en peinzen, zijn wijsheid en serene levensaanvaarding, tot uitdrukking komen in machtig, en toch bedwongen bewogen geluid.

Reeds vóór de Binnengedachten echter, die in 1924 begonnen zijn, kwamen uit zijn ziel gerezen verzen als: 'Vier wijsgeerige stemmingen,' 'Aanschouwing en Inzicht', 'Levensopvatting', de verzen over Shelley, resp. in De Nieuwe Gids van Aug., Sept., Nov. 1921, en 'Mystisch Pantheisme', December 1922. In deze verzen en enkele andere, vóór 1924 geschreven, voelt men iets bewegen, wat later zoo machtig uitbreken zal in zijn Binnengedachten.

Mystisch Pantheisme, een belangrijk vers voor het inzicht in de beteekenis van het Onbewuste, begint aldus:

1) Willem Kloos: Wijsbegeerte en Poëzie, in De Nieuwe Gids, December 1926, p. 704.

‘Oneindge Geest, die onbewust te droomen
Ligt stoorloos aan des wijden Inzijns zoomen,
Gij, mijn al-verste Binnenst, dat 'k niet ken,
Maar toch als Hoogst en eigenst Zelf erken,
Dat sluimrend als op wijde wolkenssponde,
Zweeft.... Hoor mij aan. Ik roep U.... Doe mij konde!
Gij ziet mij hier op dees vreemde Aarde staan
Een vleeschen beeld, die niets ben dan een waan,
Uit diepste van daarginds omhooggedreven,
Waar 'k eenmaal leefde en wederom mag leven,
Als 't zinloos schouwspel dezer aarde viel
Onder Uws voelen's kim, o, vreemde Ziel....’[1)]

In deze strophe verzinnelijkt Kloos een waarheid, die hij altijd gevoeld heeft, van-af het oogenblik minstens, dat hij als jongen voor het eerst getroffen werd door de schoonheid van een gedicht.

In het Vondel-park, - aldus kan men ergens in zijn kronieken lezen - eens eenzaam op een bank gezeten met een bundel verzen van Schiller, heeft hij plotseling onder het lezen iets vreemds in zich voelen roeren: de schoonheid van Schiller's poëzie heeft hem geraakt.

Voor hem moet dat één van de eerste keeren zijn geweest, waarbij hij zich bewust werd van de aanwezigheid van een ander bestaan in zich zelf dan hetwelk hij gewoon was dagelijks te ervaren.

En klaarder steeds drong het besef tot hem door, dat, behalve het leven, dat hij met vol bewustzijn leeft, er nog een ander is, waarover hij geen macht heeft. Buiten hem om, en geheel uit zich zelf, beweegt het zich, en eerst dan wordt hij zich van het bestaan ervan bewust.

De mensch hoort, ziet, proeft, ruikt, denkt en wil, - dat is een werkelijkheid, die hij beseft, en elk oogenblik kan hij hooren, zien, proeven, ruiken, denken en willen. Maar behalve dat alles is er nog wat anders. Soms dringt plotseling een inzicht tot hem door, waarover hij lang vergeefs gedacht heeft, - of wel er beweegt zich iets vreemds in hem, iets van zacht trillen en dat

1) Willem Kloos: Mystisch Pantheïsme, in De Nieuwe Gids, December 1922.

als zingen is, en tenslotte vorm krijgt in beeld en rhythme en melodie.

Zoo zijn er in den mensch een tweetal krachten, één, die hij weet en zèlf in beweging brengen kan, en een ander, waarover hij geen meesterschap heeft, en die zich spontaan roert. Deze laatste gesteldheid is die van het Onbewuste. Want, dat is de naam, dien Kloos gaf aan die andere werkelijkheid in den mensch, dan welke hij gewoon is dagelijks te ervaren.

Hoor slechts:

> ‘Oneindge Geest, die onbewust te droomen
> Ligt stoorloos aan des eeuwgen In-zijns zoomen,
> Gij, mijn al-verste Binnenst, dat 'k niet ben,
> Maar toch als Hoogst en eigenst Zelf erken....’
> (Mystisch Pantheisme.)

Of:

> ‘Diep achter mij beweegt het vaak - dat voel 'k - als vloeiend:
> Een wereld leeft daar, die 'k vaag speur, 't waarachtge Zijn.....[1)]

En in zijn kalm, evenwichtig, altijd scherp en altijd helder proza heet het:

> ‘De mensch, als geestelijk wezen, bestaat uit twee deelen, het eene van het bewustzijn, het andre, grootre, van het onbewuste, dat ongeweten in ons woelt en werkt, onze diepste, geestlijke essentie uitmakend, en dat in voortdurende wisselwerking met de andere helft van ons wezen leeft.’[2)]

Dit Onbewuste nu, dat 's menschen ‘diepste, geestlijke essentie’ uitmaakt, zijn ‘wijder’ of eigenlijk ‘Ik’ is, en waaruit de dichtkunst ontstaat, - is voor Kloos het uitgangspunt geworden van een metaphysisch inzicht. Want het Onbewuste is bij Kloos hetzelfde, als wat bij Descartes is geweest het beroemde: Ik denk, dus besta ik. Evenals voor Desartes het: Ik denk, dus besta ik, het eenige zekere is, waaraan niet meer te twijfelen valt, zoo is voor Kloos het Onbewuste een werkelijkheid, welker bestaan men niet wraken kan. Daarom gaat hij er van uit en

1) Willem Kloos: Binnengedachten, LXVIII, Nieuwe Gids 1924.
2) Willem Kloos: Letterkundige Inzichten en Vergezichten, dl. IV, p. 102.

tracht hij langs intuitiven weg steeds verder tot haar wezen door te dringen en haar samenhangen te begrijpen. Als hij zich gesteld ziet tegenover velerhande meeningen aangaande de moeilijkste en diepste vraagstukken, dan bepaalt hij zijn houding daartegenover aldus:

> ‘Daal, Denker in Uw diepte, en vraag U: is dit Zijn
> Met àl zijn Schoonheid wel iets meer dan fraaie Schijn?’[1)]

En dalend in eigen diepte, heeft hij den samenhang gevoeld tusschen het Onbewuste, die andere werkelijkheid in zich zelf dan zijn daagsche, - en het Al-ééne, waarin alles zijn bestaan vindt, de hoogste werkelijkheid: God. Daarom zong hij in zijn jeugd al:

> Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten....

omdat hij verwantschap voelde tusschen 's menschen eigenlijkst wezen en God. Men heeft hem zoo vaak verweten, dat hij zich zelf gelijk stelt met God. Maar men begrijpt hem dan niet. Want het diepste Ik van den mensch is wel goddelijk, maar het is *niet* God zelf. God.... Diens eindeloosheid en Majesteit, heeft ook hìj gevoeld, en hij staat tegenover Hem als tegenover een grondeloos Mysterie.

> ‘Mystiek, ja, is des Aanzijns Diepte: wie 't niet voelt is dof
> Als donkre glazen, door een wilden menschen-âam beslagen
> Zóó, dat geen oogen ooit de wezenlijke Waarheid zagen,
> Wanneer opeens door deze of dien hem zoo'n verduistring trof....[2)]

Neen, *niet* God-zelf is het diepste Ik der menschen, maar gelijk een blad aan een boom, niet die boom zelve is, maar wel *iets* van dien boom heeft, ermede in verband staat, zoo ook het *wezen* van den mensch in zijn verhouding tot het Oneindige, Al-Eene. Hoort, hoe de dichter ervan zingt:

1) Willem Kloos: Binnengedachten, I, Nieuwe Gids, 1924.
2) Willem Kloos: Binnengedachten, Nieuwe Gids Februari 1927.

‘Beweeglijk-trouw als teer-sterk blad, aan 's Levens Eeuwgen Boom,
Die blijft onwrikbaar zwiepen uit d'oneindgen Geest gestegen,
Waaiert mijn wijde Ziel gewillig mede in Zijn's bewegen,
Schoon door zwaar mijmren over vreemde vragen, mystischloom....[1)]

Of, gelijk hij het in zijn proza voorstelt:

‘Uit de wijde Zee der groote Onbewustheid, die diep-in achter al het levende en onlevende ligt, en die als een heel verre Emanatie is te beschouwen van het Eindloos-eene en Eeuwige (dat, als het Kernpunt van alles niet verder valt te bepalen, dat alleen maar gesteld kan worden, of, juister nog, vermoed) uit dien Achtergrond en Binnensfeer der zielen, zeg ik, komt alle ware poëzie, omdat zij, die Zee, het is, welke het diepste Wezen des waarachtigen Dichters in rustelooze beweging van harmonisch-zachte deining houden blijft.’[2)]

Uit welke woorden dus blijkt, dat, verre van het ‘Eindlooseene en Eeuwige’ zèlf te zijn, het Onbewuste, 's menschen eigenlijkst wezen, slechts als een *heel verre* Emanatie, ervan te beschouwen is.

Beperking gebiedt om het hierbij te laten. Men heeft kunnen zien, dat van-uit het Onbewuste Kloos geschouwd heeft in de mysteriën van God en Eeuwigheid. En zijn wijze levensaanvaarding staat daarmede in verband. Wie zich met het Eeuwige één voelt, en één weet, kan alles verduren.

‘'k Weet sterk te zijn, want voel besturen vast mij te allen tijd:
Zóó ging 't bij al mijn daên in al mijn jaren, daar een teêre,
Wijd-diepe Wil, die stuurt ten goede, bij elk plots zot keeren
Mijns Lots mij zacht op 't einde zei: Dit moet: Gij zult, ten spijt

Van al klein-strevende lauw-psychischen, wier oog daar bijt
Dof-hard in uw klaar eigen oog: *zij* warlen in hun sferen,
Neen, nauwe hokjes, waar zij knusjes-peutrend fantaseeren,
Dus let niet op hun doen: blijf 't arm, kalm kind der Eeuwigheid,

1) Willem Kloos: Binnengedachten.
2) Willem Kloos: Letterkundige Inzichten en Vergezichten, p. 129. dl. XIV

Mijn Wensch ging nooit heel veel naar 't Aardsche, en 'k voel mij vrij, want zwierend
Krachtens den Diepen Grond, die God steeds bleef me, want gaat vierend
Zijn groote Zijnstriomfen, verder door al Ruimte en Tijd.

Wij, voelend zuivren Wil ons, rustig zwoegen, schoon dwaasgierend
Zwirrelt Zijn's wild Rumoer langs onzen Geest, dien niets verleidt
Tot we eindlijk heengaan, van 't half-reedloos Leven stil bevrijd.'[1)]

Meer zal hier niet worden gezegd over Kloos' levenshouding, die, zooals men in het voorgaande sonnet lezen kan, samenhangt met zijn inzicht in de mysteriën van God en Ziel, en welk inzicht op zijn beurt een aanvang vindt in zijn Idee van het Onbewuste, den oosprong der Dichtkunst.

En gelijk bij Coleridge, Wordsworth en Shelley is ook de Verbeelding het vermogen, waarvan het Onbewuste zich bedient bij de verzinnelijking van deszelfs bewegingen en ontroeringen. Hij onderschrijft in zijn Inleiding tot de gedichten van Jacques Perk de definitie die Leigh Hunt gaf van Poëzie, nl. dat zij is 'Verbeeldings-passie.' Zoo het waar is, verklaarde hij in genoemde Inleiding', dat men onder poëzie moet verstaan dien volleren, dieperen gemoedstoestand, welks aanleiding in alles kan gevonden worden, en die zijn uiting zoekt in lijnen, kleuren en tonen, dan doet men wellicht het best zich aan de definitie te houden, die de fijne Leigh Hunt ééns gaf: 'Poetry is imaginative passion.'[2)]

En toelichtend ging hij verder: 'Het is niet wel doenlijk, de bewegingen der ziel weêr te geven door een eenvoudige uiteenzetting ervan in de spreektaal van den dagelijkschen omgang.... omdat alle woorden der taal teekenen der soort - nimmer voor de eigenaardigheden van het individu zijn.' En verder: 'Toestanden ontbinden zich en waarheden wankelen, en stemmingen verbleeken, maar wie de macht bezit, het leven der wereld, en de

1) Willem Kloos: Binnengedachten, CLXXXIV, Nieuwe Gids, Juni 1926.
2) Willem Kloos: Veertien jaar literatuurgeschiedenis, dl. I, p. 4.

wereld van zijne gndachte te gieten in de vormen eener vaste plastiek, of het wisselende spel zijner ziel te verheffen en te verlichten door de eindelooze wisselingen der verschijnselen daarbuiten, hij wint de onsterfelijkheid voor zich en zijne droomen, omdat hij het verste nageslacht dwingt tot zien, tot zien van het onzichtbare, tot tasten van het vliedende, tot overgave aan het schoone.'

En de macht nu, die dat alles kan, is de Verbeelding, naar 's dichters eigen woorden 'de oorzaak en het middel en het wezen van alle poëzie.' De werkzaamheid der Verbeelding is, aldus begrepen het in beeld brengen van een ontroering. Beeld echter niet op te vatten in den zin van den schilder of beeldbouwer, maar ruimer, omdat een toon of beweging (denk aan den dans) eveneens een gevoel in beeld brengen kan. In de Defence of Poetry leest men het volgende treffende voorbeeld over de Verbeelding en haar macht ontroeringen te scheppen tot tastbare geheelen:

'A child at play by itself will express its delight by its voice and motions: and every inflexion of tone and gesture will bear exact relation to a corresponding anti-type in the pleasurable impression which awakened it.'[1)]

Derhalve: 'it will be the reflected image of that impression,' uit welke gevolgtrekking men op kan maken, dat 'image' hier in den ruimen zin gebruikt wordt, immers insluit 'voice' en 'motions'. Shelley heeft schoone dingen gezegd over de Verbeelding. Poëzie is ook voor hem 'the expression of imagination'. En nader licht hij zulks toe. Een mensch ontvangt indrukken van buiten en van binnen. En er is in hem een principe, een vermogen, waardoor hij 'geluiden' en 'bewegingen' harmonisch weet te schikken, zóó, dat zij nauwkeurig beantwoorden aan de opgedane indrukken. Dat vermogen is de Verbeelding. Shelley spreekt van het schikken van 'geluiden' en 'bewegingen' alleen. Dat komt, doordat hij een vergelijking gebruikt.

'Man is an instrument over which a series of external and internal impressions are driven, like the alternations of an everchanging wind over an Aeolian lyre, which move it by their

1) P.B. Shelley: Defence of Poetry, in Prose Works, dl. II, p. 2. Uitgave: Chatto & Windus, London.

motion to ever changing melody.' Dit is de vergelijking door Shelley gebezigd. En daarop voortgaande schrijft hij: 'But there is a principle within the human being, and perhaps within all sentient beings, wich acts otherwise than in a lyre, and produces not melody alone, but *harmony,* by an *internal adjustment* of the sounds and motions thus excited to the impressions which excite them.'[1)]

Tot zoover over Shelley's uiteenzettingen, die hier vermeld worden ter verduidelijking van de werking der Verbeelding door Kloos mèt hem beschouwd als het vermogen om de in het Onbewuste gerezen ontroeringen te scheppen tot tastbare werkelijkheden.

En hiermede is tevens afgehandeld - niet volledig, maar wel voldoende, naar gehoopt wordt - de vraag omtrent den oorsprong der Kunst. Kloos heeft als dien oorsprong aangewezen het Onbewuste, het diepste Zelf in den mensch, dat weer in verbinding staat met het werkelijke Zijn: God. In wijderen zin kan men derhalve vaststellen, dat ook hier in God alles zijn oorsprong vindt, maar in enger verband is Kunst, zooals Kloos het uitdrukt: 'iets psychisch-gevoelds en geziens en niet iets verstandelijk beredeneerds.'

Met groot inzicht heeft hij deze stelling altoos verdedigd, tegen allen, die in 'gedachte' of 'zedelijkheid', of 'een of andere maatschappelijke leer', of wel bloote kunstvaardigheid, den oorsprong der Kunst meenen te ontdekken, - tegen philosophen en zedemeesters, tegen socialisten en andere hervormers en eindelijk tegen poëtasters en rijmelaars.

* * *

Den oorsprong intusschen van een ding of toestand of gedachte of wat ook te hebben aangetoond, beteekent nog geenszins het *wezen* van dat al te hebben aangegeven. Men zou met de evolutie-leer meegaand kunnen zeggen, dat de oosprong van den mensch is allerlei lagere en laagste diersoorten, maar een ieder voelt onmiddellijk, daarmee is het *wezen* van den mensch niet aangeduid. Zoo ook is het hier gesteld. Een theorie der dichtkunst

1) Cursiveering van schrijver.

is beslist onvolledig, indien zij enkel zich beperkt tot een aanwijzing van den oorsprong der Kunst, want zij heeft zich dan nog uit te spreken over het wezen ervan.

Maar er bestaat natuurlijk wel verband tusschen oorsprong en wezen. De kennis van den oorsprong vergemakkelijkt die omtrent het wezen. Zoo zal de evolutie-leer, wetende, dat de oorsprong van den mensch te vinden is in de laagste vormen van levende organismen, het wezen van den mensch alvast niet pogen te zoeken in b.v. een steen of ander mineraal, omdat deze géén leven hebben.

En op dezelfde wijze is het gesteld met de Kunst. Wanneer Kunst zijn oorsprong vindt in het Onbewuste, dan kan zijn wezen beslist niet liggen in b.v. de gedachte, omdat deze niet onbewust, maar bewust is.

Kloos heeft dit alles met zeer subtiele intuitie gevoeld. Hij heeft zich dan ook niet tevreden gesteld met een aangeven van den oorsprong der dichtkunst, maar hij heeft verder gevorscht naar het wezen ervan, daarbij gebruik makend van zijn reeds verworven kennis, dat Kunst terug-gevoerd moet worden naar de menschelijke Psyche, die onbewust leeft, en geheel uit zich zelf handelt. Wat dan is volgens Kloos het wezen der Kunst?

Het stelligst en het scherpst luidt zijn antwoord in die vermaard geworden woorden:

‘Kunst moet zijn de aller-individueelste expressie van de aller-individueelste emotie.’ Dit inzicht houdt verband met hetgeen Kloos geleerd heeft omtrent den oorsprong der dichtkunst. Kunst immers is iets psychisch-gevoelds, welnu, als het wezen der Kunst wijst Kloos aan: de expressie op een bepaalde wijze, van dat psychisch-gevoelde.

Naar men weet is er over deze kunst-omschrijving heel veel strijd gevoerd. Heel veel onnoodige strijd, omdat men molenwieken verward heeft met levende wezens, gelijk het geval is geweest bij genen beroemden dolenden ridder.

(Wordt vervolgd.)

Renaissance der katalanischen Literatur von R. Kaltofen.

Trotz jahrhunderterlanger zentralisitischer Verwaltung haben sich in den spanischen Landschaften überall selbständige Kulturen erhalten, bei den Basken und Galiziern, bei den Kastiliern und bei den Kataluniern. Als durch die Heirat Ferdinands mit Isabella 1469 die Vereinigung Kastiliens mit Aragonien erfolgte, verlegte sich unwillkürlich das Schwergewicht nach Kastilien Verstärkt wurde diese Entwicklung durch die Einnahme Granadas, wodurch Spanien von den Mauren frei wurde. Kastilien wurde damit geografisch der Mittelpunkt der Halbinsel, während Katalunien zu einer Randprovinz herabsank. Die Entdeckung Amerikas und des Seeweges nach Ostindien verlegte auch die wirtschaftlichen Zentren an die Häfen des atlantischen Ozeans, während der Hafen Kataluniens, Barcelona, seine alte Bedeutung verlor. Dieser wirtschaftliche Niedergang lähmte das kulturelle Leben Kataluniens in den nächsten Jahrhunderten. Handelsvorrechte an die kastillischen Städte verstärkten diesen Rückgang.

Erst als gegen Ende des 18. Jahrhunderts die europäische industrielle Entwicklung nach Spanien schlug, die Handelsvorrechte aufgehoben wurden, erwachte Barcelona und ganz Katalunien zu neuem Leben. Barcelona wurde das Zentrum der Seiden- und Textilindustrie. Seine Bevölkerung vergrösserte sich schnell. Mit diesem Aufblühen entwickelte sich auch neues kulturelles Leben. Bereits hatte man geglaubt, das katalunische sei im kastilianischen aufgegangen in den vorangegangenen Jahrhunderten zentrali-

stischer Herrschaft. Plötzlich zeigte sich, dass das Volk seine Sprache und andre Kulturgüter sich erhalten hatte.

Die Gedanken der Aufklärung erfassten die Intelligenz. Offenen Blickes sah man die kulturellen Schätze seiner engeren Heimat. Man beschäftigte sich mit seiner Sprache. Unter dem Einfluss Kastiliens hatte man bisher das Katalanische als rauh, bäurisch und jeder feineren Regung unfähig abgelehnt. Jetzt veröffentlichte ein Priester Ballot i Torrer 1814 nach jahrelangen Studien seine ‘gramatica y apologia de la langua catalana’. Noch aber blieb er ein Rufer in der Wüste, obwohl er bereits zeigte, wie biegsam auch die katalanische Sprache ist. Erst 1836 kam die Bewegung in Fluss, als aus der Feder Torres Amats in Madrid - noch in kastilianisch geschrieben - das ausgezeichnete ‘Diccionario der katalanischen Schriftsteller von den ältesten Zeiten bis zur neuen Zeit’ erschien. Datmit war das Eis gebrochen, auch das Werk Ballot i Torres fand seine berechtigte Anerkennung. Schon 1837 veröffentlichte Piferrer (ebenfalls in kastilianisch) seine ‘Recuerdes y bellezas de Esapna’, in denen er den Blick für das Heimatliche weckte. Mit der Romanze ‘Don Juan y Don Ramos’ in der Zeitschrift ‘La Palma’ (Mallorca) 1840 durch Quadrado wurde der Sinn für die Schätze der Volkspoesie aufgeweckt.

Den Weg vom Klassizismus zum Romantismus in Katalunien, aus dem sich die Renaissance entwickelte, beschritt Mila i Fontanals, der damit zum intellektuellen Führer wurde. Mila i Fontanals wirkte als Professor der Literatur in Barcelona. In seinen Werken spiegeln sich die europäischen und kosmopolitischen Gedanken des Romantismus wieder. 1853 erscheinen die ‘Romancerillo’, noch in klassischem Stil. Das Vorwort ist die beste Betrachtung der Volkspoesie aus spanischer Feder. 1864 kam ‘Rensenya historia i critica dels antiche poetas catalans’ heraus, dessen deutsche Uebersetzung im gleichen Jahre im Jahrbuch für romanische und englische Literatur veröffentlicht wurde.

In Katalunien selbst wird von dieser Zeit an die Literatur vom Romantismus beherrscht. Nur auf den Inseln (Balearen) behauptet sich ihrer abgeschieden Lage wegen der Klassizismus weiter. Der bekannteste Schriftsteller dieser Inseln ist der vor einisen Jahren verstorbene Alcover. In Katalunien tritt der klassizistische Gedanke nur vereinzelt auf, wie bei Carles Riba, dem Uebersetzer

vieler Klassiker. Daneben entstammen seiner Feder englische, französische und deutsche Uebertragungen, wie die Gottfried Kellers.

Den Spuren Mila i Fontanals folgte der Priester J. Verdaguer. Seine Werke ‘Atlandida’ 1877 und ‘Canigò’ 1886, die stark mystisch sind, prägten den Stil der katalanischen Sprache, während sie sonst heute ohne jeden Einfluss sind. In gleicher Richtung schuf Mestres, der in vielem La Fontaine ähnelt - bekannt ist seine Heineübersetzung -, und Mossen Costa i Slobera.

Zu derselben Zeit entwickelte sich aus das katalanische Theater. Während Pitarra noch Anklänge an das spanische Vorbild zeigt, haben sich seinz Nachfolger Guimerà, Rusinol und Iglesias davon völlig gelöst. Bei ihnen ist der Einfluss des Ostens und Nordens deutlich zu spüren: Ibsen, Strindberg, Hauptmann, Tolstoi.

Pitarra veröffentlichte 1866 ‘La Joyas de la Rosa’ in Barcelona und schuf damit das katalanische Theater. Stark improvisierte Wendungen, psychologische Unvollkommenheiten, nachlässige Form zeigen den Einfluss des spanischen Vorbildes Die Arbeit Pitarras setzte Guimerà fort, zuerst noch romantisch. In ‘Mar i Cel’ 1886 beweist er seine Sicherheit des Geschmacks, wählt die Effekte gut aus und arbeitet die Charaktere gut durch. Sein Hauptwerk ist ‘Terra Baixa’, das mit seiner Aufführung 1897 den Typ des modernen Dramas schafft. In ‘Terra Baixa’ ist der Einfluss des Naturalismus zu spüren, der Mensch tritt wieder mehr in den Vordergrund. Ueber die europäischen Bühnen ging ‘Terra Baixa’ nach der musikalischen Bearbeitung durch D'Albert als ‘Tiefland’.

Rusinol, der Freund und Uebersetzer Leon Daudets, einst der beliebteste Dramatiker, ist heute ohne Wirkung auf die jungen Generation. Seine Dramen wie ‘Mutter’ usw. sind reich poetisch und fantastisch, wenngleich er Einzelheiten scharf beobachtet und manchmal mit grausamer Satire zeichnet.

Der bei Guimerà sich anbahnende Naturalismus prägt sich bei Ignasi Iglesias stärker aus, soweit das Theater in Frage kommt. Auf dem Gebiet der Prosa bezeichnen Narcis Oller und Maragall diesen Uebergang.

Als armer Eisenbahnerssohn kannte Iglesias von Kindheit auf die Not und das Elend des Arbeiterlebens. Alle diese Erlebnisse

spiegeln seine Dramen wieder. Nie hat er den Zusammenhang mit den breiten Massen verloren. Die Arbeiter aber fühlten, dass hier einer der Ihren ihr Leid und ihre Hoffnung ausdrückte. So folgten die Arbeitermassen Barcelonas seinen Sorg, als er vor 2 Jahren starb.

In seinen Werken, die anarchistisch, mit einem leisen romantischem Einschlag, sind, glimmt bereits das soziale Theater auf. In den Kampf um eine Alters- und Unfallversorgung der Arbeiter griff er durch sein Drama ‘Els Vells’ (Die Alten) ein. Die Arbeiter, die gealtert aus den Fabriken hinausgeworfen werden, bilden seinen Inhalt. Ueberall bringt er den Arbeiter und den Ausgebeuteten auf die Bühne. Menschlichkeit und Gerechtigkeit zum Siege zu führen, Vorteilen und Ungerechtigkeiten entgegenzutreten, sah er als seine Aufgabe an.

Maragall (gestorben 1911) zeigt in seinem Gedichten stark realistische Züge. Er gilt noch heute als der beste Poet Kataluniens. 1898 erschienen ‘Poesias’, 1900 ‘Visions i Cants’, 1906 ‘Enlla’. Daneben stammen von ihm Uebersetzungen Göthes, dessen Einfluss er stark unterworfen war, Nietzsches und Novalis.

In der erzählenden Literatur gewinnt der Naturalismus durch Narcis Oller Einfluss. Nebensei sei hier bemerkt, dass in Katalunien die Novelle vorherrscht. Sie ist frisch und eigenartig, ihr Stoff mest das bäuerliche oder kleinbürgerliche Leben Kataluniens. Der Roman ist wenig entwickelt, was wahrscheinlich auf den begrenzten Leserkreis zurückzuführen ist, der die Ausgaben für den Druck grösserer Werke nicht zulässt.

Narcis Oller, der heute hoch in die 70 ist, war der Freund Zolas, dessen Ideen auch ihn beinflussten. In Frankreich wurde er durch seine beiden Novellen ‘Lo Baylet del Pa’ und ‘Trasplantat’ bekannt. Seine Entwürfe sind Menschen, die Opfer ihrer Güte und Einfachheit werden. In ‘L'escanza pobres’ haben wir die malerische Skizze des Lebens Olaguers, seines Aufstieges und seines elenden Todes, da ihn seine Frau nicht auslöst. als er von Banditen gefangen wird.

Durch die Sicherheit der Durchführung fallen die Romane einer Frau, die unter dem Pseudonym Victor Català schreibt, auf. Ihr bestes Werk ist ‘Solitud’. Mit einem Realismus, der unbestechlich und wahr bleibt, schildert sie das ländliche Leben, den herben und

harten Menschenschlag, wo Rache und Grausamkeit herrscht. daneben aber wieder zarte Bilder von Liebe und Opfersinn aufleuchten.

Von der Malerei kam Prudenci Bertrama zur Literatur. Er lehnte sich an französische und russische Vorbilder an. Vor ca. 20 Jahren erschien ‘Josefat’, die Liebesgeschichte eines Priesters, den die Konflikte zwischen Beruf und verschmähter Liebe zum Selbstmord treiben. Sein letzter Roman ist ‘Jo’. Es ist die Geschichte seines Freundes, eines Arztes, dessen Frau schön, aber geistlos ist. Alle Freunde sehen nur die Larve, da zerstört er künstlich ihre Schönheit. Jetzt erkennen alle, wie wertlos diese Frau ist, der sie bisher huldigten.

Einen ausgezeichneten Stil schreibt J. Ruyra in seinen Erzählungen aus dem Leben der Matrosen, Bauern und Arbeiter: ‘Marines i Boscatyes’. Vor allem durch seine publizistische Tätigkeit an der ‘Publizitat’, einer grossen Tageszeitung, ist J. Carner bekannt. Unter den Jüngsten (beide Mitte der 2e) sind Rauvell und Escalasans versprechend. Escalasans tritt mehr als Kritiker in der Vordergrund, von Rauvell erschienen mehrere Dramen und Novellen, wie die ‘Söhne’ usw.

Aus dem Kreis der Naturalisten kommt auch Puig i Ferreter, doch weisen seine Werke vielfach schon über das rein literarische hinaus. Sozialistische Gedankengänge klingen an. Allerdings fehlt ein klassenmäsiger und klassenkämpferischer Zug. Ein Mangel, der sich aus dem Fehlen der Grossindustrie und der sich um diese lagernden Proletariermassen erklärt.

Nachdem Puig i Ferreter zuerst als Lehrer, dann als Apotheker ausgebildet war, ging er plötzlich auf die Wanderschaft. Diese Vagabundenjahre lieferten ihm den Stoff seiner ersten Erzählung ‘Els camins en Francia’. Ihr Erfolg ermöglichte ihm weitere literarische Tätigkeit. Seine Dramen eroberten die Bühnen Kataluniens. Es sei nur an die ‘Fröhliche Dame’, ‘die Schule der Verlobten’ und andre erinnert. Sie zeigen viel Aehnlichkeit mit Pirandello. Die politische Lage liess ihn plötzlich verstummen. Er beschäftigte sich mit Romanentwürfen und überprüfte sein bisheriges Schaffen kritisch. Die Frucht dieser Arbeit war sein Roman ‘Vida interior de un escritor’. Dieses Werk zeigte seine weitere Entwicklung, stilistisch und gestaltlich. Diese Lebensbeichte und Auseinander-

setzung mit literarischen Fragen, die ihn beengt hatten, schuf ihm die innere Freiheit zu neuem Schaffen. Einige Sätze nur seien herausgegriffen. ‘Ich habe meine Kraft daran gesetzt,.... die Dinge so zu erfassen, wie sie sind, sie kraftvoll und genau darzustellen. Mein Wunsch war, Sicherheit und Ungezwungenheit zu erreichen neben lebendiger Durchpulsung.... Der Stil muss der Bewegung, dem Leben einer Arbeit angepasst sein.... Welchen Stil schrieb Shakespeare? Er schrieb einen jeglichen. Darum war er das Ideal eines Schriftstellers. Keinen festen Stil zu haben, um jeden einzelnen im gegebenen Augenblick anwenden zu können, je nachdem, wie es die Arbeit erfordert.... Nicht hinter Erfolg und Applaus herlaufen. Aufsehen erregen zu wollen, ist beim Künstler das erste Zeichen, dass er wenig Wert hat. Kämpfen! Darin liegt die Disziplin.... Wenn Du anfängst, jedermann zu gefallen, bist Du nahe daran, dich zu verlieren. Such einen andren Weg.... Sei gleich jung in Hoffnung, Mutlosigkeit und Zweifel.... (aus Vida de un escritor)’.

In rascher Folge erschienen ‘Els tres Allucinats’ und ‘El cercle magic’. In ersterem zeichnet er die Geschichte eines Menschen, der der Menschheit Glück und Sorglosigkeit bringen möchte, dies in seinem kleinem Kreise zu verwirklichen sucht und doch in seinem Innern keine Ruhe findet. Die Gestalt dieses Grüblers, der sich zuletzt selbst entleibt, aus Verzweiflung dies Leben nicht verstehen zu können, ist psychologisch gut herausgearbeitet.

Zum Schlusse seien noch der jugendlche Sanchez-Juan, der beste der Futuristen, und der durch seinen geschliffenen und sicheren Stil hervortretende Alomar erwähnt. Als Uebersetzer vor allem der modernen Russen tritt A, Nin in Erscheinung, während Jordi Arquè durch seine in marxistischer Ideologie gehaltenen Artikel über Philosophie und Kultur auffält.

Kaltofen, 1929.

Tusschen twee werelden door Joannes Reddingius

Voorzang

O Leven, altijd wordt mijn geest ontroerd
wanneer ik weet uw vormen, uw gestalten,
uw melodie, gij zijt oneindig rijk.
Natuur neemt in zich op al wat vergaat,
maar uit het onbekende komt gij, Leven,
en openbaart uw wil, U heb ik lief.

Oneindig is uw stroom van levend water,
gij doet ons grooter worden dan wij zijn,
opgaand in U in gouden heerlijkheid
en zelf U dragend, als wij ademen
en beeldend denken, als wij vrij zijn, vrij.
Ik wil U helpen schoon zijn, maar mijn kracht
is nog gering, - O Leven, roep mij op!

Ik wilde aan daden rijk zijn, maar mijn weg
was die van 't woord, hoewel ik zocht naar daden
en doende sterk ben als ik werken kan.
Ik zocht altijd naar 't diep en schoon verbond
met menschen en zij waren om mij heen
en leerden leven mij toen ik nog jong was,
ook later, later, toen in eenzaamheid
ik gaan moest langs een weg nog ongebaand.
Toen droomde ik van het licht dat ik zou vinden.

Nu is mijn daad het woord dat in mij leeft
en dat vertelt van eenzaam zijn en strijd,
van levensmoed en eeuwigheids-vertrouwen,
van de verheldering van het bewustzijn,
wanneer de geest-gestalte van de Wijsheid
te leven gaat in 't zonne-wezen mensch.
Zij spreekt in ons, wijzelf veranderen
en schooner zien wij haar die wij beminnen.

Geweldig is de strijd van Michaël
met de fantomen van de Duisternis,
als Ahriman gekend sinds oude tijden
en die door veelheid eenheid doet vergeten
en evenwicht verbreekt door macht van haat,
haat tegen ál wat schoon en lief'lijk is,
haat tegen trouw en tegen 't Hoogste haat,
ontketenend de machten van ontbinding.

Ik denk aan Aarde's toekomst, aan de menschen,
die daalden diep, maar hoog weer zullen stijgen
als zij de daad van Michaël verstaan.

Moog dan mijn lied ook Michaëlisch zijn,
dat ik te zingen waag, nu 't dag wordt, dag
in 's menschen geest, 't Verleden is nabij
door helder-schouwen, 't Heden wordt gekend
met ál zijn nooden en zijn licht-verlangen.
De Toekomst die wij leven tegemoet.
en die ons nadert naar de al-eeuw'ge wet
in de' omm'kring der getijden, der Aeonen,
houdt wonderen verborgen in haar wâ.

Soms valt een lichtstraal in een menschenziel
en in één oogenblik doorleeft zij eeuwen
en draagt in zich de waarheid van haar schouwen,
bereid tot streven naar de Toekomst toe.

Als tegen 't einde van September-maand
de wingerd rooder wordt en in het bosch
het komen van den herfst reeds wordt doorleefd,
de blaêren vallen, vochtig wordt de lucht,
wanneer het vroeg is of in 't middagtij,
als matter schijnt de zon die scheiden gaat,
gedenk dan Michaël en ken geen vrees,
maar zing hem dank door woorden van uw Liefde.

Aarts-engel, hoor mijn aanroep, Michaël!
Kom machtig met uw geest'lijk zon-rood zwaard,
met geest'lijk zonne-schild, zon-wezen, Gij,
der gouden scharen Leider hoog in 't goud,
sterk in de kracht van Aarde's Hoogsten Geest,
die tot een Wereld-Zon haar maken zal.

Maak groot de zielen van wie menschen zijn,
die weerstand bieden aan de duisternis
in licht-verlangen en om Liefde's wil.
Versterk wie vrij zijn zwijgend door uw blik!

Eerste zang

Daar was een man, die uit een laagland kwam.
dat wijd-uit ligt tot aan den horizon
heel ver en droom'rig onder stille lucht.
Hij werd gedreven door een schoon verlangen
een kind van de Aarde, zoekend naar het Licht.

Eens in den morgen is hij stil gegaan
langs pad en helling naar een hoogen berg,
nevel-omgeven, vóór uit duizelhoogten
de zon haar goud deed stroomen door 't heelal.

Rondom den top, waar hij in droomen stond
en Aarde een droom dacht, lagen nevel-zeeën.
Naar wereldverten richtte zich zijn blik
en hij aanschouwde 't wonder van de hoogten.

Toen werd in hem een deining openbaar
een wonder-wellen, komen-óp en stijgen
al hooger, hooger en een teer vervloeien....
Ontel'bre bronnen vloeiden saam en saam
zoodat het werd een zingende rivier,
een stroom van zang - en in hem sprak een stem:
‘Nu zult gij wetend tot de diepten gaan....’

Hij daalde vast van tred en onbevreesd
door dichte nevel, kilte en eenzaamheid
want warmte leefde in hem en 't zoet geluk
van zingen en de zekerheid van Licht.

Daar is een vreugd voor dichters, de Verbeelding,
zij is muziek, de lichtende gestalte,
ze is kleurenrijkdom en de gouden straling.

de blanke fijne zilverwemeling.
Zij troost waar droefheid is en diep gemis,
zij maakt een leven rijk aan melodie.

Niet immer zingt de ziel haar leeuwrikslied,
niet immer wiekt zij óp als jonge vogel
en zoekt de hoogten en het gouden licht.
Vaak moet zij peinzen over aarde-leed
en langs veel donk're wegen moet zij gaan
vóór zij het woord vindt dat haarzelf bevrijdt.
Dan vindt zij moed en leeft in lied'ren weer,
die waaien-uit, elk lied een lichtgestalte.

Vanuit die stilte die de dichter kent,
uit droom van Licht, is deze zang geweld
en zoekt zijn woning in een eenzaam hart.

O zoet geluk te leven in het licht,
warmte te voelen als een gouden streeling
die is alom en ademend te drinken
de fijne dunne lucht, ijl-licht en zuiver,
en uit te zien naar verten, naar de rijen
der bergen, opgaand in het fijne blauw.
Zij rusten in hun stand en om hun toppen
waait de muziek, die in de heem'len is,
in aether-diepten, ver en eindeloos.

O eenzaam menschen-hart, blijf niet alleen
gedoken in uzelf, maar zoek de hoogten,
den oergrond peil en de eindelooze ruimte.
Eens zal na tijden van vertwijfeling
en moedig streven, als de nevels wijken
een wonder-eiland rijzen uit de zee,
een land van droomen en van kleuren-pracht
met bergen en met dalen, goud-bezond,

met glooiende akkers en met groene wouden
en zwermen vogels in de blauwe lucht.
Veel onverwachte schoonheid doet de ziel
ontroeren in een wijdheid van geluk.

O zoete vreugd met alles één te zijn
zoodat men alles is en telkens nieuw.

Zooals het oog op een Octoberdag
in 't late jaar het rood van wingerd ziet
aan 't muurtje van een huis, tot bij het dak,
de woning ligt te gloeien in dien gloed -
zoo drink ik in wat mij geschonken wordt
aan Liefde en kleuren en aan melodie.

Gelijk het oog de zon ziet boven 't meer
op een namiddag in het late jaar,
wanneer zij staat te gloeien als een roos,
in 't zonnepurper van de oneind'ge lucht,
lieflijk en schoon en warm en als nabij,
zoo wordt bij 't schouwen van uw heerlijkheid,
o Leven, heel mijn hart van Licht vervuld
en mijn zacht zingen als een ademzucht.

Wie 't Leven liefheeft, kent den weemoed ook
om altijd nieuwe vormen, die vergaan.

Een droom-gestalte gaat met raadseltred,
die nooit gehoord wordt, saam met al wat leeft.
Zooals een broeder tot zijn naaste komt
en sprakeloos is brenger van een konde,
om eigen komen droef, zoo waart alom
in diepe stilte deze almachtige,
maakt strak de trekken, die beweeglijk waren,
boetseert de lijnen van het doodenmasker
en grift daarin het Teeken van den Tijd....

Gij geesten werkend in de zonnesferen,
in Aarde's ommekring, in 't gouden licht,
Gij Wijzen, Dichters, Daders, Gij die leeft
in het onzienlijk Licht, U roep ik aan.
Blijft ons nabij, Gij Grooten, die deedt zijn
onze Aarde schoon, Gij droegt in U het vuur,
dat nimmer sterft, het edelgoud van Liefde,
dat de armste rijk maakt op zijn smartentocht.

Gelijk de wijze ziener Zarathustra
het gouden werken zag van 't Zonne-wezen
en opgenomen in de zonnesfeer
kreeg antwoord op de vragen die hij deed
en werd de drager van het Heilig Woord -
gelijk die Koning in Egypteland
zong Aton toe, de discus van de zon
uit wolken klimmend bij den dageraad, -
gelijk Homerus in zijn beeldend lied
de zon bezong bij rijzen en bij dalen,
het land beschijnend en de onmeet'bre zee,
en vlammend wijkend in de purp're lucht, -
gelijk Prometheus' zanger Aischylos,
riep-aan de zonnecirkel, hoog in 't blauw, -
gelijk Franciscus eens de gouden zon
noemde zijn broeder en de Florentijn,
de groote Dante, zong in liefdebrand
onsterflijk schoon en opging in het Licht, -
dat zoo het hart der menschen, zonverwant
drage Aarde's Geest en uitstrale als een zon.

Zooals de jonge blanke bloesemtakken
in 't vroege voorjaar wuiven in den wind,
in 't licht der zon, zoo zal 't geslacht der menschen
schoon zich bewegen in het klaar heelal.
Planeet van Liefde zal onze Aarde zijn,
waar broeders werken in het gouden Licht.

Ik hoor de branding en het lied des winds
en dein op golven van dat groot verlangen
naar opgaan in de Al-Eenheid, zij die is.

Gelijk een man, die door den avond gaat,
als 't licht der sterren fonkelt in de lucht
en maneschijn doet in een zilv'ren droom
de wereld leven, alle vormen zijn
verteederd en men meent heel zacht te hooren
het aad'men van den nacht, die is alom
zoo denk ik nu aan alle mijne droomen,
die zingend ik in lied'ren wilde beelden,
wondergestalten in een stroom van licht...

Gelijk bij 't slapengaan als alle denken
aan aarde-dingen zwaar, ver van ons wijkt
en in de ziel alleen het mooiste en fijnste
nog leeft en, zelf muziek, naar uiting streeft
- een lichtgebed naar werelden van licht -
zoo wil ik tot de gouden sterren dragen
wat mij het schoonst en liefst is in mijn droom.

De zomer ging en gele blaêren vallen
en wind verstrooit de dartelende stoeten
en bleeker wordt de lucht en matter 't licht,
de laatste bloemen welken en vergaan....

O mensch, die zijt ontwaakt en wakend ademt,
draag stil en blij het lampje van uw Liefde
door 't wintertij en zing bij 't gouden licht
uw schoonste lied voor hen die eenzaam zijn....

Tweede zang

Wees niet bedroefd dat elke dag moet gaan,
dat ieder licht moet wijken, dat ook wij
eens moeten glijden in den langen nacht.
De Dood sloopt wel den vorm maar niet het wezen.

't Graf is gesloten maar de hemel open
en ieder voorjaar komen nieuwe bloemen
en ied're winter stuift de witte sneeuw.

'k Groet in ontroering elken nieuwen dag,
want altijd jong gaat 't wonderbare leven
aanvangen nieuwen dans, dat is groot heil.

Zoo staat in vroegte een dichter voor het raam,
dat stil hij opende in een schoon verlangen
naar lucht en licht, weelde van vogelzang
en geur van bloemen, vochtig nog van dauw.
Hij ziet de lucht, de gouden uchtendlucht,
als ál ontwaakt na nacht en schemering
en denkt wat hij zal zingen 't licht ter eer,
dat rijst ál hooger in het wijd heelal
tot zichtbaar wordt de roode zonne-kogel,
de wond're discus in het morgenrood.

Zooals de Grieken dansten bij de zee
als dag begon - ik zie de maagden gaan
in 't blinkend licht, de schaar van jongelingen,
die snellen tot den reidans aan het strand
en allen zijn zij schoon - zoo wilde ik vieren
de schoonheid van het leven, de muziek
van openbaring in geluk van dans.

Eén met de zee, één met de melodieën,
die 't menschenhart doorzingen, zwierend-breed,
de voeten flikk'ren onder 't snelle gaan
en Helios zendt goud uit 't eindelooze,
't onvatbaar, glanzend goud - zoo voelen zij
't inwerken van de Goden, het verbond
met wereld-machten, levend in het licht.
Zij hooren de muziek van de eeuw'ge zee.

Daar in de oneindigheid van lucht en water
wordt ieder leven vrij en leeft in 't woord
onmetelijke dank van 't menschenhart
aan Phoibos, God van licht, God van muziek,
die wordt gekend als redder, brengend heil.
Daar klinken stemmen in den wind, de branding
dreunt uit de verte en zon is overal.

Het oude Griekenland leeft slechts in droom
van Schoonheid, in de faam van de' ouden dichter,
in 't lied der Lyra, 't lied dat overwint
machten van donker, dat de heugenis
van Goden draagt en heugenis van menschen.

O aarde, ik heb u lief, die zelve zijt
een dauwdrop in 't heelal, uw makkers zijn
de sterren en de maan, de wind, de zon,
de regen en de wolken, de muziek
der hooge hoogten en de zang der dennen,
de fluist'ring door het graan, de melodie
van klare stroomen en het woord der menschen,
het kloppen van een hart en de gedachten,
die komen-op uit achtergrond van Zijn.

O wereld-spiegel van het eeuwig Licht,
een knaap loopt aan uw grenzen, bij de zee,
bewogen door het lied van wind en golven.

Hij ziet de toppen van de blanke golven
in vloed van licht, daar is een nadering
van de gestalten stijg'rend in hun zwier.

Het lijken witte paarden, ongetoomd,
heffend hun koppen waar zij zwemmend gaan,
wit in de zon, de wilde, woeste dieren,
in eindelooze rijen, zijde aan zij,
en achter rijen steeds weer nieuwe koppen.

Zoo leeft hij daar in spel van zijn verbeelding
en schrijdt door 't natte zand, waar schelpen liggen,
veelkleurig, schoon van vorm, die doen vermoeden
het zee-geheim dat ondoorgrond'lijk is.

Hij ademt-in de frissche morgenlucht
en gaat ál verder door den wind omspeeld
en weet zich makker van de zon, de zee.

Zooals die knaap, na zwerven, op een duin
uitziet naar wereldverten en geniet
van 's levens schoonheid en de droomen spint,
die zullen zijn een heil in later dagen,
wanneer de ziel herdenkt dat heerlijk uur,
zoo wil ik leven en in vrijheid zingen
en geven-weer wat ik als wereld draag.
O zingen, klaar en luid, o zingen, zingen
de zielsmuziek, die tot de Goden stijgt....

'k Zie verre blinken in mijn weelde-droomen
de vaste hooge bergen van mijn Hoop....

Daar ligt een eiland in de wereldzee,
Ultima Thule, 't eiland van Geluk,
met schoone dalen en met hooge toppen,
aether-omstroomd, waar nimmer sneeuwvlaag woedt,
en waar de bronnen wellen vol muziek.

Daar groeien kruiden, bloemen in de zon.
Daar zult gij met mij zijn en zijn met hen,
die van de Zaligen de melodieën,
die louter licht zijn, in hun droom verstaan.

Daar hooren wij klaar de oer-toon van het licht
en worden zelf muziek, één met de zon
en ijlen, ijlen door de wereld-sferen
naar aarde's hart, dat naar het Licht verlangt.

O liefde-vuur van zon vind het kristal,
dat, blauw, verborgen wijlt in aarde's diepten,
dan zal de dauwdrop in de wereld-ruimten
nog schooner glinst'ren, liefdelicht-juweel.

Het eiland van Geluk is waar wij gaan
in Liefde's volheid, wie haar wonder kent
hoort altijd zangen en is nooit alleen.

Ik zie een klaar gelaat en dat zijt gij,
die altijd naar mij schouwt en helpen wilt
waar and'ren lijden, opgaand in hun leed
en uitweg zoekend uit het labyrint.

Nu dalen, stijgen, wenden, tasten, gaan
en luist'ren naar het woord dat in u klinkt.
De weg is moeilijk wel, maar schemering
volgt op den nacht en zoo als in een grot
vanuit een gang, die wijder wordt en wijd,
in verre verten daglicht wordt gezien,
als maanschijn teeder en dat is de zon,
zoo glanst het licht van Hoop in uw schoon leven,
bezielend allen die daar met u gaan.

Waneer het nacht is en in slaap gezonken
uw lichaam rust, dan droomt gij uwen droom
van sterrenschemer in de wereldruimten,
tot gij ontwaakt, wanneer het dag wordt, dag.

Wat is geluk? 't Is onuitput'lijk geven
en stil ontvangen tot men niet meer voelt
de grenzen van het wezen dat men is,
men wordt muziek gelijk en klinkt en stroomt
en de adem draagt het woord vol godenkrachten.

Dit is geluk, Verbeelding's wonder-weven
in 't eindelooze en 't eeuwig twee-gesprek
diep in ons zelf, waardoor wij aldoor groeien
en achterlaten wat niet dienen kan.
Dan is het ons of vlindervlucht begint.
De ziel kreeg vleugels en de Godheid leest
de kleuren-runen in het gouden licht.

Ring der seizoenen, langs uw buigend pad
gaan de aard-geboor'nen en zoo kennen zij
het wonderteeken van de twalef maanden
en wat in hunnen kring voltrokken wordt,
mid-wintertijd en zomer-evening,
de vreugd van Paschen, als Licht overwint
en na Sint Jan den strijd van Michaël.

Waneer het herfstwoud staat in praal van goud
en roode blaêren dwarlen door de lucht,
dan leeft het zonnevuur in pracht van rood,
geeft de aarde weer de liefde van de zon.

Dan wordt het donker, 't is de nacht van 't jaar
en stormen breken los, de regen stort
en wind waait weg de laatste dunne blaêren.
Naakt staan de boomen in kleurloozen dag,
de kale takken triestig in de lucht.

Wanneer het winter wordt, zoek dan de zon
in 't eigen hart en in de duisternis
vindt gij den schijn van een zoo lief'lijk licht,
dat één ge u voelt met zon en maan en sterren,
met aarde's geest, met alles wat bestaat.
Dan zing en zing u vrij, want vrij alleen
hoort ge in uw hart de nooden van de menschen.

Een wintermorgen, stuivend waait de sneeuw
en valt en valt en de aarde ligt zoo stil,
als weggezonken, een vergeten wereld,
en raadselachtig schoon in 't witte kleed.
En steeds maar dalen teere sterrevlokjes
uit doffe luchten in een dwarreldans,
geluideloos, een vlokkenwemelvlucht,
als werd ál leven tot een droom verstild,
in vorm aan vorm, een witte sterrenval,
en de aarde waakt, bedolven door dat wit.

Derde zang

Wat is de wereld schoon, om mij is rust
van wouden, opgaand, pijnen donker-zwaar,
met spelingen van goud-licht en van schaduw,
machtige stammen met de ruige bast,
de toppen strevend naar het hooge blauw
en frisch groen ginder diep in een vallei.

Wat een muziek die rhythmus van het woud,
wat eindeloosheid van geheimvol joelen,
doorklaterd door het ruischen van een beek.
De diepten lokken, lokken doen de hoogten,
en zelf ik ga in wonder evenwicht,
zacht deinend, klimmend langs het smalle pad
en adem-in den milden geur der dennen
en adem-uit, een komen en een gaan.
Ja, diepten lokken, lokken doen de hoogten,
ik hoor een lied, een wereld-melodie
en weet dat ik op aarde ga als mensch
in de gemeenschap van wie menschen zijn.

Mannen en vrouwen werken in een dal.
Van dageraad tot aan het avondrood
zijn zij aan 't zwoegen, dapper en wilssterk.
In rijen harken zij het hooi bijeen
met breeden zwaai, in staêge schommeling.
De houten pennen raken nauw den grond,
schuin-schuivend-aan met groote zekerheid
en wég in vaart en wijkend, áán en weg.
Hoe schoon is 't rhythme van hun kloek bewegen.
O tusschen aarde en hemel werken zij
en weten niet hoe opperst-schoon zij zijn.

Waad door het water, Lief, dat is groot heil,
want koel is 't water van de held're beek,
en om u is de lucht, om u de zon.
Rust aan den zoom en luister naar het water,
dat uit de schemeringen van het woud
snelt naar het dal, langs rotse-boorden ruig,
waar varens wuiven en de wilde roos
haar ring van blaadjes opent naar het licht
en toont heur hart - o luister naar het lied
van 't klein riviertje, glijdend over steenen,
gelukkig om het stroomen, licht en blij.

't Is als een droom die zomer-heerlijkheid,
dat wijd gebied der wouden, de muziek,
die nimmer rust, een droom is de vallei
en droom de bloem die over 't water buigt.
Eenmaal is alles droom, droom wat wij schouwen,
beelden en kleuren, alle de gestalten,
droom, alles droom, maar door Verbeelding's macht
zien wij het beeld in onze erinnering.

Soms is het mij of mijne hand zacht raakt
een gouden harp, dan tinkelt een muziek
en kan ik zingen toover-melodieën,
dan komen uit het woud, het woud-van-wonder,
de reeën nader, fijne kop bij kop
en open-groot het licht-beweeg'lijk oog.

Hoort ieder mensch in stilte geen muziek
diep in zijn ziel en schouwt hij niet de beelden
edel en schoon en is niet zingen vreugd?

In een verrukking zie ik de natuur
en ben een deel van alles wat bestaat,
ik leef en denk en denkend word ik vrij.

Natuur is mij het eeuwig boek-van-worden.
de dieren, planten en de mineralen
vertellen veel geheimen aan wie luistert
en schouwen wil met groote dankbaarheid.
Die tweespraak is zoo schoon, wanneer men vraagt
komt steeds een antwoord en het hart wordt warm.

Zooals Franciscus tot de vogels zong
zoo zoude ik willen zingen in geluk
van geven en mijn simp'le zang zou zijn
een lied van dankbaarheid, een lied van licht.
Liefde, gedragen door een menschen-woord.
In armoe ging hij, die in rijkdom stond,
Franciscus, en het Oosten naad'ren wij,
wanneer wij dankbaar aan Assisi denken.

Een zonnestraal viel op een tinnen bord
en Jacob Böhme zag in visioen
afgrond en Chaos en het schoon ontstaan
der werelden, de zegepraal van 't Licht.
Hij schreef een mild, wijs boek en wie het leest
wordt warm van binnen, Liefde straalt hem toe
en uit het woord, het zegevierend woord,
klinkt wereld-liefde-wijsheid en verrijkt
het wezen dat wij zijn en dat wil streven.

Zoo zou in eenzaamheid ik willen schrijven
een mild, wijs boek, wanneer mijn geest was rijp
en ik verstond diep de beteekenis
der heilige figuren, der symbolen,
en in mij klonk het innerlijke woord.

Schoonheid ik heb U lief en ik aanbid,
want Vrijheid zijt gijzelve in de Verschijning
en wereld-liefde-wijsheid is uw roem.

O Liefde stroomend uit de melodie
van mijn bestaan, dat ópkwam uit de diepten
dier wereld-achterzee-van-nimmer-rusten,
waaruit ál rijst wat leeft en waarin eens
weer alles zal vervloeien.... eindeloos....
O, Liefde dring diep door en overwin
machten-van-duister, zing en breng geluk,
ik heb alleen mijn lied en anders niet.

Zoo zong ik bij het door de wouden gaan
in 't land der bergen en toen 't avond werd
en alle tinten vloden en de bosschen
zwaar-donker stonden in geslotenheid
en in de lucht was glans van avond-rood,
toen in den geest ging ik het pad terug
van avond-schemer naar den dageraad.

Hoe was het tusschen U en mij, gestalten,
hoe zag ik U, natuur, en was mijn hart
van liefde zwaar, - wat heb ik niet volbracht
en wilde ik willig luist'ren naar uw woord,
dat in mij klonk en had ik lief het Licht?

Toen werd het stil in mij en zooals een,
die uit een schoone mijmerij ontwaakt
werd ik gewaar de wereld om mij heen.

Een dubbel-span van rustig stappende ossen
kwam aan in 't avondtij, drie sterke beesten,
één voor, twee volgend naast den wagenboom.
Ik zag de koppen met de horens hoog,
den val der kettingen, die licht zij dragen,
in onweerstaanbaar gaan van stuwend dier,
de bekken niet omwonden, vrij het oog.

Ik hoorde 't mompel-deunen van de mannen
achter den wagen, woord en wederwoord
en zag de blauwe rook bij het gebaren
uit steenen pijp opkring'len in de lucht.
Zij gingen door den avond, vierkant zwaar,
in schommelend bewegen, zij aan zij,
achter elkander, zooals menschen gaan
van werken moe, verlangende naar rust.

Zij waren heen, en toen het nacht was, nacht,
stond ik op eenen berg onder de sterren
in 't licht der maan en in mij klonk muziek.

Gegroet, o starren-glorie en gegroet
o klare maan, mijn oogen zien uw glans
en een geluid van zingen is in mij,
het gouden Liefde-zingen van de zon.

Michiel Noordewier.

28 Juni 1903-21 Sept. 1930.

Eén pang! 't was uit. Hij had een week gewacht
Sinds zij alleen hem door de kerk liet fluiten
En daarin zeggen hoe hij had gesmacht.
Na-dien had hij niet de oogen kunnen sluiten
Voor slaap. Hij wist: 't Was voor hem nacht
Zoo hij zijn donkre gangen gaan moest buiten
Het Paradijs, dat hem haar oog ontsloot.
Vóór 't levend dood zijn koos hij 's lichaams dood.

HEIN BOEKEN.

Nachten door Hélène Swarth.

I.

Profetekop, uit marmersteen gehouwen,
't Gelaat omschuimd van witte golvelokken -
In donkre holen grondlooze oogen lokken,
Die 't bevend hart doorboren me en doorschouwen.

Geknield in pijen, wijd gespreid als klokken
Of waden rank, in streng gelijnde vouwen,
Gebeden preevlend, zie ik vrome vrouwen,
Omwolkt van wierook, walmend grijze vlokken.

Mijn oogleên vallen toe. Neen! open de oogen!
't Is of die nonnen rhytmisch traag bewogen -
't Is of die kop ontlook de starre lippen.

Dan plots omkringt me een krans van blauwe vonken,
Als draaiend baakvuur, bij verraad van klippen -
Ik lig verblind, verslagen, duizeldronken.

II.

O doode lieven, die met de aard vermengelt
Puin van den tempel uwer ziel, ach! armen!
Zoo koud is de aard! 'k Wilde aan mijn hart u warmen,
Mijn levende armen rond uw stof gestrengeld.

Doch 't zielloos graf, insteê van lievende armen,
Reikt meer mij niet dan bloemen rankgestengeld.
En troost mij hoop, hen weer te zien verengeld,
Verheven zwevend boven teedr erbarmen?

Stil, voel ik u in nachtblauw neergezegen?
Als koel een bloemblad streelt me een kus de lippen.
Een adem doet mij sidderend verbleeken. -

Bang tast mijn hand in wolk van wadeslippen -
Verhoor mijn smeeken! wil één woord nu spreken!
Een nevelkleed voel 'k waaiend mij ontglippen.

III.

De bleeke dag in nevel is vergleden.
Laag drijft de nacht op donkre vleermuiswieken -
Nu wil ik vroom, vóor 't late morgenkrieken,
Wie 't heeft van noô gedenken in mijn beden.

Ik hoor van verre uw klachtkreun, arme zieken
En 't woelen voel ik van uw loome leden.
Verlos van pijn, o God! wie zóoveel leden,
Aanroepende U of kussend hun relieken.

Nu laat 'k den laafdronk van mijn bede schenken
Wie strekken de armen naar een lief verloren,
Dat, blij belovend, ze uit den Hoogen hooren
Die stem, die handen noodend hen zien wenken.

De nacht was kort om àllen te gedenken.
Nog kniel ik neer. - 'k Zie morgenrood al gloren.

Spiegel door Dr. A.J. Luyt.

Naast het oude Friesche klokje
Hangt een spiegel, dof verguld,
Die mijn jongens zolderhokje
Met iets mystisch' vaag vervult.

Uit dien ouden spiegel kijken
De gezichten mij stil aan,
Van wie bij der jaren wijken
Vroeg van mij zijn weggegaan.

Maar mijn kleine jongen vraagt me:
‘Vader, wat bent U toch stil’;
Lachend ziet hij me aan en plaagt me,
Dat ik 't hem niet zeggen wil.

‘Later, jongen, in je leven,
Zal jij voor dien spiegel staan,
En dan ziet daaruit jou even
Stil je doode Vader aan.’

Binnengedachten door Willem Kloos.

DLIV.

Niet wat 'k hier, Aardling, stille, aanschouw is 't Zijn. Mijn Ziel, Gij weet,
Daar Gij mijn steeds breed-stoere Stuwer blijft, die hoog-schoon neurend,
In eeuwge Streken zweeft en streeft, en me als uw Beelding beurend
Houdt me oer-diep sterk, onwrikbaar boven Vreugde en vlijmend Leed,

Dat ferm slechts deed 'k wat weest Gij me.... O, dies bleef 'k jong-flink en schreed
'k Pijnlijk, maar steeds hoog-recht op de Aarde, waar ge in-ernstig speurend
Leeft mêe met Vreemd-hêen, die geschieden me en die fijn dan keurend
Doordenkt Ge, als Eeuwge. Ja, vol-ijvrig en gestreng Ge u kweet,

Want kalm op 't strikte Pad van 't fijnste Ware ga 'k, schoon zeurend
Veel lieden schreven, smâend mij staeg met domme bittre Beet
Van dwaas gezwets, als hunkrend mij te hitsen op, doch sleurend

Nooit me òm voor goed. Diep-eenzaam werkend, vordrend sterk ik gleed,
Als Geest, langs al die Wezens henen, sinds mijn eerste Weet
Nooit met klein-lage Lafheid mijn goed-klaren Wil besmeurend.

DLV.

Hoe komt thans alles zingend op van vroeger, later? 'k Weet
'k Doordrong, wat voorviel, heel mijn Leven diep steeds. Drukken praten
Over wat zij niet zagen en wijs doen zij bovenmate:
't Schijnt hun, dat ze alles juister peilen dan Subtiele deed,

Die eigen Zijn en dat van andren, tot zijn vreugde of leed,
Fijn-zwaar zag in zichzelf weerspieglen zonder Liefde of Haten,
En in wien puur en hoog steeds de eenig-kalme Rechters zaten,
Die zijn te erkennen als de Een-ware Voelers, Weters, breed.

Mijn rustige Aardschheid deed nooit hoog, ofschoon, al jaren, gleed
Daar 't al in over van mijn diep-verste Inheid, die gelaten
Zich toonde in alles reeds van kindsbeen als een niet verwaten

Naar wat verscheen stil-kijkend Geestje, dat dan voelt dus weet
Maar dit niet eigenzuchtig doet voor kleine lage baten,
Neen, vrij houdt zich mijn Ziel, die stil-wijs 't Goede doet en deed.

DLVI.

Ten verren Sterren ziende liep 'k, nog kind, soms 's avonds laat
De lange antieke Grachten langs der wijde Stad met gauwe
Stapjes, in 't maanlicht even, maar onmiddlijk weêr in schâuwen
Van boomen, wier gebladerten verwarde, vreemde Praat

- 'k Zag grillig-gulle wiebling wisslen over 't steen der straat
En boven 't hoofd mij ruischte iets - met elkander bleven houën.
Mijn arme jongenshersens, die zich droevig voelden ouë,
Weemoedig vroegen: ‘Waarom gaat beroerd mij 't? 'k Doe geen kwaad.’

Dán plots nog rasscher vloog ik. Stil voorzag ik 't fel-lang snauwen,
Thuis wachtend me, als 'k niet stipt op 't uur verscheen weer, daar geen daad
Hoe klein, vergund mij wierd door straffe Stiefvrouw, stug van Haat.

Maar 'k weende nooit: nauw sprak ik. Klein-bang-bleeke, nimmer-flauwe,
Schraal-zwakjes droomde ik hoog, ver in mij-zelf, lijk de Eeuwgen 't wouën.
Zóó leefde ik sterk, mijn heele kindsheid, stâeg ten einde raad.

DLVII.

'k Voel-denk iets aêrs als haast alle andren sinds 'k jong-ernstig zoekend
Mijn diepst Zelf dóór, gestaeg mij vroeg, wanneer 'k vlug liep en keek
Ver boven me in de Heemlen: ‘Is daar God?’ De Ruimte week,
Veel verder dan 'k te zien vermocht, met blauwe Klaarte omdoekend

Wat nog daaráchter zijn moest, doch nooit kwam. Van binnen hoekend
Scherp mij, liep 'k, jonge Ziel, dan verder, somber, totdat bleek
Plots me, op een nacht, dat wat heel klaar scheen, toen 'k een kind was, leek
Naar niets. Mijn diepste Geest, dien 'k hoorde opeens inwendig-vloekend,

Zweeg schrikkend diep. Maar 'k bleef steeds alles wat ik dacht ooit, boekend
En zing thans: 't Zijn is Waan en God is alles. Och, wij bleek
Of rozig hier, zijn schijnen die verdwijnen. Steevge, ik steek

En stak mijn Voelen altijd heen door 't Eeuwge, mij verkloekend
En zing nu: Niets bestaat dan God: wij zijn Zijn deelen. Beek
Voel 'k me altijd uit Hem vloeiend, soms wild-zwaar en dan lief-week.

DLVIII.

'k Vraag: deed 'k iets kwaads ooit? Was 't gemeen, te zweepen, toen met steenen
Gemoed, de diep-in Nijd'gen als een bende vielen me aan?
Scherp-fijner dan zij-zelf doorvoelde ik veel: dus kalm bleef 'k gaan,
Met al wat 'k zijn mag, op mijn's eignen Geestes sterke beenen.

Diskreet en stil-diep denkend, voelend door al jaren henen,
Van vroegste Kindsheid schaarsch heel hoog-opkraaiend als een Haan,
Bleef 'k steeds gerust, geregeld werken zonder eigenwaan,
Diep-droef soms klagend in mijzelf, maar gauw weer als op teenen

Gevoelig nadrend Vragen, zware, waar de Vlakken meenen
Vlot-weg 't al-eenige Antwoord op te weten, schoon verstaan
Niet eens 't Al-eerste deên ze of doen ze, doch steeds los ontleenen

't Aan even-vagen. 'k Lief zelf 't Eeuwge Wezen van 't Al-Eene
't Puur-psychisch Hooge en schoone, dat niet weten ze. O, zij schenen
Neen bleken leeg mij reeds, toen 'k rees als jeugdge Veteraan.

DLIX.

Soms peins 'k nog aan nu lang verschemerde Verhevelingen,
Die blij me omzwierden, toen 'k vast-sterk, zielsdiep en teêr begon
Gerust te doen wat 'k wilde en moest uit de Ongeboorne Bron
Van 't Eeuwge, Dat gestreng nog denken doet me en voelend zingen

'k Moest eerst alzwaarst, wen heerlijk kwam me uit diepste Diepte dringen
't Mysterie van den Geest, behoedzaam zwoegen en breed spon
'k Tapijt der Ziel ook, waar elk nieuwe Schepper gaan op kon.
Kalm reeds ik leek, lijk nu, suf-droogjes kijkend. Maar sinds springen

Gestaêger Golven mij van donkren Binnengloed - zij gingen
Hooger en hooger - voel 'k nog blijder, daar 'k ook zag de Zon
Des heelen Nederlandschen Zielelevens rijzen. 'k Won

Iets meer tevredens in mijzelf. Want 't is me of 'k zware Spon -
Omhoog steeds staan mocht 'k blijven boven uit al Wisselingen -
Eindelijk trok uit 't Eindloos Vat van 't Wezen aller dingen.

DLX.

Iemand, die weinig deed dan schaên is Schande voor zijn eigen
Diepst Wezen, dat elk weet dan slechts te zijn een ijdle Schijn
Die weer verdwijnt als vage schaduw ver van 't eindloos Zijn
Wanneer hij, op 't allaatste, in aemloos-snakkend nederzijgen,

Terwijl de omringenden met half-gevouwen handen zwijgen,
Bezwijmt, verloren in diep Duister, op heel andre Lijn
Als waarop zuivre Zielen zich vereeuwgen zonder Pijn,
Terwijl wie 't zien, gelaten-diep de droeve hoofden neigen.

Och, we allen hier zijn Stervers, maar in steê van klaar en rein
Zichzelf volmaakt te wezen boven 't Aardsch banaal Gekwijn
En nooit een schuldloos alles Doende in arren moed te dreigen,

Leven de almeeste' als dieren, doch steeds zei 'k me, in zacht gedrein:
Word steeds wat úw mooiste Inzijn waarlijk wil, de Rest is Schijn.
En dies ging 'k altijd weer ten noesten steevgen Zelfdwang tijgen.

J. Eigenhuis en Roel Houwink door Willem Kloos.

(1. J. Eigenhuis: De Kunstenaar en de Duivel. ‘De klyne Librije’ te Edam.

2. Strophen en andere gedichten door Roel Houwink. W.L. en J. Brusse. N.V. Rotterdam.)

Zichzelf onderdoor de langzame, aandachtige lezing van een letterkundige schepping geleidelijk te voelen wegglijden in den allerverborgensten want hypergeestlijken Ingrond van den algeheelen Zijnsschijn zoowel als van zijn eigene Ikheid, zonder verder te denken aan de tallooze meestal verward langs elkander heen pratende, oppervlakkige persoonlijke meeningen van nooit tot die Diepte gedaald zijnde en dus maar vlotweg babbelende en beslissende lieden, maar daarná dan, stil en versterkt herrijzende, zich geheel en al opnieuw doordrongen te voelen van wat die Achterwezendheid des menschlijken Geestes van hem eischt, m.a.w. zoo'n zich voor het oogenblik volkomen vrijmaken van alle toevallige, dus tijdlijke zoowel als van alle als-dogmatisch vooropgestelde gedachten en meeningen, die in de buitenlagen der hersens te legeren plegen en er als op wacht staan, dát is de allereerste plicht van ieder, die een objektief psychisch kritikus wenscht te zijn.

Velen, die rad te werk gaan met datgene wat zij hun hersens noemen, al is dat zóó door hen genoemde in waarheid heel iets anders (hun wezenlijke hersens en wat die hun te zeggen hebben blijven altijd onbewust) en die dus ook vlot zijn met de door hun hand bestuurde pen, zullen allicht, als zij de hierboven staande beschrijving van hoe een kritikus heeft te werken onder oogen

krijgen en lezen willen, bij zichzelf dadelijk denken: ‘Zeker, dat is niet onjust: zóó doe ik zelf immers óók!’ En dan gaan zij maar even naarstig verder met haastig op het papier te werpen, wat zij als zij een boek vluchtig hebben doorgezien, bewegen voelen in hun hoofd. Want zij zijn zich nog nooit bewust geworden, dat het goed en precies lezen, dus het daaronderdoor geheel en al tot den grond van het gelezene doordringen, alles met zijn diep-in zuiversten geest doorvoelend een allerernstigste want in-diep-psychische werkzaamheid is, die men volstrekt maar niet in een wip kan klaarspelen, als keurde men koekjes in een kraam.

Deze letterkundig-kritische waarheid, die, hier in Holland tenminste, tot dusver nog maar al te vaak uit het oog wordt verloren, werd mij weer zoo diep-bewust, toen ik met volle aandacht, geregeld-door, las het boekje welks titel hier boven staat van den bekenden auteur J. Eigenhuis.

Ik zelf nl., al heb ik in letterkundige kwestie's uit den aard der zaak - want ik werkte levenslang voor mijzelf in die alle - een tamelijk beetje meer innerlijke en uiterlijke ervaring dan de eerste de beste jeugdige spring-in-'t-veld van dertig jaren of wat ouder, blijf altijd bang, voorzichtig-bang, mij te vergissen, door te gauw want met een onmiddellijken, bij den eersten inkijk reeds verkregenen indruk tevreden te zijn, en ik voel mij dus gelukkig, dat die innerlijke geestlijke schroom mij van mijn jongen mannelijken leeftijd altijd is bijgebleven, zoodat ik wat mij een beslissing leek, nooit definitief opschrijf, vóórdat mijn innerlijkste Psyche mij verwittigt: ‘Zóó, en niet anders, is het juist.’ En zóó voel ik mij nu, op dit oogenblik, ook weer bijzonder vergenoegd, dat ik nog steeds zoo gewetensvol weiger, om te gaan over één nacht ijs in mijn kritische expeditie's.

Want toen ik op het eind van de maand September l.l. er aan denken ging: welk boek zal ik behandelen in mijn November-kritiek? haalde ik uit den hoop, die naast mijn bureau ligt opgestapeld ter eventuëele bespreking door mij ook *De Kunstenaar en de Duivel* te voorschijn, en keek het vluchtig door. Maar toèn om de exakte, preciese waarheid te zeggen, trof het mij niet zoo diep. Ik vond het eigenlijk gezegd, alleen nog maar waardeerbaar, zooals over het algemeen alles is wat Eigenhuis schrijft. Doch daar deze overtuiging reeds lang in mij bestond - ik wist dat de heer

Eigenhuis een ernstig te nemen auteur is - liet zijn boek mij niet met rust, en dus nam ik het den volgenden dag nogmaals op en las het langzamer en aandachtiger want op ieder woord lettend door. En zie, toen ging het mij zóó bevallen, dat ik er nu over schrijf.

Ik ken Eigenhuis nagenoeg niet persoonlijk: in hoofdzaak weet ik alleen van hem, dat hij zoomin als ik een piepjong ‘broekje’ heeten kan en dat hij een aantal niet-literaire aangelegenheden een beetje anders pleegt te zien, dan ik zelf hen reeds van mijn 16e jaar, door mijn van zelf gekomen nadenken erover, zoowel als door mijn levenslange studie, en de daardoor langzaam-aan vorderende verbreeding en verruiming mijner diepere Bewustheid te beschouwen heb geleerd. Maar toch kan ik tevens verklaren, dat hij in deze hoogere, zoowel als in andere zuiver-aesthetische kwestie's, al blijken wij in de eerstgenoemde soms sterk te verschillen, toch niet geheel en al vierkant tegenover elkander staan. Ja, in het laatstgenoemde, dus in de wijze, waarop men te schrijven heeft, blijken wij het zelfs menigmaal heelemaal eens te zijn. Ik voelde dit al dertig jaar geleden, toen ik van hem in De Nieuwe Gids mocht plaatsen de nog altijd leesbare novelle die De Aardbeikoopers heet, en waarin hij bewees de werkelijkheid, die hij voor zich had gekregen, ook wezenlijk te hebben aanschouwd en haar toen te hebben kunnen weergeven met een rijke fijnheid van talent hier en daar waaraan ik nog wel eens met respektvolle waardeering denk. En in den loop dier vele jaren heeft dat talent hem niet begeven. Hij blijkt nog dezelfde heel precies voelende en aangenaam-exakte realist van voorheen te kunnen zijn.

Ja, ik verbeeld mij zelfs - want ik heb de ‘Aardbeikoopers’ nú niet herlezen, om te weten te komen, of ik soms ongelijk heb in wat ik beweren ga - ik verbeeld mij, zeg ik, dat hij als plasticus nog een beetje voortreflijker is geworden, want dat hij tegenwoordig minder vaagbreedvoerig uitweidend, telkens de bijzonderheden, die het doen moeten op den kop tikt en hen dan zoo kort mogelijk gezegd, maar daardoor ook des te exakter weergeven gaat.

Op zijn eigen wijze toont Eigenhuis hierin geheel en al een moderne te zijn, of m.a.w. een Tachtiger van het goede echte soort. En *dit* zal zijn naam en zijn werk kunnen doen voortleven ook bij een volgend geslacht. Ja, telkens vindt men in dit korte

verhaal verschillende plaatsen, waarin Eigenhuis toont, dat hij weet te *schrijven,* want zooals dat hij den kunstenaar behoort, rustig en toch diepvoelend weet te *zien.*

* * *

In het voorgaande heb ik gekenschetst wat men kan noemen Eigenhuis' goeden, neen juister-gezegd, allerbesten kant. Doch, ik weet niet hoe het komt, en druk het dus maar uit op de volgende wijze, dat de Natuur of de Wereldgeest aan mijn psychisch Wezen een intuïtieve invoelingsmacht, en in verband daarmeê ook aan mijn uiterlijk ongewild waarnemingsvermogen een zekere mate van besef heeft gegeven van de menschelijke gewaarwordingen van anderen zoowel in de Kunst als in het leven-zelf, en tevens een eigenen preciesen kijk op de meer of minder juiste, dus al of niet ijdlijk-opgesmukte uitdrukkingswijs ervan in het geschrevene woord. En als altijd sterk-inwendig levend en ontwikkeld mensch, die, mijn heele leven door, onwillekeurig op de preciese verwoording zoowel als op den uitdrukkingstoon van alles wat geschreven of gesproken werd bleef letten, moet ik er voor uitkomen, dat Eigenhuis niet altijd zoo precies-goed is geslaagd in het zuiver-juist weergeven van gevoelsnuances als hij dit over het geheel in de schilderende uitbeelding der Natuur weet te zijn.

Want hij lijkt mij, in het eerst genoemde opzicht, nog niet overal individueel-levend, niet zelf diep-in psychisch aanvoelend en dan doorvoelend genoeg: hij is in die dingen nog een beetje te veel afhankelijk van wat hij door zijn jeugd-lektuur en eigen verdere studie te weten is gekomen van de literaire Kunst der vorige eeuw, die in 1837 begon.

Evenals dit zelfs de door mij altijd bewonderd gebleven Potgieter wel eens gedaan heeft, gaat hij in het schetsen van de gemoedstoestanden zijner figuren een heel klein tikje den konventioneelen kant op, die den hollandschen naloopers der buitenlandsche romantiek eenigermate eigen gebleven was.

Ik moet mij veroorloven dit hier met een paar voorbeelden aan te toonen en ik doe dit natuurlijk geenszins, om den heer Eigenhuis, dien ik integendeel om zijn vaak fijn de natuur weergevende begaafdheid hooglijk waardeer, met zich boven hem plaatsen

willende kritische eigendunkelijkheid te betuttelen, doch alleen om hem te wijzen op datgene, waarin hij nog niet geheel en al tracht zichzelf, d.i. de weergever van zijn eigene zelf-ziende en voelende Wezendheid te zijn.

Op bladz. 36 leest men:

‘Waggelend trachtte Henk zijn laarzen uit te trekken en hij zag aan zijn baas, dat het dien te lang duurde. Maar hij slaagde er toch in en trok zijn versleten schoenen aan.

“Hurt” rukte hij aan de leidsels en in het droomerige beest kwam beweging. Het dier rekte de lenden haast even loom uit als zijn bestuurder en samen sjokten ze het strand langs. Hier was het zand effen en glad als een asfaltbaan. Ze rustten er allebei van uit. De diepe zeewind deed hem goed en het was of elke diepe ademteug hem weer wat veerkrachtiger maakte. Toch hijgde de adem in de luchtpijp van het dier met een snorkend gezaag. Bij het kanaal ging het de hoogte op en het mulle zand door, waarin de wielen tot halfweg de velgen groefden. Het zagen werd benauwder en blafferig.’

Zie, dit alles is geschreven exakt-precies en tegelijkertijd plastisch en daar het boek tot mijn genoegen vol van zulke plaatsen staat, bewijst Eigenhuis er door, dat hij er rechten op kan doen gelden, als een onzer heste moderne auteurs te worden beschouwd. Doch dan plotseling laat de auteur zich iets ontglippen, een beschrijvingsdetail, welks geaardheid in volstrekten strijd is met den waarachtig-menschelijken en werklijkheidsgetrouwen geest van het geheel. Want, zooals ik lees: ‘Henk kreeg er de tranen van in de oogen.’ De heer Eigenhuis vergeve mij, maar deze negen woorden zijn fout. Want de hier bedoelde Hendrik Stein, die, ofschoon hij bij gelegenheid als hulpknecht bij een Scheveningschen jutter fungeerde, omdat hij anders geen enkel stukje brood voor zich en zijn huishoudentje zou hebben weten te krijgen, moge in zijn diepste Binnenste aanleg voor de beeldhouwkunst hebben meegekregen, zooals hij dat soms bewees, door spontaan goed geslaagde weergave van dingen, die hij gezien had, te boetseeren, maar de fijner-psychische gevoeligheid van zijn geest kan hem toch onder zijn ruwe werk door onmogelijk er toe brengen, om tranen over een vreemd dier te storten, dat het even hard in het leven

had, als hij zelf, de aspirant-artiest. Hoogstens kan hij stil van binnen gevoeld hebben, als het dier en hij een sekonde moesten stilhouden, omdat de arbeid al te zwaar ging lijken: ‘Die arme jongen, dat paard, heeft het óók niet leuk.’

Een andere plaats met sentimenteel, dus overdreven gevoelig doen is deze (bladz. 38):

‘'s Avonds toen hij weer aan zijn groep werkte schrok hij in eens op door een snik van zijn vrouw. Zij was blauw als een gestorvene, de oogen wezenloos en hing achterover in haar stoel, de armen naar beneden bungelend. Hij knoopte haar kleeren los en wiesch haar de slapen en polsen met koel water uit de regenton.

Dat hielp.

Zij haalde diep adem en sloeg de oogen weer op.

Riek, moessie, wat had je? huilde hij.

Niks.... 'k Werd zoo wee, en toen op eens benauwd, of ik stierf.... en niks voelde ik meer. O, 'k zou in een stuk hartig vleesch zoo bijten, of 'k een verscheurend dier ben.... 't Is natuurlijk gekheid. Want ze zeggen, dat een mensch veel gezonder is zonder vleesch.

As-tie dan maar wat anders krijgt. Maar je bent uitgemergeld. Hard werken, tobben, je doodpeuteren met naaien en allemaal slappe kost of geen eten.’

‘In eens vloog het hem door het hoofd, dat hij met Dries wel eens mee was geweest om konijnen te stroopen. Waarom zouën ze ook niet voor hem wezen?’

Het konijn wordt inderdaad gevangen, en de nood is weer voorbij op 't moment.

Is het u niet, lezer, bij wat ik hier aanhaalde, of ge u in de vorige generatie ziet verplaatst?

Wat deze aan schijnbare gevoeligheid in den mond had en in het geschrevene woord, want in de allerbuitenste oppervlakte harer hersenen gewaarwerd, keert hier terug. 't Is een overblijfsel der minder-echte laat-romantiek, die de Veertigers beïnvloedde, en die ikzelf voor mijzelf niet uitstaan kan.

Want is het aan te nemen, dat een jonge man, als deze Henk, die een weesjongen is geweest en dus in zijn eerste jeugd altijd droog-nuchter is behandeld en geleerd heeft zich zakelijk te gedra-

gen, menigmaal als er een schijnbare moeilijkheid komt, weenen gaat? Ik moet er sterk aan twijfelen. Ikzelf bv. heb het als kind en jongen volstrekt niet beter, ja, eer erger dan Henk gehad, in een, jegens mij tenminste, altijd door stugge, en telkens onvriendlijk-doende omgeving levend, maar aan een inwendige hartstochtelijke gevoeligheid lijdend, die ik door mijn omstandigheden onverbiddelijk werd gedwongen, om volstrektlijk in te houden, ja er nooit ook maar het minste of geringste van te laten merken, al werd ik ook telkens geplaagd, en was ik, als kind, lichamelijk uiterst zwak en telkens ziek. Maar toch heb ik het als inwendig-geestlijk ferme standvastig uitgehouden, zonder mij tegen iemand, wien ook, te beklagen. En het is misschien ook wel goed voor mij geweest, dat ik toen heb moeten leven bijna twintig jaren lang in een volstrekte ontstentenis van juist begrip en ook maar eenige sympathie. Want daardoor ben ik psychisch-steviger geworden dan menige andere, in- en uitwendig hardere, die een gelukkigere jeugd dan de mijne achter den rug heeft gehad, zoodat ik, als mij te overweldigen dreigende levensongelukken op mijn voor alles ontvankelijk gemoed als met hamerslagen neerkwamen, ik geheel en al zonder tranen alles geduldig uithield, totdat er weer licht kwam aan den horizon, al sloeg ik ook wel eens met rustig blijvenden inwendigen hartstocht, want met een zeker aantal streng-wilde verzen mijn weinigverstandige aanvallers op sterk door hen gevoelde wijze terug. En ik vraag dus: hoe kan het mogelijk zijn, dat ik, die door sommige mijner vroegere vrienden of goede kennissen, met hun gebrek aan voldoende diepte van psychologisch inzicht wel eens voor sentimenteel werd gehouden, omdat ik diep-in psychisch altijd zwaargevoelig ben, en dit soms ging uiten zoo, onder alle omstandigheden, uiterlijk koel-sterk door het leven ben kunnen gaan en blijven gaan, hoe is 't dan mogelijk, herhaal ik, dat een stellig niet zwakkere kerel zooals die Henk, met een even vervelend Aanzijn als het mijne, achter zich, de oogen vochtig voelt worden en tranen vergiet, bij een gevoelige gedachte van hem, zooals voor dat paard, of als zijn vrouw volstrekt niet stervende is, neen zich alleen maar door gebrek aan voedsel op het oogenblik nog een beetje flauwer om 't hart dan gewoonlijk voelt. Dat hij zich dan diep-in sterk-getroffen voelt is heel begrijpelijk, met ieder ander goed man in zijn plaats zou het ook zoo gegaan zijn, doch wezenlijke tranen, dunkt mij,

kunnen bij zoo'n man pas komen, als de laatste slag, waarachter geen toekomst meer ligt, wezenlijk viel.

Doch laat ik hier nu niet verder op doorgaan. Het eenige doel van de hiervoor staande psychologische opmerkingen en mededeelingen is, niet om dit overigens diep-treffende kunstwerkje van den fijn-psychischen en realistischen kunstenaar Eigenhuis ook maar eenigszins te deklineeren, maar alleen om hem bescheiden er op te wijzen, dat de moderne kunstenaar, zooals hij zelf er een is, nog meer dan hij hier doet, in zijn volgende werken moet leeren afzien van het sentimentalisme, dat hem onbewust van zijn lektuur der Veertigers bijgebleven blijkt.

Want nogmaals - met het hartelijkst genoegen herhaal ik dit - De Kunstenaar en de Duivel is overigens een magnifiek stuk werk, en ik zeide het hier voorafgaande dan ook hoofdzakelijk, om aan te toonen, op wèlk punt ónze generatie verschilt van die der Veertigers, die bij enkelen dezer en in ander opzicht zeer voortreflijke kwaliteiten heeft getoond.

II.

Een ander modern auteur, als ik mij niet zéér vergis, van dezelfde streng-christelijke richting, doch wat doet dat er toe? de godsdienst kan alleen het onderwerp en de gedachte van een auteur beïnvloeden, doch heeft natuurlijk geen zeggen er over, of iemand een wezenlijk auteur dan wel een brekebeen moet worden genoemd, - een ander belangrijk auteur, herhaal ik, doch van veel jongeren leeftijd, is de dichter Roel Houwink. Ik ken hem niet persoonlijk, ik stond alleen verschillende malen in briefwisseling met hem. En ik kan gerust zeggen dat hij, als hij zijn Binnenste hoog blijft houden, zooals hij dat ongetwijfeld zal doen, een Poëet kan worden, of juister gezegd, blijven - want hij is het thans reeds dikwijls, - die niet na een jaar of wat, gelijk dit met zoo vele anderen geschied is, zal blijken te zijn vergaan. Zich aan het Dogma, dus aan een in zeker opzicht, redelijk-verstandige opvatting vasthouden is in den grond der dingen anti-poëtisch. Zoomin als Lucretius, zijn eigen begripsmatig dogma, als zoodanig, kon maken tot Poëzie, maar toch wel degelijk een groot Dichter wierd overal waar hij zich gaan liet op zijn zuiver-psychische voeling en ziening, en zooals ook Jeremias

De Decker, helaas zelfs bij zijn eigen geestverwanten nog veel te weinig geliefd, een waarachtig groot Dichter bleek en blijkt te zijn, dáár, dus bijna geregeld door, waar bij zijn kerkelijke overtuigingen niet als abstrakte waarheden uitzegt in zijn vers, zoo weet ook Roel Houwink een wezenlijk dichter te zijn, omdat hij van uit zijn godsdienstig voelen en niet alleen maar van uit zijn kerkelijk weten dicht, zooals dat laatste zoovele 19e-eeuwsche godsdienstige Dichters hebben gedaan.

Veel aanhalen is niet noodig. Ik geef alleen maar deze vier regels hier, en dan weet ieder, die poëzie kan waardeeren, en tegelijkertijd wezenlijk-geloovig zijn, dat Roel Houwink een waarachtig, een de Evangeliën diep voelend Dichter moet worden genoemd.

> Geen weg voert aan Uw Hof voorbij:
> Wie dwaalt, dwaalt immer naderbij
> de ruimte sterft: de tijd leeft uit:
> aan 't Eind zijn geen dan ik en Gij.

Moge Roel Houwink, die door de zuiverheid van zijn psychische Inkracht mettertijd een altijd doordurend Dichter zal kunnen worden, zijn eigen Onbewustheid blijven behandelen als een teedre bloem, waar geen zware vracht van ontledend meenen of weten alles neerdrukkend ja verplettend op nederzinken moog'. Laat hij voorzichtig behoeden zijn eigen fijn-teêre en toch mannelijke naïefheid, want dan kan hij worden: een groot Poëet.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het is geen wonder, dat aan het einde van negentienhonderdachttien de geheele menschheid in een staat van overspanning verkeerde, welke krankzinnigheid nabij kwam. De oorlog? Hij was een natuurlijk gevolg van voorafgaande feiten, geen uiting van krankzinnigheid op zich-zelf. De waanzin begon slechts, toen een deel der menschheid hem als zoodanig begon te erkennen. De menschheid is in haar geestelijke ontwikkeling nog zeer jong, verkeert nog in het stadium, waarin zij pleizier vindt in vernietiging, in het toebrengen van leed, desnoods dood, zooals onstuimige jongemenschen zonder nadenken vernielen, leed aandoen, dooden zelfs. Zoover haar herinnering gaat, heeft zij oorlog gevoerd, steeds meer, steeds geweldiger. De oorlog van 1914-18 leek den volken althans in het begin iets heel gewoons, zooal niet iets volkomen normaals en verdedigbaars en een groot deel der menschen, mannen en vrouwen, wierp zich in den oorlog als een heilige zaak, waarvoor het schoon was zich op te offeren. Doch het bleek, dat deze oorlog, waarin heel de wereld met al haar rassen werd betrokken, iets wat nooit te voren was gebeurd, iets zoo verschrikkelijks, afschrikwekkends, monsterachtigs was, dat hij althans de helft van het menschdom de kreet ontlokte: ‘nooit meer oorlog’!

Ja, ‘nooit meer oorlog’! Maar de overwinnaars, maar de overwonnenen? De vredesbeweging werd gesymboliseerd door de stichting van den Volkenbond op initiatief van den goeden, maar niet heel snuggeren Woodrow Wilson, toenmalig president van de Vereenigde Staten. Doch het bleek, dat hij met zijn denkbeelden leefde in de Elyseesche velden en zijn regeering, zijn volk was de

eerste om hem te verloochenen. Brave Woodrow Wilson, hoe werd hij door wereldwijzer staatslieden, die echter verkeerden in een paroxysme van wraakgevoel op de overwonnenen, bij den neus genomen, zoodat hij mee debet werd aan die hoogste politieke misdaad jegens het Duitsche volk, in gemeenschap gepleegd, welke men het 'Tractaat van Versailles' noemt. Om van de overige vredestractaten in denzelfden gemeenschappelijken waanzin ter teekening aan de overwonnenen voorgelegd, niet te spreken. Niet de oorlog was een uiting van waanzin: de menschheid was aan oorlog-voeren gewoon. Maar dat zij het kon dulden, dat de overwinnaars van Europa een groot gekkenhuis maakte, waarin het wanbestuur alle volken min of meer in voortdurenden staat van wanhoop houdt, dit was de waanzin, waartoe de menschheid na den oorlog verviel.

Gelukkig kan zij niet nalaten te denken, vooruit te zien, te overwegen. De Volkenbond bestáát, en de eer van Woodrow Wilson, een eeuw te vroeg president van zijn machtig gemeenebest, zal ons steeds dierbaar blijven, omdat hìj 't geweest is, die, door zijn positie machtiger dan eenig ander mensch in dien noodlottigen tijd, aan de beweging 'nooit meer oorlog'! een hefboom heeft geschonken. De vredesbeweging bestáát en kan niet meer worden vernietigd. Wel is de mensch in zijn natuurstaat tot oorlog: vernieling, het veroorzaken van leed en dood geneigd, maar met Galileo Galilei zegt een belangrijk deel: *'e pur si muove'* ('zij beweegt zich toch'!). Zoo min als de zon draait om de aarde, draait het geweten der menschheid om wat oorlog wordt genoemd. Het geweten der menschheid draait om haar zon, dat is haar denken.

Deze gedachten, dit optimisme moet men wel met alle macht vasthouden, nu het in den laatsten tijd blijkt, en erger dan in de laatste tien jaren, dat een voornaam deel der menschheid, voornamelijk in dit, het mag zijn belangwekkend en in vele opzichten door zijn verleden boeiender werelddeel dan een ander, doch tevens jammerlijker, dan welk deel der wereld ook, over den nabijzijnden oorlog geraaskald wordt, alsof slechts krankzinnigen de volken leiden. Wat in Duitschland is voorgevallen bij de jongste verkiezingen voor den Rijksdag: hoe het daar gebleken is, dat een steeds krachtiger wordend deel van dit in Europa's hart gelegen en tot

Europa's hart sprekend volk zich eindelijk krachtig genoeg gevoelt om op te staan tegen de misdaad van Versailles en haar reeds gematigde, doch nog steeds onmogelijk te dragen economische lasten, op gevaar af, dat een belangrijk deel van het volk, dat bezield wordt door het Russische voorbeeld, het oogenblik verbeidt om te kunnen toespringen en de kapitalistische beschaving vernietigen, heeft het overige deel van Europa, van Noord-Amerika er bij, ofschoon dit slechts z'n duiten er door bedreigd ziet, neen..... nièt tot nadenken gebracht. Nadenken, overleg, bespiegeling van de toekomstige mogelijkheden moet men niet verwachten in een tijd, waarin het economische systeem overheerscht, dat sinds een eeuw, sinds langer zelfs, de menschheid in zijn dolle concurrentie als hongerige tijgers in de wouden tegen elkaar opdrijft. Het feit ligt er toe, dat onder de dreigende kracht van een opnieuw tot gevaarlijk bewustzijn komend Duitsch volk, dat, hoe dan ook, de kluisters, waarin het te Versailles werd vastgeklemd, wil afwerpen, alle omringende volken de vrees heeft hergeven voor een toekomstig en onvermijdelijk Duitschland, dat wraak zal nemen, indien het steeds talrijker wordend leger der vredesvrienden, zij die nadenken, zij die vasthouden tot elken prijs aan den Volkenbond, het teere plantje van gemeenschappelijk overleg en arbitrage, de overwinnende volken niet weten te bewegen tot een herziening der misdadige tractaten, welke de volken in een nooit aflatenden staat van gevaarlijke opwinding houden.

Overwinnaars en overwonnenen, elk talrijk volk, dat een eigen roemrijk verleden heeft, of op een eigen roemrijke toekomst hoopt, bezit thans zijn oorlogsschreeuwers, gewetenloozen dikwijls, die van dit geschreeuw profijt trekken, al ware 't slechts, dat er nog erger gewetenloozen achter hen staan, wier industrieën hooger dividend maken, naarmate er in hun volk luider wordt geschreeuwd, dat de vijand nabij is en zijn prooi zoekt. Het eene nationale chauvinisme roept het andere op. Op Hitler's Rijksdagoverwinning met de daarop te Coblenz gevolgde uitdagende parade van 150 000 ‘Stahlhelm’-aanhangers, parade, welke de schoonste dagen van Wilhelm II's ‘IJzeren Vuist’ in herinnering bracht, ging er in Frankrijk zulk een gejuich van ‘Zie-je-wel’ op, dat Briand, die van Genève thuis kwam, en pas het mooie denkbeeld van een algemeene verbroedering, althans toenadering, had te kennen

gegeven, op zijn reis naar de Fransche hoofdstad werd gemolesteerd. De bekende chauvinist Leon Daudet, geestig man als men hem maar niet spreekt over de Fransche republikeinsche instellingen, roept in zijn blad: ‘De oorlog is zeker en nabij!!’ In Polen, een staat, waarin de politieke waanzin sinds eeuwen heerscht, verlangen de drijvers niets liever dan op het tegenwoordig toch tamelijk machteloos gemaakte Duitsche volk in te slaan, om zoodoende de Poolsche grenzen te brengen tot Oder en Weichsel. Het zijn voornamelijk deze twee staten, Frankrijk en Polen, die bevreesd zijn voor een toekomstig herleefd en dan weer naar machtsuitbreiding strevend Duitschland, die volkomen overtuigd zijn, dat het Duitschland van heden niet bestaanbaar is.

Maar het bewustzijn dringt overal, zelfs bij leidende staatslieden door, dat dit alles toch iets niet volkomen natuurlijks is. Het valt niet te loochenen, dat de vredeswensch bij alle volken veld wint. Waar zijn de misdadigers te vinden, die hen tegen elkaar opdrijven? Zij zijn de misdadigers, maar het minst schuldig, immers zij waren in 1918 psychopathen, de leiders van hun volk, God betere het, die voor hun volk een toekomst hebben geopend, waaruit onafwijsbaar nieuwe oorlog moest komen. Maar ieder weet het nu: het zijn voornamelijk de groot-industrieelen, allereerst zij, die winst vinden in de bewapening der volken, die den oorlogsgeest voeden en de volken tegen elkaar ophitsen. Briand kan moeilijk erkennen, dat de oorsprong van alle kwaad te zoeken is in de in Frankrijk gesloten zoogenaamde vredestractaten, en dat dat van Versailles als het toppunt van waanzin kan gelden. Neen, dit kan Aristide Briand, die op zijn weg naar Parijs nauwelijks aan mishandeling ontsnapte, niet zeggen. Doch het is reeds veel, dat hij, Frankrijk's Minister van Buitenlandsche Zaken, toen hij een delegatie ontving der vier internationale vrouwenvereenigingen, welke te zamen 40.000.000 leden tellen, verklaarde, dat de vrede voornamelijk bedreigd werd door hen, die betrokken zijn bij de groote wapennijverheid, in welk land ook, en dus noodzakelijkerwijs niets voelen voor ontwapening, niets voor den Volkenbond, niets voor het streven hunner volken om althans de lasten hunner bewapening te land en ter zee te verlichten.

En bij deze meeningsuiting van den, helaas, door eigen vredesbedoeling in zijn politiek verzwakten Franschen staatsman, sluit

zich het denken aan van den grooten ziener Albert Einstein, hij die met zijn blik op de oneindigheid de gave om het nabije te ontwaren en te begrijpen, niet heeft verloren, die in de *New York Times* schreef:

'Het wordt reeds algemeen als een axioma aangenomen, dat de reusachtige bewapeningen der naties voor alle gezamenlijk in hooge mate gevaarlijk zullen blijken. Ik ben zelfs geneigd een stap verder te gaan en te verklaren, dat onder de huidige omstandigheden, geen enkele staat eenig noemenswaard risico zou loopen door ontwapening - ongeacht de houding der andere staten. Ware zulks het geval, dan zou de positie van de staten, die geheel of gedeeltelijk ontwapend zijn, wel buitengewoon moeilijk, ongunstig en gevaarlijk moeten zijn - wat door de feiten gelogenstraft wordt. *Het is mijn overtuiging, dat al de demonstratieve pleidooien tot bewapening slechts aan den gang gehouden worden door munitiefabrikanten en door hen, die om financieel- of politiek-egoïstische oogmerken belang hebben bij de handhaving van een militair systeem.* Ik verwacht met groote stelligheid een buitengewoon opvoedende werking van een eersten en oprechten stap in de richting der ontwapening, omdat de volgende stappen daardoor oneindig eenvoudiger zullen worden; en wel om de voor de hand liggende reden, dat de eerste resultaten van een overeenkomst een ontzaglijke verzwakking zouden beteekenen van het algemeen geliefde argument der nationale veiligheid, waardoor de parlementsleden zich nu nog zoo gemakkelijk laten intimideeren. Bewapening kan nooit beschouwd worden als een economisch goed voor een staat. Zij zal altijd blijven een onproductieve exploitatie van mannen en materiaal en een interen op de economische reserves, doordat de krijgsdienst de mannen in de vruchtbaarste periode van hun leven opeischt.'

En dan: er is nog iets onder de volken, dat men gewoon gezond verstand noemt. De overwinning van Hitler en zijn 'nationaal-socialisten'? De parade van de mannen van het 'Stahlhelm'-verbond? Er gaan stemmen in Frankrijk op, die beweren, dat dit alles van zelf spreekt. Dat men van te voren kon weten, dat dit zou gebeuren. Dat men kon weten, dat de 'Stahlhelm' in Duitschland een bijzonder leger vormt, gefinancierd door de groot-industrie, en als de organisatie dezer parade zoo voortreffelijk is gebleken,

het niets verwonderlijks is. Want het Duitsche volk is beroemd om zijn voortreffelijk organisatievermogen. Dit alles was bekend en ook het gematigde Fransche blad *La Journée industrielle* blijkt bij deze Duitsche betoogingen het hoofd niet te verliezen, en maakt het Duitsche volk het compliment, dat zijn samenwerking volmaakt in orde was. ‘Terwijl aan den Rijn,’ schrijft het blad, ‘de Hitlerianen de hakken van hun honderdduizend laarzen laten klinken op de steenen, reist Schacht rond in Amerika, om te betoogen, dat dergelijke manifestaties het gevolg zijn van den op Duitschland te zwaar drukkenden herstellast, waardoor het economische en sociale leven vernietigd wordt. Nu kan echter een kind zien, dat hoe harder de Duitschers Hitler toejuichen, en hoe meer Stahlhelmen er defileeren, hoe harder Duitschland achteruit zal gaan, zonder dat de herstelbetalingen daar iets mee hebben uit te staan. Naarmate de verspillingen in de begrootingen nieuwe kapitaalvorming verhinderen, naarmate het Hitler-geschetter de kapitalen de grens overjaagt, wordt het er in Duitschland steeds slechter op.’

‘Als men bedenkt, dat op het tableau van de Duitsche schuld op 30 Juni 1930 de buitenlandsche schuld, vertegenwoordigd door de Dawes- en Young-obligaties, 2,3 milliard mark bedraagt, en de rest van de openbare schuld, met uitsluiting dus van de oorlogsvergoeding, 20 milliard, dat is 13 milliard méér in zes jaar, dan weet men, wat men van de Duitsche beweringen op dit punt te denken heeft.’

‘Onder meer heeft Schacht in Amerika verklaard, dat het herstelprobleem slechts kan worden opgelost door een uitgestrekte en economische samenwerking. Wij meenen ons echter te herinneren, dat er een zeker plan-Young bestaat en een Bank van Internationale Betalingen, en dat die twee juist tot taak hebben deze samenwerking te verwezenlijken..... Het werktuig is er, maar een deel van Duitschland doet al zijn best het stuk te slaan in plaats van het te gebruiken. Onnoodig rondom deze bedoeling nog verder literatuur te weven, en den “geest van het front”, waar men het daarginds weer zoo druk over heeft, te voorzien van een economische saus.’

Maar dan komt bij dit gezond verstand de groote verrassing van den ex-communist Hervé, bekeerling in den trant van Mussolini, die een samengaan predikt van de Duitsche Nationalisten en de Fransche tegen het gemeenschappelijk communistisch gevaar, dat

over de geheele wereld met den dag grooter wordt. Ongelukkig wordt dit samengaan nog verhinderd door de hinderpaal van het door de Duitsche Nationalisten opgeëischte Elzas-Lotharingen, doch, betoogt deze Fransche nationalist, ‘wij hebben den plicht om al onze krachten in te spannen om een katastrophe als die van 1914 te verhinderen, wil men den ondergang van het oude Europa voorkomen.’ En hij betoogt voorts de mogelijkheid van een vrijwillige herziening door de Franschen van het Tractaat van Versailles.

Maar is deze pyramidale waanzinsuiting waarlijk op vredelievende wijze te niet te doen? Ligt het niet in Europa's noodlot, dat het moet ondergaan? Een blik op den gemoedstoestand van de groote menigte en haar staatslieden in Polen, geheel Oost-Europa met zijn onoplosbare minderheden-vraagstukken, het feit, dat de wereld daar te doen heeft met zoo zonderling achterlijke volken, dat bijvoorbeeld de regeering van het zoogenaamd gemoderniseerde en hervormde Turkije zonder een aannemelijke reden op te geven ons het vliegen belet, ons, in oorlogzuchtigen zin het onschuldigste volk van heel het kapitalistische Europa, dit eenvoudige feit geeft toch wel duidelijk te kennen, dat in een belangrijk deel van ons werelddeel een geestestoestand bestaat, welke allerbedenkelijkst is voor de eerstkomende decenniën der menschheid, waar ook.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Het leven van Harriet Beecher Stowe. *(Vervolg en slot van blz. 346.)*

Zooals wel iedereen had ook ik in mijn kinderjaren *De Negerhut* gelezen, en zelfs verschillende malen. Het is eigenaardig, dat dit boek vrijwel algemeen als een 'kindrboek' werd beschouwd, terwijl het nota bene handelt over een der ernstigste en veelomvattendste maatschappelijke vraagstukken. Hoe het zij, al die vertalingen, voor kinderlectuur bewerkt, met tal van platen, hebben er niet weinig toe bijgedragen, dat dit boek een bekendheid geniet, als maar aan weinig andere publicaties ten deel is gevallen.

In mijn bezit zijn de allereerste uitgaven van *Uncle Tom's Cabin*; (in 1852 al de zesde druk!) allen met kleine letter gezet en van monsterlijke illustraties[1)] voorzien; met de *Introductory remarks* van den Rev. James Sherman (die stellig wel niet zal hebben vermoed, dat het boek zóó'n vlucht nemen zou!) en met de 'Concluding remarks'.

Natuurlijk ben ik het werk nog eens geheel gaan lezen, om te zien, welken indruk het thans op mij maken zou, na zóó ontzettend veel andere lectuur, sindsdien genoten. En..... ik kan niet anders zeggen, dan dat ik tot het einde toe geboeid ben gebleven.

Men voelt aldoor, - en dit komt het boek natuurlijk enorm ten goede, - dat hier in 't geheel niet de bedoeling heeft vóórgezeten om literair werk te leveren, en dat de schrijfster meer met haar hart dan met haar hoofd heeft geschreven. Zij voelde den onweerstaanbaren aandrang om mede te deelen, wat zij wist; zij was als het ware, een geroepene, die *moest* getuigen. Het boek

1) Deze worden op het titelblad 'spirited engravings' genoemd!

is zéér eenvoudig geschreven; nergens wordt men geplaagd door rhetoriek of sentimentaliteit; mevrouw Beecher Stowe vertelt rustig en aanschouwelijk, zichzelve geheel op den achtergrond houdend, en zelfs de ergste feiten worden niet door lyrische exclamaties van medelijden of verontwaardiging ontsierd. En dit is misschien wel de reden van Uncle Tom's ongeëvenaard succes: dat het boek zoo eerlijk is, zoo waarachtig, zoo sober en zoo eenvoudig-trouw. Verschillende episodes blijven, juist door den trouwhartigen toon der verhaalster, onvergetelijk in het geheugen, en omdat alles zoo simpel en oprecht is neergezet, is het boek tot op den huidigen dag nog leesbaar. Het maakt niet den indruk verouderd te zijn, want het hindert niet door valsche beeldspraken of conventioneele bloemrijkheid; en de schrijfster wordt ons sympathiek door de heldere rust van haar stijl en de plastische kracht, waarmede zij haar figuren heeft uitgebeeld. Al de bekende persoonlijkheden: Tom, George, Eliza, Miss Ophelia, Eva, Topsy, St. Clare, enz. staan levend voor ons, en dat is natuurlijk de reden, dat we ze zoo gemakkelijk in ons geheugen kunnen blijven behouden. En een bewijs, hoe sterk de schrijfster weet te karakteriseeren, is wel het feit, dat de passage van Eliza's vlucht slechts..... negen regels telt, en dat deze gebeurtenis toch onuitwischbaar in onze hersenen staat!

Zooals men weet, werd de schrijfster alom aangevallen door menschen, die beweerden, dat zij zoo ‘overdreven’ had, en dat dergelijke toestanden niet bestonden. Zij zette zich toen onverdroten aan een geweldigen arbeid, (en men moet haar moed, geduld en volharding bewonderen!) en schreef: *The key to Uncle Tom's Cabin.*

Men moet eerbied hebben voor de vrouw, die het niet liet bij het reeds gepresteerde werk, maar zich de moeite getroostte een boek samen te stellen van niet minder dan 416 uiterst compres gedrukte bladzijden, waarin zij een overstelpenden overvloed geeft van authentieke bewijzen, verzameld uit geschriften, courantenberichten, en verhalen van betrouwbare ooggetuigen. Zou men *Uncle Tom*, omdat dit boek zich in den vorm van een roman aanbiedt, nog voor ‘fantasie’ kunnen houden, *The Key* geeft de naakte, onverbloemde *feiten,* aan welker waarheid niet te twijfelen valt. Verschillende advertenties knipt zij voor ons uit, waarin, met

de grootste koelbloedigheid menschen zich aanbieden om ‘fugitive slaves’ te vangen, waarbij zij dan doodkalm verklaren in het bezit te zijn van ‘voortreffelijke tot dit doel afgerichte bloedhonden’. Weer anderen offreeren slaven, die verkocht moeten worden, te bewaren, daar zij de beschikking hebben over een sterke..... gevangenis. Een ontstellend aantal annonces haalt de schrijfster aan, waarin eigenaars een belooning stellen op het terugbrengen dood of levend’ van weg-geloopen slaven, terwijl haast altijd als bijzondere kenteekenen worden opgegeven: verminkingen, litteekens van geeselslagen of brandmerken. Al dit, benevens het andere wat het wezen der slavernij uitmaakt, gaf mevrouw Stowe het volste recht om te zeggen, dat deze instelling menschverlagend, ja, menschonteerend is.....

De schrijfster verdeelt haar *Key* in verschillende hoofdstukken: in die, welke heeten: Haley, Mr. en Mrs. Shelby, George Harris, enz. geeft zij uitvoerige voorbeelden, die parallel loopen met de door haar geschetste persoonlijkheden. In het tweede deel behandelt zij allerlei brandende vraagstukken, b.v.: What is slavery? en vergelijkt de Amerikaansche slavernij met de Romeinsche, de Hebreeuwsche enz. En zoo gaat zij voort de gruwelen van dit kwaad bloot te leggen, en staaft haar beweringen voortdurend met bewijzen; dit boek heeft de auteur een ongelooflijke studie en arbeid gekost, maar haar werk is niet vergeefsch geweest, want vormde de vaste basis, waarop, thans voor ieder zichtbaar, *Uncle Tom* is opgebouwd.

Mevrouw Stowe toont aan, hoe onmenschelijk het is om negers gelijk te stellen met vee, huisraad enz. bij het aankondigen van verkoopingen, om hen in tram of trein een plaats naast zich te weigeren, wat aan den vuilsten bedelaar wordt toegestaan; om den slaaf te verhuren en het loon voor diens arbeid zelf op te strijken; om den slaaf te verbieden lezen en schrijven te leeren, en zelfs degenen, die hem willen onderrichten, streng te straffen; om er nog niet eens van te spreken, dat mannen hun vrouwen, moeders hun kinderen, broeders hun zusters moeten zien verkoopen; dat negers geen stemrecht hebben, geen getuigenis mogen afleggen, en dat het dooden van een slaaf onder zekere omstandigheden door de wet verontschuldigd wordt. En toch is haar werk vrij van alle mogelijke fanaticisme, en predikt zij uit de volheid van

haar gemoed zonder eenige vooropgezette tendenz. En het duurde niet lang of de publieke opinie was het er algemeen over eens, dat *Uncle Tom* geheel op waarheid was gegrond, en dat hier iemand sprak, die haar 'materials had derived from a thorough acquaintance with the subject'.

In haar *Key* haalt de schrijfster verschillende gebeurtenissen aan, waar zij bewijst, dat de werkelijkheid nog veel erger was, dan wat zij in haar boek beschreef. Een der meest afschuwwekkende feiten is wel de handelwijze van een zekeren Souther, die een zijner slaven aan polsen, enkels, nek en lichaam vastbond, en hem daarna geeselde, tot hij niet meer kon en daarna eerst nog een man en toen deze vermoeid was, ook nog een vrouw aan het geeselen zette; daarna sloeg, stompte en schopte Souther hem overal, en brandde hem met een vlammend stuk hout; toen liet hij het lichaam wasschen met water, waarin potten met roode peper waren leeg gestort. De slaaf werd losgemaakt, doch door Souther tegen den grond geworpen, en daar begon het slaan en schoppen en stompen opnieuw, vooral tegen het hoofd en de slapen. Toen liet hij hem naar huis slepen, met een touw vastbinden, totdat de slaaf bijna stikte, terwijl Souther hem schopte en trapte tegen hoofd, buik, borst en rug; weder liet hij vuur brengen om den slaaf te schroeien, totdat het slachtoffer eindelijk en ten langen leste bezweek.

Een ander geval (alles authentiek) vertelt zij van een dame, die een slavin dermate met een kachelhout op het hoofd sloeg, dat zij dood neerviel.

Een andere beschuldiging tegen mevrouw Stowe ingebracht, was, dat al haar blanken duivelen waren en al haar zwarten engelen. Zooals men weet, is niets minder waar. Mevrouw Shelby en haar zoon George zijn volkomen goede menschen, evenals Senator Bird en zijn vrouw. Bird, hoewel een regeeringspersoon, helpt een slavin ontvluchten, ofschoon daar wettelijk de zwaarste straf op staat. En van Tromp, de krachtige verdediger en redder van ontvluchte slaven. En de zuivere, rechtvaardige, Christelijk goede Kwakers. St. Clare is allerminst een duivel, evenmin Miss Ophelia. En Eva?

Men ziet, dat er wat de blanken betreft, van deze aantijging niet veel terecht komt. En nu de negers. Topsy is de antithese van Eva, een kleine demon. De dienstboden zijn ijdel, lui en dom. De oude vrouw van den bakker is een diep gezonkene. De keuken-

meid Dinah is slordig en vuil in de hoogste mate. Legree's zwarte slavendrijvers zijn laffe, woeste bruten. En zoo zou men kunnen voortgaan om te bewijzen, dat mevrouw Stowe noch naar den eenen, noch naar den anderen kant overdreven heeft, maar zooveel mogelijk naar het leven teekende. En dat zij de dingen niet eens op zijn ergst heeft gemaakt. Zij rept bijvoorbeeld er volstrekt niet van, dat vele planters temidden van hun slavinnen leefden als een pacha in een harem, waardoor de verschrikkelijkste misstanden ontstonden, en waarvan R. Hildreth in zijn, kort na *Uncle Tom* verschenen, *The white Slave,* a true picture of slave life in America, zulk een treffend beeld heeft gegeven. In haar *Key* vermeldt mevr. Stowe verschillende voorbeelden van meisjes, voor prostitutie verkocht. En vol gerechte verontwaardiging roept zij uit:

> 'If only once in this nation, under the protection of our law, a Christian girl had been sold to foulest shame and dishonour, would that have been a light sin? Does not Christ say: "In as much as ye have done it unto *one of the least* of these, ye have done it unto me?" O, words of woe for thee, America! words of woe for thee, church of Christ!'.....

Als de vier voornaamste 'atrocities' tegen slaven noemt mevrouw Stowe:

1. De onmogelijkheid voor een slaaf om wettelijk recht te krijgen.
2. Het verbod om zich te ontwikkelen.
3. Het verkwanselen van slaven, en:
4. Het consequente uit elkaar rukken van bloedverwanten en echtelieden.

En dan neemt zij de partij op van de 'abolitionisten', de menschen, die mèt haar de slavernij tot een gruwel verklaren, maar bloot staan aan de verschrikkelijkste vervolgingen. Zou een dezer zich in het Zuiden wagen, dan zou hij door de woedende bevolking zonder vorm van proces worden gelyncht (dit woord is afkomstig van den wreeden rechter Lynch, die korte metten maakte met wie hij voor schuldig hield.) Ook in *The white Slave* wordt hieromtrent heel veel verteld, dat de aandacht waard is, en volgens deze *true picture* werd elke vreemdeling in de Zuidelijke Staten met wantrouwen beschouwd, werd hij gevisiteerd en zijn bagage en papieren onderzocht, en werd het hem op alle mogelijke manieren lastig gemaakt.

Het spreekt vanzelf, dat, zooals het altijd gaat na een succesboek, na *Uncle Tom* verschillende andere uitgaven, op de slavernij betrekking hebbende, verschenen. Een der interessantste is wel het hierboven genoemde *The white Slave.* Het is ten eerste goed literair geschreven, en de inhoud is boeiend, en men voelt de waarheid er van. Dit boek handelt voornamelijk over de onrechtvaardigheid uit een blanken vader geboren te zijn en toch tot het slavenleven gedoemd te wezen. En de hoofdpersoon, die het verhaal vertelt als een autobiographie, roept uit:

> '.....Though I might count all the nobles of Virginia among my ancestors, one drop of blood imported from Africa, - though that to might be the blood of kings and chieftains, - would be enough to taint the whole pedigree, and to condemn me to perpetual slavery, even in the house of my own father!'

Hij zegt, dat haast elke slavenhouder de vader van slavenkinderen was, en dat dit feit alom bekend was en stilzwijgend werd getolereerd, doch dat het als een der ergste zonden tegen den vorm werd beschouwd, ook maar even op deze omstandigheid te zinspelen! En hij toont aan, hoe gruwelijk onrechtvaardig het lot is voor den uit een slavin geboren, zoo goed als blanken zoon, die als *slaafje* wordt toegewezen aan zijn eigen broer!

> 'The son of a freeman, yet born a slave! Endowed by nature with abilities, which I should never be permitted to excercice, possessed of knowledge, which already I found it expedient to conceal! The slave of my own father, the servant of my own brother, a bounded, limited, confined, and captive creature, who did not dare to go out of sight of his master's house, without a written permission to do so! Destined to be sport of I knew not whose caprices; forbidden in anything to act for myself or to consult my own happiness; compelled to labour all my life at anothers bidding, and liable every hour and instant to oppressions the most outrageous, degradations the most humiliating!

De geschiedenis verhaalt, hoe hij eindelijk, gehuwd en een zoon gekregen hebbende, vlagen van waanzinnige woede krijgt, en zijn

zoon zou willen dooden, liever dan hem hetzelfde lot te doen ondergaan, dat hij zèlf zijn heele leven heeft gedragen. Want in zijn ziel was ‘a bitter hatred and a burning indignation against the law, and the people that tolerate such things.....’

De zeer lange roman geeft een uitvoerige expositie van alles, wat deze ‘blanke slaaf’ had te lijden en te ondergaan, vóór hij door ontvluchting zich had weten vrij te maken, en hoe hij zich zelfs aanzien en rijkdom verwierf en ten slotte met vrouw en kind hereenigd werd.

Een andere, hoogst interessante uitgave, zag ook naast mevrouw Beecher Stowe's boek het licht, namelijk: *Uncle Tom's Companions, a supplement to Uncle Tom's Cabin,* door J. Passmore Edwards, waarin hij de ‘eventful and startling incidents’ vertelt uit het leven van een aantal slaven, die zich door de vlucht hebben vrij gemaakt.

Ook deze schrijver legt het kwaad der slavernij open en bloot. De slaaf, zegt hij, is in dezelfde conditie als het beest. Hij is ‘a piece of property’, en men spreekt over hem, denkt over hem, handelt met hem, als met ‘a piece of property’, dat geen eigen wil heeft, geen eigen gevoel, geen eigen besef. ‘His own good, his conscience, his intellect, his affections’, dat alles bestaat niet voor den slaaf. De wil en de wensch van den meester is der slaven wet. ‘He is carefully deprived of every thing that tends in the slightest degree to detract from his value of property..... One sixth of the population of democratic America (n.l. het aantal slaven) is denied its privileges of the law of the land.’

Dit hoogst belangwekkende boek geeft de levensgeschiedenissen van een aantal beroemde vrijgeworden slaven, waaronder de algemeen bekende Frederick Douglass (ook diens vermaarde rede in Engeland is opgenomen), Peter Wheeler, William Brown, enz. De verschrikkelijkste onder deze allen is wel die van Moses Roper. Deze jonge man deed, zoodra hij tot zelfbewustzijn kwam, verschillende pogingen tot ontvluchting, die evenwel allemaal faalden. En voor elke poging werden hem honderd geeselslagen toegediend. Daar zijn wegloopen zijn meester begon te vervelen, werd hij verkocht aan een uiterst strengen slavenhouder. Onmiddellijk beproefde hij opnieuw te ontsnappen, werd vreeselijk gegeeseld en kreeg een ketting van 25 pond om zijn nek. Hij zag echter kans

de ketting doorgevijld te krijgen, ontvluchtte, doch werd opnieuw gevangen. De jonge man werd toen aan een houten kruis vastgebonden, en gegeeseld met vijfhonderd slagen op zijn blooten rug, toen kreeg hij een ketting van 40 pond om den nek, moest den nacht doorbrengen buiten op den kouden, vochtigen grond, kreeg geen eten en moest den volgenden morgen een eg door de plantage trekken, die haast te zwaar was voor een paard. Hij werd opnieuw gegeeseld, en den derden dag nogmaals, en vastgeketend aan een anderen slaaf. Evenwel zag hij nogmaals kans te ontvluchten, en na allerlei avonturen, helaas, werd hij opnieuw gevat, en naar zijn ouden meester teruggebracht. Deze liet hem van handen en voeten de nagels afvijlen (denk u deze onmenschelijke wreedheid eens in!) en gegeeseld tot het bloed bij stroomen langs zijn lichaam liep, en hij zijn heele latere leven de litteekens ervan behield. Wat deze man heeft verduurd, alleen maar om zijn vrijheid te verkrijgen, grenst aan het ongelooflijke.

In dit boek staan de verschrikkelijkste, onmenschelijkste wreedheden vermeld, waarvoor een koude huivering ons door de leden vaart. Slaven, voor hun leven verminkt, vernederd en gekweld, en die toch het ééne doel voor oogen hielden: de vrijheid!

Waarlijk, als men dit alles leest, komt men tot de overtuiging, dat de kleine, dappere vrouw met het warme moederhart, mevrouw Beecher Stowe, met het schrijven van haar boek, dat de oogen opende aan talloozen, die door willekeur of onwetendheid niets zagen, of voorgaven niets te zien, - een *heldendaad* heeft verricht. En wij kunnen ten volle begrijpen, hoe honderden en duizenden haar naam in gezegende nagedachtenis houden. Eere aan Haar, die den eersten stoot er toe gaf, om een einde te maken aan een der grootste mis-standen, die ooit onder de moderne menschheid hebben geheerscht!.....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Bericht.

De 46e jaargang van De Nieuwe Gids belooft zeer belangrijk te worden.

Ten eerste kunnen wij aankondigen, dat het tijdschrift zal worden uitgebreid met een Maandelijksch Overzicht, waarin verschillende vraagstukken van den dag, die van belang zijn voor de algemeene Nederlandsche cultuur, in het kort zullen worden behandeld. Dit denkbeeld, afkomstig van wijlen onzen Directeur H.M. d'Angremond, kon tot dusverre, wegens verschillende omstandigheden, niet worden verwezenlijkt; met 1 Januari 1931 zal het evenwel in vervulling gaan.

Verder zullen in den aanstaanden jaargang verschijnen, vijf brieven van Emile Zola, gericht aan wijlen onzen Redacteur Frans Netscher, en bovendien de geheele correspondentie van Emile Zola met J. van Santen Kolff, alle welke brieven een waardevolle bijdrage zijn tot de kennis van den beroemden Franschen auteur.

Ook waren wij zoo gelukkig van onzen Engelschen medewerker Dr. J. Russell een uitgebreide essay te ontvangen over *The Relationship between Wordsworth and Coleridge,* ten hoogste interessant voor elken belangstellende in de Engelsche literatuur.

En voorts vragen wij de aandacht voor een roman van den auteur Karel Damme, (van wien wij in onze l.l. September-aflevering de knappe schets ‘De film van den tijd’ plaatsten) getiteld *‘Het Gezellenhuis’* een merkwaardige psycho-analytische studie over de vier verschillende menschelijke temperamenten, en hoe deze werken in de individualiteiten-zelf en tegenover de wereld.

Voorts liggen voor den 46en jaargang o.a. gereed:

Bellettristisch proza van:
Dr. H.E.H. van Loon; Stuivertje wisselen; Juul Roggeveen; Proefhuwelijk; J. van der Woude: Het wondere einde; H.W. Sandberg: Drie menschen; G.J. Peelen: Zwerver; J.S. Witsen Elias: De Vluchteling; Ben Stroman: Hannibal Boontjes; F. Batten: Poging tot zelf-verheldering; H.H.J. Maas: Fatsoensbanden; Jan Jansen: Tusschen mij die tot u spreekt en u....; Frans Mijnssen: Na vijfentwintig jaar; Dr. Gerversman: De hut van Oostvoorne e.a.

Verzen van o.a.:

Lili Green, Rud. Tempel, Johan de Molenaar, Dr. Gerversman, J.J. Zeldenthuis, Joannes Reddingius, Dr. K.H. de Raaf, Jan H. de Groot, W. Reddingius, G. v.d. Meulen, M.H. Werkman, Josef Cohen, Jacob Hiegentlich, Daan Boens, J. van Nelle, William Groen, A.J.D. van Oosten, Hélène Swarth, Bert Nuver, J. Decroos e.a.

Artikelen van verschillenden aard o.a.:

Dr. E.D. Baumann: Oud Egyptische tooverspreuken; Joannes Reddingius: Herman Gorter en zijn ontwikkelingsgang; Mr. Maas: Spranger's ‘Lebensformen’; R. Kaltofen: Provenzalische Skizzen; H. v.d. Mandere: Volkenbondsreis naar Finland en de Baltische landen; F. van Gelderen-de Witte: Petrarca; N.J. Swierstra: P. Cornelis de Moor; H. Aalbers: Het levenswerk van Prof. Dr. A.H. de Hartog; Jeanne Reyneke van Stuwe: Leven en werk van Madame Colette, Frankrijk's meest bekende schrijfster; e.a.
Terwijl geregeld werk van de Redacteuren verschijnt, en een Bibliographie voortdurend wordt bijgehouden, door verschillende ter zake kundigen.

Zijn stoel bezet door Cornelis Veth.

‘Neen’, sprak de opgewekte oude heer achter zijn bittertje, ‘ziekte en dood (van een ander) dat zijn de treurige dingen - en armoede, omdat er iets van allebei in is. Al het overige is te boven te komen, geloof me. Liefdessmart, en gekwetst eergevoel, verlies van goeden naam, dat is alles in onze gecompliceerde wereld niet meer wat het vroeger was. Kijk om je heen, hoor hun geschetter, zie hun airs. Een ongelukkige liefde? Die hebben ze allen gehad, zoo niet meer dan één. Daar zit Gaafkens, drie jaar geleden zwaar gecompromitteerd door die geschiedenis met de Indische Voorschotbank - ik zie het al, jij bent het vergeten. Hij ook - zoowat. Zie je daar, hem ken je ook, Teerlings; zijn vrouw, stuk in de veertig, liep weg met een jongen kerel, het jongste kind is zooals iedereen weet, niet van hem, zijn dochter gaat de moeder achterna, hoor ik. Kijk hij eens genoegelijk lachen om een mop. God weet, is 't een schuine. En daar heb je de ongehuwde moeder, denk eens wat een romantiek om haar schande heen is. Ik ken er een, van goede familie, die volkomen ongevraagd overal haar situatie te pas brengt: Zie je, als je een kind in de wereld hebt geschopt.... of: U weet zeker wel, dat ik voor een kind heb te zorgen. Nee, man, ik heb meer te doen met een beest dat pijn heeft, echte, ondragelijke physieke pijn, zie je, dan met alle gebroken harten en alle verloren eer bij elkaar - bah! Ik ben niet cynisch, waarachtig niet, ik krimp ineen van meêlij om echte, concrete narigheid, maar de rest.... Neem nou eens de godsdienst. Waar dreigt hij de menschen mee, die op deze wereld zonde bedrijven? Met wroeging, met verlies van eer, met zielesmarten? Neen, met lichamelijke kwelling. Kijk maar eens naar de Hel van

Dante en op de ouwe schilderijen. Als die duivels je te pakken hebben doen ze niets dan je schroeien en branden. Het is je ziel, maar de straf is physiek. Dat is immers het eenige waar de menschen bang voor zijn.'

'O ja wel', antwoordde zijn metgezel, die hem kalm had laten uitspreken, daar hij dit stokpaardje van den oude wel kende, 'ik ben het met je eens, dat een mensch veel hebben kan, en niet machteloos is tegenover ellende van buitenaf, zooals tegenover sommige physieke misère. Maar je draaft door. Naar mijn idee is het alles een kwestie van uithoudingsvermogen. De een heeft geestelijk een grooter uithoudingsvermogen, de ander juist physiek. Hoe weet je, of een dier niet liever physieke pijn heeft, dan bijvoorbeeld zijn vrijheid te missen? Op het eene heeft de natuur hem berekend, op het andere niet. Pijn is een mogelijkheid die binnen haar gebied valt. De vrijheid beneemt de natuur hem nooit, dat doen alleen de menschen met hun raffinement.

Ik ben bang dat juist die eenzijdige sympathie alleen voor physieke pijn een bijzonder onplezierig soort van sentimentaliteit verwekt. Een soort van sentimentaliteit die naast wreedheid bestaan kan.

Zaterdagavond laat, toen ik van je vandaan ging, was er een sinister dronkemansrelletje op den hoek van de steeg ginds. Een oudachtig, viezig, mager mannetje werd door een vrouw op de grofste manier uitgescholden, zij drong op hem aan, tartte hem, en gaf hem eindelijk een klap in het gezicht. Beiden waren aangeschoten. De aanleiding tot de ruzie was, dat de vrouw in het café op den hoek een klontje had gegeven aan den hond, die aan den kerel behoorde, en dat hij daarop, nijdasserig, het beest geschopt had. Ik houd van honden, gruw van elke mishandeling, en juichte in mijn hart den aanval van het wijf toe, verachtte het gluiperig, abject, laf mannetje. Maar de woorden, die de vrouw - een soort juffrouw met een hoed op, daarbij uitschreeuwde, waren een raadsel voor me.

Is het niet genoeg', riep ze, 'dat je dat kind hebt laten overrijden, vuilik, moet je nou nog je hond mishandelen ook?'

'De man protesteerde flauwtjes, dat hij het erg genoeg had gevonden, er niets aan doen kon - enz. Toen hoorde ik, van de toegesnelde buren, die zoo'n ruzie - om een hond zei de een, om

een klontje zei een ander - dwaas vonden, dat een kind van den man, dat op straat speelde, een jaar geleden door de tram was overreden.

Ik weet niet of het hart van dat nare half-dronken ventje is ineengekrompen onder die beschuldiging, zoo verfijnd, zoo barbaarsch, zoo arglistig in dat door bier gescherpt en verward brein uitgedacht, maar ik weet dat ik rilde, toen hij grommend wegsloop. En ik kon het gevoel van die juffrouw voor het hondje niet meer zoo bewonderen.

En nu we het toch over honden hebben; ik ben er zeker van dat mijn hond liever door me geslagen wordt dan alleen gelaten. In het eene geval jankt hij ééns, kort en zakelijk, als protest, in het andere blijft hij janken, uit den treure, om de krenking.

Maar kom, ik heb het toch van menschen gezien, die totaal vernietigd waren door een krenking, die misschien nog niet eens door een ander als zoodanig zou zijn beschouwd, doordat zij op een teêre plaats in hun eergevoel waren gekwetst. Een verwonding van je zelfbewustzijn, zie je, dat is ook zoo iets waar de natuur niet in heeft voorzien, waar ze geen wapens tegen gegeven heeft, waarbij je het weerstandsvermogen in je zelf moet zoeken.

Het is gek. Juist gistermorgen zag ik het laatste bedrijf van een tragedie, een tragedietje als je wilt, dat een antwoord schijnt op je boutade. Om je te doen voelen, hoe ik er door getroffen werd, vertel ik je dat laatste bedrijf het eerst, want je zult eruit zien, dat iemand die wèl cynisch is, of er althans voor gehouden wordt, bewogen werd tot een daad die bijna sentimenteel lijkt.

Je kent Rigters, de groote Rigters? Natuurlijk ken je hem. De Hypothekenkoning, de man die alles opkoopt, die alle kleine en groote zaken dood concurreert. Ik ken hem heel goed, al van jongens af. Je begrijpt dat we niet intiem zijn. We groeten elkaar, dat is alles. Een tijdlang hebben we elkaar zelfs niet gegroet. Dat ging van hem uit. Hij had me in zaken een streek gespeeld, een afspraak niet gehouden. Het bracht hem veel voordeel, ik had een onverdienden strop. Nu, de eerstvolgende keer dat ik hem ontmoet, kijkt hij langs me heen. Let wel, niet andersom: hij langs mij. Heel aardig. Hij is een soort genie, een Napoleon in zijn soort, hij intrigeert op groote schaal, werkt met een spionnendienst, met stroomannen, hij ondermijnt zijn concurrenten langzaam maar

zeker, laat berichten uitstrooien, enz. Hij weet altijd wie hij gebruikt, oogenschijnlijk stomme lui, dikwijls haast analphabeten, maar die doen wat hij zegt, en die kunnen zwijgen en liegen'....

'Ik ben overtuigd, dat hij zich zelf heelemaal niet unfair of hard vindt. Hij is niet kwaadaardig. Als iemand voor hem uit den weg gaat, doet hij hem niets. Hij heeft geen rancune. Na een poosje groette hij me weer, alsof er niets gebeurd was. Hij meent dat hij alleen maar slimmer is dan de anderen, en misschien heeft hij niet zoo'n ongelijk. Voor de menschen in wie hij wat ziet, is hij royaal, edelmoedig zelfs. Er zijn innig brave lui, die geen kwaad woord van hem willen hooren, voor hen is hij een vorst, machtig en gul.

Nu, dien man zag ik gistermorgen op een heel verrassende manier. Ik kwam door een kleine straat, een vrij burgerlijke, haast armoedige buurt. Er was wat te doen; een begrafenis. Een van die rare opgetuigde zwarte monsterlijkwagens met bloemen op de kist stond voor de deur, en reed langzaam weg, toen ik voorbij kwam. Er waren twee volgkoetsen, in de eene zaten, met plechtige gezichten, pieterige burgermenschjes. In de tweede zag ik juist iemand, met een hoogen hoed en een passend rouwkostuum, het raampje dichttrekken. Het was Rigters, de groote Rigters.

Hij is onmiskenbaar, dat weet je. Broodmager, stijf, met iets over zich of hij op azijn leeft. Hij moet een slechte gezondheid hebben.

De vrouwtjes in de straat waren voldaan. Ze knikten elkaar toe: 'keurig' hoorde ik roepen. 'Ja hoor, dat moet ik zeggen, degelijk.' De plechtigheid was blijkbaar wat ze, volgens de buurvrouwen, wezen moest, ja nog boven verwachting. Overal zag ik goedkeurend met de hoofden knikken. Een paar mannen met een handkar, die hadden staan kijken, vervolgden bepaald verkwikt hun weg. Ik vroeg hun, wie daar begraven werd. Ze wisten het niet, maar met de eigenaardige hulpvaardigheid - en misschien ook gewichtigheid om informatie te geven - van het volk, vonden zij spoedig een juffrouw voor me, die het wel wist, en bij ons kwam staan. 'Die ouwe Piet van der Hoef', zei ze. 'Die bloemen bennen van zijn patroon. Heel netjes.'

Ik begreep nu veel. Ik wist nogal wat van dien ouden Piet van der Hoef. Ik kende het leven van dat oude mannetje, en wist

ook, waaraan hij gestorven was. Zeg wat je wilt, ik houd vol, die man stierf aan gekwetst eergevoel.

Maar hoe kwam Rigters in die volgkoets? Als ik het verband van de dingen niet had gekend, zou ik er heelemaal niets van hebben begrepen, maar zelfs nu moest ik mijn logica geweld aandoen en aannemen, dat er in een karakter als dat van den Hypothekenkoning toch nog mogelijkheden zijn, die men er niet zou verwachten. Hij is niet heelemaal een bruut, Rigters, en als hij misschien al net zoo redeneert als jij daarstraks deed, dan handelt hij toch soms, alsof hij wel beter wist. Nee, jij bent geen bruut, hou je nou maar stil.

Maar het is waar, dat hij bij zijn gewone manier van werken zelfs niet weet, wat consideratie is. Het is niet alleen omdat ‘les affaires sont les affaires’. Dat is nog iets anders. Hij schijnt een zintuig te missen, een soort zedelijke voelhorens. Hij doet onnoodige grofheden. Hij heeft natuurlijk veel ervaring opgedaan van de belangzucht en karakterloosheid van de menschen, die, als het om hun bestaan gaat, heel veel slikken. Maar hij heeft toch ook andere ervaring, en die leert hem niets. Omdat hij niet weet wat ze beteekent. Hij voelt heelemaal niet dat de instrumenten die hij gebruikt, weerhaken hebben. Daardoor heeft hij goede krachten verloren, en een vijandige sfeer geschapen.

‘Het geval van den ouden Piet van der Hoef is teekenend. De man was eigenlijk nog niet zoo heel oud - vijf en zestig - maar hij was op. Hij had een goede plaats, alleen door zijn ijver en zijn gezond verstand, maar hij had dan ook gezwoegd op een manier, waar wij nu met onzen beperkten arbeidsdag, onze vrije Zaterdagmiddagen, onze vrije Zaterdagmiddagen, vacantie enzoovoort, geen begrip van hebben. In zijn goeden tijd zat hij elken avond nog in de boeken te werken, 's morgens was hij er altijd om negen uur, zijn boterhammen at hij op het kantoor, hij bleef tot het laatst. Hij had de moeilijke tijden van de zaak meegemaakt, en toen het drukker werd en beter ging, bleef hij voor zijn werk zonder hulp; hij stelde er een eer in, het daarbij te laten. Ik geloof dat zijn werk in de zaak zijn leven was, thuis had hij niet veel; hij zat er zoo'n beetje te dutten. Hij was getrouwd, had geen kinderen, maar nog een heel oude moeder te onderhouden, die hem nog op den kop zat toe. Overleggen kon hij weinig.

Ik kende hem en zijn vrouw van gezicht. Hij was een klein mannetje met een rond hoofd, opengespalkte, kikkerachtige oogen en een mond die altijd open stond alsof hij een blaasinstrument bespeelde, waarbij dan nog de bolheid van zijn wangen kwam. Er was in den mond iets preutsch, maar ook iets van bescheiden trots. Alles samen maakte hij een pijnlijk-gepreoccupeerden indruk. Zijn vrouw - ze zat dikwijls over me in de tram - had hetzelfde zonder den trots. Haar mond vroeg excuus dat zij er was; en bovendien had zij iets van eeuwige en hevige verwondering over zich. Alles aan haar stond uit; en haar hoed stond altijd even afgezakt, alsof zij het zelfbewustzijn miste om die goed te plaatsen. Ik sprak haar eens aan, een jaar of wat geleden, maar haar verlegen zijn maakte het mij, en ik waagde het nooit meer. Zij vertelde toen - het was in den onverwachten kouden nawinter met brandstoffennood, - dat ze bijna geen kolen meer hadden, en liet die mededeeling voorafgaan door de woorden: ‘‘t Is wel een raar praatje, meneer’, alsof ze over iets vies sprak.

Aan die vrouw zal de arme kerel ook wel niet veel steun gehad hebben. Zij stond verbijsterd en hulpeloos in het leven, toch al.

Ik neem aan, dat Hoefje's - hij heette altijd Hoefje - dat Hoefje's praestaties de laatste jaren niet meer veel waard waren voor de zaak. Mijn eerste bediende, die een half jaar bij Rigters weg is, zei mij dat de oude man wel eens op zijn stoel insliep, en wel eens wat vreemd, verward praatte. Goed, Rigters heeft weer een nieuwe zaak opgeslokt. Hij schudt zijn stukken weer door elkaar, dankt menschen af, verplaatst andere, reorganiseert.

Er komt een chef op het kantoor, die nagaat hoe er gewerkt wordt, en een nieuw plan maakt. Hoefje valt daarbij uit; hij deugt nergens meer voor. De nieuwe chef heeft een uitgebreide volmacht, hij kent de menschen niet, voelt niets voor hen. Bij de ‘reorganisatie’ negeert hij den heelen van der Hoef, en op een goeden dag komt het oude mannetje, op tijd als steeds, en vindt zijn stoel bezet. Zijn stoel die altijd heilig was, waar hij dertig jaar lang elken dag op had gezeten.

Hoefje was geen doetje. Hij zag er nog kittig uit, al stonden zijn oogen wat dof. Hij kon een jongen man nog flink op zijn nummer zetten. Maar nu kon hij niets zeggen. Met open mond, doodsbleek, stond hij te staren. De ban van de ‘reorganisatie’ lag

over alle bedienden, een gedrukte stemming, elk was bang voor zich. Zij dachten minder aan den ouden Piet dan zij onder andere omstandigheden zouden hebben gedaan. Maar allen keken nu naar hem.

Hij beefde en werd als asch. Trillend, de bolle wangetjes vreemd opgezet ging hij op den opvolger af, die op zijn stoel zat, en die zich zelf, in die gedrukte en half vijandige stemming al niet erg op z'n gemak voelde. Het was - en dit toeval maakte de zaak niet beter - een bediende dien hij zelf indertijd had aangebracht en ingewijd.

'Wat doe je daar?'

De ander, ontdaan, antwoordde hakkelend dat meneer Stern (de chef) hem gezegd had, daar te gaan zitten.

Van der Hoef, met iets, dat half gil, half vloek geleek, op Stern toe, die in de kamer daarnaast was. Dit was een ijverig, gewichtig personnage, dienstklopper en oogendienaar, nerveus in het bewustzijn van zijn indringerschap en hard bij zijn pogen om dit te verbergen.

Bij de heftige woordenwisseling, die volgde, trok de oude aan het kortste eind. Stern, wiens gezag te nieuw was om niet te worden gesavoureerd, deed eerst, alsof hij niets begreep, maar door het schelle stemmetje van Hoefje aangekeft, raakte hij zijn zelfbeheersching kwijt, en werd ook grof. Na een kwartier kwam het oude mannetje stil en beverig op het groote kantoor terug en vroeg half fluisterend aan den man op zijn stoel, zijn lâ te mogen uithalen. Nu volgde weer een pijnlijke scène, hij vond iets niet dadelijk, en begon met zenuwachtig wantrouwen daarover te keer te gaan, tot de nieuwe man, met zijn figuur verlegen, terug ruzie maakte. Eindelijk bemoeide een der oudere bedienden zich er mee, vond wat de oude zocht, en wist hem wat te kalmeeren.

Piet van der Hoef moet toen naar Rigters zelf gegaan zijn, maar werd niet ontvangen. De groote man was niet voor ieder zoomaar te spreken. Toen ging hij naar huis, waar hij ziek aankwam. Hij werd bedlegerig, en is aan het sukkelen gebleven.

Nu was er Wouters nog op het kantoor, die nu mijn eerste bediende is, hij kon bij Rigters wel een potje breken en sprak hem nogal geregeld. Hij ging naar hem toe, en vertelde wat er gebeurd was.

Het is een van Rigters' groote kwaliteiten, dat hij er nooit tegen opziet iemand te verloochenen. Hij telefoneerde om den chef, die een standje kreeg waar de ander bij was. Toen de man, wien hij overigens niets van zijn macht ontnam, weg was, zei hij tegen Wouters met het theatrale air dat hij soms hebben kan:

'Zoolang ik een boterham heb, zal ik hem met Piet van der Hoef deelen!'

Wouters hield dat voor een pose, en ik zelf heb er ook altijd zoo over gedacht. Maar het is waar: voor Rigters eenigen maatregel tot eerherstel van den ouden man kon gelasten, ging deze in zijn verbittering de zaak bederven.

Hij schreef een brief, een langen brief vol verwijten, vol toespelingen op bewezen diensten - en vol zelfoverschatting. Natuurlijk las Rigters den brief niet, hij sloeg er slechts een blik in, die misschien - want het toeval heeft van die nukken - viel op een zin als: 'al wat U van het vak weet, heb ik U geleerd', of 'dat we voor tien jaar niet op de flesch gegaan zijn, heeft de zaak aan mij te danken' of, een eindje verder: 'ik was de eenige die bij ingeving wist, welke taxateurs betrouwbaar waren, nu is alles speculatie geworden.' Rigters zei niets, hij gaf den brief aan Wouters, die er verlegen mee was. Er gebeurde niets.

Hoefje werd niet officieel ontslagen, hij kreeg zijn salaris uitbetaald. Maar in zijn gevoel van verongelijktheid, zijn werkeloosheid, zijn steeds meer gekoesterde overtuiging dat hij onmisbaar was, waren alle elementen voor querulantisme aanwezig. Piet van der Hoef werd querulant, hij bleef brieven schrijven die niet werden beantwoord, hij klampte ieder aan over zijn onrecht, hij werd zelfs sarkastisch en spotte bitter met Rigters en zijn bureaucratische helpers, zijn nieuwe methoden. In zijn ziekte stuurde hij zelfs dat zielige vrouwtje van hem als onderhandelaarster met een soort ultimatum: hij zou agent worden van een nieuwe maatschappij als men zijn diensten niet wist te behouden. Alles werd genegeerd. De vrouw werd door den zich steeds veiliger voelenden Stern op suave wijze de deur uit gewerkt.

De oude man knapte weer wat op. Maar hij was schrikbarend vervallen. Zijn bolle wangen hingen vol plooien, zijn oogen stonden flauw en hij had een soort van tic. Maar het ergst was hij veranderd, en gezakt, in zijn manier van doen. Vroeger gesloten, met weinig

omgang - hij voelde zich een beetje boven zijn omgeving en stand, vooral boven de ideeën van het tegenwoordig slag van kantoorbedienden - liep hij nu met zijn grieven te koop, praatte met wie maar luisteren wou, werd gezien met obscure lui die hij vroeger niet aankeek, schunnige knoeiers en halve paria's.

Wouters kwam hem, nu drie weken geleden, tegen met Van Straten, dat rare makelaartje, die er al een paar keer tegen aan geloopen is en die een soort schendblaadje uitgeeft dat op de beurs wordt verspreid. Hij is een luidruchtige kwabbige man, met een eeuwige wolk van zure dranklucht om zich heen. Hij probeert je altijd, in gezelschap, als je weerloos bent, te tutoyeeren.

Van der Hoef liet dien man dadelijk voor Wouters in den steek, en Wouters nam hem mee, want hij verwachtte niet veel goeds van zoo'n omgang. De oude man vroeg dadelijk of hij Rigters nog wel eens zag, en zinspeelde op onthullingen, waarvan deze raar zou opkijken.

'Meneer van der Hoef', zei Wouters, 'doe dat nou niet. U moet daar niet altijd aan denken. Als ik U was, genoot ik van mijn welverdiende rust.'

'Met September zou ik er veertig jaar geweest zijn', zei van der Hoef. 'Hadden ze daar niet op kunnen wachten?'

Zou daar niet een uitweg liggen? dacht Wouters. Maar het schoot hem te binnen, dat Rigters heftig gekant was tegen alles wat jubileum was.

'In allen geval zou ik dien van Straten er niet inhalen', zei hij. 'Zoo'n strontvlieg. Die is beneden U, heusch.'

De oude man zweeg. Waarschijnlijk had hij toch niet meer het doorzettingsvermogen en de helderheid, om gegevens te verschaffen, want er verscheen wel een soort entrefilet in dat krantje, maar het was erg mager, het geval nauwelijks te herkennen.

Het querulantisme van den ouden man had geen tijd om uit te slijten. Het werd erger, en kwam tot een crisis op een dag, toen hij Rigters een café ziende binnen gaan, hem achterna liep en aansprak. Hij ging tegenover den grooten man zitten, die onverstoorbaar scheen, wat hem toch eenigszins bedwong. Eindelijk vermande hij zich om te spreken, maar het werd een onverstaanbaar hakkelen. Hij kreeg een beroerte. Rigters riep den kellner, liet een rijtuig bestellen, telefoneeren om het adres, en bracht den ouden

man zelf thuis. Den volgenden dag liet hij informeeren. Alles was afgeloopen. Was Rigters' zorg, zijn bekostigen van de begrafenis, zijn manifestatie van rouw, pose? Was het uit opluchting dat hij behoefte had zooiets te doen, en had hij den last, de stoornis meer gevoeld dan hij wou weten? Waarom wilde hij zelf de begrafenis bijwonen? Was er trouw in aan het verleden, of een soort boete? Of een besef dat er andere rampen zijn, mijn waarde, dan jij erkent?'

'Nu, ik begrijp niet wat die man nog wou', zei de oude heer, 'hij was op een leeftijd om gepensionneerd te worden, en toen kreeg hij nog zijn volle salaris.'

Tusschenspel door Jan Veldman.

- Je hebt natuurlijk weer niets gedaan!

Zijn booze stem schalde over den akker, zooals hij daar stond met voor zijn buik het hooge, gele koren en achter zich de kale vlakte van het neergesikkeld gewas, dat in eendere rijen lag gevlijd, alsof een rukwind het in een korten vlaag had gebroken. En zich omkeerend, zoodat de felle zon haar brand op zijn gelaat sloeg, schreeuwde hij opnieuw de verwijten naar de boerenmeid, die, het hoofd heffend, haar onschuldig, lachend gezicht tot hem wendde. Ze is toch mooi en stevig, dacht hij, vooral nu ze, op haar beurt, de armen in afwachting over de borst kruiste en de zon ongehinderd op haar krachtigen rug liet laaien. Maar toen ze, als zette ze zich schrap voor zijn aanvalsstoot, het maaisel met haar klompen vertrad, bruischte nieuwe woede in hem op:

- En nu ook nog de boel vertrappen! Wel ja, dat kost allemaal geen cent - schamper - 't is een cadeautje van Onzen Lieven Heer, die....

Maar ze liet hem geen tijd en snauwde terug:

- Ik vertrap niks en ik heb steeds gewerkt, maar jij hebt weer den kolder in je kop; voor den zooveelsten keer sinds je eerste knecht bent.

Drift deed zijn hand, waarin de sikkel blonk, trillen. Zoo'n verdijde meid, je zou ze onder de wielen van de mestkar gooien of.... juist niet?

Als twee nijdige dassen stonden zij in de hitte van den zomermiddag tegenover elkaar, met tusschen hen het gele afgemaaide veld, waaruit de zon met dubbele kracht haar vlammen tegen hun

gespannen lichamen kaatste. De lucht was van schier paarsig blauw en nergens ontmoetten de stralen belemmering op hun onzichtbaren tocht van den hemel naar de aarde. Onder zijn breed geranden hoed droop het zweet vanaf zijn haar kittelig in zijn nek. Waarom zich druk te maken, die meid....

- Vooruit aan het binden!

Een schelle lach antwoordde hem, doch Janne's lijf boog zich weer voorover. Ook Frans hervatte zijn ruischenden arbeid met sterken greep. In hem mokte echter de nauw bedwongen woede. Wat wilde Janne het haar voortdurend ruziezoeken? Het was de waarheid, dat ze niets had uitgevoerd. Voor hij naar het dorp ging, had hij haar werk bekeken en bij zijn terugkomst, na een uur, was ze geen halven meter opgeschoten. Lijdelijk verzet, zooals ze het tegenwoordig noemden, omdat de boer hem eersten knecht maakte en dus stelde boven haar. Maar hij liet zich niet op zij dringen, allerminst door zoo'n meid. Zijn sikkel sneed de uiterste graangrens. Dit was klaar. Frans zuchtte, wilde zich een oogenblik rechten. Hij bedacht zich evenwel, het was beter in deze hitte zijn houding niet te veranderen. Dan zoo maar omdraaien, zoodat hij thans Janne recht voor zich had. Even gluurden zijn oogen in haar richting, doch ze stuitten op den vuilen stroohoed, die bijna den grond raakte.

Heet lag de zon op hun gekromde ruggen en de voeten schuifelden traag.

Echter niet alleen op deze zwoegers gloeide de zomerdag, ook den beiden mannen, die het orgel over den weg duwden, ontnam zij bijna de kracht het logge gevaarte in beweging te houden. De stedelingen betaalden niet meer voldoende voor den kapotten trommel en de verstopte pijpen, weshalve de eigenaren noodwendig naar het platteland afzakten. Doch de spitse toren boven de rieten daken bleef steeds op denzelfden afstand en daar ze voor de verspreide boeren op de velden toch moeilijk konden spelen, sjouwden ze over de eindelooze sintels hun bijna rhythmisch rammelend instrument moeizaam verder. Aan den wegkant speelden voor vijf aaneengebouwde huizen eenige kinderen, die hen, bij hun nadering, op bloote voeten tegemoet renden. Eindelijk menschenwoningen. De orgeldraaiers bedachten zich niet lang: de een legde een vuil, bruin boek achter het linnen, dat op een

rood horretje leek, terwijl de ander den gebarsten schotel uit de jaszak haalde. Met beide handen vatte de eerste den slinger en deed door een heeschen, neuzigen toon een hofhond jammeren.

Bijna tegelijkertijd werden de twee stroohoeden geheven en bezagen Frans en Janne elkaar met verwonderde oogen, waarin plots iets scheen op te leven. Echter, als wilden ze het niet weten, vielen hun lijven nog dieper terug. In den overvloed van het koren was Frans haast onzichtbaar en dus kon hij onbespied den sikkel een wijle laten rusten. Het orgel; de middag zonder end was gebroken door de verre wals. Ginds, over Janne's blauwe jak, zag hij het orgel met den draaienden kerel. De bellen glinsterden en een bende jongens gaapten er rond. Hij benijdde hun vrijheid en het staan bij het orgel. Dicht groeide het graan op den kluitigen grond; de oogst zou goed worden had de boer, handenwrijvend, vanochtend gezegd en hij, de knecht, had het beaamd: het zaaisel was niet tevergeefs geweest. Op het oogenblik verwenschte hij niettemin de onafzienbare akkers, die nog alle geoogst moesten worden. De Heer gaf wel overvloedig, maar God liet je ervoor werken. Zelfs nu op de lokkende orgelwijs, die de zinderende zomerlucht vol geruchten maakte. De hemel bleef wolkenloos en de zon wilde niet zakken. Achter het koren hijgde Janne. Voorzichtig tuurde Frans naar die plek; een fel oog blikte in het zijne, een seconde lang, dan ritselden haar garende handen door het graan. De walstonen dreven zacht in zijn ooren, met zijn sikkel sloeg hij de maat, terwijl zijn voet geluidloos stampte. Daar was Janne, hier bukte hij, beiden werkten en ginder bromde het orgel De verleiding werd zoo sterk, dat hij onbewust een pad in haar richting begon te trekken. Het koren brak in de ijzeren halve maan en suisde ter zij. Door de dunnende aren schemerde allengs het baai en blauw, het verweerde geel van den hoed. De zon plakte in de buiging van zijn knieën. Zou ze het willen? Ineens stond hij recht; zijn breede lichaam sterk en forsch boven den korenrand, waarachter Janne zat weggedoken. Een oogenblik keek hij op haar neer, dan greep hij haar armen, trok haar willig op, zoodat zijn handen op haar heupen rustten. Het orgel speelde de verre wals en hun voeten ploften dof op het gebroken graan. De gele velden met rood en blauw van klaprozen en korenbloemen waren als een stralende gloeiing in wijden omtrek, aan wiens einder de goudig doorzonde

hemel de aarde scheen te raken. Bij de huizen, aan den weg, zoemde het orgel met hooge uithalen en donkeren trommelslag. Alsof het den kerel plezier deed, zette hij wederom een nieuw boek op het instrument, dat nu met een steedsche melodie de landelijke lucht vertroebelde. Met verhitte gezichten, onvermoeid, sloegen hun klompen, gelijk dorschvlegels, op het koren, dat in droogheid kraakte. En zoo waren ze bevangen door het bloed, dat met zomersche driften door hun aderen klopte, dat het schamele muziekje reeds achter de huizen verdwenen was, eer ze van ophouden wisten. En nog hadden de beenen niet gerust, zoo Janne niet uitgeput was neergezegen tegen den aarden wallekant rondom den akker. Duizelig van het snelle draaien scheen de grond onder zijn voeten te golven en het duurde minuten voordat de roode waas van zijn oogen week. De warmte kleefde de kleeren aan zijn lijf; zijn huid voelde klam, als na dagenlange koorts. Vertreden lagen de zorgvuldig gebonden schoven en op vele plekken was het te velde staande groeisel vertrapt. Janne blies lachend tegen den uit den wrong gedansten haartooi en de zon dook snel naar het Westen.

De eerste knecht, hij voelde zich als de koejongen uit den hof. En in zijn blinde woede smakte hij de meid tegen den grond. Vloeken verscheurden den naderenden avond, terwijl zijn bevende hand den sikkel, als een schicht, door het graan sneed. Doch Janne, de vrouw, zweeg en zocht bukkend het bindsel.

In het verre veld jankten andere waakhonden bij het oude orgel.

In 't moerasland door Piet van Assche.

I.

In rooden avondbrand doolde, star het oog in door zon gebronsd gelaat, de moeraslander Gurt langs rookende meerschen en plassen, waar scheefgewaaide kopwilgen in riet en grassen schimachtig afteekenden. Voor hem uit dwaalde zijn reuzige schaduw. En een vuur, als 't Westen paars, brandde door zijn harte.

Over een poel, donkenbruin water boven 'n bodem van dooreengekliste en rottende gewassen, vloog een wilde eend. In een popel, waarvan nauw hoorbaar gelispel aanzweefde, kirde een tortel. Aan een scheefgezakten sluitboom, tusschen melkdistel en brandnetel, bulkte eendelijk een in nevel vervagende koe, terwijl een os, aan de poottrapsels der sloot, den stoeren kop naar 't water boog om te drinken.

En die kille valavondvereenzaming, na de schroeierige hitte van den zomerdag, voer een huivering van angst door de leden.

En de vijftigjarige man, voor 'n paar jaar getrouwd met 'n vrouw, veel jonger dan hij en die hij om haar vormenweelderig lichaam genomen had, voelde thans met passieketens te zijn gekluisterd aan de door ander mannen zoo bronstig begeerde. Hij leed er onder dat ze dezen, die om haar dwaalden, door woordensarring, lach en oogengespeel nog forsiger naar zich toehaalde en slaafsch naar de aarde boog. In haar triomf van zinnelijk wezen kastijdde haar gril soms dezen die werden gestreeld, en deed zij in de harten 't vuur van den wellust, dat alle goede gevoelens en ingevingen wegvrat, nog schroeieriger oplaaien.

En innerlijk jubelde zij dan, daar ze wist derwijze haar man dien ze verfoeide, 't mes van den minnenijd dieper in 't hart te steken; hem te doen weenen van razernij, wanneer zij hem alle streeling ontzegde.

En niet alleen over de poelen en meerschen, over de haver- en tarwevelden van 't moerasland, joeg zij de vlam van hijgend begeeren, maar verder ook, tot in en buiten de dorpskom, in de hofsteden en tot zelfs in de hutten der riviervisschers, wekte zij zondige lusten, dreef haar wezen de mannen tegen elkaar op, zelfs tot uitbarstingen van bloedig geweld.

Thans, zoo werd sinds weken verteld, had ze den dertigjarigen boer De Raaf verleid, een graanboer uit het riet- en moerasland; één der bewoners van de drie hofsteden die er, breeddakig-laag, tegen de veie aarde neergekneld lagen. Aan 'n breeden plas had men 't goed van Gurt; verderop de erve van De Raaf; links van den Reigerspoel, 't gedoe van Gurt's vijand Speeke Semen, 'n vrekkig zestigjarig man die 'n twintigjarigen zoon had en die genaamd werd: de Lukas.

Raevels was getrouwd met 'n welgestelde, maar ziekelijke vrouw, die aan haar dartelen man geen levensgenoegen meer kon bieden.

En dien zwoelen zomeravond zag Gurt weer, door de oogen der verbeelding, de vrouw, waarvan hij alleen 't bezit opeischte, tegen Raevels aangeleund en dien man kussend, zooals hij ze beiden verrast had, 'n namiddag van geweldig zonnevuren.

Door gras en riet baande de boer zich nu een weg, door bastaardwederik en lisch en melkdistel, en bleef eindelijk mijmeren aan een plas waar 't avondrood in 't zwartende water uitbloedde. Muggen gonsden. Nog een boschrietzanger kweelde. Eendelijk beurelde een koe in de vochtige verlatenheid.

Naast neergebroken riet en lischdodden bleef Gurt met den rug aanleunen tegen den stam van een hollen wilg. Onder zijn voeten sieperde de zuiggrond: mengsel van half vergane rietstengels en allerlei gewassen. D'r boven een laag dunstelig mos. Eronder zwartend slijk waarin draden van stokkigen rietwortel.

Eindelijk schudde de boer besluiteloos het hoofd en verdween in een mistlaag. En hij dwaalde verder.

Naar zijn hofstede wou hij nog niet terug. Hij had geen honger. Bovendien, in de kamerruimte zou de neerdrukkende hitte hem

verlammen, ontzenuwen. Soms wist hij 't niet waar hij 't had. Als 'n prop stak dan in z'n keel. En dan weer of hij stikken ging.

Bidden kon hij niet. Bovendien, hoe aan den hemel te denken, als men in 'n helle te branden lag? Hij kon niet meer slapen. 's Ochtends was hij als gebroken. En door den gloeienden dag dwaalde hij dan, met verward hoofd en doorzinderd vleesch, naar den stikheeten nacht; onder vlammende zon naar den rooien avond

En in hem altijd 'n vuur, knagend; 'n vuur dat nooit uitdooven zou; wel hem verteren. En bij al die ellende vlijmde evenwel door hem nog een scherper begeerte om haar. Al bedreigde hij haar, zoo boog haar blik niettemin zijn hoofd omlaag, verlamde zijn hand, en werd hij er toe aangezet ze te streelen. Daarbij, hij wist niet hoe al dat onuitstaanbare van zich af te werpen. Erger werd het dag aan dag. Vandaag verzoend, morgen weer twist. Nogmaals verzoend; daarna weer ruzie.

Die vrouw, wat had ze dan toch aan en in zich, dat hij ze vervloekte en tegelijkertijd begeerde; dat hij ze telkens vergiffenis schonk, omdat hij haar lijf weerzien wou, haar lippen en oogen.... oogen zwoel van verleiding en zwaar van verdorvenheid; oogen die grooter werden, naarmate ze u lang aankeken? Haar lach en woord moest hij hooren, haar armen voelen. Voort moest hij zóó met haar, tot aan het einde der baan.... einde dat mischien niet ver-af meer lag.

Want het vuur van haar oogen en 't vuur van haar mond; 't vuur van haar kussen; 't vuur waarin gesmeed werd de keten die hem aan haar snoerde, 't zou hem verteren tot den dood... of tot hij haar eens dooden zou, haar en zich zelf dooden....

* * *

Gurt dwaalde verder.

Aan den bocht van een weg lag er, omgroeid van grijsbemoste, scheefgewaaide appelaars, de hoeve van Speeke Semen, den gehaten boer; haat die jaren reeds zijn wrokkig hart doorboorde, dieper steeds zooals de rietwortel de vettige aarde.

En Semen's erve naderend, zag Gurt, in 't late licht, den ouden man aan 't hoevehekke staan uitkijken, en bemerkte dat deze hem half glimlachend begluurde. En duizelig werd hij er van. Hij

begreep dat de oude hem om zijn vrouw bespotte. Aanvallend wou hij optreden, maar dan bedacht hij zich plots, morde een verwensching en stapte verder.

En hij zon op weerwraak.

Aan den zoon van Speeke Semen dacht hij, aan den Lukas die, naar de ronk zich verspreidde, eveneens om de Anna kwam dwalen. En al gaande rijpte toen in zijn geest een denkbeeld, waarvan de gebeurlijke verwezenlijking hem van een vreemd genot vervulde.

Naar zijn hofstede keerde Gurt nog niet terug. Hij ging om den uitgestrekten Reigersplas dolen. Temidden ervan lag een eilandje waarop wilgen en een popel groeiden. Een wildernis van riet, distels en leverkruid, van brandnetels en bastaardwederik. Alleen watervogels verbleven er. Evenals de andere moeraslanders bezat Gurt vischrecht op den plas en te dien einde had hij op dien lap grond een loods getimmerd, loods waarin hij vischtuig had opgeborgen.

Langs een breede sloot stapte hij werktuigelijk verder. Aan een kleinen dijk die den grooten plas van een poel scheidde, liet hij zich neergaan op een half vermolmde bank, tegen een esch, en bleef er gedachteloos voor zich uitstaren.

Zwoel was de zomernacht, drukkend. Aan 't Westen soms een ijllichten, rossige klaarte die over 't land uitwiekte, land dat dan afteekende in schroeierige verschijning.

En de stilte prevelde.

Eindelijk rees Gurt op. Hij besteeg den dijk en zette er zich in dorrend gras, naast malvestruiken en wilde chrysanten. Uit een rietbosch zwoelden bedwelmende geuren van witte bloemen aan.

Oostwaarts was de volle maan rosrood uit een mistlaag opgegaan; vaal licht gleed over een donkerende wildernis en moerdampen. En de plassen lagen er schitterend te kijken naar den loodblauwen hemel en de sterren.

De eilandpopels ruischten geheimnisvol. Het riet reuzelde even onder een nachtelijk windje en stond dan weer roerloos. Rimpelingen liepen schitterend geel, over den plas die, verre, in een gouddoorzeefde mistwade weglijnde.

En een nachtvogel kraste

II.

Boven de ineenwoelende dampen der poelen hing, oostwaarts, een zilverwitte zon vlammende licht uit te speieren, toen Gurt zijn boot die hij uit een rietbosch getrokken had, met den stootstok over den Reigersplas voortstuwde, plas die er warmgeel, fijnrozig en blauw te trillen lag in den rijzenden dag.

Naar 't eilandje duwde hij het vaartuig, waartegen het water met helderen zang opkreuzelde, door witte en teerpaarse waterleeljen heen, door bies en riet, door wier en slingerplanten. Uit een wolk van dampend licht, boven een brok drijvend land, klapwiekte een rietwouw.

De boschrietzanger vooisde zoet tusschen een door ranke hagewinde aaneengestrengeld rietgedeelte, bezijden fiere zwanebloemen en 't sierlijke pijlkruid. Koeten keften.

En Gurt, den schouder tegen de stootstang, staarde star naar de donkerende waterdiepte. Zijn neusvleugels stonden gespannen; zijn hemd had hij opengerukt aan den hals, om koelte aan de borst te voelen.

Aan een inham tusschen 't riet, vóór een grijsbemosten over 't water gezakten wilg, landde hij, bond het vaartuig vast en sprong op vasten bodem. Naar de loods baande hij zich een weg door brandnetel, distel en braam. De deur stond aan. Het hangslot had hij, dagen vroeger, niet omgedraaid.

In zijn voorhoofd etste zich dieper de voor en dikker lag er de rimpel. En binnengetreden, liet hij zich neerglijden op bussels dor riet, om wat te slapen.

Want, alvorens naar zijn hoeve weer te keeren, om er de overspelige vrouw te ontmoeten, moest er wat rust over zijn ziedende harte gaan.

Uren later landde Gurt dicht bij zijn hofstede. In zijn bruinrood gelaat schitterden de oogen van het vuur dat thans door zijn bloed de koorts van verwarring vlijmde.

Aan 't neerhof zijner erve die onder geweldige zon in 't schitterschetterende licht te beven lag, bleef hij een oogenblik besluiteloos kijken naar schuur en stallen, en trad dan in zijn woning.

Aan de eettafel zat, naast z'n ouden knecht Doris, de Anna die hem even aankeek, maar geen woord sprak, daar hij zelf geen groet

morde. Zij taalde niet naar de reden zijner afwezigheid, daar het haar weinig schelen kon waar hij den nacht doorgebracht had, en het dien zomer de eerste keer niet was dat hij op 't eilandje of ergens in 't rietland slapen bleef.

Doris stond op en zette zijn meester een bord voedsel voor.

Zwijgend begon Gurt te eten. Soms werd een spier in zijn gelaat zenuwachtig geschud en trilden even de neusvleugels, onder de werking van innerlijke gemoedsaandoeningen.

Toen de zestigjarige Doris, man met halfgebogen rug en laag naar de aarde neerhangende armen, zijn maal genuttigd had, sloeg hij een kruis, stond op en ging naar de stallen.

Nog zei Gurt geen woord. Hij at maar door, haastig, en bleef daarna star voor zich kijken, de vuist op tafel. En eindelijk, de Anna aanstarend:

- Ik moet u spreken.

Zij keek hem even aan en glimlachte.

- Ja, u spreken. Twisten doe ik niet meer. 't Helpt toch geen zier en ieder weet al lang dat ge mij bedriegt!

Weer glimlachte ze en gluurde hem aan door de halftoeë wimpers.

- Dat weet ieder, herhaal ik. Met de Raaf, met anderen! 'n Uitgemaakte zaak! Andere kerels moet ge hebben, mannen die u tijdelijk kunnen temmen, tot gij ze wegsmijt! Dat kan d'r niet meer uit uw vleesch en bloed! Daar moet de boer zich in schikken! Nu, als de onstandvastigheid toch in u zit, zoo neem dan 'n man, jong en pas over de twintig. Verzadig er u aan. Sar hem, drijf hem op tot wellustwaanzin, zoodat hij niet meer weet wat hij doet, en noodlottig ten ondergaat. Dat kunt ge! 'k Weet het, Anna. Dat hebt ge nog gedaan! Mannen, aan u geketend en dan van u afgetrapt! Om u werd er gevochten, werd er bloed vergoten! Om u ontnam er zelfs één zich het leven....

En zij, hem met haar groot wellustoog aanstarend:

- Ik begrijp u nog niet, boer Gurt.

- Luister. Ik zeg, d'r is jonger wild, frisscher, appetijtlijker dan de Raaf. Vang dat in uw strikken en wurg het!

En zij, weer glimlachend:

- Ik begrijp u nog niet heelemaal, boer Gurt.

- Dan zal ik u helpen, vrouw Anna!

- Ik wacht.

- Verlekkerd zijt g'al zooals het wilde beest op zijn prooi!
- Of zooals 'n minnares op het lief?
- Sart ge mij, vrouw?!

En de toorn flitste uit zijn oog, en met de vuist sloeg hij op tafel.

- Wees dan duidelijker, Gurt. Ga recht af naar het doel.
- Dat doe ik toch. Luister verder. De jarenoude haat tegen Speeke Semen steekt me diep in 't hart. Hij ook haat me, veracht me! Hij lachte me uit, dat ook weet ik. Maar z'n Lukas, dien hij studeeren liet tot vóór 'n jaar.... 'n jongen die wat fijner manieren meebracht, die Lukas is z'n eenige zoon, en hij houdt ervan, zooals van 't licht zijner oogen!.... Anna, de dood alleen kan den haat in mij stil leggen en om dien haat te verzadigen zeg ik u.... Waarom lacht ge, vrouw, die d'r de verwarring smijt in de harten der mannen, alsof ge d'eenige ter wereld waart?! Met den Lukas laat ik u vrij spel.... Zult ge?

Hij zweeg en zijn vlammend oog straalde. Weer lachte zij vreemd. En sarrend:

- Met vuur speelt ge, boer Gurt.
- Vuur dat niet mij, maar hem eens moet verteren, als hij vruchteloos om u zal verlangen!
- Boer, de vlam, zou die niet door uw hart kunnen bijten? En dan....?
- Anna?

Woedend rees hij op. Uitdagend staarde ze hem aan, beeldschoon het vormenweelderig lichaam.

- Ik bevestig niet, boer. Ik onderstel.
- D'r valt niet te onderstellen! Doe wat ge met anderen gedaan hebt! Meer nog! Maak dat hij razend gek van u wordt, zoodat hij niet weet wat hij doet!
- Goed zoo, boer Gurt. Maar de gevolgen, wat er ook gebeure, zult gij toch dragen!

III.

'n Valavond van vuur boven purperen plassen en bloeddonkere slooten, zaten Lukas Semen en Gurt's Anna naast elkander aan 't uiteinde eener bochtige landtong, welke in den Reigersplas stak. Daar, achter wilgen en 't hooge riet, waren zij tegen elk onbescheiden oog beveiligd.

Zij, met het hoofd tegen zijn schouder aanrustend, sprak geen woord. Soms staarden zij elkander aan, glimlachten en hun kus was brandend als de adem der ruimte.

Toen Gurt Anna aangezet had den zoon Semen te verleiden, onderging deze een vreemde aandrift om den kloekgebouwden jongen man lief te hebben, zoodat zij aan de Raaf niet meer dacht, en naarmate hun bijeenkomsten veelvoudiger voorkwamen, voelde zij in haar hart een teere genegenheid groeien, onder de bedwelming van nooit gehoorde woorden en van tot heden ongekende streelingen. Zijn kus was fluweelig zacht, terwijl hij ze in de oogen staarde. Na den kus lachte bij ze weer toe, liefkoosde haar wangen. En om haar, als ze de oogen sloot, hoorde ze dan als een gefluister, als 't aanzweven van een zoelen avondwind.

En Gurt, vernederd, sloop heen, ziedend van toorn onder de beten der jalouzie. Als een opgejaagd dier baande hij zich een weg door grassen en riet, door haver en tarwe, door teenwilgenboschjes. Over slooten sprong hij, niet wetend waarheen, noch wat te doen.

En dien avond op Anna in de hoevekamer wachtend, greep hij ze, bij haar binnentreden, aan den pols en, ze aanstarend met donker oog, vroeg hij:

- De Lukas?

En zij, sarrend uit een glimlach:

- Ik moet ze u zeggen, boer, de waarheid? Woorden sprak hij die ik nooit nog gehoord had. Zijn streelingen bedwelmen.

- Anna?!

- Zeg eens, heb ik daaraan schuld? Moet ik liegen? Heeft boer Gurt me niet uitgezonden?

Weer glimlachte ze, terwijl ze hem van fluweelig ooggestreel omgaf, en verdween daarna in haar kamer.

Dien nacht vond Gurt geen rust. In 't maanlicht dwaalde hij zijn boomgaard rond, tusschen de knoestig-kromme stammen, en schimachtig bewoog zijn schaduwbeeld dan voor hem uit. Geen loovertje bewoog. Evenwel hoorde hij soms een vreemd geritsel, een gekners, of het klagend gemummel eener koe, den kreet van een opgeschrikten vogel. Motten vlogen tegen hem aan. Bijwijlen het dof geluid van den val eener te rijpe of wormstekige vrucht.

Den dag daaropvolgend sloop de gefolterde weer z'n vrouw na. Hij verschool zich in 't riet, aan de landtong, en weer zag hij hoe

ze den jongen man omstrengeld hield en hem in dolle drift zoende.

Gurt sloot de oogen en voelde vlijmende pijnen in de hersenen. En radeloos schudde hij het hoofd en liet zich in het gras neergaan.

Toen hij overeind rees, waren beide verdwenen. Het westen vlamde over de rookende poelen, en dra groeide uit de schemering de nacht.

Doelloos doolde de boer heen langs een bochtigen weg, bezijden een sloot waaruit kopwilgen opdonkerden, en kwam eindelijk aan de hofstede van de Raaf.

En den veeboer ziende, zijn rug aangeschoord tegen den stam van een notelaar en uitstarend over het in de schemering wegschaduwend land, blikte hij dezen star aan.

Beider oogen bleven somber in elkaar rusten. En Gurt eindelijk:

- De Raaf, voelt ge nu ook mijn kwelling? Waarom zwijgt ge? Wij, de gefopten, we hoeven voor elkaar geen geheimen opgesloten te houën! Is 't niet zoo? Gedurig zijt ge met de Anna bezig! De herinnering blijft in u zooals in mij! Haar lijf is nog aan 't uwe gehecht, haar lip brandt nog aan uw mond, haar oog straalt nog in het uwe!.... De Raaf, ik word er oud van, dat voel ik! Ik kan niet meer handelen! Maar gij, 'n man jong en kloek, in volle kracht, zeg, laat gij, voor niemand bang, u door zoo'n melkmuil 't gras voor de voeten wegmaaien? Want als de Lukas uit den weg is geruimd, of in haar oogen vernederd, dan komt ze terug naar den sterkste, en dien zult gij wezen! De Raaf, nu blijft ge afzien lijk 'n vermaledijde, en martelt haar afwezigheid, haar onverschilligheid u scherper uur aan uur! Zij rijt uw vleesch aan vezels, en aan uw hersenen, daar....

- Zwijg, boer, kreet de gesarde man en zijn hand greep Gurt naar den pols en zijn oog vlamde. Zwijg, Gurt! Wel spreekt ge de waarheid, maar als ge mij zóó blijft tergen, dan....

- Dan?.... Man, heb ik u dat aangedaan ofwel de Lukas? Heb ik zelf 't niet lang genoeg lijdelijk moeten toezien dat ik horens draag? Heb ik er schuld aan dat ge den ganschen dag, evenals ik, door 't moerasland omdolen moet, rusteloos, en ze zoekend in angstige begeerte? Maar win ze dan van hem àf, of kastijd ze naar verdienste! Zij die met ons allen spelen blijft! Gij, in volle kracht, bewijs dat ge 'n man zijt! Zoek den zoon van Speeke Semen op, gij die spieren van ijzer hebt en vuisten lijk de

kop van 'n knotseik! De Raaf, luister. Alle dagen, tot nogal laat in den nanoen, komen ze bijeen op de landtong in den Reigersplas! Ga d'r heen! Vraag hem daar rekenschap! Geef hem loon naar werken! Begrepen?

Uit een vreemden glimlach keek Gurt den veeboer lang aan en doolde verder, zonder groet, in het donker van den prevelstillen avond.

* * *

Na een broeierig-zwoelen nacht nogmaals slapeloos doorgebracht, verliet de boer in den vroegen ochtend zijn hofstede. Alsof men om zijn schedel een ijzeren band smeedde.

Tot Anna had hij niet meer gesproken. Heel vroeg was deze tot de hoevewerkzaamheden overgegaan. Evenwel vreesde zij een ontmoeting met haar man dien zij een gedeelte van den nacht in de keuken had hooren op- en neergaan, tot de dag in de lucht kwam.

Gedurig was haar geest evenwel bezig met Lukas Semen dien zij 's middags ontmoeten zou. Thans niet meer aan de landtong. Daar ze wisten dat Gurt door 't moerasland zwierf om hen op te jagen, hadden zij naar een veiliger oord gezocht en aan 't eilandje van den Reigersplas gedacht, daar Anna's man zich om zijn visscherij en de loods aldaar niet meer bekommerde. Daarheen zouden zij zich in de boot van Lukas begeven.

Even na 't middaguur was Gurt aan den dijk gekomen, vanwaar zijn blik de streek beheerschte, en had hij zich op de hoogte neergelegd, hoe ongenadig ook de zon vuurde. De huid van zijn voorhoofd was aangespannen, als van hitte verschroeid, terwijl hij gedurig uit te staren lag naar de richting der Semenshoeve, tot hij plots den hals uitrok en scherper toekeek boven 't hooge gras, om met het oog een boot te volgen die aan Speeke's goed uit een rietbres aangleed en naar 't eilandje overstak. In het vaartuig onderscheidde hij Anna en een roeienden man.

Toen liet Gurt zich van den dijk neerglijden. Overtuigd was hij dat Anna en Lukas den namiddag in de loods doorbrengen zouden en vóór den avond niet weerkeeren.

En hij dacht aan de Raaf dien hij op dwaaltocht ontmoet had aan 't weiland waar dezes vetossen te weiden stonden en waar deze

zich eindelijk, onder 't gelooverte van een wilg, te mijmeren had gezet.

Langs een rietbosch liep hij naar de richting waar de veeboer zich bevond. En dezen ontwarend, sprak hij, na 't morren van een groet:

- Luister. De Anna en de Lukas, in 'n boot zijn ze overgestoken naar de brok gronds in den Reigersplas. In m'n loods zitten ze, en zeker blijven ze daar tot het donkert. Mensch, zoo ge 't waagt, zijn we gewroken.

- Ik? mompelde de Raaf werktuiglijk, de blikken verdwalend over het onder grauwe hitteverdampingen bevende weiland.

- Ja, gij! Vóór mijn erve, tusschen 't riet, ligt mijn boot. Vaar er meê naar 't eilandje. Kaap er hun boot, bind deze aan de mijne en keer met allebei, zoohaast mogelijk naar d'ander oever terug.... Man, de plas steekt vol wier en kruiden, en zelfs overzwemmen gaat niet voor Lukas. Zóó zitten ze ginder wellicht dagen en dagen gevangen. Want waken zal ik dat geen sterveling hen ter hulpe snelt, al schreeuwen ze hun longen stuk. Daarbij, 'n ganschen dag komt hier geen mensch in de streek.

Een half uur later waren beide mannen reeds aan de plek waar Gurt's boot tusschen 't riet lag en vaarde de Raaf den plas over, heel behoedzaam tegen 't al te felle watergeplapper. Even aan d'overkant landde hij in de rietbres, vlak naast de boot van Lukas Semen.

Geen ander geruchte dan in de gloeiende lucht het nijdig gezoem van insekten. Een bie, van hitte dol, sloop uit den kelk eener doovenetelbloem en vloog verder, nijdiger gonzend. Een karkiet zong tusschen 't riet en krekels tjirpten.

En nadat de Raaf Lukas' vaartuig losgemaakt en met het touw aan het zijne gehecht had, blikte hij even naar de loods die achter hooge gewassen verborgen lag en er enkel met het dak boven uit stak, en boog dan voorover. Forsig stak hij met de stootstang naar den bodem, en helder-opgewekt plapperde reeds 't water, toen Lukas eensklaps van achter 't riet toevloog, eerst in zijn boot, die met het achtergedeelte nog den oever raakte, en daarna in deze van de Raaf sprong. En hij omprangde den veeboer met beide armen, drukte hem tegen zich aan zoo geweldig dat de overvallene de stootstang vallen liet, maar toch zijn handen uit de omknelling wist los te wringen en Lukas van zich trachtte af te weren.

En op het parelgrijze water in het tegenlicht, donkerden hun aaneengekliste gestalten af, terwijl de boot heen en weer werd geschommeld.

Uit lisch en pijlkruid vloog een opgeschrikte snep krijschend naar den overkant. Een brasem sloeg op, dicht nabij, en hapte naar dansende muggen.

En gelaat tegen gelaat, waarin spieren en aderen zwollen, zoo stonden de vechters tegenéén en, in de omklemming van hun pezige armen en onder de opbeuking van jeugdig geweld, hoorde men de ribben kraken.

En naargelang de wiegeling van Lukas' boot die thans, buiten lisch en bres, meer naar 't midden van den plas dreef in een wirwar van wier en slingerplanten, nenufaren en andere watergewassen, bewogen de aaneengegroeide lichamen nu links en dan rechts, of werden schielijk even achterover gewrongen. Neusvleugels stonden gespannen; halzen zwollen donkerrood en lippen waren ontsloten; bloeddoorloopen oogen doorvlijmden elkaar.

Aan den oever stond Anna toe te kijken, half wezenloos, de armen verlamd hangend bezijden het lichaam, den mond ontsloten. Geen kreet kon zij slaken, geen woord zeggen. Soms voer een zenuwachtige rilling door haar leden. Schemering beefde voor haar oogen en de zon ontwaarde zij als 'n uitstervend oog in loodgrauwe ruimte. Alsof haar bloed, onder ijzigen straal, in de aderen versteef. In haar mond die droog lag, had zij een smaak van bitterheid en assche.

Uit de keel der vechters schormde een heesch gereutel op. En onder die opbriesching van saamgedrongen geweld schenen thans hun lichamen in de hoogte te worden getild, zoodat de teenen eindelijk nog enkel den bodem der boot raakten; lichamen die, naar rechts gewrongen, het evenwicht gingen verliezen. En lippen werden nu tegen lippen gedrukt. Oogen, steeds grooter wordend in de zwartende gelaten, puilden uit. En uit die oogen schoten scherpe flitsingen die tot in de hersenen vlijmden, zoodat Lukas en de veeboer in hun razernij elkander beten, en zóó neersloegen in den plas, tusschen de kruiden waaronder zij al vechtend, hoofden omlaag, in de diepte gleden.

Water borrelde op. Een rietmusch zong....

Over Kloos' theorie der dichtkunst door Khouw Bian Tie. *(Vervolg van blz. 390.)*

Men heeft aan Kloos' woorden een bepaalden uitleg gegeven, die geenszins gerechtvaardigd is. En tegen dat eigen- en niet Kloos'-maaksel is men te velde getrokken, nadat men eerst er voor gehuiverd heeft en gerild als voor een afschuwelijk monster. Men vergeet echter, dat men slechts gehuiverd en gerild heeft voor zich zelf, want het monster is niet van Kloos, maar van hen zelf.

Men heeft in Kloos' woorden een karakteristiek willen zien van de Kunst van Tachtig, inzonderheid van Kloos' eigen kunst. En met name heet die Kunst te bestaan in een verheerlijking van het eigen Ik. Want Kunst is immers volgens Kloos de aller-individueelste expressie van de aller-individueelste emotie.

Dr. Haighton heeft in zijn reeds meer genoemd boekje op scherpzinnige wijze aangetoond, dat men onderscheid maken moet tusschen Tachtiger Beweging en Tachtiger Beweging. ‘De omwenteling of renaissance van Tachtig heeft in hare drie grondstellingen - ‘l'art pour l'art’, ‘Vorm en Inhoud zijn één’, en voor de poëzie, ‘de aller-individueelste expressie van de aller-indivdueelste emotie’ - zoovele onvergankelijke waarheden uitgesproken, die gelden voor *alle* literatuur in elk tijdstip der geschiedenis. Daarnaast heeft diezelfde Tachtiger beweging deze grondstellingen op een bepaalde, haar als historisch verschijnsel eigen wijze toegepast in literaire producten, welke duidelijk een gemeenschappelijken trek dragen,

dien men m.i. het best kan aanduiden met het slagwoord ‘impressionisme.’[1)]

Derhalve: men dient goed van elkaar te onderscheiden de grondbeginselen der Tachtigers, en de toepassing ervan in hun eigen Kunst. Hier wordt alleen gehandeld over de grondbeginselen.

En dan is er een wereld van verwarring, van bijna wanhopige verwaring omtrent de beteekenis van Kloos' woorden: Kunst moet zijn de aller-indivdueelste expressie van de aller-individueelste emotie.

Kloos' definitie betéékent niet een verheerlijking van het Ik.

Wie haar beteekenis vatten wil, doet het best de geheele verhandeling te lezen, waarin zij voorkomt.

De verhandeling gaat over Gorter's sensitivistische verzen, en roert de diepste vragen aan der dichtkunst. Zij komt in het kort hierop neer:

De dieren brengen geluiden voort, en willen daarmee blijkbaar bepaalde gevoelens te kennen geven. De eerste menschen hebben niet anders gedaan. Door allerlei buiten en in zich zelf worden zij getroffen en ontroerd en door klanken en geluiden geven zij ervan blijk. Een bepaalde klank, een bepaald geluid hoort blijkbaar bij een bepaalde ontroering. Zoo is de eerste taal ontstaan, en zij is meteen de eerste poëzie.

Later zijn de ontroeringen en daarmee ook de klanken en geluiden vermeerderd, hetgeen beteekent, dat de taal zich uitbreidt. En de overige menschen *nemen* haar *over,* d.w.z. zij zoeken niet zèlf een uitdrukkingsvorm te vinden voor hún ontroeringen maar gebruiken de reeds gevondene. Daardoor echter geven zij die ontroeringen niet *zuiver* weer. Want aangezien elk mensch psychisch en physisch anders geaard is dan een ander, kan hij onmogelijk van *hetzelfde* voorwerp of toestand of wat ook, *dezelfde* ontroeringen krijgen. En nu hebben de oermenschen kreten en klanken en geluiden uitgestooten voor bepaalde, door hen gevoelde ontroeringen. Waar deze niet dezelfde kunnen zijn bij andere menschen, ontstaat noodwendig onzuiverheid van uitdrukking bij overname van die kreten en klanken en geluiden door de niet-makers, aangezien immers die kreten en klanken en geluiden alleen passen bij door de makers gevoelde ontroeringen.

1) Alfred Haighton: Een nieuwe komeet aan den literairen hemel, p. 92/93.

Wat de dichter doet, is niet anders dan wat zijn eerste voorvaderen gedaan hebben. Gelijk deze voelt ook hij al naar gelang van zijn physische en psychische geaardheid, zeer bepaalde ontroeringen, hetzij smartelijke of gelukzalige, weemoedsvolle, of juichende, fijne of machtige, even bewogene of hevige, - en voor dat alles tracht hij de passendste uitdrukkingsvormen te vinden.

Zóó, zooals de gevoelens *precies* zijn, wil de dichter ze ook precies zoo en niet anders weergeven.

Wie zich maar voortdurend de verrichting van den oer-mensch herinneren wil, kán onmogelijk mistasten omtrent de eenig-ware beteekenis van Kloos' woorden.

Aller-individueelste emotie wil dan zeggen: de emotie, *precies zoo,* zooals zij gevoeld wordt.

Met 's menschen emoties immers is het zoo gesteld, dat twee menschen onmogelijk dezelfde ontroeringen kunnen krijgen van een zelfde voorwerp, aangezien zij psychisch en physisch anders geaard zijn, ja, dezelfde mensch ervaart op verschillende oogenblikken bij een zelfde voorwerp niet eens gelijke emoties. Maar om te blijven bij het eerste: Kloos geeft er zoo'n mooi voorbeeld van. Bij eenzelfde mooie lucht gevoelen twee menschen niet dezelfde ontroeringen, omdat zij physisch en psychisch van elkaar verschillen. Wat elk mensch nu wèl *precies* gevoelt, dat is zijn aller-individueelste emotie. En voor die gevoelens, zooals zij precies zijn ontstaan in 's menschen ziel, de even precieze, daarvoor alleen geschikte vormen te vinden, dat is wat anderzijds bedoeld wordt met aller-individueelste expressie. Leest slechts goed, woord voor woord, wat Kloos schrijft:

‘Als ik b.v. zeg, dat die lucht zoo mooi is, en ik wil daarmee uiting geven aan wat ik voel op het oogenblik, dan zijn die woorden volstrekt nog niet kunst. Want ik nam een voor ieder voorhanden expressie om duidelijk te maken mijn persoonlijke emotie, maar sprak volstrekt niet die individueele emotie, die toch, omdat ik physisch en psychisch anders ben dan andere menschen, héél anders moet zijn, dan wat elk ander mensch bij diezelfde mooie lucht gevoelt, op mijne eigene, individueele wijze uit.’[1)] En enkele regels verder volgen dan die vermaarde woorden: ‘In 't algemeen

1) Willem Kloos: Veertien jaar literatuurgeschiedenis, dl. 2, p. 160/161.

slechts kan men weten, dat kunst de aller-individueelste expressie van de aller-indivdueelste emotie moet zijn.'

Ter - eigenlijk geheel overbodige, omdat Kloos zoo duidelijk uiteengezet heeft wat hij bedoelt, maar door het vele misverstand misschien toch wel dienstige - verduidelijking diene het volgende:

Men onderscheide twee grootheden: Het subject, de dichter en het object, datgene wat den dichter door zijn schoonheid treft en ontroert. Elk subject nu is psychisch en physisch verschillend van een ander. Daarom wordt elk subject ook telkens op andere wijze getroffen en ontroerd door de schoonheid van het object. En wat zegt Kloos nu? Dit: omdat de ontroering van elk subject verschillend is, moet de weergave van die ontroering ook noodwendig voor ieder individu anders zijn. Derhalve: allerindividueelste emotie beteekent, dat elke dichter, elk subject, al naar gelang van zijn psychische en physische geaardheid een volgens die physische en psychische geaardheid telkens bijzondere ontroering gevoelt. En die speciale ontroering, zooals ze opkomt krachtens 's dichters eigen, bijzondere physieke en psychische gesteldheid 'haarfijn-precies' te uiten nu, - is wat anderzijds onder allerindividueelste expressie moet worden verstaan.

Aller-individueelst beteekent derhalve in het geheel niet, dat volgens Kloos de kunstenaar voortdurend en uitsluitend naar zijn eigen Ik moet kijken, - want dat zou hetzelfde zijn, alsof Kloos het object beperkte tot 's menschen eigen ziel. En dat is volkomen onjuist. In zijn voorbeeld al laat hij de ontroering komen van buiten-af, door de werking der mooie lucht. Neen, uit Kloos' defintie volgt juist, dat voor Kloos het object onverschillig is, het kan uit alles bestaan, mits de kunstenaar het maar doorvoeld heeft en er voor zorge, dat de door dat object gewekte ontroering, zóó, zooals ze op noodzakelijk bijzondere wijze opkomt in zijn van anderen verschillende psyche, allernauwkeurigst weergeeft. 'Literatuur', stelde hij eens met andere woorden dan de hier behandelde, vast, 'is de haarfijn-preciese weergave van wat er omgaat in 's kunstenaars binnenste wezen, hetzij dat werd geboren in de psychische diepte zelve, hetzij het onmiddellijk uit de buitenwereld er binnen valt.'[1)]

1) Willem Kloos: Over Kritiek, in Veertien jaar literatuurgeschiedenis, dl. 1, p. 4.

Dat is de groote fout, die men begaan heeft in al de critieken op Kloos, dat men verward heeft subject en object. Kloos heeft de verrichtingen van het subject ontleed, en men heeft hem verweten, dat hij het object, de dingen, die schoonheidsontroeringen wekken kunnen, beperkt heeft tot het eigen Ik.

Tot zoover over den zin van Kloos' woorden, die dus dit beteekenen, dat een kunstenaar den oermensch gelijkt, aangezien hij evenals deze voor elke in hem gewelkte ontroering een daarvoor passenden uitingsvorm zoekt te vinden.

En als men Kloos' omschrijving op de eenig-juiste manier begrepen heeft, zal men merken, dat hij geenszins alleen staat met zijn meening.

Wordsworth in een Appendix bij zijn Preface behoorend, verkondigt:

> 'The earliest poets of all nations generally wrote from passion excited by real events; they wrote naturally and as men: feeling powerfully as they did, their language was daring and figurative.'[1)]

Wat beteekenen deze woorden? Dit: dat die eerste dichters voor hun gevoelens, die Wordsworth aanduidt met het adjectief 'powerful', ook een daarmee overeenkomstige taal schrijven, een taal die is: daring and figurative.

Dit is hetzelfde als wat Kloos scherp heeft omschreven, nl. dat een kunstenaar moet geven een allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie.

Nog duidelijker wijst Shelley in de richting van Kloos' definitie. In zijn Defence leest men:

'In the infancy of society every author is necessarily a poet, because language itself is poetry.' Dit is juist, zooals Kloos ook geleerd heeft over dien oer-mensch, die de eerste dichter is. Bij de vorige woorden onmiddellijk aansluitend, schrijft Shelley: 'and to be a poet is to apprehend the true and the beautiful, in a word, the good which exists in the relation subsisting, first, between existence and perception, and secondly, between perception and expression.' Zóó beschouwt dus ook Shelley de verrichting van den dichter, dat hij de onderlinge verhouding ziet tusschen voor-

1) William Wordsworth: Poetical Works, Oxford edition, p. 942.

werp en indruk en indruk en uiting, - een meening, die in wezen hetzelfde is als Kloos' omschrijving.

En niemand zal durven beweren, dat Shelley's kunst op grond van zijn meening over de poëzie uitsluitend zich beziggehouden heeft met het eigen Ik, noch zal men hetzelfde verwijt maken tegen Wordsworth. Maar dan blijkt ook nog eens, dat men gedwaald heeft in den uitleg van Kloos' woorden, want Kloos leert volkomen hetzelfde als de beide Engelschen, alleen is zijn omschrijving veel treffender en scherper.

Het is noodzakelijk geweest om eenigszins uitvoerig te wezen over de beteekenis van Kloos' befaamde woorden. De oorzaak er van is, dat men ze zoo vaak volslagen averechts uitgelegd heeft.

Maar, al weet men nu, welke de ware beteekenis van een zekere uitspraak is, daarmee is volstrekt niet hare juistheid en houdbaarheid uitgemaakt.

Want, goed, men weet: Kunst moet zijn de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie, beteekent, dat kunst moet wezen een haarfijn-precieze weergave van een op een gegeven oogenblik gevoelde ontroering, - dan nog immers blijft de vraag open: Maar waarom? Waarom moet Kunst juist de allerindividueelste expressie eener allerindividueelste emotie zijn? Zou ze bij geval ook niet wat anders kunnen wezen?

Inderdaad, een nader onderzoek dient nog te worden ingesteld en een nader bewijs geleverd omtrent de juistheid en de houdbaarheid van Kloos' uitspraak.

Welaan dan:

Ieder, die weleens met volkomen overgave een gedicht gelezen heeft, dat werkelijk aanspraak maken kan op dien naam, zal in zich ontroeringen hebben gevoeld, welke al naar gelang van de beteekenis en den klank en de melodie der woorden van allerhande soort kunnen zijn.

Met den juichenden dichter in Epipsychidion juicht men mee en men volgt hem van verrukking op verrukking en ziet met hem het blauw en het goud van hemelsch Geluk en zijn extatische vreugde slaat over op de ziel en zingt en ruischt en vlaagt daarin om het eindelijk, niet meer kunnend van hartstochtelijke vervoering, uit te roepen, luid en bewogen:

> I pant, I sink, I tremble, I expire....

Of, als bevindt men zich bij een vlammend vuur, voelt men naar het gezicht een hitte waaien uit de bladzijden, waarop de machtelooze toorn, de waanzinnige haat en de helsche vervloekingen van King Lear geschreven zijn. Elk woord is als een gloeiende kool, die vonkt en brandt en zengt:

> Hear, nature, hear; dear goddess, hear!
> Suspend thy purpose, if thou didst intend
> To make this creature fruitful!

En snel vallen de overige vervloekingen:

> Into her womb convey sterility!
> Dry up in her the organs of increase;
> And from her derogate body never spring
> A babe to honour her! If she must teem,
> Create her child of spleen; that it may live
> And be a thwart disnatur'd torment to her.
> Let it stamp wrinkles in her brow of youth,
> With cadent tears fret channels in her cheeks;
> Turns all her mother's pains and benefits
> To laughter and contempt: that she may feel
> How sharper than a serpent's tooth it is
> To have a thankless child. Away, away....

Maar buigt men zich over woorden, door dien middeleeuwschen monnik geschreven, in dat altijd waardevolle boek: De navolging van Christus, - komt er dan niet een wondere rust in de ziel, even sereen en heilig, als de stilte van de cel, in wier halflicht Thomas à Kempis zijn bekentenissen schreef? En verneemt men de harte-fluisteringen van een Marceline Desbordes-Valmore, die, als voor zich zelf alleen, de wijsheid te boek stelt:

> On ne commande pas l'amour:
> Il n'obéit pas, il se donne....

dan is men meewarig bewogen met het leed, dat aan die bekentenis en berusting is vooraf-gegaan. Of wel bevangt er een doodelijke

Eenzaamheid en een matelooze Wanhoop het hart, als men die aaneenschakeling van allerdiepst doorleden, op den zwaren, en toch snellen maatgang van een hartstochtelijke, gróóte Ziel zich bewegende, sonore woorden hoort uit dat wonder-schoone boek van Kind en God. En is er niet een vreemde Weemoed in de Ziel als men de hymnen leest, die een Novalis den nacht toegezongen heeft?

In alle waarlijk schoone kunstwerken beleeft de mensch mee, wat zich bewogen heeft in de ziel van den kunstenaar, hetzij, dat deze gejubeld heeft of getoornd, berust of stil geschreid, radeloos en wanhopig en eenzaam is geweest, of mijmerend en weemoedig. En hoe komt dat? Het antwoord is duidelijk: Omdat de kunstenaar in zijn scheppingen blijkbaar heeft doen herleven zijn jubel, en zijn toorn, zijn berusting en zijn stil geleden leed zijn wanhoop en zijn weemoed. En hoe heeft de kunstenaar zulks bereikt? Daarvoor dient de verrichting te worden nagegaan van alle kunstenaars. Blijkbaar is het daarmee op de navolgende wijze gesteld:

Ieder mensch heeft wel eens schoonheid gekend. Op zoovele wijzen komt zij tot hem, en vaak op de meest onverwachte momenten.

Op een dag, dat de wereld vol zon is, verlaat men zijn kamer en gaat naar buiten en men ziet het licht over de weiden glanzen en wat witte wolken in de overigens klaar-blauwe lucht stil-staren naar omlaag, en de slanke lijnen van torens, en huizen, ver en nabij, en wuivende boomentoppen rijzen naar omhoog, - en er beweegt zich iets vreemds daarbinnen in het hart: men is door schoonheid bevangen. Of, op dienzelfden zonnigen dag staat men aan een eenzaam strand en ziet de blauwe golven met lange lijnen wegdeinen naar den verren horizon en alles is zoo wijd, zoo eindeloos, en het wil ook dan soms gebeuren, dat in de ziel zich iets roert, iets van kalme, maar diepe vreugde: ook dan heeft de schoonheid den mensch geraakt. Of wel, men buigt zich over een boek en raakt verrukt over de gedachten, die men leest, en het bloed jaagt sneller door het lijf, en men hoort zich zelf prevelen: hoe schóón. Of men blikt in de oogen van een vrouw, en ziet er iets, wat, weet men niet, maar, men ziet er iets, en een siddering van rein geluk doorbeeft de ziel.

Veel talrijker dan de gewone mensch ze kent, en veel intensiever dan deze ze beleeft, zijn voor den kunstenaar de gewijde oogenblikken, wanneer het hart bevangen wordt door Schoonheid. Want de Kunstenaar is gevoeliger en ontvankelijker voor haar. Maar ook in een ander opzicht onderscheidt de kunstenaar zich van den gewonen mensch. Deze ervaart de schoonheid zonder meer, bij den kunstenaar is dat niet het geval. Want hij heeft het verlangen in zich en ook de macht om wat hij aan schoonheid gewonnen heeft weer aan de wereld te geven.

Hoevelen hebben niet weleens stil-eenzaam in de schemering gezeten, en heel de innigheid van den komenden avond tot zijn opene ziel voelen gaan, - maar eerst een dichter heeft den drang en het vermogen om zijn ontroering te uiten, want zijn hand schrijft die teer-schoone regelen:

> Nauw zichtbaar wiegen op een lichten zucht
> De witte bloesems in de scheemring, - ziet,
> Hoe langs mijn venster nog met ras gerucht,
> Een enkele, al te late vogel vliedt.
>
> En ver, daar ginds, die zacht-gekleurde lucht
> Als perlemoer, waarin ied're tint vervliet
> In teêrheid.... Rust - o, wonder-vreemd genucht
> Want alles is bij dag zóó innig niet.
>
> Alle geluid, dat nog van verre sprak,
> Verstierf - de wind, de wolken, alles gaat
> Al zacht en zachter - alles wordt zoo stil....
>
> En ik weet niet, hoe thans dit hart, zoo zwak,
> Dat al zóó moê is, altijd luider slaat,
> Altijd maar luider, en niet rusten wil.

Gelijk deze dichter, doen *alle* kunstenaars.

Zij ervaren ontroeringen van schoonheid, soms door dingen buiten zich, soms komend van binnen-uit, uit eigen ziel, - en een geheimzinnige macht, hun Onbewustheid, noodzaakt hen om hun belevingen weer te geven. Dáárom juist zijn zij kunstenaars,

omdat zij het bewogen leven hunner ziel vermogen weer te geven in vaste, nauwkeurige vormen en lijnen.

Weergave van hun aandoeningen, onverschillig of zij komen van binnen-uit of verooraakt worden door dingen buiten zich, - dat is waartoe alle kunstenaars, als ondanks zich zelf, zich met onontkoombaren dwang gedrongen gevoelen.

Weergave, - en daarom noemde Sidney poëzie 'art of imitation.... that is to say, a representing, counterfeiting, or figuring forth.'[1] Imitatie, ja, van des kunstenaars belevingen. Hij beeldt deze belevingen uit, in allerhande vormen, in kleur in lijn, in toon, in woordgeluid, - hij brengt ze onder het oog van anderen, en daarom spreekt Croce van Poëzie als: 'epiek en dramatiek van het gevoel.'[2] Epiek en dramatiek, ja, het naar buiten brengen van een beleving, en daarom verklaarde Novalis: 'Poesie ist Darstellung des Gemüts, der innern Welt in ihrer Gesamtheit. Schon ihr Medium, die Worte, deuten es an, denn sie sind ja die äusre Offenbarung jenes innern Kraftreichs. Ganz, was die Plastik zur äuszern, gestalteten Welt ist und die Musik zu den Tönen. Effekt ist ihr gerade entgegengesetzt, insofern sie plastisch ist, doch gibt es eine musikalische Poesie, die das Gemüt selbst in ein mannigfaltiges Spiel von Bewegungen setzt.'[3] Plastisch moet kunst zijn, en daarom stelt Kloos vast: 'Poëzie moet vóór alles plastisch zijn voor het oor niet minder dan voor het oog, in uitdrukking zoowel als in rhythmus; op wijsgeerigen grond, in zooverre de plastiek haar het middel is, waarmede zij, dóór de zinnen, tot den geest spreekt, en zich-zelve, als het ware, vasthoudt; naar historische ondervinding, omdat de beste dichters ten allen tijde plastisch waren, en niet zeggen, wat zij gevoelen - hoe zouden zij het ook? - maar het volgens de lijnen hunner fantasie houwen in de grondstof van het woord. Zoo deden de groote Engelschen en de groote Italianen, Goethe en de Ouden', en de plastiek vergelijkend van de Oudheid en den nieuwen tijd, vervolgt hij: 'doch Hellas had dit op ons voor, dat zijn verbeelding, frisch en klaar in den morgen des levens, iedere uiting der ziel, scherp en toch zacht als de trekken

1) Sir Philip Sidney: An Apology for poetry, p. 9. Edited by Albert S. Cook, Ginn and Company.
2) B. Croce: Brevier der Aesthetiek, p. 79.
3) Novalis: Aesthetische Fragmente, 1211, in Novalis' Werke, dritter Teil, Deutscher Verlagshaus.

zijner munt, vol, maar vast als de beelden zijner tempels, vermocht te graveeren, en te betitelen in de taal, die, naar verlangen hard als het marmer zijner groeven, of als de honig zijner bergen, vloeibaar kan zijn. Maar wij, nieuweren, wier voorstellingsvermogen en wier zeggingswijze gedrukt gaat en zich afmat onder den eeuwenheugenden last van overgeleverde zinswending en ingestempelde beeldspraak, wier taal daarbij, ondanks de afslijting en schaarschte der uitgangen, den klanken-rijkdom en het monumentale karakter der klassieken mist, wij weten door andere middelen en langs nieuwe wegen in onze tekortkomingen te voorzien. De beeldende macht der menschheid is minder gewonden, maar onze beelden óverschijnen die der antieken in al-omvattenden rijkdom en vèr-grijpende vlucht; de gang der verzen is verslapt, en de golving onzer voetmaten vereffend tot eenvormigheid, doch op het bonte mozaiek der rijmen, doen wij hun val hooger trillen of dieper galmen, van tred tot tred, dat men den slependen toon en de matheid der beweging vergeet om de weelderige zoetheid van den weerkaatsten klank en de weerspiegelde gedachte. En zoo weten ook wij onze vers-blokken te gieten, glanzend en klinkend als metaal, onwrikbaar en massief als gebeeldhouwd uit graniet of luchtig en kleurig, als wieglende bloesems op den adem des winds.'[1)]

Maar, wanneer het waar is, dat de kunstenaar met natuurnoodwendigheid gedwongen wordt om zijn schoonheidsontroeringen weer te geven, te imiteeren, tot epiek te maken, of te dramatiseeren, darzustellen, te plastiseeren, - dan volgt daaruit, dat hoe *nauwkeuriger* de weergave is, des te onmiddellijker en naakter ook de in de ziel van den kunstenaar levende aandoeningen, naar buiten treden. En daar, waar de weergave zóó is, dat de in de ziel zich bewegende ontroering als zèlf naar buiten geworpen wordt, - daar is het kunstwerk volmaakt.

Dit is duidelijk. Een spiegel zal te beter de beelden weerkaatsen, naarmate hij zuiverder geslepen is. Dan zal hij iedere lijn, iedere beweging en ronding van het beeld weergeven, zóó, alsof men het beeld zèlf ziet. Gelijk een spiegel is het kunstwerk. - omdat in het kunstwerk gezien moeten worden de bewegingen van des kunstenaars ziel.

1) Willem Kloos: Veertien jaar literatuurgeschiedenis, dl. I, p. 22/23.

De hoogst denkbare kunst is dus gelegen in een aller-nauwkeurigste weergave van de schoonheidsontroeringen van den kunstenaar. Maar dan is het ook juist, hetgeen Kloos geleerd heeft, nl. dat kunst moet zijn de aller-individueelste expressie van de aller-individueelste emotie. Want Kloos' woorden beteekenen, dat de kunstenaar voor elke door hem gevoelde ontroering een daarvoor alleen passenden uitingsvorm moet vinden.

En een passende uitingsvorm beteekent, dat die vorm zoo moet zijn, alsof men de ontroering zelf voor zich heeft, - hetgeen hetzelfde is als aller-nauwkeurigste weergave van een ontroering.

En zoo heeft Kloos' definitie inderdaad de kunst in haar hart getroffen.

Deze zaken zijn dermate belangrijk, dat het niet overbodig lijkt, om ze nogmaals, nu in het kort en met andere woorden uitéén te zetten:

De kunstenaar dan voelt een zekere schoonheidsontroering. Hij wordt door zijn Onbewustheid gedwongen om die ontroering te uiten. Uiten is hetzelfde als naar b(uit)en brengen van iets, dat inwendig leeft. Het ideaal is, het inwendige zoo naar buiten te brengen, dat het in zijn geheel aan den dag treedt.

Nu gaat het bij den kunstenaar om het naar buiten brengen van iets *geestelijks*: zijn schoonheidsontroering. En al wat geest is heeft geen uitgebreidheid, men kan geen geest laten *zien.* Daarom moet men zijn toevlucht nemen tot beschrijven, tot teekenen, tot aangeven. De kunstenaar gebruikt daarvoor het woord, den toon, de kleur, de lijn enz. In woorden, tonen, kleuren of lijnen, geeft hij zijn innerlijk weer. En dat innerlijk zal te duidelijker naar buiten gebracht worden, naarmate de beschrijving in woorden, tonen, kleuren of lijnen gelukt is, of wel, naarmate de weergave zuiverder gebeurt. En de volmaakte kunst is die, welke een allernauwkeurigste weergave is van 's kunstenaars schoonheidsontroeringen, want dan is het, alsof men die ontroeringen zelve voor zich heeft, - of: om Kloos' meesterlijke woorden te gebruiken: Kunst moet zijn de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie.

Nu kan men een definitie nog toetsen aan de werkelijkheid. Gaat zij niet op, dan moet er in de redeneering iets verkeerds zijn. B.v.:

Gesteld dat men den mensch definieeren zou als een *geestelijk* wezen. Welnu, bij de toetsing van deze definitie kan men nagaan

of er geestelijke wezens bestaan, zonder nochtans mensch te zijn. En die is er, God b.v. is Geest. En toch is hij geen mensch. Daarom moet de opgestelde definitie voor mensch ook fout, of althans onvolledig zijta. In analogie hiermee is ook Kloos' definitie van de kunst fout, indien er iets aan te wijzen ware, wat ongetwijfeld kunst is, en toch geen allerindividueelste expressie eener allerindividueelste emotie.

Welnu, een dergelijke *kunst,* die geen allerindividueelste expressie is eener allerindividueelste emotie, *bestáát niet.*

Neem de Oostersche kunst, die door zoovelen als gansch anders in haar wazen beschouwd wordt als de Westersche. Bij nader toezien blijkt zij niet anders te zijn dan eveneens een allerindividueelste expressie eener allerindividueelste emotie.

De Oosterling voelt zeker andere ontroeringen dan de Westerling. Maar, wat de Oosterling-kunstenaar doet, is niet anders als die aan hem alleen eigene ontroeringen weer te geven, zóó, dat men de bijzonderheid ervan voelt en ervaart. Het is waar, de Oosterling wordt door andere objecten getroffen dan de Westerling, en telkens, naar gelang van zijn physische en psychische geaardheid anders getroffen dan wie ook, - maar, wat Kloos leert is juist, dat hij die aan hem bijzondere ontroering precies zoo uiten moet. En dat doet hij.

In de Schi-King, één van China's canonieke boeken, en die een door Confucius bezorgde verzameling is van oude volksliederen, waarvan de dichters dan ook onbekend zijn, leest men b.v. het volgende:

O, du Sonn', und du o Mond,
Ihr bestrahlt die niedre Erd;
Aber solch ein Mann wie dieser, ach,
Hält nicht alte Sitte werth.
Wie nur kann er Ruhe haben,
Der zu mir nicht mehr sich kehrt?

O, du Sonn', und du o Mond,
Ihr gewährt der Erde Licht;
Aber solch ein Mann wie dieser, ach,
Weisz von Gegenliebe nicht.
Wie nur kann er Ruhe haben,
Der sich mir des Danks entbricht?

O, du Sonn', und du o Mond,
Ihr im Ost geht himmelan,
Aber solch ein Mann wie dieser, ach,
Strebt der Tugend Ruhm nicht an.
Wie nur kann er Ruhe haben,
Der mich so vergessen kann?

O, du Sonn', und du o Mond,
Ihr steigt himmelan vom Ost.
Ach, dasz Vater, ach, dasz Mutter
Mir nicht stets gewährt die Kost.
Wie nur kann er Ruhe haben,
Der mir lohnt mit solchem Frost?[1)]

Misschien zal een van liefde verstoken vrouw in het Westen in haar hart een gansch ander gevoel hebben dan deze, maar het gedicht als gedicht, wat is het anders als de weergave van de aan de dichteres eigene ontroering?

Wil men een ander voorbeeld? De Gitanjali van Tagore, waarom ontroeren die aan God gewijde gezangen zoo? Omdat Tagore zijn religieus gevoel heeft weten te geven in woorden, die zóó nauwkeurig hetgeen er in hem leeft en zich beweegt, vertegenwoordigen, dat de mensch als zelf de stemming ervaart, die Tagore beleefd heeft.

Hoor zijn belijdenis:

> ‘That I want thee, only thee - let my heart repeat without end. All desires that distract me, day and night, are false and empty to the core. As the night keeps hidden in its gloom the petition for light, even thus in the depth of my unconsciousness rings the cry - I want thee, only thee. As the storm still seeks its end in peace when it strikes against peace with all its might, even thus my rebellion strikes against thy love and still its cry is - I want thee, only thee.’[2)]

Wat hierin treft, is dat niet de directheid van het groote ver-

1) Schi-Kung: Das kanonische Liederbuch der Chinesen. Vertaald door Victor von Strausz, Heidelberg 1880.
2) Rabindranath Tagore: Gitanjali, No. 38, p. 29.

langen in 's dichters hart, hetwelk nu in woorden zich mededeelt aan hen die luisteren? Maar, dat is juist, hetgeen Kloos als norm van ware kunst gesteld heeft, nl. dat het gevoel haarfijn-precies worde weergegeven.

Tot zoover over Oostersche Kunst, welke dus geen bestanddeelen heeft, die Kloos' definitie in twijfel trekken, integendeel, haar bevestigen.

In het voorgaande is reeds gelegenheid geweest om te wijzen op de middelen, waarmee de kunstenaars hun ontroeringen trachten te plasticeeren, en met name zijn genoemd: kleur, lijn, toon of woordgeluid. Wendt men lijnen en kleuren aan als middelen van expressie, dan heeft men de schilderkunst, zijn tonen die middelen, dan ontstaat muziek, en op deze wijze kan men alle andere kunsten beschouwen, zooals beeldhouwkunst, architectuur enz. Het is daarom niet noodig om nog na te gaan, in hoeverre in die kunsten Kloos' definitie opgaat. Want het is onmiddellijk duidelijk, dat men slechts te doen heeft met verschillende middelen van weergave, maar weergegeven wordt er altijd.

Nu zijn er echter onderverdeelingen als religieuze en profane, burgerlijke en socialistische, revolutionaire, vredelievende, atheïstische enz. kunst. Ook dteze kunsten bevestigen Kloos' omschrijving. Zij zijn immers niet anders dan de weergave van bepaalde *soorten* ontroeringen, zooals religieuze, atheïstische, burgerlijke, socialistische, revolutionaire enz. Maar altijd zal religieuze kunst b.v. alleen dan kunst zijn, wanneer zij de weergave is, nauwkeurig en haarfijn-precies van de gevoelde ontroering. Zooals Augustinus' Belijdenissen, Dantes' Oomedia, De navolging van Christus, Milton's Paradise lost, Vondel's Lucifer, de gedichten van Gezelle en nog andere.

Doch de ‘kunsten’ zijn daarmee niet ten einde nog.

Daar zijn nuanceeringen als klassieke en romantische kunst, verder realistische, naturalistische, impressionistische, expressionistische, symbolische enz. Zijn deze kunsten niet daar, om Kloos' definitie te logenstraffen? Geenszins, ook zij bevestigen haar.

Daar is de klassieke Kunst, Sophokles' Antigone b.v. Men leest er de aangrijpende doodenklacht in van Antigone, die dus aanvangt:

O, grafsteê, o, mijn bruidsvertrek, gij, uitgehold
Tot woning altijd-durend, waar ik henen tijg,
Heen naar de mijnen, van dewelke 't meerendeel
Reeds Persephasse bij de dooden heeft vergaard,
Van wie ik de allerlaatste, ellendigste van al,
Nu aantreed, vóór het lot mijns levens is vervuld....[1)]

en men kan er niets anders in voelen als de uiting, nauwkeurig en dus schoon, eener ontroering die vol is van rampzaligheid, maar toch ook van sterke heldhaftigheid.

In de inleiding tot zijn vertaling haalt Kloos met instemming de woorden aan van Paul de St. Victor:

‘De kunst van Sophokles *geeft* de Grieksche beschaving *weer*, zooals deze, een korten tijd lang, tot haar hoogste vervolmaking gestegen was. Deze dichter verzinnelijkt al haar voortreffelijkheden en haar geheelen adeldom *brengt* hij ons in *beeld....*’[2)]

Weergeven, verzinnelijken, in beeld brengen, - deze woorden bevestigen slechts hetgeen Kloos heeft geleerd omtrent de kunst, nl. dat zij een expressie, een allernauwkeurigste dient te zijn van de gevoelde emotie.

Nu de romantische kunst. Ook die is niet anders als in haar wezen een allerindividueelste expressie eener allerindividueelste emotie.

Neem Novalis' Hymnen:

‘Einst da ich bittere Tränen vergosz, da in Schmerz aufgelöst meine Hoffnung zerrann, und ich einsam stand am dürren Hügel, der in engen, dunklen Raum die Gestalt meins Lebens barg einsam wie noch kein Einsamer war - kraftlos, nur ein Gedanken des Elends noch....’ zoo luiden de eerste woorden van de derde Hymne. Zijn zij anders als de expressie van een op een bepaalde wijze gevoelde Smart?

Klassieke en romantische kunst zijn in wezen één - zooals alle kunst - zij verschillen alleen in accent en nuance.

Hetzelfde is het geval bij die lange rij z.g. zelfstandige kunsten,

1) Sophokles: Antigone. Vertaald door W. Kloos. Zonnebloem-uitgave.
2) Cursiveering van den schrijver.

van realisme af tot symbolisme toe en nog verder. Bekijk b.v. het Naturalisme. Wat is deze Kunst? Zola heeft haar gekenschetst: Un coin de la nature vu à travers un tempérament. Zij wil dus de werkelijkheid geven, zooals het temperament haar ziet. Welnu, daar heeft men het weer, zij wil iets weergeven, in dit geval de werkelijkheid. De werkelijkheid weergeven is derhalve het doel van de naturalistische kunst. Maar dan geldt immers ook volkomen Kloos' definitie, die de kunst omschrijft als de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie. De emotie is in dit geval er een ontvangen uit de werkelijkheid en de weergave ervan, dat is juist wat het naturalisme zelf ook wil.

Een vergelijking tusschen Kloos' kunst-omschrijving en die van Zola doet zien, hoe algemeen en juist de eerste is, en hoe eng en slechts ten deele juist de laatste.

Want Zola beperkt het object van de kunst tot de werkelijkheid, voor hem is lyrische kunst, dat is Kunst, die opstijgt onmiddellijk uit het diepst der ziel, - géén kunst. Kloos daarentegen beperkt niet, alles kan bij hem object van kunst zijn. Want hij heeft de kunst gezien, zooals ze ook werkelijk is: als een weergave van ontroeringen. En deze ontroeringen kunnen ontstaan hetzij door voorwerpen buiten zich (b.v. Zola's nature), of rechtstreeks komend van binnen-uit, kortom, *alles* kan object wezen van kunst. Zola staart zich blind op zijn *eigen* kunst: de naturalistische en sluit alle andere uit, Kloos omvat alle kunstsoorten, ook die van Zola.

Dat is het naturalisme. Hetzelfde kan gezegd worden van het impressionisme, het sensitivisme, het symbolisme, het expressionisme. Want bij dit alles heeft men te doen òf met een op bepaalde wijze verkregen emotie (denk b.v. aan het impressionisme, of aan het sensitivisme, waarbij, naar van Deyssels woorden de werkelijkheid gezien moet worden in het licht van duizend kaarsen tegen een veel minder aantal bij het naturalisme) òf met bepaalde middelen van weergave (symbolisme).

Maar in beide gevallen wordt er altijd de een of andere emotie op de een of andere wijze weergegeven. En het ideaal eener weergave blijft natuurlijk immer, dat ze zoo zuiver mogelijk is, indien mogelijk alsof het oorspronkelijke zelf tastbaar wordt voor oog, oor en gevoel.

Welnu, dat is juist, hetgeen Kloos aangewezen heeft als het

wezen der kunst, een zoo zuiver mogelijke: ‘haarfijn-precieze’ naar zijn eigen woorden, weergave eener emotie.

Bij alle ‘kunsten’ dus, hetzij schilderkunst of muziek of dichtkunst of architectuur, met haar onderverdeelingen elk in religieuze, profane, atheïstische, socialistische, burgerlijke, revolutionaire, vredelievende enz. kunst, en haar schakeeringen van realisme, naturalisme, impressionisme, sensitivisme, symbolisme, expressionisme, romantiek, en klassieke kunst, - bij al deze kunsten heeft men te doen met de weergave eener emotie - en wel de aller-nauwkeurigste, omdat zulks het ideaal altijd is eener weergave, - zoodat volkomen geldt en bevestigd wordt hetgeen Kloos geleerd heeft, nl. dat Kunst moet zijn de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie.

Al deze indeelingen en nuances verhouden zich tot de eene Kunst gelijk de velerhande soorten menschen, zooals blanken, bruinen, zwarten, rooden en gelen, tot den eenen Mensch.

Deze blanken, bruinen, zwarten, rooden en gelen hebben alle eigenschappen, die hen tot het wezen Mensch maken. Zoo is het ook gesteld met religieuze, profane, atheïstische, burgerlijke, socialistische, realistische, naturalistische, impressionistische, sensitivistische, expressionistische, symbolische, romantische, klassieke enz. kunst. Zij allen hebben iets met elkaar gemeen, dat hen tot kunst adelt: indien zij een nauwkeurige weergave zijn van een emotie, ongeacht wèlke soort emotie en door welke middelen van weergave. En de naturalist of impressionist, de symbolist of expressionist, de socialistische kunstenaar of de burgerlijke, die zijn kunstsoort verheffen wil tot de eenige, de ware Kunst en alle andere verwerpt, - doet even dwaas als de blanke of bruine of zwarte, die den blanken, of bruinen of zwarten mensch als den éénigen mensch ziet, en alle anderen b.v. tot min of meer ontwikkelde dierensoorten rekent.

Ziedaar de spankracht van Kloos' definitie. Zij is een algemeene definitie, en een objectieve, die uitgaat *niet* van een bepaalde soort kunst, gelijk Zola b.v. deed, maar die de eene, universeele Kunst onderzoekt en bepaalt.

Nog op een andere wijze kan men een definitie toetsen: door haar om te keeren. Wanneer men vaststelt, dat een driehoek een door drie zijden omsloten plat vlak is, heeft men telkens, als men

een plat vlak ontmoet, dat door drie zijden omsloten is, te doen met een driehoek. Van denzelfden aard is Kloos' definitie. Telkens, wanneer men een nauwkeurige weergave eener precies gevoelde emotie aantreft, treft men iets heiligs aan: Kunst. De oer-mensch, die een bepaalden klank uitstoot als expressie eener door hem gevoelde emotie, is kunstenaar. En Gorter's bizarre verzen, die naar Kloos' getuigenis op de uitingen van den oer-mensch gelijken, zijn gróóte Kunst.

Overal en ten allen tijde is Kunst geweest, en zal zij zijn, hetgeen Kloos omtrent haar verkondigd heeft: de aller-individueelste expressie eener aller-individueelste emotie.

Eén vraag nog kan er gesteld worden naar aanleiding van Kloos' definitie, nl.:

Kloos heeft geleerd: Kunst moet zijn de aller-individueelste expressie van de aller-individueelste emotie. Blijkbaar ligt volgens hem in die aller-nauwkeurigste weergave eener gevoelde emotie het *wezen* der kunst opgesloten. Maar hoe staat het nu met de schoonheid? Is niet Schoonheid het wezen van een kunstwerk? En over Schoonheid heeft Kloos niets geleerd in zijn definitie.

Een volkomen juiste opmerking is het, dat Schoonheid het wezen is van alle kunst. Onjuist is het echter, om te denken, dat Kloos daaromtrent niets geleerd heeft. Hij heeft in zijn definitie juist alles gezegd omtrent de schoonheid van een kunstwerk.

Toen in het voorgaande ergens melding is gemaakt van Antigone's aangrijpende doodenklacht, is vastgesteld, dat deze klacht de *nauwkeurige,* en dus *schoone* weergave is van een machtig gevoelde ontroering. Het gebruik van het woord schoon bij nauwkeurig was niet toevallig. Want in de nauwkeurige zegging ligt de schoonheid van een kunstwerk besloten. Nauwkeurige zegging en schoonheid van het werk, zij zijn één en hetzelfde. Wil men Kloos' woorden?

In een kroniek van Februari 1926 schreef hij, een meening recht-zettend, alsof hij tot de Parnassische school behoorde:

> ‘Immers de eenig-wezenlijke en waarachtige schoonheid, waaronder wij altijd verstaan hebben en blijven verstaan de haarfijn-precieze overeenkomst, ja, gelijkheid van den diep-psychisch

> ondervondenen, want geborenen en dan gevoelden en gezienen inhoud van het woord-beweeg - een schoonheidsopvatting, waartoe de meer oppervlakkige Parnassiens nooit zijn kunnen komen -, haar hebben wij inderdaad altijd boven alles gesteld, omdat wij haar erkennen en betrachten als het hoogste en door de geheele geschiedenis der beschaafde menschheid heen geldende beginsel der eenig-echte literaire Kunst.'[1)] Uit deze woorden blijkt ten duidelijkste, dat Kloos wel degelijk de schoonheid aanmerkt als het wezen van Kunst - wie zou het ook niet? - en dat hij die schoonheid gezien heeft in de haarfijn-preeieze overeenkomst tusschen emotie en expressie. En mocht men denken, dat Kloos daarbij alleen staat, dan leze men maar eens Croce's meergenoemd boek. Hetgeen Kloos altijd verkondigd heeft, leert de Italiaan jaren ná hem: 'Een juiste uitdrukking, omdat zij juist is, is schoon, daar de *schoonheid* niet anders is dan de *zuiverheid* van het beeld, en daardoor van de uitdrukking.' En verder: 'De uitdrukking en de schoonheid zijn niet twee begrippen, maar een enkel, dat men vrij mag aanduiden met het eene of het andere zinsverwante woord.'

Ook voor den Italiaanschen philosoof-aestheticus beteekent zuiverheid van zegging, van weergave dus hetzelfde als schoonheid.

Een merkwaardige overeenkomst, en die pleit voor den ouderen tijdgenoot, omdat deze reeds lang wist, hetgeen Croce later eveneens vaststelde.

Intusschen, de vraag rijst: Maar hoe zit dat alles dan in elkaar? Men kan wel beweren, dat schoonheid en haarfijn-precieze overeenkomst tusschen emotie en expressie aan elkaar gelijk zijn, maar dat is niet zoo onmiddellijk in te zien. Hebben dichters en denkers niet geleerd, dat schoonheid een mysterie is?

Shelley zong:

> 'Spirit of Beauty, that dost consecrate
> With thine own hues all thou dost shine upon
> Of human thought or form....

en vroeg:

> where are thou gone?

1) Een herleefde Ds. Hugenholtz zaliger, Nieuwe Gids, Februari 1926.

en op zijn verdere vragen:

> Why dost thou pass away and leave our state
> This dim vast vale of tears, vacant and desolate?
> Ask why the sunlight not for ever
> Weaves rainbows o'er yon mountain river,
> Why aught should fail and fade that once is shown
> Wihy fear and dream and death and birth
> Cast on the daylight of this earth
> Such gloom - why man has such a scope
> For love and hate, despondency and hope?

moest hij zich zelf het antwoord geven:

> No voice from some sublimer world hath ever
> To sage or poet these responses given.'[1)]

En heeft een andere dichter, na schuchter te hebben geraden:

> 'Wandelt in wolken liefst en witte neev'len
> Schoonheid, de zuivre maatgang uwer voeten?

tenslotte niet berustend geschreven:

> .....moet
> Ik zóó tot menschen gaan, uw blijde bode,
> Die geeft zijn ooge-vuur en zijn hartsbloed
> Beschaamd als één, die bedelt om hun goud:
> Als ik beken waarheid bevreesd en bloode:
> 'Ik heb nog nooit haar hoog gelaat aanschouwd?'[2)]

Misschien is het beter om niet te vorschen naar het wezen der schoonheid, doch enkel haar te ervaren:

> 'Que tu viennes du ciel ou de l'enfer, qu'importe,
> O, Beauté, Monstre énorme, effrayant, ingénu.
> Si ton oeil, ton souris, ton pied, m'ouvrent la porte
> D'un Infini que j'aime et n'ai jamais connu?

1) P.B. Shelley: Hymn to Intellectual Beauty.
2) P.C. Boutens: Sonnetten.

De Satan ou de Dieu, qu'importe? Ange ou Sirène,
Qu'importe, si tu rends, - fée aux yeux de velours.
Rhythme, parfum, lueur, ô mon unique reine.
L'univers moins hideux et les instants moins lourds?'[1)]

Hoe het zij: wáár is, dat van de Schoonheid geen sterveling ooit nog den sluier van het gelaat heeft getrokken. Zij is nog immer een diep geheim, voor kunstenaars en philosophen.

Maar dan, is men geneigd te denken, is het toch niet mogelijk om vast te stellen, dat de schoonheid van een kunstwerk gevonden wordt in de zuivere weergave van de gevoelde ontroering. Want Schoonheid is een mysterie, en daarom niet te bepalen.

Deze schijnbaar zoo juiste opmerking gaat echter niet op. O, Kunst is zoo iets subtiels, dat men heel voorzichtig moet zijn, als men het over haar heeft, want anders komt men over iets te praten, wat in het geheel geen kunst is. Zoo is het ook in dit geval. Men moet zich de dingen 'haarfijn-precies' voorstellen, op straffe van anders zich te vergissen. En eenmaal de toedracht ziend, zooals zij werkelijk is, zal men niet anders als de juistheid kunnen erkennen, van wat verkondigd is door Kloos al zoovele jaren, en door Croce in den lateren tijd.

Daarvoor is noodig, dat men zich in herinnering brengt de verrichting van den waarachtigen Kunstenaar.

En dan weet men, dat hij begint, met op een waarlijk geheimzinnige wijze een zekere ontroering te gevoelen. Buiten den wil en het denken om, spontaan, uit 's kunstenaars diepste Zelf, zijn Onbewustheid, rijst het vreemde gevoel omhoog, en zoekt zich te belichamen, in kleur, in lijn, in toon, of in woordgeluid.

In een dergelijk oogenblik woont de Schoonheid in de Ziel van den Begenadigde.

Hóe is zij er gekomen, - en wàt is haar aard? Géén, die het te verhalen weet. Op dubbele wijze is zij vreemd voor het bewustzijn van den mensch. Omdat men niet weet, *hoe* zij komt en *wat* haar aard is.

Maar een *feit* is het, dat in die gewijde oogenblikken er Schoonheid *is* in de ziel van den Kunstenaar.

1) Ch. Baudelaire: Hymne à la Beauté (Fleurs du Mal).

Zóó weet de mensch niet wat Liefde is, noch hoe zij komt in zijn hart, - maar als hij liefheeft, voelt hij in zich de aanwezigheid van een Werkelijkheid: zijn Liefde.

Welnu: in de Ziel van den Kunstenaar léèft de schoonheid, even werkelijk als het kloppen van zijn hart.

Maar, wanneer het zoover is, - dan volgt de kunstenaar gewillig zijn hoog-heilige roeping als een door hoogere machten aangestelde en van hen afhankelijke 'Schepper' van Schoonheid. Met niet te weerstanen drang wordt hij gedwongen, om wat aan schoone ontroering zijn uitverkoren Ziele geschonken is, naar buiten te brengen, tot vreugde en sterking van allen, die zien kunnen en hooren en voelen, en tot eigen zalige verrukking altijd en diepe vertroosting tevens, waardoor hij het Leven dragen kan, omdat hij heerscht over Smarten en Pijnen, die hij alle immers zet in den gouden schijn van Schoonheid.

De dichter zal de uit zijn onbewustheid kamende en in zijn binnenste levende Schoonheid weergeven in woorden, de schilder in kleuren en lijnen, de toondichter in harmoniën van klanken.

Welnu, gelijk bij een projectie het beeld te scherper zal zijn, naarmate ze zuiverder is, - zóó zal de Schoonheid, die in de ziel woont van den Kunstenaar, méér aan den dag komen, indien eveneens de weergave zuiverder gebeurt. En gelijk bij een volmaakte projectie men als het voorwerp zèlf en niet diens beeld voor zich heeft, - zoo zal het eveneens zijn bij de volmaakte weergave van Schoonheid. Dan is het alsof men de Schoonheid zèlf, zóó, zooals ze leeft en zich beweegt in de ziel van den Begenadigde, ziet en gewaar wordt. En wanneer zal de weergave volmaakt zijn? Natuurlijk als zij het zuiverst is, het allernauwkeurigst, zóó, dat geen enkele trek, geen enkele lijn, of haal of buiging of ronding, kortom geen enkel détail verwaarloosd wordt, - hetgeen neerkomt op een allerindividueelste expressie van een allerindividueelste emotie.

Maar dan is ook bewezen, dat in de zuiverheid van weergave de schoonheid ligt van een kunstwerk. Immers:

Er is Schoonheid! In de ziel van den ontroerden kunstenaar! Hoe ze gekomen is, weet men niet, wat haar aard is, evenmin. Maar zij *is* er. Dus:

In de ziel van den ontroerden kunstenaar is schoonheid. Deze

moet worden weergegeven, in woorden, in lijnen, in kleuren of in tonen. Daaruit volgt: hoe zuiverder weergave, hoe zichtbaarder ook de in de ziel van den kunstenaar levende Schoonheid, wordt. En in de zuiverste weergave zal vanzelf het zuiverst, het duidelijkst de Schoonheid te zien zijn.

Vandaar, dat de mate van Schoonheid, die men in een kunstwerk vindt, afhangt van de zuiverheid van weergave, van uitdrukking.

Men zou het ook zóó kunnen voorstellen:

De Schoonheid, zooals ze geboren wordt in de ziel van den begenadigde, is onstoffelijk. Dan echter openbaart zij zich in een bepaalden, stoffelijken vorm, b.v. in het woord. Maar dan ook spreekt het vanzelf, dat hoe meer de stoffelijke vorm overeenkomt met den inhoud, d.i. de Schoonheid, - hoe meer men in dien stoffelijken vorm de schoonheid zien kan. Daarom, dat in de zuiverheid van weergave van de Schoonheid in b.v. het woord, men de meerdere of mindere mate van aanwezigheid van diezelfde schoonheid vinden moet.

Waarmee bewezen is, hetgeen Kloos geleerd heeft, dat in de ‘haarfijn-precieze overeenkomst’ tusschen ‘den diep-psychisch ondervondenen en het woordbeweeg’, de ‘eenig-wezenlijke en waarachtige Schoonheid’ gelegen is van een dichtwerk, en van Kunst in het algemeen.

Zóó dan heeft Kloos het wezen der Kunst blootgelegd! Dat wezen is Schoonheid. En Schoonheid is er in Kunst, wanneer de gevoelde ontroering, die schoon is, met de grootste nauwkeurigheid weergegeven wordt.

Van zeer wijde strekking is deze Kloos' leer. Theoretisch, omdat eens voor goed uitgemaakt is, waarin het wezen der kunst gelegen is, en practisch, omdat eenmaal wetend, wat dat wezen is, men voortaan uit kan maken of een bepaald werk al dan niet echte kunst is.

Kloos heeft aangetoond, dat het wezen van kunst gelegen is in de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie. Want het wezen van kunst is Schoonheid. Schoonheid nu is er in de ziel van den ontroerden kunstenaar. En hoe zuiverder dus de kunstenaar de in zijn ziel levende schoonheid naar buiten brengt in de vormen van het woord, hoe meer schoonheid er is in het

kunstwerk. Want dan is het alsof de in de ziel ontstane en levende schoonheid als zèlf zich vertoont.

Of nu een kunstwerk al dan niet een kunstwerk is, wordt dan beoordeeld naar de mate, waarin aan de voorwaarde is voldaan, nl. in hoeverre is het een allernauwkeurigste weergave van de gevoelde ontroering?

Maar te beslissen, wanneer een dergelijke weergave aanwezig is, en wanneer niet is verre van eenvoudig.

Waarom b.v. is, om het bekende voorbeeld van Van Deyssel te gebruiken, de regel

> Als alles wat heel ver is en heel schoon

wèl een allerindividueelste expressie van een allerindividueelste emotie, dus Kunst, en diezelfde regel met een zeer kleine wijziging slechts:

> Als alles wat zeer ver is en zeer schoon

géén allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie, en dus ook geen kunst?

Of, wil men nog andere voorbeelden?

De dichter Bastiaanse in zijn mooie verhandeling over De Techniek der Poëzie geeft de volgende:

> De zee, de zee klotst voort in eindelooze deining,

is wèl kunst, maar

> De zee, de zee klotst voort in oneindge deining,

is niet mooi. In het eerste geval is de weergave ‘haarfijn-precies’, in het tweede niet. Een ander voorbeeld:

> De Godheid troont diep in mijn trotsch gemoed,

en

> En goddlijk leven gloeit in mijn gemoed,

waarbij alweer de eerste regel wel een zuivere weergave is van 's dichters gevoel en de laatste niet. Nog een ander voorbeeld uit de verhandeling van Bastiaanse.

O, de heilige onsterflijke sterren....
boven
Mijn sterfelijk hoofd,

te vergelijken met het veel schoonere:

O, de heilige onsterflijke sterren,
hoog
boven mijn sterflijk hoofd,

'Niet waar', schrijft de dichter dan ook, 'één enkele klemtoon is voldoende om het vlak der wereld te verlaten tot de duizelingwekkende hoogte van den laatsten versregel....'[1)]

Nog tal van andere voorbeelden kunnen worden gegeven, waarut men zien kan hoe moeilijk het is, om uit te maken, waarom in het eene geval wel een allerindividueelste expressie eener allerindividueelste emotie aanwezig is, en in het andere geval niet.

Kloos zelf heeft dit prachtig gevoeld in zijn schoone Inleiding:

> 'Literaire kritiek', verklaarde hij daar, 'is geen wetenschap, waarbij men, uitgaande van de waarneming, opklimt tot begrippen, wier inhoud nauwkeurig is bepaald, maar zelve een kunst, waar gevoel als opmerking en overreding voor waarheid geldt.'

En men kent dan ook den zwaren eisch, dien Kloos aldoor gesteld heeft aan den literairen beoordeelaar.

Hij zelf intusschen heeft niet weinig de taak der literaire kritiek verlicht door een regel op te stellen, die als nader criterium kan worden aangewend.

Wanneer Kunst de allerindividueelste expressie is eener allerindividueelste emotie, omdat een allernauwkeurigste weergave eerst de in de ziel levende schoonheid volkomen te voorschijn brengen kan, en schoonheid het wezen is van alle kunst, - wanneer dat zoo is, dan volgt daaruit, dat het ideaal zou wezen, indien het weergegevene zóó goed ware, dat het niet te onderscheiden is van het oorspronkelijke. M.a.w., indien vorm (het woord, de lijn, de kleur, en andere middelen van weergave) en inhoud (de schoone

1) Frans Bastiaanse: De Techniek der Poëzie.

ontroering) één zijn. ‘Vorm en inhoud bij poëzie zijn één’, schreef Kloos, ook alweer in dat aan geniale vondsten zoo overrijke jeugdgeschrift, en hij herontdekte, hetgeen Coleridge voelde, toen hij schreef:

> ‘I learnt.... that Poetry, even that of the loftiest and seemingly, that of the widest odes, had a logic of its own, as severe as that of science; and more difficult because more subtle, more complex, and dependent on more, and more fugitive causes. In the truly great poets.... there is a reason assignable, not only for the position of every word; and I well remember that, availing himself (Coleridge spreekt over, zijn leermeester James Bowyer) of the synonimes to the Homer of Didymus, he made us attempt to show, with regard to each, *why* it would not have answered the same purpose; and *wherin* consisted the pecular fitness of the word in the original text.’[1)]

En duidelijker nog:

> ‘I was wont boldly to affirm that it would be scarcely more difficult to push a stone out of the pyramids with the bare hand, than to alter a word or the position of a word in Milton or Shakespeare (in their most important works at least) without making the author say something else, or something worse than he does say,’ - een gedachte, die bij Kloos zoo'n gelukkige formuleering heeft gevonden.

Veel later, in 1901, zal een andere Engelschman voor dezelfde gedachte, de woorden bezigen, door Kloos geschreven in 1881. Professor Bradley verklaarde in zijn reeds eerder genoemde toespraak over: Poetry for Poetry's Sake:

> ‘When poetry answers to its idea and is purely poetic or almost purely poetic we find the identity of form and content; and the degree of purity attained may be tested by the degree in which we feel it hopeless to convey the effect of a poem or passage in any form but its own.’[2)]

Inderdaad, vorm en inhoud bij alle echte kunst zijn één, en elk

1) S.T. Coleridge: Biographia Literaria, dl. I, p. 4/5.
2) A.G. Bradley: Oxford lectures on Poetry, p. 22.

werk, waarbij deze éénheid zich voordoet, is noodwendig schoon, en dus kunst, omdat dan de in de ziel van den kunstenaar levende schoonheid als zèlf naar buiten komt.

Toch is Kloos niet daarbij gebleven. Hij is nog verder gegaan met het zoeken naar een zoo exact mogelijke maatstaf voor het vaststellen van de aanwezigheid van Kunst in een bepaald werk.

Vorm en inhoud zijn één. Goed, maar hoe zal men te werk gaan, indien men de aanwezigheid of afwezigheid van die eenheid vaststellen wil? De groote criticus heeft het aangegeven. ‘Poëzie,’ schreef hij, ‘moet plastisch zijn, voor het oor niet minder dan voor het oog, in uitdrukking zoowel als in rhythmus.’ Wat wil dit beteekenen? Dat de rhythmus van een vers precies weergeven moet het gevoelde in de ziel, m.a.w. er een eenheid is tusschen vorm en inhoud, en anderzijds, dat het gebruikte beeld eveneens een zuivere weergave is van wat in de ziel omgaat, dus ook de vereischte eenheid aanwezig is.

En waarom moet onderzocht worden naar klank en beeld? Dat is zeer duidelijk. Wie een gedicht ooit goed gelezen heeft, zal dat vanzelf moeten kunnen ontdekken. Want uit die bestanddeelen, klank en beeld, bestaat een gedicht.

Heeft men derhalve te beoordeelen, of in een bepaald werk de eenheid tusschen vorm en inhoud al dan niet aanweizg is, dan onderzoeke men een tweetal dingen van het vers: zijn klank-expressie en zijn beeldspraak. Is in beide de eenheid tusschen vorm en inhoud aanwezig, dan kan men met veiligheid aannemen met Kunst te doen te hebben.

Zelf verklaart hij:

> ‘Twee dingen zijn het, waardoor goede verzen zich van slechte onderscheiden: 1°. de juistheid der klank-expressie; 2°. de noodzakelijkheid en zuiverheid der beeldspraak.’[1)]

Op grond van deze verklaring is Kloos noodwendig tegen hetgeen men gewoonlijk noemt: Rhetoriek. Wat is rhetoriek?

> ‘....rhetorica,’ schreef Kloos in zijn bekende bespreking van Schaepman's Aya Sofia, ‘is geen spontane opwelling van den natuurlijken mensch: geene alleen door het gevoel voor waarheid

1) Willem Kloos: Veertien jaar literatuurgeschiedenis, p. 170, dl. I.

> en schoonheid geregelde uiting eener passievolle ziel: zij veronderstelt eene voorafgaande oefening in een kunstmatig stelsel van algemeen geldende regels en voorschriften: zij houdt angstvallig samen datgene wat ieder waarachtig kunstenaar neerhaalt en voor zich zelven vernieuwt: zij werkt met woorden, niet met dingen.''[1)]

De rhetorische dichter gebruikt geen taal, die ontspringt uit zijn eigene Verbeelding en zuiver weergeeft, wat hij, hij alleen voelt, - maar neemt de zinswendingen, de beelden, de melodiën over van anderen, meest van het voorgeslacht. Een voorbeeld door Kloos zelf gegeven in genoemde bespreking:

> 'Schaepman zal zijn lezers te kennen geven: dat er zonlicht is overal waar men heen ziet (bladz. 19):
>
> Een breede gouden sluier
> Golft van de azuren boog
> En hult in lichte plooien
> 't Van zonlicht dronken oog.

Dien sluier, ofschoon ook niet eigenhandig geweven, laat ik nog gelden, maar hoe, in godsnaam! kan iemand, als hij zonlicht ziet aan een "in plooien gehuld en dronken oog" denken? Dat is rhetorica, waarde doctor! voortbrodeeren op een gegeven patroon, zonder verder naar het eenige en onmisbare model, de natuur, te zien.'

Tegen de rhetoriek heeft ook Wordsworth gevochten in zijn Prefaces.

Om echter weer ter hand te nemen wat is blijven liggen:

Kloos dan laat dus het onderzoek naar de al of niet aanwezigheid van de voor echte kunst noodzakelijke eenheid tusschen vorm en inhoud gaan over I de juistheid der klank-expressie en II de zuiverheid van de beeldspraak, - en indien zij beide, resp. juist en zuiver zijn, dat is: één met hetgeen zij weergeven willen, dan is er Kunst.

Ziedaar een maatstaf voor Kunst, en die gevonden is als het logische gevolg van een objectief onderzoek.

1) Willem Kloos: Veertien jaar literatuurgeschiedenis, dl. 2, p. 2.

Kloos heeft de éénheid van vorm en inhoud als hoofdvoorwaarde voor de aanwezigheid van Kunst gesteld, *niet* omdat het een persoonlijke, subjectieve voorkeur van hem is, maar hij heeft haar gehaald uit de Kunst zelve. Als de wetenschapsmensch is hij daarbij te werk gegaan, onbevooroordeeld en met wetenschappelijke methoden.

Hij nam in de werkelijkheid allerlei verschijnselen waar, die men met Kunst placht te benoemen. Toen heeft hij onderzocht, in hoeverre die verschijnselen op zich zelf staan, dan wel afhankelijk van andere. Hij bevond, dat Kunst een onafhankelijke Macht is, met eigen wetten en eigen structuur. Want zij ontstaat als een afzonderlijke werkelijkheid in de ziel van den kunstenaar, en als men de kunstwerken dan ook nagaat, blijkt hun poetische schoonheid niet te liggen in gedachte, of zedelijkheid, of maat en rijm, maar in iets anders. Dit inzicht kan men weergeven met de woorden: *Kunst om de Kunst.*

Eenmaal de Kunst bevonden als een afzonderlijke macht, kon Kloos verder gaan met die macht te onderzoeken. Indien zij niet bepaald wordt door andere machten, niet komt b.v. van de een of andere verheven gedachte of leer, - wáár komt zij dan wèl vandaan? Hij heeft reeds ervaren, dat Kunst ontstaat als een afzonderlijke werkelijkheid in de ziel van den ontroerden kunstenaar, buiten zijn wil en weten om. In aansluiting daarmee, of liever op grond daarvan, wijst hij als oorsprong van de Kunst aan de menschelijke ziel. D.w.z. hij bepaalt haar nader. Hij onderscheidt het bewuste in den mensch en het onbewuste. In dat Onbewuste ontstaat het Kunstwerk. *'Kunst is iets psychisch gevoelds en geziens en niet iets verstandelijk beredeneerds.'*

Na den *oorsprong* komt de vraag aan de orde: Wat is het *wezen* van Kunst? Het wezen van Kunst is Schoonheid. De vraag is dus: Wanneer is er Schoonheid?

Hierop antwoordt Kloos: Als er *een allerindivdueelste expressie is eener allerindividueelste emotie.* Het psychisch gevoelde moet dan nauwkeurig worden weergegeven. Want het psychisch-gevoelde is schoon, en als het dus allernauwkeurigst wordt overgebracht in het woord, dan is deze weergave, de kunst, zèlf een Schoonheid, het zuivere beeld als het ware van wat binnen in de ziel leeft.

Voor de literaire critiek is dat zeer belangrijk. Want overal,

waar die allerindividueelste expressie van een gevoelde ontroering aanwezig is, is er Schoonheid in het werk zelve, dus Kunst.

En wanneer is dat het geval? Wanneer *'Vorm en Inhoud één zijn.'* Immers, indien de weergave in woorden, lijnen, kleuren of tonen zóó gebeurt, dat men in die weergave als het oorspronkelijke, d.i. de in de ziel levende Schoonheid zèlve ziet, dan heeft men het hoogst-denkbare bereikt. Dan zijn vorm (het woord enz.) en inhoud (de gevoelde schoonheid) zóó één, dat het is alsof men de Schoonheid gewaarwordt even onmiddellijk als de kunstenaar zelve haar gevoeld heeft in zijn ziel.

Uit deze samenvatting blijkt, dat Kloos de Kunst verklaard heeft uit haar eigen beginselen, los van eigen en andere subjectieve meeningen, - blijkt ook de strenge eenheid, die er bestaat tusschen zijn leerstellingen: Kunst om de Kunst, Kunst is iets psychisch gevoelds en geziens en niet iets verstandelijk beredeneerds, Kunst moet zijn de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie, en Vorm en Inhoud bij echte Kunst zijn één.

Men kan zeggen, dat Kloos een *wetenschappelijke* theorie heeft gegeven over de Dichtkunst, omdat hij, gelijk het in de wetenschap het geval is, de dingen verklaart uit hun eigen beginselen, - en bovendien is zijn theorie nog in een ander opzicht wetenschappelijk, omdat zij een sluitende verklaring geeft.

Daarom ook kan hij onderschrijven, hetgeen eens die andere groote criticus vastgesteld heeft:

> 'Een gedicht is zooiets als een diamant. Of het eene gedicht aesthetisch beter, dat is schooner, is dan het andere, is daarom niet een smaak-, maar eene wetenschap-quaestie.'[1)]

Een wetenschap-quaestie, inderdaad, omdat het *objectief* uit te maken is, of in een kunstwerk vorm en inhoud één zijn, dan wel niet.

Met zijn theorie werkte en werkt Kloos als literair beoordeelaar. Prachtige resultaten heeft hij ermede verkregen, en het zou een aanlokkelijke taak zijn, om ze eens na te gaan. Helaas is het hier niet de plaats om zulks te doen, omdat deze verhandeling enkel gaan wil over zijn theorie der dichtkunst. Een enkel voorbeeld

1) L. van Deyssel: Werk der laatste jaren, p. 315.

echter worde veroorloofd. Omdat het zoo getuigt van zijn rake beoordeeling. Knappe verhandelingen zijn er geschreven over den fijnen en edelen Leopold. Ook Kloos heeft aan hem een kroniek gewijd, en ééne, die tot zijn schoonste behoort.

'.... bij geen enkel ander poëet, ook niet van het verleden, komt men als men hem leest, zóó in de onmiddellijke nabijheid te staan van het intiemste binnenleven, van het zacht-zingend voor zich heen mijmeren eener ongemeen subtiele menschenziel.' En verder: 'Alles is bij Leopold intensief en toch getemperd en zijn poëzie werkt in haar rustig-diep doorleefde, stil bloesemende wijdte de gedachte aan een weelderig-begroeiden hier en daar rijk kleurig oplichtenden vijver, welks stil-ontroerende schoonheid overal heen tot den horizon reikt. Want alles wat in de Onbewustheid van dezen echtste der dichters woelde en zich weefde, het komt naar boven op de zachte stuwkracht zijner mysterieuze scheppingsgave en breidt zich uit in stille schoonheid, zooals het gedeind had en gewiegeld, door hem zelf slechts geweten, in het diepste zijner ziel.' En tenslotte nog: 'Diepin is zij hartstochtelijk, zooals alle wezenlijke kunst dat is, maar uiterlijk blijkt er van dien hartstocht niets of weinig, en het rhythme loopt met de breede, stille golving van een zacht-deinende zomer-zee. Doch daaronder ligt de diepte, de oneindige afgrond, en niemand weet, schoon de kenners het wel vermoeden, hoe dat thans zoo rustige oppervlak gestormd heeft en geklaterd, voordat het zonnelicht der kunst er op viel. O, het moet daar soms gewoeld hebben en gedreigd, gesmacht en gedonderd, al uitte het zich niet naar buiten, en kon niemand er iets van zien.'[2)]

Wie, die deze woorden leest en Leopold's merkwaardige Kunst kent, onderschrijft ze niet, omdat hij daarin voelt zijn eigene indrukken, doch welke te uiten hij niet bij machte is geweest?

Maar over Kloos' practische werkzaamheid als literair-criticus, genoeg, want als zoodanig wordt hij hier niet behandeld.

* * *

De meest sublieme kunstenaars, die de menschheid ooit heeft opgeleverd, zij, wier scheppingen voor altijd omhoog blijven staan,

2) Willem Kloos: Letterkundige Inzichten en Vergezichten, dl. VII, p. 5, 6, 7.

gedragen als zij worden door de kracht van hare onverwoestbare schoonheid, - zij, de uitverkorenen en begenadigden onder de menschen, zij weten zich geen meester over hunne verrichtingen, maar als een zwak kind afhankelijk van de machten, die hunne grandioze werken naar buiten stuwen.

Niet één Kunstenaar is er, die uit het enkele feit van zijn *wil,* Kunst scheppen kan. Hij kan willen wandelen, willen lezen, willen thuisblijven, willen eten, willen denken, en de daad bij het woord voegen, - maar indien hij zou willen om op een willekeurig oogenblik kunst te scheppen, dan zou hij al spoedig merken, dat het niet ging.

En dat komt door de ontoereikendheid van de menschelijke kennis. Men wéét nog niet alles omtrent Kunst.

Daar is haar oorsprong door Kloos het Onbewuste genoemd. Teekenend is die benaming. Zij duidt aan, dat Kunst komt, ergens vandaan, waar de mensch géén kennis, géén bewustheid van heeft, en daarover dus ook géén meesterschap.

Daar is de Schoonheid zelve. Zij komt in de ziel van den begeesterden kunstenaar. Hoe? Men weet het niet. Men weet alleen - en dat is heel veel -, zij komt *niet* uit den menschelijken wil, of het menschelijk verstand, maar uit zijn dieper Zelf, zijn Onbewustheid. Maar, wat deze Onbewustheid, het diepste Zelf van den mensch nauwkeurig is, wie zal het zeggen? En verder, de kunstenaar voelt de ontroering aan als schoon. Wat is Schoonheid? Wat is het, dat die ontroering schoon doet zijn? Vragen die nog onbeantwoord zijn.

En eenmaal die schoonheid aanwezig zijnde, in de ziel van den kunstenaar, waarom voelt men in bepaalde woorden géén schoonheid, dit is, geen exacte weergave van wat in de ziel leeft en in andere woorden weer wel? Ook alweer een vraag, die men niet geheel beantwoorden kan nog.

Een theorie der dichtkunst zou volmaakt zijn, indien zij zoover was, dat zij *alle* inlichtingen geven kon omtrent hetgeen nog vreemd is aan de wording der Kunst. Dan ook zou de kunstenaar mèt die inlichtingen, in staat zijn, om willekeurig Kunst te scheppen.

Indien hij immers weet, wat Schoonheid is, waardoor zij wordt beheerscht, waaruit zij bestaat, - dan kan hij haar *maken,* gelijk een deskundige een brug of een huis bouwt, en hij behoeft niet te

wachten, tot zij hem wordt geschonken door vreemde machten, die werken buiten hem om. En indien hij verder weet, welke harmoniën er precies bestaan tusschen gevoel en woord, dan kan hij de door hem zelf, willekeurig te voorschijn geroepen Schoonheid, ook allerzuiverst geven in het woord, dat dan de allerzuiverste weerspiegeling is van de Schoonheid, en dus vanzelf ook schoon.

Dan zou de Kunstenaar heerschen over de Schoonheid, hij zou haar kunnen oproepen in zijn ziel, waarvan hij de werkingen ook volledig zal hebben doorzien, elk oogenblik, dat hij zulks wilde, en elk oogenblik ook die schoonheid kunnen geven in het daarvoor geschikte woord. Dan inderdaad zou bestaan die 'hoogste macht, waartoe een menschen-organisme zich zou kunnen opdrijven', nl. 'in het oproepen en weer weg-bevelen van stemmingenreeksen en de woorden van uitstorting daarvoor.'[1)]

Dan zou volkomen verwerkelijkt zijn, hetgeen Novalis wilde, toen hij schreef: 'Hätten wir auch eine Phantastik, wie eine Logik, so wäre die Erfindungskunst erfunden.'[2)] Want, dan *is* er een Phantastik, die over alles inlicht betreffende de kunst, gelijk de logica het doet ten aanzien van het denken, - dan is er een volmaakte theorie der dichtkunst.

Zulk een volmaakte theorie heeft Kloos niet gegeven, en heeft niemand nog gegeven en zal in komenden tijd ook niemand kunnen geven. Want dan zou de Mensch gelijk zijn aan God. Voor God immers alleen houden alle mysteriën op te bestaan. En tot zulk een duizelingwekkende hoogte zal nooit eenig mensch kunnen reiken.

Kloos heeft geen volmaakte theorie gegeven, maar hij heeft grondslagen gelegd, waarop de Phantastik, voor zoover het menschelijk vermogen daartoe bij machte is, verrijzen kan. Hij heeft aangewezen, dat Kunst een zelfstandige macht is en uit het Onbewuste, dat is 's menschen diepste zelf, stamt. Men kan pogen om meer te weten te komen omtrent dit Onbewuste. Verder heeft hij bewezen, dat, wil een kunstwerk, kunst zijn, het een allernauwkeurigste weergave wezen moet van de gevoelde ontroering. Men kan, dat wetend, de harmonie onderzoeken tusschen woord en gevoel. Langs experimenteel-psychologischen weg zou men kunnen

1) Lodewijk van Deyssel: Nieuw Holland. In: Kritieken.
2) Novalis: Aesthetische Fragmente.

nagaan, hetgeen hijzelf eens noemde: ‘zin en schakeering van woorden en klanken afzonderlijk en in hun schikking tot een melodie van lijnen en kleur.’ (Inleiding.)

Zóó, uitgaande van de wetten door Kloos ontdekt, zou men kunnen komen tot een steeds vollediger philosophie der Dichtkunst!

III.

Van den verren aanvang der tijden af, tot op den huldigen dag toe, altijd en overal zijn er menschen geweest, die zich verwonderd hebben hetzij over de wereld daarbuiten met al haar gebeuren, of over de eigen ziel en haar verrichtingen, dan wel over beide tegelijk, en zich dan de vraag stelden, hoe dat alles toch wel begrepen moest worden. Dat zijn de philosophen en de Wijzen, zij, die altijd honger hebben en altijd dorst, altijd zoeken en nog nimmer gevonden hebben. Gansch de binnen- en buiten-wereld verschijnt aan hen als een diep duister, en de enkele sterren van hun weten vermogen niet het geheel te overstralen met glans en licht.

Beter dan hier is aangegeven, hebben dichters gezongen van het verlangen der menschen naar weten, en hun zang is als geklaag, woest, of bedwongen, weemoedig of groot-berustend of ook wel eens spottend en bitter. Hoort één van hen:

> ‘Mother of this unfathomable world!
> Favour my solemn song, for I have loved
> Thee ever and thee only; I have watched
> Thy shadow and the darkness of thy steps,
> And my heart ever gazes on the depths
> Of thy deep mysteries....’[1)]

En al heeft een ander het stil voor zich zelf opgeschreven:

> ‘In dieser Zeitlichkeit wird nie
> Der heisze Durst gestillet,’[2)]

1) Shelley: Alastor.
2) Novalis: Geistliche Lieder.

toch rusten de menschen niet met te vragen en te pogen, altijd en altijd weer om antwoord te verkrijgen. Kennen en weten en begrijpen willen zij. Maar, wat is kennen? ‘Kennen is werkelijkheidsbewustzijn,’ heeft nog maar kort geleden een philosoof vastgesteld.[1)] En inderdaad, wat is kennen anders? De wereld der ziel en de wereld daarbuiten de mensch ervaart er allerlei van. Maar, wat is het, dat ligt *achter* al die ervaringen? Goethe heeft deze vraag zoo goed gevoeld, toen hij zijn Faust verklaren liet:

> ‘Dasz ich erkenne, was die Welt
> Im innerste zusammenhält.’

Het *wezen* der dingen, en niet de dingen, gelijk men ze dagelijks ervaart, daarnaar vraagt en roept de menschelijke geest. En dat wezen der dingen zou men de ware werkelijkheid kunnen noemen. Die werkelijkheid wil de mensch kennen. En dat beteekent, zich die werkelijkheid *bewust* maken.

De val der lichamen was vóór Newton een mysterie, een geheimvol gebeuren, waar tegenover de menschengeest vreemd stond. Toen kwam Newton en ontdekte de wet van de zwaarte-kracht, en het geheim werd onthuld, het onbekende werd bekend, het *onbewuste, bewust.* Vandaar, dat kennen is: Werkelijkheidsbewustzijn. De menschengeest kan men aldus als voortdurend in strijd zien, in strijd met dat, wat hem nog niet bewust is, het Onbewuste. Steeds meer en meer wil het Bewustzijn op het Onbewuste veroveren, het Onbewuste biedt weerstand, het Bewustzijn houdt aan, hardnekkig en ingespannen. Zoo kan men de geschiedenis van den menschelijken geest begrijpen, als een langen, onafgebroken kamp tusschen het Bewuste en het Onbewuste, als een stoute poging van het Bewustzijn om over het Onbewuste te triomfeeren en daarover te heerschen. Zij, die dien kamp bestaan, zijn de Helden der Menschheid!

Tot deze Helden der Menschheid behoort Kloos. Hij ook heeft gestreefd naar het bewustmaken der Werkelijkheid. Met de mysteriën van Poëzie, Ziel en God heeft hij verkeerd, en hij heeft er Waarheden op veroverd, die eeuwig zijn. Maar, gelijk alle Grooten

1) Prof. Ovink in zijn Zekerheid der menschelijke kennis.

is ook hij een Eename. Weinigen wagen het, hem te volgen naar het geheimzinnige duister van het Onbekende, - daarom gaat hij alleen, en als hij terugkeert tot de menschen en hen spreekt van wat hij gezien en ervaren heeft, begrijpen zij hem niet, omdat hij spreekt van verre dingen, wier bestaan zij niet eens vermoeden. ‘Mijn woorden zijn heel gemakkelijk te begrijpen,’ verzuchtte ééns Lao Tsze, ‘heel gemakkelijk te betrachten. Maar niemand in het rijk kan ze begrijpen, noch betrachten. Mijn woorden hebben een oorsprong, mijn daden hebben een meester. Maar de menschen weten dat niet, en daarom begrijpen zij mij niet.’ Ook Kloos kan deze verzuchting tot de zijne maken. Maar, daarbij wete hij:

> Was glänzt, ist für den Augenblick geboren,
> Das Echte bleibt der Nachwelt unverloren.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DLXI.

Nooit voelde ik blij mij, toen 'k als teêr, fijn kind, als bleeke jongen,
Diep-eenzaam, sterk deed ál wat 'k moest, zonder één klacht of beê.
Kalm leerde op school 'k, lang liep 'k, veel las 'k: ik leefde in doffen vreê
Door iets Diep's, Hoog's, wat 'k nog niet wist, stil-stoer daartoe gedwongen.

'k Wierd soms bewust mij, wen op eens heel hoog met radde sprongen
Mijn geest wijd rees naar verre Visie's. Maar, nu 'k staêg stil-reê
Gestegen ben naar waar 'k breed staan kan, peins 'k zwaar-mijmrend: Hé,
Als knaap was 'k zelfde Ziel reeds, Die door 't Lot eng ingedrongen,

Streng zwoegde als tegen hooge Dijken doet een zware Zee.
Nooit gansch tevreên, diep-in gewaar steeds word ik 's Leven's Wee
En 'k werk voor niets, doch 't móet, want breed en zacht steeds hoor ik tongen

Vele in mij spreken, wild hartstochtlijk zacht maar nooit gedwee.
Mij lijkt, ik word door 't Eeuwge Oneindige gestaêg doorzongen,
Maar, lijk als kind, nog streef 'k met vreemden Waan der Wereld meê.

DLXII.

't Al werkt steeds door, in 't Diepste, wat 'k door 't Leven ondervond,
En dies weet 'k, Geest, steeds diep, te zien precies de kleinste Dingen,
Die me eens geschiedden. Hen verloren waande ik, maar nú springen
Mij, rijpen Voeler, Denker, zij te voorschijn: 'k Vraag mij: schond

'k In iets ooit 't Waarste en zijn alpuurste zegging? Weet: ik bond
Van kind reeds me in 't zwaar Leven aan de éene Echtheid, die zich dringen
Gestaeg komt naar mijn hoofd uit diepsten Grond, en waar 'k van zingen
Dan kan, zoolang als 't duren mag, want tot mijn's Inzijn's mond

Zich sluit, en 'k peinzend peil weer. O, geleidelijk zich rondt
Mijn wijd Verleên tot rijk geheel vol radde wisselingen,
Stil-heerlijk of breed-droevig me en 't schijnt aêrs haast te elken stond.

Och, heel ons menschlijk Zijn is sterflijk, en geen stervling kon 't
Hiernamaals ooit bevroên. Maar staan ik blijf. Niet ijdlijk hingen
Mijn Wezendheên aan 't Aardsche. Ik voel diep zielvol, breed-gezond.

DLXIII.

Gewaande Wezendheên, me eens lieve, wat nog aêrs als schaûwen,
Me, op 't Eind, vervliênde, wierdt Ge? Och, eender-groeiend zélf nog hier
Sta 'k, goedig-proevend 't zwaar-doorleên Verleden, needrig-fier,
Lijk, kleine knaap, 'k reeds leefde, toen, bij 't eerste flauwe grauwen

Mijns Ziens en Voelens, ik vaak pijnlijk zwijgend peinsde aan 't snauwen
Dat staeg gewierd me om al wat 'k zeide, en dat plots kort getier,
Met rukken aan mijn lijf wierd, wen 'k niet zweeg. Opeens een kier
Klaar zag 'k soms me opengaan, naar 't Eindloos-Ééne, in 't wijde blauwen

Der Heemlen droevig kijkend. En ook later zag 'k steeds klauwen
Zich telkens heffen naar wat 'k deed of schreef. Maar 't streng Bestier
Der Ziel mij hield de Rede, zóó dat nooit nog me één berouwen

Om wat 'k, sterk-ernstig voelend, wrochtte rees. Stil, zonder zwier,
Arbeidend vlijtig, diep-in blijf ik 't verste Zelf in nauwen
Zijgang des Zijn's, tot 'k eens verga, voor goed, als Sterk-getrouwe.

DLXIV.

Streng door dit Aanzijn schrijden Geest en Lijf mij: vreedzaam 'k leef.
Van tijd tot tijd wat Vrienden vindend, scheen 't mij goed: maar weken
Vreemd heen zij weer door de Eeuwge Draaiing, naar heel andre streken
Dacht 'k, stil, ten slotte: ‘'t Moest, dus is 't mij best.’ Want sterk ik bleef

Verst in mijn eigenst Wezen, daar dit fluistert: ‘Vriend, gij, beef
Voor *niets* ooit. Want ik ben uw Helper, die staeg redt, wen keken
Onnoozle Nijd'gen, om u heen, naar uw Beweeg, met streken,
Klein-flauwe, en gekke woorden u belagend. Als door Zeef

Gaat alles door uw Geest heen. 't Waarste blijft als leerend Teeken
En al de rest werpt gansch-vergetend wèg gij...’ Totdat 'k sneef -
't Zal lang nog duren, want ik voel mij jong en al de beken

Des hoogren Geestes vloeien sterk mij nog als vroeger - streef
'k Om steeds te zijn mijn beste, schoonste Zelf en stil nog weef
'k, Getrouw aan wat 'k te doen kreeg op dees Aarde voor de Leeken.

DLXV.

Ik leefde, als kind en altijd later, tot aan dezen tijd
In 't Liefste, wat 'k ooit wist, want 'k voelde stormend altijd dringen
Mijn's Wezens beste Binnenstheên naar 't hoofd me en heerlijk zingen
Ging 'k dan en ga 'k, wen 'k zacht-verlangend weetloos diep-in lijd.

Och, 'k ben Eenvoudge, diep-in teer, die voelend ziet, in strijd
Met Velen, 't Ware, Dat uit diepste Gronden heen kwam springen
Reeds, toen 'k nog klein was, vaak ten hersens me over kleine dingen
Die 'k fijner, scherper zag dan andren, en naief-verblijd

Zei 'k vlug dan wat 'k als 't Ware zag en 't was. Maar streng verwijt
Trof dan van doffe Onnoozlen me en vol schrik ik zweeg, want dingen
Ging 'k nooit naar de allereerste Plaats in iets, dus zonder spijt

Sterk voelde ik verder, zwijgend en dus los van wisselingen.
Nooit juichend breng 'k mijn heele Leven door. 'k Heb toebereid
Naief me op 't Nadoodsch Zijn, waar enklen slechts naar gaan en gingen.

DLXVI.

Franschen vaak zingen in hun jeugd: ‘Wat raakt mij heel de boel?’
Maar ik, wien 't Fransche bloed op latren leeftijd stijgt, voel blijde,
Dat niets van aardsch Verdriet mij neer kan saablen, daar 'k, als wijde
Verzaamling in mijzelf van Rede en allerdiepst Gevoel,

Thans zweef als Schaduw van 't Al-Eeuwge, breed en gloeiend-koel
Boven al dingen, die geschieden me en die 'k nooit wou mijden.
Al moest 'k daarover wreed, als stoere Lever, diep-in strijden
'k Stond klaar steeds òp weer, kalmpjes, baven-uit dit dwaas Gewoel

Dat Leven heet, maar *niets* ooit was dan onontwarbaar glijden
Van flauwe Phenomeentjes door elkander henen. 'k Voel
Nu 'k sterk nog levend, lijk een jeugdge knaap doet, stilkens spreiden

Blijf mijn inwendge Wetingen, Ontroeringen, geen Doel
Had 'k ooit, naieve Brave, dan te zijn, met vredig smoel,
Eerlijk, en me aan de Erkenning van der Dingen Grond te wijden.

DLXVII.

Met wien, 't almeest van allen, leefde ik diep van de eerste jeugd?
Als kleine jongen voelde ik me eenzaam, wen 'k op stoel gezeten
Mijn Ziel door gek lawaai of gekker zwijgen wreed gebeten,
Voelde te al ure, lijk 't mij nog als sterke Erinnring heugt.

'k Wierd dan gestoord in Evenmaat mijns Doens, dat geen geneucht
Noch ook verdriet is maar een hoog-puur Voelen, donker Weten
Dat heel dit Leven vreemde Schijning en geen Zijn moet heeten,
En woorden Menschenwaan, daar mooi hun leelijk schijnt en Deugd

De diepste Zonde. Ach, ik, die schijn soms zwijgend, doch blijf meten
Al dingen met de Maat der maatlooze Eeuwigheid, mijn vreugd
Blijft van mijn kindertijd, om alles, geestlijk doorgevreten

Door wat 'k mijn Ziel noem te bespiên, ook wen 'k vanéén gereten
Diep-in door Pijn des Levens wierd. Wijsgeerig leef 'k: al vreugd
Vind 'k goed, ook smart lijkt best, tot 'k val, op 't eind terneergesmeten.

Verzen door T. Zwaan.

Maanavond.

Het zilv'ren maanlicht drijft op vijverspiegel
Die rondom wordt beschaduwd door het loover
Van zomerboomen welke buigen over
Den donk'ren zoom waar schemert vonkgewiegel....

't Is alles stilt' en rust-, geen windbewegen,
Alleen drijft soms nauw-merk'bre avondkoelte
Loom langs en breekt de geurens-zware zoelte
Van 't luidloos woud, waarop de slaap komt wegen....

Maar hoog, verloren in de duist're boomen,
Begint de nachtegaal haar zoete zangen
Van weemoed en van eindeloos verlangen,
Van liefde en pijn en van verzaligd droomen....

Regen.

Regen, eindelooze regen
Valt op plein en straat en pad,
Grijs en druilend neergezegen
Druipt hij langs het roerloos blad,
Spet hij op de stille wegen,
Regen treurig, dof en mat....

Regen regen allerwegen
Droevig als een somber lied,
Regen die met kil bewegen
Almaar uit den hemel vliedt;
Regen, niets dan regen regen,
Regen, ànders is er niet....

Regen die niet op kàn houden,
Grijze regen, regen alleen;
.... Geen rnensch, geen dier gaat langs die koude
Gansch-verlaten wegen heen.

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Als Gunnar.

Gelijk de held, gebonden en gevangen,
In donker hol, omheind van ijzren boomen,
Zoo mooi bespeelt zijn harp dat luistren komen
En aan zijn voeten slapen gaan de slangen,

Laat zoo mij zingen, zonder u te schromen,
O smarten, die 'k in slaap wieg met mijn zangen,
Al wierp de vijand, sterk van boos verlangen,
In hoon mij na mijn harp uit Land-van-Droomen!

Zoo lang Gods kracht blijft in mijn harp gevaren,
Melodisch nog doorruischende alle snaren,
Bezweer 'k u met beveiligende akkoorden.

Doch hult mij slaap in mantel van erbarmen,
De harp, verstild, laat vallen uit mijn armen,
Dan waken óp de slangen, die mij moorden.

II.
Brug over 't verleden.

En over 't afgronddiep verleden spant
Mijn levenswil een brug, die dragen zal
Mijn wankle schreden, zij 't van val tot val,
Van vreugdloos Heden tot het Eeuwig Land.

Fel blinkt die brug, weerspieglend in kristal
Azuur van hemel, wolken, zonnebrand,
Doch dooden ook, gespoeld door zee aan strand
En beelden, vreemd als in een tooverbal.

Ik lig en tuur, wen schemer bleek valt schuin.
En door den vloer, doorschijnende als een vlies,
De steden van 't Verleden zie 'k in puin -
En weenen moet ik weer om oud verlies.
Verwoest, vertreden zie 'k mijn rozentuin.
'k Lijd ál weer over, zoodat 'k dood verkies.

III.
Jonggestorven dichter.

Beklaag hem niet, die 't leven jong moest derven,
Al had uw waan nog mildere' oogst verwacht.
Zijn aardetaak volkomen hij volbracht.
Dies mocht hij vroeg zijn dichterloon verwerven,
Geen menschenlof, geen lauwer, nu veracht,
Maar Eeuwig Leven, na bevrijdend sterven.
De albasten vaas wel brak de dood aan scherven,
Doch hij rees óp in blanke vlammepracht.

Nu zamel vroom wat over is gebleven:
Zijn lenteloof en sneeuw van bloemenval -
Hij zal niet ómzien naar 't verloren leven,
Waar zong zijn leed, in donker tranendal.
Nu zingt zijn vreugde in paradijze-dreven,
Waar schoonheid bloeit, die nooit verwelken zal.

Waar sta ik? Door Hein Boeken.

Voor Dr. J.C. Bruijn tot dank voor zijne voordrachten, voorbereidende tot Hegel-studie.

I.
Leerling en wijsgeer.

‘Waar sta ik?’ Op ùw plekjen in de zee
Der eindelooze ruimte. O zoek maar niet
Hoe gij met geest of voet die zee ontvliedt.
‘Is 't al in rust? Wat is dat neemt mij mee

Op 's Levens stroom van stil-stands doodsche ree?’
Dat is de Tijd. Die maakt dat 't al verschiet
Ook wat uw voet het hechtste grondvlak biedt.
Niets is wat niet met diens verloop meegleê.

Zelf staat gij stil. Gij hebt geen voor noch achter,
Geen voor noch na. Gij staat als koning daar,
't Zij in de wieg, 't zij zinkend op de baar.

En over al 't vergaande staand als wachter
Bouwt gij al beeldend u een wereld op
Van helschen afgrond tot aan 's hemels top.

II.
De denkvormen of categoriën.

Hoe sprak ik best van al die trotsche zuilen,
Die rijzen, telkens drie, uit éénen voet
En telkens drie één kopstuk tegemoet?
Maar niet van steen, want plotsling zie daar ruilen

De tooverkrachten, die daarbinnen schuilen,
Als stemmingen van 't menschelijk gemoed
Wel onderling van kleur en kracht en gloed:
Van één boeket drie-stengelige tuilen.

Wordt ééne licht, dan wordt de derde donker,
Terwijl de tweede houdt een milder tint,
Maar telkens ééne is 't van de drie, die 't wint.

Maar onder 't wiss'lend dooven en geflonker
Beseft ge eene eenheid, die 't geheel beheerscht
Bezielend 't sterkst, het middelst en het teerst.

III.
Wereld-rede.

'k Wil weten, want de grond onder mijn voeten
Zakt weg, als 'k tracht te tasten waar ik sta,
Den weg te treên, dien levenslang ik ga
Om al het schoonste en liefste daar te ontmoeten,

Ook in de ellende Noodlots wil te groeten,
Maar waar 'k in blindheid ronddool, zoo genâ
Niet scheurt of helpt mij scheuren domheids wâ,
Die doet wanhopig in het slijk mij wroeten.

Als maar de macht, die 't alles riep tot wezen,
Ook hàre gaven naar de maten mat,
Waarnaar ik meet en richt mijn wereldsch pad

En hare wet liet me in de lettren lezen,
Waarin ik zelf mijn diepst verlangen kerf
Dat niet met mij mijns harten zucht versterv'!

IV.
De ideën.

Houdt levens-lange droom den mensch bevangen,
Als dampkring de aarde, dien zij niet ontvlucht?
Waar' droom hem dan onmisbaar als de lucht,
Die, lavend hem op al zijn aardsche gangen,

Hem wel niet doet de levens-kracht ontvangen,
Maar zonder wie hij dierf der aarde vrucht -
Dies àls den dood hij het luchtlooze vlucht?
Toch *is,* wien drijft het andere verlangen

Dat, daar elk voelt dat machten hem omzweven,
Die niet met oog, maar met den geest hij ziet,
Als liefste in kus met 't lijf de ziel hem biedt,

Hij, 't al ontworsteld, leve een droomloos leven -
Of wèl, gedoken in nog dieper stroom,
Daar - parel-pracht - zich won nog kostbrer droom.

V.
Gedachten-bouw.

Wat voorbeeld had ik om het plan te maken
Voor bouw, die al mijn denken herberg bood,
Niet die bevolking als in kerker sloot,
Maar, vrijheid latend haar voor al haar taken,

Haar wassen, tieren liet in slapen, waken,
Haar voorbereidt voor leven en voor dood,
Waar milde zon haar heilge straal in schoot,
Bouw, dien de schouwer noch de bouwer wraken?

Wat anders dan ik van mijn moeder kreeg?
Dit liefde- en licht-begeerige geheel,
Dat, doel-geschikt tot in zijn minste deel,

Niet is mijn Ik, maar waaraan 'k niet ontsteeg
Ook zoo mijn vragen door al wereld-zalen
Naar waarheid hakend, hunkerende dwalen.

VI.
Ixion.

Uit wolk-pracht werd 't Kentauren-volk geboren,
  Wolk-pracht, waarmee 't begeeren werd gesust
  Van hem, die op de schoonheid was belust
Van haar, die door den hoogsten god verkoren,

Tezaam met hem uit éénen stam geboren,
  Op zijne sponde in zijn macht'ge armen rust,
  Waar, schier verscholen achter wolken-kust,
Olympos rijst in 't smetloos blauw verloren.

Maar hier op aarde heerscht nog 't rustloos kroost
  Dat, niet tevreê met rappe paardenvoeten,
In altoos radder rennen zoekt zijn troost,
  Door wolken boort en diep in de aard' gaat wroeten

Hun vader moet op 't rad de wijsheid leeren
Dat sterv'ling voegt aanbidden, niet begeeren.

VII.
Zeus.

Zeus, die de wolken zamelt, maar ook 't licht
Doet, onbeneveld, uit de hoogten dalen,
Den sterfling 't houden laat voor Phoibos' stralen -
Zeus, die ook 't zilverlichte nachtrijk sticht

Als Phoibos' zuster rondt tot schrijf haar zicht -
Zeus, die in 't diepste ons toont der starren dwalen,
Maar ook den kleur-boog spant in lager zalen
Als wind-voetge Iris doet kortstondgen plicht -

Mocht ik een dierbrer naam der godheid geven,
Die we allen naamloos voelen in ons zelf,
Maar die niet troont in 't zichtbre luchtgewelf,
Die ons in staêge wisseling laat leven,
Geen dag ons gaf, zoo niet waar' 't nachtlijk duister,
Noch zonder loog'nen zelfs der waarheid luister?

Betwistbare definities door M. Fafai-Kievits.

Troost: Dauw, die van den edelsteen den glans, maar niet de duurzaamheid heeft.
Intuïtie: De onwetenschappelijke wetenschap.
IJdelheid: Een pauw staande op een zonnewijzer in den tuin, spreidt zijn staart uit en zegt: ‘Ziezoo, daar heb ik weêr eens lekker een zonsverduistering teweeg gebracht.’
Onafhankelijkheid: Ik volbreng mijn plicht, geen opdracht.
Schemering: De dag overpeinst zijn verleden.
Muziek: Al wat zwart of grauw in me is wordt door klanken verklaard.
Menuet: De Jazz hoorend: ‘Nee, deze hel heb ik met al mijn zonden toch niet verdiend.’
Sierlijkheid: De reflex-beweging van een liefelijk gemoed.
Arendsoog: Minder stekend dan dat van den ekster.
De Leeuwerik: Een zingend atoom in het luchtruim verloren.
Taktiek: De plastiek van den geest.
Afwezigheid: De thermometer van het gevoel.
Reinheid: De immuniteit van het gemoed.
Gelijkheid: Het niveau van een doodenakker.
Het laatste vraagteeken: De vlam van een doodenkaars.
Jaartallen: Stofjes in een lichtstreep.
Het Leven: De tragedie die met een schreeuw begint en met een snik eindigt.
Paedagogie: De kunst om al leerend, zelf te leeren.

Over de eenig-ware wijze van gedichten kritiseeren Feitelijke mededeelingen daarover uit eigen ondervinding door Willem Kloos.

(Een schoone en voortreflijke historie van den Zwanenridder, die per schip te Nijmegen kwam, geleid door een zwaan uit het land van Rijssel.

Naar het oude volksboek opnieuw verteld door Johan Vorrink en verlucht door Victor Stuyvesant en uitgegeven te 's-Gravenhage. N.V. Servire, 1930.)

Mijn diepste algemeen-menschelijke psychische Waarachtigheid en tegelijkertijd mijn persoonlijk-levende Inborst, die steeds met elkander gemeenschap hebben en dan ten slotte altijd onderling akkoord gaan, gaven vroeger - zoo verbeeldde ik mij tenminste als mij alles reeds zooveel mogelijk bewustmakend, maar natuurlijk nog niet diep genoeg in mijzelf door gedrongen jongmensch van twintig jaren en wat ouder - nog niet bijster veel om middeleeuwsche poëzie en literatuur. Doch die vergissing ontstond in mij alleen, omdat ik mijn eigen aard nog niet volledig genoeg begreep. Ik was toen nog een pasbeginnend, schoon reeds alles goed, want ernstig-bedoelend literatortje en kreeg dus wel eens zeer rake intuïtie's (b.v. in de waarde van Jacques Perk's Mathilde, welke onvergankelijke schepping, die iets heel nieuws bracht in onze toenmalige letteren, door geestlijk-inkomplete lieden, die zich kritici waanden te wezen, in den beginne schamper werd afgekeurd, ja bespot en geparodiëerd, als eens een stuk of wat gedichten

er uit, na eindeloos veelal vruchtloos gedane moeite door den dichter zelf, een plaatsje hadden gevonden in het een of andere periodiek). Maar toch was ik in die dagen natuurlijk nog volstrekt niet door-en-door geestlijk en aesthetisch ontwikkeld en ervaren in alle opzichten, gelijk daartegenover zoovele jongelui van tegenwoordig zich dat wel verbeelden te zijn. Ja ik was nog geenszins door levenslangen energischen zielsarbeid doorwerkt, zooals dat thans gelukkig het geval mag wezen met mij, tot in mijn Achterdiepte dus mijn versten geestlijken Grond. Ik bevoelde ook toen wel reeds ieder vers, dat ik las en onder handen nam, met mijn levensvolle Diep-inheid, maar ik was deze laatste nog niet heelemaal meester - hoe zou een volwassen knaap daar reeds in staat toe hebben kunnen wezen? En ik bereikte dus meestal alleen nog maar den buitensten Rand van mijn Binnenste, waarmede dit aan mijn toen reeds rustig te werk gaand, dus nooit met woorden of daden over mijzelf heenspringend dagelijksch oppervlak reikt. In die buitenlaag van mijn binnenste Eigenheid nu, in die langzamerhand door mijn aangeboren sterke zelfbeheerschingsmacht zeer solied, maar tegelijkertijd ook hoe langer hoe meer naar het Verste en Diepste openliggende sfeer - het blijkt wel uit de, wat den ‘vorm’, d.i.: den rhythmus en het geluid betreft, impeccabele, en wat de ‘gedachte’ aangaat, persoonlijk-psychische ‘Binnengedachten’, dat het mij in de laatste jaren vergund is, te schrijven, en die mijn dichterlijk hoofdwerk zullen zijn, vertoef ik levenslang.

(Er liggen er op het oogenblik nog een 250-tal onuitgegeven.) En in die thans te elker uur voor mij toegankelijk want intiem met mijn Buitenkant verbonden gewordene bovenste streek mijner daarachter zich uitstrekkende universeele Diepte ben ik te noemen een Stoicijn, die al zijn diepere gewaarwordingen en gedachten en wenschen nuchter-intelligent weet te vergelijken en te beoordeelen, en dan de slotsommen daaruit trekt, onder welker leiding hij krachtig zijn praktisch leven bestuurt. Ja, de diepere Rede, die een fijner soort van gezond verstand is, bepaalt in gewone dingen altijd alles wat ik doe, en in minder banale omstandigheden dus als ik een sterke psychische emotie, die uit de Onbewustheid stijgt, in mij gewaarword,

spreekt mijn bewuste Wil, die evenals mijn Onbewuste, altijd heel sterk bij mij geweest is, toch als-korrigeerend mede, zooals hij dat reeds bij mij deed, toen ik een kind en later een jongmensch was. Ja, die konsekwente Wil, die steeds mijn Levensredder is geweest en gebleven en dien ik, in zijn volkomen zuivere Onbaatzuchtigheid, altijd boven al mijn aardsche neigingen en opwellingen stelde, regelt niet alleen mijn omgang met andere menschen, maar voert ook het gezag over heel mijn inwendig Bestaan, van waaruit alleen ik steeds heb gewerkt en geschreven en geleefd, zoodat ik dan ook geen enkel oogenblik in mijn Aanzijn waar of tegen wien ook, indien men mij iets vroeg, precies het tegenovergestelde van het Eenvoudig-Ware heb gezegd. Ja, zonder zelfverheffing gesproken, ik besta en arbeid nu wèl reeds veel langer dan zoovele mijner vroegere, want thans vergane goede vrienden en tijdgenooten, die het helaas moesten afleggen, mij gelukkig altijd nog jeugdig-frisch van geest en lichaam voelend, uitsluitend krachtens mijner onbewuste Psychische Kracht, die ik door mijn nooit of hoogst zelden, onderbrokene zelfbespieding, hoe langer hoe precieser en sterker, door de jaren heen, gewaar ben geworden, want die ik, naar mijn daaglijksch Menschzijn heb opgehaald, zoodat zij veel williger dan vroeger voor mij is geworden, en alsof zij mijn metapsychische Metgezel waar, geheel en al voor mij open is gaan liggen en mij alles van zich meedeelt en laat zien. Ja, die vroeger meer ver-af blijvende maar die toch óók nog in mij bezig was, als mijn daagsche helft in zichzelf teruggetrokken leefde in uiterlijke ellendige omstandigheden, mij door kleine menschen aangedaan, mijn Achteraf diepte, m.a.w. heeft altijd diep in mij gezongen, zoodat ik het zelf hoorde, maar zonder dat ik het daarom duidelijk in woorden zeggen kon. En in dat als hypergeestelijke Deel mijner Algeheelheid, dat - ik weet volstrekt niet op welke manier - onbewust misschien nog over zal blijven en voortwerken, wanneer mijn aardsche Verschijning eenmaal, ten langen leste niets meer vermogend, want bewegingsloos en koud voor altijd weggeborgen ligt - in mijn Ziel of Geest dus, herhaal ik, of in mijn eigenlijkst Wezen (hoe moet men dat wat ik altijd in mij gewaar ben

geworden, eigenlijk noemen?) waar ik altijd op ben afgegaan, en nooit te vergeefs op heb vertrouwd, dáár, zeg ik, blijkt zich iets te bewegen wat wel degelijk van de Middeleeuwen houdt.

* * *

Al zou ik niet graag in dien tijd verplaatst worden, gelijk ik bier ben, want mijn waarde mede-menschheid, zooals deze altijd geweest is en ook thans nog blijft - denk maar aan de tegenwoordig nog overal gedulde, woedende oorlogen - de middeleeuwsche menschheid, zeg ik, zou mij onmiddellijk aan het martelen, en verbranden zijn gegaan - er leeft toch in mij een hoe langer hoe meer bewust geworden gevoel van sympathie met vele heel andere en betere dingen in die nu reeds eeuwen lang achter ons liggende want van 476 - 1492 geduurd hebbende tijdenreeks.

En als ik terugzie naar mijn eigen kinderjaren, weet ik dat dit vreemde meegevoel toen reeds in mij bestond.

Als 8- of 9-jarig jongetje, toen ik voor het eerst mij alles wat mij overkwam, meer aanhoudend bewust wist te maken, werd ik, wanneer mijn diep door mij gevreesde, want tegen mij geregeld-door stugzwijgende en geen enkele beweging van mijn kinderlijke handen en voeten en zelfs niet van mijn mond verdragende toen pl.m. 45-jarige stiefmoeder, in wier onafgebroken gezelschap ik van mijn eerste jaar had moeten verkeeren, 's zomers voor een tijdje wegging naar haar goede want voor mij, hun stiefkleinkind altijd heel vriendelijke ouders in Gouda, werd ik, zeg ik, dienzelfden tijd uitbesteed, om het zoo te noemen, bij eveneens vriendelijke, katholieke zij-verwanten van mij. Het was een klein hiusgezin, bestaande uit een oude dame († 1873), op welke ik een kwart eeuw later spontaan het herinneringsvers schreef ‘Vrouw grandioos’ (1e Bundel Verzen), benevens een toen ongeveer 50-jarige dochter, en nog een andere in 1810 geborene huisgenoote, die, ofschoon ze geen ‘aanverwante’ van mij was, toch altijd ‘tante’ door mij werd genoemd en die mij eveneens graag mocht, terwijl ik zelf veel van haar hield. In het jaar 1895 bezocht ik deze laatste nog eens gemoedelijk-vriendschappelijk

op het Amsterdamsche Begijnhof, waar zij toen een huisje ter bewoning had gekregen of gehuurd. Zij overleed eerst, stokoud, in 1901. Maar lang daarvoor, als klein kind, in de mij aangename woning op den Amsterdamschen Nieuwedijk, schuin tegenover de toen reeds breede ramen der firma Schade en Oldenkott, logeerde ik iederen zomer, van mijn vroegste herinnering, een week of drie, volkomen tevreden, daar ik, het innerlijk zichzelf beheerschende dus altijd gelaten voortlevende schoon diep-in wild hartstochtelijke kind, daar den heelen dag mijn genoegen zocht en vond in stil bij die drie bejaarde vrouwen te zitten en al hun boeken door te lezen. En dat waren ouderwetsche verhalen met katholiek-vrome beschouwingen en middeneeuwsch er uitziende plaatjes er in, die mij eigenlijk nog veel liever waren dan de tekst.

In den beginne, als zwak, doodsbleek knaapje van 7 jaren, had ik door die mij vreemd-aandoende verhaaltjes met wonderen en die platen met zonderling lijkende figuren er op wel eens in het eerste oogenblik een schrikkende verbazing ondervonden en ik dacht er dan aan, dat ik thuis, waar alles altijd droog, nuchter-vlak redeneerend, koel-protestantsch toeging, zopals ik het thans te rekonstrueeren weet en te benoemen, wel eens erover had hooren praten, dat de katholieken soms zoo zonderling konden doen. Maar daar ik als knaapje buitengemeen sterke oogen had - ik zat 's avonds in half-duister zonder moeite in mijn boekjes te lezen - zoodat ik het kleinste streepje op die plaatjes onderscheiden en begrijpen kon, en bovendien, zooals ik reeds aanduidde, een donker-gepassioneerd, schoon zich toch altijd uiterlijk-kalm-houdend geestje bezat - zonder dat ik loerde zag ik altijd alles reeds en begreep het inwendig, zooals het, gelukkig, ook thans nog het geval bij mij is - verdiepte ik mij met mijn binnenste Wezen onbewust in die prentjes, en haalde uit de daar geziene personen (menschen met heel hooge strakke mutsen op en edele gezichten, bisschoppen, denk ik), reeds het gevoel of de geestlijke bedoeling, die de maker op zijn staal of hout er in had willen leggen, al was hij daar, door de gebrekkige kunstzeden van zijn tijd slechts zeer onvolkomen in geslaagd. (Dat kan ik tenminste eenigszins vermoeden, nu ik mij die illustratie's weer zoo goed mogelijk terugroep in mijn verbeeldingsherinnering.)

Ik merkte dat toen echter als kleine jongen, natuurlijk nog niet, wanneer ik naar die kwasi-middeleeuwsche katholieke voorstellingen keek. Ik vond ze toen mooi, en daar ik mij gelukkig nooit door een eersten indruk, noch bij mijn kijken noch bij mijn lezen, heb laten afschrikken, genoot ik ten slotte heel erg ervan en dacht telkens in mijzelf, als broodmager knaapje met een wit gezicht, dat door geen enkele kinderziekte overgeslagen was, maar dat tot gemoedelijke verwondering van den dokter want door mijn geheime psychische energie, zich iederen keer als op het laatste oogenblik er uit had weten op te werken.

'O, ik zou daar bij willen zijn, rustig-staande bij dien man met de groote muts, of hard loopen met die kinderen over het gras.' Doch dan las ik maar weer verder, blij, dat ik nu tenminste in dit vreemde huis, mij niet telkens hoorde kortweg afsnauwen om het minste woord of beweeg zooals dit in mijn eigen huis altijd de gewoonte was om te doen. En het eten werd mij bij die brave Katholieken ook overvloediger gegund. Zóó vond ik toen reeds pleizier in eenigszins middeleeuwsch lijkende prentjes, en thuis had ik ook ouderwetsche prentjes in kleine boekjes, die ik had geërfd van een reeds in 1845 gestorven grootvader C. Amelse, die zelf op zijn wijze dichter en literatuur-beschrijver is geweest. Een bundel verzen, dien hij schreef 'Het Heelal' in Bilderdijkschen stijl, en een dik boek 'Overzigt der menschelijke kennis', waarin ook de literatuur behandeld wordt, staan in mijn boekerij. In een van de zooeven vermelde begin-negentiende-eeuwsche kinderboeken echter was een plaatje - ik herinner het mij nog altijd duidelijk al heb ik het toen ik 15 jaar en dus 'groot' geworden was, op bevel van de boven mij gestelde vrouw en zonder innerlijken tegenstand mijnerzijds, aan een harer jongere neefjes cadeau gedaan - en daarop stond een ridder met omgebogen krullende veeren op zijn helm, die heen en weer verbeeldde te loopen met een zwaard in de hand, langs een druk geornamenteerd gothisch kerkgebouw en in het gras langs den eenen kant des tempels, die mij veel mooier leek dan onze eigene kerken, lagen een aantal andere precies zoo er uitziende figuurtjes, sommigen zaten half rechtop want steunden op één

arm, ja, zij lagen onder boomen, waaraan ik hier en daar een vreemd-gevormd paard, van voren vierkant, - dat zal een borstharnas geweest zijn - en boven op zijn hoofd droeg het een halfrond dekseltje - vastgebonden zag staan.

En ik droomde mij dan weg in de door mij vermoede, want als zwarte vlekken aangegeven diepte achter die voorste boomen. Als op school, met zijn, van buiten zakelijke hersentjes alles kalm-geduldig en heel precies leerend, en thuis, zonder klagen, gelijk een eentonig-mechanisch popje mij gedragend kind, had ik toch binnen in mij precies als thans, maar zonder dat iemand er destijds iets van vermoedde, een heel ander wezentje of juister-gezegd, een Wezendheid, die zich alleen met zichzelf bezig hield, - de menschen mijner omgeving wilden niets van mij weten - en daarmêe vond ik dan achter die duidelijk-zichtbare boomen een heel bosch, waarin ik liep, als stille vrije Eenling op eindelooze paden tusschen verdere en nog verdere boomen, heelemaal weg van al de suffe onvriendelijke droogheid, die mij volkomen onverwacht veelal, vaak snel en kort ging berispen, om mij heen. En vooral als mijn stiefmoeder even weg moest naar een ander gedeelte der woning, en zij kwam terug na afloop harer bezigheid, dan werd zij menigmaal apart genomen door een acht-jaar oudren stiefbroêr, als die aanwezig was, en die fluisterde haar dan in, dat ik terwijl zij boven was, mijn voet onwillekeurig tegen den tafelpoot had bewogen, of op mijn ellebogen had gerust terwijl ik las. En dan barstte een onweertje van woorden los, dat echter gewoonlijk slechts een paar sekonden duurde, omdat ik zwijgen had geleerd. Deed ik dat niet, dan werd ik twee hoog gestuurd naar een andere kamer, waar ik moest blijven staan en soms vergeten werd, heel lang. En ik bleef dan ook rechtop staan, want had ik soms gewaagd een stoel te nemen, zooals ik wel eens deed toen ik nog heel klein was, dan gebeurde het soms, dat ik wegdroomde in mijzelf, en niet de eeuwige moeder merkte, die met stille stappen de trappen opsloop, om het een of ander te halen, zoogenaamd. Maar zij kwam in werkelijkheid om te kijken of ik een stoel had durven nemen. En zag zij mij daar wezenlijk zitten, dan trok zij mij aan een schouder op en duwde mij met mijn gezicht tegen den

muur, waar ik dan den heelen verdren middag door, tot het eten, doodstil had te staan. En weigerde ik dat met mijn stil-hartstochtelijken kinderkop, dan werd mijn Vader door zijn vrouw, er bij geroepen, die met zijn altijd zelfverzekerde, haast nooit gemoedelijke Stem, waarvoor ik als voor den dood, zoo bang was, mij lakonisch-kort bestrafte en mij dan met plots recht voor zich uitgestrekten arm en vinger naar den wand wees, waar ik mijn gezicht naar te keeren had. Ik deed dat dan en zweeg. Ik drukte mijn kinderlippen op elkander, droogde mijn oogen haastig af en naar de bloemen op het behang kijkend, verdiepte ik mij als tienjarige in mijzelf, zonder dat ik daar één anderen troost vond dan mijn langzaamdagend weten, dat ik geen enkel ander kwaad had gedaan, dan misschien met mijn rijglaars een kras op den tafelpoot te maken, die er met wat was toch wel af te wrijven zou zijn.

Diep-in overgevoelig want haast van ieder mensch als-sentimenteel houdend en tegen niemand nijdiggezind, zelfs niet tegen haar en den grooten jongen, die mij daaglijksch kwelden - als ze een oogenblik weer gewoonlijk-menschelijk, want minder stroef-afwijzend tegen alles van mij deden, was ik al blij - worstelde ik gelaten mijn kindertijd en jongensjaren door, mijzelf streng berispend over ieder ding dat ik toevallig gedaan had, en dat ik mij verbeeldde ‘slecht’ te zijn.

Zóó, door de harde ja, onredelijke discipline waaronder mijn jeugd stond - in mijn latere leven is zij door de vele alles van andren verkeerd-ziende, want niets om hen gevende menschen, die ik leerde kennen, vaak veel harder en onredelijker nog voortgezet, - ben ik, geholpen door de voortdurende beschouwing van mijzelf en het langzamerhand volkomen beheerschen leeren van eigen verdrieten en drift, de mensch mogen worden, die ik, in de laatste dertig jaren vooral, door den steun mijner lieve en verstandige vrouw, die mij kent want voelt, en ziet, hoe ik nu reeds al dien tijd bijna onafgebroken zit te werken en te studeeren, zonder ooit moe te worden, altijd als jong en rustig-ijvrig, ben ik, zeg ik, geworden de mensch, die ik thans op lateren leeftijd mag zijn. Of liever ik ben dat gebleven, maar werd het nog veel sterker en konstanter dan voorheen.

Maar ondanks dit bestand gebleken zijn van mijn innerlijke

kracht tegen alle stormen van dit Leven in, heb ik toch tegelijkertijd in mij behouden dezelfde kinderlijke maar thans gerijpte gevoeligheid mijner jeugd, en ben ik dus in staat veel beter dan ik dit vroeger ooit was, om de naïeve gevoeligheid der middeleeuwsche echte dichtwerken te waardeeren, die wel eens wat reflektief doen, evenals ik zelf dit ben, maar toch naïef en zuiver-echt zijn tot in hun diepste Wezenlijkheid.

Ik ben eigenlijk een psychische tweeeenheid te noemen - zonder eenige zelfingenomenheid kan ik dit konstateeren, want ik zou eigenlijk liever zien, dat het anders met mij was gesteld - een tweeeenheid, die voor de eene helft boordevol zit van uit de Diepte stijgende breede gevoelens, en voor de andere helft wijd-verstandelijk is en door en over mijn daagschheid heenziende, zijn indrukken doordringend ontleedt, en de gemeenschappelijke Kern van dat alles, mijn Ikheid benaderend, zichzelf handhaaft in dit Leven, door alles getrouwlijk te doen, wat hem gegeven werd om te doen, want wat hij diep in zich voelt dat zijn roeping is. En daar ook de besten der Middeleeuwers reeds iets dergelijks in zich hadden, al betitelden zij den Oorsprong van dien Levenswil op andere wijze, zij zagen hem als den gesublimeerd-lijflijken God met persoonlijk-menschlijke, geestlijke eigenschappen; ik daarentegen als de boven-persoonlijke In- en Achterdiepte van alles, die ieder ding en wezen doordringt, zonder daarom op te houden zichzelf in zichzelf maar geheel en al onkenbaar tezelfdertijd te zijn, zooals sommige Grooten onder hen, die Ouden, dat reeds zelf eenigermate hebben gevoeld. En dientengevolge ook dus niet alleen om de zuivere voortreflijkheid van een groot aantal hunner literaire voortbrengselen, kan ik houden van de Middeleeuwers, en sta ik ondanks een verschil van 500 tot 1500 jaren tusschen hen en mij, niet heelemaal vreemd tegenover hen, als ik hun werken lees.

Ik deel dit alles slechts mede, om duidelijk te doen voelen, aan alle menschen die over verzen schrijven, hoe 'n moeilijk want slechts langzaam-aan te verwerven bekwaamheid er toe vereischt wordt, om te kunnen oordeelen over Poëzie, die men onder oogen krijgt. Men moet daarvoor 1° zelf geheel en al doordrongen zijn van de innerlijkste Essentie der Poëzie in

het algemeen, of m.a.w., al is men ook zelf geen Dichter geworden - of men dat wordt kan van bijomstandigheden afhangen - men moet toch in zijn eigenen diepsten Geest, van dichterlijken aanleg wezen, dus psychische aanvoelingsverbeeldings- en gehoorsmacht en bovendien een groote mate van subtiel-begrijpende Intellektualiteit bezitten, eer men het wagen mag om luid te spreken, op zelfverzekerden toon over gedichten, die men heeft 'bestudeerd'. Wilden de heeren, die zich zonder eenigerlei innerlijken schroom aan het spreken over Poëzie wagen, dit eerst kalmpjes leeren inzien - de dichtkunst en het beslissen daarover zijn ernstige moeilijke vakken, zoo goed als alle andere - dan zou er niet zooveel onderlinge tegenspraak tusschen de talrijke beoordeelingen kunnen bestaan over hetzelfde boek.

* * *

Doch laten we ons nu wenden tot het boek, welks titel hierboven staat. Het is aangenaam, want als men het maar bedaard wil volgen, op ieder woord er van lettend, onderhoudend geschreven, zoodat ieder die zich een oogenblik boven zijn eigene in zich zelf verwarden tijd weet te verheffen, en dus niet alleen maar een tijdelijken Waan van den Dag, doch het Eeuwig Zuiver-Psychische weet te dienen en te eeren, zeggen, zal als hij het boek uit heeft: Dat is leuk, want niet eentonig, maar met levend Sentiment verteld, en ik kom er meteen een geschiedenis door te weten, over welke ik eens las maar zonder dat ik er toen glas-klaar achter kwam, wat er eigenlijk in die historie te lezen staat.

Het verhaal is evenals het vele mooie, dus niet abstrakte wat de Middeleeuwsche literatuur biedt, naïef, want kinderlijk-genoegelijk, ja, tot zelfs in enkele gruwlijke bijzonderheden, die slechts luchtig worden aangegeven, gemoedelijk geschreven. De nadruk wordt niet gelegd op de laatstgenoemde, neen men duidt hen slechts even aan, om den lezer volkomen op de hoogte te brengen van alles wat er bij behoort, als had men het over iets, wat van zelf sprekend kan worden geacht. En als men zich niet aanstelt, dus niet expres flauwvalt, men doet dit immers

óók niet bij de tientallen berichten die men tegenwoordig elken dag in de courant leest, over doodelijke ongelukken met atuo's, misdaden met het mes etc., dan kan men dit verhaal lezen met waarachtig geestlijk pleizier.

Want men voelt er in een psychischen Ondergrond, aan welken wij wel, tenminste naar onze woorden en gebaren te oordeelen, dus uiterlijk ontwend zijn, maar die toch, iedereen kan, na eenig nadenken over de huidige verschijnselen tot die slotsom komen, ook nog heden, ongestoord, onder het menschelijke Leven verscholen ligt.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Ook in deze bescheiden beschouwingen van het duistere oogenblik, waarin de menschheid sinds den oorlog leeft, duisterder dan gedurende den oorlog zelf, toen ieder nog hoopte op een gezegenden vrede met een herleving van de volkswelvaart, is er vele malen op gewezen, dat men van de besprekingen over de vele gewichtige vraagstukken, den Volkenbond voorgelegd, niet het wonder mocht verwachten van een spoedige allen bevredigende oplossing. Maar zoo weinig resultaat als die aanhoudende en steeds herhaalde besprekingen geven, waarbij, als één vraagstuk der oplossing nabij schijnt, er weer een ander wordt opgeworpen, dat de voorafgaande besprekingen teniet doet en nieuwe moeilijkheden schept, het geeft soms den meest optimistischen toeschouwer oogenblikken van verslappende ontmoediging. Integendeel, terwijl alle landen hun vertegenwoordigers vol van argumenten voor hun nationale beschouwing der aanhangige vraagstukken op Genève afzenden, sluiten zij, zelfs de minst machtigen, ons land niet uitgesloten, afzonderlijke tractaten met gelijkstrevende natiën, alsof er geen Volkenbond bestaat, welke werd opgericht in de hoop, dat alle in het nauw gedreven volken er schuil en schut en toekomstwijsheid in zou vinden. Dit was natuurlijk een ijdele hoop, welke geheel de menschheid een oogenblik heeft doen denken, dat voortaan in het verkeer der staten de wolf vreedzaam naast het lam kon rusten. Dit zal misschien nimmer worden verwezenlijkt; althans niet zoolang de menschheid nog leeft onder den woedenden concurrentiestrijd van het kapitalistisch stelsel, dat, hoe onmisbaar het moge geweest zijn en in materieelen zin hoe nuttig ook, thans wel zijn tijd overleefd schijnt te hebben en bezig is zelfmoord te plegen.

Niettemin is er in de duisternis licht. Ik las juist G.M. Trevelyan's ‘Life of John Bright’: den welsprekenden volksleider in den tijd van koningin Victoria in Engeland, die met zijn vriend Cobden, negentig jaar geleden, den strijd begon tegen de verfoeilijke Engelsche ‘Korenwetten’, tegen Palmerston's imperialisme, dat het Engelsche volk meesleepte in den Krimoorlog, tegen de oppermacht van de Britsche aristocratie, vóór de afschaffing van het dagbladzegel, vóór een uitbreiding van het kies- en stemrecht, en zoovele andere verbeteringen, waardoor hij en Cobden in de Britsche parlementaire staatkunde zich een onvergankelijken naam hebben gewonnen. Wanneer men in dit boek leest hoe het er negentig, tachtig jaar geleden nog, in Engeland uitzag - in andere landen was het natuurlijk eer slechter dan beter - dan wordt men blijmoedig gestemd en is men gedwongen te erkennen: ‘ondanks veel strijd, ondanks afschuwelijken oorlog is er toch voor de veel geplaagde menschheid hoop en vooruitgang’. Maar tevens verbaast men zich er over, dat ten slotte in het bestel der volken alles hetzelfde schijnt te blijven, behalve dat de afmetingen van alles nu zoo veel grooter zijn dan toen. Er zijn bladzijden in Trevelyan's levensbeschrijving, welke, ofschoon voor den oorlog geschreven, heden ten dage hadden gepend kunnen worden, zoozeer slaat een beschouwing over de gebeurtenissen van toen op die van heden.

Vooral komt de Volkenbond niet verder in de beraadslagingen over de internationale wapenbeperkingen. Er is misschien veel goede wil om, als de tegenpartij er mee begìnt, diens goede voorbeeld te volgen. Maar tevens heel veel kwade wil om niet degeen te zijn, die begint. Iedere staatsman, Mussolini er bij, spreekt van zijn vredesgezindheid, maar doet het voorkomen, dat de omringende en vooral de concurreerende volken slechts van vredelievendheid spreken, doch er geen oogenblik aan denken om, naar den zin van den concurrent, zijn bewapening ter zee, te land, in de lucht te beperken. Daarbij komt de steeds stijgende sociale nood - het roemruchte ‘Fascisme’ in Italië, weet om te toonen hoe welvarend het land is onder ‘Het Systeem’, niets beters te doen, dan met 1 December l.l. het salaris zijner ambtenaren en werklieden met een minimum van twaalf procent te vermin-

deren[1] - waardoor het aantal werkloozen zelfs in de minst geteisterde landen met den dag toeneemt, om de regeeringen nog meer in het nauw te drijven. Frankrijk, beweert Tardieu, staat er economisch niet slecht voor en dit is te eer te begrijpen omdat het Fransche volk, tegen den wil zijner geestelijke en maatschappelijke drijvers in, genoeg gezond verstand bezit om sinds vele jaren geboortebeperking toe te passen. De belegde gelden stegen van 15 milliard in 1926 tot 32 milliard in het vorig jaar en stijgen nog steeds; de staatsfondsen gaan aanzienlijk omhoog en alleen Nederland, volgens den Franschen minister, Zwitserland en Zweden staan er nog beter voor. Hum! Het getal werkloozen in Den Haag alleen bedraagt, zei mij iemand die het kan weten, 7000.

Dus, wanneer Frankrijk er zoo goed voor staat, is het vanzelf-sprekend dat de Fransche regeering, om de bestaande welvaart te handhaven, het land geheel omgeeft van kostbare forten van staal en gewapend beton. 'Het geld is er voor disponibel', en hoe kan een volk zijn welvaart beter aanwenden dan zijn spaargeld te besteden aan doode bewapening van allerlei soort? Het is waar: er zijn internationale tractaten, welke bedoelden deze kostbare weermiddelen onnoodig te maken, en de naam van Locarno heeft een oogenblik aan den duisteren wereldhemel geschenen als toen, volgens de legende, het 'In Hoc signo vincit' boven Rome aan den hemel scheen. Maar tractaten, wij hebben het geleerd, zijn 'vodjes papier', en de menschheid moet wijlen Bethmann Holweg dankbaar zijn, dat hij haar dit gemakkelijke slagwoord, dat haar heel wat schoonen waan ontneemt en tot nuchter inzien der feiten herroept, heeft nagelaten. Zelfs de vreedzame lord Cecil moet erkennen, dat de technische moeilijkheden, welke zich tegen beperking der bewapeningen, vooral te land, verzetten, onoverwinnelijk zijn, en dit waarom? Ook met het oog op een dreigenden opstand. Had de 'edele lord' hier het oog op de gebeurtenissen in Hindoestan of wel dien in zijn land zelf? Zoo slecht staat Engeland er niet voor, dat men het laatste moet veronderstellen. De noodlottige voorvallen in Indië zullen hem éér zoo pessi-

1) Er moet echter bijgevoegd worden, dat er een algemeen streven is om de levenskosten lager te brengen, doch ook in Italië is de economische nood groot.

mistisch gestemd hebben. Maar in Frankrijk - en dit teekent toch wel den werkelijken geestestoestand der volken - in Frankrijk gnuift men in officieele kringen om deze moedelooze erkenning van den Britschen vredesapostel.

Indien dan het Nederlandsche volk zijn afgevaardigden in de ontwapeningscommissie slechts vergunt een bescheiden rol te spelen, des te krachtiger kan hun stem luiden ter economische conferentie, en daarin heeft onze afgevaardigde dr. Nederbragt met nadruk geprotesteerd tegen het feit, dat de Duitsche afgevaardigden in het bijzonder de Nederlandsche belangen en de Nederlandsche beteekenis wat te veel behandelden als ‘quantité négligeable’. ‘Zoowel de gedelegeerde van Frankrijk als die van Duitschland onderschatten, zei hij, het gevaar, dat de Nederlandsche regeering niet langer weerstand kan bieden aan de strooming voor herziening van onze liberale handelspolitiek. Ondanks het liberalisme van Nederland zijn andere mogendheden voortgegaan op den protectionistischen weg. Zij zijn zich blijven wapenen en hebben zich ook tegenover Nederland min of meer agressief getoond. Wanneer de Fransche gedelegeerde dermate gierig blijft ten aanzien van Nederland, en de Duitsche gedelegeerde Nederland vergeet, wanneer hij spreekt over het belang, dat Engelands vrijhandelspolitiek voorschrijft, dan kan dr. Nederbragt beter de conferentie verlaten en dan zijn regeering zeggen, dat te Genève voor Nederland geen hoop meer bestaat.’

Natuurlijk werd dr. Nederbragt bij zijn jaspanden vast gehouden en met aangename bewoordingen gepaaid. Doch het feit, dat een kalm Nederlandsch diplomaat tot een dergelijke bedreiging komt, bewijst wel hoe ernstig de toestand ter wereld in economischen zin is, en zonder eenige redelijke verwachting, dat er eerlang meer licht zal doorbreken.

Amerika. Noord-Amerika, met zijn ruim vijf millioen werkloozen, die in het land van den voorheen genoemden ‘Almachtigen Dollar’ geheel zonder ondersteuning rond loopen en in optocht door Nieuw-York gaan om te kennen te geven bereid te zijn voor één dollar 's weeks te arbeiden. In stee van emigratie naar Amerika van voorheen, is er nu een voortdurende emigratie van Amerika uit naar Europa, waar de werkloozen, in verschil-

lende landen althans, eenigen steun ontvangen, Noord-Amerika, om van het revolutionnaire Zuiden te zwijgen, staat er niet beter voor, ondanks of misschien juist door Fords gesnoef, dat het economisch zoo heilzaam was, dat ieder door het systeem van koopen op afbetaling boven zijn stand leefde, omdat er daardoor meer arbeid en hooger loon zou komen. ‘De verkiezing van Hoover beteekent welvaart’, riep men er, eenige jaren geleden, toen een nieuwe President moest worden gekozen. Welvaart? De volksmond noemt spottend de positie, waarin de ‘machtige republiek’ thans verkeert ‘dalles’. De jongste verkiezingen hebben blijk gegeven, dat de stemming der kiezers ten gunste van de ‘Republikeinen’ is overgegaan naar de ‘Democraten’. Het is waar, dat die twee partijen beurt om beurt hardloopen achter de vos en er jacht op maken met de honden. Zal er ooit een tijd komen, dat de volken het zonder hun zoogenaamde staatslieden, zonder dier politieke leuzen kunnen doen?

Deze vraag te stellen is ten spot te staan in het gescheurde hemd der naïveteit. Pas hebben de oudere staatslieden, zooals Hoover, zooals Briand de voosheid hunner misschien eerlijk bedoelde leuzen doen inzien, of er komen nieuwe - Mussolini en zijn vrienden zijn misschien al op weg om tot de oudere staatslieden gerekend te moeten worden - leiders, zooals in Duitschland Hitler, die het volk weten te brengen onder den ban van hun leuzen. Waarom zou men aan die de eerlijke bedoeling ontzeggen? Eertijds erkende Mussolini, dat de Fascistische beweging geen uitvoerartikel kon zijn. Doch wijl alleen halve idioten nimmer van zienswijzen veranderen in de politiek, heeft de ‘Duce’ kort geleden erkend, dat hij zich vergist had en zijn ‘Fascisme’ gebleken is wel degelijk voor uitvoer vatbaar te zijn. Waarom zou het niet? Zelfs de Bolsjewistische gedachte blijkt een geschikt export-artikel te wezen en wijl de toekomstige wereld niet tegelijk Fascistisch en Bolsjewistisch kan zijn, zelfs niet half en half, is het waarschijnlijk dat zij beide systemen tot een harmonisch geheel zal weten te mengen. Zooals de toestanden nu zijn kunnen zij niet blijven. ‘Fascisme’ en ‘Bolsjewisme’, schoon op vele punten met elkaar in strijd, op andere met elkaar harmonieerend, naderen elkaar meer en meer in het balanceerende kiesrecht der volken. Aldus komen de nieuwe

leiders ook op de markt met hun nieuwe leuzen en eenig gezond verstand kan men er niet in ontkennen. Zoo radicaal is Hitler niet, niet zoo oorlogszuchtig, of hij strekt de hand ter verzoening uit aan gelijkgestemden in Frankrijk. ‘Het vorig Duitschland mag schuld aan den oorlog gehad hebben - “natuurlijk, maar niet meer dan alle andere oorlogvoerenden” wordt hier geantwoord! - maar ik verklaar, dat het jonge Duitschland geen schuld aan dien oorlog hebben kan, en ook niet gehad heeft’. Daarentegen komt het jonge Fransche radicale Kamerlid Pierre Cot naar Berlijn en beweert, dat de openbare meening in Frankrijk gaarne het denkbeeld van gemeenschappelijke démarches aanvaardt ten einde een reductie der oorlogsschulden te erlangen. Wat Frankrijk zelf aangaat, zoo is het slechts van belang, dat het de door de verdragen vastgestelde marge tusschen de betalingen, die het van Duitschland ontvangt en die, welke het aan de Ver. Staten moet doen, behoudt. Worden de Fransche betalingen aan de Ver. Staten verminderd, dan is het natuurlijk, dat de Duitsche betalingen in gelijke verhouding worden gereduceerd. Hoe minder Europa aan de Ver. Staten zal hebben te betalen hoe beter het er bij zal varen.

Verder zeide Cot nog tot zijn Duitsch gehoor, dat Frankrijk een nieuwe étape der ontwapening wenscht, mits zijn internationale veiligheid wordt verhoogd door verbeteringen in het Volkenbondspact, overeenkomstig het drieledig beginsel: veiligheid, arbitrage, ontwapening. Zelfs verzekerde Cot, dat Frankrijk in beginsel niet tegen een herziening der verdragen van 1919 is gekant, op voorwaarde echter, dat een dergelijke herziening uitsluitend wordt verkregen door middel van de vreedzame procedure, vervat in art. 19 van het Verdrag van Versailles.

Ten slotte wees Cot er nog op, dat men in Duitschland niet te veel aandacht moet schenken aan de campagnes, die worden gevoerd door Fransche bladen, welker relaties met de metaalindustrie bekend zijn en die niet de innerlijke gevoelens van het Fransche volk weergeven.

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat dergelijke beweringen, vooral in die industrieele, financieele en journalistieke kringen, die, zelf achter het front blijvende, een ‘frischen fröhlichen Krieg’ in de toekomst niet eens zoo onwenschelijk

vinden, groote verontwaardiging hebben gewekt. Maar hij kreeg hulp van den bekeerden Communist Gustave Hervé in zijn blad ‘La Victoire’, die het idée heeft opgeworpen en daarover met vooraanstaande Duitschers correspondeert of er mogelijkheid zou kunnen zijn van een Fransch-Duitsche toenadering op de volgende voorwaarden:

1°. annuleering van de Duitsche herstelverplichtingen, zoodra de Ver. Staten den geallieerden de oorlogsschulden zouden kwijtschelden;
2°. teruggave van het Saargebied aan Duitschland zonder volksstemming;
3°. Frankrijk keurt de aansluiting van Oostenrijk bij Duitschland goed;
4°. Togo en Kameroen worden aan Duitschland teruggegeven;
5°. Duitschland zal, in ruil voor een Duitsch-Fransch militair bondgenootschap, hetzelfde militaire statuut als Frankrijk en een leger ter sterkte van de in Frankrijk staande troepen krijgen;
6°. een vriendschappelijke interventie van Frankrijk bij Polen met als doel de teruggave van de Poolsche corridor aan Duitschland.

En men beweert zelfs, wat wel niet waar zal zijn, dat Hervé in opdracht handelde van de Fransche regeering.

Hoe dit alles zij en zich zal voordoen: er wordt dan toch buiten den Volkenbond om ook door de staatsburgers der verontruste volken naar een mogelijke harmonische oplossing der vraagstukken gezocht, al komt Hervé op het weinig consequente idée, dat het Duitschland vergund moet worden zijn bewapening op te voeren tot de kracht van Frankrijk, waarop Hitler zeer terecht antwoordde, dat het doeltreffender zou zijn indien Frankrijk zijn krijgsmacht herleidde tot de betrekkelijke zwakheid van Duitschland. En terwijl de oud-president van de ‘Reichsbank’ in Duitschland Dr. Schacht in de financieele en staatkundige kringen van Washington en New-York openlijk betoogt, dat zijn land, wat er ook gebeure, het ‘Plan-Young’ tot ‘Erfuellung’ zal doen komen, houdt hij besprekingen met de leidende mannen in die kringen, die op het tegenovergestelde afgaan, zoodat men het waarschijnlijk daaraan dankt, dat de voorzitter van de Commissie van het Bankwezen in het Huis van afgevaar-

digden, MacFadden, verklaarde, dat zijn land boven een toekomstigen oorlog, waarbij Noord-Amerika misschien weer zou moeten ingrijpen, de voorkeur zou geven aan een kwijtschelding der schulden. Ook aan andere invloedrijke zijden in Noord-Amerika worden dergelijke meeningen geuit, en men beweert zelfs, dat men aan het onderhandelen zal gaan, zoo al niet over algeheele kwijtschelding dan toch over een opschorting der Duitsche betalingen.

De 'Ronde-Tafel'-Conferentie te Londen is, door den koning geopend, door de afgevaardigden begonnen en reeds dadelijk laat het nauwelijks twijfel of veel van wat Hindoestan begeert zal het verkrijgen. Er is echter dit. Hier is reeds vroeger uiteen gezet, dat de 'bijna'-onafhankelijke vorsten van Hindoestan, die een zoo belangrijk deel van het groote rijk onder Britsch toezicht regeeren, er niets of weinig voor voelen om hun land gebracht te zien tot het Parlementair-democratisch systeem. Doch dit bewijst niet, dat zij het er allen over eens zijn nog langer onder het Britsche toezicht te moeten staan. Het is waar, dat de invloedrijkste er vóór zijn, het bestaande systeem te laten voortduren, doch de minister van Mysore, Sir Mirza Ismail, heeft van zijn regeering en anderen de opdracht gekregen om dit punt ter sprake te brengen. Men kan billijkerwijs niet nalaten te erkennen, dat de Britsche kolonisatie in Hindoestan, vooral sinds den opstand der 'Sipoys' in het midden der vorige eeuw, toen het bestuur der Engelsche Oost-Indische Compagnie werd opgeheven en door het Britsche staatsbestuur vervangen, evenals in Ierland, door de onderdrukking van vorige geslachten en het aanmatigend optreden der Engelschen in het land ook bij het voorheen zoo afschuwelijk bejegende Iersche volk een haat heeft gewekt, welke latere zachtmoediger en menschelijker maatregelen niet konden uitroeien. Dit is óók in Hindoestan het geval. De Europeesche beschaving met haar commercieele en industrialisme, in het bijzonder in de eerste helft der vorige eeuw, heeft, wat de 'Company' er nog aan welvaart had overgelaten, terneer geslagen, en de bevolking, daardoor naar de pralende steden gelokt, is tot het stuitendste pauperisme gedoemd. Dit verschaft den Indischen leiders het argument, dat het volk, of liever de volken van Hindoestan, van deze Beschaving, van deze overheersching verder weinig goeds hebben te verwachten.

Zooals echter reeds is gezegd: het lijkt er op, dat de Ronde-Tafel-Conferentie den Britsch-Indischen ontevredenen een groot eind tegemoet zal komen. Het moet wel. Want toen l o r d Cecil te Genève verklaarde, dat de Britsche L a b o u r-regeering geen verdere concessies kon doen t.o.v. de beperking der bewapening te land, was het voor ieder duidelijk, dat hij vooral de bevolking van Hindoestan en den afweer van de wilde horden aan gene zijde van de Khyberbergpas, naar Afghanistan toe, bedoelde. En dit Britsche tegemoetkomen is te éér noodzakelijk omdat de partij van Ghandi en die der 'Swaradsj' - autonomie - geweigerd hebben aan de Conferentie deel te nemen en hun dreigende en opstandige houding handhaven, allen strafmaatregelen ten spijt.

De schuld van zijn allesomvattend 'Imperialisme' van voorheen, waartoe Palmerston en Diraeli een halve eeuw geleden Engeland opzweepten, doet thans de pijn zijner striemen ook op den Britschen rug gevoelen. Wat heeft de Britsche L a b o u r-regeering nu al kopzorg door de schuld zijner vroegere aristocratische en bij uitstek kapitalistische regeeringen. Daar is bijvoorbeeld het wespennest van zijn Mandaat over Palestina, een der vooze vruchten, welke Engeland als resultaat van zijn deelneming aan den oorlog heeft mogen plukken. Het heeft hier te doen met de Joden over heel de wereld en ieder weet hoe invloedrijk dit bij uitstek voor het materieele en geestelijke leven begaafde volk is. Men kan in geen land een richting van geestelijk en maatschappelijk leven aanwijzen, waarin niet tenminste een hunner de voorman is. Ongelukkig zijn zij dit ook in het kapitalistische bestel der wereld, en het is vooral te wijten aan het lawaai, dat de Israëlieten - men weet het: 'een Israeliet is een rijke Jood' - over het Engelsche Witboek der L a b o u r-partij ten opzichte van het Zionistische vraagstuk hebben doen ontstaan, dat door heel het Jodendom de Britsche regeering thans als woordbreukig wordt uitgekreten. Maar ik kan niet nalaten hier te citeeren, wat onze landgenoot Mr. Chr.P. van Wijngaarden in de jongste vergadering der Vereeniging van Volkenbond en Vrede over het Britsche 'Palestina-mandaat' heeft gezegd. Het lijkt mij de stem van het gezond verstand zelve.

'Wij staan hier, zei hij, voor een belangrijk conflict. De

Zionistische beweging, reeds geboren in het eind der vorige eeuw, heeft op het Palestina-mandaat grooten invloed uitgeoefend. Men denke slechts aan de verklaring-Balfour van 1917'.

'Engeland kreeg het mandaat over Palestina en had daardoor niet alleen de plicht, ingevolge het Volkenbondsverdrag, te zorgen voor het welzijn en de ontwikkeling van het volk, maar ook, op grond van de Balfour-verklaring, voor een "Joodsch Tehuis".

Wat verstaat de verklaring nu onder een "Joodsch Tehuis".

"The Jewish Chronicle" meende: een Joodsche staat. Maar uit een nadere uitlegging van de verklaring bleek: "een Joodsch tehuis in Palestina" en niet: "Palestina een Joodsch Tehuis". De Zionistische wereldbond heeft zich bij deze uitlegging neergelegd.'

'De zaken staan nu zoo, dat de koloniseerende Joodsche bevolking, hoewel nog numeriek in de minderheid, de Arabieren economisch begint te overvleugelen. De Arabieren achten dit mandaatschending, maar de Joden van hun kant meenen dat de Joodsche immigratie te moeilijk wordt gemaakt, en klagen ook over mandaatschending.'

'De Britsche politiek nu is een politiek van gelijke behandelingen der beide groote bevolkingsgroepen. De Arabieren gaan met die opvatting in groote meerderheid accoord, de Zionisten niet, zij achten de stichting van een "Joodsch Nationaal Tehuis" primair. Ten onrechte. Wanneer er sprake is van een primaire verplichting, dan is het die welke voortvloeit uit art. 22 van het Volkenbondsverdrag: bevordering van het welzijn en ontwikkeling van het Palestijnsche volk in al zijn gelederen.'

'Nooit is de bedoeling geweest van het mandaat voor een der bevolkingsgroepen een bevoorrechte positie te scheppen. De Britsche regeeringsverklaring is dan ook niet, meende hij, strijdig met de mandaat-verplichting. Het ware te wenschen, dat de Joodsche bevolking in Palestina de volkomen gelijkstelling der beide groote bevolkingsgroepen zou willen aanvaarden. Zij zou daarmee ook het beste haar eigenbelang dienen. Samenwerking tusschen Joden en Arabieren op grond van gelijkheid, is noodig, in het belang van het land.'

Bibliographie.

Jo van Ammers-Küller. Vrouwenkruistocht. - J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Een goede titel: Vrouwenkruistocht, voor een werk, dat den strijd der Suffragettes in Engeland uitbeeldt; want, men moge denken over deze vrouwen, zooals men wil: zeker is het, dat zij den moed van hun overtuiging bezaten, en voor de consequenties van hun daden durfden opkomen. En dit voelbaar te hebben gemaakt, zoodat de lezer onder den indruk komt, is de groote verdienste van dit met gloed en kracht geschreven boek. Jo van Ammers-Küller bezit de gave van een boeienden stijl, en zóo sterk werkt haar suggestie, dat, als zij verklaart, dat, behalve de Pankhursten, alle personen in haar boek ficties zijn, wij moeite hebben ons los te maken van de verbeelding, dat Jane Taylor een levende werkelijkheid is geweest. In Vrouwenkruistocht heeft mevr. van Ammers een brok historie vastgelegd, en er zullen weinig vrouwen zijn, die zich hiervoor niet interesseeren, en niet een beteren kijk krijgen op het drijven en doen der Suffragettes, die waarlijk geen krankzinnigen waren, hoewel fanatiek, en die in waarachtigheid alles opofferden voor ‘the Cause, liefde, gezinsleven, comfort en hun gezondheid zelfs. Ik heb dit knappe boek met bewondering gelezen.

Zeewater-aquarium en Terrarium, door A.F.J. Portielje. Geïll. - Jac. J. Koeman.

Dit nieuwe Verkade Album is een waardige opvolger der zeventien voorgangers, want de eenmaal ingestelde traditie wordt hoog gehouden: tegelijk onderrichtend en in den besten zin des woords populair te zijn. Menigeen is eerst door de Verkade Albums op de hoogte gekomen van vele wonderen der natuur, en zoo ongemerkt strijkt men heel wat wetenschap op, die men niet meer vergeet, omdat zij in zoo aangenamen vorm wordt voorgediend. Dit nieuwe album met zijn beschrijvingen en afbeeldingen van vreemde en primitieve levensvormen, zijn schelpwezens, planten, bloemen, kruipende dieren, enz. is fascineerend interessant!

***Lili Green. Einführung in das Wesen unserer Gesten und Bewegungen.* - Oesterheld & Co., Berlin.**

Lili Green is de ‘ziel’ van dit boek, dat wil zeggen, zij leverde de stof; maar freule van Lennep heeft deze verwerkt op een wijze, die alleszins bewondering afdwingt. Zoo helder, zoo fijngevoelig, zoo overtuigend is deze ‘Einführung’ geschreven, dat ieder, die dit onderwerp ter harte gaat, eenmaal begonnen, geboeid blijft doorlezen tot het einde. Gedachten, gevoelens, opvattingen zóo zuiver in woorden te kunnen brengen, dat den leek niets onduidelijk blijft, is een werkelijke gave, en Lili Green mag wèl tevreden zijn, een vertolkster te hebben gevonden, die een interpretatie van haar willen en bedoelen heeft gegeven, welke daarmee geheel parallel loopt, en, zooals gezegd, zelfs volkomen belangwekkend is voor den leek. En vooràl interessant, omdat hier iets geheel nieuws wordt gebracht. Vele boeken zijn er over de plastiek der danskunst geschreven, en ik bezit er een aantal in eigendom, maar geen dezer werken heeft nog zóó begrijpelijk gemaakt, wat a c h t e r de uiterlijke techniek der bewegingskunst voelbaar behoort te zijn.

‘De kunst om de kunst’, - d a t is het, wat deze beide artiesten (de eene schrijfster en componiste, de andere uitbeeldingskunstenares) voelen: de diepste waarheid te zijn, en welk oer-principe zij prediken in woord en daad. En het tweede, niet minder juiste principe is, dat de kunstenaar zich voortdurend rekenschap heeft te geven van de aandriften en gewaarwordingen welke, stijgend uit de onbewustheid, naar het bewustzijn overgaan, en daar tot handeling worden, - met andere woorden, dat de kunst niet iets mechanisch', iets gemakkelijk aangeleerds mag zijn, maar behoort te wezen: ‘de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie’.

Dit zeer mooi uitgevoerde werk (wat formaat, papier, druk en de tallooze photographische opnamen betreft) is in twee deelen verdeeld; het eerste behandelt de psychologie der plastiek, (zeer overzichtelijk, fijn onderscheidend en juist gevoeld) en het tweede de practijk der bewegingskunst. En hierin vinden we de prachtige pantomime, die Lady Macbeth's lijdensnacht ver-

beeldt, in een uiterst subtiele, echt-vrouwelijke en m.i. precies-juiste opvatting.

Het boek is zeer lezenswaard: voor hen, die in de kunst nieuwe, cultuurhistorische stroomingen zoeken, voor hen, die zich speciaal voor de danskunst, haar oorsprong en haar techniek interesseeren, en óók voor de 'buitenstaanders', die hier op kunstzinnige wijze worden ingeleid in een zeer belangrijk onderdeel der kunst. Wij wenschen de beide samenstelsters met haar geslaagden arbeid het succes, dat zij onverdeeld verdienen.

Annie Salomons. Verhalen uit het Verre Oosten. - W.-B., Amsterdam.

Annie Salomons heeft wèl goed in de Indische wereld rondgekeken, en van wat zij heeft gehoord en gezien, heeft zij zeer onderhoudende verhalen gemaakt. Een enkele maal komt zij niet boven het anecdotische uit, maar dan weer klinken er dieper, ja, ontroerende tonen. Dit is een bundel om te bezitten, en telkens weer eens te doorbladeren, want vaak herinnert men zich de een of andere episode er in, die men herlezen wil. Deze verhalen zijn knap, levendig, vlot en boeiend geschreven.

Hulde Lütken. De eenzamen. Vert. M.C. Castendijk. - N.V. Leidsche Uitg. Mtsch., Leiden.

'Leben ist einsam sein'. Van deze uitspraak is dit verschrikkelijke boek de verschrikkelijke interpretatie. Als het niet zoo uitstekend was geschreven, zou het niet zoo'n diepen en blijven den indruk maken. Maar nu.... Lees dit boek, en word tevreden met uw eigen lot....

Georg Hermann. De droomen van Ellen Stein. Vert. Alice van Nahuys. - Querido, A'dam.

Dit is een prachtig boek. Georg Hermann, de schrijver van Jettchen Gebert, op zijn allerbest. De opzet van het boek is geniaal. Ellen Stein doorleeft in drie droomen driemaal haar leven 'zooals het had kunnen zijn'. En elke droom is een meesterstukje op zichzelf. Een boek om te lezen, te herlezen en lief te hebben.

De strijd om een man, door Maurice Dekobra. Vert. J. Feitsma. - A.J.G. Strengholt, A'dam.

Dekobra verstaat de vertelkunst! Een meester in het schrijven van 'het boeiende verhaal'. Het thema: hoe een man zijn tijd doorbrengt, wetende dat hij op een gegeven oogenblik moet sterven, is niet nieuw. Nog onlangs werd het behandeld door A. den Doolaard, echter veel wilder, onbeheerschter, en daardoor elliptischer en fragmentarischer dan Dekobra het heeft gedaan. D i e weet wat hij wil, en waarom hij het wil!

Het is eigenaardig, dat de ten doode gedoemde man zich niet anders (want zooals ik zeg, dit thema is in de literatuur reeds vele malen behandeld) schijnt te kunnen uitleven dan met vrouwen en drank. Zooveel mogelijk vrouwen en zooveel mogelijk drank. Ik heb mij wel eens afgevraagd: hoe zou een v r o u w reageeren op een dergelijk vonnis? (Een aardig boek in dit opzicht bestaat er van L.M. Montgomery, Valencia's Droomslot, waarin de vrouw, die zich ten doode opgeschreven waant, een man ten huwelijk vraagt.) En ik herinner mij de waardige, ja, sublieme wijze, waarop de dichteres Jacqueline van der Waals haar doodstijding ontving, en die zij uitte in verzen, als: S i n d s i k h e t w e e t....

J.P. Zoomers-Vermeer. Buiten de poorten. - Van Holkema en Warendorf, A'dam.

Dit boek is weer een der hoogtepunten in de kunst van mevr. Zoomers-Vermeer. Het is mooi, mooi, mooi. Het is mooi van uitdrukkingsvermogen, mooi van sentiment, mooi van karakteristiek. Zonder eenige opzettelijkheid, zonder eenige overdrijving, zonder eenige sentimentaliteit toont de auteur ons hier het leven der onterfden; zeer ernstig is dit boek, maar ook de humor is er niet vreemd aan, en al is het boek lang (te lang), toch leest men voort en voort, omdat het in zijn genre zoo absoluut voortreffelijk is. Als kunstenares zou men deze schrijfster kunnen noemen 'de Käthe Kollwitz der literatuur'.

Wereldbibliotheek. - *Winterboek.*

Dit Winterboek lijkt mij een der mooiste tot dusverre door de W.B. uitgegeven. Het begint al met het fraaie en stemmings-

volle omslag door Agnes Pareira. En als men het opent.... wat al magnifieke en interessante illustraties in kleuren en ongekleurd. Ook de inhoud is rijker dan ooit. Ieders verlangen naar een bepaald soort lectuur kan hier bevrediging vinden. Artikelen over kunst, over de natuur, tooneelstudies, poëzie, prozaschetsen, waaronder wij aantreffen het zeer mooie R o s a r i u m van mevr, van Hille, de aangrijpende tragedie in enkele regels van Eva Asscher; en de 'Ontmoetingen' van Henriëtte Mooy, hoe fijn en geestig en ad rem! Voor haast alle smaken een uiterst geschikt geschenk.

***Augusta de Wit. De wijdere wereld.* - Querido, Amsterdam.**

Ons aller meesteresse Augusta de Wit brengt ons een nieuwe gave van haar rijk en rijp en universeel talent. Ons aller meesteresse, - wie kan ontkennen, dat Zij dat is? Zeker, wij bezitten knappe, zelfs heel knappe schrijfsters, en ik waardeer ze hier ook naar behooren, - maar wie brengt ons kunst, zoo machtig, zoo diep, zoo schilderachtig, zoo vol vuur en kracht en gevoeligheid als Augusta de Wit?

Ik kan dit nieuwe boek 'magnifiek' noemen, - maar heb ik met dit oppervlakkige woord voldoende gekenschtst, hoe volkomen het voldoet aan alle eischen van aesthetiek èn humaniteit? Welk een wondermooie vermenging van kunst en menschelijkheid, welk een prachtig-harmonische eenheid van artisticiteit en sentiment is hier bereikt. Ondanks de strenge, stijlvolle schoonheid ontbreekt de humor niet, en hierdoor is dit werk te apprecieeren zoowel door artiesten en kunstgevoeligen als door leeken. Zulk een hartstochtelijk pleidooi voor de bescherming der dieren is misschien nooit geschreven, en s t e l l i g geen, dat zoo kunstvol is van vorm. Dit boek doet ons versteld staan over de kennis, die de schrijfster zich verworven heeft over de 'wereld van vroeger en ver', en tegelijk erkennen wij welk een grondige m e n s c h e n k e n n i s er ook aan ten grondslag ligt. Ik hoop, dat Augusta de Wit deze woorden van dankbaarheid en bewondering persoonlijk onder de oogen zal krijgen, want een oprechte erkenning zal zelfs een grootmeesteresse, dunkt mij, niet anders dan aangenaam kunnen stemmen.

Edith Werkendam. Jij en ik. - Querido, A'dam.

Ik weet wel, dat het ongeoorloofd is, een boek critisch te veroordeelen, als de hoofdpersoon ons niet bevalt; maar als het boek is geschreven in den vorm eener autobiographie is het wèl moeilijk 'heldin' en schrijfster te scheiden. De vrouw uit dit boek, die den tragischen, martelenden strijd van het ouder worden ondergaat, vindt geen betere oplossing voor den angst, dat haar minnaar haar eenmaal noodzakelijkerwijze verlaten zal, dan dien minnaar te dooden. (En hoe! brrr!) Afgezien nog, dat deze daad walgelijk van zelfzucht is, is zij dom en dwaas, want wat wint Ilja er mee? alleen de wetenschap dat Cyril nu nooit meer aan een ander zal toebehooren, en háár niet meer afschrijven kan.... maar is dit enkele besef zulk een abnormale zonde waard?.... Enfin, wij hebben er ons alleen toe te bepalen, of het boek goed geschreven is, en of de psychologie zuiver en logisch is. Op beide punten antwoord ik: ja en neen. Op blz. 148 bereikt de schrijfster een mooie hoogte met haar: 'N u ziet hij mij voor het eerst'. Op blz. 115 lezen wij de zonderlingheid: 'hoewel mijn zinnen aan hem hangen bleven als met onzichtbare draden tusschen ons gespannen'. Hoe moet men zich dit vóórstellen, vraag ik u?.... Harten, die zich in lentetijd openen, handen, die zich als aangeschoten vogeltjes bewegen.... enz. enz. vindt Edith Werkendam als beelden blijkbaar 'mooi', en ofschoon zij een scène (die van de rozen) aan Elinor Glyn ontleent, krijgt deze een veeg uit de pan, en heet haar Drie weken van liefde 'belachelijk slecht geschreven'.....

Wat nu nog verder van dit boek te zeggen? Dat het 'ongegeneerd' is tot aan het smakelooze toe? Och, waarom, - dat is men immers al gewend van Edith Werkendam, en wie niet van het bijna-pornografisch gewaagde houdt, die leze haar niet!

Eva Raedt-de Canter. Internaat. - Querido, Amsterdam.

'Een nieuwe lente en een nieuw geluid....' wordt ons door Eva Raedt-de Canter gebracht. Wij bezitten reeds een zoo groote reeks schrijfsters, dat wij er volkomen tevreden mee waren, en er niet op verdacht, nevens deze weer een nieuw talent te zien

ontspringen. En toch, het blijkt mogelijk. En waarom? omdat Eva Raedt een eigen individualiteit bezit, een eigen stijl, een eigen visie, een eigen talent. Welkom, Eva Raedt! uw debuut met dit oorspronkelijke, levendige, geziene en gevoelde Internaat bewijst ons, dat ge u, naar alle waarschijnlijkheid op uw, krachtens een aangeboren gave zoo gemakkelijk veroverd plaatsje, zult kunnen blijven handhaven.

Henriëtte Barbe. Heleen Terwogt. - Bussum, Van Dishoeck.

Henriëtte Barbe is een eenvoudige, onpretentieuse schrijfster, die in Heleen Terwogt een karakterstudie van twee vrouwen heeft gegeven, die ons prettig heeft verrast. Zij zet de beide vrouwen naast elkaar in tamelijk dezelfde omstandigheden, maar juist daardoor blijkt, hoe diametraal zij tegenover elkander staan. Van de twee typeeringen lijkt die van Cato Verhoeven mij de beste; een onverbeterlijke creatie. En het is knap, hoe Henriëtte Barbe met enkele woorden een milieu weet op te roepen, en een stemming of een sfeer te evoqueeren. Ook de kleine karakteristieken der patiënten zijn uitstekend gedaan.

Alie van Wijhe-Smeding. Grillige schaduwen. - Uitg. Mtsch. De Tijdstroom. Huis Ter Heide (U.).

De schrijfster vertelt ons, dat deze ‘Enkhuizer overleveringen’ dateeren uit den eersten tijd harer carrière. Maar hoe fel en raak-realistisch wist zij t o e n reeds de figuren te karakteriseeren, wat een precies gehoor had zij voor hun omgangstaal, welk een scherp gezicht voor hun mimiek en gebaar. Wie houdt van de dingen, die er méér zijn ‘between heaven and earth, than are dreamt of in our philosophy’ kan hier zijn gading vinden.

G. van Nes-Uilkens. De Zoeker. - v. Holkema en Warendorf, Amsterdam.

Houdt men in den tegenwoordigen tijd nog van parabelen, fabelen, sprookjes, symbolische verhalen, allegorieën? de schrijfster spreekt er in haar Inleiding zelve haar twijfel over uit....

Toch heeft zij het waagstuk bestaan. Als een tweede Elckerlyc,

maar een moderne, trekt Eelhart door de moderne wereld, en leert deze kennen in al haar deugd en ondeugd, zonde en schuld, schoonheid en liefde, wijsheid en wetenschap, in al de hoogten en laagten der maatschappelijke stroomingen. Zóó gegeven is het sprookje niet uit den tijd; en waarom niet? zal men vragen. Wel, omdat men voelt, dat mevr. van Nes dit boek met haar ziel heeft geschreven.

Coby Voorhoeve. Benita Terhaeren. - P.D. Bolle, Rotterdam.

Een eersteling?.... Ja, vertelt ons de uitgever, en als hij ons zegt, dat de kindertoon in dit boek zoo zuiver is getroffen, dan heeft hij volkomen gelijk, en wij voegen erbij: ook de jongemeisjestoon is wonderlijk goed weergegeven. Zoo dikwijls lazen we over 'onschuldige meisjes', maar nog niet dikwijls lazen we zoo'n gemoedstoestand van uit het betrokken persoontjezèlf uitgebeeld. Dit boek is doortrokken van weemoed, een weemoed, die ons aangrijpt, omdat wij dien aanvoelen als volkomen echt. Wij zullen den naam van Coby Voorhoeve onthouden, want dit eerste zal stellig wel niet haar laatste werk wezen.

Marie van Zeggelen. Twee Amsterdamsche Joffers. Geïllustreerd door Lizzie Ansingh. - Scheltema en Holkema, A'dam.

Dat Marie van Zeggelen een meester is in het voor ons oproepen van lang verleden tijden, zoodat we ons voelen of we een tijdje hadden meegeleefd in die vroegereeuwsche sfeer, na de lectuur harer boeken, is bekend. Toch is dit boek weer een nieuwe vreugde, zoo boeiend-plastisch en frisch-van-visie als het is. Agnes en Grietje, de Joffers uit Vondel's tijd, staan voor ons, kwiek en jong, en wat zij beleven aan uiterlijke en innerlijke omstandigheden, voelen wij mede; het binnenhuisleven uit de tweede helft der zeventiende eeuw staat klaar en duidelijk vóór ons, want uitstekend heeft de schrijfster zich in haar milieustudie ingewerkt. Alle lof voor deze sympathieke prestatie, die ongetwijfeld alom in den smaak zal vallen (hoe alleraardigst is o.a. de Amsterdamsche kermis beschreven!) en mevr. v. Zeggelen zeker weer spoedig een herdruk bezorgen zal, zooals het 't geval

was met al haar overige werken. (Behalve met Koloniaaltje, en dat verwondert mij van dit fijne en innige boek; maar ik wijt het aan den titel: de lezer vermoedt in ‘Koloniaaltje’ een overzeesch soldaat, en kan niet veronderstellen, dat achter dien roman-naam zich een tweetal vrouwenstudies verschuilen van ‘Oost’ en ‘West’, die tot het mooiste behooren, wat onze vrouwelijke letterkundigen in het licht gaven.)

Jongensboeken.

Het geheim van Eemdaele door Heer Halewijn. Het booze oog door Karel Gieber. (Beide P.D. Bolle, R'dam). Truus Eygenhuysen. Wilde Kees. Van Goor Den Haag. Johan Been Het Kaperjong, en: Walvischje; Chr. van Abkoude: In het land van Uncle Sam; A.J. v.d. Knaap. Op den Hallenburg; Charles Krienen. De twee visschers v.d. sluizen; J. van Schalkwijk: Een Oceaanvlucht met hindernissen. (Allen Gebr. Kluitman, Alkmaar.)

Weder een prachtige collectie. En het verbaast mij telkens weer, dat er zooveel boeken voor jongens uitkomen, eigenlijk nog veel meer dan voor meisjes. Men zou geneigd zijn te denken, dat met de tegenwoordige sport en de padvinderij en den drang bij de moderne jongensjeugd om ‘uitvindingen’ te doen en dus op alle manieren, chemisch en technisch, te knutselen, er niet veel rustig gelezen zou worden. Maar elk jaar logenstraft de geweldige, goed geïllustreerde voorraad jongenslectuur, die verschijnt, deze meening. Wèl, - als de leeslust bij onze jongens er is, bij de uitgevers ontstaat dan natuurlijk de lust tot uitgeven, en zoo is er ook dit najaarsseizoen weer uitstekend voor de ‘mannelijke kinderen’ gezorgd. H e t g e h e i m v a n E e m d a e l e is een al bizonder aardige trouvaille; namelijk een vermenging van den riddertijd met kasteelen en wapenrustingen en de nieuwste uitvindingen van het moderne leven, als daar zijn electrische lantaarns, motorfietsen etc. etc. Het blijkt later alles weliswaar een droom te zijn, maar aan Heer Halewijn komt de eer toe, een geheel nieuw onderwerp te hebben bedacht, en Kees Meys met zijn illustraties heeft den tekst uitstekend ondersteund. H e t b o o z e o o g is een dorpsgeschiedenis met een blij-eindend slot, waarin Karel Gieber twee ferme jongens laat

optreden, die zich kranig heenslaan door alle moeilijkheden, en het voorbeeld geven, hoe volharding, geduld en opgewektheid het ten slotte winnen van bijgeloof, arglist en oneerlijkheid. W i l d e K e e s, karakteristiek uitgebeeld door Pol Dom, is een nieuwe schepping van Truus Eygenhuysen, (die ons verleden jaar zoo prettig verrastte met de Schoolclub) en een die ons best bevalt. De jonge schrijfster blijkt zich voortreffelijk in de f a i t s e t g e s t e s van een jongen, die een bengel is en toch een beste vent, te hebben ingeleefd.

Een nieuw boek van Leonard Roggeveen: D r a a d l o o z e o o g e n (alleraardigst geïllustreerd door Hans Borrebach en uitgegeven door G.B. v. Goor Zonen, Den Haag) zal er 'ingaan als koek'. Wat een fantasie bezit deze schrijver! We keken al vol verbazing op tegen de avonturen van Bram Vingerling en Het geheim van het oude horloge, maar, maar die 'draadlooze oogen'.... Het televisiekastje.... de fluittoon uit Mars.... de postzegeldiefstal.... en dan de eindelijke oplossing van dat alles.... het is een werkelijk kunststuk om een dergelijk verhaal te schrijven, want daar is heel wat 'weten' en eigen onderzoek voor noodig. Naar mijn idee behoort Leonard Roggeveen stellig tot de meest-geliefde en meest-gezochte jongensschrijvers; en de jeugd, die van hem houdt, bewijst daarmee zelf een schranderen bol te bezitten.!....

Dat Johan Been op het Sint Nicolaas-appèl niet zou ontbreken, was te hopen en te verwachten. Hij verblijdt ons met twee boeken: W a l v i s c h j e geeft het verhaal, hoe Alva op den eersten April zijn bril (den Briel) verloor; ik ben altijd echt blij met dergelijke vaderlandsche verhalen, en nog blijer, dat ze bij de tegenwoordige jeugd zoo blijken in te slaan. H e t K a p e r j o n g, in mooie, kloeke uitgave is een vermenging van twee boeken: De Pleegkinderen van den veteraan en De strijd om een keizerstroon, waarnaar een sterke navraag bleef bestaan, en die vervolgen op elkander waren. In dezen nieuwen vorm zal het Kaperjong wel weer opnieuw vele harten winnen, en wij wenschen Johan Been dus met zijn goed idee alle succes, waaraan het den geliefden schrijver natuurlijk niet zal ontbreken. I n h e t l a n d v a n U n c l e S a m is weer een der boeken van Chr. van Abkoude, die de jongens 'reuze' zullen vinden. De

avonturen van Tom in de metropolis zijn dan ook ontzaglijk boeiend, en worden zoo smakelijk verteld, en de tocht naar de planeet Cratanus is zoo ingenieus, dat men dit boek wel niet aart jongens in handen mag geven, als er nog schoolwerk moet worden gedaan! Op den Hallenburg, een 'echt, heusch' kasteel met een gevangenistoren, en waar allerlei eigenaardige voorvallen plaats hebben, zal zeer de romantische fantasie, die haast aan alle knapen eigen is, opwekken en gaande houden, terwijl drie ondernemende jongens er zorg voor dragen, dat een onrecht wordt hersteld, zoodat dit boek met een 'eind goed al goed besluiten kan. Charles Krienen kan leuk vertellen; hij lascht in zijn boeken allerlei grapjes in, die men graag onthoudt; en bovendien typeert hij goed. Zijn vroolijke boek van twee vroolijke vrienden, die heerlijk uit logeeren gaan, met ratten en honden vechten, allerlei aardigheden uithalen, visschen, eten en drinken, dat het een lust is, zal stellig zijn weg wel vinden. Een Oceaanvlucht met hindernissen is knap werk, dat van zeer veel technische vliegkennis getuigt, en dus bij uitstek een boek is voor de moderne jeugd. Welke jongen zou niet graag in de plaats van het brutale, maar kranige Pietje zijn geweest? en wie zou niet graag een vader hebben als Hels? Een 'jongensroman' om te lezen en te herlezen!

Meisjesboeken.

De oogst aan meisjesboeken is dit najaar niet zoo formidabel groot. Een vreemd verschijnsel, dat er veel minder meisjes- dan jongensboeken verschijnen! Wat beteekent het? Dat het tegenwoordige jonge meisje haar broeders nog overtreft in sportspelen en wat dies meer zij, en dus nóg uithuiziger is?

Twee werkjes voor meisjes van 8-12 jaar kwamen bij de firma Kluitman van de pers. Aardige uitgaafjes, fleurig en aantrekkelijk. Twee vriendinnen op de boerderij door Suze Brinkgreve, en De Robbedoezen door W.F. Arends, beiden goed in den kindertoon gehouden, en vol afwisselende avontuurtjes.

Nanda verraste ons met Toekomstplannen (Gebr. Kluitman); deze jonge schrijfster gaat steeds vooruit; haar eerste boeken waren een beetje een aaneenschakeling van

grappen en moppen en lachgeproest; tegenwoordig legt zij er zich op toe, een werkelijk v e r h a a l te schrijven, en slaagt daarin op gelukkige wijze. Hoe goed doorvoeld is Nora beschreven, met haar verbeelding een kapitaal te verdienen, en al haar milde plannen daarmee, en hoeveel moeite het haar kost te leeren 'de tering naar de nering' te zetten. Een echt-gezellig boek, dat de meisjes niet alleen gezellig zullen vinden, maar vooral ook 'echt'!

Felicie Jehu, de geliefde schrijfster, verschijnt op het appèl met H a n n e k e (Gebr. Kluitman). Beide boeken zijn geïllustreerd door den vlotten, spiritueelen Henri Pieck, die zoo bij-uitstek-goed de gratie en levendigheid van het jonge meisje te treffen weet.)

Felicie Jehu was het, die eens op een vergadering van de Vereeniging van Letterkundigen naar mij toekwam, en zei: 'Ik heb graag, dat u mijn boeken bespreekt, want ik kan altijd merken, dat u ze ook werkelijk hebt gelezen'. Spreekt deze enkele, eenvoudige opmerking geen boekdeelen? Men zou veronderstellen, dat: een boek lezen, hetwelk men bespreekt, de e e r s t e plicht was van den criticus, ja, dat hij, z o n d e r het te lezen, natuurlijk ook niet in staat was het te recenseeren, evenmin als men een schilderij kan beoordeelen, dat men niet heeft gezien. Doch neen, in Nederland is het voor een groot deel der journalistieke pers voldoende, slechts d e n n a a m van een zekeren auteur te kennen om zijn boek te beoordeelen. Is de auteur geliefd, dan krijgt hij een pluimpje, heeft de recensent iets t e g e n hem, dan wordt de grief verhaald.... op het niet gelezen boek. Voorbeelden te over heb ik voorhanden, om te bewijzen, hoe recensenten zich in de details van een boek vergissen, omdat zij het niet hebben gelezen (hoogstens even doorbladerd). Maar het is niet noodig, ze aan te voeren. Het leger Hollandsche auteurs heeft elk op zijn beurt wel eens iets dergelijks ondervonden.... Het zal mij waarschijnlijk toch al kwalijk genoeg worden genomen, dat ik dezen topic heb durven aanroeren, zooals iedereen het kwaad te verantwoorden heeft, die het waagt, een minder fraaie waarheid openbaar te maken...

Het is aardig, zooals Felicie Jehu, die toch geregeld schrijft, telkens iets nieuws in haar boeken weet te brengen. Nu weer het thema van de al te bezorgde moeder, en de komst van de

Amerikaansche neven. Het is niet gemakkelijk voor meisjes telkens iets anders te verzinnen (voor jongens is dit een veel lichter opgave), maar deze auteur verstaat die kunst. Haar boeken zijn altijd uitstekend geschreven, en boeien van de eerste tot de laatste bladzijde. Het schattige Hanneke, zoo bevallig uitkomend tegen den achtergrond der blauwe zee, zal zich heel wat vriendinnen maken.

Clemence Bauer. Haar vaders dochter. - Van Goor Zonen, Den Haag.

Ook Clemence Bauer is iemand, die haar sporen reeds heeft verdiend. Maar schreef zij reeds meer een 'meisjesroman'? Wat is de figuur van Tine goed gekarakteriseerd, en vooral haar gedrag op het laatst van het boek lijkt me psychologisch voortreffelijk verantwoord. Een boeiend boek, waarin menig bakvischje zichzelf zal herkennen. En de uitgave in het vierkante model is keurig.

Kinderboeken.

Ik begin met de allervermakelijkste geschiedenis van Waaghalsjes dolle avonturen (v. Goor Zonen, Den Haag) door Jeanne Koning-Coeterier. Van deze met veel humor vertelde historie heb ik echt genoten. Een fijne geest heeft hier een reeks avonturen gefantaseerd, die frisch, nieuw, oolijk en vroolijk zijn, en Henk Poeder maakte er de leukste en realistischte teekeningen bij. (Als de jeugd, evenals het konijntje, maar niet te veel schrikt van het woeste duiveltje-uit-het-doosje. Overigens in alle opzichten aan te bevelen.

Het knusse verteluurtje. - Alkmaar, Gebroeders Kluitman.

Wat een cadeau! Wat een cadeau der cadeaux, dit vertelselboek! Ik weet, dat ik, als kindje, er verrukt mee zou zijn geweest, en welk kind zal dat niet? Fleurige platen, een bonte afwisseling van verhaaltjes en versjes, grapjes, raadsels.... wie zou daar geen schik in hebben, - en dolblij zijn met deze verzameling? Mevr. Hellinga-Zwart kent haar volkje, en verplicht niet alleen de ouders maar ook de kinderen aan zich door haar toewijding en werkzaamheid.

***Minny Musaph-Blijdenstein. Wat de sterren vertelden.* - Ned. Keurboekerij, A'dam.**

Het is niet gemakkelijk voor kinderen nog iets nieuws te verzinnen. Maar h i e r is iets nieuws, dat tegelijk zoo bekoorlijk is, dat het jonge volkje er door zal worden geboeid en gepakt. De fantasie van mevr. M. is zóo origineel, zoo fijn en zoo charmant, dat, na elk gelezen verhaaltje, kind (en volwassene!) blijft vragen naar méér. Sprookjes met een uitstekende strekking, gevoelig, pittig en oorspronkelijk. En alle lof voor den vorm der uitgave! Een kloek formaat, fraai papier, mooie druk, en een schat van illustraties door Netty Heyligers, die alle finesses van den tekst blijkt te hebben begrepen, en de lieve naïeveteit, het aardig-kinderlijke, het eenvoudig-diepe ervan uitnemend heeft weergegeven.

De Nederl. Keurboekerij te Amsterdam doet werkelijk haar naam eer aan. Wij ontvingen een drietal kleine boeken, keurig verzorgd in alle opizchten, in aantrekkelijke bandjes, en ook zorgvuldig gekozen verhalen bevattende. Wedergeboorte door Marie Schmitz is reeds eerder door De Nieuwe Gids goedgekeurd, want in haar kolommen geplaatst; in Herfstzon geeft Agnes Maas-v.d. Moer een knappen ietwat weemoedig getinte vertelling; maar In de witte stilte van Alie van Wijhe-Smeding gaf mij bij het lezen een genotvolle vreugde. Hier hebben wij deze schrijfster op haar liefst en haar best. Fijngevoelig en liefdevol, innig van zachte, meegevoelende menschenliefde, zijn deze korte verhalen kleine meesterstukjes, omdat vorm en inhoud hier absoluut adequaat zijn. Ook kwam nog een fleurig kinderboek bij de Keurboekerij van de pers: Gouden vacantiedagen (sinds de Golden Tage von Aranjuez hebben wij wel wat al te veel gezwelgd in ‘gouden’ dagen, en moesten wij deze ouderwetschigheid nu maar eens afdanken, niet?). Allerlei avonturen, met droomen en ingelaschte verhalen, vormen een boeiend boek.

Van Emmy van Lokhorst verscheen bij Em. Querido een klein boek met schetsen, die elk op zichzelf een juweeltje zijn. De fantasie van deze schrijfster is van een nobele fijnbeschaafdheid, en deze Droomen doen aan, als kunstzinnige, zielvolle etsen.

JEANNE KLOOS REYNEKE VAN STUWE.

Ontvangen herdrukken, bloemlezingen, woordenboeken, vertalingen, leerboeken, brochures.

E.H. Kvaran. Ranwigs liefde. Vert. G. Meuleman. C.A. Mees, Santpoort.
W.M. Gallichan. Jeugdige ouderdom. Vert. A. Davidson. Leidsche Uitg. Maatschappij.
August Strindberg. In den greep der elementen. Vert. S. v. Praag. Ned. Keurb., Amsterdam.
Le régime international de l'Escaut par Siotto Pintor. (Publications de l'Académie de droit international.)
V.E. Calverton. Het bankroet van het huwelijk. Vert. C. v. Hattem. H. Meulenhoff, Amsterdam.
A. Palacio Valdes. De onverbreekbare band. Vert. H. v.d. Leeuw, Baarn, Hollandia-Drukkerij.
Manuel Galvez. Nacha Regules. Vert. Anna Benevente. W.B., Amsterdam.
Panaït Istrati. Het licht aan de kim. Vert. Marie Vos. E. Querido, A'dam.
M.E. Ravage. Opkomst en bloei van het Huis Rotschild. Allert de Lange, Amsterdam. Uit het Engelsch geautoriseerde vertaling.
E. Nesbit. Wij met ons vijven en Madeleine. Vert. N. van Krimpen-Brunt. G.B. van Goor Zonen, Den Haag.
Lady Murasaki. Het verhaal van Prins Genji. Vert. Ellen Forest. Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.
Een wederwoord van *A. Dorgelo*, Gouda.
Ten Bruggencate Broers. Engelsch Woordenboek Ned. Engelsch, 11e druk. Wolters, Groningen-Den Haag.
Pranatjitra. Een Javaansche liefde. Vert. D.C.C. Berg, C.A. Mees, Santpoort.
B. Bouwman und *J. Verdenis.* Hauptperioden der Deutschen Literaturgeschichte nebst Lesebuch. Wolters, Groningen-Den Haag.
R. Hughes. Kinderen en piraten. Vert. R. Peereboom. Maatsch. Kosmos, Amsterdam.
Cor Bruin. Het vonkende vuur. 2e dr. G.B. v. Goor, 's-Gravenhage.
Arbeitslos, Tagebuch eines Arbeiters. Johannes Baum, Pfullingen in Würtemberg.
Die weisze Fahne. Blätter für Verinnerlichung und Vergeisterung. J. Baum, Pfullingen.
S. v. Houwenselt. Aus dem Holl. übersetzt von Rita Eastwood. Der Darwinismus, eine Irreführung der Menschheit? Baum, Pfullingen.
Nico van Suchtelen. Le sourire de l'âme, traduit du Hollandais par Félicia Barbier. Ed. du Monde Nouveau. Paris.
Edna Ferber. Niemandsland. Vert. Mevr. Werumeus Buning. Querido, A'dam.
Maren Koster. Rie. 3e dr. G. v. Goor Zonen, Den Haag.
Agamennoon, uit het Grieksch vertaald door P.C. Boutens. 3e dr. W.L. en J. Brusse, Rotterdam.
Open brief door Wed. van Strien, geboren Neeltje Lokerse.

A.E. Brelim. Het leven van de dieren. Opnieuw bewerkt door Dr. W. Koch. N.V. Uitg. Mtsch. E.N.U.M., Amsterdam.
Lion Feuchtwanger. Succes. Vert. Anthonie Doncker. Querido, Amsterdam.
Hans Richter. Machine-Tom. Bewerkt door N.J.P. Smit. Alkmaar, Gebr. Kluitman.
Erich Kästner. Emiel en zijn detectives. Vert. Joh. Kuiper. De Voortganck, Amsterdam.
Sarah Salt. Modern Minnespel. De Voortganck, Amsterdam.
Claude Anet. Het drama van Mayerling. Vert. Fenna de Meyier. De Voortganck, Amsterdam.
Het boek der wijsheid van Amen Em Ope. C.A. Mees, Santpoort.
Kek de Eskimo, door Mevr. de Waal-Irving. Vert. door N. van Hichtum. Alkmaar, Gebr. Kluitman.
Uit het leven van Edison, door J. Stamperius. Alkmaar, Gebr. Kluitman. derde druk.
Het ruischende woud. Leesboek voor de lagere school, 2 deeltjes, door J. v.d. Kleien J. Ubink. Wolters, Groningen-Den Haag.
Prisma. Bloemlezing uit de Ned. Poëzie na 1918. Verz. en ingel. door D. Binnendijk. De Walburgh, Blaricum.
In Memoriam. Lode Opdebeek.
Max Greefe. Filosofie van den meervoudigen tijd. Van Stockum, Alhier.
Grazia Deledda. Riet in den wind. Vert. Mevr. Hochberg. L.J. Veen, Amsterdam.
W. v. Leeuwen. Epiek en Lyriek. Leesboek. Wolters, Groningen-Den Haag.
Te laat ontvangen voor nadere bespreking:
Uitg. Gebr. Kluitman, Alkmaar: J. Brinkgreve-Entrop, Tottie's Week-end. Enny v.d. Heide, Uit Riek en Jetty's schooljaren. Theo Frank, Jongens op de Ranch. C. Asscher-Pinkhof, Knus in een hoekje. Hoor eens even. Zet wijd je ooren open. Om stil te luisteren: Vier leuke moderne, frissche prentenboeken. Elise Bronkhorst, Loekie en haar clubje.
Jacoba Calkoen. De brekende kracht. L.J. Veen, A'dam. Een nieuwe schrijfster, die zich beijverd heeft, een aangenaam leesbaar, goed-verteld boek te schrijven.
Alie van Wijhe-Smeding. De dominésvrouw van Blankenheim. Nijgh en van Ditmar, R'dam. Dit lijvige werk verscheen voor het grootste deel in Groot-Nederland. De stemming in dit boek is volkomen gaaf; de knappe schrijfster heeft zich hierin, ik zou willen zeggen ‘met hart en ziel’ gegeven.
Carla Simons. Lea (Querido, A'dam). Dat Carla Simons ‘geen blad voor den mond neemt’, is bekend; in Lea geeft zij een nauwkeurig geobserveerd beeld van modern vrouwenleven.
Geen recensie kan uitnemender De Bicht van Marianne Philips (v. Dishoeck, Bussum) karakteriseeren, dan het bijgevoegde prospectus. Een geweldigknappe creatie, dit boek van ontzaglijke levenssmart.
Ina Boudier's Klop op de deur en *Egb. v.d. Mandele* De steile weg, moeten wachten.